БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЛЫҢДАР!

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР

36

ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеи.

1967 ч.
ОКТЯБЬРЬ
1
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 233 (6870)

Өртээ 2 көп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чылдырар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалы болза: Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң ийиги чыыжының айгы сессиязын 1967 чылдың октябрь 25-те Кызыл хоорайга чылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың сентябрь 29.

УЛУСЧУ БАШКЫ

Школа чүгле билиглерниң үнер дозу эвес, коммунизм тургузукчулары бистиң уругларывыстың мозу-шынар болгаш эстетика талазы-биле кижизидилгени чедип алыр чери. Аныяк салгалдың мировоззрениези болгаш ажыл-чанының үндезиннери школага хевирлеттинер. Бистиң чуртувуста эң хүндүлүг профессияларның бирээзи — улусчу башкыга ол бүгүнү партия, күрүне, чон бүзүрээн.

Совет школаның оруу берге болгаш узун. Бүгү-ниитиниң эге өөредилгезинден эгелээш, ам бо хүннерде бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче беш чылдың төнчүзүнге чедир чөөрту шилчиири бистиң чуртувуста шинитпирлеттинип турар. «ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ХЕМЧЭЗЛИ БОЛГАШ ДЕҢНЕЛИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОВЕТ ЧУРТ ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭҢ КОЛ ЧЕРДЕ ТУРАР» деп СЭКП ТК-ниң Тезистеринде чугаалаан.

«БИСТИҢ ЧУРТУВУСКА УЛУСЧУ БАШКЫ БУРЖУАЗ НИИТИЛЕЛГЕ КАЖАН-ДАА ТУРУП КӨРБЭЗНИ БОЛГАШ ТУРБАЙН ТУРАРЫ БАЗА ТУРУП-ДАА ШЫДАВАЗЫ, ЫНДЫГ БЕДИККЕ ТУРГУСТУНГАН ТУРАР УЖУРЛУГ» деп, В. И. Ленинниң чагыын күүсетпишаан, улусчу башкының буянныг ажыл-ижин Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бедии-биле үнелеп турар. Башкы дугайында сагыш салыышкын, ниитилелге оок авторитедин, материалдыг чаагай чөрүүн бедидери — совет күрүнениң политиказынга онзагай черни эзлеп келген. 1964 чылда башкыларның аажок талевирин улгаттырган. Аңаа немештир кедээ башкылар база түскай чимгелделеринг.

Башкының хүнү бо чылын онзагай байдалда эртип турар. Совет күрүнениң чартык чүс чыл юбилейин чедишкинниг уткуур дээш бүгү улустуң чарыжы кайда-даа калбарган. Тываның башкылары бо талазы-биле бөттарының үлүүн киирип, эвээш эвес ажылданнар. Эрткен өөредилге чылында республикадан 300 ажыг башкы өөредип турар эртемнерге болгаш ажылдап турар класстарыга дөлү шынарлыг өөредилгени чедип алган. Ылаңгыя Тураннық № 1, Кызылдың № 5, Улуг-Хемниң Иштии-Хем, Төмүнүң Сыстыг-Хем, Тес-Хемниң О. Шынаа, Тандының Кур чер школаларының башкылар коллективтери эки ажылдаан.

Бистиң улусчу башкыларывыстың араазында бодунуң ажыл-херээниг ёзулуг мастерлери, улус өөредилгезиниң хөгжүлдезинге биилиин, күүнүн харам чинка бараалгадып келген хөөчүн башкыларга өөрүп четтиришкинниң сөстерин сөглээр үшүлүг бис. Оң-биле кады таланттылыг аныяк башкыларның отряды чыл келген түдүм калбарып турар. Тываның школаларында барык 100 хире башкылар РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары деп бедик атты эдилээн. 280 башкы чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге, район, хоорай, суур база кедээ Советтерге 150 башкы депутатка соңгутпаан. Оларның араазында РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Ленин орден-биле шаңнаткан Н. В. Селина, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады О. А. Ак-кыс, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы С. М. Содунам, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Х. С. Алдын-оол дээш өскелер-даа бар.

Башкының хүнүн таварыштыр республиканың болук башкыларының ажыл-ижин үнелеп көргени бистиң шуптувуска өөрүнүг. Мурнакы башкыларның одуругда Сарыглар Төнпан-оол (Хөрүм-Даг), Салчак Дойтан (Тээли эге), Л. М. Маркелова (Кызылдың № 1), В. К. Комбуй-оол (Улуг-Хемниң Көк-Чыраа), Б. Т. Ламаш-оол (Чөөн-Хемчиктиң Хөр-Тайга), П. Ф. Пазина (Хөвү-Аксы сес чыл), Ф. И. Верник (кедээ ажыл-агый техникумуну), М. И. Шейдевандт (педучилище), А. Г. Ковалев (башкы институду) дээш өскелерниң-даа аттары немежип киргеи.

Башкыларның дыштанылгазын таварымчалыг организастазырынче углаган хемчегларни бисте ап чөрүдүп турар. 1967 чылдың төс айларының дургузунда бистиң республикадан 125 башкы санаторийлерге, 90 киши дыштанылга бажыңнарынга, 93 башкылар туристчи путёвкалар-биле чүрттүң янзы-бүрү хөөрайларынга чөрүп дыштанганнар.

1967—68 өөредилге чылы школаның, башкыларның мурнунда чаа соруглаларны салып турар. Бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгезин амыдыралга бөттандырбышаан, ортумак өөредилгеге шилчеп кирер үшүлүг. Өөредилгениң шынарын экижидиргеге кичээнгей салза чогуур. Школа улуртукчуларының харыысалгазын бедидип, башкыларның амылыңга контрольду нүштелдирери чугула. Айытхан хемчегларниң күүседелзинде чаңгыс классха катап олурар болгаш өөредилгезин ара аазар чөрүнтарны амыр эртери чедип алдынар.

Өөредилге чылы эгелээ-ле бир ай эртken. Ындыг турбуже, бо хүнге чедир школага келбейн барган өөреникчилер чер-черде бар. Школаны кышка удур белетизээринде, өөредилге кабинеттерин четчелеп дериирииде, чедир кыдынмаан чүүлдерни чек деп болбас. Бо болгаш өске-даа айтырыгларны шинитпирээрингe партия, совет, хөй-ниити организацияларның дуза детпиичезин бистиң башкыларывыска негеттинер. Школа болгаш улусчу башкы дугайында партийни сагыш салыышкынны чер болганга амыдыралга баттандырары чугула.

Партияның XXIII съездизиниң улус өөредилгезиниң талазы-биле салган соруглаларын амыдыралга баттандырар дээш Совет Тыванның улус өөредилге ажылдакчыларының юбилейлиг чылда улам соруктуг ажылдаарлар. Коммунистиг ниитилелди тургузарының чугула соруглаларының бирээзи—чаа кижини инжизидиргеге билиг-мергежил, арга-дурумчулгазын бүрүн бараан болдурары — улусчу башкы дугайында ленинчи сагыш салыышкынга төлептиг харыы болуур.

Республиканың улус өөредилгезиниң бөлүк ажылдакчыларынга Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезинге ачы-хавыязазы дээш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Матрена Тимофеевна Архипованы — Кызылдың № 4 школазының башкызы.

Ким Көк-оолдовна Багыт-оолга — Бии-Хем районнуң Билелиг эге школазының директору.

Чудурукпай Байыровна Бичете — Эрзин районнуң Эрзин ортумак школазының эге класстар башкызы.

Салчак Анандыевна Дойтанга — Бай-Тайга районнуң Тээли эге школазының башкызы.

Тамара Павловна Донтакка — Өөрү районнуң Хандагайты ортумак школазының литература болгаш орус дыл башкызы.

Мария Петровна Казанцевага — Таңды районнуң Хөвү-Аксы 8 чыл школазының эге класстар башкызы.

Агрипина Константиновна Конгаровага — Кызылдың № 2 школазының башкызы.

Лидия Дмитриевна Контевага — Кызыл хоорҗусkомнуң улус өөредилге киидизининиң инспектору.

Вера Айыжыевна Кучугага — Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык 8 чыл школазының эге класстарының башкызы.

Александра Ивановна Мартыновага — башкылар биилии бедидер институттуң эге класстар методизи.

Лидия Михайловна Маркеловага — Кызылдың № 6 сес чыл школазының эге класстар башкызы.

Ховалыг Ховалыгович Очурга — Тожу районнуң Ий 8 чыл школазының башкызы.

Сооржак Лоссановна Пагий-оолга — Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг № 2 ортумак школазының география башкызы.

Токпак-оол Шодук-оолович Сарыглага — Чөөн-Хемчик районнуң Хөрүм-Даг 8 чыл школазының директору.

Мария Михайловна Тас-оолга — Чөөн-Хемчик районнуң Сут-Аксы ортумак школазының немец дыл башкызы.

Елизавета Демьяновна Удуракинага — чырыдыышкын министрииниң оралакчызы.

Ася Александровна Федченкога — Кызылдың № 11 школазының директорунуң өөредилге талазы-биле оралакчызы.

Мария Ивановна Шейдевандтыга — Кызылдың башкы училищезиниң башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың сентябрь 30.

Улус өөредилгезиниң бөлүк ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Республиканың улус өөредилгезиниң системазынга хөй чылдарда үредүнелдиг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Полина Ивановна Балуеваны — СЭКП Кызыл хооркомунуң пропаганда болгаш агитация киидизининиң эргелекчизи.

Марии Григорьевна Баумбаргна — Улуг-Хем районнуң Арыг-Узуу 8 чыл школазының математика башкызы.

Петр Михайлович Бриагинии — Кызылда кедээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Фанна Николаевна Вернигти — Кызылда кедээ ажыл-агый техникумунда төөгү башкызы.

Надежда Николаевна Вороицованы — Кызылда медицина училищезиниң орус дыл болгаш литература башкызы.

Надежда Лукинична Гаазкованы — Тожу районнуң Сыстыг-Хем 8 чыл школазының директору.

Така Далгижекович Донтакты — Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг 8 чыл школазының директору.

Анна Ивановна Заходякинаны — Кызылдың № 1 ясли-садында медицина фельдшери.

Екатерина Семеновна Исаковаиы — башкылар биилии бедидер институттуң библиотека эргелекчизи.

Надежда Никифоровна Исаковаиы — Кызылдың № 3 ортумак школазының эге класстар башкызы.

Анастасия Ивановна Калиткону — Кызылдың № 18 ясли-садының эргелекчизи.

Елизавета Ивановна Калтымхты — Кызылдың № 3 школазының эге класстар башкызы.

Александр Григорьевич Ковалёвту — экономика эртемнериниң кандидады. Кызылда Күрүнениң педагогика институдунуң марксизм-ленинизм кафедразының доценттизининиң үүлгэзи.

Владимир Куульбаековнч Комбуй-оолду — Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа 8 чыл школазының директору.

Чооду Чамыровна Куурандайны — Тес-Хем районнуң Берт-Дагда ясли-сад эргелекчизи.

Өлзеймаа Май-оолovна Мадыр-оолду — Таңды районнуң Бай-Хаакта интернаттың киидизидикчизи.

Бичии Дамаевич Монгушту — Өөрү районнуң Сагаа 8 чыл школазының директору.

Елена Алдын-ооловна Монгушту — Каа-Хем районнуң Сарыг-Септе № 2 ортумак школаның башкызы.

Серафима Андреевна Морозованы — Ыгыылда музыка училищезиниң башкызы.

Екатерина Михайловна Москаленкону — Чырыдыышкын министерствозунуң улуг экономизи.

Надежда Александровна Мухамедкареевиы — Таңды районнуң Элегес ортумак школазының башкызы.

Валентина Васильевна Одинпованы — Чөөн-Хемчик районнуң Чадаанада № 2 ясли-садтың киижизидикчизи.

Хертек Саин-Хередович Өлзейии — Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык ортумак школазының директору.

Серен-оол Дамбаевич Ондарны — Барыын-Хемчик районнуң Аянгата ортумак школазының күш-ажыл башкызы.

Николай Васильевич Онищенкону — өөредилге-көргүзүг пособиелериниң магазининиң эргелекчизи.

Овзат Агбанович Ооржакты — Таңды районнуң Хөвү-Аксы 8 чыл школазының директору.

Ольга Михайловна Салыпкованы — Каа-Хем районнуң Коптуг-Аксы школазының биология, төөгү башкызы.

Ария Шожаловна Салчакты — Бай-Тайга районнуң Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Серен-Чимит Сендажиевна Салчакты — Бай-Тайга районнуң Тээли ортумак школазының ажылчыны.

Алексей Яковлевич Соколовту — Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг школа-интернадының директору.

Конгар Кекович Салчакты — Чөөн-Хемчик районнуң Ийме ортумак школазының башкызы.

Виктор Николаевич Уколовту — Кызылдың политехниктиг техникумунуң башкызы.

Евдокия Григорьевна Хертекти — Кызылдың школа-интернадының киижизидикчизи.

Серен Кыргысовна Чокеумну — Кызылдың башкы институдунуң биохимия факультединиң кафедра эргелекчизи.

Серин Бырыевнович Шалыкты — Тес-Хем районнуң Берт-Даг ортумак школазының башкызы.

Любовь Григорьевна Шубинаны — Кызылдың № 3 кедээ ажыл-агый профтехучилищезиниң башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың август 12.

Партияга өөрүп четтириишкинниң сөзү

Бүрүн чүүлдүгзүнүүшкүн

Таңды районнуң төвү—Бай-Хаак суурнуң бүдүрүлге, албан организацияның черлериниң төлээлекчилери, ниити ажылчы чон сентябрь 29-та райпо клубуун шыгырт долдур олурупкан. Оң дээрге суурнуң ажылчы чонларының СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң түңнелдеринге холбаштырган митингизи болган.

СЭКП ТК-ниң чаа болуп эрткен Пленумунуң түңнелдериниң болгаш Тываның экономиктиг база культурлуг хөгжүлдезинге дузалаар хемчеглер дугайында РСФСР-ниң чазааның доктаалының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эки М. К. Мендуже ылгакел кылган.

Митингиге саналга берген кижи бүрүү-ле, чыыган чонуң болгаш районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң бир эп-сеткилин илергейлеп, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ажыл-ишчи бөдүүн кижиниң материалдыг болгаш культурлуг чаагай чөрүүн улам бедидер дээш ленинчи ада сагыш салыышкынын, бистиң республиканың ажыл-агыйын, культурагаш шаанын хөгжүдерин хандырар дээш көрүгзүп турар аажок улуг дузаламтыны сеткилинниң ханызындан бүрүү хүлээп ап турганнар.

Саналга бергеннериниң иштиңден, Ада-чуруттуң Улуг дайынының киржикчизи, ийиги болуктуң инвалиди пенсионер Николай Алексеевич Серебряков бодунуң чугаазынга: —Кижи дугайында ленинчи сагыш салыышкын деп үүл үүвел дээрии пенсионер иеэн аныдырааныга херек кырында өөрүп келдим. ТК-ның Пленумунуң амгы шиитпири ол дугайын база катап чаймнадчак бадыткап, бистиң амыдыралывысты база бир чадазе бедидеп турар-дыр. Мындыг үеде чуруттары, ажыдаарыдаа магадангыг-дыр. Ынчангаш бүгү пенсионер өөрүнүүң мурнунда Коммунистиг партияга, Совет чазакка кызыгаар чок өөрүп четтиргенимни илергейледим— деп чугаалаан.

Митингиниң киржикчилери кижи дугайында ленинчи сагыш салыышкыны дээш, Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиришкинни илергейлеп, аңаа харыы кылдыр улам эки ажылдап турган. Октябрьның 50 чыл ойнга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседирии хүлээнип турар резолюцияны бир үн-биле хүлээп алган.

Чаа күштү немеп турар

СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң совет улустуң чаагай чөрүүн улам ыңай бедидер хемчеглер дугайында доктаалын Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннары улуг өөрүшкү-биле хүлээп көрүп турарлар. Ам үеде Шагаан-Арыг хоорайның бүдүрүлге, албан организацияның черлеринде, колхозтар, совхозтар төптеринде, бригадаларда, фермаларда ажылчы чоннарының бо төөгүлүг документиге хамаарыштырган митингилери, хуралдары болуп эрткен турар.

Шагаан-Арыгда орук-здавлея участогунуң ажылчыннары боттарының конторазынга чыглып хуралдаан, совет бөдүүн кижи дугайында партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынын дээш кызыгаар чок өөрүп четтиргенин сеткилинниң ханызындан илереткеннер. Ада-чуруттуң Улуг дайынының киржикчизи инвалид Масалхов үүве чугаалаан. Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижилер дээш хүн бүрү сагыш салып турарының боттуг чижээн бодунуң амыдыралывыдан көргүзүп чугаалаан. — Төрээн чуртун камгалажып турган, кемдеп көргээн, инвалид болганнарга пенсияны улгатырганы оларга чаа күүтү, утаан-бодалды немээр — деп, улуг өөрүшкүзүн ол илергейлээн.

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Хөвү ажылдары

Сентябрь 30-га чедир республикада 162 муң гектар тараа культуралары, азы олардың бүгү шилүүнүң 64,2 хуузу кестинген. Ийи хүн олуда 16,5 муң гектар болган. 100 муң гектар шелдүн таваччалары бастыртынган, азы сентябрь 28-те турганындан 17,3 муң гектар көвүдээн.

Агаар-бойдустуң таарымчалыг үезин Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары хөвү ажыларын чорударынга ыңай ажылгап турар. Ол районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозу Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг белекти социзээринге белеткенип, аңгыс аңдарылгазының, мал чеми белеткээринин планнарын күүседип, ажаан алышкынны доозуп турар. «Октябрь 30 чылы» колхоз база ажаан алышкынны доозарының кырында келген. Ол районнуң өске ажыл-агыйларында болгаш «Межегей», «Сут-Хөл», «Көк-Тей» совхозтар, Бии-Хем районнуң «Тинделге» колхозу ажаан алышкынның темпизин база дүргедеткен. Ынчалза-да, республика ниитизи-биле ажаан алышкынның темпизин дүргедирии күзенчит. Техниктиг хайгаарадын багай болуп турарының үржүүдүн хөй ажаан алышкын техникалы аңаа туруп турар. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында хүн бүрүде 50-50 комбайннар аңаа туруп келген. Таңды районда ажаан алышкын техникалын ажыглаан турары база-ла ол районнардан дээредевес. Автомашиналар чедишпези-биле «Межегей» совхозтуң комбайнарының аңаа турар чоруктары хөй. Дүржүлге станциязының, «Тинделге» совхозтуң үдуртукчулары транспортту шалыкшын ажыглаан чадап келген. Оон түңнелинде, дүржүлге станциязының № 4 бригадазынга комбайннар чеокта чаа бир хүн хуушке чедир туруп келген, а «Тинделге» совхозтуң № 3 бригадазынга 10 «СК-3» комбайнның тараазын үш-ле машина сөөртүп турган. Ол совхозтуң № 5 бригадазынга сентябрь 28-де дөрт комбайн үрелгеп, а үш комбайннар комбайнёрлары ажырык болганы-биле, шуптуг чедиг комбайн ажыттавайн, аңаа турган. Бо четпестерден ажыл-агыйларның үдуртукчулары чогуур түңнелди кылыр ужурлуг.

Сентябрь 30-га чедир Төрээн чурттуң шыгыжыгларынга 66581 тонна тараа үрдүнгеи, азы план 110,8 хуу күүсеттинген. Ийи хүн тараа хүлээп алыр пунктуларже 3758 тонна тараазы чүдүрүп чоруткан. Таңды районнуң ажыл-агыйлары ийи муң ажыг тонна тараазы чоруткан. Ынчалза-да, таңдыкылар күрүнеге тараа садарының темпизин бедидериниң болдунар аргаларын ам-да четче ажыглап шыдавайн турар. Бо талазы-биле, «Межегей», «Тинделге», «Элегес» совхозтарның, «Коммунизмниң херези» колхозтуң шаннарында 4,5 муң тонна тараа чыдын турарын чугаалаарга-ла четпир. Ынчалзакок бо ажыл-агыйларның үдуртукчулары эртер Зарлевич, Сапелкин, Балабанов, Благинин олар транспорт чорудар чагыгаар кирбейн турары-биле тараалар шаннарда чыткылар.

Барыын-Хемчик район күрүнеге планнын ажыр 6,6 муң, Бай-Тайга— бир муң тонна тараазы салыр хүлээлгени алза-да, тараа хүлээп алыр пунктуларже тараа чүдүрүп чорударының темпизин дыка хөгжүдүп турар.

Кедээ ажыл-агый ажылдакчызының Бүгү-эвилел хүнү чоокшулаан. Хөвү-шөлдерниң бүгү ажыл-ишчилериниң, түскай эртемнигларининг хүлээлгези — аңгыс аңдарылгалының, саван сараалтаарының, үрезин урарының болгаш ону арыглаарының темпизин бедидип, ажаан алышкынга болгаш күрүнеге тараа садарынга чедишпиннер-биле бодунуң ол байырлалынга ужуражыры болур.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмниң орук» колхозунуң хөөчүн комбайнёрларының бирээзи Илья Иосифович Ильин Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр бо чылдың ажаан алышкын сезонунда 500 га тараа культураларын кестирип, хүн бүрүде 16 тонна тараазы бастырып ажылдаар социалистиг хүлээлгени алгаш, ол хүлээлгезин чедишпиннинг күүседип турар.

ЧУРУКТА: И. Ильин тараа шөлүнде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Картофель ажаалдазы доозулган

«Барлык» совхоз бо чылын 75 га черге картофель олурткаш, оортан багай эвес дүжүттү өстүрген. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болуп, эрте хар чаан, сооп эгелеедээ, районнуң болгаш Ак-Довурак хоорайның ажылчын, албан-хаакчыларының, школачыларының шеф дузалаачызының ачызы-биле картофель ажаап алышкынын совхоз кыска хонуктар иштинде чидирип чокка доосkан.

Гектардан ортумак дүжүт 55 центнер болган. Ак-Довурак хоорайның ажылчын, албан-хаакчыларының, школачыларының шеф дузалаачызының ачызы-биле картофель ажаап алышкынын совхоз уруп алган. Шеф ажылынга Кызыл-Мажалыктың ортумак, 8-чыл школаларының, райкүүскомнуң болгаш СЭКП райкомунуң коллективтери эки киришкеннер.

Т. ТЮЛЮШ.

Хуусаа бетинде

Владимир областың көдээ ажыл-агыйының ишчилери Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр күрүнеге картофель садарының чыл планын күүсеткен — белеткел черлеринге 130 муң тонна картофельди киирген.

Күрүнеге картофель садары үргүлчүлевишаан.

СЭКП Тыва обкомундан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Николай Николаевич КОССОВТУҢ 1967 чылдың сентябрь 29-та элекке мөчээнин СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели ханы кажыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. Н. Коссовту орнукшудырын организастаазы-биле СЭКП обкомунуң секретары В. И. Попов баштаан комиссияны тургускан.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1967 чылдың сентябрь 29-тагы Чарлыы-биле Тыва АССР-ге медицина кадрларын белеткээринге идепкейлиг киржилгезин дээш база төрүттүнгенинден бээр 60 харлаазы-биле холбаштыр Томскиниң медицина институдунуң ректору, ССРЭ-ниң медицина эртемнериниң Академиязының корреспондент-кежигүнү, профессор эш Иннокентий Васильевич Торопцевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Бөгүн—совет башкының хүнү

АНЫЯК САЛГАЛДЫҢ ТӨЛЕПТИГ КИЖИЗИДИКЧИЛЕРИ

ШКОЛА БОЛГАШ БАШКЫЛАР

Марксизм-ленинизмниң олуң чок идеяларының амыдыралга боттандырылгазының тодаргай керечизи бистиң чуртувустуң чартык чүс чыл дургузунда эрткен оруу болур. Бо тоогулуг үеде Башкының хүнүн бүгү чурт демдеглеп эрттирип турар.

Тывага улус ооредилгези — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында езуп хөгжээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында чоннуң чүс-чүс чылдарда бижик билбес карангы-дүмбей чоруун чок кылган. 1944 чылда Тывага 3 ортумак, 9 чеди чыл, 110 эге школага 8400 кижи ооренип турган болза, 1967—68 ооредилге чылында Совет Тываның школаларында 50 мун хире уруглар ооренип турар. Бисте ам 50 ортумак, 82 сес чыл болгаш 42 эге школ бар апарган. Ооредилге кабинеттери, мастерскаялар, спорт залдары чыл келген тудум ковудеп турары база-на ленинчи партиляның улуг сагыш салыышкыны болур.

Аныяк салгалды ооредир болгаш кижизидериниң херээнге бистиң республикада 3000 хире башкылар бараан болуп турар. Олар чүгле школа айтырыы-биле кызыгаарланмайн, харын ажылчы чоннарның, ыяңгыа аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге билиг-мергежилин харам чокка бараан болдурган. Улуг-Хем, Танды, Чөөн-Хемчик дээш оскелээ районнарда бүгү-ниитиниң сес чыл ооредилгезин боттандырары, бүгү-ниитиниң ортумак ооредилгезиниче чоорту шилчирип школа, улус ооредилге органнарның болгаш партия организациялыының база ажылчы чоннарның калбак киржилгези-биле чедип алдынып турар.

Бистиң башкыларывыстың аразында башкылаашкын ажылының ёзулуг мастерлери апарган ажыл-ишчи идепкейликтер хөй. Олардан 44 кижи РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп атты 47 кижи чедип алган. Чүгле Кызыл хоорайның школаларындан бешти 35 башкы чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. Республика школаларындан 170 ажыг башкы «Улус ооредилгезиниң тергиинин» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Хөй чылдарда ажылдап келген хоочун башкылар, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Наталья Лойгу (Эрзин район), Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Л. С. Новикова (Кызылдың № 7 школа), эрткен чылын Ленин ордени-биле шаңнаткан Н. В. Селина (Туранның № 1 школа) дээш оске-даа хоочун, аныяк башкыларга бо хүн байыр чедирери күзенчиг.

Туранның № 1, Кызылдың № 1, 7, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан, Барыын-Хемчиктиң Ак-Довурак сес чыл, Каа-Хемниң Эржей эге школаларының башкылар коллективтери ооредилге-кижизидилге ажылдарының бедик деңнелин чедип алган. Өөреникчи бүрүзүн ооретпишаан, кижизидер болгаш оон онзагай талаларын көрүп билгеи башкылар эки түңнелдерни чедип ап турар. Чыдып каап турарларга хүн бүрүнүн дузазын көргүзүп, ооредилгезинге кыспас, чалгаараар чоруукту болдурбас дээш уругларның күзел-сонуургалын оттурар, тегелдикчи ёзу-биле ажылдаар ужурлуг.

Школаның материалдыг базазын бижыглаарынга хөй-ниитиниң киржилгези база улуг. Уругларның ооренир классгары соок, хиргиг болза, эки түңнелди чедип алыры берге. Школа дээрге культураның болгаш чараш түүлдүн олаа болур ужурлуг. Ынчангаш уругларның ооренир школазының иштн-дашты бир деңге арыг-шевер, көрүштүг шимеп деритингеи болуру чугула. Ыяңгыа улуг юбилейни уткуп тура үстүнде көргенивис ажылдарже чамдык эштерниң кичээнгей салбайн турары черле шын эвес. Школа, интернат бүрүзүнүң девискээри чагайжыттынган турауп дээш школа коллективтери, хөй-ниити, ада-ие ленинг ажылдаар апаар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Тезистери совет улустуң дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга аныяк салгалды кижизидериниң күүлүг чепсээ болган турарын башкы бүрүзү чедип алыр ужурлуг. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүнге, бедик медерелдиг сагылга-чуруумга болгаш хамаатты хүлээлгени билириниг Тезистер аныяктарны кижизидер. Тезистерниң материалдарын класс бүрүзүнге ажыглап болур. Октябрь революциязы болгаш социализмниң тиилелгези база бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунуң 4-ку класска ооредилтура башкылар Тезистерни ажыглаардар. 5—8 класстарга тоогу башкызы Тезистерниң материалдарын классган дашкаар бесседаларга ажыглаар болза экн. 9—10 класстарга ССРЭ тоогузу, чаа тоогу болгаш обществоведение курузунга Тезистерни хандыр ооренир.

Башкының хүнүн таварыштыр республиканың школаларының бүгү башкыларынга изиг байыр чедирбишаан, Төрээн чуртка төлептиг салгалды кижизидеринге билиг-мергежилин, арга-дуржулгазын бараан болдурар дээрзинге бүзүрел болур.

Б. БОЛДУР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри.

Юбилейге уткуштур

Ишти, дашты көрүштүг дериттинген школа уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге дыка салдарлыг, ужур-дузалыг болур дээрзин башкылар эки билир. Бо талазы-биле Бай-Тайга районнуң Кара-Хол ортумак школазы эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Элээн хөй хөрекгинни чарыгдап тургаш, школаны класстан дерилир дээш түскай чурукчуларга чуруктарны, плакаттарны чуруду кылган.

Школаны 50 чылга уткуштур чүгле янзы-бүрү чуруктар, плакаттар-биле аяа-ла дерип каар эвес, оон уругларга кижизидилгелиг ужур-утказынче онза кичээнгейни угландырдывыс. Ынчангаш класталга-шимелде чаа амыдыралдың эгезин салган Улуг Октябрьга турасказаттынган болур. Оон делегейге ужур-дузазын чурук-плакаттарның болгаш дерилгениң дузазы-биле уругларга билиндирер апаар.

Чоннуң хосталгазы, аас-кежин дээш эрес-дидим түлчүп чоруан ада-огбелерден чамдык кол-кол кижилерниң портреттерин школаның коридорунда делгелеп көргускен. Ында шупту 17 плакат-портреттер эстынган. Олардың аразында Тываның Араттың Революстуг намының үндезилекчилериниң бирээзи Оюн Күрседи, Тывага өң баштай тургустунган Совет эрге-чагырганың — Урянхай край Советиниң даргазы С. К. Беспалов, Тываның хоочун партизаннарының бирээзи С. С. Бүлүүн, баштайгы тыва үжүглелдиң автору С. Т. Танов, Тываның аныяктарының революстуг эвилелиниң үндезилекчилериниң бирээзи И. Ч. Шагдыржап болгаш оскелер-даа бар.

Школаның кудумчу талазында В. И. Ленинниң хөрек чуруун аскан. Оон оң талазында 1917 чыл дээш саадан «Авроранның» алдын хереди чайынналып үнген, а солагай талазында Совет Эвилелинден космосче ракета «1967» деп саннарның аразы-биле ыяңгыдып үне берген...

Школада ооредилге чылының эгезинде кылдынган үстүнде түүлдерден аңгыда, ам 50 чылдың байырлалынга уткуштур чамдык ажылдарны кылыр деп турар бис. Орта школаның тоогузун көргүскен фото-чуруктуг стендини болгаш альбомну, ленинчи ооредилди тургузар дээш ыяңкаш оске-даа ажылдар хамаарыжыр.

Б. БАРБА,
школа директору.

Башкылар дугайында сөс

Эргим редакция! «Шын» солуунга Каа-Хем районнуң «Кызыл түк» колхозта бир башкының дугайын бижиирин силерден улуу-биле дилеп, оон адын Тамара Салчаковна Чамчыр дээр, Аныяк башкы. Бирги класска келген бичии уругларның өзүлде сайзыралы аңгы-аңгы, оларны ооредири белен эвес. Ынчаарга Тамара Салчаковнаның ооренирчилери чурумнуг-даа, ооредилгези база экн.

Башкы дыка кыямык. Ооредилге чылы эгелээр мурнунда класының бүгү ооренирчилерин дорт хүн улаштыр чоруп турган, Сарыг-Сепке барып эмчиге шинчидип алган. Ынчангаш Тамара Салчаковнаны чаагай сеткилдиг, бүгүдеге үлегерлиг, мурнакчы башкыларның бирээзинге саналыр мен.

Галина ООРЖАК.
Бүрен-Акеы ферма.

* * *

Мээн амыдыралымга делгеп орукту ажыдып берген башкыларымга Башкылар хүнүн таварыштыр баймырыны солуп дамчыштыр чедирерин чөпшээреп көрүүдер.

Хүндүлүг башкыларым Тарва Тары-Сюрюнге, Долгар Тары-Сюрюнге, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Куулар Хорбинге, Монгуш Паший-оолга, Анатолий Сайчай-оолга, Сат Сюржуга изиг байырым чедирдим. Бодумнуң бүгү-ле амыдыралымның иштинде кандыг-даа үелерде Силерниң мени ооредип, кижизидип каанывар уттунгудбас. Амыдыралыңарга болгаш башкылаашкын ажылынга улуг чедишкиннерлиг болурумарны күзедим!

Силерниң ооренирчиңер чораан

Чымба ДОРЖУ.
Хөнделең сес чыл школазының башкызы.

* * *

Эргим эш! Кызылдың Ленин кудумчулап куду алзы базыпсында, ында үш кат бедик сарыг бажыңны көрүп каар сен. Оон эжиниң үстүү дужунда «Ооренир, ооренир база катан ооренир» деп Владимир Ильич Ленинниң чагыын бижип каан. Бизбес кижи «бо үүү бажыңны» деп бодай бээр. Ында Кызылда күрүнениң башкы институдуну ишеттуду турар. Бедик, чырык соңгаларыг, делгем аудиторияларыг, спорт залдыг, онза-на! Мындыг магалыг дээш ооредилге черинге ооренип, студент болганым — ол мээң улуг аас-кежик! Ам литература, дыл факультединиң үшкү курузунда ооренип тур мен.

Эртем-билигже эге базыыны айтып, билиг-биле үүлеп каан баштайгы башкым Мартыгыр Хүрең (Чаа-Хөл ортумак школазында), Адам Карээвич Очур, Алексеевдре Монгушевна Допай (Булуң-Терек 8 чыл школазында ам-даа ажылдавышаан турарлар), Монгуш Пыырановна Серен (Кызылдың № 2 школазында) оларга изиг байырымны чедирбишаан, чедишкиннерлиг болурумарны күзедим!

Кызыл-оол КАЛЫНДУУ,
студент.

МЕРГЕЖИЛ, ЧҮТКҮЛ

Раиса Малиновна Аранчаа ооредилге чылы төнери-биле республика найысылалынга болган эге класстар башкыларының билиг бедидер курузунга ооренип, анаа чаа түүлдерни билип алган. Ооренип, билип алган түүлдерин ажыглавышаан, кичээлди нанчаар эрттиреринің янзы-бүрү аргаларын дилеп тып, ол бзугаар кичээл планнарын тургускан-даа. «Соон хынаар, мурнуң истээр» дижир болгай, ынчангаш мооң мурнунда таварыжып турган чамдык частырыгларны үндезинин-биле эдер деп шинитпирлээн.

Юбилейлиг чылдың кичээлдерин ооңу ооредилге чылы-биле эгелээн. Ат-сураа улуг тараң нептеревээн аныяк башкы чаа бзу-биле амыдаап турар. Ол кандыг темаларны баш бурунгаар катаптаварын планнап алган. Чүге дээрге ол темалар чаа тема-биле холбаалыг. Чоонта чаа эрттиргеи бир кичээлдиң кол ооргазы мындыг: чаа тема-биле сырый харылзаалыг чугула катаптаашкынны он хире минута иштинде кылган. Оон соонда чаа материалды бирде чижекке көрүп, аңаа үндезилей ооренирчилер ук дүрүмүг боттары чугаалап тып, азы башкы боду дүрүмүг чугаалаптарга, ооренирчилер боттары чижектерни тургузуп турганнар. Адак соолуңде ооренирчилериң бирээзи чаа теманы эгелээнин көрүп, ооренирчилерниң боттарының чотаадыкчы ажыын он минута үргүлчүлээн. Өөреникчи бүрүзү чаа түүлге хамаарышкан чижек, бодалгаларны тургузуп, бичии-даа бол, үлүүн киирип, немеп турар. Чаа түүлдү ооренирчи кайы хире билип алган болдур, ол солуң түүлдерин улам хөйүү бодап тып эккээр. Оон соонда ам быжыглаашкынны чорудар. Быжыглаашкын база-на 15 минута хире үргүлчүлээн. Чаа түүлдү ким канчаар билип алганын башкы шыңгыы контрольдап турар. Беш минутаның хынында ажылын чоруткан. Ооренирчи бүрүзү айтыкан үезинде кылып четтигипкен.

Класс чаа материалды эки шиңгээдип алган. Арткан үениң иштинде ниити катаптаашкынны чорудуп, эрткен темаларны катаптаан. Раиса Малиновна кичээл бүрүзүн аңгы-аңгы арга-биле эрттирип турар. Бир эвес кичээл бүрүзүн чаңгыс хевке шуткаан ышкаш кылдыр эрттирер болза, ол ооренирчилерниң сонуургалын кудуладыр болгай. Кичээл бүрүзү улуг кижизидикчи талалыг болур. Эге класстарга кичээлдиң бо талазынче база улуг кичээнгейни салыры чугула дээрзин бо башкы эки билир. Ынчангаш бодунуң Төрээн чуртунга баулуг бердинген, коммунистиг ниитилелдиң төлептиг хамаатызы кижиниң мозу-шынарларынга кижизидилгениң дыка хөй чижектерин орус, тыва дыл, сан, төөгү болгаш оске-даа эртемнериниң кичээлдериниден көргүзүп болур.

Эрткен ооредилге чылында бирги классчылар чүгле чүс хуу ооредилге-биле дараазының класынче шилчээн эвес, харын класстан дашкаар дыка хөй түүлдерни ооренип, көрүп билгеннер. Бирги класстан эгелеп класстан дашкаар номчулга база октябряттар шимчээшкинниңге уругларның калбак киржилгезин чедип алыры чугула ажыл.

Башкы кижи бодунуң бизнин доктаамал бедидип, педагогика эртеминиң чаа түүлдери-биле чепсегелеп турбас болза, бодунуң ажылының ёзулуг мастери, улустуң башкызы деп бедик, хүндүткелдиг атты бүзүредип шыдавас. Башкы кижи көдээге-даа билинип, арга-дуржулгазын доктаамал бедидерининң бүгү аргалары бисте бар. Башкы Раиса Аранчаа бодунга «Учительская газета», «Начальная школа», «Просвещение», «Педагогические брошюры» деп чагыгаларлыг. Бо литератураларга башкылал эртеминиң дугаймында эвээш эвес түүлдер парлаттынып турар. Ол ышкаш бистиң библиотекаларывыста Макаренконуң, Ушинскийниң, Крупскаяның, партияның школа дугаймында чугула шинтпирлериниң документилери болгаш хөй сүмелер, пособиелер бар. Ынчангаш аныяк башкы ол бүгүнү бүрүн ажыглап турар.

Раиса Малиновнаның күш-ажылче оруу 1957 чылда Нарын сес чыл школазындан эгелээн. Ол чыл дургузунда ам-даа ында ажылдавышаан, районнуң мурнакчы башкыларының санында кирген.

Эрзин районнуң улус чырыдыышкын шугумунга төөрби ажыг чылдарда ажылдап келген башкылар, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Наталья Лойгу, төөрби беш чыл ажылдап турар Бичө Чудур, Степан Комбу, Алексей Дамдын дээш оске-даа хоочуннар-биле чергелештир арга-мергежилин өзүп олурар аныяк башкыларга чоргаарал, идегел улуг.

Н. ДАЙАА,
башкы.

КЫСКА МЕДЭЭ

Совет Башкылар хүнүнге тураскааган байырлыг хурал дүүн Эрзин суурга болуп эрткен.

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң бирги секретары эш Биче район школаларының төлээлекчилеринге байыр чедирген соонда бөлүк башкыларны СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң база партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

Хурал соонда концерт, оюннар, аттракцион болган.

Эрзинниң башкылары бөгүн — бодунуң байырлалының хүнүнде «Чаа орук» колхозтуң төвү Бай-Даг суурга барып, Кызыл партизаннарның тураскаалыңга чечектерни салыр.

Төре-Хөлдүң каас бойдус чурумалдыг эриинге массалыг дыштанырга үезинде хол бөмбүүнүң, шыдыраа, шашкиниң, боодалганың маргылдаалары база болур.

КҮЗЕЛ БИЛЕ КЫЙГЫ

ОЧЕРК

Сагны бедик дагныг чер түве. Чурт чурүүнда «3061» деп санныг улуг сек-биле демдеглээн тайганың баарынга дең чаа-ла бир өгге шайлап олурдум. Улуг-Дагның далай деңнелиниден ынча метр болуруп ам бодап тур мен. Хүннүң хереллери саарлыг баткаш, меңги баштыг даглларга чайыннандыр дээш, оңгалаг саргыл-көк оттуг делгемнерге чаттыла берди.

«Хүндүлелдиң демдээ» орденин хөрээнде кадап алган Александра Ивановна Луцкаяны көөрүмге, капкара бажының дүүгүн кылайты дыран алган, ак-куу костюмун кедиптеп, бир-ле соруктуг тур. Соолуңде саазынга парлаткан чурукка ол шак-ла ынчаар үнген. Сагны дагларының ынак толу-даа ышкаш, шимелдезиндаа ышкаш, мрак совет булунуун, ында ишчи кижилериң байдалынга дыка-ла дүүшкен.

— Кончуг-ла эки чер бо — деп, Александра Ивановна мактады.— Бо школага ажылдаа-ла, таптыг-ла чеди чыл аштым, математика башкылап-даа турдум, ооредилге эргелекчилей-даа бердим. Бо черниң кижилери кайгамчык оки улус, тыва дылды улам хандыр ооренип, кичээлдерге тывалап тайылбырлаптар-даа кижи-дир мен...

Луцкаяның сеткили ажык, чаңы бодүүн, хол түүүп танышка-ла шак четпээнивисте бүгү намдарын төөгүй каапты. Сактырымга, бир солуң ном номчупкан ышкаш болдум. Кижиниң чуртталгазын ынчаар чижеглеп денеп болур түве бе, а бир эвес болур болза, ол хандыксанчыг «номнуң» кол утказын Александра Ивановна боду ыңдыг сөстери-биле илереттн.

— Улус мекээ ажы-төлүүн кижизидилгезин бүзүреп, мени деткип, мекээ дузалап турар болганда, мен аңаа харыы кылдыр дыжыммы, үешагымны, билимнин харааннамас мен. Чүнү-ле шыдаар болдур мен, шуптузуп чыдыышкынның херээнге оргүүр мен, чүге дээрге, чон мени эң-ле үнелиг эртинези-биле — бодунуң арыг бүзүрели-биле шаңналандыр.

Луцкая башкы ынчаар чугаалап олурду. Ийи неделя хире болганда, мен бо очерктн бижип турумда, ол бодалды «Правда» бир мурнуку чүүлүнге ынчаар илереткен: «Социализм кижи бүрүзүнүң хууда салыыхүзүн бүгү ниитилелдиң хогжүдезиндээ-биле, оон чедишкиннери-биле быжыг холбаштырган. Ажылчынар, колхозчулар, албан-хаакчылар ол түүлү харылзааны медереп билбишаан, улустуң ниити чаагай чоруунга күжүн харамнаннайн турар, ынчаарга чон оларның чүгеннишкиннерин эң-ба-биле шаңнап турар. «Ниитилелдиң хогжүүрүнге болгаш чечектелиринге кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы салыышкыны, ажыл-ишчилер дугаймда ниитилелдиң доктаамал сагыш салыышкыны — амыдыралдың совет хевирииин онза чүүлдериниң бирээзи» деп, СЭКП ТК-ның Тезистеринде айыткан. Ниитилелдиң болгаш кижиниң айтырыы бисте ынчаар шинитпирлеттинген...» Сөс-домак ийи аңгы, а утка чаңгыс дээрзин номчукчу боду-ла эскерип тур боор.

Ыңдыг-дыр. Ам демги «номнуң» кол-кол өгелери-биле таныштырып көрейн. Башкының авазы, маадыр-ие, пенсионер, 70 харлыг Евдокия Никифоровна Симоненко ырак Орёл облазында бо хүнге чедир амыр-кадык чурттап чоруур. Эриг сеткилдиг бодүүн украин херээженнин үлүүнге өртөн дайын хайлыг качыгдалды таварыштырган. Оон дөрт оглу Совет Армиязын хүрээлеңнинге дайылаажын турган, оларның үжү: ийи улаа балыглаткан, бичө лейтенант дужаалдыг, орден-хавыяалыг улуг оглу Дмитрий, аңаа дайынчылар Николай биле Фёдор төрээн казанаанын ажнын ажыр келбейн барган. Евдокия Никифоровна боду алды бичии уруу-биле (алзадызы-ле 8 харлыг Александра ол) фашистиг эжелеңнин адаанга киргеи. От бүлүгүүлеген, ок сыылаан, бачым хүннерниң бирээзинде хейнер уруу Анна бомба частырыкчыныын дүлейлеп калган... Байдал берге турза-да, «Коммунизмче орук» кодзо ажыл-агый артелиниң колхозчузу Е. Н. Симоненконуң соруу сыпнаан, хайыныг ойде ол үш фашисти бажын адаанын үгезинче кажаралп киирген, совет хайгымычыларга хүгээдип берген. Оон эрес-маадырлыг чоруун Төрээн чурт үнелеп, медальбиле шаңнаан.

Фашистиг дүмбей дүнүүн соонда хередиг совет хүн хүннеп, хосталга хаалаңдыр чайнап кээрге, Симоненконың тыныжы ажыл берген. Авазының әлээди Санзаы Дмитровскинин башкы училищезин доосказ, бо үүс чылдың баштайгы чартынының соолгу айларында Тере-Хөлдүң Бунгуртуг школазынга сан башкылай берген.

— Оон бээр он чеди чыл эрткен, ынчан мен он чеди харлыг турган мен — деп, Александра Ивановна бөгүн сактып олурар.—Эх,от-көс дег, отка-пашка дүшкү дег, орлан-на чордум ийин! Чыл безин четпейн чыткаш, тыва дылга ооренип, улустуң ырын безин ырлап турар апардым...

Шериг албанынга үш чыл ашкан кызыгаарлы, Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарын камгалаары-биле курлавырже халаашпайн артып калган дайынчы, старшина Иван Михайлович Луцкий-биле аныяк кыс салымчолун каткан. Оон бээр-ле тоолуг чаагай болу берген... Кургаг ховуже салып үндүрүпкен буга суунун эриктери ханды ийик? Оът-сиген ногаларып үнүп, дыдыраш көк шыргай болуп, чечек-чимис чырыыкыланып, дээрниң сылдыс-шолбанын сагындырып, хөлегелиг бөкпек ыяштар үнүп, амыдырал сагланайны-ла бээр. Александра Ивановнаның чурталгазы база-на ынчаар чечектелген. Ол ажылынга мергежээн, дуржулгазын байытхан, 1956 чылда Кызылдың башкы институдунуң физика-математика салбырын доосказ, бо чылын Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң педагогика факультединин бот-ооредилге-биле доозуп турар. Ол ооренимишаан, ооредип турар. Ынчаарга чурталганың база бир талазы—он дөрт харлыг Наташа болгаш чеди харлыг Вероника Луцкаялар орнын-шөвээ өзүп олурар...

Кандыг-даа номнуң утказын сөс-биле дамчыдып шыдаваска дег, Александра Ивановнаның чурталгазының өдүүр-чаражын кайы чуруп алыр ийик мен. Кызылга келгеш, дыңнаанымны шүүштүр боданып олурда, чамдык билбээн түүлдеримни чагаа-биле айтырган мен. Агаар «аъды» сладдар эвес, каш хонгандала, А. И. Луцкаяның мындыг олуруглары номчудум: «Мен бодларымга, онзазынар хире чүнү-даа кылбайн турар кижи-дир мен: ак-

(Төнчүзү 3-кү арында).

Любовь Ивановна Василькова он беш чыл дургузунда аныяк салгалды кижизидеринге бараан бооп келген. Ажылдап келген чылдарында Хүндүлел бижиктер-биле каш удаа шаннадып турган.

Любовь Ивановнага ам Тандының Кочетово сес чыл школазында бирги класста башкылап турар.

ЧУРУКТА: Любовь Ивановна Василькова бирги класста кичээл эрттирип тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БАШКЫЛАРНЫҢ ШҮЛҮКТЕРИ

Чүректерге моңге чурттаар

Амыдырал, өөрүшкүнүң
Аас-кежиниң чаяан берген,
Булуут, хатка муңгаштатпас
Буянныг үш чырыткы бар:
Ленин!
Октябрь!
Партия ол!
Деңшилгелиг бүгү кижи
Дээди чижек күзел кылган.
Ондур чаагай соруглалыг
Онер чонуң ыяңчаар адаар:
Ленин!
Октябрь!
Партия!
Ыяк ишке демиселге,
Идегел, күш, буян-кежик,
Хөп-даа, от-даа он-даа тыныжар
Хостал, шынның шолбаннары:
Ленин!
Октябрь!
Партия ол!
Шуурганга төрээш, өскеш,
Чуртталганыс буянчыткан
Ленин!
Октябрь!
Партия!
Чүс-чүс чылдар эрткен тудум,
Чүректерге моңге чурттаар!

Анатолий ДОПЧАА.

Кады тур бис

Ада-чурттуң төөгү, чүрээ —
Алдын чырык Москваныс
Делгеп херии ыракта боо,
Деңге чурттап, кады тур бис.

Улуг алдар бүргеи шимээн,
Улуг чонуң күшүн мооңнээн —
Чоргаарыыс Москваныс
Чолдуң бедик сымдызы-дыр.

Идегелдиң ашпас хүнү
Ленинниң партиязы —
Улуг Москва судалындан
Үгланыыс чырыдын тур.

Эртем, үгаан, чогаал, номнуң
Эртинези Москвадан
Чөлээштелиң хереденгеи,
Черивисти чаартып тур бис.

Ортемчейде күчүдүг күш
Оңгуң төрел пайыралды —
Кремльдиң сымдыктары
Кижилерже чырыдып тур.

Алексей АРАПЧОР,
РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

1967 ч. октябрь 1.

ШЫН
2-ГИ АРЫН

Николай Николаевич КОССОВ

СЭКП обкомунун бюро кежигүнүнге кандидат, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Николай Николаевич Коссов хенертен мөчээн.

Н. Н. Коссов 1915 чылда Курск областтың Никольск суурга албан-хаакчыт кижиниң ог-бүлезинге төрүттүнген.

Свердловскиниң даг институдун 1939 чылда доозаан соонда Николай Николаевич 12 чылдың дургузунда «Якуталдыз» трестиң ажылдап турган. Анда ол анаа даг инженериден трестиң кол инженериниң орлакчызы чедир күш-ажылчы улуг орукту эрткен. 1944 чылдың ноябрьда Н. Н. Коссов СЭКП-ниң хүрөөлелиниге киргеи.

1951 чылдың эгезинде Н. Н. Коссов «Тыва алдын» трестиң кол инженери албан-дужаалга келген. 1954 чылдан 1956 чылга чедир Кызылдың алдын-тывыш эргелели, а соң соонда — «Тыва кобальт» руда эргелелиниң ол удуртуп турган.

1957 чылдың июльдан эгелээш, Николай Николаевич чурт үлетпүрүнүң область эргелелиниң начальныгы болуп ажылдай берген. 1960 чылдың августа Н. Н. Коссов ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң депутадынга болган облүүскомнуң даргазының орлакчызынга соңгуттурган, а Тыва АССР-ни тургускан соонда республиканың Дээди Совединиң депутадынга, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызынга соңгуттурган.

1966 чылдың эгезинде Николай Николаевич Коссов СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнүнүң кандидадынга соңгуттурул, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызынга томуйлаткан.

Николай Николаевич Коссовтуң күш-ажылчы бүгү амыдыралы Совет Төрөөн чуртунга кыйыгаар чоокка бараан болурунуң чырыктыкчак үлегери болуп келген. Оон чүгүлдүг ажыл-чорудулгазы Тывага даг-руда болган чурт үлетпүрүнүң, транспорттуң, садыгның болган черле иштизи-биле — республиканың экономиказының болган культуразының чедиишкинниг хогжүдүрүнге хой талалыг илигни берген.

Н. Н. Коссов «Дайынчы ачы-хавыргалары дээш», «1941—1945 чылдарда Ада-чуртунга Улуг дайынга эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш» деп медальдар-биле, Тыва болган Якут АССР-лериниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Хүндүлел бижиктери-биле шаннаткан.

Чаагай сеткилдиг, кайгамчык бодүүн, эптиг-эвилең болган ажыл-ишке хандыкшыладыг эжиистен чарыдывыс.

Николай Николаевич Коссовтуң дугайында чырыктыг турасказал, ону билир болган оон-биле кады ажылдап чораан бүгү кижилериниң үреэтерине кезээде артар.

Тока С. К.
Филиппов В. Н.
Попов В. И.
Шөйгу К. С.
Долчанкаа Б. Ш.
Монгуш М. К.
Нотбу Т. Ч.
Ширшин Г. Ч.
Шыырап М. К.

Иванов Г. В.
Ситнов И. А.
Киселев П. Т.
Красный С. Х.
Сердобов Н. А.
Дамба К. Н.
Баир-оол С. М.
Кудажи К. К.
Алдын-оол Х. С.
Чүева О. П.

Еремин И. И.
Анчима Х. А.
Куценко Н. И.
Арланкай А. М.
Чанар С. С.
Болдур-оол Б. Х.
Серянов В. Е.
Каплунов А. И.
Курбатский Н. К.

Маслов В. Л.
Долгополов Г. Н.
Аранчин Ю. Л.
Дорун-оол В. Д.
Кенгер Н. М.
Чимдан В. Б.
Антышев В. Н.
Еремеев В. М.
Дарижа Х. Л.
Ондар Ч. Б.

Николай Николаевич Коссовту орнукшудар талазы-биле комиссиядан

Николай Николаевич Коссовтуң мөчү-бодуи салган хааржакты Хогжукиниң театрының бажыңында тургускан турар.

Мөчээн кижи-биле чарлыышкын ёзулалынга бээры 1967 чылдың октябрь 2-де 11 шактан 14 шак 30 минутага чедир ажык болур.

Мөчээн кижиниң мөчү-бодуи октябрь 2-де 15 шакта орнукшудун үндүрер деп комиссия дыннадып тур.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ҮЕ

Кызыл хоорай Совединиң сессиязындан

Ам бо хүннеринде юбилейлиг байырлалга турасказаткан күш-ажылчы белеткелдер кайда-даа шалыкшын темп-биле чоруп турар. Совет кажилериниң чаа ажыл-ишчи чедиишкиннериниң оорушкудуг медээлери үлегүп бүдүрүлге черлериден, колхоз, совхозтарның хөөу, шөлдериндең, сүт-бараан фермаларындан, Октябрьның 50 чыл ооңга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин алгылаан коллективтерден кээп турар. Амыдыралдың кандыг-даа адырында бурунгаар шинчээшкинниң базынары тодазы-биле илереп турар.

Республика төвү — Кызыл хоорайның дыка хой үлетпүр бүдүрүлгелери Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүселдиринге эвээш эвес чедиишкиннерни чедип алган. Кызылдың алгы заводу (директору эш Сафиуллин), типография (эш Чемков), эът комбинады (эш Зубкова), хлеб заводу (эш Антонов), электростанция (эш Чучаков) коллективтери бүдүрүлгенин бедик коргузүглерни чедип алган. Үлетпүрүнүң ниити продукция бүдүрер планы 106,8 хуу күүсеттинген. Социалистиг хүлээле ёзугаар, он айларның дургузунда 3450 мун рубльдин продукциязын бүдүрер тургаш, чыл эгезинден бээр 865 мун рубльдин продукциязын пландан дашкаар бүдүргеи. Алгы заводу сес айларның ниитинде 132 мун рубльдин продукциязын, 2.521 эжеш кидис идикти, 9.226 эжеш хем идикти пландан ажыр бүдүргеи. Кызылдың электростанциязы ол-ла үезе 1 миллион 312 мун киловатт-шак электроэнергияны пландан ажыр бүдүргеи.

Юбилейлиг чылдың сес айларында автоажыл-агый коллективтери бүдүрүлге планының кол коргузүглериниң талазы-биле алган хүлээлгелерин багай эвес күүсеткеи. Чүк соорткуның планын 118,5 хуу күүсеткеи. Пландан дашкаар мун ажыт тонна чүктү соорткеи, мун литр кывар чүүлдү каннап алган.

Кызыл хоорукчуларга хамаарыш турар кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери сес айларның ниитинде күүлеге эът садарының чыл планын 90,6, сүттүүн — 77,4, дүктүүн — 89,4 хуу күүсеткеи. «Кок-Тей» совхоз (директору эш Ломаев) күүлеге тараа садарының чыл планын 300 хуу күүсеткеи болгаш ам-даа тараа садарын уламчылап турар.

Коммунал ажыл-агый конторазы, амыдырал хандырылга комбинады, Кызыл садыг, ниитинин чеменилге конторазы, улуг чырыдыышкын болгаш эмнелге албан черлери социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин багай эвес организастаан.

Хоорайның чаагайжыдар болгаш погаанчылар талазы-биле эвээш ажылдар кылынган. Хой-ниитинин күзү-биле 3477 ыяшты, 25740 чаган ыяшты, газонларга янзы-бүрү чечектерни база ситеннн тарып өлүрткеи. Степная болгаш Дружба кудумчулары долузу-биле чаагайжыттынган. Чамдык оруктарның болгаш тротуарларның капитал септелгезин чоруткан.

Мичилээ-даа юбилейлиг байырлалга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези коллектив бүрүзүнде чедимчелиг чоруп турар деп санаа болбас. Түүйбу, пиво заводтары, «Тыва тулуг» трезк, ажыгдау участогу түлге алган социалистиг хүлээлгелерни күүсеттейн барган эвес, сес айларның бүдүрүлге планын база күүседип шыдавазын. Мындыг байдалды чүнүң-биле тайылырлап болурул? Үстүнде алаан бүдүрүлгелерде ажылчыннарның сагыыга-чуруму коштак, күш-ажылдың организациязы куду, хүлээлгелерни күүседиринче коллектив кежигүннерни эвилелдевейн келген.

Түлүг организацияларының коллективтери планныг онаалгаларын чедир күүсеткеп. Каа-Хем суурда чунар бажыңның, 80 квартиралыг бажыңның болгаш оске-даа ажыглалга кирзе чогуур түлүгларның темпизи кончуг оожум. Чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң планы база-ла күүсеттинмейн турар. Чамдык котельнаяларны чаартыр ажыл кончуг оожум чоруп турар.

Юбилейлиг байырлалга чедир санныг неделялар арткан. Социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниң эң-не харыысалгалыг үези келген. Быска үениң ниитинде коллектив бүрүзү хүлээлгеде күүсеттинмейн турар хемчегларын боттарындырарыга хой-ниитинин күзүн эвилелдээр.

Бо айтырыгны Кызыл хоорай Совединиң чоокта чаа болуп эрткеи сессиязынга чугаалажып көргеи. Сессиянга депутаттар Кызыл-оол, Сафиуллин, Кара-оол, Ломаев болгаш өскелер-даа санаал бергеи.

Сессия чугаалаткан айтырыг талазы-биле чогуур докталлы хүлээлап, алдарлыг юбилейни бүгү таланың чедиишкиннери-биле үткүүр дээш бүгү күштү мобилизастаарын чугулаган айытказ.

АДА-ЧУРТУМНУ ЫРЛАП ТУР МЕН

Россия! Бо сөстер болза бойдустуң кызыгаар чок чараш магалының болгаш куттуглаан ырны, угаан-боданың маадырлыг эрезин болгаш байлаан бодунда сиңиштиргеи Россия—ол дээрге өңдүр чоннуң өңдүр тоогузу-дур, ол дээрге Ленинниң болгаш ленинизминиң төрээн чурту-дур.

Делегейниң кырынга Улуг Октябрьның тугун көдүрүп үндүргеи Россияны долгандыр хостуг совет улустар харын оон ушуруунда сырый каттыжа берген. Совет эрге-чагырганың чартык чүе чыл болганынга тураскаатказ, бистиң Төрээн чуртувустуң ураң мергежилдиглериниң фестивалын Россия Федерациязының улуг аңы болуп доозуп турары—оон дүрүм ёзугтаар эрееш-дир.

Төрээн чуртувустуң ыаймеылалы — Москвага аңы-дуңмалышкы ёзуның хаяы утка-биле бургеттинген байырлалы дөрт ай бурунгаар эгелээн. Хүндөректиг Арменияның болгаш бедик дагзарлыг Киргизияның, ийиг хамының Туркменияның болгаш кат-чимистиг Молдавияның оолдары болгаш кыстары чүректеринең чылыг согуушкунун болгаш боттарының сөрүк кирген ураң чогаалын ыаймеылалга чедирип келгеннер. Балтий далай эриктериниң, Днепрниң болгаш Неманның, казах ховуларның, нефтилиг Бакунуң төлөөлекчилери маңаа төрээн черлериниң чырыктыкчак үлегерин дамчыткан. Украиннер, грузиннер, үзбектер, белорусстар болгаш таджиктер Совет Эвилелиниң улустарын бир ог-бүле кылдыр сырый каттыштырган улуг аңы-дуңмалышкы ёзуның эстафетазын бот-боттарынга дамчышканнар.

Мынчангаш сентябрьның 29-та, Кремльдиң Съездилер ордузунга совет улустарының ыаймеылынга болгаш бүүдүбее чаңгыс эвиисе, Ленинге болгаш Коммунистиг партинга алдар болдурган ырлары чаңгыланып үнгеп. Россия Федерациязының ураң түүлүүнүң болгаш бот-тывынгыр коллективтериниң мастерлериниң концерти кайгамчык улуг көрүүдениң баймралдыг түнелээ болган, ол көрүүдете бүгү он беш республикаларның эң дээре чогаадыкчы күштери киришкеп болгай.

Россияның культура ажыдакчыларының өмүнээзинден — концерт эгелээринге муруунда ССРЭ-ниң улустуң артизи М. И. Царев түре чугаалаан. Мергежилиң болгаш дурзулгазын, угаанның болгаш түрээн бодунуң чонунга биэрип, коммунистиг тургузуушкунга бодунуң салымшкынын киирерин — харын-на мону Россия Федерациязының ураң түүлүүнүң мастерлери боттарының ыаш ёөруулгазы кылдыр көрүп турар.

«Ленинни дыңнаңар!»—деп, композитор С. Туликовтуң ырызы концертиң эгезинде дыңнаттелип үнгеп.

Концерттиң калбак болгаш янзы-бүрү программазының бүгү номерлери Россияның улустарынга Совет эрге-чагырга кайы хире хой түүлүү бергенинниң дугайында ураң чугаалар болуп турган. Оон киржикчилериниң составы безин Россия Федерациязында каттышкан бүгү националдарның угаан-бодал культуразының күүгүүт көдүрүүшкүнүн хереченнеп турган. Башкирлер, татарлар, кабардинер, осетиннер, якуттар, ненецтер, буряттар, тывалар, нарелдер, калмыктар, ингишлер болгаш удэгейжилер — республикада чурттап турар улустарының хой нуруузу боттарының ураң түүлүн ыаңда бараалгаткан, оларга Октябрь чаа аныдыралды берген болгай.

Бодунуң эң байлак ыр болгаш ааг чогаал чаңчылдары-биле күүгүүт Русь концерт программазынга толештир черни ээлээн дээрэ чугаажок. Национал оруг ураң түүл болза чечен чараяны-биле кызыгаар чок болгаш байлак!

Концерттиң байрлалдыг челээжинге улуг бүртүү бодунуң катаптаттынаар ураң нергежилин киирген. Тывa АССР-ниң төвү— Кызыл хоорайның «Чечек» ансамблиниң танцы коллективи бөөн бодунуң ураң нергежилин ыаңа киргүзеннеп.

— Бо бүгү дээрге кайгамчык солун көргүзүг болган! Кремльдиң Съездилер ордузунуң улуг сценазының хаяызындан костуң келген байрлалдыг чыскаал кылажы көрүкчүлер ортуунда үнүп келгеи. Америкаанар ол ёзулалды недергей-ле наас-кон шинчилиг болдурар деп карак кыскан. «Үймээнге, бүзээлээшкинге болгаш мивомёт боолаашкынынга» шыдажыр арганы чаа бажыңның хой санныг чурттакчыларынга бөөр кылдыр ону тудуп тургускан деп даштыкы хайгаарачылар демдеглээн. Ол бажың демир-бетон нүүк кеттинип алганзыг болгаш ону долгандыр тудуп АКШ-тың күрүне департаментиниң буруу шапкан.

«Чоокку Чөөн чүүле боо-чешеен бөзрининг үүдүн кылырынга нийилге кылыгаарлаарынга хамаарыштыр Совет Эвилели-биле бир болза билчиишкиннииг, чоң болза дугурмулгалыг болуруун чедип алган бис

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Гаванага болган митинг

ГАВАНА. (СЭТА). Революцияны камгалаарының комитеттериниң VII чыл ооңга тавармытыр ыыында Хосе Марти аттыг революция шөлүүге массалыг митинг болган. Анаа Кубаның Коммунистиг партизының ТК-зының Бирги секретары, Революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро сөс алган. Ф. Кастро америк күрүнелер организациязының киржикчилери чурттарының хаптыкы херектер министрлеринниң ыыында чаа Вашингтонга болган XII консультативтиг човулел хуралының үндүрген шиитпирлерин бодунуң чугаазынга буруу шапкан. Ол човулел хурааңга Кубаны Латин Америкада үргедекчи аяыл чорудуп турар дигилеп, Венесуэланың чаргыдаңнаан «конфуданың» чугаалаанын болгай.

Фидель Кастро Кубаның байдалын тодаргайлап чугаалаан. Бистиң чуртувустуң байдалы өскеринеен. Бистер революцияның баштайгы чыдарниидаавысында күштүг апырган бис. Оруувус тодаргай апаргаң, улузувустуң революстуг медереп бедээн. Улам эки чепсегленнеп деп Ф. Кастро демдеглеп чугаалаан. Куба улус моон соңгаар-даа төлеелиттинген оруу-биле чоруур, кандыг-даа агрессияны ойтур шаварынга белеп болур дээш, бодунуң экономика болгаш шериг күүгээн бедидер деп оратор демдеглээн.

Экономиканың чүүл-бүрүү адырларынга түскай эртемнигленрин белеткээр ажылды күштелдиреринче премьер-министр кыйгырган.

Революцияны камгалаарының комитеттеринің моон соңгаар ажылынга улам чедиишкиннерлиг болуруун түүнеп кылдыр күзеп йөрээген.

Чылдагаанныг болгаш уржуктар

АКШ-тың аяыл курлавыры улам аяажеңнеңнеп. Мырыңай чаа парламттынган чаяа түүлүдерин ёзугаар алырга, августа ол курлавырдан 68 миллион доллар база аяажээн болган ук курлавыр артнеп айны соолуредир 13.075 миллион доллар болган. 50 чылдарның эгезинде АКШ-тың алдын курлавыры 24 миллиард доллардан ажыын турган деп демдеглеп чогуур. Америк долларның банка сураггыын, үзеэни оскунун турары оон бөөр өөскүн келген болуушкуннардан көөрүлген. Боттарында чылган долларларны соолуп алырын негээн күрүнелериниң саны улам көөдүүн. АКШ-тың төлевир хереңгизиниң каражага таварзын турары база билдиинип турар. Дайын чарыгдалдарының үргүлчү улгадып, даштыкы чурттарга, хамыпты мурнай Барыын Европага хой хереңги салып турарының уламыннан оон ол каражага таварзыры хоочурай берген.

Чамдык түүнелдерни ёзугаар алырга, соолгу чылдарда АКШ-тың Барыын Европага хереңги салырының хемчээлиниң үүрген улгадып турары чээрби миллиард доллар болур кончуг улуг түңге чедер чыгай берген. Ол хереңги салыышкынналарының уламыннан Барыын Европа чурттарының экономикалының, ыланғыыл чаа хөгжүү эгелеп турар аяыл-агый адырларының эң чугула турушгары эжелеттирер магат чок апарган деп барыын-европа күрүнелериниң сагыышсыраавы оларның парламтазының бо-ла дыңналып турар.

АКШ-тың шериг чарыгдалдарын аягаш көөрге, соолгу беш чылдың дургузунда оон үндүрген чарыгдалдары делегейниң ийиги даймының бүгү чылдарының дургузунда чарыгдалдарындан 26 миллиард ажыт доллар көөдүүн. Вашингтонның политиказынга кандыг-даа өскерлиишкин болбас деп чүве илден, ынчангаш АКШ-тың алдын курлавырының эвээжээри моон соңгаар-даа үргүлчүлээр.

Игорь ОРЛОВ,
СЭТА-ның тәмилбырлакчызы.

Боттарының эргелери дээш

Англияда Ливерпульдуң далай орээлдериниң беш мун ажыт ажылчыннары массалыг митингиге чыылгаш, далай ортээлинге ажылдарының системазын өскерти организастаар дээш планга удурланганын илерейлээнин кылдыр ажыл соксадырын тургучулээр деп шиитпирлээн. Ол өскертилгелер ажыл-ишчилериң шалыкшын кызырарынга чедирер болгаш ажыл тыпшастаанарының санын улам көөдүүр. 9000 кижи киржип турар ажыл соксадыышкынының уламыннан ол далай ортээлинде 106 суднолар туруп берген.

АКШ-тың күрүне департаментизиниң төлээзиниң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының ыыгы сессиязының ажылдан турган үезинде Чоокку Чөөн чүк чурттарынга чепсегленнеп бээрни кызыгаарлаар дугайында айтырыгны ССРЭ биле АКШ-тың төлээлериниң аразынга чугаалашкан дигилеп, ол талазы-биле кандыг-бир дугурукулга чедип алдынган дигилеп, америк парлалганың дыңнадыглар кылганын дигилээн дыңнадыгларының амгы үеде нөстүп келгени будулгазының чорукка хамаарыштырын турар» деп парлалга айтырыгларының талазы-биле күрүне департаментизиниң төлээзи Карл Барч парлалга конференциязынга медеглээн. Ол айтырыгны даштыкы херектер министри А. А. Громыко-биле-даа, КНО-да оон өскө совет төлээлекчилер-биле-даа чугаалашкаан деп Барч демдеглээн.

Улустуң килеңинге бүзээлеткеп

Мегечи кажарлаашкын аргазы-биле «президент» болгаш «оралакчы президент» соңгуттуруп алганының түңнелдерин күш чок болдурарын негээн студентилер биле шажынчыларның катаа хайнышкынының хөделиишкиннер кымыр демисеп мурнуу-ыыгнам ыаймеылалга катаа өөскүн үнгеп бо үеде Американың Сайгонда төлээзи дээрги Банкер чонну алнактырар база бир кажарлаашкынны кымыр деп бодап алган. Сайгонга америк аяган черинин чаа бажыңын ажыдарының ёзулалы болур деп медээ келгеп. Америкаанар ол ёзулалды недергей-ле наас-кон шинчилиг болдурар деп карак кыскан. «Үймээнге, бүзээлээшкинге болгаш мивомёт боолаашкынынга» шыдажыр арганы чаа бажыңның хой санныг чурттакчыларынга бөөр кылдыр ону тудуп тургускан деп даштыкы хайгаарачылар демдеглээн. Ол бажың демир-бетон нүүк кеттинип алганзыг болгаш ону долгандыр тудуп

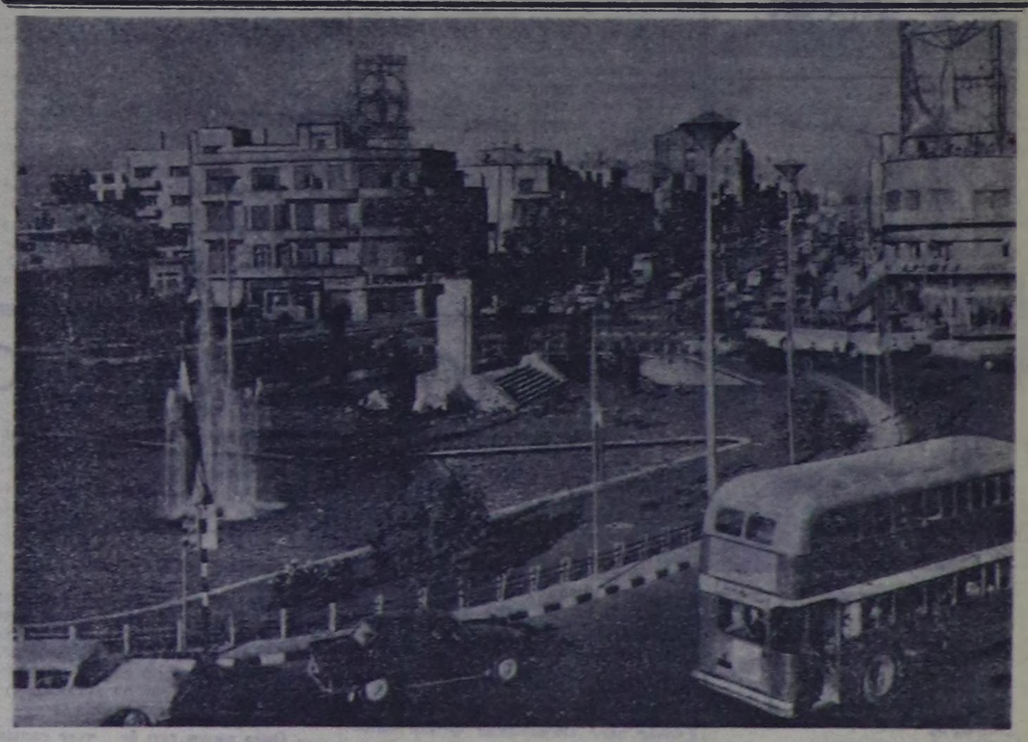

Ираннының найысылалы — Тегеранның төп кудумчузу.
Аржерпресс — СЭТА-ның фотозу.

КҮЗЕЛ БИЛЕ КЫЙГЫ

(Эгези 2-ги арыында).

сеткилдиг ажылдап тур мен, тыва уругларны кижизидип тур мен, ол-ла-дыр. Ийи школага ажылдап каапттым, кайызы-даа эң ырак, кызыгаар чердер-дир...» Мээң айтырыгларымны ынчаар доозуп каапш, Александра Ивановна бодунуң оонуң өзүнүн дугайынче тээрби чыл болган кижи чүве. Алды неладыыр. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаткан. Дайынчылар аразынга хүндүткелиг, колхозчулар-биле эки харылзаалыг кижи ийин...»

...Хүн өлээн хоорей берген. Александра Ивановна-биле оон ажылдаар черинге келдивис. «Ажылдаар чер» дээрге, бо таварылгада, өөредилге эргелекчизиниң олурар столу-дур ийин, а ол керек кырында бүгү школада. класстарның шуптузунда ажылдап турар болгай.

— Соолгу беш чылдың дургузунда башкыларга методиктиг дузаны чедирип келдим — дең. А. И. Луцкая таныштырды.—Кичээлдерни канчаар эртгеринерил, класс удуртукчуларының ажылы кандыг болурул ээш, өлээн каш темаларны ажылдап кылган мен. Чыл бүрүде беш удаа математиктиг кежээлерни арттырып чанчыга бердим. Ында өөреникчилерниң тывыгшыры, математиканга сунлуулуун үнелээр кижи мен. Бо чылын Макаренконуң тыва дылда үнген «Башкылаа шулуглели» деп номунга планнып алган, ада-иелер-биле чугаалажып, беш лекцияны чоруткан мен. Чаа өөредилге чылы эгелээн, ол ажылымны ам-даа улзычылаар, ам-даа хөйнү кылыр мен...

Шынның чүвениң шыны костур... Александра Ивановнаның дыка хой өөреникчилери ортумак түскай болган дээш өөредилге черлерин доозуп, башкылар, эмчилер, кодээ ажыл-агыйның түскай эртемнигleри, партия, комсомол, совет ажылдакчылар болу берген. Оларның дугайын чугаалывышаан, А. И. Луцкая чедип чыл мурнунда бө-ла байырашканы Кунгурттугну сактып чугаалаар. Оон оруунуң эгези, чаагай сактыышкынны ында. Оон өөредип чорааны Лазо Сенин дээди эдемнинг, күш-культура башкызы, Мария Некүүк орус дыл башкызы, Нина Серенпаа эмчилей берген болгаш оске-даа... А Сагыыда? Елизавета Сат, Татьяна Монгуш башкылап турар, Совет-оол Куулар кодээ ажыл-агый техникумун доосказ, оон-даа ыңай...

Адырам... үттүүлер часкан-дыр мен: Симоненколар кайдал? Александра Ивановна менээ хой-ле чагаа хаптары коргустү. Эрткен дайынны лейтенант ат-биле доосказ Петр Иванович — Ульяновск хоорайның ашы-чем садыг эргелелиниң кол бухгалтери, Николай Иванович— крахмал заводунуң директору, Екатерина Ивановна— төрээн совхозунда (мурнунда колхоз турган) кадр кидизиниң эргелекчизи, Мария Ивановна — чигир заводунуң учётчиги, Валентина Ивановна—хендир заводунуң хендир дыракчызы, а Анна төрээн совхозунда ажылдап турар. Октябрьдан тоорүттүнген Совет Армияның кампалап алганы, оор-оңер оглбүле күзелиниң аайы-биле, партияның кыйгызы-биле чүүлүн ыяны бүрү бүлүннарында ажыктыг чүүлдерни ыынчаар кылып турар. Кырган Евдокия Никифоровнаның уругларының алды уруу— алдынын дайынчы Вячеслав Петровичиден хейнери дөрт хардыг Сергей Ивановичиге чедир адаларның, нелериниң чаагай хереен уламчылаар дээрэнге чигзиниген херээ-даа чок...

Сагыының агаары дыка-ла арыгдыр. Хөрээнин долдур тыныгаш, өөредилге эргелекчизи-биле байырлакаш, машинага олурупгум. Александра Ивановна хүнче углай базыпты, хүнүүн хереглери оон кара бажыңга дегтеш, костүн сыырлажы дег, дежир чаштан чораан ышкаш сагыыдырды. Мээң сагыжымга ыындыг хеннелге кирип келди: башкы кижи база ындыг. Оон бодалын, оон берген биилии өөреникчилери уламчылаар, оон «хереглери» ышкаш болур. Ай, Хүн-биле деннеп чораалывыс, тоолдүн хереглиг ыаларыны бо-ла-дыр!

Келир үениң хамаатыларын өөредир күзел-биле тыва черге ака-дуңмалышкы дузаламчының кыйгызы ол ыаларыны болгуун орус кыстан дарганнаан үндүрүп каап-дыр.

Алдын-оол ДАРЖАА.

1967 ч. Октябрь 1.
ШЫН
3-КҮ АРЫН

Кварталдыы күүсеттинген

Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери үшкү кварталдың эът садарының планын ажыр күүсеткеп. Бо продукцияны бүдүрер болгаш күүлеге садар талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруун «Күш-ажылдың хостуу» колхоз, «УТКА-ның 25 чылы» совхоз эөлеп турар.

Бо ийи ажыл-агыйлар күүлеге эът садарының үшкү квартал даалгазын ажыр күүсеткеп.

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Өлүм чок болгаш моңге ат—«Ленин» диген бижимел ышкыш башында, кайы мраптан-на агарыш коступ турар, «Дөртен аътты чарыштырар, доңгелекпиг Доргө базы...» деп, улустуң мрлакы турар чүве. Харын ийи-чаңгызы ам-даа бар чадавас. Иштики, даштыкының дайзыннарынга удур бистиң кожа-хембээ улустарывыс чаңгыс эвес удаа шыдыг демисежип турган» деп бодалга алыскан, оон чугаазын кулак дашты-биле эрттиришкен болганымга, ам кээп хомудаксап чоруур-дур мен.

Сагыл сумузунга кээрииске, ажыл шагы төнген, контордан кымры ырыга киргеп дагыңы чаге кырында самолёт коступ келди. Оон келирин четтикпейн мынап турган кижилер шупту-за мынаар көрүп бергеп.

Беш адыр сылдыстыг, моңгушелчек «ИЛ-14» Кызыл аэродромунга хонупкан. Найыралдың болгаш тайбыңның Бүтүн-эвилел эстафетазын аныяк Тыва республикада эккелгенин офицер К. Рябчук шеригниң Н кезоонуң командирине рапорттады.

Забайкалдың шериг округунуң старшиназы Ф. Туйков, биче сержант А. Сакаев, офицер К. Рябчук, «Часовой Родины» (Төрээн чуртуң хайгымычызы) солуунуң редакторү, офицер В. Барсуков олардың Красноярскиден эккелген ол эстафетазын шеригниң Н кезоонуң офицери Волков, биче сержант Анкудинов, аңаа дайынчылар Щеглов, Плесин база Чиртузов, ВЛКСМ обкомунуң килдие эргелекчизи Удумбора, № 1 АТА-ның слесары Доуш, Кызылдың № 3 профтехучилищезинде комсомол комитединиң секретары Лопсан, № 11 школаның оореникчизи, пионер Мячин олар хүлээп алгаш, хоорайже чоруттулар.

«ССРЭ-ниң кызыгаарын бүтү чон камгалап турары» диген бижиктиг ол эстафета сентябрь 9-дан эгелээш, Чукотканың, Камчатканың, Курил ортулуктарының, Сахалинниң эриктерин, Ыраакы Чөөн чүктү тавараашт, ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын дурбаалар ийи-үш километр черни самолёт, машина, поезд болгаш трансспорттуң өске-даа хевирлерин дамчып эртип келген.

Эстафета-биле кады беш сүй-белек бар чыдар. Оларны доктаалган черлерге, Улуг Октябрьның 50 чыл ооң иш-ажыл-чылыг улуг чедиишкинер-биле утпуур дээш, эрес-шудургу ажылдан турар совет кижилер бараалгадын тывыскан. Бирги белек: 1951 чылда Амурнуң Албазага үнделеттиниң тургустунган суурнуң черинде довураан биче хааржакчыгаштга уруг каан. Ийиги белек: ракета хевирлиг, анда хостапта болган аас-кежик дээш демисеелге олген 312 эрес-маадырларның Безоорек хоорайда хөөрүндеп алган дөзүрак. Үшкү белек: Ленинниң барельеф чуруу, анда бижимел: «Комсомолчу-аныяктарның Совет эрге-чагыртанның 50 чыл ооңга турескаткан Бүтүн-эвилел эстафетазының киржиичилеринге. Приморьеның кызыгааржыларындан болган аныяктарындан». Дөртку белек: дайынчы патронның хевири, ооң хоразында: «1922—1967 чылдар. Волочаев-даа. «Оң хүлеринең алдар-адыг кажында читпээ» деп бижиин. Бешки белек: онзагай хевирлиг кубок, ооң даштында ВЛКСМ-ниң херек демдээн болган Ленинниң чуруун чураан, иштинде Оожум океанның суу бар, кубоктуң тудазын кыпталарының үш баймзалыкың хевирин кылган, оларны долгандыр Ыраакы Чөөн чүктүң чурт чуруун чыпчырып каан.

Эстафетаның Кызыл аэродромундан хүлээп алганнар, Ада-чурттуң дайынынга Тывадан баргаш, олген дайынчыларның турескаалының обелисктиинге чоокшулаан кез чорда, үрер хогжуң чиртицейнип, анда чыглган хой чон диңмиттиг адын часкаашкын-биле утпуп алды.

Комсомолчу-аныяктарның бешки Бүтүн-эвилел эстафедазынга турескаткан митингиниң ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорюмунуң секретары эш Конопалов ажыктаан, хоорайның аныяктарының юбилей журнуның нүшажыл чедиишкинерин дыңнаткан. Ооң соонда шеригниң Н кезоонуң командири, № 1 АТА-ның слесары Доуш олар чүве чугаалады.

Бистиң Төрээн чуртувустуң коругүр камгалакчылары кызыгааржыларының болгаш комсомолчу-аныяктарның Бүтүн-эвилел эстафетазы бодунуң узун оруун ССРЭ-ниң журнуу кызыгаарын таварты уламчылап чорунган. Ол эстафетаны Октябрь байырлалының будуузунде Москвага чедирер, ооң оруу мынаар довотур.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: эстафетаның киржиичилери митинг үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Улуг чедиишкин

Москвада «Совет Россия» деп делегеге ажыттынган. Россия Федерациязының чурукчуларының болгаш уран сөзүлбикчилериниң ан эки деп шилиттинген чогаадыкчы ажылдары ында делгеттинген. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга турескаткан ол делгелгеде тыва чурукчулар Иван Салчактың «Могелер», Сергей Лавзының «Хемчик». Михаил Петровтуң «Кежээ» деп чуруктары болгаш тыва улусчу уран шеверлериниң чонар даштап болгаш ыяштан чазап сөзүлбээн элээн хой ажылдары киргеп.

Аныяк чурукчулар Иван Салчак, Гаврил Торлук, уран сөзүлбикчи Хертек Тойбу-Хаа ол делгелгениң ажыдыынгыларынга бараа киришкен.

* * *

Бот-тыныгыр уран чүүлдүң Бүтүн-россий көрүүлелиниң түңнел көргүзүү Москвага болуп эртикен. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга турескаткан ол көрүүлеге Россия Федерациязының хой национал улустарының төлээлекчилери боттарының кажыкы хевирлиг, байлакшылдыг, солуун уран талантызын бараалгаткан.

Бүтүн-российниң бот-тыныгыр уран чүүл көрүүлелиниң түңнел көргүзүүге Тыва республиканың улусчу талантылары «Элдек шыгыраан» деп ташыны болгаш болуп сыгыттыктар ансамбли тыва сыгыт-хөөмейни күүсеткен, улуг чедиишкинни, макталды чаазал алганнар.

Т. САЯН-ООЛ.

ЧУРУКЧУНУҢ БЛОКНОДУНДАН

В. ВОЛЧЕНКОНУҢ «Күсеү чуруумалдар» деп чуруктары.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

УБСА-НУРНУ ДОЛГАНДЫР

ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

1

Моон мурнуунда Моолга кажан-даа чорбаан-даа болдумаа, оон дугайында, ооң улугунуң дугайында төөгүден, ном-дептерден, солуун, сеткүүлден, чораан кижилериниң, аңаа-маңаа дүшкүлеп турганым моол өңнүттериниң чугаа-соодуңдан алзоп хойнуу биле мен. Ынчалза-даа ном-чуруу-биле дыңнаары бир аңгы, а боду-биле барып, карак-биле көөрү мырыңай еске.

Черле ынчаш шынчы өңнүктерге баары, бот-боттарының чурттаалазын билчирип, бот-боттарындан өөренчиргә кымга өөрүнүүг эвес боор. Моолга ыяш-ла баары — моон база бир күзелим чораан. Ол күзел мында-ва чаа боттанган.

Чоруур дугайын менээ, база «Тувинская правда» солуунуң редакторунуң оралакчызы В. Филипповка каш хонук бурунгаар дыңнадым ышаш. Кайыыстың-даа өөрүшкүүтсте кызыгаар чок! Өөрбес-даа арга чок. Бистер дээрге эң чөөк өңнүктерже, ам арта даштыкыда акыдүмаларывыска эалдаар деп бар-ган-на болгай бис.

Хүн-даа келген. Чалгынныг эзир бистерни агаарже көдүрүп үндүрген, ийи шак четпээнде-ле Хандагайтыг суурга апнарып дүжүрүп каан. Моол чурту оон түгле кырлап ажыр. Ийи чурттуң кызыгаар сумуларының артыжары хүн бүрү—мырыңай чаңчыл болган, барык-ла аалдар аразында артыжары-биле дөмей апарган. Бадарывыска Убса-Нурнуң Давс сумузунган алчылар келген тур: сумуда партком секретары Х. Кинеп, мал эмчизи Б. Шура, библиотекарь Ютээ. Олар болза бистиң эң-не баштай ужурашкан моолдарывыс ол.

Кызыгаарны эртип, кырланыңдаа аштывыс— Моол чурту эгеледи. ГАЗ-69 каравадын олуп, Сантырымга, Барыын-Хемчиктиң Эдегей, Кудугайга дөмейлешкен сарыг-сарыг кырланнарлыг ховулар удаңкаш турукан. Бистер боттарының албан-хүзүлгелериниң үезүн база-ла ыяштар бар чыткан Ч. Доңгак, М. Тас-биле кады бар чораан бис. Олар бо черлерге каш-даа чораан, бо ыяштар черлер аттары хамаан чок, орук-чаршын ыяк билирлер.

— Чүү деп черел бо?—дидим.

— Көдел ховузу— деп, Доңгак харыылады.

Чаа, эрлер ооң соонда, дагларны, хемнерни айтырыг-даа чок адап эгеледи.

— Дуу турган даглар бар-дыр бе?—дээш, Тас чөөн талавыста турган ийи кожа дагже холу-биле айтыкаш, тайылбырлады.—Тербис даглары-дыр.

— Убса-Хөлче удур көргеп Улуг-Тербис, Башкы-Тербис ол ыйнаан— деп, бирээзи немей соп кагды.

Моңгуш-даа машиназының тыныш-даа тыртпады. Оруктуң акызында хөлчок. Ол хиреде чаңгыс кижиде-даа, оъдарда мал-даа көзүлбеди. Чүгле кушкаштар орук кыйынындан ужуугуп үнүп тур.

— Аалдар моон ырак турар чердир аа?—деп кайгадым.

— Ол чүү дээриң ол. Бо чоокта суг чок чер боор. Мен маңаа бир катап чораан мен. Бора-Шайда бар —деп, Филиппов өскелерин үзе кирип каапты.—Сагыл сумузунга четкен мен.

— Ам бо ыынчаар совет тускай эртемнигнер кудуктар казып турар. Дүү көрбес сен бе. Бир кудуктуң бараанын—деп, Доңгак чаазай соп кагды.

Хүн элээп донгай бергенде, Бора-Шайга четтивис. Ийи кыдыын дургаар талдар, хараганнар үнгүлээп, сайырам, дүрген маныг хемчиг болду. Маңаа дүшкеп, моон суун амзавас болза кайын боор дишкеп, сугда бардыыс. Арыг, кылаң сут. Ижерге түгле сускуң ханар эвес, харын кижиниң моозинге чык кынын, угаан сергедир, тайгадан баткаңы илдең сут болду.

Оңу кеже *базырге*, каш бажың бар. Ол болза бригада төвү чүве-дир. Аңаа-даа кирбединвис, кижи-даа көзүлбеди. Кыжын-на аалдар турар чоор он. Мурнуусту улуг-ла кара даг көстүп келди.

— Дуу болза Каргыраа деп даг-дыр—деп, чолаачы тайылбырлады. —Ында чуңма тикчок.

Оңу дыңнаап, бир-ле кижиден дыңнаавын (чогум кымыл дээрзин үттүпкан-дыр мен, сактырымга, Степан Сарыг-оол-даа ышкаш! ыры сестери сагыжымга кирип келди.

Каргыразының сыныйайзаң
Харап көрүп орбадым бе.
Калга ыяштар мөнчө көргеш,
Каттыраннап түрбажык бе—

дээн-ие хевирлиг ышкаш ийик. Оңу бүдүү иштимде ырлап чорттум ор мен.

— Кобту деп хоорай бар болбаанына—деп, Доңгак чугаалап эгеледи.—1911 чылда Кыдат эжелекчилерни Тывадан. Моолдан үндүр сыыртап турда, мээң ачам Кобту дайынынга кижиин чораан — дээш, кижин арай чоргаары кончуг Каргыраа сынын ажыдыр көргүлейдир. Черде ынчаш Доңгак ынчан элээп хөөрей каапкан. Мен, ийе, мындыг. Ол демисеелге тывалар база кижиин чораан. Оларның чамдыктары бистиң Барыын-Хемчикке сөөлгү чылдарга чедир чурттап чораан даа чогул. Доңгак танывының сөөге — сумуда партком секретары Гомбо Эйхээге аварган. Гомбо бичи оруспаптар болду, оон ачызында элээп хөөрежиптер арганыг болдувус, оон башка дөрт-беш хире сеңеп философтар чугаалаанар. Узун назылыг кижилер бүтү амыдыралының дургузунда күш-ажыл кылын келген, күш-ажыл кижиниң кадыкшылын быжыглаар. узун назылыг болдурар дээрзин илдей-дир.

ДӨМЕЙ-ЛЕ БҮЗҮРЕВЕС

Балык тударының маргылдаазы болуп турда, оон бир киржиктиг кавчаар-даа аажок улуг балык тудуп алган. Оон ол улуг тыпкан, балыын сугже дедир салып киришкен. Өөрүнге келгеш, ол дугайын чугаалаарга ыынча дээшер:

— Орта кижи сең бе. чүге салып чорудуптуң?

— Мекээ кым-даа бүзүрээр эвес—

ЯНЗЫ-БҮРҮ РЕКОРДТАР

Кижи эртен үзаар, кежээ 1—2 сантиметр чедир кыскалай бээри сөөлгө биллингир бе, кайдыгы? Бир эвес хүндүг хой кылаптаар болза, кижиниң дүрт-сыны 4—6 сантиметр чедир кыскалай берип болур. Моон сөөлгүлериниң арааның чүдүлүүргаш кегжирниң болгаш кижиниң чүгелериниң чымрыы бээрииндеп дүрт-сыны ынчаар кыскаалар.

Чээрби харлыг лондон студентүнник Том Хилл холдарын хой үр кодурер талазы-биле моон мурнуунда болур корбоон рекордту тургускан. 9 шак 15 минута үениң дургузунда биче-даа үзүткелишкин чокка холдарын 9002 катап өрү кодурген. Оон мурнуунда рекордту ангы кижи 10 шак 10 минута иштинде 9001 катап кодурген тургускан турган.

Сут иштинче башты кинр супкаш, кым ур тымнайн чыдып шыдаар эвес дээш, ангы болгаш тотланд ийи кижи маргыжа берген. Маргышкыннар башкарын сугже киргеш, тымнайн чыдыпканнар. Ангы кижи тиилелгенни чедип алган. Ол сут иштинге 2 минута 57 секунда иштинде тымнаан, а оон соонда ол кижи сут тыртыныпкаш өлүп калган.

ЧУРУКТА: «Барыын-Туруун» улут эмчизи, хирург Ц. Хашторжа нүүражыл-агыйда сумулар аразының биле медфельдшер Л. Цаганхуу.

В. ФИЛИППОВТУҢ фотозу.

2

Улангом (тывалаарга, Кызыл-Кум)—аймактың төвү. Өзүп олурар, чалыы, чараш хоорай. Бажыңнар ында бирдең дөрт каът чедир. Оларның даштындан көөрге, дооза-ла аңаа. Ынчаар агартыр чугайлап каары чаңчыл чүве-дир. Эрги бажыңны оортан тыпкас. Мен харын элдепсинген, сонуурган көрдүм-даа.

— Улангомуң суроан бичиимдеп тура дыңнаан келген кижи мен. Ам көрүү турерымга, эрги бажыңнар кезүлбес, каңчан барган чоор?— деп, аймактың күүскомунга хүлээп алыынын болуп турда, айтырган мен.

— Шаанда турган, ам чок—деп, аймак күүскомунуң секретары Ямаа тайылбырлады.— Чүгле эрги хүрээнің орнү арткан. Оң-ла харын эрги Улангомну сагындырып көөр. Оон өскээн шупту чаа.

Хоорайның ыңдыы үзүнде үредген тудуттуң таваан эскерген кижи мен. Эрги хүрээнің бузунидуту ол чүве-дир.

Шынап-ла, Улангомну эргип турарга, ында бүтү-ле чүвелер чаадыр дээрзинге бүзүревес аргажок: бажыңнар-даа чаа, улут-улут тудуглар-даа чаа. Оңу чеди чүс ажыг ажылчыныг тудуг конторазы ыглып турар. Кудумчулар-даа чаа, транспорт-даа чаа. Чурттакчыларның ажылы-даа чаа, кижилериниң боттары-даа чаа үениң кижилери. Оларның мурнуунда туруп турар сорулгалар-даа чаа.

Далган дээрбезинге баргаш бис. Хоорайның шырык дээш бүдүрүлге чердериниң бирээзи ол. Оон цехтеринден бирги болгаш ийиги сорттуң ылганын үндүрүп, Убса-Нур. Кобту база Баян-Өлгий аймактарының чонун хандырып турар. Коллективтиң кежигүүнери социалистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алыр дээш демисежип турар. А оон директору мырыңай аныяк ол, ёзулуг-ла чаа шагның шижээни. Боду Москванын аъш-чем үлетүрүүнүң технологтуг институдун эртикен чылын чаа дооскан, аныяк специалист. Ынчалза-даа багай эвес удурткучу дээрзин көргүзүп ыыдаан. Бирги чартык чылда бүдүрүлге чери хоорайның үлетүр бүдүрүлгелериниң аразынга бирги черни эзлээн.

— Дээрбезинг чылда бүдүрүкчүлүү 4,5 муң тонна. Бо ам-даа эзээш. Цехтерни алтыдар-даа, немзор-даа бис—деп, директор Батарданы конторадан цехтерже бар чыдырывысте, чугаалап чорду.

Цехтерге бааргывыска, кайда-даа совет техника, кижи дорба-ла эскерип каар. Бистиң ооңусту бүдүү билген дег, директор чертелешкек станоктарже айтынгылаан бадыткады.

— Бо шупту Совет Эвилелиниден алган ставоктар-дыр. Арай-ла эргижирер бар чыдар. Тос чыл ажыдап тур. Солувас болза, хоржок...

Уланган оң муң ажыг чурттакчылыг. Оларның төрээн хоорайын чаагайыктадар, культурлакудар, көргүштүг, арыг-шевер тудар дээш кызыын турары илдең. Кайда-даа янзы-бүрү өнөр-биле будуун тургаш кыдыгаан стендилер, кыйгырыглар. Оларның кол шуруузу-ла Октябрь революциязының 50 чыл ооңга төлептиг утхуурунче уланган. Моолдуң арат чону бүтүү делегейниң ажыкчы чонларының революстуг улуг байырлалын совет кижилер-биле бир дөмей үткүүр болгаш байырлаар деп турары ооң белээ илдең.

Орук ара музейге кире бээр сең. Ооң боду улуг эвес, өрээлдери бичи-бичии, делгээ экспонаттарында хой эвес. Ынчалза-даа совет болгаш моол улустарның найыралыга, иштиг дайзынналрга удур кадыы демисеелиите хамаарышкан тураскаалдарны моол улус ыяштыыбиле кадагалып турарын тайылбыр чокка биллип ап болур. Бакич, Казанцев, Кайгородов оларга удурткан ак гвардейжилерге эрес-маадырлыг демисешкен кызыл партизаннарның командири Байкаловтуң, моол отрядты баштап турган Хас-Баторовуң фото-чуруктарын онда делгээн.

Музейниң үндезилекчизи, туруктуу Самбу бажыңнык дүүг шүүт-ле кок ооңгу дег, назы-харын дыка дүүл бергеп. ынчалза-даа шоваалан каректарлыг, музейниң онда делгээн бүтү-ле үүлдериниң төөгүзүн шээжи-биле биллир кижи болду.

— Мактаныр үүвевис амдыызында эвээш. Ынчалза-даа музейниң чаа тудуу амдыы чылын эгелээр үүве. Ол туттуна бээрге, база аалдан келгеер. Ынчаш моон каш катап хойнуу көрүп, биллип алыр сиэр— деп, ол бистиң үдеп тура, чугаалады.

База-да кудумчу. Хой кезииделе национал ядык-хептиг аргышкан кижилер. Оларның чадаа чадаг, аътты аъттыг, төвелии төвелиг. Чамдыктары чех мотоциклдерлиг. Ыңай-бээр карышкан машиналар, автобустар. Кайгазар-даа көөрге, тараан мяштар. Сөөлгү чылдарда 50.000 хире янзы-бүрү мяш аймаан олуртканнар. Олар хоорайны ам безин погаларарты бергеп. Харалзап, сутчүн кызымызы ол херекке шапчыктыг таварыштырып турарын база-ла кайгаар-да сең.

Моөп турар аът, диазолаза буурза, тыймыртаан бута, сезик аңаан ыш... Мал-магазының, ан-меңнин дүрүлелерин кудумчуларда, шевер ховдут мастерлеринде тургузуп каапкы магадал-биле көөр сең. Харын-даа бистиң Кызылга, районнар төптеринге бо янзылыг үүлдерини база турагтуп алза деп бодавып келир.

С. СУРУН-ООЛ.

(Уланчылыг).

Редакторнуң оралакчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

НОМЧУҢАР, СОНУУРГАҢАР

ЧҮС ХАР ЧЕДИР ЧУРТТААРЫ

Сураглыг якут ачы Тимофей Стручков бодунуң үүс хар харлаанын байырлап арттырген. Ан-олуң тымыжынга эки чедиишкиннерлиг болганы дээш каш чыл бурунгаар ону Ленин орденин-биле шаңнаан. Тимофей иреңнин назы-харында ол хире улгады берген-даа болза, хоочун ынчы үүвеп черле достуңун шыдаваас, болгаачок-ла ацаап чоруттар, адын турда адаарганчыг-да: шыгаган черинче-ле кижи салыптар.

Чүс харлыг кижилер Якутияда хомар эвес. Ойнаконда Федор Винокуров чурттап турар. оон харын 117. ынчалза-даа ол ирей ам-даа сергелең, шаг шаанда болган болуушкунварның дугайын шупшуруун сактып, хөөреп олурар.

Алдан гидро- соок, чайы ишке Якутиянның кижилериниң шак мындедептиг-даа ышкаш сагындырар. Дошкун болгаш үргулчу-ле өскерип каап турар агаар-бойдус надыкшылга. узун назыны назыларынга биче-даа шаптык болбайн турар дээрзин элгы үениң эртеми херек кырында бадыткап шинчилеп-ор.

Чаңгыс-даа чалгаа кижи черле узун назы назылап корбоон дээрзин

ДӨМЕЙ-ЛЕ БҮЗҮРЕВЕС

Балык тударының маргылдаазы болуп турда, оон бир киржиктиг кавчаар-даа аажок улуг балык тудуп алган. Оон ол улуг тыпкан, балыын сугже дедир салып киришкен. Өөрүнге келгеш, ол дугайын чугаалаарга ыынча дээшер:

— Орта кижи сең бе. чүге салып чорудуптуң?

— Мекээ кым-даа бүзүрээр эвес—

ЯНЗЫ-БҮРҮ РЕКОРДТАР

Кижи эртен үзаар, кежээ 1—2 сантиметр чедир кыскалай бээри сөөлгө биллингир бе, кайдыгы? Бир эвес хүндүг хой кылаптаар болза, кижиниң дүрт-сыны 4—6 сантиметр чедир кыскалай берип болур. Моон сөөлгүлериниң арааның чүдүлүүргаш кегжирниң болгаш кижиниң чүгелериниң чымрыы бээрииндеп дүрт-сыны ынчаар кыскаалар.

Чээрби харлыг лондон студентүнник Том Хилл холдарын хой үр кодурер талазы-биле моон мурнуунда болур корбоон рекордту тургускан.

9 шак 15 минута үениң дургузунда биче-даа үзүткелишкин чокка холдарын 9002 катап өрү кодурген. Оон мурнуунда рекордту ангы кижи 10 шак 10 минута иштинде 9001 катап кодурген тургускан турган.

Сут иштинче башты кинр супкаш, кым ур тымнайн чыдып шыдаар эвес дээш, ангы болгаш тотланд ийи кижи маргыжа берген. Маргышкыннар башкарын сугже киргеш, тымнайн чыдыпканнар. Ангы кижи тиилелгенни чедип алган. Ол сут иштинге 2 минута 57 секунда иштинде тымнаан, а оон соонда ол кижи сут тыртыныпкаш өлүп калган.

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бюро кежигүүнүге кандидат, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы

Николай Николаевич КОССОВТУҢ

хенертен мөчээнинге СЭКП-ниң Кызыл хоорай комитедиң, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому, партизаның Улуг-Хем, Каа-Хем, Эрзин райкомнары болгаш райкүүскомнар, Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый, Чоннуң амыдырал хандырылгазының, Мелиорацияның болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары, Дыт, литератураның болгаш төөгүүнүң тыва эртем-шинчилел институду, «Тыва автотранспорт» каттыжышкынның бүдүрүлге чердериниң, автомобиль ажыл-агыйларының болгаш орук участоктарының коллективтери, республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкыны, Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының хой-ниити организациялары, директциязы, амыдырал хандырылгазының Кызыл хоорай комбинатының коллективи, Күрүнениң Кызылда башкы институдунуң физика-математика факультединиң бирги курузунуң болук студентилери ханы кажыыдап, боттарының кажыыдалын мөчээн кижиниң ог-бүлелиниге болгаш төрелдеринге илергейлеп тур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даглярга умурожныгга» 9.45, 11.30, 1.15, 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночымынды 10, «Солдаттың адазы» 11.15, «Тараанның өлгени» 3, 7, «Тиилелгенің кудумчуау» 5, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 9.15, «Мелди-чаагай, коге-бугалар» 10.15, «Бузуулган таңы» 12, 2, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночымынды 10, «Салгын хаан хүгеймида тоол» 11.15, 1, 6, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 8 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Бешкин кудар черниң кадыны» 1, 3, «Далай россказтары» 5, «Дүгүй даажы-биле» 7 шактарда.

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аңаа-ла уруг» 10, 12, «Нотр-Дамның кырында хелегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 6, «Нотр-Дамның кырында хелегелер» (1-ги сериязы) 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Челюскин» 3, 5, «Ынакшыл дээш бадылаан тур мен» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чай халас эртиеш» 10, 2, «Вентер бай» 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бузуулган таңы» 3, 5, 7, 9 шактарда.

редакциянның адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчуу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал кылдыынның 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдыынның 37-13, көдээ ажыл-агый кылдыынның 21-47, үлетүүр кылдыынның 22-64, чагаа, ажылчыг болгаш көдээ корреспондентилер баш совет тургузуг болгаш амыдырал хандыстериниң 21-27, иштики информацияның кылдыынның 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солуп келбейн барганда 32-75 телефонче холгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчуу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

1С—00641.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР

34 ХОНУК АРТТЫКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеэ.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. ОКТЯБЬРЬ 3 ВТОРНИК №234 (6871).

Өртээ 2 көп.

КАҢ КУЯКТЫГ ДИВИЗИЯЛАРНЫҢ МАРЫЖЫ

„Днепр“ деп өөредилгениң шериглериниң көрүлдези

Бо чыдың октябрь 1-де «Днепр» деп шериг өөредилгезинге киришкен шериг кезектериниң көрүлдези болган.

Бо дивизиялар болгаш полктар дыныч дүвүрээжин-биле походче чорупканындан бээр барык ийи неделя эртип, хөй-хөй километр дүрген марштар, уйгу чок дүнner, изиг тулчуушкуннар эрткен. Ол өөредилгеөөң киржикчилери солдаттардан, сержантылардан, офицерлерден бүгү күштүг меэнгээшкинин негеп турган.

«Чөөн» болган «Барыын» талаларның шериглери аажок делгем шөлде чыскаалыпкан турарлары болдур: алдын погоннар, байырлал хептери-даа козулбес, солдаттан эгелээн генералга чедир походка кедер хептерлиг.

Колонналарның чыскаалы элээн каш километрлерже шөйлу бергеи. Колоннаның шериглериниң соонда — дайынчы техника. Танкаларда болган бронетранспортёрларда пушкаларның болган пулемёттарның уннары дээрже шыгаан алган. Ракеталар ужуп унериңе белеп апарган чүве дет, кодуралуп келгилээн.

Өөредилгениң түннелин көөр дээш он-он муң ажылчы чоннар чыглып келгеи.

Чыскаалдың мурнунда тургускан индирге эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, П. Е. Шелест, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий олар кеэтуп келирге, чыылганнар изин-биле уткаан. Индирге ССРЭ-ниң Камгалал министриниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң кол штабының начальниги, Совет Эвилелиниң Маршалы И. В. Захаров, Совет Армияның болган Шериг-Далай флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң начальниги, армия генералы А. А. Епишев, Белоруссияның болган Украинаның партия, совет организацияларының удуртукчулары база турганнар. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң даэди командылал болган Шериг-Далай флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң начальниги, армия генералы А. А. Епишев, Белоруссияның болган Украинаның партия, совет организацияларының удуртукчулары база турганнар. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң даэди командылал болган начальник составы, Совет Эвилелиниң Маршалдары, шеригниң кезектер маршалдары болган генералдар база аңаа турган.

Шериг өөредилгезин найыралдыг армияларның шериг төлээлери көрүп турган. Оларны БҮР-нүң Улус камгалалының министри, армия генералы Добри Джуров, ГДР-ниң Национал камгалал министри, армия генералы Гейнц Гофман, МАР-ның улус армиязының талазы-биле министри болган Улусчу армияның командылакчызы, генерал-полковник Ж. Элгавсүрэн, Румыниянның социалистиг Республиказының Чепсектиг Күштериниң министри, генерал-полковник Ион Ионица, ЧССР-ниң Национал камгалал министри, армия генералы Богумир Ломский, КНДР-ниң Национал камгалал министри, армия генералы Ким Чан Бон, Венгер Улусчу армияның генерал штабының начальниги, Камгалал министриниң бирги оралакчызы, генерал-лейтенант Чеми Карой, ПҮР-нүң национал камгалал министриниң оралакчызы, дивизия генералы Войцех Ярузельский, СФРЮ-нүң чон камгалалының талазы-биле күрүне секретарының оралакчызы, Югославия улус армиязының генерал штабының начальниги, генерал-полковник Милош Шумона олар баштап чорааннар.

Радио дамчыштыр:

— Денженинер! Томаанныг! — дээн командаларны шөлге чарлаткан.

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречкога рапорт берген. Министр шериг кезектерин аңгыр, олар-биле мендилешкеш, өөредилгени чедиишкинниг доозаны-биле бүгү шериглерге байыр чедирген. Харыы кылдыр деминг дайынчы «Ура!» чаңгыланы берген.

Министр шеригнерни эргиирин дооскаш, индирге үнүп келгеш, чүве чугаалаан. Өөредилге бистиң командылал, политиктиг кадрларывыстың болган штабтарывыстың бедик мергежилдиин, шеригниң найыралдыг, экн тулчуп билирин, солдаттарның, сержантыларның, офицерлерниң болган генералдарның моралдыг, дайынчы мозу-шынарларының быжыг туруштуун, оларның ян-не нарын болган харыысалгалыг дайынчы даалгаларны күүседиргиже белеиин көргүстү деп, ол чугаалаан. Шеригнериң бот-составы походтарга болган тулчуушкуннарга тергиин турушкуун көргүзүп, оларның мурнунга салган сорулганы ак сеткилдиимбиле болгаш аажок күзелдиг-биле күүседип турган. Самолёттар, танкалар, артиллерия, вертолёттар, харылаза херекселдери болгаш өске-даа бүгү хевирииң дайынчы техниказы чогумчалыг ажылдаар-дыр.

ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко өөредилгениң бүгү киржикчилериже байыр чедирген.

— Совет Армияның болган Шеригг-Далай Флодунуң дайынчылары Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаар талазы-биле Төрээн чурттуң кандыг-даа дужаалын күүседиргиже белеиин Чепсектиг Күштериниң бот-составының өөрүнээзинден Коммунистиг партияга, Совет чазакка, бүгү совет улуска бүзүредиргин чепшээреп көрүнер — деп, ол чугаалаан.

Киев гарнизонунуң чыынды шеригг хоргужу Совет Эвилелиниң болган Украин ССР-ниң күрүне гимнилерин ойнап күүсеткен. Артиллерия салюту чаңгыланып үнген.

Хөлүг аялга шериг кезектериниң байырлалдыг марыжының эгелээнин мелээлепкен.

Индир баары-биле бир-ле дугаарында гвардейжи мото-адыгжы дивизиянын күчүлүг бронетранспортёрлары генерал-майор М. М. Зайцевтиң командылалы-биле эрткен. Бо шериг кезээнiң гвардейжилери Адачурттуң Улуг дайынының чыдарында оңнас аддар-биле бүргеткеннер. Олар Сталинградты маадырлыы-биле камгалап, дайынны Барлаттарга чыыча шаап турган. Дивизияның аныяк солдаттары болган офицерлери аалдарының дайынчы чаңчылдарының төлептиг салгакчылары болган уламчылакчылары. «Днепр» деп шериг өөредилгезинiң үезинде гвардейжилер кол угланыышкынга халдап турган. Олар өске кезектер-биле кады деминг халдап, «дайзынның» күштүг камгалалын сүрүг үзе кирген болган сүг 'моондактарын' дөгээш дивейн эртеен болгаш өске-даа элээн каш дайынчы даалгаларны мергежилиг күүсеткеннер.

Чаа-чаа шериг кезектери маршап эртип турган. Кургаг чер шериг кезектериниң дайынчылары көзүлбээн: олар кан дайынчы техниканың идегелиг күзектарының иштинде.

Агаарлап халдаашкыннарга удур шериг кезектериниң демдээн чүраан машиналар көстүп келди. Ол даарге, бистиң чалгынныг чадаг шеригнивис, халдап турда доктар турбас сүрүг, күштүг хыдыкчыларывыс-тыр. Олар дайын чыдарында Москваны, Сталинградты олүмдеи көргүш чок камгалап, Днепр, Дунай хемнерге Чехословакияга болган Австрияга, Польшага болган Венгрияга дайзын-биле салба тулчуп, Октябрьдан төрүттүнген армия каяа-ла тулчуп турган болдур, аңаа тулчуп турган. Ам оларның ажылдыында чазыттынган транеспорт самолёттары, вертолёттары, бронетранспортёрлар, боду чоруур улуг боолар болгаш өске-даа дайынчы техника быжыглаттынган.

Киевтиң ажылчы чоннары шериг кезектериниң колонна бүрүзүн алыш часкаашкыннары-биле уткуп турганнар. Өөредилге чоруп турган хүннерде ажылчыннар, колхозчулар, Адачурт дайынының хоочуннары болган аныяктар төрөөн армиязының дайынчыларынга байыр чедирип турганнар. Совет Армияның бөлүүнүң маадырлыг чону-биле буянбас чаңгыс эвиниң тодаргай хереглиг ол болуп турган.

Ракета шеригниң болган артиллерия кезектериниң колонналары эртип тур. Чиик пушкаларны азар пушкалар солуп, ооң соо-биле ракетчиктерниң колонналары чоруп турган. Дайынының фронтудан ыракта турар шеригниге дүрген болгаң өлүмүүр согуунну бээр тактиктиг ажыглалдың ракеталары көөрге, сүрүг-ле. Өөредилге үезинде шериг кезектерин «дайзынның» агаардан халдаашкыннарындан камгалап турган зенитниг ракеталар кезектери оларның соо-биле эртип турган. Ол ракеталар хүннүң болгаш хүннүң кайы-даа үезинде, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалында хамаарыпга чокка дайзының самолёттарынга ырак-даа, чоок-даа черге чалыг чок согуунну бээр.

Маршtың соён танкистер- элдээн. Быжыг күзектиг болгаш шинтпиргиг согуунну бээр дайынчы машиналар дорт чыскаалыпкаң чоруп турган. А каш хүннер мурнунда оларны, бис дайынчы даалгаларны чедиишкинниг күүседи турда, көргеи бис. Оларга суг-чар, тулаа-малгаш, элеэлин-даш, чүү-даа шаптык болбаан.

Бронетранспортёрларның, танкаларның, десантылар машиналарының колонналарының кыры-биле чайынаңган ак-көк чалгыннарлыг хыдыкчы, хайгыылчы, бомбалакчы самолёттар ужуп эртип турганнар.

Д. ДМИТРИЕВ,
З. ЛИПАВСКИЙ,
А. МЕДВЕДЕВ,
СЭТА-ның тускай корр.

Л. И. Брежневтиң, А. Н. Косыгинниң болгаш Н. В. Подгорныйның Киевтен чорупканы

КИЕВ. (СЭТА-ның корр.) «Днепр» деп шериг өөредилгезинге киришкен шеригниң көрүлдезинге чораан эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин болгаш Н. В. Подгорный Украинаның найысыналыңдан чорупкан. СЭКП ТК-ның секретары Д. Ф. Устинов база өөр-биле кады чорупкан.

Бөрисловь аэропортка эштер Л. И. Брежневти, А. Н. Косыгинни, Н. В. Подгорныйны болгаш Д. Ф. Устиновту Украинаның КП ТК-зының бирги секретары П. Е. Шелест, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. В. Щербицкий, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Д. С. Коротченко, республиканың өске-даа удуртукчулары, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, ССРЭ-ниң Камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальниги, армия генералы А. А. Епишев, ССРЭ-ниң Камгалал министриниң оралакчызы, улаг чүүлдүг кол маршалы И. А. Вершинин, Киевтиң шериг округунуң командылакчызы генерал-полковник В. Г. Куликов олар уезин.

• • •

ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко өөредилгениң киржикчилеринге аддар кылдыр шеригнер көрүлдезинiң соонда шайлаага тургускан, анда эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, П. Е. Шелест, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Украина биле Белоруссияның партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары база социалистиг чурттарның шериг төлээлериниң баштыңгылары, Совет Эвилелиниң болгаш шериг аймактарының маршалдары, Совет Армияның генералдары, офицерлери турган.

Шайлаага чүрээтиң хамызыкдан чылыг байдалга эртнеп.

(СЭТА).

ТАРААНЫ — КҮРҮНЕГЕ

«ШЫН» СОЛУННУҢ «АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ» деп шилчиир тугу, БӨГҮН ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДА ШИЛЧЭЭН.

Ол районнуң тараажылары күрүнеге тараа садарының планчагыын 107,2 хуу күүсеткеш, ам планнан ажыр тараа садарын үргүлчүлеп турар.

Күрүне шыгжамырынче

Октябрь 2-ге чедир республиканың тараа хүлээп алыр черлеринге 71126 тонна тараа кирген, азы күрүнеге тараа садарының чыл планы 118,5 хуу күүсеттинген. Таңдыдан өске районнар күрүнеге планнан ажыр тараа садар хүлээлгезин күүседирин үламчылавышаан.

Каа-Хем районнуң тараажылары планнан ажыр 8,5 муң тонналы дужаар деп хүлээлге алган болза, ам ооң 4167 тонназын күүседип алган.

Октябрь 1-де күрүне шыгжамырынга 2175 тонна тараа кирген. Ооң хөй кезиг Таңды райондан кирген. Үнчангаш таңдыылар күрүнениң планчагыын күүседир чоокшулаан.

Найыралдың демир оруу-биле

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга болгаш В. П. Ленининиң 100 харлаарынга республиканың туризи чөвүлеп алган, бүдүрүге организациялары-биле бир дөмей чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш тодаргай сорулгаларны салып алган ажыдан турар. 1967 чылдың июль айда 50 кижи дыштанныр туризчи баазаны бистиң республикага бир-ле дугаар ажыттыган. Үш эзлчегиниң дургузунда 110 кижи боттарының дыштанылганын аңаа эрттирген. Республиканың туризи чөвүлелиниң шугуму-биле Шушенскоеде ленинчи черлер-биле танышып, Ак-Довурак база Хову-Аксы тудугларже ниитизи-биле 600 ажыг кижи экскурсиялаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының юбилейинге бистиң база бир белээзинге — Тывадан Шушенское болгаш Абакан дамчыштыр Москва база Ленинградче аян-чорукчуң «Найырал» деп баштайгы демир оруу болур. Маңаа Тываның колхоз, совхозтарындан, албан, бүдүрүлге черлеринден мурнакчылар—470 кижи киржир. Юбилейлиг чылда Москваны, Ленинградты көрүп алыры — улуг аас-кежик. Ол маадыр хоорайларже чоруур путёвкаларны тергиинниериң тергиинниери алган деп чүве билдингир. Оларның арасында Сүү-Хөл совхозтуң мурнакчы малчыны Ооржак Намчыл, Өөүр районнуң «Кызыл туң» колхозунуң сарымык кадарчызы Ооржак Сарыг-оол, «Коммунизмче орук» колхозтуң трактористи Монгуш Чамыяң. Таңдыда дуржулга станциязынга 20 чыл ажылдап келген мурнакчы-тудугжу —штукатур Анна Попкова, Таңдының «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы малчыны Куулар Дажы-Серен, Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң сарлык саанчызы Пазна Хертек, № 1 АТА-ның мурнакчы чолаачызы Александр Левушкин, Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң чолаачызы Бараан Хоядыр, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң саанчызы Мария Балдан, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта 100 хойдан 101 хураганны болгаш бир хойдан-на 3,1 кг дүктү алган Ондар Чүлдүм болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Монгуш Чола дээш оон-даа өске шолбаннар хөй.

Тываның туристери Москвага — октябрь 7-ден 10-га, а Ленинградка — октябрь 11-ден 13-ке чедир экскурсиялаарлар.

Туристер Москвага баргаш, Кызыл шөлге, В. П. Ленининиң мавзолейинге, боо-чепсек палаталарынга, Третьяков галереязынга, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының делегезинге, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң музейинге болгаш Москвада ленинчи черлерге баар.

Ленинградка баргаш, Ленинградта ленинчи черлерни, күрзрмитажты, Октябрь революциязының музейи болгаш өске-даа солуп черлерни көөрлер.

Туристер бо улуг хоорайларга чоруп турганы, хостуг шактарында ында улуг-улуг театрларга база баарлар.

Кымылчылар туристерни дүүн узун орукче үдеп каан.

Х. СИНРИН.
Туризмниң область чөвүлелиниң даргазы.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга турасказаткан бот-тывынгыр уран чүүлдүң Бүгү-россий көрүлдезиниң түңнел көргүзүү сентябрь 30-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болуп эрткен. Ол көрүлдеге Россия Федерациязының төй национал улустарының төлээлекчилери боттарының уран чүүлүн көргүскен. Түңнел көргүзүгге Тываның 45 улусчу талантылары киржип, бистиң сыгытчылырывыстың ансамбліниң «Төрээн Тыва дутайында» деп номери база «Чечек» деп танцы ансамбліниң танцычыларының көргүзүү киргеи. Бо көргүзүглер жюриниң болгаш көрүкчүлериниң улуг үнелеин чаалап алган.

Дүүн, октябрь 2-де Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң улусчу талантылары Кызылга ээп чаныр келген. Оларны партия, совет болгаш хөй-иннин организацияларының культура албан черлериниң төлээлекчилери утхуп алган.

Чурукта: улусчу талантыларның Кызыл аэропортунда турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БАЙЫРААЛГА БЕЛЕК

Барлыктың суггарылга системазының тудуг-монтаж участогунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары юбилейлиг чылда 1100 га черни суггарар буга тудуун кылыр планын хуусаа бетинде 1250 га черни суггарар кылдыр күүсеткеннер. Сентябрь айның ийиги чартыында алдарлыг байырлалга белек кылдыр «Барлык» совхозка 725 га, «Большевик» колхозка 208 га черни суггарар чаа бугалар тудуун дөвсиаш, ант ёзугаар ажыглалда дужаагаан.

Буга тудуун черударынга монтажниктер: Хертек Киров, Саая Дамба, Иргит Чамаан, Күжүгет Далай-оол, бетоңщиктер: Салчак Өвзей-оол, Кара-Сал Лама, Кара-Сал Самелёт, Саая Баныр, Хөөлыг Төйбуңнаан олар эки ажылдааннар. «Совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчегнер дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпири-биле танышкаш, ону улуг өөрүшүү-биле хүлээп албышаан, байырлал хүнүнүң бүдүүзүнге чедир 200 га черни суггарар буга тудуун дөвзар деп, тудуг-монтаж участогунуң коллективиниң немелде хүлээлге алган.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Шеф-биле

Улуг-Хем районнуң Баян-Кол суурунда интеллигентилер чөвүлелиң шеф организастааш, беш хүн «Х Улуг хурал» кодээ ажылагый артелиниң тарыпга шөлдериниден 180 гектар черниң савазын белгеш, 300 центнер кызылтас, суна савазын сараяттаан. Шефтиң түңнелинде колхоз башлаар черн, партком шефчилерге өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Шефчилер хөөү бригадаларынга, кадарчыларга иштинн болгаш даштыны байдалдар талазы-биле беседаларны база кылгыяаан. «Совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчегнер дугайында» СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң дөнтаалын шефчилер хөөүда болгаш малда ажылдап турар колхозчуларга ханызы-биле таныштырган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

«ШЫННЫҢ» РЕЙДИЗИ

Кыш чоокшулаан, а белеткел кандыгыл?

Барлын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң үш салбырында 26,5 муң шөөр мал болгаш 3,5 муң ыйыстыг бода мал бар. Малды хүр кыш ажырып алыр, ылаңгыя саар инектерниң сүт бээрни бедик деңгеелге тургузар талазы-биле байдал совхозта бо хүннерде кандыгыл? Бо дугайын «Шынның» рейд бригадазы сонуургап көргеи.

Мал кыштагладымышкынынга белеткеелде кол чүүлдер — малга четчир санныг чем-суурну тургузары болгаш ооң кажаа-хораазын бүрүм септеп, туткан турарын болгай. Совхозтуң ажыл-ишчилери бо талазы-биле эвээн эвес ажылдарны кылган. Совхоз план ёлаттаар нивитии-биле 2570 ажыг тонна сигеи белеткээр турда, сентябрь 20-ге чедир 1800 тонна сигеи белеткеттингеи азы 80 хуу. Ол-ла үеге чедир силос планы түгле 56,5 хуу күүсеттингеи.

Ынчаарга бистиң республиканың байдалынга мал кыштагладымышкыны 180—200 хонук уламчылаар апаар дээрнин барымдаалап көргеш, ол үе иштинде бода-даа, шөөр-даа малдарга мал чемнери четчир болур бе?—деп айтырыг турун келир. Белеткеттингеи (база ам белеткээр) чемнериң хемчээлин алыр болза, совхозта бода малдың баш бүрүзүнге немелде чем кылдыр концентрат 1,5 кг, бир бан хой бүрүзүнге—200—300 грамм онаажып турар.

Эрткен чылын азырал бир инекке хамаарыштыр хонукта 0,5 кг чемгериге единицаазы онаажып тургаи, а бо чылын ооң биче-ле хей хиреинг. Ынчаарга совхозта мал чемнинiң белеткелиниң темпизи коичуг оожум. Дүүгүт аңгаш алышкынын шалыпкын темпизиг чорудары-биле чергелештир мал чемнериниң белеткелин деиге чорудар дээрзин биливи турза-даа, сөөлгү хүннерде бо талазы-биле сагыш амыр олургулаппаны чер-ле илдеп.

Ынчаарга салбырларда малды чылыг кыштадыр талазы-биле белеткел кандыгыл? Маңаа хамаарыштыр Бижиктиг-Хая салбырының (эргелекчизи эш К. Товарищтай) төп фермазында кылган чүүлдер элээн бар. Бода мал кажаалариның шалаларын тырып этпеи, бызаалар чыдар клеткаларны чугайлаан, сүт үлдээп алыр чер белеткеттингеи, немелде кудукту база туткан.

Бо фермада ынчаарга белеткел бар болганы-биле бүгү саар. инектерни тургузу азырадда киирген. Бо болза мал чемнери кыштыг өттүр четчир деп бүзүредиңнің база бир хереглиг болур. Кышка белеткелди баш бурунгаар чорутканының түңнелп ол-дур.

Аксы-Барлык (эргелекчизи эш Т. Төгүс) болгаш Хөөделеп (эргелекчизи эш С. Очур-оол) салбырларда чамдык малчыннар кыштагларында кажааларын септеп киргилээн болза-даа, оларда тудуг бригадаларын ажылдадып киирбээн. Ооң хараазында малчыннарның чүрттээлга бажыңнарын, мал кажааларын септээр чорук ойлдап, берге байдалда тургустуигап. Чүге ындыгыл?—деп айтырарга, хойжулар, тудуг бригадаларының кежигүннери ногаан суна белеткелинде турар деп, ужуру билдинмес харыы бээр. А херек кырында байдалды алырга, мал

БИЛИГЛЕРНИ МОГАГ ЧОККА ШИҢГЭЭДИР

ВЛКСМ ТЫВА ОБКОМУНУҢ V ПЛЕНУМУНДАН

«Республиканың комсомолчуларының болгаш аныяктарының ниити база политиктиг өредилгезиниң байдалы, ону эки-ижидер хемчеглер дугайында» ВЛКСМ обкомунуң секретары эш Д. Л. Тимейниң илеткемин плевумга дыңнап, чугаалашкан.

Республиканың аныяктары, бүгү совет улус-биле кады СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» докладаын улуг оорушку-биле уткуп, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң байырлалынга алдар болдурган бүгү улустуң күш-ажылчы шимчээшкининге боттарының улуг улуг-хуузун киирештирип турар.

Аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгезинге олардың ниити база политиктиг биилиин бедидеринің чугаалаан плеткелчи айтып чугаалаан: бо жылдар бистиң республикада кандыг байдалдыг турарын анализтеп чугаалаан.

Эрткен өредилге чылында ажылчын болгаш кодээ аныяктарның кежээки школаларында 5219 кижи, а 2200 ажыг кижи республикамның бот-өредилгелиг школаларында өөренгенивер.

Кызылдың бот-өредилгелиг школазы (директору Е. Г. Зубова) эрткен өредилге чылында өөреникчилер хүлээп алырын 170 кижи артык кылдыр хүлээп алган. Школаның 34 өредилге консультациязынга 1300 ажыг кижи өөренгенивер. Т. Н. Агапова удуртқан Владимировканың консультациязының 58 өөреникчилери өредилге чылы чедиишкиниг дооскан. Оларның Үрбүшүүң (эргелекчизи эш Балчий), Ийиниң (эргелекчизи эш Кара-Сал), Бора-Иреканың (эргелекчизи эш Д. Иванова) консультациязылары ажы ажылдаанын плеткелчи демдеглээн.

Аныяктарның ниити биилиин бедидеринің эң энтеи хемчег өредилге комбинаттары дээрзин амыдырал бадыткап турар. Чүге дээрге, мында ниити биилиг-биле катай бүдүрүлгеге мергежилиг база бедиинин ап болуур. Ынчаарга республиканга «Сүт-Хөл», «Тиилелге» совхозтарның базазынга өредилге комбинадынга 95 кижи боттарының ниити биилиин бечиткен, 33 кижи комбайнер болгаш тракторист, 25 кижи III класстың чоланчызы, 20 кижи бухгалтер, учётчик, сапакчы деп түскай эртемнерни чедип алганнар.

Ынчалдыр-даа болза, республикада аныяктарның ниити биилиин кежээки болгаш бот-өредилгелиг школаларга бедидер ажылдар кошкаш тургустунганы дараазында саннардан нептүү. 1966 чылда аныяктарның школаларынга өөренир ужурлуг 200 кижи, кодээ аныяктарның 393 кижи хаара туттунмаан. Оон иштиндеи 100 кижи Улуг-Хем, 115 кижи Чөөн-Хемчик районнарындан өөренмээн. Бии-Хем, Эрзин, Барыын-Хемчик районнарда бо ажыл кончуг кошкак тургустунган. Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунга, «Тиилелге», «Искра» колхозтарга аныяктарның өөредилгезин организастаайн турар. Туранның ажылчын аныяктар школазынга 100 кижи өөренир ужурлуг турган, 54 кижи өөренип эгелээн турган болза, чыл төнчүзүнде чүге 27 кижи арткан. ВЛКСМ райкому (секретарлары эштер Баяа, Некрасов) бо аныядарны ала-чайгаарлаткан.

Комсомол комитетери школаларны четчелээрингe чүге 8—9—10 класстарже кол күчээнгейин утпадырган, эге билигниг аныяктарны уттуп турарлар.

ВЛКСМ хооркомунда, райкомнарда комсомолдуң чамдык аныяктарның эртем-биилиинің дугайында тодаргай көргүзүлер чок. Өөредилге дугайында айтырыгларны аныяктарның күш-ажылчы, амыдырал-чурттал-газыдан хоорук көрүп турар. Ынчангаш аныяктарның өөредилгезинге, амыдыралдарының четчелээшкинин Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тожу, Бии-Хем, Эрзин районнарында кончуг багай чоруткан.

Комсомол организациялары улус өөредилгезиниң организацияы-биле кады аныяктарның ниити биилиин бедидерин холга алыр ужурлуг. Башкы кадрлар-биле ажылче кичээнгей кошкак, методиктиг дузалчетпес, эки ажылдыг школаларның, башкыларның аргадурмулгазын таротпайн турар.

Сөөлгү чылдарда комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң утказын, структуразын база арга-дурмулгазын эки-ижидерингe элээн ажылдар кылдыгнган. Марксизм-ленинизм теориязы өөренири формальдыг чоруктардан адырылып, амгы үениң нарын айтырыглары база партияның болгаш комсомолдуң совет аныяктарның мурнунга тургускан практиктиг сорулгалары-биле сыгыт харылзаалыг болуп турарын плеткелчи чугаалаан. «Кругозор», «Бистиң ленинчи комсомол», «Партия дугайында беседаларга» хамаарышкан политболгүммер, «Прометей», «Родина», «Глобус», «Орбита» деп политклубтар аныяктарга эң-не чогумчалыг болганын амыдырал бодыткаан.

Эрткен чылын комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң четкизинге 9253, партия чыдыышкынынга 2088 аныяк оолдар, кыстар өөренгенивер.

Аныяктарның политиктиг өөредилгези Өвүр районда эки организастаттынып, шупту болгүмнер өөренир программаларын дооскан. Өөредилге чылын Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарының комсомол организациялары багай эвес дооскан. Оон-биле чергелештир обкомунуң, хооркомунуң, райкомнарының аныяктарның политиктиг өөредилгезин удуртуп турарында шыгыы четпестер бары плеткелдеп илерзен. Чүл дээрге өөредилге чылының эгезинде тургускан болгүмнер, клубтар, семинарларын 16 хуузу ажылын ара кагганнар. Ылаңгыя Таңды, Эрзин районнарда байдал багай болган.

Дыка хөй аныяк кижилер өөредилгедеп дашкаар чыдып калганнар. Бо дээрге четчелээшкин үезинде дыңнакчыларның сонуургалын, күзелин плеперлир чугаалажышкынларны чорутпаанындан, азы чогуур организацияда ажылдарның чогу-биле таймылыр-латтынар. Хооркомнуң, райкомнарның, комсомол комитетериниң бюролары өөредилгениң айтырыгларын кыры-биле эрегжей удуртуп турар. Бо өөредилге чылында 215 болгүмнер, семинарларда 5338 аныяк дыңнакчылар четчелеттингеп. 118 политиктиг клубтар тургустунган. Четчелээшкинниң чамдык райкомнар кончуг озал чоруткан. Сентябрь 1-де чүгле ВЛКСМ-ниң Барыын-Хемчик райкому дооскан. Өске райкомнар сентябрь 20-ге чедир чылзын келгеннер. Комсомолдуң Бии-Хем райкомунуң (секретары эш Некрасов) отчёт-соңгудалыг хуралдарга политөөредилге дугайында айтырыгны хары угда чугаалажырын шинтипрлеп турган. ВЛКСМ-ниң Хову-Аксы комитединиң секретары эш Шестопалов четчелээшкин талазы-биле сентябрь 15-ке чедир чүү-даа кылбаанны илерзен.

ВЛКСМ Таңды, Тожу, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем райкомнары өөредилгениң четчелээшкинин озал болгаш организастаан. Бо райониарда «Бистиң ленинчи комсомол», «Партия дугайында беседалар» деп болгүмнерни ховар тургускан.

Комсомолдуң кайы-яа өөредилге хевирлеринге СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы»—деп, Тезистерин ханызы-биле өөренирин плеиум оттаалап айыткан.

Аныяктарның ниити база политиктиг өөредилгезин эки-ижидер херекке министерстволарның, эртелелдерниң, комсомол, профсоюзтар болгаш өскедаа хөй-ниити организацияларының күжүн каттыштырарының чугулазын плеиум айыткан.

Шаңчыже кирген

«Найырал» совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары совхозтуң тераалаң улус черлери —Теректиниң болгаш Айлыырлыгның дужут ажаалдазын дооскан. Айлыырлыг бригадазы тараа ажаап алышкынын организастыг эгелээш, шалыпкын дооскан.

Анаа ажылдап турган механизаторлардан комбайнер Александр Шактар совлгу он хонуута эзлиг нормазын 130—140 хуу кусседин тургаш, 176 гектарның тараазын бастырыпа, оон 1258 центнер кызыл-тас дужүдүн алган. Комбайнер Даваа Дабар-оол беза-ле улус-хуузун докпамал ажыр кусседин үнгеш, 163 гектарның тараазын бастырган.

Совхозтуң механизаторлары эш Шаңчының чаагай үнгеш тараазын ажаары-биле ында чеде берген. Хову тарлаңда үнеп ажыг комбайн чыскаалыпкан белеп турар. Баштай шекелде кылдыр кескен 50 гектар арбайның бир гектардан өртүмек дужүт үнеп цептнер болган.

Баштайгы хүнде тараа ажаалдазынче массалыг киирптеринге ол хүн чагган хар шаптыктаан. Оон үржүндан дыка хөй гектар тараа чыдыпкан. Ынчангаш механизаторларның болгаш тараажыларның мурнунда нарын болгаш берге сорулга — чидыпкан тараанын чидириг чокка, болдунар-ла дүргени-биле ажаап алыры салдынган. Мындыг нарын байдалда механизаторлардан мергежилиг болгаш тывинигир чорук, могаг-шылаг чок улуг кужениишкин негеттинер. «Найыралдың механизаторлары чүткүлдүе ажылдаан, Шаңчының чаагай дүжүдүн четчеҗаавалап алыр дээрзинге үүр-биле идеген болур.

Д. АРАКЧААА.

Улуг-Хем район.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ ИЗИГ СӨЗҮ

МАГАЛЫЫН АА!

СЭКП ТК-ниң чаа болуп эрткен Пленумунуң материалдарын, «Совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чыл сентябрь 26-да үндүрген докпаалын бистиң республиканың ажылчы хонналары бүгү совет улус-биле кады домей улуг оорушку болгаш сонуургал-биле тонижын турар. Чонның амыдырал чурттал-гылының материалдыг байдалын улам бедидер талазы-биле база бир улуг базынны кылырын ол докпаалда айтып көрүүскен. Үр эвес үе эрткен сөөкта бо докпаал боттанып эгелей бээр.

Социал-хандырылга черлериниң ажылдакчылары эрээн эвес ажылды кылыр апаарын билип, анаа канчаар белеткенирин ажыглаштан бөбеп турар. Маңаа хамаарыштыр Кызыл аскүүскомнуң социал-хандырылга кылдызының ургелекчизи Зоя Папаевна АРАКЧААДАН бистиң корреспондентивис интервью алган.

— ЧАА ҮНГЕП ДОКТААЛ-БИЛЕ ТАНЫШКАН БОЛГАЙ СИЛЕР. ЫНДА БОТТАНДЫРЫП ЧОРУДАР ДЭЭН ХЕМЧЕГЛЕРГЕ ХОЛБАШТЫР СИЛЕРНИҢ АМЫ-ХУУДА БОДАЛЫҢАРНЫ ДЫҢНААРЫ КҮЗЕНЧИГ-ДИР, ЗОЯ ПАПАГАЕВНА.

— Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга кымге-даа кончуг оорушку-дур. Ындыг болбас аргажок. Чүге дээрге, улустуң ак турар пенсиоларының чүгле кудуку хемчээли өзер эвес, ону тыпсырының чурумун база эде көрвен. Чаа доктаалдың кайы хире бедик үнеледи ап турарын маңаа кээп турар пенсионерлерниң ынаалыын ап'а деп кыска болгаш долу утказы сестери-биле илередип болур.

— БИСТИҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙДА БОЛГАЙ АДАА ХАМААРЫШКАН АЖЫЛ-АГЫЙЛАРДА ЧЕЖЕ ПЕНСИОНЕРЛЕР БАРЫЛ?

— 4580 кижи күрүне пенсиалыын, 246 кижи колхоз пенсиалыын ап турар.

— ОЛ УЛУСКА АЙДА ЧЕЖЕ ТУРНУГ АКШАНЫ БЕРИП ТУРАРЫЛ?

— Күрүнеден пенсиа ап турар кижилерге айда 123 муң рубльди, колхозчуларга 4626 рубльди төлеп турар.

— ЧАА ДОКТААЛ ЕЗУГААР ПЕНСИЯЗЫНГА НЕМЕЛДЕНИП ЧЕЖЕ КИЖИ АЛЫРЫЛ?

— Бисте элээн хөй дайын инвалидтери, I бөлүктө 5, II бөлүктө 124, III бөлүктө 260 кижи бар. Пенсиянын эң бичезээн I бөлүктүң 50, II бөлүктүң 35, III бөлүктүң 21 рубль турган болза чаа доктаал ёзугаар аңаа 15 рубль немежар-дир.

Мурнунда колхозчу эр кижилер 65 харлыында, херээженнер 60 харлыында пенсияже үнер турган болгай. Аң 5 харны кызыргаш, күрүне пенсиазы-биле деңнеп каан-дыр. Ол дээрге, улуг чижелве-дир.

— ПЕНСИЯ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧАЗАКТЫҢ ДОКТААЛЫВГА ХАМААРЫШТЫР КАНДЫГ БЕЛЕТКЕЛ АЖЫЛДАРЫН ЧОРУДАР СИЛЕР?

— Бир-ле дугаарында «Тере-Хөл» колхозтуң кежигүннериниң иштинде хар-маанын барыидаалаа турган, пенсиага кирер чөзүр кижилерниң даңзызын тургускаш, документтерни доктаал күштүг болуп вселзэриниң бетинде белеткеп алыр хемчеглерни чорудар бис. Ол ышкаш пенсиага кирер шерии албаннығларының даңзызын баш удур тургүзүп бис. Доктаалга хамаарыштыр дыка хөй ажылдарны кылып чорудары бистиң мурнуусута салдынган. Пенсионерлерниң хөй-ниити чөвүлелин, 80 хире кижини хаара түткен штаттан дашкаар хөй-ниитиниң контролдарын база хөй-ниити организациялардың дамчыштыр организастыг ажылдарны чорудар бис.

ЧЕТТИРДИВИС

Республика типографиязының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары сентябрь 28-те, ажыл шагының соолуңда боттарының клубунга СЭКП ТК-ниң Пленумунуң докпаалы-биле таныжар дээш чыгып келгеннер.

Хоочун бүдүрүлгениң ажылчыннары барык шупту чыгып келген. Бүдүрүлгеде партия организациязының секретары В. Горбунова митингиниң ажыктаан, СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. Шойгуга сес бергеп. Ол СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Совет кижилериниң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» төөгүлүг докпаалының допчу ужур-утказын чыылганнарга илеткеп таныштырган.

Бүдүрүлгениң директорү В. И. Чемков сес алган.

— Бистиң партиявые болгаш Совет чазааные «Бүгү түүдерни кижиге, оон материалдыг чангай чоруунга» деп ада сагыш салымшыкпыны илерлеп, ол талазы-биле хемчегерни докпаалга боттандырып келген. Ленинчи бо угланыкпыкны СЭКП ТК-ниң чаа эрткен Пленумунуң шинтиприлеринде база долузу-биле илерзэн-дир. Ынчангаш Тываның полиграфистери, бистер, партиянның бо докпаалын улуг кодуралуушкун-биле хүлээп ап, аңаа харын кылдыр ыбилей чылында алган хүлээлгезинге сан болгаш шынар талазы-биле доддур күүседир бис—деп, ол чугаалаан.

Оон Опеев бодунуң чугаазынга докпаалды радиодан дыңнап бистиң «Шын» болгаш «Тувинская правда» солунналардан патпакпатан вомчуп, өөренип, кижи дугайында бо улуг сагыш салымшызынга канчаар-даа ажаок өөрэнимнин илередип, эш-оолдер-биле бир домей деткип, улам эки ажылдарын хүлээлгир-дир—дээн.

Ол ышкаш Анна Плотникова бодунуң оорушкулуг сеткилин илереткен соолунде оруучу Нина Гуреева СЭКП ТК-ның доктаалын изин-биле детквишаан, чыл планын ноябрь төнчүзүнде күүседиринче полиграфистерни кыйгырган.

СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу бодунуң түүнел сөзүнге хоочун бүдүрүлгениң күш-ажылчы чедиишкиннерин демдеглеп, илиигни В. Очурнуң «Октябрь болгаш Тыва» деп номун парлап үндүргенин эки шынарлыг болганын онзалап демдеглээн. Ынчангаш бистиң типографин чагыгларны үргүлүү эки шынарлыг парлаар аргалыг-дыр дээрзин айыткан.

С. ТАМЧАЙ.

РЕПОРТАЖ

ОДАРНЫҢ ЭЭЗИ

Каш-ла хүннер мурнунда тараазын ажаап алган, күскү чаашыннар үезинде езуп үнген кек тараа сыптары хоорзукнарны эртир узап, салгын-хат айы-биле көксүг чыды хадып чыдар деягем шөлдерде чаттылып өттаан хөй инек, хөй малдарның ара-зындан хоор аъттыг эр биске

утнуштур челип келди. Ол, «Сукпак» совхозтуң мурнамчы малчыны, аныяк коммунист Хертек Папый-оол-дур. Биче-Шөөлдүң малчыннарында электри чырыын киирген, оларда радиоприёмниктер ырлап, чугаалап турар, ынчангаш чурттаа болгаш даштыкыда чүү болуп турарын өөрү билип орар. Ол хүн СЭКП ТК-ның Пленуму болуп турган үе чүве.

— Пленумга совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайын чугаалашкан-дыр. Ол дээрге, бүгү совет кижилерге хамаарышкан хемчеглер-дир — деп, Папый-оол Достаевич өөрүп чугаалаан, улампчылады.— Ындыг улуг ада сагыш салыышкынга харыы — хүн бүрүде кызымак күш-ажыл болгур.

Ол, бо чайын өске үш эки-биле 211 шарыны семирти кадарып чораан, Абаканның мал хүлээп алыр черинге чедир сүрүп, 12 тонна 672 кг немелде деңзини бергеннер. Оларның чедирген шары бүрүзүнүң деңзизи 300 килограммдан өрү, күжү тергиин болган.

Хертен эки Хомушку Борбаан-биле сентябрьның эгезинде 1170 хойну, 316 шарыны хүлээп алган, бо одарларда семирти кадарып турары бо. Хөй бүрүзүнден хомунта план ёзугаар 50 грамм немелде деңзини алыр тургаш, Хертен биле Хомушку ол көргүзүгнү 80 грамм ажырып турарлар. Бо дээрге, кызымак күш-ажылдың түңнели-дир.

—Ийи-ле кижи 1170 хойну, 316 шарыны, ийи кодан хөй малды кадарып, хасырары бергене-дир. Совхозта кадарчыларар чедишпестээн. Серии хүннер келген, ынчангаш хөөрзүнга болгаш кадар оттуг одарларга малды эки одарладып, оон сускунун эки хандырар болза, мал семирикир, ооң бээр немелде деңзизи көвүдээр. Бисте ынчаар ажылдаарының болдунар аргалары бар, ынчангаш чуртка хөй немелде деңзи эттти бээр дээш бүгү күчүвүстү салыр бис — деп, Хертек чугаалаган, тарады оттаай берген хойларын белеринче далажы берди.

Хертек бистиң-биле байырлашкаш, хойларының башын дозуп, челип чоруй барды. Дээр булуттап, кежээликтей апарган. Тоткуше оттап алган хойлар, инектер сүрүү суг ижер черинче шуужуп эгеледи.

ЧУРУКТА: Х. Папый-оолдуң чай кадында сонун көөчүп турары.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ сөзү, фотозу.

АК-ТУРУГДА

«УТКА 25 чылы» совхозтуң бо салбырында мал эмчизи П. Васильевка баштаткан он кижи составтыг звено 15 кодан шээр малдың кускү чуулдазын дооскан. Ол ажылга М. Маадыр, Г. Аспан-оол олар онза кызымак ажылдаан.

• • •

Ол сууда элеглеп пунктузунуң эргелекчизи, фельдшер Чизе Маңгы эки ажылдан турар. Пунктунуң сентелгезин кончуг эки дооскан, аңаа оттуларынга 60 кубометр шыпты сөөрткен. Фельдшер кодээ суурнуң чурттакчыларының оргузунга профилактиктиг шинчилгелерни эрттирип, малчыннарны үе-үе болгаш эрвин турар. Суурнуң чурттакчылары оны кодээ Советтиң депутадынга сонгаан.

• • •

Бо чылын салбырның 30 кыштаанда 250 тонна бедүүн мал чемин сөөрткен, Чаа-Тал сут-баранок фермазында 2236 тонна силос салдынган. Суурнуң хөрээженнер төөгүлелиг шеф организастаа турган. Малчыннар чурттаар 16 бажыңның ниитин малгаштап, чугайлаан.

Н. ШОЙДАА.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮҢГА

ССРЭ-ДЕ ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ

Октябрь революциязының тиилезиниң түңнелинде делегейде бирги социалистиг күрүне тыптып келгенден бээр бежен чыл артып турар. Ол дээрге бистиң улузувустуң социализм болгаш коммунизм дээш улуг демисселиниң чылдары, чаа ниитилелди тургузуп турар совет кижилериң маадырлыг күш-ажылының чылдары болган. Бодунуң улузу-биле хол-холундан туттунчуп алган, совет эртемденнер, Төрээн чуртунуң эрге-ажыктарынга дүүштүр, эртем-техниктиг депшилгениң өйү келген айтырыгларын шинтипрлевишаан, кызымаккайы-биле ажылдап келген.

Оларның чогаадыкчы күжениишкиннериниң түңнелдерин ам бүгү делегей көрүп турар-дыр. Совет Эвилели делегейниң эртем болган техниказының авангардында чериң быжыы-биле эдээп.

«XX век—кайгамчык улуг эртем-техника революциязының веги. Эртемниң шуут бүдүрүкчү күш болур хөгжүдели улам дүргедип. Ынчалзажок эртем шинчилелдерни делегеренгей болгаш планнымы-биле калбартып, оларны күш-ажылчы кижиниң эрге-ажыктарынга, эртем-техника революциязының тургускан социал айтырыгларын чедиишкинниг шинтипрлээрингe ажыглаан болур арганы чүгле социалистиг пинтилел берип турарө деп. СЭКП ТК-ның Улуг Октябрьның 50 чылынга Тезистеринде чугаалаан турар.

I.

Бойдус болгаш техниктиг эртемнерниң хөгжүдээнинге Совет Эвилелиниң эрткен оруунун улуг чаагайын болган көөр төлээде, ангы чүс чылдың эгезинде оларның Россияга турган байдалын сактып көөрү чугула. Ынчан эртем судаа хөгжээп турган. Россияның Эртемнер академиязының составынга: бир институт, каш-ла лабораториялар, музейлер болгаш шеңелде станциялар кирип турган. Оларның дериглелериниң техниктиг деңнели хожудангай. Академия чүгле 45 чиңгине кежигүннер болгаш 50 корреспондент-кежигүннерден тургустунган. Эртемнер академиязындан ыңгыда эртемшинчилел ажылдарын университеттерге болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринге хамаарышкан. Хөй мурнуузу үлетүүрден хоорук болган багай дериттинген лабораториялар, ол ышкаш түс-түс кижилер, улуг эвес быдаргай коллективтер чорудуп турган. Эртем амыдыралы чүгле каш бөрбак улуг хоорайларга моөнеттингеп.

Октябрь революциязы эртемденнерниң мурнуунга аажок деягем арганы ажыктаан. Эртем төөгүде бир дугаар-ла кончуг чугула ниитилелдиг күрүне ужур-дузалыг херек болуп, партиянның болгаш улустуң сагыш салыр чүүлү апарган. Совет күрүшениң үдезилелчизи болган удуртукчузу — улуг Ленин социалистиг аныяк республикага эртемниң хөгжүдээнин организастыг болган. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерни ажыглаайн турган, ажыл-агыйны ыятап турган, оон-даа артык, социализмни тургузары болдунмас дээр дугайында айтырыгларны В. И. Ленин Октябрь революциязынга үе-дээ дарый тургускан. Улус ажыл-агыйын чаа, эртем-техникага үдезилел тургузарынга эртемниң улуг ролдуун ол хөй удаа демдеглеп чораан. 1918 чылда кылган «Эртем-техниктиг ажылдарның планының төлевилелиниг» Ленин Эртемнер академиязының ажылының кол үлаңдышкынын тодаратқан, эртемденнерниң кол сорулгазы кызыыр чүрттүн бойдуста бүдүрүкчү күштерин өөренип көөрүүнү чугулаашын салган.

Революциянның баштайгы чылдарында-ла чоруткан шинчилелдер үлетүүрүүң чиг-эт базазын тодарадырынга дузалаан. Дайын мурнуунуң бөш чыл планнарын боттандырарынга совет шылгарайгай эртемденнер И. М. Губкин, А. Д. Архангельский, А. Е. Ферсман, Н. А. Обручев болгаш өскелериниң-даа ажылдары улуг ужур-дузалыг болган.

Үлетүүрүү эде организастаарының болгаш чүргүн экономиказын кодүргенинің планын тургузар кыздыр тускай эртемниглерден элээн каш комиссиялары тургузарын Ленин саналдаан. Ол планның чугула кезээ электрификация турган. Ленинчи айтышкынынар 1920 чылда ажылдан кылдынган, улус ажыл-агыйын чүргүү электрификастаарынга үдезилээш, катаа тургузарының болгаш хөгжүдүнинің бирги перспективтиг планынга — Россияны электрификастаарының сураглыг планынга (ГОЭЛРО-га) улам тодаратынган. Ол планны тургусканы —совет эртемниң эң улуг чедиишкини.

Чаа эртем-шинчилел институттарын болгаш лабораториялары тургузарының этези салдынган, ол чоруп машина тудуушкуну, химия үлетүүрүү, кара болгаш өңүүг металлургияны хөгжүдүнге баштайгы базымнарга дөгүн болган. 1918—1920 чылдарда-ла Петроградка болгаш Москвага физика-техниктиг, оптиктиг, радиялыг, физиктиг, металлдарның, Төп аэрогидродинамиктиг (ТАГИ) институттарны, дар академиязын тургускулаан. Оларны тургузарынга А. Ф. Иоффе, Д. С. Рождественский, В. И. Вернадский, П. Н. Лебедев болгаш өске-даа эрдемденнер киришкен.

Чаа институттарның онзагай түүлү будүүлгелер-биле сырый харылзаалыы тургай. Чижээ, эң улуг эртемденнер—Н. Е. Жуковский биле С. А. Чаплыгиниң удургүп турганы ТАГИ-ниң базазынга ада-чурттуң авиация үлетүүрүн тургускан. Оптиктиг институт оптика-механиктиг үлетүүрүү хөгжүдеринге улуг дузаны чедиргеп. Удаваанда Карпов аттыг физика-химиктиг институт болу берген, 1918 чылда үндезилеттинген Төп химия лабораториязы химия үлетүүрүүнүң хөгжүлдезинге улуг догуу болган. А. Е. Фаворский болгаш С. В. Лебедев оларның ажылдарының Совет Эвилелиниг синтетиктиг каучук үлетүүрүүнүң эгезин салган. Каталиэм талазы-биле Н. Д. Зелинский биле А. А. Баландиниң ажылдары теоретиктиг болгаш техниктиг улуг ужур-дузалыг болган. Тудуш реакциялардың болгаш оларның кинетиказының дугайында эртеминиң теоретиктиг болгаш шеңелдиг талазын Н. Н. Семенов ханызы-биле хөгжүткен. Революциянның баштайгы чылдарында-ла В. И. Ленинниң инициативазы-биле Нижегородка үндезилеттинген радиолабораторияда радио талазы-биле күштүг эртем-шинчилелдерниң төөгүлүг аңаран. Ол үеде дешшилгелиг болуп турган радио-техниктиг шинчилелдерни М. А. Бонч-Бруевичиниң удурутулгазы-биле чорудуп турган.

Совет эртемниң бир боттуг онзагай демдээ коллективизм болуп турар. Эртем-шинчилел ажылдарының коллективтин социалистиг ажыл-агыйның хөгжүдези-биле холбашкан эртем болгаш техниканың улуг айтырыгларын ажылдан кылырының чугулазындан болдунган. Ол айтырыгларны харын эң салым чаазынныг-даа тус-тус эртемденнер шинтипрлеп күш четпес, чүгле эртемденнерниң каттыштыр улуг коллективиниң күжениишкини негеттинип турган. Комплекслиг шинчилелдерниң тода чижээ — Г. М. Кржижановскийниң удурутулгазы-биле янзы-бүрү мергежилерниң 200 ажыг эртемденнериниң коллективиниң ажылдан кылган ГОЭЛРО планын тургусканы болган.

Ажыл-агыйның планныг тургузуушкуну эртем-шинчилел ажылдарны база планнарынга чайгаар чедирип турар. Эртем талазы-биле шинчилелдерни ниити күрүне хемчээли-биле планнап турары — Совет эртемниң онзагай характерлериниң бирээзи. Эртемни шуут будүүкчү күш болдурары будүүкчү күштерниң хөгжүдезинниң бүгү чорудулгазының белеткээни чугула үечада. Эртем шинчилелдер ам бизин будүүлгеге чорудулгазының чарылбас кезээ апарган.

Техниктиг эртемнерниң Совет Эвилелинде шапкын хөгжүдезинниң ачызында техниканың эң чугула адырларында — металлургияда болгаш даг хөрээнде, нефть тывыжында болгаш машина тудуушкуунда улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Ам үеде Совет Эвилели будүүлгелениң чепсек херекселдерин техниктиг бедик деңнелге тургузарын хандырып турар эң улуг будүүлгелеринг. Чижээ, совет машина тудугжулары хөй санныг уникальдыг машиналарны болгаш агрегаттарны, делегейде эң-не күчүлүг блюмингилерни, эң улуг домна болгаш мартен печкаларга дериглелерни тургускан. Машиноведение институтунда күжениишкиннин шинчилээринин болгаш күчүлүг гидротурбиналарның улуг габариттыг конструкцияларының агрегаларын саналарының методтары ажылдан кылдынган. Ол методтарны Куйбышевтин, Волгоградтың, Братскиниң болгаш өске-даа ГЭС-териниң чаа гидротурбиналарын төлевилээринге ажыглаан.

Күштүг токтарның техниказының болгаш өске-даа адырларының талазы-биле эртем дешшилгелерин ажыглавышаан, транспортчулар ССРЭ-де 25 муң километр демир орукту электрижиткен — ол болза АКШ-ты, Франциянны, ГФР-ни, Англияны болгаш Японияны катай алганындан ыракта хөй болуп турар.

II.

Техниктиг хөгжүдениң ондур улуг масштаптарны чаа хөй сорулгаларны дайын мурнунда чылдарда-ла идип үндүрген. Оларны шинтипрлээрин эртем-шинчилел ажылдарын калбартпайн турган, болдап-даа дүжүү чок турган. Техниктиг эртемнерни хогжүдериниң чугула хемчээ ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының составында техниктиг эртемнерниң салбырын организастаары болган. Академиктериниң хүрээленги техниктиг эртемнериниң шылгарайгай төлээлекчилери-биле, эртемден инженерлер-биле, эң улуг будүушкуннарның удурутукчулары-биле немежин турган. А. А. Байковту, И. П. Бардинин, Э. В. Брицкеви, А. Б. Виттерн, Б. Е. Веденеевти, Г. О. Графтиону эртемнер Академиязының чиңгине кежигүннериге ол чылдарда соңганы академиялың чуртта казбарган аажок хөй техниктиг будүушкуннар-биле харылзаалыы дыка быжыглаан. Академик Г. М. Кржижановскийниң инициативазы-биле Эртемнер академиязының системазынга бирги техниктиг институтту — энергетика институдун организастаан, ооң дараазында тараа кывар бәйлактарның, металлургиянның, телемеханиканың болгаш өске-даа институттар тывылган.

Сөөлгү чылдарда шаптыг механиканың болгаш санаага техниказының, радиотехниканың болгаш электроникаңың, транспортчуң комплекслиг айтырыгларының, чартык дамчыдыкчыларның институттарны, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының санаага төөгүн, Ядролуг шинчилелдерниң каттышкан институдун, электромеханика институдун болгаш өскелерни-даа ажыктаны чугула ужур-дузалыг болган. Физиктиг айтырыгларның делгем комплекснимниң талазы-биле шылгарайгай ажылдар физика-техниктиг институтка чоруттурган. Оларның түңнели эремде болгаш практиканга улуг ужур-дузалыг болган.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ КҮЗЕП ТУР БИС

Бистиң интервьювус

Чоокта чаа тыва радионуң түскай корреспондентизи Алексей Чараш-оол Хакас автономнуг обласка чорааш, СЭКП-ниң Абакан хооркомунуң бирги секретары Алексей Исидорович КАЗАК-биле ужурашкан, Абакан биле Кызыл хоорайларының социалистиг чарыжынга хамаарыштыр дараазында интервьюну бистиң дилээнивис ёзугаар кылган.

КОРРЕСПОНДЕНТ: Хакассиниң болгаш Тываның найысылаалдары Абакан, Кызыл хоорайларның чарыжында кандыг онзагай түүлер барыл, Алексей Исидорович?

Эш КАЗАК: Тыва болгаш хакас улустарның ийи найысылаалдарының аразында чарыш хой чылдар дургузунда үргүлүлеп келген. Моон бир онзагай түүлү болза, социалистиг утка-шынарныг, национал хевирлиг культуралыг, ленинчи национал политиканың ачызында экономиказы чечектелген ийи чонуң коммунистиг ниитилелдиң тургузарынга улам идепкейлиг киржиринге улуг рольду ойнап турары деп бодаар мен. Ийи талазында, Абаканның болгаш Кызылдың ажылчы чоннары чарышпышпаан, арга-дуржулгазын солчуп, бот-боттарынга улуг дузаны чедирип турары черле чугаажок.

КОРРЕСПОНДЕНТ: Абаканның ажылчы чону юбилейлиг чылдың эрткен айларын кандыг чедиишкиннер-биле демдеглээн ирги?

Эш КАЗАК: Ындыг-ла ур эвесте СЭКПниң Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш Киселев Хакас радиога түвө чугаалаан. Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының эки ажыл-ишкер-биле Улуг Октябрьның 50 чыл ойнга уткуштур чоруп орарын демдеглээнин сонуургал болгаш сеткил ханышкын-биле дыңнаан бис. Эрткен айларның дургузунда кызылчыларның чедип алган чедиишкинин бисти өөртүп тургар.

Ам силерниң салган айтырыңарга харыылап көрейн. Октябрьның алдарлыг юбилейи чоокшулаан тудум, абаканчыларның чарыжы улам калбарып, күзээнивис үреттинелди берип турар. Юбилейге социалистиг хүндэлгелериниң дыка хөйү ажыр күүсеттинип турар дээрзин кызылчыларга хамчыдарын чөпшээреңер. Абакан хоорайның үлетпүр бүдүүлгелериниң коллективтери 8 айларда нийтги продукция бүдүрериниң планын 104,5 хуу күүсеткен болгаш планнан ажыр 2 миллион ажыг рубль түңнүг продукцияны берген. 9 айларның бүдүрүлге планы сентябрьның 24-те -ле күүсеттинген. Үлетпүр продукциязының өзүлдези эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 18,4 хуу өскен болган.

КОРРЕСПОНДЕНТ: Юбилейге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку олуруунда кандыг коллективтер чоруп турарыл?

Эш КАЗАК: Ындыг коллективтерни санаар болза, хой уе херек апаар. Ынчалзажок механика заводунуң, эът-консерва комбинадының, дараңылга, идик-хеп септээр фабрикаларының, дээрбе болгаш сүт комбинаттарының коллективтериниң эки ажылын онзалап демдеглээр ужурлуг. Бирги чартык чылдың түңнелин ёзугаар, эът-консерва комбинадынга болгаш механика заводтарынга эвилел министерстволарның шилчиир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналдарын тывыскан.

Юбилейлиг чылдың майда чуртта эң улуг дээш трикотаж фабрикаларының бирээзи — Абаканның трикотаж фабриказының бирги ээлчээ ажылдага кирген. Ында ажылдап турар аныяктар нарын техниканы дүрген шингээдип, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап турарын дараазында саннар херечилеп турар: июнь айда хүнүң-не 1,5 муң кезек трикотаж кылытларын аныяктар бүдүрүп турган болза, сентябрьда 7 муң кезекти кылып турар апарган. Чүгле сентябрь айда бо аныяктар коллективинден 1 миллион рубль түңнүг трикотаж кылыгларын чурт алыр.

Фабрикада ажылдап турарларның 80 хуузу ортумак школаның доозукчулары. Оларның иштинден дүүнгү онгуклассчылар Альбина Глушкова, Светлана Шагаева, Нина Жаткина, Нина Бородай, Лида Коиева болгаш өскелерниң-даа ат-сураа алган.

Эът-консерва комбинадының коллективи бо хүннерде улуг күжениишкин-биле ажылдап турар. Ол юбилейге чедир чыл планынга хамаарыштыр областың күрүнеге садар бүгү эътин ажылдап кылыр соруулганы салган. Комбинаттың ажыл-ишчилери ол хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар. Идик септээр фабриканың коллективи он айларның планын күүсеткен, ноябрьның 7-ге чедир чыл планын күүседир дугайында чаа хүлээлге алган, чедиишкинниг күүседип турар.

Хоорайның автомобильчилери сес айларда чүк соортүрүнүң планын 105,6 хуу күүседип, 375 муң литр кывар түүдүг каннап алган. 17 АТА-ның, 1259 автоколоннаның, пассажирлер авто-ажыл-агый черинниң коллективтери эки коргузүглерин чедип алган. 17 АТК-ның чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары 8 айларның чүк соортур планын 8 хуузга ажырып, 190 муң тонна ажыг улус ажыл-агыйынга чүгүлә чүктү соорткен. Локомотив депозунуң ажылдакчылары чүк соортур талазы-биле сес айларның программазын 17,4 хуузга ажырып, планнан ажыр 1320 муң тонна чүктү соорткен. Үстүү Енисейниң хем пароходствозунуң хемчилери болгаш Хакассиниң ужудукчулары пассажирлер болгаш чүк соортур талазы-биле база-да эки коргузүглерин чедип алган.

КОРРЕСПОНДЕНТ: Абаканның түдүгүлары кандыг амыдап турарыл, Алексей Исидорович?

Эш КАЗАК: Олар юбилейлиг чылда база чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Трикотаж фабриказының бирги ээлчээ, 173 орунуг ааспылар бажыңы, 15434 дорбелчин метр чурттарга шөлү, 240 орунуг өмнелге, 964 уруглар өөренир школа, 250 уруглар киирер комбинат болгаш өске-даа чердер ажыглалга киргеп. Элээн каш чүгүлә объектилер болгаш чурттарга шөлү ажыглалга киреринге бүдүүзүнде.

Абаканда 20 муң хире кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик ат дээш демисежин турар. Оларның 5 муңу үк бедик атты чедип алган. Чүс ажыг бригадалар болгаш ээлчеглер Совет эрге-чагырганың 50 чылы атты чедип алыр дээш демисежин турар.

КОРРЕСПОНДЕНТ: Абаканның ажылчы чону дүүнүт ажаалдазынга канчаар киржип турарыл?

Эш КАЗАК: Хоорайжылар бо чылын Алтай болгаш Бийск районнарның колхозтарынга болгаш совхозтарынга шеф дузалакчызын коргузүп турар. Сентябрьның 20-ге чедир шефке алганывыс Алтай районуң ийи планны күүседип болгаш ам-даа ийи планны күүседирин хүлээнген. Бийск районуң ажылчы чону ийи планны күүседиринің кырында. Бо чедиишкиннерде абаканчыларның салыышкыны улуг.

Кызыл хоорайның ажылчы чонунга чаа-чаа чедиишкиннерни, Октябрьның улуг байырлалын төлептиг белектер-биле үткуурүн абаканчыларның мурнундан күзеп каарын чөпшээреп көрүнер.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Акы-дүңма чурттарда

ПОЛЬША: ЛЕНИННИҢ АЖЫЛДАРЫН ЕЗУГААР

Варшавада чоо школаларының ниитилелиниң активчилериниң бүгү-польша идеология конференциязы ажыттынган. Ында «Кижизидилге ажылынга марксизчи философиниң ролүн ленинчи ёзу-биле билирги» деп айтырыгны чугаалажып турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга оны холбаштыр чыыдырган. Оон киржикчилери доцент А. Новицкайниң илеткелин дыңнаан. Ол илеткелде философия теоргузунге В. И. Ленинниң ролүн, гуманизмге, патриотизмге болгаш интернационализмге аныяк салгалды кижизидиринге оон ажылдарының ужур-дузазын тайылбырлаан. А. Новицкий Ленинниң башкы талантызын болгаш оон башкылал ажылының партийжи мөзүлүүн онзалап демдеглээн.

Илеткелдериниң талазы-биле санал-онаал чугаалажырынга ол ниитилелдиң активчилери делегей пролетариадының баштыңчызының кижизидилгеге хамаарышкан ажыддарының амгы үеде Польшаның амыдыралынга база чогумчалының демдеглээн.

МООЛДА: ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

К. Маркстың «Капиталының» парлаттынып үнге-ле 100 чыл болганынга холбаштыр мында эртип турар эртем конференциязынга «Марксты шылгаранггай чогаалы болгаш оон төөгүге ужур-дузазы», «Капитал» болгаш амгы үе» деп илеткелдерни дыңнаан.

ВЕНГРИЯДА: КЕРЭЭ БАДЫЛАТТЫНГАН

Будапешке ВУР-нуң күрүне хуралының сессиязы ажылын доозкан. Депутаттар ВУР биле ГДР-ниң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында бо чылдың майда ат салдынган керээни бадылаан, күш-ажыл дугайында, көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге кооперативтериниң болгаш чер өнүзүнүң дугайында үш чаа хоойлуну хүлээп алган.

ЧЕХОСЛОВАКИЯДА: СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕЛЕР

«Россияның төөгү тураскаалдары» болгаш «РСФСР-ниң класталга уран чүүлү» деп ийи делгелге чехословак Теплице хоорайның музейинде ажыттынган. Оларны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга холбаштыр организастаан.

Төөгү-тураскаалдарының делгелгезинде XIV-XVIII чүс чылдарда бурунгунуң ыяш шокарлаар болгаш пөс угуллалар шеверлериниң ажылдарын көргүскен.

(СЭТА).

Француз коммунистерниң чедиишкини

Француз Коммунистиг партияның социал депшилге болгаш тайбың программазы оон ажылчын, демократтыг күштериниң чаңгыс эвин кагдаваан тодаргай политиказы-биле база бир демей, Францияның улузунуң улам калбарган деткимчезин ап турар деп чүвени чер-черниң соңгулдаларында ук партияның чедиишкинниг болганы хереченлеп турар. Сентябрь 24-те болган бадылаашкынның түңнелин ФКП-ниң Политбюрозу ынчалдыр үнелээн. Башкарыкчы ЮПР (Чаа республиканы кагдаваларының эвилели) партия болгаш оон эвилелчилери ол соңгуудага чулчуушкунундан улам кошкал үнген деп Политбюро бодунуң шедеглелинде демдеглээн.

Эрге-чагырга черлериниң кылган түңнелдерин ёзугаар алырга, франциуз Компартия бадылаашкынның бирги ээлчээнде бүгү бадылаакларның 26, 36 хуузу болур 2167000 бадылаашкыннарны алган. Оон 99 кандидаттары соңгуттургеп.

Францияның чөөк үзелдиг күштери моон мурнундаазындан ап улам сырый каттыжышкынныг хөделип турар апарган. Демократтыг күштерни каттыштырарының политиказынга шынчы Коммунистиг партия соңгудаанының бирги ээлчээнде эң хөй бадылаашкыннарны алган кандидат дээш ийиги ээлчегде чорудар соңгулдага бадылаарынче кыйгырган. Бадылаашкыннарның октябрь 1-де болган ийиги ээлчээнде француз коммунистеркиң база чөөк үзелдиг өске-даа партияларның база бир тиилелгелиг болганы чигзиниг чок.

Останкино суургазының база бир «дүнмазы» чехословак Либерец хоорайның чанында даг бажында бедип турар. Оон чедип алдынган бедии 42 метр.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Болгарияның саналы

НЬЮ-ЙОРК. Болгария Улус Республиканың төлээзи Кол Ассамблеяга чугаалажыр айтырыгларның санында мынаар бир түүлү немеп киирерин саналдаан деп Каттышкан Нацыялар Организациязының секретарнады чарлаан:

«Каттышкан Нацыялар Организациязы-биле колбаалыг делегей органнарының болгаш делегей институттарының колония чурттарга, улустарга тамаарылга чөк догунналар эрге тыысыр дугайында декларациязының күүселдезин».

РОССИЯНЫҢ КҮЧҮЛҮГ ЫРЫЗЫ

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң Бүгү-россия көрүлдезиниң түңнел концерти

Чонуң чогаадыкчы уран иертежилди чечектелбейн турар мындыг ажылчыны азы колхозчу суур Россияның черинде ам чүге чок. РСФСР-де артистерниң болгаш оны сонуургаан бот-тывынгыр артистерниң хүрээлеп дээрге бот-тывынгыр үш түс муң коллективтерде каттышкан түүгүдүт, барык алды миллион кижилер болуп турар. Совет чуртта «кижи бүрүзүнүң бодунуң аргаларын эң-не долуу-биле илередиринге» бүгү аргалар бар деп, бистиң партияның Программазында бижээн бо сөстерни бот-тывынгыр уран чүүлдүң Бүгү-россия көрүлдези чаңныалчаа-биле бадыткап көргүскен.

Чонуң од кайгамчык фестивалының түңнели сентябрьның 30-де Москвага болган байырлалдыг улуг концерт болган. Кремльдиң Съездилер ордузунга чыыгланнар Совет Россияның төлээлекчилери — көрүлдениң ийи муң лауреаттарын ниит адыын часкаашкыннары-биле хүлээп ап турган.

...Прожекторлуң күчүлүг чырыы Россия Федерациязының сцена хынызында суудө демдээн хереддендирип чыыдып турган. Ынчангаш, Россияның улустарының хөй национадыг ог-бүлезиниң чаңгыс эътинниң болган аңы-дүңмалыышкы ёзугуның демдээ болган чүве дег, концерти каттышкан ниити ыр ажыттыкан.

Чартык түс чыадың төөгүзү, Улуг Октябрьның чыдары — бистиң ажыл-херектеривисте, бүдүрген үүлелеривисте, тиилелгелеривисте сиңиишкен! Ол маадырлыг бешен чыл дургузунда хостуг күш-ажылдың өөрүшкүзү-даа, дайынның шылгалдалары-даа биске таваржып турган. Концерт болза харын-на ол дугайында бир янзының чечен көргүзүү болган.

Этээртинээр Россияның бүгү булуңнарындан хөй-хөй коллективтер боттарының катаптаттынмас уран мергежилгилиг аңаа көргүзүп турган, адыш часкаашкыннары бо-ла диңмиреп келир, ол катаптап-ла, катаптаптала турар. Чижээлээрге, тывыларның болгаш карелдерниң, ингвилеринің болгаш якуттарның, буяттарның болгаш эскимостарның хореографчы коллективтери сценага өңгүр чараш национал үгулгаларны «аргыскаңнар». Бидигирбее, аңаа боду бүде берген чүве дег байдал-биле Россияның улустарының найырылының темазы концерттиң программазынга ынчаар сиңиише берген.

Кремльдиң Съездилер ордузунга болгаш бо байырлалдыг кежээге Пензадан орус балалайкалар-даа, дагестан чогаалчы ирей Сухтан Самидовтуң ырлары-даа чаңгыланып турган. Ол мергежилдиг кыргап кижи ийи чүве ажыг ырны чогаалткан. Найысылаага бодунуң чаа чогаалдарын ол экелгеп, оларның аразында — Валентина Терешкова дугайында ыр база бар, ону көрүүчүлер чыыш-биле хүлээп алган...

Бөгүнгү концерттиң программазын эртиже чинчилериниң янзы-бүрү өөреринің чайынналдыр хереддениң турары-биле кижи дединексээр-дир деп, ССРЭ-ниң улустуг артизи Т. Устинова чугаалаан турган. Ол бодалды уламчылаашпаан, бот-тывынгыр уран үүлдүң чүткүлдүтлери-биле холбааны тудуп, Бүгү-россия көрүлдезиниң үнүнеринде оларның-биле кады ажыддаашкын мөзүлдеп артист кижи мецээ ёзулуг-ла сеткил ханышкыны болду деп, ССРЭ-ниң улустуг артизи В. Соколов чугаалаан.

Петроградтың болгаш Сормовоның ажылчыннарының ниити ырларындан эгелээш, аңгы үениң улуспу консерваторияларынга болгаш оркестрлеринге, бирги аттыг шеригниң кызыл-шеригжи театрларындан амгы масселыг ансамбльдерге чедир— Россияның бот-тывынгыр уран үүлү улуг орукту ярткеп!

...Байырлалдыг шинчи улам кызбарын турган. Ынчангаш концерт төнүн турда, ол кайгамчык улуг көрүлдезиң бүгү киржикчилери москвачыларга байыр чедирер дээш сценага үнгүлеп келирге, ол улуг сценага олар сыңыыпайн турганнар. Чонуң уран үүлүүлүң мергежилдиг толзолекчилериге көрүкчүдер четтиришкин-биле адыш часкаа турган. Ол адыш часкаашкыннарында—үүле күүседикчилериң мергежилдиин үнелээни сиңиишкен эвес, харын Россияның улустарын социалистиг культураның бедик чадазынга чедирип келген ада-чурттуң, ленинчи партияга чоргаараалдың сеткилин база сиңиишкен...

Байырлалдыг кол режиссёруу П. Шароевтиң, чуруккучу Б. Кнобловтуң, дирижёр Л. Любимовтуң кылган улуг ажылдары концерттиң мындыг чедиишкинниг болурунга улуг идиглиг болган.

П. ВЕКСЛЕР,
М. ВАСИЛЕВСКАЯ,
В. ЧАНТУРИЯ.

(СЭТА-ның корреспондентилери).

ССРЭ-де эртем-шинчилелдиг ажылдар ам үеде ең-не хөй янзы эртем системаларында чоруттунуп турар. Оларның бирээзи ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы болур. Оон эртем ажылдакчыларының саны Совет эрге-чагырганың чылдарында 200 ажыг катап, а эртем ажылдарының үндүрүлээн барык 100 катап өскен. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының 1957 чылда тургустунган Сибирь салбыры улуг эртем төвү апарган.

Эртеминиң өске системазы эвилел республикаларның эртемнер академиялары, а оларның улугларының Украинаныы, Белоруссияныы, Грузияныы, Арминиязы, Узбекстиң болгаш өске-даа республикаларның болуп турар. Тускай академияларда, дүржулга-конструктор организацияларды, заводтар лабораторияларыбиле сырый харылзаалыг адырлар байынның эртем-шинчилел институттарында, дээди өөредилге черлериниң кафедраларында чорудуп турар шинчилел ажылдарының хемчээли аажок улуг.

ССРЭ-де эртем-техниктиг дешилге чаа хевирлиг эртем ажылдакчызын болгаш бүдүрүлге чорудулгазынга оон чогаадыкчы киржикчилериниң чаа байдалдарын амыдыралче киирген. Бүдүрүлгенің инженер-техниктиг ажылдакчызының шынары база өскерилген. Ам оон бызаңчы-күзеништиң чанчылдарынга бодаарга, инженер-техниктиг биликге, эртемниң түңнелдеринге үнделеп, амгы үениң нарын болгаш бедик бүдүрүкчүлүг бүдүрүлге чорудулгазын башкарып билари хөй негеттинип турар.

ССРЭ-де эртем чогаадыгазының хөгжүлдези техниктиг ээдил болган ортумак өөредилге черлерин тургузар чугула эрганы берген. Инженер кадрларның санының талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черде. ССРЭ-де дипломнуг инженерлер АКШ-тыңпаа 2 катап хөй. ол дээрге, эртем шинчилел ажылдарны чорудар кылдыр, өске кандыг-даа чуртка болзаарга дыка хөй специалистерни тускайлап бээр арганы биске берип турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында эртем ажылдакчыларының улуг армиязы өөрүп келген, оларның ишти-нде 15 муң эртемнер докторлары, 134 муң эртемнер кандидаттары бар. СЭКП-ниң XXIII съездиниң демдеглээнин ышкаш, ол кайгамчыктыг эртемденнер амгы үениң эң нарын айтырыгларын шиитирлеп шыдаар аргалыг. Совет Эвилелиниң эртем-шинчилел аайы чүгүлә өскен болгаш дээди өөредилге черлериниң кафедраларында 700 муң хире эртем ажылдакчылары бар, ол дээрге делегейде бүгү эртем ажылдакчыларының дөрттүң бир кезээ болуп турар.

ССРЭ-де эртем хөгжүлдези делегейниң эртем хөгжүлдези-биле сырый холбаалыг. «Делегейде социализмниң баштайгы чурту кайгамчык эртемденнерни идип үндүргенинге бистиң улузувус чоптүү-биле чоргаараалыр, олар кижи төрелгетенниң эртем-техниктиг бурунгаар дешилгезинге аажок улуг салыышкыны киирген болгаш делегей база ада-чурт эртеминиң алдары болуп турарэ деп, ТК-ниң Тезистеринде айыткан. Совет эртемнериниң делегей эртемин хөгжүдеринге улуг ролүн бүгү делегейге хүлээп көргенинің барымдаазы болаа, оларның дыка хөйүүн эртемнерниң даштыкыда академияларының болгаш шинчилелдериниң хүндүлүг кежигүннери атты алганы болуп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы бодунуң эдилээнде сураглыг даштыкы эртемденнерни бодунуң кежигүннери кылдыр база сонгуп ап турар. Совет эртемденнериң делегей эртемниң чедиишкиннеринге ачы-хавыязын хүлээп көргенин оларга Нобель болгаш өске-даа шаңналдарны тыпсын турары болуур. Бисте ам 7 нобельчи лауреаттар бар.

III.

Коммунизм тургузуушкуну эртемге үндезилеттингеп боттанып турар деп СЭКП ТК-ниң Тезистеринде чугаалап турар. Эртемни Совет Эвилелинде күрүне тургузуунуң эң чугула элементилериниң бирээзи, техниктиг дешилгениң болгаш оон дүргедээшкининиң чугула материалдыг базазының тургузарының, ниитилел бүдүрүлгезиниң эң ажыктыг болуруп бедидеринің чугула чүүлү кылдыр корүп турар.

Бо беш чылда эртемни хөгжүдеринің болгаш оларны чангыс эвергия системазынга каттыштырарының эртем үндезиннерни ажылдап кылганы болур. Ажыл-чорудулгазы бедик параметрлиг энергетика тургузугларының күчүзүн дүргеп бедидип турар. Ында чаа, бедик температурага, механиктиг күжениишкинге, силгиишкинге быжыг материалдар херек.

Электрижидилге болгаш гидроэлектростанцияларны дериир, тудар талазы-биле ССРЭ эң бедик техниктиг чадада. Бирги совет гидроэлектростанциязы — 80 муң киловатт күчүлүг Волховтан 4,5 миллион төлевилел күчүлүг Братск ГЭС-тиң тударынче шилчээн бис.

Электри энергиязын болгаш чылыын комплексилиг ажылдап кылыр талазы-биле бистиң чүртүвүс делегейде бирги черде. ССРЭ-де бүгү бус турбиналарының үштүң бирээзи хереглекчилерни электроэнергия-биле-даа, чылыг-биле-даа хандырып турар.

Электроэнергияны ырадыр дамчыдарында улуг түңнелдер чедип алдынган. 500 муң вольт күжениишкининг солчулгалыг токтуг электродамчыдылга шугуму казаба-биле ажыглаттынып турар. Машина чок күчүлүг генераторларны (чаа магнитогаз динамиктиг принципке) тургузар талазы-биле чугула шинчилелдер чоруп турар. Ону шингээдип алырга, чылыглыг шинчедикчилер, бус нотёлдары, турбиналар ыяшаң механиктиг тургузуглар херек чок апаар.

Космосту шингээдип алырын, үлетпүрүнүң, транспорттуң хөй бүдүрүлге чорудулгаларын сайзырангайжыдарын автоматика болгаш телемеханика теориялары, боду таарыштыртынар автоматтыг система (Л. И. Мандельштамның, Н. Д. Папалексиниң, А. А. Андроновтуң болгаш өскелериниң-даа ажылдары), кибернедика хөгжүлдези хамааржыр.

ССРЭ-ге бир дугарында аңгыр аразының хөй чадалыг ракетазын кылып, шеңээл, чернин болгаш айның бирги кылымал эдерингилерин бирги космос кораблин тургускан болгаш орбита орукче салып үндүрүлээн. Кижиниң космосче ужугарын, ажык космос дегдеминче ооң үнерин, башкарыкчылыг бирги бөлүк кораблъ-спутникгерниң ужудушкуун, үш кижилиг бирги космос кораблин космоска ужударын совет космонавтар күүсеткен. Автоматтыг станциянын айга чымчак хонуушкунуп болгаш ооң кырынан айның даштыкы байдалын дамчыдарын төөгүде бир дугаар-ла биске күүсеткен. Ол ажылдар шылгарангай совет эртемден С. П. Королевтуң удурутулгазы-биле чоруттунуп турган.

Космосту шингээдирде чедиишкин эртемденнериң, конструкторларының, инженерлериң, техниктериң, ажылчыннарның түткүлдүг ажылының түңнели. Ол үр үениң дургузунда, харын-даа Октябрь мурнундан-на, а ол мшкап Совет эрге-чагыргазын башгайы чылдарында оруе чогаадыкчыларның, инженерлериң, эртемденнериң (К. И. Константиновтуң, П. И. Кубальчичиниң, Н. Е. Жуковскийниң, И. В. Мещерскийниң, К. Э. Циолковскийниң, Ф. А. Цандериң болгаш өскелериң-даа) тускайлап хөй ажылдары-биле белеткеттингеп.

Амгы эртемниң онзагай үүлү ооң математикажыттынып турарында. Математиканың идеялары болгаш методиказы эртемниң болгаш техниканың янзы-бүрү адырларынче дүргеп кирип турар. Саналга техниказының дүргеп өзүлдези математиканы ажыглаарын кадбартып турар. Математика талазы-биле чугула шинчилелдерни Н. Н. Лузин, И. М. Виноградов, А. Н. Колмогоров, А. С. Понтрягин, Н. Н. Боголюбов болгаш өскелер-даа кылган.

Физикада, химияда чедиишкиннер, биологтуг аажок улуг тайылбыр материалдарның мөөнүштингенин биологияның дүргеп хөгжүлдези болдурган. Биологияже физиканың, химияның болгаш математиканың киргенинің түңнелинде, ол эртемниң аразында: биохимия, биофизика, радиобиология, биоматематика чергелиг тускай чаа адырлар тыптырган.

Химиктиг болгаш физиктиг шелделериниң техниказының сайзырангайжыдарында салдары-биле соолгу чылдарда шенелде методу биологияда база шиитирлиг түүл апарган. Биология эртемниң чедиишкиннеринге чүгле коозе ажылагайын кодуреринге эвес, харын медицинаны, чимик болгаш аңы-чем үлетпүрүн улам хогжүдеринге улуг рольдуг болган.

Үлетпүрүнүң чедиишкиннери каинаттыгыр болгаш бедик шынарлыг материалдарның барындан улуубиле хамаарыжыр. Моон ужурунда химичи, металлчы болгаш кадыг будумелдиң физиказында ажылдап турар эртемденнер конструкциялга хереглээр болгаш өске-даа чаа материалларны алырының, оларның шынарын бедидеринің талазы-биле чугула шинчилелдерни чорудуп турар.

• • •

Партияның айтырыкшыннарын барымдаалавышпаан, совет эртемденнер боттарының күженишкиннерин эртемниң перспективтиг, теоретиктиг кол утланыышкыннарын болгаш адырларын ажылдап кылырынче, эртем шинчилелдериниң түңнелдят чорууп бедидеринче, мурнакчы эртеминиң чедиишкиннерни практикага шингээдирінче моонцеп турар.

Совет эртемниң болгаш техниказының шылгарангай чедиишкиннериибиле Төрөл чуртуп алдаржыктыг бистиң эртемденнериниң, ооң эртем-техниктиг дешилгезинге чаа сайыышкыннарны киирип турар болгаш коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузар дээш бодунуң улузунуң демиселивиге моггаг чок дузалаар.

И. АРТОБОЛЕВСКИЙ.
Академик.
А. ЧЕРКАПОВ.
Техниктиг эртемнериниң кандидады.

1967 ч. Октябрь 3.
ШЫН
3-КУ АРЫН

Кара-Талдың шолбаны

Бүс. Ыяш бүрүзү алдын-сарыг. Өзт-сигеи оңгаи. Делгем одарда хой чаттыла бергеи чор. Хойжу Кок-оол Дамдынович Херел ол угдан хөрүктелдир чедзин келди.

— Өөм әәзи Маизыр Өктек-ооловна Куулар-биле калы бо чылын төрүүр 318 хойдан ыича хураганны бүрүи алдывыс. Дүк кыргыыр хүлээзге база күүсеттиигеи. шупту 904 кг дүктү алган бис—деп, Кок-оол Дамдынович сонуургалын тур.—Он ийи тонна сигеи кезер созүвүс база халас барбаан, боттандырыш алган бис. Юбилейге төлептиг үжүражыр төлээде, Балдыр-Сайыраа кыштаавыста кажаа-хоралавысты, чуртталга бажыиын септеп алдым.

Херел «Торгалыг» совхозтуи Кара-Тал хойжу бригадазыиын партиа болүүи үдүртүп турар. Ол көргүзүүлер талазы-биле бригада совхозта бирги черии әәлеп турар. Коммунистер Түлүш Сереи-оол, Доржу Дагба төрүүр хойларыидаи чаш төлду бүрүи камгалап ап, хой бүрүзүидеи 2,4—2,5 кг дүктү кыргаан, бригаданың бирги одуруунда торуи турар. Аларның салгалы—аныяктарның үлүг база улуг. Комсомолчу Доигак Баирап, ооң оенүң әәзи Вера Баирап, 150 ажыг хураганны доруктурган сакиашчык Кара-кыс Изаксылды болгаш өскелерни-даа мактап адап болур.

— Бригадада кижизидиге ажылын багай әвес чорудуп турар бис — деп, әш Херел уламчылады. —СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин, Улуг Октябрьның 50 чылынга СЭКП ТК-ның Тезистерин үш кезек черге таныжып, өөреиип корген. Ол ажылды Чайлаг-Хемде Хамар деп черге мен болум, сигеи шөлүнге салбыр эргелекчизи әш Бадыргына. Арыг-Бажында бригада төвүнге бригадир әш Дүвет-оол олар кылгылаан. Черле ынчаш, агитас-массалыг ажылды багай әвес чорудуп турар бис. Ыиглыг бесеаның, ап чоруткан хемчегнии үезинде малчыннар база чүве чугаалап, хүлээлгелериниң күүселлезин таныштырып, мал чемин белеткәриинге, мал кыштагладыышкынынга белеткенириинге хүлээлгелерин ап келтеп. Кижизидиге ажылын ажыл-херек-биле хөлбаштырып турар бис.

Кара-Талдың хойжу бригадазында келир чылга солуи, журиал чагыдыагазы организастыг артып турар. Өреге бүрүзү «Шын» болган «Тываның аныяктары» солуиларыи чагыткан, коммунистер иштинде «Правданы» чагыткаииар база бар, аныяктар орус дылда яиаы-бүрү журиалларыиы, солуиларыи чагыткылаан.

Бо хүиидерде СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери, кижи дугаймында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыныиың чаа илергейлээшкиииииа теогүдүг документилери Кара-Талдың малчыннарында чеде берген. Юбилейниң будүүзүиде бо чугула хемчегнер малчыннарны өөртүп, оларның сагыш-сеткилии чоргааралдың оду-биле долдурүп, чаа-чаа херектерже сорук киирип турар.

«Ажылдаар-ла, ажыллаар! Партияга, чазакка өөрүп четтириишкиниң ажыл-херек-биле илередир!» деп, коммунист әш Херел ынчаар бодап, ол бодалы-биле әш-өөрүүнүң сагыш-сеткилии илерип турар.

Көдээде коммунист ынчаар чурттап чоруур.

А. АЛЫМ-ООЛ.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы болгаш оперативтиг белеткелииниң планын ёзулаар Украин, Белорусс ССР-лериниң девискәриинге алган хөй шериг оруттарының шериглериниң өөредилгези эрткен.

Үстүнде чурукта: миномётчуларның бөдөөлгә шугуумун әәлеп турары, аданда — разведка бөлүүнүң командириниң айтыышкыныи чедирери-биле разведчик-мотоциклчилерни чорудуп турары.

Фото М. Редькииниң, СЭТА-ның фотохрониказы.

Совет көдээниң кижилери

ЧАА АМЫДЫРАЛ

Хараганныг Кызыл-Чыраа
Кажан шагдан чурттум чүве.
Кадыг-берге чорук чоруур
Карбап орар дөрүт чүве

деп ырлажыл. Иймениң бир бөлүк араттары Шык-Адаа, Көк-Терек, Хомбужакты, Кум-Суу бо мынчаар черлерге хуу амыдыралдыг чурттаи чоранаиар. Мээң кыргаи-ачам, ол ынчаар черлерниң хоочун чурттакчыларының бирээзи Курбаа Допшөөвич Ондар ол шагның көжүүн амыдыралының кадыг-бергезин, чаа шагның амыдыралының ангалыын аныяктарга бо-ла хөөрей бергеи орар киижи. Ооң хары ам алдан бөш ажа бергеи, ынчалза-даа сергек-омаан ам-даа кагбаан. Чаа амыдыралдың эге чыдларында бодунуң арбанныкка активчи тургаи, а кажаа колхоз тургустуна бээрге, ооң башгайгы кежигүнү болуп, ооң эт-хөреңгизии, малмагаиын, күүү-шыдалын байыдар дээш, ак сеткилдег ажылдап, колхозчу араттан хойжу бригадаиың бригадириие чедир деиижээн.

Эрги амыдыралдың төнчүзүи көрүп, чаа амыдыралды тургузачуп, хөй чылдарны чурттаи эрткеи хүндүлүг кырганның чуртталгазы бистерге, аныяктарга, кандыг-ла бир солуи ужураллар-биле доллуигаи, ажоок солуи болур. Ынчангаш ооң чугаазын дыка хынаксаар мен.

Кырган-ачам-биле ийилээ, бажыңының чанында ооң тарын алганы сеседиик апар чыдар тереюериии, талдарының арезында уруи сандайга олуруп алгаш, хөөреишилээр бис. Колхозчу суурауң чаа, шуиту-ла чаңгыс хеиие күткеи чүве дег, дең-дең, чараш бажыңнары болгаш ооң делгеи, уруи кудумчуларының төнгеи үштарында сигеи, шөлдери көстүп чыдар. Кырган-ачам ооң холуиуң айтыр салгазы-биле белик-бедик кара даглариие айтыкаш, карактарын хере көрүп, ооң бодуңга безин уттуидурар чыгыы аиарган үрде болган чүвеии сагиигаи хевирлиг апаргаш, мынча дең-дир:

— Дөө ол, Хараганныг-Хөвуиүң болгаш Хомбужактың даглариига ада-иемиий алды көжүп, чурттаи чоранам. Каш хөй, өшкүнү, шиектерии азырап алыр дээш-ле хомпас-да чери чок. Кыштың соогу деидеп келирге, сааидар өгнүң соогун чүү дээр. Дежир-суугу безин хөөрүп, чүсле ожуктуг болур чүве. Ам дээрге чаа чурттаигаиың бажыңнары магалыг-дыр.

Кырган-ачамның чаа амыдыралга көрүп орары-ла чөп. Бистиң колхозтуң колхозчуларының чурттаи орар бажыңнары магалыг: чылыг, чырык, радионжуттуиган, электри чырыы база иимертиигеи. Бажың иштииің дериилгелери: чаа столдар, сандайлар, хеп, аъш-чем шкафтары, хеп даараар, үүт тырттар машиналар, чараш стол шимыглары, соңга иежелелери. Колхозтуң аныяк чоланачыым Ондар Сырат-оолдуң бажыңы делгем дөрт өрээлдиг, гарииош, дивап бар, өрээлдеие хевистер чаткылаан. Ыиглыг улуг бажыңны канчап тудуп алганыц ол деп ооң айтырар болзуңарөө, ол чоргааралы-биле ынчаар харымлаар: «Колхоз машиназы бээр. Тудугжуларны хереглээп хүиүнде база чорудуп бээр. Шил, доңу, будук, олифа дээи шикаш тудуг материалдарын магазинде ындыг-ла улуг эвес ортекке салып турар. Ачам хуу амыдыралдыг чораан, бичии казаиак бажың тудуп алыр дээш чыл-чылыбиле ыиаын кедир тургаи, ам ыиглыг бажыңны ай-даа чедирбее апарган». Ооң этажерказында чечен чогаал номнарындаи аңгыда, өөредилге номнары база бар. Оидар аныяктарның кежээки школазының төскү клазында өөренип турар. Ооң өг-бүлези «Москвич» деп чиик машина база садып алган. Бо бүгү дээрге, улуг баштыңчы Владимир Ильич Ленииниң адын эдилээн колхозтуң жономика талазы-биле күштыдаадыг, ооң колхозчуларының бай-шыдалдыг апарганының көскү хереглээл-дир. А ол колхоз тургустуигаиындаи бээр ооң чеди-де чыл болган!

Шаанда эртем-биле чедип адырының бергезин кырган-ачам бодунуң дуржулгазындаи көргеиин мынчаар сактып чугаалап орар:

— «Сеи школага канчаар өөреиип чораан сеи, кырган-ачай?» деп уругларымның школачы уруглары айтырарга, харылаар аайын тыпшайн баар-дыр мен. Мен бичии чоруур шаамда Тывага школа турган эвес, моол дыл кырынга бижиктии Моолга барып өөреиип чорду.

Кырган-ачамның улуг оглу институт доосказ, Улуг-Хем районуң Чаа-Хөл участок эмнелгезиниң улуг эмчизи, а ооң бичелуруу башкы институту доосказ, төрээн колхозунуң школазында башкы болуп ажылдай бергеиер. Хеймер кызы башкы училищезии ам доозар. Бистиң республикада мээң кырган-ачам ышкаш уруглары эртем-билигиг кадрлар апарган өг-бүлелер дыка хөй.

Он чеди чыл... Дүүн колхоз конторазынга чораан, бижии алган саннарымны кырган-ачамга чугааладым: «Трактор — 20, автомашина — 15, комбайн —14, а мыйыстыг бода мал — 1044, хой — 13588, өшкү — 1094, чыгы — 252 баш». Он чеди чыл мурнунда колхоз ол хире байшыдаадыг апаарын кым-даа ылаи угаваан.

— Күш-хүиге тараа алыр кылдыр оны тарып, ажаап ап чордувус, а колхоз акша системазынче кирип, ажыл төлевириие акша бээр апаарын бодаар хире эвес чордувус. Ам колхоз колхозчуларының ажыл төлевириие ай санында муң-муң рубльди чарып турар. Суурда ортумак школа, эмнелге, уруглар ясливи тутгуигаи, чурттуң кадыкшымдыга чердериие баар халас путёвкаларны берип турар болгаи — деп, кырган-ачам сетиил ханган чугаалап орду.

Шаанда ындыг амыдырал турган эвес. Бо дээрге, Совет эргечагырганың чылдарында ленииче национал политиканың Тыва черге боттанганының ачызы-дыр. Ам тыва суур бүрүзүиде школа, клуб, эмнелге бар. Солуи, сеткүүлдер тыва дылга үүп турар. Ийи-чаңгыс кырганнардан ангыда, бижик билбес тыва киижи барык чок. Көдээниң күш-ажылчы киижилериниң политиктиг эргези бедзең. Чижээ, колхозтуң саалчызы Ондар Серемаа Тыва АССР-ниң Дээди Соведииниң депутады.

Колхозчу суурга хүиүң-не чаартылгалар: бөгүн школага, клубка, эмнелгете бус-биле чылыдылганы киирер, а даарта көдээ клубка делгем экранныг киноочуруи көргүзер эвилииы тургузар.

О. АЛДЫН-ООЛ.

ЭРТЕ ДООЗАР ДЭЭШ

ЧАДААНА (телефон-биле). Тарза аңгаалгазы-биле чергелештир ам бе хүннерде республиканың колхоз, совхозтарының хөй тарыыр пунктуларында хойиу тарып бөөзадыр ажыл изиг-түлүк чербушаам. Чеси-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Шеммде хөй тарыыр пунктуда тарыкчы Елизавета Ондар шалыпчы амыдап турар. Хойнулар Ондар Меңге, Максим Мөгдүи, Ондар Чүлдүм, Куулар Сапык, Менгуш Кертих-оол, Хөөлаң Доржу оларның иоданнарындаи 100—190 чедир хойлар тарыттынган. Тарыза чогур 2000 хойлардан ам 800 хире хой артиан. Оларны октябрь айның 10-га чедир тарып доозар сорулга салдынган.

Хойнулар иоданнарын тургустуиган график ёзулаар тарыыр пунктуга экиеп турар болгаш оларның хойларының нүүү эки болган үеиурунда, тарып бөөзадыктаны вен-даа эрте доозуптарының курлавыры бар апар чыдар.

С. ПАВУ.

Бистиң корр.

Ленинградче

Бай-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунуң чурттакчыларындаи Ленинград хоорайже аъттакырыбиле 15 туристер сентябрьның 29-га Кызыл хоорайда чедип келгеинер.

Оларның аразында колхозтуң сураглыг хойжуу Д. Хунаи-Кара, ачыгыр тудугжу С. Кудус-оол, Мугур-Аксы сельпозунуң аныяк садыгжызы Оля Дондар болгаи өскелер-даа бар. Олар октябрьның үшүже чедир республика төвүүже чурттап, хоорайны көрүп алгаш, Абакан хоорайже хаптаи. Төрээн чурттуң төвүн таварып, улуг Ленииниң адын-биле аттынган хоорайга чедер туристерге орун-суур женди-чалгай чорууруи күзеп калыыр.

Д. ЧЫДЫМ.

Стадионда хаваннар

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруунда спорттуң янзы-бүрү төвүлгелериие ыяк аныяктар хөй. Ындыг турбуже, спорт керекселёври деп чүве ыында көнгүс чок. Эмнелгелиг стадион тудар дээш, елды киижи шолге өрээнниер шаичын кааш барган. Оларның инициативазын кыш-даа деткиззеи. Ам ол өрээнниер чүгле хаваннарга ажыктыг апаргаи: ыака ыракта ооруг кастодиовдаи өрээнниерге өгеиир дээш, маимак кээп турааидар.

Н. ШОНДАА.

Редактор К. Н. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аиаа-ла уруг» 10, 12. «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериалары) 2, 6. «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (2-ги сериязы) 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даглларга ужураимыига» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хар кадын» 10, 2. «Венгер бай» 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бузулган тө 3, 9. «Арым-нүүрге утикушту 7 шактарда.

(ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ)

УБСА-НУРНУ ДОЛГАНДЫР

(Уланчызы. Эгези № 233 (6870) «Шында»).

Дааранып артель хоорайның барын талазында турар. Аиаа чеде бергеи бис. Даштын хөй-ле чечектер тарып каан, бир-ле ыызыл-чайт. Аиаа-ла чарашсыыл, эмзиг чыдын көрек долдур тыныл, кыймы-биле эртип чыткаи бис. Бистиң хүлээп алганнарың бирээзи бисти үдеп, очулдурун чораан, Улангом школазында орус дыл башкызы Намсарайбиле моолдашкаа соопа, бисти доктаадыпты.

— Бо чечектерии ооиучуп көрүнер —деп мынды.

Филиппов-биле бөштай аайын тыпшайн, удур-дедир көрүштүвүс. Оон ол чечектер — сестер дээрзии билип аптыиыс. Шынап-ла, ооиучуп көрген: аиаа-ла каастаига кылдыр эвес, утказыг кылдыр тараан чечектер чүве-дир.

— 50 чыл дээп-дир—деп мени ажыы мурнаиты. База-ла Октябрьга тураскаатканы ол чүве-дир. Оон цехтерге барган. Чечектер-ле эмгежок. Ажылчыннар цех аайы-биле тускай формаларлыг. Чижээ, быжар салбырга ажылчыннар кызыл тырыиы бөрттерлиг, көк халаттарлыг, э чазаныига пегииде ажылчыннар кара-кара халаттарлыг болду.

— Октябрьның 50 чыл ооигa тураскааткан социалистиг чөрүшти калбарткан бис. Алган хүлээлгевис багай әвес күүсеттиивп турар. Чартык чыл планын 109 хуу күүсеткен бис—деп, европейжи хеп даараар цехтиң бригадири Цанда чугаалаап, будүрүп турар продукциязын биске сонуургаткан. Ол дээрге костюмнер, сорочкалар, топпар, галстуктар.

А национал хеп болгаи өг-бажың херексели кылыр салбырның будүрүп турар кылыгларын бот дугайты дыка сонуургадым. Барын-ла бир ге, даады-ла кыстар чергелештир олурупкан. Көөрге харын аннык-даа, магалыг-даа. Оларның берип турар берилгези хөй болгаи яиаы-бүрү: моол сапыктар, чоорганнар, шыбадаа, хөөреиниг-даа топпар, тепше, төрепчи... Дараанында Ийпээ Сояибиле аиаа таныжып алдывыс.

Чазаныига пегииде солуи продуктулар көзүлүг. Стол, сандай, шкафтан аңгыда ег шалаазын, ег ыяжын, ыладгыя харааччаны чазап турарын адаа көрдүвүс. Хараачаны бистиииде ышкаш, ээп турбас, калбак ыяштан ойгап, эптеп турарын эскердим. Ооң соопда ыяап-ла ыызыды будуур чүве-дир. Ол бүгү ыдык-хеп, эт-сеп аймаан аиаа будүргеш, тускай магазиизде садып турар. Бистер аиаа базә киргеи бис.

Улангоп биле Каргыраа даанын аразында шоолуг ыяш-даа чок шыиаа калбарып баткаи. Оиу таварты ийи бичии чемчигеш агып чыдар. Ол шыиаада ег деп чүве дээрге, бир-ле мизиргей. Оларны киижи эргиир чүве болза, та-каш хонук үнер чүве. А ег-дер, мөөгүлер дег, дооза-ла ак-ак. Өглериив эзлеп турар девискәри хоорайныыидаи каш катап улуг. Өглериив аразы кудумчуларлыг. Аиаа автобустар маңнажып каәп турар. Ында тускай сайгылгаан станциялыг. Аъш-чем болгаш үлетүр сараиыарны садар магазиннерлиг, телефоинуг. Уруглар ясливерлиг болгаш садгарлыг. Ёзулуг-ла ег-хоорай!

Улангомчулар оиу лагерь дижир болду. Шынап-ла, хоорайның чурттакчы бүрүзү тускай өглүг чүве-дир. Чай боорга, аиаа келир, а соой боорге, бажыннарынча кешкүлей бар.

Өглериив чөөи-мурнуу талазында бедик эвес даг бар. Оон адын Чавдман дээр. Аныяктар оон кырынче даштардан чада үндүрүп каап. Кырында буфет турар быжыяы. чемненир черии кылып каап. Байырлаадым болганда, чон олче үнүп, агаярлап, ойиап-хөглээр.

— Мында муи хире ег бар ирги бе?—деп, бистиң-биле кады чоруп турган, аймактың «Тэргиниийи малчын» солуиның редактору Жамбалдан айтырды.

— Уу! Чүү муи! Ийи муң ажыг—деп харылады.

— Чоок кавыда мал чоп көзүлбес чоор—деп, Филиппов чурук тырттар аппарадыи шыгаан алган, чугаа үндүрүксеп тур.

— Олче мал кинрбес. Оларны ырак тудуп турар. Кадарчылары дуу ол-дур — дээш, Жамбал ойлааш, элээи ыракта үш өзже айытты.

3.

Улангомга барган киижи, элээи ырак-даа болза, Убса-Нурга канчап барбас боор. Оиу көрбеске, аиаа эжиимеске, сагышка саварык ыйнаан. Эзлер, бистиң сеткилиивисти бүдүүзиндевээи дег, бистерии ол тарты сөөрткеш чорупкан. Ынчап ырай хадымырлап турган. ооң уъжун арай сооксумаар хүи. Харын хире-хире тагтылай-даа калыап турган чүве. Ынчалза-даа бистер хапкан бис.

Аввайтың хоиу. Шак ажыр хап келгеиивисте, кара-көк чай көстүп келгеп.

— Дуу чүү аиаарды?

— Убса-Нур.

— Па, мындыг улуг хөл-дүр але, моонар.

— Бир-ле далай болбазыкпа. Ооң дүрту чүс-чүс километр — деп, Жамбал тайылбырлаан олур.

Кыдыиига чедип келгиивиске, шынап-ла далай, ужу-кыдыиига карек четпес. Хат аайы-биле чалгылар шииглейиндир сүржүп, эриктерии часкатылап, хөлзеп-ле тур. Хөлдүң кырында куштуң хөй деп чүвези — кара туман! Ак-зк кастар, хилиң хептиг куулар, өдүректер, ыдгырлар... Олар мырыиай киижиден дескес, азырал-биле дөмей дизе-даа ажыр бис.

Хөлдүң суу дустуг, мичалза-дал чогум далайныыидаи ылгайдыг, шоодуг ажывас. А чылыын чүү дээр! Ийик-хеп чайгаар-да уштуна — Мында муи хире ег бар ирги бе?—деп, бистиң-биле кады чоруп турган, аймактың «Тэргиниийи малчын» солуиның редактору Жамбалдан айтырды.

— Уу! Чүү муи! Ийи муң ажыг—деп харылады.

— Чоок кавыда мал чоп көзүлбес чоор—деп, Филиппов чурук тырттар аппарадыи шыгаан алган, чугаа үндүрүксеп тур.

— Олче мал кинрбес. Оларны ырак тудуп турар. Кадарчылары дуу ол-дур — дээш, Жамбал ойлааш, элээи ыракта үш өзже айытты.

3.

Улангомга барган киижи, элээи ырак-даа болза, Убса-Нурга канчап барбас боор. Оиу көрбеске, аиаа эжиимеске, сагышка саварык ыйнаан. Эзлер, бистиң сеткилиивисти бүдүүзиндевээи дег, бистерии ол тарты сөөрткеш чорупкан. Ынчап ырай хадымырлап турган. ооң уъжун арай сооксумаар хүи. Харын хире-хире тагтылай-даа калыап турган чүве. Ынчалза-даа бистер хапкан бис.

Аввайтың хоиу. Шак ажыр хап келгеиивисте, кара-көк чай көстүп келгеп.

— Дуу чүү аиаарды?

— Убса-Нур.

— Па, мындыг улуг хөл-дүр але, моонар.

— Бир-ле далай болбазыкпа. Ооң дүрту чүс-чүс километр — деп, Жамбал тайылбырлаан олур.

Кыдыиига чедип келгиивиске, шынап-ла далай, ужу-кыдыиига карек четпес. Хат аайы-биле чалгылар шииглейиндир сүржүп, эриктерии часкатылап, хөлзеп-ле тур. Хөлдүң кырында куштуң хөй деп чүвези — кара туман! Ак-зк кастар, хилиң хептиг куулар, өдүректер, ыдгырлар... Олар мырыиай киижиден дескес, азырал-биле дөмей дизе-даа ажыр бис.

Хөлдүң суу дустуг, мичалза-дал чогум далайныыидаи ылгайдыг, шоодуг ажывас. А чылыын чүү дээр! Ийик-хеп чайгаар-да уштуна — Мында муи хире ег бар ирги бе?—деп, бистиң-биле кады чоруп турган, аймактың «Тэргиниийи малчын» солуиның редактору Жамбалдан айтырды.

— Уу! Чүү муи! Ийи муң ажыг—деп харылады.

— Чоок кавыда мал чоп көзүлбес чоор—деп, Филиппов чурук тырттар аппарадыи шыгаан алган, чугаа үндүрүксеп тур.

— Олче мал кинрбес. Оларны ырак тудуп турар. Кадарчылары дуу ол-дур — дээш, Жамбал ойлааш, элээи ыракта үш өзже айытты.

3.

Улангомга барган киижи, элээи ырак-даа болза, Убса-Нурга канчап барбас боор. Оиу көрбеске, аиаа эжиимеске, сагышка саварык ыйнаан. Эзлер, бистиң сеткилиивисти бүдүүзиндевээи дег, бистерии ол тарты сөөрткеш чорупкан. Ынчап ырай хадымырлап турган. ооң уъжун арай сооксумаар хүи. Харын хире-хире тагтылай-даа калыап турган чүве. Ынчалза-даа бистер хапкан бис.

Аввайтың хоиу. Шак ажыр хап келгеиивисте, кара-көк чай көстүп келгеп.

— Дуу чүү аиаарды?

— Убса-Нур.

— Па, мындыг улуг хөл-дүр але, моонар.

— Бир-ле далай болбазыкпа. Ооң дүрту чүс-чүс километр — деп, Жамбал тайылбырлаан олур.

Кыдыиига чедип келгиивиске, шынап-ла далай, ужу-кыдыиига карек четпес. Хат аайы-биле чалгылар шииглейиндир сүржүп, эриктерии часкатылап, хөлзеп-ле тур. Хөлдүң кырында куштуң хөй деп чүвези — кара туман! Ак-зк кастар, хилиң хептиг куулар, өдүректер, ыдгырлар... Олар мырыиай киижиден дескес, азырал-биле дөмей дизе-даа ажыр бис.

Хөлдүң суу дустуг, мичалза-дал чогум далайныыидаи ылгайдыг, шоодуг ажывас. А чылыын чүү дээр! Ийик-хеп чайгаар-да уштуна

— Маадыр Лопсанчапка иээи байырлыг дамчыдып көрүнер. Биске аалдап чораан киижи, таныжыр бис—дидим...

Аймакта кара чаңгыс күражыагай—«Барыын-Туруун». Ооң адыында хап чыдар хемчегештеи үнгеи. Аиаа дүне четкеи бис. Эртеи ооң ажыл-агыйы-биле бисти таныштырган. 1943 чылда тургустунган. Ажыл-агыйының кол адыры мал, ылаигыя каракул хой ажылы. Хоиуң баш саны 40.000 ажыг. Ооң-биле кады госхоз аймакта эң-не тараалаң. Бир эвес аймак иинтиин-биле 28 муң гектар тарыалгыг болза, ооң 15 муиун ол ажыл-агый тарып турар. Тараавын дүжүдү база эки. Эрткеи чылын гектардаи 14,8 центнер дүжүттү алгаш, республикада бирги черии алган.

Төнмес-батпас, ээи ховаларга чорун-чоруп, арга-ыяштыг, иогаан шыиаалыг Барыын-Туруун хемниң олбо чарыктарында чыраа дег шыргай тараалардың аразында, чылар-чылбас, көшкеи тумаи дег, эжеи-эмгежок мал-маганы көрүп, авилеи-әәлдек киижилер-биле ужуражып хөөрежип чорун турарга, экиилеп үү дээр. Бистиң-биле кады күражыа-агыйның директору Г. Дэидэв, партком секретары Д. Цэрэи база чоруп турганнар.

— Бо чылын дүжүт эки. 10 муң тоннадаи эвээш эвес тараапы, 7 муң ажыт хураган кежиин күүвеге дүжаар бис. Ол болза, Октябрьның алдарлыг ооиога бистиң белээвис—деп, директор Дэидэв бадыткалдыг чугаалаап:—Мен силерниң «Тывилелге» совхозка чазын чораан киижи мен. Ооң директору Валентин Сергеевич Сапелкин-биле аравыста кым хөй дүжүт алырыа деп социалистиг чарыш салган бис. Ажыл-агый шыкпарлы бээрге, парторгпу, кол-кол тускай артёмшиглерии эдертип алгаш, ээдер мен. Чарыштың түңнээр аиаар. Аштырыптың халак деп Валентин Сергеевичиге дамчыдып көрүнер—деп диледи.

С. СУРҢ-ООЛ.

(Уланчылыг).

Чаш уругнуң аяк-савазы

Каас-коя аяк-сава уругнуң чемненириие улуг рольду ойнаар, ындыг аяк-сава уругнуң чемге хөөнүн киирер. Бир эвес уруг кандыг-бир тавактан эки чемненгеи болза, уругнуң чемге хөөнүн ооң ында доктаамал тургузарыига дузалаар.

Уругларның савазы чүгле чараш эвес, харын чиик, быжыг болгаш арыг-силиг болур ужурлуг. Бичии уруг холдары-биле тударда, сава бүрүзү эптиг болур ужурлуг.

Уруглар 7—8 айлыындаи-ла эгедеп чем үелиндс боду тускай чемненирии орааидажыр аиаар. Ол үеде уруг шопулакты, аякты, стаканны тударын ораидажыр. Боду чемнениттер арганы көстүп келгеиниие уруг аммраар, чемни хөөнүүбиле чиир. Мынчангаш ол үеде бичии уругга дузалаар ужурлуг.

Уругга кандыг сава херегил?

Быжыг аяичыгаш азы эки тудалыг кружка, чем ижериие эптиг оңгар тавак, улуг эвес чиик шопулак база серээ херек. Уругларга эң эки сава болза, баалыныыр азы таажаң сава болур.

Уруглардың савазын улуг кижилериің савазындаи аңгы изиг суугa чуггаш, арыг суугa былгаар. Савапы аржыыл-биле чөткеи серээ чок. чем дажыыр сава (подвос) кырынга чуггаи савапы салгаш, кургагыже арыг аржыыл азы марля-биле шып каар. Уругның савазын шкафтың азы буфеттиң аңгы ороалиига тускайлап шыгжаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакцияның адрези:

Бызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажыи № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орааилакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киижизиниң 23-54, агитация болгаи пропаганда киижизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киижизиниң 21-47, үлетүүр киижизиниң 22-64, чагаа, ажыычын болгаи көдээ корреспонденнилер база совет тургузут болгаи амыдырал киижилеттиииң 21-27, иштики информацияа киижизиниң 20-60, бухгалтериияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуи келбейи барганда 32-75 телефоиче болгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы (Бызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солуи неделяда алды катал үнер

ТС—01316.

50 чылга чедир
33
хонук артканын

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч.
ОКТЯБЬРЬ
4
СРЕДА
№ 235 (6872).

Өртээ 2 көп.

А. Н. Косыгин — Молдавияда

КИШИНЁВ. (СЭТА). Молдавияда чоруп турар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин республиканың хой үлетпүр будурүлгелеринге, колхоз, совхозтарынга чоргаан.

Днепр кавызында Тирасполь районнуң Ленин аттыг недәз ашыл-агый артелинге, Май бири аттыг (Тирасполь хоорайда) чуртта эң улуг консерви заводтарының бирээзинге, суггаттыг негаа болгаш чер ажылының эртемшинчилел институдунга, Бендеры хоорайчың төргү комбинадынга чоргаан.

А. Н. Косыгин Молдавияның виноград тарып өстүрер эң Улуг Кодр районунга базып чоргаан.

• • •

КИШИНЁВ. (СЭТА). Кишинёвка Ленин орденин тывысманынга бараалгатнан митинг маңаа болган. Митингиге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин сөс алган.

СОВЕТ КИЖИ ДЭЭШ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Бодунуң социалистиг Төрээн чуртунуң чартык чүс чыл юбилейинге үдезиштур совет улус өөрүшкүлүг эки тура-сорук-биле чоруп олурар. СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлери бистиң чурттуң ажыдчы чоннарының сагыш-сеткилиниң өндүр көдүрүүшкүнүн хайыктырган.

Кижиниң чаагай байдалының, социалистиг шиитпелдиң материалдыг болгаш угаан-бодал күштериниң бүгү талалыг төгүлдезиниң дугайында ленинчи партияның кайгамчык сагыш салыышкынының плергейлелиг совет кижилер Пленумунуң шиитпираервиндеп тодаргай көрүп турарлар. Чоокку үелерде партияның соруглаарын тодаргайлавышаан, СЭКП-ниң XXIII съездизи «бо беш чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин, ниитиниң ажыл-агыйындан колхозчуларның орулгаларын өстүрүп, бүгү колхозтарга күш-ажылдың магадылалдыг төлевирин тургузуп, ниитилел фондуларындан акша төлевирлерин болгаш чинчелделерин улгаттырып, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның пенсия хандырылгазын, хоорайга болгаш база көдээ черлерге чурттакчы чонның коммунал-амыдырал болгаш культурулуг хандырылгазын улам ылай экижидип тургаш улустуң материалдыг байдалының оон ылайгы көдүрүлүшкүнүн хандырарының» эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Оң айтышкынын амыдыралга боттандырар дээш, партия ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидерине бистиң өзүп турар экономиктиг арга-хемчегларивисти билдиглиг ажыглаан. Сөөлгү чылдарда өвээш төлевир алыр ажылдакчыларның орулгазы улгатканын, колхозчуларның орулгазының оскенин, оларга магадылалдыг күш-ажыл төлевирин тургускаанын СЭКП ТК-ның Тезистеривде база-ла сеткил ханыышкын-биле деткээн. Ам совет кижилериң чемненири-даа, кеттимери-даа улам экижээн, оларның угаан-бодал культуразы-даа байлак болгаш бүгү талалыг бедээн.

Мынчангаш социалистиг будурүлгениң чедиишкинин хөгжүдезинге үндезилээш, партияның XXIII съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр совет улустуң чаагай байдалын улам ылай экижидиринң талазы-биле улуг хемчегларни СЭКП ТК-ның Политбюрозу ажылдап кыаган. Ол хемчегларни СЭКП ТК-ның Пленуму долузу биле үүлдүг деп көргеп. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ажыл төлевириниң эң-не бичге дээш хемчээлин 60 рубль чедир улгаттырганы, пенсия алыр назыларны кызырганы болгаш ажылчы чоннарның чамдык категорияларынга пенсия хемчээлин бедиткени, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның төлээзиниң хуусаазын узатканы дээш еске-даа хемчегли политика талазы-биле улуг ужур-дузалыг.

Совет кижилер партияның «Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорууңга!» дээш ап чорудуп турар хемчеглариниң эргежок чугулазын мегереп бллип турарлар. Олар СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң документилерин митингилерге болгаш хуралдарга бедик көдүрүлүшкүн-биле чугаалажып, чүректиң ханызындан деткип турарының ужуру-даа мында.

Төп Комитеттиң Пленумунуң шиитпирлери ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенциянның амыдыралчы эрге-ажыктарынга долду дүткүп турар болгаш оларны хей-аът кинрген, коммунизм тургузуушкунуга чаа-чаа бедиктерин алырынче чалгынаан. Оон чижээн бистиң республикадан-даа база көрүп болур. Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурга безин Төп Комитеттиң Пленумунуң шиитпирлериниге турасказыкчыл митингилер башгайы хүнде 13 кезек черге болган. Аңаа пинтизи-биле 600 ажыг кижи киржип, Пленумнуң шиитпирлерин бүрүн деткээн. Ам черче партия организациялары бо талазы-биле чон ортузунга чайбак таныдылтаны үргүлүүлевишаан.

Бии-Хем районнуң Ленин орденниг «Кызыл тараачын» колхозунуң мурнакчы комбайнери эш Фролов хей кижи киржикчилиг митингиге үүре чугаалаан, мынча дээн: «Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери Пленумнуң шиитпирлерин улуг үүлдүгүнүүшкүн-биле үткүп тур бис. Бис, көдээниң ажыл-ишчилери, орта харыы кылдыр улам шудургу ажыдаар бис. Үүре дээш күш-ажылга чедиишкин — партияның сагыш салыышкынынга эң дээре харыы ол, беш чылды хуусаа бетинде күүседири дээш бүгү улустуң демнеелиниге эң эки салыышкын ол». Ол ышкаш наймылал Кызылдың ажылчы чоннары Пленумнуң шиитпирлерин танышкан митингилерге, хуралдарга партияга өөрүп четтиринипкининиң чылыг сөстерин чугаалап, планныг онаалгаларны күүседир дээш улуг байырлаа бүдүүзүнде отчуташ-биле ажылдарын хүлээнгеннер.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажылдап кылганы болгаш хүлээп алганы хемчегler миллион-миллион совет кижилериниң материалдыг байдалын бедидерин хандырар. Чижээ, 40 миллион кижиниң ажыл төлевириниң хемчээли улгадыр, 30 миллион кижи немелде шөлээнь алыр, 25 миллион ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның пенсиязы улгадыр, 21 миллион колхозчуларның алыр пенсиязы 12-деп 30 рубль чедир өзер дээш оон-даа ылай. Ниитизи-биле бо хемчегларни боттандырганының түпелинде ажылчы чонларның чылда орулгазы 4,5 миллиард рубль түйе бедиир.

Бистиң Тыва АССР-ниң ажылчы чонларының материалдыг байдалы база бедиир. Чижээ, амгы үеде айда 60 рубльдеп куду малың ап турарлар 1968 чылдың январь 1-деи эгелеп 72 рубль алыр апаар ийикпе, азы оларның айда ажыл төлевириниң фондузу 572688 рубль чедер. Ынчаарга олар ажыл төлевирин улгаттырганынган айда ниитизи-биле 165940 рубльди немей алыр апаар. Ол ышкаш республикада 29 муң кижи пенсия болгаш пособиеге чылда 8 млн. рубльди ап турар болгай. Бо дээрге, назылап кырааннарга болгаш инвалидтерге Совет күрүнелиң көргүзүп турар улуг дузазы болур. Оон-биле кады Тывада 4 инвалидтер бажыңнарында 330 пенсионерлер күрүнениң долу хандырылтазында чурттап турар. Чүгле бо чылын безин «Запорожец» дээр 18 машинаны, 25 мотоцикли инвалидтерге болгаш пенсионерлерге халаска берген, «Москвич» дээр 15 автомашиналарны оларга сатkан. СЭКП ТК-ның докгаалын ёзугаар колхозчу пенсионерлериң материалдыг байдалы улам экижиир. Ылаңгыя пенсия алыр назы-харны кызырганы-биле холбаштыр 1968 чылдың январь 1-деи эгелеп 3500 колхозчулар пенсия алырлар болгаш пенсиянның хемчээли докгаалда көрдүнгени ёзугаар улгадыр.

Совет улустуң чаагай байдалын улам ылай бедидер талазы-биле хемчегларни чүүлдүг деп көргени-биле чергелештир, СЭКП ТК-ның Пленуму 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының төлевилелдерини, 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелин колдуунда чүүлдүг деп көргеи докгаалды база хүлээп алган. Беш чыл планының бир кезин болур ол планнарны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ам болур сессизинзиге чугаалажыр болгаш бадылаар.

Бо планнарны амыдыралга боттандырарда маар бүгү күштү мөөнгзэри негеттинер. Ындыг болганда чер-черде партия, комсомол, профавилел болгаш өске-даа хей-ниити организациялары Пленумнуң шиитпирлерин кижи бүрүзүнге чедир таныштырып, чонның чогаадыкчы ботинденкейин деткивишаан, удуртпушаан, ол соруглаарны ажыл-херек кырынга күүседиринче оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин утпаар апаар.

АЖЫЛЧЫ ЧОННУҢ СОРУК КИРИИШКИНИ

Чоргаарланыышкын-биле

Чоннуң чаагай байдалын улам ылай бедидер дугайымда партияның Төп Комитединиң Пленумунуң шиитпирлерин бистиң фермавыстың ажыл-ишчилери улуг чоргаарал-биле уткуп, совет кижи дугайында партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга өөрүп четтиргенин илергейлеп турарлар. Бистиң амыдырал-чурттагланывыстың чыл келген үдумзи экижип өөрөө бүгүдеге билдингир. Колхозчу гаражчыннарның алыр ажыы чылдың-на ковүдеп, амыдыралывыстың деңнели дыка бедээн. Чаа докгаалды номчуп өөрөгө ыыда бижээн санчургай бүрүзү кижиниң амыдырал-чурттагланын экижидиринче улганган-дыр. Колхозчуларның пенсиязын чүрүмчүдар болгаш бедидер дугайында айтырыгны база катап тодаргайы-биле чугаалашканы кончуг-ла өөрүнчүг-дүр.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чорудуп турар хемчегларинге харыы кылдыр бистер улам күжениишкининг ажылдаар ужурлуг бис. Бии-Хем районнуң орденниг «Кызыл тараачын» колхозунуң Билелиг фермазының түдүгжүлары ферманың планныг түдугаарын доозар хүлээлгелиг бис. Бистиң мурнувуста кол сорулга нинтиниң малын хүр кыштагладырынга эки бедеткенири болур. Бо хүннерге чедир ферманың эрги каждаларының, чурттазга бажыңнарының, магазин болгаш уруглар албан черлериниң бажыңнарының септелгезин бүрүн дооскан бис. Школага болгаш хей-ниитиниң черлеринге одаар ыяш бүрүн белеткеттинген. Ам бүгү күштү 260 баш инек кирер механизастаттынган улуг кажаайың түдуунче мобилизастаан бис. Октябрь байырлалынга чедир ону ажыглалга киирери бистиң хүлээлгевис болур.

М. СУНДУЙ,
бригадир.

Магалыг-дыр

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың совет улустуң чаагай байдалын улам ылай бедидер дугайында хүлээп алган докгаалынга хамаарыштыр ам бо хүннерде Тес-Хем районнуң 20 кезек черлеринге 300-тен 500 кижи чедир олурушкан митингилер болуп эрткилээн. Санал берген 51 кижи догереэзи СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин чүүлдүгүнүн көргеи болгаш Совет чазакка өөрүп четтиргенин илереткеи.

«Тес-Хем» совхозтуң Үсүү-Шынаа салбырында улуг назылыг ажылчын Чооду Допур мынча дээн:

— Нам, чазак мээң дугайымда улуг сагыш салып турар-дыр. Назыным догээн-даа болза, ам-даа хей чылдар иштинде кызымаккай ажыладаксаам кээп тур.

— Өөрүүчүт медээни мен пайыралдың оруунче догерипп тургаш дыннадым. Бистиң чурттагланывыс хүн келген үдумзи-на магалыг апар чоруур-дур. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр улам күжениишкининг ажылдаарын хүлээвдим,— деп, «Чодураа» колхозтуң бызанчызы Иван Шойдак чугаалаан.

С. ТАМБА,
бистиң корр.

Чоннуң өөрүшкүзү

БАЯН-КОЛ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң Кара-Тал бригадазынга сентябрь 28-зи апаадазы дег эвес хүн болган. Тараа ажаап алышкынында, сигген бедеткелинде ажылдап турар 50 ажыг кижилер чаңгыс черге чыглып келген. Колхоз даргазы эш М. Шогжал биле партком секретары эш Т. Нүргат олар СЭБП ТК-ның чаа эрткен Пленумунуң дугайында чыылган чонга таныжылга чоруткан.

«Совет улустуң чаагай байдалын экижидер талазы-биле хемчегler дугайында» Пленумунуң докгаалын колхозчу чон сөглеп четпес өөрүшкү-биле хүлээп ап, партияның, чазактың чон дээш сагыш салыышкынын чүү дээр, магалыг чүве-дир, күрүнениң хурунда бүгү күжүвүс-биле бараан болуп, эки ажылдаар хүлээлгелиг бис дижип турганнар.

СЭБП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалында пенсия дугайында чүүлдү таныштырып чорда, хойжу Б. Чүлдүм четтикпейн үзе киришкен: «Мен алдан бештиминде пенсияга кирер деп бодап чордум, ам алдан апарган ышкажыл, ынчалза-даа шыдавыже ажылдаза эки, чазак бо хире сагыш салып турда...»

Таныдылга болган соонда, колхозчулар омак-хөгүүг ажылдап киришкеннер. Ынчалза-даа ТК-ның Пленумунуң дугайында оларның аразынга чугаа-соот уламчылап турган.

Күрүне шыгжамырынга

Октябрьның 3-те жедээни ёзугаар алырга, бистиң республиканың көдээ ажыл-ишчилери күрүне шыгжамырынга 72880 тонна тараны киирип, планын 121,4 хуу күүсеткен.

Районнар аайы-биле алырга Барыын-Хемчик 471 хуу, Кызыл хоорай Советинге хамаарышкан ажыл-агыйлар — 413, Бии-Хем — 144, Каа-Хем — 130,1, Улуг-Хем — 128,1 болгаш Чөөн-Хемчик — 112,5 хуу күүсеткен.

Республиканың эң тараалаң району — Таңдының ажыл-ишчилери 29618 тонна тараны күрүне шыгжамырынга киирип, планын 96,8 хуу чедирген, оон иштинде «Тиилелге» совхоз — күрүнеге тараа садар планын 100,1 хуу күүсеткен.

Республикада тараны пландан ажыр садарга улаштыпаан турар.

Кызыл туктуг участокта

Ак-Довуракта түдүг эргелелиниң бир дугаар прораб участогунуң түдүгжүлары Совет эрге-чагыргаңың юбилейлиг 50 чыл оюн кайгамчыктыг күш-ажылчы белектер-биле уткуп турар. Прораб участогунда ийи бригада бар, ынчалза-даа оларның кылып турар ажылы бүдүн түдүг участогунуң ажылынга деңнежип болур. Күш-ажылга чедип алган чедиишкиннери дээш, бо участок түдүгүнүң кежүп чорүүр Кызыл түгүн чаазан алган. Прораб участогу 8 айларның планын 117 хуу күүсеткен. Участоктуң 1967 чылда дужаараң болгаш ажыглалга киирген түдүгларының өртээ 163 муң рубль болган.

Александр Широв биле Александр Сафроновтуң бригадалары ажылдарны эки шынарлыг кылып турар. Комсомолчулар Алексей Артюшов биле Саал Давла олар хүн нормазын ажыр күүседип, участоктуң дээре ажылчыннарынга санадып турарлар.

В. ИВАНОВ.

Найыралдың аян-чоруу

Октябрьның 2-ниң хүнү. Кедергей аяс каан хүн. Найысылалдың төп аалчылар бажыңының мурнунда шөлчүгеш болгаш биччи сесерликке бөлүк-бөлүк чыыган чонну ол чоок кавыга чораан кижи дораан-на эскерип каар. Чүрттүң чүрээ Москва болгаш революцияның кавайы Ленинград баар аян-чорукчулар Тываның ырак-чоок булуңнарындан найысылалга чыглып келген. Найысылал Кызыл аалчыларны чаңгыс удаа эвес уткуп, чаңгыс чер чурттугларын ырак-узак оруктарже үдеп келген. Ынчалза-даа бо хире хей кижиден хары угда үдеп корбээн деп дорт соглеп болур.

Сесерликке чедип келгеш, кыдыкы саидайда олурган кижи-биле таныжып чугаалажырывыска Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң хойжуу Куулар Сувдуй-оол болган.

— 14 чыл дургузунда колхозумуң хөөн кадарын келген бөдүүн малчып мен. Ам бо хүн кайгамчык хоорай Москваны барып көөр улуг аас-кежиим меңээ таварышкан. Бистиң аян-чоруувус төөгүлүг 50 чылдың бүдүүзүнде эртип турары база оңаагай—деп, малчын деңнел чок өөрүшкүзүн илередип олурган.

Ырак орукче аъттанылтарының шагын кижи бүрүзү-ле четтикпейн манап турары илдең: аян-чорукчуларның арыннарында өөрүшкүнүң хүлүмзүрүү чайнаан. Өөрүвес, байырлавас арга чок. Чүрттүнүң чартык чүс чыл юбилейиниң бүдүүзүнде найысылал Москваны, улуг Ленининң хоорайы—Ленинградты көрүп, бистиң күүү-шыдалывыс, чедиишкинивис, төөгүвүс-биле тавыжары кымга-даа күзенчиг. Аныяк чалчылар-даа, хөөчүн кырганнар-даа төөгүдүг аян-чоруктуң «өзенгизин теверинге» ыяк белеп.

Найыралдың поездизи-биле аян-чорук кылып чоруурларының аразында кымны чок дээр. Кедээниң ажыл-ишчилериниң эң-не тергиннеринге оларның ажыл-агыйлары халас пуун тёвкаларны тывыскан. Экскурсиягурыстиг найырал поездизи-биле ажыл-ишчи аныяк өскен болгаш интеллигенциянның төлээлери база чоруур. Ам оларның чамдыктары-биле танышыптаалынаан.

Аалчылар байыңыының эжиинде бөлүк экскурсантылар чурукка тыртыпсаан турлар. Назы-хары кижи ортузу эртип дөгүй бергеннерда, ажыл-ишчи оруун чап-чаа эгелээн аныяктар-даа бар. Аңаа турган ийи аныяк кижиниң бирээзи эмчи, оскези башкы болган. Эмчини Екатерина Дамба-Хуурак, а башкыны Баадан Тыртыймаа деп адаар. Анай Бүрбүевна Иргит — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң саанчызы. Беш чыл саанчылап келген. Чангы-оол Сан-Хоо («Тес-Хем» совхоз), Оидар Надын-оол (Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхоз), Кара-Сал Допчу (Хандагайты суур) дээш өске кайыыл-даа келгеннер бар.

Совет улустуң материалдыг байдалы хүн келген түлүм экижип турар. Бистиң күрүневистиң ап чорудуп турар хемчеглери бүрүнү-биле олче угланган. Ынчангаш бодүүн совет кижи аңаа чалгынналган. Бүдүн ог-бүдеелер безин ырак орукче кады чоруп турары маңаа хереченн болур. Тес-Хемниң «Чодураа» колхозтуң мурнакчы саанчызы Баткар Чедей ог-бүлезининң өзэп-биле кады Москваже хапкан. Ол-ла колхозта хойжу Сырат Сендеңмаа чүгле мурнакчы малчын эвес, харын маадыр ие. Совет эрге-чагыргаңың ачызында оон уруглары аас-кежиктиг өзүп дорукkан, алдеилери дээди эртеминг кижилер апаргылаан. Ынчангаш хей уругларлыг тыва бөдүүн херээжен кижиниң салым-чолу Октябрьның салдар-хавыязы-биле шак ынчаар шиитпирлеттингеп.

Эрэниниң «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу Соян Чакпайны көрүүер даан. Оон хары — алдан сес. Бо хире назында улуг төрээн чурттуң бир булуңундан өске булуңунче аян-чорук кылып чораан уруг назылыглар Тываның шаанзагы төөгүзүнде чок. Ыраккы Монгүв-Тайганың «Малчын», «Мөген-Бүрен» колхозтардан безин 21 кижи, ниитизи-биле Бай-Тайга райондан 37 кижи экскурсия-туристиг поезд-биле чоруп-кан.

Кежээкиниң алды шак аңа дүжүү чорда аалчылар бажыңының мурнунда шөлге микрофонну тургузуп-кан. Чоруур-даа, үдээн-даа хайыккан чонның кичээнгейин ында-ла барган. Кызыл — Шушенское — Абакан — Москва—Ленинград деп найырал поездизи-биле чоруур мурнакчыларны үдээп хуралды Профавилелдериниң область төвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу ажыктан. Юбилейге чедир ай хире хуусаа артканда чоруп турар найыралдың поездизи-биле аян-чорук кылып чоруурларга изиг байырны чедирип, орук-суур эки чоруурун ол күүсеп. СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. Шойгунуң чугаалааны болза:

— Моон мурнунда Саян сыныя ажыл, ырак-узак орук чоруурун бодаар турүжук, дүжевейн-даа чораан тывалардың амыдыралы богун үнделиин-биле өскерилгеп-дир. Чартык муң чыгам кижиниң найырадының аян-чорууңче үдеп турарывыс дээрге хөгжүлдениң базымы-дыр. Октябрьның ачызы-дыр—деп оңаалап демдеглээн.

ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары Д. Ооржак болгаш көдээ ажыл-агыйының профсоюзтар обкомунуң даргазы С. Киров (поездиниң командири) олар омак хөгүүг ыыштаныпганы, чедиишкинниг аян-чорукту экскурсантыларга күүзээн.

«Делегейге тайбың!», «Улустарның аразында тайбың делегеезин!» деп лозуңнарлыг баштайгы автобустан баштаап чыскаалдыг турупкан дүрген чоруур улуг автобустарга аян-чорукчулар олургулапкан. Оларның мурнунда Шушенское, Абакан Оон ылай поездиге олурупкан найысылал Москва, улуг Ленининң хоорайы — Ленинград чедер. Москва, Кызыл Шөл, Ленининң мавзолейи, революцияның кыптыгын үнгеи — Ленинградтың төвүгүлүг черлери дээш өске-даа кайгамчык, солун үжуралдар бистиң чаңгыс чер чурттугларывысты маңаа турар. Чоруунар чотуузун, эргим өңнүктер!

Б. ДИРЧИН, О. КОДУР-ООЛ.

Тываның Шушенское болгаш Абакан дамчыштыр Москва, Ленинград чедер аян-чоруктуң «Найырал» деп поездизиниң киржикчилери октябрь 2-де Кызыл хоорайдан үнүпкеп. Бо чурукта оон бир бөлүк киржикчилери (солагай таладан): Т. Анай-оол — Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозунуң трактористи, Д. Самдын—ол-ла колхозтуң тудугжузу, М. Долгар—ол-ла колхозтуң хойжузу, Д. Дардаш—«Межегей» сойхоза ажылчын комитединиң даргазы, К. Базыр—Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң хойжузу, М. Михайлова— «Межегей» совхозтуң трактористи, Х. Алдын-кыс—Бай-Тайганың «Мөген-Бүрен» колхозунуң саанчызы, О. Чүүдүм — «Большевик» колхозтуң хойжузу, М. Крюкова—Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчызы, В. Бадарчы — Өвүрде «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу, С. Шыдырва — Бай-Тайганың «Малчын» колхозунда партком секретары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Шаңналды тывыскан

ГОРНО-АЛТАЙСК. (СЭТА). Улуг ажыл-агыйын хөгжүдеринге болгаш культура тургузуушкунунга Даг-Алтай автономнуг областың шаңнаткан Ленин орденин тывысын бээринге бараалгаткан, ол областың ажылчы чоннарының төлээлериниң байырлыг хуралы болган.

Шаңналды СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өөмүзээнден СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов тывыскаш, Даг-Алтайның ажылчы чоннарының дээди шаңнал-биле шаңнаткаңынга байыр чедиргеи болгаш оларның ажыл-ишке улам чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

СЭКП-ниң Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары Н. С. Дазебтый харыы сөс чугаалаан.

Дээди шаңнал

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Хабаровск крайның Еврей автономнуг областының ажылчы чоннарының чедип алган чедиишкиннери дээш ук областы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Ленин ордени-биле шаңнаан.

Тараажыларның чедиишкини

ТАМБОВ ОБЛАСТЫҢ көдээ ажыл-агыйының ишчилери Улуг Октябрьга аздар болдурган чарыштыг калбарткаш, күрүнеге тараа садарының планын ораичок ажыр күүсеткен.

Областың колхоз, совхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынга 693 муң тонна тарааны уруп бергеш, аъш-чем, крупа болгаш мал чемин болур тараа культураларының планын күүсеткен.

Күрүнеге тараа садары үргүлүүлевишкаан.

ВЛАДИМИР ОБЛАСТЫҢ көдээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн төлептиг уткуурунга белеткеишкаан, күрүнеге ногаа, чимис болгаш бахчы культураларын садарының планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Белеткел черлеринде, садыг организациаларында 373,9 муң тонна ногаа, арбуз, дыня болгаш чимистер киргеп, оларны чурттуң үлетпүр төптеринче үдүрүп чоруткан.

Күрүнеге чимис-погаа болгаш бахчы культураларын садары үргүлүүлевишкаан.

САРАТОВ ОБЛАСТЫҢ көдээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн — бүгү улустуң байырлалын төлептиг уткуурун дээш чарыштышаан, күрүнеге тараа садарының планын күүсеткен.

Областың колхоз, совхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынга 2338 муң тонна тарааны, оон иштинде эң үнелиг чем культуразы—1274 муң тонна кызыл-тасты уруп берген. Крупа болгаш мал чемни болур тараа культураларын садарының планы ораичок ажыр күүсеттингеп.

Күрүнеге тараа садары үргүлүүлевишкаан.

ТОМСК ОБЛАСТЫҢ көдээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн төлептиг уткуурун дээш чарыштышаан, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүргеи, дүжүт ажаан алырын организастыг чоруткан болгаш күрүнеге тараа садарының планын ораичок ажыр күүсеткен.

Областың колхоз, совхозтары күрүне шыгжамырынга 172 муң тонна тарааны уруп бергеш, аъш-чем болгаш мал чемни болур тараа культураларын садарының планын күүсеткен.

Күрүнеге тараа садары үргүлүүлевишкаан.

Парторганизацияларда отчёттар болгаш сонгулдалар

КОЛ ЧҮҮЛ—КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛ

«Элегес» совхозтуң тараажылары бо чылын чазагай дүжүттү остүрүп алган. Октябрьның алдарлыг бежен чыл байырлалынга уткуштур социалистиг чарыштың аалчазынге киргеш, тараа культураларының гектарындан ортунга-биле 9,2 центнер дүжүттү алырын, Төрээн чуртка 1600 тонна тараны белеткеп бээрин коллектив хүлээнген турган. Олар созуп ажылхерек кырынга боттарының турарын, гектардан-на 16,7 центнер дүжүттү ап күрүнеге 1897 тонна тараны киргеннин совхозтуң коммунистериниң чаа болган отчёт-сонгулдалыг хуралы дедиглээн.

Боттарының кураавырларын, аргаларын өөренип көргеш, элегеспилер тарааны белеткээн хүлээлгезин барык ийи катап күүседиринге алыг күрүне шыгжамырынга 2600 тонналы киперин шиитпирлээн. Ол болза Совет эрге-чагырганың бежен чыл юбилейинге коллективтиң күш-ажылчы белээ болур.

Эрткен үениң иштинде партияның XXIII съездизиниң болган СЭКП Төп Комитединиң өөн дараазында болгулаан Пленумунарының шиитпирлерин боттандырыышаан, совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн улам бедидер талазы-биле партия комитеди чаңгыс ажылдарны кылган. Мал ажылындан саапчыларга эштер Шанмак Кармалитова, Анай-кыс; хойжулардан Арандол, Самбала, механизаторлардан эштер Овчинников, Алдын-кыс, Путовлев мишкан ажыл-ишке кызымак, оскелерге үлегериг кижилерни совхоз бүдүрүлгезиниң кайы-даа адырындан хойнуң илередип болур.

Мал ажылының продуктуларындан күрүне планының күүседеери база чедиишкинниг боттанып турар. Бо чылын белеткээр 550 тонна эт ам 308 тонна четкен, 1150 тонна сүт 1000 тонна болган, 86 тонна дүктүү 96 кылдыр күүсеткен. Ол бүгү сорулгаларны байырлалга чедир бүрүн, харын ажыр күүседиринге коллектив, илаңгыя малчыннар бүдүреллиг ажылдап турар.

Кандыг-даа ажыл-херек бүрүзүн компрессор тудуун удуртуп турган болгаш ам топ участокта оң-да түдүгүнү чоруда берген.

Ынчаарга коммунистер эштер Клевцов, Кончук, Казарин болгаш Бендик оларның дугайында ынчаар чугаалаар аргажок. Өрүмнээр тургузугла машинист болуп ажылдап турар эш Клевцов ажылынга харысаалга чок. Арага-дарылаары дээш оны ийи катап хуралга чугаалажып турган, а эш Бендик ажылга үнмейн-даа бартылаар. Оларны эдерип турар өске чамдык кижилер база бар. Бо эштерни билиндирер, эдип алыр дээш партия организациязы, черле коллектив ажок кызыдып турган, ынчалза-даа олар өөртан чогуур түңнелди кылбайн турарлар.

— Ак-Довурак рудниginиң ажылында эң-не четпес, харыглыг чүве болза шилиттинген руданы чыыр талазы-биле хөжудан турары болур — деп, коммунистер Перов болгаш Пинегин боттарының саналдарынга шын чугаалап турганнар.— Ынчаарга партбюро болза даг-дүгүн хол-биле чыыр цехтиң багай ажылдап турарының чылдагаанын тыпкам, оны экижидериниң ораалдажышкынын кызбаан, шиңа ажылдап турар коммунистерден—цехтиң ажылын экижидер, аңаа күш-ажылдың сагылгачүрүмүн быжыглаар херекке жөлекчилер, баштакчылар болур ролюн бедидер талазы-биле негелдезин кошкак болган.

Рудникте профэвилел организациязының даргазы эш В. Крашенниковтуң аңаа чугаалаан чугаазын кижи кайгаар. Ол болза рудникте социалистиг чарыштың болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң боттуг, чогаадыкчы шынар чок, ёзу барымдаалаан болуп турарының дугайында партия организациязын болгаш администрацияны бүрүүдээн турган.

Херек кырында мында эки эвес болгай. Чижээлээрге, моон мурнунда коммунистиг күш-ажыл бригадалары, экипаштары аттарны алганнар ам дүшкүлээн. Ынчаарга Улуг Октябрьның 50 чылы деп атты чедип алыры дээш демисежип турар үш бригадаларның демисели база-даёзу барымдаалаан организастаттынган. Ында тодаргай удуртулга чок, бригадаларның кежигүннеринге дузалаар талазы-биле боттуг ажыл аңаа кылдынмаан. Харын ажылдың бо участогунда ажылдап турар ажылдакчы болур эш Крашенниковтуң ындыг туружун канчаар тайылбырлап болурул? Оны түгле харысаалга чок чорукчуң шүүт илереэшкинин кылдыр санаар апаар.

Рудникте партия организациязының углап шиглээр, удуртур ролюн амдыызында тодаргай илеревейн турар, мурнунда турган партбюроның кежигүннери четпес ажылдаан, оонда дорту-биле чугаалаарга, партбюроның ажылы удаан турган деп, чамдык коммунистер чөптүг шүгүмчүлеп турганнар.

Улуг Октябрьның 50 чыл өөнга холбаштыр алдынган социалистиг хүлээлгелерни түгле долдур эвес, харын ажыр күүседир талазы-биле демиселди организастаар, оон түңнелдерин кылыр, ажылдың чорудулгазында илереп келген четпестерни узуткаар хемчеглерин алыр дугайында партбюро-даа, профэвилел организациязы-да четпес ажылдап турар дээрзин коммунистер чидии-биле шүгүмчүлээн.

Ылаңгыя бүдүрүлгеге коммунистериң мурнакчы ролюн бедидер талазы-биле партбюро кончуг багай ажылдаан. Коллективтиң болган партия организациязының ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кичээнгей салыр талазы-биле принципиалдыг, ажыл-херекчи болуру, ындыг айтырыгларны шиитпирлээриниң саадалга болдуруп болбазы — бо түүдерге партбюроның ажылы куду деңнелдиг болган деп коммунистер демдеглээн.

Партбюроның чаа сонгуттурган составынга бо бүгү четпестерни дарый узуткаарын болгаш ылаңгыя юбилейлиг чылдың хүлээлгелерин күүседиринде байдалдың талазы-биле шынгы контрольду тургускаш, шиитпирлеттинмээн түүдерже онза кичээнгейни салырын хүлээткен.

А. МОНГУШ.

Кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже

Чоокта чаа «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниginде партия организациязының отчёт-сонгулдалыг хуралы болган. Ында 30 ажыг коммунист бар болгаш олар рудниктиң бүгү цехтеринде, салбырларында үлеттинген. Коммунистериниң хөй нуруузу бүдүрүлге планнарын күүседир, күш-ажылның сагылга-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле авангардчы ролюн коргузуп турарлар.

Мастер В. Даржаа, экскаваторлар машинистери В. Гуцев биле Н. Селиик, мастер Ф. Пинегин болгаш оскелер-даа күш-ажылга үлегерин коргузуп турар. Чижек кылдыр, Ф. И. Пинегинни ап көрээли. Ол бодунуң ажылындан аңгыда, чөөн участокка компрессор тудуун удуртуп турган болгаш ам төп участокта оң-да түдүгүнү чоруда берген.

Ынчаарга коммунистер эштер Клевцов, Кончук, Казарин болгаш Бендик оларның дугайында ынчаар чугаалаар аргажок. Өрүмнээр тургузугла машинист болуп ажылдап турар эш Клевцов ажылынга харысаалга чок. Арага-дарылаары дээш оны ийи катап хуралга чугаалажып турган, а эш Бендик ажылга үнмейн-даа бартылаар. Оларны эдерип турар өске чамдык кижилер база бар. Бо эштерни билиндирер, эдип алыр дээш партия организациязы, черле коллектив ажок кызыдып турган, ынчалза-даа олар өөртан чогуур түңнелди кылбайн турарлар.

Мал ажылының продуктуларындан күрүне планының күүседеери база чедиишкинниг боттанып турар. Бо чылын белеткээр 550 тонна эт ам 308 тонна четкен, 1150 тонна сүт 1000 тонна болган, 86 тонна дүктүү 96 кылдыр күүсеткен. Ол бүгү сорулгаларны байырлалга чедир бүрүн, харын ажыр күүседиринге коллектив, илаңгыя малчыннар бүдүреллиг ажылдап турар.

Социалистиг чарыштың дээш хевирге болур коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастап, удуртурунга профэвилел организациязының ролю база бедип турар. Ол шимчээшкинде 300 ажыг кижи киржип турар, олардың иштинде 106 ажылчыннар, 103 колхозчулар, 81 коммунистер, комсомолчулар бар. Ол бодик атты 3 бригадалар, 19 мурнакчылар чедип алган, олар күш-ажылга үре-түңнелдиг болуп, өөредилгеге, чурттагага үлегержи чорууп коргузуп турар. Ылаңгыя саанчылар Ак Бичеп, Кол Ажыма, хойжулар Чооду Хурбештей, Кол Лоосан-Доржу, садигжы Сундуй-оол, ажылчыннар Мавыгы Эдирней, Феофил Чистяков, Сержиимаа Адыг, Григорий Баков, Юрий Кибиков болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даржаа Эрестол, Ленин орденниг Ак Мырааа болгаш оскеда ажылга ак сеткилдиг, иштинниг кижилер, кадрлар боттандырар болгай. Оларның политиктиг билиин бедик, ажыл-ишке мергежилин байлак болган түдүм-на кижилер харыысалгалыг, салган сорулганы күүседиринге ак сеткилдиг болур. Партком, оон секретары турган эш П. Кольцов бо талазы-биле кошкак ажылдаанын, чөөн ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды четпес чорутканын хуралга санаа берген коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн.

Отчёттуг үениң дургузунда коммунистериниң иштин хуралы түгле дөрт болган. Үндүрген шиитпириниң күүседези, коммунистериниң, совхоз бүдүрүлгезинде оске-даа ажылчыннарның шүгүмчүледир саналдарының боттанылгазы дээш удуртулганы, хынаалганы партком четпес организастаан. Бо аразында хана солун түгле ийи улаа үнген. оон редколлегизиң ажылдавастаан, парторганизациянның сентябрь 29-га отчёт-сонгулдалыг хуралынга уткуштур хана солун үнмээн. Лекция пропагандазы четпес, көскү агитацияны багай организастаан, парткомнуң, оон эге организациязының агитколлективтери ажылдавайн турар.

Эрткен өөредилге чылының апрелинде партия чырыныышкынының чамдык болгунмелерин ёзу барымдаалап тургускан. Дыңнакчыларның билиин, күзелин барымдаалаан көрбээн, пропагандистерни эки шилип алган. Оон уламындан кичээл үзер чорук чанчыл болган, школа чанында болгумден өскелери өөредилге программазын күүсетпээн. 1967—1968 өөредилге чылынга белеткел база четпес организастаттынган.

Бир эвес партком эки ажылдаан, кижилер, чөөн ортузунга организакчы, масса-политиктиг ажылды амгы негелдениң деңнелинге чедир бедиткен болза, комсомол, профэвилел болган өске-даа хөй-ниитти организациязының боттуг удуртканы болза, совхозтуң ажыл-агый, экономика талазы-биле коргузуглери амгыыныдан ыракта бедик болур турган. Мал ажылында удуртулга четпес. Совхоз ниитизи-биле төрүүр түс хойга онаштыр 92 хураган ап, планны күүсеткен болза-да, ниитен быжа остүрүп алыр сорулгазының түгле чартының күүсеткен (100 ниектен 47 быжаа алган). Малдың продуктулуг ам-даа чавыс болбушаан, мал бажы хораар чорук-биле демисел кошкак.

Кижизидилге ажылының кошкак тургустуганындан арагалаар, ажыл шагы үзер, партияның, күрүнениң сагылга-чүрүмүн үрээр чоруктар ам-даа бар. Нордуп-оол, Отеп, Намчыл оларның арагалаары. Бүдерен, Лавза — партияның кежигүн ладывырын 2—3 айларда, а Хуналыг — бүдүн чылда телевизинни хуралга илереэн. Элегес колэо Советтиң даргазы Иван Кудряшовтың багай ажылаан, сонгучкуларның чагыын, партийжи лаалганы четпес күүседип турарлыг коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол ышкаш удусчу дружинаның болган эш-хуу судунун, рабкооптуң болгаш ажылчын комитединиң ажылында улуг четпестер барын база илереткен.

Профэвилелдерни билдилиг удуртур

(СЭКП Тожу райкомунуң пленумундан)

СЭКП Тожу райкомунуң чаа болуп эрткен пленумунга «Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, ажылчы чонну кижизидерин экижидерингге профэвилел организациязының ролю болгаш сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ук айтырыгның талазы-биле СЭКП райкомунуң партийжи-организастыг ажылдар кылдыгаанның эртелекчизи эш Достай-оол илеткел кылган.

Районда 1280 ажыг ажылчын, албан-хаакчыларның 91,5 хуузу профэвилел кежигүннери болур. Олар юбилейлиг чылда социалистиг чарышты организастап, оларның түңнелдерин удурлер, мурнакчыларның дүржүлгазын нөөтередиринге чамдык көскү ажылдарны кылып турар. Моон түңнелиинде чарышка алган үлөөлелгелерин чедишкинниг күүседип турар ажыл-агыйларының барын илеткелчи демдеглээн.

Ырбан мяң-ажыл-аттыг черинде профэвилел месткому (даргазы эш Алёхин) организастыг, полит-массалыг ажылды, ылаңгыя социалистиг чарышты дээре башкарып, күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн бедидери дээш хемчеглерни ап турары-биле бүдүрүлгениң планныг ажылдары күүсетиннип, ажылчыннарның чурттага амыдыралынга улам экижидилгени чедип ап турар. Бо бүдүрүлгеде профэвилел комитеди ында ажылчын, албан-хаакчыларның хөй нуруузун кежигүнге хөөрө тудуп, чыл эгелиинден бээр 62 чаа кежигүннерин үүлөп алган.

Комитет кежигүннериниң иштин хуралын ай санында эрттирип, социалистиг чарышка алган үүлөлгелериниң күүседезин, күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн бедидерин, сагылга-чүрүмну быжыглаарының, ажылчыннарның культура амыдыралын улам экижидериниң, комиссияларның ажылының байдалы дээш ышкаш чүүлүл айтырыгларны ол хуралларга чугаалажып, коллективтиң шиитпирлерин үүлөп ап, оон күүседезинче кичээнгейни углардырып келген. Ажыл планнарын ай санында тургузуп, оон күүседезин чедип ап турар. Местком секретары эш Соболева эрулардың документтилерин, кежигүн дадывырының хавырыдазын эки тургузуп турар. Чалгаалаарга, арагачыларга удур демиселди местком иштелдиргеп. Коммунистиг күш-ажылдың шазыпчыы деп бедик атты чедип алыры дээш демиселче ажылчыннарны организастап турар.

Профэвилел комитеди спорт комнатазын, кызыл-булуңну дерип, ажылчын клубунга ленинчи өрөөлдө түскай дерип тургускан. Месткомнуң будүрүлге комиссиязы (даргазы эш Бяков), амыдырал хандырылга комиссиязы (даргазы эш Павлов) ол үүлөлгелерин эки күүседип турар. Будүрүлгениң начальнигги коммунист эш Цуцинин профэвилел организациязы-биле демнеп ажылдап турар. Райпода, мяң ажылагый черинде, Ий сес чыл, Азас ортумак школаларында профэвилел организациялар ажылын эки тургускавы илеткелчи демдеглээн.

Социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастап, удуртурунга профэвилел организациларының ролю база бедип турар. Ол шимчээшкинде 300 ажыг кижи киржип турар, олардың иштинде 106 ажылчыннар, 103 колхозчулар, 81 коммунистер, комсомолчулар бар. Ол бодик атты 3 бригадалар, 19 мурнакчылар чедип алган, олар күш-ажылга үре-түңнелдиг болуп, өөредилгеге, чурттагага үлегержи чорууп коргузуп турар. Ылаңгыя саанчылар Ак Бичеп, Кол Ажыма, хойжулар Чооду Хурбештей, Кол Лоосан-Доржу, садигжы Сундуй-оол, ажылчыннар Мавыгы Эдирней, Феофил Чистяков, Сержиимаа Адыг, Григорий Баков, Юрий Кибиков болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даржаа Эрестол, Ленин орденниг Ак Мырааа болгаш оскеда ажылга ак сеткилдиг, иштинниг кижилер, кадрлар боттандырар болгай. Оларның политиктиг билиин бедик, ажыл-ишке мергежилин байлак болган түдүм-на кижилер харыысалгалыг, салган сорулганы күүседиринге ак сеткилдиг болур. Партком, оон секретары турган эш П. Кольцов бо талазы-биле кошкак ажылдаанын, чөөн ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды четпес чорутканын хуралга санаа берген коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн.

Отчёттуг үениң дургузунда коммунистериниң иштин хуралы түгле дөрт болган. Үндүрген шиитпириниң күүседези, коммунистериниң, совхоз бүдүрүлгезинде оске-даа ажылчыннарның шүгүмчүледир саналдарының боттанылгазы дээш удуртулганы, хынаалганы партком четпес организастаан. Бо аразында хана солун түгле ийи улаа үнген. оон редколлегизиң ажылдавастаан, парторганизациянның сентябрь 29-га отчёт-сонгулдалыг хуралынга уткуштур хана солун үнмээн. Лекция пропагандазы четпес, көскү агитацияны багай организастаан, парткомнуң, оон эге организациязының агитколлективтери ажылдавайн турар.

Эрткен өөредилге чылының апрелинде партия чырыныышкынының чамдык болгунмелерин ёзу барымдаалап тургускан. Дыңнакчыларның билиин, күзелин барымдаалаан көрбээн, пропагандистерни эки шилип алган. Оон уламындан кичээл үзер чорук чанчыл болган, школа чанында болгумден өскелери өөредилге программазын күүсетпээн. 1967—1968 өөредилге чылынга белеткел база четпес организастаттынган.

Бир эвес партком эки ажылдаан, кижилер, чөөн ортузунга организакчы, масса-политиктиг ажылды амгы негелдениң деңнелинге чедир бедиткен болза, комсомол, профэвилел болган өске-даа хөй-ниитти организациязының боттуг удуртканы болза, совхозтуң ажыл-агый, экономика талазы-биле коргузуглери амгыыныдан ыракта бедик болур турган. Мал ажылында удуртулга четпес. Совхоз ниитизи-биле төрүүр түс хойга онаштыр 92 хураган ап, планны күүсеткен болза-да, ниитен быжа остүрүп алыр сорулгазының түгле чартының күүсеткен (100 ниектен 47 быжаа алган). Малдың продуктулуг ам-даа чавыс болбушаан, мал бажы хораар чорук-биле демисел кошкак.

Кижизидилге ажылының кошкак тургустуганындан арагалаар, ажыл шагы үзер, партияның, күрүнениң сагылга-чүрүмүн үрээр чоруктар ам-даа бар. Нордуп-оол, Отеп, Намчыл оларның арагалаары. Бүдерен, Лавза — партияның кежигүн ладывырын 2—3 айларда, а Хуналыг — бүдүн чылда телевизинни хуралга илереэн. Элегес колэо Советтиң даргазы Иван Кудряшовтың багай ажылаан, сонгучкуларның чагыын, партийжи лаалганы четпес күүседип турарлыг коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол ышкаш удусчу дружинаның болган эш-хуу судунун, рабкооптуң болгаш ажылчын комитединиң ажылында улуг четпестер барын база илереткен.

Мал чемнери барда эт, сүт элбек болур. Бо дугайын партком онза кичээнгейге албайн келген. Совхозта мал чемнери белеткээр план ам чеже хуу четкен дугайында айтырыгга секретарь эш П. Кольцов тодаргай харыы берип шыдаваан. Мал кыштагладыышкынынга белеткел багай: кажаалар тудар план күүсетиннээн, кыштаглар сөптелгезинде удуртугга кошкак. Малчыннар чурттаар бажыннар чедишпес, ким кала кыштаглары амыгаа чедир тодаруттынмаан.

Сиген белеткели түгле кезик четкен, а силос салыышкыны оон ыракта куду. Бо чугула кампания ажылынга кодээнин бүгү кижилери киржип, ылаңгыя кайда-даа малчын бүрүзү сиген белеткээр төдаргай хүлээлгелиг ажылдап турда. «Элегес» совхозта ындыг эвес, ол ажылда түгле түскай бригадалар бар, а малчыннар аңаа кошкак киржип турар.

Социалистиг чарышты үре-түңнелдиг калбартыр, мурнакчыларның ажыл дүржүлгазын бүгү-ниитизин болдурар хемчеглер организастаттынмайн турары четпес. Эрткен чылдың ноябрьда малчыннарның ниитизи хуралы болган, аңаа юбилейге уткуштур хүлээлгелер алган. Оон бээр ниитизи азы бригадалар ажыл-биле малчыннар хуралы болбаан. Малчыннарга почта тарадылгазы, кино болгаш концерт коргузулгези, лекция болгаш солун номчулгазы докпаамал эвес, автолавка улуктелиишкинниг болуп турар.

Хуралга санаа берген кижи бүрүзү кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже уландырбышаан, илерээн четпестерни дарый чайладырын негеп турган. Кижилер-биле чөөн ортузунга ажылды ажыктадырын, партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдың деңнелин амгы негелдеге дүүштүр бедиерин отчёт-сонгулдалыг хурал партком үеэ составынга шилеткен.

В. БАИР,
«Шынның» тускай корр.

Кижи, ооң хереглелдери

НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

«Хөй-ниитти чемненилге черлериниң ажылын улам экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докталы районда канчаар күүсеттинип турарын ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң сессиязынга чугаалажып көрген. Бо талазы-биле районда чамдык ажылдарның кылынганын сессия демдеглээн. Амгы үеде 383 олуттуг 32 чемненилге черн ажылдап турар. Столоваяларының кылып турар чемнериниң ассортиментиин алаан калбарган, чамдык чемненилге черлериниң арыг-шевер байдалы экижип, ында ажылдап турар кадрларның арга-маргежилин бедип турар. Райпо ийи столоваяның капитал сөптелгезин ооскаш, чемненикчилер боттары чем алыр кылдыр дээрэн, касса аппаратгары, технологтуг болгаш сооглуга дериглери четчелеттинген. Чазааназа кондитер цеги, кулинар магазини, колбаса цеги ажыттынгылаан, олар чаа технологтуг дерилгелерлиг. Амгы үеде чараш хевирлиг конфеталар болгаш зефир деп далган-чигир бүдүрер цех ажылдап турар. Чазаана хоорайның школаларында, эмнелгеде, АТА-да, «Сельхозтехника» каттыжышкынының салбырында болгаш оске-даа бүдүрүлге черлериниң буфеттер ажыттынгылаан. Хову-шөлдерге ажылдаар поварларның семинарын эрттирген. Полина Филиппова, Анна Хүреңней, Мая Куулар, Сат Хорлуу хөй-ниитти чемненилге черлериниң шолбаннары. Совет күрүнениң 50 харлаарынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерни районнуң ниитизиниң чемненилге черлериниң коллективтери күүседир дээш күженишкининиг ажылдап келген.

Ынчаарга болза хөй-ниитти чемненилге черлериниң ажылын улама экижидер талазы-биле ап турар хемчеглер ам-даа чогуур негелдезинге четпейн турары сессияга демдеглеттинген. Сес айларның планын районнуң чемненилге черлери 95 хуу, Сүт-Хөлүң ажылчын кооперациязы 83 хуу күүсеткен. Сүт-Хөл рабкооп чаңгыс столоваязының ажылын сегидери-биле боттуг хемчег албаан.

— Столовая ажылдакчыларын өөредип турар. Мария Ларина, Нина Шуйская олар өре-самчыгалдыг-даа болурга, өөрүн толеттиргеш, ажылдадып турар. Бо столоваяда чемниң шынары куду, өртээ улуг боорга, улуус шоолуг келбес. Совхозта сүт-даа, ногаа-даа бар, а столоваяда ындыг чемнер чок—деп, депутат эш Дарый Идам-Сюрюн саналынга чугаалаан.

Райпонуң № 1 столоваязының чемниин шынарының багай, соок, чем азы хөй-даа болза, херек кырында өөрүн азы чок болгуун депутат эш Сечикпаа Куулар саналынга чижектер-биле чугаалаан.

Столоваяларда национал тыва чемнер кызыы, кондитер цегиниң продукциязы эвээш, чүгле хоорайга садыглаар, көдээ чөөн оларның баранныла көрбейн турар. Чемненикчилер бажыңнарынга аппарып быжырып чиир кылдыр белеткеп кылган чем аймаа чок. Рынок өртээ-биле эът белеткеп ап турарының уламы-биле столоваяларының чемниң өртээ аартап турарын депутаттар шүгүмчүлээн. Хөндергей, Доргун, Баян-Тала, Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Кызыл-Тайга суурларда столоваялар чок болуп турарын сессия айыткан.

«Большевик» колхозта, «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин, Алдан-Маадыр салбырларында, «Чыраа-Бажы» совхозтуң төвүнде ажылдап турар столоваяларының белеткеп турар чемнериниң шынарының багайын, арыг-шевер эвезин, кышка белеткелдериниң дозулбаанын депутаттар шүгүмчүлээн. Районда дыка хөй столоваялар складтар чөгүндан ногаа, картофель белеткеп албаан. Оларар чүүл-биле база хандыртынмаан. Интернаттар столоваялары база-да ындыг байдалда.

«Хөй-ниитти чемненилге черлериниң ажылын улам экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докталын амыдыралга боттандырарынче угланган шиитпирни сессия хүлээп алган.

С. ПАВУ,
«Шынның» корр.

Өөренип эгелээн

Коммунистериниң болган кежигүн эвес активтерин марксизм-ленинчи билиин бедидип, оларның ажыл-херекти билдиглиг удуртур мергежилин сайзырадыгайхызырынга партия өөредилгезиниң системазы чүгүлә ральтыг. Ону шын четчелеп алыры болган организастыг желээри партия организациязының кол сорулгаларының бирээзи.

Партия өөредилгезиниң системазынга чаа 1967—1968 өөредилге чылында баштайгы кичээлдер Тожу районда сентябрь 26-да, вторникте эгелээн. Районнуң партия организациязының чанынга бо өөредилге чылында политиктиг эге болгаш марксизм-ленинизм үелеминерииниң 13 школдалары, теоретиктиг 6 семинарлар ажылдаар. Олдага шүүтү 417 ыяшкакчы хаара түттүнгеп турар.

Н. ОЮН.

1967 ч. Октябрь 4.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

ССРЭ-ниң Саң министерствозундан болгаш ССРЭ-ниң Күрүне банкызындан

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн демдеглээри-биле юбилей чоостарын саарылгаже үндүрер дугайында

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталын ёзугаар Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн демдеглээри-биле 1967 чылдың октябрь 1-ден эгелеп саарылгаже бир рубль, 50, 20, 15 болгаш 10 копеек үнелиг юбилей чоостарын үндүрер.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн демдеглээри-биле саарылгаже үндүрер юбилей чоостарын төлевирлериниң бүгү хевирлериниг күрүнениң, кооперативтиң, иштин бүдүрүлге, албан черлери организациялар, колхозтар, түс-түс кижилер база шыгжалга салыышкынынга, саналыгганың агар санныарынга, шилчидилгелерге, акредитивтерге аңгы үеде саарылгада чоруп турар чоостар-биле кытай кандыг-даа кызыгаарлашкын чөкка банкылар, ажаалга кассалары, почта черлери ыяавыла хүлээп алыр.

1 рубль болгаш 50 копеек үнелиг чоостарның арын талазының орта кезиинде Кадыыр биле Маска аппинчизинге В. И. Ленинни чурттаан, солагай талазында «ССРЭ» дээн бижиннелдиг болгаш беш-адыр сылдыстыг. Чоостарның артыы талазының орта кезиинде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелминиң Күрүне Судие демдээн чураан. Судие дендекти долганнар «Совет эрге-чагырганың 50 чылы» деп бижээн. Чоостарның алдыы талазында оларның үнезин түс-түзүнде «бир рубль», «Бежен копеек» деп айтып бижээн. 1 рубль үнелиг чоостуң кырында «Октябрьга алдар» деп бижээн болгаш «1917—1967» — деп чурагайлар, а 50 копеек үнелиг чоостарда—точкалар биле сылдыс-чыгаштар дараалаштыр чуруп бижээн.

20 копеек үнелиг чоостуң арын талазының үстүү кезиинде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелминиң Күрүне Судие демдээн, а солагай талазында—«1917» деп чурагайлар болгаш оң талазында — «1967» деп чурагайлар чуруттуган. Чоостуң алдыы кезиинде «Совет эрге-чагырганың бежен чылы» деп бижээн. Чоостуң артыы талазында «Аврора» крейсерни, үстүү кезиинде «20» деп чурагай болгаш «копеек» деп сөс оон үнезин айытткан.

15 копеек үнелиг чоостуң арын талазының үстүү кезиинде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелминиң Күрүне Судие демдээ хевирлеттинген. Чоостуң алдыы кезиинде оон үнезин «15 копеек» деп айытткан. Чоостуң артыы талазында Мухиннаның «Ажылчын биле колхозчу» деп скулыптура композициязын чураан. Чоостуң солагай талазында «1917» болгаш «1967» деп чурагайлар парлаан.

10 копеек үнелиг чоостуң арын талазының солагай талаку кезиинде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелминиң Күрүне Судие демдээн долганнар ужукаан космос кораблин чуруттуган. Чоостуң оң талазында «1917» болгаш «1967» деп чурагайлар парлаттынган. Чоостуң артыы талазында үнген хун бараанынга аппаратгар совет улустуң космос дедлеминиң шилгээдилп алырынга шылгарангай чедишкинниң демдеглээн турасказал чуруттуган. Чоостуң оң талаку үстүү кезээнде «10» деп чурагай, «копеек» дээн сөс оон үнезин айытткан.

Чоостарның кырында 20, 15 болгаш 10 копеек дээн үнелел сөстерин сиилбирлеп бижээн.

Түлүш Балган болгаш оон ыяды чурттап чоруур ажы Түлүш Дөл — Улуг-Хөм районда «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының мурнакчы малчыннары. 1949 чылдан 1954 чылга чедир олар чылгы маң надарып келген, а өөртан соңгаар ажга чедир — хойжулар.

1960 чылда, 100 хойга онаштыр хөй хураганнар алганы аазап, Түлүш Дөлду ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуну Күш-ажылдың Кызыл туғу орден-биле шаңнаан. Ынчаарга Түлүш Балган эртнеи чылын чүс хойдан-на 105 хураганны, бир хойга онаштыр 3,1 кг дүүтү алган. Ол — «Хүндүлевдиң демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Олар бо чылын 100 хойга онаштыр ыяча-на саамыг хураганны алыр дээн хүлээлгезин күүсетиннен. Түлүш Балган болгаш Түлүш Дөл юбилейниг чылдың бо хүннеринде маң ыштагладышкынынга белеткелче үүлүг кичээнгейни салган ажылдаа турасказар. Чуруктан — Т. Балган биле Т. Дөл олар-дыр.

А. ЧАДАМБАНЫҢ сөзү болгаш фотозу.

Космосче он чылдыг базым

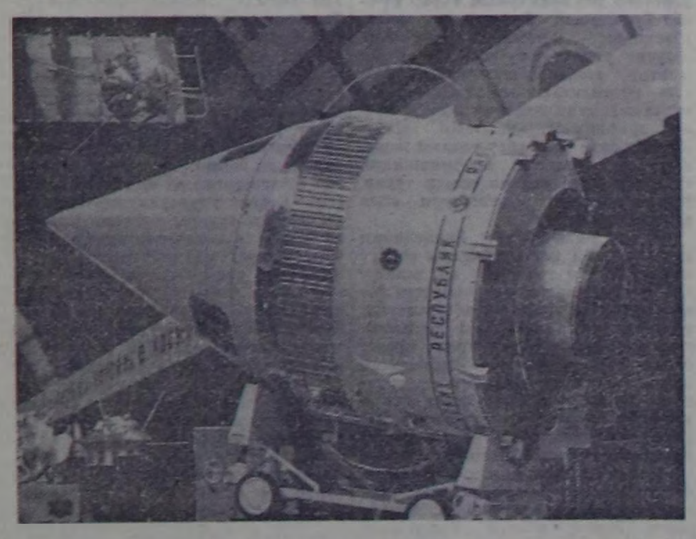

ЧУРУКТА: Космиктиг баштайгы ракетанын совлгу чадазы. Ындыг ракетаны 1959 чылдын январь 2-де Айның дүнче үндүрген, ол ракета «Луна-1» деп станцияны гелиоцентриктиг орбитага чедиргем, Хүн системазының кылымал планетазын болдурган.

В. ЧЕРЕПИЩЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

Космосту—тайбыңга

Космос техниказының делегей делгелгези югославиялар найыысмал Белградка чаа болган. Ону «Космосту — тайбыңга» деп адаан. Делгирниң кол кезиин совет экспозициязы эзэлээн. Павильоннуң дал ортузунга совет космос кораблин көргүскен. Совет делгирниң түүлдеринде аразында космос делгеминге совет космонавт А. Леоновтуң кедил чораан екафандр хевин, «Венера-3» дээр автоматтыг станцияны болган өске-даа совет космос техниказы турган. Космос дугайында совет фильмнерни кижилер улуг сонуургал-биле көргеш.

Черниң баштайгы кылымал спутнигин салып үндургенден бээр бөгүн 10 чыл болган

Космос болгаш техниктиг депшилге

Кандыг-даа кижилей — түңүң-даа мурнунда ажыдыын түңнелин үндурери болгай. Ынчангаш космосту шинчилеп эгелээниниң сооңдагы 10 чыл эртемге, техникага, улуг ажыл-агыйынга түңү бергенин деп айтырыг тургустунуп келир-дир.

Бо он чыадың эртемге ужур-дузазы аажок улуг, ону эртем революциязының чылдары деп болур. Бо революция сиңиргип кирбээн эртем адырлары аазап арткан. Ол революция геофизиканы болгаш астрофизиканы эң калбаа-биле хаара түткан; ол — радиофизикага, аэродинамикага, тергиин дүргедээшкинге, газ динамиказынга, атмосфера физиказынга, младгыын ооң үетүкү каттарынга улуг ужур-дузалыг болган. Экспериментальдыг астрономия, космиктиг биология болгаш медицина база өске-даа чаа эртемнер тывылган.

Космиктиг он чыл техника хөгжүдезинге база революцияны болдурган. Эң шын мландың деңнели чедип алдынган. Кандыг-даа түүлдү эң бичии хемчээлге будурер базым боттанган. Хемчээлди болгаш деңзини бичиледириниң айтырыы космиктиг техникага кол черни эзлеп турар. Космиктиг аппараттар ыыпп турар америк заводтарга деңзини кызырган санал киргени дээш хөй түңнүг шаңналды берип турар ужуруда мында болгай.

Космонавтиканың негелдезин ёзугаар, техниканың чедип алган бир чедишкини болза системнериниң болгаш агрегаттарының идегелдиг болуруы шынар талазы-биле бедиткени, идегелдиг болурунуң үндезинниерин эртем-техниктиг чаа ёзуга ажыдап кылганы болгаш өске-даа түүлдер болур. Ынчангаш космосту шингээдип алырынга чедип алган чедишкинивер — амгы үениң техниказының идегелдиг, бижыг апарганын хереченл турар.

Космонавтиканың негелдези — эң бедик болгаш эң чаяк температураларны, бедик базымышкынны болгаш вакуумну, вибрацияны, деңзи чок апаар чорукту шыдап эртер конструкцияларны, приборларны, материалдарны чогаадып тургузарынга эртемни чедирип келген.

Космиктиг техниканың чедишкини түгле космиктиг системнерни, улам ыңай чаартырынга чугула эвес, харын техниканың бүгү адырларының дешилгезинге чугула. Кандыг бир чурт космонавтика талазы-биле ажылдап турар болза түгле ол таварылгада «делегейниң техниктиг стандарттарының деңнелинге» туруп болур байдал тургузуна берген. Бо талазы-биле ажылдар техниканың өске адырларын хөгжүдеринге идиг-ыяг, бүдүрүлгенин культуразын үениң деңнелинге дүүштүр тургузарынга, гроссмейстерлер дег мергежилдиг кадрларны белеткээринге, чырыдышкынның системазын бедидеринге ужур-дузалыг. Өскээр чугаазарга, техниктиг дешилгенин болдуруп турар кол күш — космиктиг техника-дыр.

Англия, Франция, Италия, ГФР, Канада, Япония чижектиг чурттарның боттарының хуузунда космиктиг аппараттарны тургузуп алыр дээш, а Англия, Франция, Японияның ракета-чедирикчилерин кылып алыр дээш оралдажып турарынын ужуру-даа мында.

Франпуз ракета-чедирикчи орбитажже түгле 80 кг түңнүг чедирер аргалыг, ынчалза-даа ацаа үндезилээш стратегтиг баллистиктиг ракетазын тургузуп турар. Чедирикчиин ажылдап кылган чорук кадыг одаага химиниимнын, электрон үлетүрүнүң, металлургиниың улуг хөгжүдезин болдурган.

Кажан космиктиг шинчилээшкиннериниң ажыктыынын дугайын чугаалажы бээрге, ооң техниканың иинти хөгжүдезинге ужур-дузазын чедир үнелеесейн баар чоруктар база бар харын.

Ынчалза-даа ацаа түгле шынар эвес, харын сан талазы-биле үнелээшкинни бээр барымдаалар бар апарган. Метеорология спутниктериниң дузазы-биле агаар-бойдустуң байдалын кап хонук бурунгаар тодаредип алырындан үнер каминалганы эртеминнер тодаратканнар. Радиореле станцияларын негеттинмес, океанларны болгаш диптерин кежиидир телевидение көргүзүп болур харылзаа спутниктериниң ажыктыын практикага база көргүскен. Спутниктерден, орбиталыг станциялардан алган недээлерни көдээ болгаш ыяш ажыл-агыйынга, балык тудуушкунуга болгаш аңнырга, гидрологияга болгаш геологияга ажытлазарының айтырыгларын база ооренип көрүп турар.

Садыг судноларының болгаш самолёттарының ажытлаалынга хереглээр спутниктериң системазын төлевилеп турар. Ол-ла спутниктерни диспетчер албанынга судноларның болгаш самолёттарның шинчилээшкинин таарыштырарынга, үевүлежи бээр чорукту болдурбазынга болгаш өскедээ түүлдерге ажытлаарын база көрүп турар. Спутниктерни ажытлаашл, геодезия хемчээшкиниерин кыдыр болза чамдык ортузуктарның болгаш диптериң координаттары улам тодаратгынар. Космосту практиктиг ажытлаарының перспективалар космостуң боду ышкаш, тоңчу чок. Эртем болгаш техниканың амгы үедеги хөгжүдезининң үезинде бис оларның чамдыктарын бээш эскерикээвейн турар болган-дыр бис, а он чыл бурунгаар ооң-даа дора турганывыс чажыт эвес-тир.

Ынчангаш баштайгы он чыл эрткен. Он чыл бурунгаар бистиң кайгамчык дээш көрүп турган түүлдеривис ам—хүн бүрүдегн ажыл апарган.

Дараазындагы 10 чылда база-да мынчыг улуг бурунгаар базын болурунга бүзүрээр бис. Моон мурнунда телефонист кыстарны солаан автоматтыг телефон станцияларын кайгамчык деп турдувус, ам үеде телевидение программазын спутник дамчыштыр чорударын диктордар үргүлчүү чарлап турар-дыр, а 10 чыл эртерге ол база-да ацаа чүве апаар. 10 чыл эртерге космонавтиканың болгаш эртеминиң өске адырларының харылзаазы улам хаяы апаар. Адактың сооңда, 10 чыл эртерге — «Космостуң ажыы чүү боор?» деп айтырыг кымның-даа бажынга кирбее апаар.

Юрий МАРИНИН,
ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы.

Чурукта: Черниң баштайгы совет кылымал спутнигн.

Октябрьның алдары

Космостуң дүмбүүрдүвес
Эрес-дидим кылыйтпакан,
Космонавтар ады-сураа
Эртем чүргүм алдаржыткан.

Чартык чүс чыл дургузунда
Чайгылыш чок, чиге баскан,
Совет чонуң үгаан, кужу
Созулкалын үнгени ол.

А. АЛЫМ-ООЛ.

СЫЛДЫСТАР МЕРГЕЖИЛИНЧЕ БАЗЫМНАР

Ужар түүлдүң генерал-лейтенантызы, Совет Эвилелининң Маадыры Николай КАМАНИН-биле беседа

— Совет космиктиг корабльдер, азы автоматтыг станциялар салып үндүрген дугайында СЭТА-ның дыңнадыы дыңналганда, кижилер ол дыңнадыдан чаа, ооң мурнунда дыңнаанындан солун түүлдерин билип, дыңнаарынга чаңчылын турары чажыт эвес болгай. Сылдыстарже кижиниң базым бүрүзү кажан-даа катаптаттынмас болгаш нарын. Чер бөмбүрзээнің кижилери «Восток-түн» Черни бир долганганын, хөй хүннерде болүк ужудуушкунну, сылдыстарже орус кыстың ужудуушкунун, ындыг-бүрү мергежилдиг кижилериниң чаңгыс корабльге аянгоруун, ажык космосче үнүүшкүнү, ол ышкаш «Союз» деп чаа космиктиг корабльдиң шенелде ужудуушкунун кажан-даа утпас.

— Олар — баштайгы орук ажыдыкчылары-дыр. Оларның соонда ужудар кижилер чаа билигни, медээни чыырлар. Ындыг кижилер бистиң бөмбүрзээвиске, бистиң шуптувуска херек. Төрээн чурт космосту штурмнаарынга ең дээре оолдар, кыстарны шилип алган. Оларның космонавт болурувне оруу—узуп. Ону чедип алырда, хөй каът бажынче үнер чада ышкаш хөй шылгалдаларны эртер апаар.

Космонавтың ажылы дүшкүүрлүг болгаш берге: аэродром, лабораториялар, классар, хөй мергежилгелер, алдептиг шенелделер болгаш өөредилге... Хүн бүрүде түгле чаңгыс аай чүве—эртен турары, күшдамыр кичээли, эртенги чем, ол-ла. Оларның шуутузун чугаалаары берге-дир. Космонавтың бир ажыл хүну—демиселдиң, чаа чүвеин дилеп тыварының, тиилелгениң болгаш негелдениң хүну-дур.

Космос болгаш спорт—ханы харылзаалыг. Сылдыстарның билдинмес болгаш каржы делегейи болунче түгле дидим болгаш кадыкаан кижилериин эрттирер. Түгле ындыг кижилер деңзи чок байдалды ажып эртер. Космиктиг корабльдиң башкарыкчызы вратарь, боксёр, акробат ышкаш авазагыр ажылдаар апаар.

Космонавтың чаңгыс белеткел үезинде 5—8 тонна аар деңзинин кодүрүр, сугже халыыр бедихтен 50—70 катап халыыр... Чижээ Алексей Леонов белеткелдиң сөөлгү чылында чадагтерге-биле муң км черни эрткен, 200 янзы-бүрү кросска киришкен болгаш хаак-биле 300 км ажыг черге маңнаан. Герман Титовтуң ужудуушкун деңтерин чоокта чаа көрдүм. Ындыг-бүрү самолёттарга ужудуушкунну 772 катап кылган болду. Түгле бо чылын безин Г. Титов үнден дүрген ужар самолёттарга 200 шак ужуткан болду.

«Сылдыс» хооралында бүгү кижилер ужудар болгай. Аңаа келген кижилер ужудар эргези чок турган болза баштай ыяавыла ол мергежилбиле таныжар, а кажан таныжышкын «чоок» болгаш «бижыг» апарганда түгле ынчаарда космосче чөпшээрелди алыр.

Үр хүннерде болгаш хонуктарда сурдокамерага олурары, барокамерага шевээшкин, центрифута, деңзи чок апаар чорук—бо бүгү болза маадырлың-дыр. Ындыг

БАЗА КАТАП МОСКВАГА...

«АН-24»-түң дыныл тыртыл, доктаадыпкан. Москвага, муң-муң кижилериң нурлуга тыва ураа түүлдү бараалгадыр чорааннар ол чалгынныг хөлөдеп үнүп келдилер. Өөрүшкүлүг хүлүмзүүшкүннер, хол тудушкан мендележиишкиннер, чечектер тутсуушкуну.

Бо талантылыг кижилерни Кызыл аэропортундан түгле бо чылын бээп ийи удаа уткуп аа турарывыс ол. Оларны эң баштай, бот-тывыгнар ураа түүлдүң зона аайы-биле Новосибирск хоорайга болган көрүлдезиге база-ла чаймнаалчак чедиишкиниг ээп келирге уткуп алдывыс.

Бот-тывыгнар ураа түүлүн Бүгуроссия көрүлдезиниг болгаш РСФСР-ниң культуразының ураа түүлүүн Москвага болуп эртикен хүнеринге Тывадан барын киржип чорааннарның удуртукчузу. Тыва АССР-ниң культура министриниң оралакчызы П. Самороков самолёттан дүжеп билек-ле аңаа чеде бергеш, бистиң республикавыс үлүстү талантылыгларны кандыг ойнаашын «Шынаың» ансамблиниң чүгүлелериге чугаалап бээрин оон диледи.

— Тываның бот-тывыгнар ураа түүл коллективтериниң толөлекчилерн дөртеен беш кижи Москвага барып, тываларывыс үлүстү ураа талантызын бараалгадыр аас-кежиктиг болган. Сентябрь 14-те Москвага четтиивис, көрүлдезиниң жюри комиссиязының бистиң номерлеривисти тыртпышалгаш, үлүг Ленинниң адын эдилээн, революциянның кавайы болур хоорайның муң-муң турттакчыларынга көргүскен. Горький аттыг Культура ордузунга, культураның болгаш дыштанылганың Сокольники парыгында, Бүгү-эвилелдиң үлүг ажылагый чедиишкиниверииң делгелтезинге, демир оруктуларның Культура ордузунга болгаш өске-даа черлерге Тываның үлүстүү талантылыктары концерттер көргүскен. Ол концерттер муң-муң кижилериң үлүг сонуурганын хайныктырган. Хүндүлел бижиктер-биле шакпаан. РСФСР-ниң культуразының болгаш ураа түүлүүң Москвага болуп эртер хүнеринiң ажыдыышкынынга холбаштырган үлүг концерт сентябрь 21-де, Кремльдиң Съездилер ордузунга болуп эртикен, аңаа тыва сыгыт болгаш танцы ансамбльдериниң ийи номерн киргеп, ол хүнеринiң хагдыышкынының үлүг концерти база-ла Съездилер ордузунга болган, ол-ла ийи тыва номерни аңаа киирдi.

Бот-тывыгнар ураа түүлдүң Бүгуроссия көрүлдезиниң түңнел көргүзүү сеңтябрь 30-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болуп эртикен. Ол түңнел көргүзүүге бистиң сыгытчылар ансамбливиниң сыгыт күүседеги шүүт тускай номер болуп киргеп, «Чечек» деп танцы ансамбли аазап каш, эң-не тергиин деп шалыттингеп танцы коллективтерн-биле кады «Үлүстүү байырлалы» деп көргүзүүге танцылап ойнаан. Түңнел концертке ийи номер киргеп деп түвө үлүг чедиишкин-дир.

Оон соонда сыгыт ансамбливиниң киржикчизи, Бии-Хем районнуң Ленинка суурда киномеханиги Сергей Куңгаага ужуражы бергеш, аңаа база-ла айтырыг салдым. Ол, ынча деп чугаалады:

— Бистиң ансамбль чеди кижиден тургустунган. Оларның аттары бо-дур: Максим Дэкпай, Кыргыс Хуурак, Михаил Хорлуг-оол, Довган Хунашпай, Николай Монгуш. Түүш Шөмбүлдей, база мен бодум. Үш үнге сыгыртывыс: каргыраа — баас, хөөмей — тенор, сыгыт — сопрано. Нота ёзугаар күүседир. Саичы Кызыл-оолдуң сыгыртыр аялгазы-биле сыгыртып турдувус. Үлүг дыка-ла сонуургаар түвө болду. Чамдыкта сыгыртып күүседкеш, сцена артынга чедип келиришке, чамдык кижилер бисие келгеш: «Боскунар иштинде кандыг бир демир аны хөгжүм херексели суп алган боор силер» деп, көрүп-даа турганнар болгай. Ынчангаш бистиң сыгытчыларның үлүг магадаашкынны, сонуургалды таладып алганы дыка-ла көрүнүүр-дүр.

Аэропортка уткуп алышкынның соонда Москва чораан ураа талантылыглар СЭКП обкомунуң хуралдазыңа чыглып келген. СЭКП обкомунуң секретары В. Н. Филиппов болгаш партия обкомунуң чамдык бюро кежигүннери оларны хүлээп алган. Совет эрге-чагырганың 30 чылынга тураскаатказын. Бүгү-россияның бот-тывыгнар ураа түүл көрүлдезиниг болгаш РСФСР-ниң культуразының, ураа түүлүүң хүнеринге бистиң үлүстүү талантылыгларывыстың канчаар киргиккенин эш Самороков чыыланнарга чугаалады. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчылары эштер Кочемасов, Дьяков олар Москвада ажыттынган «Совет Россия» деп делгелтеге Тываның ураа сиилбикчилериниң, чурукчуларының эң эка чогаадыкчы ажылдарын киргеннин база бо көрүлдеге тывааларның кайгамчык талантылыг чорууң көргүскенин онаалап чугаалаанын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Х. А. Анчыма дамчаатты. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң даргазы Б. Ш. Долчанмаа Москва чораан ураа талантылыгларның эки чедиишкинниг болганынга байыр чедирип, моон соңгаар талантызын мертежилин улам-на бедидерин күзевишаан. Бүгү-россия көрүлдезиниң чамдык киржикчилеринге хүндүлүг аттар болган. Хүндүлел бижиктер тыпсыр дугаймда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң чарлыктарын номчуурга адыш часкаашкынары залга чаңгыланып турду.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

СОВЕТ-ТУРЦИ ХАРЫЛЗААЛАРГА

СҮЛЕЙМАН ДЕМИРЕЛЬДИҢ ААЛДАП ЧОРААНЫ

Турция Республиканың чазаанның баштыны Сүлеймән Демирельдиң Совет Эвилелиниге аалдап чораанын — кожа-хелбээ ийи чурттуң арагында билчиишкинниң хамыладырының болган дем каттыштырылгазын быжыглаарының оруунга база бир базым болган. Совет Эвилели биле Турцияның удуртукчу ажылдакчыларының соолгу чылдарда болуп артин турар ужуражыышкыннары чаагай көзөл-хелбээ харылзаалаарның чайгылыш чок хөгжүүнээн туруунуң илереп болу бергеп. Турция биле Совет Эвилелиниң чер-чурт байдалының, кызыгаарларының шинти болганының база төөгүден бээр харылзаа удуп келгенинiң аайы-биле чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынны, түрүне, экономика-да талаы-биле дем каттыштырып ажылдаарын хөнөөр арттырары, хандырары эргежок чугула болуп турар. «Турция бодунуң өндүр улуг кожазы-биле чазбышпыг болган чаагай еткилдиг харылзаалаының уламында бо чылдың майда Виньлинь районга көдээ ажылагый тарылгаларының 70 хуу хирези өлген деп Ле Тхань Лием чугаалаан.

Виньлинь районче агаардан халдаашкыннар улам күштелип турар. Америк үптекчилер түгле сентябрь айдан бээр бээп ол районнуң агаар делгемининге 480 катап халдап киргеп деп Ле Тхань Лием демдеглээн. Америк дайынчырактар ол районга «Б-52» деп стратегичы бомбалаачыларны ажыттап турар, оларның халдаашкынынга Виньлинь районнуң 30 дag суугларының 49-зу үрелген деп илеткелчи онзалап демдеглээн. Виньлиньниң маадырлыг чону агаардан халдаар үптекчилерге шинтиирлиг өйтүр шавышкынны берип турар. Виньлинь районнуң агаар делгемининге 142 америк самолёттуң, а сентябрь 17-де агаарта удур камгалалдың дайынчылары стратегичы «Б-52» деп 2 бомбалакчыны дүжүр аткан.

СТУДЕНТИЛЕР ХҮНҮ

ПХЕНЬЯН. КУДР-ниң студент аныяктары боттарының байырлалы — студентилер хүнүн демдеглеп эртиргеп.

Бо үеде республиказа 9.100 ажыг өөредилге черлеринде халас өөренип турар өөлдер, кыстар 2 миллион 600 муң кижи чедип турар. Чуртта 98 дээди өөредилге черлери бар.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

Америк империалистерниң кемниг үүлгедиглери

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк империалистерниң Вьетнамда үүлгедип турар кемниг херектерин истеп хынаар комиссииниң маңаа организастаан парлалга конференциязынга америк дайынчырак идегеттерниң үүлгедиглери Виньлинь районнуң административтиг комитединиң даргазы Ле Тхань Лием килеңнеп буруу шаңкан деп ВИА агентилел дыңнаткан. 1965 чылдың февраль айдан эгелээп америк самолёттар ол районну үргүлчү бомбалаашкынга таварыштырып турар. Виньлинь районнуң төвү — Хоса хоорай бо чылдың түгле июнь айындан бээр бээп 144 катап бомбалаашкынга таварышкан. Ол халдаашкыннарның үезинде 800 чуртталга бажыңнары үрелген. Америк флоттуң корабльдериниден Виньлинь районче 96 муң хире улуг үтер-боо октарын адын үндүрген. Америк шериг идеегеттерниң хинии чепсээн ажылаашының үламында бо чылдың майда Виньлинь районга көдээ ажылагый тарылгаларының 70 хуу хирези өлген деп Ле Тхань Лием чугаалаан.

Виньлинь районче агаардан халдаашкыннар улам күштелип турар. Америк үптекчилер түгле сентябрь айдан бээр бээп ол районнуң агаар

делгемининге 480 катап халдап киргеп деп Ле Тхань Лием демдеглээн. Америк дайынчырактар ол районга «Б-52» деп стратегичы бомбалаачыларны ажыттап турар, оларның халдаашкынынга Виньлинь районнуң 30 дag суугларының 49-зу үрелген деп илеткелчи онзалап демдеглээн. Виньлиньниң маадырлыг чону агаардан халдаар үптекчилерге шинтиирлиг өйтүр шавышкынны берип турар. Виньлинь районнуң агаар делгемининге 142 америк самолёттуң, а сентябрь 17-де агаарта удур камгалалдың дайынчылары стратегичы «Б-52» деп 2 бомбалакчыны дүжүр аткан.

СТУДЕНТИЛЕР ХҮНҮ

ПХЕНЬЯН. КУДР-ниң студент аныяктары боттарының байырлалы — студентилер хүнүн демдеглеп эртиргеп.

Бо үеде республиказа 9.100 ажыг өөредилге черлеринде халас өөренип турар өөлдер, кыстар 2 миллион 600 муң кижи чедип турар. Чуртта 98 дээди өөредилге черлери бар.

(СЭТА).

Коммунистерниң улуг чедиишкини

ПАРИЖ. (СЭТА). Коммунистиг партия чер-черниң соңгуудалдарының бадылаашкынын чорударының ийиги аазапчаның түңнелиниде департаментилериниң ооң төвүлелдериниң составынга хөй санныг чаа оюттарны алган.

Ынчангаш коммунистиг партияның удуртуун алыр дээш үргүлчү деңнеженип келген төөн үезедиг күштер эвилели чаңгыс кижиниң эргечагырта холгаарлаан ёзу-чурумун даарта социал деңнелгенип болган тайбыңның политиказын чорудар деп мыын шинтиирлиг, демократтыг эвилелдиң чазаа-биле солуп шыдаар, кара чаңгыс күш болуп турар.

Демократтарның негелдези

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Калифорния штаттың партия организациязының кежигүннери демократтар ВДР-ниң девискээрин бомбалаарын доп-доораан сөкседыр, вьетнам айтырыын тааарыштыр шинтиирлээр болган АКШ-тың шеригтерин Мурнуу Вьетнамдан үндүрер соруглга-биле чугаалажышкыннарны чорудар деп негелдеп кылган. Джексонның чазаның Вьетнам талазы-биле политиказының чылдагаанында ол партия организациязынга чарлышкын болган. «Калифорнияның демократтар төвүлелиниң» Лонг-Бичеге чыыдырган съездизиниг резолюциязында ол негелделерин бижээн. «Калифорнияның демократтар төвүлели» Вашингтонның Мурнуу-Чөөн Азияда политиказынга удурлажышкынның шимчээшкинин баштап турар. Штаттың демократтыг партиязының 33 муң кежигүннерин төлөөлээн 1.200 кижи съездиниң ажылынга киришкен.

Съезд АКШ-тың чазаа шыңгыы шүүтүлээн. Делегаттар америк чазактың иштики политиказын база шыңгыы шүүтүмчүлээн. «АКШ чурттуң каре кештиг чонунга удур расизчи политиканы чорудуп турда бо делегейге тайбың болуп шыдаваз» деп делегат Рэймонд съездиге чугаалаан.

Съезд удуртукчу комитетти сонгаан.

Былат найысылалда

ПЕКИН. КУР-нуң 18 чыл оонга таварыштыр маңаа октябрь 1-де митинг болгаш чыскаал болган. Тиилеңмэнь индиргe Мао Цзэ-дуң, «культура революциязының херектериниң талазы-биле болуктуң» кежигүннерге, шериг командылалының, хүнзөйбинчи болгаш Цзөофаньчы организациялардың төлөөлери турган. КУР-нуң даргазы Лю Ша-ки, ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэн Сяо-пин болгаш өске-даа хөптөктөн күрүне, партия удуртукчулары национад байырлал хүнүнде эң баштай-ла ам козулбоон.

Митингни Се Фу-чжи ажыттнан. Се Фу-чжи Линь Биога сес бээрге, оозу бодунуң чугаазынга каржы антисоветчи хөп-шүүлүн болган делегейниң коммунистиг шимчэшкининге удур хөп-шүүлүн то каттан.

Аңаа удурлажаашының демдээ кылдыр ССРЭ-ниң, Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, МАР-ның, Польша биле Чехословакияның дипломатты төлөөлери аалчылар индирлериниден чоруй барган.

Чыскаалды Мао Цзэ-дуңнуң компалдарын бажээн судурлар-биле «чепсегленген» шериг кезектери ажыттан. Оон соонда боттарының чыскаал кылажының зайы-биле база-ла шидыг судурларын чайбышаан, хунзөйбинчер биле цзаофаньчылар эртикен. Чыскаалчыларның коллонналары Мао Цзэ-дуң биле «культура революциязын» кактаан лозуңнарлыг, марксизм-ленинчи партияларта удур демиселче кыйгырган лозуңнарлыг чорааннар. Ындыг лозуңнарны шелте радиопродукторлар кыскырып турган.

КАР. Александрия чурттуң түгле үлетүр болгаш порт хоорайы эвее, харын чер-ортузу далай курорттарының магалыг черн. Ол балыкчы-даа хоорай. Хоорайның мырыңай эрик кавызындан он-он судноолар балыктан чоруптар. Балыкчылар шинээ четкилерин кургаткан, балыктарын сатkан-даа турар.

ЧУРУКТА: Александрияның эрик кавызында балыкчы судноолар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ НОМ ТАРАДЫР АЙЫ

Номну — кижи бүрүзүнге

Улуг октябрьның 50 чылынга тураскаатказын Бүгү-россияның ном тарадыр айы РСФСР-ниң хоорай, суурларында октябрь 1-де эгелээн. Ном тарадырының айының дугаймда чугаалап бээрин РСФСР-НЯҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧАНЫНДА ПАРЛАЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТИҢ ДАРГАЗЫ И. С. СМИРНОВТАН СЭТА-ның корреспонденти дилээн.

АЙТЫРЫГ: Бүгү-россияның ном тарадыр айының ужур-дугайы чүдел?

ХАРЫЫ: Улуг октябрьның юбилейинаң будуүлүнде совет кижилериң болгаш дашткы аалчыларның В. И. Ленинниң ажылдарынга, оон ыдыырал болгаш ажыл-чорудулгазынга. Коммунистиг партияның баа халаазы болгаш Лэа-чуртуң Улуг дөбиинiң чылдарында совет улустуң маадырлыг чорууң көргүскен номнарга, маадырлыг 50 чыл дургузунда биетиң чуртуувусчуң кодээ ажыл-агыйының болгаш культуразының, үлетүрүүнүң чедиишкиннерин көргүзүп тыраа чогаалдарга сонуургалы онза бедээн. Номчукчуга хереглеп номну тыя бээрн—ном тарадыр айның кол сүрүлгазы.

АЙТЫРЫГ: Ном тарадырының хүннеринде болуур солуп болуушкуннар дугайын чугаалап көрүңеер.

ХАРЫЫ: Бо чугула хемчегге бүгү ном садыглары — Россияда шупту алды муң ном садыгары, ол ышкаш улустуң алды чүс ном садыгары хынамчалыг белеткелгеп. Ном базаарлары, ярмаркалары чер болганга эртер. Кежээлер болгаш номчулга конференциялары өткүлээр, чогаалчылар, чогаадыкчы интеллигенция болгаш ном үндүрер черниң ажылдакчылары-биле база революциялың хоочун кижилери-биле ужуражылгалар болур.

Үк ай ыяңгыя пайысылалга онза эртер. Кудумчуларга, шөлдерге болгаш будуүлгелерге үш муң хире ном базаарлары эртер. Лихачёв аттыг автозаводка онолга ымактернiң парвуя ажыттынар. Ниитi хоорайның ном байырлалы үш хүн улемчилер болгаш октябрь 19-га Литераторларның төв бажыңында доостур.

Калинин областың он бир ном магазинкерине «вопличтиг литератураның хүнү» эртер. Көдээкиң ажылчыларине ном садыгларының автолавкалары баар.

АЙТЫРЫГ: Ном тарадырының айының чедиишкини чүдел халаарыр деп бодаар силер?

ХАРЫЫ: Совет кижилер номга ынак, миллион-миллион кижилер номнуң ёзугаар шынчы оюмукгери аларын. Россияда ам номнуң чүс муң хире хөй-ниитi пропагандистери бар. Ном тарадырының чедиишкини оларның кызыгаар чорууңдан халаарыр, аңаа хөй-ниитi организациялардың киржилгези, ном садыының ажылдакчыларының чогаадыкчы инициативазы база улуг рольдуг. Ном үндүрер черлер болгаш ном тарадырының база номчукчуларның арагында харылзааны ном тарадырының айы улам быжыглаар дээринге бүзүрел болур.

ССРЭ-ниң Медицина Эртемнериниң академиязының сессиязы

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.) ССРЭ-ниң медицина эртемнериниң академиязының XXV сессиязы ажыттынган. Сессияны совет медицина эртеминиң болгаш кадык калгалалының 50 чыл ыяңга барааалгаткан.

Сессияны ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының президентизи профессор Н. Н. Блохин ажыткан.

Чурттуң эң сураглыг эртемдеримедиктери совет медицина эртеминиң хөгжүлдезиниң түңнелдерин үнүп, эртем-шинчилел ажылдарын улам калбартырының оруктарын төлевилээр.

Сессияга ССРЭ-ниң кадык калгалалының министри академик Б. В. Петровский сес алган.

ЧАЛАП ТУР БИС

Белеткел черлери, оларның агентилери совхоз, колхоздардан алгы-кеш, дүк-таагы садыг алырындан ангыда, аал-ерегелерни кезип чораан, чиг-этти садып алыр хүлээглелиг. Ындыг түрбүже Чөөн-Хемчик районнуң белеткел конторазы, ооң чер-черде агентилери колхоз, совхоздардан кодээ ажыл-агыйның чиг-этин садып алгаш, малчыннарның аалдарынга барбас, оларның хүүзүнде алгы-кежин, дүк-таагызын садып албайн турар.

«Искра» колхозтуң хойжузу кижи мен, ээдээ аазымга сес чыл иштинде белеткел черинiң ажылдакчызы кээп көрбээн. Кадарчылар ырак-узак черлерде чурттап, ажылдап турар болгаш боттарында бар чиг-этгерни белеткелге дужаавайн, үреп, доозундовуракка борап, изиг, соокка шынарын баксырадып турарлар. Бистиң колхозтуң малчыннарында алгы-кеш, эң ылаңгыя ошку кежи өреге самында ийи-үш-даа бар, олар бүт чодар чоткуун болу берген, эргин чанында бо-ла чыткылаар. Дүк, чөөк дээн ышкаш, чугула чиг-эттерни хол-хап, ук болгаш өске-даа эдилелдер аргын Дашка аныяктар слёду. Шагаан-Арыг аксынга «Хадын» хүнүнге болган маргылдаалардан өскеза спортчу кижиниң сагыжынга өреңг арткан. Районга национал спорт хевири-биле спартакиада болбазын. Республиканың бо маргылдаазынга буу-хаа-биле четпес команда апаргаш, ужур эдерткен, а спортчуларның белеткели кеңгүге чок болган. «Улуг-Хая» совхозтуң трактористи Бүрбү Далар-оол, «Күш-аныдың хостуу» колхозтуң трактористи Домбаа Кара-оолду трактористерден дужургеш, шартазынга түңне-де күрештиргеп. Белеткел чогундан бо шыырак аныяк моғелер чер алдаанар. Ча аларынга шой кодуреринге, якут халышка спортчулар кириишээн. Ол ышкаш баш удур белеткел чогувусчан алдарлыг моғевис Ондар Сюр-оол безин аскытып калган. Түңнелинде тыва күрешке үш чылын чемпионнаар келген Улуг-Хем, юбилейлиг чылда барыын-хемчиктерге хүндүлүг адывыс алыстывыс.

Спорт ажылы солун болгаш харын хүндүткелдиг, ынчангаш спортчунуң эш-ооруу, «адарыкчылары» көвей-даа болур. Бистиң районда спорт ажылы куду деңнелде турарындан, эки чүвевис ховар, а спортчу ооглар, кыстар шынаңда Улуг-Хемде.

Бут бөмбүү, баскетбол, стол теннизинге көдээ суурлардан спортчулар конгүге кириишпезе чаңчыл болган, а район алыш Шагаан-Арыг хоорайның ооглары азы районда «Урожай» ниитиелиниң даргазы Комбуйнуң таныштары киришкен команда бо-ла кангалаар.

Торгалыгда В. Яруев, Чодураада Э. Сотпа, Ак-Тургуга М. Дартан-оол, Чаа-Хөлде Дукар Базыр, Эйлиг-Хемде М. Дамдын болгаш чурттуң янзы-бүрү будуңнарындан көдээ суурларда келген башкылар, тускай эртеминиглер, солдаттар-даа спортчу талантылыг кижилер-де көвей, ындыг талантылар аңаа-ла эстин чоруурун хомудаачыг.

Юбилейлиг чылдың спортчу чайы бистиң-биле байырлажырының кырында. Спортчу оюннар республика масштаавы-биле дыка солун болган көрүштүт болгуваан.

КУР КҮШТУ АЖЫГЛААР

Спорттуң кандыг-даа хевирииге белеткел хереглиг кижи бүрүзү эки билир. Ындыг болганда доктаамал белеткелди хамаарыр организация ой-шаанда, спортчу кижи-биле баш удур сумележип турган, кылыры эргежок чүгүлә. Бүгүнүкүнде республиканың бо маргылдаазынга буу-хаа-биле четпес команда апаргаш, ужур эдерткен, а спортчуларның белеткели кеңгүге чок болган. «Улуг-Хая» совхозтуң трактористи Бүрбү Далар-оол, «Күш-аныдың хостуу» колхозтуң трактористи Домбаа Кара-оолду трактористерден дужургеш, шартазынга түңне-де күрештиргеп. Белеткел чогундан бо шыырак аныяк моғелер чер алдаанар. Ча аларынга шой кодуреринге, якут халышка спортчулар кириишээн. Ол ышкаш баш удур белеткел чогувусчан алдарлыг моғевис Ондар Сюр-оол безин аскытып калган. Түңнелинде тыва күрешке үш чылын чемпионнаар келген Улуг-Хем, юбилейлиг чылда барыын-хемчиктерге хүндүлүг адывыс алыстывыс.

Спорт ажылы солун болгаш харын хүндүткелдиг, ынчангаш спортчунуң эш-ооруу, «адарыкчылары» көвей-даа болур. Бистиң районда спорт ажылы куду деңнелде турарындан, эки чүвевис ховар, а спортчу ооглар, кыстар шынаңда Улуг-Хемде.

Бут бөмбүү, баскетбол, стол теннизинге көдээ суурлардан спортчулар конгүге кириишпезе чаңчыл болган, а район алыш Шагаан-Арыг хоорайның ооглары азы районда «Урожай» ниитиелиниң даргазы Комбуйнуң таныштары киришкен команда бо-ла кангалаар.

Торгалыгда В. Яруев, Чодураада Э. Сотпа, Ак-Тургуга М. Дартан-оол, Чаа-Хөлде Дукар Базыр, Эйлиг-Хемде М. Дамдын болгаш чурттуң янзы-бүрү будуңнарындан көдээ суурларда келген башкылар, тускай эртеминиглер, солдаттар-даа спортчу талантылыг кижилер-де көвей, ындыг талантылар аңаа-ла эстин чоруурун хомудаачыг.

Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозунуң, ол районнуң чыынызы командалары тускай автобус, машиналыг даргазынга баштаткан чоруурун көрүштүт болгуваан. Ол районга ооң дора аскес эртиверин колхоз, совхозтарның удуртукчулары, районнуң партия, комсомол, совет органнары деткип келгилээн. Районда спорттуң янзы-бүрү хевирлери түгле бүт бөмбүүнче шилчээшиниден, акша-көпеек база-ла чедиишпес. Чижээ, республиканың паңионал спорт спартакиазынга чорааң моғелер, чиик атлетиктер оруктакшазы чогундан, эскерчиниң спортчуларындан тегиниин, Кызылдан аалдарынче чоруттуузаанар

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР

32

ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч.
ОКТЯБЬРЬ
5
ЧЕТВЕРГ
№ 236 (6873).

Өртээ 2 көп.

Совет-иордан чугаалажыышкынчнар

Октябрь 3-те Кремльге совет- иордан чугаалажымышкыннар болган.

Чугаалажымышкыннарга совет таладан ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги орлакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко болгаш өске-даа албан кижилери киришкен. Ук чугаалажымышкыннарга иордан таладан Иордан Хашимит хаан черииниң халыы Аль-Хусейн Бен Талал болгаш ону үдеп чоруур кижилер киришкен.

Чугаалажымышкыннарга совет-иордан харылзааларын улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалашкан болгаш араб чурттарга удур израиль агрессиялыг уруглуктарын үзүтпээрлериниң аргаларының дугайында база ниитизи-биле Чоокку Чөөн чүүте байдалдыг дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Чугаалажымышкыннар чазык сетиглелдиг болган шайгаралчы билчиишкининиң байдалынга эртпеп.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТҮ АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ ШАЛЫПКЫН ДООЗАРЫНЧЕ!

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Октябрь 4-ке чедир республикада 180 муң га тараа культуралары, азы оларның бүгү шөлүнүң 72 хуузу кестинген. Ийи хүн өзүлде 10 муң га болган. 123 муң га черииң тавычалары бастыртынган, октябрь 2-де турганындан 18 муң га чер нелишкен. 60 ажыг муң га черде тавычалар чыдып турар.

Тараа культураларының кезиилезиниң болгаш тавычалар бастырылганының хүн бүрүдеги көргүзүглери Тывада ажаап алыышкынның темпизи ам-даа оожум болуп, ажыл-агыйларда ажаап алыышкын техниказы четчир хемчээлдиг бар турбуже, хүн бүрүде 5 муң-даа четпес га черниң тараазын ажаап ап, ортуваа-биле 9-ла муң га хире черниң тараазын бастырып турарын көргүзүп турар. Ажаап алыышкын техниказын долу күчүзү-биле ажыглавайн келген. Ажаап алыышкын эгелээнден бээр республикага бир комбайн-на ортуваа-биле хүнде 5, 6 га черниң тараазын ажаап турар, а эрткен чылдың бо үезинде ол көргүзүг 10 га ажып турган. Ооң чылдагааны механизаторларның күш-ажылын кошкак организастааны, комбайнарның хайгаралының болгаш профилактиктиг хыналдаларының чок болуп турары, ооң уржуундан бичии-ле үрелиишкин болурга, комбайннар аваа турар, үргүлчү үрелип туруп бээр чоруктарга чедирип келген.

Ылангыя Таңды районда хөвү ажылдары дыка четпес организастаттынган. Чижээлээрге, «Элегес» совхозтуң бир комбайны-ла хүнде 4,5 га-ны-ла ажаап турар. Түгле сентябрьның соолгу беш хонуунуң түнелиинде Таңды районуң ниитизи-биле бир комбайнының ажылы ниити республиканың деңнелиинге четкен. Ам районуң тараа шөлдеринде 6 муң га черниң тараазы сыпта турбушаан, 22 муң га черниң тавычалары бастыртынмайн чыдар. Районуң үдуртукчулары ажыл-агыйларга ажаап алыышкын техниказының, транспоттуң болгаш тракторларның ажыглалын аналитевейн, бар транспоттуң будурукчулуг ажыглаарының талазы-биле хемчегларни албайн турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның автомашиналарын Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр пунктузунче тараа соорткурунче кошкак ажыглап, тарааны Кызылче соорткурунче чүткүүн комбени-биле тараа шаңнарга үр чыдар чоруктарга чедирген. Ам шында 6 муң ажыг тонна садар тараа чыдып турар, а район күрүнеге тараа дужаар графигин хүнүк-не үзүп, график ёзугаар соолгу үеле хүн бүрүде 1500 тонна тарааны чурттуң шыгжамырынче чоруар тургай. 800-ле тонналы чорудуп турар.

Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның шөлдеринде ажыл түлүктээп, баштайгы район 13, ийиги—12 муң га тараа культураларын ажаап алыры артаан.

Октябрь 4-ке чедир күрүме силадтарынга 74912 тонна тараа урдумган, азы план 124,8 хуу күүсеттинген. Тараа хүлээп алыр пунктуларже ийи хүн 3787 тонна тараа чедиртинген.

Юбилейлиг чылдың хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чарышка сентябрьның соолгу декадазында Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери тиилемчилер болуп турар. Оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлеедиң шилчиир Кызыл тугун тывысканы чөптүг. Каа-Хемчилер юбилейлиг чылда алган 22 муң тонна тарааны күрүнеге садар хүлээлгезин Көдээ ажыл-агый ажылдакчызының хүнүнге чедир күүседир аргалыг, олар ам бээн Төрээн чурттуң шыгжамырынга 20 муң ажыг тонна тарааны үргап.

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозка Владимир Көкербел 3 чыл дургузунда совхозтуң мурнакчы трактористериниң бирээзинге санадып келген.

Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн ажаап алырыта мурнакчы тракторист база-за идепкейлиг ажылдап турар. Оң дүжүт ажаап алыышкынының эгезинден эгелээн комбайнерлер, 650 ажыг га черниң тараазын тавычалай кестирген.

В. Көкербел тарааны тавычалай кестиреринииң хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчы комбайнерлериниң оңдуруунда санадып турар.

ЧУРУКТА: В. Көкербел бодунуң комбайнында.

А. КУМАЯКТЫҢ фотозу.

Кижи дээш чаагай сагыш салыышкын

Күш-ажыл-биле харыылаар бис

Барыын-Хемчик районнуң Бичe-Тей суурунуң клубунга «Шекпээр» совхозтуң ажылчыннары болган албан-хаакчылары чыглып келгеннер. Бо үеэдә олар кино, концерт көөр дээш эвес, СЭКП ТК-ниң чаа болуп эрткен Пленумунуң материалдарын танышаар дээн митингиге чыглып келгени ол. Хей кижи киржикчилиг митингиниң совхозта партком секретары эш М. Хертек ажыктаан, ындыг Советтиң күүсекомунуң даргазы эш К. Төгүс-оолга сөс берген.

— Совет эрге-чагырганың чартык түе чыл болур төөгүлүг байырлалының будуруунде, сентябрь 26-да СЭКП ТК-ниң Пленуму болган. «Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчегler дугайында» Пленум аныдыралчы докладзыны хүлээп алган. Ол дээрге СЭКП-ниң XXIII съездиниң хүлээп алганы, партияның Программазының амыдырал бөгүнгүн турарының хереченин-дир—деп, илеткелчи түнелеп чугаалаан.

Сентябрь Пленумунуң, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаларын сеткилдиң ханызындан чүүлдүгүнүң, кижи дугайында партияның, чазактың ап чоруун турар хемчегlерин сеткилиинiң ханызындан деткип, аңаа харыы кылдыр улам үре-түнелиг ажылдарын хүлээнип турар. Чижээ, бистиң совхозтуң төвү Бери-Даг суурга болган байырлыг хуралга О. Дангаа, Д. Төнүп болган өскелер-дээ бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорууңга дээш кылып турар ленинчи партияга өөрүп четтириишкинниң чылыг сөстерин чугаалаанар.

Ынчан совхозта партком секретары эш Чөөдү Пленумнуң шиитпирлерин чонга таныштырып, чүве чугаалаан. Ам Пленумнуң материалдарын фермаларда, бригадалар топтоонуңе кадбаа-биле танышыр апрээн.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

Улуг чүүлдүгзүнүүшкүн

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң шиитпирлери-биле танышылга «Тес-Хем» совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган. Чон совет улустуң чаагай байдалын бедидеринче угланган партияның болгаш чазактың ап чоруун турар хемчегlерин сеткилиинiң ханызындан деткип, аңаа харыы кылдыр улам үре-түнелиг ажылдарын хүлээнип турар. Чижээ, бистиң совхозтуң төвү Бери-Даг суурга болган байырлыг хуралга О. Дангаа, Д. Төнүп болган өскелер-дээ бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорууңга дээш кылып турар ленинчи партияга өөрүп четтириишкинниң чылыг сөстерин чугаалаанар.

Ынчан совхозта партком секретары эш Чөөдү Пленумнуң шиитпирлерин чонга таныштырып, чүве чугаалаан. Ам Пленумнуң материалдарын фермаларда, бригадалар топтоонуңе кадбаа-биле танышыр апрээн.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

Чыл планын ажырган

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери октябрьның 1-ге чедир күрүнеге эът садарымның чыл планын 102,4 хуу, сүттүүн — 104,8 болгаш дүмүүнүн— 147,8 хуу күүсеткенин рапорттаанар. Малдың баш санын өстүреринiң планы бүгү чүүлнер талазы-биле күүсеттинген.

Күрүнеге тараа садары чыл планындан 7,6 катап хей күүсеттинген. Малдың бөдүүн чемнерин белеткээринiң планы 101,5 хуу күүсеттинген болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садары уламчылап турар.

Ооң-биле кады пландан ажыр күрүнеге ам-даа 200 центнер сүттү, 2 муң центнер тарааны садарын большевикчилер хүлээмишаан, мал ыштагларашкынынга белеткелди үлегериг чорудуп, оңу эки организастаарын, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш бүгү күштү үнүүрерин олар база хүлээнген.

Өөрүнчүг-дур

Шериг албанынга тургаш, инвалид болган кижи мен, «Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчегler дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин бүгү совет кижилер-биле бир дөмей утқуп ап, партияның, чазактың кижи дээш сагыш салыышкынынга өөрүп четтиргенинiң сөлүн дамчыштыр илергейлеэрим.

Ажылчы чонның депутаттарының Улуг-Хем район Соведининiң күүсекомунуң социал-хандырылга кылдызында ажылдап турар болгаш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин деткээн, өөрээн сеткилиин илереткен сөстерин кижи бүрүзүнүң ынчаар апарарын ажылчы чонның материалдыг деңнелиинiң улам эки-жидер талазы-биле Коммунистиг партия, Совет чазак чугула хемчегlерни ап келген, чаа хүлээп алдынган докладала совет кижилериниң пенсиялаар назы-харын доктаатканы, чажыдан инвалид, он алды хар четкеннерге күрүне посөбиелин тыспары көрдүгеним канчап өөрүнүг эвес бөөр.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладалы 1968 чылдың эгезинден боттандырып эгелей бээрiнге белеткел ажылын чорудуп, ажылчы чонның ортузунда тайылбыр ажылын чөрүге берген бис.

Х. КУНГАА.

АЖААЛДАНЫ ДООСКАН

Каа-Хем районнуң ийи ажыл-агыйлары — «Октябрь 14 чылы» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтар юбилейлиг чылдың дүжүдүн ажаап алырын чедиишкиннииг доосканнар.

«Октябрь 14 чылы» көдээ ажыл-агый артели (даргазы эш Ф. Г. Самоpоков, парторганизация секретары эш А. Д. Есупов) ниитизи-биле 3527 гектар тараа культураларының ажаал алыышкының октябрь 3-те, түште дооскан. Гектерлан ортуваа-биле 10,2 центнер дүжүттү ап тургаш, ниитизи-биле 4384 тонна чаа дүжүттү алган. Ооң ниитизиле 2500 тонналы күрүнеге садып, чагыгланы 210 хуу күүсеткен. Үрезин үрүлдезин бо ажыл-агый база күүседип, 689 тонналың орнунга 750 тонналы үруп алган.

Күскү ажылдарны хары угла чорудуп турганыбиле күскү чер аңдарылгазы база эки күүсеттинген. 1850 гектар күскү чер аңдарар план октябрь 3-түң кежээнинде 1852 гектар кылдыр күүсеттинген.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң (даргазы эш С. П. Дикунов, парторганизация секретары эш Д. В. Яровиков) тараажылары болгаш механизаторлары 4115 гектар тараа культураларының соолгу гектарларын октябрь 3-те көдээ ажаап дооскан. Чаа дүжүттеп ниитизи-биле алган 5490 ажыг тонна тараазының 3000 тонналың күрүне шыгжамырынче үргаш, тараа садарының чыл планын 230 хуу күүсеткен. Ам үеле үрезин үруп алыышкыны чорун турар болгаш планда көрүнген 819 тонналап 750 тонна үрезин үрүнгеп. 3000 гектар күзүн аңдарар черниң 1536 гектары аңдартынган болгаш ол ажыл шалыпкын үргүлчүлеп турар.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

— «Совет улустуң чаагай байдалын улам ынай эжиидер талазы-биле хемчегler дугайында» төөгүлүг документилериниң сеткилиин ханызындан үлээп ап, — деп, Кызылдың химдырал ханызырлыга комбинадының Востокта аварааның болгаш ыдык сеткээр салбырының хооруң ажылчыны пенсионер коммунист Александр Сапников өөрүшкүлүг чугаалап олурар.

Хооруң ажылчын 1944 чылда партинга киргеш, республиканың бүдүрүлгелериниге 1934 чылдан бээр бо тараа садар планын барыын-хемчик, эрзин, өвүр районнар болгаш Кызыл хоорай Соведининiң ажыл-агыйлары күүсеттинген

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ	ДҮН
Бии-Хем	98,7	82,2	132,0
Таңды	96,0	89,5	118,7
Барыын-Хемчик	95,5	104,3	110,0
Каа-Хем	93,4	81,4	131,0
Чөөн-Хемчик	87,5	87,8	110,4
Кызыл хоорай Совели	87,2	109,2	71,7
Тес-Хем	82,5	75,6	78,3
Эрзин	81,0	101,0	100,4
Улуг-Хем	79,8	86,4	113,4
Өвүр	78,9	102,0	86,0
Тоора	78,9	70,5	91,0
Бай-Тайга	78,3	98,6	86,5
Республика	90,2	90,4	104,5
Эрткен чылдың ол үезинде турганы	94,6	72,2	101,7

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининiң Президиумунда

КОРУМ-ЧУРУМНУ ШЫҢГЫЫ КАМГАЛААР

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининiң Президиумуну «Хулиганнаанны дээш харымсалга оналарын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Соведининiң Президиумунуң 1966 чылдың июль 25-дагы Чарлыын Улуг-Хем районда болгаш Ак-Довурак хоорайда күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш.

Бо айтырыг талазы-биле Улуг-Хем райкүүсекомнуң даргазы эш К. Л. Будук-оолдуң, Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурак хоорукүүсекомнуң даргазы эш О. С. Монге-Баймрының илеткелдерин дыңнаап, республикавың Дээди Соведининiң Президиумуну Улуг-Хем районда болгаш Ак-Довурак хоорайда хулиганнаашкынга болгаш өске-даа корум-чурум үрээр чоруктарга удур чамдык ажылдарны калбак хей-ниитизиниң киржилези-биле чорудуп турарын демдеглээн.

«Кем-херек түлегдир чорук-биле демнеседи күштелдирер талазы-биле хемчегler дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың июль 23-те докладыны, «Хулиганнаанны дээш харымсалга оналарын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Соведининiң Президиумунуң Чарлыын Улуг-Хемниң район Соведининiң, чамдык көдээ Советтериниң, Ак-Довурак хоорай Соведининiң сессияларынга, чамдык будуруге коллективтериниң хуралдарынга чугаалажып көргүзээн. Үстүнде чугула довументилерни болгаш «Салдыкпас арагачыларны (алкоголиктерни) албадал-биле эмнедир болгаш күш-ажылга киижилер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Соведининiң Президиумунуң 1967 чылдың апрель 8-тегн Чарлыын чон ортузунда ганышкыры турар.

Ажылчы чонналының коллективтеринде политикижилилгезиг, культура-массалыг ажылдар Улуг-Хем районда-даа, Ак-Довурак хоорайда-даа аазап түгээжзөн, ооң түнелиинде киижилерни политиктиг болгаш күш-ажылчы кодурлуушкуну бедик. Административтиг комиссиялардың болгаш назы четпээнiнiң херээнiң талазы-биле комиссиялар ажылын экижидип, хей-ниитизиниң корум-чурумун камгалап быжыглаарынга улуг салдарны чедирип турар апарган.

Чамдык ажылдар кылдынган болза-даа, корум-чурум, эрге-чурум үрээр чоруктарны узуткаар талазы-биле ажылдар Улуг-Хем районда болгаш Ак-Довурак хоорайда кончуг суда чоруттунуп, аңгы үеде партияның болгаш чазактың салын турар негеледелиге четпее байдалда тургустуигган. Ол дугайын бо чылдың эрткен сес айларында хулиганнаар чоруктуң Ак-Довуракта болгаш Улуг-Хем районда эрткен чылдың ол үезиндеги өскелиг херечилер турар. Ак-Довуракта болгаш Улуг-Хем районуң чурттакчылыг чамдык черлериниде арагалаар чорук ковудээн, а оларга удур дээштиг хемчет четпее чоруттунуп турар. Арага садарының доктаатынган чурумум хажыдар чоруктар бар. Моок ужурунда эзирiктер сергедир черлерге кирип турар кижилер, мынгыыш Ак-Довуракта хей. Чолаачыларның арагалаар чоруувун ужуудан озал-ондактыг аварилар болуп турган.

Улуг-Хем районда-даа, Ак-Довурак хоорайда-даа хулиганнарга болгаш өске-даа корум-чурум үрекчилериге удур демнеседи коддуунда административтиг органнар чорудуп, олче калбак хей-ниитизиң ажоон киирiштирип, ниитизиниң, коллективтериниң салдар чедиришкиннерiнi багай ажылдап турар. Будуруглелерде болгаш организациялярда корум-чурумуну байдалы, киижизидилелиг ажылдың деңнели дээш бедик харымсалгалыг болур чорукту удуртукчулардан Улуг-Хем райкүүсеком болгаш Ак-Довурак хооркүүсеком шыңгыы негелей турар. Ол чугула айтырыгларны Советтериниң сессиялярынга, күүсекомнуң хуралдарынга, ажылчы чонналының ниити хуралдарынга ховар чугаалажып турар.

Хоойлу дүрүм болгаш ниитизиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле Советтериниң чамдык доктаамал комиссиялары, административтиг болгаш назы четпээнiер херээнiң талазы-биле комиссиялар, уруглар комналарының ам-даа багай ажылдап турар. Үдуечу дружиналарының ажылы Ак-Довуракты ың амыдырал хандырылга комбинадында, ОРС-та, № 12 АТК-да кошкаан. Оларның составын четчелевеэзээн, сургаалдалар, дуржулга еолчулгалары болбаспаан.

Улуг-Хем райкүүсеком болгаш Ак-Довурак хооркүүсеком милиция салбырларының, улус судтарының, эш-хүүдүнүң судтарының аки ажылдаарын чедип албаан. Хулиганнарның херээн көөрүп сааларлыр, торгаалдарны чогуур үезинде тыртып албас, хамаатыларга үнделип чок черге херек онаай бөөр чоруктар суд, милиция черлериниде бар. Хулиган херектерниң кол нуруузун хей-ниитизиниң киржилези чокка көрүп турар.

Хулиганнаашкыннарны болгаш хей-ниитизиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны болдурбас дээш баш удур чорудар ажылдар кошкак. Ажылчы чонналар ортузунга хоойлу дүрүм, корум-чурум дугайында илеткелдер, лекциялар, бесседилер, эрге-чурум пропагандазы кончуг эвилиг болуп турар. Чер-чергe хаяа парлалгалары, радио кошкак ажыглаттынып келген.

Партияның болгаш чазактың хемчегlерин Улуг-Хем райкүүсеком болгаш Ак-Довурак хооркүүсеком кошкак күүседип турарын демдеглээш, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининiң Президиумуну аймытынган четтестерин дарый чайладып, хулиганнаашкынга болгаш өске-даа корум-чурум үрээшкиннерiнге удур шиитпирлиг, дээштиг демнеседи бүгү тала-биле күштелдирерин ажылчы чонналар депутаттарының Улуг-Хем район Соведининiң күүсеомунга, Ак-Довурак хооркүүсекомга дааскан.

План күүселдези кандыгыл?

КҮРҮНЕГЕ ЭЪТ САДАРЫНЫҢ ЧЫЛ ПЛАНЫН БАРЫЫН-ХЕМЧИК, ЭРЗИН, ӨВҮР РАЙОННАР БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ КҮҮСЕТИНЕН

Мал ажылынын продуктуларын күрүнеге садып алырының чыл планының октябрь 1-ге чедир күүсеттингенiнiң хуу-биле көргүзеге:

Партийжи амыдырал

БҮДҮРҮЛГЕ БОЛГАШ ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленумундан

«Күш-ажылдың будурукчулуун бедидеринге коммунистерниң авангардчы ролю» деп, айтырыгның талазы-биле илеткелди СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары эш Ф. И. Дажи кылган.

Илеткелчи чүүк-даа мурнунда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалының будуузүнде СЭКП ТК-ның Пленуму чаптанып болуп эрткенин, анаа «Совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алганын, ону бүгү чүрттүн ажылчы чону база партийжи массазы, бүгү делегей кижи дугайында чаа онза сагыш салышкын кыдыр корун турарын демдеглээн.

«Күш-ажылдың будурукчулуу — ол дээрге, чаа ниитилелдин тиилелгезинге эң-не кедилиг, эң-не кол чүүл болур» деп, В. И. Ленин совет эргечагырганың баштайгы чылдарында-ла бодунуң «Улуг эгелээшкин» деп ажылынга чугаалап каанын, баштыңчының ол ажылы бистиң чүрттувустуң бүгү будурүлгелериниге хажыдып болбас айтышкын боолп келгенин, ону күүседип тургаш, чүрттүн ажылчын ангызы, тараачын чону база улусчу интеллигенциязы экономиканы чечектедир тургузуп шыдаанын болгаш амгы үеде коммунизмни тудуп турарын илеткелчи-даа, саналберген эштер-даа онзалап демдеглеп турганнар.

Районнуң кодээ ажыл-агый будурүлгези болгаш база будурүлге черлери күүүлүг техника болгаш ону башкарып шыдаар кижилер-биле четче хандыртынган. Колхоз, совхоз база будурүлге, алban черн бүгүдезинде партия организациялары тургустунган болгаш ында бактаап алган ажылдап турар коммунистер күш-ажылдың будурукчулуу бедик болурунче угланган хемчеглерни ап чорудуп турарлар.

«Чодураа» колхозтуң Харзал-Тейде коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты ур калагалап келген сүт-бараан фермазы бо чылдың сес айларында сүт будүреринің болгаш садарының планын ырак ажыр күүсеткен. Фермаңың сүт, будүрер талазы-биле эки ажылдааны партийжи удуртулгадан улуу-биле хамаарышкан. Ында партия болүүнүң удуртукчузу эш Чооду Баткар болуктуң ажыл-чорудулгазын фермаңың ажылы-биле бүрүн холбаштырып, будүрүлгеге ажыктыг чүүлдерни тывараынче болгаш ону ажылгаарынче коммунистерниң билиин болгаш күжүн утпап турар.

Шуурмактың тудуг материалдары белетээриниң комбинадында партия организациязы (секретары эш В. Никитин) коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер талазы-биле элээн хемчеглерни боттандырып чоруткан. Оон ачызы-биле бо чылдың сес айларында комбинат ниити продукция будүрериниң планын 102,6 хуу, барааның—142,9 хуу болгаш саарыяганың — 156 хуу күүсеткен. Оон-биле комбинат дилиг материалдарын кылырын 135 хуу чедирген болгаш оруга киирип алырының планын база күүсеткен.

Комбинаттың чедишкининиг ажылынга чүү идиг бергения? Ол чүнүдаа мурнунда чаартыкчы санаалдарны деткээнинде. Ажылчыннар болгаш техниктиг ажылдакчылар сес чаартыкчы санаалдарны идип үнүргеп. Оларның алдызын будүрүлгеге киирген. Чижээ, механик М. А. Пестряков одалга системаларын будүрүлгенин оран-суурунуң байдалынга таарыштыр чогаадып чаартткан. Ону ажыглап киргени ажылдың темпизин белиткен болгаш камналганы тургускан.

Бодунуң авангардчы ролюн коргузуп турар коммунистер районда хөй: Иван Данзурун, Иван Чамын-оол, Чооду Баткар, Соян Хайың, Долума Оолет, Александр Монгальбин. Намый-оол Седен, Сады Баазан, Сандый-оол Очур-оол болгаш оон-даа өскелер. Мурнакчы түс-түс коммунистериниң болгаш чамдык партийжи удуртукчуларның башкарыкчы ажылы районнуң ажыл-агыйларының экономикалын кодуреринге, чонның амыдыралчы болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге шиитпирлиг салдарны чедирип турар.

Шүүлгедеп турарын көрдүнер бе, түрлүг-ле — дээш, колхоз даргазы тараа кыдымнга келгенин доозуп тур боор. Ону бистер Кан-Хүреп аттыг Даш-Маадыр деп шолалап алган улус бис. Шола-даа багай эвес шола, ар боду-даа ол шолага толептиг кижи, ажылдап турда, амыр-дыш-даа сагынмас, аътчем ижерин безин үттүптар. Шүүлгедеп турарын көрдүнер бе, түрлүг-ле — дээш, колхоз даргазы тараа кыдымнга келгенин доозуп тур боор. Ону бистер Кан-Хүреп аттыг Даш-Маадыр деп шолалап алган улус бис. Шола-даа багай эвес шола, ар боду-даа ол шолага толептиг кижи, ажылдап турда, амыр-дыш-даа сагынмас, аътчем ижерин безин үттүптар. Шүүлгедеп турарын көрдүнер бе, түрлүг-ле — дээш, колхоз даргазы тараа кыдымнга келгенин

Чер-черде партия организациялары будүрүлге айтырыкчаан хоорук, күш-ажылдың будурукчулуун бедиринче кичээнгей салбас чоруу районнуң мурнунга тургустунган ажыл-агый-политиктиг сорулгаларны шиитпирлээрин үзер чорукка чедирип турар таварылгалар барын пленум демдеглээнн. Чижээ, район бо чылдың сес айларында көрүнеге сүт садарының планның онаалдазын 78 хуу, эътпин 62,6 болгаш дүктүн—78,2 хуу күүсеткен. Оон-биле чергелештир мал чемнериниң белеткелиниң планы чүгле 44,2 хуу болганын немей айтып каар керек.

Байырлалдыг чылда алдынган социалистиг хүлээлгелериниң ындыг байдалдыг күүсеттининп турары партийжи удуртулганың күүү деңнелдининде дээрзин үстүнде түүлер айтып турар-дыр.

Райком кежигүннери болгаш оон ажылынга киришкеннер СЭКП райкому күш-ажылдың будурукчулуунун дугайында айтырыгны пленумга тускай тургусканы эң башгай болуп турарын, ынчангаш ук айтырыг партия организацияларының амыдыралынга чугула болуушкун дээрзин демдеглээннер.

Байырлалга чедир чүгле ай хире уе арткан. Бо хуусаанның иштинде байырлалга белек кылдыр тодаргай түүлдерни чедип алырының хемчегларын айтып турар доктаалды пленум хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлерин калбаа-биле чонга таныштырарын пленум партия организацияларының секретарьларынга дааскан.

С. ТАМБА,
«Шынның» корр.

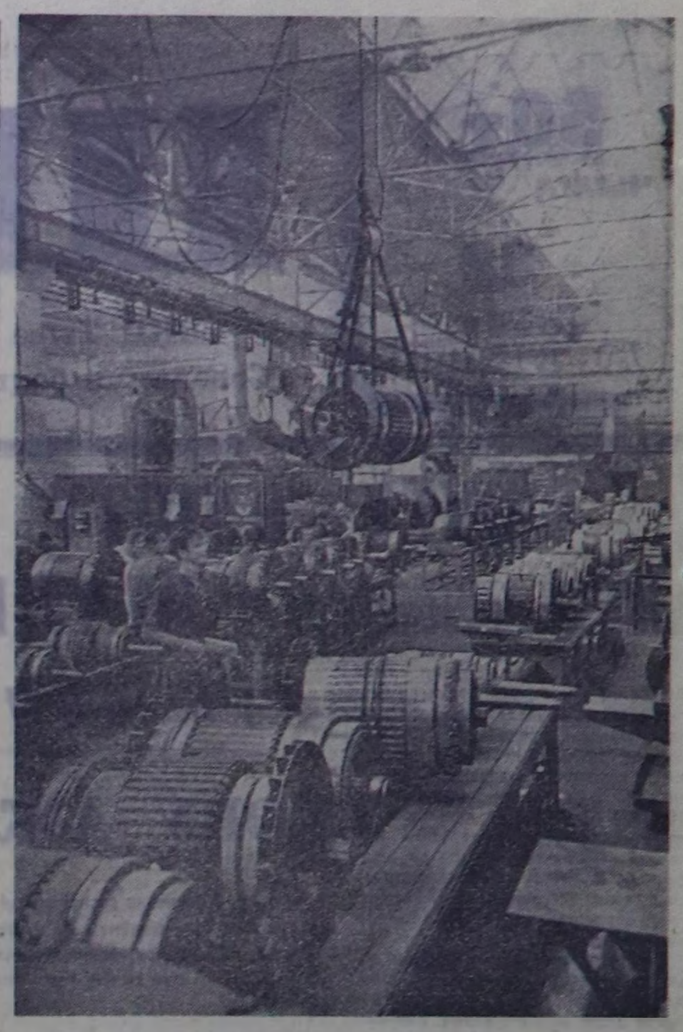

Латви ССР-де Риганың электромашиналар будүрер «РЭЗ» заводунуң цегинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ховунуң маадырлары

ЧҮЛГҮЙ ШААП ТУРГАН ДЕГ

— Бодунуң кан-хүреди-биле Оруктут-Ховуну одура челискеш, ам Кадыр-Орук аксын капшый хап турар бистиң Даш-Маадырывыс-биле таныштырайн — дээш, колхоз даргазы машинага олурупкаш, бистиң база олуларын чалады. Баалык кырынга үне халыдын келирвиске, Инеи-Кудуруунуң үстүү дужунда, шаанда Сесегелеп ажыл турган улуг оруктуң артыы, иштин талазында бышкан тараа калбак ак апарган чыдыр.

— Дуу ол дээрде шаптыккан кызыл доозуну көрдүнер бе? Ол чүү маадыр бастырып олурары ол дээр силер?—деп, Самдан Чошкакович демги-ле баштак аянывыле овуурунналып айтыра-дыр. Шынала Кадыр-Орук аксының мыгылында доозуну экерип кагдыкыс. Удаткан чок, тараа кескен комбайн ажык черде карарын үнүп келгеш, ховуну доора дургаар доозуну бурулатпышаан бадыпты. Даргавыс бодунуң салган айтырыгына боду-ла харылай берди.

— Бистиң колхозта дүүгүт ажаалдазынын мурнакчыларының бирээзи. Кудуруунуң баштынчызы, Даш-оол-дур. Бо Кадыр-Орук аксының 150 гектар тараазын часкаан тавычалаарыбиле хүлээлге алгаш чоруткан кижи, ам

Таңды районнуң «Коммунизмниң черелиг колхозунуң саанчылары Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлелериниң күүселеши дээш кызымак ажыдан турар. Ажыл-агыйның хоочун сааначызы Е. Н. Чеботаева бодунга бижээлээн инек бурузундан 1250 литр сүт саар хүлээлелеп алгаш, бо чылдың сес айларының түүмелинде 1100 литр сүттү саавын.

ЧУРУКТА: Е. Чеботаева ажыл үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

— Ам чеже хире күүседи бердиңер?— деп, айтырыт дораан-на салдына берди.

— Харын... Оруктут-Ховуда арбай тавычалашкаш, 70 гектарны ужурдум. Бо, ам чаа дооскан черим оруктан бээр 76 гектар чер. Оруктан ыңай 74. Шупту ол-ла-дыр.

— Ийи чүс чээрби гектар болуп турар дииже каичаа мурнадыкааның ол?—деп, сонуургап айтырдым.

— Чаа комбайн барып эккеп, ону эптеп четчелеп тура, 5 хире хонук шөл барааны көрбейн барган болдур мен ийин — деп, Даш-оол чугаалаын дооспушаан турган, комбайнынче көрду.

— Чаа кан-хүреңин эки шулуудан тур бе?—деп, колхоз даргазының баштак аянывыле айтырдым.

— Аа чүү дээр ону, тараа кезип турда, ана чүлгүй шавар дивее силер бе — дээш, комбайнын ходелдиргеш, ынай болду. Доозуп тур боор. Ону бистер Кан-Хүреп аттыг Даш-Маадыр деп шолалап алган улус бис. Шола-даа багай эвес шола, ар боду-даа ол шолага толептиг кижи, ажылдап турда, амыр-дыш-даа сагынмас, аътчем ижерин безин үттүптар. Шүүлгедеп турарын көрдүнер бе, түрлүг-ле — дээш, колхоз даргазы тараа кыдымнга келгенин

— Бо чылын күүселгелер чежеш, Куулар?— деп айтырдывыс. Мен оон-биле таныш кижи болдум. Чайын комбайн септеп турда, база ужурашкан мен. Колхоз бо чылдың дүжүдүн ажаап кирип турда, оон, агрегады бир дугаарында изеп кирген чүве болгай.

— 500 гектар тараа ажаар күзээлгелиг-мен — деп, Куулар Даш-оол оожум харылады.

ПРОДУКЦИЯ, ШЫНАР, ОРУЛГА

Партияның XXIII съездизиниң болған СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң шиитирлеринде кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хогжүдүп, оон продукциязын көрүдеримде түгле сан талазын эвес, шынарын база айытқан. Ынчангаш күрүнеге шынары бедик продукция дужаазан ажыл-агыйлар оон хөй орулганы ап турар болгай. Материалдыг сонуургал дээрге түгле планындан ажыр сатканынга эвес, а шынарынга база хамаарыжыр.

Бистиң республиканың колхоэтары болган совхоэтары 1966 чылда күрүнеге пландан ийи катап хөй эки шынарлыг тарааны сатқаш, оон ортээнге 18 миллион рубльди, а пландан ажыр сатқан тараазынга 5 миллион чыгаа рубльди алгаанар. Ынчалаа-даа шупту бир домей эвес болган. Чамдыктар эки шынарлыг тараа сатқаш, хөй орулгалыг, а бир чамдыктар шынары куду: ол-шыгы улуг, бөкүүг тараалар сатқаш, эвээш орулгалыг болган.

Бо ыбилейниг чылда байдал кандыгыл? Республиканың колхоэтары, совхоэтары бо чылын тараанып, ногаанып, картофельнің чаагай дүжүттерин өстүргеи. Агаар-бойдустуң байдалы үнүштерин ажаап алырынга тударылчалыг эвес-даа болза, күрүнеге дужаап турар тараалардың базыс, кондиция талазы-биле шынары эрткен чылдыындан кудулавайн турар. Мында «Тинелге», «Межегей» совхоэтарның канцыг тараалар дужаазаның чижекке ап болур. Оларның дужаазан анаа кызыл-тазының кондициялыг натуразы 750—778 болгаш 730—757 грамм, шыгы 19—21, бөгүү 2,2 болгаш 1,8, тарааның холумактың 2,6 болгаш 6 хуу болгулаан.

«Тинелге», «Элегес» совхоэтар, «Коммунизминиң херези» колхоз болган оон оске-даа ажыл-агыйлар сорттуг азы кадыг кызыл-тастарны дужаап турадлар. Оларның кондициялыг шынары эки, клейковинязы (белоктуг бүдүмелиг) 32 хуу чедип, харын оон ажып-даа турааларын бар. Ону тергиин эки шынар деп санаар ужурлуг. «Саратовская-29» деп кадыг кызыл-таска ап чымчак кызыл-тастың ортээнге 40 хуу немелдээ тараа болза, 50 хуу немей төлээр аппаар.

Бо чылын дужаап турар тараалардың ол-шыгы улуг, ону ортумак бир чижекке турар деп бадыткаш болбас, оон-биле кадыг тарааның богу база улуг. Күрүнеге хүлээп алыр тарааның ол-шыгы 15 хуу болур ужурлуг, ынчалаа-даа 19 хуугa чедир хүлээп ап болур. Аңгы киргеи турар тараалардың ол-шыгы 30 хуу-даа ажып турар чүүл бар. Кургадып эжиндер хемчеглер ажыл-агыйларда алдынмайн турар.

Шөлдерде тарааны кезээриилеп эгелээш, ажыл-агыйларның боттарының болгаш күрүнеиниң склаттарынга чедир оруктарга сөөртүп чорда төктүп-чайлырындан аңгыда, чогуур хүлээп алыр шынарынга четпезиниң ужурунда колхоэтар, совхоэтар тараадан кайы хире когарап турарын үстүнде көргүзүп каан саннар оларның ухуруткучуларын, агрономнарын, хөй-ниитизин албан кичээндирер ужуралуг.

Ындыг шынары куду тарааны хүлээп алгаш, ону кургадырынга, арыглаарынга, оон ында ажаап кадагаларынга күрүнеиниң тараа хүлээп алыр черлери хөй ус-шакты, ажылчын күжүн, акша-хөреңгиниң чарыгдап турарын бодаза чогуур.

Совхоэтар, колхоэтар боттарында тараа кургадыр, арыглаар пунктуларны чогуундан ам уеде тараадан алаз чогуур хөй орулгадан когарап турарын ол-дур. Тарааны кургадыр, арыглаар 8 пунктуларны сентябрь 1-ге чедир ажытталга киирер деп Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиниң докталдында айытқан чүүлду ол хуусазада Кыа-Хеминиң «Коммунизмиче орук» колхозунда оскези күүсетпээн.

Садар тарааның шынары ындыг болур:

	Натуразы (грамм)	Ол-шыгы (хуу)	Богу (хуу)	Тараа холумактыы (хуу)
Кызыл-тас	750	15	1	2
Көк-тараа	680	15	1	1
Арбай	580	15	2	2
Сула	460	16	1	2,7
Чиңге-тараа	—	15	1	1

Чамдык таварылгада тараа хүлээп алыр черлериниң ындыкы хемчегбиле хүлээп алыры ындыг болур: ол-шыгы 19 хуу, богу кызыл-тас биле көк-тараага 5, оске тараалырга 8 хуу, тараа холумактыг богу 15 хуу.

Ол-шыгы, богу докталдың каан нормазан ажа бээр болза, оон ортээнден бүдүн хуунү казыыр, бир эвес тарааның үстүнде айытқан натура талазы-биле грамм деңзизи кудулай бээр болза, 10 грамм бүрүзүнден 0,1 хуу казыыр, азы оон ортээ 11 көп болур. Натуразы (бир килограмма) 650—600 граммдан кудулай бергенде, оон ортээн 15 хуугa, оон кудулаар болза, 30 хуугa санаа казыыр.

Үстүнде казылдалар болза тараанын шынары куду болганы дээш оон чогуур ортээнден казып турары ол, а ол-шыгын кургатканының, богуи арыглаанының шүүдели дээш база казылда турар. Ол ындыг болур: докталтқан нормазындан орулээн ол-шыктыг тарааларның орулээн хуу бүрүүнден 0,4 хуунү казып алыр, азы 44 көп. болур. Богу докталтқан хуунүндан ону болза, ол орулээн хуу бүрүүнден 0,3 хуунү казып алыр, азы 33 көп. болур.

Бо хамык казылдалардан чайлаш, ажыл-агыйга тараадан хөй орулганы алыр дизе, тараа кургадыр, арыглаар пунктуларны 1968 чылда хөй тараалыг ажыл-агыйларга кылып алган турары чугула.

Ам уеде республикада ногаа, картофель, капуста чок дижин турар. Шынында олар чок эвес, бир турган. Ногааларның луужуун ковудедир, шынарын экижидер, чидирнин эвээжедир херекке ону бүдүрүп турар ажыл-агыйларның сонуургалын бедидерине чугула хемчег болза, республиканың салыг болгаш белеткел организациялары колхоэтар, совхоэтарбиле дорт керээлерни чаргаш, ой-шаанда белеткеп алыры болур. Бир эвес салыг, белеткел черлери бо ажылны оперативтиг организастаан болза, ногаанар чок турбаан болгай. Чаа огурецти июльдуң тоңчүзүнден августа, помидорну августа массалыг ажыглай бээр болгай. Ол үелерде салыг, белеткел организациялары бо ногаалар-биле чоңнуң хереглелин чүге хандырып болбазыл? Оларны чаазы-биле салыглаар үезин эрттирипкеш, ажыл-агыйларны ам эккелинер дээрге кайда боор.

Ногааларны чоңга салып-саарар черлерин ол ажылды багай тургусканы-биле оларны бүдүрүп турар ажыл-агыйларның сонуургалы кудулап турар. Өстүрүп алган ногааларын дужаарда ажыл-агыйлар болза, салыг, белеткел черлерин кээп алыңар деп чалап, оларның машинаны, төлээлерн кээрин маңаа түрүз-аа үрелип баксыраар, азы боттары чедирип экээрге, силер-биле керээ-хемчээ чок дээш чүүл-бүрү чылгаганнар тып, өртек-үнезин кудулаксаар болгаш оон-даа оске. Шак ындыг чылдаганнардан эрткен чылын «Межегей» совхоэтуң когарааи ногаа, картофелинің өртээ 14 муң рубль ашкан. Бо чылын Хову-Аксыда салыг организациязы «Межегей» совхоэтан чаа ногааларны ой-шаанда ап салыглаарындан ойталаан болгай.

Бодувуста бар курлавырны ой-шаанда белеткеп албайн тургаш, республиканың салыг, белеткел черлери чыл бүрүзе Саян ындыңдан согуна, чеснок, огурец, помидор дээш оске ногаа, бахча аймаан чүс-чүс төнналзыбиле соортуп турар. Бо чылын чүгле Кызыл садыының шугуму-биле 100 ажыг тонна согуннаны болгаш ногааларны Саян ындыңдан соортуп киирер. Оон соортуп шүүдели, оруккa үрелири кайы хире дээрил.

Республиканың иштинге ногааларны, картофельни каяа-даа өстүрүп болур. Чүгле оларны ой-шаанда белеткээр, эки кадагалаар болгаш чоңнуң хереглелин хандырар айтырыг шиитирлеттинмейн турары ол-дур.

Ам соруглга болза колхоэтарның, совхоэтарның шөлүрниде арткан тараалыры бүрүн ажаап алыры, күрүнеге пландан ажыр тараа салар хүлээлгени күүсетпирде, тарааның шынарын экижиринче, боттарында бар логалыг черлерге тарааны аргалыг-ла болза, арыглаарынче кичээнгейни салыры болур.

И. ЛОПСАН,
Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының шынар талазы-биле күрүнеспекция эргелеелиниң начальныгы.

Тускай эртемниг чугаалап тур

Тракторист-машинистер

Хөй механизаторлар ажыл-агыйларга ажылдап чеде бергеш, хөй нуруузукда-ла ыңдыг айтырыгларны салып турар: чогуур класстың тракторист - машинизиниң шынзылагзын алыр дээш тракторист-машинистер ол мергежилиниң аайы-биле ажылга ажылдап болур бе, механиттерге, трактор бригадаларының бригадирлеринге шылгалда чонка тракторист-машинистиң шынзылагзым тыпсып болур бе дээш оске-даа.

ВЦСПС-биле дугурмулганы ёзугаар Бүгүзвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжышкыны «Совхозтарның, колхозтарның болгаш оске-даа көдээ ажыл-агый оргазинизацияларының, бүдүрүлгелериниң трактористер-машинистерим белеткээриниң дугайында дүрүмнү», база ол ышкаш «Трактөрларны болгаш оске-даа боду чоруур көдээ ажыл-агый машиналарым башкарар эргени бээр тракторист-машинистиң чогуур шынзылагзын тыпсырының чурумунуң дугайында инструкцияны» (тайынбырны) ажылдап кылгаш таратқан. Ол документилерниң негелделерин ёзугаар совхозтарда, колхозтарда болгаш оске-даа көдээ ажыл-агый организациялыында, бүдүрүлгелериниң тракторлар, комбайннар болгаш оске-даа нарын машиналар башкарып ажылдап турар бүгү кижилерге бирги, ийиги, үшкү класстарның тракторист-машинист тускай мергежилди тыпсып турар. Бо ажылды ыңдыг-биле «Сельхозтехника» каттыжышкыны-ның районнарда каттыжышкын азы салбыр бүрүзүнде комиссияларны тургускан. Ол комиссияның составынга кол инженер (комиссияның даргазы), машина-трактөр парыгының теххайгаараалының талазы-биле инженер-инспектөр, септелге мастерскаязының механик-инженери, агроном, профзвиязл организациязының төлээзи, комиссияның секретары болгаш механизаторнуң ажылдап турар ажыл-агыйының төлээзи кирер болгаш каттыжышкының (район салбырының) эргелекчизиниң дужаалы-биле докгаатгынар. Бистиң республиканың ажыл-агыйларының механизаторлары трактөрист-машинист тускай мергежилди база ынчаар чедип ап турган. ССРЭ-ниң көдээ ажылагый Министерствозунуң «Сельхозтехника» каттыжышкының тракторлар ыңдыг саннар бадыткап турар: ол үезиниң дургузунда национал ниити продукт 1,7 хуу эвээжээп, дапзылаткан ажыл чоктарның саны 370 муң кижиге ковудээн.

Кризистиг болуушкуннарның уржулгаларлыг өт-бүлелерге пособилелерниң кызырганы, 1968 чылдың январь 1-деи эгелээп бижыр хелезинин улгаттырар деп турары хереченлеп турар.

Алдан ёзугуунуң сан-медээлери-биле, 1966 чылдың сентябрьдан эгелээп бо чылдың июльга чедир ГФР-де өртектер ортумаа-биле 2,5 улгатқан. Боннуң экономика политиказын айытпышаан, барыңгерман «Ди андере пайтунг» дээр солунуңуң демдеглеп турары болза, бо политика «хамыктың мурнунда чоңнуң багай хандыртынган болуктеринге удур угланган».

Херек кырында, тракторист - машинистерниң мергежилиин канчаар бедидип турарыл?

Чогуур ажыл станзын ажылдап эртиргеш, ажыл-агыйның удуртукчуларының комиссияга чок, оон техниктиг хайгаарлыкан чогуур негеелделерге чорутпас болза, ажыл-агыйның удуртукчузунуң диязын ёзугаар мергежилиа тыпсыр комиссия ол трактөрист-машинистиң классын кудуладыр, азы үш ай чедир мазыйр эргелиг. Оон соонда классты тыпсырда болгаш шыкызынга бээрде, ниити негеелделер ёзугаар катап дужаатнаш кылыр.

Бо талазы-биле ажыл реслубликазының ажыл-агыйларында нөшкан чорун турарын демдеглээри чугула. Бо чылдың январь 1-де көдээ-биле алырга, республикада шупту 3636 механизатөр бар, оларның 184-ту бирги, 574-ту ийиги класстың механизатөрлары болуп турар. Механизаторларның мергежилин бедидер кичээлдерни, курстарны ажыл-агый бүдүрүзүнге организастаазары чугула.

Н. ОЛДЫРЕВ,
республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкының инженери.

ДЕДЛОШКОЛОРГО: ДЕДЛОШКАЛГА ОЛАШКАКБЫЛА

ФКП политбюрозунуң медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Сентябрь 24 болган октябрь 1-де Францияга болган чер-черниң эрге-чагыргаларының соңгудазы «деголлчу ёзу-чурумнуң чаа атказарлаашкының болгаш демократтыг күштериниң чаа бурунгаар шимчээшкинин айтып турар» деп, Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозунуң медеглелинде демдеглеп турар.

Каттышкан чоон күштер кара чаңгыс күштер болуп турарын, чаңгыс кижиниң эрге-чагыргазының ёзу-чурумун ким солуп шыдаарын деп чүвени соңгудда бадыткаан» дээрзин медеглелде чугаалап турар. Коммунистиг партия «социал сандараашкының политиказынга удур ажылчы чоннарның демиселин деткиири-биле, улусчу шимчээшкинни хогжүдер дээш, тайбың дээш бодуңуң ажыл-чорудулгазын могаг чокка үргүлчүзөр».

Францияның Национал хуралында

ПАРИЖ. (СЭТА). Чазактың экономика болгаш социал политиказы-биле холбаштыр аңаа бүзүревес чоруктуң резолюциязын Францияның Национал хуралынга киирген.

Ол резолюцияга 50 депутат коммунистер, демократтыг болгаш социалистиг чоон күштер федерациязының кежигүннери ат салган.

Испанияның Коммунистиг партияз ның медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Бежен чыл мурнунда чедип алган чеднишкинин-биле бүгү кижи торелгетенге келир үеже оруктуң ажыдың берген партияга, Ленининиң партиязынга, — СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш кежигүннеринге, совет улуска байыр чедирбишаан, оларга магадаанныызы, ынакшылыызы миллион-миллион испан ажылчы чоннарның, коммунистериниң омуразынден илергейлеп тур бис. Оларның кайгамчыктыг чаагай үүле бүдүрүп турарынга: коммунизм тургузарынга чаа чаа чеднишкиннерлиг болурун күзеп, оларга эң чазыыштыг байыр чедирген, акы-дүжүна сөзүүзүүлүг чугаалап тур бис деп, Испанияның Коммунистиг партиязының мында чарлап үндүрген медеглелинде чугаалаан.

Совет Эвилелиниң 50 чылдар дургузунда чедип алган чеднишкиннерин медеглелде допчу түңнээн болгаш деп-легейде төөгүүзүг хогжүлдениң чүүл-бүрү болуушкуннарынга оон чаагай салдарны чедирип турарын чугуулаан демдеглээн.

Ленинчи үглавыныкының шынчы СЭКП делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш кезээде демисеежин келген, демисеежиндаа турар деп, медеглелде демдеглээн.

«Октябрьның бо 50 чыл ооңнда Испанияның Коммунистиг партиязы Совет Эвилелиниң чорудуп турар тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демисеелиниң, империалистиг агрессияга удур демисеелиниң политиказын бодуңуң деткии турарын, улустарның хосталгалыг демисеелиниң дуза чедиреринин политиказын деткии турарын медеглеп тур. Испанияның Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш могаг чок демисеежир деп илаш шиитирлиин база илергейлеп тур» деп, медеглелде чугаалаан.

Өөрүнчүг эвес түңнелдер

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Серовтуң дамчыдыш турары болза:

«Улуг коалициинның» бонн чазаа экономика талазы-биле чеднишкинер-биле мактанып шыдавас. ГФР-ниң экономиказы хаяа бирээлеңнеп, ынчангаш ажыл чок кижилерниң санын ажып эртер дээш чыл хире үеже чадашкаа. Ол бууразшкын үлетпүрүүң хөй адырларында нептерээн.

ГФР-ниң статистика эргелелиниң чаа парлап үндүрген сан-медээлерин ёзугаар алырга, 1967 чылдың бирги чартынында чуртта экономика ажыл-чорудулгазы эрткен чылдың ол үезиниден дора болган. Ону мынарыйың дузалакчыларын, ажыл-агыйларның механиктерин ниити негеелделер ёзугаар катап дужаар. Ындыг шынзылга чок механизаторларга трактөр болгаш оске-даа боду чоруур көдээ ажыл-агый машиналарын башкарарын чөпшээреевес. Бир эвес трактөрист-машинист шынзылагзын чидирип алыр болза, ону тывысқан комиссияның документилерин ёзугаар кылдыртып алыр ужуруг. Ол катап алган шынзылагзын чидирип алыр болза, ол механизатөр трактөрист-машинист мергежилге

Кышкы ордуну төөгүлүг штурмнаанының киржикчизи Александр Панов, фашистиг рейхстагты штурмнаанының киржикчизи Константин Самсонов, Киевтиң школачы-пионери Юра Михайловский Революцияның Ленинградка кывыскан ыдыктыг факелин Балтикада Росток хоорайга (ГДР) чоокта чаа чедирген.

ЧУРУКТА: Росток портта байырлалдыг ёзулал.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

МЕРГЕЖЭЭН АЖЫЛЧЫН

ОЧЕРК

Октябрь болгаш бөдүүн кижи

Чадаана хем, кажаңгызы дег, шулураан, чугаакыры хевээр. Оон унугга өскен оолдар, кыстар кырын, назылаан, аммыраадың агымы-биле чоруп-ла каар. А төрээн хемниң эртем, немээ шышкың турда, дам баар даапи-шимээниг чугаазы кижи бүрүзүнүң кулаанга дыңналып артып калыр, оон арыг кымаан суу, бырлаңнаан саарыгларды кала-даа чорда, оон кайы-даа хире ырай бээрге, каракка олчаан кестүп келир. Оон ыңдыг ынаа оолдарының бирээзиниң дугайында чугаалыс ынчангаш Чадаана хемден эгелеве артажок.

Хайыракан. 1932—1933 чылдар үези. Ол үедеги аныяктарның коз-ла күзел-чүтүүлү—бижик турган. Ында ыңдыг кижиниң отту аны кызы «шокар үжүктү» саалаадыр ноичуп орар апарып-тыр ийин дээш, чугаазы эң-не солун медээ кылдыр дыңнаар, харын-даа кижи кыдыы шыдаар аажок ажыл-херек бүдүрген чаадыр ышкаш кайтан магадаар чораан.

Ол чер чурттуг ядыы Кадыр-оол ирей он уруглуг. Оларның аразындан чаа-ла эр апар чылдар оглу Кертик-оолга ынаа аажок. Ол ойде өөредилгеже чүткүлдүг аныяк өскениң чогум-на үе-чергези оз-даа турган. Шак-ла мынаң Чадаанага баштайгы эге-чада школазы дең солун чүве тыптып келген. Кертик-оол Хайыракандан таваңгайы аарыкпыллыже маңнап чоруткаш, кара албан-биле ында чылган оолдар, уругларны барып кайтап турупturуп келир.

Чадаана хем күскү туман тыпып, кара доңгат дүжүп эгелээн ойде, аныяк кижи-даа школаже дөгеринп эгелээн. 15 харлыг оол боду-за хүнезинин белеткээн, шокар үжүк болган сагазын сугар кылдыр көк таалымбадан ажык аастыг хап даарадып алган. Күсеп ой тонуп чиге пее куру-биле тан куржаалаан, Чадаана хоорайже базыпкан.

Чадаананың үнүвайда

Салгын хаттың пандавазыны.

Салзыпкың, карандаштың

Салаалардан салдыпкызы—деп, үлүеттүң кожамның өөрээн сеткилинде болуушуу-биле эде мырлап каан базып олурган...

Баштайгы школаларның бирээзинге ядыы араттың оглу Кертик-оол Хүүрекпеп 2 чыл ажыр өөренип келген. Бир эвес назы-хар эвес болза, ол хире күзел турган барган школазынга та чеже хире өөренир, Хайыракан биле Чадаана аразында кыштың соогунда кап-даа чыл базып келир ийик. Бурунгу тывааларның чугаалажыры ышкаш, эвенги дергизинден тептиишпитер апарган эр 18 харлыг тура, база ол үениң бир чаа чалгынынга аазы каапыткан. Аныяк эр бүрүзүңүң-не изиг күзели Араттың Революстуг Шеригинге барып албан хаары болу берген. Биезги-зе бижик-биилгже чүткүлү оолду бодунуң эки-туразы-биле баар ревшеригже эдерткеш капкан. Ынчан 1936 чыл турган.

Тываның наймылалы—Кызылга ревшеригге Кертик-оол Хүүрекпеп ийи чыл болган. Шеригнин өөредилгелериге күдерышырак аныяк эр өске өөрүлеп бир баш ылгалдыг турган. 1938 чылда чанар, ревшеригден халажыр ужуглуг апарган. Ийи чыл дургузунда чаңчыга бергени шериг өөрүнүң хүрээлеңиндеп ырааг-даа хөңнү чок. Командирлер оон дүгдүүчек хавааң, кежээдегин дег эвес кудургай апарган арын-ышкайын көргеш, тыва-иоол кызыгаарынга баар шеригер-биле кады чоруурун Хүүрекпеңге чөпшээрей каапыткан. Бүргет дүнүү хевертен булуут аразындан шыпкын үнген айның чырыда каапыткаш, ырың хүнге хүүрерген арны чырып дээжинг болу берген.

Сагаан-Тоолай кайы сеп дээш хапкан. Ада ревшеригниң биче командиринге чедир дешпээн. Ынчалаа-даа чыл болгаш халажыр ужурга таварышкан.

Чадаанызынга чанып келгеш, чыл ажыл чорда, тыва араттарның ада-чуртсуна бергени — ССРЭ-ниг немец-фашистериниң халаптыг дайынны дөгеп келгени дыңналы берген. Дүүшүү оолдат ол медээни киледи хайынып дыңнаан. Төрээн Хайыраканынга Хүүрекпеп бат быжыынга-зы турган.

Шак-ла мынаң алдын уургайларынга ажылчыннар хереглеп турарын ол кулаанның үзүндә дыңнаан, дыңнаа тыныглаазын, достүүнкейн барып-тыр. Орукка белетвенин алгаш, кыргап ада-не болгаш акыдүңналары-биле байырлашкаш, Кызылынче тутсуп мнай болган. Ынчан дүвүреннгг 1942 чыл турган.

Бууруп Улуг-Хемниң ырыын кавстаан чечек ышкаш өзүп ковудаан Кызылдың бажың-балгаттарын кезин көрүп, магадап тура, алдын киилдизинге чеде берген. Оон даргазы турган Дагба ол аныяк ырыңа күзелин дыңнаан:

— Хараал алдын уургаймынче чорудар бис, дүүнам. Ийи-бир хүн маңаар апаардыр ийин—деп каан. Даргазының аазаанында эрткен, Кертик-оол Хүүрекпеп үш хонук маңаа чадашкаш, Дагба даргазынга база катап бараалган четкен.

— Өрге маңаан сары эвес, чүзүн мынчап маңаа орар боор, дарга. Мында Кызылдың алгы заводунга кирип алзынга дээре боор ийин.

— Ол-ла мүн боор, биилдиринникиден бижий шаавыт че! Директору ыңдыг үзүп сарыг эр чүве. Ол заводта ыңдыг кызыл эр-даа чок, теведеп дендектир! Ха-ха-ха! Аңаа чеде боор сен, шуүме: Мээң, бо бижиим ала тыртып ал—деп, Дагба чугаалаан.

Амгы Кызылдың 26-гы кварталының хемче талакы дүжүүнде оңгараш черде чавыт мыш бажың — алгы заводу ол турган. Хүүрекпеп орта маңнап четкен. Директорун ынаап-за дораан тыва тыртып алган. Оозу орустаан, а Хүүрекпеп дээрге директорнуң арнындан өскээр көрбейн, түүнүндә ужур-бажын тыпнайн, ол-бо быланнаан— орустап билир боор бе! «Козинцев» деп-ле ат адап турар. Оозу муң-не бакласонка тывалаар кижи болган, байдалы татар кижи хире. Ыдык кыдыр цехтиң начальнигга ол болуп-тур.

— Сен даарта келир, аа—деп, демгизи дүүн эрте берген, орайтаан-дыр дээримин ынчангаш альбатрос кылыйып алган чоруур алаар.

Кылыйыл алган чоруурун дээрге, чүү ужурлуг ужудуушкунул ол? Далай кырының агаары үргүлүү хөделип турар болгай. Шуурган хөлзеп келир. Ол душта суг агаардан черле чылыг болур, ынчангаш далай кырындан күчүлүг агаар агымнары көдүрүлүп үнүп турар. Альбатрос диргелген бедик чалгыглар кырындан ужугун үнгеш, чалгыннарын хериптерге, аттыккан агаар агымнары куштуң алгаш, өрү чоктай бээр. Чамдыкта агаар альбатросту мырыңай дээрже алгаш үндүре бээр. куш аңаа чалгыннарын шимчетпейн-даа, шак-шагы-биле астына берген туруп болур. Альбатростуң ынчалдыр кылыя берген чоруурун көөрге таан-даа чараш.

Альбатрос чалгыглар кырынга оларның чиктии кончуг аян-шинчизин «дүрүй аарак» үжүп чоруур. Далай кырында дайлуушкуннуң байдалындан хамаарыштыр өрү үнген агаар агымнарының дүргедээри өскерлир.

Үстүүртен көре тыртып алган балыын сегирип алыр дээш, чалгыгларже альбатрос бо-ла кылыйтып баткылаар. А дустуг далай суун альбатрос канчап ижерил? Ол айтырыгны эртемденнер сонуургап турар. Ол куштуң иштинден суг арыглаар тускай будуш тывылган. Дустуг сугну арыг, сускун суу кылдыр хуулдуруп турар, кайгамчык будуштуг болурунга бойдус ол куштуң эртегининң эртезинде-ле таарыштыр «чаяап каан».

Г. СИДОРОВ.

АЛЬБАТРОС ужуп чорда,— ылап-ла аңаа куш. Кылаштаанда, базым санында-ла илдиге дүжүп чоруур. Шинек чок буттарлыг. Камгаланыр шаа чок. Кортук гагаралар безин ону ызыра бергилээр. Ужуп үнер дей бергенде, бедик эң кырынга үңгеп үнүп келгеш, куду шурай бээр. Альбатрос ужуп чорда, чараш, коргар-сестир деп чүве билбес, могавас. Оон күчүлүг чалгыннары үш метрден ажыр херлип харбаныр. Альбатрос далай шуурганнарындан-даа кортпас. Хатка харын эки ужар. Эриктен муң-муң километр ырадыр ужуп чоргулаар. Альбатрос — далай кижи. Даады-ла чалгыглар кырынга ужуп чоруур. Альбатростуң ынчангаш «далай улучумалы» дижир. Аңаа дыштанып алыр дээш хона кааптар чер-даа тывылбас. Оон ужарынга кедергей улуг күженишкиннеп база негеттинер. Куш чалгыннары-биле биче-даа соксаал чокка харбаныл чоруур.

„ДАЛАЙ УЛЧУМАЛЫ“

Ынчангаш альбатрос кылыйып алган чоруур алаар.

Кылыйыл алган чоруурун дээрге, чүү ужурлуг ужудуушкунул ол? Далай кырының агаары үргүлүү хөделип турар болгай. Шуурган хөлзеп келир. Ол душта суг агаардан черле чылыг болур, ынчангаш далай кырындан күчүлүг агаар агымнары көдүрүлүп үнүп турар. Альбатрос диргелген бедик чалгыглар кырындан ужугун үнгеш, чалгыннарын хериптерге, аттыккан агаар агымнары куштуң алгаш, өрү чоктай бээр. Чамдыкта агаар альбатросту мырыңай дээрже алгаш үндүре бээр. куш аңаа чалгыннарын шимчетпейн-даа, шак-шагы-биле астына берген туруп болур. Альбатростуң ынчалдыр кылыя берген чоруурун көөрге таан-даа чараш.

Альбатрос чалгыглар кырынга оларның чиктии кончуг аян-шинчизин «дүрүй аарак» үжүп чоруур. Далай кырында дайлуушкуннуң байдалындан хамаарыштыр өрү үнген агаар агымнарының дүргедээри өскерлир.

Үстүүртен көре тыртып алган балыын сегирип алыр дээш, чалгыгларже альбатрос бо-ла кылыйтып баткылаар. А дустуг далай суун альбатрос канчап ижерил? Ол айтырыгны эртемденнер сонуургап турар. Ол куштуң иштинден суг арыглаар тускай будуш тывылган. Дустуг сугну арыг, сускун суу кылдыр хуулдуруп турар, кайгамчык будуштуг болурунга бойдус ол куштуң эртегининң эртезинде-ле таарыштыр «чаяап каан».

Г. СИДОРОВ.

Культура албан черлеринден

ӨШПЕС ОТТАР

Арат чонуң аас-кежии, хосталгазы болгаш келир үеэн дээш аны-тыныы харам чокка берип, төөгүге алдаржаан Алдан-маадырларның чуртунга арай кежээ апарган. Ында көдээ клубка хөгжүм ойнаан, хөгүүт ырлар үргүлүү чаңгызынган турар.

«Сүт-Хөл» совхозта дээре ажылдыг клубтарның бирээзи ол. Ында ыры, танцы, шии болгунеринең ажылында 30 ажыг кижи киржип турар. Клуб чөвүлелинде кирип турар чеди кижи шуптузу даалгалыг. Ылаңгыя көдээ Совет даргазы О. Часыт-оол эр улустуң, а башкы А. Ондар херээженнерининг концертин удуртуп турар. Салбырда Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазының инек кадарчызы О. Хуналтаар-оол, чылгычы О. Бакал-оол, хөй үргүлларның иези О. Бичии-уруг болгаш өскелзя кижилер үран чүүдүүн идепкейлиг киржикчилери.

Көдээ клубка тематиктиг кежээлер эртип турар. Бо чылын аңаа «Тыва аас чогаалы», «Чалыы иезин аңаларынын өруу-биле» деп кежээлерни башкы О. Серен, а «Хөөчүн аревэчилерниң эрткен өруу» деп кежээни М. Орлан-оол эрттирген. Клубта республиканың, район, совхозтуң ийилейлиг чылла күүсеимр хүдээгелерин чараштыр биилээп аскан.

Чоокта болуп эрткен совхозтуң үран чүүл көрүүдезинге үк клубтуң бөт-тывынгыр артистери ийиги черни алган.

Ол-да клубтуң бажыдында көдээ библиотеканың ажылы база эки. Ам номчукчуларның саны 500 аныкан. Ч. Айтматовтуң «Баштайгы башкыы», А. Даржааның «Эриин эреш» деп номнарынга конференцнялар болган. Библиотекарь Т. Баламаа—клуб чөвүлелиниң кежигүнү, танцы болгуумун удуртуп турар.

Көрүкчүлериниң чаа киноже дазажып бар чоруурун көрүп болур силер. Аныяк коммунист, киномеханнги О. Маадыр-оол бодунуң хүдээгелеин ак сеткилдиг күүсеип турар. Оон аларын районнуң кино четкизинин Хүндүлел самбыразында киирген. Алдан-маадырының аныяктары клуб чанында «Найырал» деп стадионну боттарының күжү-биле тудуп алган.

Алдан-маадырының күш-ажылчы чону, аныяктары боттарының чангыс чер чуртуу, Алдан-маадырларның баштынчызы Монгуш Самбажыктың туржескаалын Көк-Терек суурга тургузарын шинтиирээш, аңаа хереглеттинер акша, копеекти чыып эгелээн.

Алдан-маадырларның чуртунда чаа аныырал хайынныкаш Көдээ клубка кежээниң-не оппес оттарның хып турары ооруңнут.

О. БОРАШ.

База катап

Сарыг-Сеп, Каа-Хемниң Культура бажыңының агиткультбригадазы колхоз, совхозтарның ажыл-ишчилериниң күзенчиг аалчызы болуп, оларга бо-ла аалдап чеде бээр.

Дүжүт ажаалдазының үезинде бо бригада районнуң хову шөлдериниң ажыл-ишчилерин үш удаа эргип, солун программалыг концертин бараалгаткан. Бригада кежигүннери концерттен ангыда, иштики болгаш даштыкы болуушкуннар дугайында солун лекцияларны база номчаннар.

Ам агиткультбригада программазын чаарткан, база катап тараажыларга, малчыннарга бараан болуру-биле аттаанган.

Эжин сугдан уштуп алган

...Шуурганнап келген. Улуг Волга чалгый берген. Балыктаарын ара соксадыр ужурга таварыштым. Суурже хемелеп чаныр олура көөрүмге-ле, эриктен ырак эвесте он-он хараачыгайлар чаңгыс черде мөгүдеп, долгандыр ушкан тур. Ол черже сыладыр хемелээш чоруп кагдым. Куштарның эң аныяктарының бирээзи удур келген хаттың дыңзының ажаарвайн, хиктелип тургаш, сугже киир кактырылган ышкаш. Көруп турарымга, шынап-ла ындыг болду. А он ыңай болуушкуннар мырыңай элдептиг өөскээн. Эжинин сугга дүжее бергенин көрүп каапш, куштар аңаа буу-хаа дуза чедирер дей берген. Ынчанмыже чалгыгларның күштүү кончуг, куштар чеже-даа күженирге дуза болбаан. Чоокшулап келиримге, хараачыгайлар корга-корга, хайга таварышкан эжин тегерип, улам кудуладыр, карандайлып, үжуп-ла турлар.

Оларның ийизинин карак чивеш дээр аразында тегерий каапканы кайгамчык-даа шын болду. Сугга дүшкен куш чалгыг кырынга кээрге, олар ону сугдан ушта тыртып алгаш, агаарже октай каапты. Оон «сериттениксээн хараачыгай» чалгыннарын шөлээн хергеш, эрикче карандадыр ужупта берди. Хараачыгайлар ол эжин ногаан алаакче үдеп алгаш чоруй бардылар.

В. ШУВАЕВ.

АК-КӨК ДИЛГИЛЕР

Соңгу чүк оранының ан-меңи — ак-көк дилгилерин өттүрериге Сибирьниң мурнуу талазы база таварышкан чер бөлү берген. Чоокка дээр-де аңаа ыңдыг ан черже таарышпас дээр бодап турган. Н. Н. Голопевичиге баштаткан, ан өттүрер тыва ажыл-ишчилер ол бодалдың шын эвезин көргүскен. Олар соңгу түүтүн он-он ак-көк дилгилерин Сани сыңны ажырып эккелген. Оон бээр каш-ла чыл болган. Олар хөй санныг шенеддерни кылган сөөнда несептериниң курлаг агаар-бойдуска ыңдаанын, кончуг үнелиг кенгир чаа уксалыын өттүрүп алган. Тыва хереглекчилер инитилелиниң ан ажыл-ажыйы эрткен аңнаар сезонунда өлүк баазазынга 2700 дилги кежин хүлээдип бергеш, 25 муң рубль арыг орудганы алган.

Бо чылын орулга оон-даа улуг болур — ажыл-агый дөрт муң дилгилиг, оларның үш муң беш түс хирезин күргенге чоокку үеде дужаар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Галапагос» 10, «Советтерниң эрге-чагыргазы дээш» 12, «Мында шыпшың черлер» 2, 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ол угаан сарыыл чон, угаан сарыыл чон, угаан сарыыл чон дележей» (1-ги, 2-ги сериалары) 3, 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Агаар бомбуунге аян-чоруктар» 10, 2, «Золтан Карпатиниң салыш-чалу» 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хар надын» 3, «Венгер бай» (1-ги сериазы) 5, 7, 9 шактарда.

НОМЧУКЧУЛАРНЫН КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1968 чылга онааштыр солуннаар болгаш журналдар чагыдылгазы эгелээн

„ШЫН“ СОЛУННУ

«Союзпечатьтын» бүгү-ле салбырларын, харылзаа белдирлерин, киоскилерин болгаш ажылдап турар черлеринерде хөй-ниитинин парлалга гарадыкчыларын ламчыштыр чагыдып ап болур силер.

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ ӨРТЭЭ

Чыылда —6 руб.,
алды айда —3 руб.,
үш айда —1 руб. 50 коп.

Чаш уругну эмигден үндүрери

Чаш уругну колдуунда-ла төрүттүнгеш, тос ай ажыл, бир хар чедип чорда, эмигден үндүрер. Оң хире апарганда, чаш кижиниң аъш-чемн шын түргүстүнгеп болза, хүн дургузунда ийизы-бүрү немелде чемни чип эгелей бээр. Эртен эмиг эмгирбейн бир стакан инек сүдүнге сухарей азы печенье ыңгыдып бераа эки. Кежээки чемниге стакан кефир (хойтпак), азы простокваша (ажыктаан сүт) бергее чогуур.

Сүт, кефир, простоквашаны чигирлеп-даа, чигир чокка-даа берип болур, ону бичии кижиниң күзелп-биле билир. Чигирлээн аңданыыг сускужуну (спроиту) хаймидыргаш, аксы хаагыг ярыг савага салып каап турда эки.

Уруг барык хар чеде бергеп-даа болза, чайгы изиг үеде ону эмигден үндүрери тааршычалыг эвее. Чүге дээрге чайын ижии-шөйүүдү ларыгларының кидиш түзүк үези болгай, немелде чемлаа уругиуң ишти-хырыын доолдурувудуп болур.

Аарыг уруттө эң-не таарышчалыг чем печинин эмининиң сүдү болур. Ынчангаш чазын уругну эмигден бодунуң сүдү-биле хүнде-ле ийи катап, а бир эвес эмининиң сүдү эзээн не болза, онда чаңгыс катап эмизирип турза эки.

Бир эвес уруг ийизы-бүрү чемни чип турар апарган болза, ону эмигден үндүрери белеп, не-эвиге-даа, чаш кижиниң бодунга-даа халажок. Болжаан 10—12 ай болганда, эмиг сүдү чедле ала-чайгалар эвээжеп келир болгай.

Бир эвес эмиг сүдү соолбастап туруп берее эмчи-биле сүмезежин көөр керек. Ындыг таварылталарда бромнуг камфараны 0,3 граммнан хүнде үш катап ижерии сүмелеп турар. Камфараны ийи-үш хонук ижерге-зе, эмиг сүдү солуу бээр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ.

редакцияның адрези:

Кызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орааскыларының 35-24, 25-38, харымсалгалы секретарының 23-35, партийжи аңылыраал киллизинин 23-54, агитацна болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-4, культуруг киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспонденттилер база совет түргүзүг болгаш аңылыраал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун чеделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01321.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
31 ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч.
ОКТЯБЬРЬ
6
ПЯТНИЦА
№ 237 (6874).

Өртээ 2 көп.

Октябрьның Төрээн чуртунуң сылдыстарже базымы

МОСКВА. (СЭТА-ның корреспондентизи). Октябрь 4 — космос үезиниң эгелээн хүну. Черниң дөлегейде баштайгы спутнигин Совет Эвилелиниге салып үндүрген хүнүнден бээр 10 чыл болган оонга тураскаа болдурган Москвамның хөй-ниитизиниң хуралы Кремльде Съездилер ордузунга болган. Ол байырлалдыг хуралга партияның болгаш чазактың удуртукчулары, ужудуучу-космонавтар олурушкан. Москва Совединиң шүүлемүнүң даргазы В. Ф. Промыслов хуралды ажыткан.

СССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш «Космос үезиниң он чылы» деп иштинде кыскан.

УДУРТУКЧУ АЖЫЛДАКЧЫЛАРНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«Партияның болгаш күрүнениң удуртур кадрлары марксизм-ленинизм теория-биле чепсегленип, эртем-техниканың чаа түүлдерин бүгү талалыг шинчээдиң ап, массаны делей-политиктиг кижизидериниң болгаш организастарының уран аргаларын билген турар хүлээлгелиг» деп, СЭКП-ниң XXIII съездиниң айтыкан. Ынчангаш кадрларның биилиин, оларның организакчы арга-мергежилин бедидер дээш бүгү талазы-биле ажылдарны чорудары партия организацияларының соңгаарлалып болбас чугула дерээ болур.

Удуртур кадрларны белеткээриниң талазы-биле СЭКП ТК-ның чанында партияның бот-өредилгелиг дээди школазы бистиң республиканың партия, совет болгаш комсомолдуң удуртур ажылдакчыларын белеткээр талазы-биле улуг дузаны чедирип турар. Сөөлгү каш чылдарда 150 кижи ол школаны доозуп, политиктиг дээди эртемниң дипломнарын алганнар.

Партияның дээди школазын доозкан эштериң хөй кезии СЭКП райкомнарының секретарылары, райкүүсков даргалары болуп база республиканың удуртур органнарынга, ажыл-агыйның аңгы-аңгы участоктарында ажылдап турарлар. Партия эге организациязының ролюн бедидер талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпиринде сөөнда партия райкомнары, Кызыл хооркому кадрларның политбилиин бедидип, өредилгезин организастары-биле коскү хемчеглерни алгылаан. Эртекен өредилге чылында СЭКП райкомнары, Кызыл хооркому партия ажылдакчыларының политиктиг болгаш теоретиктиг биилиин бедидериниң талазы-биле бөттүг ажылды чорукканнар. СЭКП-ниң тос райкомнарының чанында партия активиниң чыл хуусаалыг школазары ажылдап турган. Ук школаларга партконнарның, партия эге организацияларының секретарылары, оларның оралакчылары болгаш бюро кежигүннери шуптуузу 390 коммунистер хаара түттүнген турган. Партактив школаларын СЭКП райкомнарының партияның организастыг ажылдакчыларын белеткээр талазы-биле секретарларының, оларның оралакчыларының кыржилгези-биле ийи хүннүг семинарны эрттиргеннер. Семинарның баштайгы хүнүнде партияның иштики ажылынга хамаарыштыр, партия хуралынга хүн айтырының шилиири, илеткелге белеткенири, докталды ажылдап кылырын, чаа кежигүн кирип алырының чурумун, коммунистиң хууда херээн коорун, партия болүү-биле ажылдаары дээш дыка хөй хүн бүрүнүң амыдыралынга таваржыр чугула айтырыгларны сайгарганнар. СЭКП райкому партактивтиң школазының үзүлгелиг кичээлдериниң үезинде аңгы-аңгы ажыл-агыйларга үйүүшкүнүт кичээлди эрттиргени практикалап турар. Олар «Тывакобальт» комбинадының чеде бергени, аңаа бир хүннүң үйүүшкүнүг кичээлин организастаан. Партком секретары эш Гладинин ында коскү агитацияны канчаар ажыглап турарын, а комбинаттың кол инженери эш Монгуш комбинаттың келир үедеги перспективазын, үлетпүрге кобальтының хүн бүрүнүң дугайында тайылбырлап айтыкан. Район төвүнден ырак эвесте Ленин аттыг колхозтуң мал фермазынга үйүүшкүнүг кичээлди эрттиргеш, малчыннар ортузунга полит-кижизидилгелиг ажылдарны канчаар тургузарын тайылбырлап айтыкан. Район иштинде ажыл-агый чергелеринге үйүүшкүнүг кичээлдерни кылыры-биле чергелештирер ындыг практиканы кожа-хелбээ турарларже нептередиринде ажыктыын амыдырал бадыткап турар. Тес-Хем районнуң партактив школазының дыннакчылары боттарының чаржын турары Өвүр районче үйүүшкүнүү кылып, оон «Торгалыг» совхозунуң парткомунуң ажыл-херээ-биле танышканнар. Хөй-иитии организациялары-биле канчаар ажылдап турарын алчыларга партком секретарылары тодаргайы-биле чугаалап берген. Тайылбырның соонда партийжи ажыл-херектер болгаш ажылдагыйта хамаарышкан ийи таланың арга дүржүлга солчуушкунуг чугаалажыышкын кылган. Кылдыгган ажылдар-биле кады партактив школаларының ажылынга удуртулганы чамдык районнарның талазынан ам-даа четпес чорудуп турарын база-ла айтыры чугула. СЭКП-ниң Кызыл хооркому, Танды, Чоон-Хемчик, Бии-Хем райкомнары моон мурнукуг семинары эки түңнелдиг болган. Семинарның киржикчилери тускай темаларга лекция дыннаанынан аңгыда Новосибирск хөорайже экскурсиялап, ол хөорайның элээн каш райкомнарының, фабрика, заводтарының, совхозтарының парткомнарының партия ажылдарының арга-дүржүлгазы-биле танышканнар.

Ам бо чылын СЭКП райкомнарының 12 секретарылары Иркутск хоорайга бир ай хуусаалыг партия болгаш Советтер ажылдакчыларының семинарынга өөренип чоорааш келгеннер. Бир ай бурунгаар республиканың колхозтар, совхозтарының партия организацияларынга 70 ажыг кижи киржикчилиг 7 хонуктуг, а СЭКП райкомнарының инструкторларының 3 хонуктуг семинарын Кызыл хоорайга организастаан. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, ВЛКСМ обкомунуң, облпрофчөвүлелдиң харыысалгалыг ажылдакчыларына семинарның дыннакчыларынга ангы-аңгы темаларга лекциялары номчааннар.

Партия эге организацияларының секретарыларының семинарынга арга-дүржүлганы база солушкан. Ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозтуң Оргу-Шөлде хойжу бригаданың бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Дажы-Намчалдың партболук ажылын организастап турарының дугайында дыңнадыы солуп болган. Ол ышкаш, семинарның киржикчилери «Тывакобальт» комбинадында, Тандының «Тиилелге» совхозунда, «Революциянын чалбыыжы» колхозта болгаш дүржүлга станциязында партия организацияларының ажылдары-биле танышканнар.

Амгы өтчёт-сонгуулдалыг хуралдарның соонда дыка хөй чаа кижилер партия эге организацияларының секретарыларынга сонгулдары чугаажок. Ындыг болган төлээде, СЭКП райкомнары, Кызыл хооркому партия активтери-биле өредилгени түүгү таламаа-биле бедик дедеже түргүзар дээш боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Партия эге организацияларының секретарыларының, оларның оралакчыларының киржилгези-биле ийи хүннүг семинарны эрттиргеннер. Семинарның баштайгы хүнүнде партияның иштики ажылынга хамаарыштыр, партия хуралынга хүн айтырының шилиири, илеткелге белеткенири, докталды ажылдап кылырын, чаа кежигүн кирип алырының чурумун, коммунистиң хууда херээн коорун, партия болүү-биле ажылдаары дээш дыка хөй хүн бүрүнүң амыдыралынга таваржыр чугула айтырыгларны сайгарганнар. СЭКП райкому партактивтиң школазының үзүлгелиг кичээлдериниң үезинде аңгы-аңгы ажыл-агыйларга үйүүшкүнүг кичээлди кылыры-биле чергелештирер ындыг практиканы кожа-хелбээ турарларже нептередиринде ажыктыын амыдырал бадыткап турар. Тес-Хем районнуң партактив школазының дыннакчылары боттарының чаржын турары Өвүр районче үйүүшкүнүү кылып, оон «Торгалыг» совхозунуң парткомунуң ажыл-херээ-биле танышканнар. Хөй-иитии организациялары-биле канчаар ажылдап турарын алчыларга партком секретарылары тодаргайы-биле чугаалап берген. Тайылбырның соонда партийжи ажыл-херектер болгаш ажылдагыйта хамаарышкан ийи таланың арга дүржүлга солчуушкунуг чугаалажыышкын кылган. Кылдыгган ажылдар-биле кады партактив школаларының ажылынга удуртулганы чамдык районнарның талазынан ам-даа четпес чорудуп турарын база-ла айтыры чугула. СЭКП-ниң Кызыл хооркому, Тандының, Чоон-Хемчик, Бии-Хем райкомнары моон мурнукуг семинары эки түңнелдиг болган. Семинарның киржикчилери тускай темаларга лекция дыннаанынан аңгыда Новосибирск хөорайже экскурсиялап, ол хөорайның элээн каш райкомнарының, фабрика, заводтарының, совхозтарының парткомнарының партия ажылдарының арга-дүржүлгазы-биле танышканнар.

Ам бо чылын СЭКП райкомнарының 12 секретарылары Иркутск хоорайга бир ай хуусаалыг партия болгаш Советтер ажылдакчыларының семинарынга өөренип чоорааш келгеннер. Бир ай бурунгаар республиканың колхозтар, совхозтарының партия организацияларынга 70 ажыг кижи киржикчилиг 7 хонуктуг, а СЭКП райкомнарының инструкторларының 3 хонуктуг семинарын Кызыл хоорайга организастаан. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, ВЛКСМ обкомунуң, облпрофчөвүлелдиң харыысалгалыг ажылдакчыларына семинарның дыннакчыларынга ангы-аңгы темаларга лекциялары номчааннар.

Партия эге организацияларының секретарыларының семинарынга арга-дүржүлганы база солушкан. Ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозтуң Оргу-Шөлде хойжу бригаданың бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Дажы-Намчалдың партболук ажылын организастап турарының дугайында дыңнадыы солуп болган. Ол ышкаш, семинарның киржикчилери «Тывакобальт» комбинадында, Тандының «Тиилелге» совхозунда, «Революциянын чалбыыжы» колхозта болгаш дүржүлга станциязында партия организацияларының ажылдары-биле танышканнар.

Амгы өтчёт-сонгуулдалыг хуралдарның соонда дыка хөй чаа кижилер партия эге организацияларының секретарыларынга сонгулдары чугаажок. Ындыг болган төлээде, СЭКП райкомнары, Кызыл хооркому партия активтери-биле өредилгени түүгү таламаа-биле бедик дедеже түргүзар дээш боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Өөрүшкүнүң изиг сөстери

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕ

Кызылдың пассажир автозамыл-агый черииниң чөлээчылары, септекчи ажылчыннары, техниктиг амыдандчылары болгаш айбан-хаанчылары партия болгаш чазактың совет кижи дугайында докталмаа, сагыш салышкынын илереткен чугула документизин танышкары-биле чыглып келгеннер. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң докталының дугайында дыңнадыгны Тывавтотрестиң чүүл соорту кылдызының начальныгы эш Круговой кылган.

Автозамыл-агый черииниң токары эш Засов уң коллективтен ам 180 ажыг кижи узаткан шөлүзни амыдаанннар дээрзин чугаалаан. Партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга бөттарывыстың күмениишкинниг иижиис-биле харыылаар умуруыг бис дээрзин санаадаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазакка өөрүшкүнүң чылыг сөстерин кассир эш Бычкова илереткен: — Чүгле бистиң коллективтиң кежигүннеринден безин 150 ажыг кижи бедиткен шөлүкчилиг болуур. Оларның мурнундан партияга, чазакка «Четтирдивис!» деп чугаалазары өөрүнчүг-дүр — деп, ол чугаазын тендүрген.

Пассажир автозамыл-агый черииниң чөлээчылары болгаш бүгү инженер-техниктиг амыдандчылары юбилейниг чылдың он айларының планын октябрь 27-де үзе күүседир деп бедиткен хүлээлгени алганнар. Ол аазырга мурнунда көрдүнген хүлээлгезинниң хуусазының ийи хонук эрте болуп турар. А сентябрь айның даалгазын бүгү иөргүзүүлер талазы-биле коллектив амыр күүсеткен.

Д. ЕНДАН.

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Октябрь 5-ке чедир республикада 184 муң га тараа культуралары, азы оларның бүгү шөлүүнүң 73 хуузу кестиптеп. Үш хүн ооруде 14 муң га болган. 130,5 муң га черииң тавычалары бастыртынган, азы октябрь 2-де түрганындан 25,5 муң га коңудээп.

Аис хүнлер тараа ажаан алышкынын бедик темпилиг чорудар арганы берип турар. Ону Каа-Хем районнуң хову ажылдакчылары чоп ажыглап, чамдык ажыл-агыйлар ажаан алышкынны доозуп, өске хову ажылдарын казбарты берген. Сөөлгү үш хүн ында 5 муң ажыг га аңгыс аңдартынган.

Тараа культураларының тавычаларын бастырарын «Сүт-Хөл», «Көк-Тей» совхозтар октябрь 5-те дооскан. «Сукпак» совхозтуң тараажылары тараа кезилдээнин дооскан. Ол ажыл-агыйларда үреэнин бүрүн урдунган, аңгыс аңдарылгазының темпизин бедидип турар. Көк-тейжилер пландан ажыр 500 га черии аңдарган.

Тавычалар бастырылгазын Бии-Хем районнуң механизаторлары дүргедип берген. Олар хүн бүрүде 300 га черииң тавычазын бастырып турар.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң, «Көк-Тей» совхозтуң механизаторлары, ажаан алышкын техниказы Танды районнуң ажыл-ишчилериниге, а ол-ла районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң комбайнерлери кожазы «Коммунизмче орук» колхозка, «Тиилелге» колхозу Бии-Хем районнуң «Хадың колхозка, «Сүт-Хөл» совхозу Чоон-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозтуң тараажыларынга дузалажы бергеп. Дуза диилээн ажыл-агыйларның удуртукчулары аңаа ажылдап барган кижилериниң чурттаалгазынга, ажылдаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузуп, комбайнардан тараа сөөртүлгезин үзүктел чок тургузар ужурлуг.

Октябрь 5-ке чедир Төрээн чурттуң шыгжамырынга 77264 тонна тараа урдунган, азы план 128,7 хуу күүсеттингеп. Үш хүн ооруде 6141 тонна болган. Күрүнеге тараа дужаалдазы сентябрьга бодаарга, дүргедеп. Тываның бүгү районнары, оон иштинде Тандың район, күрүнеге тараа садарыныг графигинге өмдыгаа чедир кирип чадап, тараа хүлээп алыр пунктуриштир күрүнеге тараа садарының планын ажыр тараа садар хүлээлгелерин боттандырып турар.

Юбилейлиг чылда алган хүлээлгеринге киришпитир тараа садарын «Көк-Тей», «Бурунгаар» совхозтар, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтары күүсеткен.

Улуг Октябрьның 50 чылынга аздар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин коозу ажыл-агый ажылдакчыларының Хүнүнге чедир күүседир соругга-биле Каа-Хем районнуң тараажылары ажылды шапкынчыдып турар. Олар күрүнеге пландан ажыр 5 муң ажыг тонна тарааны сатпаа.

Ынчалза-даа чер бүрүде ындыг эвес. Шаннарда тараа хөй чыып турза-даа, Тандың районнуң ажыл-агыйлары юбилейниг чылга аздар кылдыр алган хүлээлгелеринге киришпитир күрүнеге тараа садарының графигинге өмдыгаа чедир кирип чадап, тараа хүлээп алыр пунктуриштир күрүнеге тараа садарының планын ажыр тараа садар хүлээлгелерин боттандырып турар.

Юбилейлиг чылда алган хүлээлгеринге киришпитир тараа садарын «Көк-Тей», «Бурунгаар» совхозтар, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтары күүсеткен.

Улуг Октябрьның 50 чылынга аздар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин коозу ажыл-агый ажылдакчыларының Хүнүнге чедир күүседир соругга-биле Каа-Хем районнуң тараажылары ажылды шапкынчыдып турар. Олар күрүнеге пландан ажыр 5 муң ажыг тонна тарааны сатпаа.

Ынчалза-даа чер бүрүде ындыг эвес. Шаннарда тараа хөй чыып турза-даа, Тандың районнуң ажыл-агыйлары юбилейниг чылга аздар кылдыр алган хүлээлгелеринге киришпитир күрүнеге тараа садарының графигинге өмдыгаа чедир кирип чадап, тараа хүлээп алыр пунктуриштир күрүнеге тараа садарының планын ажыр тараа садар хүлээлгелерин боттандырып турар.

Юбилейлиг чылда алган хүлээлгеринге киришпитир тараа садарын «Көк-Тей», «Бурунгаар» совхозтар, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтары күүсеткен.

Улуг Октябрьның 50 чылынга аздар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин коозу ажыл-агый ажылдакчыларының Хүнүнге чедир күүседир соругга-биле Каа-Хем районнуң тараажылары ажылды шапкынчыдып турар. Олар күрүнеге пландан ажыр 5 муң ажыг тонна тарааны сатпаа.

Ынчалза-даа чер бүрүде ындыг эвес. Шаннарда тараа хөй чыып турза-даа, Тандың районнуң ажыл-агыйлары юбилейниг чылга аздар кылдыр алган хүлээлгелеринге киришпитир күрүнеге тараа садарының графигинге өмдыгаа чедир кирип чадап, тараа хүлээп алыр пунктуриштир күрүнеге тараа садарының планын ажыр тараа садар хүлээлгелерин боттандырып турар.

Юбилейлиг чылда алган хүлээлгеринге киришпитир тараа садарын «Көк-Тей», «Бурунгаар» совхозтар, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтары күүсеткен.

Улуг Октябрьның 50 чылынга аздар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин коозу ажыл-агый ажылдакчыларының Хүнүнге чедир күүседир соругга-биле Каа-Хем районнуң тараажылары ажылды шапкынчыдып турар. Олар күрүнеге пландан ажыр 5 муң ажыг тонна тарааны сатпаа.

Ынчалза-даа чер бүрүде ындыг эвес. Шаннарда тараа хөй чыып турза-даа, Тандың районнуң ажыл-агыйлары юбилейниг чылга аздар кылдыр алган хүлээлгелеринге киришпитир күрүнеге тараа садарының графигинге өмдыгаа чедир кирип чадап, тараа хүлээп алыр пунктуриштир күрүнеге тараа садарының планын ажыр тараа садар хүлээлгелерин боттандырып турар.

Тандың районда күр чер совхозу «Тиилелгениң» тараажылары күрүнеге тараа садар планын октябрь 5-ке чедир 104,4 хуу күүсеткип, күр черниң 11063 тонна чаагай, чемгир тараазын Төрээн чурттуң шыгжамырынче урган.

Амгы үеде совхозтуң тус-тус звеноларының аразында калбарган чарышка эш Михаил Монгуштуң баштаан звеновзу шүүлү берген. Ол звеноның кемнигүн бүрүзү-ле 900 ажыг га черниң тараазын ажаап алган. Гадам-на ортумак дүшүт 16 центнер. Ажаап алыышкынның чымыштыг хүннери үргүлчүлевишаан. Дуршулгалыг комбайнёрлер Мөрдүй-оол Серээ, Куулар Дадар-оол олар Монгуштан чыдым калбас аззаш оон сөө-биле ызырты сүрүп, база шалыпкын ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: солагай талазындан — С. Мөрдүй-оол, К. Дадар-оол, адаанда — оларның комбайнарының тараа кезип чоруп орары.

Д. Анай-оолдуң сөзү, фотолары.

СОВЕТ-ПАКИСТАН КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

Совет чазактың чаламын ёзугаар Пакистанның президентиэш фельдмаршал Мохаммед Айюб Хан болгаш ону үдеп чоруур кижилер аян-чорум кылып, Совет Эвилелиниге сентябрь 25-тен октябрь 4-ке чедир чоруп турган.

Совет-пакистан кады кылган дыңнадыгда демдеглеп турары болза, Совет Эвилелиниге чоруп турган үезинде Пакистан Ислам Республиканың баштыңы совет улустуң амыдыралының янзы-бүрү талаалары-биле таныышкан. Пакистан улуска Совет Эвилелиниң улузунуң найыралчы сеткил-сеглежин хереченлеп турар чүректиң хамыдыктан хүлээп алымыкынны аалчыларга көргүскен.

Президент Айюб Хан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары Л. И. Брежнев, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный олар-биле бееседилер кылган. Бееседиларга совет болгаш пакистан албан кижилери киришкен.

Болгулаан бееседилер найыралдың болгаш бот-бодуң билчир чорудуун байдалынга эртип, делегейниң болгаш совет-пакистан харылзааларын улам ыдай хөгжүдериниң чугула делегеидегей айтырыгларынга хамаарышкан.

Түрүп турар харылзааларны быжыглаарын, политика, экономика, культура болгаш өске-даа адырлар талазы-биле кады ажылдажылганың кавыларын калбаттырын үргүлчүлээриге боттарының бижыг бодалын ийи талалар илергейлээн.

Совет Эвилели биле Пакистанның аразында тургустунган садыг болгаш экономиктиг харылзааларның бот-бодуңга ажыктыг шынарын бадыткавышаан, талалар 1975 чылга чедир үеде экономиктиг кады ажылдажылганы болгаш садыгны улам ыдай боттуг көвүдедиринии планын ажылдап кылыр дугайын дугурушкан.

Культура болгаш эртем кады ажылдажылга дугайында күшүүт турар дугуржулганың хемчээлдериге эртем, культура болгаш уран чүүл талазы-биле ийи чурттарның аразында харылзааларның чедишкинниг болгаш ажыктыг кылдыр хөгжүп турарынга күзелиниң ханганып совет болгаш пакистан чазактар илергейлээн дээрзин дыңнадыгда ооң ыдай чугаалап турар. Мергежилдиг башкыларның, эмчилериниң, эртемденнериниң болгаш өске-даа адырларның тускай эртемниглеринии напионал кадрларын белеткээр талазы-биле найыралчы деткимчелин Пакистанга көргүзеринге белеглин совет тала илергейлээн.

Делегейниң чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле совет удуртукчуларының болгаш Пакистанның президентизиниң аразынга болган бееседилер үзел-бодалдарының калбаа-биле дүжүп турарын көргүскен.

Күрүнелер аразынга быжыг тайбынны тургузарының болгаш делегейниң дүшүүдүүг чорууп чавырымдырарының хереэнге боттарының чүткүлдүүн Совет чазак болгаш Пакистанның чазаа бадыткаан.

Талалар араб күрүнелерге удур израиль агрессиязының түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте тургустунган шыңгыы байдалды чугаалажып көрген. Израильдиң агрессечи үүлгедиишкиннерин бүрүү шаңныышаан, талалар болза дайын чорулгаларының үезинде эжелеткен араб девискээрлерден израиль шеригнерин соңгаарладырыкын чоокка үндүрери Чоокку Чөөн чүкте байдалды чогумчударының херээнге бирги чергезинии сорулгазы кылдыр санап турар.

Совет чазак болгаш Пакистанның чазаа Мурнуу-Чөөн Азиида, ылаңгыя Вьетнамда байдалдың дугайында санал-оналдарын солушкан. 1954 чылдың Женева дугуржулгаларында көрдүнгенин ёзугаар бодушуп салым-чолуг даштыкымның холгаарлаашкынны чоокка боду шиитпирлээринге вьетнам улустуң эргежин хүлээп көөрүнге үнделелээп, Вьетнамда дайынны свадал чоокка соксадырының эргежон чугузазынга боттарының бүзүрелин олар илергейлээн.

Чепсегленишкинин дүжүрериниң болгаш идролуг чепсекти хоруурувуң айтырыгларының база өске-даа айтырыгларының талазы-биле 1965 чылда боттарының аразынга чедип алган бот-бодуң билчир чорукту ийи талалар бадыткаан. Ядролуг чепсекти таратпас дугайында делегей керээзин сойгаарладырыкын чоокка чарарының улуг ужур-дузазын олар үнелеп көрүп турар.

Индий-пакистан харылзааларга хамаарыштыр Пакистанның президентизи Ташкент декларациязынга ат салган соонда болгулаан бееседилер үезинде чылдага партия активиниң өөредилгезинин талазы-биле эң дээре чергелерге кирип турган болза, бо эртекен өөредилге чылында бо айтырыгже кичээнгейни кошкатканнар. СЭКП Бии-Хем райкому партактив школазының өөренир программазын ажылдап кылган, бюрога бадылаан. А ынчалза-даа ол ажылды дөрт харылап турар кижи — СЭКП райкомунуң секретары эш М. Бессмертных хынааланы кошкатканындан кичээлдер куду деннелге, организация чок эртикилээн.

Удуртукчу кадрларның политбилиин бедидерине болгаш ажыл-агыйны билдилиг удуртурунга үе-үеде организастап турар семинарлар улуг рольлуг. Моны барымдаалазам, СЭКП обкому партия райкомнарының секретарыларының, килдистер эргелекчилериниң, инструкторларының, партия организациялар секретарларының семинарларын организастаарынче улуг кичээнгейни уланыдыргаан. Ынчангаш сөөлгү ийи чылда СЭКП райкомнарының секретарылары-биле түр семинарларны каш удаа организастаан. Ылаңгыя райкомнарының бирги секретарларының 7 хоорай-биле түр семинарларны каш удаа организастаан. Ылаңгыя райкомнарының бирги секретарларының 7 хоорай-биле түр семинарларны каш удаа организастаан. Ылаңгыя райкомнарының бирги секретарларының 7 хо-

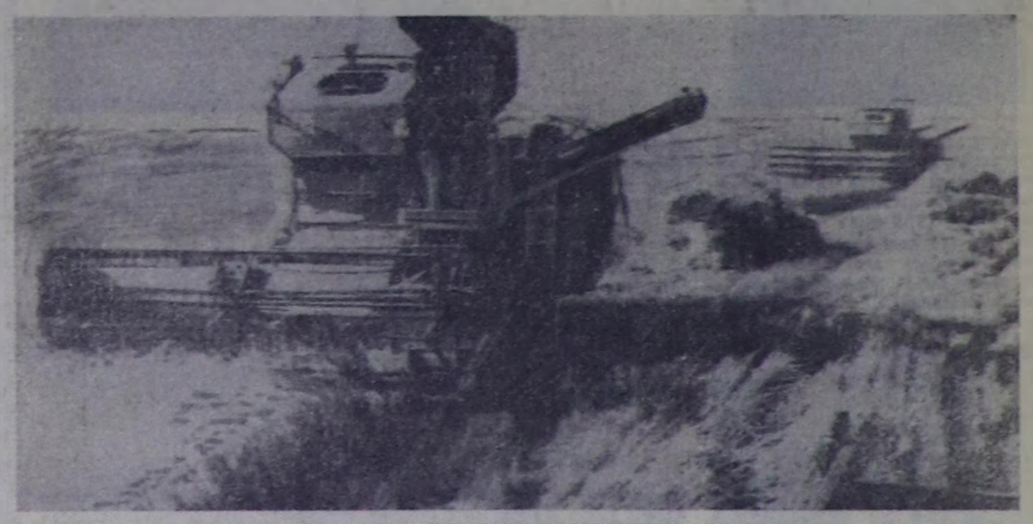

Улуг Төрээн чуртувуста

Картофель садары үргүлчүлевишаан

ЧУВАШ АССР-НИҢ, МАРИЙ АССР-НИҢ болгаш ВОЛГОГРАД областтың кедээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ююн төлептиг уткууру дээш чарышпышаан, күрүнеге картофель садарының чыл планын күүсеткен. Белетиел черлеринде Чуваш АССР-ден 163 муң тонна, Марий АССР-ден — 66 муң тонна, Волгоград областан — 50 муң тонна тараа киргем.

Күрүнеге картофель садары үргүлчүлевишаан.

План күүсеттинген

Приморье крайның кедээ ажыл-агыйның ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ююн төлептиг уткууру дээш чарышпышаан, тараа культураларының чаагай дүжүдүн остүргеш, күрүнеге тараа садарының планын ёзанчок ажыр күүсеткен.

Аъш-чем, крупа (рис чөнна) болгаш мал чеми болур тараа культураларын садарының планнары күүсеттингем.

Күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан.

Тарааны — пландан ажыр

СМОЛЕНСК ОБЛАСТЫҢ кедээ ажыл-агыйының ишчилери Улуг Октябрьның 50 чыл ююн төлептиг уткууру дээш чарышкын илябарткаш, күрүнеге тараа садарының планын ёзанчок ажыр күүсеткен.

Областтың колхоз, совхозтары тараа хүлээп алыр черлерге 100,3 муң тонна тараанны чедирип бергеш, аъш-чем болгаш мал чеми болур тараа культураларын садарының планын ажыр күүсеткен.

Тэрэтиһэжи амыдырал

КОММУНИСТЕР АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

Үргүлчүлеп келген чаашкыннар, зэрте дүшкен сеөк тараажыларны дүвүредип, кандыг-бир чаа хемчегларни дүргеп ап чорударын негеп турган. Ынчангаш СЭКП райкомунуң бюрозунга, партия эге организацияларының хуралдарынга дүжүттү кыска хуусада, чидириг чеккa аажаап алырынче угланган партийни принципиалдыг чугаалар, үнелиг саналдар, четпестерни чайладырынче угланган чидиг шүгүмчүлелдер болгулаап турган.

«Коммунистерниң хууда харыысалгазын бедидер» деп айтырыгны ажаап алыышкынның бүдүүзүнде «Коммунизмче өрук» колхозтуң коммунистери партия хуралынга чугаалашкан. Аңаа колхозтуң удуртагчы агроному, партбюро кежигүнү эш Калмкуйин таарымчалыг шак бүрүзүн чеп ажыглаарынче бүгү ажыл-ишчилерни эвилелдээрикке коммунист бүрүзү улуг рольдуг болурун онзалап демдеглээн. Коммунистер борта созуп эглээнер. Ажаап алыышкынның изиг-түвүн үезинде Саргалда тараа шелүнге мындыг таварылга болган: Дүшкө чедир комбайнерлер тавычада тараалларны бастырып двоспаан турда, незек суггур чаъс чаггаш, ажылды сонсатнан.

— Даарта үчүле дүш сеөнде бастырып болур — деп, бир комбайнер хинирениген.

— Даарта-даа тараа кургавас. Харын ам шупту чанар болза эки-дир — деп, база бир кижи мурнукузун деткип каан. Ынчан коммунист Александр Дресвянников, ол чугаалаарга киришпейн, папиросун соруп, оөң ыяын аскындан белгаш думчуундан хоюг кылдыр үндүруп, дээрже болгаш Саргал хөвүзүнүң ол-бо талааларынче көргүлеп каап, бир-ле чүвени хандыр бодаан.

— Чаъс Дерзиг-Бажындан келгеш, Сарыг-Септи таварып, Саргалдың алдыы талазын колдап таварып эрти. Бо шынчаар чаашкынның чүгле кыдыы таварыды ышкаш — дээш, Александр Карпович чанында орган аныяк коммунист Юрий Банбанче көрген.

— Ол шын. Бригада төвүнүң үстүнде тэрээларны барып көөрү-биле кижиден чөрудар. Чанар дугайында айтырыгны оөң совида чугаалажыр — деп, Юрий Банбан саналын үндүрген. Оөн Александр Карпович агроном-биле мотоцикилге ушкажыпкаш, Саргал-Бажында тарааны барып көөрү-биле черупканнар. Барып көөрге, шыкап-ла ында чаъс чагбаан, тараа кургаг болган.

— Ам комбайннарны дүрген бээр чөрудар-дыр. Бо шелдүң тараазын даарта деезүп турувуста, чаъс чаап эртнен куду шелдүң тараазы кургай бээр — дээш, агроном Степан Измайлович мотоциклин ажыядаткаш,— че, Александр Карпович, олур, комбайнарга бараал,— дээн.

Партбюро кежигүнү эш Калмкуйин комбайнерлерге тургустунуп келген байдалды тайылбырлаш, ам Саргал-Бажында бүгү комбайнарны чөрударын дыңнадырга, олар оөң ажыг километр черге көшкеш, хүн нормазын шупту ажыр күүсетненнер.

Бо чижектен тараа ажаалгазынга коммунистерниң мурнанчы, сөрүк кижиричи роюн көрдүвүс.

«Совет Тыва» совхозтуң партия организациязының үнүүшкүнүүт бюрозу Чеди-Паш бригадазының төвүнге болган. Аңаа тараа ажаалгазының эң куду темпизиг чөруп турарының чыдагаанын, кол агроном эш Жилиннің ажаап алыышкынның үезинде чугула айтырыгларны шиитпир чөк, эрең-гей удуртуп турарын партбюромуң кежигүннери, аңаа чалаткан коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээш, дарый ап чөрудэр төдаргай хемчегларни ажыядап кылгаш бадыласан. Оөң түнелги төдаргай ажыл-херек-биле доңнашкан. Тараа ажаалгазын организастаары экижип, ажылдың темпизин бедээн. Тус-тус комбайнерлерниң аразында социалистиг чарыш калбарып, оөң түнелин үргүлчү үндүрүп турар апаргаан. Коммунист комбайнерлер аңаа баттарының үлегерин көргүскеннер. Коммунистер Марченко биле Сандажы олар хүн нормазын 100—200 хуу күүседип, ажаалданың шынарын экижиткен. Ол-ла бюро хуралынга бригадада ажылдап турарларның аъш-чем болгаш культура хандырылгазының четпезин шүгүмчүлеп, ону чайладыр талазы-биле төдаргай хемчегларни дарый алырын совхоз директору эш Түгерге, партбюро секретары эш Саая оларга дааскан.

Районуң бүгү тараа шелүнүң 70 хуу хирези ам ажааттынган. А чамдык комбайнерлер: А. Сенгажы, Г. Марченко, С. Шыгыраа, («Совет Тыва») А. Дресвянников, К. Дресвянников, П. Ситников, Ө. Долганов («Коммунизмче өруң»). В. Зубов, П. Захаров («Октябрь 30 чылы»), Александр, Василий, Иван Никифоровтар («Ленинчи өруң») туструзунда 500—700 га черниң тараазын нестиргеннер.

Механизатер кадрларның кызымак ажылының түнелинде район бо чылын тараа ажаалдазын элээн организастыг, дүрген темп-биле чөрудуп турар.

Күрүнеге тараа садар планын район күүсеткеш, ам планнан дашкаар 3500 тонна тараазы күрүне шыгжамырынче киирген. Күрүнеге тараа дужаар талазы-биле «Коммунизмче өруң», «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи өруң» колхозтары болгаш «Совет Тыва», «Буруңгаар» совхозтар онза идепкейлиг киришкеннер. Бо ажыяагыйларның партия организациялары дүжүт ажаап алыышкынының үезинде организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарны тараажылар өртүзүнга экижиткеннер.

Аңгы үеде партия организациялары коммунистерниң кол нүүдүн дүжүт ажаалдазын деөзарынче, эң эки шынарлыг үрезиннерни урарынче күскү чер аңдарылгазын дүргедедиринче болгаш мал кыштагалашкынының белеткелинче угландырып турар.

С. САДИ,
СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң секретары.

ХУРАЛГА ЧҮҮ ИЛЕРЭЭНИЛ?

Тоолу районда «Совет Тыва» колхозтуң Талым сүт-бараан фермазында партия эге организациязының секретары К. Бичө-оол коммунистерниң чоокта чаа болган отчёт-сонгулдазы хуралынга бодунуң ылеткелин мынчалар эгелээн:

— Партия эге организациязының чорудуп келген масса-политиктиг болгаш организакчы бүгү ажылы СЭКП-ниң XXIII съездиниң тоогуглуг шиитпирлерин амыдырала чедиишкинниг боттандырарынче, Совет эрге-чагырганың алдарыг 50 чылынга тураскаатkан социалистиг хүлөөлелерни хуусаа бетинде төлеттир күүседирынче угланган.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты юбилейниг чылда чедип алыр дээш патриоттуг шимчөшкинде киржип турар фермаңың коммунистери болгаш бүгү саанчылары Улуг Октябрьга алдар болдурган хүлөөлелерин эрестиг күүседип, бо чылдың эрткен тос айларының дургузунда 69 тонна сүттү күрүнеге сатнан, 123 бызаларны бүрүн доруктурган, 11 тонна өдекти болуп алган, мал кажааларын сентөөн, чурттала бажыңнарын чугайлап, чылыглаан, хлеб бижырар черин, чанар бажыңны болгаш кызыл булуңду ажыглалга киирген.

Бо бүгү ажылдарны кылып, бүдүрүп алырынга фермаңың коммунистери шиитпирлиг рольду ойнап, боттарының мурнакчы үлегерин бүгү ажыл-ишчилерге базым бүрүзүнде көргүзүп келген. Чижээ, саанчы коммунист А. Ооржак сүт саалдазының, бызаа доруктурарының талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап, хөй-нитинниң амыдыралынга идепкейлиг киржип, фермада херөөженнер чөвүлелин удуртушаан, саанчылар ортузунга масса-политиктиг ажылды партия эге организациязының дээре тургускан: лекцияларны, беседаларны, политинформациялары планнаар доктаамал чорудуп келген. Партия организациязының агитатору коммунист эш Торлук сөөлгү үеде саанчылар ортузунга чүгле беседа эвес, харын-даа политинформацияны кылып, бистиң чуртувустуң политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралының база делегей байдалының дутайында информастыг тайылбыр ажылын кылып, ону бодунуң колхозунуң, фермазының амыдыралы, тодаргай сорулгаларыбиле сырый холбаштырып турар.

Талым сүт-бараан фермазында партия болгаш комсомол организацияларының база херөөженнер чөвүлелиниң органы хана солуун ай саанында үнүп келген. Хана парлалгазынга мурнакчыларның дуржулгазын чырыдып, бар четпестерни чидиш-биле шүгүмчүлеп турар. Бо чылын бир инектен-не кижи бүрүзү 1000 ажыг килограмм сүттү саап, Улуг Октябрьга алдар болдурган социалистиг хүлөөлелерин чедиишкинниг күүседип турар М. Кол, Л. Кулакчык, Ж. Кол ишкаш мурнакчы саанчыларның дуржулгазын хана солуунуң сөөлгү номеринге бижээн. Ол ишкаш 70 харлыг хоочун коммунист Кол Сандыжап ирен артель будүрүлгезинге ам-даа киржин, төрөөн колхозунуң юбилейниг чылда күрүнеге сатнан бода малын 500 ажыг километр черге суржүп, бетхеп-не шиитпирлерни ажыглаан хана парлалгазында чыдыр демдеглээн.

Партия чырыдышкынының системазынга 1966—1967 өөредилге чылында коммунистерниң марксисчилениичи билиин бедидеринче кидепкейлиг киржин, фермада херөөженнер чөвүлелин удуртушаан, саанчылар ортузунга политинформацияларны ыяш ёзугаар доктаамал чорудуп келген. Владимир Ильич Ленинниң биографиязын белгаш политиктиг билиглеринден үндезиннерни өөренир школага кичээлдерни СЭКП райкомунуң организастыг ажыл кылдызының инструктору А. Доржу эрттирип, фермаңың бүгү ажыгдакчыларының ортузунга лекцияларны, беседаларны чөөрүгейин партия эге организациязы докладчыларын утландырып келген. Владимир Ильич Ленинниң биографиязын белгаш политиктиг билиглерниң

Контролёрларның ролю

Бай-Тайганың «Кара-Хөл» колхозунуң № 2 сүт-бараан фермазының ажылын үн ажыл-агыйда улусчу контроль болүүнүң кежигүннери хынап корген.

Ферма бо чылдың ийги чартыының эгезинден бээр 2207.7 кг сметананы саржат кылдыр бүдүрбейн, колхозтуң складынга олчаан дужаагаи тургаи. Элээп үе эртеикде демги сметананы саржат кылдыр булгаатш, күрүнеге киирери-биле Барыын-Хемчикти маслопромга апарган. Саржаанарда чыт бар-дыр дээш, хүлээп албаан. Оон соонда катап эргиспеш чедире бээрге база албаннар. Он ажыт бүтөн саржагны чүдүрүп алгаш, Кызылга база чедиргеш, дедир бадырганнар. Ажыы-биле чугаалаарга саржагны планга киирингер дээш, оон үнезинден дудак чок чарыгдалды колхоз үндүрген. Бо хүнүерде 242,9 кг сметана база-ла саржат кылдыр булгаттынмаан, ыяш досқаарларда, салынчыларның өглерин санай тургулазары хыналадаи илерээн. Досқаарларда ажыксыт сметаналарның кырында салаалар, диштер истери олчаан, бок-чам хөме алы берген тургулаар.

Колхозтуң хөреңгизин ынчалдыр буданнап турарының чыдагааны чүдел дээрэин улусчу контролёрлар сонуургап көрген. Колхозтуң удуртукчулары-даа, салынчылар-даа сава чогунга шамнап турар. Шынында ындыг эвес. Бидоннарны салынчылар тыртқан сүт кутқаш, өглеринде апаргылап алгылаан, хойтшактап тураралар. Барыын-Хемчик-биле колхоз аразы ырак эвес, саржагны баксыратпас дизе хүнүүн-даа чедирип, дужаап болур арга бар. Саржагны ыяш досқаарларга шыгжап ажаары албан турда-ла, ферманың эргелекчини эш Сендаа ону хереке албайн келген. Моон уламыидан сметананың-даа, саржагның-даа хүдүл, чыдып турар чыдагааны ында дээрэин хынаала көргүскен. А сава чогунуң чылдагааны баксыраан саржат-биле ферманың савааларын иштеп алгаш турарында. Тырткан сүттүң сметаназын хүнүүн саржаглаар арга бар турда-ла ону 3—4 хонду изиг черге тургузупкаш, ам кээп саржагларга алдынган саржагның шынары багай болуп турар чылдагааны ол.

Ферманың бүдүрүп турары бараанның продукциязының шынарын экижидеринче чугула кичээнгейин угландырып, ол ажыыды башкарарынга төлептиг кижилерни томуйлап, ферманың учёт-отчёдун экижидерин колхозтуң баштаар черинге улусчу контролёрлар сүмелээн. Юбилейлиг байырлалга чедир санныг хонуктар арткан. Арткан үеии чоп ажыглаар дээш шыңгыы хемчеглерни алыры колхоз баштаар черинден негеттинип турар.

Х. ДОЙНУҢ.

МАСТЕРСКАЯЛАРНЫ БЕЛЕТКЭЭР

Республиканың ажыл-агыйлары амгы үеде дүжүт ажаан алышкынның, мал чемининг белеткелии, адгыс андарыягзын чорудуп турарлар. Оон-биле чергелештир, күскү, кышкы септелгете мастерскаяларны ой-шаанда, шынарлыг белеткеп алырын база утпаза чогуур. Техника септелгези база чугула болгаш улуг хемчээлдиг ажыл. Районнарның бүдүрүлге эргелеллериниң болгаш «Сельхозтехника» каттыжышкынының район салбырларының кады кылган планын ёзугаар кедир чылдың хову ажылдары эгелээринге чедир 1670 тракторну, Д181 трактор андазынарын, 1368 сеялкаларны, 620 автомашинаны септеп белеткеп алыры корлунген. Бо чылдың дөртку кварталында 648 трактөрну, 435 трактор андазының, 559 сеялканы, 225 автомашинаны болгаш өске-дээ хөй көдээ ажыл-агый техниказын септээрин ол планда айыткан. Ол хире улуг хемчээлдиг ажылды бүдүрүп алырда, септелге баазаларын ой-шаанда белеткеп ап, септелгени эгелээринин хуусаалары узамыкгырбазы кончуг чугула. Чыл бүрүде бистиң республиканың ажыл-агыйларының удуртукчулары, түскай эртемнигаери септелге ажылын сентябрьның тончүзүнде, алы октябрьның эгезинден эгелеп болур турбуже. Улуг Октябрь байырлалының соонда эгелеп, хөй үнелиг үе-шактыг эрттирип турар.

Амгы үеде септелге мастерскаларының белеткели кадыгыл техника септелгезиниң шынарын экижидер дээш чүнү кылганыл ынчаи? «Сельхозтехника» каттыжышкынының септелге мастерскаларының хөй нуруузуи күскү, кышкы септелге ажылдарынга белеткелдерни доозуп турар. Ында гыя «Сельхозтехника» каттыжышкынының Бии-Хем район салбырының мастерсказы эки белеткеттинген. Салбыр мастерскаяны белеткээрининг организаетехниктиг хемчеглерин, оон технологтуг планнаашкынының схемазын баш удур ажылдап кылган турган. Технологтуг схемага кезектерни ийи катап чуурун, оларның үреиген черлерин шын тывар-ын, шимчелнкчилерниң кыварчаар материалдар чарыгдарын, күчүзүн санап тургаш, оларны септээрин, бо ажылга шыңгыы хыналаданы тургузарын көрген. Мастерскаяның дериг-херекселдери, чылыдыгазы, агаарладылга херекселдери бүрүү-биле чедимчелиг кылдынган. Техниктиг негелдетер ёзугаар аңаа ажылдаар ажылчыннарны четчелээн болгаш оларның ажыл кылыр эткерекселдери белеткеттинген. Бүдүүлгете ажылчыннарның чеже шак-че иштинде ажылдарының нормаларын профэвилеа комитеди-биле дугуржуп тургаш, ажылдап кылган. «Сельхозтехниканың» Чадана каттыжышкынының мастерскаяларының септелгези чоокку үеде доостур. Ында ылчирбелиг трактөрларның рамаларын кылыр цех эки кылдынган. Мастерскаяда дүнзаалаар станөк, күштүг компрессор, септеп дооскан трактөрларга кывар-чаар материалдар кудар херексел тургустунган. Ында септекчилер трактөр чуур стендинин база эптеп турар.

«Сельхозтехника» каттыжышкынының мастерскаяларының хөй нуруузуна бо чылын септээр кезектерни болуктеп соортур технологтуг корзиналарны тургузар. Чеди септелге мастерскаяларында шимчедкчилер септээр электри эстакадаларын, ч ажлы мастерскаяларда тракторларны цехтер аайы-биле чылдырар херекселдерни ажыглалга киирген. Бо чаа дериглелер септекчилерниң күш-ажылын бүдүрүкчүлүү болдурарынга болгаш септелгенин шынарын экижидерине дузалаар.

«Сельхозтехника» каттыжышкынының Улуг-Хем районда салбыры, Тес-Хем, Таңды каттыжышкынары септелгете белеткели дыка хожудып турар. Ында септелге мастерскаяларында чылыдыга киирткинзен, станөк дериг-херекселдерниң септелгези доозулбаан. Септелгете ажылдаар ажылчыннар четчелеттинмээн болгаш септелге ажылдарының норма-чижектери ам-даа ажылдап кылдынмаан.

«Өөк», «Найырал» совхозтарының септелге мастерскаяларының белеткели доостурүүнүң кырында келген, а Бии-Хем районнуң «Тинлелге» колхозунда, «Тинлелге» совхозта болган өске-даа чамдык ажыл-агыйларның септелге мастерскаяларының белеткели дыка хожудап турар.

Бо чылын республиканың колхозтарының болгаи совхозтарының септелге мастерскаялары стол кырының 24 орунпээр станоктарын, 4 токарь станогун, одалга аппаратуралары тааржыгтырар 9 стендини, үе насостарын тааржыгтырар болгаш оларның ажылын хынаар КН—1575 деп 6 стендини болгаи өске-даа техника септелгезиниң шынарын экижидер хөй дериг-херекселдерни алган. Бо чылдың дөртку кварталында 30 токарь станоктары келир.

«Сельхозтехника» каттыжышкынының болгаи ажыл-агыйларның септелге мастерскаяларының септелге-техниктиг дериг-херекселдер-биле ханцырылгазының экижин турары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, септелгениң шынарын экижидип турар. Ам кол соруглэ — септелге мастерскаяларын чогуур хуусаазында белеткеп алгаш, септелгени ой-шаанда эгелээри болур.

И. ОЛДЫРЕВ,
республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының инженери.

«Улуг-Хаяа» совхозтуң хову турлагларында механизатор-тараажыларның чурттаар, чемненир черн эки шынарлыг дериттингеи. Баян-Колдуң № 2 хову бригадазының төвүнде ниити чурттапга черн, кызыл булун, столовая арыг-силиг байдалда турар. Поварлар тараажыларга амданныг чемни бараалгадып турар.

Комсомолчу кыс Сарыг Диизеңмаа поварлап ажылдаа-ла дөрт чыл чедип турар. Ол комбайнерлерге эки шынарлыг чемни белеткеп берип турар. Хостуг үезинде ол кызыл булуңга чомчулгаларны, оюнпарны база организастап келген.

ЧУРУКТА: С. Диизеңмаа, О. ОХЕМЧИКТИҢ сезүү болгаи фотозу.

Орбитада—„Молния-1“

СЭТА-ның дыннадыы

Совет Эвилелиниге харылзааның «Молния-1» дээр спутнигин эдлеп ёзугаар салыя үндүрерин боттандырган.

Харылзааның «Молния-1» дээр спутнигин салыя үндүргени Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл юбилейиниң программаларын даамчыдар база ыракка телефон-телеграф радио-харылзаазының системаларын ажыглаарын хандырар сорулгалыг.

Харылзаа спутнигинде турагускан аппаратура ой-тавында ажылдап чоруур.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Баштайгы түңнелдер

КНО-нуң Кол Ассамблеязының 22-ги сессиязы бодунуң ажылын Нью-Йоркта ийи неделя иштинде үргүлчүлеп турар. Оон ажылының баштайгы түңнеделерин ам бээн үндүрүп болур. Бүгү делегейде тайбыңның салым-чолунга шинтпирлиг ужур-дузалыг ийи айтырыглар делегаттарның эң улуг кичээлгейин хандыдып турар. Бо болза Вьетнамда америк агрессияның болгаи араб чурттарга удур израиль агрессиязының түңнелинде Чоокку Чоон чүкте тургустунган кризис-тир.

Вьетнам айтырыы Кол Ассамблеяның хүн айтырымында тургустунмаан болгаш тургустунмае-даа ужурлуг. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның төлээлекчилери КНО-нуң индиринден' америк агрессиязыны шинтпирлиг киленээшкин-биле буруу шаап, ВДР-ни бомбалаарын доп-дораан, чугаа чокка соксадырын, Мурнуу Вьетнамдан америк шериглерни үндүрериы, бодуңуң херектерии боду шинтпирлээр эргени болгаи арганы вьетнам улуска тыпсырын негеп турган. Социалистиг чурттарның бо туружун өске-даа хөй чурттар, хамыктың мурнунда Азианың болгаи Африканың чурттары кайы-бир хире-чергези-биле деткээн.

Бо сессиязга Каттышкан Штаттарны ажыы-биле камгалаан камгалакчылар ам дээрезинде чок болганын чугаалап каар херек. Американың эң шыпчы эвилелчилери, чижэ, Англия безин Вьетнамга "тайбың таарыштырылганың эргежок чугуланың дугайын чугаалаар үжурга таварышкан. Ындыг болза-даа тайбың таарыштырылганың дугайында оларның билишкини Вьетнамда тайбың шинтпирлээшкинче ёзулуг оруктан ырак деп чүве билдингир. Ынчангаш мораль болгаи политиктиг тускайлаашкынга таварышкан Каттышкан Штаттар шериг тнпилегезинче эвес, а Вьетнамда чоруудээнн политиктиг шинтпирлээрнинче үүткүп турар дээр бодаалы тургузарын орааштынпаан, ам кажарлаашкынны кылып турар. Ол дугайным АКШ-тың төлээзи Голдберг Коз Ассамблеяның хуралынга чугчураан, сентябрь 29-та бодуңуң чугаазынга АКШ-тың президентизи Джонсон АКШ-тың Вьетнамда политиказын шинзыктырарын ораадажып турган.

Чоокку Чоон чүкте байдалдың дугайында айтырыг вьетнам айтырыныдан ылгалыштыр Коз Ассамблеяның хүн чурумунга тургустунган. Ниити чугаалажылга чоруп турда ийи турган ам безин илереттинип келген. Бир талазында израиль агрессиязының үржуктарын доп-дораан үзүткаарын болгаи ажелеткен араб девискээрлерден хамыктың мурнунда израиль шериглерни үндүрерин негеп турар араб чурттарның турушку. Бо чөптүг негелдетерни Совет Эвилели болгаи социалистиг өскедээ чурттар бүрүү-биле деткип турар. Азианың болгаи Африканың хөй чурттары ол негелдетерни база деткээн. Ындыг болза-даа Израильдиң хөй санныг эвес елдарлыг талалакчылары КНО-да база бар. Ол болза хамыктың мурнунда АКШ-тыр. Израильдиң талалакчылары израиль шериглерни үндүрерииге удур ажыы-биле турушпайн турар. Ындыг болза-даа агрессияның үре-түңнелдерни ажыглаар арганы израиль агрессияга берги дег, Израильди деткээн империалистиг күрүнелерниң Чоокку Чоон чүкте турушкун быжыглагы дег ындыг тайбың таарыштыр шинтпирлээрээнин негелдетелерин араб чурттарга дөгээрни олар оралдажып турар. Ниитизи-биле алырга, израиль агрессиязының үржуктарын үзүткаар дээш, Чоокку Чоон чүкте кризисти чөптүг таарыштыр шинтпирлээр дээш кызымаккай демисел ам-даа болур.

«Делегейниң амгы байдалының үезинде агрессияны годарадырын дүргедедириниң эргежок чугулазының дугайында» айтырыгны Совет Эвилелиниң бо сессиязга тургускаиының чогуур ойүндээзин болгаи чугулазын Вьетнамда болгаи Чоокку Чоон чүкте агрессия годаргай хереченлеп турар. Бо айтырыгны хүн чурумунга киирген болгаи Аесамблеяның пленарлыг хуралдарынга чугаалажып көөр.

Бо сессиязның база бир пайгамчык шынарын — КНО-нуң кежигүннери чурттарның хөй нуруузуның колониализмин болгаи оон бүгү хевирлерин шинтпирлиг буруу шаап турарын демделээр ужурлуг. Ылаңгыя Мурнуу-Африка Республиканда болгаи Мурнуу Родезияда расисча ёзу-чурумнарны, а он шыкаш Англоаада болгаи Мозамбикте тергиндеп турар португаль колонизаторларны ыңгыгы буруу шапкан.

Коз Ассамблея бодуңуң ажылын үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

Комиссия Каирде чеде берген

КАИР. (СЭТА). Тайбыңның Бүгү-делегей Човуелиниң израиль агрессиязының уржуктарын негеп хынаар талазы-биле комиссиязы Дамаскыдан Каирде чеде берген. Тайбыңның Бүгү-делегей Човуелиниң чингине секретары Ромеш Чандра ук комиссияны баштап чоруур.

Аэродромга комиссияны Каттышкан Араб Республиканың тайбың талалакчыларының Национал човуелиниң төлээлекчилери болгаи оон даргазы Халед Мохи эд-Дин уткуп алган. Сирияга дөрт хонукта чоруп турган үезинде комиссияның кежигүннери ол чуртка удур израиль агрессиязының чедирген хоозурадыкчы уржуктарын көрген. «Сирияга көргеним түүлдер моон дүвүреттир» деп, Ромеш Чандра медеглээн.

Каттышкан Араб Республикага комиссия дөрт хонукта ажылдаар. Ол үезинде иштинде комиссияның кежигүннери Суэцке, Исмаиллияга, Ат-Тахрир можуга баар болгаи ажелеткен Газаның девискээрлерден дээш үргеннер-биле ужуражыр деп турарл.

Нигерияда байдал

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның федералдыг чазаанын шериглери Ортаакы-Барыын Штаттың девискээрииде Агбор хоорайны эдлеп алгаш, Нигер хеминиң барыын эриипде турар Асаба хоорайже шаап халдаашкынны чорудуп турар. Моон мурнунда Ортаакы-Барыын Штаттың кол төптерин эжелеп алган турган чоон-нигерий шериглиң кезектери бо үеде штаттың девискээрииде чүгле Асаба районну холдан салбайн турар.

Федералдыг шериглериң оон өске кезектери Нигериянын Чоон областынын девискээрииге дайын чорудулгаларын үргүлчүлеевишаан, Чоон областың наймыылазы Эиугу хоорайны штурмаан турар. Лагос радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, федералдыг шериглер Энугуже бүгү оруктарны үзе киргеи болгаш хоорайның ыдыгларында тулчуушкуннарны чорудуп турар.

Мабриний ортулукта

ПАРИЖ. (СЭТА). Мабрикий ортулукта дүшкүүлүүт байдал тургустунган. Индий океанда ол англи колониязың премьер-министри Сивусагар Рамгулам камвалганың эрге-ажыын харааш, хөй-ниити ажылдарда ажылдап турар 10 муң кижини ажылдан октябрь 2-де үндүрер дугайын сентябрь 28-те чарлаан.

Ортулуктун наймыылазы Порт-Луите ажылчыннарның баштайгы хөлээлгикии болган. Оларга удур полицияны болгаи тускай мобилизастаан кезектерни чоруткан.

Франс Пресс агентилелдин корреспондентизиниң Порт-Луидеи ыңгыгы-биле алырга, дүшкүүлүүт байдалын күштелирн үргүлчүлевишаан. «Полиция болгаш корум-чурум чок чоруптарга удур демиселдиң талазы-биле тускай отрядтар белеп байдалда тургустунган».

Тараачыннарның демисели

ПАРИЖ. Он-он муң француз тараачыннар «Алмадывай чурттаарынга эргени негеп тур бис!» деп лозунгун өдаа-биле эрткен массалыг чыскаалдарга киришкен.

Чурттуң чамдык районнарында чыскаалчылар биле полицияның аразында шыңгыы мессилдежиишкин болган. Кемперге (Бретань) ыам болгаш курду шилдер-биле чепсегленген мурнун тараачыннар Шерге полицияның отрядтарын доза шаккан. Полиция карак чажы тегулдурер газтыг гранаталарны ажыглаан. Тараачыннар мал ажылының продуктуларынга садыг алыр ортекгериң үезээ болуп турарылга удурланып турар.

* * *

ТОКИО. Шериг базазын тударыбле черни америкаиларның тавырын ап турарынга Окинаваның Гусикава суурунуң тараачыннарының демисели чедишкинниг болган. Окинаваның демократтыг организацияларының идепкейлиг деткээни тус черниң чурттакчыларының шынгыы удурланышкынынга таварышкан, америк командылал черни сентябрьның төнчүзүнде тавырын алыр дээнин сонгаарлаткан.

(СЭТА).

1967 ч. Октябрь 6.
ШЫН
3-КУ АРЫН

УЕНИҢ КОЛ КҮЖУ

Сайзырагдай капиталистиг чурттарда амгы үеде 200 миллион кижи азы улуг улустарның 70 хуузу ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар. Бо чурттарның пролетариады — бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкинииниң хоочун болгаш дуржулгалыг отряды. Ында сайзырагдай профессионалдыг, кооперативтиг болгаш политиктиг организацияларлыг. Оларның дайынчы авангарды — коммунистиг болгаш ажылчын партиялар. Ажылчын ангының ангы-аңгы партиялары үр үениң дургузунда туруп келгенин өөренип көргеш, коммунистер ажылчыннарны хаара тудуп турар өске партиялар-биле хамаарылгазын пролетаржы ап-сеткил каттыжышкынының, чаңгыс аай чоруктуң принциптеринге үндезилей тургузуп турар. Монополистиг тергиндээшкинге удур, социал депшилге дээш демиселге чаңгыс аай чорук эки түннелдиг болуруи коммунистер чедип ап турар.

Коммунистер 1960 чылда коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москвага болган хуралынга ажыядап кылган шугумун хажык чок сагып турар.

Бүгү ниитиниң тайбыңы болгаш социал прогресс дээш демиселге бүгү күштү кадары онза чугула сорулга апарган үеде Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Карловы Варыга болган Конференциязы социалистиг болгаш социал-демократтыг партияларга коммунистерниң болгаш социалистерниң кады ажылдажылгазын улам калбартырынче кыйгырыг салган. Ындыг чорук ниитилелди демократтыг эгеге ослартырынче, ажылчыннарның монополистиг капиталдың сонуургалдыг күштерни болуп долгандыр чыып, ажылчын ангының политиктиг амыдыралче киреринге шинтпирлиг салдарны халдадыр арганы бээр.

Пролетариаттың ангы-аңгы отрядтарының чаңгыс эвин быжыктырарынче угланган күштү улам ынай сайзыратпышаан. Францияның, Италияның, Испанияның болгаш өске чамдык чурттарның коммунистиг партиялары ажылчыннарга улуг салдарлыг күш болур католиктиг организациялар-биле сөөлгү чылдарда идепкейлиг кады ажылдажылганы чорудуп турар. Ындыг политика антимонополистиг коалициянын быжыгарынга деткинче болуп, монополистиг буржуазияның диктатуразының социалистиг членгинжин үргеглээр.

Сөөлгү чылдарда капиталистиг чурттарда ажылчын ангының ажыл соксадыышкыны кылыр чоруунуң масштабы улгадып, оон экономиктиг болгаш политиктиг негелдетери белип эгелээн. Ажылчын ангы бүдүрүлгеге демократтыг контрольду тургузарын, демократтыг планнаашкынны боттандырарын, ажылчыннарның эргезин, оларның профессионалдыг организацияларының бүдүрүлгезин башкарарының херээнге киржип, улустуң күлээп алыр болгаш үндүрер ээли ышкаш чугула айтырыгларны шинтпирлээрде киржилгезинин эргежок чугулазын негеп турар. Капиталистиг чурттарның коммунистиг партиялары ниитилелдиң экономиктиг стуктуразын өскертир дээш, бүдүрүлгеии башкарарынга ажылчыннарның киржилгези дээш демиселдя социализм дээш демиселдиң бир кезээ кыдыр көрүп турар.

Ажыл соксадыышкынының шимчээшкинии калбарган. Сөөлгү он чылдарда ажыл соксадыышкынынга киришкеннериң саны ийи катап өскен болгаш 1966 чылда 55—57 миллион ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киржип турар апарган.

Монополистиг капиталдың аар дарлалынга чүгле ажылчын аңгы таваржып турар эвес, тараачыннар, фермерлер, ажылчы интеллигенция, хоорайның үүрмек буржуазиязы база таваржып турар. Ынчангаш капиталистиг чурттарның чурттакчы чонунуң ол кезээнин хөй санныы ниитилелдиң бурунгаар хөгжүүрүнге, тайбың дээш шимчээшкинге калбаа-биле киржип турар. Олар пролетариаттың демиселинден чүгле ажылчын ангы реакцияга, фашизмге удур демиселге ан туруштуг, хажык чок күш болур деп үвеия каруп, ажылчын ангының негелдетерии күүседири чер кырынга быжыг тайбыңны тургузуп, чурт бүргүзүнге демократтыг хосталганы сайзыradыр деп үвеге бүзүрээрлер.

Ынчангаш ажылчын ангы социализм дээш болдуңуң политиктиг, идеологтуг болгаш практиктиг демиселинге кижи төрелгетеннин бүгү ажылчы чонунуң сонуургалының илередикчизи болур. Ол бүгү улустарның аразынга пайырал, аңы-дүнма чорук дээш демисежин, дарлалдың социалдыг, национал болгаш аймак-сеок ылгаар бүгү хевирлерни чок кылыр дээш туржуп турар.

«Антимонополистиг чаңгыс аай фронт өзүп база быжыгып турарының, ажылчын ангы болгаш оон эвилелчилери ниитилелде улам улуг политиктиг денгилиг апар чыдарының байдалдарында, олар чаалап алган демократтыг эргелерин болгаш институттарын монополияларның тергиндээшкинининге удур демиселге улам калбаа-биле ажыглаар арганы ап турар. Ажылчын ангының болгаш ажылчы чоннарның пролетаржы эвес балыктеринин эрге-ажыктарын илергейлеп базз массаларның ыйышкыны-биле боттандырып турар демократтыг реформалар депшилгелиг күштерниң туруштарының быжыгарынга чедирип, капиталдың туружунче шинтпирлиг шаап халдаашкынга планцарынны калбартып турар. Буржуаз күрүнелерде улус массаларның эргелерин калбартыр дээш демиселдиң чарлыммас иезин-дир» деп СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга» Тезистеринде демделээн.

Делегейниң ийи дугаар дайынынга Совет Эвилелиниң типделгези, социализмниң делегей системазының тургустунганы империализмниң коткалып, национал-хосталгалыг революциянның типделгезини чиигеткен. Социализм ниитилел хөгжүлдезининиң чугула фактору апар чыдары хосталган чурттарның национал чоруун катап тургузарынга, чыдып калган, ядаргай түренги чоруун узуткаарынга, экономиктиг хамаарышпас чоруун чедип алырынга перспективаны тургускан. Делегейниң социалистиг чурттарының үлустары аныяк национал күрүнелерниң улустары-биле ёзулуг найырадының чаңгыс эвес катап көргүскен. Азианың, Африканың болгаш Латин Американың 40 хире чурттары социалистиг чурттардан боттарынга таарымчалыг байдалга узун хуусаалыг чээлиге 5 миллиардтан ажыг рубльди алган. (Ол түңнүң өвээш эвес кезээн Совет Эвилели берген). Империалистер чонунуң чаалап алган хосталгазынче халдай бээри билек-ле, аңаа чижек кылыр Американың Вьетнамда агрессиязы, Израильдиң араб чурттарынга удур агрессиязын алап болур, социалистиг чурттар агрессиязын халдай берген чурттунга доктаамал дузалажып келир.

Колония болгаш шаанда колония чорааи чурттарның улустарының империализмге удур демиселин экономика талазы-биле сайзыраңгай социалистиг чурттарның пролетариады идепкейлиг деткип турар.

Делегей кырында амгы үеде империализмге удур демиселди үш кол күш — делегейниң социалистиг системазы, Азианың, Африканың, Латин Американың национал-хосталгалыг шимчээшкини, сайзыраңгай капиталистиг чурттарның ажылчын ангызы чорудуп турар. Империализмге удур күшлерни каттыштырыгаш, ону удуртур кылдыр чаагай болгаш харылсалгалыг миссияны тоогу ажылчын ангыта хүлээндирген. Ынчалза-даа капитализм бүүрап дүжүп, үлустарының социализмче доктаатынмас шимчээшкинининиң үезинде бо улуг сорулганы ажылчын ангы бодуңуң одуруулда ангыланышкынны ажып эртип алгаш күүседип шыдаар. Ажылчын ангының авангарды коммунистер бүгү пролетаржы болгаш бүгү революсчу күштерниң чаңгыс аай шимчээшкини дээш эң-не хажык чок болгаш идепкейлиг демиселчилер болур.

«Коммунистиг партияның Манифестизинде» делегейниң бүгү ажылчыннарынга «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжынар!» деп чалбыыштыг кыйгыны үндүргенинден бээр чүс чээрби чыл эрткен. Ол кыйгы бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкининиң девизи болуп, бүгү дииттерниң ажылчыннарынга эң чоок, эң билдингир лозунг апарган. Ону кыйгырып үндүрген соонда 120 чыл эрткенде, чер кырында миллиардтан ажыг кижи капиталистиг кулданыышкынны чыла шаап калп соонда делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкини бала катап бүгү күжү-биле болгаш чүткүлү-биле «Бүгү делегейниң пролетарийлери, каттыжынар!» деп кыйгырып турар.

(ПМА).

КЫШ ӨДЕКЧЕ КИРИП ОЛУР...

РЕПОРТАЖ

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чозада хойжу бригадазының аалдарының аразы ырак эвес. Кожа аалдарның хойлары коданнарындан үнгеш, даг эдектеринге чаттыла бергенин көөрге кижиниң сагыш-сеткили хайныгар: элбек малды өстүрүп, эки амыдыралдың магадыларын тургузуп турар ишчилер-биле таныжыксай бээр.

Чайгы кыргылда болгаш күскү агарлаашкын хылыр пунктуда ок ажыг малчыннар чыглы берген болду. Оларның мурнунда күдер сынныг аныяк эр турупкан, чугааланган тур:

— Кыш даг артында эвес, эштер, кылыр ажылдар амдаа хөй. Кыштаглаашкынга бүгү тала-биле серемчилеп-диг белеткенмес болза, оон болу бээр уржуктарны билбес эвес силер. Бөгүн хуузунда Анай-оол Донгак, Дадар-оол Кыргыс, Степан Сантчат-оол, Седен-оол Түлүш, Белек Куулар суглар кыштагларынга база катап барып, сөөлгү ажылдарны чедир кылзын.

Ол болза Чоза бригадазының бригадири Кызыл-оол Октек-оолович Донгак болду. Мооң мурнунда «Торгалыг» колхозу турган үеде ол артельдиң эң баштайгы човаачыларының бирээзи кижи болгай. Ажылга кызымаа-даа аажок. Колхоз баштаар чер эң берге даалгаларны күүседиринче Кызыл-оол Октек-ооловичини чорудар турган. Ам бригадир апарганы ол.

— Юбилейлиг чылда бригаданың хойжулары канчаар ажылдаанын?— деп, оон айтырарывыска киживис астып чораан барбазының аксынче бир дап бергеш, эпчоксуна берген-даа ышкаш эгеледи:

— Бригадада төрүүр, төрүвес чеди муң чыгыы хойну 22 коданга үскен чүве бо. Бригада ниитизи-биле чүс төрүүр хойга онааштыр 89 хураганны камгалап алган. Барык-ла 15 тонна дуктү бүдүрүп, дужаар турган бис. Ол даалга күүсеттинген Кысказы-биле байдалывыс ындыг ийин.

— А кыштаглаашкынга белеткел?

— Шын, шын. Бо чылын кыш эрте дүжер хире. Бисти элээн-не дүвүретти. Кыштаглар барык белен деп чугааланып болур. Ынчаарга бо чылын ийи чаа хураган болгаш бир хой кыштаан немей туткан. Ам бир кыштагны кылып алыр бис. Эрги кажаалары база септээн. Бригада кежигүннери 300 тонна сиген белеткээр планын күүсеткен.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга сөңнүг ужуражыр дээш «Торгалыг» совхозтуң ол бригадазының кежигүннери эвээш эвес күженишкинни үндүрүп ажылдааны база ам ажылдап турарын черле көскү.

Аныяк хойжу Анай-оол Сарыг-ооловичиниң өг-бүлезиниң ишти база үлегерлиг. Оон уруглары арыг-силиг кеттинген. Өг иштин амгы үениң херек-селдери каастап турар. Өске-даа эки талаларны маңаа демдеглеп болур.

Хойжу бригаданың өскедаа коданнарынга барып, ажыл-ишчилер-биле таныштывыс. Оларның шуптузунуң күзел-соруу чаңгыс: алдарлыг 50 чылга төлептиг ужуражыры, оон-биле кады ниитиниң малын кыштың айыылындан камгалап алыры. Олар сөзүнге ээ болуп шыдаар дээрзинге бүзүреп болур.

Чоруптарынга белеткени бердивис. Бригадир К. Донгак бистиң чанывыска келгеш, байырлажып чоруй чугаалады:

— Мал кыштагладыышкынынга үүрмек-даа четпестер турбас ужурлуг. Кыш даг артында эвес.

ЧУРУКТА: бригадир К. Донгак.

А. АИР,
авторның фотозу.

ЧАГАА-ЛАРДАН ОДУРУГЛАР

Очур школага өөренип тургашла, ачазының хөөн кадарып, мал ажылының уг-шинии биле берген. Очур сес классты доозуп алгаш, авазынга, ачазынга, колхоз даргазынга мал ажылынга ажылдаайн деп чугаалаарга, олар шуптуу-ла аажок өөрүп, баштай оон ачазынга дузалажчыладып каан. Ол чылын Очур ачазы-биле кады бир кодан иртти кыштан хүр ажыргаш, ирт бүрүзүнден 2,5 кг дуктү кыргып ап, оларны энн семиртнеш, эът планынга дүшээган. Дараазында чылын ачазы-биле кады бир кодан төрүүр хой кадарып, база хүр кыш ажырып, төрүүр үүс хойга онааштыр 101 хураганны, хөй бүрүзүнден 2,3 кг дуктү алган.

Ам Монгуш Очур коммунист, мал семиртир «Тыва» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири, ында агитатөр. Оон нуш-ажылчы эки чедишкиннерин болгаш хөйниити ажылынга идепкейлиин совхозтуң дирекциязы, парткому наш удаа демдеглеп, өртектиг белектер-биле шаңнаан. Ам оон ады совхозтуң болгаш райониүң хүндүлел самбыраларында кирген.

Аныяк коммунист бодунуң билиин бедидип, комбаймёрниң болгаш электромонтёрнуң тускай мергежилиинге бот-өөредиглеп-биле өөренип алган. Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш өг-бүлезиниң деми-биле 8 тонна сигенни белеткеп алган болгаш кыштаанның үүрмек септелгезин чоокку хүннерде доозар, модаңының ийинги чуулдазын чорудуп турар. Оон ажылгыр чоруу бригадазының хойжуларынга эки үлегер-чижек болуп турар, ынчангаш эш-өөрү аңаа чөргээдиг-нөр, ону хүндүлээр.

О. ХЕВЕК-ООЛ.

«Сүт-Хөл» совхозтуң дүрүмүгалыг хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. Дашы-Намчал бо чылдың мал кыштагладыышкынынга эки белеткенип турар. Кыштаанда 3 тонна едекти болгеш, кургадып алган. 300 хураган кирер чаа кажааны тутказ, оөң печказын салган. Хойжу өг-бүлезиниң деми-биле 5 тонна сигенни кезип белеткеп алган, аңаа немей 5 тонна көк суданы ам белеткеп турар. Ам оөң кодаңы Хемчиктиң Бербек-Тейге аңгыс одарларында.

Оорзан Чыртай-оолович Оргу-Шөлде хойжу бригаданың партия бөлүүнүң удуртукчузу, агитатөр. Депутат хүлээлгезин багай эвес күүседип, Аддан-Маадырда соңгуучуларының мурнунга ийи удаа отчёдун берип, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болуп эрткен сессияларының материалдарын соңгуучуларга таныштырган.

О. БОРАШ.

Ийи чурумал

ТУЛЧУУШКУНГА-ДАА, АЖЫЛ-ИШКЕ-ДАА

КИЖИЛЕР БОЛГАШ ЧЫЛДАР

1. РЕВПЕРИГЖИ

Чылыг дүжүп, көк үнүп, шаптар ногаарарып, хек эдим эгелээн. Эрзин, Тес хемнер кавызының араттары амыр-тайбың чурттап турганнар.

Ол үеде Кызыл Шеригге чылча шаптырган. олардан ырбаң дескен ак-гвардейжи чтаман Казанцев баштаан бешчүс хире ак шериглер Тыва деривскээривче шургүп кирип, Таңды-Уула сынарывың артында чедип келгеннер. Ыыс-ыы, үё-човуур Эрзин, Тес үнүп дола берген. Актар Сарыг-Булунга хөй өгнер тикпеш, өртөөл тургузуп алган. Элээн каш тывалар-биле кады он тос харлыг Бүдү-Сүрүң Сайынын кыра адын казаннар. Артканнары дезип, боолдарыңга эттиг тейлер артында чаштып, оон база от ажыдып эгелээннер. Хен-хенертен болган халдаашкын дайынның чылчиш үскен. Актарның күзүү ажыг-даа болза, дөмей-ле ажылчы чонның өжээн негеп-чилеринге чылча бастырган.

Тарлашкын аксынга, хан төгүлген черге дээлдигеннер дескининп, каарганнар одуп турган. Бүдү-Сүрүң аъдын-дан дүшкеш, чонның дайыннары биле чонның камгалакчыларының тулушкан черин эргий көрүп, дыка-ла үр хомудан турган: «Чүвениң ужу-болгаш өске-даа черлерден чепсектиг кижилер оларга каттыжып, үймээн үндүрген байларны сылба бээр дээш чорупкан.

Үймээнчилер бүгү-ле бар күжү-биле удурланган. Ынчалза-даа революстуг шериг оларны эрестиг чылча базып, ук девискээрге ажылчы чонның эрге-чагыргазының дургелип келген аймылдың одаан ожуурген.

Бүдү-Сүрүң шеригниң оонда-да өске дээлгаларын чогутку-лаан, ынчаарга эң-не сөөлгү катап күүсеткен дайынчы даалгазын ол эки сактып чоруур. Өөктүң 50 шаа кожаан-оөрдери-биле кады чогуур черге чедирип бергеннер.

Сагар Бүдү-Сүрүң ревшеригниң албанындан халашкаш, тайбың күш-ажылче киргеп. Ол Алдын-Уургайга үр үеде ажылдап, ТАРН-ның кежигүнүне кирип, нам үүрүнге, арбан даргазынга, вамның Таңды район комитединге болгаш өске-даа черлерге ажылдап чораан.

Кыргап Бүдү-Сүрүң назыдап, алдан алды хар четсе-даа, шыдаар үүлезин бүдүрүп чоруур.

Тарлашкын тулчуушкыну болгандан бээр дөртен алды чылдар эрткен. Чон бодунуң төөгүзүнде ынчалзын-даа ындыг ыяш-тыг-ыяш-тыг-ыяш-тыг-

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 тыҗда үнделип тургузулган

50-ТЫЛГА ЧЕДИР

30 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. октябрь 7 | СУББОТА | № 238 (6874) | Өртээ 2 көп.

Газ үлетпүрүнүң министерствозунуң тудуг, монтаж организацияларының ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга, албан-хаакчыларынга, газ тывар будурулгелериниң, төлевилел болгаш эртем-шинчилел институттарының ажылдакчыларынга, Ортаа Азия — Төптүң магистральдыг газ дамчыдылгазының тудуунуң бүгү киржикчилеринге

Эргим житер!

Ортаа Азия — Төп арааның делегейде аң улуг газ дамчыдылгазының тудуун хуусаа бетинде доскаары болгаш ажыглаалга киргенин—күш-ажылчы кайгамчыктыг чедишкинге таварыштыр СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели силерге чүректиң хамыдыңдан баймыр чедирип тур.

2750 километр узун дурттуг болгаш чылда 10,5 миллиард кубометр газ дамчыдар будурукчу күчүлүг газ магистралын иштүп корбээн кыска хуусаада болгаш бойдустуң берге байдалдарында тудуп тургусканы силерниң патриоттуг күш-ажылыңарның, техникаңы бай-дылыг ажыглаанарыңарның, тудуг ажылын бедик шыпаарлыг организастаанарыңарның түңелиниң чедип алдынар аргалыг болган. Оң газ дамчыдылгазын ажыглалга киргенги чурттуң оттуглар чүүл-энергетика базазының улам ыдай хогжүдер, оттуглар чүүл-биле миллион-миллион ажылчы чоннарны идегелдиг хандырар талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин күүседирииге киргенин чугула улуг-хуу, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң бүдүүзүн-де төлептиг белек болган.

Узбекистанның, Туркменистанның, Казахстанның болгаш Россия Федерациязының девискээрин дургаар салган газ дамчыдылгазының тудуунга совет улустуң хой националдарының төлээлери чаңгыс ай, ыяк сыры каттышкан коллектив болуп, маадыр-шүдүргү ажылдаан, ленинчи национал политиканың чаймынанчак боттанганы ооң илерээн деп СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели сеткил хамыдыкпаның демдеглеп тур.

Газ дамчыдылгазының тудуун боттандырарынга чурттуң металлурггары болгаш машина тургузукчуларының база улуг ачы-дузалын чедиргени, хоозайларны болгаш дериглерни үзүп чок бааргаш олар хандырган.

Ортаа Азия — Төп арааның газ дамчыдылгазының тудугжуларын база монтажчыларының коллективтерин чедип алган байдак дуржулгазын ажыглаавышаан, газ тывыжының болгаш үрениишүүнүң талазы-биле чаа күүш-шыдаалдарны тудуп тургузарынга улам эрестиг ажылдаар, бистиң чуртувуска коммунизм тургузарының хөрээзинге боттарының улуг-хуузун улгаттырар деп. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүреалдың илерээлеп тур.

Чаагай үүле бүдүрер күш-ажылчыларга улам чедишкинерлиг, кап-кадык болгаш улуг ава-шеңнитиг болуруларны күседивис, эргим житер.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ЮБИЛЕЙГЕ СҮЙ БЕЛЕК

Кижи төрелгетеңге капитализмден коммунизмче революсчу шилчилгениң үе-чадазын ажыткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң байырлалы кырыңай бүдүүзүнде келген. Ону түгле Совет чурт эвес, харын делегейниң депшилгелиг бүгү кижи төрелгетеңи онзагай демдеглээр деп белеткеңин турар.

Улуг Октябрь, ооң алдарлыг бежеп чыл юбилейи совет кижиге аң-не эргим болгаш үнелиг: совет кижи ол революцияны боттандырган, социализминиң бүрүн болгаш долу тиилелгезин чуртка хандырган, ооң айызынарының халдаашкыннарын ойтур шапкан. Ол — Октябрьның күүү-күжүүн чечектелишкини—коммунизм тургузуушкунуүн бөгүнгү ээзи. Харын мооң ужурунда Октябрь революциязы болгаш ооң олуң чок ленинчи идеяларының 50 чыл дургузунда тиилелгелиг базымчы — бистиң улузувустуң улуг оруу, ооң улуг маадырлыг чоруу болур дээрзин СЭКП ТК-ниң «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел дутаймында» довтаалында демдеглээн.

Бежеп чылдар дургузунда чедип алдыңган төөгүлүг кайгамчык тиилелгелерни түңнээр улуг байырлалды бүгү тала-биле төлептиг демдеглээр дээш, Тываның ажылчы чоннары, бистиң чуртувустуң бүгү кижилери мынаан, сорук кирииишкинниг ажылдан, юбилейниг чылдың бедиктеп социалистиг хүлээлгелерин коллектив болгаш кижи бүрүзү боттарынга аазылаан. Байырлалга белеткелдер, социалистиг хүлээлгелер түгле будурулге кавызын эвес, харын культуранық, идеологияның бүгү адырларың, кижилериниң хууда ажыдыраа-чурттагаының база хаара тутпаан. Ол бүтүнүң кол утка-шынары ам-даа шинтпирлеттинмээн сорулгаларны боттандырарынче, беш чылдың ийнги чылының планныг сорулгаларын ажыр күүседиринче угланган.

Юбилейниң Тураскаалдыг туктарын тургузар дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң довтаалы юбилейге алдар болдурган чарышка чаа чотаадыкчы күштүг немээн. «Октябрьның 50 чылы» деп ат дээш чарыш чуртта болгаш бистиң республикада база калбарган. Юбилейлиг чарыштың тиилекчизи болуп, Тураскаалдыг туктуң монге кадагалаары, алдарлыг ойнуң адын эдилээри — коллектив бүргүзүге ең бедик алдар.

Үстүнде довтаалга дүүштүр, СЭКП-ниң Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш обласпроф юбилейниң Тураскаалдыг туктарын тургускан. Ынаар туктарны, ыяпелдерни болгаш шаңналдарны СЭКП Кызыл хооркому болгаш райкомнары, ажылчы чоннар депутатта-рының хоорай, район Советтериниң күүсекомнары тургускулаан. Байырлал хүнүнде боттарының күш-ажылчы чедишкиннеринең, социалистиг хүлээлгелерин күүсеткениниң дутайын партияга болгаш Төрээн чуртуна эйыткаар дээш бистиң бүдүрүгевис бүргүү, ажыл-ишчи бүргүү чүүлдүү ажылдан турар. Оларның тергиинневри үстүнде ат-алдарга төлептиг болур.

Алдарлыг бежеп чылга тураскаатканы хүлээлгелерин ам бээш күүседипкеш, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлеринге улам сорук кирип, чаа хүлээлгелерни ап турар коллективтер, түе-түе кижилер бисте эвээш эвес. Маңаа чижек кыдыр юбилейлиг чылда көдээ ажылагый продуктуларын күргүнеге садарының чыл планның бүгү талазы-биле ажыр күүседипкен «Большевик» колхозту (Барыын-Хемчик районда), юбилейге алдар кыдыр алган социалистиг хүлээлгезиниң ниити продукция будурер талазын күүсеткеш, ооң кырынга ам-даа немей продукция бээрин хүлээнип турар Кызылда алгы заводун болгаш өске-даа хөй коллективтерин адап болур. Бир эвес. Октябрьның 50 чылынга алган хүлээлгелерин күүседипкен болгаш чедишкиннинг күүседип турар түе-түе шиитпирлерин ап ноор болза, олар бөгүн оп-оңу-биле санаттыңып турар.

Түрескаалдыг туктар, ыяпелдер-биле чертелештир, юбилейлиг суй белектер база ажок улуг политиктиг ужур-дузалыг болгаш сорук кирикчи күштүг дээрзин демдеглээри чугула. Шак ындыг белектер будурулге кавызын, идейлиг аяыдыралды, кижилерниң найырал харылзаалын, өг-бүленин, аяыдырал-чурттагаңы хаара тудуп шыдаар. Алдарлыг бежеп чылдың байырлалдыг хүнүнде коллективинден, эш-оорүнден, дергүл-төрелиниден мурнундагы-даа, ампы-даа ачы-хавыяазы, ажыл-херээ дээш юбилейниң суй белээн алыры, ону назыныңың иштинде чоргаарал-биле эдилээри кынга оорунчуг болбас боор!

Юбилейниң суй белектерни бистиң республиканың колхозтарында, совхозтарында, будурулгелеринде, албан организацияларында, өөредилге черлеринде байырлалга белеткелдиң бир чугула кезээ кылдыр белеткеп турар. Ол белектерни Октябрь революциязының, хамаатты болгаш Ада-чурт дайынарының киржикчилери. Тываның социалистиг чаартылгазы дээш могаг чок ажылдан чоргаар хоочун кижилерге, будурулгениң мурнакчыларынга, юбилейлиг чарыштың тиилекчилериниг тыңсыры маргыш чок. Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң баштоар черн, партия организациязы, байырлалды эртирериниң бүгү талаалыг планның тургузары-биле кады, мурнакчыларга тыпсыр суй белектерни тургускан болгаш белеткеп алган. Олар дээрге, бирги черни алган хойжуга тыва эзер, чугеннинг аът, механизаторга — мотоцикл, саанчыга — торгу тон дээш ооң-даа өске белектер-дир. Ындыг белектерни өске-даа ажыл-агыйлар, бүрүзгелер, коллективтер белеткеп турар болгаш белеткеп ап болур. Маңаа хамык ужур чүвениң улуг үнелиниде, каас-коязында эвес, а кижилериниң сагып-сеткилин көдүрүп, сорук кирер ужур-дузазында дээрзин барымдаалавры чугула.

Коллективтериниңден аңгыда, ниити амыдырал-чурттаганың, өг-бүленин, эш-хуузунуң турскаалдыг белектери база турар. Бо хүнперде Кызылдың садыгларында ындыг белектер көстүп келгилээн. Ынчалдажок бистиң садыг, аъш-чем, ниити чемненилге, даараныгга, харылзаа организацияларыныг, өг-бүле бүрүзү ындыг белектерни кижи санынга четчир, күзээни-биле шилип ап болур кылдыр көвүдедирип дыка күзенчит.

Улуг байырлалдан кижиниң сагып-сеткилинге мөңгезин-биле артып калыр болгаш ону кезээде сагындырып, кижиниң сорук кирип чоруур ындыг суй белектер биске бар турзун дээш сагып салыры черле чогумчалыг. Ол дугайын бодаваан, алы белеткеп албан коллективтер, ындыгла онзагай эвес-даа болза, политиктиг биче эвес ужур-дузалыг бо чугула хемчеге кичээнгей салып, боттарының хире-чергези-биле белсткенирн чугула. Төөгүлүг бежеп чылды түңнеп турган алдарлыг хүн кижиниң алган суй белээ ооң назыныңың иштинде уттундурбас болгаш коммунизм дээш мооң сонгаарга демиселге кижиниң улам сорук кирер,— ооң ужур-дузазы, үнези ындыг-дыр.

Күш-ажылчы тиилелге

Күр чер «Тиилелге» совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Совхоз 10600 тонна тарааны күрүнеге дужаар тургаш, 11063 тонналга күүсеткен айыыг планның 104,4 хуу күүсеткен.

Тараа дээш демиселге коммунист Ооржак Кыликчаптың удуртказы ? дугаар бригадазының ажыл-ишчилери шыгаралп, тарва ажаап алышкының сентябрь 28-те дооскаң, ам б дугаар бригаданың механизаторларында дузалажы берген. Комсомолчу-ачылакчарның бо бригадазы 1200 тонна ажыг тарааны күрүне шыжамырынче ургаң.

Ол бригадада ажаап алышкының мадырлары Михаил Монгуш, Ооржак Эзир-оол, Кууңар Дадар-оол олар болуп, кижи бүргүү 700—850 гектар черниң тараазын ажаавган.

Бо бригаданың соон дарый, Василий Янчаттың баштаан сес дугаар бригадазы тарва ажаап алышкының дооскаш, өске бригадаларның ажаап алышкынында ажылдай берген. Ол бригадада күш-ажылга шыгаранган чоруктарын комбайнерлер Март Көк-оол, Алексаңдр Дорҗу, Ондар Дорҗу олар коргузуп турар. Ол ышкаш Кежээлдың дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилери маңгылдыг ажылдап турары ооруңчуг.

Күр-чержилер ыяндан ажыр 2000 тонна тарааны Төрээн чуртка бээр дээш хаймышкынныг ажылдап турарлар.

К. ХЕРТЕК.

Бүрүн деткээн

ТОРГАЛЫГ СУУР, (телефон-биле). СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң хүлээп алган шиитпирлеринге холбаштыр митингилер Өвүр районнуң Чаа-Суурга, Чаалаттыга болгаш Торгалыгга хөй кижи киржилгеш болуп эртиилээн. Ниитизи-биле ол митингилерге 457 кижи киришкен. Хөвү болгаш хойжу бригадалар төптеринге «Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер дугаймында» партияның болгаш чазактың довтаалдары-биле агитаторлар таныштырган.

Пенсионер Доржукай Доңгак мынча дээн:

— Совет күрүнешистиң хүлээп алган доктаалын бүрүнү-биле деткип тур мен. Ынчангаштың аргазы чок. Бистиң бо чурттаалавысты бурунгушун тоолдарывыя боттанганывыга деңнежээр-дир мен.

Хойжулар Дагба Доржу, Херел Көк-оол болгаш өске-даа санаал берген эштериниң саналдары бүрүн чүүлдүзүнүүшкүн-биле долган.

Торгалыгжылар нам, чазактың сагып салыышкынынга харын ыяпдыр уламның күжениишкинниг ажылдаарын хүлээгеннер.

ДАЙЫНЧЫЛАР — ЭРЕС ООЛДАР

РЕПОРТАЖ

Эртенгиниң таптыг-ла сес шак үжен минута турда, авторотаның дайынчылары чыскаалыпкан. Кылайты чүлгээн автомашиналар, дайынчыларның өөктери, пилотка бөртеринниң хавактарында беш адыр сылдыстары аяс хүннүң чилиг хереллинге улам өң кирип, кыланнашкан.

— Денңежиңер! Томаанывыг! — дээн мыткыр команда эртенги, шык агаарга чаңгылыпы берген. Авторотаның старшиназы келектиң командирине рапорт берген соонда, командир дорт, дескн чыскаалыпкан дайынчыларын эргий көргеш, мендилешкен.

Дайынчылар эрес ооллар. Дүжүт ажаап алышкынының үезинде чамдык тараажылар ажылдан келгеш, чүнмайн ак чоорганнарлыг орунга дыштанып чыдып, ол ак хептерни чүн турар кижилериниң күш-ажылын бодаваан баарлар, дайынчылар ыяпдаа арыг-шеверни сагып чоруур, эр хейлер. Ротаның түс-түс салбырларының аразында арыг-шевер тазазы-биле чарыш олар ыяпдаа чорда, соксаш дивес. Соолгу хүннерде бо чарышка бирги черни бичс сержант Василий Немченковуң командылаан салбыры туруштуг эзлеп турар. Ооң дайынчылары ыяпдаа чорда, хевин үргүлүү арыг-силиг кеткен, машиналарынга камнаг, оларны үргүлүү арыг чоргузар, янчангаш дайынчы бүргүү эштеринден онзагай көстүр, эдилек-эвилел ажылчаны-биле ылгалдыг. Олар боттарының эштеринге-даа, көдээ аныяктарга-даа совет дайынчының төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп чоруурлар. Ол салбыр ротада мурнакчы. Ол база-ла дайынчы шыгаралп, янчангаш келектиң командирн ротаның бүгү дайынчыларының ниити чыскаалының мурнунга эң бичс сержант Немченковуң салбырынга аяс шаңналын чарлаан.

Бо ажыл-агыйга келген үезинде, авторота 12 мүң ажыг тонна тарааны, 2 мүң ажыг тонна ыяпы-бүрүн чүзүүгү соорткеп.

— Тывага бир-ле хуусаарында мен-гениң бо, — дээн. чүк бүрүнге чаптылып чоруй барган тараа шөлдерни кезектиң командирн эргий көрбүшаан, өөрүп үламчылады. — Ындыг тараалың чер деп бодаваан мен. Шынаа-ла магалыг-дыр долгандыр тараа-да, тараа, делгем одарларда нөй чүүл малдар чаттылып өскээн чоруур. Оон аңгыда, чүүлда металл кобальт, эки шынарлыг дағ-дүүг болгаш өске-даа ажыктыг казымалдар-биле байлак. Бо бүгүнү эргий бодаарга, Тываның келир үези найгамчык-тыр.

Командир түс черниң чурттакчыларының дайынчыларны өөрүп үүкүп алгаш, бадыы деминг ажылдан турарын база чоргаарал-биле чугаалады. Ыланган улуг лейтенант Шматовтуң командылаан взводунуң, биче сержант Немченковуң командылаан салбырының бот-составы онза эки ажылдан турар.

Эрте күстүң ортан үезинин хүннери аяс, ызыг. Дайынчылар эртеден орай кежээге чедир комбайнерлер шаңнарже, хову турлагларының шаңнарыдан төп шанче, ооң бүрүне шыжамырынче юбилейлиг чылдың чаа дүжүдүүнүң тараазын сеорткеп. улуг чурттуң байлаанга Тываның үлүүн немештирип турар.

Д. АНАЙ-ООЛ,
бистиң корр.

ЧУРУКТА: Н шериг кезээниң мурнакчы салбырының дайынчылары. Солагай талазындан (мурнунда) аяа дайынчылар Владимир Вершинин, Леонид Есиеев, (артында) Валентин Аюсов, Николай Филиненко, биче сержант Василий Немченко, аяа дайынчы Геннадий Вершинин. Авторуң фотозу.

КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП Төп Комитединиң сентябрь (1967 ч.) Пленумунуң түңнелдериниң база хоорайның партия организацияларының сорулгаларының дугайында идегелдиг СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме Кызыдың партия активинин хуралынга кыйган.

Бистиң партивыстың Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң шиитпирлери улуг политиктиг болгаш социал-экономиктиг ужур-дузалыг документ болур деп, идеткелчи демдеглээн. Пленумунуң шиитпирлери чонның амыдыралын улам экижидер талазы-биле партияның могаг чок сагыш салышкынының, ооң «Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп программныг лозунгунуң чайгыыш чок боттандырылгазының тодаргай хереези болган.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери Тыва АССР-ниң ажылчы чонунуң материалдыг байдалын улам экижидер. Тывада амгы үеде ааланн хой кижи айда 60 рубльден эвээш шалыныыр, а 1968 чылдың январь 1-ден эгелеп оларның кижи бүрүзү айда 72 рубльди алыр. Он алды муң ажылчыннарның болган албан-хаакчылардан үнүүрүг хавырылдазы чигээр.

Республикада 29 муң кижи пенсиялы болган дузаламчыны ап турар. Тывада инвалидтер бажыңы дерт. ында күрүне хандырылгазында 330 пенсионерлер бар. Чугле бо чылын безин инвалидтерге салган пенсионерлерге «Запорожец» деп 18 машиналарны, 25 мотоциклерни халаска берген, 25 «Москвичилерни» саткан.

Пленумунуң доктаалында пенсионерлерниң, ыдыктыг колхозчу пенсионерлериниң материалдыг байдалын кадырын-айыткан. Тывада амгы үеде бөш муң колхозчулар пенсия ап турар. А үелир чылдың январь 1-ден эгелеп 8500 колхозчулар пенсиялы алыр, орта чарыгдаар акшаның саны ковудээр.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели Тываның экономиказын болгаш культуразын хогжүдер талазы-биле кандыг тодаргай доктаалдар хүлээп алганын ап М. К. Мендуме чугаалаан.

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка хоорайның будурулгелери чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Үдептүр продукциязы будуреринин сес ай планы 106,8 хуу күүсеттингеп, күш-ажылдың будурукчулуу 107 хуу бедээн.

Эрткен чылдың бо үезинге ленңээрге, үлетпүр будурулгенин хемчээли 8,3 хуу улгатхан.

Алгы заводу, дааранылга комбинады, электростанция болгаш өске-даа будурулгелер шудурту ажылдаанар.

«Көк-Тей» совхозта, «Тере-Хол» колхозта партия организацияларының багай эвес түңнелдерни чедип алганнар. Ол ажыл-агыйлар чылдың планныг онаалгаларын коллуунга күүседипкен.

Ынчалза-даа хоорайның «Тыва ту-дуг» треси, түүйбу заводу болгаш чамдык тудуг организацияларының амгы дээр коячуг шүүлгези ажылдан келгеннер. Бо черлерниң инженер-техниктиг ажылдакчылары, партийкин удуртукчулары боттарының харыы-салгазын сулаттаканы окта болбас.

Кызыдың партия организациязының бир кол сорулгазы хоорайның ажыл-агыйын улуг байырлалга белеткээри болур деп, идеткелчи демдеглээн. Хоорукчускон, коммунал ажыл-агый черн хоорайның чаагай-кыылгазынче, өруктар септелгезинче, кудумчуларны, тротуарларны арыг-шевер тургузарынче эвээш кижизеңгей салып келген. Партияның хоорай комитеди, ооң бирезү, хоорукчускон бо талазы-биле шиитпирлиг хемчегларын алыр ужурлуг.

Сентябрь Пленумунуң «Совет улустуң чаагай чоруун улам бедидер хемчеглер дугайындаа» доктаалын Кызылдың ажылчы чоннары шээ-биле деткип турарын пленум демдеглээн. Хоорайның ямы-бүрү будурулгелериге болгуулаан митингилерге чон партия болгаш чазактың ада сагыш салышкынынга оруң четтиргенин идерелеп, ону шалычы күш-ажыл-биле харыылаарын бүзүредип турар. Автосептелге заводунуң, пассажирлер АТА-зының болгаш өскедаа черлерниң коллективтери моон мурнунда алгызаан хүлээлгелерин эдс корүп, чаа бедиктеп социалистиг хүлээлгелерни алгызап, ай, чыл планнарын эрте күүседиринге даалгаанар.

Пленумунуң шиитпирлери партия, совет болгаш ажыл-агыйлы организацияларының, будурулге коллективтеринин мурнунга чаа улуг сорулгаларны салып турар. Ажылчы чонунуң амыдыралын улам экижидер төлөөде, будурулге фондузун ыяш ажыглаан. сазарылга фондузунуң эргидезин дүртедиир, бүгү-ле чүвени кижилер хереж. Ажыл төлевирииниң фондузу болгаш пенсия хандырылгазы ковудээн түдүп-на. бараан сазарылгазын база амыдырал-хандырылга черлериниң ажылыы идепкейжидери петептиннер.

Саналдар эгелээн. Хоорайның амыдырал-хандырылга комбинадының директору **Бархатов:** «Бистиң коллективтиң 70 хуузу моон соңгаар 12 эвес, а 15 хонук шөлөзиг апаар. Ажылдакчыларның 15—20 хуузунуң ажыл төлевири улгадыр. Партияның ада сагыш салышкынынга харыы кыдыр ажылывысты шапкынчыдып. чонның чагыгларын ойнаанда күүседир бис» — дээн.

Плетксл талазы-биле саналл берген ниитер: автосептелге заводунуң директору эш **Самойленко**, СЭКП хоорукомунуң биргн секретары эш **Киселев**, ачы эш **Куулар** болгаш өскелерлээ найысыялдың ажылчы чонпары болгаш албан-хаакчылары Пленумунуң шиитпирлерин түүлдүзүнүп таныжып, аңаа харыы кыдыр чаа-чаа хүлээлгелерни ап, күш-ажылчы идепкейн кайгамчык бодурулгенин дыңнатканнар.

Б. МОНГУШ.

СОВЕТ-ИОРДАН КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар Иордан Хашимит хаан черниң хааны Хусейн Бен Талал ССРЭ-ге 1967 чылдың октябрь 2-ден 5-ке чедир албан аймы-биле аалдап чоруп турган. Хаан болгаш ону үдеп чоруур төлээлер Совет Эвилелинге чоруп турган үезинде совет улустуң амыдыралы-биле, чүүл-бүрү адырларга Совет Эвилелиниң чедишкиннери-биле танышкан.

Совет-иордан чугаалажышкыннар болган, аңаа совет талаан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, Экономика харылзаларының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков болгаш өске-даа албан кижилери киришкен.

Хаан Хусейн Бен Талалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин хүлээп алган.

Чазык сеткилдің болгаш билчиишкининиң байдалынга эртен беседалар, чугаалажышкыннар болуп турда найыралчы совет-иордан харылзааларны улам ыяай хогжүдерине хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан, делегейниң кол-кол айтырыгларының талазы-биле сагыш-бодалдар солчуушкуну база болган. Талалар ооң-биле чергелештир Израильдиң араб күрүнелерге удур агрессиязы-биле, ооң уржуктарын уязуткаларының аргалары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажырынче онза кичээнгейни салган.

Чугаалажышкыннар болуп турда талалар Иордан Хашимит хаан черниге, Бактышкан Араб республикага, Сириге болгаш өске-даа араб күрүнелерге удур империалистиг израиль агрессиянын уламындан амгы үеде Чоокку Чөөн чүктүн дүшкүүрлүг байдалдыг апарганын база аңаа холбаштыр Чоокку Чөөн чүктүн девискээрине байдалдың өөскүүрүнүң перспективаларын тодаргайлап чугаалашкан.

Агрессия айтырынга таварышкан араб күрүнелерге чаагай сеткиллиг болгаш үнелиг деткимче, дуаламчыны ССРЭ-ниң берип келгени, идепкейлии-биле бербишаан турары дээш иордан тала Совет Эвилелиниң улузунга, чазаапга хаяы өөрүп четтиргенин илергейлээн. Иордан тала Чоокку Чөөн чүкке дайын чоруулгаларын соксадыр талазы-биле КНО-га, ооң дашкаргыга-даа, ол девискээрде, бүгү делегейде тайбыңның херээнге агрессиянын айтырыгларын ап дүрген уязуткаары дээш демиселге Совет чазактың күженишкиннерин белии-биле үнелээн.

Араб девискээрге Израильдиң чепсектиг күштери турган шаанда Чоокку Чөөн чүкке катап дайын месилдежишкини болурунун айтырыгы уязуткатпнаан турар деп талалар чаңгыс ап-сеткиллии-биле санаан. Ынчангаш Израиль болуунуң шерглерин оларга ажелеткен араб девискээрлерден бо чылдың июнь 5-ке чедир эзлеп турган шугумунуң ындынче сонгаарладыышкын чокка үндүрер ужурлуг. Халдаашкынга таварышкан күрүнелерге израиль агрессиянын болгаш оларның девискээрлериниң чамдыызын ажелевишаан турар чоруктун уламыңдан тавзрышкан материалдыг когаралды эгилип бээри, КНО-нуң Бол Ассамблеязының эртекен онза сессиязының Иерусалим дугайында резолюцияларының оваа чок күүсеттингеп турары база аргежок чугула деп хүлээп алдынган совет-иордан дыңнадыгда чугаалаан.

Чоокку Чөөн чүкке агрессия болган турда, антиимпериалистиг болгаш антиколониалдыг үндезинге бүгү араб чуртгарның чангыс эвн. ап-сеткил каттыштырылгазы онза ужур-дузалыг болуп турар. Араб Чөөн чүктүн күрүнелериниң хамаарышпас чоруун болгаш бүрүн эргезин быжыглаары дээш оларның чединишкининг калы демиселжиринин үндезинни ол болур.

Совет Эвилели, социалистиг өске-даа күрүнелер-биле чергелештир, боттарының эргелери дээш араб күрүнелериниң чөпүүр демиселинге, оларның экономиказын катап тургузарынга, хогжүдүрүнге, камгалалын аргалының быжыглаарынга аргежок чугула деткимчени моон сонгаар-даа көргүзер деп чүвени совет тала балыткаан.

Совет тала израиль-агрессияның уржуктарын уязуткаар сорулгалыг хөделиишкиннерни быжыглаарынче, калбартырынче болгаш таварыштыр башкарарынче угландыр араб күрүнелериниң күженишкиннер кылып турарының ужурун билип турар. Совет тала араб күрүнелер башкыларының Хартум конференциязынга кады үндүрген шиитпирлерин деткээнин сагып тур деп, дыңнадыгда чугулалап демдеглээн.

Дыңнадыгдан илереп турарын ёзугаар алырга, Совет Эвилели болгаш Иорданиа делегейниң ең чугула хөй айтырыгларының талазы-биле боттарының сагыш-бодалдарының чоогун бадыткаан.

Вьетнамга дайынны улам күштелдирген үүлгединиин түңнелиниде делегейниң бүгү байдалын ыка нарыыдалып турар Мурнуу-Чөөн Азияда тайбыңның херээнге айыылдыг байдалга хамаарыштыр Совет Эвилели биле Иорданиа сагыш-бодалдарын солушкан. Вьетнам улус паштыкының кижиг-даа холгаарлаашкыны чокка болунун салым-толун болу шиитпирлээр талазы-биле болундан чарылбас эргелиг деп талалар бадыткаан болгаш вьетнам айтырыгны тааарыштыр шиитпирлээриниң эка үндезинни 1954 чылдың Женева дугуржулгалары болуп турар деп корген.

Талалар ядролуг чепсектн таратпас дугайында делегей керээзинн эң дүрген чарары дээш туржур.

Ийи тала Совет Эвилели биле Иорданиянын аразында экономика, культура, политика болгаш өске-даа тала-биле бот-бодунга ажыктыг харылзаалары моон сонгаар-даа быжыглаар, хогжүдер чүткүлдүүн медеглээн.

Хаан Хусейн Бен Талалдың Москвага чоруп турган үезинде Совет Эвилели-биле Иорданиянын аразында эртем, культураның дем каттыштырылгазының дугайында дугуржулгага ат салдынган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң болур деп турарынга таварыштыр Иорданиянын хаанны Иорданиянын болгаш ооң улузунуң өнүүзээнинден Совет Эвилелиниң улузунга, чазаапга изиг байыр чедиргеш, Совет Эвилелиниң улам чечектелирин, чедишкиннерлиг болуруп күзээн.

Иордан тала ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың ону өөрүшкү, кичээнгейлиг хүлээп алганынга өөрүп четтиргенин илергейлээн, ону совет улустуң талазындан Иорданиянын улузунга найыралдыг сагыш-сеткилдин илереп деп үнелээн.

Хаан Хусейн Бен Талал ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйны Иорданиянга келинер деп чалаанын дамчыдып берген. Ол чалакка күштүктелдин-биле хүлээп алдынган. Чалгаашкынының үезин дипломатия черлерни дамчыштыр шуурушкан турар деп дыңнадыгда түңнеп кылдыр чугаалаан.

(СЭТА).

ӨӨРҮШКҮНҮҢ ХҮННЕРИ

РЕПОРТАЖ

ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

Чылдыы күүсеттинген

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районуун мал ажылдакчылары юбилейлиг чылга мал продуктуларын күрүнеге садарын дүргедедир болгаш ковудедир дээш кызыынан ажылдааннар. Оон түнелиңде район күрүнеге дүн садарының чыл планын күүсеткен соон дарый, эът садарының чыл планын октябрь агезинде күүсеэнипкеп.

Бо алдарлыг чылда күрүнеге 1260 тонна эът садар планныг тургаш, херек кырында 1340 тонналы саткан. Оң дээрге 80 тонна эътти ам бээш пландан ажыр сатканы ол болуп турар. Оон кырынга немей эът садары районуун ажыл-агыйларында үргүлүлеп турар. Күрүнеге эът садар талазы-биле «Большевик» колхоз, «Барыыг» совхоз мурнан турар.

Хүлээлгезин ажырган

Улуг-Хем районуун «Найырал» совхозунда ажыык комбайнер Василий Биче-оол тараа ажаан алымшкынынга бо чылын бир дугаар-ла кирнип турар. Ол мурнунда чылдарда адазы Киженей Биче-оолга дузалакчылап тургаш, дүржүлгелиг комбайнерден хойу биле алган тургаш.

Юбилейлиг чылдың дүжүдүн ажаарынга киржип эгелээрде, комсомолчу сезонда 500 гектар черинь тараазын тамычалай кестирер деп хүлээлгезин алган. Эң баштай түскайлаң ажылдап турар кижи болганда, ол кичээнгейни болгаш техниказының ажаалдазын күштедиргеп, кожа ажылдап турган адазының байлак дүржүлгезин ажыглап турган.

Чоокта чаа үнүдүрген түлкелебиле алырга, комсомолчу ажыык комбайнер алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, 500 гектарының орнуна 510 гектарны тестирген болгаш ачазын болгаш иеке-биле чамдык хоочун механизаторларны ажыыпкан болган.

Шалыпчы ажылдаар

Чоон-Хемчик районда Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артели дүжүт ажаан алышкынының калбаа-биле чорудун турар. Ам үеде ...тонна тараанын 1100 гектарын бастырган. Гектар бүрүзүнден алдынып турар дүжүт 16 центнер чедип турар. Бо күнгерге чедир күрүне шыгжаанывырыга 260 тонна тараны уруп, тараа садар талазы-биле хүлээлгезин күүседир чоокшулап турар.

Артельдың механизаторларынан Монгуш Өлбей-оол, Оюдар Бораш-оол олар бастырлагаа ажылдап тургаш, үлүг-пормазын 170—200 хуу чедир, тавычалай нестирилгеде Монгуш Самбуу, дорт нестирилгеде Ховалыг Делгер-оол олар доктамал ажыр күүседип турар.

Артельдың механизаторлары болгаш тараажылары юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн дүргеп болгаш чидириг чоокка ажаап ажыр соруглга-биле шалыпчы 15 хонуугу чарлаан, ажылдаанны октябрь 15-те доозар дээш чүткүдүг ажылдап кирипкеп.

Сиген кыштагларда

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Сүт-Хем совхозтуң Иишкин салбырының малчыннары кыштаглашкынга белеткел ажылдарын сымаанчалыг чорудун турар. Сал-бырының шөөр малының 49 кыштагларында сентелгелер болгаш белеткел ажылдары волдуунда ышнкаран турар. Ам үеде мал кыштагларында 100 ажыг тонна сиген, ийи сүт-бараан фермаларының бирээзинде 70 тонна, ийи-винде 60 тонна сиген чедиртингеп.

Кыштагласпкынга белеткелдерин чорудун турар малчыннар звеноларынан Оюдар Ииманың удуртказ звеносу Оргу деп черниң Улуг-Одекта, Монгуш Базырының удуртказ звеносу Иишкинниң Сарыг-Хаяда шөөр малдың чаа кажааларын тудуп дооскан.

Хуусаа бетинде

Хоорайның мурнакчы бүдүүлгелериниң бирээзи — Кызылдың алгы заводу байырлалга үтүкүштүр алган хүлээлгезин хуусаазының бетинде күүсеткенин чоргаарал-биле ылаптаанивер. Ам бо хүннерде бо мурнакчы коллективтиң кижилериниң чаагай ажыл-херээ, күзел-бодалы — юбилейлиг чылда Төрээн чүрүү үзүн бедик көргүзүүлер-биле өөртүрүнче үдаптаан. Алгы заводтуңуң ажылчыннары ам база чаа бедиткен күзелгезин алган: чыл тоожүүлүр чедир планның ажыр 13 муң хем, 3 муң кидне ылаптерни бүдүрер, продукциянын шынарын болгаш күш-ажылдың бүдүрүмчүүлүг бедизер деп шиитпирээн. Иштиг продукция бүдүрериниң чыл планын октябрь 10-да күүсеттир деп хүлээнген.

1967 ч. Октябрь 7.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

Москва ыраакта-даа болза, ол араттың сагыш-сеткилинге эң чоок. Тываның бүтүү булуңнарында ышкаш. Таңды сыныының өөрү талазында турар малчын районнар Тес-Хем биле Эрзиниң ажылчы чоннары төрээн Москваның үнүн дыңнаа чаңчыкканнар. Найысылалдың соолгу медээ дамчыдар шагы чедип келгеле. Бажыңнарының ханаларында аскан репродукторларның, кодээ малчыннарның стол болгаш аптара кырында салган радиоприёмниктериниң чанынга ажылчыының. малчыннарының болгаш албан-хлакчы кижилериң өг-бүлеэнинң кежигүннери чоокшулап чеде бээрлер.

Бо чылдың сентябрь айның 27-ниң хүнүнде Москваның үнү оваа дыңналып келген. «Москва чугаалап тур». «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында информастыг дыңнадыг» деп диктордуң чоон, чоргаар, тода үнү дыңналып үнеп билек, кижилериниң кичээнгейлиг дыңнаары дендей берген.

«Совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкапы, ол талазы-биле СЭКП ТК-ның Чингине Секретары Л. И. Брежневтиң илеткел кылганы, ол айтырыгга холбаштыр түскай доктаалды Пленум хүлээп алганы бүтүү кижилерге дораан-на билдинге хона берген.

1.

Самагалдай суурның төп кудумчуунда ыыткыр чугаалаар кудумчу репродукторунуң чаңы-биле эртип бар чораан кижилер Москваның үнүн дыңнаашаа, тура дүшкеннер. Оларның эразынга Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының бирээзи Лука Шумов база бар болган. Лука дайынчы амыдыралдың кадыг-берге үелерин чурттап эртирген болгаш, оон кулаа ирей кадыг, ынчангаш ол салааларын коктактадыр репродуктор аскы хемнелиг кылдыр туткан. кулактарының кырынга салып алган. ажоок кичээнгейлиг дыңнаан турган. Чамдык-даа дыңнаан анаяктар шимээргей бээрге, ол холун өрү көдүргеш, хавактарын дүүп каап, бажын чайып турган, а ыржыынды үрей каапкан кижилер кемнээрге хевир-биле ыыт чок баар турганнар. Ада боттары-ла чайгаар чылып келген кижилер. Пленум дугайынга дыңнадыг доозулугже чедир тараваан.

Луканың характырындан чаштар дамдыраа бадып турган. «Эки-дир, бо, күш эки-дир!» деп үүле оны чугаалаш, ол бажыңынче углай бадыткан. Ол иалылай берген болгаш оолдарсыг дүрген кылаштавас. Чанынга чедип келгеш, кижиниң өөрүшкүден хөлээн сеткили шала оожумнай бээрин манап алгаш, айтырдым:

— Радиону эки дыңнап алдынар бе?

— Кулак кадыг болгаш чамдык сестерни арттырыптер-дир мен, ынчалза-даа билип алдым. Чонның чурттаагазы экижир, шалың өзер, пенсия хандырылгазы экижир апаарлыр. Оон чаагай үүү боор. Даймнга чораш, кадыы бакшараан кижилерге пенсия дугайын база чугаалады. Сактырымга, мээң дугайымны тускайлап чугаалаан-даа ышкаш болду. Олча-ажык үндүрүүнге чингелде база турар хире болду. Ынчаар-ла билдим азы соора дыңнаптым бе?

Лука медээни коичут эки билип алганын оон бодунга бадыткап, мегейни кагдым.

— Адырам, аныяк кижи, сен дыка далашпа! Доо ол чудуктар кырынга биче өлуралы—деп, Лука мындыг.

Ынчан таптыг-ла дүш турган. Хүннүң чылдың турары-даа сүргей. Таакпылажып орувуста, Лука чугаалады:

— Хүннүң чыгыын, чыгыын көрем. Бо өөрүшкүүнүң хүнү-дүр. Улуг байырлал мурнунуң бо хүннери шупту-ла өөрүшкүүнүң хүннери боол турар болгай. Мен эрткен дайынга чаалажып чорумда, мындыг өөрүшкүүн хүннери курбаан чүве. Хүндүс-даа, дүне-даа дүүреничиг, өлүмбиле кожа чоруур чүве болгай. Фронтуга чаалажып турувуста, немец-фашистериниң самолёттары онгуларывыстың кырынче хууданстарны чажыпкаш баар турганнар. Номчуп коорге, ында большевиктериниң бүрүзези бууран дүшкен, ынчангаш амы-тыныыг артары-биле биске дүжүп берииер деп, бижитилеп каап боор чүве. Ам кордаан, аныяк кижи, ынчаарда немецтериниң өлгеп деп турганы күрүне ам кижилериниң чаагай амыдыралының дугайында онза сагыш салып турар мынажыл, мон. Өөрүшкүүнүң бо хүннери кырганнарны-даа, аныяктарны-даа чылдың турар болгаңда, мен бодумнуң чүртүмүнүң мурнунга хүлээлгемни күүсеткен кылдыр санап чорүүр мен.

Луканың бодүүн сестери дыка-ла ханы уткалыг болган.

Ол хүн «Чодураа» колхозтуң мурнакчы коёжузу Борис Сырат колхоз төвүнге чораан. Москваның дүнмазы болур Тываның пайысылалы Кызылдың үнүнден СЭКП Төп Комитединиң Пленуму болганын, анаа кандыг айтырыгны чугаалашканын ол билип алкан. Улус бир-ле коорге. Борис аъдының колуиварын дыңзыдып турган.

— Бо канчап баадынар, шайлап, мүнеп аар болгай, кайнаар далажырыңар ол?—деп, улус чугаалаарга, ол тургаш:

— Модээ чедирейн — деп, доочу чугаалаш, аъдыңга олурупкан.

Сыраттың кадайы Сенделмаа Маадыр-не. СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалашкан айтырыгга анаа хамаарышкан чүүл база бар. Ынчангаш Борис ол дугайын дүрген чугаалап чедер бодаан. Сайгын ховузу шөөрхерии-даа болза, ол ыглыг аътка, оон сыладыр челип орар дүрген чоруунга кызырыын көөр, ынчангаш ол аалынга үр-даа болбайн чедип келген.

— Бо хүн радио дыңнадыңар бе? —деп, ол безин өөрубайн надайыңдан айтырган.

Бористиң кадайы радиону дыңнаан, чамдык чүүлдерни билип алган болгаш. Сырат анаа чамдык чүүлдерни немец каап олурган. Пленумунуң доктаалында колхозчуларга болгаш совхоз ажылчыннарынга хамаарышкан чүүлдерни өг-бүленнің кижилери улуг өөрүшкү-биле уткааннар.

2.

СЭКП райкомунуң кежигүннери пленум амыттыларының алдэн-мурнунда-ла чыгыын келгеннер. Кижилерниң чугаалажыр-ла чүвези СЭКП ТК-ның чап-чаа болуп эрткен Пленумунуң дугайы, анаа совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер хемчеглер дугайында алдынган хемчеглер турган. Райком кежигүнниринің иштинде кымнар-даа бар: удуртукчулар, түскай эртемнигер, бүдүрүлгенің шалыпчылары болгаш кодээ интеллигенциянның шылгараңгай кижилери. Республика солунналары келгелек болза-даа, олар ТК-ның Пленумунга чугаалашкан айтырыгны эки билир турганнар.

Райкомнуң пленумунга хүнүң айтырыы: «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерииге коммунистиниң авангардчы ролю» деп аттыг турган. Илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа хүннүң айтырыын СЭКП ТК-ның Пленумунуң улустуң чаагай байдалының дугайында чугаалашкан айтырыы-биле холбаштырып турганнар.

«Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү— ол дээрге, чаа инииелелдің тиилелгелиниг кедизинде барып эп-не чугула, эп-не кол чүүл болур» деп, В. И. Ленниниң чугаазын сагыышмышаан, санал бергеннер күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү чаагай амыдыралды хевирыы шыдаар дээрииге доктаал турганнар.

СЭКП райкомунуң пленумунга хүлээп алганы доктаалдың бир пунктузунда СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын калбаа-биле пропагандаларын база ону партия чырыымышкынынга өөренирин организастаарын айыткан.

Райониуң бүтүү черлериниде байырлал бүдүүлүүн хүннеринде, өөрүшкүнүң хүннеринде СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин калбаа-биле пропагандаларының ажыы чоруп, чер-черде ажылчы чоннарының хуралдары эртип турар.

«Тес-Хем» совхозта, «Чодураа» болгаш «Ак-Эрик» колхозтарда партия комитеттери болгаш оларның түс-түс эге организацияларының база бүдүүлге болгаш албан черлериниде партияның эге организацияларының амгы үеде СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин чонга калбаа-биле таныштырар ажыыло киргеннер. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин кижа бүрүзүнге чедир таныштыраары партия организацияларының ажылының амгы үеде кол уу ол болуу берген.

Байырлалдыг чылда алган хүлээлгелерин эки күүсеэнип турар «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазы (эргелекчизи М. Евлаа, партия бөлүүнүң удуртукчузу Ч. Чедей), Шуурмактың түдүт материалдары белеткээринин комбинады (директору С. Шалык, партия организациязының секретары В. Никитин) олар байырлалга күш-ажылчы белеткелдиг ужуражырывың үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Бо өөрүшкүнүң хүннеринде ол ийи мурнакчы коллективтер социалистиг чарыштың түгүн бедик түтүшаан, өске ажыл-ишчилерни чедишкинчо кыйгырып, хей-аът киирип турарлар.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Улам эки ажылдаар

Таңды районда «Россия» совхозтуң бүтүү бригадаларынга, фермаларынга, албан организацияларынга черлерииге митингилер болгаш хуралдар болгулаан. Совет улустуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелии улам бедидер дээш партияның болгаш чазактың ап турар хемчеглерин киижи бүрүзү кайгамчын улуг өөрүшкү болгаш кодуралүүшкүн-биле хүлээп ап турар.

«Россия» совхозтуң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилии болгаш өөрүшкүзүн, күш-ажылчы кадыралүүшкүнүн хоочун тудугжу Семен Архипов тода илереткеп:

— Бүтүү совет кижилериниң, ыламгыя көдээ ажыл-ишчилериниң дугайында ленинчи сагыш салышкынының чайынналчак илерээшкинерии киижи черле санаадда четпес-тир. Ол бүгүнү бөгүнгү бистиң амыдыралывыст а-ка-а тода көрүп алыр. Анаа харыы кылдыр эң эки ажылдаар, юбилейге төлептиг белекти сөңнээр керек — деп, ол чугаалаан.

Байырлал бетинде

Чоон-Хемчик районда № 463 механизастаттынган кежүн чоруур тудугжу, колоннаның Н. Орзовна удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының тудугжулары эртенги ажылга кажаңгызынадаа хөглүт, өөрушкүлүг келгеннер. Пенсия, ажыл төлевиин болгаш чазактың шиитпирлериниң дугайын чугаалажып чорууй, эрес шалың ажылдап эгелээн.

Дүштеки чапсар, Киржилер чайгаар-на болдүүчүн шелгеш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын таныжып эгелээн. Ынчан бригаданың мурнакчы бызанчызы 53 харлыг Монгуш Бады турун келгеш: — Бөдүүн совет кижи дээш партия болгаш чазак кайгамчык-ла сагыш салып турар-дыр. Кижи өөрүн, магазаан-даа хамс. Анаа күш-ажылчы эки белек-биле карылаар керек. Бо үдүүн турар 2 бажыңывысты Октябрьның 50 чыл байырлалының бетинде доозаалыңар — деп чугаалаан.

М. КУҢГААЖАП.

Василий Ильич Ендалцев — дүржүлга станциязының мурнакчы трактористериниң бирээзи. Ол кан машина башкарыкчызы болуп, 20 чыл иштинде үзүктел чок ажылдап келген. Чеже муң гектар черни ооң ажылдап кылганын ам саназары безин берге. Дүржүлгелиг тракторист ам үеде күскү чер айдарыгазында. Эдлчегде 6 га черни чарар нормазын 12 га чедириң, ийи нормаңы күүседип турар.

А. АЙРНИҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫН ТЕМАЗЫНГА

ХАЙЫЫ УЧАСТОК, КОШКАК ХАЙГААРАЛ

Бии-Хем районуңуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Ээрбек участогу хей ажылдыг, артельдиң бүтүү хей малы ында. Колхоз оон чыл бүрү чиик өртектиг дүктү, эътти ап турар.

Ажыл-агыйның ындыг өруглалыг адырын моон соңгаар канчаар хогудеринь, малчыннарның чурттаага байдалын канчаар экижидерии деп айтырыгны колхозтуң баштаар черн кичээнгейге албайн турарын кыштаглаашкынга белеткелдиң байдалы коргузуп турар. «Шынның» рейдизин үш хойжу бригадаларның төптерии болгаш элээн каш кыштагларны хынаан.

Ээрбектиң девискээрииге бо чылын сигенниң үнүжү аажок чаагай болган, белеткээн сиген эрткен чылдыындан хой. Ынчалза-даа кыштагларда чаңгыс тудуи-даа сиген чедиртинмээн, түгэе бригадалар төптериниде пресстеп каан сигеннер чедирип каан.

Бригадалар төптеринге болгаш кыштагларга чаа тудуглар кылбаан, оон турлук септелге чоруттунмаан. Бригадалар төптериниде чурттаага бажыңнарың чаа чүгайлаан. Шынында септелгеии кылган соонда чугайлаар үжүрлүг турган. Чамдык бажыннарның шаалары шаараш, кыжын адаандан соок үүп кээр, печкалары шоолуг чыдыпас. № 1 бригазының төвүнге бир чылыг кажаапы тударын, бирээни алгыдарын Октябрьның байырлалының бетинде доозар деп колхозтуң иишти хуралынга шиитпирээн турган. Ам оларның кайызын-даа безии эгелевээн.

Түс-түс кыштагларда байлалы коргеш, шүүт кижи кайгаар. Республиканың алдарлыг малчыны, Ленин орденниг Сарыг-оолдуң кыштаанга келир кыжын мал кыштапры берге. Хей кажаазының дээвирии ойлуп хүжер чыгаан, ажиин көржен теп үнүп келген, ажыттынмас. Чавыс кажаанын 60 сантиметр хире кылын көржеии аштаттынмаан, анаа кижи үнгээр чыгаи. Ол аларлыг малчын дажаазын чазын көжерде түге аштап кагбаанын? Ында чурттаага бажыңы деп адын турар казанак бар. Ханаларының, дээвириниң аразы шаараш, шалазы болгаш кырында довураа чок, ийи биииин соңгаар чаңгыс каът рамалыг. Анаа кижи чурттаар хамаан чок, чаш мал-даа ажаары берге. Малчыннның бөдү өгге кыштап турган.

Ак-Шатта хойжу Саманның кыштаа. Ында чурттаага бажыны херек кырында чок. Демги кыштагда ышкаш, бажыңчыгаштың шалазының чамдызы чок, печка база чок. Чаңгыс соңгаанын рамазы чок, түгэе ханаиы өөп каан. Анаа малчын база-ла чурттаваан, өгге кыштап турган. Кажааларны септевээн, иштии аштаваан, бир кажаанын кыры өйлуп калган, хаалгазы үреглеп.

Бригадалар төптеринде чамдык кажаалардың өлээ база аштаттынмаан. Кара-Сугда № 3 бригаданың төвүнде хей кажаазының ажиинде чаагай кажаада олек доңнелип үне берген. Чаңгыс ол-даа эвес, ыыштаг кажаалардың даштында чазын хой, хураган чемгерер, ажаар чаагай кажаалар кайы-даа кыштагга аштаттынмаан, муигаш кажаанан үндүрген олекти олче эжип-де турар, чыл-чылга үндүрген олек доңнелии турун берген. Сайыр деп черде № 2 бригаданың төвүнде бир кажаанын ажиинии даштында чаагай кажаанын коржеии метр чыгай берген, мунгаш кажааже кирери берге. Бир кажаанын ажиинде үндүр эшкен коржеи хевээр.

Ол бригаданың турлаанын кырынай чоогунда бир кыштагга бадарыысса, ында кандыг-даа септелге чоруттунмаан болду. Хей кажаазының хаалгазы үреник, ажиинде олек база-ла доңнелии үнүп келген. Чурттаага бажыңының крыша, кладовказы, печказы чок, чугайлаттынмаан.

Өөке-даа кыштагларга баар болза, үстүнде айытказ кыштагтардан ылгал чок, септелге чоруттунмаан деп, малчыннар боттары чугаалап турар. Малчыннарның кыжын оларга ыяжын белеткеввээн.

Кыштагларда чурттап болгу дег бажыннар чок болганындан, хойжуларның кол нуруузу өглерге кыштаар. «Кызыл тараачын» дээрге республикада эң улуг, экономика талазы-биле быжыг ажыл-агый. Ол хирезинде хойжулары кыштың соогунда өглерге кыштаар. Оларның өглери багай эвес, чамдыктары чаа. Ынчалза-даа кыжын чылыглаан бажынга четпес, демейде соок.

Бии-Хемниң чонунуң хей кезии шаанзан бээр суурлуң чурттаагазыг болгаш үлегер-чижек алыр оруг чоп-биле кады чурттап келген болгай. Ынчыг болза-даа «Кызыл тараачын» колхозта бо байдалды ап көөрге, чурттаага тудуг талазы-биле барыын болгаш мурнуу талакы районнарның чамдык ажыл-агыйларындан хожудан турары илдең-дир. Оларда түгэе хойжу бригадалар төптеринде эвес, кыштагларда эки чурттаага бажыңнары бар. Оларның чамдыктары чаңгыс аай төлевилел ёзугаар кылдынган болгай.

Кыштаглаашкын мырынай чоокшулап келгенде, анаа удур кыштаглар белеткевейн, малчыннарны чурттаага бажыңнары-биле хандырбайн турарын чүү деп көөрүг? Маңаа ындыг түңнедии кыяа чогуур:

Бирээде, Ээрбектиң хей ажылдыг участогу колхозтуң төвүнден 70 километр ырак, улуг оруктан хайны чер. Колхоз баштаар черн ажыл-агыйның бо орулгалыг болгаи перспективтиг участогунче шоолуг кичээнгей салбайн турар. Баштаар черниң ажылын бо чылын үргүлүү харылаан турган эш Кунзев Ээрбек участогунга кончуг ховар кээр, ол келгенде колдуунда участок төвүнге доктаар. Колхозтуң дээди эртемниг зоотехниктери колхоз төвүнден үнмес, оон чанында фермаларга баарынга ойлешпеи, маңаа келбес, ында тарып боогадыла пунктуларының ажылын бо күзүн кээп көрбээн деп, хойжулар хомудап турар.

Колхозтуң баштаар черн чанында сүт-бараан фермаларынче хүн бүрүнүң кичээнгейин салып, үлегерлиг кылдыр механизастап, оон-моон келген кижилерге көргүзүп турары эки-ле, ону кым-даа мактаар үжүрлүг. А ооңбиле калы Ээрбектиң хайны участогунче кичээнгейии кошкадып болбас.

1966 чылның октябрьда болган районнуң мурнакчы малчыннарының хуралынга Ээрбекте дөрт хойжу бригадаларның төптерии телефончудар, Ээрбек сууг биле катай оларга телевизор тургузар деп, колхоз даргазы эш И. Астафьевтиң чугаазын хуралга изии-биле деткээн болгаи бүтүү республикага чарлаттынган болгай. Ам түннел каңгыыы? Телефончудулга чок, телевизор бригадаларда чок. Чамдык бригада төптериниң чери телевизорга таарымнас болганы шын-на, а Кара-Сугда бригада төвүнге телевизор кончуг эки көстүр турган. Ынчалза-даа ам ында телевизор чок.

Кино, концерт малчыннарга ховар болуп турар.

Ийиде, Ээрбектиң хойжу бригадаларында организастыг, коллективтиг ажыл чоруттунмайн турар. Бригадаларның хойжулары түгэе хой кадарарынга ойлешкен, а одек-кыштаан белеткээр, чурттаар-бажыңнын септеи чыдыглаар ажылды кылбайн, колхозтан кажан кылып бээрии манап, харын ат болду, сураг баарды деп хыйлаңып олурааар. Кыштагларны белеткеп, оола олек аштагазын бригаданың күжү-биле кылып ап шыдавас чоор бе? деп, № 1 хойжу бригаданың бригадири эш Х. Биче-оолдан айтыраргга, биетеңиыг күш чок, ог-бүле бүрүзү бир коданны харылаар, ар кижи кол хойжу, өгбүүн хераажен ээзи дузалакчызы болур, чамдык херааженнер ажыгаржык, мал кадарып шыдавас деп харылалы. Ынчаарга олар хой кадарбайн телевирии түгэе ап турарыл? Бир таа дузалакчы болганда, кол хойжуиуң орнуи шуут харылаар апаар. Ээрбектиң хойжуларында «Түгэе белеткеп берзин» дээр хоеиңу сонсатса чогуур.

Үште, Кыштагларны хойжуларга доктаамал быжыглавайн, чыл бүрү солуштуруп турар. Ам кажа кыштаарын бялбейн олурар хойжулар бар. Ынчангаш кыштаг белеткээрииге чамдык хойжуларның сонуургалдыг эвес чоруу ында база боон турар.

«Искра» колхозтуң Догээ даанда кыштагларынга септелге база чоруттунмаан. Хойжулар кыштагаап үнгеш, үзүр кылынар апарган чүве-дир ээзи олураалар. Сиген соортуниээн. Оон түрүлк колхозтуң сиген бригадазының Баян-Кол унунда кезип каан сигенин малчыннар болуп албаан.

«Кызыл тараачын», «Искра» колхозтарның Ээрбекте. Догээде хей малының кыштагларын, хойжуларның чурттаар оран-бажыңын белеткээр дугайында ам ларый шыгыы хемчеглер азыры чугула. Бо дугайында артель баштаар черлери. Ээрбек участогунуң эргелекчизи эш П. Брюханов болган мал ажылының түскай эртемниглери ам түгэе хойжуларның боттарынга идегевейн, оларга күш кадып турган, бүгү кыштагларны октябрьның бо чылыг хүннеринде белеткээр дугайында организастыг хемчеглерии азыры чугула деп «Шынның» рейд бригадазы сүме катты.

Рейд бригадазы:
Х. КОМБУЖАП,
«Кызыл тараачын» колхозтуң кежигүнү,
Т. ДАНДАР,
«Искра» колхозтуң хойжуу,
М. ЛЮНДУП.
«Шынның» түскай корреспондентизи.

Чагыдылга үргүлчүлевишаан

Улуг-Хем районуңуң «Х Улуг хурал» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары 1968 чылдың солуун чагыдылгазын идепкейлиг бижидип турар. Чон ортузунга чагыдылга чорудары-биле 8 кижини бижыглап тургускан.

Чагыдылга ажылынга Баян-Кол ортумак школазының башкызы Зоя Тумен-Бады, почтачы пенсионер Михаил Мендот, колхоз баштаай черниң кежигүнү Вера Хирлит-оол, кодээ Совет депутады Александра Дозур-Хаа болгаш өскелер-даа 50-деи 100 чедир чагыдылганы бижидип, шудургу ажылдан тургулар. Ылангыя Кенден Биче-оол, Анастасия Полова, Молдурушку Бурбү 6—8 чедир чагыдылгалыг болуп турарлар.

Колхозчулар «Шынның» 200 ажыгны, «Тываның аныяктарын» 140-ни, «Тувинская правдаиы» 80-ни болгаш 90 ажыг төп солуп, журналдарны чагыткылап алганнар. Ам кижи бүрүзү чагыдылгалыг болуру-биле колхозчуларның ортузунда партиялга чагыдылгазын үргүлчүлеп турар.

Б. БАЙКАРА.

—⊙—

«ШЫННЫҢ»

МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ

ИЗИ-БИЛЕ

Хемчег алдынган

Кочетово сее чыл школазының ажылында четпестерин илереткен чагаалларны редакция алган. Кодээ бижикчилериниң ында айытканы болза: ооредиилге-кижизидилге ажылын кошкак тургускавышкыдан бир школачы ондакка таваржыр чорукка бээш четкеп, школаны башкы (директор) кадрлар-биле бижыглаары, орай-сава хандырылгазын экижидери шегеттиниң турар.

Бо дугайын хынаан, тодаргай хемчет алыры-биле ук чагаалларны Таңдының райкүүскомунче шилчитпеи тургаи. Райовонуң инспектору эш В. Сыраттың редакцияга дыңнатканы болза:

— Илереттингеи четпестерии хынала бадыткаш, школаның директору тургаи Монгуш Базыр, оон соонда киргеи Хомушку Буянды олар онза харыысалга чок ажылдаан. Бо талазы-биле школа директорун, интернат эргелекчизин, кижизидикчи башкыны ажылындан дуулургеп.

Малчыннарның чедиишкини

Улуг Октябрьның 50 чылының бүгү улус байырлалынга төлептиг үшуражыр дээш чарышпышаан, Мордва АССР-ниң, Волгоград, Винница, Кострома, Одесса, Рязань, Томск болгаш Чернигов областарның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге сүт, эът, чуурга болгаш дүн садарының планын чедишкинниг күүсеткеп.

• • •

Амур, Горький, Киев, Новосибирск, Псков, Сонгу-Казахстан Тернополь болгаш Черновицы областарның кодээ ажыл-агый ишчилери Улуг Октябрьның 50 чыл эзокүң бүгү улус байырлалын төлептиг үткүүр дээш чарышпышаан, күрүнеге сүт, эът, чуургалар, дүн садарының чыл планын чедишкинниг күүсеткеп.

Мал ажылының продуктуларын садары үргүлчүлевишаан.

КАРТОФЕЛЬ САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Ленинград, Киров болгаш Чита областарның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Совет эргечагырганың 50 чылыкта алдар кылдыр күрүнеге картофель садарының чыл планын чедишкинниг күүсеткеп.

КӨДЭӘ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ХҮНҮНГЕ

Саннар болгаш фактылар

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери 2,8 катап көвүдээн. Ам Совет Эвилели кызыл-тес, кок-тараа, арбай, чимир содкалары, дёп-долгунец, картофель, мал саржаай кайы-даа чүрттаи хойну бүдүрүп турар.

• • •

Ам бистиң чүртүвүста ай ишчинде тракторларны бүгү 1940 чылдыындан хойну бүдүрүп турар. 1966 чылда 382 муң трактор-ларны бүдүрүп үндүрген. А 1970 чылда тракторларны бүдүрериң 600—625 муңга чедир көвүдедир үжүрлүг.

• • •

ССРЭ кодээ ажыл-агыйга үлгер чүүлдү ажиглаарынның пионери болуп турар болгаш ону ажылдар талазы-биле делегейде бирии черни эзлеп турар. Эрткен чылда азгардан 55,8 миллион гектар тарылганы болгаш олургуларны ажылдап кылган.

• • •

Революция мурнундагы Россияга чүгле 10 дүржүлга кодээ ажыл-агый станциялары, 13 дүржүлга төлдери, 2 лабораториз болган 2 үрезин-хыналда станциялары ажылдап турган. Ам ССРЭ-ниң кодээ ажыл-агый телевы-биле эртем-шинчилел четкизинде: 178 эртем-шинчилел институттары, 479 дүржүлга болгаш селекция станциялары, 1310 дүржүлга төлдери болгаш лабораториялар, күрүнеииң 1650 сорт участоктары.

• • •

1928 чылда Ростов областың Сальск ховузунуң күр черлериие организастаан «Гигант» совхоз — Совет Эвилелиниң баштайгы тараалаң совхозу ол чылдарның дургузунда чүртке 10 миллион центнер ахыг тарааны берген. Ол ажыл-агыйның чыл бүрүде берип турар тараазы-биле 270 муң кижини — ахгы үениң улус хоорайбын хандырып болур. «Гигант» совхоз тараадан ангыда хей сүт, эът, чуургаиы база берип турар.

• • •

Совет Эвилелинде чоннуң кижи санынга онаалтыр 35,7 килограмм чигирии, азы чижээ, АКШ-тыңдан бүдүн чартык катап хойну бүдүрүп турар. Ынды чедиишкин сёдкла тарылгазының күчүлүг базазының тургустуганы-биле хандыртыпган, чигирии сёдкланың тарылга шөлү 3,5 миллион гектар болуп турар. Оң болза Революция мурнундагы шөлден барык алды катап хой дээни ол.

• • •

1921 чылда ССРЭ-ге шай плантациязы чүгле муң гектар турган, а ам 70 муң гектар ажыл турар. Оон дүжүдүү чүртүүн хереглелин бүрүнү-биле хандырып турар. Дашпыкдан шайны чүгле ассортиментинш мелээри-биле ап турар.

• • •

Туркменияда сугат ажылынга 50 миллион рубльди үндүрүп бээр дугайында В. И. Ленинниң 1918 чылда ат салган декреди совет ирригациязы эгени салган. Ортоваы Азиинниң совет ажыл-быз районнарынга суггатты кодээ турагуун, хөгжүдеринің бирии планның 1922 чылда чогаадып кылаан.

Ам чүртте суггаттыг чер 10 миллион гектар болуп турар. 1970 чылдың төнчүзүнде оон шээ база 2,5—3 миллион гектар немежир.

• • •

Ажылчы тараачыннарның кодээ ажыл-агыйдан алыр болуп орулгалары 1913 чылдыын-биле деңнээрге, 8,5 катап көвүдээн. Колхозчуларның куш-ажылының магадылаадыр төлевирии чеп болганда боттандырган. 9 миллион хире колхозчулар колхозтар кежигүннериие пенсиялар болган пособиелер дүвейинде кооперацияны кодээге кол садыр системазы болу бергеи. Ол үедек болгаи оон садыг четкизи 2,5 катаа калбарган, а тускайжыткан малгавиннерииң саны 13,6 катаа көвүдээн.

(СЭГА).

ШАЛЫПЧЫ БРИГАДА

Кызыл хоорайның 26 дугаар квартылында довтай квартаал. Бедип үлүглээн дерт кеът бажыңнарның оргузунда ажыдырал хандырылга комбинадының шин кеът бажыңы. Улуг-даа, бичe-даа кижилер олче шуужар. Сагыжыла тавар-жыр постерни седип алган кижилер адаа келгеш, боттарының чагыгларын киирип турар. Оларның чалдыктары дараткан хептериниң таварыччалыын алгадап, өөрүп четтирзеним илередип турарлар.

Чагыгның саны хүнүң-не оргумаа-биле 10—15 чедип турар. Кижилериниң сазыы-сеткилинге тавар-жыр, шеверик чараш хептерни быжып, бөлүп берип турар цехте коммунистиг куш-ажылдың бедик адын чедип алган шалыпчы бригада ажылдап турар. Оларның удуртукчузу Нина Иевановна Кураева он ажыг чылдар улаштыр бригаданы удуртуп келген. Ол улуг-даа, аныяк-даа кижилер-биле ажылдап өөренген.

— Совет Тывазының 20 чыл оюн тавар-жыр коммунистиг куш-ажылдың бригадазы дээ аттыг чедип алган бис. Кежигүнер шүүлгүн куш-ажылдың шалыпчылары. Бисте ажыл үзер кижи чок.

Кайы-бирээзис кандыг-бир чүгүлә херек ужун ыңай-бээр чорүй барган болза, оон кылыр үлүүн шүүлгүзүс демниг кылып, хүнде кылыр үлүг-шүүлгүзүстү шынарлыы-биле ажыр күүседип турар бис — дең чугаалаш, Нина Иевановна даарап доозулган платьезин хеп бавар черже апарып салгаш, хере бастыра берди.

Шалыпчы бригаданың даараныкчы бүрүзү ажылынга дыка мергежээн. Оларның бүдүүн турар продукциязы эки шынарлыг. Бо шеверлер даараныкчының бедик мергежилин чедип ап, бешки рааждың нормазын дүжээп алганнар. Эртенгинiң сес шактан кежээ 6 шакка чедир ажылдаар. Үр үеккә шөлүнде чаңгыс черже олурга ажылдаарга шылаанчыг. Ынчангаш эртен 10 шакта, дүштүе 3 шакта будүүлүг зинжестикээн организастап турар.

Коллектив бүрүзү Улуг Октябрьның 50 чыл болүр баймырлалынга төлептиг үжүрлүг дээш социалистиг чарыштыг калбарткан.

— Колхоз рынокунда хандырылга комбинадында платьелер даараар цех-биле социалистиг чарыштыг салган. Чарыштың негелделерин хүрелге чүгээлашкаш хүлээп алдык.

Н. И. Кураеваның удурткан бригадазы чарыштың негелделерин күүседип турар. Ынчалза-даа чарыштың түңнелин ай санында үндүрер дугайында айтырганы Нина Иевановна даараныкга үезинiң начальныгы М. М. Тутикинага, хоорайның ажыдырал хандырылга комбинадының директорү В. В. Бартатовка каш удаа тургускан. Ол чүгүлә саналды херекке албайн турары хомудалчыг.

—Материалдыг деткимче кижилерни куш-ажылче сорук киирер болгай. Өске организацияларда болгаш коллективтерде социалистиг чарыштың түңнелин ай-шаанда үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажылды үнелеп корүп турарын хагадаар-дыр бис—деп, Нина Иевановна чугаалады.

Шалыпчы бригаданың кежигүннериниң чалдызы кежээки школада өөренип турар болгаш политинформация эрттиреринге идепкейлиг киржип турарлар. Олар СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң материалдарын танылып көрээр.

ЧУРУКТА: Коммунистиг куш-ажылдың шалыпчылары (солагай талдаң оң талаже) Н. А. Сузорослова, Т. Я. Соловьёва, Н. Я. Корявина, М. Н. Ильичёва олар ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ сезү болгаш фотозу.

СЕМИНАР

СЭКП Тес-Хем райкому 1967—1968 чылдарда партия чыгыдыышкынының четкилерин четчеяззынның ажылын дээскан болгаш пропагандистериң мергежилин бедидер талазы-биле ажылды чорудуп эгээзын. Ол сорулга-биле райком пропагандистериң бир хүнүт семинарын эрттиргеп.

Пропагандистерниң семинарынга Сибирьниң болгаш Ыракыы Чөөн чүктүү идеология ажылдакчыларының Омск чөвүлел хуралының ажылының түңнелдериниң дугайында база делегей байдалының дугайында лекцияны СЭКП Тыва обкомунуң лектору В. Л. Бичи-оол кылган, салдыкган айтырыгларга четче харыыларны берген.

Пропагандистер Октябрьның 50 чылынга ТК-ның Тезистерин өөренирiниң база пропаганда ажылын чорударының методиказының дугайында лекцияларны база дыңнаннар.

Байырлалдыг чылда районнуң ажыл-ишчилери социалистиг чарыштың хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының дугайында илеткел база болган.

Илеткелди СЭКП райкомунуң секретары М. Артаев, лекцияларны райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизының эргелекчизиниң ораалчызы Т. Ликтан болгаш райкүүскомнуң даргазының ораалчызы Н. Чындыгыр олар номчаннар.

БИСТИҢ ДИЛЭЭВИС

Улуг Октябрьның 50 чыл ойнга чедир каш хонук арткан, бүгү совет улус төөгүүнү байырлалды күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш, улус ажыл-агыйында улуг чедишкиннерни чедип ап турарын радиодан шак бүрү дыңнап, парлаагадан номчуп турар бис.

Улуг байырлалды бистиң Сесеринг суурувус чүүң-биле уткуур дээш, чүү кылып турарыл? Ажылагый талазы-биле чамдык ажылдарны кылган бис, ынчалза-даа четпестер хөй. Хандырылга талазы-биле улуг четпестер бар.

Магазин ажылдавааннан бээр үш ый болду, радио чамдыкта шуут дыңналбас, электри чырыы чок, суур каранғы. Суурда школа, эмнелге, клуб, библиотека, утааны четпес үүлдер бажыңы, магазин имир киргенде, ажылдаар артазы чок болуп турар.

Коммунистиг партия, Совет чазап кижи дугайында канчаар-даа аажок сагыш салып, хөй хереглиин үндүрүп турар болгай. Оон бир хереглиин «Совет улустуң чаагай байдалын үзам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң доктаалы болур. Колхозчу ажыл-ишчилер бистер, ол доктаалды бүгү сеткилиивистиң ханызыбиле утуп, партиявыска четтиргенивисти илергейлеп, каш дапкыр күш-биле ажылдаарывысты аазаап бис.

Бистиң суурувуста четпестерни эдип, колхозчу ишчилериниң культура-амыдыралын хандырар талазыбиле чогуур хемчеглерни алырын СЭКП-ниң Бии-Хем райкомундан дилеп турар бис. Сесеринг «Тиилелге» колхозтуң база бир чүгүлә участогу болгай. Колхозта партия организациязы колхозчуларның хандырылгазынче кичээнгей салыр ой келген. Совет эрге-чагырганың чартык үш чылының улуг байырлалын радио, чырык, магазин чок үткуурувус ол бе? деп айтырыгны Сесеринг чүрттакчылары салып турар апарган.

К. ДОТПА.
чолаачы.

ШЕФТЭЭШКИН

Улуг-Хем районнуң Баян-Бөл өртүмек школазының үстүкү класстарының өөреникчилери болгаш башкылары «Улуг хурал» колхозтуң 6 гектар картофелин үш хүн .ласчып тургаш ажаажып берген.

Шефтээшкиннiң түңнелинде шупту 20 тонна картофель ажаттынган болгаш шыгжамырга үрлүнген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

• • •

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинiң Черби салбырының ажылчыннары болгаш Чербиге школа түдүүнүң ажылчыннары дыштанып хүнде «Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырында хой-жүзү Чоолу Бегзиниң кыштаанга шефтээшкин кылган, 600 баш хой кирер кажаанын коржеңнин хоорган, кызын ажыллаар кылдыр штапельдей чыып берген.

Р. ОЧУР-ООЛ.

АЖЫЛЧЫН-ТАРААЧЫН КҮРҮНЕ

(Герман Демократтыг республика 18 харлаан)

Германияның төөгүүнде баштайгы ажылчын-тараачын күрүнези—ГДР-ни боттарының хүлээп корбейн турарының херээнге бонн политикчилерниң туружу, амгыы шинаан, кажан-даа ол хире хоозун кылыр, илереттинмейн келген боор. Болунуп турун келгенинiң 18 чылдарының дургузунда ажылчын-тараачын күрүне ажок быжыккан. ГДР сайзырангай индустриялыг он-он чүүттарның озуруунда турун турар — ол бора хомүр таш тывыынын талазы-биле делегейде бирги черни ээлеп турар. Ында бора хомүр таштың курлавыры 40 миллиард тоннага санаттынып турар. ГДР бүгү диптерге алдаржын сураггазын болбазының машиналарны болгаш станоктарны бүлүүп үнүүрүп турар. Герман Демократтыг Республика судноларны ламаар үнүүрер талазы-биле делегейде челиги черни, балыктаар судноар түүлүүнүң талазы-биле үшкү черни ээлеп турар. ГДР—улуг химиялыг, бирги черге-нiң машина түүлүүшкүн, электроэнергетика, түүлүг, чиик болгаш полиграфия үлетпүрүүнүң чүүлү. «ГДР-ге кыланган» деп маркалыг ылаптыг механиканың приборлары, пөс-таавы, ийик аймаа болгаш өске-даа хөй чүүлдер делегей рынокунга экспортаашкынын чедип алган.

Республика делегейниң чүс ажыг күрүнелери-биле садыг-эконоимка, эртем-механиктиг болгаш культуралуг харылзаалаарны түзүп турар. Ында хөй чүүттарда дипломаттыг, консуль болгаш садыг төлөөлекчи черлерлиг. делегейниң эң аянзы-бүрү шуулганнарынга киржип турар. делегейниң 265 организацияларының кежигүнү болуп турар.

Тайбыгга ынакшылыг социалистиг герман күрүне улустар аразынга тайбың болгаш айыыл чок чорук ээлээ, найырал болгаш калы ажылажынга дээш чайгылыш чок демиселчи болуп, бүгү делегейге ханы хүнүткелди чедип алган. Республикaның ажылчы чоннары, пайышнарының калдаалыг халдашкынынары турзажок, боттарының шилип алган оруубиле чайгылыш чокка бар чоруур. Ам, кажан боттарының күрүнезиниң 18 чыл оюнда, олар боттарының чагай хереэнiң эргежок чүгүлазынга болгаш чөптүүнге кажангызындаа артык быжыг бүзүрелиглер.

1967 чылда ГДР-ге политиктиг чүгүлә болуушкуннар болгулаан: бо чылын Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының VII съездизи, улус палатазынга сонгулга, Хостуг немец аныяктар эвилелиниң VIII съездизи, делегейниң Лейпцигке ийи ярмарказы болган. чүгле иштики эвес, харын база делегейге ужур-дүүзалыг ыяш хөй хемчеглерни боттандырган. Республиканың ажылчы чоннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооң төлептиг үткүүру-биле белеткенип турар.

ГДР-нiң ажылчы чоннары сайзырангай социалистиг иштилелди туружаар талазы-биле ГСЧП-нiң VII съездизиниң салган сорулгаларын күүседир дээш бүгү-ле күжүн болгаш билинiң берип турарлар. Бо хүннерде, кажан Улуг Октябрьның 50 чыл ооңга белеткелдi күштелiрiп турар үеде, Совет күрүнениң өбилейинге алнар болдурган социалистиг чарыш улам калбарып турар. Социалистиг чарыш чоруп турда, чаа үнелиг саналдарын киирип, бүдүүлге даалгаларын үлүүр болгаш ажыр күүседип, хөй миллион марканы камнап ап турар.

1966—1967 чылларның дургузунда республика болуунуң экономиктиг хогжүлезинге чаа-чаа улуг чедишкиннерни чедип алган. 1965 чылдың-биле деңнээрге, 1966 чылда напиональ орулга 4.5 хуу өскен болгаш 3.7 миллиард марка болган. Үлетпүр бүүдүүлелер 1965 чылдыкынан 130 миллион марка (6 хуу) хөй продукцияны бүзүрүл үндүрген. Советтиг он чылдарның дургузунда машина түүлүшкүн, химия болгаш электроэнергетиктиг үлетпүр бүүдүүлгенiң хемчээлiн үш ажыг катап ковүдетккен. Колхоз ажыл-агый чыл келген түдүм, улам хөй аъш-чем бараанарын чонга берип турар. 1961 чылдан 1965 чылга чедир үениң дургузунда чүртта гектар черден алган тарка культураларның хуулгучыл бүүдүе оруумаа-биле 26 центнер болган. Эртken чылга бир инектен саап алган сүт 3 088 килограмма чедир ковүдээн. 1966 чылдың авгуска чедир мыйыстыг бода малдың баш саны чүс мунга ковүдээн болгаш ам 5.1 миллион болуп турар.

Бо чылын республиканың ажылчы чоннарының чалгай амыдыралы улам бедээн. Чоннуң орулгалары ковүдээн болгаш оон садыл алыр аргалыы бедээн. Августуң төнчүзүндеп эгелээш, ГДР-нiң ажылчы чоннары беш ажыл хүнүнүг неделяже шилчээн.

Партия биле чазак ажыл-агыйны башкарып турганының социалистиг эгезинiң аянык күштерин эң ховү ажыглаар дээш ажылдың улам ээлиг болгаш ажыктыг чаа-чаа аргаларын болгаш хевирлерин хоорайның болгаш кодээниң ажыл-ишчилериниң идепкейлиг киржилгези-биле дилеп тывырын могаг чокка чорудуп турар. Республика планнаашкынының болгаш үлүртүлгениң чаа экономиктиг системазының боттандырарының ийиги чедишкинiзинга турун турар. Чаа экономиктиг системаның ужур-утказы болза, политиктиг болгаш экономиктиг бүгү-ле бырааларны үнүе ажыл-агыйын улам шилэй хогжүдериңге, ГДР-ни бүгү талазы-биле быжыглаарынга болгаш чоннуң амыдырал деңнелин бедидериңге ажыглаарында болуп турар.

Боттарының күрүнезиниң 18 чыл болган ооңнуң чылында ГДР-нiң ажылчы чоннары немец черге марксизм-ленининиң идеяларының түк үзүкчүзү болуп, Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязын долганыр улам сырый каттыжын алган, келир үеже үткүштүр бүзүрелиг бар чоруур. Мынчангаш ажылчы чоннарның политика талазы-биле дайынналарының кандыг-даа ораалжыкшыкшынары болуунуң салым-чолуунуң ээзи болган улустуң бузурбас чаңгыс эви — ажылчын-тараачын күрүнениң быжыг үндезинiн тура тепсин шыдавас. Улуг байырлал—Совет күрүнениң алдарлыг юбилейинге белеткенiнiлеп, ГДР-нiң ажылчы чоннары Ленининiң болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чүрттүбиле, коммунизмни тургузуп турар улус-биле найыралды карак огу ышкаш кайгалап турар.

Берлин.

Михаил НИКИТОЧКИН,
СЭТА-ның корреспондентизи.

1967 ч. Октябрь 7.

ШЫН
3-КУ АРЫН

Даштыкыда

АЗИЯНЫҢ БОЛГАШ АФРИКАНЫҢ ЧУРТТАРЫНДА

ОН ДӨРТ АМЕРИК САМОЛЕТТУ ДҮЖҮР АТКАН

ХАНОЙ. Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалал күзектери октябрь 4—5 хүннеринде ВДР-нiң девлекзарының агаарынга база 14 америк самолёттуг дүжүр аткан.

• • •

Мурнуу Вьетнамның Хөсталга армиязының, Шолон можуда дайылдажып чоруп турар дайынчылары сентябрь 28-те америк агрессорлар-биле тулчуушкуннарга 100 аңгыт америк шериг албанныгларны сандан үндүрген болгаш сес америк самолёттуг дүжүр аткан.

СОВЕТ ЭМЧИЛЕР КЕНИЯДА ЧЕДЕ БЕРГЕН

НАЙРОБИ. Кисумунуң национал хептерин ыттынган чүс-чүс чурттанчылары ында чедe берген совет эмчилерни утпуп алган. Совет Эвилелиниң эмчилери Кениянның улузунга бөлөк ылдыр ССРЭ-нiң тудуп берген госпитальга амыдаар.

Аалчыларга байыр чедирбишаан, Кисумунуң даргазы Грейс Онькиненуң медеглээни: Совет эмчилериниң келгени болгаш олардың госпитальга ашыыы ССРЭ биле Кениянның аразында найыралчы харылзаларны хөгжүдеринге чугула салыышкын болур.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

ХАРТУМ. Судан Республиканың Керши хоорайында негаа болгаш чимис консервыларының заводун Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп, ажыглалга киирген. Бүдүүлгениң дериглериниң шенелдези чедимишкинниг эртken.

Завод чылда беш миллион чедир ааза негаа болгаш чимис консервалаарны бүдүрүп үндүрөр.

СОЦИАЛИЗМНИ ТУРГУЗАРЫ — ЭЧИС СОРУЛГА

ЗАНЗИБАР. 30 чыл болгаш Танзания долу утка-биле алырга, социалистиг чурт болуп турар. Ындыг болза-даа бо эчис сорулганы аң ыыска хуусаада чедип алырынче чүткүп турар бис деп, Танзанияның бирги ораалчы президентизи Абейд Каруме Дар-эс-Саламда национал албан черинiң организациязының кежигүннериниң мурнунга чүве чугаалап турган медеглээн.

Бо сорулганы шүүседири келдуунда бистиң аныяктарывыстың херээ болур деп, Каруме чугаалаан. Чурттуң байлактарын улустуң эргезинге шилчидип бээрин көрүп турар аруу декларациязының сорулгаларын шүүседири-биле хүлээлгени кижи бүрүзү бодунга алган турар ужуралуг дээрзин ол демдеглээн.

КҮРҮНЕНИҢ КОНТРОЛЮҢГА

ЗАНЗИБАР. Занзибарның чаза таалпы кылыгларны чурт иштинче кирерин бодунуң контролюңга алган болгаш ону эргелеп башкарарын садыг департаментизиңге дааскан. Ам даштыкы садыг талазы-биле хуу сентернуң холунда чүгле көбелир кылыглар, шаң болгаш башың хереглеалдерин чурт иштинче кирерi артkан.

«ПОРТУГАЛИ» ГВИНЕЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫНЫҢ ЧЕПСЕКТИГ ДЕМИСЕЛИНИҢ КАЛБАРГАНЫ

ДАКАР. Гвинеяның болгаш Негаан мээс ортулуктарның хамаарышпас чоруунуң Африка партиязының (ЦАИГК-ның) Политбюрозу португали колонизаторларга удур чепсектиг лакиселди улам ыкаң хегжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген. ЦАИГК-ның ында тараткан дыңнадылында айтып турары болза, Политбюро партия ажылының төөргей айтырыгларын база чугаалажып көрген. Ынакгын дүүнүт ажаан ажылының болгаш өөредиге чылы эгелээнни-биле, «португали» Гвинеяның патриоттарының хөстаан районнарын аъш-чем-биле хандырары-биле халбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Сентябрьда Хөсталга армиязының отрядтары элээн черлерге тулчуушкуннарны сөөспээн чон чорулуп келгенни дыңнадыгда оон ыкаң айтып турар. Ол тулчуушкуннарның үезинде португали колониализчи шеригниң чүс ажыг солдаттарын өлүрген болгаш балыглаан, элээн каш шериг машиналарын буза тевиспеп, бөө-чепсекти болгаш өчүмзекти хунаап алган. (СЭТА).

Нигерияда дайын чорудулгалары

ЛАГОС. (СЭТА). Федералдыг шериглер артиллерия-биле бөөлап, агаардан бомбалаан соонда, Нигерияның Чөөн облазының найысылалы Энугуну ээлеп алган. Ам федералдыг чазактың шериглери чөөн-нигерий шериглериниң удурланыышкынның чамдык одагларын узуткаар талазы-биле хемчеглерни үргүлчүлеп турар.

Билдингени-биле алырга, федералдыг чазак Энугунуң хамаатызы чонунга хамаарыштыр күчүлээшкинни болдурбас дугайында дужаалды шериглерге берген. Ындыг болза-даа чазак шериглери удурланган кижилерни шыгыызы-биле шаажылаар дээрзин баш бурунгаар сагындырган.

Энугуну камгалап турган чөөн-нигерий шериглер федералдыг шериглерге үзе кирдиртпээн кара чаңгыс орук-биле мурнуу түүкче аткаарлаан. Чыжа ораалчы, шинчилээрiниң-ниң ораалчызы Т. Ликтан болгаш райкүүскомнуң даргазының ораалчызы Н. Чындыгыр олар номчаннар.

Байырлалдыг чылда районнуң ажыл-ишчилери социалистиг чарыштың хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының дугайында илеткел база болган.

Илеткелди СЭКП райкомунуң секретары М. Артаев, лекцияларны райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизының эргелекчизиниң ораалчызы Т. Ликтан болгаш райкүүскомнуң даргазының ораалчызы Н. Чындыгыр олар номчаннар.

Америк негр түрлагларның ажы-төлдери

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың негрлер чурттаар болгаш Пуэрто-Рика түрлагларының ажы-төлдерин көөрге, шинек чок, шагыргай, ирик диштерлиг, витамин чедишпээни илдең шинчилиг, курт-кымыскалыкка, хээнчи күскелерге безин ызырткан сорбуларлыг, аар-берге аарыгларга таварышкаш, каданнаң аараны илдең, кээргенчиг — деп, америк урулгаар алырга, чөөн-нигерий ёзу-чуруунуң башкыңы бодунуң албан кылыр черин Энугудан мурнуу талаже чүс километр хире ырак турар Умуахия хоорайже көчүргеп. Оон шериглерин ибо дээр аймак улустар коддадыр чурттаң турар районнарда нөөнеп турар.

Дайын чорудулгаларының бүгү үезинде Энугута турган америк консуль черинiң бүгү составы Чөөн Нигерияның наймысылалыңдан үнүп чоруткан.

Ортааны-Барыын штаттың чөөн талазында дайын чорудулгаларының участогундан алдынган медээлерниң хереченiлеп турары болза, федералдыг шериглер Агбор хоорайны ээлеп алган соонда чөөн-нигерий шериглерни хемче чыгап, хемниң чөөн эриинче оларның кежерин доза шавары-биле хемнеглерни ап турар.

Пентагон дүвүреп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Форттуң автокомпаниязы — АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда шериг техниказынга артык кезектер бээр кол хандырыкчы. Ынчазырга автомобиль түүгүжүларының он сес хонукта үргүлчүлеп турар ажыл соксадышкынының ол дериг-биле хандырарын сандаратkан.

Пентагонуң телеграммазынга дүвүрээн компаниянның талаалекчилери профэвилел удуртукчулары-биле чугаалажышкыннарны далаштыг чурумну ёзугаар катап эгелээн.

ВЬЕТНАМНЫҢ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКАЗЫ. Америк агрессорларның агаардан халдаашкынынарын Хайфоңнуң чону маадырлыг ойтур шаап турар. Хоорайда амыдырал-чурттарга байдалы таарымчалыг. Портка келген судноларның чүүгүн дүрген дүжүрүп турар.

ЧУРУКТА: совет судно «Перекоп» суг өртээлинде.

Фото Л. Портерниң. СЭТА-ның фотохроникazы.

Үш чурттарның саналы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Камбоджа, Конго (Браззавиль), Йемен КНО-нуң Код Ассамблеязының XXII сессиязының хүн чурумунга чаа айтырыгны—«КНО-нуң Корейнi каттыштырар болгаш катап тургузар талазы-биле комиссиязын» дужүрер дугайында айтырыгны киирерин саналдаан.

Ол чурттарның саналарында чугаалал турары болза, бо комиссияны КНО-нуң Уставынга чөрүттүр тургускан. 20 чылдарның дургузунда КНО-га «корей айтырыын» чугаалажып көргени кандыг-даа деңнээни чедип албаан. Комиссия Корейниң каттыжарын чүгле чоокшулаып шыдаваан эвес, харын америк агрессорларның холунга чепсеек болуп берген, катап каттыжышкынны боттандырарынга улам улуг моожак болуп турар.

Бо комиссияның турары корей улустуң арте-ажыктарынга чөрүтүп, Мурнуу Корейни америк шериглериниң эжелээринге дузалап турар дээрзин үш чурттарның саналында демдеглеп турар.

Индонезияның Национал партиязын хоругдаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Суматраның каттышкан шериг округунуң командлыкчызы генерал-майор Кусоно Уитомо Суматраның бүгү девискээринге Национал партияны хоруур дугайында дужаалды үндүрген. Ассоциейтед Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң албан ёзугузунуң мөзээлерни барымаалаан, Джакартадан ымнаткаңы-биле алырга, Национал партия Сукарнону деткимирiн үргүлчүлээр болза, ол хоругшукун күштүг болуп аарар дээрзин командлакчының дужаалында демдеглеп турар.

Сонгу болгаш Мурнуу Суматраның округунуң командлакчызының дужаалында Национал партияның Сукарнону деткимирiн үргүлчүлээр болза, ол хоругшукун күштүг болуп аарар дээрзин командлакчының дужаалында демдеглеп турар.

Сонгу болгаш Мурнуу Суматраның округунуң командлакчызының дужаалында Национал партияның Сукарнону деткимирiн үргүлчүлээр болза, ол хоругшукун күштүг болуп аарар дээрзин командлакчының дужаалында демдеглеп турар.

Удавас үнер чаа шии

Улуг Ленинниң адын эдилээн хоорайның ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлерин тыва национал кадрларны белеткеп бээр талазы-биле канчаар-даа зажок улуг ачы-дузаны чедирген болгаш чедирип-даа турар. Ылаңгыя, революцияның кавайы болур ол хоорайга тускай эртем-билиг чедип алганнарлан дыка хөй тывалар болуунуң республиканың культура туруузуушкунунда чедиишкинниг ажыглап, чонунга бараан болуп турар.

Бо юбилейлиг чылдың чайынында Ленинградтың театр, музыка, кинематография институдун 13 тыва оолдар, кыстар чедиишкинниг доосканы. Тываның хөгжүм-шын театрында ажылдап кирген. Олар август, сентябрь айларда К. Симоновтуң «Бистиң хоорайывыстан келген оол» деп шизин Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем районнарның ажылчы чоннарынга сонуургалын көргүскен. Дээди эртемниг аныяк артистерниң кайгамчык ураан мергежилдиг ойнаарын бо районнарның чону магадаан.

Олар ам бо хүннерде сураглыг француз шин чогаалчызы Жан-Батис Мольерниң делегейниң классиктиг шин чогаалының фондузунче киргеи «Тартюф» деп шизин тыва дыл кырынга көргүзери-биле белеткеп турар. Ол шизин оларның башкылары: РСФСР-нин улустуң артизи, профессор Л. Ф. Макарьев база Л. Г. Гаврилова турускан. Тыва оолдар, кыстар ону институтка өөренип тургаш, орус дылга ойнал күүседеткеш, ленинградчыларның сонуургал, макталыг базазында чаазалап алганнар.

Аныяк артистерден тургустуунган бөлүктүң режиссёру И. Т. Комбу (база-да ол институттуң режиссёр факультединиң дооскан) мынча деп чугаалады:

— «Тартюфту» бо айның 10-дан ынай-ла үнүре бээр боор бис. Моон мурнунда белеткевегеш, орус дыл кырынга ойнап каапкан болганывыста, амгы белеткелинде бергедээр чүве чок, чүгле тыва дыл кырында очулгазын эки доктаалып алыр. Ол шизин оруузундан тывазынче Юрий Кимрегеш, Владимир Серен-оол олар очулдурган. Шин берге, нарын. Ынчалза-даа ол бергелерни ажып эртер дээш кызымак-ла белеткелди чоруузуп тур бис. Шизиниң ойнакчыларының идик-хевин Ленинградтың фабриказынга заарап кылган чүве. Ону бо хүнгү тыва кижиниң заазы-чаңы, бо хүнгү идик-хеп-биле ойнап турар. Ынчалза-даа авторнуң кол шугумун, шак ол үедеги болуп турган болуушкунуну, ынчангы амыдыралды хажытпайн турар бис.

Чурукта: «Тартюф» деп комедиан шизиниң совлгу көргүзүүнүң бир көргүзүү. Оң талазындан эгелеп: Эльмираның ролунда артист Роза Чооду, Тартюфтуң ролунда артист Солуң-оол Люцион, Доринаның ролунда Ирина Даваа.

Т. САЯН-ООЛ.

ПИОНЕРЛЕР СЕСЕРЛИИ

Октябрь айның 2-ниң хүнү Бүгү-эвилелдиң пионерлериниң воскресниги кыдыр чарлаттынган. Кызыл хоорайның бүгү школаларының пионерлери ол хүн Улуг-Хемниң кежер көвүргүнүң барык дужу черге сесерликти кылыр ажыдарга улуг улуг-хуузун киргиннер.

Дүштеникиниң ийи шак четпейн чорда-ла, Кызылдың школаларының төлээлери чыскаалын алган, дружинаның туктарын киискилеп, сесерлик кылыр черге чыглып эгелээннер. Кижи бүрүзү демир хүүректерлиг болгаш дыр-баашты. Школа бүрүүнден чүс хире пионер келген. Шүүтү чыылган пионерлериниң саны муң ажыг.

Таптыг-ла ийи шак турда, кыска митингини Кызыл хоорайның комсомол комитединиң бирги секретары Ю. Ф. Коневалов ажыткан.

— Эргим пионерлер! Бөгүн Бүгү-эвилелдиң пионерлериниң воскресниги чарлаттынган болгай. Бистиң хоорайывыстың пионерлери чаа сесерликти кылып эгелээр. Ол-даа болза Төрээн чуртувустуң ийилелиг чыыда ажыл-херектеринге дуза болуп чыдар. Ийи-үш чыл эрткен соонда бистиң бо турар черивиске силерниң ам өлүртүр ыяштарывар ногаарарып, сериин хөлегезин берип, төрээн хоорайывыстың хевирин улам ап киирер — деп, эш Коновалов чугаалаан.

Оргу шөлдүң ортузунга Кызылдың пионерлер организациязының база хоорайның комсомол организациязының туктары салгыга хөлбеңейнин, пионерлерни шалыпкын ажылдарынче кыйгырган. Баш-ла минута болганда ол-бо талаларда каскан черниң довураа опайгылап эгеледи. Бо пионерлер маңаа ажылдап турда, школаларның девискээринде өске арткан пионерлер база чаагайжыдыга ажылдарын кылып турар.

— Соолунде барып маңаа чогум черле чүү болур ирги? — деп, Кызылдың пионерлер бажыңының директору эш Абросимовадан айтырдым.

— Маңаа Кызылдың парыгывыле адаанналыптар хире чараш сесерлик турар. Билир болгай силер, бо черниң бичии адаанга чээрби чылдар үезинде Тываның Революстуг Намының хуралы болуп эртken. Ынчангаш, бо мынчаар черле тоогулуг черлер. Сесерликтиң ортузунга танцылаар шел, ол-бо талаларынга волейбол болгаш баскетбол шөлдери туттунар. Өске сес-биле чугаалаарга, маңаа ийи дугаар парк болур.

— Парыгывыс Гастелловуң адын эдилээн болгаш, а бо сесерликтиң ады чүү болуруй?

— Чок болза «Подростка», чок болза «Ленинчи комсомол» деп алыр бис.

Чугаалажып турувуста ТВБ 31—68 дугаарлыг, олуртур ыяштар түдүрген машина маңнап келди. Чиңгир-кызыл галстуктарлыг пионерлер машинаны үүлеттиг.

— Бээр! Бээр! — деп, он дугаар школаның пионерлери хуваатынган шөлүнде туруп алган алгырыштылар.

— Баштайгы ыяшты олуртуур! — деп, артымда бир оол бүгдеге дыңнатты. Ол ады дугаар школаның өөреникчизи Усков Гоша-дыр. Оон чанында демир хүүректер-биле Барахтаева Люда болгаш Матонина Оля черни оргулаан турлар.

— Бо сесерликтиң тоогузунге шак ынчаар бижиир херек: «Маңаа пионерлериниң Бүгү-эвилел воскресниниң үезинде баштайгы ыяшты алды дугаар школаның өөреникчилери олуртkан» деп, оон башка кайын бээр! — деп, алдыгы школаның пионерлериниң удуртукчузу ынча дей тыртып каап, уламчылады: — Чүс дугаар ыяшты база бис мурнай олуртур бис ыйнаан, оолдар?!

Оларның чанында школа-интернаттың пионерлери аллеяларны кылып турлар.

Ийи дугаар тыва школаның өөреникчилери өзээ шалыпкын ажылданнар.

Чээрби алды дугаар кварталдың аза болур ковүргө чаны база үзэ калбазы. Муң ажыг пионерлериниң дерттүү бир кезии мында ыяштарны олуртkан турлар.

Ынчангаш, Бүгү-эвилел пионерлериниң шалыпчы воскресниги организастыг болгаш үре-түнелдиг болуп эртken. Кызылдың школаларының пионерлери төрээн хоорайын чаагайжыдырынга бүтүрүп, кээп турары ховар эвес. Ол таварылгалар чамдык чарылган өгбүлеринга катап эптештирип турары көргүнүүт. Ынчалза-даа чамдык адаларда ыяштар чок. Ынчангаш, бүгү-эвилел

БӨГҮН — КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ХҮНҮ

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР 29 ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеи.

1967 ч. ОКТЯБЬРЬ 8 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 239 (6875).

Өртээ 2 көп.

ФЕРМАЛАРНЫҢ БОЛГАШ ХОВУЛАРНЫН АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ!

Силерниң бүдүрүп турар үүлеңер—чаагай болгаш алдарлыг. Кайгамчыктыг байырлалга холбаштыр партия болгаш чон силерге чүректиң ханызындан изиг байырын чедирип тур!

КӨДЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнүн тургузканы бистиң партиивис биле чазааныс чер ажылдакчыларының болгаш малчыннарның күш-ажылын канчаар бедик үнелеп турарыны база катап бадыткап турар.

1967 чылда бо хүн болза совет улус, делегейниң бүгү ажылчы чону улуг байырлаазы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын байырлап демдеглээриниң бүдүүзүнде артып турар-дыр. Тывалың көдээ ажыл-агыйынга, Совет эрге-чагырганың эрткен үезинде бистиң бүгү чуртувуска ышкаш, улуг үндезин өскерилелер болган, тараанның болгаш мал чеми культураларның тарылга шөлдери дыка оскен, малдың баш саны көвүдээн, ажыл-агыйларының электроэнергия-биле чепсегленишкини каш катап оскен.

1944 чылда, кажан Тыва Совет Эвилелиниң составынга кирип турда, Тывага 21 колхоз, 4 совхоз турган. Олар 57,3 муң гектар тарылга шөлдүг, 5,8 муң баш ыйыстыг бода малдыг, 19 муң баш шээр малдыг турган. Олар эътти 102, суттуг 1320, дүктүг 23, тараанды 30,6 тоннаны бүдүрүп турган. Ажыл-агыйлар чүгле 100 тракторлуг, 20 комбайнныг, 30 автомашиналыг турган. Көдээ ажыл-агыйга мичээн дээди болгаш ортумак түскай эртемниг 69 кижи ажылдап турган.

Амгы үеде республикада 22 совхоз, 36 колхоз, дуржулга станциязы, «Сельхозтехниканың» 7 газбырлары, тарып боозадырга талазы-биле үш күртелгелээр бар. Бо чылын бүгү тарылга шөлүг 352,7 муң гектар, колхозтарның, совхозтарның бүгү чүүл малының баш саны миллион ашкан.

Республиканың көдээ ажыл-агыйы амгы үеним күүдүг техниказы-биле чепсегленген. Колхозтарның, совхозтарның шөлдериңде 2350 тракторлар, 1200 тараа комбайннары, 1400 ажыт автомобильдер болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа хой санныг техниказы ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң көдээ ажыл-агыйны улам шай көдүрер талазы-биле шиитпирлерин СЭКП-ниң XXIII съездиниң деткип, улам баймдың хөгжүткен. Ол болза көдээниң ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы инициативазын хөгжүдүрери бүгү байдалдарны тургускан, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериң көвүдүрериңге оларның материалдыг сонуургалын бедиткен.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары 6 кижи ажылдап турар. Бо чылын 6 хойжуга «Хой ажылының мастери» деп атты тывыскан. Олар болза: «Өөк» совхозтуң М. Уйнукпан, «Кызыл тараачы» колхозтуң Б. Доңдуй-оол, «Тиилелге» (Бии-Хем) колхозтуң М. Самбуу, «Октябрь 30 чылы» (Каа-Хем) колхозтуң Я. Чигжит, «Тээли» совхозтуң К. Кандан, Я. Эрелчин болур.

В. Е. СЕРЯКОВ,
Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри

Республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге түскай артемниглер улуг салымышкынны киирип турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде ажылдап турар 996 түскай артемниглериң аразында дээди эртемниг кижи 356. Чогаадыкчы идепкей-биле ажылдап, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериң көвүдедириниң, оон бот-үнезин чигедириниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң аргаларын докталмал дилеп тып, оон-биле чогга мактадып турар аныяк түскай эртемниглер биште бар. Ындыларга Өвүрүңүң «Кызыл тук», Эрзиниң «Коммунизмче орук» колхозтарының, Бии-Хемниң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниктери Ондар Кансай, Бамба Бады-Хоо, Виктор Михалёв олар хамаарыжыр.

Агрономнар Аверьян Глазырин, Виктор Мантатов, Любовь Иванова, Исай Тараканов, инженер-механиктер Анатолий Бахвалов, Михаил Соколов, Виктор Дажа болгаш оон-даа өскелер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң эки организакчылары болуп турарлар.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин болгаш Октябрьның юбилейниге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеттишпээн, республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери үнүш болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериң база садарын көвүдедир талазы-биле дайынчы социалистиг чарышты кялбартқан. Чарышка көдээниң бүгү ажыл-ишчилери киржип турар.

Бо чылын часкы хөө ажылдары эки шынарлыг организастыг чоруттунган, чазын чажар культураларның тарылгазының 65 хуузун чайын болгаш күзүн андырган черлерге чажып тараан, бо чылдың тарылгазынга 103 муң тонна органиктиг, 2475 тонна минералдыг чемнөчидилгелерни төккен турган. Бо бүгү болза, чамдык районнарга агаар-бойдустуң нарын байдалы тургажок, тараа культураларының чаагай дүжүдүн алырын хандырган. Республикада гектардан ортумак дүжүт 12,2 центнер.

Тываның тараажылары октябрь 5-те бирги тиилелгени — күрүнеге тараа садар планын күүсеткен болгаш ам йиитги планны күүседири-биле тараа садарын үргүлчүлеп турар.

Ажаап алышкыныны, күрүнеге тараа садарын чедиишкинниг чорударынга улуг салымышкынны комбайнерлер болгаш човаачылар киирип турар. «Тиилелге» совхозта Михаил Моңгуш, Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозунда Владимир Зубов, Юрий Крыницын, «Улуг-Хая» совхозта Михаил Дажы, «Россия» совхозта Иван Боровиков, «Найырал» совхозта Александр Шактар болгаш оон өске-даа комбайнерлер 500—700 гектар тараанны кескеннер. Кызылдың № 1 автоажыл-агыйының човаачызы Александр Баранов, Кызыл-Мажалык АТА-да Күжүгет Мажы, Василий Чепрасов, Шагаан-Арыгның автоажыл-агыйында Прокоший Редких, № 3 АТА-да Николай Калинин, Петр Князев, Василий Садыров болгаш оон-даа өскелерниң база Н шериг кезээниң автомобилистериниң могаг чок ажылы-биле ажаап алышкынга улуг дузаны чедирип турарын демдеглеже чогуур.

Тараа культураларының арткан 30 хуузун ажаап алыр, эки шынарлыг үрезинни белеткээр, аңгыс андырылгазын чорудар, суттарылга системазын септээр, бүгү савааның болуп сараттаар — республиканың хөвү ажылдакчыларының күүседир ажылдары бо-дур. Маңаа улуг күженишкин, карак-кызыл демнеел херек.

Чөөн-Хемчик, Таңды, Бай-Тайга районнарының ажыл-агыйлары ажаап алышкынны, аңгыс андырылгазын, үрезин уруушкунун оожум темпилиг чорудун турарлар.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары эрткен тос айларда мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле эки түңнелдерни чедип алганнар. Үш кварталдың иштинде күрүнеге сүт садар план 111,5 хуу, эттиң планы 146,8 хуу, а дүк садарының чыл планы 104,5 хуу күүсеттингей.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарының колхозтары, совхозтары эки көргүзүглерни чедип алганнар. Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозу күрүнеге тараа садар хүлээлгезин 7,6 катап, сүт, эът, дүк садарының чыл хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Колхоз бүгү чүүл малдың баш санын остүрериниң планын болгаш бодуун чемнер белеткээр планын база күүсеткен. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз күрүнеге мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле чылда алган хүлээлгелерин база күүсеткен.

Республикада сүт, эът, дүк бүдүрери эрткен чылдың деңнелиниң көвүдээн, бүгү чүүл малдарының баш саны немешкен.

Бо чедиишкиннерде бистиң кайгамчыктыг хойжуларывыстың, саанчыларывыстың, инек кадарчыларывыстың болгаш өске-даа малчыннарывыстың күш-ажылының улуг үүлү салдынганын чугаалаар херек. «Тиилелге» совхозтуң хойжуузу Куулар Дажы-Серен 100 хой бүртүүзүнден 119, «Чараа-Бажы» совхозта Сат Сагбаадай — 115 хураганны, «Сүт-Хөл» совхозта Ондар Доржу 100 өшкү бүртүүзүнден 125 ажайны алган.

«Межегей» совхозтуң саанчылары Зинаида Кравченко, Лидия Серенова эрткен айларда инек бүртүүзүнден 2600 кг, Мария Сабельникова 2815 кг сүттүг сагган. «Улуг-Хая», «Тиилелге» совхозтарның чылгычылары Идам Коңгар-оол, Ондар Аймр-Санаа, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң, «Россия» совхозтуң бызаа ажаакчылары Агафья Блинова, Шагаачы Санчат олар эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Оон-биле чергелештир ажыл-агыйларның, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелериниң чамдык удуртукчулары бо чылдың таарымчалыг байдалдарын мал ажылын хөгжүдеринге тептеп ажыглааның айтып херек.

Амгы үеде бүгү совхозтарның, колхозтарның, республиканың малчыннарының соңгаарадыы болбас соруглазы — мал кыштагладыышкынынга белеткеэдин маселалыг эргээзәри, күеқ-кышкы одарладыылганы, саазданы организастап, сууа эдерилгени болгаш тарын боозадылганы ой-шаанда чорудары болур.

Малчыннарның чурттаага бажыңнарын, өглерин септээрин, кызыл булуңнарын, чүвар бажыңнарны кышкы-даа үеде ажылдаар кылдыр белеткээрин чоокку хүннерде доозары чугула. Оон-биле чергелештир мал кажааларының, тепляктерниң септелгезин, удуу доозулбаан чаа мал кажаларының тудуун доозуп, малдың бодуун чемнерин кыштагларже сөөртүп, оларны кажаалазары чугула.

Малдың, малдың саар инектерниң продуктудуун бедидер соруга-биле оларны шыктыг, концентраттыг чемнер-биле доктаамал чемгерериң таарыштырарын амдыгаштан эдилээри чугула. Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш түскай артемниглери хойжуларның, саанчыларның, бызаа ажаакчыларының билиин бедидер болгаш мал ажылын эртемниг үндезинге чорударының талазы-биле дуржулга өөредир доктаамал кичээлдерни бо чылын организастаар ужуртдут.

Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга чедир арткан каш хонуктарда республиканың ажыл-ишчилери ажылды шапкычымдыл, октябрь 15-ке чедир дүжүт ажаап алышкынын доозуп, күрүнеге сүт болгаш эът садар чыл планнарын ноябрь 1-ге чедир күүседир арга бүрүн бар деп, көдээниң ажыл-ишчилериниң бо байырлалдыг хүнүнде айытса чогуур.

Марксизмниң программныг документизи

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). В. И. Ленинниң «Күрүне болгаш революция» деп шылгарангай ажылының парлаттынын үнге-ле 50 чыл болганынга бараалгатқан эртем конференциязы болган. Ону ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының күрүне болгаш эрге институту, Күрүненің Москва университеди, СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазы организастаан.

Сессияны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү В. М. Чхиквадзе ажыткан.

— В. И. Ленинниң «Күрүне болгаш революция» деп ажылында тайылбырлаттынган идеялар Улуг Октябрьның тиилелгези дээш демиселге, делегейге ажылчын, тараачыннарның эң баштайгы социалистиг күрүнезинга тургузарынга, хөгжүдеринге, бистиң чуртувуска социализмни тургузарының херээнге кайгамчык улуг рольдуг болган. Олар совет кижилериниң коммунизм тургузарынга эм база дуза чедирип, хөй чурттарда социализмге тургузукчуларынга үнелеп четпес ачы-дузаны берип турар — деп В. М. Чхиквадзе чугаалаан.

Сессияның киржикчилери совет социалистиг күрүнени болгаш эргени хөгжүдеринниң, социалистиг демократияны улам шай хөгжүдеринниң, ССРЭ-ге күрүне тургузуушкунуунуң практиказын сайзырангайжыдарының өөң келген айтырыгларының дугайында плеткелдерни, дыңнадыгларны чугаалашкан. Амгы үеним империалистиг күрүнелериниң улуска удур ёраазын, күрүне дугайында марксисти-ленинчи өөредигнин ууур-дузазы ялеткелдерде болгаш сессияның киржикчилериниң чугааларында база демдеглеттингеи.

Солунга шаңнал

Курган областың ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезинин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуунуң сорулгаларын күүседиринче оларны мобилизастаар талазы-биле үре-түннелдиг ажылдааны дээш база бирги дугаарының үнгенинден бээр 50 чыл болганынга холбаштыр «Совет Зауралье» солун Куш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА

Октябрь 7-де медээ ёзугаар алырга, республиканың тараа хүлээп алыр черлеринче 82967 тонна тараа кирген, азы күрүнеге тараа садарының планы 138,2 хуу күүсеттинген.

Районнар аайы-биле алырга мындыг (хуу-биле):

Бай-Тайга район — 841,0 хуу, Барыын-Хемчик — 554,6, Кызыл хоорай Совединге хамаарышкан ажыл-агыйлар — 439,2, Бии-Хем — 166,1, Улуг-Хем — 143,7, Каа-Хем — 139,3 болгаш Таңды район — 111,7 хуу күүсеткилээн.

Күрүне шыгжамырынга эң хөй тарааны Таңды район киирген — 34209 тонна. Совхозтарны ап көөрге, Улуг-Хем районда «Найырал» совхоз тараа садар планын чүгле 63,6 хуу күүсеткен, дуржулга станциязыныы — 72,3, «Россия» совхозтуу — 73,7 болган, оон өске совхозтар ажыр күүсеткилээн.

Республиканың районнарында болгаш ажыл-агыйларында күрүнеге тарааны пландан ажыр садары үргүлчүлеп турар.

Хүлээлге күүсеттинген

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар болдурган чарышты кялбартып тургаш, юбилейлиг чылдың тараа культураларының дүжүдүн ажаарын чедиишкинниг доозкан болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Механизаторларның, човаачыларның, бүгү колхозчуларның болгаш Кызылда профтехучилищениң колхозта шефтеп келген сургуулдарының чүткүдүг ажылдааның ачызында бүгү тараа культуралары кыска хүн саазда, чидириг чок ажаап алдынган, күрүнеге 700 тонна тараа садар хүлээлге 900 тонна кылдыр ажыр күүсеттинген. Тараа садарын артель амдаа уламчылап турар.

Ол ышкаш, колхоз мал продуктуларын күрүнеге садарының төс айлар планын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседип шыдаан: эът садарының — 119,2 хуу, сүттүүн — 100,8 хуу, дүктүүн — 106,1 хуу күүсеткен.

Колхозтуң ажыл-ишчилери ам үеде күскү чер андырылгазын, саваанны болуп сараттааарын, мал чеми белеткээрин, кыштаглаашкынга белеткелди күженишкинниг чорудуп турар.

Соруктуг ажылдап турар

Колхоз бо хүнерге чедир күрүнеге 880 тонна тарааны дужаагаш, планын 180 хуу чедир күүсеткен. Ам-даа 2 муң тонна тарааны садар деп хүлээлгени алгаш, дужаарын үргүлчүлеп турар.

Кызыл-Хөлде коммунист Долчаңмаа Эник-оол бригадирээн үшкү бригадада тараа ажаап алышкынны дооступ турар. Бир гектардан-на 18 центнер тарааны алган. Мында күскү чер андырылгазын база багай эвес чорудуп турар. Комбайнерлер Яков Горбунов, Михаил Путинцев, Валерий Найдын, Ооржак Солуң-оол олар нормазын 200 хуу чедирип, трактористер Ажы Байыр, Иван Сарыг-оол чер чарарын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турар. Оон ыңай техниканың үрелип, оон септелгезинге үе-шак арттырер чорук мурнунда чылдарга бодаарга эвээжээнин ажаалда үезинде көзүлгеп.

Бригадаларга ажаап алышкын үезинде хана солуннарны 5 удаа үндүрүп, бригада савында агитаторларны быжыглаан.

Ажаап алышкында чедиишкиннер-биле чергелештир организастыг, политмассалыг ажылдарда четпестерни чайладырын чоокта чаа болган партия хуралынга чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның, Совет чазактың совет улустуң чаагай чорууның дугайында хүн-бүрү сагыш салып турарынга харыы кылдыр хадыңчылар бо хүннерде хей-эът киргеи, улам соруктуг ажылдап турар.

С. ДАҢГАА.
Бии-Хем.
«Хадың» колхоз.

Москва область тараа садар планын күүсеткен

Москва областың көдээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн—бүгү улустуң байырлалынга толептиг ужуражыры дээш чарыжын калбартпышаан, бо чылын тараа культураларының чаагай дүжүдүн остүрүп үндүрген болгаш күрүнеге тараа садарының планын күүсеткен.

Областың колхоз, совхозтары тараз хүлээп алыр черлерге 119 муң тонна тарааны чедирип бергеш, аъш-чем болгаш крупа болур тараа культураларын садарының планын күүсеткен.

Тараа садары үргүлчүлевишаан

Кемерово областың көдээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын толептиг уткууру дээш чарышпышаан, чаагай дүжүттү остүрүп үндүрген, ону организастыг ажаап алган, күрүнеге тараа садарының планын ораичок ажыр күүсеткен.

Областың колхоз, совхозтары Тараа чурттуң шыгжамырынга 490 муң тонна тарааны үрүп бергеш, аъш-чем болгаш мал чеми болур тараа культураларының планын күүсеткен.

Күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан.

Малчыннарның чедиишкиннери

Бүгү улустуң байырлалы — Улуг Октябрьның 50 чыл оюн толептиг уткууру дээш чарышпышаан, Донец, Житомир, Калуга, Калининград, Ровно, Хмельницкий болгаш Ярослав областарның көдээ ажыл-агыйының ишчилери күрүнеге сүт, эът, чүүргалар, дүк садарының чыл планын чедиишкинниг күүсеткен.

Мурнунда—Кислицининиң звенозу

Бии-Хемде «Кызыл тараачы» колхозтуң Хаймыракта чаагай тараа үнген. Бо хүнерде мында ажыл-ишдүн-хүн чок хайымыкан. Тайга эдээ чер болганда шалың албек дүжер. Ынчангаш тараа кестирилгезин эртеп дап бажында эгелээр арга чок болуп турар. Авс-каак хүнерниң минута санын уламдыр. Ол бүгүнү бистиң комбайнерлеривис эки билип турар. Харын оон уламындан агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалын ажыл-керекчи ёзу-биле ажыглаар дээш социалистиг чарыш звенолар аразында калбарган.

Хаймыракта колхозтуң бирги бригадазы ажылдап турар. 30 комбайнда эштерни 6 звено кылдыр үскеп. Бо хүнперде нормазын күүсеткейн турар кижи чок. Ынчалза-даа дургулгалыг комбайнер, чылдың-на дүжүт ажаалдазынга кайгамчык үзегерин эш-оорунге коргүзүп келген тараажы Александр Кислицининиң звенозу өске коллективтерден магалып турар. Звено удуртукчузу бодуу бо чылын күре дооскан аныяк механизатор Виктор Лесниковтуу ажылын хайгаарап, анаа предприятиг дузаны чедирип турар. Бо бичии коллективтиң кежигүнерге шуптузу хүн даалгазын 120 хуу күүседип турарындан аңгыда оларның кестирген шолу мажак чок болуп турар. Ол дээрге эштериниң ак сеткилдиг, билдиглиг ажылының херечизи-дир.

Дүжүт ажаап турар шаг ойнуп чаңгыс минутазы-даа халас эртпезин дээш комбайнерлер орай дүне-даа машиназының техниктиг байдалын ыяк хынап, бичии-даа үредиишкинин септеп ап турарлар.

Күрүне шыгжамырынче бирги бригада үш чүстен дерт чүс тонна чедир тарааны чорудуп турар. Ол чаагай хереқте Александр Кислицининиң звеноуң улуг улус.

В. ИКОННИКОВ,
агроном.

ОЛАР МӨСКВА, ЛЕНИНГРАД ЧЕДЕР: АЯН-ЧОРУКТУН—НАЙЫРАЛ" ДЕП ПОЕЗДИЗИ-БИЛЕ ЧОРУПКАННАР

П. ТЮКАВИН.
Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң комбайнери.

П. АНАЙ.
Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң саанчызы.

А. КАБАНОВ.
Шуурмакта райүлетпүр комбинадының трактористи.

Б. БАЗЫР.
Таңдыда «Коммунизмниң хереги» колхозтуң хойжуузу.

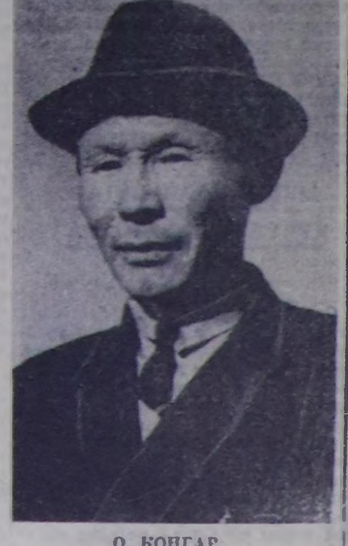

О. КОҢГАР.
Чөөн-Хемчикте «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжуузу.

БӨГҮН — КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ХҮНҮ

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕН БИС

Кыш — малчыннарга улуг шылгалда. Малдың баш санын остурерм, оңң продуктулуум бедидери кыштагларашкынны канчаар эртиргенивден дыка хамаарышыр. «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының Оргу-Шөлде хойну бригадазының хойнулзары мал амылыңга кыштың бергезин биягеш, аңаа улур белетиелди чорутқан.

Бригада бодунуң күшү-биле 95 тонна сиген белетиззэр планын 110 тонна кылдыр күүсеткен, 60 тонна могазн суланы база белетиген алган. Мал чемин түс-түс кыштагларже сөөртүп турар. Бо чылын бригада төвүнге чүнар бажыңны, кыштагларга ийи хураган камаазын тутқан. Бар камаалардың сөптөлгези доозулган. Оон ыңай үш аал ишти чурттаар бажыңның кол тудуу доозулган, ам чүгле дилиг материалы четпейн турарындан саадап турар. Бар турар чурттавга бажыңнарын сөптеп чылыглаан. Кыштаг бүрүзүнде кургаг одекти болуп белетизэн. Ынчангаш кыштагларашкынга белеи деп чугаалап болур бис.

Бистиң хойнуу бригадавыс Улуг Онтөрөнүң 50 чылының байырлалынга утқуштур чүгле кыштагларашкынга белеткелди чоруткан эвес, вске-даа талазы-биле ани көргүзүүлерни чедип алган. Чүс хойга онзаштыр 95 хураганны камгалап аяган, хөй бүрүзүндеи 1,8 кг дүктү аяган. Күрүнеге зът, дүн садарының планы база күүсеттинген. Он кодан төрүүр хойнуң чеди недаюнга чүс хойдан чүстен хөй хураган алдынган. Хойнуу Көкгар 100 хөй бүрүзүндеи 112 хураганны аяган. Мээң недаюмда ол көргүзүүт 124 четкен. Ынчангаш Таңды райониуң «Тиилелге» совхозунуң хойнуузу эш К. Дажы-Сервн-биле социалистиг чарышка аштырбаан бөөр мен.

Көдээ аныя-агый аныядакчыларының бүгү-эвилел хүнүнде бистиң бригадавыстың чедип алган чүүлдериниң допчузу ол-дур. Ынчалза-даа аңаа өөрүгеп бөөбас. Кыштаглаашкынны организастыг эгелээри, чеднишкининг чорудары, малдың чаа төлүн болгаш бар хойларны кыштаан менди камгалап алыры бистиң нурнуусута улуг аныя-үүле болур.

О. ДАЖЫ-НАМЧАЛ,
хойнуу, бригадада партбөлүктүң удуртукчузу.

ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЕК

ХАРЫЫ: Боттарының комбайнары-биле 10 кижи Таңдының дүрүүлга станциязында бо айның 4-тен эгелеп дүзалажып турар. Арткан техниканы септеп белеткээринин хемчегларн анцыгаштан ажылдап кылдынып эгелээн.

АЙТЫРЫГ: Чаагай дүүктү алырының бир магадылалы — тараа шөлдерин күзүн белеткеп алыры болгай. Чер аңдарылгазы кайы хире чорун турарыл, Анатолий Иванович?

ХАРЫЫ: Келир чылдың дүжүдүнге ажыглаар черивистиң 2800 гектарын күзүн белеткеп алыр деп планнаан бис. Ол план күүсеттингеп, бистиң трактористериивс 2936 гектарны эки шынарлыг кылдыр аңдарган.

АЙТЫРЫГ: Таарымчалыг үелерни чон ажытлап турган, күскү хову ажылдарын чогуур үеде доозуп алганы сөөрүнчүт-дүр. Ынчаларга совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң анты кол сорулгазы чүү ирги?

ХАРЫЫ: Бүгү чедип алдынган чеднишкиннер юбилейлиг байырлалга ажыл-ишчи сонгуусе ол. Байырлалга чедир арткан хонуктарны чоп ажыглап турган, орта үүкүштүр алдынган социалистиг хүлээлгелерзе күш четтинмейн турар ажылдарны доозуп алыры — совхозтуң ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы ол.

Юбилейжи соруқ

РЕПОРТАЖ

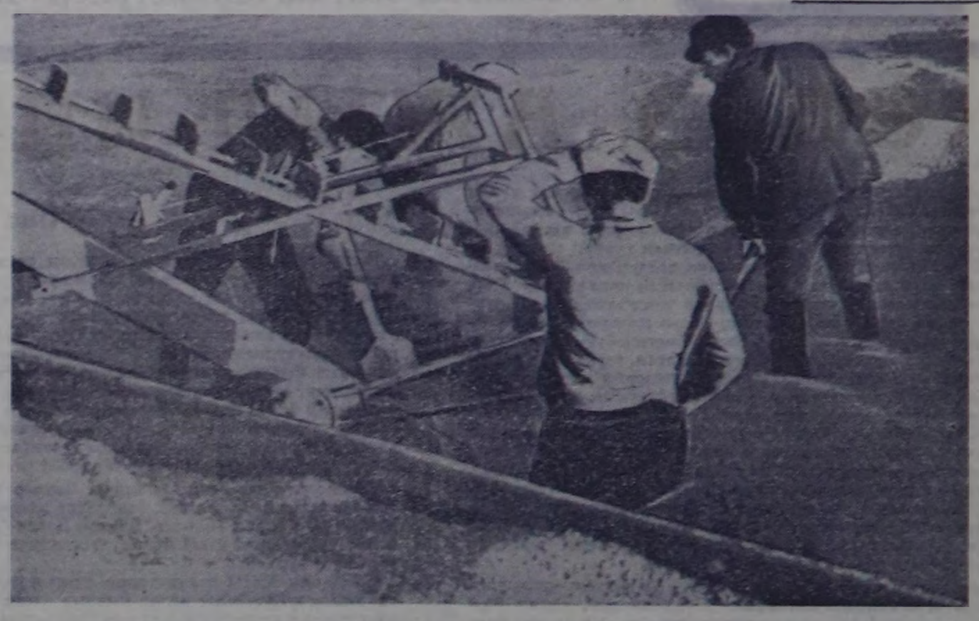

Чавызаан тейлер, арттар ажыр, электей, ханы эвес деягем чоогалар кежир чаттылып чоруй баргылаан аңдарган күр шөлдериниң ак-сарыг хоорузунары, хөпээннери арт-артгын ындынче илчирбелеңдир шойлуп, орай-күстүн тынықмын экпеп чыдар.

Таңды районда күр чер совхозу «Тиилелгенин» ол бүгү деягем тараа шөлдериниң сезен ажыт хуузунун дүжүү ажаан алдынган.

Ажаан алышкынның баштайгы хүнеринден эгелээп-де, шалыпкын комбайнер Михаил Монгуш болгаш оон баштаан звенозу ёзулуг юбилейжи тура-соруқ-биле ажылдап, ында бүгү тараажыларның чоргаараазы болуп, чаа-чаа күш-ажыл-чы тиилелгелерже соруқ киирикчи үлегер-чижекти көргүзе берген. Оларның аттары бо-дур: Михаил Монгуш, Кызыл-оол Кара-Сал, Мөрүй-оол Серээ, Күүлар Дадар-оол, Ооржак Калинчак, Күүлар Эрес-оол. Олар баштай № 7 трактор-хову бригадазының тараажарын кезип эгелээш, удаваанда ону доозуп, кижи бүрүзү аңаа-да 800 ажыг ганың тараазын ажаап каапкаш, № 6 трактор-хову бригадазынга дузалажы берген. Ам оларның кижи бүрүзү ам безин 1000 гадаа ыракта ажыр кезе берген.

Комбайнерлер:

— Монгуш ынчаар тудупканда, кымга-даа четтирбестей бөөр эр-ле болгай, комбайнны база чаа. Ол ам ийи муига ажырыптар боор — деп ону мактаар, а чамдыктары чаа мотоцикл шаңналга алыр дээш кызышкан эр-дир ийин деп башташтанчыр-даа. Совхозтуң чемпиону болган комбайнерге чаа мотоцикл, ийиги черни эзилеп комбайнерге оон өртээнин чеден хуузу акша, а үшкү черге — Москва — Ленинград баар туристчи путёвка бөөр шаңналдарны ында докталаткан. Шынап-ла, эки шаңналдар.

Аныяк комбайнер, комсомолчу Кызыл-оол Кара-Сал бүгү республикага сураглаан дүржүлгелиг комбайнер М. Монгушка чедер соруланы салган ажылдап турар, шынап-ла эрес ер (адаанга чурумта).

Совхозта Кызылдың башкы институдунуң физика-математика факультединиң студентилери эки ажылдап турар.

Алдыгы бригаданың бригадири Г. Шаталов ында шаңда ажылдап турар үшкү курсчулар дугайында:

— Неля Глубокова, Катя Засевская, Зоя Костенко, Коля Куданов, Хомушку Дембирел, Лев Антонов болгаш оскелер-даа ёзулуг эреспейлер. Чеже-даа машина келзе, олар тараажын шалыпкын дүжүрүп, чүдүрүп кааптарлар. Хомукта ийи валчегленп ажыктан турар — деп чугаалап, олардың ажылынга организастыгына идегээр (үстүмде чурумта).

А алдыгы бригадада ийиги курсчулар Дадар-оол Сыңчаан-оол, Ондар Хаваң, Ондар Ямер-оол, Долгар Серекей, Валя Монгуш, Валя Бүжүгет олар база эр-хейлер, ёзулуг ажылчын оолдар, кыстар, оларны солунга макталп көрүнер деп кол агроном чугаалаан чүве.

Тиилелге коллективтин демниг күш-ажылы-биле чедип алдынар, а бо совхозта ону чаяап турарларның аттарын тоду адап, эки ажыл-херээн саналары шынап-да берге. Бүр черниң 11599 тонна чаагай, чемнер тараазы Төрээн чуртуун ыңгжамырынга киргеп, совхозтуң планы бо хүнге чедир 109,4 хуу күүсеттинген.

Д. АНАЙ-ООЛ.

НОЯБРЬ БИРЭЭДЕ...

Бистиң «Тес-Хем» совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазы Совет эргечагырганың чартык чүс чыл болган байырлалынга аңдар бодургаң социалистиг чарышка кириишинмиан, күрүнеге сүт садарының чыл планын ноябрь 1-ге чедир күүсеткен деп хүлээлгени алган. Чылдың эрткен айларында фермаңың коллективи сүтүү бүүрер-даа, күрүнеге садар-даа талазы-биле хүлээлгезин күүсеткен келген.

Оон түңелиинде бистиң «Тес-Хем» совхоз күрүнеге сүт садарының чыл планын октябрь 1-ге чедир 82,8 хуу күүсеткен. Фермаңың чылда күрүнеге садар сүдү 168 тонна. Чыл планын ноябрь 1-де күүсеткир.

Бо чылын фермаңың коллективи кышка улур 66,4 тонна сиген белеткээр планын 65 хуу кылдыр күүсеткени четпес. Фермаңың төвүнде 300 тонна кукуруза силозу салдынган. Анда немештир саванны болгаш ногаан сүланы база белеткеп ап турар бис.

Бөгүн — көдээ ажыл-агый аныядакчыларының Бүгү-эвилел хүнү. Бо аңдарлыг хүнге бодувустуң чедип алган түүлдериивсти болгаш ажылыкыста бар четпестерни айтып демдегээш, моон соңгаар бөгүг хемчегларни ап чорудар бис. Кажааларны септеп чылыглаар, фермаңың девискээрин аңгай арыглаар дээш кылыр ажылдар хөй. Кол чүве болза белеткеп алган мал чемнерни эки кадагалаары, фермаже соруун дажыглаары болгаш инекгерни күскү одарга улам семиртиры болзур.

Б. ТИРЧИН,
ферма эргелекчизи.

Бодал ханган

Кызылда кооператив профессионал-техниктиг училищенин сургууллары юбилейлиг чылдың дүжүдүн ажаан алырынга боттарының үлүүн киирер дээш, «Межегей» совхозка чеде берген. Олар 350 гектар эки дужуттуг картофельди ажаанкан. Совхозтуң № 1 болгаш № 5 бригадаларынга 420 ажыг тонна тараны база 65 автомашина ишти ногаа аймаан чүдүрүп чоруткан.

Сургууллардың база бир болуү 17 тонна ситенин, 37 тонна сүланы белеткээн, 13 сараатты тургускан. Маңаа Т. Чүрүнай, Т. Кара-кыс, К. Сонгулда, Х. Каранлаш болгаш оскелер-даа эрестиг ажылдаан.

— Төрээн чуртка бараан болуп, оон аъш-чем курлавырын ковудедир херекке боттарывыстың салымчыывысты киирер дээш могаг чонка ажылдап, оон-биле кады бодувустуң ооредилгевиске практика кылдыр үүле бүдүрүп турарывыс биске улуг оорушку-дур — деп, бистер ынчаар чугаалап турган бис.

Совхозка ажылды кылып бергеш, чаларывыста, эки ооренип ап, совет кижизин чаагай чоруу дээш оон соонда чүткүлүг ажыдарывысты совхозтуң ажылчынарынга аазаан бис. Олар бистиң эки ажыдаанывыс дээш, ооруп четтиргенни база бистерге илергейлээн.

— Эрес-де ажылдаан силер — деп, чоруп турувыста биске чугаалаарга, сеткилливис хей-аът кирип, чалгынналы берген ышкаш сактып турдувус. Бодуңуп чонунга ынчаар ажылдап бергеш, ооредилге столунга олурарга, кижинин бодалы ханган болгаш чоргаар болур-дур.

Х. КУСКУН-ООЛ,
училищенин сургууулу.

ЧЫЛГЫНЫ ӨСТҮРЕР

Чылгы тыва улустуң шаандан бөөр чоргаарлаар малы чораан. Чылгы малдың эдин, кежин хереглээр, судуп хыныс кылыр болган ажыл-хөлүлүн, ырак-узак чоруун аът күчү-биле бүдүрүп алыр чораан. Анчы-даа үеде чылгы мал болуунуң ажыктыг чоруун бичии-даа кудулаттаан деп бодаар мен. Бистиң тайга-сыныг, даг-дашты чүгүүрүскә аъттың орнун солуптар чүве чок деп бодаар мен.

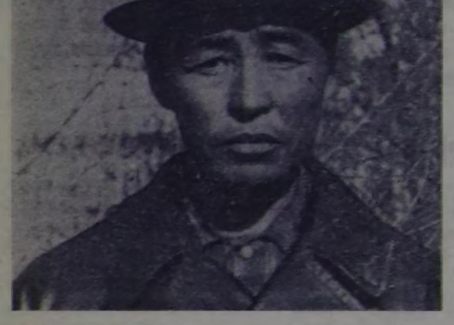

С. ДАМБА, чылгычы.
Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Колхозтарның, совхозтарның малчыннары аът чок болза, мал малдап шыдавас. Шынгыя бистиң «Малчын» болгаш «Моген-Бүрен» колхозтарга чылгыны өстүрбес болза, ажыл-агыйны хөгжүдери берге. Бисте малчын бүрүзү аът-биле ажылдап турар, колхозтуң болгаш колхозчуларның оске-даа ажылынга, амыдыралынга аътты ажыглап турар. Ыраадыр аңнап, диңнээш, анчылар байгы аъттың күчү-биле эки олчалыг келир болгай.

Совет үеде республикага чылгы малды өстүрер дугайында айтырыгның колдуун турары черле түүлдүг. Республиканың малчыннарының чаңчыл болган Наадымында маңнаар, чедер аъттарның чарыжын Кызылдың ипподромунга эрттирип, оларның шынарын илередип турары кончуг шын. Ынчалза-даа аңаа төп районнарның колхозтары, совхозтары кол киржип турар, а барын талакы, ылангыя өвүр талага районнарның ажыл-агыйлары аңаа киришпейн турар. Аът чарыжынга бүгү районнар киржир болза чогуур деп саналдыг мен.

«Малчын» колхозтуң чылгызын алды чыл иштинде кадарып турар мен. 600 баш хире чылгыны дөрт кижи чылгылап келдивис. Чылгы чаймыр—чер аңдарылгазы, тараа, хөвең болгаш чигир свёкласының тарылгазы, тараа болгаш силос культураларны ажаап алыры бүрүнү-биле механизастаттынган.

Электри чер ажылдакчыларынга болгаш малчыннарга улам-на улууубиле бараан болуп турар. 1950 чылда колхозтарның түгле 15 хуузу болгаш совхозтарның 76 хуузу электроэнергияны ажыглап турган болза, ам чурттуң бүгү колхозтары болгаш совхозтары барык шуптузу ажыглап турар болган. Көдээ ажылагыйга электроэнергияны хереглээри 1940 чылдың-биле деңнээргө 43 катап өскен. Электроэнергия ылаңгыя мал ажылында хөй күш үнер чоруудулгаларны механизастарының үндезинин, оон-биле кады көдээ чонуң амыдырал-чуртталгазын ажыктыг чоруун бичии-даа кудулаттаан деп бодаар мен. Бистиң тайга-сыныг, даг-дашты чүгүүрүскә аъттың орнун солуптар чүве чок деп бодаар мен.

Колхозтарның, совхозтарның малчыннары аът чок болза, мал малдап шыдавас. Шынгыя бистиң «Малчын» болгаш «Моген-Бүрен» колхозтарга чылгыны өстүрбес болза, ажыл-агыйны хөгжүдери берге. Бисте малчын бүрүзү аът-биле ажылдап турар, колхозтуң болгаш колхозчуларның оске-даа ажылынга, амыдыралынга аътты ажыглап турар. Ыраадыр аңнап, диңнээш, анчылар байгы аъттың күчү-биле эки олчалыг келир болгай.

Соңгуу үеде республикага чылгы малды өстүрер дугайында айтырыгның колдуун турары черле түүлдүг. Республиканың малчыннарының чаңчыл болган Наадымында маңнаар, чедер аъттарның чарыжын Кызылдың ипподромунга эрттирип, оларның шынарын илередип турары кончуг шын. Ынчалза-даа аңаа төп районнарның колхозтары, совхозтары кол киржип турар, а барын талакы, ылангыя өвүр талага районнарның ажыл-агыйлары аңаа киришпейн турар. Аът чарыжынга бүгү районнар киржир болза чогуур деп саналдыг мен.

«Малчын» колхозтуң чылгызын алды чыл иштинде кадарып турар мен. 600 баш хире чылгыны дөрт кижи чылгылап келдивис. Чылгы чаймыр—чер аңдарылгазы, тараа, хөвең болгаш чигир свёкласының тарылгазы, тараа болгаш силос культураларны ажаап алыры бүрүнү-биле механизастаттынган.

Электри чер ажылдакчыларынга болгаш малчыннарга улам-на улууубиле бараан болуп турар. 1950 чылда колхозтарның түгле 15 хуузу болгаш совхозтарның 76 хуузу электроэнергияны ажыглап турган болза, ам чурттуң бүгү колхозтары болгаш совхозтары барык шуптузу ажыглап турар болган. Көдээ ажылагыйга электроэнергияны хереглээри 1940 чылдың-биле деңнээргө 43 катап өскен. Электроэнергия ылаңгыя мал ажылында хөй күш үнер чоруудулгаларны механизастарының үндезинин, оон-биле кады көдээ чонуң амыдырал-чуртталгазын ажыктыг чоруун бичии-даа кудулаттаан деп бодаар мен.

Бистиң «Малчын» колхозтан «Моген-Бүрен» деп чаа колхоз чарлып тургустунган соонда, чылгының чамдызын ынаар үзүп аппарган. Чылгының баш саны эвээжей бергени-биле ам ийи чылгычы арткан бис.

Бо чайын Каргы, Мугур баштарынга чылгыны чайлагаткан. Күжү шыырак болган. Быжын Ак-Адырга, Шуудустуг кыштадыр.

Моон соңгаар чылгы малче кичээнгейни улам күштедирер, оон моозу-шынарын экижидер болза чогуур деп саналдыг мен. Бисте чамдык малчыннарга эки аъттарны берип каарга, дораан-ла шынарын ышкыныптар-дыр. Аътты каныг адырээр болган харын-даа аныяк малдарны чоруккур кылдыр ооредип мунары чүгүлә. Эки аъттыга черде ырак кайда боор, ол дээрге кижинин чоргаарлы болбас бе.

С. ДАМБА,
«Малчын» колхозтуң чылгычызы.
Бай-Тайга район.

ЫЯШ АНДАЗЫНДАН КҮЧҮЛҮГ ТРАКТОРГА ЧЕДИР

Совет эрге-чагырганың баштайгы үезинде В. И. Ленин 100 муң трактордарнын дугайын күзеп турган. Бөгүн бистиң чер ажылдыгларывыстың чеңсегээшкинниве 1660 муң тракторлар, тараа ажаан алыр 531 муң комбайннар, 1017 муң түүк машиналары болгаш көдээ ажыл-агыйның хөй миллион оске-даа ыарын машиналары бар. Колхозтарның болгаш совхозтарның кол бүдүрүлге фондуларының дөрттүң бир хемнинден ажыы оларның үлүүге опаражып турар.

Техника-биле дерээн чорук көдээ ажыл-агыйда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн беш ажыг катап бедидер арганы бергеп. Кол хову ажылдаанының соонда дораан-на баштайгы колхозтарнын ажыл-агыйлары тургузуп эгелээн. Үнген чылдарда бистиң көдээни калбаа-биле колхозтанизастары доозулган турган.

Ам ССРЭ-де 37,1 муң колхозтар болгаш 12,2 муң совхозтар — бүдүрүлгени эртемге болгаш анты техниканга үндезилээн чорудуу турар улуг бүдүрүлгелер ол

БОНИТИРОВКАНЫ ДАМЧЫШТЫР — СПЕЦИАЛИЗАСТААШКЫН

Малдарны бонитировкалаары дээрге, укеаажыдылга база ажылагыйжы ажыктымның талазы-биле оларның шынарын үнелеп шинчизээри болур. Чүгле бедик продуктуулуг болгаш бээр продукциязының шынары эки малдар аңаа чарыгдаан чеминериң, оларны ажаарының база ол шыкаш оларга кажаавар болгаш ооскеда-даа чүүлдер тударының өртээн дутаан, орулганы берип болур. Ындыг болган төлээде, бода-даа, шээр-даа малдарны бонитировкалаарынче онза кичээнгейни салган турар ужуруут.

Бо талазы-биле байдал биетиң «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында кандыг болуп турарыл? Биете 10 муң ажыг шээр болгаш 1300 ажыг бода мал бар. Хойларның 20 хире хуузу экижиттинеген болгаш ооң артканы бодүүн дүктүг. Бодүүн дүктүг хойларны өң-түзүн аайы-биле база үеңгүзээн биле, ооң дузазы — дүктүг класстаарынга эптиг болгаш олар шокар эвес болур, мынчангаш бо ажыдарны 1966 чылдан эгелээн, тодаргайларга оортан эгелээни спецализастаашкынны чорударынга киргеп.

Мооң түңнелинде бирги-ийги класстың нарын дүктүг хойларын совхоз Аянгатыже чорудупкан, а 3—4 класстың хойларын — ийи кодаңны биетиң салбырда арттырган. Бо чылын хунаа хойларны база класстааш, бирги-ийги класска хамаарышканың мынаар чоруткулаап. Ынчангаш чылдың-па бо ажыды катаптаа чорудуп турар.

Мооң мурнунда Ак, Алаш мынаар турган хойларны база шыпар, өң талазы-биле класстааш, кластының аайы-биле чогуур турар чергелиниче чоруткулаан, ам Алаш ол мынаар түгле сарлыктар болгаш өшкүлер өстүрер дээш бис. Иштиг түңнел түү болурул дээрге, түе черниң улуг кудуруктуг хойларын дагзымаар чергелерге өстүрер болгаш хайнактарны шинээрлепчек чергелерге, чижээлээрге, Аянгатыга өстүрер кылдыр спецализастаан.

Хойларның шынарын экижидериниге кандыг укеаны колдап ажытлаар бис? Ол дээрге дүктүг болгаш эттиг бээр красноярек база алтай укеалар болур, олар биетиң черниң агаар-бойдузунуң байдалынга эки таарыжыр, ынаңгыя красноярек укеаа улам эки.

Мыйыстыг бода малды моон соңгаар симменталь-биле хайнактап өстүрер планныг бис, мында кол сорулга — хөй дүктүг алыры, ол дүктүң кайы хире узун болзуру, чоон-чиңгези, быжыы, сырыйы, кандыг өңнүг болуру дээш ышкаш түүдерже кичээнгейни салган турар. Моон соңгаар хойларны дүктүг класстаарынга эптиг болгаш олар шокар эвес болур, мынчангаш бо ажыдарны 1966 чылдан эгелээн, тодаргайларга оортан эгелээни спецализастаашкынны чорударынга киргеп.

Мооң түңнелинде бирги-ийги класстың нарын дүктүг хойларын совхоз Аянгатыже чорудупкан, а 3—4 класстың хойларын — ийи кодаңны биетиң салбырда арттырган. Бо чылын хунаа хойларны база класстааш, бирги-ийги класска хамаарышканың мынаар чоруткулаап. Ынчангаш чылдың-па бо ажыды катаптаа чорудуп турар.

Мооң мурнунда Ак, Алаш мынаар турган хойларны база шыпар, өң талазы-биле класстааш, кластының аайы-биле чогуур турар чергелиниче чоруткулаан, ам Алаш ол мынаар түгле сарлыктар болгаш өшкүлер өстүрер дээш бис. Иштиг түңнел түү болурул дээрге, түе черниң улуг кудуруктуг хойларын дагзымаар чергелерге өстүрер болгаш хайнактарны шинээрлепчек чергелерге, чижээлээрге, Аянгатыга өстүрер кылдыр спецализастаан.

Хойларның шынарын экижидериниге кандыг укеаны колдап ажытлаар бис? Ол дээрге дүктүг болгаш эттиг бээр красноярек база алтай укеалар болур, олар биетиң черниң агаар-бойдузунуң байдалынга эки таарыжыр, ынаңгыя красноярек укеаа улам эки.

Мыйыстыг бода малды моон соңгаар симменталь-биле хайнактап өстүрер планныг бис, мында кол сорулга — хөй дүктүг алыры, ол дүктүң кайы хире узун болзуру, чоон-чиңгези, быжыы, сырыйы, кандыг өңнүг болуру дээш ышкаш түүдерже кичээнгейни салган турар. Моон соңгаар хойларны

нактары болуп турар болгаш олар-ны түгле төп фермага өстүрер. А түе черниң азы тыва инектерни Аянгатыга болгаш Дөң-Терезин салбырга эът алыр сорулга-биле өстүрери шинтипрастингеп. Ооң-биле кады малдың бо чылын 600 ажыг инекти семиртилгеде база тургускан бис.

Хайнактаашкынның байдалын алырга, бо чылын 130 баш симменталь хунажыннар алган бис, ам 80 баш симменталь хайнактар төрүттүнер.

Мынчангаш биетиң салбырга малдарның бонитировказын чорудуп эгелээнинден бээр спецализастаашкын шак мынчаар тургустунуп келгени ол, ону моон соңгаар-даа уламчылаар апаар бис.

Мыйыстыг бода малдарны бонитировкалаарының үндезининде үү түрүп турарын дээрге, коданнарны үекен аайы-биле, тодаргайларга, сүт азы эът алыр дээш чарган байдалы-биле оларның бээр сүдүн болдунар-ла шаа-биле көвүдедирп, сүттүң үскүрүн бедидери болгаш эътке өстүрер дээнгерге хамаарыштыр эки шынарлыг, аргалыг-ла болза хой эътти алыры болуп турар. Бода малды хайнактап остүрериниң база бир ажыктыг чүвези — оларның кештеринең эки шынарлыг болуру болуп дең чүвени база барымдаалап турар.

Хойларга болгаш өшкүлерге хамаарыштыр бонитировкалаң аң дээрге, мында кол сорулга — хөй дүктүг алыры, ол дүктүң кайы хире узун болзуру, чоон-чиңгези, быжыы, сырыйы, кандыг өңнүг болуру дээш ышкаш түүдерже кичээнгейни салган турар. Моон соңгаар хойларны

экижидер талазы-биле хемчеглерин боттандырып турган, хойларның мага-бодунуң ында-бүрүү черлериниге дүктүң кандыг дески өзерин база хайтаараар апаар бис, чижээлээрге, оларның ооргазынга, иштинге, давапнарынга хамаарыштыр дүк кайы хире өзерил дээш чергелиг түүдерин база бодап, ону таарымчалыг болдураарын чедип алыр. Хойлар эътти база бээр чүве болганда, оларның эътким болурунче улуг кичээнгейни салган турар.

Малды уксаажыдылга талазы-биле экижидери улуг ажыктыг, ындыг болза-даа, оларны чем талазы-биле эки тургускаа болза, оон эки түңнел үнмее дээрзин база барымдаалап турар бис. Ынчангаш биеке: «малды эки чемгерип, эки ажаары — оон хөй продукцияны алырының кол негелдези» деп лозун үндезин болган турар ужуруут. Ындыг болган ужурунда, чемненнагеш багай болгаш ажаалгазы куду дециелге тургап малга класстаашкынны кылыры болдунмас.

Малдарны бонитировкалап, маңаа специализастаашкынны чорудуп турган, оларның дириг деңзизин хайгаарап көөрүнче чугула кичээнгей салдынган турар ужуруут. Маңаа холбаштыр, малдың продуктуузуун, дириг деңзизин, дүрген озүүлелин, тодаргайларга, ниити болук хойлардың ол чүүлдер талазы-биле ортузунда көрүүлүнүң барымдаалап эвес, харын мурнакчы малчыннарның алганы бедик көргүзүглерни барымдаалап турган, ону боттандырары шын болур.

Малдарны продуктуулуунуң талазы-биле шилип ап турган, оларның экстерьериниче (даштыкы тургузуг, хевириниче) база кичээнгей салбас болза хөрмөк. Мынчангаш малдарны түгле продуктуулуун барымдаалап шилээш, бо талазынче сагыш салбас болза, малдарның кадымн болгаш оларның конституциязын (тургузуг бүдүүн) бакысрадып болур. Моон ужурунда, кодзо ажыл-агый малдарының экстерьерин үнелеп көөрде, оларның тургузуг байдалының кадык шыраан болгаш малдарның тургузуг бүдүүлүүн бакысраанын көргүзүп турар байдалдарның чогун барымдаалап ноор чорук чугула.

Ындыг төлээде, малдарның бедик продуктуулуун болгаш тургузуг бүдүш талазы-биле кадык шыраан катай дүүштүр барымдаалап ноор чорук малдың уксаазын экижидер керекке чедишкинин хандырар. Бонитировканы чорудуп тургаш, малдарның продуктуулуун база даштыы тургузуг хевирин көөрү-биле чергелештир, ук малдарның мызгууруун база барымдаалаар апаар дээрзин утпас бис, ол чүл дээрге, оларның кайы уксадан үнгени-дир.

Малдың продуктуулуун өстүрерде, мурнакчы малчыннарның дүржулгазын база көөр апаар. Бо талазы-биле эки инжилер биетиң салбырда хөй. Чижээлээрге, саанчы Т. Монгуш шуут симменталь эвес инектерге хамаарыштыр чылда бир баштан-на 1400 кг сүттү саап алыр деп хүлээлгени алгаш, тое айлар шитинде ону 1200 кг ылдыр түүсеткеп. Маңаа З. Оержакты болгаш С. Билчитмаяны база адаар херек. Хойжулар Д. Куулар, Т. Куулар, О. Бойду болгаш ооскелер-даа дүк алыр болгаш малдың чаш төлдерин хойну алыр талазы-биле үнегерип көргүзүп турар. Олар ортузна-биле түе хойга онаштыр 93—98 хуреганнарны алгылаан. Оларның бо чедишкининериниң үндезини— малдың чемгерилгезин, ажаалгазын эки организастаанында, мынчангаш оларның дүржулгазын нептередир апаар бис.

Биете бонитировка болгаш ону дамчыштыр спецализастаашкын мындыг янзылыг боттанып турардыр. Бо ажыл чаа эгелээн болган моон соңгаар бо орук-биле шын чорун турган, малдарның продуктуулуун улам бедидер, оларның уксаазын экижидер талазы-биле хөй ажыдарны кылыр апаар бис.

Саая ДЫРТЫК,
салбырның зоотехниги.

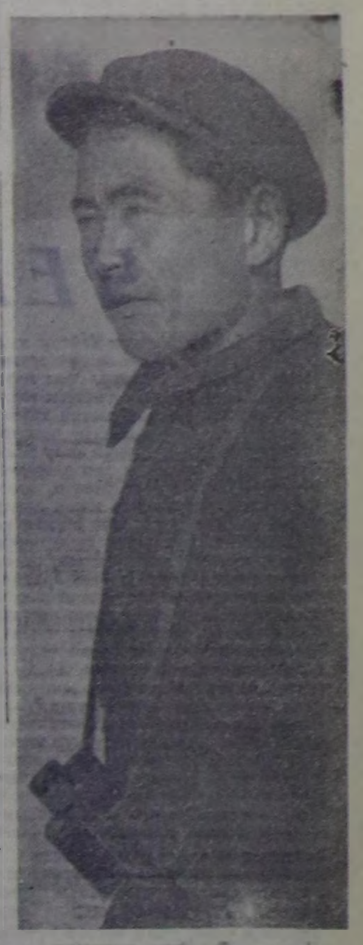

Өвүр районда «Кызыл туке колхозта сарлык кадарчызы, коммунист Санчы Будуповнч Куулар бодунда быжыглаттыгаан сарлыктарын селис чаагай чайлаглаткаш, ам Шынаа-Бажында күзеглеп турар. Бо чайын хоочун кадарчы бодунуң коданындан 30 сарлыгны күрүне планынга үзүп чоруткан. Ооң кадарып турары сарлыктарындан 11 тонна сүттү саглаан.

ЧУРУКТА: С. КУУЛАР.

А. АЙРИҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Делегейниң ажылчы чоннары Октябрьга уткуштур

Улуг Октябрьның 50 чылынга капсырлаштырган моол-совет найыралдың айы Моол Арат Республикада эгелээн. Айның хемчеглери Советтер чуртунуң болгаш ооң маадырлыг улузунуң делегейге ужурдузалыг чедишкининерин болгаш дуржулгазын Моолдуң ажылчы чоннарының ортузунга пропагандалаарынче угланган деп, моол-совет найыралдың Төп чөвүлелиниң президиумунуң даргазының оралакчызы Ц. Цунцагноров медеглээн.

Найырал айының үезинде Моолдуң бүгү черлеринге хуралдарны болгаш митингилерни, лекцияларны болгаш беседаларны, найыралдың ужуражышкыннарын болгаш кежээлерин совет тускай эртемнигленрниң киржилгези-биле эртиттирер.

Советтер чуртунуң 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш Моолдуң улус аңыл-агыйының бүгү адырларында улам калбарып турар.

• • •

Болгарияда Софияның ном үндүрер чери Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр «Совет роман 50 харлаан» деп библиотеканың бөлүк номнарын үндүрери-биле белеткээн. М. Горький, М. Шолохов, И. Бабель, А. Серафимович, И. Эренбург, Ф. Гладков, Н. Островский, Б. Полевой, К. Симонов, Л. Леонов, Г. Николаева болгаш өске-даа авторларның 20 эки романнарын ында киирген.

Революстуг шимчээшкинниң болгар музейиниң чыл бүрүде үндүрер «Тиилелгениң оруубиле» деп ному парлалгадан үнген. Бо улуг ажылды Октябрьның социалистиг Улуг революциязының, хамааты дайынның болгаш ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкунның киржикчилери болгарларга бараан болдурган.

• • •

Югославияның Македония республиказы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын байырлалдыыбиле демдеглээр дээш белеткенип турар. Октябрьга бараан болдурган программаларны ёзугаар уран чүүл коллективтериниң концерттери болгаш кежээлер хоорайларда болгаш суурларда эртип турар. Бүдүрүлгелерге, ажылчын болгаш улусчу университеттерге, албан черлеринге Октябрь революциязының төөгүлүг ужур-дузазының дугайында лекцияларны номчуур деп турар. Улуг болуушкуннарның киржикчилери македончулар Россияга 1917 чылдың алдарлыг хүннериниң дугайында сактыышкыннарын чугаалаар.

Македонияның ном үндүрер чери революцияның болгаш хамааты дайынның болуушкунарын илергейлээн совет чогаалчыларның чогаалдарын парлап үндүрери-биле белеткээн.

• • •

Колумбияның Кали хооранында департаментиниң ажылчы чоннар федерациязының даргазы Вальве Альберто Кастанеда болгаш Колумбияның Коммунистиг партиязының ТКның кежигүнү Хосе Кардона Ойос илеткелдер кылган. Чартык чүс чыл дургузунда совет улустуң чедишкининериниң дугайын олар чугаалаан. Олар амгы хосталгалыг шимчээшкинге ССРЭ-ниң киирип турар үнелеп четпес салыышкының демдеглээн.

• • •

50 чыл дургузунда Совет Эвилелиниң чедишкининериниң дугайында бөлүк лекцияларны Венесуэланың төп университединде номчуп турар. «Мөлчүгделден болгаш бүдүүлүк чоруктан хөй миллион кижилерни хостап, «кижи бүргүзүнге ажылдаан хирези-биле» деп принципте үндезилеттинген ниитилелди тургускаш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязы үнелеп четпес ужур-дузалыг чаа перспективаны айыткан» деп, профессор Федерико Брито Фигероа Улуг Октябрь дугайында бодунуң лекциязында медеглээн.

ИНДИЙ ТӨЛЭЭЛЕКЧИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Совет-пакистан кады кылган дыңнадытта президент Айюб Хан Индия биле Пакистанның аразында маргылдаалыг айтырыгларны дүрген таарыштыр шинтипрээринге болгаш оларның аразынга чогумчуладыг харылзааларны тургузарынга күзедин илергейлеп, медеглээн. Ол медеглелге Индия байыр чедирип турар деп, индий төлээлекчи медеглээн. Айюб Ханның Москвага чорааны индий-пакистан харылзаалрының хөгжүлдезинге таарымчалыг салдарны чедирер дээрзинге идегелиг ол илергейлээн.

ЛЕЙБОРИСЧИ ПАРТИЯНЫҢ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СКАРБОРО. Лейборисчи партияның чыл бүрүде болур 66-гы конференциязы бодунуң ажылын дооскан.

Партияның чер-черде организацияларының делегаттары, коллективтиг кежигүннер болуп ында бактаараан хөй-хөй профсвилелдериниң төлээлекчилерге чазактың политиказын шинтипрлиг буруу шаап, парламент соңгулдазының үезинде соңгукчуларга берген аазаавыкының ёзугаар ол политиканы үндезинп-биле эде көөрүп негээн. Ындыг турбуже, лейборисчи партияның барын удуртулгазы бүгүрөвес чоруктуң дугайында санал-онал берипшкининден чайлаар ёргалыг болган.

Хөй нуруунуң бадылаашкыны-биле үлээп алган резолюциялар лейбористериң барын удуртулгазының политиказынга күштүг согуг болган. Вьетнамда америк агрессиядан чазактың шуут адырлырын болгаш Грецияга демократияны катап тургузарын ол резолюциялар негеп турар.

«Ниити рынокка» Англияның кирер дугайында чазактың политиказын бадылаашкынның хөй нуруузу-биле чүүлдүгүнген болза-да, анза ооң кирериниге удур демиселди үргүлчүлээриниге партияның иледе салдарлыг күштериниң шинтипрлиин конференция коргускен.

Англи ажылчын шимчээшкининге бүгү чөөн күштерни каттыштыраринын, Англияның ажылчы чоннарының эрге-ажыктары дээш, империалистиг даштыкы политикадан дораан ойталаар дээш демиселге хөделиишкининериң тодаргай болгаш ылаптыг программазын ажылдап кылырының эргежок чугулазын Скарборога конференциянның түңнелдери база катап көргүскен.

(СЭТА).

ДӨРТ ПАРТИЯНЫҢ ШИИТПИРИ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның чазактың политиказынга удур дөрт партиялары — Социалистиг партил. Коммунистиг партия, Комэйто партия болгаш Демократтыг социализм партиязы Окинава болгаш Огасавара ортулуктарны Японияга дүрген эгидери дээш демиселге чаңгыс ай фронтуну тургузарын дугурушкан. АКШ-тың шериг баазаларын сайгара тургузарынга ажылдап турар ол ортулуктарны эгидер дээш шимчээшкинниң тодаргай программазын ажылдап кылырын шиитпирээн.

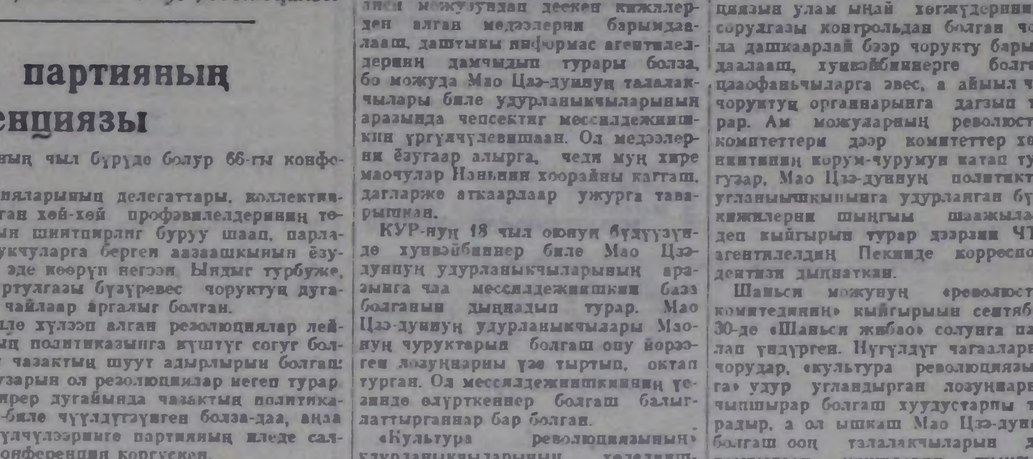

ФИНЛЯНДИЯ. Саймен каналынга судноларның шимчээшкини чыл болгаш ажыттынар: 1858 чылда тутқан каналды чаартыр талазы-биле ажылда ам 2.500 түдүгүлер ажылдап турар. Финляндияның болгаш ССРЭ-ниң девискээри-биле 57 километр суз оруу шөйдүнгем. Канал дөрт холдерни дамчыштыр эрткен болгаш чурттуң иштики областарындан Балтика далайже кирер арганы бээр.

ССРЭ биле Финляндияның аразында дузуржулганы ёзугаар фин талада үш, совет девискээрде беш шлюзтарны түдүп турар.

ЧУРУКТА: каналдың Мустола шлюзунуң чоогунда белек участогу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

Чжуан автономнуг районнуң Гуанси можуундан дескен кижилерден алган медээлерниң барымдаалаш, даштыкы информас агентилелдериниң дамчыдып турары болза, бо можуда Мао Цзэ-дуннуң талалакчылары биле удурланыкчыларының аразында чепсектиг мессилдежиишкин үргүлчүлевишаан. Ол медээлерни ёзугаар алырга, чеди муң хире маочулар Нэньнин хоорайны каггаш, дагларже атказарлаар ужурга таварышнан.

КУР-нуң 18 чыл оюнуң бүдүүзүнде хүнөөлинер биле Мао Цзэдуннуң удурланыкчыларының аразынга чаа мессилдежиишкин база болганын дыңнадып турар. Мао Цзэ-дуннуң удурланыкчылары Маонуң чуруктарын болгаш ону йорээген лозуңнарны үзе тыртып, октап турган. Ол мессилдежиишкининиң үезинде өлүрткеннер болгаш балыгларттырганнар бар болган.

«Культура революциязының» удурланыкчыларының хөделиишкининиң чылдагаанында Фуцзянь можуның чамдык районнарынга почта, телеграф, демир орук, автомобиль болгаш агаар транспортунуң ажылы сандараан дээрзин «Фуцзянь жибао» солуун дыңнаткан. Августа болгаш сентябрьның эгезинде мессилдежиишкиннер болгулаан өске-даа можулардан келген четче эвес медээлерден ап көөрге, соолгу үеде ол можуларга «быжыг эвес тайбыңчыдылга» чедип алдынган.

Пекинден келген дыңнадыглардан ап көөрге, ам албан ёзуганың пропагандазы хөй-ниитиниң корум-чурумун катап тургузарынче улуг күженишкинин салып турар. Моонбиле кады корум-чурумну хандырарын болгаш «культура революциязын улам ыңай хөгжүдеринин» сорулгазы контрольдан болган чокла дашкаарлай бээр чорукту барымдаалаш, хүнөөлбиннерге болгаш цзафаньчыларга эвес, а айыл чок чоруктуң органнарынга дагзып турар. Ам можуларның революстуг комитеттери дээр комитеттер хөй-ниитиниң корум-чурумун катап тургузар, Мао Цзэ-дуннуң политиктиг угланышкынынга удурланган бүгү кижилерни шыңгыы шажылаар деп кыйгырып турар дээрзин ЧТК агентилелдиң Пекинде корреспондентизи дыңнаткан.

Шаньси можунуң «революстуг комитединиң» кыйгырын сентябрь 30-де «Шаньси жибао» солунга парлап үндүрген. Нүгүлдүг чагаалларны чорудар, «культура революциязынга» удур угландырган лозуңнарны чыпшырар болгаш хуудустарны тарадыр, а ол ышкаш Мао Цзэ-дунну болгаш ооң талалакчыларын дорамчылаан кижилерни шыңгыы шажылаар апаар дээрзин ол кыйгырыгда чугаалаан турар. «Экономизмниң» илередиишкиннерни күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр болгаш «социалистиг рынокту» үреп, сандарадып турар кижилер-биле кам-чайыра чокка демисежир деп, ол документиде бижээн.

Амгы Кыдатта ажылчыннарның күш-ажыл байдалдарының болгаш төлевириниң кандыг-даа экижидилгезин «экономизм», ажыл соңсадыышкының «күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни», тараачыннарның көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүне плугумундан дашкаар садып турарын «социалистиг рынокту сандараткан» деп айтып турар.

«Культура революциязын үрээни» дээш буруудаттырган «ревизионизм агентилерин» көргүзүглүг судтарга судган, чонга көзүлдүр шажылаар чоруктуң үргүлчүлеп турарын Кыдаттың бодунуң парлалгазы хереченип турар. «Чжэ-Цзян жибао» солуун Хан-Чжоуга ийи кижини өлүрер деп шинтеткен дугайын чарлаан. «Хэйлунцзян» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Харбинде беш кижини боолап өлүрер кылдыр шинтеткен. Шэньянда дөрт кижини азып өлүрер деп шинтеткенин «Ляонин жибао» солуп дыңнаткан. Пекин, Шанхай, Цзянань, Фучжоу болгаш Хух-Хото хоорайларга ындыг янзылыг судчугаштар болгаш чонга көзүлдүр шажылаларды «культура революциязының улам ыңайгы хөгжүлдезинге пролетар диктатурязының органнарының ролюнүң өскен» дугайы кылдыр бижип турар.

КУР-нуң 18 чыл болган оюн-биле холбаштыр Пекинге болган байырлалдар дугайын дыңнатпышаан, даштыкы парлалганың демдеглеп турары болза, ажылчылар турар индирлер Кыдаттың бодунуң тускайлаттырганының ап бүдүрелдиг хереченин болган. Ол байырлал Совет Эвилелиниге, СЭКП-ге, марксисчиленичи өске-даа партиялларга удур өжээннешкек халдаашкыннар-биле капсырлаштыр чоруттунган дээрзин социалистиг чурттарның хөй солуннары айыткан. Чехословакиянның «Руде право» солуну Пекинге чыскаал дугайында отчёттуг «КУР-нуң 18 чыл оюн Совет Эвилелиниге удур нүүлдээшкининиң лозуңунуң адаабиле байырлаан» деп эге-биле парлап үндүрген.

Уругвай коммунистериниң «Популар» солуну түүлү парлап үндүрүп, «кыдат улус бодунуң демисолиниге Совет Эвилелиниң детяимчаан кезээде ышыглап ыалган-даа» болза, «ССРЭ-ни болгаш социалистиг өске-даа чурттарны көөр хөөн чок чорукту өөскүдерип үргүлчүлеп турарын» дээш Мао Цзэ-дуннуң бөлүглелдин шыңгыы буруу шапкан. Мао Цзэ-дуннуң политиказы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чарыдырарынче угланган болгаш түгле империалистерге ажыктыг дээрзин ол чүүлде денделеп турар.

Пекинге турган үезинде дорамчыладып база эттедип турган ийи япон шиперниң чанып келгени-биле холбаштыр коммунистериин митингилерн болгаш хуралдары Японияның хоорайларында артып турар. «Мао Цзэ-дуннуң чарыддырыкчы ажыл-чорудулгазын» болгаш Японияның Коммунистиг партиязының херектериниге ооң «улуг күрүнежи холгаарлаашкынын» ол митингилерге буруу шаап, а «культура революциязын» культурага удур контрреволюцил-дыр деп айтып турар.

(СЭТА).

25 чылда

20 харга чаа-ла чедип чоруур аныяк оол Салчак Майны Кызыдың каттышкан школазының башкы техникумун двоскаш, терээчери Шүйга чоннуң ажы-төлүн бижимк-билигге өөредир изиг мүндиг болгаш бызыг тура-сөруузе... хап келген. Шүйга ынчан тур... чайлаг школазы турган. чүгле ... кады өскени, харын-даа Шаанда ... күнүктүтүгө болгаш кады ли... деп ажылдап чорааи культармейи... ргек ону азаап эки Күнүгет К... Олар ийилээи өөрүп уткуп алган. ... га тудуп. сумунуң чонун чаа шк... ажы-төлдү өөредиринче ... үндүрерин шинтипрлээннер. ... сумузунуң чону шынап-ла кайгаа... чын хайныышкынныг кедүрүүшкүн-биле 4 өрээл школаның тудуун эгелей берген.

Майны база ол хайныышкынныг ажылдан чыда калбаан. Кыштың соогун соок дивейн чаа школаны кончуг шалыпкын тудуп двозупканнар. Ооң дериг-херексел-билин, өөреникчилерге кыдыраштарны, номнарны Тээлиден тергеглиг аът-биле сөөртүп алган, ырам-узак тайгаларда аалдарны кезий чөртүп, сургуулдарны белүп, школага аккеп эгелээн. Ам РСФСР-ниң алдарлыг башкыты Салчак Бадыевич Майныныың башкылап ажылы шак ынчаар эгелээн.

Оон бээр ам 25 чыл эрткен. Улуг Октябрьдан төрүттүнген Совет нуруневис бодунуң кайгамчыктыг эртнен оруунуң 50 чыл оюн байырлаарының бүдүүзүнде чомунга баразан болуп келген эң сеткилдиг нуш-ажылының 25 чылын башкы демдеглээр.

Бо чээрби беш чылдарда Салчак Бадыевич чеже чаштарны кижизидип, амыдыралдың делгем оруунче үдеп кагбады дээр. Чоннун башкылар, эмчилер, инженерлер, кодзо аңыл-агыйның түскай эътемнигнери башкызының дугайында соглеттинмээн ынакшылын сетилинде шыгжап чоруур. Ынчалза-даа ол ажыл дээрде чүүлдүүлээ эттуптар, бүгү болу ажылга бердиниптер, ажылды бүлүг таалап кылдыр көөр чоруун ам-даа кагбаан.

Н. САРЫГ-ДОҢГАК.

Хөрээженнериниң киржилгези

Колхоз бүдүргүлгезинде ажылдап турар хөрээженнериниң уругларын ясилгеге хаара тудары оларның ажыл-агыйга киржилгезин идепкейжидер, «Х Улуг хурал» колхозтуң баштаар черн уруглар ясилгезин аъш-чем, одаар ыяш, дериг-херексел-биле эки хандырган. Ында колхозчуларның 60 хире уругларын ажаап, кижизидип турар. Уругларның өзүлделиниге таарымчалыг байдалдарны тургускан. Аъш-чемнин оларның наза-харын барымдаалап таарыштыр белеткеп берип турар. Ялипиң иштн, даштыы арыгсынг. Ясли ажылдакчылары ада-иелерден хомудал дыңнаар хамаан чок, макталдың чылыг күзээшкиннерин чаңнап ап турар.

Колхозчу хөрээженнериниң киржилгези-биле 15 км ажыг черниң бугазы кастыгнан. Хөрээженнер сингги келиидезиниге, погаз, тарна ажаан алмыштынга идепкейлиг киржип турар. 17 муң шээр ылдыы кыргаан. 150 тонна сингенин белеткээриниге база киришкеп.

Ие хөрээженнер Биче-оол Эниктеп, Дуваа Патпат, Балыкай Дадыыа болгаш ооскелер-даа ясилиниң сентелге ажылынга база идепкейлиг киришкеннер.

Б. БАЛКАРА.

1967 ч. Октябрь 8.

ШЫН
3-КУ АРЫН

Малдарны бонитировкалаары дээрге, укеаажыдылга база ажылагыйжы ажыктымның талазы-биле оларның шынарын үнелеп шинчизээри болур. Чүгле бедик продуктуулуг болгаш бээр продукциязының шынары эки малдар аңаа чарыгдаан чеминериң, оларны ажаарының база ол шыкаш оларга кажаавар болгаш ооскеда-даа чүүлдер тударының өртээн дутаан, орулганы берип болур. Ындыг болган төлээде, бода-даа, шээр-даа малдарны бонитировкалаарынче онза кичээнгейни салган турар ужуруут.

Бо талазы-биле байдал биетиң «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында кандыг болуп турарыл? Биете 10 муң ажыг шээр болгаш 1300 ажыг бода мал бар. Хойларның 20 хире хуузу экижиттинеген болгаш ооң артканы бодүүн дүктүг. Бодүүн дүктүг хойларны өң-түзүн аайы-биле база үеңгүзээн биле, ооң дузазы — дүктүг класстаарынга эптиг болгаш олар шокар эвес болур, мынчангаш бо ажыдарны 1966 чылдан эгелээн, тодаргайларга оортан эгелээни спецализастаашкынны чорударынга киргеп.

Мооң түңнелинде бирги-ийги класстың нарын дүктүг хойларын совхоз Аянгатыже чорудупкан, а 3—4 класстың хойларын — ийи кодаңны биетиң салбырда арттырган. Бо чылын хунаа хойларны база класстааш, бирги-ийги класска хамаарышканың мынаар чоруткулаап. Ынчангаш чылдың-па бо ажыды катаптаа чорудуп турар.

Мооң мурнунда Ак, Алаш мынаар турган хойларны база шыпар, өң талазы-биле класстааш, кластының аайы-биле чогуур турар чергелиниче чоруткулаан, ам Алаш ол мынаар түгле сарлыктар болгаш өшкүлер өстүрер дээш бис. Иштиг түңнел түү болурул дээрге, түе черниң улуг кудуруктуг хойларын дагзымаар чергелерге өстүрер болгаш хайнактарны шинээрлепчек чергелерге, чижээлээрге, Аянгатыга өстүрер кылдыр спецализастаан.

Хойларның шынарын экижидериниге кандыг укеаны колдап ажытлаар бис? Ол дээрге дүктүг болгаш эттиг бээр красноярек база алтай укеалар болур, олар биетиң черниң агаар-бойдузунуң байдалынга эки таарыжыр, ынаңгыя красноярек укеаа улам эки.

Мыйыстыг бода малды моон соңгаар симменталь-биле хайнактап өстүрер планныг бис, мында кол сорулга — хөй дүктүг алыры, ол дүктүң кайы хире узун болзуру, чоон-чиңгези, быжыы, сырыйы, кандыг өңнүг болуру дээш ышкаш түүдерже кичээнгейни салган турар. Моон соңгаар хойларны

ДЫШТЫНЫР ХҮНГЕ АРЫН

ЧЕРИМ ҮНҮ

Буруул бажын Мөнгүн-Тайгам кылчаш кылган,
Булут шуглаан катап-ла дүй эштип алды.
Менче ширии, хөлүгүр, соок көргүзеди.
Мендим орта хөөнүүг-хөөнчөк харымнады.
Мунчулгуже шыгжап келген харааладымы
Буруну даг бөгүн мендеп чажырбады:
— Мугурумнуң — уруум отлу оглум-дур сен,
Буруудатты, аттыңды деп хомудава!
Шугул бойдус аягы тиилеп, акташкылаан
Чуртташтарың мазадыр ижин алдаржыдын,
Чериң кырын тудуг-биле шимеп каастаан
Шеверлерин макталның дээш өөрүп чор мен.
«Демир-куштуг» хөлгелентеш, эң-не баштай
Дээрден меңи харап көрген арат отлуң,
Тейим арташ, тукту чаваан дагжыны-даа
Делгередин ырлаанын дээш четтиргеп мен.
Ынакшылдың, найыралдың чагай, күштүүн
Ындыгаадыр йөрээриң-даа чөптүг-ле-дир.
Ынчалзажок... мээң аңкыр чөвээм сурап,
Ыдык, бедиим ынча дыка коптарбадың,
Сени мурнай өгбелериң бурганчыдыл.
Черде меңи дүрге үндүр алган каапкан,—
Ынча көөй алдар, хүндү үүр шаам чок,
Ыятказтын, чаштынар чер тыпкастадым.
Мактап тура, меңи хандыр шинчилевес.
Баранымдан йөрээл сайыр — шолук-тур сен.
Меңги-биле чайыраан каан даштым одап,
Медээжок каас, көрүштүг деп эндеп чор сен.

Эпитетти, метафора, деңелгени
Оваа чыгаан согажалаап, чуруун-даа,
Эъдимге дээш, иштим-хөңүм бакылавайн,
Оюруумну тургузарың чегей-де боор.

Чараажын көөр, ылап йөрээр күзезинде,
Чалаттынган бүдүүмче дарый сиништик:
Маскан-дегаан, быядан-биле буза телсин,
Байлак душса, шуптузуп ап, ажыглап бил.

Эртеден бээр чыып келген булуумну чон
Хуулгазының эм — аржаан суг деп үнелээр-дир.
Эртем-биле хынап көргеш, болур болза,
Курорттан-даа дериир кылдыр сүмелеп көр.
Критиктер: «Тематикан кааварт!» — дижип,
Хире-хире сени кончуур, чемелээр-дир.
Сенээ болчуп, оларны мен бурууда тайайн,
Чериң дугайт ёзулуг ыр ам-даа чок-тур.

Адым-биле хөлбашкан бо девискээрни
Арттырбайн, ол-бо кезии, мактаа-даа,
Сээң үүгүң, кыржилгенни манап турар,
Чедир кыйбаан, шинтпирлеевээн үүлең хөй-дүр.
Корреспондент ажың-биле Мугурга бир
Кожа чортуп, үөөрешкенің сакты-дыр мен.
Хатка, сугга чулбарлатқан кызыл ийин
Кайыңар тып: өкпе, баарга дөмейлеп чик?
Хевир-дүрүң, өөнүү сүргеш, кол-ла чүве —
Кемдээп черниң үүргеазы үткан силер.
Чаңгыс чижек арай хоомай, чедишпезе,
Сайырларда одарларны сактып-даа көр:
Тайыс оттуг бүдүн кодан таварыырга,
Дазыл безин артпайн баарын эскертен сен.
Качыгдаан чер чугаалаптар турган болза:
«Камна, өршээ, камгала!»—деп чаннып ийин.
Эдээн дургазар малчын өглер бүрүзүнде
Эрткен часкы «Шынын» көктээ элеп чыдыр.
Эрозияга хүреш чарлаар дугайында
Эки доктаал үнгенден бээр, шимчежик бе?
Сургакчылар изиг дээре айтып чорда,
Хевис дег чер хөлбеңейнин келир турду...
Сумказынче солуунун суп, шыгжаан аларр,
Кергээн көрүүн ажаал маңап хевээр чыдыр.
Кээрген көрем! Сигенден-даа тарып шене.
Херек черге ыят олурт, чалдан тургус.
Харны дээуп, черни шуглга, суттар, чемгер,—
Хайыралын орун сенден харамнанмас!
Ан-мең безин орта көрбээн оолак шаанда
Ачаң сени, чылыглаашты, малдадыпсың.
Хайыр үгээн аргаларны хой деп таваап,
Хавырар дээш, хойзупканың чаптаан-дыр мен.
Оона-тээрен, адык-хүлбүс, чунма-телер,
Ол-ла бүгү аргар-кошкар бөгүн кайдал?
Бойдус бору дойлап каапы, артканнарыл:
«Бөлчүнар!»—деп хорун сүттар, дыныздың бе?
Сетиилимни дүвүредип, өйүп чораан
Чериң үнү — мээң сөзүм чамдыы бо-дур.
Эде-хере бодангылап, шүглүнүп көр,
Эптиг чаңнап, ээ көрүп, черинии чаарт.
Бажым ашкан өрем санап, сагындыргаш,
Маңган баштыг бурунгу даам чарлык болду:
«Демир-үжүүк чидиг бажың, сөзүң дээштинн
Дектп мурнай кижилерже утла, оглум!»
Салчак МОЛДУРГА.

ЧУРТТАЛГА БОЛГАШ КАДЫКШЫЛ

Дөрт аданың салгалын көөр дизе...

Азербайджан ССР-ниң Нагорно-Карабах автономнуг облазы — узун назылыгларның чурту: мында чүс муң чурттакчы чон бүрүзүнүң-не 144-ту чүс болгаш оон өрү назылыглар болуп турар. Оларның амыдыралы байдалының дугайында чамдык түңнелдерни өөренип көргенин маңаа чугаалаксаан мен.

Бирээде, шинчилелдер чорудуп турган уеде мында чурттап турар узун назылыглар шупту-ла омак-хөглүг, оларны долгандыр турар бүгү-ле чүүлдерни сонуургаан түрлер кижилер-дир бо деп чүве кижиниң караанга дораан-на илдите бээр. Оларның чамдыктарының уттуучал эвес, сагыыгары черле кайгамчык, чүс чыл мурнуда болган болуушкуннарны бирдең бирээ чок сактып, кончуг тодарай чугаалаар. Ол хирезинде боттарын кырганнар деп бе-зинн савазас, харын-даа кижи кырыыр чай болган эвес дигилээр.

Улуг Октябрьга чедир оларның хөй кезии ядыы-түреңги болгаш кадыг-берге амыдыралга чурттап, яңы-бүрү аар ажыл ыыынын чорааннар. Чүгле совет тургузуг оларны оон хостаан. Кижилериң материалдыг байдалы, культуразы-даа бедээн. Кырганнар ам боттарының күшажылчы ажыл-чорудулгазындан өөрүшкүнү болгаш, аас-кежиктн тып турарлар. Оларның дыка хөйү пенсия ап турар хирезинде-ле колхозта ажылдавышааннар.

Бистиң узун назылыгларывыстың бир кайгамчык харакгери —хөй-хөй мергежилги эки билири болур. Олар туралаан-на ажылын кылыр, кажан-даа яңаа олурбастар. Улуг назылыг хөрээжен кижилериң хөй вируузу амдыгаа чедир хол-биле чүве аргыыр уран мергежилиңден чарылбааннар. Саркисян Эрикназ (105 харыг), Гумбатова Сакина (107), Лалаян Бегүм (103), Саркисян Анагюль (107) болгаш өскелер-даа амга чедир-де уктар, хенистер аргыы, идик-хеп септеп, ажыынаада дег хевээр ажылдап турарлар. Улуг назылыглар ыш-ажылады от ажылы-биле билдилиг хомбаа чаңчылканнар — ховуга тараа ажаажыл, мал кадарын, садка-даа бо-ла өжылдай бээрлер.

Оон-биле кады олар ынчаар чугаалаарлар:

— Дыштаның бирбес кижи ажылдап бааз бирбес болур.

Бүгү кырганнар чылдың 7—8 айлар дургузунда даштыгаа арыг агаарга удуур, а чүгле кышкы үеде —бажыңга. Удуурда ынап-ла доктаатынган шагында удуур болгаш андарлын, удуп чадап чыппас, чык кылдыр удуй бээр.

— Кижиниң ынак ажылы дээрге, кандыг-даа аарыгларган эмнеңирде кайгамчык эм ол—деп, 129 харлыг Арустемин Саркис чугаалаар.

Аарыгларга удур баш бурунгаар демисежирл дээрге, — шын амыдыраал чурттаарының бүгү аргаларын чоп ажыглаары, ыш-ажыл-биле дыштанылганнар биядынг эдлештирери, арыг-шеверни сагыыры болур.

Узун наны назыларынга бо черниң кайгамчык арыг суу база-ла улуг рольдут. Ол ышкаш бистин улуг назылыгларывыстың чемаъжымда организминиң шын ажылдаарынга эртежок чугула продуктулар — эът, чуурга, саржаг, фасоль, чочак-тараа, ногаа аймаа шупту бүрүн бар. Бистиң санаанывыс-биле алырга узун назылыгларның бирээзи-ле хүнде 3000 калорияны чемге ажыглап турар.

Чемненирде тускай доктааттынган уе-шагында чемненир. Кырганнар шиитээн этке ынактар. Инити чемден аңгыда олар 200 ажыг яңы-бүрү черлик үнүштерни болгаш каттарны чем аймаанга ажыглап турарлар. Ынчаларга ашакка бөрбаан, азы кадай албаан ийикке, ажы-төл чок ындыг кырганнар мында черле чок. Олар шупту-ла улуг өг-бүделарлыг. Чамдыктарының оолдары, уруглары, оолдарының уругларының оолдары, уруглары, оларның уруглары, оолдары дээш — дөрт ада салгалы 100—140-даа кижи чедип турар.

Улуг назылыгларның хой вируузу-ла өг-бүле тудуп ажылдаа-ла 50—70, харын-даа 100 чыл чедип турарлар. Касимов Насир болгаш оон кадаиы Гекчай—чажыттар: ам кайызы-даа 122 харлыг. Олар Шушинск районнуң Зарыслы суурда чурттап турарлар. Олар 105 чыл бурунгаар өглешген, оларның төөгүзүг тоолзуг: ийи кадарчы — Шагбаз биле Кулу чарылбас өөнүктер чораан. Боттарының ол наймаралын мөңгеде бижыглаары-биле, бир эвес оларның өг-бүлелериниге оол болгаш кыс төрүттүнер болза, оларны өглеп каар деп шиитпирлээнвер. Бойдус ийи өөнүктүң күзелин «күүсеткен». 1844 чылда Шахбазтың кадайы оол бижаан, оны—Насир дээп, а дөрт ай болгаанда Кулунуң өг-бүлезиниге кыс нөстүп келген, оны—Гекчай деп адаапнар. Оон он алды чыл эрткенде куда дүжүргеннер. Ам Насир-биле Гекчай ийнги чүс чылда чурттап, ажылдап чоруурлары бо..

Мында мындыг өг-бүлелер кайы хөй. Чижээ, Кулиев Гамид биле Кулиева Гюллу 52 чыл дургузунда кадыг чурттап келген болгаш 19 уруглардыг. Бижыг наймаралдыг өг-бүле хөй уруглардыг болурунга бүгү магадылалды база тургузуп турар, а хөй уруг бижуурга херээжен кижиниң организминиге эки салдарлыг болурун хайгаарадар бадыткап турар. Херээжен кижи хөй уруг бижаан тудум-на назылап кыраанда оон кадыкшылы эки болур. Ынчаган Кагорно-Карабахтың узун назылыгларының 67 хуузу херээженнер болуп турары таварылга эвес.

Х. БОЗИЯН,
эмчи.

(«Правда» солундан).

Конкурска киржиңер!

„Төрээн Тыва“

Октябрьның чартык чүс чыл юбилейинге турасиаатқан фоточуруук делгелгезин ынчаар адаар. Ону Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чери организастап турар. Ол делгелгеге киржириниче чуруук тырттырарынга ынакшылдыгларны, тускай мергемилдиг фотографтарны, парлалганың амылдаңчыларын болгаш активтерин чалап тур.

Делгелгеге фотографияның яңы-бүрү хевир-жанрларын: фотоэтюдтарны, портреттерни, бойдустуң чурумалын, улетпүр бүдүрүлгенин болгаш иодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин яңы-бүрү үе-чадаларын, хевирлерин база амылчы чоннарның дыштанылгазын, амыдыралын, социалистиг чаа чаартылгаларны болгаш бөттүг чүүлдерни көргүзүп турар фотечуруктарны киирер. Күш-амылдың кижизи, ақы-дуңма совет улустуң өг-бүлезинде чечектелип турар Тыва— делгелгениң аяшинчи, кол чүүлү ол болур. Ол сурулганы нүүседип көргүзер болганда делгелгенің киржинчизинге бодик негелдени тургузуп, эң-не эки чүүлдерни шилип тырттырарынче кол кичээнгейни салырын, көрүнгүр, тывыктыр болурун негеп турар.

Делгелгеге киржип, тиилекчи болганнарга шаңналдар тыпсырын доктаатқан:

1-ГИ ШАҢНАЛ — 30 РУБЛЬ.
2-ГИ ШАҢНАЛ — 20 РУБЛЬ.
3-КҮ ШАҢНАЛ (ИЙИ) — КАЙЫЗЫ-ДАА 15 РУБЛЬ.

Оон аңгыда, делгелгеге хүлээп авдынган фото-чуруук бүрүзүн тускай ортем-биле төлээр.

Кылагар эвес, кылын (матовая) саазынга, 24×30 см, аргалыг-ла болза, 30×40 см, азы 50×60 см, хемчээлдиг кыядыр парлаан фотечуруктарны делгелгеге 1967 чылдың октябрь 20-дең орай эвесте киирген турар умуралуг. Фотечуруктарны «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннарже, «Төрээн Тыва» деп делгелгеге» деп бижээш чорудар.

ДЕЛГЕЛГЕНИҢ ОРГКОМИТЕДИ.

★ *Октябрьның 50 чылынга* ★

Убса-Нурну долгандыр

Төнчүүг. Эгези № 233, 234 «Шында».

Көктүг-Шыктыг Барын-Туруунда дүш соонда эспкен бис. Оон дедир-ле дүүн дүне эрте халыда бергенивис Зүүнчөөл (Чөөн-Хөөл) сумузунга келдивис. Ол болза делегейге сураглыг Гоби деп элезинииг хөвүүн ужу чүве-дир. Ында «Гобийи хогжил» деп кодээ ажылагый каттыжымышкынының девискээри чаптып чоруткан.

Суму төвүндеи ырак эвесте, элээн хөй бөлгээт өглер тургулаан. Бистп аңаа чедире берди. Ол болза бригада төвү чүве-дир. Бир өг бригадирнің албан кызыр кабинеди болду. Оиу хоорай ёлуу-биле дерип каап. Дөрүүде стол бар. Аңаа улаштыр база бир узун стодду салгаш, кызыл шепкенбиле шып каан. Долгандыр санлайлар. А өг дээрге өске бүгү моол өглерден ылгашпас. Кызыды будуп каап харааччлыг, бажын погаарарты, өске артканын база-ла кызыды будуп каап ылаалардыг. Өөнү долгандыр көжеге аскан, шалазын чадыглар-биле шыпкан. Дөрде Ленин биле Сүхе-Баторуун чуруктары. Оларның кыыгларында социалистиг хүдөөлгелер, яңы-бүрү диаграммалар, хана солуну... Өске өглер мал эмчиленин, воотехниктив, бухгалтериин, санакчының —черле бригаданы хандырып турар хөй-хөөрнің өглере-дир. Оларның болгаат турары албан чүве-дир.

— Бүгү-ле ажылывысты, бүгүле күүвүүстү Октябрьның 50 чыл оюн төлептир уткуурунче көрүндүргеи бис — деп, бригадир Б. Баж чугаазын эгелээш, каттыжымышкынының ажыл-агыйын биске таныштырды. Мал ажылдыг ажыл-агый. Тарыга барых чок. Ында кижи кайгаар чүү деп. Суг чедишпесте чүнү канчаптар.

(Орук демдеглели)

Кайызы-даа өрүн тургаш ыыган сыдыныарын ковазының алдында салгылаан, кижеиперин дергилээп, моңгүн чулар-чүгеннир, моңгүн баскыштарлыг, кызыл доозу-биле будаан азерзиг, ногаан тепселиг, кара саар төрепчилерлиг. Бирээзи оттук, бижээи оргаамында остыпкан, даңзазын ыдыктепкеп, кежегезин ооргазын куду бадырыпкан. Канчаар-даа көөрүмге, шаанда мээң кыргаатам-на олчаан.

Бистерниң Тывадан келгеиивисти билип каап, дораанна дүне халыпкаан, согедей олурупкаш, даңза-хавында баарды. Таакпылажып, хөөрештивис. Кыргыс соөктүг бис дишти. Кыргыстар-ла унтуг-дур ийин деп иштинде бодаадым. Оон хуу

— Бы, совет улус-биле алышкы дет бис. А тывалярны шагшаавиан билир бис. Бо мынчаар кады чурттап, аралажып нат болган бис—дээш. Эрии уунче даңзазының ужу-биле ажытты.

Оон бистер моол өөнүктер-биле байырлашкаш, Улангомче дедир эспеп бис.

• • •

Чүс-чүс километр эрттиигеп, чүс-чүс кижилер-биле ужурашкан. Аймак улус. Оон шөлү 68.8 муң кв. километр. Ында чон арбын—57,1 муң чурттакчылыг. 18 суму. Суму санында кодээ ажылагый наттыжымышкыны. Хөй-хөй будурүлге черлери. Школалар. Эмнелгелер. Аттыг-сураглыг бедик даглар, улуг хөлдер, узун хемнер. Ол бүгүнү ай-даа иштинде болза, кайиы кезии төдер. Чаңгыс 4116 метр бедик Каргы-раанын чүгле кырыиче-даа үнер дизе, ийи хонук керек.

Санныг хонуктар билдиртпейн эрте берген. Чоруур шак келген. Улангомнуң бетинде хемчеги кыдыынга чедир памның аймак комитединиң база аймак күүскомунуң дарталары бистп үдеп каан.

Бистп каш хонудур сөөртүп келген, ам бистиң эң чоок киживис апарган чолаачы Рагча ГАЗ-69 хөделдиргеш, Тываже углай дап берди — Улангомдан улам-на ырап чоруп олур бис: «Байырлыг, Улангом!».

Каргыраа даанын эдээде дазырже үнүп олурувуста, күжүр Рагча индынныг сыгыына бадыра-ла берди. Эртип турганывыс калбак-делгем ховулар калбарып, тараалар шинтейнип, хемнер шаагайнып, караамга катап нөстүүлеп, оон-биле кады ырлап эгелээн дег сагындырып келген. Кажан чолаачы сыгыраштың олуруптарга, оон таалапчынынга мээң үнүм чайгаар-ла чидө бээр чораан. Ам база-ла индыг болду. Ынчалза-даа бодалыыны өске чүве чардыктырып чор.

Ыры, самга моол улус алыынындан салыныыг дээрэи билдингир. Оларның аяннат ырларын, чараштанышларын көрүп пат болган бис. Маңаа чоруп тура, оон шынап-ла индыызынга база катап бүзүредим.

«Пионер» кодээ ажыл-агый каттыжымышкынының бир бригадазының төвүнге биске концерт көргүскен. Ол болза Улангомдан индыг кончуг ырак эвеске чүве. Анаа аймак төвүнүң артистери ойнаапнар. Оны бистер бригаданың сиген кезикчилери-биле кады көрген бис. Культура бажыңының режиссёру Дорж концертти ажыдарда мынча дидп:

— Октябрьның 50 чыл оюига тураскаадыры-биле белеткеп турар концертивистиң чамдык номерлерни силерге көргүзерни чөпшээреп көрүкер.

Ажыл-агыйның өске бүгү адырларынны ышкаш, культура фронтузунуң ажылдакчылары улуг байырлалга шагда-ла белеткеиин бергеп!.. Бергаиывыстың баштайгы хүнүнде, намның аймак комитединге хүлээп алышкыны боон турда, оон нарын бижик даргазы (секретары) Церенпадмид «Октябрьның 50 чыл оюн моол улус бодунуң национал байырлалы дег байырлап эрттиррер» деп чугаалаан чүве. Шынапла оон сестери бүрүн бадыткалдыг болду.

Кончут солуи концерт болган. Бо чылын чаашкыя хөй болган, ол хиреде-ле кадыыр-биле хапкы дег сайган эвээш. Хөчы-биле кезип турар чүве-дир.

— Ынчалза-даа планны ажыр күүсеткен бис — деп, анда олурган колхоз даргазы Ц. Цэдив немей тыртып кагды.

Парлалга ажылдакчыларының бир дугаарда-ла сонуургаар айтырыы бо-ла болган:

— Мурнакчылардан адаи көрзүңерзе кандыгыл? Олар бо чоокта бар ирги бе?—деп, В. Филиппов бижиттинмишаап, айтырды.

— Бар, бар—эңмежок. Бирээзи мыя мында, бөш чүс метр черде—дээш, бригадир туруп келди.

Кодаңында хөй хойлуг, кырлаң кырында өттө келдивис. Эзлери элээн улгады бергилээп ирей, кадай. Моол өглерге кире бээрге, черле индыг: быштакты, моол конфет-чигирии, эттп оваалаптар. Оон соонда ак чомин кудар, дежек хозунче азы орун бажынче хол сунган соонда, улуг-ла дөмбүүнү сөөртүп үндүрүп кээр. Ол болза арага. Бистер маршрут-даа баугаар, боттарывыс туравыс-биле-даа хөй-ле өглерге киргилээп бис. Киргеннивис өг бүрүзүнге арага ыяап-ла турар болган. Оон чүге индыынын кайган чораан бис. Бо өгге олура, оон бир чылдагаанын тып алдым ышкаш. Бирээде, моолдар ажыл шагында арагалавас деп тайылбыр дыныадым. Ийиде, херээжен чон көөгүс ишпес чүве-дир. Ол-ла чоруп турган, аныяк уруг хамаан чок, кырган кадай кижиниң бир дашка арага ишкенин, карак соглур, черле көрбедим. Бир тээ дүрүм бүгаар бир өрегете 75 баш чедир мал тударын төөшээреп каанда, бир тээ сүт-саан албек болганда, арага чыглып турбайн канчаар.

Чемненип олура, өгнүң ар ээзи-биле хөөрештивис. Мурнакчы малчын, МАРН кежигүнү Мишиг деп кижи болду. Шынарак билигли кадарчы деп билдим.

— Намның XIV улуг хуралының шиитпирлерин күүседир дээш ажылдап турар бис. Менде 500 төрүүр хой бар, оон 500 хураганны алдым—деп, кадарчы ооруй-дур.

Эртеминде суурдан ырак эвесте, бичии холчугеш кыдынга келдивис. Ол-даа хөлде куштун хөй деп чүвеэнн! Сугнуң кыры көзүлбес дизе-даа, хөөремчи болбас. Эзлер-биле байырлажып, чарлып турган бис. Ол аразында, аътты ийи ашак чортуп келди.

Билир силер бе?

Курт-кымыскаяктар денгээзинге хамаарыштыр кайы хире аар чүүлү көдүргенин эртемденнер дуржугга кыынып, шинчилеп көргеп. Кымыскаяк бодунуң денгээзиндеп 52 катап аар чүүлү, эр ары — 15 катап, ажылчын ары — 24 катап хөй чүүлү-дүүпгар. Бир эвес аңаа сөөртүр болза, ары бодундан 300 катап аар чүүлү сөөртүп шыдаар. Курт-кымыскаяктар улуг болган тудум, бодунуң денгээзинге хамаарыштыр чиик чүүлү көдүрүп шыдаарын шинчилелдер көргүскен. 9,88 грамм денгээлиг доос-кара чүгле 14 грамм чүүлү шимчедиптер.

* * *

1794 чылда Царицынның холчуктеринден ийи метр дурттуг шортанны тудуп алган. Балыктың таваарга алдын билзек чораан. Ында мынча деп бижээн: «Борис Федорович хаан кадап каан». Ынчангаи ол шортан 200 чыл чурттаан.

* * *

Норвегиядa мындыг хоойлуг бар: ыяшты кара туразында кезер азы сып үргедээр болза, буруулуг кижи бир ыяшты үргедээн дээп үш ыяшты тарып олуртур.

ЧУРУКЧУНУҢ БЛОКНОДУНДАН

«Байырлалга белеткел» В. ВОЛЧЕНКО чураан.

Көшкен аал. В. ФИЛИППОВТУҢ фотозу.

Чечек ышкаш чараш Цэнэгсүрэнни көрүкчүлер сценадан дыка урде салбаавнар. Ол бөш бе, алды бе ырларны хүүседир ужурга таварышкан, чүге дээрге оон үнүүнүң эки деп чүвезин мактаткы дег сос тывылбас. Ындыг ыраажыны дыңнаварыл? Казах ооп —Чапаев домбрашын хан турда, холу карандивар, моол, дөрбет, казах ырларны бадырып турда, оны дыңнаар дээш, олурган кижи чайгаар-ла бурунгаар сундунуп, бүгү көжүлгей олче үгленп бээр. Улангомда өг-хоорайда уруглар садында бичии уруглар хол-холунудан чөттинчипкей, төгеректей кылаштажып туре, баштай орус ырлар ырлашкаш, оон соонда Р. Кенденбилдин «Төрээн Тыва» деп ырын бадырыпкан. Дыка-ла өөрүнүүг болчук.

Ийе, моол улус ыры-самга шагшаавдан салыныыг...

— Нөхөр Сүрүң-оол!—деп сестер дыңнаалды.

Рагча мээң өскээр тардыгып, шимээн баргавымны экерер тыртып каап-тыр.— «Бистиң Тываны» ырлаар — дей-дир.

— Ону бистиң улуг, биче кижилеривис дооза билир — деп, Жамбал немей тыртып кагды.

Рагча-даа өгледи.

Хөвең ышкаш хөөт, чымчак дүктүг дээп-дээп.

Хөлдер ышкаш чалгып, чаптып турар дээп-дээп.

Бистер аңаа улажы бердивис. Шынап-ла, бистиң Тыва мыя бо, мурнууста!

Салим СУРҮҢ-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чай хилис эрткен» 10, 12. «Тунгель» 2, «Өөнүктүң чурээ» 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночымнды** 10.30. «Хаван ажаанчмаы болгаш кадарчы» 12, 2. «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 4, 7.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уруглярга дириг-чуруктар 9.15. «Салтан хаан дугайында тоол» 10.15, 12. «Дагларга ужуражылга» 2, 3.50, 5.40, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Константин Заслонов» 9.30, 11.10. «Венгер бай» (1-ги сериязы). «Золтан Карпатиниң салым-чолу» (2-ги сериязы) 1, 4.30, 8 шактарда.

ОКТЯБРЬ 9-ТА

НАЙЫРАЛ»: «Хаапның маргылдаазы» 10, 11.55, 1.50, 3.45, 5.40, 7.35, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аңаа-ла уруг» 3. «Мында ышпшың черлер» 5, 7, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дагларга ужуражылга» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Карнавал дүвези» 9, 11.50. «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 1.30, 5.10, 8.55 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харымсалгалыг секретарьның 23-35, партийжи аимылрал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, иодээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, улетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш коозо корреспонденгилерниң бааз совет тургузуг болгаш амылрал киллистерииин 21-27, иштики информация киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75 корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01327.

50-ге чыыга чедир 27 хонук артыкан

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнелеваштыгаш.

1967 ч. ОКТЯБРЬ 10 ВТОРНИК № 240 (6876).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилелдиң Советиниң болгаш Национал дар Советиниң хоойлу төлевилээр комиссияларында

Октябрь 7-де Кремльге Эвилелдиң Советиниң болгаш Национал дар Советиниң хоойлу төлевилээр комиссияларының хуралы болган.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң коору-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүгү-ниити шериг хүлээлге дугайында чаа Хоойлу төлевилелиин кииргенинге холбаштыр Эвилелдиң Советиниң болгаш Национал дар Советиниң хоойлу төлевилээр комиссиялары ол айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң кампалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречконуң илетпелдиң базыр ук хоойлу төлевилелиниң талазы-биле комиссияларының кылган түңнелиниң дугайында Национал дар Советиниң хоойлу төлевилээр комиссиязының Даргазы Р. Иншаковтуң дыңнадыры чугаалаштыр.

Комиссиялар ооң оске хоойлу төлевилелдериниң талазы-биле ажыдың байдалының дугайында медегледи дыңнал база комиссияларның ажыдының ооң оске айтырыгларын көрген.

Хоойлуҗудулга төлевилелдериниң палаталарының комиссияларының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының орлавычызы М. А. Искандеров, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Национал дар Советиниң Даргазы Ю. И. Палецкис, ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы А. Ф. Горкин, ССРЭ-ниң Чингине прокуроруң Р. А. Руденко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Юриниктиг комиссиялың даргазы А. Н. Мишутин, СЭКП ТК-ниң кадрлар эргелекчизиниң орлавычызы С. И. Гачев, СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажыдакчылары, ССРЭ-ниң Кампалал министерствозунуң төлээлери, эртем ажыдакчылары болгаш дарылганың төлээлери олурган.

НОМ ТАРАДЫРЫНЫҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ

В. И. Ленинниң ажылдарынга, ооң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын, Коммунистиг партияның база хамааты болгаш Ада-чурттуң улуг дайынының чылдарында совет улустуң мазыралыг чоруун коргускен номнарга, мазыралыг 50 чыл дургузунда бистиң чуртувустуң көдээ ажылагыйының болгаш культуразының, үлетпүрүнүң чедиишкиннерин коргузуп турар чогаалдарга Улуг Октябрьның юбилейиниң бүдүүзүнде совет нижилерниң сонуургалы онза бедээн. Ынчангаш, Октябрьның 50 чылынга тураскаатқан Бүгү-россияның ном тарадыр айын РСФСР-ниң хөрээлерлиг, суурларында октябрь 1-де эгелээн. Ном тарадыр айның ном сорулгазы — номчукчуга хереглиг номнуң тып бээри, номну кижи бүрүзүнге чедирери.

Тыва респотребсоюзтуң ном садыглаар киледизи болгаш ВЛКСМ обкому бо чылдың сентябрь 29-тан ном тарадырының айын чорудуп эгелээн. Ону ленинчи комсомолдуң төрүттүнген хүнү — октябрь 29-на чедир чорудар.

Чугула, политиктиг улуг ушур-дузалыг кампанияны чарлаан хүндеп эгелээш, республиканың бүгү-ле ном база үлетпүр болгаш аъш-чем баразынарының чамдык садыгларының хөй санныг номну чонга садыглаан. Туранның № 1 школазында «Номнуң аныяк оюнутери» деп школа кооперативи пионер вожатыйы эш Яровикованың удуртулгазы-биле номну 140 рубльже садыглаан. Ол ышкаш оске-даа хөй-ниити тарадычылар идепкейлиг ажылдап турар. Чаа номнарны көдээ магазинниерге чорударынче, чонга садыглаарынче улуг кичээнгейни салган.

Бо чугула кампания Таңдының Балгазын, Арыг-Бажы сууларында базала эки чоруп турар. Школа кооперативтери тургустунган. Балгазын школазының 9-ну классчызы Назарова баштайгы хүннерде хөй санныг номну тарадып садыглаан. Бай-Тайга районнуң Тээли суурда Ленин орденниг, хөвүүн почтачы Салчак Дүү-Дарый чүге почта чедирери-биле кызыгаарлаттынмайн, номну ог-бүле, кижи бүрүзүнге чедирип садыглаарын эки чорудуп, бо чылдың төнчүзүнге чедир 500 рубль түңге садыглаарының хүлээлгезин алган. Хөй-ниитичи идепкейлиг тарадычыларны бистиң республикандан хөйнү адап бээр.

Бо чарлаттынган шалыпчы айда чоннуң ном талазы-биле негелдезин хандырып, хөй номну тарадып садыглаарын чедип алыр дээш улуг ажылдарны, организастыг хемчеглерни ап чорудары хамыктың мурнунда херелээ кооперацияларының, комсомол ажылдамчыларының мурнунда база бир чугула сорулгаларның бирээзи болуп турар.

Чөр-черде ном садыглап турар магазиннер, киоскилер коллективтер бүрүзүнге хөй-ниити тарадычыларлыг болуруун чедип алыр. Ынчангаш садыгчылар болгаш тарадычылар кижилерниң кандыг номнар хереглеп турарын өөренип көөр, оларны тып бээр дээш бүгү талалыг хемчегларни ап чорудар херек. Чаа номнарны кандыг-даа садыгаашкын чонга шалыпчыларже кииререм, оларны көсөү черлерге делгеп, кандыг номнар киргининиң дамзызын чарлап азаары кел чүүл болур. Номнарны коллективтерге барып садыглаарын, хөй-ниитичи тарадычыларның дузазы-биле ог-бүле бүрүзүнге чедирерин, ном базаарларын кудумчуларга эрттирерин организастаары улуг ушур-дузалыг дээрзин билдингир. Көдээ черлерге, ылаңгыя малчыннарга, сүт-бараан фермаларынга ном садыглаашкынын чорударынче онза кичээнгейни салыр. Автолавиалар бүрүзүн ном-биле бүрүн хандырар, ону чугула хереглелдиң барааны кылдыр садыглаары чөлээчы-садыгчыларның шуут хүлээлгези. Бо чүүлде ады киргеп почтачы Дүү-Дарыйның эки эгелээшкинниг үлегерин оске почтачыларның здерери база күзенчиг-дир. Чүге дизе, олар ог-бүле бүрүзүнге, малчыннар залдарынга базар докгаамал заалчылар болгай. Ол ышкаш номнарны кинотеатрларга, клубтарга, культура башкынарынга, библиотекаларга, хуралдар болгуяан черлерге болгаш хөй-ниитиниң оске-даа черлеринге садыглаарын докгаамал чорудар.

В. И. Ленинниң чеғаалдарын парыаан, ооң ажыл, амыдыралын, бистиң партиябыстың удуртукчу, башкарыкчы күжүн, Октябрь революциязының тимелелгезин, Совет күрүнениң, ооң кижилериниң 50 чыл дургузунда эрткен эрес-мазыралыг оруктарын коргускен номнарны калбаа-биле нептередип тарадырынче онза кичээнгейни салырын чөн, үе-шаг боду-ла негеп келген. Бо шалыпчы айда политиктиг литератураларны болгаш көдээ ажыл-агыйн номнарын тарадыры база бир нел черни эзээн турар ужурлуг.

Чөөкта чаа Кызылга, бир дыштанып хүнде политиктиг литератураларның хүнүн эрттирип, ном базаарын организастаан, 450 рубль түңге номнарны садыглап, политиктиг литератураларга чоннуң негелдези улгатканын деп чүвени база катап көргүскен. Шак ындыг хүннерни, базаарларны районнар тептеринге, көдээ суурларга организастап эрттирер херек. Респотребсоюзтуң ном садыглаар киледизи көдээ магазиннерни политиктиг литератураларның номнары-биле бүрүн хандырарынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг.

Районнарда радио дамчыдыкга редакциялары чаа номнарны препаганда-лаар, ном тарадырының айының кандыг чоруп турарын докгаамал дамчыдар. Респотребсоюзтуң ном садыглаар киледизи база ВЛКСМ обкому бодунуң ажылдамчыларын көдээ черлерже командировкалаарын чорудуп, бо чугула кампанияны организастыг эрттирерингe практиктиг дузаны чедирер херек. Ол ышкаш ном тарадыр ажылга чер-черде партия, совет органнарның удуртулгазы база хөй-ниити организацияларының киржилгези, дузазы негеттинип турар.

СЭКП Тоо Комитеди «Көдээ черлерге ном садыглаашкынын организастаарында шыңгыы четпестер дугайында» докгаалды бо чылдың августа хүлээп алган. Көдээге ном садыглаашкынында кандыг четпестер барын ол докгаалда айыткаш, четпестерни узуткаарының тодаргай хемчеглерин ап чорударын ында айыткан. Ном тарадырының бо айын организастыг эки эрттирери — партия Тоо Комитединиң ол докгаалын амыдыралга күүседиринге улуг идиг болур.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң палаталарының докгаамал комиссияларында

1967 чылдың сентябрь 28 —октябрь 7-де Эвилелдиң Советиниң болган Национал дар Советиниң планбюджет комиссияларының, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссияларының, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң болгаш тудуг талазы-биле комиссияларының, көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссияларының, кадык камгалалының болгаш социал хандырыгга талазы-биле комиссияларының, улус ореднлгезиниң, эртем болгаш культура талазы-биле комиссияларының, садыг болган амыдырал хандырыгазының талазы-биле комиссияларының түңнел хуралдары болган. Ол хуралдарга 1968 чылда ССРЭниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын, 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин база 1966 чылда Күрүне бюджединиң күүседилгезиниң дугайында отчёттуң көргеп.

Комиссиялар 1968 чылда ССРЭниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын, 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда Күрүне бюджедин баштай чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайында боттарының тургускан белеткел комиссияларының удуртукчуларының дыңнадыгларын дыңнаан, планнарның, бюджеттиң талазы-биле Эвилелдиң Советиниң, Национал дар Советиниң план-бюджет, ажырлар комиссияларының кылган түңнелдерин база ол айтырыгларның талазы-биле эвилелдешкен республиканың министрлер Чөвүлелдерине, ССР Эвилелиниң министерстволарына, эргелелдерине сүмелерни чугаалашкаш, чүүлдүг деп санаан.

Эвилелдиң Советиниң болгаш Национал дар Советиниң план-бюджет комиссиялары, ажырлар комиссиялары, ажыл күүселделиниң дугайында отчёттуң талазы-биле кылган түңнелдерни дыңнаан.

Комиссиялар ук планнарның, бюджеттиң болгаш бюджет күүселделиниң дугайында отчёттуң талазы-биле комиссияларның омуразавдеп ССРЭниң Дээди Советиниң палаталарының хуралларынга эдерингн илеткелдер кылырын Эвилелдиң Советиниң план-бюджет комиссиязының дергазы П. А. Розенкога, Национал дар Советиниң план-бюджет комиссиязының дергазы М. А. Ясновка даскаан.

Ооң ангыда, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң палаталарының докгаамал комиссиялары контроль боттандырарының дугайында ССРЭ-ниң ээзэн хөй министерстволарының болгаш эргелелдериниң ажыл-чорудулгазының чамдык айтырыгларының талазы-биле илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Советиниң көдээ ажылагый талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый продукциязын үлээп алырынга, сайгарын ажылдарынга болгаш кадагалдарынга белеткел пунктуларын, базаларын, элеваторларын, будүргүлге чөрлерин белеткээр, тудар ажылдың чоруп турарының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткелдер талазы-биле күрүне комитединиң, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерствозунуң, ССРЭ-ниң Чем үлетпүрүнүң министерствозунуң илеткелдерин дыңнаан.

Национал дар Советиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый будүргүлгезинге транспортту ажыглаарын, ооң ажылын организастаарын эжиидериниң талазы-биле хемчеглериниң болгаш байдалының дугайында ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжышкынының илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Советиниң садыг болган амыдырал хандырыгазының талазы-биле комиссиязы 1967 чылда түрмектеп салар бараан сварылгазының планын барын курлавырлары-биле хандырар талазы-биле хемчеглерниң дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Национал дар Советиниң үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязы эвилелдешкен республикаларда уран тывыш ажылдарын хөгжүдүп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Комиссияларга ол айтырыгларның шупгузун көөрүнүң мурнунда чөрче ажылдың байдалы-биле ССРЭнин Дээди Советиниң депутаттары — комиссия кежигүнерин таныштырган.

Эвилелдиң Советиниң, Национал дар Советиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиялары ССР Эвилелиниң чер ажыглалының кол чурумунуң, ССР Эвилелиниң аърга-эзим ажыглалының кол чурумунуң болгаш ССР Эвилелиниң суг хоойлужудулгазының үндезинниериниң төлевилелдерин-белеткээриниң чоруп турарының дугайында дыңнадыгларны чугаалашкан.

Палаталарның кадык камгалал болгаш социал хандырыга талазыбиле комиссиялары кадык камгалалдың болгаш социал хандырыгга талазы-биле комиссияларының, улус ореднлгезиниң, эртем болгаш культура талазы-биле комиссияларының, садыг болган амыдырал хандырыгазының талазы-биле комиссияларының түңнел хуралдары болган. Ол хуралдарга 1968 чылда ССРЭниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын, 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда Күрүне бюджедин база 1966 чылда Күрүне бюджединиң күүселделиниң дугайында отчёттуң көргеп.

Комиссиялар 1968 чылда ССРЭниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын, 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда Күрүне бюджедин баштай чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайында боттарының тургускан белеткел комиссияларының удуртукчуларының дыңнадыгларын дыңнаан, планнарның, бюджеттиң талазы-биле Эвилелдиң Советиниң, Национал дар Советиниң план-бюджет, ажырлар комиссияларының кылган түңнелдерин база ол айтырыгларның талазы-биле эвилелдешкен республиканың министрлер Чөвүлелдерине, ССР Эвилелиниң министерстволарына, эргелелдерине сүмелерни чугаалашкаш, чүүлдүг деп санаан.

Эвилелдиң Советиниң болгаш Национал дар Советиниң план-бюджет комиссиялары, ажырлар комиссиялары, ажыл күүселделиниң дугайында отчёттуң талазы-биле кылган түңнелдерни дыңнаан.

Комиссиялар ук планнарның, бюджеттиң болгаш бюджет күүселделиниң дугайында отчёттуң талазы-биле комиссияларның омуразавдеп ССРЭниң Дээди Советиниң палаталарының хуралларынга эдерингн илеткелдер кылырын Эвилелдиң Советиниң план-бюджет комиссиязының дергазы П. А. Розенкога, Национал дар Советиниң план-бюджет комиссиязының дергазы М. А. Ясновка даскаан.

Ооң ангыда, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң палаталарының докгаамал комиссиялары контроль боттандырарының дугайында ССРЭ-ниң ээзэн хөй министерстволарының болгаш эргелелдериниң ажыл-чорудулгазының чамдык айтырыгларының талазы-биле илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Советиниң көдээ ажылагый талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый продукциязын үлээп алырынга, сайгарын ажылдарынга болгаш кадагалдарынга белеткел пунктуларын, базаларын, элеваторларын, будүргүлге чөрлерин белеткээр, тудар ажылдың чоруп турарының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткелдер талазы-биле күрүне комитединиң, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерствозунуң, ССРЭ-ниң Чем үлетпүрүнүң министерствозунуң илеткелдерин дыңнаан.

Национал дар Советиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый будүргүлгезинге транспортту ажыглаарын, ооң ажылын организастаарын эжиидериниң талазы-биле хемчеглериниң болгаш байдалының дугайында ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжышкынының илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Советиниң садыг болган амыдырал хандырыгазының талазы-биле комиссиязы 1967 чылда түрмектеп салар бараан сварылгазының планын барын курлавырлары-биле хандырар талазы-биле хемчеглериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Национал дар Советиниң үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязы эвилелдешкен республиканың министрлер Чөвүлелдерине

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Онгу классты доозуп турда, аныяк оол Доржудан башкылары сонуургап айтырган:

— Ортумак эртемин чедип ап, аттестатты хolга тудары дээрге, түспейлиг ажыл-амыдыралче эге орук болур чүве болгай. Моон соңгаарга планың чүл, күзел-сонуургалың кандыгыл, Доржу, чугаалап көреп?

— Башкы болуруп, коммунизмиң аныяк салгакчыларын өөредир болган кижилер түскей эртемин чедип алырын кончуг күзээр кижи мен. Дөртүү классты доозуп, эге билигин чедип ап тургаш-ка, бо дугайын шинчилеп алган мен — деп, онгу классчың доозукчузу харылаан.

Кызыгбай Доржу бодунуң дөртүү класска-ла шинчилеп алган планын, ниит күзелин боттандырар дээш Кызылда күрүнеңиң педагогика институдунга өөренип кирген болган оң дээш өөредилге чериң дооскан, башкының «түскей эртемин чедип алган. Аныяк оолдуң күзеп шак ынчаар боттанган — Доржуну доозукта кежээнде, студентилериң болган башкыларының оң чаңчыл болган байырлалдыг кежээнде өөрүшкүзүп чүү дээр!

Чаа-Хөл чурттуг, шаандакы ДЛКМ-түрениң врат чорааш Өлчейниң бөгү Кызыгбай Тываның хөй оолдар, кыстары эки-өөрүү-биле бир домей дээш эртемин шак ынчаар чедип алган, Сүт-Хөл школазынга башкылаар дугайында томуйлажыкшынны алган.

Коммунизмиң аныяк салгакчыларын кижилиг, оларны төрээн дыла, литературага өөредир дээш аныяк башкы моган-шылаг чокка ажыдап, дээш өөредилге черинге шинээдип алган биижин, бүгү күүнү харап чокка берип келген. Төрөөн дыл болган литературага оон башкылап тургаш өөренчилерни дараалының классчарынче чүгле эки болган кончуг эки деңгеелериг шилчин тургаш. Сургуулдарынга болган ап-нелерге, башкы эки-өөрүнге эвилеп-эптиг, бодуң быжыг сагыыта-чүрүмнүг, төлептиг ажыл-чаңныг комсомолчу Кызыгбайны улус өөредилгезиниң организары хөй удаа мактап, дедиглеп келген.

1959 чылга чедир ол Сүт-Хөл школазынга шак ынчаар ажылдаан, 1961 чылга чедир Чаа-Хөл ортумак школазынга өруг дыл болгаш литератураны башкылаан. Бодунуң кадыгының байдалы түс черинң аңнар-бөйдүзүнга тарыпшас болорга, Тожу районнуң депутаттарының Чыргынныкының министерствозунуң дилээп. 1961—1962 өөредилге чылында ол Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда сес чыл школазынга башкылап кирген.

Колхозчуларның ажы-төлүн кижилер, өөредир-хүндүлүг хүлээлгени Кызыгбай Өлчеевич ак-сеткилдиг күүсетинээн, хөй-ниитиниң амыдыралынга эң идепкейлиг киржин келген. Аныяк коммунист Кызыгбай Доржуну колхозтуң партком секретары бир катап кабинединче чалаан.

— Педагогиканы болгаш башкыларының методиказын эки билир кижи боорунарга, силерни политшколаның программазынга томуйлаар деп санаа бар-дыр, бо дугайын канчаар көөр силер, башкы? — деп, партком секретары айтырган.

— Бо эң харыысаалгалыг болгаш чугула партийжи даалганы сеткилиминиң ханызындан өөрүп, хүлээп алыр-дыр мен. Улуг, биче кижилерни өөредирип, кижизидери дээрге, мээң кол хүлээлгем болгай. Ынчаарга, башталгыг үеде менээ практиктиг дузалы бөөрүн парткомдан дилээр мен. Чүге дээрге, школага бичии уругларны башкылаары дээрге, политшколага улуг назылыг дыңнакчыларга пропагандистөөриниң дыка ылгалдыг болгай — деп, Доржу харылаан.

— Силерниң оонар-ла шын, башкы. Марксизм-ленинизмниң теориязын пропагадалары дээрге, нарын, харыысалгалыг, ынчалзажок эң-не хүндүлүг хүлээлге болгай. Ынчаарга, партийжи пропагандага педагогиканың болгаш психологияның элемент кезектерин кадыг-биле ажылгаларынче оска кичээнгейни алыы үеде утпаалыры-шын турар. А педагогиканы, психологияны силер өөренген болгаш башкыларының методиказын эки билир болгай силер. Ынчалзажок, колхозтуң партком силерге практиктиг дузаны көргүзөр алаар — деп, секретарь аазаан.

1966—1967 өөредилге чылында коммунист Доржу колхозта политиктиг эге школага кичээлдерни бедик деңгеелге эрттирип, политиктиг билиглерниң үндезиндерин политшколаның 12 дыңнакчыларынга мергежилдиг дамчыны келген. Кичээл бүргүзүге ол эң-не ынанчылыг белеткенир болган бодунуң тайылбыр чугаазын районнуң, колхозтуң амыдыралы, төлөргай сорулгаларыбыле сыры холбаштырып турган.

Башкы эртемниг, мергежилдиг пропагандист Доржуну политиктиг эге школага эрттирип келген кичээлдери теориязының айтырыгларын өөренирингe дыңнакчыларның сонуургалын бедиткен. Ынчангаш, кичээлдерин чылдагаа чокка үзер азы сээлдаар дыңнакчылар политшколага турбаан. Оон аңгыда, политиктиг литератураны дыңнакчылар боттары түскейлеп ажыглаарынга оларны пропагандист чаңчыктырыы ооретken. Бо дээрге, пропагандистиг-даа, дыңнакчыларның-даа улуг чедишкини болган.

Партия чырыдыышкынының системазынга эрткен өөредилге чылында Кызыгбай Өлчеевич Доржуның пропагандистээн политиктиг эге школазының дыңнакчылары өөренип эрткен темаларын ханызы-биле шинээдип алганын түннел кичээлдер көргүскен. Шээлгиш дыңнакчылар: Азас колхоз Советтиң секретары эш Оюн, колхозтуң агроному эш Ангырбан, колхозчу эш Шаңмыржы, артельдиң хөвү бригадазының кежигүнү эш Чат олар тема бүргүзүп ханызы-биле шинээдип, политиктиг литератураны боттары түскейлеп ажыглаар аргазын өөренип алганнар.

Партия чырыдыышкынының системазынга 1967—1968 чаа өөредилге чылында Кызыгбай Доржуну СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бюрозу райгүүскомунуң чанында политшколаның пропагандизминге томуйлап, бадылаан. Бо партийжи чугула даалганы коммунист Доржу база-ла ак-сеткилдиг күүседип, «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга» СЭКП Төп Комитединиң Тезистерин дыңнакчыларга чедингир, тодаргай болган солуң киллыг тайылбырлап, кичээлдерни бедик идей-теоретиктиг деңгеелге эрттирип турар. Чижээ, «Дениселедиң болган түргүзүшкүнүүн шадырлыг оруу» деп темага оөң эрттирген кичээлин дыңнакчыларга дыка солуң болган.

Партия чырыдыышкынының системазынга 1967—1968 чаа өөредилге чылында Кызыгбай Доржуну СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бюрозу райгүүскомунуң чанында политшколаның пропагандизминге томуйлап, бадылаан. Бо партийжи чугула даалганы коммунист Доржу база-ла ак-сеткилдиг күүседип, «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга» СЭКП Төп Комитединиң Тезистерин дыңнакчыларга чедингир, тодаргай болган солуң киллыг тайылбырлап, кичээлдерни бедик идей-теоретиктиг деңгеелге эрттирип турар. Чижээ, «Дениселедиң болган түргүзүшкүнүүн шадырлыг оруу» деп темага оөң эрттирген кичээлин дыңнакчыларга дыка солуң болган.

Партия чырыдыышкынының системазынга 1967—1968 чаа өөредилге чылында Кызыгбай Доржуну СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бюрозу райгүүскомунуң чанында политшколаның пропагандизминге томуйлап, бадылаан. Бо партийжи чугула даалганы коммунист Доржу база-ла ак-сеткилдиг күүседип, «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга» СЭКП Төп Комитединиң Тезистерин дыңнакчыларга чедингир, тодаргай болган солуң киллыг тайылбырлап, кичээлдерни бедик идей-теоретиктиг деңгеелге эрттирип турар. Чижээ, «Дениселедиң болган түргүзүшкүнүүн шадырлыг оруу» деп темага оөң эрттирген кичээлин дыңнакчыларга дыка солуң болган.

Дүржүлгелиг пропагандист Кызыгбай Өлчеевич Доржу районнуң хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржин турар. Янзы-бүрү темаларга лекцияларны ажыктыг чоннарның оргузунга ол доктаамал кылып, «Билигге» ниитилелиниң Тожа-Хем сугда идепкейлиг кежигүннериниң бирээзи болуп турар.

Партийжи чугула даалганы күүседип, марксизм-ленинизмниң теориязын пропагандалаары — коммунист эш Доржунуң эң-не ынакшылдыг, ханы чугулдуг болган мергежээн түскей эртемги болгу берген. Партия чырыдыышкынының системазынга кээ кижи — пропагандист дээрзин ол кончуг эки билир.

Эш Доржуну «республиканың дээре пропагандистери» деп стеңдиге чоокта чаа киргеп.

А. ДУГЕРЖАА.

СЭКП Тыва обкомунуң болган Кызыл хооркомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажының консультанттыры.

КАРА ЧАҢГЫС ШЫН ОРУК

Коллективизация чоруп турда, тараачыннарның ниити болгаш хууда эргеажыктарын дүүштүрер аргаңы бээр кылдыр көдээ ажыл-агыйны ниитилел талазы-биле уштап-баштаарының чогумчалыг хевирин тыпкан...».

(СЭКП ТК-ниң «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылыг деп Тезистеринден).

Бо чурукта дүржүлга станцизының № 3 бригадазының комбайнери Борис Болат-оолдур. Эзелчег нормазын үргүлчү ажыр күүседип, комбайнерлер ортузунда калбаран социалистиг чарыштың мурнуку одирүүнде ол чоруп турар.

Аныяк комбайнер сорттуг үрезин участогунуң тавычалай кестирген сула тараазын бастырып турда, аңаа чеде бердивис. Сула сывының бедии 2,5 метр. Гектардан-на дүжүт 52 центнер болуп турар.

А. АЙРНИҢ фотозу.

ССРЭ-ге 1929—1930 чылдарда тараачың чон черни хууда ажылаан, кижи бүгүдээ бодувуң аалга чер үлүүнге ажыдап турган. Ындыг турарга, херегселдиг хандырып, чер, мал ажылының бараан болгаш продукт бөөр шыналарын бедидип шыдавас болаан. Коммунистиг партия Ленинниң кооперативтиг планын иодээге үр үениң дүргүзүнүң пропагандалап келген. Ынчангаш ол план тараачың өг-бүле бүргүзүге чоок апарган. Тараачыннар оны бедик бүдүрүүлгө көдээ ажыл-агыйлыг, культуралыг, шыдалдыг бай амыдыралдыг болурун чедип алырынче орук деп билген.

Революциянның 13-кү чылында ССРЭ-ниң күш-ажылчы тараачын чону коллективтиг хөгжүдениң оруунче эки тура-биле кирген. Тараачын чон кооперативтиг каттыжылыкшынарының боттуг хевирлерин дилеп турган тыпкан. Көдээге баштай чер ажылының эштежилелери тыптып келген. Олар оон соонда организастыг балурунуң улам сайыраңгай хевири— көдээ ажыл-агый артельдери (колхозтар) кылдыр хөгжүй берген. Ол хевир көдээ ажыл-агыйны кооперативтиг, социалистиг ёзу-биле уштап-баштаарының чогум-на эң тааржымчалыг хевири болган. Көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүн бүргүзүнүң ниити, хуусаа чүүлдери соонда, эң хөй кижилиг молчукчу аңгы кулактар болу берген. Көдээге социал таварылгаларга, совет чер ажылының политиказынга кулактар калчаалыг удуралып келген. Көдээ ишчи ядыларның болгаш ортумак шыдалдыг тараачын чонуң тура-соруун ёзугаар кулактарны чогум-на ынчангаш аңгы кылдыр көрүп үзүткаан, оларның черин хавырган, политиктиг эргелерин казаан.

Тараачын чонну кооперастаи турда, оон баштайгы үе-чадавынга улуг алдагдалдар болгулаан (кижи төрелгетениң төөгүзүнге ол хире хемчээлдиг кооперастаашкынны эң баштай боттандырып турганы ол болгай). Көдээ ажыл-агый кооперативтеринге тараачын чонуң каттыжарының эки тура барымдаалаарының ленинчи принцивин хажыдып үрээни — ол алдагдалдарның колдуу болгаш. Хажыдымышкынар болу бээрге, дадагаазаашкынга таваржып турган ортумак тараачыннар колхозтардан корга бергеш. Алдагдалдарны эдерип болгаш көдээге улуг таймылбыр ажылын чорударын Коммунистиг партиядан, чер-черниң Совет эрге-чагырга органнарындан ол чорук негээн. Көдээ активчилерге Ленинградтың, Москваның, Киевтиң, Ростовтуң болгаш өске-даа муң ажылчыннары барып дузалашкан. Олар коллективизацияны бөстандырарынга болгаш колхозтарны организовас, ажыл-агый талазы-биле бижыглаарынга улуг ужур-дузалыг болган.

Көдээ ажыл-агыйны коллективизастазы социалистиг тургузуушкунуң эң чугула — социал-политиктиг, экономика, культураның — үш айтырыын хары уга шиитпирлээн.

Бирээде, коллективизацияны чоруп турда, көдээ буржуазиниң (кулактарының) аңгызын экономика талазы-биле узуткаан, тараачыннарны ядыылар болгаш ортумактар деп ылгаары чиде берген. Совет көдээге чаа —колхозчу тараачын чон тыптып келген. Ындыг аңгы тоогуге ыынчага дээр туруп көрбээн.

Ийиде, коллективизация көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң техниказынга болгаш ажылдаар аргазынга үндезин эргелде болган. Күрүне коллективтиг ажыл-агыйны ынак материал-техниктиг базазалыг болдурган, аңаа машина техниказын — тракторларны, комбайнарны, автомобильдерни, амгы үениң парын көдээ ажыл-агый чепсек-херекселдерин берген, электрижиткен. Масштаблыг коллективизацияга дөөзулганының соонда каш-на чыл болганда, совет көдээниң экономиказы көдүрүүн эгелээн: дүжүт бедээн, ниитининг мал ажылының продуктуулуу үлгатаан, колхозтар бараан продукциязын улам хөй бүдүрүп эгелей берген. Продукция көвүдээнде,— орулгалар база үлгадыр аңнар, оон уламындан боттарының ниити болган хууда ажыл-ижинниң түңнелдеринге тараажыларының материалдыг сонуургалы бедээн.

Ындыг апаарга, көдээниң культура амыдыралынга коллективизацияның уламындан улуг өскерлиишкинер база болган. Чер ажылының ниити культуразын бедиткеш, чаа техника, агрономия эртемин ажыттавары — бо бүгү эртем-биилиг кижилерлиг болуруун негеп келген. Көдээге чаа, оон мурнунда билдинмейн чораан трактористер, комбайнерлер, чолаачылар, электриктер, радистер, инженерлер, агрономнар, ирригаторлар деп профессиялар колхоз бүгүдээниге тыптып келген. Агроном, зоотехник аңгы үениң социалистиг көдээзинге кол кижилер болу берген.

Бараан болур тараанны бүдүрүп үндүрери ССРЭ-ниң колхозтарынга ядыы болган ортумак шыдалдыг ажыл-агыйларының 1937 чылдала үш катап көвүдей берген. Коллективизацияны мурнунда чылда 500—600 миллион пуд тараа белеткеп ап турганың орнунга күрүне 1200—1600 миллион пуд тарааны чыдыыл-на алыр аргалыг болган. Колхоз тургузуунуң артык нүүтелериин улам ам тодаргайлаш турар барымдаалар мындыг. Коллективизацияга мурнунда чурттуң көдээ чону Совет Эвилелиниң чурттакчыларының 82 хуузу, олар чылда 72—73 миллион тонна тараанны бүдүрүп турган. Ам көдээге ССРЭ-ниң чонунуң 45-ле хуузу чурттап турар хирее, тараанның ниити дүжүдү 170,8 миллион тонна четкен. Биргээр чурттаакларга, көдээ чонуң барык чартык кезии кызырыыза-даа, бараан болур тараа садып алыры ам дөрт чартык катап көвүдээн.

Тараачын продукциязының ыыкымында кызыгаар чок сайгарын болур аргалыг апарганы колхоз тургузуунуң эң чугула ажыктыг шынарларының бирээзи болуп турар. Тараанны, сүдүн, эъдин, чуурталарын, дүгүн, чимистерин, ногаазын каяа, кымга садарыл деп бажын ыыкыдыр бодавыр ужур колхозчуларга болгаш колхозтарга таварышпас. Оларның ол бүгү байлаан күрүне, херегсел кооперациязы садып алыр. Садып алырының ортектери тараачыкларга база ажыктыг.

Ындыг болганда, ындыгдыг бай, культуралыг амыдырап, чурттаарынче, хоорай биле көдээниң аразында ылгалдарны чок кылырынче кара чаңгыс шын орук коллективизация, көдээ ажыл-агыйны сайыредырының кооперативчи хевири болур деп чүвеге совет тараачын чонуң нандыа салгалы бодунуң дүржүлгазындан бүзүрээн.

Коллективизация — кижини кижи молчүүр чорунуу чок кылып, көдээниң бүгү ажыл-ишчилеринге бир домей аргаларны берип турар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чогумчалыг аргазы деп чүвени оон делегейге чүүдүүр деп үнелеткеним херегсел болгай. Ам чүгле болгаш шын эвес болду. Харын барык-ла Россиянуң оргузунда. Бежен метр боодалга черинiң кылыгларын даш, довурак-биле чымыктаан, кырын ажык хевээр арттырып, кончуг тааржымчалыг кылып каан.

Иван Тимофеевич тыр чанында хамык шкафтарын ажыдыпкан:

— Туралааның шилип ал че, маргыжалы, тывалар бөө адын турда, кижи кайгаар чүве-де болгай — диин.

Мээң мурнумда янзы-бүрү хол бөөлары тозовкалар, ланчылыар, кош-дүүргелер, шыгаар механизминиг бөөлар чыскаалы берген чылырлар.

Экилеп тургаш, бир хол бөөзу, бир тозовка ап алдым.

Лазыладып-да эгелеливис.

Иван Тимофеевич октарын караның 10,9 деп санныарынче бүзүрелиг кижир салып-ла тур. Мээң хол бөөзумнан аткылаан октарым карадь хаман чок, холдуңде бемин изин арттырбаан. Тозовкадан аткаанын мунне чүгээр болган.

Орайтай бергенде. Иван Тимофеевич-биле байырлашкан, ланчылыар бажыңынче чедиптүм.

ЧУРУКТА: И. Т. Кузнецов бодунуң дайынчы аъды-биле. 1943 чыл.

Колхозта чагыдылга

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хөстүү» колхозунуң Кожай бригадазында 62 өрээл бар. Өрээл бүргүзүге 1968 чылдың чагыдылгазын бижидер дээш бо талазы-биле харылысалгалыг почтальон Ширинн-оол Көк-кыстың идепкейлиг ажылгазының эмгелээрин сөөлүктеп.

Солуннар болгаш журналдар чагыдылгазының талазы-биле К. Ширинн-оол чон ортузунга эки тайылбыр ажылын чорудуп, кызымаккай ажылдаанын бижидинчилер мактап турар.

А. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.

Четпестерни катаптавас

Тээли ортумак школада профзивилел местокомунуң отчёттуг хуралы чоокта чаа болган. Анда башкы Долумажаптың ыяктелгелин дыңнаан. Чамдык эки түүлдер бар-дыр бол, местком отчётчуг үениң иштинде дыка ареңгей, ёзулуг план чок, есеке хөй-ниитиниң организациялары-биле бижыг харылаа чок ажылдан келгенин сайнап берген эштер шүүмчүлээн. Түе-түе секторлар даанган ажылын багай күүседип келген.

Чамдык ажылчын кижилерниң негелдезин золдек хандырбайн турган. Чижээ, школада автомашина бар турда-ла, хөй уруглуг не, ажылчын В. Салчак оттуулар мыш чок турда дуза чедирбээн. Местокомуң кашпачейн турган А. Сат кемнүү дадыырын өскээр ажыглаан, билеттерге марка чыпшырбайн турганын чылгаанар бүрүү шаап, чарыгдаан акшазын дедир эгидерип сүмелээн.

Хураага он бир кижи составтыг местокомну сонгаан. Чаа сонгуткан кижилер үеүнде айытхан болгаш оске-даа четпестерни катаптавайн, кижилериниң идегелин бүзүредир ужурлуг.

Х. КАРА-ООЛ.

Тээли суур.

ЛИТЕРАТУРА, УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ АРХИТЕКТУРА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ССРЭ-НИҢ ЛЕНИНЧИ, КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТЕН

Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи, Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитет 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарынга кижер ажыдарны күлээп ап эгелээн. Көрүдеге литератураны, уран чүүлүн эң талантылыг, бедик идейлиг чогаалдарын, оонза чаран болгаш каймалгалыг архитектура тудугларын чугаалажыр кылдыр күлээп алыр.

Ажылдарны күрүнеиң, чогаалдыга ажылынын болгаш хөй-ниитиниң организацияларынга киирер.

Кандидатураларны бо чылдың декабрь 15-не чедир күлээп алыр. Бо чылдың июль 15-не чедир варианттынын үнген (күүсеттинген, тутканы) ажылдарны күлээп алыр.

Деңнидиглге болгаш документилер кылыры-биле холбашкан бүгү айтырыгларны литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи, Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитетке тодаргайлаш чугаалажыр. Адресы: Москва, К-51, Петровский кудумчу, 15. Телефонвар БЗ-44-67, БЗ 19-30.

1967 ч. Октябрь 10.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

Улуг Октябрьның 50 чылынга

ОРУКТУҢ ЭГЕЗИ

Москвазының кудумчуларының бирээзи Совет Эвилелиниң Маадыры Медведевтиң адын эвилеп турар. Ол-ла кудумчуда Медведевтиң кадайы Татьяна Ильинична чурттап олурар. Оон-биле мен бо чылдың чазынында, Подольск хоорайда ССРЭ-ниң Кангалал министерствозунуң архивинче тыва эки-тураачыларның документилерин дилеп чораан танышпыт. Алдарлыг партизан отрядының командирининг дугайында солуп чүүлдерин чугаалавышаан, Татьяна Ильинична делгээн номнарже айытты. Дмитрий Николаевич Медведевтиң «Күштүг күзелдиглер» деп ному делегейниң 13 тылдарының кырынга үнген болгаш чүгле бистиң чуртувуска ол ном он ажыр катап үнген. Дмитрий Николаевич Медведевтиң отряды хайын үезинде Ровно областың девискээрининге хөделип турган. Тыва эки-тураачылар база Ровно областы хостажып турган болгай.

— Ровно чедер дээш күзелиглер эки-дир. Аныяк өскенер адаларының чаазыргы чорудун өөренип, бедик үнелеп турары ыка-ла өөрүнүүр. Бистиң чуртувустуң бүгү булуннарынга 150 ажыг пионер дружиналары Дмитрий Николаевичиниң адын-биле аттаттынган. Моңу Тываның пионерлериниг чедирип бээрин диледим—дээш, Татьяна Ильинична эмгежок чурттаар сүмүлү. Соонда оларны дөгерезин Кызылга пионерлер бажыңынга экпеп дужаап берген мен.

Татьяна Ильиничнаның сүмелеп ёзугаар ол-ла хүн Москвадан Ровнога хаптым.

Поезд Ровно хоорайга сыгыр зун бажында келди. Бо-ла болгай, ремир орук станциязы — хоорайның баштайгы хостаткан черн, тыва эки-тураачыларның эзлеп алган девискээри. Немец-фашистиг экелекчилерни Ровнодан үнүүр сывыртаары моон эгелээн.

РОВНО ХООРАЙ

Украинаның Ровно хоорайы девискээр талазы-биле Тываның Туранындан мындыг улгатпас, чурттакчы чон талазы-биле бистиң Кызылывыстан ийи катап улуг. Ровно хоорай 1282 чылда үлегелеттингеп. Оон аазының тывылганының дугайында тоогу ыяктыг легендилиг арттырган: Остроецкий князьларның чагырганынга 99 улуг, биче хоорайлар турган. Типтиг-ла чүге болуун деп, олар бир хоорайжыгаштың эзлеп алганнар. Оон аазы Ровно (тывалаарга, таптыг-ла деп азы мутуг) деп алганнар.

1939 чылдың сентябрь он чеди—Ровнонуң база бүгү Барының Украинаның болгаш Белоруссияның тоогузунде эң-не үттүлдүрбас хүн: олар ынчан панның Польшаның чагырганындан хосталган, Совет Эвилелиниң составынга киргеннер. Ол тоогулуг болуушкунга хамзарыштыр Барының Украинаның чурттакчызы У. В. Ефимчук-Дячук солунга ыынчаар бижээн: «Өөрүшкүдең карак чаңгыс сааналыын-ла турар. Үйгу-даа келбес, чем-даа иштинмес — сагыш-сеткил аас-кежии-биле чазбыыштаалган».

— Барының Украинаның тараачыннарының чүс-чүс чылдар иштинде күзеп чораан бодалдары боттанган. Ынчалза-даа тараачыннарның дарлалдан үнгенинге тааржымас илегеттер — украин националистер — эрги шагны эгилер дээш улуг орулдажышкынынарны кылып турганнар».

1941 чыл. Хайын эгелээн. Чоокта чаа Совет Эвилелиниге каттышкан Барының Украинаның кол хоорайы Ровнону ССРЭ-деп хоорун алыры түзеп белеп деп Гитлер бүлүү бодап турган. Херек кырында ол ыядыг болбаан. Немец-фашистиг экелекчилер чедип кээри биилек. Барының Украинаның чурттакчылары оларга улуг кемнеежин үттеп. Ровно область партизан шимчээшкинниң сураглыг черн апарган.

БАШТАЙГЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Ровно областың «Червоний прапор» (Кызыл тук) солуунуун ажыладакчызы эш Войтович менээ Ипат Михайлович Наумовтуң телефонунуң дугаарын бижип берди. Дөрт каът салчылар бажыңынан долгалым. Ипат Михайловичиниң кадайы Ольга Григорьевна харыылай-дыр:

— Ипат Михайлович бараан ийин... Ынчалза-даа ынап-ла чедип келиңер!

Ипат Михайлович Ада-чурттуң дайынынын үезинде тывалардың тулчуп чораанын 8 дугаар аътты шериг дивизиязының 29-ку полугунга командирнин политика талазы-биле орадакчызы болуп турган. Дивизия Карпат дагларынга чеде бергенде, Ипат Михайлович 31 дугаар полкче шилчээн. Наумовтарның бажыңынче бар чораан, «кырган ашак-биле ужуражыр-дыр мен ийин» деп бодап чорудум.

Бажыңче кире бергеш, кайгай бердим: диван-орун кырында бежен хире хардыг, моге-шынарак боттуг кижи чыдыр. Мени көрүп каап, өөрүүрү халчок, бир-де эрги онууу-биле ужуражыр шыкаан...

Хоорежип олурувуста, ийи ажыг шак эрге берди.

— 1943 чылда чеже тыва кижи турганыл?— деп, хенертен Ипат Михайлович айтырыг салды.

— Сезен муңган аштас турган боор ийин ол— деп каглым.

— Силерниң эки-тураачыларыңарның сайны ийи чүе ажыг болгай, але... Ам саңап көрүңерзээ... — Ипат Михайлович карактарын имиртир көргеш, уламчылады: — Тыва Арат Республика бодуңуң чонунга хамаарыштыр хуу-биле алырга, фронтуже Ада-чурттуң дайынынга киржип турган делегейниң кайы-даа чуртундан хөй оолдар, кыстарын чорутkан-дыр, а тывалар тулчуп турда, дайынчы-на чон чораан. Оларның дугайында шериг ыры база бар чүве...

ТЫВАГА ЧОРААН КИЖИ

Наумовтарның бажыңындан Иван Тимофеевич Кузнецов-биле кады үнүштүм. Иван Тимофеевич дайын үезинде 31 дугаар полктуң хайгыылчылар взводунуң командири чораан. 1943—1944 чылдарның ийи аразында ол Тывага, ам Кочетов суур чурттуг Оюн Биичир-оол-биле кады чораан. Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарның чамдык кырганнары, улуг кижилери Кузнецовну көрген болгаш оон чугааларын дыңнаан-даа.

Ровнонуң рынок чанынга келдивис.

— Шак маңаа эки-тураачы Сывыа бодуңуң винтовказы-биле дөрт немецти узуткаан. Ынчан бистиң полугувустуң ийи дугаар эскадронунуң взвод командири улуг лейтенант Финдеев аар балыглатkан турган. Ону камгалаан алыр дээш, Сывыа ереддинии чоруун көргүскен — деп, Иван Тимофеевич чугаалады.

Ынчан чоруй, эки-тураачы сержант Кечил-оолдуң олген черинге келдивис. Хоорайның эң улуг кудумчуларын Ленин, Парижи Коммуназы болгаш Маяковский кудумчуларының белдиринге сержант Кечил-оол 1944 чылдың февраль 2-де Ровнодан Дубноже дескен немецтерни пулемёт-биле адын тыткан.

Машиналар мынар-мынаар каралайлыпла тур. Үш улуг кудумчуларның белдири черле эзи турбас — чүрек согуушкуну-биле домей, шимчеп-ле турар... «Маңаа маадырлыы-биле олген тыва кижиниң изиг чүрээнин согуушкуну ам тайбың ажыл-ишке эдлеттиргеш машиналарның шимчээшкинин кылдыр хуулганы ол-дур» деп иштимге чоргаар болдум.

Иван Тимофеевичиниң бажыңынга келдивис. Оон кадайы төрээн черн Чехословакияже ыыштынып чорупкан болуу.

Иван Тимофеевич-биле ийилээн оон тыва эки-тураачылар дугайында солуннарга дыңнаан материалдарны сайгарып, Тывадан келген чугаалдарны иомуп олур бис.

Иван Тимофеевичиниң хөрээн кластаан «ССРЭ-ниң спорт мастери» деп каан деңгээлин дугайында сонуургадым.

— Бодуңуң дугайында боду чугаалаарга эпчоксумаар чүве-дир, уруум силерге чугаалап берзин — дээш, Иван Тимофеевичиң уруу Галинаны кыйгырды.

Галина бистиң олурган өрээлинисче кирип келди. Оон джемперинде база-ла спорт мастерининг демдээн эскерип каалым.

— Кай, Галина база мастер кижи бе?!— деп, элдепсинип айтырдым.

— Менден артык дивес силер бе!—деп, Иван Тимофеевич чугаалады.— Галя делегей класының спорт мастерининг нормазын күүсеткен кижи. Мен ам кырып бар чылларын бо-дур ийин, бодуң үезинде ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң чемпиону-даа чордум. Мени ам кызым солуп турары ол-дур ийин.

Галина, ачазы ону мактаарга, чакчары кыза берген тур.

Шала кежээликтей апарганда, Иван Тимофеевичиниң ажылдап турар черинче чоруптувус. Ол спорт чөвүзелиниг тренердеп турар. Боо адаар чер хоорай кыдында боор деп бөгээлиг шын эвес болду. Харын барык-ла Ровнонуң оргузунда. Бежен метр боодалга черинiң кылыгларын даш, довурак-биле чымыктаан, кырын ажык хевээр арттырып, кончуг тааржымчалыг кылып каан.

Иван Тимофеевич тыр чанында хамык шкафтарын ажыдыпкан:

— Туралааның шилип ал че, маргыжалы, тывалар бөө адын турда, кижи кайгаар чүве-де болгай — диин.

Мээң мурнумда янзы-бүрү хол бөөлары тозовкалар, ланчылыар, кош-дүүргелер, шыгаар механизминиг бөөлар чыскаалы берген чылырлар.

Экилеп тургаш, бир хол бөөзу, бир тозовка ап алдым.

Лазыладып-да эгелеливис.

Иван Тимофеевич октарын караның 10,9 деп санныарынче бүзүрелиг кижир салып-ла тур. Мээң хол бөөзумнан аткылаан октарым карадь хаман чок, холдуңде бемин изин арттырбаан. Тозовкадан аткаанын мунне чүгээр болган.

Орайтай бергенде. Иван Тимофеевич-биле байырлашкан, ланчылыар бажыңынче чедиптүм.

ЧУРУКТА: И. Т. Кузнецов бодуңуң дайынчы аъды-биле. 1943 чыл.

РОВНО ХООРАЙГА СЕС ХОНУК

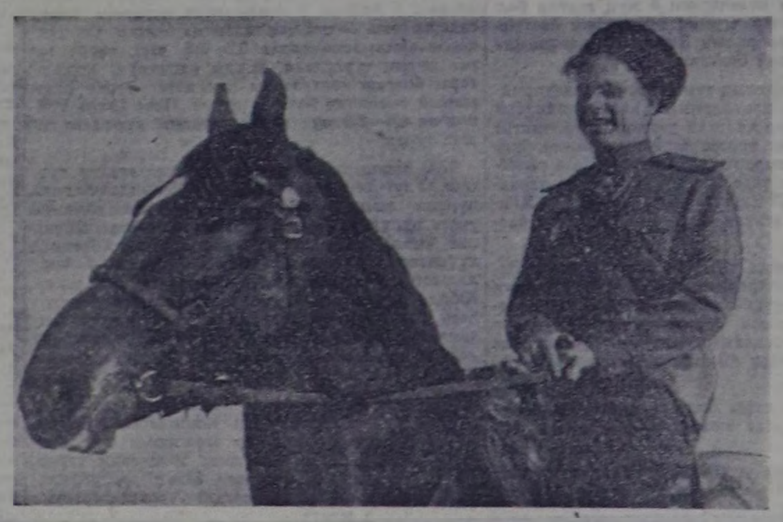

Оюн КОДУР-ООЛ.

ЧЕТТИРДИМ

Тыва херээженнер революция мурнунда үшүк-бижик билбес, бүдүүлүк, ооң кадында ийи дакпыр дарлалдың адаанга, аар-берге байдалга чурттап келгеш. Ызыгуурган байларга базымдырарындан аңгыда, ол оглуже ажылдың чазаскан кылыр, ар улуе олурган черге хөй чүве чугаалавае, чаңгыс сос-биле дең эрге чок чорду.

Тывага национал-хосталгалыг революция, ооң түңнелинде туругсуткан улуечу эрге-чагырга херээженнерге бүтү тала-биле дең эргени тыныскан. Ооң бээр хөй чылдар эрткен.

Ол үеним иштинде улуечу эрге-чагырга, а 1944 чылдан эгелеп Совет эрге-чагырга херээженнериң ар улуе-биле дең эргенив амыдырал кырында боттандырып, ону бижиглээн. Боже доктаамал сагыш салып, дыка хөй тодаргай хемчегларни алгылаан.

Ам экономиканың болгаш культураның адырларында, албан организастарында ар кижилер-биле бир дөмей ажылдап турар бис. Районда тускай эртемнигларнин, шагыгыя эмчилеринің, башкыларның арасында херээженнер көвей. Тее-Хем районнуң удуртулгазында база бистиң толээлеривис барыпта чоргаарланмас аргажок.

Бо бүгү—Совет эрге-чагырганың ачызы. Ол ам бежен хардаар. Бисе дең эргени хоойлу ёзугаар тывыскан, ону херек кырында боттандырган дээш оорумуңу омүзээнинден торээн чазакка четтиргенимни илереттим.

Чооду КҮНЗЕҢМАА.
«Чодураа» колхоз.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

Чурттаары магалыг-дыр

Таңды сынның өдептеринде «Тыва кобальт» комбинаттың улуг трубзары чорун турарын дыңнаан авам ажылдаар кузелээ мени доступтурбейн барган. Улуг-Хемниң ВЛКСМ райкомунуң путевказы-биле Хову-Аксынга келгеш, шеверлекчилер бригадазынга ажылдап кирдим. Чоокта чаа ушку разрядтың шеверлекчизи деп атты чедип алдым. Тывамның улуг трубларының бирээзинге ажылдаары база-ла улуг ас-кежии-дир деп бодап чор мен. Өөрүшкүге оорушку немежим, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ажыл толевирин бедиткен, шалыпдан үндүрүг тырттарын чиигеткен, чоннуң ажыдырал байдалын экижиргеп доктаалын чүректиң хамыдыдан изии-биле детким, четтирженнин илереттим.

Ачам хөй чылдарда колхозка, совхозка ажылдап келген ам пенсия ап олурар кижи. Кырганның пенсиязынга ай-даа 16 рубль нележирин бодап көөрге, магалыг-дыр.

Д. СОДУНАМ.

КЫРГАННЫҢ СӨЗҮ

Улуг-Хемде Кожайның сүт-бараан фермазынга хурал хайныышкынның болган. Фермаңың 25 ажылдакчылары СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлиниң чугаажып таныжары-биле чыглып келген.

Хуралга санал берип, чүве чугаалаан кижи бүрүзү-ле кижи дугайында ада сагыш салыышкыны дээш партияга, чазакка эң-не эргим, чылыг сестерни чугаалап, эң эки ажылдаарын хүлээнип «Күш-ажылдың хостуу» артельдиң хөөчүн колхозчузу 70 харлыг коммунист Түлүш Чударап турup көөрге, элеп, түрел чораан кижи, карааа-биле көрбес-даа бол, хурал-суглаадан мындыг магалыг үүлдү билип алыры кижилер шыпшыг-на барган.

— Чеден чыдыг чурттап эрткен, караам көзүлбес кырган-дыр мен. Эрге-чагырганың ачызы-биле ам-даа өзер-дир. Улуг, аныяк, кырган, чаш кижилер дээш партияның ленинчи сеткили черинче-даа-дыр. Анаа харыы кылдыр, фермаңың ышка белеткелин дүрген дөзар, оолдарым — деп, кырган чугаалаан.

Өөредилге чылының эгези — бирги классчыларның ажыдыралында багчым үе. Башкының ажылы, кичээл бүрүзү хайгаарал-биле долдуунар. Тапшыылга база бар. Далаш чокка, хынамчалыг хайгаарап турган, уруг бүрүзүнүң ажы-чанында онзагайларны илередир. Кым-биле канчаар чугаалажыр ужурлугун дээрзин башкының билип аар үези ол. Галина Петровна ону кончуг эки билир. Чүрээ эндевес апарган. Кичээлди чорудуп тура-за, хензиг-ле уларымча чок түүлду эскерип чаңчыскан. Эскерген дораан ону оваарымча чок эрттирбес: чазамыктап сургап каар.

— Уруг бүрүзү онзагай ажы-чаңныг боор, ону ылаптап өөренир деп алдын дүрүмну сагып турар бис— деп, ук башкы бир кичээлдиң соонда мекээ чугаалады?

Чижеглеп чугаалаарга, Оля Ложкова азы Вова Ортунай дижик. Шимченгир уруглар. Ынчалза-даа шыңгыы негелделиг үеде кичээнгейин турумчудуп четтигипгелер: тайылбыр үезинде аажок топтуг олуруп билирлер. Амдан эгелеп үлегерлиг өөренирлерниң овур-хевири тургустунуп эгелээни ол. Юра Дорофеева-биле Катя Чистякова ышкаш уруглары ап көрээлиңер. Хайгаарап турарга, баштайында ажылга, чижээ-көөрге, үжүк дүрзүлээриңге дээп чалап орган ышкаш, алээн үр топтап, хынап олуруп-олуруп, эгелээн соонда сиңниге-ле бээр. Тувылуга чедирбээн шаанда тура дүшпес. Оя кылырда ылаптыг, ажыдыышкын барык чок кылыр. Вова Степанов, Саша Петухов дег чаңдык чогуур ойүнде дузалажыры негеттинер уруглар бар. Ындыг уруглар-биле кичээлден дашкаар ажылдаар апаар. Оон турүүк башкының чугаазының үтказын безин орта билбейн баар.

— Ылаңгыя бажыңынга ийикпе уруглар садынга чогуур белеткел албаан уруглар-биле ажылдаары берге. Ажы-чаның база чазамыктаар. Бижиниң бодунга могүденчиг минуталар турар...—деп, Галина Петровна чугаалаар.

Дөртен чыдарның төнчүзүнде Туран ортунаа школазының доскан ажыглыг кыс Галя Дорофеева Тоора-Хем школазынга ажылдап эгелээн. Билигмергежилиг чоорту бедиттинеп, өөдек-чөпшүл ажы-чаңы болгаш уругларга ынакшылдыы-биле коммунист башкы коллективтиң кичээнгейин хаара тудуп, хүндүткелии чаалап алган.

Д. КЫСЫГБАЙ.

ДЕСКИ ОРУК УЗААР

Чөөкүү чылдарның иштинде республиканың автоорунтарында боттарының ут-шинин таласыбиле чаа оруктар немежилээн. Ынчалза-даа эргиден-не туруп келген оруктарның шыңары ажыглып келген. Чижээ, чылдың-на 20—30 километр кара шывыглыг болгаш 40—50 километр сай шывыглыг орун немежип келген. Оон аңгыда Кызыл—Тээли оруунда көвүүргелерни ыяштан кылып турган болза, сөөлгү чылдарда чүгле деммир-бетондан кылыр апарган. Кылдыынган оруктарның шыңары чыл санында эжижип, амгы үеним транспортунуң негелделерин, дүргенин, айылы чок чоруун хандырып турар апарган.

Абакан — Кызыл аразының оруунда, Саян—Кызылдан бурунгаар кадыр берт, чиңге оруктуг черлерни Кебеш хемнеп аюп эртеп, дүлүү-тужут черинин плазында ыяштан кылган көвүүргелерни кедип, деммир-бетондан кылыр апарган. Ооң түлүү 1968 чылдан эгелээр, ол черниң узуну 70 хире километр болур. Оон түңнелинде Абакан-биле Кызыл аразы чүгле 30—40 километр кыскыр болгаш айылдыг кыскаалар, кадырлар база эвээжээр.

Кызыл—Ак-Довурак аразының оруу келир чөөкүү үе иштинде шуптузу 3-ну категорияның оруу болур. Ол дээрге оруктуң ниити калбаа 12 метр, а кара шывыының калбаа 7 метр болур. Бүгү-ле көвүүргелерни, хөпөйларны деммир-бетондан кылыр. Ол ажылды Кызыл-Маңналың — Чадаана аразы доозтур биле-ле, тодаргайлаарга 1968 чылдан эгелеп кылыры планда кардүүген.

Абаза— Ак-Довурак аразының оруу келир чылын доозтурга, республикадан зө чөөн деммир оруп ствоциязыпче оруп ажыттынар.

Оон аңгыда, Кызыл — Эрзин, Чадаана—Дус-Даг оруктары республикада улуг ушур-дузалыг болгаш чүрт иштинниң культуразыг өзуладазынге улуг ревьдуг. Кежик-кара чорук, биилээ-хөлүг ажылдаар эвээс, харын Москвадан бистиң-биле кожа аймактарының сайзыраарынга эвээш эвээс ролдуг ойнаар апаар. 1969 чылдан эгелеп Кызыл—Эрзин аразының оруун тудары планда кардүүген, а оон соонда Чадаана — Хандагайты аразынын кылыр апаар.

Келир чылдан эгелээш автотранспорт ажылын эжиннидер дээш элээн хөй боттуг хемчегларни автоорун тудугчуларга ап чорудар апаар, оларны допчулаарга мындыг.

Орукторының чаа кылдынып турар телевизиолаарынга районнар төптеринге болгаш улуг-улуг суурларга автовокзалдарны, автогаражьларны, кыпар-чаар материалдар-биле хандырар станцияларны, орун организацияларының базаларын тудары кардүүген.

Районнар төптеринде чаа тургустунган орун организацияларының бүдүрүлге базаларынче болгаш техниктиг чепсегленнишкинче кичээнгейни салыр. Ынчан оруктуң түлүү дүргелээр болгаш оон шынары эжиннир.

Келир чылдан эгелээш Кызыл—Эрзин, Чадаана — Хандагайты оруун сөптөзүнге РСФСР-ниң бюджединиэн хөрөнгини алыр, ынчангаш колхоз, совхоздардан чыып турар акша-хөрөңгү долузу-биле кедээ оруктарның хөрөглелдеринге кирер.

Кызыл— Ак-Довурак аразының автоорууи чаа ажыттынган Тываның автотранспорт болгаш орук эргелелиниге шилчидер. Ол организация шыырак хандырылгалыг болганда, ол оруктуң шынары база дүрген бедиир ушуруут. Оөң-биле чеогелештир ун эргелеп республикада еске оруктарже сагышты салыр болгаш техника-биле мурнундаазымдан аазре хандырар алаар.

Чүгле юбилейлиг чылдың дүшүүн ашаан алырынга эвес, мөөң иштинде-даа чылдагаа колхоз ажыл-агыйның организацияларынга шыырак шаа-биле дузалы автоорук эргелелиниң организациялары көргүзүп келген.

Бо чылын тараа ажаалдазынче 10 ажыг комбайнерлерни, 8 ажылчыныы, 2 автомашинаны чөрүткен болгаш 2 смлос аңгарын кискан.

Оон аңгыда, Кызыл — Саргал, Кызыл—Ажыктар орууң грейдерээн. Районнарда орун организацияларының база колхоздарның, совхоздарның дилээн ёзугаар шаңнарже базар оруктарын дескилеп турар.

Эртнем чөөкүү чылдар иштинде Чадаанаанын, Сарыг-Септи, Туранның, Кызыл-Маңналыктың болгаш өске-даа мөзээ суурларның кудумчулар чаагайжыдыягарынга улуг дузалы орун организацияларының чедиргилээн болгаш мөөн соңгаар-даа көргүзер апаар.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынчы» штатган дашкаар корреспондентизи.

БИРГИ КЛАССЧЫЛАРНЫҢ ӨӨННҮҮ

Ажыл-үүле бүрүзү эрелгей болгаш тодаргай утказыг. Тодаргай утка ук үүлени будурүп турар кижиниң угаан-чүрээ болуп, медереливе сиңниккен болур. Башкылаашкын ажылы база ындыг: кажаралды болган кажан-даа эрикпес хандыкшылды негээр.

Билбес кижи сактырга, башкының ажылы оюн-тоглаазыг. Уруглар сургаар, «кижи аайындан эртпес» оң бичии чаштарны алаактырар, белеткеп каан номнар номчудар — ында үүү боор кыдыыр кыдыра бодаарларда тургулаар. Херектиң чогун ужурун ук иштиң эәреминче шыныын киргеш, ооң аактыг болган ажыктыг чымыжын танып алган, бачым-дүвүрээшинниге «өпейлеткен» кижи угаан билир. Ынчангаш башкылаашкын ажылынга хандыкшыыры, бараан болуру — амыр эвес ажыл-үүлелериниң бирээзи.

Башкының ажылы — соглээн сестүп, бодаан бодалдың дүжүткүрүүр. Негелде, быжырымчалыг угаазылал-бодамча чокка соглеттинген чаңгыс сос чаш кижиниң сагыш-сеткилин сергедип, күзенчиг эвес түңнелге чедирип боор. Башкының ширини угадыының ындында кижиге (чаштарга) кыыгаар чок ынакшылың магадылалы чажыртынган. Ол болза ожаавайн барып болбас тодаргай утка-дыр. Башкы ажылының база бир үнези шыда, ол ажыдан өөреникчи чаштарның салым-хүүзүдыка хамаарыылгалыг-даа. Үеним база чоннуң мурнунга башкының харысылгазы улуг.

Үстүнде кыска түңнелди үр үеде ажылдап, эвээш эвес салгакчы чаштарның «караан чыыткан» хөөчүн башкы Галина Петровна Селиванның ажыл-ижинге бадыткал болдурган. Галина Петровна Тожу районнуң Тоора-Хем ортунаа школазында ам барык он сес чыл ажылдап турар. Эге класстарның башкызы (ол талазыбиле өөредилге эргелекчизи-дээ).

Бо чылын Галина Петровна бирги классты алган. Ооң класзында ам 17 өөреникчи бар. Он чеди янзы-бүрү ажы-чаң бар шыкаавы! Шүүлеп, бодамчалыг, шимченгир, кажар, бардамзымаар, шоваа, хөөреник дээш, кандыг уруглар турбас дээр. Ынчалза-даа оларның сонуургалы чаңгыс— үжүк-бижик-биле мөөилдежиштинге тиилекчи болуру. Орта оларның дүгелелиг өөнүү, ынаныштыг дузалакчызы, ынак башкызы — Галина Петровна.

ДАШТЫКЫДА

Октябрьның 50 чылы — бүгү делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы

Чилиниң коммунистер Совет эрге-чагырганың 50 чыл юбилейин төлептиг демдеглеп эрттирер деп, чурттуң депшилгелиг бүгү күштерин кыйгырып турар. Октябрь 22-де Сантьягога аныяктарның массалыг чыскаалы болур. Анаа кирлир муңмуң оолдар, ыыстар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган транспарантыларны болгаш лозуңнарны тудуп алгаш, хөөрайның күдүмчулары-биле эртер. Ноябрь 5-те найысыялдың кол шөлдериниң бирээзинге хөй янзы киржикчилиг улуг митинг болур. А ноябрь 7-де Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның бажыңынга байырлыг хурал эртер. Бо хүннерде Чилиниң университединге Совет Эвилелиниң дугайында хөй лекцияларны номчуур. ССРЭ-ге турасхаал болдурган делегацияның күрүнениң техниктиг училищезинге ажыдар.

• • •

Африка болгаш Азия улустарының эп-сеткил каттыштырыылгазының организациязы Улуг Октябрьны калбаа-биле демдеглеп эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган болгаш бо кайгамчык юбилейни байырлап эрттирериңге белеткенир деп ол организацияның бүгү чурттарда национал комитеттерин кыйгырган. Африка болгаш Азия улустарының эп-сеткил каттыштырыылгазының организациязының чыңгине секретары Юсеф эс-Сибаи ат салган кыйгырыгны национал комитеттерге чорудары-биле Каирге парлап үндүрген. Бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен Совет Эвилелиниң улустары-биле нады бо 1967 чылда Улуг Октябрьның 50 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирер дээрзин ол кыйгырыгда демдеглеп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ою-биле холбаштыр Аргентинаның Коммунистиг партиязы В. И. Ленинниң чогаалдарының бүрүн чыылдазының баштайгы үндүрүлгезинге немештир ийи томну испан дылга парлап үндүрери-биле белеткеп турар. В. И. Ленинниң чогаалдарының бүрүн чыылдазының ийиги үндүрүлгезин белетиззр талазы-биле ажыдыы эгелээрин база айытнан. Оон аңгыда Владимир Ильичиниң туе-туе ажылдарын катап парлаар деп турар.

• • •

Совет күрүнениң бешен чыл ооңга барган болдурган совет фильмнериниң фестивалы октябрь 6-да Лондонда ажыттынган. Фестивальдың үезинде 17 совет кинофильмнерни көргүзер деп турар. Фестивальдың ажыдыышкынынга сураглыг совет кино артистери, оон иштинде Галина Польских болгаш Алексей Баталов чеде берген.

(СЭТА).

ХОВУ-ШӨЛДЕРДЕН ИЙИ ЧУРУК

Юбилей мурнунуң ажыл-ижи хову-шөлдерде калбарган. Н шериг кезээниң дайынчылары — эрес оолдар Тываның бир совхозунда дүжүт ажаап алыышкынында шудургу ажылдап турар. Кезектиң мурнакчы дайынчыларын үстүнде чуруктан көрүнер: солагай талазындан, мурнунда — анаа дайынчылар Владимир Вершинин, Леонид Есинев, артында — Владимир Амосов, Николай Филипенко, биче сержант Василий Немченко, анаа дайынчы Генадий Вершинин.

Адаанда чуруктa — «Межегей» совхозтуң бир бригадазының столоваязында. Оң талазындан солагай талазынче: чээрби беш чыл ажыг ажылдаан повар Лидия Хецко, ооң дузалакчызы Лидия Азанова, солдат Павел Зуев болгаш пединституттуң студентизи Галина Маслова.

П. ФЕДОРОВ, АН. ДАРЖАА олардың фотолары.

Ажыл соксадыышкынныг демисел

САЛЬВАДОР

САН-ХОСЕ. Хлеб быжырар үлетпүрүң ажылчыннарының ажыл соксадыышкынын болдурбазы-биле полиция хлеб быжырар черлерни эжелеп алган болгаш профэвилел удуртукчуларын тудуп хоруглаан. Ажыл соксакчыннар амыдыралдың болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турар.

Дерзин үүлгединишкиннер тураажок, олар боттарының негелделерин хандыргажеге чедир демисежиргеге шиитпирлиниң дугайын медеглээннер.

Сальвадорнуң чаңгыс ай профэвилел организациязы болгаш оске-даа хөй-ниити организацияларга ажыл соксакчыннар-биле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

Сальвадорнуң башкыларының национал ассоциязиязы ажыл соксадыышкынын эгелээн болгаш ында он муң ажыг башкылар киржип турар. Олар башкы институдунуң тудуун чорударын негеп турар.

Институттуң түлүүнүң төлевилелин национал хуралга үр үеде чугаалажып келген. Башкылар ол тудугну эрге-чагыргалар чүүлдүгүнүп көрүп дээш он чыл дургузунда демисежип турар.

Ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр чырыдыышкын министерствозу күрүне школаларын хаар дугайында дужаалды үндүрген.

ТУРЦИЯ

АНКАРА. Турциязь америк шериг объектилеринде ажылдап турар турк ажылчыннарның ажыл соксадыышкыны доозулган. Ажылчыннарның ажыл төлевирин бедидериниден шериг администрациязының өйталааны-биле холбаштыр ажыл соксадыышкынын чарлаан турган.

Ажыл соксадыышкынныг демиселдин он хонукта үргүлчүлеп келген соонда американчылар ажыл соксакканнарның бүгү негелделерин хандырып бээр ужурга таварышкан.

АРГЕНТИНА

БУЭНОС-АЙРЕС. Полициянын улуг күштерин Аргентинаның Ла-Плату хоорайынче чоруткан. Ол күштер массалыг ажылдан үндүрер чорукка ууларланган ажылчы чоннарның митингизин үзер соруглалыг чеде берген.

Ам аргентин чазак чүгле найысылалга күрүне бүдүрүлгелериниң 100.000 ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын ажылдан үндүрерин корүп турар «рационализацияны» боттандырып турар. Шынаг арга-биле национал бюджеттин карышкаан кызырарын чазак ораалдажып турар.

ПЕРУ

ГАВАНА. Перу полицейжилер Акариле рудникте херээженнериниң чыскаалын тарадыр сывырган. Шахтёрларның кадзйлары боттарының ашактарынга төлевээн ажыл төлевирин төлеп бээрин будүрүлге эелериниден негеп турар. Ол дугайын Пресса Латина агентилелдиң корреспондентизи Перунуң найысылалы Лимадын дыңнадып турар. (СЭТА).

Америк космонавт өлген

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА) Флорида штатка ужарлыдуг ондактыг айлыынга таварышкан америк космонавт Клифтон Уильямс өлген. Аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле америк национал ассоциязының төлээлекчизиниң медеглээнин-биле алырга, К. Уильямстың багыкарып чораанын «Т-38» дээр реактивтиг самолёт Таллахасси хоорайдан 27 километр ырак черге чуурулдур дүшкен.

Уильямсты «Аполлон» программаны ёзугаар ужудар дээш космос корабллинин курлавыр ужудунчузунга томуйлаан турган. Ук корабльди келир чылдың мартта салып үндүрер деп турган.

Вьетнамда американнарның чидирии

ЛОНДОН. (СЭТА). «Сан» солун АКШ-тан Мурнуу Вьетнамче чорудары-биле цинктен кылган чаңгыс хевирлиг хааржактарның чуруун парлап үндүрген. Хааржак бүрүзүнде «АКШ-тың чепсектиг күштериниң өнчүзүн эгидер ужурлуг» деп бижип каан. Сайгонда өлүртken американнарны хааржактааш, самолёттарга далаш-биле чүдүрүп турар деп ол солун бижээн. А куруг хааржактарны Мурнуу Вьетнамче далаш-биле чорудуп турар.

Вьетнамга агрессияның эгезинден бээр өлген, балыглланган болгаш ис чок читкен американнарның саны 100.000 кижиден ашкан дээрзин солун дыңнаткан. Оларның иштинде өлгеннер 13.000 кижи болган. Бо чылын өлүрткеннерниң саны эң хөй болган—6.700 кижи болуп турар.

Вьетнамда дайын хамаарышпас чорук дээш дайынның болгаш делегейниң ийи дайынчарының сөөлүнде Каттышкан Штаттарның төөгүзүнде эң-не ханныг дайын болуп турар деп, солун бижээн.

Нигерияда байдал

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның федерациядан башкаланган Чөөн облазының бир шериг самолёдун Лагостуң агаарынга дүжүр аткан. Ол самолёт далай портунуң районуниче аазап каш бомбазарны октаан. Чамдык бажыңнар бүдүрген. Апапа районга ёрт үнген. Ындыра аткан самолёт Лагостуң төвүнден мурнуу-барыын талага дүшкен.

Сириядa чер хуваалдазы

ДАМАСК. Сирий Араб Республиканың Кедээ ажыл-агыг болгаш аграр реформа министерствозу аазап ирбернаторстволарда күрүне болгаш хувырган черлерни хуваарын өгелээн. 497 кедээ суурларның 11.200 тарылчыг ог-буделарынга 1.719 мун донум (1 донум 910 дөрбелчин метрге дең) сууттуг болгаш суттат чок черни үлеп бээр деп турар.

(СЭТА).

Шаажылакчыларны белеткеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк шериг кижилер партиязынарга уткур дайын чорудулгаларын чорудырынга доминикан солдаттарны болгаш офицерлерни өөредип турар. Ол дугайын Доминикан Республиканың президентизи Хоакин Балагер корреспондентилер-биле беседазынга дыңнаткан.

«Диарио-пресса» солунуун дыңнатканы-биле алырга, өөредилгени америк шериг төлээ черинин кожигүннери чорудуп турар дээрзин президент чугаалаан.

1967 ч. Октябрь 10.

ШЫН
3-КУ АРЫН

ЧААГАЙЖЫДААЛ, КИРЖИИЛИНЕР

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА АЙЫ

Октябрьның юбилейлиг байырлалы чоокшулаан тудум-на, чер болганда ажыл-ишти күжениишкинниг хайыыкан. Хоорай, суурларның чаагайжыдылгазы, байырлалга үүкшүүр шимелдеш эгелээн. Кызыл хоорайның ажылчы чону бүдүүлге планның чедиишкинниг күүседип турарындан ажыдыда, найысылалды аян, хевир кижи дерип, коруштуг, каас-шинник болдурар дээш эвээш эвес хемчегларын ап чорудуп турар.

СЭКП Кызыл хоорай комитединиң бюрозу болган хоорүүлеш-сентябрь 27-дээ октябрь 27-ге чедир Совет эрге-чагыргазының 50 чылынга турескаактыг чаагайжыдылга болган погалчыдыскага айыл-чорударын шиитпирлээп. Чаагайжыдылга болган погалчыдыскага талазы-биле хоорайның хүндүлеп дептерин турүскан. Ук дептерге чаагайжыдылга, погалчыдылганы организастаар чорударынга эң эки коргүзүглерин чедип аваан коллективтерин болган чурттакчыларны кижи бажыыр. Дептерге кижи бажыттекпеккерге 6 дүтаймында хереченилерди тыпсыр.

50 муң шинты, 40 муң чадаа шинты тарын олуртур болган хоорайны байырлал шинчи кижерни чаагайжыдылга айының кол сорулгазы ол. Организацияда бүрүүлге чеже шинты тарын олуртур ончадыгны хүлээп берген. Дыка дээ коллективтер чаагайжыдыгның эргежок чүүлүзүлүн медереп биилп, боттарынга бердинген ончадыгны чедиишкинниг күүседип турар. Мында хоорайның комсомол организациязының демдеглевес аргажок. ВЛКСМ хоорай комитединиң октябрь 7-де болуп эртиел пленумунга чаагайжыдылга дугаймында айтырыгны чүгээлээшкан. Оон киржинчилерни Абакан аллеязынга шин олуртур черлерни белетеккен. Комсомолчуларның күүү-биле 1200 шин олуртур чер кастыгнап. Үнүп 200 ажыг шинты тарып олурткан. Музыка, медицина училищелериниң студентилери, 11, 3, 7, 14, 6 дугаар школаларның комсомолчулары шин тарыгазынга эң-не идепкейлиг киришкен. Кызыл-тортка (эш Говенко) хамаарышкан бүүү магазиннериниң девискээрлерин корум-чурумнуг болдурган. Оз шикаш республика эмнелгезиниң (эш Сиэых), алгы заводунуң (эш Сафиуллин), сентелге заводунуң (эш Самойленко) коллективтери шин тарыгазын организастыг чорудуп турар. Амгы үеде 26 дугаар кварталда, Бай-Хаак аллеязында, комсомол скверинде шин олуртур черлерни белеткээн.

Сентелге заводунуң коллективи 8 муң дербелчин метр шелду асфальтылаар, 200 шинты, 800 чадаа шинты олуртур күлээлгени алган, оон хой иезинга күүседипкен.

Ынчалза-даа бистиң хоорайывыс ам-даа байырлал шинчи кирбээн. Чамдык организациялар ынчага дорт бо чүүлүл ажыды хереңге айбайн келген. «Кызыл тудуг» тудуг эргелели (митер Остапец, Ткаченко) чаагайжыдылга талазы-биле кандыг-даа ажыл чорудуваан. Гагарин, Щетинкин-Кравченко, Кочетов, Чүльдүм кудумчуларында арыгаан ашгаар черлер ам-даа бар. Чаа туттунуп турар тудугларның девискээрин дой-довурак хөне алган, хирлиг, бөктүг. Ленин кудумчузунда тудуп турар 64 квартиралыг бажыңның чанында турускан херим үрелгеп, шинтарны база баргаш, 3 дугаар тудуг-монтаж эргелелиниң удуртунчуларының буруузу-биле Ленин кудумчузун асфальтылаары саадан турар. Хоорайның хандырылга комбинадының, шиитиниң чемненилге конторазының, садыг базазының, хлеб заводунуң, Кадык камгалал министерствозунуң, республика музейиниң, «Тыва тудуг» треанниң үлетпүр будүүлгелер комбинадының, харылзаа эргелелиниң, кежээги школаның чоок-кавызы үр үеде хирлиг, бөктүг болуп, арыгланыкшыны чорутпайн келген.

Тыва коммунизергия болган хоорайның коммунал ажыл-агый черинiң буруузу-биле кудумчуларны чыыдарының графиги үстүп турар, электролампалар четче эвес. Коммунал ажыл-агый черi, оон орук ажыглал эргелели тарын олуртур шинтарны соорүүп экизерин озалдадып келген.

Бистиң хоорайывыс ажы-шинчи кире бергеш, байырлалдың каас хевин кедипкеп турар кыдыр бүүү-де хемчегларын ап чорудары коллектив, чурттакчы бүрүзүүң кол сорулгазы ол.

Ю. УСПЕНСКИЙ,
Кызыл хоорүүскомнуң дергезының оралакчызы.

ХООРАЙЫВЫС ШИНИК ТУРЗУН

Бо хүнүерде республиканың чурттакчылыг чер бүрүзүнде юбилейлиг байырлалга белетиел ажыдары чоруп турар. Ажыл-ишчи кижилер алдарлыг байырлалга үүгле боттары төлептиг ужуражырындан ажыда, оларның оскеа-төрээн черлери баазаас-шинник болуруп күзеп турар. Ынчангаш кудумчуларыны, чуртталга баажыңнарының болган оске-даа черлерниң дешкээрлерин арыгаан ишташ, орта күскү шин олуруткан. (Аданда чурукта). Воскресник үүгле кудумчуларны аштаары-биле кызыгаарлаттынмаан. Асфальтылаашкын болган сентелге ажыдары хатай чоруп турган. Кызылдың чаагайжыдылга конторазының коллективи үш звено кылдыр үстүп алган, ажыдаа хүнээн. Полагеи Ивановна Ядыкинага удуртказ сентекчилер звенозу үстүнде чурупта) Рабочая кудумчузунга асфальтылаашкын чорупкан, чаңгыс хүнүң дургузунда 50 ажыг погон метр черни кудровнуг элезинбиле шыпкан. Звенода катеж башкарыкчызы-биле катай дөрт кижи бар. Олар бо чылдың дургузунда үргүлчү кады ажылдап келгеннер. Бригадир эш Ядыкинаның чүгаалаи турары-биле алырга, коллектив ай, квартал планнарын чедиишкиннг күүседип, колдуунда-ла асфальтылыг кудумчулар сентелгезинге ажылдап келгеш. Юбилейлиг байырлалга чедир боттарында быжыглаттынган участокгарының сентелгезин доозар дээш олар ам үе, шак барымдаланаайн ажылдап турарлар.

В. МОЛЬБИ.

Кызылдың чаагайжыдылга конторазының коллективи моон мурнунда-даа хоорай чаагайжыдылгазынче чүгүлэ кичээнгейин үүлэндырып келген. Олар бо чүгүлэ ажылга хоорайның чурттакчыларының назбак киржилгезин чедип алган. Частык, күстүн дыштанар хүнеерээде Кызылчыларның мыйтар олуруун азы кудумчулар ширбеп турарын хаая эвес көрүп болур. Төрээн хоорайывыс шиник турзун' деп кыйтырыг кызылчыларның дайынты лозунгу болуу бергеш.

Октябрь 5-те Кызылга воскресник болган. Дыка дээ коллективтер боттарының хамаажыкын турары черлериниң дешкээрлерин арыгаан ишташ, орта күскү шин олуруткагалыы немей чоруткан. (Аданда чурукта). Воскресник үүгле кудумчуларны аштаары-биле кызыгаарлаттынмаан. Асфальтылаашкын болган сентелге ажыдары хатай чоруп турган. Кызылдың чаагайжыдылга конторазының коллективи үш звено кылдыр үстүп алган, ажыдаа хүнээн. Полагеи Ивановна Ядыкинага удуртказ сентекчилер звенозу үстүнде чурупта) Рабочая кудумчузунга асфальтылаашкын чоруткан, чаңгыс хүнүң дургузунда 50 ажыг погон метр черни кудровнуг элезинбиле шыпкан. Звенода катеж башкарыкчызы-биле катай дөрт кижи бар. Олар бо чылдың дургузунда үргүлчү кады ажылдап келгеннер. Бригадир эш Ядыкинаның чүгаалаи турары-биле алырга, коллектив ай, квартал планнарын чедиишкиннг күүседип, кудумчуларны асфальтылыг кудумчулар сентелгезинге ажылдап келгеш. Юбилейлиг байырлалга чедир боттарында быжыглаттынган участокгарының сентелгезин доозар дээш олар ам үе, шак барымдаланаайн ажылдап турарлар.

В. МОЛЬБИ.

Фотолар авторнуу.

Тыванын минералдыг казымалы

Коммунистиг нинтилелдиң материал-техниктиг базазын бистин чурттувуска тургузарынга оон девискээринде бойдустуң янзы-бүрү курлавырларын шын ажыглаарының сорулгалары улуг ажык-үүлүшкүн. Ол айтырыгларны шын шиитпирлээри бистин республикага база эргежок чүүлүл. Чүге дээрге, Тыва казымал байлактар, арга-шинтар, суг энергизы, чаагай үнүп-дүжүүт бөөр кара болган кара-күрен хөрүүнер-биле бай. Ынчалза-даа Тыва чуртувус үлетпүрүүт сайзырагай областарындан, демир оруктуң шугуумунден ырак турары, оон черниин кыры даглыг, ыйгылдарлыг болганы республиканың байлактарын чоп ажыглаарынга шаптыктыг.

Тыванын девискээринде кожаалыр хөмүр даш, даг-дүүгү, оңнүг болган хөвар металлдар, алдын, моңгун суу, демир рудазы, нефелиннер (алюминий үндүрүп алыр чиг эт), даг болган хөл дустары, тудуг материалдарының болган химия үлетпүрүүнүн курлавырлары эвбек.

Геологтарның шинчилээнин ёзугаар алырга, Чөөн Сибирьже хризотил-даг-дүгүнүң 78, кокс бөөр хөмүр даштың 12, кобальтының 20 хуузу бистиң республикада мөөнеттинген. Оон аңгыда ында 2000 ажыг янзы-бүрү казымалдарның чыдар черлери шинчилеттинген болган республикада амдыызында түгле алмаз, газ, нефть байлактары тывылбаан деп геологтар демдеглеп турар.

Тывада хөмүр даш Улуг-Хем бассейнинде (өөнң составынче Межегей, Элрбек, Элегес, Каа-Хем, Чихачев, Совхоз деп хөмүр даштыг черлер киржинр), Ийи-Талда, Чадаана, Одүүлүг, Ак-Талда, Арыг-Узууде бар. Бисте хөмүр даштың шинчилеттинген нинти курлавыры миллиард-миллиард тонна. Оон 10 млрд. тонна хирези Улуг-Хемнин хөмүр даш бассейнинде, а ол бассейнде хөмүр даштың 60 хуузу кокс бөөр аргалыг. Ол дээрге металлургия заводтарынга шөй, кан эзилдиреринге ажыглаар түүл болур.

Улуг-Хем бассейнинде хөмүр даштың чамдык кезиин шахта иитинден эвес, ана ажык арга-биле казып ап болур. Чижээлээрге, Кызылдың чөөн талазында Каа-Хем унунуң хөмүр дажын ажыглаарда чер кырында хөрзүн, үүрмек сай-даш айгаалын кадын ап каапкан, экскаватор-биле хөмүр даштыг машиналарга түлүрер. Шак-ла мындыг арга-биле Чадаананың хөмүр дажын казып ап турар болгай. Каа-Хем унунда хөмүр даштың курлавырын 300 млн. тонна хире. Ажык арга-биле 30 млн. тонна хире хөмүр даштыг казып ап болур. Амгы үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажын ажыглаар дээш белеткел ажыдары чоруп турар. 1969 чылда бо чер ажыглаага кирер болгаш башгайгы чылдарында 500 муң тонна хөмүр даштыг бөөр, келир үеде моон 1 млн. тонна чедир хөмүр даштыг казары төлевилеттинген.

Келир үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажы республиканың төп болган чөөн районнарында үлетпүр будүүлгелериниң оттуулар түүлү болур. Барыын районнарны Чадаананың хөмүр дажы хандырар. Оон курлавыры 12 млн тонна. Амгы үеде чылда 100 муң тоннадан хойну казып турар, а келир үеде барыын районнарның хөмүр даштыг машиналарга түлүрер. Шак-ла мындыг арга-биле Чадаананың хөмүр дажын казып ап каапкан, экскаватор-биле хөмүр даштыг машиналарга түлүрер. Шак-ла мындыг арга-биле Чадаананың хөмүр дажын казып ап турар болгай. Каа-Хем унунда хөмүр даштың курлавырын 300 млн. тонна хире. Ажык арга-биле 30 млн. тонна хире хөмүр даштыг казып ап болур. Амгы үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажын ажыглаар дээш белеткел ажыдары чоруп турар. 1969 чылда бо чер ажыглаага кирер болгаш башгайгы чылдарында 500 муң тонна хөмүр даштыг бөөр, келир үеде моон 1 млн. тонна чедир хөмүр даштыг казары төлевилеттинген.

Келир үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажы республиканың төп болган чөөн районнарында үлетпүр будүүлгелериниң оттуулар түүлү болур. Барыын районнарны Чадаананың хөмүр дажы хандырар. Оон курлавыры 12 млн тонна. Амгы үеде чылда 100 муң тоннадан хойну казып турар, а келир үеде барыын районнарның хөмүр даштыг машиналарга түлүрер. Шак-ла мындыг арга-биле Чадаананың хөмүр дажын казып ап турар болгай. Каа-Хем унунда хөмүр даштың курлавырын 300 млн. тонна хире. Ажык арга-биле 30 млн. тонна хире хөмүр даштыг казып ап болур. Амгы үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажын ажыглаар дээш белеткел ажыдары чоруп турар. 1969 чылда бо чер ажыглаага кирер болгаш башгайгы чылдарында 500 муң тонна хөмүр даштыг бөөр, келир үеде моон 1 млн. тонна чедир хөмүр даштыг казары төлевилеттинген.

Келир үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажы республиканың төп болган чөөн районнарында үлетпүр будүүлгелериниң оттуулар түүлү болур. Барыын районнарны Чадаананың хөмүр дажы хандырар. Оон курлавыры 12 млн тонна. Амгы үеде чылда 100 муң тоннадан хойну казып турар, а келир үеде барыын районнарның хө-

мүр даштыг машиналарга түлүрер. Шак-ла мындыг арга-биле Чадаананың хөмүр дажын казып ап турар болгай. Каа-Хем унунда хөмүр даштың курлавырын 300 млн. тонна хире. Ажык арга-биле 30 млн. тонна хире хөмүр даштыг казып ап болур. Амгы үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажын ажыглаар дээш белеткел ажыдары чоруп турар. 1969 чылда бо чер ажыглаага кирер болгаш башгайгы чылдарында 500 муң тонна хөмүр даштыг бөөр, келир үеде моон 1 млн. тонна чедир хөмүр даштыг казары төлевилеттинген.

Келир үеде Каа-Хеминиң хөмүр дажы республиканың төп болган чөөн районнарында үлетпүр будүүлгелериниң оттуулар түүлү болур. Барыын районнарны Чадаананың хөмүр дажы хандырар. Оон курлавыры 12 млн тонна. Амгы үеде чылда 100 муң тоннадан хойну казып турар, а келир үеде барыын районнарның хө-

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР

26 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан тудуп чедип келгенге.

1967 ч. ОКТЯБРЬ 11 СРЕДА № 241 (6877).

Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрь болгаш Кремль! Бөгүн бо сөстер онза өткүт дыңналыр болгаш тудуш холбаалыг. Төрээн чуртувустуң алдарлыг юбилейниң мурнуу чарыында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чедиги чыыжының үшкү сессиязы дүүн Кремльде ажыттынган.

Сессия алдарлыг хүннерде ажыттынган: СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң совет кижилериниң чаагай байдалын улам ынай көдүрер дугайында шиитпирлери ажылчыннарның, көдөө ажыл-ишчилериниң, интеллигенция төлээлекчилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Ол шиитпирлер — социалистиг тургузуунуң улуг чедилишкиннериниң, оон күжүнүң, улуг Ленинниң чагыларынга шынчы чоруктуң чайынналчак херечизи болур дээрзин кижи бүрүзү эки билир.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ҮШКҮ СЕССИЯЗЫ

МОСКВА. (ОЯТА). ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чедиги чыыжының үшкү сессиязы дүүн Кремльде ажыттынган.

Эртенгиниң 10 шакта Кремль театрынга Эвилелдиң Советиниң хуралы, а Кремльниң Улуг ордузунга Националдар Советиниң хуралы эгелээн.

Чаа соңгуттурган депутаттарның бүзүредир бижиктерин хынап коргеннинң дугайында Эвилелдиң Советиниң болгаш Националдар Советиниң Мандат комиссияларының илеткелдерин дыңнаан.

Оон соонда сессияның хүн айтырыгларын бадылаан:

1. 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң планнарының дугайы.

2. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдеминиң дугайы.

3. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилелдиң Советиниң болгаш Националдар Советиниң Докпаанал комиссияларының дугайында Дүрүмүниң төлевилелиниң дугайы.

4. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

5. ССРЭ-ниң Дээди Судун сонгуурунуң дугайы.

6. «Бүгү-ниитиг шериг хүлээлгезиниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайы.

Хүндүскүнүң 11 шакта Кремльниң Улуг ордузунга Эвилелдиң Советиниң болгаш Националдар Советиниң каттынган хуралы эгелээн.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, Ф. Д. Куланов, В. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев оларны олурганнар чылыы-биле утказа.

Ложаларда — ССРЭ-де дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары, совет болгаш чаштыкы журналистер, балконнарда — хөй санныг аалчылар.

Даргалакчы — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилелдиң Советиниң Даргазы И. В. Спиридонов «1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң планнарының дугайында» илеткел кылыры-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковна сөс берген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Байбаковтуң илеткелиниң соонда ССРЭ-ниң Сан министри депутат В. Ф. Гарбузовка сөс берген. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдеминиң дугайында илеткелди ол кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилелдиң Советиниң болгаш Националдар Советиниң каттынган хуралы оон-биле доозуган.

Дээди Советтиң сессиязы бөгүн бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

(ОЯТА)

1968 чылда ССРЭ-ниң УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ • ПЛАНЫНЫҢ БАЗА 1969 БОЛГАШ 1970 чылдарда УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ПЛАННАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

1968 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң планнарының төлевилелдерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Дээди Советиниге көрдүрери-биле киирип турар дээрзин Н. К. Байбаков чугаалаан. Бо планнарны СЭКП-ниң XXIII съездизининг Директивазынга хүүштүр база беш чылдың баштайгы ийи чылдарының дургузунда чүүтүн улус ажыл-агыйының хөгжүлезиниң түнелерин барымдаалаан, ажылдап кылган. Оларны бадылаан соонда сессия беш чыл планын ажылдап кылыры дээштүр.

Сессияның ажылы кайгамчык хүннерде, кажан бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары, ак-дуңма социалистиг чүүтларның улустары, бүгү мурнакчы кижи төрелгетен төөгүүг хүнүну — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен чылын байырлалдыы-биле демдеглеп эртирер дээш белеткеним турар үеде эрткен турар-дыр. СЭКП Төп Комитединиң Теизистеринде демдеглеп турары-биле алырга, эрткен он-он чыл дургузунда Октябрь революциязының херээ бүгү талалыг төөгүүг хыналданы эртип, бодунуң тиилеттирбес күжүн болгаш бистиң чуртувуска-даа база ол шыкаш бүгү чер бомбүрээнiң улустарынга-даа марксизм-ленининизмниң идеяларының өнүүр чаагай үжүк-дузазын коогускен. Улуг Октябрьның херээ ССРЭ-ге социализмниң тиилелгезинде болгаш коммунистиг тургузуушкунуң чечиишкиннеринде, социализмниң деңгей системазының хөгжүлезинде, ажылчы шимчээшкинниң калбарышкынында, национал-хосталгаңныг демиселдиң чедишкиннеринде маңнап база тиилеп турар.

Ам бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары үттүнүүрбес чеми чүүтаан эрттирип турар. Олар байырлалды чөгээдыкчы инициативаның ажок калбарышкыны-биле, күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейниң чаа көдүрлүүшкүнү-биле үүкүп, оон-биле Коммунистиг партиниң дээжинге кызыгаар чокка бердингенин, төлегейде баштайгы социалистиг күрүнениң экономикизиг болгаш камгалал күчүзүн моон соңгаар-даа быжыглаарынга быжыг шиитпирлиин илеткеп турарлар.

1967 чыл коммунизминиң тиилелгези дээш бистиң улузувустуң бүүрген алдарлыг херектериниң чылы болуп Совет күрүнениң төөгүзүнге кирер.

Беш чылдың баштайгы ийи чылдарының дургузунда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң түнелериниң дугайын илеткелче тодаргай чугаалаан.

Кол түнел болза, СЭКП ТК-ның октябрь (1964 чыл) Пленумунуң соонда Коммунистиг партиниң ажылдап кылган экономикизиг политиказын чайгылыш чокка боттандырып келгенинiң ачызында, социалистиг тургузуушкунга ажыл-агыйжы үүртүлганың деңгеелин бедидеринге үндезилээш, ол чылдарда улус ажыл-агыйының улам ынай күчүлүг хөгжээнинде болур деп, ол неделээн. Совет күрүнениң делегейге турушталары болгаш ат-алдары улам улуу-биле быжыккан.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң эрткен сессиязынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1966 чылдың — беш чылдың бирги чылының планын ажыр күүсеткен дугайын илеткээн болгай. Бо юбилейлиг чылдың улус ажыл-агый планы база тиилеңиишкиниг күүсеттиниң турар. Үлетүүр продукциязының немелде өзүлдези план ёзугаар 7,3 хуудан 10 хуудан эвээш эвес болур. Бо чылын чүүт доктаатқан планнан ажыр 6 миллиард рубльден ажыг үлетүүр продукциязын, а ийи чылдар дургузунда — 11 миллиард ажыг рубльди алыр.

Хереглел чүүлдерин («Б» бөлүктүң үлетүүр продукциязын) бүдүрериниң өзүлде темпилериниң алаан бедээни беш чылдың баштайгы ийи чылларының дургузунда экономиканың хөгжүлезиниге чогумчалыг болган. Оон ачызында бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериниң бүдүрериниң немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпилери хереглел чүүлдерин бүдүрериниң немелде өзүлдезиниң темпилеринге болдарга алаан авазаан болгаш эрткен беш чылда 54 хуу турганынга үдүр 1966—1967 чылдарда 17 хуу болган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыы иледе экижээн. Бүдүрүлгелериниң ажылының оруглалы белеэн. 1967 чылда үлетүүрге доктаатқан планнан ажыр 800 миллион рубль хире ырыг оруглаңы алыр. Бүш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлде темпилери дүргеээн. Бо чылын үлетүүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1966 чылда 5 хуу турганынга үлүр 7 хуу белеир. Ол үениң дургузунда энергетика, химия, металлургия, электроника, машина тудуушкуну болгаш еске-даа алырлар талазы-биле алаан хөй эртем-техниктиг сорулгалар чедишкинниг шиитпирлеттинген. 150 хире чаа технологтуг чоруулгаларны нептерелир, башкарылганың 60 автомагчыткан системалары, эртем, инженер болгаш план-экономика санаажылгаларны күүселир 75 сланлага төптери ажыглалга кирер.

Беш чылдың баштайгы ийи чыларынга үлетүүрүнүң чедишкининг ажылдаарынга планнаштыкының болгаш экономика талазы-биле идиг бөлүүшкининиң чаа системазының нептеретселиң доогум болган. Ам бөзин чаа системаны ёзугаар 5,5 муң ажыг бүдүрүлгелер ажылдап турар болгаш олар бүгү үлетүүр продукциязының үштүн бир кезиин бүдүрүп, үлетүүрде ырыг оруглаңын 45 ажыт хуузун берип турар.

Үлетүүрүү эргелеп башкарарын алырлар принциининиң зайы-биле эдертургускан чорук база СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 чыл) Пленумунуң чаагай байдалының дугайынга Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың моогар чок сагыш салыышкынының дугайын чечилеп турар.

Беш чылдың ийи чылының эки түнелдери ССРЭ-ниң экономиказын хөгжүдер талазы-биле партияның XXIII съездизининиң шиитпирлерин чедишкининг күүседириңге бүгү арганар бисте барының дугайын чугаалап турар-дыр.

Ынчалзажок улус ажыл-агыйын өлээн чедишкининг хөгжүдерин саадалып турар чамдык четпестер чайлаттынган турган чүве болза, бистиң чедишкиннеривис моон-даа хөй болур турган ийик деп, Н. К. Байбаков демдеглеэн. Ол четпестериниң эң-не улуу чүл дээрге капитал тудуушкунуң болгаш бүдүрүлгениң чаа күүлерин ажыглалга киирер чоруктуң хожуулап турары ол болур. Амгы сессияга чугаалажыр кылдыр киирген планнар төлевилелдери ажыл-агый органнарын бар четпестерни чайладырынче, бүдүрүлгениң бүгү курлавырларын эки ажыглаарынче угланыдырып турар.

1968 чылда база 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдеринiң планнарының төлевилелдериниң дугайын чугаалап турган, беш чылдың баштайгы ийи чылынга партияның политиктиг болгаш организакчы улуг ажылының, чоннуң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң түнелери болгаң эки түнелдер 1968—1970 чылларның планнарынга экономиканы хөгжүдеринiң болгаш чоннуң амыдырал деңнелиниң өстүрериниң бедик темпилерин көөр арганы берген деп, илеткелчи онзагай демдеглеэн.

Партияның XXIII съездизининиң Директивазынга дүүштүр СЭКП ТБ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели совет кижилериниң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле чаа алаан хөй улуг хемчеглерни боттандырар деп шиитпирни үдээп алган. СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленуму ол хемчеглерни түүлдүг деп көрген.

Бимрин келген планнарда ол чугула шиитпирлерни бүрүн боттандырарын көрүп турар. 1968 чылдың январьдан эгелээн ажыл төлевиринiң өзүлдезиниң хемчегдёри дыка бедиир, а ол ыянаан ажылдакчыларның чамдык категорияларынга, чижээ, станокка ажылдаар ажылчыннарга төлевилелер болгаш шалыннар өзер. Кызыл Сонгу чүктүң районнарында болгаш олларга деңнештирген районнарда ажылчы чоннарга тиилелдер калбарар. Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Европа кезиинiң сонгу талазының районнарында ажылдакчыларның ажыл төлевиринге коэффициентилерин киирер, ажыл кылып шыпаар аргазын түр өскүүнаан ажылчыннарга болгаш албан-хакчыларга пособилерниң хемчегдерин күүлдүр, төлөөлерниң үргүлчүлели үзүүр, колхозчуларның, шериг албанныгларның болгаш чажыннан инвалидтеринiң, а оо мыкаш пос-талары үлетүүрүнүң ажок чымыштыг ажылдарында ажылдап турар херээжен ажылчыннарның пенсия хандырылгазы экижээр, ажылчыннарның болгаш албан-хакчыларның ажыл төлевиринден үндүүлер тыртпарының хемчегли чиигээр.

Айыткан хемчегдерни чөрүдүрүнге түгле 1968 чылда безин 6 миллиард ажыг рубльди чарыгдаары планза көрүүнээр. Бо дээрге ажок хөй акша-хөреңгилер-дир. Бо акша-хөреңгилер болза эрткен беш чылда ол соруулгаларга чарыгдаан бүгү акша-хөреңгилерге барык деп болуп турар. Бо бөлүк бистиң партиявыстың, совет улустуң улуг тиилелгези-дир. Бистиң чүүтувустуң ажылчы чоннары оны сорук киришкин-биле хүлээп алган болгаш массаларның күш-ажылчы база политиктиг идепкейниң чаа көдүрлүүшкүнүн хайныктырып үндүрген.

Улус чоннуң амыдырал деңнелиң бедидерин өлээн дүргедериң — 1968 чылда улус ажыл-агый планының болгаш 1969—1970 чылдарда планнарның кол онзагай түүлү болуп турар. Бо чылдарда планнарның структуразын болгаш кол даалгаларын ол тодаратқан.

Бүдүрүлгени калбартырының болгаш улустуң чаагай амыдыралын бедидерининг кол үнер дөзү болур национал орулга 1968 чылда 6,8 хуу, а беш чыл дургузунда ниитизи-биле 39 хуу өзер, ол чорук СЭКП-ниң XXIII съездизининиң Директивазынга доктаатқан даалгаларга бүрүнүбиле дүгжүп турар.

1968 чылда, а ол шыкаш 1969 болгаш 1970 чылдарда планның даалгаларын техниктиг деңнилгеге, күш-ажылды организастаарын сайгыраңгайжыдарынга болгаш оон бүдүрүкчүлүүн бедидерииге, бүдүрүлге фондуларын болгаш капитал салымышкыннарны ажыттаарын экижээринге, продукциняның шынарын бедидерииге үндезилээш, бүдүрүлгениң ажыктыын улам өстүрери барымдаалап ажылдап кылган.

Бойлус курлавырларын, ажыктыг базар байлактарны тыварының деңшилгелиг аргаларын эң ажыктыг шиигээдир, чаа материалдарны болгаш технологтуг чоруулгаларны тургузар, машиналар, дериилге, аппаратура болгаш приборларның конструкциялларын сайгыраңгайжыдар, оларның техника-экономика болгаш ажыглал коргузуглерин бедидер талазы-биле эртем шинчилелдерниң болгаш төлевилел-конструктор ажыларының деңгеергей комплексизин боттандырары планнарда көрүүнген.

И. К. Байбаков бодунуң илеткелиниң өлээн хөй кезиин үлетүүрүү хөгжүдеринiң айтырыгларынга холбаштырган.

1968 чылда үлетүүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдезиниң 8,1 хуу хемчээлге айыткан дээрзин ол демдеглээн. А беш чыл дургузунда үлетүүр продукциязын бүдүрери Директивазарда 47—50 хуу ыыллыр көрдүүгенинге үдүр 53 хуу өзер. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери («А» болүк) Директивалар ёзугаар 49—52 хуугa үдүр 55 хуу, хереглел чүүлдерин бүдүрери («Б» болүк) 43—46 хуугa үдүр 49 хуу өзер.

Улустуң амыдырал деңнелиң бедидер талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алганы, чоннуң садып алыр аргалыы-биле холбаштыр хереглел чүүлдерин бүдүрериң өстүрериниң темпилерин улам ынай дургедериии болгаш бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрериң өстүрериниң темпилериниң өлээн хөй муруузу, минералдыг чемишчидилгелер, автомашиналар болгаш еске-даа) хөй мурууэн бүдүрер талазы-биле даалгаларны Директивалардың деңнелии ёзугаар корүп турар. Электроэнергияны, хомур ташты, тракторларны, целлюлозаны болгаш продукциняның еске-даа чамдык хевирлерин бүдүрериң арай эвээш хемчээлдерге көрген.

Чиик болгаш аъш-чем үлетүүрүүн продукциязының барык бүгү хевирлерин, а ол шыкаш культурамыдырал бараанарын бүдүрериниң хемчээлдери Директивазарның даалгаларынга дүүжүп турар ийикпе, азы оларган ажып турар.

1968 чылда электроэнергияны 6о чылдыңнан 52 миллиард киловатт-шак хөйнү ажылдап үндүрер, а 1970 чылда барык 300 миллиард киловатт-шак хөйнү, азы 1965 чылдыңнан 58 хуу ажыгны ажылдап үндүрер дээрзин илеткелчи үргүлчүлеп чугаалаан.

Бо беш чылда нүүгулайында бүс-биле ажылдаар улуг-улуг электростанцияларны тудуп, оларга күчүлүг энергоблоктар тургузуп тургаш, энергетика күчүлерин улаттырарын боттандырары Директивазарда көрдүүгеп.

1968—1970 чылдарның план төлевилелинде иёт болгаш ыланган газ үлетүүрүн хөгжүдерин бедик темпилерлиг бодүрар кыдыр көрген, чүүтүн оттуулар үүл балансыныың тургузуун улам ынай ажыктырдерин ол хандырар. 1970 чылда тыпкан турар нефть 1965 чылдазынган 44 хуу хөй ийикпе 107 миллион тонна, а газ—66 хуу хөй ийикпе 86 миллиард кубометр болур. 1965 чылда оттуулар үүл балансызынга нефть биле газтың үлүг 51 хуу турганыңнан 1970 чылда 60 хуу хире өзер. Газ болгаш нефть тывыжының эң чогумчалыг аргаларын улам ынай сайзыралыр. Нефть болбаазырадыр болгаш нефть-химия үлетүүрүнге күүү-шыдалдар дыка үлгалыр.

Хомур даш үлетүүрү, ыланган коксталыр хомур ханты тывары хөгжүүр.

Кара металлургияны хөгжүдериниче онза кичээнгей салдының турар, сөөлгү чылдарның дургузунда үлетүүрге болгаш капитал тудугга бөөр түүлдерни кара металлургия кызыгаарлаар үжүрга таваржып келген. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо чылын ол ажыры хөгжүдер талазы-биле деңгеергей шиитпирлерни үндүрген. Ол шиитпирлерни ёзугаар кара металлургияны хөгжүдерини дүргедедир дээш күрүненин хөреңги салырының хемчээл 1968 чылда барык 23 хуу, а беш чыл дургузунда — 54 хуу үлгаттырары дөзевилеттинген. Беш чыл дургузунда эргежок чүүлга күүү-шыдалдарны тургузар болгаш кан азылдырерин 33 миллион тонна ийикпе 36 хуу, прокат бүдүрерин — 25 миллион тонна азы 35 хуу үлгаттырар арганы ол бөөр.

Чаа күүү-шыдалдарны тургузарыбиле чергелештир металлургияга кол сорулга — продукциняның шынарын бүгү хемчегдер-биле экижидери болгаш оон сорттарын калбартыры болур.

Өнүүр металлургияга өнүүр болгаш ховар металлдарны бүдүрерин оранчок ковуледири-биле чергелештир өнүүр металлургияның чер байлактары болбаазырадыр бүдүрүлге черлериниң руда базазын хөгжүдерин дүргедедир, техника-биле оларны эде дериирин база алюминий үлетүүрүн хандырар, пер бүдүрериниң күүү-шыдалдарын эң дүрген улгаттырары хандыртынган турар ужуруг.

Үлетүүрүүн чер байлактары тывар аларын дүрген хөгжүдерде нефть болгаш газ, энергетиканга ажыглаар, коксталыр хомур таш, байзакиыл демир рудалары, бокситтер тыварының, минералдыг чемишчидилгелер, түүгүг материалдары тыварының геологиязынчилел ажыларын күштелдирер херек.

Химия үлетүүрүнге болгаш химыктың мурнунда минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле чаа күүү-шыдалдарны тургузар ажылларны ыка күштелдирери деңнелиттинип турар. Химия үлетүүрүнге хөреңги салыры беш чыл дургузунда 72 хуу үлгаттыр.

(Үлемчызы 2-ги арыда).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

Депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткелиниң төнчүзү

(Эгези 1-ги арында).

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының техниктиг деңнелин бедидерине машина тургузуушкуну кол рольдуг болгай деп, илеткелчи ооң ыңай чугаалаан. Машина шудуушкунунуң болгаш металл болбаазырадырының продукция бүдүрүп үндүрери СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директивазында доктаатқан даалгаларга дүүштүр 1,7 катаптан ажыг көвүдээр. Ооң-биле чергелештир машина шудуушкунундан электроника болгаш радиотехниктиң үлегүрүн ниитизи-биле эң бедик темпилерниг хөгжүдери төлевилеттиниң турар; чиик болгаш чем үлегүрүнге бээр приборлар, машиналар шудуушкунунуң продукциязы 1,9 катап көвүдээр.

Планда автомобиль үлегүрүн улам дүрген хөгжүдер талазы-биле хемчеглер төлевилеттинген. Саналга техниказын болгаш автоматтыг башкарыпга системаларын бүдүрериниче улуг кичээнгей салгап.

Планда адырлар аразының болгаш адырлар ишкинин специализациязын улам ыңай хөгжүдерни төлевилеттинген. Ол соруулгаларга беш чыл дургузунда үндүрүп бээр хөренги өскен беш чылдаазындан 4 хире катап хөй болур.

Ыяш сайгарып ажылдарының продуктуларын бүдүрери оранчок көвүдээр, ыяш ажыл-агыйын үштап-баштары база экижир.

Тудуг, ылаңгыя хана материалдарының бүдүрүлгезинге онза кичээнгейни салып турар. Тудуг материалдарын бүдүрер талазы-биле күүлдерниң ажыглалга кииреринин даалгаларын күүсседирин Тудуг материалдарының үлегүрүнүң министерствозу болгаш тудуг министерстводары аңда хандырбайын турарын, ол соруулгага берген хөрендилер үргүлүү-ле шингээттинмейн келгенин илеткелчи демдеглээн.

Планнарның төлевилелдеринге үлегүрүнүң чиик, аъш-чем адырларын хөгжүдеринге, а база ол ышкаш культура-амыдырал бараанарын бүдүрериниң үлуг кичээнгейни салган. Чиик үлегүрүнүң, бүдүрүлгезининиң хемчээли Директивалар ёзугаар чылда ортумаа-биле көрдүнген темпиге — 6,7 хуурга удур келир чылын 8,5 хуу улгадыр.

Чонуун бедиткен хереглелинде турар продукцияны бүдүрери онза дүрген улгадыр.

Балбак хереглелдиң бараанарын бүдүрерин хандырар төлээде, ээлэн капитал салыышкынарны берип турар. 1968 чылда чүгле чиик үлегүрге беэин күрүнениң төпчүткен капитал салыышкынары 25 хуу, а беш чыл дургузунда барык 2 катап көвүдээр.

Планга транспорттуң бүгү хевирлерин улам ыңай хөгжүдерни көргеп. Транспорттуң бараан саарылгазын 1968 чылда 5 хуу, а беш чыл дургузунда ниитизи-биле 34 хуу улгаттырарын көргеп.

Хөөлэй дамчыдыпга, даалай болгаш автомобиль транспортунуң ээлээн дүрген хөгжүлдезининиң түннелинде транспорттуң структуразы болгаш ооң түс-түс хевирлериниң аразында чүк соотгулгелериниң хуваалдазы экижир.

Директиваларга дүүштүр харыызаанның, радиовещаниениң болгаш телевидениениң хөгжүлдезининиң темпилерин улам ыңай дүргедириги көрдүнген.

Ниитилел бүдүрүлгезининиң ажыктыг болуруп дыка бедидерине болдунар аргаларны берип турар курдавырларны ажыглаар кылдыр мөөнөөр талазы-биле ажылдың эргежок чугулазын илеткелчи демдеглээн. Үлетпүрде чаа-чаа бүдүрүлге күүлдери ам-даа шүшпең шингээттинип турар, ажыглалга күүлдер долу күжү-биле ажылдавайн турар, дериг-херекселдериниң, а база ол ышкаш транспортта шимчегүр составтың ажыл чокка турары хөй. Курлавырларны мөөнөөр талазы-биле хемчеглерни планда көргеп: металлды, одаар чүүлдү, ыяш болгаш тудуг материалдарын, электрозергиняны каминаар талазы-биле оналаалгаларны тургускан.

Каминалга болгаш каминыг чорук ээлэн демиселлге профэвилел болгаш комсомол организациялары, а база ол ышкаш улусчу контролдуң органнары улуг ролдуг болуур, чүге дээш чүрттүн экономиказының ээлээн дүрген темпилерин хандырар төлээде, бүдүрүлгенің курлавырдарын дилеп тывар, бүгү-ле бар турар күүлдерни дээре ажыглаар талазы-биле эвээш эвес дуржулга оларда бар.

СЭКП ТК-ниң март (1965 ч.) болгаш май (1966 ч.) Пленумнарының шиитпирлери көдээ ажыл-агыйны кодургинге, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарына чогумчалыг байдалларны тургускан деп, Н. К. Байбаков улампаан.

Партияның болгаш чазактың шиитпири-биле боттандырган хемчеглер беш чылдың баштайгы ийи чылында көдээ ажыл-агыйн бүдүрүлгезининиң бедик болгаш ээлээн быжыг өзүлдезин хандырган. Ону барымдаалап көргеш, 1968 чылда болгаш беш чылдың ооң даразында чылларында көдээ ажыл-агыйн бүдүрүлгезининиң бүгү адырларының улам ыңайгы көдүлүүшкүнүнге көрүп турар.

Бо чылын түрээ чогуур хемчээл-биле деңнээрге, 1968 чылда көдээ ажыл-агыйның продукциязының ниити хемчээли 7,4 хуу улгадыр. Ол өзүлде колхозтарга болгаш совхозтарга күрүне белеткелдериниң доктаатқан планнарын түгле күүседир эвес, харын тараапы, өттүн, сүттүү база чер болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын күрүнеге планнан ажыр дужаарын көвүдедир арганы бээр.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазының улам ыңай быжыглаары төлевилеттининиң турар. Көдээ ажыл-агый 1968 чылда 307 мун тракторларны, 165 мун чүк автомобильдерин, 1,8 миллиард рубльдин көдээ ажыл-агый машиналарын, 15 мун экскаваторларны, бульдозерлерни болгаш өске-даа хөй техниканы алыр. Минералдыг чемиштидилгелер бээри 2 миллион тонна көвүдээр болгаш 35,5 миллион тонна чедер. 1965 чылдаазындан ол 30 хуу хөй болуур.

Мал өзүлдезинге дөгүм болур, чем белоктарын бүдүрер күүү-шидалдар дүрген темпилерниг көвүдеп турар.

Беш чылдың келир чылларында техника болгаш минералдыг чемиштидилгелер бээринің хемчээлдери улгадыр. Ооң-биле чергелештир бар турар техниканы эң эки кадагаларын болгаш ону улам бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, септелгезининиң болгаш техниктиг ажаалдазының шынарын бедидерин хандырар соруулга көдээ ажыл-агый органнарының мурнунга тургустуунган. Ол херекке Көдээ ажыл-агыйның министерствозу болгаш «Союзсельхозтехниканың» организациялары улуг харыысалгалыг.

1968 чылда көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге тудуунга күрүнениң хөренги салыышкынары 6,4 миллиард рубль хире ийиже 1967 чылда келир күүселдеден 18 хуу хөй болур, а өттүкен беш чылдаазынга бодаарга бо беш чыл дургузунда олар 76 хуу көвүдээр.

СЭКП ТК-ниң май (1966 чылдагы) Пленумунуң шиитпирин ёзугаар суг ажыл-агыйының тудуунга, күрүнениң эң хөй түнүт хөренги салыышкынның бээр кылдыр көрдүнген. Суг ажыл-агыйының шудуунга тудуг-монтаж ажылдарының хемчээ 1968 чылда 36 хуу, беш чыл дургузунда — 2,5 катап улгадыр. Совхозтарның бүдүрүлге базазының быжыглаарынга болгаш көдээ ажыл-агыйны электрижидеринге хөй хөренгилерни база берген турар.

Сөөлгү чылларда көдээ ажыл-агыйга чедип алдынган чедишкиннер маргыш чок деп, Н. К. Байбаков демдеглээн. Соруулга чүл дээрге ол чедишкиннерни быжыглаары, бар курлавырларны улам долу ажыглаары, хээ ажыл-агый продукциязының ниити хемчээли 7,4 хуу улгадыр. Ол өзүлде колхозтарга болгаш совхозтарга күрүне белеткелдериниң доктаатқан планнарын түгле күүседир эвес, харын тараапы, өттүн, сүттүү база чер болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын күрүнеге планнан ажыр дужаарын көвүдедир арганы бээр.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазының улам ыңай быжыглаары төлевилеттининиң турар. Көдээ ажыл-агый 1968 чылда 307 мун тракторларны, 165 мун чүк автомобильдерин, 1,8 миллиард рубльдин көдээ ажыл-агый машиналарын, 15 мун экскаваторларны, бульдозерлерни болгаш өске-даа хөй техниканы алыр. Минералдыг чемиштидилгелер бээри 2 миллион тонна көвүдээр болгаш 35,5 миллион тонна чедер. 1965 чылдаазындан ол 30 хуу хөй болуур.

Мал өзүлдезинге дөгүм болур, чем белоктарын бүдүрер күүү-шидалдар дүрген темпилерниг көвүдеп турар.

Беш чылдың келир чылларында техника болгаш минералдыг чемиштидилгелер бээринің хемчээлдери улгадыр. Ооң-биле чергелештир бар турар техниканы эң эки кадагаларын болгаш ону улам бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, септелгезининиң болгаш техниктиг ажаалдазының шынарын бедидерин хандырар соруулга көдээ ажыл-агый органнарының мурнунга тургустуунган. Ол херекке Көдээ ажыл-агыйның министерствозу болгаш «Союзсельхозтехниканың» организациялары улуг харыысалгалыг.

1968 чылда көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге тудуунга күрүнениң хөренги салыышкынары 6,4 миллиард рубль хире ийиже 1967 чылда келир күүселдеден 18 хуу хөй болуур, а өттүкен беш чылдаазынга бодаарга бо беш чыл дургузунда олар 76 хуу көвүдээр.

СЭКП ТК-ниң март (1965 ч.) болгаш май (1966 ч.) Пленумнарының шиитпирлери көдээ ажыл-агыйны кодургинге, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарынга чогумчалыг байдалларны тургускан деп, Н. К. Байбаков улампаан.

Партияның болгаш чазактың шиитпири-биле боттандырган хемчеглер беш чылдың баштайгы ийи чылында көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезининиң бедик болгаш ээлээн быжыг өзүлдезин хандырган. Ону барымдаалап көргеш, 1968 чылда болгаш беш чылдың ооң даразында чылларында көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезининиң бүгү адырларының улам ыңайгы көдүлүүшкүнүнге көрүп турар.

Бо чылын түрээ чогуур хемчээл-биле деңнээрге, 1968 чылда көдээ ажыл-агыйның продукциязының ниити хемчээли 7,4 хуу улгадыр. Ол өзүлде колхозтарга болгаш совхозтарга күрүне белеткелдериниң доктаатқан планнарын түгле күүседир эвес, харын тараапы, өттүн, сүттүү база чер болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын күрүнеге планнан ажыр дужаарын көвүдедир арганы бээр.

Бистин чуртувустуң экономиказының хөгжүлдезин капитал тудуунуң улуг программазын чедишкиннинг күүседиринден дыка хамаржыр деп, илеткелчи чугаалаан. 1968 чылын планында улус ажыл-агыйының талазы-биле ниити алырга, акшаландырыышкынарның бүгү дестериниң ажыл-биле капитал салыышкынарның хемчээли 59,6 миллиард рубль хемчээлге, азы 1967 чылдың дургузунда күүсеттинериниден 5,7 хуу хөй кылдыр тодаргайлаттынган. Ооң-биле кады күрүнениң төвүлеттинген капитал салыышкынары 43,4 миллиард рубль, азы база-ла 5,7 хуу хөй болур.

Беш чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынар 303,2 миллиард рубль, азы мурнунгы беш чылдыңдан 43,2 хуу хөй болур, ооң иштинде күрүнениң төвүлеттинген капитал салыышкынары — 225,5 миллиард рубль, азы 38,5 хуу хөй болур.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директивалары-биле төлевилеттингенинге бодаарга, беш чыл дургузунда капитал салыышкынарның ниити хемчээли барык 2 хуу эвээш болур. Капитал салыышкынарны төвүлеттинген дестериниң күсели-биле эвээжеткен. Ынчалзажок ажыл-агый реформазын боттандырганының, а ол ышкаш колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаанының түгленилинде төвүлеттинген капитал салыышкынвар дыка немей өзер. Мурнунгы беш чылдыңга бодаарга ол салыышкынвар беш чылдың дургузунда 60 ажыг хуу көвүдээр. Улус ажыл-агый планын боттандырып турарының үезинде будурулгелерниң фондулары ээлээн дүрген өзер чүве болза, төвүлеттинген капитал салыышкынарның хемчээли ол саналгалардан ашкан туруп болур.

1968 чылда материалдыг будурулгенің адырларына төвүлеттинген капитал салыышкынвың 34,4 миллиард рублин, азы бо чылын күүсеттинериниден 8,5 хуу хөй рубльди бээр.

Аар үлетпүрүнүң эң чугула адырларына, улустуң хереглел бараанарын будурери-биле шуут холбаалыг үлетпүр адырларынга база көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкынарның өзүлдезининиң ээлээн бедик темпилерин көрүп турар.

Чүрттээлга болгаш коммунал тудуу, чырыдыышкынның, кадык каңгалалының, культураның болгаш эртеминиң объектилериниң тудуу өзүп калбарар.

1968 чылда күрүне бюджединиң төлевилели беш чылдың келир үшкү чылының улус ажыл-агый планыбиле бүрүн дүүштүр чогаттынган дээрзин министр дыңнаткан. Социалистиг экономиканы улам ыңай хөгжүдер, чүрттүн камгаланыр аргазын быжыглаар, чонуун чаагай амыдыралын улам бедидер талазы-биле партияның XXIII съездизиниң салган соруулгаларын боттандырар чорукту аргежок чугула акша-хөренги-биле бюджет хандырып турар.

1968 чылдың күрүне бюджединиң орулгалар талазы-биле 123,8 миллиард рубль, чарыгдалдар талазы-биле — 123,5 миллиард рубль кылдыр киирип турар. Бо чыл-биле деңнээрге, бюджеттиң орулгалары 8,3 миллиард рубльге, а чарыгдалдары — 9,0 миллиард рубльге көвүдээр. Орулгаларның чарыгдалдардан көвүдеп туларын 308 миллион рубль кылдыр тодаргайлаан.

1968 чылдың улус ажыл-агый планында болгаш күрүне бюджединде бистиң чүрттүң экономика талазы-биле өспүшаан турар күүүзү чайыннанчаа-биле илереп турар. Партияның XXIII съездизиниң Директивазында дүүштүр СЭКП ТК-ниң Политбюрозуның ажылдап кылганы болгаш СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң бүрүнү-биле чүүлүг деп көргени совет улустуң чаагай амыдыралын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглерни планда болгаш бюджетте долу хемчээлдии-биле барымдаалап көрген.

1968 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирининиң адакы хемчээли 60 рубль чедир көвүдээр, ортумак хемчээлдиң төлевирин ап турар чамдык категорияның ажылдакчыларының ажыл төлевири болгаш шалыны база көвүдээр; станокчу ажылчыннарның шалыныныың тариф хемчээли, база ол ышкаш Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Европаның Сөңгү чүкте улус ажыл-агыйының хөй адырларының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл төлевири бедиир; Кыдыкы Сөңгү чүкте ажыллап турар кижилерге чингелделер калбарар; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның дыка хөй кезээнии төлөзелерининиң хуусазы үзаар; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринден үндүргүү чингедири болгаш күш чок болдурары уламчылавышаан; айда 61-ден 80 рубльге чедир ажыл төлевиринден үндүргүү оргумаа-биле 25 хуу чингээр, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның түр үеде ажылдаар шинээзин ышкынганда алыр пособиезининиң хемчээли бедиир. Чонуун пенсия хандырылгазының талазы-биле улуг хемчеглерни ап турар.

Бо улуг хемчеглерни боттандырары-биле 1968 чылда күрүне бюджединден 6 миллиард ажыг рубльди бээр. Бо бүгү болза он-он миллион совет кижилерниң боттуг орулгазының улам ыңай дыка көвүдээрин хандырар.

Бюджеттиң орулгаларының өзүлдези болза социалистиг экономиканың хөгжүлдезининиң бедик темпилиг болуруңга, национал орулганың көвүдээринге, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга экономиктиг реформаны чайгылыш чокка нептередиринге үнелелеттинер.

Бюджетке социалистиг ажыл-агыйдан кирер орулганың ниити түнү 112,7 миллиард рубль азы бюджеттиң бүгү орулгаларының 91 хуузу болур. Аңгы-аңгы улганылышкынар талазы-биле ол орулгалар даразында хемчээлге тодаргайлаттынган (миллиард рубль-биле):

	1967 чыл (Күүсеттинер доп болгаш тууралар)	1968 чыл (План)
Арыг орулгадан шилчылгелер, будурулге фондузу ээлээ төлелгелер, тускай төлелгелер, арыг орулганың артышкынындан тырттылгалар	39,6	43,8
Саарылга үндүрүү	40,9	42,2
Күрүне будурулгелериниң болгаш организацияларының социал хандырылгага киириидеэи, колхозтардан орулга үндүрүү болгаш оскедаа орулгалар	25,0	26,7

Ажыл-агыйларның акша мөөнөөшкиннериниде болгаш бюджеттиң орулгаларында арыг орулгалар ээ-не улуу-биле көвүдеп турар. Келир чылда арыг орулганың бүгү түнү 57,9 миллиард рубль болур, тодаргайлаарга бо чылга бодаарга 20 хуу өзер. Ажыл-агыйны чорударының чаа байдалында арыг орулганың өзериниге бодунуң ажыл-чорудугазында будурулге болгаш сан-хөө түннелдерин экижидер талазы-биле будурулгелериниң сонуургалдыг болу бергени идигин бээр.

Арыг орулгалардан төлелгелерниң составында будурулге фондузу ээлээшкинин 4,6 миллиард рубль кылдыр көрген. Тускай доктаатқынган төлелгелер 0,6 миллиард рубль. Келир чылын реформаны улам ыңай иептередириниң чергези-биле ол төлелгелер өзер апаар.

Будурулгенің болгаш бараан саарылгазының көвүдеп турары-биле чергелештир 1968 чылда саарылга үндүрүүнден кириишкинин 42,2 миллиард рубль кылдыр көрген, тодаргайлаарга бо чылга деңнээрге ол 3,2 хуу өзер-дир.

Ажыл төлевирининиң фондузунуң өзерин планнаанынга болгаш үндүргүлер хемчээлиниң чингээр деп турарынга дүүштүр чондан күрүменин алыр үндүрүүн 10,3 миллиард рубль кылдыр тодаргайлаан. Чондан алыр үндүрүүнүн бюджетке ниити деңзини 8,5 хуу болур.

1968 чылда бюджеттиң чарыгдалдарының улуг хөй нуруузун улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура хемчеглерни акшаландырарынче угланыр. Кол угланылышкынар талазы-биле чарыгдалдарны даразында хемчээлге тодараткан (миллиард рубль-биле):

	1967 чыл (Күүсеттинер доп болгаш тууралар)	1968 чыл (План)
Улус ажыл-агыйынга	49,9	50,1
Социал-культура хемчеглерге	43,4	45,7
Камгалалга	14,5	16,7
Эргелеге	1,5	1,5

Улус ажыл-агыйын акшаландырарынче угландырып турар акша-хөренгиниң бүгү түнү 6,3 хуура көвүдээр болгаш 96,2 миллиард рубль чедер, ооң иштинден 50,1 миллиард рубльди бюджеттен үндүрер, а арткан түнну будурулге черлериниң болгаш ажыл-агый организацияларының боттарының хөренгилериниден үндүрер. Ажыл-агыйны хөгжүдерипге будурулге черлериниң чарыгдалдары 12 хуура, тодаргайлаарга ол соруулгага бюджеттен бээр түнге бозаарга улуг хемчээлдерге өзер.

1968 чылда улус өөредилгезин улам ыңай экижидери, чонуун медицина хандырылгазының деңнелин бедидери, социал страховениеви болгаш социал хандырылганы калбартырыг көрдүнүп турар. Бо хемчеглерге бюджеттен 45,7 миллиард, азы бо чылынынан 2,3 миллиард рубльди хөйнү бээр.

Эртем шинчилелдерге хөй акша-хөренгини үндүрер. Бюджеттен эртем ажылынга чарыгдалдар болгаш будурулге черлериниң боттарының курлавырлары 7,9 миллиард рубль, азы бо чылдыңдан 10,8 хуу хөй болур. Бо акша-хөренгини чөп ажыглаары эртем шинчилелдериниң ажыктыг болурун бедидерин болгаш эртеминиң база техниканың эң чаа чедишкиннерни будурулгеге шингээдип ажыглаарын дүргедиприп хандырар.

Чазактар аразында чардынган дүүржүлгалар-биле дүүштүр социалистиг чүрттарның бүгү талалыг кадыг ажылдажылгазын калбартырынга, ол дүүржүлгаларда айыттынган хүлээлгелерни күүсединиге, а ол ышкаш хөгжүп турар чүрттарга оларның

(Уланчызы 3-ну арында).

1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединин дугайында болгаш 1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезинин дугайында

ССРЭ-ниң Саң министри депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУҢ илеткели

1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин ССРЭ-ниң Дээди Совединге көрдүрүп, балыладыры-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирип турар дээрзин В. Ф. Гарбузов чугаалаан. Совет улус, Коммунистиг партия болгаш бүгү мурнакчы кижи төрелгетен бистиң үениң ооңдур чаагай болуушкунуун — Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооң байырлалдыы-биле демдеглеп эртиирер дээш белеткенин турар хүнирде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ажылдап турар-дыр.

Совет кижилер эртеп орулуче чоргаарал-биле көрүп, боттарының байырлалынга үткүштүр кел чоруур болгаш коммунистиг тургузуушкунуун чаа, чүгүле соруулгаларын ажылдашкын ёзу-биле шиитпирлеп, келир үеже дидим чүткүл-биле көрүп турар.

Эртеп чартык чүс чылдың дургузунда бистиң үлузувус Ленинниң партиязының үдүртүлгазы-биле ажок улуг социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырган. Улуг Октябрьдан төрүттүнген инкилел турүзүтүнүң артык күштери, социализмниң төөгүлүг деңшилгелиг чоруу, капитализмден ооң маргыш чок артык күштүү бистиң тиилелгелеривистиң болгаш чедишкиннеривистиң бединден онза тода болгаш чайыннандыр коступ турар. Делегей ареназының Совет Эвилелиниң ат-алдары хемчээл чокка бедээн.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин үлүүтүүга болдурбушаан. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чүрттүң материал, күшажыл болгаш сан-хөө курлавырларын коммунизминиң материал-техниктиг базазын тургузарынче, бистиң Төрээн чүрттувустуң камгаланыр аргазын быжыглаарынче, үлүстүң чаагай байдалын улам ыңай бедидеринче үгландырып турар дээрзин В. Ф. Гарбузов демдеглээн.

Совет улус алдарлыг юбилейин төлептиг үткүп турар. Улуг Октябрьның 50 чылы-биле холбаштыр ажылчы массаларның хайныгып үнген энергиязы болгаш чогаадыкчы чоруу бүгү улустуң коступ көрбээн ёзулуг социалистиг чарыжында сиңниккен. Үлетпүрүнү, көдээ ажыл-агыйның, тудугнуң, транспорттуң, эртеминиң болгаш культураның ажылдакчыларының — бистиң чүрттувустуң бүгү ажылчы чоннары боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин алларны-биле долдур болгаш ажыр күүселип турар.

Беш чылдың ийи чылдарының дургузунда чүрттүң национал орулгазы 14 хуу ажыг көвүдээн, ылавылаарга, эртеп өскен беш чылдың чылда ортумак темпиинден ээлээн дүрген өскен. Бо чылда үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 10 хуудан эвээш эвес өзер. Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда үлетпүр бүдүрүлгенің хемчээли барык 20 хуу көвүдээр азы ол чылдарда планнардан 4 хуу ажыг болуур.

Көдээ ажыл-агый кодургуушкунуун оруу-биле бүзүреллиг кел чоруур. СЭКП ТК-ниң март (1965 чыл) Пленумунуң шиитпирлери үре-түнелдиг салгарны чедирип турар. Беш чылдың ийи чылдарының дургузунда көдээ ажыл-агыйның продукциязы 9 хуу хире өскен турар.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип, бүдүрүлгенің орулгалыы көвүдеп, арыг орулга өзүп турар. Бо чылын улус ажыл-агыйынга арыг орулганың планы ажыр күүсеттинер.

Экономиканың болгаш национал орулганың өзүлдези үлустүң материалдыг чаагай амыдыралының чайгылыш чок кодургуушкунунге быжыг үндезинин тургузуп турар. Сөөлгү үенин дургузунда, ылаңгыя СЭКП ТК-ниң октябрь (1964 чыл) Пленумунуң соонда, бо талазы-биле улуг түңнелдер чедип алдынган. Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин улам ыңай бедидер дугайында партияның XXIII съездизиниң айыткан программазы чедишкиннинг боттанып турар. Совет кижилерниң чаагай байдалын болгаш культуразын бедидер талазы-биле беш чылдың ийи чылдарының даалгазы ажыр күүсеттинип турар. Ол үенин дургузунда чонуун акша орулгалары 18 хуу хире азы планда көргениниден дүрген өзер. Ниитилел хереглелиниң фондулары дүрген көвүдеп турар. Ийи чылдар дургузунда ол фонзулар 16 хуу ажыг көвүдээр болгаш 1967 чылга 49 миллиард рубльге четкен турар.

Үлустүң чаагай чоруунуң дугайында партияның могаг чок сагыш салыышкынының чаа чайыннанчак хереченин болза «Совет үлустүң чаагай амыдыралын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында» СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин ёзугаар партияның Төп Комитединиң сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң хүдээп алган шиитпирлери болур. Пленумнуң шиитпирлери — политиктиг болгаш социал-экономиктиг үлуг ужур-дузалыг документ. Пленумнуң айыткан хемчеглери — ажылчы чоннарның амыдырадын чайгылыш чокка экижидеринче угланган партияның ленинчи чиңгине угланышкынын чайгылыш чокка боттандырып турарының түңнели-дир.

Совет кижилер СЭКП ТК-ниң Пленумунуң шиитпирлерин үлуг соруң киришкин-биле хүлээп ап, партияның болгаш чазактың сагыш салышкынынга чаа күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктар-биле харылаарын орайдажып турар.

ВЦСПС-тиң болгаш чер-черде профэвилел органнарының эргелеп башкарып турар күрүне социал страхованиеннің бюджеди ээлүп турар. Бо чылын ол бюджет 12,6 миллиард рубльге чедер болгаш беш чылдың ийи чылдарының дургузунда 19,5 хуу көвүдээр. Пенсияларны болгаш түр үеде күш-ажыл кылып шыдавас болганы үзэн пособиелерни төлээринге, санаторийлерге болгаш дыштанылга бажыңнарынга халас болгаш чингелдезиг путёвкаларның төлевиринге улам хөй акша-хөренгилерни чарыгдап турар. Чүгле ийи чылдар дургузунда беэин санаторийлерге болгаш дыштанылга бажыңнарынга 18 миллион кижи дыштанган болгаш эмненген; 15 миллион уруглар школа каникулдарын пионер лагерьлеринге эртиргеп.

Чонга бараанарны садары көвүдеп, түрмектеп садар бараан саарылгазының планы ажыр күүсеттинип турар. Бо чылын бараан саарылгазының хемчээли 8,7 хуу өзер, а беш чылдың баштайгы ийи чылдарының дургузунда 18 хуу хире көвүдээр. Үлустүң хереглел бараанарының шынарын экижидер талазы-биле улуг ажыл чоруктуунун турар, оларның ассортиментизи улам-на янаы-бүрү болуп бар чоруур.

Совет кижилериниң чурталга болгаш амыдырал байдалы үргүлүү экижип турар. Чүгле бо юбилейлиг чылда безиин 11 миллион ажыг кижи чаа ажыныарже деңүп кирер.

Чонуун орулгаларының өзүлдези ажаалга кассаларга салыышкынынарның көвүдээри-биле капсырлажып турар. Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда чонуун салыышкынынары 8 миллиард ажыг рубльге көвүдээр.

Ийи дыштанып, беш ажыл хуннуң сезелиже ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны шилчидерин бо үеде боттандырып турары совет кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдырал-чурталгазының байдалын экижидеринге чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Социалистиг экономиканың болгаш национал орулганың өзүлдезининиң бедик темпилери ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң планын болгаш күрүне бюджедин чедишкиннинг күүседиринге дузалап турар. 1967 чылда бюджет тодаргайлаан план ёзугаар орулгалар талазы-биле 115,5 миллиард рубль, азы 101,4 хуу, чарыгдалар талазы-биле 114,5 миллиард рубль азы 100,9 хуу күүсеттинер. Бюджеттиң чарыгдаларындан орулгалары бир миллиард рубль ажыг болуур.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директивазында көрдүнген онаалгалар чүгле күүсеттинген эвес, харын ажыр күүсеттинген турар дээрзинге быжыг бүзүреллиг беш чылдың ийи чылдарының түңнелдери тургузуп турар-дыр.

1968 чылда күрүне бюджединиң төлевилели беш чылдың келир үшкү чылының улус ажыл-агый планыбиле бүрүн дүүштүр чогаттынган дээрзин министр дыңнаткан. Социалистиг экономиканы улам ыңай хөгжүдер, чүрттүң камгаланыр аргазын быжыглаар, чонуун чаагай амыдыралын улам бедидер талазы-биле партияның XXIII съездизиниң салган соруулгаларын боттандырар чорукту аргежок чугула акша-хөренги-биле бюджет хандырып турар.

1968 чылдың күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 123,8 миллиард рубль, чарыгдалдар талазы-биле — 123,5 миллиард рубль кылдыр киирип турар. Бо чыл-биле деңнээрге, бюджеттиң орулгалары 8,3 миллиард рубльге, а чарыгдалдары — 9,0 миллиард рубльге көвүдээр. Орулгаларның чарыгдалдардан көвүдеп туларын 308 миллион рубль кылдыр тодаргайлаан.

1968 чылдың улус ажыл-агый планында болгаш күрүне бюджединде бистиң чүрттүң экономика талазы-биле өспүшаан турар күүүзү чайыннанчаа-биле илереп турар. Партияның XXIII съездизиниң Директивазында дүүштүр СЭКП ТК-ниң Политбюрозуның ажылдап кылганы болгаш СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң бүрүнү-биле чүүлүг деп көргени совет улустуң чаагай амыдыралын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглерни планда болгаш бюджетте долу хемчээлдии-биле барымдаалап көрген.

1968 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирининиң адакы хемчээли 60 рубль чедир көвүдээр, ортумак хемчээлдиң төлевирин ап турар чамдык категорияның ажылдакчыларының ажыл төлевири болгаш шалыны база көвүдээр; станокчу ажылчыннарның шалыныныың тариф хемчээли, база ол ышкаш Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Европаның Сөңгү чүкте улус ажыл-агыйының хөй адырларының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл төлевири бедиир; Кыдыкы Сөңгү чүкте ажыллап турар кижилерге чингелделер калбарар; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның дыка хөй кезээнии төлөзелерининиң хуусазы үзаар; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринден үндүргүү чингедири болгаш күш чок болдурары уламчылавышаан; айда 61-ден 80 рубльге чедир ажыл төлевиринден үндүргүү оргумаа-биле 25 хуу чингээр, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның түр үеде ажылдаар шинээзин ышкынганда алыр пособиезининиң хемчээли бедиир. Чонуун пенсия хандырылгазының талазы-биле улуг хемчеглерни ап турар.

Бо улуг хемчеглерни боттандырары-биле 1968 чылда күрүне бюджединден 6 миллиард ажыг рубльди бээр. Бо бүгү болза он-он миллион совет кижилерниң боттуг орулгазының улам ыңай дыка көвүдээрин хандырар.

Бюджеттиң орулгаларының өзүлдези болза социалистиг экономиканың хөгжүлдезининиң бедик темпилиг болуруңга, национал орулганың көвүдээринге, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга экономиктиг реформаны чайгылыш чокка нептередиринге үнелелеттинер.

Бюджетке социалистиг ажыл-агыйдан кирер орулганың ниити түнү 112,7 миллиард рубль азы бюджеттиң бүгү орулгаларының 91 хуузу болур. Аңгы-аңгы улганылышкынар талазы-биле ол орулгалар даразында хемчээлге тодаргайлаттынган (миллиард рубль-биле):

	1967 чыл (Күүсеттинер доп болгаш тууралар)	1968 чыл (План)
Арыг орулгадан шилчылгелер, будурулге фондузу ээлээ төлелгелер, тускай төлелгелер, арыг орулганың артышкынындан тырттылгалар	39,6	43,8
Саарылга үндүрүү	40,9	42,2
Күрүне будурулгелериниң болгаш организацияларының социал хандырылгага киириидеэи, колхозтардан орулга үндүрүү болгаш оскедаа орулгалар	25,0	26,7

Ажыл-агыйларның акша мөөнөөшкиннериниде болгаш бюджеттиң орулгаларында арыг орулгалар ээ-не улуу-биле көвүдеп турар. Келир чылда арыг орулганың бүгү түнү 57,9 миллиард рубль болур, тодаргайлаарга бо чылга бодаарга 20 хуу өзер. Ажыл-агыйны чорударының чаа байдалында арыг орулганың өзериниге бодунуң ажыл-чорудугазында будурулге болгаш сан-хөө түннелдерин экижидер талазы-биле будурулгелериниң сонуургалдыг болу бергени идигин бээр.

Арыг орулгалардан төлелгелерниң составында будурулге фондузу ээлээшкинин 4,6 миллиард рубль кылдыр көрген. Тускай доктаатқынган төлелгелер 0,6 миллиард рубль. Келир чылын реформаны улам ыңай иептередириниң чергези-биле ол төлелгелер өзер апаар.

Будурулгенің болгаш бараан саарылгазының көвүдеп турары-биле чергелештир 1968 чылда саарылга үндүрүүнден кириишкинин 42,2 миллиард рубль кылдыр көрген, тодаргайлаарга бо чылга деңнээрге ол 3,2 хуу өзер-дир.

Ажыл төлевирининиң фондузунуң өзерин планнаанынга болгаш үндүргүлер хемчээлиниң ч

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИНГЕ 23 ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Хүн келген түдүм-на Совет эрге-чагырганың улуг байырлалы улам чоокшулап олурар. Маадырлыг бежен чылларның дургузунда бүдүрген чаагай үүленин түңнелин үндүрбүшаан, РСФСР-ниң составынга Тываның эки тура-биле бактаап киргеи үеэнилеп бээр эртеки 23 чыл дургузунда автономнуг аныяк республиканың чедип алган чедиишкиннериг ооң ажылчы чоннары чоргаарал-биле демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң составынга 1944 чылдың октябрьда Тываның бактаап киргени Тываның Октябрь сөөлүндеги хөгжүлдезиниң чайлаш чок түңнели, тыва улустуң төөгүзүнүң чаа шыпаглыг үе-чадазының эгези, амыдыралга кайгамчык улуг чедиишкини болган социал, экономика болган культура хөгжүлдезиниң күчүлүг идик болган.

Тыва республика ССРЭ-ниң составынга бактаап киреринiң үезинде бодунуң хөгжүлдезинге оске областтардан болгаш республикалардан дыка хожудап турган. Октябрь революциязының соонда дораан-на тургустунуп келген ол областтарга болгаш республикаларга улус аймак-агыйын социалистиг ёзу-биле чаартырын Адаптированный текст:

Тыва автономнуг области Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр тургузарын национал айтырыгның талазы-биле партияның программазынга бүрүн дүүштүр тыва улусту национал күрүне талазы-биле бүгү талалыг хөгжүдерин, ооң коммунистиг тургузуушкунга улам идепкейлиг киришкеи турарын барымдаалап боттандырган.

Совет Тываның ажылчы чоннарының дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкыны төөгүлүг ол чаагай үүлени бүдүргениниң катап-катап илерээн.

Тывага Совет эрге-чагырга тургустунга-ла 23-ле чыл эрткен, а ооң ажыл-агыйының болгаш культуразының бүгү адырларынга болган өскерлиишкиннер кайгамчыктыг!

Үлетпүрүң энергетика, даг-руда, түдүг материалдары, эът-сүт, чем бүдүрүлгелери ышкаш, шынавыла чаа адырлары тургустунган, транспорт, түдүг материалдары кылыр бүдүрүлге черлери, цехтер, эът комбинады, үш хлеб заводу, пиво заводу тутунган болгаи ажыдап турар. Кызылда Улуг-Хемни, Кызыл-Мажалык суурда Хемчик хемни кежилдир ийи демир-бетон көвүргүнү, өске-дээ түүлдерни тутқан.

Тываның бүгү үлетпүрүнүң ниити продукциязы 1944 чылдаазындан 1966 чылда 31,5 катап өскен. Электроэнергия бүдүрери, хөмүр даш үлетпүрү болгаш түдүг материалдарының үлетпүрү ээн шапкын хөгжүп келген.

Тываның аныяк үлетпүрүнүң күштери чечектелип турар, чаагай келир үелиг. 1970 чылда Хову-Аксының кобальт комбинады ажыглалга кирер, үлетпүрүнүң чаа адыры — өңнүг металлургия тургустунар.

Республиканың бүгү будуңнарында үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлериниң, бүдүрүлге, культура-амыдырал болгаш чуртталга объектилериниң улуг түдүүн чорудуп турар. Хөрекги салыышкыннарының ниити хемчээли чеди чыл дургузунда 171,5 миллион рубль болган, ооң 39,5 миллионун чуртталга тудуунга чарыгдаан. Совет эрге-чагырганың 22 чылдарының дургузунда Тывага 715,6 мүң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тутқан. Көдээ черлерге колхозтарның, колхозчуларның болган интеллигенциязының күжү-биле барык он тос мүң чуртталга бажыңнарын тутқан. Культура-амыдыралдың албан черлериниң хөй санныг бажыңнарын — башкы институдун, көдээ ажыл-агый техникумун, механизация училищелериниң бажыңнарының комплексизин, 107 школаларны, 126 клубтарны, 7 кинотеатрны, телевидение төвүн, 13 гостиницаларны, 464 магазиннерни, 159 столоваяларны болгаш өскелеп, хөй-хөй бран-савааларны тутқан. Ак-Довурак — Абаза аразының оруун тудары дооступ турар. Республиканың хоорайлары болгаш суурдары ганыттынмас кылдыр сайзырап өскен, чаагайжыды түүтүнген.

Республиканың үлетпүр, түдүг болгаш транспорт ажылдакчылары Октябрьның алдарлыг юбилейин байырлаарының эки аргазы дээрге-ле, кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгарже мөөнүзээри болур деп В. И. Ленининиң айтыышкынын удуртулга болдурбушаан, 1967 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Үлетпүр бүдүрүлгелери 9 айларның планын 105 хуу күүседкен. Пландан ажыр 1 млн. 240 мүң рубльдан продукциязын бүдүрген. Эрткен чылдың чоогур үези-биле деңнээрге, ниити продукцияның хемчээли 8,6 хуу өскен.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда Тываның үлетпүр бүдүрүлгелериниң кайгамчыктыг мурнакчыларының чедиишкиннеринге чоргаарланып турар. Бульдозерист Күнгуртуг Хурлакович Шадыптың, ПМК-62-ниң түдүг бригадазының бригадири Доржат Оолович Сарыгларның, чолачылар бригадазының бригадири Василий Алексеевич Жлановтуң, ужулучу Анатолий Павлович Богдановтуң болгаш өске-дээ хөй-хөй кижилерниң аттары куш-ажылга эрес-маадыр чоруктуң демдээ болу берген.

Республиканың партия, совет организациялары колхозчу жигүзүүнүң байлак дуржулгазынга, Коммунистиг партияның, Совет чазактың доктаамал дузаламчызынга даянышаан, 1953 чылда арат ажыл-агыйларны коллективизастаарын чедиишкинниг шиитпирлээн.

Арат ажыл-агыйларны коллективизастаары-биле кады Тываның партия организациязы кошкун араттарны сууржуң байдалче шилчидиринiң кончуг чугула болгаш нарын соруглазын шиитпирлээн. Кошкун араттарның өглерден чагагайжыды түткан бажыңнарже көжүп киреринiң 1958—1959 чылдарда колмуунда доозулган.

20 чыл четпес үе эрткенде Тыва механизастаан чер болгаш мал ажыыдыр республика кылдыр хуулган.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чылдың нарын агаар-бойдус байдалдарында Октябрьның 50 чыл өөнга алдар кылдыр көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин долдур күүседир дээш демисежин турар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле бүгү планның даалгаларны 1967 чылдың ноябрь 7-де күүседир ужурлуг.

Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш өске-дээ чамдык районнарның көдээ ажыл-агыйының ажыышчилери социалистиг хүлээлгелерни багай эвес күүседип турар. Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозу бүгү планның даалгаларын күүсеткен. Бо үеде Тываның тараажылары дүжүт дээш демисежин чорудуп, дүжүт ажаап алыр болгаш күрүнеге тараа садар ажылдарны доозарынга чоокшулап турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда Тываның үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый талазы-биле чедип алган чедиишкиннерни СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезининiң чайыннанчак чижээ-дир.

Социализм национал культураның хөгжүлдезинге делгем оруктуг ажыдып берген. Тывага национал хевиринг, социалистиг утка-шынарлыг культураның моон мурнунда кезүлбээн чечектелишкиннерни чедип алдынган. 1930 чылга чедир тывалар боттарының бижик-биличи чок чораанны билдингир болгай. Бижик билир кижилер 1,5—2-ле хуу турган.

Совет чазак ол-ла чылдарда Тыва Арат Республикага улуг дузаламчыны көргүскен. ССРЭ-ниң эртем экспедициязын Тываже чорутпан. Ук экспедиция түс черниң тыва диалектилерни шинчилеп көөрүнге үндезилээш тыва бижиктi чогаадкан. Эртемденнер А. Л. Покровский, П. П. Маслов, Х. М. Сейфулин, А. А. Пальмбах болгаш өскелер-дээ ажылдап турган бирги эртем экспедициязының эртемденнеринге кызыгаар чок өөрүп келгеннерни ылаңгыя чорудуп турар.

Тывага ёзулуг культура революциязы Совет эрге-чагырганың чылдарында боттанган.

1966—1967 ооредилге чылында ооредилгениң бүгү хевирлери-биле 56,4 мүң кижини хаара тутқан. Ол болза бистe дөрт кижиниң бирээзи-ле ооренип турар дээни ол.

1944—1945 чылдарда школаларны болгаш оларда ооренчиктерни деннеп көөр болза, 1966—1967 ооредилге чылында школаларның саны барык 2 катап, оларда ооренчиктерниң саны 6 ажыт катап көвүдээн. Республикада сес чылдыг ыяавыла ооредилгени боттандырган болгаш өртүмек ооредилгени калбак хемчээлдерге чорудуп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарынга бистe түргүтүнген болгаш ажылдан турар тараажында ооредилге черлери бар: Кызылда күрүнениң педагогика институдуна, культура, социалистиг реализмниң, механизация болгаш түдүг училищелери. Чүгле 1966—67 ооредилге чылында педагогика институдунга 1437 студентилер ооренген, а беш өртүмек ооредилге черлеринге— 3,1 мүң сургууулдар хаара тутқан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында чаа совет интеллигенция, эртем ажылдакчылары өскен. Эртем-шинчилел институдунда, ол шынаан педагогика институдунда 20 ажыт эртем кандидаттары ажылдап турар болгаш оларның хөй иеруузу тыва национал кадрлар. Чечен чогаал улуг хөгжүлдени алган, социалистиг реализмниң уран чүүл түргүстүнган. Совет Тываның чечен чогаалы болгаш уран чүүл чаа кижини — социалистиг чаартылгаларның киржиичизин кижизидиринге бүрүн бараан болуп турар. С. Сарыг-оолдуң, О. Сагаа-оолдуң, Ю. Кюнзегештиң, О. Сувакпиттиң, Л. Чадамбаның болгаи оске-дээ чогаалчыларның чогаалдарында чаартылган Тываның өвүр-хевирин оска чараажы, уран чечени-биле бүрүп көргүскүзээн. В. Кок-оолдуң — «Хайыраан бот», С. Токалың — «Төңгүр-оол», «Бөттелган күзел», О. Сагаан-оолдуң — «Чүчүүл», «Оттуушкун» болгаш оске-дээ тыва авторларның шиилери костүүлеп келген.

Клубтар, культура бажыңнары болгаш библиотекалар — массө-политиктиг ажылдың төптери болуп турар. Совет Эвилелиниң составынга кирип турда, Тывага 44 клуб, 45 библиотека, а киноустановкалар чүгле 9 турган. Ам республикада 94 көдээ клубтар, 20 культура бажыңнары болгаи 197 түдүм киноглар, 15 көжүп чорууг киноглар бар. Чүгле 1965 чылда колхозтарга, аңгы-аңгы бригадаларга болгаи фермаларга 14 клубту тутқан. Бүгү клубтарда болгаи культура бажыңнарында бот-тывынгыр үран чүүлдүң шин, ниити ырның, таңцының, музыканың дээш өске-дээ болгумнеря ажылдап турар.

Чуруктуларның, графиктериин болгаш ыяштан, даштан чүве чазап кылыр улустуң үран шеверлериниң чогаадыкчы ажылы улам өскен. Бо чылын Омск хоорайга болуп эрткен «Социалистиг Сибирь» деп делгедге бистің 26 түрүктүлардыыс болгаи улусчу мастерларывыс киришкен.

СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң «Совет улустуң чаагай байлың улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглер дугайында» доклады болгаи бистің республиканың будурукчу күштериниң хөгжүлдезинге дузалаар хемчеглер талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Төвүзелиниң чаа хүлээп алган доктаалы—бистің партиявыстың Төп Комитединиң болгаи Совет чазактың Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарынга байырлал бүдүүзүнде бараалгаткан кайгамчык белээ. тыва улустуң ооң ыяйгы чечектелишкиннiнiң дугайында оларның докламаал сагыш салышкынының херечизи болур. Ол хемчеглер республиканың экономиказын болгаи культуразын хөгжүдеринге бистерни чаа-чаа чедиишкиннерже хей-аът кирип турар.

Төрээн партиязының болгаи Совет чазаанын ол сагыш салышкынынга Тываның ажылчы чоннары боттарының карак-кызыл күш-ажыы-биле харыылаарлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

Депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгези 2-ги арында).

хамаарышпас национал экономиказын бижыглаарынга экономика болгаи техника талазы-биле хемчимче көрүзеринге өргежок чугула акша-хөреңги бюджетте көрдүнген. Совет Эвилели болза күрүне бүрүзүнүң хамаарышпас чоруун, бүрүн эргезин болгаи девискээр талазы-биле дээш болбас чоруун хүндүлеп көрбүшаан, даштыкы күрүнелер-биле бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүдүп турар.

Оон ынай илеткелчи үлетпүрүң акшаландырарын чугаалаан. Бистің үлетпүрүвүс улуг кодургулуушкүвде туруп турар, амгы үеде бүдүрүлге болгаи техника талазы-биле эң нарын соруглаарыны ол шиитпирлеп, чүүттүң бүгү экономиказының хөгжүдезининiң бедик темпилерин хандырып турар. СЭКП-ниң XXIII съездиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларын ёзугаар 1968 чылда үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериң улам ынай өстүрериң, үлетпүр бүдүрүлгезинiң структуразын сайзырангайжыдарын, ооң ажыктыг болуруи бедидерин төлевилеп турар.

Келир чылда үлетпүрүң акшаландырарынга 51,8 миллиард рубльди, ооң иштинде бюджеттиң күсели-биле 23,9 млрд. рубльди бээр.

Улус ажыл-агыйында эртем-техниктиг депшилгени тодаралып турар энергетика, машина түдүүшкүну, металлургия, химия үлетпүрү, электроника ышкаш аар индустрияның ынаар адырларынга эң хөй чаргыгалар үнер. Бо кол чугула адырларны акшаландырарынга 22 млрд. хире рубльди үндүрер, ол дээрге үлетпүрге бүгү салыышкыннарның барык 42 хуузу болур.

Аар үлетпүрүң колдады хөгжүдерни бистің партияның чиигипе шугумнут, бүгү улус ажыл-агыйын көдүрериниң үндезиниериниң үндезини болур. Бо адырга чедип алдынган чедиишкиннер болза чиик болгаи аътчем үлетпүрүнге херек бүдүрүлгениң чепсектерин бүдүрерин калбартырып, оон-биле хереглел чүүлдерин бүдүрерин өстүрериниң темпилерин ыяа белдилерин хандырар. 1967 чылдыңга үзүр 1968 чылда үлетпүрүнүң бүгү продукциязы 8,1 хуу өзер, хереглел чүүлдерин бүдүрүп үндүрер адырларының продукциязы 8,6 хуу көвүдээр ужурлуг.

Улус хереглелиниң төлевилеттинип турар барааннарын бүдүрерин калбартырып-биле 1968 чылда чиик болгаи аъш-чем үлетпүрүн хөгжүдеринге 8,1 млрд., азы бо чылдыңдан 12,4 хуу хөй рубльди бээр. Чонга херек барааннар бүдүрерин өстүрери болза, хереглел барааннарын бүдүрерин шингээлип алырынга болгаи көвүдериниге бүдүрүлге черлериниң— аар үлетпүрүнүң ажылдакчыларын деткип, ниити бээр талазы-биле чоруулар хемчеглерге база дузалаар.

Ажылчы чоннарның ниизы-бүрү барааннарга болгаи өске-дээ чүүлдерге хереглелиң хандырарынга чүрт үлетпүрү база чоннуң эмыырал хандырыгланының бүдүрүлгелери чугула үзүр-дузалыг. Келир чылын чүрт үлетпүрүнүң болгаи амыырал хандырарынга бүдүрүлгелериниң түүлүнге база калбарыышкынынга 670 миллион. тодаргайларга бо чылдыңдан 26 хуу хөй рубльди бээр.

Партия биле чазак совлгу чылдарда бо адырларны улам ынай хөгжүлдер талазы-биле эртем-техниктиг депшилгени тодаралып турар энергетика, машина түдүүшкүну, металлургия, химия үлетпүрү, электроника ышкаш аар индустрияның ынаар адырларынга эң хөй чаргыгалар үнер. Бо көл чугула адырларны акшаландырарынга 22 млрд. хире рубльди үндүрер, ол дээрге үлетпүрге бүгү салыышкыннарның барык 42 хуузу болур.

Аар үлетпүрүң колдады хөгжүдерни бистің партияның чиигипе шугумнут, бүгү улус ажыл-агыйын көдүрериниң үндезиниериниң үндезини болур. Бо адырга чедип алдынган чедиишкиннер болза чиик болгаш аътчем үлетпүрүнге херек бүдүрүлгениң чепсектерин бүдүрерин калбартырып, оон-биле хереглел чүүлдерин бүдүрерин өстүрериниң темпилерин ыяа белдилерин хандырар. 1967 чылдыңга үзүр 1968 чылда үлетпүрүнүң бүгү продукциязы 8,1 хуу өзер, хереглел чүүлдерин бүдүрүп үндүрер адырларының продукциязы 8,6 хуу көвүдээр ужурлуг.

Улус хереглелиниң төлевилеттинип турар барааннарын бүдүрерин калбартырып-биле 1968 чылда чиик болгаи аъш-чем үлетпүрүн хөгжүдеринге 8,1 млрд., азы бо чылдыңдан 12,4 хуу хөй рубльди бээр. Чонга херек барааннар бүдүрерин өстүрери болза, хереглел барааннарын бүдүрерин шингээлип алырынга болгаи көвүдериниге бүдүрүлге черлериниң— аар үлетпүрүнүң ажылдакчыларын деткип, ниити бээр талазы-биле чоруулар хемчеглерге база дузалаар.

Ажылчы чоннарның ниизы-бүрү барааннарга болгаи өске-дээ чүүлдерге хереглелиң хандырарынга чүрт үлетпүрү база чоннуң эмыырал хандырыгланының бүдүрүлгелери чугула үзүр-дузалыг. Келир чылын чүрт үлетпүрүнүң болгаи амыырал хандырарынга бүдүрүлгелериниң түүлүнге база калбарыышкынынга 670 миллион. тодаргайларга бо чылдыңдан 26 хуу хөй рубльди бээр.

Партия биле чазак совлгу чылдарда бо адырларны улам ынай хөгжүлдерни чоруктап. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Төвүзелдери, министерствolар болгаи ажылчы чоннар депутаттарының Советтери болза, чүрт үлетпүрүн хөгжүдер, чоннуң амыырал хандырыгланын калбартыр болгаи шынарын экижидер дугайында улуг инициативазы база сагыш салышкынын илередир, чигээтинiң, материалдарның чер-черде курлавырларын бүдүрүлгеге бүрүн ажыглаар ужурлуг.

Бүдүрүлге черлериниң ажыл-агыйсаң ажыл-чорудулгазынга орулгалыг болуру ээн чугула ужур-дузалыг. 1968 чылда үлетпүр министерстволарының, ведомстволарның орулгазы 20 хуугa өзер болгаи 36,9 млрд. рубль чедер.

Келир чылын үлетпүрүнүң ажылының түңнелдеринге экономиктиг реформаны үлам ынай иептередирiп үлам ээи салдарны чедирер апаар. 1968 чылда үлетпүрге экономиктиг реформа колдуунда доостур.

Министерстволар болгаи төп албан черлери чыгыынган дуржулганы барымдаалаш, ажыл-агыйны ээлеп башкарарының чаа байдалдарынче шилчидиринге бүдүрүлгелерни болурчогуруу-биле белеткеп, ажыл-агый болгаш сан-хөө ажыл-чорудулгазын ээде тургузар талазы-биле бүгү хемчегнин дузаламчызын оларга көргүзер ужурлуг.

1968 чылда арыг орулганың күсели-биле тургустунар экономиктиг идик бериишкиннiң фондулары ээлеп көвүдээр. Ол фондуларның ниити түңнү 3,5 миллиард рубль болур болгаш бо чылдыңдан 1,6 катап көвүдээн турар.

Үлетпүрүң үлам ынай хөгжүлериниң орулгаларын чедиишкиннiг шиитпирлээр төлээде бүдүрүлгени болгаш чыылдаларны өстүреринiң бүдүрүлге бүрүзүнде, адыр бүрүзүнде бар турар мурлавырларын идепкейлин-биле дилеп тывар болгаш дозузубиле ажыглаары эргежок чугула дээрзин илеткелчи демдеглээн. Бистің үлетпүрүвүстүң кол курлавыры болза кол бүдүрүлге фондуларының ажыктыын бедилери, эртемнин болгаш техниканың чаа чедиишкиннерин бүдүрүлгеге иептередирiп болур деп. ол демдеглээн. Улус ажыл-агыйын чаа техника болгаш дериилге-биле улам ынай дериирiн 1968 чылда улус ажыл-агый планында көрген, бүдүрүлге күүлерiн дээре ажыглаар талазы-биле тодаргай даалгаларны докладтаткан. Келир чылын улус ажыл-агыйы 15 миллиард хире рубльдин чаа дериилгезин алыр.

Ажыглалга чаа киирген бүдүрүлге күүлерiн эң түрген шингээлип алыры ажыл-агый түргузуушкунунуң улуг айтырыы болуп турар. Бо талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган бүдүүлгелер үлетпүрде эвээш эвес бар. Ынчаарга чаа бүдүрүлге күүлерiн болган чок-ла оожум шингээлип ап, үр үениң дургузунда төлевилээн нормаларынга чедирип шыдавайн турар.

Боттарының эргелинде бар турар материал болгаш сан-хөө курлавырларын хумагаладыг болгаш камныг ажыглаар, хөмүр даштың, цементиниң, нефтиниң килограмм бүрүзүн, улустуң хөреңгилериниң рубль бүрүзүн ажыл-агыйжы ёзу-биле хөөр деп үлетпүрүнүң ажыл-агыйжы ёзу-биле хөөр деп турарын илеткелчи дыңнаткан.

Бүдүрүлгениң болгаш социалистиг чыылдаларның өзүлдезиниң улуг аргалары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үргүлчү бедидеринде салдынган. Беш чылдың баштайгы ийи чылдарында үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык 13 хуу бедиир, ол болза планныг даалгадан ашкан дээни ол. Күрүненiң материал болгаш сан-хөө курлавырларын ээлеп көвүдедир арганы ол берип турар. 1968 чылда үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 6 хуу бедидерин айтып турар. Чүгле ол факторнуң күсели-биле үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң 70 ажыт хуузун ажыр ужурлуг.

Сөөлгү үеде министерстволар болгаш бүдүрүлгелер бистің үлетпүрүвүстү хөгжүдерiниң база бир улуг айтырыы — продукцияның шынарын бедидеринге улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар апаргаи. Ажыл-агыйны ээлеп башкарарының чаа байдалдары кылыгларның шынарын, идегелдиин болгаш үр үеде эдилээрин бедидеринге бүдүрүлгелер коллективтериниң совүүргалын күштелдирип турар.

1968 чылда улус ажыл-агый планында дуүштүр көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерiнге 16,4 миллиард рубльди, ооң иштинден 9,0 миллиард рубльди бюджеттен киирер. Көдээ ажыл-агыйга салыышкынар 1967 чылыы-биле деңнээрге, 7,6 хуу өзер.

Көдээ ажыл-агыйга күрүненiң капитал салыышкынарының ниити хемчээлин 6,4 миллиард рубльге көрүп турар, азы бо чылдыңдан 18 хуу артык болуп турар. Колхозтар болгаш совхозтар ажыл-агыйның планын үндезилээш, капитал салыышкынарын, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, минерелдиг чемишчидилгелерни болгаш бүдүрүлгеге ажыглаар оске-дээ бараанарны бээри дыка улгадыр.

Сөөлгү чылдарда колхозтарның кол болгаш саарылга фондуларынга Бүрбанкының чээли салыышкыны улгатқан. 1968 чылда колхозтар 1.750 млн. рубль түңнүг узун хуусаалыг чээлини алырлар, азы ол бо чылдыңдан 9,4 хуу хөй.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директиваларынга дүүштүр бистің чүртүүүета капитал тудуушкунунуң кончуг улуг программазы боттанып турар деп В. Ф. Гарбузов демдеглээн. Ол улус ажыл-агыйының адырларының бүдүрүлге күүлерiн үргүлчү өстүрер. ам ажылдап турар бүдүрүлгелерни техника талазы-биле катап чепсеглээр, чурттагга фондузун улгатыпар арганы бээр. Сөөлгү үеде партия болгаш чазак капитал тудуунгу планнарын болгаш организастарын экижидериниң талазы-биле чамдык чүгүла хемчеглерни ап чорутқан.

Улус ажыл-агыйының планынга үндезилээш, капитал салыышкыныларын акшаландырыышкынга хүлээлгелерни ап чорутқан. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле бүгү планның даалгаларны 1967 чылдың ноябрь 7-де күүседир ужурлуг.

Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш өске-дээ чамдык районнарның көдээ ажыл-агыйының ажыышчилери социалистиг хүлээлгелерни багай эвес күүседип турар. Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозу бүгү планның даалгаларын күүсеткен. Бо үеде Тываның тараажылары дүжүт дээш демисежин чорудуп, дүжүт ажаап алыр болгаш күрүнеге тараа садар ажылдарны доозарынга чоокшулап турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда Тываның үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый талазы-биле чедип алган чедиишкиннерни СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерни амыыралга боттандырары улуг экономиктиг үжүр-дузалыг. Чүрттүң бүгү-ле совхозтарынга долу бот-орулга-чарылганы нептередиринге чаа байдалдарда ажылдап турар совхозтарның ажылының дуржулгазын өөренирiн болгаш калбартып нептередирiн ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Сан-хөө министерствозунга, ССРЭ-ниң Бүрбанкызынга, ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелинге болгаш эвилелдешкен республикаларның министрлер Төвүзелдеринге чазак даскан.

1968 чылда көдээ ажыл-агыйга тракторларны, комбайннарны, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, минерелдиг чемишчидилгелерни болгаш будурулгеге ажыглаар оске-дээ бараанарны бээри дыка улгадыр.

Сөөлгү чылдарда колхозтарның кол болгаш саарылга фондуларынга Бүрбанкының чээли салыышкыны улгатқан. 1968 чылда колхозтар 1.750 млн. рубль түңнүг узун хуусаалыг чээлини алырлар, азы ол бо чылдыңдан 9,4 хуу хөй.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директиваларынга дүүштүр бистің чүртүүүета капитал тудуушкунунуң кончуг улуг программазы боттанып турар деп В. Ф. Гарбузов демдеглээн. Ол улус ажыл-агыйының адырларының бүдүрүлге күүлерiн үргүлчү өстүрер. ам ажылдап турар бүдүрүлгелерни техника талазы-биле катап чепсеглээр, чурттагга фондузун улгатыпар арганы бээр. Сөөлгү үеде партия болгаш чазак капитал тудуунгу планнарын болгаш организастарын экижидериниң талазы-биле чамдык чүгүла хемчеглерни ап чорутқан.

Улус ажыл-агыйының планынга үндезилээш, капитал салыышкыныларын акшаландырыышкынга хүлээлгелерни ап чорутқан. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле бүгү планның даалгаларны 1967 чылдың ноябрь 7-де күүседир ужурлуг.

Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш өске-дээ чамдык районнарның көдээ ажыл-агыйының ажыышчилери социалистиг хүлээлгелерни багай эвес күүседип турар. Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозу бүгү планның даалгаларын күүсеткен. Бо үеде Тываның тараажылары дүжүт дээш демисежин чорудуп, дүжүт ажаап алыр болгаш күрүнеге тараа садар ажылдарны доозарынга чоокшулап турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда Тываның үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый талазы-биле чедип алган чедиишкиннерни СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерни амыыралга боттандырары улуг экономиктиг үжүр-дузалыг. Чүрттүң бүгү-ле совхозтарынга долу бот-орулга-чарылганы нептередиринге чаа байдалдарда ажылдап турар совхозтарның ажылының дуржулгазын өөренирiн болгаш калбартып нептередирiн ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Сан-хөө министерствозунга, ССРЭ-ниң Бүрбанкызынга, ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелинге болгаш эвилелдешкен республикаларның министрлер Төвүзелдеринге чазак даскан.

1968 чылда көдээ ажыл-агыйга тракторларны, комбайннарны, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, минерелдиг чемишчидилгелерни болгаш будурулгеге ажыглаар оске-дээ бараанарны бээри дыка улгадыр.

Сөөлгү чылдарда колхозтарның кол болгаш саарылга фондуларынга Бүрбанкының чээли салыышкыны улгатқан. 1968 чылда колхозтар 1.750 млн. рубль түңнүг узун хуусаалыг чээлини алырлар, азы ол бо чылдыңдан 9,4 хуу хөй.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директиваларынга дүүштүр бистің чүртүүүета капитал тудуушкунунуң кончуг улуг программазы боттанып турар деп В. Ф. Гарбузов демдеглээн. Ол улус ажыл-агыйының адырларының бүдүрүлге күүлерiн үргүлчү өстүрер. ам ажылдап турар бүдүрүлгелерни техника талазы-биле катап чепсеглээр, чурттагга фондузун улгатыпар арганы бээр. Сөөлгү үеде партия болгаш чазак капитал тудуунгу планнарын болгаш организастарын экижидериниң талазы-биле чамдык чүгүла хемчеглерни ап чорутқан.

Бо адырга планнаашкынның болгаш экономиктиг идик бериишкиннiң чаа системазынче шилчилге тудуушкунунуң үнезин чинегидиринге дыка улуг үзүр-дузалыг болур деп, Бистің республиканың үлетпүрүнге, культураже, социалистиг реализмниң, механизация болгаш түдүг училищелери. Чүгле 1966—67 ооредилге чылында педагогика институдунга 1437 студентилер ооренген, а беш өртүмек ооредилге черлеринге— 3,1 мүң сургууулдар хаара тутқан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында чаа совет интеллигенция, эртем ажылдакчылары өскен. Эртем-шинчилел институдунда, ол шынаан педагогика институдунда 20 ажыт эртем кандидаттары ажылдап турар болгаш оларның хөй иеруузу тыва национал кадрлар. Чечен чогаал улуг хөгжүлдени алган, социалистиг реализмниң уран чүүлү түргүстүнган. Совет Тываның чечен чогаалы болгаш уран чүүлү чаа кижини — социалистиг чаартылгаларның киржиичизин кижизидиринге бүрүн бараан болуп турар. С. Сарыг-оолдуң, О. Сагаа-оолдуң, Ю. Кюнзегештиң, О. Сувакпиттиң, Л. Чадамбаның болгаи оске-дээ чогаалчыларның чогаалдарында чаартылган Тываның өвүр-хевирин оска чараажы, уран чечени-биле бүрүп көргүскүзээн. В. Кок-оолдуң — «Хайыраан бот», С. Токалың — «Төңгүр-оол», «Бөттелган күзел», О. Сагаан-оолдуң — «Чүчүүл», «Оттуушкун» болгаи оске-дээ тыва авторларның шиилери костүүлеп келген.

Клубтар, культура бажыңнары болгаш библиотекалар — массө-политиктиг ажылдың төптери болуп турар. Совет Эвилелиниң составынга кирип турда, Тывага 44 клуб, 45 библиотека, а киноустановкалар чүгле 9 турган. Ам республикада 94 көдээ клубтар, 20 культура бажыңнары болгаш 197 түдүм киноглар, 15 көжүп чорууг киноглар бар. Чүгле 1965 чылда колхозтарга, аңгы-аңгы бригадаларга болгаи фермаларга 14 клубту тутқан. Бүгү клубтарда болгаш культура бажыңнарында бот-тывынгыр үран чүүлдүң шин, ниити ырның, таңцының, музыканың дээш өске-дээ болгумнеря ажылдап турар.

Чуруктуларның, графиктериин болгаш ыяштан, даштан чүве чазап кылыр улустуң үран шеверлериниң чогаадыкчы ажылы улам өскен. Бо чылын Омск хоорайга болуп эрткен «Социалистиг Сибирь» деп делгедге бистің 26 түрүктүлардыыс болгаи улусчу мастерларывыс киришкен.

СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң «Совет улустуң чаагай байлың улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглер дугайында» доклады болгаи бистің республиканың будурукчу күштериниң хөгжүлдезинге дузалаар хемчеглер талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Төвүзелдиниң чаа хүлээп алган доктаалы—бистің партиявыстың Төп Комитединиң болгаи Совет чазактың Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарынга байырлал бүдүүзүнде бараалгаткан кайгамчык белээ. тыва улустуң ооң ыяйгы чечектелишкиннiнiң дугайында оларның докламаал сагыш салышкынының херечизи болур. Ол хемчеглер республиканың экономиказын болгаи культуразын хөгжүдеринге бистерни чаа-чаа чедиишкиннерже хей-аът кирип турар.

Төрээн партиязының болгаи Совет чазаанын ол сагыш салышкынынга Тываның ажылчы чоннары боттарының карак-кызыл күш-ажыы-биле харыылаарлар.

Улус чыры-дышкыны, эртем, культура	1967 (турал чоогур күүсел-биле)	1968 (планнаан)
	19,9	21,0
Кадык камгалалы болгаш күш-культура	7,4	7,6
Күрүненiң социал страхованиязи болгаш социал хандырылгазы	16,1	17,1

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга тускай эртемнилерни белеткээринiң ыынарын экижидерiн ниитилеп бүдүрүлгезининiң чогумчалыын бедидеринге улуг ужур-дузалыг. Кадрлар белеткээринге бюджеттен 3,9 миллиард рубльди үндүрүп бергеи.

Бичии болгаш алээдың урулларының ниити ооредилгезинге, кижизидилгезинге күрүненiң чарыгдалары 1968 чылда 400 миллион рубль көвүдээр болгаш 9,5 миллиард рубль чедер. Хүндүлүг школаларга 1967 чылдаазындан 1,4 миллион хөй иймпке 45,6 миллион сургууулдар ооренир. Узагаткүннүг школалар болгаш болуктуг улам хөгжүүр. оларга барык 4 миллион уруглары ооредир, кижизидер.

Ам урулларның школа назыны четтээнiринiң албан черлериниге урулар кижизидери костүп көрбээни-биле калбарган, ада-иелериниң ажылдап болгаш амыырал-чурттагга байдалын ол дыка ажыктыг турар. Уруглар садтарынга болг

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының

үшкү сессиязы

Депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУҢ илеткелиниң төнчүзүү

(Эгези 3-ну арымда).

дарның бетики хемчээлдеря улагадыр. Чаңындан тура инвалид болганнарга тыпсыр пособие деталттынган.

1968 чылда шуулу 38 миллион кижи, оон иштинде 11 миллион хире колхозчулар пенсия алыр.

Күрүнениң социал страхованиие бюджеди 1967 чылдагыдан 8,1 хуу улагадыр болгаш 13,6 миллиард рубль чедер.

ССРЭ-ниң Сан министри бодунуң илеткелиниге кампаниага болган эргеленге үндүрер чарыттадарны тодаргайлап чугаалаан. Совет Эвилели ангы-ангы иштилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың бока-хелбөө дотуннаарыынче ленинчи угланышкынны чайгылыш чок барымдаалал турар. Бистиң күрүневис тайбыңы болган делегейниң аймыл чок чоруун ыяш кампалавышаан, бодунуң кампаниюр аргалыг мөөн сөңгаар-даа ак бедик деңнелиг тургузаар.

Социалистиг күрүне бүгү делегейдиг тайбыңны мык кампалап турар. Ынчаныкке империализм турган шаанда, эжелекчи дайынвар болуур аймыл база бар.

Совет кижилер америк империализминиң кеңиг агрессиязынга удур выетнам улустуң демиселин шиитпирлиг деткип турар. Олар Израильдиң талазынган дайынзырак үүлгедиглерге удур, оон империалистиг болучукчуларынга удур араб чурттарының улустарының чөптүг демиселин деткип турар.

Делегей байдалы дүшкүүрлүг болганының уламыдан бистиң чуртувустуң кампаниар аргалыын күштелдирери негеттиниң турар. 1968 чылда кампаниага үндүрүп бээр акшаландырышкынныар 16,7 миллиард рубль түңнүг кылдыр көрүнгеш, ол түүн бюджеттиң бүгү чарыттадарының 13,5 хуузу болган.

Күрүне эргеленииниң органнарын хандырарының чарыгдалары 1968 чылдың бюджединде 1,5 миллиард рубль түңнүг кылдыр көрүнгеш. Бот-оруга-чарыгдалыг бүдүрүлге чөрленииниң болган ажыл-агый организацияларының эргелөл апнадылын хандырарының чарыгдалдарын чарыын боттарының хөреңгелериниң күселп-биле боттандырар деп ССРЭ-ниң Сан министри чугаалаан.

Эвилелдешкен республикаларның 1968 чылда бюджеттерииң төлевилелдерин дараазында түңнерге тодаратказ:

	(Миллион рубль-биле)
РСФСР	28.675
Украин ССР	10.274
Белорус ССР	2.207
Үзбек ССР	2.340
Казах ССР	4.234
Грузин ССР	1.016
Азербайджан ССР	1.102
Литва ССР	1.020
Молдав ССР	625
Латви ССР	690
Кыргыс ССР	640
Таджик ССР	580
Армян ССР	683
Туркмен ССР	544
Эстон ССР	473

Эвилелдешкен республикаларның бюджеттериниң оруглаарының кол кезии социалистиг бүдүрүлгелерден болган ажыл-агый организацияларынган оруглаан, саналга, бүдүрүлгенииң кол фондулары болган саарылга хөреңгиин дээш төлевир, саарылга үндүрүг болган оске-даа төлевирлер хевирлиг оруглаардан тургустунар.

Эвилелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйын хөгжүдгенине 44,7 миллиард рубльди, оон иштинде бюджеттиң күселп-биле 22,5 миллиард рубльди бээр.

Социал-культура хемчегленнге эвилелдешкен республикаларның бюджеттеринде 30,5 миллиард рубльди тодаратказ, азы бо чылын турүп турарындан 1,2 миллиард рубль хөй болган. Ол болза чырыдыышкынның, культураның болган кадык кампаладынның албан чөрленииниң четкиинин улам кавбартырыга, чоннуң оларның хандырар деңнелии бедидериниге дузалаар.

Улус ажыл-агый планында көрүнген хемчегленин бүрүнү-биле боттандырар төлээде, эвилелдешкен республикаларның хуума оруглаарыгга болган бүгү-авилел оруглаарындан саналашкыныарга немелде кылдыр эвилел бюджединден: Үзбек ССР-ге — 186 миллион рубльди, Казах ССР-ге — 920 миллион рубльди, Таджик ССР-ге—29 миллион рубльди болгаш Туркмен ССР-ге — 58 миллион рубльди үндүрүп бээр.

1968 чылда бюджет төлевилелиниг кады 1966 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң күселдиниң дугайында отчёттуг ССРЭ-ниң Дээди Совединиге бадыткадыры-биле чазак кииран турар деп, В. Ф. Гарбузов сессияга илеткээн. Ол бюджетти оруглаар талазы-биле 106,3 миллиард рубльге азы 100 хуу, чарыгдалар талазы-биле 105,6 миллиард рубльге азы 99,6 хуу күүсеткен. Оруглаарның чарыгдалдарны анканы 720 миллион рубль болган. Оруглаарның болган чарыгдаларның түс-түс хевирлериниң талазы-биле тодаргай мөзүлөр депутаттарга үлеп берген отчётта бар.

ССРЭ-ниң сан министри түңнелиниде мынча дээн:

Бистиң улус бодунуң маадырлыг чедиишкиннери-биле коммунизминиң идеяларынга кызыгаар чокка бердингении көргүсвеп. Алдарлыг ленинчи партияга удуртурган, долу күштүг болган энергиялыг совет кижилер социалистиг экономиканың болган культураның хөгжүдгенинге, бодунуң Төрээн чуртуунуң күчүзүн быжыглаарынга чаа-чаа кайгамчыктыг үнелелгелерни чедип ап турар. Юбилейлиг чылда чедип алдынган канчаар-даа ажок улуг чедиишкиннер быжыглаттынган болгаш албаан турар дээрзинге чигзинир турбас. Улус ажыл-агый планының болгаш беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылының бюджединиң чедиишкинниг күүселдези бистиң чуртувуска коммунистиг иштилелдиң түргузуушкунуунга төлептиг салдыышкын болур.

Октябрьның юбилейинге

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың амыдыралы Октябрьйың социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белетелдиң доозуңүнүң ССРЭ биле ГДР-ниң аразында бүзүлбес шаңыралды быжыглаарының доозуңүнүң адаа-биле хайыттын турар.

Юбилейлиг чылда ГДР-ниң 270 мүң ажыг хамаатызары герман-совет шаңыралын шиитиделинге киргеш.

Республиканың ажыл-бүрү хоорайларынга чоннуң болгаш аныяктарының ам ГДР-де чоруп турар болүк совет комсомолчулар болгаш туристер-биле, Германияда турар болүк шеригленииң шерег албаныгларыбиле чүректиң ханыымнан ужуражыышкыннары болгулаан.

10 мүң ажыг (олдар, кыстар — Хостуг немец аныяктарның Эвилелиниң кежигүннери болгаш Эрнст Тельман аттыг организациязының пионерлери чыскаалып алган, Карл Маркс — Штадт кудумчулары-биле хоорайның төп шөлүнче эртип, джыгчын ажыының хөрээнге шыычыын көргүзеер.

Революциянның факелин автомашина-биле шөлге чедирип келген. Ук факель Ленинградта Маре шөлдеи Ростокка чедир улуг орукту эртеен. Ростоктан факелди хоорайга чедирип келген.

Революциянның факелин чедирип келгенииң ёзулалы совет-герман шаңыралдың масселыг митингизиниге доозулган. Улуг Октябрьның 50 чылының бүдүүзүнде ук факелди ГДР-ниң шаңыысалы — Берлинге чедирер деп турар.

Министриң медеглели

МЕХИКО. (СЭТА). Колумбия социалистиг чурттар-биле садыг харылзаалларын хөгжүдеринге сөмүүргелдыг. Бистиң продуктуларывысты ол чурттарның рыногунга хереглеп турар. Социализм чурттары-биле дипломаттыг харылзаалларны быжыглаарының угланышкынымы-биле бар чоруун бис. Ол дугайын Колумбияның ишчилер партиязының хереглер министри Херман Сеа Эрнандес СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Октябрь революциязының 50 чылының бүдүүзүнде совет улуска аасчеммити болгаш улуг чедиишкиннерни мүзеп тур мен деп, Херман Сеа Эрнандес демдеглээн.

Колумбияның даштыкы хереглер министри Мексикада албаның алынчоруун кылып чоруп турар.

ДҮЖҮР АТТЫҢГАН

ХАНОЙ. Выетнамның Демократтыг Республиказының девискезерин бомбалап тургаш, бизе бир америк самолёт агаар тулчуушкунунга дүжүр аттырган. Оон оске хөй эмерии самолёттар үрелген. **(СЭТА).**

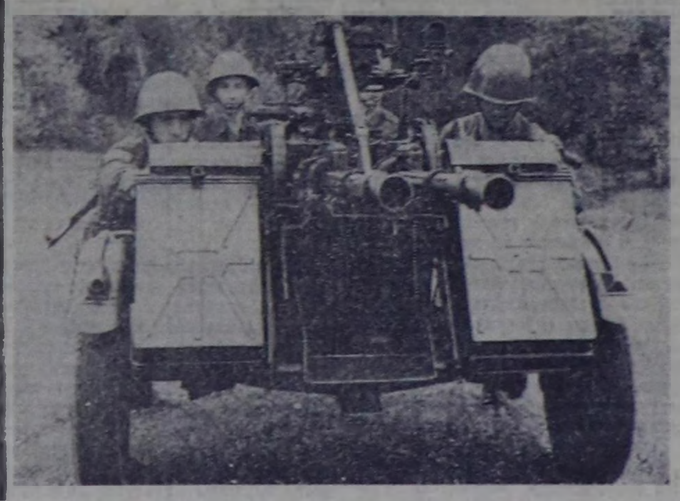

ДАШТЫКЫДА

Каттышкан Нациялар Организациязында

Нью-Йорктан СЭТА-ның тускай корреспондентизи Е. Егоровтуң дамчыткаңында мынча дээн:

Каттышкан Нациялар Организациязының хөгжүдел программазынга 1968 чылда акы-тура-биле кииран датывырны чарлаар талазы-биле КНО-га конференция болган.

Ындыг конференцияны чылдың-на эрттирер. Анда ангы-ангы чурттарның төлөөлери техниктиг дузалаамчының программазын калбартырынга болган тускай фондуга боттарының чурттарының кииран дадывырының хемчээн чарлаар. Ам 150 чурттарда болган девискөөрлерде техниктиг дузалаамчы программазын ол хөреңги-биле акшаландырар. Конференцияның ажылынга КНО кежигүнү чурттар-биле катаа КНО кежигүнү эвес, чалаттырган чамдык чурттар база киржип турар.

Совет Эвилели Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп эгелеп турар чурттары-биле ийи талалыг дугуржулгаларын ёзугаар олардың национал экономиказын тургузарының, быжыглаарының хөреңгеге, хамыктың мурнунга үлеттүр бүдүрүлгенииң талазы-биле чаагай сеткилдиг улуг дузалаамчыны бербешаан, Каттышкан Нациялар Организациязының техниктиг дузалаамчы программазын база болуур-чогуурбиле үнелеп турар дээш, конференцияга Совет Эвилелиниң төлөөзүн Н. Т. Федоренко медеглээн.

ССРЭ калбартқан программага моон мурнунда чылдарааы-биле база бир дөмей негелделиг кылдыр 1968 чылда 1 миллион 800 мүң болгаш тускай фондуга —200 мүң рубльди кииран. Оон аңгыда, үлеттүр хөгжүдеринииң талазы-биле КНО организациязынга 1968 чылда 500000 рубльди база кииран деп Н. Т. Федоренко Совет чазакшыл ааскыны ёзугаар дыңнаткан.

Оон-биле чергелештир КНО-ның техниктиг дузалаамчыларының хөреңгелерин, олар-биле катаа Совет Эвилелиниң кииран турар дадывырын база хөгжүп эгелеп турар чурттарның эрге-аажыктарынга таарыштыр ажыглаарының чогумчалыг болуруун улам бедидериниң эргежок болуп турарынче конференцияның квазагейин совет төлөө үүлөндүрген.

Украин ССР-ниң төлөөзи С. Т. Шевченко калбартқан техниктиг дузалаамчы программазынга Украин ССР-ниң 1968 чылда кииран дадывыры 225 мүң, а тускай фондуга кииран дадывыры — 112,5 мүң рубль болуур деп дыңнаткан.

Хөгжүп желеп турар чурттарга КНО-ну дамчыштыр техниктиг дузалаамчы бээрингге Европаның бедик сайзырагай чурттарының бирээзи — Герман Демократтыг Республиканы барының талакы күүгүлелериниң шын эвес политиказының уламыдаан кииристирбейн турар деп, Украин төлөө сөңгидырып чугаалаан.

ГДР-ге хамаарышпыр дора коор чоруктуң политиказы бар деп чүвеже кичээнгейни Белорус ССР-ниң төлөөзи Г. Г. Кучеренко база үгландырып чугаалаан. Калбартқан программага БССР-ниң кииран дадывыры 90 мүң рубль болгаш тускай фондуга кииран дадывыры — 45 мүң рубль болуур деп БССР-ниң төлөөзи чарлаан.

Боттарының кииран дадывырларын Болгарияның, Монголдуң, Польшаның, Румыниянның, Чехословакиянның, Югославиянның, оон-даа оске шуулу 102 чурттуң төлөөлери база чарлаан. Дадывырларның иштии түңү 182 миллион доллар, оон иштинде тускай фондуга киирген 120 миллион болгаш калбартқан программага киирген 62 миллион доллар болган.

Араб чурттарга израиль агрессиязының улуг коргалдарны таварыштыргарының уламыдаан олар боттарының техниктиг дузалаамчы фондузунга киирер дадывырын улгаттырып шыдавас деп, хөй араб чурттарының төлөөлери демдеглеп чугаалаан.

НАЙЫРАЛ АЙЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияда болгар-совет найыралдың айының түңнеринде Октябрьның 50 чылынга турескаа болдурган масселыг үралдар эртип турар. Софияда будүрүлгелерге, воредшаг черлериже, албан черлериже байырлыг үрел болган. Болгар-совет найыралдың бажыңынга кежээки эрттирген. Аңаа Октябрь революциязының киржиичизи Христо Ямакиев бодунуң сактыышкыннарын чугаалаан.

Хөй-ниитиниң негелдези шыдап үнген

БАРЫЫН БЕРЛИН. Германияның социалистиг чаңгыс ай партиязының органы, Барыын Берлинде үнүп турар «Ди Вархайт» солун бодунуң эргелери дээш демиселге чедиишкиниг болган. Суд үш чыл дургузунда тодаргайлап келген соонда ол солунну чагыкчыларга почта дамчыштыр чедирип бээрин ында почта эргелелиниге дааскан шиитпирни ам-на үнүргеп. Барыын Берлиниң конституциязында демократтыг принциптерни чарлап каан турбуже, ол хоорайның эрге-чагырга черлери «Ди Вархайтының» дора коруп, ол солунну чагыкчыларга почта дамчыштыр чедирип бээрин ыяш чедип келген.

Парижке байырлыг хурал

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының политиктиг чырыышкынын четкиинде чыыжның эгезээн-биле хөлбашгырган байырлыг хурал «Нувель университединиң» бажыңында болган. ФКП-ниң Политбюроузунуң кежигүнү Поль Лоран хуралды дарган эрттирген.

Боготага чөвүлел хурал

БОГОТА. (СЭТА). Колумбияның либерал-реформистиг шинчээнниң партиязының удуртукчуларының чөвүлел хуралы болуп эрткен. Бүгү чуртган келген 300 ажыг делегатар оон ажылынга киришкен. Чөвүлел хурал партияның структуразын өскертир болгаш Колумбияның Коммунистиг партиязы-биле ажык эвилел шугайының шиитпирин түзеп алган.

Чөвүлел хурал Колумбияның либерал-реформистиг шинчээнниң партиязының түр национал удуртулгалыг соңгаан.

Америк журналист буруу шапкан

ГАВАНА. Америк улус Выетнамда дайынны соңсадырын күзеп турар. Выетнай айтырыын дайын ыяш-биле шиитпирлеп болбас. «Нью-Йорк таймс» розунуң тайылбырлакчызы тургаи Герберт Мэтьюс Кубага келгеш мынча деп медеглээн. Президент Джонсоннуң Выетнамда чорудун турар политиказынга удур, шаңгыя биле деңнээрге амгы салгалдың кижилери аас-кежиктиг үеде чурттап турарлар. Кол-ла чүве. Тараэн чуртунуң сайзыралы дээш ажылдаары негеттинер-дир.

Калдар-оол эмчи район эмнелгезиниң кол эмчизинге ажылдаа-даа ам 9 чыдын иштүү болган. Бо кыска үениң дургузунда ол болуп ажылга түүкүдүүр, кызымаккай, төлептиг ажылдакчы кылдыр көргүзүп шыдаан. Ынчангаш түс черинң чурттакчылары эш Калдар-оолуң адресинге дыка хөй чылыг сестерии чугаалаан турары таварылга эвес. Чоннуң кадыы дээш ленииселге ол болуун бүгү күжүн, билимин берип келгеш, кижилериниң хүндүткелин чаалап алган. Оон удуртуп турары район эмнелгезиниң коллективи дээре ажылдыг коллективтериниң санынга кирип турар. Борта эш Калдар-оолуң киирген салыышкыны эвээш эвес дээрзин айтыры чугула.

Байырлалга чедир арткан үени чоп ажылдап тургаш, улам бедик көргүзүлгени чедип алырын районнуң бүгү ажыл-ишчилери кол соруглазы хеп санап турар. Ниити ажылүүлеге төлептиг салыышкынны киирер соруглаары район эмнелгезиниң коллективи боттарының муруунда база салган.

С. ЧЫМБА.

Президент Джонсоннуң чугаазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Президент клубтарының» (Демократтыг партияның соңгулда мурнунуң кампаниязының фондузунга акша хөреңги чыыр турар организациязының) кежигүнүнерине Демократтыг партияның национал комитединиң турүскаан дүштеки шайдалгазынга чүве чугаалап турган президент Джонсоннуң медеглээни болза, Каттышкан Штаттар Мурнуу-Чөөн Азияда болдунуң политиказының амгы углавышкынын үргүлчүлээринге бижыг бодалдыг. Бодунуң колга алган угланышкынымы, берге-даа болза, «түр үениң алдарын чедип алыр» дээш, Выетнамга дайын болган төлбүдүнүң айтырынга-даа, чурттуң ишчики экономикиниг политиказынга-даа ол угланышкынын оскертпес бодалдыг мен деп, Джонсон чугаалаан.

Дипломаттыг харылзааны үскен

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Индонезия Кылат-биле бүгү дипломаттыг харылзаалларны бодунуң түр үеде үскенин чарлаан дээрзин ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Джакартадан дыңнадып турар.

Президентиниң хүлээлгеэни күүседип турар генерал Сухартонуң чыыдырганы кабинеттиң онаа хуралының соонда ол дугаймда дыңнадыгны Индонезияның Даштыкы ректер министерствозу парлап үе дүргеп.

24 чылдың мурнунда Совет Эвилелиниге тургускан польша чепсенниг иштерниң баштайгы кезектери Ленино (Белоруссия) чөвүнүга тулчуушкунга кириишкен болгаш фашист эжеленчилерниң болуглелии чылча шапкан.

Амгы чепсен-биле чепсеглеген польша чепсенниг иштер улустуң социалистиг чаалап алыышкынынарының кампаладында коргунгур туруп, Варшава кержээниниң кирпичилери күрүнелериниң амыдыңда армиларының цыпчы эжеленчизи болуп турар.

ЧУРУКТА: артиллеристер өредилгеде.

•ЦАФ — СЭТА-ның фотозу.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДА

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Ак-Довурак хоорайның клубунга СЭКП Барыын-Хемчик райкомуның залчеглиг пленуму октябрь 7-де болуп эрткен. Пленумга СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумуның ажылының түңнелдерин болгаш районда Улуг Октябрьга тураскаатказын социалистиг чарыышын байдалын чугаалажып көргеш. Ол дугайында илеткелди СЭКП Барыын-Хемчик райкомуның бирги секретары эш Т. Стал-оол кылган.

Саналга берген эштер М. Чүдүм («Шекпээр» совхозтуң директору), А. Шаалы («Большевик» колхозтуң даргазы), Күжүгет Таңчыт («Барлык» совхозта хейжу бригадазының бригадири), О. Монге-Байыр (Ак-Довурак хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы) болгаш өскелер-даа СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпири-биле таныжылганың районда эки чоруп турарын демдеглевишаан, эвилелдиг чылда бедик көргүзүлгелерни чедип алыр дээш районнуң ажыл-ажылгаларииң идепкейин илереткеннер.

Чыл төнчүзүнге чедир планзан ажыр 145 тонна сүттү, 200 тонна эътти, 6000 тонна тараазы күрүнеге салдар деп бедик үлүлелге алдынган.

* * *

ШАГААН-АРЫГ. Улуг-Хем районнуң партия активиниң хуралы болуп эрткен. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң түңнелдериниң болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң кылдыг эргелекчизи эш Г. В. Иванов кылган.

Партия активиниң хуралынга саналга берген эштер СЭКП Төп Комитединиң чөөкта болган Пленумунуң шиитпирлерин бир эп-сеткил-биле деткээн болгаш ону амыдыралга боттандырарынче угланган тодаргай саналдарын чугаалаан. Ындыгга ажылчы чоннарның, ырак-узак черлерде малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле чугула айтырыглар көлдүрүнген.

АЖААЛДА ДООЗУЛГАН

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозу бо чылын 4200 ажыг гектар тараа культураларын тараан. Бо чылдың дүжүлү дээш чыыштыг демиселди совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары доосказ, гектардан ортумаа-биле 10 центнер тараазы алган. Совхоз бо чылын күрүнеге 250 тонна тараа дүжаар планныг турган, ам үеде 1000 тоннаны сакпан болган тараа дүжаарын ам-даа үргүлүдеп турар.

Тараа ажаан алыышкынынга совхозтуң комбайнерлери чүткүлдүг ажылдаан. Оларның иштинден эштер: Монгуш Самбуу, Монгуш Кежалын, Күжүгет Делгер-оол, Монгуш Сүүр-оол, Ондар Кошкар-оол оларның кызымак ажылдаанын демдеглээри чугула.

Совхозтуң ажыл-ишчилери Кодаа ажыл-агый ажылдакчыларынын Бүгү-эвилел хүнүн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирген, үредии арыглаашкынынче, күскү чер андырылгазынче, савай сараатташкынынче кириишкен.

Кузенчиг аалчылар

Эрзин район эмнелгезиниң эш Калдар-оолга удуртқан коллективи юбилейлиг чылга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүселдип келген. Олар эмнелге профилактиктиг ажылдарының мурнакчы аргазын ажыглап, партия болгаш чазактың үндүрүп турары, чоннуң чаагай байдалынга хөлбашкан доктаал, шиитпирлерин боттарының ажылчорудулгазынга удуртулга болдурүп турарлар. Соолгу үеле республиканың чер болганда практикалап турары дег, олар малчын коданнарже, оске-даа чурттакчылыг черлерже кезиктиктиг үүшкүнүнерии улаларда организастап келгеннер. Район эмнелгезиниң ажылдакчылары малчыннарның, кадарчыларның, саанчыларның күзенчиг аалчылары апарган.

Совет эрге-чагырганың арткен чылдарында чоннуң кадык камгалалынга кайгамчык чаартылгалар болгулаан. Бир эвес 1948 чылда Эрзин районунуң көдээ черлериниге чангыс-ла эмнелге шунгузу турбаан. Харын-даа район эмнелгези амгы көдээ пунктуларын дора турган болза, ам суур бүрүзүнде эмнелге салбырлары ажылдап турар, кадрлар база эмнелге херекселдери-биле бүрүн хандыртынган. «Коммунизмче орук» колхозуң төвүнде дары угла 25 кижини чыгтырып эмнээр эмнелге участогу бар. Шынап-ла арткан үеде чоннуң кадыы дээш ленииселге амгы салгалдың кижилери ол-ла үеде чурттап турарлар. Кол-ла чүве. Тараэн чуртунуң сайзыралы дээш ажылдаары негеттинер-дир.

Калдар-оол эмчи район эмнелгезиниң кол эмчизинге ажылдаа-даа ам 9 чыдын иштүү болган. Бо кыска үениң дургузунда ол болуп ажылга түүкүдүүр, кызымаккай, төлептиг ажылдакчы кылдыр көргүзүп шыдаан. Ынчангаш түс черинң чурттакчылары эш Калдар-оолуң адресинге дыка хөй чылыг сестерии чугаалаан турары таварылга эвес. Чоннуң кадыы дээш ленииселге ол болуун бүгү күжүн, билимин берип келгеш, кижилериниң хүндүткелин чаалап алган. Оон удуртуп турары район эмнелгезиниң коллективи дээре ажылдыг коллективтериниң санынга кирип турар. Борта эш Калдар-оолуң киирген салыышкыны эвээш эвес дээрзин айтыры чугула.

Байырлалга чедир арткан үени чоп ажылдап тургаш, улам бедик көргүзүлгени чедип алырын районнуң бүгү ажыл-ишчилери кол соруглазы хеп санап турар. Ниити ажылүүлеге төлептиг салыышкынны киирер соруглаары район эмнелгезиниң коллективи боттарының муруунда база салган.

С. ЧЫМБА.

ЧОННУҢ КАДЫЫ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛЧИЛЕР

Олут чок кижи

Бөжээ, Ак-Хүүректиг, Кара-Хүүректиг, Үстүү-Ишкин дээш, Ооржак Самбаевичиниң дүне-даа, күндүзүлээ чалдашкынга чорбаан черлери кайда боор. Чылдың кайы-даа үезинде ол кавыдан «Сүт-Хөл» совхозтуң малчын коданнары ыраар эвес. Ишкининң Өртен-Арыгда эмнелге пунктузувуң эргелекчизи эш Чанчык совхозтуң малчыннарының ёзулаал чалдашкыны. Кадык кампалалының шугумунга ол чеже чыл ажыг ажылдап келгеш, чоннуң кадыкшылы, аас-кежиктиг чурттаазы дээш күжүн, билиин харам чокка берип келгеш.

— СЭКП-ниң Программазында «Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» дээн. Ону ажыл-чорудулгага удуртулга болдурүп, өскелериниң мурнакчы дуржулгазын шинчээдип албышаан, болуунуун өскелерге дамчыдарын эмчи хүлээлгениниң бир хезээ деп санаар мен. Башгайы үеле бергедер турган-на, харын. Ынчалза-даа ону ажып эртеринге бүгү аргаларны хереглеп, эш-оорумунуң арга-сүмезин ыяшап ажылдап келдим. Юбилейлиг чылга күш-ажылчы соонуң ужуражырынга кижилериниң кадык байдалы улуг рольду ойнаар. Ынчангаш ону ёзулаал чалдашкынга чорбаан черлерге ажаап доруктурарының талазы-биле чогуур сүмелерни бот болгаш аныяк иелерге берип турар.

Ооржак Самбаевич район Советиниң депутады хүлээлгезин ак сеткилиг күүселип, соңгукчуларынга отчёдун чогуур үеле берип турар. Эмчиниң эргелээшкини-биле совхозтуң малчыннары Өртен-Арыг суурда бичии клубту боттарының күжү-биле тутқан, ажыглалга киирген. Медпункттуң кышка белеткели шагда доозулган. Ук ажылга амчылар коллективи идепкейлиг кириишкен. Олар ам ийилейлиг байырлалга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш белек кодураачыгнуу ажылдап турарлар. Ол бичии коллективтиң баштыңы, аныяк фельдшер Ооржак Самбаевич Чанчыкка улам-на чаа-чаа чедиишкиннерии чүректиң ханыындан күзеп каары сорунчуг.

О. БОРАШ.

Кузенчиг аалчылар

Эрзин район эмнелгезиниң эш Калдар-оолга удуртқан коллективи юбилейлиг чылга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүселдип келген. Олар эмнелге профилактиктиг ажылдарының мурнакчы аргазын ажыглап, партия болгаш чазактың үндүрүп турары, чоннуң чаагай байдалынга хөлбашкан доктаал, шиитпирлерин боттарының ажылчорудулгазынга удуртулга болдурүп турарлар. Соолгу үеле республиканың чер болганда практикалап турары дег, олар малчын коданнарже, оске-даа чурттакчылыг черлерже кезиктиктиг үүшкүнүнерии улаларда организастап келгеннер. Район эмнелгезиниң ажылдакчылары малчыннарның, кадарчыларның, саанчыларның күзенчиг аалчылары апарган.

Совет эрге-чагырганың арткен чылдарында чоннуң кадык камгалалынга кайгамчык чаартылгалар болгулаан. Бир эвес 1948 чылда Эрзин районунуң көдээ черлериниге чангыс-ла эмнелге шунгузу турбаан. Харын-даа район эмнелгези амгы көдээ пунктуларын дора турган болза, ам суур бүрүзүнде эмнелге салбырлары ажылдап турар, кадрлар база эмнелге хереқселдери-биле бүрүн хандыртынган. «Коммунизмче орук» колхозуң төвүнде дары угла 25 кижини чыгтырып эмнээр эмнелге участогу бар. Шынап-ла арткан үеде чоннуң кадыы дээш ленииселге амгы салгалдың кижилери аас-кежиктиг үеде чурттап турарлар. Кол-ла чүве. Тараэн чуртунуң сайзыралы дээш ажылдаары негеттинер-дир.

Калдар-оол эмчи район эмнелгезиниң кол эмчизинге ажылдаа-даа ам 9 чыдын иштүү болган. Бо кыска үениң дургузунда ол болуп ажылга түүкүдүүр, кызымаккай, төлептиг ажылдакчы кылдыр көргүзүп шыдаан. Ынчангаш түс черинң чурттакчылары эш Калдар-оолуң адресинге дыка хөй чылыг сестерии чугаалаан турары таварылга эвес. Чоннуң кадыы дээш ленииселге ол болуун бүгү күжүн, билимин берип келгеш, кижилериниң хүндүткелин чаалап алган. Оон удуртуп турары район эмнелгезиниң коллективи дээре ажылдыг коллективтериниң санынга кирип турар. Борта эш Калдар-оолуң киирген салыышкыны эвээш эвес дээрзин айтыры чугула.

Байырлалга чедир арткан үени чоп ажылдап тургаш, улам бедик көргүзүлгени чедип алырын районнуң бүгү ажыл-ишчилери кол соруглазы хеп санап турар. Ниити ажылүүлеге төлептиг салыышкынны киирер соруглаары район эмнелгезиниң коллективи боттарының муруунда база салган.

С. ЧЫМБА.

КИНО

ОКТЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жена, Женечка болгаш «Катюша» 9.30, 11.15, 1, 2.45, 4.30, 6.15, 8, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бакуның 26 комиссарлары» 3, «Оңнуктуң түрзө» 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аңаа-даа уруг» 10, 11.50, «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 1.30, 5.10, 8.55 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чаа Орлеанның мыйыы» 3, 7, «Мээң күзелим уруг» 5, 9 шактарда.

Кызылдың пассажирлер автоажылагыйы СЕПТЕКЧИЛЕП, КОНДУКТОРЛАП ажылдап болур кижилерни чалап тур. Тайылбырны эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир Дружба кудумчузунда 55 бажыңда автоажыл-агыйның кадрлар килдизинден ап болур.

Администрация.

редакциянның адреси:

Кызыл. Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизининиң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизининиң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизининиң 21-47, үлеттүр килдизининиң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизининиң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун нәделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы, (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00647.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ НАТТЫЖЫҢАР! 1925 чыда тедөзилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. октябрь 12 | ЧЕТВЕРГ | № 242 (6878) | Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжыныңг үшкү сессиязы

ОКТЯБРЬНЫҢ БАЗЫМЫН ДЕҢНЕВИШААН

Националдар Совединде

Националдар Совединиң план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдериниң илеткелиниң план-бюджет комиссиязының даргазы депутат М. А. Яснов чыглаан.

Коммунистиг партия удуртқан совет улус ажыл-агыйының бүгү адырлары хөгжүдериниг чаа-чаа улуг чедиишкиннерни чедип алган. Эрткен чылдың чогуур үезинге бодаарга, бо чылдың сес айгырының дургузунда үлетпүр продукциязының өлүлеези 10,6 хуу болган. Продукция хемчээ-ниң талазы-биле планның бүгү эвилелдешкен республикаларның үлетпүр күүсеткен. Улустуң херегжел барааннарын бүдүрери улгатқан. 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң күрүне планы база 1969 болган 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планы, 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджези бистиң чүртүвүстүң экономиказын, культураның үлам ынай көдүрериниң сорулгалары-биле, улустуң чаагай чорууң, камгалал күчүзүн бедидерн-биле дүгжүп турар деп, М. А. Яснов чугаалаан.

1968 чылда продукция бүдүрүп үнүрериниң талазы-биле немелде даалгааларның болган ассортиментин эжиндерининг күсели-биле продукция бүдүрериниң планын 125 миллион рубль хемчээлдиг улгаттырып турар дугайында депутаттар чугаалажып көөр кылдыр М. А. Яснов планбюджет болган адырлар комиссияларының өөрүнээзинден санал киирген. Комиссиялар барааннарны моонү-биле садар организацияларда 30 миллион рубльдиң артқан барааннарын сайгарар деп саналдаан. Комиссиялар бюджеттиң орулгаларын 112 миллион рубль хемчээлдиг улгаттырып болур деп саналаан. Эвилелдешкен республикаларның бюджеттериниң талазы-биле ажыналандырылышкынар 1968 чылда ол түңнүп хемчээ-биле улгадып. Нешеткен хөрениглер район төптерин, ажылчын суурларны чаагайжыдарынга, ампелге черлерине, школаларга, үргүлларын болган культура-чыдыкшыкынның алдан черлерине дериг-херекселер садып алырынга, ыжык болган хөй дарый киижилерин амбулаторияларга эмнээр эмнер аймаан салып алырынга чарыгдаттынар.

Комиссияларның киирген чаазалга, эдитлерин барымдаалаан, 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын база 1969 болган 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын бадылаар деп, М. А. Яснов план-бюджет болган адырлар комиссиязарынга санал киирген. М. А. Яснов 1966 чылдың дургузунда күрүне бюджезиниң күүселдезиниң дугайында отчёттуң чүүлдүг деп саналар болган комиссияларның чаазалга, саналдарын барымдаалаан. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджезин бадылаар деп саналды база киирген.

Национадлар Совединиге оон соонда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының орлаакчызы, ССРЭ-ний Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң болган ССРЭ-ниң сан министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдериниң талазы-биле саналдарны чугаалажып эгелээн.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының орлаакчызы, Федерациянын Күрпланының даргазы, депутат **К. М. Герасимов** башчай сес алган. Сессииниң ажылы төөгүдүг үеде — Совет эрге-чагыргазының 50 чыл ойнуң байырлалынга белеткелдиг хүннеринде эртип үнүрар. Бистиң чүртүвүс Совет Эвилелдиниң ленинчи Коммунистиг партизының үлүртүлгазы-биле болунуп хөгжүлдезинге коступ корбаан улут базыннарны кылган. Социализмниң тургузары дооргалган, коммунизмниң материал-техниктиг базазының тургузарынче эгелеп киргеп. Чыл түдүм-на, беш чыл түдүм-на хөгжүдениң темпилерн улам дүргедеп, совет улустуң чаагай чорүү улам өзүп турар деп. К. М. Герасимов демдеглээн.

Россия Федерациязы бо чылын Совет эрге-чагыргазының 50 чыл ойнуң төлептиг үүкүүрүнге белеткеништинаан, улус ажыл-агыйының бүгү адырлары хөгжүдериниге улам улуг чедиишкиннерлиг болган деп, депутат дыңнаткан.

К. М. Герасимов ийи дыштаныр хүнүүг, 5 ажыл хүнүүг неделяже шилчээнинге холбаштыр бүдүрүлге черлери бар турар курлавырларны ажыглаарының, бүдүрүлеңиң бүүү-шыдалдарын ажыглаарын эжиндерининг айтырыгларын тодаргайлап чугаалаан. Депутат киирген чаазалга, немелдерни барымдаалаан. 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң планын база 1969 болган 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда күрүне бюджезин болган 1966 чылын дургузунда күрүне бюджезиниң күүселдезин бадылаар деп санал киирген.

Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң даргазы депутат **И. Бейсебаев** улустуң чаагай чорүүн белеткеп дугайында партияның болган чазаатың сагыш салышкынының чаа иледелин республиканың ажылчы чоннары өөрүп четтиргенин илеткелеп хүлээп алган деп чугаалаан. Олар бистиң Улут Төрээн чүртүвүстүң чечеткелиишкинин дээш үлам ынай эжиндерни хөй киижилиг митингилерге дааган.

Оратор экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдериниге Казахстанның чедиишкиннерни тодаргайлап чугаалаан. Ол чедиишкиннерге чон чогум-на чөргаарланып турар.

Бистиң мүрүүзүскә улус ажыл-агыйының планнарының төлевилел берип турар улуг сорулгалары турустунган. Оларның хөйүн шинтирлээн эвилел министерстволарының болган эргелелдериниң талазындан республикага чогумчалыг хуза чедиреринден хамаарыжыр деп, депутат демдеглээн.

ССРЭ-ниң нефть-тывыш үлетпүрүнүң министри **В. Д. Шашин** индустрилиң хөгжүдериниге чүртүүн нефтилелериниң киирип турар улуг улут-хуузун дыңнаткан. Бисте тывыштың чыдын-на үргүлчү бедик демнелдиг өзүп турары шыкаш өзүлеллиг болуру делегейниң нефть байлактыг черлериг чалгыс-даа чүртүнга чедип алдынмайн келген. Соолгу он чылдарның дургузунда ол өзүлде ортумаа-биле чылдың-на 20 миллион тонна хире, а бо чылын 23 миллион тонна — түлган хемчээлдиг түңнел чедип алдынган.

Тюмень областа нефть тывыжының чаа ген-резервлерин электри күчү-биле халдыраар үжүрлүг энергетика обүдүлелерин тударының хожудан турарынга министр сагыш чөвээлиг илеткелээн.

Улуг Октябрьның 50 чыл ойнуң төлептиг үткүүр дээш бүгү чүүлдерни кыларынче совет киниң бүрүзү чүүлүн салып чөрээр деп, Тываның ССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы депутат **М. Хелеп** чугаалаан. Таджикистанга Совет эрге-чагыргазы чылдарының дургузунда 90 ажыг адырларлыг, бирги чергенин үлетпүрүг турустунган. Ам республиканың ажылчы чоннары Нурек ГЭС ышкаш кайгамчык улуг бүдүрүлге черин болгаш үлетпүрүнүң еске-даа улуг-улуг хөй объектилерин тудуп алыр шылдыг.

Хөвеңчилер бо чылдың чазының таарымча чок байдалдарын ажып эртип шыдаан болгаш чаагай үлүмүй өстүрүп үндүрген. Ам садын алышкын планында кардынген хөвеннинг барык 60 хуузун күрүнеге сатқан деп, депутат тыныткан.

Оратор ажыл-агый болгаш культура турғузуушкунунга Советтерниң ролюнүң үлгатканын демдеглээн.

Сессииниң өөрү-биле киирген улус ажыл-агыйының планнары болгаш чүртүүн 1968 чылда бюджези экономиканы улам ынай көдүрериниң сорулгаларынга чогумчалыг, совет улустуң амыдыралчы эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар деп саналааннар шүүлү демдеглээн.

Эвилелдиң Совединде

Кремльдиң Улуг ордузунуң залынга Эвилелдиң Совединиң хуралы депутат **А. Шариповтуң** даргалаашкыны-биле болуп эртикен.

Эвилелдиң Совединиң план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдериниң илеткелин План-бюджет комиссиязының даргазы депутат **П. А. Розенко** кылган. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдралга боттандырбышаан, совет улус Октябрьның 50 чыл ойнуга улуг чедиишкиннер-биле үттүштүр кел чорууг дээрзин ол чугаалаан.

Сессииге көрүүрери-биле киирген ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планнарында болган 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджезинде улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң бедик темпилерн, национал орулгаңы сөөгүдүрүп, күш-ажылдың будурукчулуун бедидерн, улустуң чаагай амыдыралын улам ынай эжиндерни көрдүнген.

Улус ажыл-агыйының чаңдык адырларының ажыктының ажыктының бедидеринче, совет киижилериң амыдыралын улам ынай эжиндерининге үүлендүрүнүп. Эвилелдиң Совединиң план-бюджет болган адырлар комиссияларының саналдарын депутаттарга көрүүрери-биле П. А. Розенко киирген. Ылаңгыя 1968 чылда сорттуг халганың, постерни, ханыктың трикотажты, ыдык аймаан, хол шапкаларын болгаш еске-даа барааннарны будүрериниң болган сайгарарының планның үүрмектеп садар ортектер-биле алырга 155 миллион рубльге ковүдерини комиссиялар сүмелеп турар. Моон-биле холбаштыр бюджеттиң орулгалар талазы-биле чаңдык курлавырларын тодарадың көргөш, 1968 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджезиниң орулгаларын 112 миллион рубльге ковүдерини база саналдаан.

Немей үндүрүп бөөр хөрениглерни район төптерини, районга чагыртқан хоорайларны, ажылчын суурларны чаагайжыдарынга, септелгеге, эт-керекселиг садын алырынга болган социал-культура албан черлерининг еске-даа хереглелдерине чарыгдаар.

Казахтың киирген 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын комиссияларның чазалгаларын болгаш саналдарын ёзугаар, а ол ышкаш 1969 болган 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын хүлээп алырын депутат П. А. Розенко саналдаан, 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджези чаазалгаларын ёзугаар база 1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджезиниң күүселдезининиң дугайында отчёттуң бадылаар деп саналды киирген.

План-бюджет комиссиязының эдериниң илеткелиниң соонда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының орлаакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы И. К. Байбаковтуң болган ССРЭ-ниң сан министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдериниң талазы-биле санал берилшкинин эгелээн.

Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң даргазы депутат **В. В. Щербицкий** бир дугаарлыга санал берген. Коммунизминиң оруу-биле бар чоруур бистиң күрүневистиң күчүзүт базынны сессияга көрүүрери-биле киирген планнарга чайынналыр илеретгинген дээрзин ол чугаалаан.

Улуг Октябрьга аллар кылдыр бүгү улустуң социалистиг чарыжын калдыртқан, Украинаның үлетпүрүнүң ажылгачылары эртикен чылдың программазын болгаш бо чылдың тос айларының даалгазын күүсэ бетинде күүсеткен, хөй сайнын үлетпүр продукциязын немей берген деп, депутат чугаалаан. Экономика реформазының боттанышкынын үлетпүрүнүң чедиишкиннит хөгжүдениңе дузалап турар.

Көдээ ажыл-агыйының продуктуларын будүрери чайгылыш чокка өөрүп, колхозтарның болган совхозтарның экономиказы быжыглып турар. Бо чылын мүрүүзү-чөөн областарга агаар-байдустуң байдалы таарымча чок тураажок, республиканга тараа культураларының, тарымал тоорүктүң, чигир свёклазының, гречкаларын, янстиң, когаларының, чимистерниң болгаш еске-даа культураларның эки дүжүдүн өстүрген. Колхозтар болгаш совхозтар ам бөлин күрүнеге тарза садарының планын күүсеткен болгаш планнан ажыр тараа садарын үргүлчүлеп турар.

В. В. Щербицкий Украин ССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининг перспективаларының база тодаргайлыбле чугаалаан.

Москва обкомунуң бирги секретары депутат **В. И. Конотоптуң** бодунуң саналынга чугаалазы болуп Москва областтың ажылчы чоннары совет киижилериң чаагай амыдыралын улам ынай бедидер талазы-биле партияның хемчегдерин ажок улуг сорук киришкин-биле үткүп, хүлээп алган. Үлетпүрүнү болгаш транспоруттуң ажыллакчылары, көдээниң ажыл-ишчилери боттарының социалистиг хүлээлгезин чедиишкиннит күүседи турар. Үлетпүр тос айлар планын хуусаа бетинде күүсеткен. Планты продукциязың немелде өзүлделинин 90 хуузу күш-ажылдың будүрүүчүлүүн бедидеңиннің күүселп-биле алдынган. Планнаашкынының болгаш экономика талазы-биле идиг бериишкинин чаа системазынче будүрүлгелериниң шилчээн чоруу үлетпүрүнүң болгаш тудугнун, хоорай ажыл-агыйының бүгү аймактарының чедиишкиннит ажыглаарынга доктуу болгаш.

Москвазының архитекторларының болгаш тудугжыларының мүрүүзү тургустунган сорулгаларга доктаалгаш, эң Промчеловтуң демдеглээнин чурттагга тудугунун айтырыгларын мүрүүзү хевээр бирги чергенин сорулгазы болуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиге көрүүреви-биле киирген улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының болгаш күрүне бюджези бистиң Тываң чүртүвүстүң чечеткелиишкинин дугайында, сөөн экономика болгаш культураның күүзүн өстүрер дугайында, совет киижилериң чаагай амыдыралын чайгылыш чокка бедидер дугайында партияның болгаш чазаатың сагыш салышкынының чайынналыр боттанышкынын болур дел. В. Ф. Промыслов саналының тунненнинде чугаалаан. Депутат ол планнарны бадылаарын саналдаан.

* * *

Октябрь 11-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бодунуң ажылын төгүлчүзээн.

(СЭТА).

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛДИ ДҮРГЕН ДООЗАР

Коммунистиг партияның Октябрьга турасхаатқан төөгүлүг Тезистерибиле чалгынналган болгаш СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлеринге сорун киирген бүгү совет улус, өөң иштинде бистиң Тываның ажылчы чоннары кастүп корбээн политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодурүүшкинүнүң үезинге ам чурттап эрттеримп турар. Юбилейге будүрүлге болгаш хууда амыдырал талазы-биле бир-ле ангазай суй белекти сакпаар деп дестүлмес күзел-биле кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы долдунган. Ол изиг күзелди бүгү талазы-биле детпиири, өөң бөттакыларынга дузалаары — чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының амгы чугула хүлээлгези.

Аныяк республиканың экономиказының ноя ады — кинтикиң мал бажын өстүрер, өөң продуктулуун бедидер, мал продуктуларын будүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле юбилейге утказыттур алган социалистиг хүлээлгелерин күүседи дээш демисештиваан, бистиң хөй-хөй алдарлыг малчыннарывыс эки көргүзүглерни чедип ап шыдаанын бо чылдың үшкү кварталының чамдык түңнелдери хереченлеп турар. Ылаңгыя Барыын-Хемчикте «Большевик» колхоздуң, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоздуң база Таңдыда «Революциянын чалбыышы» колхоздуң бүгү малчыннары зът, сүт, дүк будүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле боттарынга алган бедик хүлээлгелерин хуусаазындан ыран бурунгаар күүсеткеш, шылгарақгай тимелелгени чедип алганын өнзелап демдеглээр хереп.

Бистиң малчыннарывыс Октябрьга бараалгатқан боттарының амгы будүрүлгечи улуг чедиишкиннеринге канчап-даа сеткилин өөнүргап шыдаавас болгаш аныяк, аныдыралынга чайлаш чөп таварлыг эзелчиглиг шылгалда —кыштаглаашкын дугайын олар база шыңгыы бодап, аңаа хынамчалыг белеткенип, сөөн кылы — ол дээрге мал аныынга эң-не берге, эң-не чымыштыг үе дээрзин утпайн турарлар. Ынчаарга кыштаглаашкын-биле хөнбашкан бүгү-ле белеткел аныядары түүле малчыннарның эвес, харын бүгү-кинтиниң база чиңгине хераз болур. Бо өнзагай чылда мал кыштагладыышкынын эки белеткел-биле организастыг эгелээш, каяа-даа өөң үелерлиг эртикен турарын хандырары бүгү партия, совет, хөй-кинти организацияларының, недээ аныл-агый органнарының амгы эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Херек кырында бо сорулга канчаар шиитпирлеттинип турарыл? Мал кыштагладыышкынынга белеткелди кайда-на чугулага көрүп, чогуур айында шиитпирлиг хемчегларин алган болдур, ында херектиң байдалы эки дээрзин дараазында ийи чиглек бадытпап шыдаар.

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз дүүгүт ажаап алыышкыны-биле чергелештир кыштаглаашкын белеткелин бо чылын бедик организастыг байдалга чөртүкан. Колхозтуң шупту 42 кедэн малының кыштаглары бүрүүү-биле септеттинген, 73 малчын өрегелөрге чурттаалга бамыңнарының тудуг, септелгези доозулган, фермалар болгаш тус-тус кыштагларже мал чемнериниң четчир курлавыры тургустунган. Мында кыштаглаашкынга бүгү белеткел ажыядарын бригадада партия болүүнүң (организакчызы зш К. Херел) боттуг удуртулгазы-биле чоруттунган. Бригавада Т. Сереч-оол, Д. Дагба дээш ышнаш коммунистер бо чугула ажылга өң идепкейлиг киржип, малчыннарга эки үлегерни көргүзүп келгени өнза мактанчыг.

Сөөк кыш малга-даа, малчыннарга-даа шыңгыы негелдени чайлаш чокка тургузуп келир турбуше, чамдык колхозтарда, совхозтарда партия, профэвилел, комсомол организацияларны кыштаглаашкынга белеткелинче чоруур ойунде кичээнгей салбааны-биле ам дүвүрээзининг байдал тургустунган. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң 40 муң баш малының кышкы кажаалары, малчыннар чурттаар 40 бажың мынчага чедир септеттинимзэн. Ук ажыл-агый сиген белеткелиниң планын доңгуп-ле 24 хуу үелерден. Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында чаңгыс-даа кыштаг мышка белеткеттинимзэн, мал чемнериниң белеткели мырыңай чер албаан. Барыын-Хемчикте «Барыын» совхозтуң Аксы-Барыын, Хөнделең салбырларында кыштаглаашкын белеткели база үстүнде чөрлерден дээрелевес.

Ынчаарга бо малчым, улуг аныл-агыйларда мал кыштагладыышкынынга белеткел ол хире хомудаан турда, оларга парторгаңизациялар (секретарьлары эштер Чөөду, Дөрмү, Чыыбан-оол) болгаш СЭКП-ниң Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик райөмнарыг амдыгаа чедир-ле дүвүраазын кодурбейин, сагыш амыр олуруп турары өнза таарышпас. Бо болгаш өскө-даа аныл-агыйларның кыштаглаашкын белеткелинде тургустунган берге байдалдан үштунаар, инитиниң малын бо кыштың айыылыындан чайгаар дизе, чер-черде партия, совет, хөй-кинити организацияларны, недээ аныл-агый органнары доп-дораан шиитпиргиг хемчегларни алыр үжүрлүг.

Кыштаглаашкын белеткелинге ноя кичээнгейни колхозтарда, совхозтарда тудуг бригадаларын немелде күштер-биле быжыглаарынче, оларны транспорт болгаш тудуг материалдары-биле саадал чөк хандырарынче, кыштаг, ферма бүрүзүнде мал намазалары, чурттаага бамыңнары кыска хуусаада, бедик шынарга септеттинген турзун дээш, тулугчулар ортузунга социалистиг чарышты калбартырынче угландыр салыр херек.

Кыштаглаашкын эгелээрининг бетинде кол-ноя фермалар болгаш кыштагларже бүгү мал чемнериниң массалыг сөөртүлгезин организаставышаам, оларның шыңгыы үчёдун тургузары, тотчеглээшкинни болдурбас дээш контрольду күштелдирери — недээде парторгаңизациялардың болгаш улусчу контроль органнарының кичээнгейининг төөнүге салдынган турары чугула. Бир эвес ферма, кыштаг бүрүзү үлегерлиг белеткеттинген, оларга мал чемнериниң четчир курлавыры тургустунган, мал ажылында кижилер дугайында ёзулуг партийни сагыш салдынган, кыштаглаашкын белеткелинге база өөң чорудулгазынга доктаамал удуртулга хандыртынган турар болза, кыш көргүнчүг эвес болгаш бистиң алдарлыг малчыннарывыс бүгү малды кыштан хүр ажырып шыдаар-даа. Эзелчиглиг кыш келген, аңаа бүгү талазы-биле хынамчалыг белеткенири — амгы хүннүң чугула айтырыы дээрзин недээниң парторгаңизациялары бичии-даа үттүп болбас үжүрлүг.

УЛУГ Октябрьның 50 ЧЫЛ ОЮҢГА

Чыл планын күүсеткен

Таңды районнуң «Революциянын чалбыыжы» колхозу күрүнеге сүт, эт, дүк садарының чыл планын күүсеткени-биле холбаштыр артельдиң эр, херээжен колхозчуларыга, түрлү эртемнелиринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели байыр чедирбишаан, пландан ажыр 60 тонна сүттүг садар дугайында оларның шиитпирин чүүлдүг деп деткээн.

Ажаан алышкынны чедиишкинниг досзар, үрезинни бүрүн урар, аңгыс андырлагының планын күүседир, мал кыштагладыышкынынга эки белеткемир, мал чемнериниң чогуур курлавырын тургузар, малчыннарны чүртталга бажыңнарыбиле хандырар дээш колхозтуң ажыл-ишчилери бүгү күштерин хараанаашаайн ажылдаар, Октябрьның 50 чылынга үткүштүр алган хүлээлгелерин күүседир талазы-биле социалистиг чарышты үлам калбартыр дээрзинге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүдели быжыг бүүрелди илереткен.

Үшкү кварталдың ажырган

Чөдөөланың хөмүр даш рудниги даржыларга үшкү кварталда 25,5 муң тонна хөмүр дашты казып тыпкан, планның даалгазын 106,2 хуу күүсеткен. Сентябрь айда 8,5 муң тонна хөмүр даш казып тывар дээш хүлээлгезин 109,3 хуу күүседип алганнар. Ол дээрге бо ай иштинде планнан ажыр 1,5 тонна хөмүр дашты республиканың ажыл-агыйларынга бергени ол.

Механизаторларның белзэ

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхоз ажыл-агый артелиниң механизаторлары келир чылын бедин бүжүттү өстүрүп алыр сорулгазыбиле алдан эгелээн, олче улуг кичээнгейни салып, чайлаш, кускуу чер аңдарылгазын чедиишкинниг чорудуп турар.

Чайлаш үеде муң га черни, а күзүүн 1850 ганы аңдарар тургаш, 2089 гектарны аңдарып, бо ажылды үргүлчүлеп турар. Эң Хөрдиңге удуртқан комплекснаг бригада сиген, силос белеткелинге идепкейлиг киришкешкен, кускуу чер аңдарылгазынга долузу-биле шилчээ киргеннер.

Колхоз келир чылын ниитизи-биле 3380 гектар төрөл культураларын тарыыр. Ол шөлду долузу-биле чарыы белеткеп алыр сорулганы механизаторлар салганнар. Ам чайгы, кускуу чер аңдарылгазы-биле кады 3 муң ажыг гектар черни белеткеп алганнар. Ол болза механизаторларның Улуг Октябрьның 50 чыл ойнуга төлептиг белзэ болуур.

ДААРАНЫКЧЫЛАР

Чөөн-Хемчик районнуң аныдырал хандырарга комбинадының Чадаанада даараныкка цеги 60 чылдың 9 айларының бүдүрүлге планын чедиишкинниг күүсеткен.

Эртикен тос айларның дургузунда даараныкчылар 25,5 муң рубльдиң кылымдарын бүдүрген болгаш продукция бүдүрериниң планын 104,3 хуу күүсеткен. Даараныкчылардан Александра Байыр, Тамара Агыынак болгаш өскө-даа мырнакчылар боттарынга онаашкан улус-хуунуң ыраатта ажыр күүсеткеннер.

Хүн демдеглели

ХӨВҮ АЖЫЛДАРЫ

Октябрь 11-ге чедир Тывада 196,6 муң га тараа культуралары, оларның бүгү шөлүнүң 79 хуузу кестинген. Ийи хүн өзүлде 3,6 муң га болган. 179,4 муң га шөлүүн тавычалары бастыртыгаан, октябрь 9-та турганыга 17,4 муң га немешкен.

Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг үжүраажыр дээш «Улуг-Хем», «Совет Тыва», «Россия» совхозтар, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтары дүжүү ажаап алышкынын дооскан.

Кызыл-Хая, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде сыңга турар болгаш тавычалай кестинген тараалар ам-да хөй. Ол районнарның удургучулары болгаш тускай эртемнилерн комбайнарының техниктиг хандырылгазын эжиндип, чаңгыс-даа шак аңаа турар чорук болдурбайн, комбайнчылары бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче оңаа кичээнгейни салыры чугула. Ажаап алышкын техниказы ажыгче сөөлзл чок үнүүн дээш, оларның профилактиктиг хыналдазын болгаш сөптелгезин ажылды дооскаш дораан-на чорудуп турары эргежок чугула.

Октябрь 11-ге чедир күрүне складтарынга 95659 тонна тараа урдунган, азы план 139,4 хуу күүсеттинген. Ийи хүн иштинде тараа хүлээп алыр пунктуларже 6 муң тонна тарааны чүдүрүп чоруткан.

Күрүнеге 22 муң тонна тараа садар хүлээлгезин каа-хемчилер чедиишкинниг күүсеткен. Октябрь 11-ге чедир олар тараа хүлээп алыр пунктуларже 22349 тонна тарааны чүдүрүп чорупул, планында көрдүгешиниден барык бүдүн чартык катап хөй тарааны саткан. Каа-Хемниң хөвү ажылдакчылары болдунар арганарын санап көргеш, ол санны 25000 тонна чедирерин шиитпирлээн. Үрезин болгаш өскө-даа иштики фондуларга четчир хемчээлдиг тараа урары-биле чергелештир, ол хүлээлгезин каа-хемчилер күүседир дээрзин чиглиг чок.

Таңды районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге тараа садарының темпизин дыка дүргедеп берген. Эртикен беш хонукта олар тараа хүлээп алыр пунктуларже 2071 тонна тарааны чүдүрүп чоруткан.

Таңды районнуң «Революциянын чалбыыжы» колхозундан, дүржулга станциязындан, Улуг-Хемде «Найырал» совхозтан күрүне шыгжамарынче тараа кирип турары эвээш, олар күрүнеге тараа садар планнарын бо үеге чедир күүсеттирнер.

Күе далаштырып тур, чер ажылдакчылы! Күрүнеге тараа садар, аңгыс аңдарар талазы-биле ыбилейлиг чылда алган хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседир, дүжүттү ажаап алыр дээш бүгү курлавырларны ажыглап, бүгү күштү мөөңнээлп!

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң төп шаңында Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң 25 сургуулээры амыдап турар. Келир үеним ветеринария ажылдакчылары даанга амыдын коңчуг эки күүсединип турарлар. Олар тараа арыгларын машинага белгаш тараанны чүдүрүринде амыдап турарлар.

Сургуулаарының амыдап турарын бо чурукка көрүңнер.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

СЕҢЭЭ, СОВЕТ КИЖИ!

Бистиң партиявыс болган чазавыс улуг байырлыг бүдүүшүнде совет кижилерге кайгамчык ондур белекти бараалгаткан. «Совет улустуң чаагай байдалын улам ында бедидеринип тургаш-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы кижилер-кижилер совет кижилериниң амыдыралын улам байлак болдурарынга улуг салымыгыныын киирер. Ол дээрге — ог-ореге, кижи бүрүзү дээш ленинчи партияның коллективтиг удуртулгазының ажыдал кылган чүгүлээ хемчээ-дир. Ол шинчилерге үндезилээш, башкайгы санналгалар-биле алырга, дөртен кижиниң шилик толевирин бедирер. Кижилер Совет чүк девискээрлеринде болган ооң байдалы-биле деңнештирген черлерде ажыдап турар кижилерге чингедиелерин калбартыр, аз чингедиелерге алды кижиниң кижи таварыжыр, үжен кижиниң кижи немелде шолээн алыр, чоорби бөш кижиниң ажылчыннар болган албан-хамчыларының пенсиязы бедирер, чоорби бир кижиниң колхозчуларның алыр пенсиязы ол ийи рубльден үжеш чедир улгадыр.

Биске, бүгү совет кижилерге, хамаарыштыр байырлал бүдүүшүнде кыдыг доктаалды хүлээп алганы дыка ооруучуг. Кыдыг доктаалды чүгле социалистиг революция тиилээн бистиң чүртүвүска, ооң түңнелиниң кижи дугайында, чон дугайында ооң сагыш салышкыны бүгү ажыл-чорудулгазының дээди хүлээгээн болур чонуң авангарды болуп турар кыдыг партиялыг, чазактыг чүртка хүлээп ап болур. Ол дугайын СЭКП ТК-ның «Улуг Октябрьның 50 чылына белеткеп дугайында» доктаалының кыныгаар чугаалаан: «Октябрьның 50 чылы — бо дээрге улустуң амыдыраа деңнелиниң кодураачыхүү-дүр. Күш-ажылга болган дыштанныгга, халас ооредилгеге, медицина хандырылгазынга болган пенсия хандырылгазынга эрге совет кижилерге чайгаар болган чадчыл болган түүлер апарган. Социалист хаартагы хүше бүзүреди совет кижиге берген, ажыл чоктарның коргуушкуну, кырны ажыктыг болган чедиишес чорук ону муңгаратпас. Кижи дугайында, ооң чаагай чорууның дугайында сагыш салышкын социалистиг инитилелге партияның болган күрүшенин дээди сорулгазы-болуп турар».

Партия болган чазак чылдан чылче совет кижи дээш, ооң амыдыралының дугайында сагыш салып турарынга ооруп четтирип турар бис. Совгу наң чыддарны алыпты. Ол үе дургузунда чырыдышкынны, надир хамгалалыгын, культурамы, садыгның, чурттанга-коммунал ажыл-агыйының ажылдакчыларының шалың толевирин улгатырган, калбак хереглелдиг чамдык барааннарының ортөөн кудулаткан, колхозчуларга пенсианы тургускан, аъш-чем продуктуларын, үлетпүр барааннары-биле чонну хандырарын эжиктеп дээш ооң-даа мнай. Эмнелгелерниң, школаларның, культура албан черлериниң саны чыдыл-на озуп турар болган чүртталга чудуу калбарган.

СЭКП ТК-ның чаз доктаалы үзүгээр бистиң республиканың ажылчы чоннарының материалдыг чаагай байдалы база дыка эжиккир. Бистиң республикада 29 муң кижи сес миллион рубль түгеле пенсия болган пособие ап турар. Бисте дөрт милликтер бажыңнарында үш чүс ажыг пенсионерлер күрүшенин долу хандырылгазында чүрттеп турарлар. Бо дээрге пазылап кырааннарга болган милликтерге күрүшенин коргуузу турар улуг дузалыг болур. Ам бисте беш муң колхозчулар пенсия ап турар болган чаз чылдан чылеп сес муң ажыг колхозчулар пенсия алыр апаарлар, ынчаргга пенсиялың хемчээн база улгадыр.

Бир эвес бистиң Тыва дугайында чугаалаар чүве болза, СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалы— Тываның ажылчы чоннарының дугайында партияның болган Совет чазактың доктаалга сагыш салышкынының тодаргай илергейлели болур. Чүгле бо чылын безин Тыва АССР-ниң экономиказының болган культуразының хөгжүдүлгезиниң дугайында чазак ийи доктаалды хүлээп алган болгай. Тудуг материалдары бүдүрер күүүлүг базаны тургузарын, Кызыл хоорайга болган республиканың районнарынга чамдык улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин организастаарын, Тываже хой-хой инженер-техниктиг амыдакчыларны чоруларын, бистиң хоорайларывысты болган суурларывысты удам ында чаагайыдарын, электрижидерин ол доктаалда айыткан.

Делегейниң чаңгыс-даа чуртунда, ооң иштинде АКШ-та улустуң чаагай чоруу дээш бисте кылыш чүрары мынаан, мыдыг хой чүвени кылбайын турар. Бир мыдыг бодуун чижектеп алырыы: Кызылга хүнүүн-не бичии уруглар төрүттүнер. Сентябрь 30-де Кызылдың бөжүдүлга бажыңынга «Тиилелге» совхозунуң чурттакчызы Евдокия Сандановна Ооржак ооң уруг бөжээн, ону Иван деп адаан болгаш ол бичии кижи тракторист Сүгдер Өшку-Сазронич Ооржактың оглбүлезинде дөрт дугаар уруу болур. Ол бичии хамаатының төрүттүнеринге бистиң чурт кандыг улуг кичээнгейни салганын көре ваапталл. Бөжүүр хүнүге чедир ооңдуң аразы дуржулгалыг эмчиниң чүртте чаш уруглуг не кижи уруун эмзирип чемгерери-биле бир шак бурунгаар ажыдан бажыңынче чоруп болур, ол ооң шалың толевириниге кандыг-даа кызырлыышкынны болдурбас. Бисте сес миллиоодан хөй уруглар школа назыны четпээнериниң уруглар албан черлеринде туруп турар, оларны хандырарының чарыгдалдарының кол нуруузуң база-на күрүне үнүрер. АКШ-та уруглармың күрүне албан черлери чок.

Бис ында Тываның чаңгыс хөрөөжен кижизин чижекке кинрибисе. А ынчаргга Кызылдың бөжүдүлга бажыңынга чылда оргулаабиле мундан мун ийи чүс чедир нелер кээп бөжүп турардар болгай. Чүгле ол бөжүдүлга бажыңының чыдда чарыгдалы бистиң күрүшевиске 285350 рубль болуп турар. Ынчангаш веге болгаш ооң чаа төрүттүнген бичии уруунуң чарыгдалынга барык-на 300 рубль негеттинер.

База бир ескө чижекти көрөзөлээ. Чоокку үеге чедир-ле Евдокия Сандановна сланчылаш ажыдан турган, кажан дүн уруун, ооң ийи, үш дугаар уругларын бөжээдиг, бөжүдүлга мурнуунуң болгаш база сөөлүнүң каттыштыр 112 хонукчүүн төлевирлиг шолээн алган. Ынчаргга АКШ-тың бежен штатчарының чүгле дөртүнде салгалышкын дээш херөөжен кижилерге төлевирлиг шолээ берип турар. Сөөлгү үеде Евдокия Сандановна ажыг ужурундан ажылдавайн барган болгаш чуберкулёзка удур диспансерге бир айда бажа халас эмнедип алган.

Бөжүдүлга үезинде Евдокия Сандановнаны кезип бөжүдүр ужурга таварышкан. Ол база-на халас кылдыынган, а АКШ-та чүгле эмнелгеге бөжүүр дээш не кижи 500—600 долларны төлөөр апаар.

Евдокия Сандановна дугайында чугаалы улаччылады. Ол дөрт дугаар уруун бажаан болганда, хөй уруглардың не дээш күрүшеден пособие база алыр апаар. Бистиң чүртүвүста үш миллион чартыктан ажыг хөй уруглардың нелерге ында пособиени берип турар. Бистиң чүртте чаш уруглуг не кижи уруун эмзирип чемгерери-биле бир шак бурунгаар ажыдан бажыңынче чоруп болур, ол ооң шалың толевириниге кандыг-даа кызырлыышкынны болдурбас. Бисте сес миллиоодан хөй уруглар школа назыны четпээнериниң уруглар албан черлеринде туруп турар, оларны хандырарының чарыгдалдарының кол нуруузуң база-на күрүне үнүрер. АКШ-та уруглармың күрүне албан черлери чок.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери чүгле бистиң чүртүвүска эвес, а бүгү делегейге улуг ужур-дузалыг. Ол совет кижилерниң чаңгыс эвин улам быжыглап, бистиң партиявысты долгандыр чонну улам сырый каттыштырып турар, ол шиитпирлер бистиң өөнүктериивисти хей-аът киирген, капиталдың дарзалыындан адырлыр дээш деңнесежип турар миллион-миллион кижилерни улам бүрүнгаар кыйгырган.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ,
СЭКП Тыва обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу.

ХООЧУН ХОЙЖУ

Хунан-Кара Ламажыковичиң Моңгун-Тайганың байлак одаларынга ол дөрт чыл дургузунда хой малдан келген. Мал ажылынга ол — чыл бүрүде бедик көргүүлерниг, алган социалистиг хүлээгелериниң үргүлчү ажыр күүседир. Ол-ла үениң иштинде шолээка барык 5 муң хураганны ол өстүрүп берген, арбын дүктү кыргын ап чораан.

Хунан-Кара Ламажыковичиң бодунуң ак сеткилдиг, кызымак күш-ажылы-биле чаңгыс чер чуртуглариниң хүндүтпелии чедип алган, ооң хереглиин бо: кодээ Совет депутадынга ол ийи удаа сонгуттуруп чораан, партияның Тыва обкомунуң болгаш облүүскомунуң Хүндүлел бижии-биле ийи удаа, СЭКП райкомунуң база райкүүсконнуң Хүндүлел бижии-биле 3 катап шаңнаткан. 1962 чылда ооң амыдыралынга кажан-даа уттундурбес болуушкун болган — ол ынчаарда коммунист апарган.

— Ленинчи Коммунистер партиязының бежингүүзүнге кирген хүнүңден эгелээш, ниитилиг малын өстүрериниң херээнге күүүм каш катап немежи берген ышкаш сагындырып келген, ынчангаш коммунист деп бедик атты ыныжыктырар дээш дамыр-дыш дивейн, ажыдаар дээн мен — деп, ол чугаалаар.

Сөөлгү үш чыл иштинде чүс хойга оналыктыр 93—95 хураганны ол ап келген. Ооң бодуң Каргыда партия организациязында хамаарышкан. Ында коммунист бүрүзү партийжи даалгаарлыг. Хунан-Кара Ламажыковичиң № 2 хойжу бригадазының малчыннарынга кино, концерт көргүдезин организастаар хүлээгелиг, партийжи ол даалганы ап сеткилдиг күүседип, малчыннарга кино, концертти доктаамал көргүзерин ол чедип алган. Бо мурнакчы малчын бригадазының малчыннарының маа чеми белеткээр ажылын удуртур даалганы алган, ынчангаш бригадада ореге бүрүзү 5—6 тонна сигенни белеткээн, кыштаанга чедиргеш, кажаалап алган, кыштаанын септелгезин мык кылдыр кылган.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооннга утказыр чүс бөлүк хойга оналаптыр 90 хураганны камгалап алыр дээн хүлээлгезин 97 кылдыр ол күүсетиген.

— Мындыг чедиишкинни чүнүң ачызында чедип алган силер? — деп ооң айтырга, ол мынча дээр:

— Кол-ла чүве — кижиниң ажылга кыныыаында. Чайын хойларны эки өөт-сигенниг тайгаларга 4—5 удаа одар солуп чораш семиртир кижи мен... Хураганнарны ажыгдан камгалаар сорулга-биле нургат аарзыны хайындырган, ооң сүдү-биле эмнекиттер арганы база ажыглап турар бис. Малды эмизерининг бо-дүүн аргаларын бистерге өөретпеп. Ынчангаш бөдүүн аарыгларның эмнерин ап алгаш, ишеп-даа турар бис.

Бо улуг байырлалдың чыыында Хунан-Кара Ламажыковичиң «Малчыны» колхозтуң мурнакчы хойжуларының бригадазын Иргит Шиилей-биле чарыштыг болгаш амгы үеде социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирги одуруунда чоруп турар. Хунан-Кара Ламажыковичиң биле Долуна Орусовна —тос уругларның ада-иези. Уругларының ийиси — дээди ореелдиг черлериниде ореенин киргеп. А бежи — Мугур-Аксы ортунак школазында эки ореенин турарлар.

— Күстүң одырымга малынны эки сеткиртип тургаш, келир чылын бо чылдан-даа артык көргүүзериг болур дээш кыныы турар кижи мен — деп, Хунан-Кара Ламажыковичи чугаалап турар. Ооң ол күзели боттанып дээрзинге быжыы-биле бүгүреп болур.

А. ХЕРТЕК.
Чугулта: К. Л. Хертек.
А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Техниканы шын ажыглаары — чугула айтырыг

Амгы үеде республиканың совхозтарында болгаш колхозтарында 2350 тракторлар, бир муң хире тепло комбайннары, 2800 трактор андазынналары, сеялкалар болгаш ооң-даа хой көдээ ажыл-агый машиналары бар. Көдээ ажыл-агый ажыдары сезонныг болганы-биле техниканың кол нуруузу ол ажыдарының аайы-биле чылдың бичии-ле кезиинде ажыглаттынып турар. Ынчангаш сезонныг ажылдар доозулган соонда, техниканың каминг шыгжаарының айтырыын бирги чергелиг кылдыр кооруу чугула. Көдээ ажыл-агый машиналарының ажыглалын, кадгалалын шын тургузар чорук күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидер, көдээ ажыл-агыйның механизасташкынын эки-хидер дээрзин мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы коргуузун турар. Ук техниканың кадгалалыын «Кок-Тей», «УТБА 25 чылы», «Россия» совхозтарда, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг, Танды районнуң «Революциянның чалбыыжы» колхозтарында эки тургускан. Ол ажыл-агыйлар сезонныг ажылдар доозтурга-да, көдээ ажыл-агый техниказын чөгүүр негеделер ёзугаар кадгалап турар.

Ынчалза-даа бо ажылда улуг четпестер бар. «Чыраа-Бажы» совхозта К. Даш-оол болгаш ында савал бергенинер демдеглээн. Чижээ, саанчылар Кол Аяына, Бараан Хүнүскал, Дарыйга Дина, Ак Севил, С. Кенден, кадарчылар Дамчат Севилбаа, Шөй-Сюрюн Санчатмаа, даранынчылар С. Белоусова, С. Арыг, Д. Дарый болгаш өскелер-даа ажыылынга кызагмак, хей-нинтичи.

«Май 1» болгаш «Совет Тыва» колхозтарда херөөженвер чөвүлелдери (даргалары М. Өлбей, М. Куулар) эки ажыдарын келген. Районда 8 черде херөөженнер чөвүлелдери дээре ажылдан келгенин хурал мактап демдеглээн.

Хуралдың киржикчилери байырлалга улуг-улуг челдинишкинни ужуражыргыыр районнуң бүгү херөөженнерин кыйгырган.

О. СЫРЫН-ООЛ.

Дээрелерниң чыыжы

Тожу районнуң колхозтарында, бүдүрүлге черлеринде болгаш ооң-даа организацияларда ажылдап турар мурнакчы херөөженнериниң хуралы болуп эрткен. Октябрь революциязының 50 чыл ооннуң байырлалынга чедиишкинниг ужуражыр дээш районнуң ажылчы чоннарының алган социалистиг хүлээгелериниң түңнелдерин болгаш байырлалга чедир ам арткан хонуктарда херөөженнериниң сорулгаларын хуралдың киржикчилери тодаргай чугаалашкан.

Юбилейниг чылда ажыл-агыйның кандыг-даа ажырларында мурнакчы херөөженнериниң санының өөрү турарын илеткелчи — СЭКП райкомунуң херөөженнер ортузунда ажыл чорудар кандидиниң эргелекчизи Чооккуу үеге чедир-ле Евдокия Сандановна сланчылаш ажыдан турган, кажан дүн уруун, ооң ийи, үш дугаар уругларын бөжээдиг, бөжүдүлга мурнуунуң болгаш база сөөлүнүң каттыштыр 112 хонукчүүн төлевирлиг шолээн алган. Ынчаарга АКШ-тың бежен штатчарының чүгле дөртүнде салгалышкын дээш херөөжен кижилерге төлевирлиг шолээ берип турар. Сөөлгү үеде Евдокия Сандановна ажыг ужурундан ажылдавайн барган болгаш чуберкулёзка удур диспансерге бир айда бажа халас эмнедип алган.

Бөжүдүлга үезинде Евдокия Сандановнаны кезип бөжүдүр ужурга таварышкан. Ол база-на халас кылдыынган, а АКШ-та чүгле эмнелгеге бөжүүр дээш не кижи 500—600 долларны төлөөр апаар.

Евдокия Сандановна дугайында чугаалы улаччылады. Ол дөрт дугаар уруун бажаан болганда, хей уруглардың не дээш күрүшеден пособие база алыр апаар. Бистиң чүртүвүста үш миллион чартыктан ажыг хей уруглардың нелерге ында пособиени берип турар. Бистиң чүртте чаш уруглуг не кижи уруун эмзирип чемгерери-биле бир шак бурунгаар ажыдан бажыңынче чоруп болур, ол ооң шалың толевириниге кандыг-даа кызырлыышкынны болдурбас. Бисте сес миллиоодан хей уруглар школа назыны четпээнериниң уруглар албан черлеринде туруп турар, оларны хандырарының чарыгдалдарының кол нуруузуң база-на күрүне үнүрер. АКШ-та уруглармың күрүне албан черлери чок.

Бис ында Тываның чаңгыс хөрөөжен кижизин чижекке кинрибисе. А ынчаарга Кызылдың бөжүдүлга бажыңынга чылда оргулаабиле мундан мун ийи чүс чедир нелер кээп бөжүп турардар болгай. Чүгле ол бөжүдүлга бажыңының чыдда чарыгдалы бистиң күрүшевиске 285350 рубль болуп турар. Ынчангаш веге болгаш ооң чаа төрүттүнген бичии уруунуң чарыгдалынга барык-на 300 рубль негеттинер.

База бир ескө чижекти көрөзөлээ.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай жижидер хемчеглер дугайында доктаалын Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннарында калбаа-биле таныштырып турар.

№ 463 комүп чоруур механизастаттынган тудуг бригадазының тудугчулары бо төвүүг доктаалды таныжып тура, бедиткен хүндөлгелерни ап, оны бүрүү-биле деткээн.

ЧУРУКТА: мурнакчы тудугчу, агитатор М. Кунгаапап СЭКП ТК-ның чөөкта чаа болуп эртиен Пленумунуң материалдарын тудугчуларда таныштырып турары.

Ч. СЕНДАЖЫНЫҢ фотозу.

Таңды деткип тур

Таңды районнуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин бүрүн деткип турар. Совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай бедидер дугайында доктаал-биле таныжырга районнуң колхоз, совхозтарында, бүдүрүлгелеринде үргүлчүлевишаан.

Район төвү Бай-Хаакка болган хой кижи киржилгелиг митингиге пенсионер Николай Серебряков мынча дээн:

— Мен чүректиң ханызындан Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка четтиргенимни илередип тур мен. Ада-чурттуң даймының киржикчизи болгаш чаа доктаал өзүгаар эм 15 рубльди немей алыр-дыр мен.

«Коммунизмниң хереели» колхозтуң хой кадарчызы эш Шиңмаа чеди ургларның мозу:

— 50 хардан пенсиялаар эргелиг апардым. Ол болза мээң кадыкшылым дугайында база сагыш-салыңгыжы-дыр. Улуг четтирдим. Ам-даа кызып амыдаарымны хүлээндим — деп, ол чугаалаан.

С. ТУШКОВ.

Өөрүп четтирдим

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың амыр төлевирин бедиткен, шалыңдан үндүрүг тыттарын чиигеткен, чоннуң чаагай амыдырал байдалын эккиндер хемчеглер дугайында үндүрген төвүүг доктаалын мончуп танышкаш, бодүүн ажылчын мен сагыш-сеткилимниң хамыдан деткип, өөрүп четтиргенимни илергейлеп олуур мен.

Таңды районда «Мемегей» совхозта амылдап турар мен. Хар-назым улгатса-даа, Төрээн чуртумнуң күчүшидалы улам-на быжыксын дээш шыдаар шаам-биле бараан болуп амылдаар мен.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

ЭКИ ӨГЛЕРНИ—МАЛЧЫННАРГА

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннарның, ооң иштинде малчыннарның амыдырал байдалын эккиндер дугайында сагыш салышкынын улам күштедирген. Ооң чаа илерээшкини болза СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 ч). Пленумунга «Совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашканы болур.

Бистиң республиканың кайы-даа ажыл-агыйлары бо өйлеийнге чылда чоннуң амыдырал культуразын эккиндер дугайында хүлээгелерин алгылаан. Республиканың улусчу контроль комитеди бо айтырыгның талазы-биле хыналданы элээн каш ажыл-агыйларга чоруткан. Чамдык ажыл-агыйларның үдуртукчулары болгаш партия организациялары малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттал-газын эккиндер талазы-биле элээн ажыдарны чорутканын хынала көргүскен.

Эрзин районнуң Ленин аттыг, Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозтарының баштаар чөрлери, «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарның дирекциялары малчыннарның хой нуруузун өглер-биле хандырган.

Малчыннарның хой нуруузу боттарының колхозтарының азы совхозтарының берген өглериниге өзүлүг ээ болуп, оларның ишти, даштын культурлуг өзү-биле, амгы үениң байдалынга таарыштыр дерип алган чурттап олурарлар. Ооң чижээнге «Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге, «Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырларында малчыннарны хамаарыштырып болур. Олар өглериниң дээвирлерин, адакыларын, өрегелерин, иштики пөс көжегелерин таарыштыр даарап алган болгаш оларның иштики дериг-херекселдерин арыглап аштап, чаарты будуп, чурумнуг кылдыр салып алган чурттап олурарлар. Ол өглерде радиоприёмниктер, солуннар, сеткүүдер, номнар база кижиниң болгаш малдың биидингир аарыгларын эвиртиринге дузалаар эм аптечкалары бар.

Боттарынга быжыглаттынган өглериниң дериг-херекселин четчелеп, оларга арыг-силиг кылдыр чурттаарын бодавайн турар малчыннар база бар. Чамдык аалдарның коданынга чоокшулап орган, топтап көөрге, ында кандыг малчын чурттап турары билдинге бээр. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң 3, 4 дугаар хойжу бригадаларының малчыннары эштер Ооспан Саазын, Салчак Дыкы, Бюрбю Даваа, Сандый Кадыр-оол колхозтан өг кылыры-биле алган кидистерин база пөстерин тааршыр быжып, чараштыр даарап, өгнүң шын албайн, кидистерин өгнүң кырынче энчек-энчек аайы-биле чыый октаап, азыгларындан үттеп кескилээш, янзы-бүрү чиңге сывырган демирлер болгаш хендирлер-биле шарып алган олургулаар. А өгнүң иштинде көжегелерин тааршыр даараваан. Ол ышкаш өгде аптараларны, үлүгүрнү, оруннарны үр үениң иштинде аштап чугбайн келген болгаш чаартып будуурунуң талазы-биле чүнү-даа кылбайн турары өглериниң иштики, даштыкы хевирлерининң көрүштүүн үреп, культурлуг эвес байдалды тургузуп турар.

Өглер-биле бир демей хандыртынган малчыннарның аразында боттарының өглериниге харысалга чок кижилерниң тыптып келири болза, чамдык ажыл-агыйларның үдуртукчулары оларның чүгле ажыл-херээнин дугайын айтырып турар боордан башка, амыдырал-чурттал-газында четчестерни дарый чайладыры-биле олардан негелде салбайн келгенинде болуп турар.

Бистиң республикага чылдың чаа, чай, күс үелеринде малды эки одарладып семиртириниге, ажыглаттынайн турар чөрлерни көүп чоруп турган ажыглаарынга ог малчын кижиге кончуг таарыжчалыг, ажык-дузалыг. Ындыг турбүже, өглериниң иштики херекселдерин, ог ыяжын амгы үениң негелделеринге дүүлүүр кылырынче «УТКА 25 чылы» совхозтуң директорузу, Улуг-Хем районнуң «Бүш-ажылдың хостуу» база Жданов аттыг колхозтарының баштаар чөрлери шоолуг кичээнгей салбайн турар. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Шивээлиг деп черге чайлаан Иштии-Хем сүт-бараан фермазының инек кадарчылары болгаш саанчылары кара саазындан кылган чадырларга чурттап турганы аңаа таварыгга эвес. Ол ышкаш Жданов аттыг колхозтуң Оймак деп черге чайлаан фермазының саанчылары болгаш кадарчылары чадырларга чайлаанындан одарлар солуур арга чок болуп, сүт саалдазы чайның ортаа үезинде-ле кудулап эгелээн.

Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның амыдырал хандырылга комбинаттары, райпо баштаар чөрлери малчыннарны өги өглер-биле хандырар айтырыгны кичээнгейге албайн турарлар. Өг ыяжын, ооң иштики херекселдерин чазап билир кижилер ажыл-агыйлар бүрүзүнде бар шүрә-ла, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларын бо түүлдерни кылыры-биле түскай звеноларны мынчага чедир организаставайн, ийи-чаңгыс кижилерден мынар чок ог мынтарын улуг өртем-биле садып ап турары элдептиг. Шагаан-Арыгның, Туранның амыдырал хандырылга комбинаттары ог ыяжы кылыр хамаан чок, өгнүң иштики херекселдери: аптараларны, үлүгүрлерни, сандайларны, столдарны амгы үениң байдалынга тааршыдыр кылбайн турар. Ол ышкаш комбинаттарның баш дүгү таарар, чүрүк тыттыраар, хеп быжын даарар мастерлери колхозтарның, совхозтарның төптеринге чөрээн бөөрлап башка, малчыннарга барбайн турары кончуг ышн эвес.

Белир чылын бистиң малчыннарывыс амгы үениң өтка-шынарынга тааршыдыр кылдыгнаан өглер-биле шуптузу хандыртынган турарын чедип алыры-биле амгы үеден эгелеп колхозтарга, совхозтарга, амыдырал-хандырылга комбинаттарынга тускай звеноларны тургузуп, өглерни, оларның иштики дериг-херекселин төлевилел ёзугаар кылып эгелээр болза чогуур.

А. СОТПА,
Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң инспектору.

Организастыг эгелээн

«Тес-Хем» совхозта партия эге организациязы 1967—68 өөредилге чылында коммунистерниң политөөредилгезин эки организастаан. Баштайгы кичээлдер октябрь 2-де эгелээн.

Марксизм-ленининзминиң үндезинниерин болгаш политэкономия өөренир бөлүгүмерниң пропагандистеринге Ч. Чульдум, Ч. Эртине, П. Балчир-оол, И. Дамдын оларны быжыглаан. Тус-тус фермаларга, бригадаларга В. И. Ленининиң төөгүзүн болгаш партияның программазын база Тезистерин өөренир бөлүктерни тургускан. Оны Х. Чүргүй-оол, М. Дорзу башкылаар.

Партияның политөөредилгезинде 58 коммунистер хаара туттунган.

М. ТИРЧИН.

«Шынның» почтазындан

ЧООНГАНЫЛ?

«Мореңден келдим, аалыңда уругларым, ыал-магазың бергедеди!», «Чүгле хлеб садып алыры-биле ышча мрак черге канчап хүнүүг чоруп турар боор, хлебтен алыр дээш, берта үш донуп калаптым, ааш-оран ат болду-на!», «Малчын! Сиилерге шинылыга ёзугаар барааның эвилег чокка садар» дээн чарлалды садыгны барымдаалаар боор дээнзиг, хүрең карттыг бичежек дептергелегенин оруктурган алган бир малчын база-на, «хлебтен» деп алгырбышаан, улус аразынче чүгээп тур. Эвилегге улустуң бирээзи турган, «Хлеб чок-тур иреп» дей тыртып кагды.

Мындыг янзылыг хөлөөлөнүнүң Эрзинниң Эрзин суурунуң магазынынге хаая эвес дыңнап болур. Чүге? Херектиң ужуру мындыг: Морең, Бай-Даг, Нарын суурларда болгаш оскедаа колхоз төвү суурларда хлеб быжырар чөрлер чок. Моон ужурунда ол чөрлериниң чурттакчылары район төвүнден барып хлебтээр ужурга таварыжып, кыш унур бачым үеде хой халас үе чарыгдап турарлар. Даваажаң кижилер хлеб садып алыр дээш чеде баэрге, Эрзин райпозунуң хлеб магазынынге хлеб чок болу берген турары хаая эвес таварылгаларның бирээзи. Чогуш-на моон ужурунда келген кижилер 2—3 хоног маңнаан, ышкыгып, хөлөөлөнүн үндүрүп турарзары ол.

Эрзинниң кожазы Тес-Хемниң көөлигер. Ында байдал сыр оскe. Хлебти район төвү — Самагалдайга быжырган, райпо колхозтар төптеринче чөрүдүп турар. Эрзин-биле Тесгиң ыяглы чүү боор? Кайыыллаа мал ажыл-агыйлыг районнардыр. Эрзин райпозу дөрт-ле колхозту хлеб-биле хандырып албас, чоонганы? Райпо баштаар чөрү чүгле район төвүүн эвес, колхозтар төптерин болгаш оскe-даа чурттакчыыг чөрлерни хлеб-биле үзүктел чок хандырар дээш чогуур хемчеглерни алыр ужуралт.

С. Ойдуп.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕЛЕР

Бай-Тал суур Бай-Тайгада база бир хой чурттакчыызыг, улуг суурларның бирээзи. Ында хой-ниитиниң албан чөрлери доктаалга ажыыдал турар. Ынчалзажок, колхоз чоннуң амыдырал хандырылгазының, культурлуг дыштанылгазының организастаашкынында улуг четпестер бар.

Суурда чаңгыс магазин ийи садыгжылыг хирезинде-ле чамдык хүнгерде шүүт ажыттынмайн базар, ооң кадында понедельникте дыштаныры база бар. Амгы үеде ажаан алышкын кампаниязы үргүлчүлевишаан. Школдада өөредилге шагда эгелээн. Ынчангаш хереглекчилерниң саны көвүдей, магазинге бергеи кижилер эзирээге туруп, хөй үе-шаг чарыгдап турар. Мурнунда турганы ышкаш, школдага буфеттен тургускаш, садыгның чогуур ой-шаанда ажыыдазарын чедип алыры чугула. Харын-даа магазинниң дыштанар хүн чок, садыгжыларны энтиг хүннерде эзирээжин дыштанар кылдыр чүрүмчүзүн алырын чон күзеп турар.

Клуб ажылынып, кино үндүрүлгезинниң талазы-биле суурнуң чүрттакчыларының хөмүдалы чөптүг. Чүге дээрге, клубта кинодан өске кандыг-даа культура-массалыг ажылдар чөрбестаан. Кинону үндүрүп турары багай: будуртуп, үнү чок апаарары азы өрай сеанстыларга бичии группалар турары бо-ла болу бээр. Кино механиги четпестерни эдериниң хемчээн алдайн келген.

Суурнуң чырык-биле салбырның электри станциязы «халдырыы» турар. Херек кырында эртен, кежээ черде орта кыппас, өжүп, хып-ла турар. Чамдыкта чурттакчылар лаа, вересия хаптазы инистелдирин алган-да оргулаар-да. Моон ужурунда өөредилгечилер кежээ кичээлдээр арга чок. Ынчангаш ада-иелериниң хөмүдалын бажың бүрүзүнден дыңнап болур. Четпестерни адын ажырыын артыкары бар турбүже, Бай-Тал салбырының үдуртукчуларының ооң-биле эптежип турары эдептиг.

Ч. Намдараа.

• • •

ООН ӨСКЕ АРГА ЧОК

Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажы суурнуң ажыл-ишчилери ябалейлиг чыдың күсүү хову ажыдырынга идепкейлиг киржикпээнзи, ам ыяа кыжырааныкпының белетелин чорудуп турар. Ынчангажок, ажыл-ишчи кижилериниң амыдырал хандырылгазында бир чугула айтырыг шиитпирлеттинмейн турар.

Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчызы «Чыраа-Бажы» совхозтуң чурттакчылыг черлериниче үнүүшкинерни конкурс ховар организастап келген. Ыяңгыя баш таарар мастерлерниң кажан келгенин чурттакчылар сагыныйн турар. Районнуң өске суурларында баш таарар черлерни хой удаа негелделериниң соонда амыдырал хандырылга комбинады тургускан-да болза, олар чогуур негелделеринге чедир ажыдавайн турар. А Чыраа-Бажының чурттакчыларының ук суурга баш таарар чер тургузар дугайында негелдеан мынчага чедир үзамдыры келген. Моон ужурунда бажың таартыр дээн кижилер 50 ажыг ки черде район төвү чедип, бажың таартып ап турар. «Ам канчаар, ховушколдерге, бригадаларга ай-айы-биле ажыддап чыдар улус, район төвү кирбейн баш таартып алыр арга чок болур-дур» дээн чугаалар барык кижи бүрүзүнден дыңнап болур.

Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажы суурнуң ажыл-ишчилери ябалейлиг чыдың күсүү хову ажыдырынга идепкейлиг киржикпээнзи, ам ыяа кыжырааныкпының белетелин чорудуп турар. Ынчангажок, ажыл-ишчи кижилериниң амыдырал хандырылгазында бир чугула айтырыг шиитпирлеттинмейн турар.

Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчызы «Чыраа-Бажы» совхозтуң чурттакчылыг черлериниче үнүүшкинерни конкурс ховар организастап келген. Ыяңгыя баш таарар мастерлерниң кажан келгенин чурттакчылар сагыныйн турар. Районнуң өске суурларында баш таарар черлерни хой удаа негелделериниң соонда амыдырал хандырылга комбинады тургускан-да болза, олар чогуур негелделеринге чедир ажыдавайн турар. А Чыраа-Бажының чурттакчыларының ук суурга баш таарар чер тургузар дугайында негелдеан мынчага чедир үзамдыры келген. Моон ужурунда бажың таартыр дээн кижилер 50 ажыг ки черде район төвү чедип, бажың таартып ап турар. «Ам канчаар, ховушколдерге, бригадаларга ай-айы-биле ажыддап чыдар улус, район төвү кирбейн баш таартып алыр арга чок болур-дур» дээн чугаалар барык кижи бүрүзүнден дыңнап болур.

С. Балыр-оол.

ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл болур оон-биле хөлбаштыр Кипрниң Күш-ажылчы чоннуң депшилгелиг партиязының (АКЭЛ) Төп Комитеди медеглеп парлап чарлаан. «Киприоттарның хамаарыштыг чорук дээш национал делиселик деткип турары дээш кипр улус Совет Эвилелинге хөлөзы-биле өөрүп четтиргенин илергейлеп турарз дей, ол медеглелде чугаалаан.

• • •

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын Румынияда хөй санныг хемчеглер-биле, ооң иштинде чаа-чаа солуун номнар парлап үндүрери-биле демдеглелиләэр. В. И. Ленининиң ыыска намдарын Бухарестиниң политиктиг номнар үндүрер черинден кыдыр парлап үндүрген дээрзин «Скынтейяа» солуун дыңнаткан.

Төөгүлүг юбилейниң чоокшулап олурары-биле хөлбаштыр румын солдаттарның арынкарында «Октябрьның 50 чылы» деп доктаалга аттар бар апарылаан. Оларда коммунизм тургузуушкунунуң талазы-биле совет улустуң чедишкиннерин чугаалагылап турар.

• • •

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооң индий хөй-ниити байырлалдыг дедеглээринге белеткенип турар, байырлалдарны организастаарыбиле бүгү штаттарда белеткелдер комитеттерин болгаш ниити национал комитедин тургускулаан, оларда күрүне, политика болгаш хөй-ниити талазы-биле коскү ажылдакчылар, иергежиниң, партийжи байдалының, шажын-чүдүлгезиниң талазы-биле янзы-бүрү кижилер киргилээн. Чүрттүң хөй-хөй хоорайларында хуралдарны шогда-ла чорудуп, лекцияларны кылып, совет кинолларны көргүскүлей берген.

• • •

Польша Улус Республиканың харылаза министерстводу Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ою-биле хөлбаштыр чаа почта маркаларын парлап үндүргээн. Оларда В. И. Ленининиң хевирин библиотека халаамында турар кыдыр, маадырлыг крейсер «Аврораның» болгаш «Луна 10» деп космос кораблин көргүскүлээн. Маркаларны чараш, көрүштүг кылдыр күүседкен кижи — чурукчу Кристина Тарковская.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ККП-ниң 22 чыл ою

ПХЕНЬЯН. КУДР-нуң ажылчы чоннары Корейниң Күш-ажыл Партиязының (ККП-ниң) 22 чыл ооң демдеглээн. Ынча чыл туруп турарының дургузунда ККП болза чурттуң төөгүзүнде революсчу болуушкуннарга улуг аддарлыг патриот болган дээрзин «Нодон Синмун» солун айтып турар.

АКШ-тың империализмин баштаан агрессчи империалистиг күштерге удур бистиң партиявыс болгаш чонувус демисселин уламчылап, делегейниң революстуг шимчээшкинии-биле сырый каттыжыышкынны быжыглаар, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың революсчу демисселин идепкейлии-биле дэтимир деп, ук солун демдеглээн.

Марксизм-ленинизминиң арыг болуру дээш, социалистиг күрүнелер-биле найыралды болгаш каы ажылдажылганы хөгжүдери дээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкинииниң сырый каттыжыышкынны быжыглаар, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың революсчу демисселин идепкейлии-биле дэтимир деп, ук солун демдеглээн.

Марксизм-ленинизминиң арыг болуру дээш, социалистиг күрүнелер-биле найыралды болгаш каы ажылдажылганы хөгжүдери дээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкинииниң сырый каттыжыышкынны быжыглаар, Азияның, Африканың

Шериглерниң атакалары

ХАНОЙ. Америк болгаш чалча шериглерге удур Куангчи болгаш Тхыатхиен можуларга Мурнуу Вьетнамның хосталга армиязының дайынчылары сентябрьда элээн каш чедишкиннинг тулчуушкуннарны кылып, дайынның 5 муң солдаттарын болгаш офицерлерин, ооң иштинде 3 муң 500 американчыларны чыскаалдан үндүрген.

Ол айның дургузунда патриоттар 26 самолёттарны аңдара аткан, дайынчы 190 машиналарны узуткаан азы үрегээн, ооң ышай 10 үтер-бооларны, шеригниң 9 катерлерин база узуткаан.

(СЭТА).

ИСПАНИЯДА ЧЫСКААЛДАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Барселонаның бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары массалыг чыскаалды болгаш митингини арттырып, ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын эккиндерин негээн. Профэвиледдеринниң барселона федерациязының бажыңының баарынга чыыглаан түс-түс кижилер Каталонияда элээн каш үлетпүр бүдүрүлгелерин хаар деп турарынга удурланышкынын медеглээн. Полиция ажылчы чоннарның митингизин тарадыр сывырган.

Патриоттарның чедишкиннери

ДАР-эс-САЛАМ. Мозамбиктиң хосталга фронтузунуң отрядтары болза Ньяса можуунуң барынга кеззээде туруп турар Катур даар бүгү районну херек кырында контрольдап турар деп, хосталга фронтузунуң дыннадында чугаалаан.

Ол районда португал шаажыжакчылар боттарының шериг таласы-биле ажок быжыглаан алган чөрлерин кааи чоруурундан барык дидиймейн турарлар. Партизаннарга аны тайбың чурттакчыларга удур кандыг-бир үүлгедиг кыяан ораладжыышкын санында-ла португалчылар бүзээ-хээшкиннерге таваржы берип турарлар.

СЭТА.

Индий-пакистан кызыгаарга болуушкун

ДЕЛИ. Джамму болгаш Кашмир штаттарның Ури секторунга октябрьның 9-та пакистан шериглер индий таңнының шеригдерин-че бооман турган даарзин ында албан ёзугаар чарлаан. КНО-нуң шериг талазы-биле пайгаракчылары нетээшкин кылыры-биле ында чеде бергеи.

РАВАЛПИНДИ. Кашмирде бооланашкынны соксаткан черниң шугумунда Ури секторга пакистан шериглер индий таңнының-дарны боолап турган даар дугайында Индияның камгалал министриниң медеглелинге Равалпиндиниң политиктиг хайгаракчылары пат кайгаан. Батори Булгеде турар пакистан таңнының черинче харын-на индийжилерниң боолай бергенин фактылар хереченлеп турар деп, ук агентилеп дамчыткан.

(СЭТА).

Муңгаранчыг чурагайлар

БРЮССЕЛЬ. Бельгияга 1945 чылдан бээр бүдүрүлгеге ондак болганының түннелинде 13,5 муң кижи өлген болгаш кемизээнниң уламынан беш муң ажыг кижи ажылдаар аргазын бүрүн ийикпе кезик-чамдыктан өскүнген. Бельгияның бүдүрүлге черлериниге ортумаз-биле 20 секунда саннында-ла онак болуп турар.

Оберхаузен шахтёрларының сагышсыраашкыны

БОНН. Рурнуң үлетпүр төптериниң бирээзи — Оберхаузен деп шахтёрлар хоорайының байдалы бо хүннерде катап сагышсыранчыг апарган. Ол районнуң ээ улуг «Конкордиа» шахтазы хагдынмас деп чүвеин чон хой айлар дургузунда ыяанып маңнап келген соонда, Рурнуң ээ чаа шахталарының бирээзи ол шахтага хөмүр даш тывыжын соксадыр апарганы билдиинин келген. Хөмүр казар 4000 ажылчыннар ам база ажыл чок калыр дээни ол. Оберхаузенге хой айлар дургузунда ажыл тыппастап келген казыкчылар ам муң-муң апарган, ажыл чок калыр деп турар шахтёрларның болгаш оларның ог-бүле кежигүннериниң салым-чолу берге.

Барыын-герман парлалганың хереченлеп турарын өзүгаар алырга, чылда ниитизин-биле 30 миллион тонна хөмүр даш казар үлүгүлүг 20 шахталарның бүдүрүлге ажылын соксадыр деп турар.

Япон премьер-министрнин чаа аян-чоруу

ТОКИО. Японияның премьер-министри Эйсаку Сато октябрь 8-те каштыкы херектер министерствозунуң 20 төлөзлериниге болгаш чагырыкчы либерал-демократтыг партиядан парламент депутаттарынга үдедип алган. Токиодан Мурнуу-Чөөн Азиянып чуртталарынче аян-чоруун кылып үнүпкен. Аян-чоруктуң программазында Индонезияга, Австралияга, Чаа Зеландияга, Филиппиннерге база Сайгонга баар кылыр корлүнген. Сато бо чылдың сентябрь 20-ден 30-га чедир Бирмага, Малайзияга, Сингапурга, Таиландыга болгаш Лаоска чоргаан, ооң мурнуу чарында Мурнуу Корейге, Тайваньга чоргаан келген.

Япон премьер Сайгонга баар болгаш аңаа мурнуу-вьетнам өзүчуруи-биле чугаалажышкынныар чорудар деп шиитпирлээн. Аңаа чуртүүн демократтыг хөй-ниитизи киженнег удураалыг үнгеп, Вьетнамда америк агрессиязга Японияның чазаанын киржип турарынга удур шиитпирлиг халелип турар.

(СЭТА).

Лаостуң шорулгактыг оруу

Октябрь 12— Индий-кыдат чартык ортулуктуң улуг эвес күрүнези Лаостуң улузунуң амыдырал-ында кайгамчык хүн. Француз империалистериниң эрге-чагыргазының идаанга хөй чылдарда туруп келген Лаостуң хамаарышпас чоруун 1945 чылда ол хүн чарлаан.

Ындыг болза-даа Лаостуң улузу 1945 чылдың күзүүде чедип алган тиилелгезинниң үре-түңнелдерин үр эвес үеде ажыглаар аргалыг болган. Каш ай болгандала, француз шериглер Лаосче база кадаң халдап кирген болгаш 1946 чылдың ортаа үезинде чурттуң бүгү хоорайларын эжелеп алган. Ындыг болза-даа колонизаторлар Лаостуң улузунуң национал-хосталгалыг шимчээшкинин базып шыдаваан. Чуртка партизан баазалары болгаш удурланышкынның улусчу комитеттери тургустунган. Патриоттар француз эжелекчилер-биле тулчуушкуннарга бүдүн районнарны хостап, оларга массалыг политиктиг организациялары тургузуп, феодалдыг ёзу-чурумнарны үүткаан турган.

1954 чылдың июль 21-де Франция Лаоста дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында Женева дугуржулгаларынга ат салыр ужурга таварышкан. Ындыг болза-даа кожазы Вьетнамга ышкаш, Лаоска Женева дугуржулгаларының боттанышкынны Каттышкан Штаттарның удурланышкынынга дораан таварышкан. Каттышкан Штаттар СЕАТО шериг блогунуң ходелиишкинин ол чуртка тараткан. Аңаа америк шериг албаныглар кээп эгелээн. Американнар Лаоска ёзулуг хамаарышпас чазакты тургузарынга шаптыктап, кедергей реаксчы идегеттерни деткип, бодунуң агентилерин чазак аппарадынга олуртуп турган.

Ынчамыжежок Лаостуң чөөн болгаш нейтралдыг күштерининң кадыг күжениишкиннери 1961 — 1962 чылдарда Вашингтоннуң бодалын сандарадырын болгаш национал чаңгыс эптин коалисчи чазаан тургузар арганы берген элээн дугуржулгаларны чарарын чедип алган. Ол чазакка барыынарының, нейтралистериниң болгаш Нео Лао Хак Сат патриотчу фронтунуң төлөлекчилери кирген. Ол болза лаос улустуң улуг чедишкини болган. Напиональ чаңгыс эптин чазаа чуртка улустуң калбак массаларының хереглелдеринге болгаш чүткүдериге дүжүүн турар социал-экономиктиг чазартылгаларның программазын чаңгыс үн-биле үлээп алган. Коалисчи чазак 1962 чылда чайын болган чаа Женева чөвүдел хуралга Лаосту база төлөлээн.

1962 чылдың Женева чөвүдел хуралы Лаостуң нейтралитединиң дугайында декларацияны хүлээп алган. Ол декларацияга ат салган бүгү күрүнелер, ооң иштинде Каттышкан Штаттар, Лаостуң тускай догуваашкынын, нейтралитедин чаңгыс эвин болгаш чурт-девискээр талазы-биле бүрүн бүдүн болурун хүлээп көөр дугайын таңгыраглаан медеглээн. Олар Лаостуң иштики херектеринге холгаарлавас деп хүлээлгени боттарынга алган.

Ындыг болза-даа чугаалажын турары ышкаш, ол декларацияда будук катпайн турда-ла, Каттышкан Штаттар ону каржызы-биле үрээринин орууче барган. Каттышкан Штаттар бодунуң шериг албаныгларын Лаостан чүгле үндүрбээн эвес, харын база «тамааты албан черлерин» ээр шыныг-биле чаа шериг албаныгларны чуртче киирип турган. Реаксчы политиктиг болүүлгелерге улам идепкейлиг дузалаарын эгелээн. 1963 чылдың апрельде коалисчи чазактың даштыкы херектер министри коскү нейтралисчи ажылдакчы Кинима Фолсеналы өлүргеен. Патриотчу фронт-биле сырый кады ажылдажилга дээш ол туржуп турган. Ол-ла чылдың ортан үезинде Кушпиналар шыналзынга даймын база катап эгелээн. Американнарга деткиткен барын бөлүглел патриоттарга удур таап халдаашкынны чорудуп турар. Вьетнам ышкаш, Лаосту ийи кезекке чарар дугайында саналдарны америк сенатка киирген.

Лаостуң патриотчу күштерин демисселин чиик эвес байладларга чорудар ужурга таварыжып турар. Американнар хосталган районнарны чүгле бомбалап турар эвес, харын база хоран химикаттарны, өртендирер бомбаларны болгаш дайын чорударының өөне-даа ааратанзыг чепсектерни ажыглап турар. Ынчамыжежок Нео Лао Хак Сат Лаостуң девискээринин алаэн кезиин контрольдап турар.

Америк чепсектиг интервенциин иштики политиктиг айтырыгларны тааршыдыр шиитпирээринге болгаш Лаоска туруштуг чазакты тургузарынга чүгле шиитпирлээн эвес, харын база ол чурттуң хамаарышпас чоруунга айылыды тургузуп турар. Үш таланың коалициязынга үдедээш, национал чаңгыс эптин хатап тургузары болгаш америк холгаарлаашкынны соксадырын Лаоста байладдың чогумчуурунга чедирип шыдаар.

В. ХАРЬКОВ. (СЭТА).

1967 ч. Октябрь 12.
ШЫН
3-КУ АРЫН

СЭКП төвгүзүнүң талазы-биле эртем ажылы

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төвгүзүнүң» үшкү төлу парлаттынып үнген. Ону СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институту белеткээн. Ук том Улуг Октябрь болгаш оон чаалап аяыышкынарын бызыглаары дээш демисеелге (1917 чылдың марттан 1918 чылдың мартка чедир) ленинчи партияның маадырлыг шылгаралын коргузеринге бараалгаттынган. Ук эртем ажылын ленинчи теория байлаанга, партияның болгаш архивтиг эң чугула документ барымдааларынга үндезилеп, совет төвгү эртемининг чедишкиннерин барылдаалап тургаш тургускан.

Коммунистиг партияның төвгүзүн ук номда чурттуң төвгүзү-биле чарылбас холбаалыг кылдыр тайылбырлаан. Ында В. И. Ленинге баштаткан партияның хөй талалыг теория, политиктиг болгаш организаторлуг ажылынче, барылын болгаш «чөөн» үзеледиг өппортунизмге удур, революциончу күштерниң чаңгыс эвилелинче ноол кичээнгей салдынган.

Политиканың эң нарын айтырыгларын партияның коллективтиг шиитпирлээнин съездилериниң, бүгү россия, область болгаш губерния конференцияларының, Төп Комитеттиң хуралдарының, Пленумнарының материалдарын өзугаар бүзүреллиг илередип коргускен. Төнда партия тургузуушкунунуң айтырыгларын, партия хүрээлеңиниң, массаларга оон салдарының улгатканын, социалистиг революцияның тиилээнииниң соонда Совет күрүнеминиң удуртучу күшү партия болу бергенде, оон репын тодаргайлап коргузер хөй чүүлдерни киирген.

Ол эртем-шинчилел ажылында социалистиг революцияның үезинде бүгү талалыг хыналарны эрткен марксизм-ленинизмниң идеяларының болгаш оларның баштайгы улуг чартылгаларының өндүр улуг, амыгырал бодарадыр күшүн коргускен.

Ном чуруктар-биле эки каастаттынган. Төвгү-партия партааларын эң баштай-ла ында парлап үндүрген. Партия, совет, шериг болгаш комсомол ажылдакчыларының хөй чуруктары, диаграммалар база парлаттынган.

(СЭТА).

Даг бедиинде Хүн хайгааралы

АЛМА-АТА. Заилий Алатау дагларында Казахстанның Хүн шинчилээр эң улуг павильонун тудары доозулган. Аңаа бистиң Хүнүвүстүң бөйдус бөлүшкүннарын дөрт турааннаар телескоп-биле шинчилээр. Алма-Атаның астрофизиктери Хүнге үе-үеле иештүп кээп турар «нарашыларның» сорунза нурмагларын шинчилээр деп планнап турар.

Казахстан астрофизиниттериниң ол чаа эртем базазы — чер бомбүрзээниң чөөн талазында эң бедик дагда тургустунган эртем-шинчилел базазы болган. Оон шөлү далай деңнелиинден үш муң беш чүс метр аныг бедик.

(СЭТА).

Хүндүткелди чаалап алган

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурда библиотека бар. Оон иштинче кире бээрге, кижиниң кичээнгейин дорааи-на хаара туза бээр. Ында номнарны түс-түс темаларының аайы-биле полкаларда корум-чурумнуг кылдыр делген салган, арыг-силиг. Ону 60 ажылга 17 чыл ажылдаан Тамара Агаповна Жукова эргелекчилеп турар.

Эттиг-зөлдек чоруу-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган Тамара Жукованың эргелекчилээн библиотеказында 300 ажыг номчукчулар санаттынып турар. Номчукчу кажан чаа номну ап турда ийикпе азы ону берип тура, кандыг-бир номнуң дугайын чугаалаан, ону номчуп көрүнер деп бо-ла сүмелээн турарын үргүлчүле дыңнап болур.

Чоокта чаа библиотекага болуп эрткен номнар делгелгезин эки организастап эрттиргенин суурнуң чурттакчылары мактап турар. Ол чүгле болуунуң онаашкан ажылынга кызымаккай чоруун коргузуп турар эвес, харын агитатор хүлээлгезинге база-ла идепкейлиг күүседип турар. Ынчангаш Тамара Агаповна Жукова чоннуң бедик үнелелин чедип алган.

Н. ШОЙЛАА.

Аалчылар-биле ужуражылга

Моол Арат Республиканың Успа-Нур аймактан келген моол аалчылар-биле Кызылдың хөй-ниитизининг ужуражылгазы хоорайның Пионерлер бажынынга эрткен. Ужуражылганың хуралын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелининг даргазының оралакчызы, совет-моол найырал ниитилелининг тыва салбырының даргазы Х. А. Анчима ажытхаш, Успа-Нур аймак комитединиң агитация болгаш пропаганда килдизининг эргелекчизи эш Мөңгеге сөс берген.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюн таварыштыр моол-совет найыралдың айын Моол Арат Республикада чарлаанын ол чугаалаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнининг ачы-хавыяазы-биле моол улус чаа амыдыралдың оруунче кирген. Совет Эвилели моол улустуң ёзулуг шынчы өөнүктери бооп келген болгаш моон соңгаар артар-даа дээрзин ол демдеглээн. Ынчангаш совет улустуң төвгүлүг улуг байырлалын Моол Арат Республикада база өөрүшкүлүг байырлал кылдыр санап турарын эш Монх түннеп чугаалаан.

Успа-Нур аймактың моол-совет найырал ниитилелининг харыысалгалыг секретары эш Жаргал совет-моол найырал ниитилелининг тыва салбырынга тураскаалдыг белектерни тывыскан.

Чурукта: Моол Арат Республиканың Успа-Нур аймактан келген төлээлер эштер Монх болгаш Жаргал олар найысылалдың пионерлери-биле тураскаалдыг хөрек демдектерин солчуп турлар.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

„Советская Россия“ солун

«Советская Россия» солуннуң баштайгы номери үнгенден бээр 10 хире чыл эрткен. Ол үе дургузунда солуннуң тиражы үш ажыг катап улгаткан болгаш 1966 чылда 3,3 миллион четкен. Ук солуннуң бистиң республикада номчукчуларының саны база өзүп турар. 1966 чылда 1888 кезекти чагыткан болза, 1967 чылда 2279 кезекти чагыткан. 1968 чылдың «Советская Россия» солунга чагылганың саны 400 кезек чедип турар.

Чаа амыдырал, коммунизмни тургузуп турар совет кижи солуннуң кичээнгейиниң төвүнде турар. Партия организацияларының амыдыралы болгаш коммунистерниң идейлиг деңнелин бедидеринче «Советская Россия» солун онза сагыш салган.

Хоорайның болгаш көдээниң ажылчы чоннарының амыдыралын бүгү талалыг чырыдар сорулганы солун салган. Чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң дугайында бодалдар, аныяктарны кижизидериниң айтырыглары, школа болгаш дээди өөредилге черлериниң айтырыглары, күш-культура болгаш спорт, делегейде болуушкуннар солунда көскү черни эзелеп турар. Эш-өөнүк болгаш бөдүүн совет кижилер дугайын, маадырлыг чоруктар болгаш күш-ажылчы чедишкиннер дугайын солундан номчуп танышар силер.

Радио дамчыдылганың программазын, акша-бараан лотереязын күүртээр таблицаны, агаар-бойдустуң медээзин солунга доктаамал парлаар.

Чагылда чоруп тур

1968 чылдың бүгү парлал-газынга чагыдылгалары Төөн-Хемчик районда калбаа-биле чоруп турар. Чадаанаңың № 1 ортумак школазында 213, № 2 школазында 141, № 3 школазында 198, район эмнелгезинде 129 солуннар болгаш журналдар чагыттынган.

Бир эвес колхозтар болгаш совхозтарны ап көөр болза, СЭКП XXII съездизи аттыг совхоз, «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбыры, «Искра», Ленинн аттыг колхозтарда парлалга чагыдылгазы шапкын чоруп турар. Эң хожудап турар черлер «Октябрь 30 чылы», «Большевик» колхозтар. Ылаңгыя Баян-Талада чүгле 30 солун чагыттынган.

Аалдап чорааи

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг ортумак школазының спортчулары бир дыштанар хүнде Төөн-Хемчик районнуң чамдык школаларынга барып концерт көргүзүп, спорт маргылдаалары кылып чораан. Суббота хүнүнде Сүт-Хөл ортумак школаның спортчулары-биле баскетбол болгаш волейболга маргылдаалар кыланган. Баскетболга ак-туругжулар 50:42 санныг тиилелгени чедип алган.

Дүш сооллүнде ийи школаларның башкылары волейболга маргылдаа кылган, аңаа Сүт-Хөл школазының башкылары 3:2 санга тиилээн. Оон соонда өөреникчилер командалары ойнаан, база-ла Сүт-Хөлдүң оолгалары тиилээн.

Даарталыында Алдан-Маадыр суурнуң стадионунга Ак-Туруг школазының командазы-биле ол черниң аныяктарының чыныы командазы волейболга маргышкан. Борта тиилегени алдан-маадыржылар 3:2 санныг чедип алган. Ол кежээ ак-туругжулар ол черниң чонунга концерт көргүскен. Кежээ ээп чанып ора, бистиң бот-тывынгыр артистеривис Сүт-Хөлдүң Культура бажыңынга база концерт көргүскен. Концертти көрүкчүлер бедик үнелээн.

Н. МОНГУШ.

Кончуг улуг оргаадай

ВЛАДИВОСТОК. Совет Приморьеның специализастаан амыл-агыйының тарылга шөлүнде алдычыл дургузунда үнүп келген, ийи килограмм деңзилиг эм сът — оргаадайны каскан. Ол эмнээн. Бөйдустуң тавыында байдалга ыңдыг сът даалы чүс ийикпе оон-даа хөй чылдар дургузунда үнүп келген туруп болур.

Ба чылын ук тарылга шөлдериниң эмнелгезинге ажыглаар ол үнелиг чиг эттиг ажаап алдынар дүжүү чүс бежен килограммдан эвээш эвес болур деп турар.

(СЭТА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Яков Свердлов» 10, «Нөдээ башкы» 12, «Женя, Женечка биргаш «Катюша» 2, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Дайын болгаш тайбың» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, «Өңнүктүң чүрээ» 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аңаа-ла уруг» 10, 2, 5.40, «Мында шыпшың черлер» 12, 3.50, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бензин нудар черниң кадыны» 3, «Нотр-Дамның кырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 4.50, 8.30 шактарда.

ЛЮМБАГО

Хенертен курлакта аарышкылыы ковчуг апарган. Мырыңай доңгайтыпмас. Бичии-ле шимчээре азы чөдүрерге дам баар. Мындыг хомудаларны люмбаго деп аарыгдан ааралп кижилерден дыңнап болур. Люмбаго (курлак) деп латин сөс.

Бо аарыгдан өл-тык, соок черлерде ажылдап турар үргүлчү күш-ажыл кылып чоруур эр кижилер колдуунда аарып турар. Ыпчалаа-даа үргүлчү күш-ажыл кылбас, аңаа чаңчыкпаан кижилерге чаңгыс-ла катап оорганың эзи-эттерин өрү көдүрбүшаан, күш-биле аар чүүлдү хенертен көдүрүттер болза, люмбаго деп аарыг тыптып болур. Люмбагону оорганың эзи эдининң база курлак шыңганнарының аарыы деп база адап турар. Аарыг деңдиришкин үезинде, хан дүшкенде, шыңганнар сынрлери хоорулганда, соокка алысканда тыптыр. Ол шыкаап хендирбезер, сынрлер болгаш нерви уштары кемдээнде, бүүрек, өкпе картының, улуг тырын адааның бестери аарааңда база тыптып болур. Бо таварылгада курлакта аарыыр черлер үр үеде хоочу хевирлиг узак аарыыр апаар.

Аарыг эгелээниниң 4—5 дугаар хүнеринде аарыыры намдай боор. Чамдык таварылгада аарыыры элээн үр үеде уламчылап туруп боор. Ол чүнү көргүзүп турарыл? Ол дээрге хендирбезерниң чүстерин, сынрлерин, оорга чүүл аарты бергени ол. Ынчан аарыгны шын тодарадыры-биле рентгенге (хендирбе сөөктерин чурукка тырттырар) шинчидер.

Чамдыкта люмбаго-биле курлак-оорга радикулиддин ылгап болур. Радикулиттиң кол-кол илереп көөр деңдектери болза, курлак-оорга каамынга аарыыр, оон аарыг буттарже демчып турар. Шимчевеске аарыыры чидип турар, а шимээрге дагын аарый боор. Радикулиттен аарлап кижиниң аарыыр чери люмбаго дег ооргада эвес, а чала каамыы болгаш курлак-оорганың тудупкан черинин нерилери аарыыр.

Люмбагону эмнээрде, аарыг кижиниң шимчетпейн чыттырар. Аарыл турар черлерге бумба болгаш горчица салыр, чылыглаар. Аарыыры чидирер аспирин, пирамидон, анальгин деп эмнерни ижиртир. Аарыыр үези эртери билек, массажтаар, чылыг ваннага кирер. Кадыпнап аарый бергенде, күүгүр-водородтуг болгаш радиактивтиг курорттарга эмнедирин сүмелеп турар.

Люмбагону баш удур болдурбайн барып болур. Холун эртир аар, улуг күжепиишкин кирер ажылдар кылбас. Ур үеде ол-шык бажың иштинге турбас.

Люмбагодан аарып чораан кижилер организмин дадыктырар. Оорганың шынган эттерин быжылаар. Эт мага-бөгту саймырдыр шимчээшкиннит мертежилгелерни кылыр. Күш-культураны доктаамал чорудар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫЙ БАЖЫҢЫ.

"Кат-оол" ШЕРИНИҢ

(Чечен чугаа)

Ада-чурттуң Улуг дайынынмың бүдүүзүнде чылдар чүве. Ынчан тыва араттар тайбың чурттаа турганнар. Мал-магаң-даа арбыдаан. Даглардың, шаттарда одарлаан хөй-өшкүнү ол үеде чогаалчылар болган чок-ла ак аврыжта демейлээр турган. Тываның революстуг нам, чазаа малдың бажын ийи сая чедирер деп соруланы саалган. «Шын», «Хостуг арат», «Арөөл шыны» шыкаш төп солунларның биргизе арыннарының баштарындан «ийи сая» дээн «борттер» кыш-чай чок уштуумастаан турган.

Тайбың-даа болза, ажыл-иш, дайын үезинде дег тайынган. Араттар аътшарызын шанактаан, тергелөөн, тараа-быдаалын, ситеп-сирбитин кескен, бачым-ва үе. Арбөл, суму, кожуун дарталары чайлаглар, кыштаглар кезээ, мал бажын остүрериниң суртаалынга кулактарынга дээр дүже бергөн чоруп турганнар.

Ол чылдың үазынында мен Шатаан-Арыг чеди чыл школаамның бешки классын дооскаш, аалымга чанып келдим. Ачам суг ынчан Ийи-Тал сумузунуң девискээринде Барык хемниң Даштыг-Кежигде эрги чазаанга олурган чүве. Кавайлыммда кара чажыннан өскен төрөөн хемниве болгай. Сүмээйим чедир суун пактап, сагыгнавым чидир сайынга ойнап, халып-ла тур мен. Та сагыжым мындыг чүве, та салымым мындыг чүве, өскө хемниң суун ишкеш, сукшунум ханар эвес. Төрөөн Барымның суун оон саймның кырынга чыдып алган, артында-ла пактап ижеримге, өскө хемнерге демейлешпес, чигиранг-даа ышкаш, кужуруг-даа ышкаш, бирле чаагай амдан бар. Тыя албайн, пактагылаптарымга, оон соогу мээмге чык даор. Оон ковайын алган, суг дүвүнче дөөрүмге, арным көрүнүктелип келвир. Серинн салгын дырлагар чалыгларны ойладып кээрге, сугда хөлегем билдирербилдирбес бырлаңайны боор. Шак ол өйде бодаарымга, төрөөн хемним мени эргелеп, ярны-бажымны хоюнады суйбап турган ышкаш сагындырар.

Бичии оолдар эдертип алган, көргөн киноларымда атаманнар өттүнүп, оларны командылаткаш, алаактар кезип, хой кадарып азаан болдум. Аяа-ла шоодай аксын чидип хаак-биле хере дескискеш, оон-биле балыктаар бис. Мен чүгле шоодай аксы тудар иеп, бичии оолдар доорге, чушкууштар тудуп алган белык хойзуруга ой. Мээк ол шөлээ ажылым үр болбаан.

Бир-ле кежээ ачам тарылга шөлүнден дыка орай, могапкан чанып келди. Авам антарк кырынга керосин лампа кыпсыпкаш, чадагай ожукка от салыпкаш, шай хайындыра берди. Ачам сөөскеп данзаазынга катап-катап таакпылап-ла олур.

Чаа эскен шайны бир аяктыг аартай каапкаш, ачам хенертен:

— Ойнаарың ам болууп, оглум,— дээрер.

Мен харыы бербедим, харын найыр олурдум: орта кижи боор бе, ачам. Ойнап турган эвес мен, хой кадарып турдум ышпажым.

Улуг аяк өремелиг тараазы чип, шайлап алгаш, ачам сагыш-човаашкын-биле чугаалап эгеледи:

— Тарылгага улус чедишпейн тур. Энир чылын суггарып каан черивисти хараган дуй алы бергөн. Келек кижиниң ону сөгөри-биле чоруттувус. Ам шары бажы муңар кижилер херек. Чаа келген школачылары эвилелдөөр — деп, шиитпирледиис.

Бо дугайты менээ артык сурттаалдың херээ чок турган. Ада-иезинин ажылынга дузалажыр, хой кадарар, тараазын хоралыг дайзыны өргө күске өлүрер, шары бажы муңар, бижик болгүмү башкылаар суг-суг деп алгаш, школудан чоруурувустала башкыларывыс ийи кудаавысты дамбыралап каапкан чүве болгай.

Эртенинде хүрең казырганы мурнаш, ачамның «чоржан-доруунуң» мурнуңга сүрдүрүп алгаш, Кызыл-Тей ховуаанче үнүпкен мен. Ховудөөрге шыпаң-ла кара харагаңга үглеткен. Алды ай үнүп келген болгаш, изин сүргей. Буга суу дегген чоогаларда агы-каңгы чечээ сарыг шонар. Оларны, чүктүг тево дег, кара дүктүг арылар өөнейндир эргип чоруп турлар.

Ол үедо араттарның кезии МЧАЭге кирип, тырттар күштүг, малын болгаш чөпсек хереселин кадып алгаш, черни эвилелдиг ажылдап турган. Ол эвилелдө ачам, мен биле келиримде-ле, дарталап турган чүве. А чамдык араттар хуу ажыл-агыйлыг турганнар. Олар сиген, тараа кылырда, төрел-доргүл-даа, эш-хуудаа, кожа-хөлбөө-даа айны-биле бөлүмнежи боорлер. Чамдык балдырышаап мырыңай хиреллиглер мчаэчилерден дуза-даа дилей боор-ле чүве.

Кызыл-Тей дөзүнге бар чорувустала, ачам:

— Көгөл катышкылар кайы хире апарганнар эвес, көре каапталам, оглум — дээп, сруи ийикче эй тырты. Мен оон соонда шүжүледиптим.

Удаткаичок бута шалында бөкпек тал дөзүнде одагга келдикис. Үш даш ожукта хола-пашта шай хайындыргаи ашакты дораан танып каадым. Чыкпак боттуг, элик кедээн анчылар дег, шала кудуйуп алган кыяштаар, кысыыл арынныг Көгөл-ле-дир. Аалдар аразынга чортуп чоруурар ашак чүве ийин ол. Чаңгыс уруглуг, оозу Кызылда шериг командири кижиде ашакка барган дижир чүве, оны кижи көргөн эвес. Ачам аъдындан дүжүп, Көгөл ашакбиле мендилешкеш, одагга кээп олурупту. Мен казырам баглап каашаш, база ында келдим.

— Кайы хире аварлыңар?— деп, ачам айтырды.

— Чер ап чедап тур бис — деп, ашак харыылады, ырак эвесте туруп ишаи 2—3 дөс хараганче айыттыы.

— Хараганың-на аштап алзыңаргаа, алган черивөр эки чер-дир—деп, ачам чугаалай-дыр.—Суттарөрде база эштиг, артында бута чанында, немдик.

Бистиң чугаалашкан шимээнивистен иогаан тал хөлегезинде шериг шивель эштип алган удуп чытпан кижи шимчей берди. Мен келген оянар-ла, талда азып каан, чүктепкилиг, хола беш-адырлыг толдуг, сарыг-былгаар курлу, удуп чытпан кижиниң сыртавып алган чап-чаа шериг эзерин, оон чанында кок кырында салып каан кызыл беш-адырлыг, кылаң кара хавактыг боргун магадан орган мен.

Удуп чытпан кижи бажын дүй эштип алган шинелин кок кырынче октапкаш, ковайын келгеш, херилгеләөш, бисче көрүп кээрге, үүнүдээ мурнуида, балыктыы ышкаш, дээрбек карактар сагыжымга артып калды. Аажок сүүр ариннерлиг, таңдашсымаар, дөрбөт эзер бажы дег, бедик думчуктуг, үжен хар ажа бергөн назылыг артаи, сынреш кижи болду.

Ол кижи ачам-биле мендя солушкаш, одаг кыдынга кээп олурупту. Оон кыжырааи, ыт думчуу ышкаш, кылаңайпыл турар, чап-чаа кара савыяа салыктарынга одагиын кызыл чалбыжыы көрүнүктелирге, кайгамчык чарашсыныл олурдум.

— Чүл ам, шуут-ла чалажыл келгеннер ол бе?—деп, ачам коичуг овазырымчалыг, тымчак үн-биле айтыды.

Шериг кижи ачамче удур көрүп көөрге, оон улуг карактары муңгаа коичуг куду холбөн дилп. Бллыг черинге дээпкеп-дир деп бодал бажымга чыг дилп.

— Шуут-ла...—дей каапкаш, шериг кижи харлыга бергөн олур.

Ачам эпчоксунганындан сөс тыпнайн, хейде-ле хойнунда таакпызының хавын дилеп берди.

Ох, кыргаи Көгөл ашак эвес болза, ол эпчок байдал та кайы хире үргүлчүлээр турду ыйнаан! Чаяан боош, ол болчуп келир болбас ийик пе:

— Кадыы бакшыраан, хоочурай туи ёзулуг шынчы өөнүктери бооп келген болгаш моон соңгаар артар-даа дээрзин ол демдеглээн. Ынчангаш совет улустуң төвгүлүг улуг байырлалын Моол Арат Республикада база өөрүшкүлүг байырлал кылдыр санап турарын эш Монх түннеп чугаалаан.

Успа-Нур аймактың моол-совет найырал ниитилелининг харыысалгалыг секретары эш Жаргал совет-моол найырал ниитилелининг тыва салбырынга тураскаалдыг белектерни тывыскан.

Чурукта: Моол Арат Республиканың Успа-Нур аймактан келген төлээлер эштер Монх болгаш Жаргал олар найысылалдың пионерлери-биле тураскаалдыг хөрек демдектерин солчуп турлар.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Улуг күзел Улуг күштү төрүүр.

(АВТОРНУҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИНДЕН).

Одагдан аътшангаш, ачам ур-ле мыт чок чортуп чор. Та чүнү бодап чорду ыйнаан. Моон-не хуумда бодалымдан шериг кижиниң демги кайгамчык чарашсыныл олурдум.

— Үр-ле болган соонда, ачам менчедө көрүнмеён, билдинмес бодалын уламчылавышаан, чугаалай-дыр.

— Каң-оол дээ кижи ол-дур. Көгөл ашактың чаңгыс күдээзи.

— Командир кижи-дир аа?—деп, магадап айтырдым.

— Тулган командир чораан кижидир. Ааравш халашканы ол-дур—деп, ачам шыпаң-ла хомудаан сөглип шлередип чор.—Кадык-ла чоруур чүве болза, кижиге оон өскө чүү-даа херек чок. Кадык-ла чоруур чүве болза, ажыл-агыйдаа, өөредилге-даа кижиниң мурнунда.

Каң-оолду ачам кээрген чораандыр деп бодаирымга сагыжым уламчылаш кудуран келди: согун дег сывныг, алдын сарала шериг хептиг командир хеп-хенертен аидалын соонда кылаштаар деп чүү адам чүвел ол?!

— Кижиге ыяк кадымнаан чарлыры бир коичуг, ынак ажылынаан чарлыры бир коичуг — деп, ачам суртаалын салбышаан чор.—Ол ийи каттыжып кээрге, мырыңай-ла чартык өлүм-дүр оң, ойлаар, дезер-даа арган чок.—Оон элээн болгаш, ачам уламчылаан. — Каң-оолду көрем, шуут-ла холдары салдына бергөн. Оон туруп каан харагаиын кордуң бе, кандыг ажылым дээр боор оиу, ыт думчуу-биле чүве хомгенниден белиин дора Харагаиыы дамылынган турар болгай, аңаа олурда шапкылап каарга, амдыы чылын катап үнүп кээр болгай.

Ол хүнден эгелээш, шары бажы муиун эгелээн мен. Школачы өөрүм оолдар база четкилеп келгеи. Ажылдың хөлүү коичуг. Кежээ улус улустар шапкылажып чаиа боор. Бистер одаавыска артып калгаш, орайга дээр хоорежип, каттыжып кээр бис. Оон эртенинде кадарчы ашак шарыларны сүрүп келгеш, алды-кышкы-биле бистерни арай деп оттурар турган.

Алды ай ортаннап, аалдар чайлагларывыс кезеии бергеи. Холлегеге баглап каан шарылар шаашкактап турар апарган. Тарылга база шыпкараай.

Бир-ле хүн ачам келгеш, Каң-оол катышкылар черинин хараганын борастаап, арай боорда шыгыдып алган. МЧАЭ-деи дуза дилеп турарлардыр деп чугаалады. Чаңгыс та черде чүү боор, дүүш соонда андара октаптар-дыр деп сүмелеттивис.

МЧАЭ черинге болза, аидалын бүрүзү аңгы-аңгы турар, кижилериниң андарган, илиирткеи черии, кылган ажылын хемчээп хүлээп алыр чуруумиуг чүве болгай. Каң-оолдуң черинге ынчаимаан бис. Он ийи аидаларынны шууштур киирикпеи бис. Бичии чер бурт-ла дээп.

Көгөл ашак улуг-ла кара пашка мун кыягаш, бистеи хүидүзеди. Зөттеп, шайлап мага хандывыс. Улуг улуска арага-даа куттуг. Ашактар изирнигип, ында чүү боор, күзүи базе «бурт» кылгай бис аи деп, отта сүт дег хөөрээн турдулар. (Бурунгаарлай каапкаш, баш удур чугаалап каайн, ону шынап-ла күзүи базе бис «бурт» кылгаи бис).

Каң-оол дээрге, ажылдаанда-даа ыыттавас, чемненгевде-даа ыыттавас, оода арага ишкеиде-даа ыыттавас —элдептиг кижи болду. Бистер, бичии оолдар, кайган турдувус: мидиг командир кижи турар чүве-дир аа, чоп, кииолаидан көөрге, командирлер дээрге, от-көс ышкаш, өртеии берги дег чоруп турар чүве болчук?

Каң-оол бистиң аалывыстан ырак эвеске чурттеп чораан. Ынчангаш ону хөй катап көрүп, ажыл-ижии, ажыы-чанын билир апарган мен. Ол барык-ла өскө аалдарга барбас кижи. Чүгле әртежок херек апарганда, кирер өөнүге киртеш, дораан чоруттар. Артык чугаа чөрле кылбас. Ону Көгөл ашак-биле чаңгыс өгге-ле чурттап чоруур.

Бир катап күскээр чайны Каң-оолдуң ачам сугга кире дүшкеш барганын, ам-даа утпаан мен.

Кезээде элээр чоруур Каң-оол ынчан халаң элирик келди. Ол кажандаа багланашка азы кажаага дүшпес кижи, мал-магаидан озалаан, аңаа шаптык болбас черге чортуп кээрге, аъды хеиертеи боду-ла тура дүжер. Оозуи каставас-даа, дужавас-даа. Ээии келбээн шаанда, оон ак аъды чаңгыс черде турар. Элеани-даа дылдыг болза, кайгамчык утаанныг мал.

Каң-оолдуң ак аъды өөвүстеи ынча-мынча чоруп орган, кожүй бергөй чүве ышкаш, тура дүштү. Каңоол капшагай дүже халаап, оожум базып олур. Авам, ачам-биле мендилешкеш, чугаа тыпнаан чүве дег, улуг карактарын аларааидырынга өй олур.

— Кайын бээр чордуңар?—деп, ачам айтырды.

— Кызыл чоктап чордум — деп, Каң-оол харылаап, оон ыиай ылдыгып шаг болду. Оон соонда ийи-ле сөстү арай боорда, сы тулуп үидүрдү.—Хоржок болду.

— «Хоржок болду?»—деп, ачам оон чугаалын катаптаап, айтырды: —Чүү чүве?

Каң-оол ынчан хөйлеииниң моюидуруктарыида ылгавыр демдек чок боордан, бүрүи шериг хептиг орган. Ынчалаа-даа ону Араттың Революстуг Шериниид командирииге дөмейлежир чүвеэи чок болду. Ындыидала сүүр эриилерии шөйлүп баткылай берген, маспактаныл олуруп алган дискеткеринии араазынче бажы донгайып бады барган, улуг карактарында чырыш дээр бичии-даа от чок олурду.

— Чаа-чалбак, даймн-халап база болу берген-дир — деп, Каң-оол хорадап-даа, хомудап-даа чугаалап олур.—Мындыг өйде чүнү кылыр киижи мен, хырымы тоттуруп, думчуум боралап, тарай тарып чиг, тайбың олурар мен бе?—дигилээш, бажын чайгылаш, химиреигледи!— АРШ-ка чордум, эмчилерге кирдим. Таварыштас сеи дилирлер. Дайынче чорудунар дидим. Ынчалаа-даа ышкаш болду.

К. КУДАЖИ.

(Үлевчыты.).

редакцияның адреси:

Кызыл. Шетинкин—Кравченко кудумчуу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килизининиң 23-54, агитация болгаш пропаганда килизининиң 37-13, көдээ ажыл-агый килизининиң 21-47, үлетпүр килизининиң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспоидентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килистериниң 21-27, яштыкы информация килизининиң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга аргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчуу, 1).

ТС—00649.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
24
ХОНУК
АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үдезилеттингеи.

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
13
ПЯТНИЦА
№ 243 (6879).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ, УЛУСТУҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ!

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы октябрь 11-де Кремльге бодунуң ажылын үргүлчүлээн. «1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлаксызы, ССРЭ-ниң Күрүлелиниң даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткелиг. «1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» ССРЭ-ниң сан министри депутат В. Ф. Гарбузовтуң илеткелиг депутаттар чугаалашкан.

Партия бодунуң программа болу берген принцип-биле — «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорууна» деп чарлаан. Коммунистер партиязынга баштаткан чоннуң күүлүг күжениишкиннери ол чаагай принципти амыдыралга боттандырарынче угланган. Чурттуң улус ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле сессияга көөр кылдыр киирген планнар база кижи дугайында сагыш салышкынынга бараан болган. Ол планнарны түүлдүгзүүнүп көрбүшаан, төлевилеттиниң турар планнарны депутаттар Төрээн чурттуң чырыткылыг даартары хүнү, совет кижилериниң аас-кежии кылдыр көрүп турарлар.

Эртенгиниң 10 шакта Кремль театрынга Эвилелдиң Соведининиң хуралы эгелээн. Ол-ла үеде Кремльдиң Улуг ордузунга Националдар Совединиң хуралы эгелээн.

Ол хуралдарга олурушкан әштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, Ф. Д. Куланов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев оларны олурушканнар чылыы-биле уткаан.

Эвилелдиң Совединде

Эртенги хуралга бир-ле дугаарында Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Т. Я. Киселев чүве чугаалаан. Совет эргечагырганың чыыдарында Белоруссия мураакчы индустриязын, механиастаттынган улуг көдээ ажыл-агыйның, бедик культураның республиказы болу берген деп, ол чугаалаан. Сөөлгү чылдарда республиканың үлетпүрү кончуг бедик темпилер-биле хөгжүп турар. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезиниң аажок хөй кезиин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиишкинниинiң күселиби-биле чедип ап турар.

Көдээге үнделиг чаартылгалар болган. Сөөлгү чыдарда колхозтарның орулгалары 60 ажыг хуу өскен. Күрүнеге тараа, эът, сүт болгаш чууртаар садарының чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Эът болгаш сүт белеткелдериниң талазы-биле бөө чылдың төнчүзүнде чедип алдынган турар кылдыр контроль чурагайлар-биле тодаргайлаттынган деңнелди республика ам бөөнин чедип алган.

Совет кижилериниң чаагай байдалын улам ынай белиндер талазы-биле партиниң ап чорудуп турар хемчегдерни Казахстанның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары депутат В. И. Титов бодунуң саналынга улуг ужур-дузалыг документ деп адаан. Ол ада сагыш салышкынны дээш партияга болгаш чазакка Казахстанның ажылчы чоннары түректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар деп, ол чугаалаан.

Тос айларның дургузунда Казахстанның бүдүрүлгелери планнан ажыр түс-түс миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген. Фосфорлуг дустарның Чимкент заводунуң бирги эзелээн. Гурьевтиң химия заводун, Лениногорскиниң цинк комбинадын, хөмүр даш болгаш руда казып, тывар-ның, чес, дой-довурак, цинк бүдүрер талазы-биле чаа күүлерни ажыглапда киирген.

Беш чыл планын ёзугаар Лисаковскиниң даг-руда арыглалының комбинадының бирги эзелээнiң тудуун доозарын, № 3 домна суугузун ажыттырга киирерин, Соколовско-Сарбайскиниң комбинадының күүлүн чылда-ла 30 миллион тонна чедир руда сайгырадыр кылдыр калбарырын көргеш. Мангышлак чарлык ортулукта нефть болгаш газ байлаттыг чердерни күжениишкиниг темпилер-биле шинээдип алыр.

Үлетпүрүң чаа адыры—трактор тудуушкуну Казахстанда төрүттүнүп орар. Келир чылын Павлодар заводунуң конвейеринден баштайгы машиналар шуужуп үнер. Кара-Тауның фосфоритter байлаанга үнделээш, минералдыг чемниг-чидилгелериниң күүлүг баазазын тургузары Казахстанның болгаш Ортаа Азия республикаларының көдээ ажыл-агыйының – хөгжүдезиниг улуг ужур-дузалыг болур.

Күр болгаш шуукан черлерни шинээдип алганы-биле Казахстан тараа, дүк болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын бүдүрер талазы-биле кол республикаларның бирээзин апарган.

Россия Федерациязының ажылчы чоннарының Улуг Октябрьнең юбилейиниг уткуштур улуг чедиишкиннериниң дугайын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги орлаксызы депутат К. Г. Пысин бодунуң саналынга чугаалаан. Үлетпүр продукциязының нинти хемчээлиниң болгаш продукциязың эң чугула хевирлериниң хөй шуруузун бүдүрүп үндүрер талазы-биле бо чылдың тос айларының планын республика хуусаа бетинде күүсеткен.

Дүжүт ажаан алышкынының дооступ турарының дугайын чугаалавышаан, амгы үеде Россияның 50 областары, крайлары болгаш автономнуг республикалары күрүнеге тараа садарының планын чедиишкиниг күүсеткилээнiң оратор демделээн.

Ам-даа шинтиирлеттинмээн чамдык сорулгаларга К. Г. Пысин доктаагаан. Аъш-чем, эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери көдээ ажыл-агый продукциязын үлээп алыр болгаш сайзырады ажылдан кылыр талазы-биле онзалганы күүсеткин шыдавайн турар деп, ол демделээн.

Ындыг байдалды эдип алыр дээш 1968—1970 чылдарның планын ёзугаар РСФСР-ге сайзырады ажылдап кызырынның 580 бүдүрүлгелерин тудары, ажылдап турар дыка хөй бүдүрүлгелерни чаарты деринү чепсегдээри төлевилеттингеи. Көдээ ажыл-агыйның чамдык продуктуларын ол черинге — колхозтарга, совхозтарга, хереглекчилер кооперациязының болгаш районнарның аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниге эге баштайгы сайзырады ажылдан кылышкынга экижидери эргежок чугула деп, депутат саналаан.

Социализмниң баштайгы түс чылының ийиги чартыы эгелээнiин ажыдып турар планнарны бөгүн чугаалажып турар-дыр бис деп, ССРЭ-ниң садыг министри депутат А. И. Струев бодунуң саналынга чугаалаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларында тодаргайлаттынганынга бодаарга, чамдык эң чугула көргүзүттерниң талазы-биле өзүлдезиниң дыка бедик темпилери ол планнарда тодаргайлаттынганы база өөрүнчүт-дүр.

Совет эрге-чагырганың чылдарында садыгның хөгжүдезиниге доктаагаш, дайын мурнундагы 1940 чылдынга деңнээрге бөөнин амгы үеде бараан саврылгазы (деңдештиргеи өртектерге) 5 ажыг катап өскен-дир деп, оратор демделээн.

Чеди чылдың төнчүзүнден эгелээш, көдээге бараан саврылгазын улгатгыларының темпилери хоорай садынның саврылгаларының өзүлдезиниң темпилериниң мурнап турар апарган дээрээн депутат чугаалаан. Хереглелдиң хоорай болгаш көдээ деңнелиниң ол чоокшулажылышкынды эң чугула социал айтырыгны — хоорайның болгаш көдээниң аразында боттуг ылгалдарны ажып эртериниң айтырыын чедиишкиниг шинтиирлээриниге идиг бериш турар.

Садыгны экижидериниге иштики аргаларны бүрүн ажыглаарын Садыг министерствозу ам-даа чедип ап шыырын көрүп турарлар.

Эртенгиниң 10 шакта Кремль театрынга Эвилелдиң Соведининиң хуралы эгелээн. Ол-ла үеде Кремльдиң Улуг ордузунга Националдар Совединиң хуралы эгелээн.

Ол хуралдарга олурушкан әштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, Ф. Д. Куланов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев оларны олурушканнар чылыы-биле уткаан.

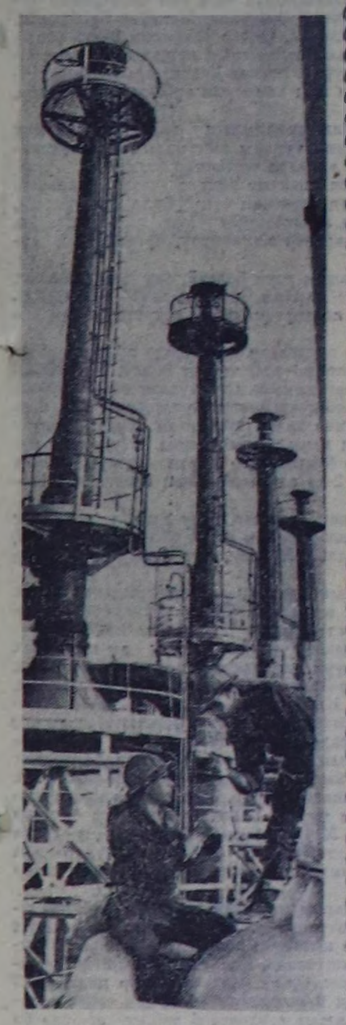

Невинномыссы химия комбинадында ацетилен болгаш ацетальдегид бүдүрер талазы-биле ээлчеглиг комплексиниң тудуу дооступ турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы монтажниктер Владимир Федосеев (солагай талазында) биле Валентин Тузов. Олар боттарының даалгаларын хүн бүрүде 120—130 хуу күүседип турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ажаап алган шөлге андазынны салыр

Таңды районнуң көдээ ажыл-агый дүрүлгэ станциязының трактористи Николай Горбенюк чүгле бо чылдың ажаап алышкынын бодап турган эвес, харын келир чылдың дүшүдүнге черни белеткеп алырынга идепкейлиг киржип турар, тодаргайларга ажытыг андаларында эң бедик көргүзүглерни ол чедип ап, хүн нормазын үргүлчү 180—200 хуу күүседип турар.

Чурукта: — Н. Горбенюк.

П. ФЕДОРОВТУҢ фотозу.

Кызыл тукту — Таңды районга

Республиканың районнарының дүжүт ажаап алышкынының болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле октябрьның баштайгы он хонуунда социалистиг чарыгының түүнделдерни чугаалажып көргеш, Таңды районуң ажыл-ишчилерин тилекти болган деп, СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел деңдеткеп. Ооң-биле кады ол-ла ойле Каа-Хем, Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнарның тараажыларының багай авес ажыглаанын база айытkан.

Ынчангаш дүжүт ажаап алышкынының болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле районнар аразынга шилчилер Кызыл тукту болгаш 250 рубль түңнүг акша шаңналын Таңды районга (СЭКП райкомунуң бирги секретары эш СУХАЧЕВ, райкүүсеком даргазы эш КУУЛАР, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш ТОКАРЕВ, ыыпсыр деп докталган.

Дүжүт ажаап алышкынын болгаш үреэнн үрарын октябрьның 15-ке чедир доозар төлээде, ажылдың темпилерни күштелдирерни, күрүнеге тараа садарын, аңгыс аңдарылгазын, садаанны сарааттаарын болгаш пресстеорни уламчылаарын СЭКП райкомнарынга, райкүүсекомнарга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдерниге, партия организациларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш түскей эртемнигелерниге хүлээткеп. Ооң-биле Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга аңдар кылдыр алдынган хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседирге дээш социалистиг чарышты байыр мурнуунуң артында үлемнерде улам калбартырыл-айытkан.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Хүн демделели

Октябрьның 12-ге чедир республикада 201,7 муң гектар тараа культураларын кескен, ол болза бүгү тараа шөлүүнүң 80 хуузу-дур. Октябрь 11-де медээге деңнээрге, немелде — 3,1 муң гектар болган. 184,8 муң гектар черниң тамычазын бастырган, ол болза октябрь 11-де турганынга бодаарга 5,4 муң гектарга хөй болганы ол.

Октябрьның баштайгы декадазында Таңды районнуң ажыл-агыйлары тараа ажаап алырынын темпизин дыка бедиткен. Бо декаданың түңнели-биле СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган облпрофчөвүлелиниң шилчилер Кызыл туттуг Таңдының шөлдериниң ажыл-ишчилериниге тыныскан. Октябрьның 15-ке чедир ажаап алышкынны доозар болгаш үрезинин долуу-биле уруу алыр талазы-биле бүгү аргалар таңдыжыларда бар.

Улуг Октябрьның байырлалынга эки белекти соңнээр дээш, Тываның шөлдериниң ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садарының темпизин бедидип турар. Октябрьның 11-де тараа хүлээп алыр черлерге 2906 тонна тараа киргеи. Бо чугула кампаниянын эгелээнинден бээр Тоораш чурттуң шыгкаммырынче 98565 тонна тарааны урган, азы ол—чыл планынга онаалтыр 164,2 хуу-дур.

Октябрьның 10-га чедир республиканың ажыл-агыйларында аңгыс аңдарылгазын 84357 гектар черге чоруткан азы планның 48,7 хуузу күүсеттингеи. Октябрьның баштайгы декадазында немелде өзүлде 25,5 муң гектар болган. Ынчангаш эң-не бичe хемчээл-биле алырга, ол үе иштинде аңгыстыг ийи катап хөйнү аңдарын болур турган. Ынчангаш республиканың ажыл-агыйларының трактор парыгы бодунуң күүгүзүнүң чүгле чартыы чедир ажыглаттынып турар.

Хөрзүн белеткелиге техниканы бедик бүдүрүкчүлүү-биле ажыглаарының үлегерни «Бардык», «Элегес», «Кек-Тей», «Шивилиг» совхозтар көргүзүп турар. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг, «Октябрьның 30 чылы», «Кызыл тук» колхозтарында ажаап алышкын доозулган болза-дээ, аңгыс аңдарылгазының темпизин олар кудуваткан. Хоюларда саваннарны ооскүн болуп турарындан аңгыс аңдарылгазынга ол моондамтаан турар.

Тываның шөлдериниң ажыл-ишчилери! Эң чоокку сорулга: октябрь 15-ке чедир күрүнеге планнан ажыр 60 муң тонна тарааны садары болур. Ол болза юбилейиниг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседиргеге эки салышкын болур.

ПАРТКОМ СЕКРЕТАРЫ

Колхозтуң сураглыг хойжуларының бирээзи, Ленин орденниг коммунист Оюн Лаа-Сүү биле партком секретары Хомушку Аракчаа олардың аразынга кабинетке чугаа бо удаада база-да сагыш-сеткилдиң ханызындан болган. Хоочун коммунист бодунуң ажыл-амыдыралының болгаш улуг байырлалды кандыг чедиишкиннерлиг уткуп, кышка канчаар белеткеиип турарын секретарга чугаалап бергеш, ооң дузалакчызы Сарыларының ажылга харысалга чокталып, арагалап, чурум үрээш, ажылын каапканың дыңлаткан. Хомушку Самбуевич чамдык түүлдерни блокнодунга демделеп ап, ону кичээнгейлиг дыңнап ора

— Сарыгларның ындыг төлеп чок чоруу парткомга билдиинiп турган чүве. Ону бис эдип алыр дээш дыка үр орлалдаштывыс. Ол боду база сөөлүн берип турду. Бир эвес ам база катап арагалап, чурум үрээш, ажылын кара-туразы-биле каапкан болза, хөй ажылы дег харысалгалыг черге ону туткап херээ чок — дээш, ол айтырыгны колхоз баштаар черя, бригадир-биле чугаалашкаш, эки дузалакчыдан тып алырын хойжуга сүмелээн... Дуржулгалыг, хоочун секретарьга хүн бүрү таварышкылаар янзы-бүрү мидыг айтырыгларны колхоз баштаар черп, партком кежигүннери-биле сүмелешкеш, шинтиирдеп турар.

Таңдыда «Коммунизмниң хереели» колхозта Хомушку Самбуевич Аракчаа баштаан партком артельде чоруттунуп турар бүгү ажыл-херектиң башкарыкчызы, организакчызы болгаш колхозчу ажыл-ишчилериниң ёзулуг сагыш-сеткилин болу берген. Коммунистериниң 70 ажыг хуузу колхоз бүдүрүлгезиниң эң шинтиирлиг участокторында бижиглаттынган. Секретарының сүмези-биле сөөлгү чылдарда хөй бригадаларының бригадирлериниге Оюн Шаравин, Василий Оюн, Куулар Чамзырын, Сергей Дамбаев ышкаш инициативалыг, организакчы аныяк коммунистерни бижиглап, ортумак звеноның кадрзарыг-биле ажылды үндезинибиле экижиткеин — артель бүдүрүлгезиниге таарымчалыг салдарны чедирген. Колхозтуң экономиказы быжыглып турар.

Партком коммунистериниң хуралдарында организакчы болгаш массаполитиктиг ажылдың, коммунистиг харысалгазының, социалистиг чарыштың күүселдезиниң дугайын чугаалажып, ажыл-агыйжы айтырыгларны холгаарлавазын ораладжып турар. Чижээ, чайын коммунистериниң бир ажык хуралынга Октябрьның юбилейиниге аздар болдурган социалистиг чарыштың күүселдезиниң дугайын чугаалашкан. Ону белеткээринге активти калбаа-биле киришпитиргеи. Анаа партком кежигүнү, колхоз даргазы Ф. Л. Благинин илеткел кылган. Хуралдың соонда ооң шинтиирииниң күүселдезии фермаларда, бригадаларда партия эгс организацияларын дамчыштыр хүн бүрү контрольдап келгенинiң түңнелиниге алдынган социалистиг хүлээлгелер алдарлыы-биле күүсеттинген. Колхоз күрүнеге тараа садарының планын чедп катап, мал ажыылының продуктуларын: дүктүүн — шагда-ла ажыр күүсеткеи. Эътинiн, сүттүүн ам күүседип турар.

Масса-политиктиг ажылды партком хөй санныг агитаторлары, политинформаторлары дамчыштыр чорудуп турар. Оларның саны 37 кижи. Секретарь эш Аракчаа болгаш ол коллективтиң удуртукчузу партком кежигүнү Оюн Намзын-оол агитаторларны, политинформаторларын ой-ойде чымп. сургаалдалыг хуралдарны эрттирип, аңаа иштикиде болган даштыкыда болуушкуннарның дугайында, районда болгаш колхозта байдалды доңчузу-биле чугаалап бериш турар. Удуртукчу эштерниң, партком кежигүннериниң чоп мурнунга илеткелдер кылыры ынында база чанчыл апарган. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң дугайында илеткелдерни бригадалар, фермалар төптеринге партком кежигүнiери эштер Благинин, Аракчаа, Дамбаев болгаш оон-даа өскелер кылган, хуралдар аажок бедик кодураүүшкүнүүт эрткилээн, ажыл-ишчилер чаа-чаа бедиткен хүлээлгени алгылаан.

Хомушку Аракчаа ажыл-херек дээнде шак-ле-даа барымдаалавас. Даарта чүнү кылырын бөгүн планнап алыр. Колхозтуң кол тараалаң черн — Оңгар-Ховуда тараажыларга, төп болгаш Могай, Шанган фермаларының саанчыларынга, Берт-Дагда хойжу бригаданың хойжуларынга ол бо-ла чеде бээр. Оларда бижиглаан парткомнуң төлээлери, агитаторлар, политинформаторлар канчаар ажылдап турарын, көргүзүг самбыраларын чогуур өйүнде кылган бе, чарыштың типилекчилериниге ыыпелдерни, түүчүгаштарны болгаш шаңналдарны тывыскан бе дээш, оске-даа ажылдарны доктаамал хайгаарап, корген турар...

Бодунда хөй-хөй коммунистерни каттыштырып, бүдүрүлгениң болгаш ажыл-агыйның улуг коллективтеринде ажыл-херекти башкарып турар парткомнарның ажыл-чорудулгазы нарын болгаш хөй талалыг болур. Оларда ажыл-херектиң чедиишкиниң парткомуң коллективтиг удуртулгазындан, ооң секретарының организакчы болгаш шудургу чоруундан база улуу-биле хамаарыжмр. Ынчалгаш биете ажылдың бо чугула участогун шырак эртем-билиглиг, боттарының ажыл-херээн эки билир Хомушку Аракчаа ышкаш дуржулгалыг организакчылар, массаның ёзулуг кижизидикчилери баштап турар.

Коллективте партийжи политиктиг, организакчы ажылды СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш партия Топ Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шинтиирлериниге дүүштүр тургузуп, дааскан ажыл-херек дээш партияның база улустуң мурнуунга бодунуң харысалгазын бедип-биле медерел билбишаал, масса ортузунга ат-алдарны чедип алган партком секретарьлары биете база экээш эвес. Оларга хамыктың мурнуунда «Межегей», «Сүт-Хол», «Найырал» совхозтарда партия комитеттериниң секретарьлары эштер Зинаида Герасимовна Полуяниаиы, Ондар Норбу-Самбуевич Шагдыр-оолду, Өлчей Чашпанч Кара-Доңгакты болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Партия организациязының күштүү — коллективниң сырый каттышкыннында, чоруттунуп турар ажыл-херек дээш коммунист бүрүзүнүң харысалгазын бедидеринде, оларның идепкейин калбартырында болгаш ажыл-ишчи бүрүзүнүң бодал-хөөнүн, күзелин база негелде хереглелдерин ханмаы-биле билип, тургустунуп келген айтырыгларны коллективтиг-биле шын шинтиирлээринде дээрзин олар эки билирлер.

Бүдүрүлгелерде, тудугларда болгаш колхозтарда, совхозтарда улуг парткомнарны эртем-биляя шырак, дуржулгалыг болгаш мергежилдиг организакчы кадрлар-биле бижиглаар дээш, СЭКП хоорkому, райкомнар хөй чүүлдерни кылган болбайн аан. Ынчалзажок ол чугула харысалгалыг ажыл-херекке чогуур белеткеля четпее, организакчы болгаш кижизидикчи ажылга мергежилп кошкак, инициатива чок кижилер кире бээр таварылгалар база бар.

Ындыгларның чижээнге «Элегес» совхозка партком секретары турган П. Кольповту, «Тээли» совхозта болгаш Тандының «Революциянын чалбыжы» колхозта парткомнар секретарьлары В. Очур-оолду, Н. Балгановту болгаш ооң-даа өскелерни киирип болур. Олар ажыл-херек дээш партияның мурнуунга бедик харысалгалыг, айтырыгларны шинтиирлээрде принципиалдыг, эп-өөрүнге болгаш бодунга шынгы негелделиг, четпестерге аптеш чок болзур ужуралуг. Ооң-биле кады партийжи ажылдың чаа-чаа арганарын болгаш хевирлерни тывар дээш хүн бүрү чогаадыкчы инициатива-биле ажылдаары, ажыл-ишчи бүрүзүнүң сагыш-бодалын эки билири, негелде-хереглелдерниге дыңнангыр болуру, оларны ажыл-херекче хайныттырып үндүрери—партийжи ажылдакчының база бир чугула хүлээлгези болзурун утпас херек.

Комитет секретары хүн бүрү боду чүткүлдүг өөренир, чаа чүүлдерни ажылынга доктаамал ажыглаар, партия организациязынга принципиалдыг шүүмүүлел болгаш бот-шүүмүүлел калбаган, коллективтиг удуртулганың болгаш партийжи амыдыралдың нормаларының ленинчи принциптери хажык чокка сагыттынган турзун дээш доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиг.

Амгы үеде парторганизациялардың амыдыралында чугула болуушкун — отчёттар болгаш сөөгүлдээлер чорун турар. Ынчангаш парткомнарны удуртурунга политиктиг биляя шырак, дуржулгалыг организакчылар болгаш массаның ёзулуг башкарыкчылары кирген турзун дээш, СЭКП хоорkомунуң болгаш райкомнарның талазындан сагыш салыр ужурлуг. Маңаа кадрларны шилип алырда политиктиг болгаш ажыл-херекчи шынарын көөр деп ленинчи принципти удуртулга болдурбушаан, дуржулгалыг хоочун ажылдакчылар-биле кады энергиялыг, аныяк организакчы эштерни ол ажылга депшидерни база шын дүүштүрер херек. Ажылчы чоннарны улам сорун кииргеи, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязының шинтиирлерин чоп калбаа-биле танывыын, ону ажылдарга чедиишкиниг боттандырар дээш күженишкиниг ажылдан турар амгы үеде олар боттарының организакчы болгаш кижизидикчи ажылын улам күштелдирер ужурлуглар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ, УЛУСТУҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ!

(Узанчызы. Эгези 1-ги арыда).

Нижний Тагилдиң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының мартен цехиниң кад эвилдиригчиси депутат Ю. П. Плосконенко СЭКП-ниң XXIII съездизиниң кара металлургияны хевиргүдер талазы-биле шиитпирлери амыдыралда чүткүдүг боттанып турар деп медеглээн. Чуртка немей чүс-чүс муң тонна кадны чыл бүрү берип шыдаар аргалыг үшкү конверторлуң эштелгези ында дооступ турар. А Европада ол улуг дээн домна суггузунуң түдүү база чоокта чаа ында эгелээн.

Тадзикн улус Улуг Октябрьның 50 чылын улуг чедиишкиннериг үткүп турарының хүгайын Тадзикн ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат А. Кахаров чугаалаан. Республиканың заводтарының болган фабрикаларының продукциязын чүртүүн дыка хөй районнарыиче чорудуп турар болган даштыкы 40 күрүнелерже үндүр садыгаан турар. Иинти Эвилелдиң хөвең чыыжының 10 аныыг хүүзүн Тадзикн ССР берип турар.

Эвилелдиң Совединиң нежизги хуралынга Эстониянның Компартиязының ТК-ныың бирги секретары депутат И. Г. Кэбин, СЭКП-ниң Татар обкомунуң бирги секретары Ф. А. Табеев, ВЦСПС-тиң секретары депутат Н. Н. Ровнов, СЭКП-ниң Тюмень обкомунуң бирги секретары депутат Б. Е. Щербина олар база санал берген.

Ол депутаттарның санал бергенинең соонда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орадакчызы, ССРЭ-ниң Курылазының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң болган ССРЭ-ниң сан министри депутат В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдерии Эвилелдиң Совединге чугаалажыры доозулган.

Националдар Совединде

Националдар Совединиң эртенги хуралынга бир дугаарында Азербайджан ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат Э. Н. Алиханов санал берген. Байырлал мурнуу чарыныың социалистиг чарыжынга азербайджан улустуң чедип алган чедиишкиннериниң дугайын чугаалаап, улустуң чаагай байдалының канчаар өзүп турарының чижектерии ол бодуңуң республиказындан көргүскен.

СЭКП ТК-ныҢ сентябрь Пленумунуң шиитпирлерии боттандырары республиканың аныылчы чоннарының калбак көзектерин хаара тудар дээрзин оратор чугаалаан. Улустуң чаагай байдалының улам ыыдай өзүлдезиниң талазы-биле ап чорудар бүгү хемчегерии боттандырган соонда республиканың аныылчы чоннары шиитпирлери-биле 45 миллион хире рубльди немей алыр.

Сессияда чугаалажыл турар улус ажыл-агыйының планының түлевилелдеринде улустуң чаагай байдалын улам ыыдай бедидериниң сорулгалары тодаргай илерен турар. Оларны ылаңнап ажылдан кылырының, чогуур ойүүже коорүүн база бадылаарының эргежок чугаазын ол демдеглээн. Оон саналы-биле азырга ол болза планны чедиишкиниг күүседириге эргежок чугуда байдалды тургузуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы кайгамчыктыг чаагай үеде эртип турар дээрзин Украинаның Компартиязының ТК-ныың секретары депутат В. И. Дрозденко чугаалаан. Хүн келген тудум Совет күрүнениң алдарлыг юбилейи чоонуткулап кел чоруур. Совет Эвилелиниң улустарының бүгүдээс аҢы-дүүкка өг-бүлезиниг база чогаадыкчы дем катгыштырылгазынга украин улус соруг киирикчи ёзу-биле ажылдап турар.

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжының чорудулгазында республиканың аныылчы чоннарының күүзүү чогаадыкчы энергиязы онза күштүү-биле бүгүн илерен турар дээрзин В. И. Дрозденко демдеглээн. Башкы бүрүзүнү, ол-буле бүрүзүнүң өөрүшкүзүн хайыыктырган СЭКП ТК-ныың сентябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле хөлбаатыр ол кодурүүшкүн улам калбарыя турар.

Сессияда чугаалажыл көрүп турар улус ажыл-агыйының планының дугайын чугаалаан, депутат ол планны чедиишкиниг күүседири — участок бүрүзүнге күштерии мобилизастаарын партия болган совет органнарындан, ажыл-агыйжы удурткучулардан, бүгү аныылчыннардан, колхозчулардан болган албан-хаанчылардан иеген турарын онзалап демдеглээн.

Республиканың хөвеңчилери бо чылын дөрт миллион тоннадан эвээш эвес хөвеңии алыр деп социалистиг хүлээлгези күүседип шыдаар дээрзиниң дугайында Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги орадакчызы депутат М. М. Мусахановтуң дыңнадыын залга олурганнар диңмиттиг адыш часкашкыны-биле уткаан. Ам бээнги 2,3 миллион тонна хөвеңии ажаап алган. Хөвең будүреринің талазы-биле Узбекистан делегейде ийги черии эзлеп, а ооң дүжүттүүнүң талазы-биле хөвең тарыыр бүгү чурттарны мурнап турар.

Акы-дүүма бүгү республикаларның, Москваның, Ленинградтың ажылчы чоннарының, эрес-маадырлыг совет дайынчыларының чер шимчээшкиниинден качыгдаан Ташкентиге көргүскен дузазының дугайын депутат сеткил-сагыжының ханызындан хайыыгын чугаалаан. Ол дугайын бис кижан-даа утпас-бис деп, оратор медеглээн. Узбекистанның шаймысалында ам бээнги будүн-бүдүн квартаддарга чаа башкыдар түттүнген, чурттакчылар ножуп киргизээн, хоорайның төөгү түттүнүп, чаагайның турар. Ында чаагайжыды түттүнген, хөй кызат талыгар бедик бажыңнар бистиң чурттуң улустарының өндүр улуг шиирылының дугайында кезээде турасхаалдыг сактыышкын боон артар.

Үш он бээнги четпес чыдаар бурунгаар Бессарабияның экономиказынга үлетпүр продукциязының киирии турган үүлү чүге 2—3 хуу турган. А бөгүн Молдавияның экономиказынга үлетпүрүнүң, тудутпуң, транспорттуң болган харылзаазының бөтеңээзин 75,6 хуу боон турар. Сессияга ол дугайын Молдав ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат А. Ф. Дюрдина дыңнаткан.

Чугаалажыл көрүп турар улус ажыл-агыйының планының түлевилелинде Молдав ССР-ниң улус ажыл-агыйының өзүлдезиниң бадык темпилерии, чурттуң бүгү улус ажыл-агыйының эрге-ажыктары-биле ооң комплекселиг хөгжүдезиниң ыны дүүлүтүрүгезии көрүп турар дээрзин оратор онзалап демдеглээн. Ооң-биле кады аналитиг көргүзүп турары чүл дээ, ажыл-агый болган культура тургузуушкунуүнүң политиказындан алырга, чамдык айтырыглар ССРЭ-ниң Күрилазының болган чамдык эвилел-республика министерстволарының талазындан бистиг республикаже улуг кичээнгейии салырын иеген турар. Депутаттың саналы-биле алырга мындыг айтырыгларга демир-орукту эргелеп башкарары, аҢы-чем үлетпүрүге бүдүрүлге күүлериниң курлавырын тургузары, республикага сугтаттыг шолдерии ковүдедирии болуп турар.

Чебоксарының «Волга» деп № 1 пос-таазы каттыжыышкынының пос-таазы аргынар фабриказының начальнигы Н. Ф. Филиппова бодуңуң кады ажылдан турары ап-ооруңуп ажыл-херээниң дугайын сеткил ханыышкыны-биле чугаалаан. Чебоксарының пос-таазыылары шаг-үеии мурнавышаан, күжениишкиниг ажылдап турар. Олар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчир Кызыл тугун быжы-биле тудуп келген. Ол тушка орукту эрткен. Ол орук ажылчы чоннарның материалдыг болган культурлуг амыдыралының үндезии ескиргелери-биле демдеглеттинген.

Социалистиг будүрүлгениң ескеми совет улустуң материалдыг чаагай чорууның болган культуразының өзөрииге быжыг базазаны тургускан. Үлетпүр болган тудут черинде ажыыдан турар ажылчыннарның орулгазы 1966 чылда 1913 чылда турганы-биле бир кижиге хамаарыштыр алырга 6,6 катап, тараачыннарның орулгазы—8,5 катап өскен.

ССРЭ-ниң ажылчы чоннуң чаагай чорууның доктаамал бедип турарының үндезини — хемчээли үргүлчү өзүп турар национал орулгаболур. ССРЭ-ниң национал орулгазының өзүп турарының темпизи капиталзы чурттарындан хөй катап ажыы турар. 1950 чылдан 1966 чылга чедир бистиң чуртувустуң национал орулгазы 3,9 катап өскен, ол-ла үениң дүргүзүндэ АКШ-тың национал орулгазы чүгле 77 хуугга, Англияның —51 хуугга, Франциязының—100 ажыг хуугга өскен.

Социализмниң артык күштүү—чүгле бедик темпилерге көстүр эвес, национал орулганы хувааарыга база костур. Ооң 70 ажыг хуузу соолгу чылдарда хереглел фондузунга, дыка хөйү чоннуң амыдыралын бүгү талазы-биле ажыккедиринче, күрүменің ишти социал-культурлуг ажылчорудулгаминче барып турар.

Социализм чоннуң чаагай чорууң бедидериниң оруунга бүгү моолдаттарны чайлаткан, иинтилелдиң бүгү байлаан ооңга баран болдурган. Ооң-биле кады социализм үеэниде амыдыралдың материалдыг болган культурлуг деңгелеи өстүрера иинтилел бүдүрүлгезиниң сайыредырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн удам ыыдай бедидериниң бир үндезини болур.

«Колир беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрүп, материалдыг түүдериң бүдүрериң улгатгарын, национал орулганың озер темпизин дүргедирии турган улустуң чаагай чорууң удам ыыдай бедидерә деп СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында бижээн. Шак бо үеде

(Төнчүзү 3-ку арыда).

Аныын коммунист Татьяна Монгуш Чөөн-Хемчик районуң «Искра» колхозунуң шүүлчүлүг саанчыларының бирээзи. Ол сес айларда бодунга быжыглаан 15 мизинден 11600 кг сүттү саапаан. А сентябрьда бодунуң алган хүлээлгезин база аныыр күүсеткен.

Сээр төөн бүрүзүндэн 1200 кг сүт саап алыр хүлээлгезин Т. Монгуш күүседиринің аргазы бар. Ол чүгле мурнавчы саанчы эвес, фермада хөй-иимги ажылынга идепкейлиг киржип, агитатор хүлээлгезин үлегерлиг кылып турар. «Совет улустуң чаагай байдалын улам ыыдай эжиндер хемчеглер» дугайында СЭКП ТК-ныың Пленумунуң шиитпирлерин саанчылар ортузунга таныштырып турар.

ЧУРУКТА: саанчы Татьяна Монгуш.

Ч. СЕНДАЖИНИҢ фотозу.

Улуг өөрүшкүм

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тураскаатқан найырадың поездизи-биле ала чөрүп кылып, Тывадан Ленинград чедери ээш киржиккилериңге кайгамчык өөрүмчүт болгаш сөлүн дээрзи чугаалаңек. Бо аас-кежик меңээ база таварышкан.

Октябрьның бо өнзагай байырлалының чылы бодуүн ашыл-ишчи кижи иээк хууда эмыдыралынга база эки түүлдер-биле долган: бодум төрүттүүнгендэн бээр 40 харыал, СЭКП кежигүүнүнге киргенден бээр 10 чыл болуп чөр мен. Өг-бүлем иштп 10 кижи чөткөм. Аныылдап келгенимни чээрби чылдарда чөнүүнүң бүдүүп турар улуг херээнге бичии-даа бел үлүүмүм киирдим.

Ам кээп, найырадың узуп биргаш улуг алын-чөрүүн кылып, Кызыл — Абакан—Москва—Ленинград чөруур дээш, эске хөй аярүн-биле кады Абакандан поезд-биле үнүптүвүс. Чүгле бистиң Тос-Хем райондан безин бо алын-чөрүүкә 38 кижи бар. Бо бүгү дээрге Октябрьның ачызы, партиниң болгаш чазактың сагыш салыышкыны-дыр деп бодап кээрге, кижиниң өөрүшкүзүү хаймыгып кээрдир.

Ч. СЕРЗЗДАР.

Ужуражылга

Чөөнта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Тулуш Арапгамович Стал-оол сөңгүнчүлер-биле ужуражыкан. Депутат СЭКП ТК-ныың сентябрь Пленумунуң материалдарын чыыгланнарга таныштырган.

Ужуражылга хуралынга сөңгүнчүлер санал бөрип, чаа-чаа хүлээлгелерни албышаан, боттарының чагыларын киирген. Доң-Терезин сайбырның эргелекчизи Сээл Сарыен санал бөрип, чүве чугаалаан, кыштаг бүрүзүнге 12 төнна ыяш чөнүнү сөөртүп чедирер, сыпта тараазы чедириг чок аанаап алыр, шаңда тараанны иштпейн ой-шаанда уруп алыр аныыдарны чөрүдарынга бүгү күштү мөңнзарынче кичээнгейии үгландырган. Салбыр мал банзы өстүрериниң база күрүнеге дүк, сүт садарының, сигеи белеткелиниң планын чедиишкиниг күүсетпен. Санал берген эштер Ак кадаз Советтиң даргазы М. Дарыаа, клуб эргелекчизи С. Мандараа, хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы Б. Сээл байырлалга чедир артыкан хинуктарда бат-тывынгыр уран чүүл белеткелиин шынарлыг, чаагайжыдыганы ергинизастыг чөрүдарының дугайын чугааланнар.

А. ДОПЧАА.

„Шынның" рейдизи

Мал кыштагладыышкыны — шыңгыы шылгалда

Районнуң чамдык ажыл-агыйларын эргии чораан малчыннар-биле-даа тускай эртемниглер-биле болгаш ажыл-агый удурткучулары-биле-даа чугаалажылганыста «Кыштаглаашкынга белен силер бе?» деп дөрт айтырыг чоруткувус. Бо чугула ажыл мурнуку чылдарныңдан органнастыг чөрүп турар. Ол дугайын дараазында медеглелдер тодаргай хереглээн турар.

Ленин аттыг колхозтуң хойнгу бригадазының бригадири Ховалыг Ошал-оол мынча деп чугаалады:

— 11.900 баш шээр мал 23 коданга кыштаар. 24 кыштаг бар. Шупту кажааларның мөржеңи хоортунган, ам сыскынр ажыл чөрүп турар. Кыштаглар сепгел, кеп-суза сараттан тур бис. Бригада 150 тонна сигеи белеткээр планын 220 тонна кыдыыр күүседип алган. Хойнгулар шупту сигеи-белеткээр онзалгаларын күүседип алнан. Ондар Сундуй, Түлүш Самдан-оол, Монгуш Ыймажан олар мал чемнии хөйнү белеткээннер. Хойнгу Ондар Өлзей-оол хойнгу, хураганнын чаа кажааларын бригада кеңиргүнү өөрү-биле боду өгелеп кылгаш, доозуп алган. Монгуш Ыймажан эрги кажаалы көжүргеи, хоюнуң кажаазын алгыды, бедидп тудуп алган. Түлүш Дарын-оол кыштаан чазын-на белеткеп алган. Кыштаглар сепгел, белеткээрнпге тудугнуң нйи авеиовку база багай эвес ажылдан турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта парторганизация секретары Куулар Комбүй совхозта кыштаглаашкынга белеткелдп биске таныштырды. Хойнуң 15 кыштагларының 12-ан белеп. Метпек-Доржу баштаан тудуг звеноңу кыштаглар сепгелгезинде эки ажылдан турар. Ол звено Чаңгыс-Хадында 150 иинек турар кажааның тудуун доозкан. Бир кадарчы чурттаар бажынны база нөжүрүп туткан. Доргүн фермазының кышка белеткеи акы. Ферма болгаш ферма ажылдакчылары одаар түүл-биле бүрүн хандырганнан. Мал чемнери сөөртүнген. Совхоз 369 тонна сигеи белеткээр планын 410 тонна кыдыыр күүсеткеп. Саваң болуп сараттаар, кыштагларга чедирер ажыл багай эвес организастаттынган. Сат Чүдүймаа кыштаан бодуң белеткеи алган, 12 тонна сигеннир. Кыштаглаашкынга белеткеп ажылдарын октябрьның баштайгы чартынында доозар сорулгабиле ажылдап турар.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннарының кыштаглаашкынга белеткели база шорү. Ооржак Сайын эргелекчилээн № 1 сүт-бараи фермазы кышка организастыг белеткеннп турар. Кажааларының иштки коптарып доозкан, өдээн болуп кургаткан. 120 тонна хире мал чемнерии кыштагларда чедирген. Хойнулар Ондар Амыр-оол, Монгуш Досумаа, иинек кадарчызы Куулар Нордуң олар боттарының өдек-кыштаан эки белеткеп алганын колхозтуң зоотехниги Доңгак Бичө-оол чугаалады.

«Искрапың» малчыннары кыштаглаашкынга база эки белеткеннп турар. Хойнулар Ондар Кавай-оол, Ооржак Очур-оол, Монгуш Бүрбүдей, Монгуш Дамдың-Сүрүң, Монгуш Сендажы, Ондар Шаравии 9—15 тонна сигеннерии белеткеп алган болгаш кыштагларының кажаа-хораазын, бажың-балгадын септеп, чылыглаан ап турар. Кызыл-Хаяк, Арыг-Бажы сүтбараан фермаларының коллективтери мал чемнерии арбидады белеткеп, сөөртүп алгылаан.

Бо юбилейлиг чылда районнуң малчыннарының хөй иуруузу мал кыштагладыышкынынга эки белеткеннп турары ажыл-агый бүрүзүдезинде кескү. Ынчыг-даа болза бо чугула ажылда четпестер база бар.

Бо чылын доңат эрте дүшкеннидеи шыктыг чемнер эвээш белеткеттингеп. Ынаыг турбуже, ол чемнерииң четпезии чүүң-биле доддурарын, тараа саваңны мал чемнинге канчаар ажыглаарыл деп айтырыглаарын ажыл-агыйларның хөй кезии шиитпирээр хамаанчок, чугаалажып сүмелешпээн-дээ.

— Бо чылын тараанның саваңы аажок узун болгай, ону дооравырының аргазын канчаар шиитпирлээн силер, Камбуй Чамыяңович?—деп, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң парторганизация секретарындан айтырдывыс.

— Саваңны мал чемнинге канчаар ажыглаар дугайында айтырыг бистиңнге амдыгыында тургустумаан ийнн,—деп харыы болду. Бо совхозтуң Бора-Хөл фермазында клуб септеттинмээн. Сүт хүлээп алыр черээн шаламы дозулаттынмаан. Совхозтуң хойнгу Доңгак Сундуй-оол, бүгү хойнгу өөрү өдек-кыштаанын белеткелинче хаара тутпуган турда, кыштаг септелгезинге хол дегбээн — хоюнуң кажаазының кыры бузук тура күзээп. Ооң кыштаанын септелгезинче бригадаңың иинти күжүн салыр умурга таварышкан, чүгле октябрь 2-де ол кыштагның септелгези эгелээн.

Кыштаанның сигеи, чашпакын кезии авгавас, боду кылыы ашы-дет түрмек чүвелерии кылып албас кижилер Ленин аттыг колхозта база бар. чижээ Бегзи Сүрүнмеевич Сат, Ховалыг Күндек, Сат Базыр-Сат, Ондар Дажы.

«Искра» колхозтуң кудуктар бажыңдарының соңгаларының шилп чок, печказары аштаттынмаан, одаи шенеевээн. Саваң түрмектеп, ыйбырадыр дугайында айтырыг шиитпирлеттинмээн.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң Сыыл-Чүрээзинде кудуу ам ийн чыл ажылдавайн турар. Дуңуреннпң кудуун ажылдадыр мергежилдиг кижи чок. Хойнгу Ондар Шырааптың Эдер-Дагда кыштаанның кажаазы ирээн, чаартып кылыры негеттинип турар. Кара-Чарык-Аксыпда Монгуш Чигчаптың кыштаанның коржеңи хоортунмаан, кыры ирик. Ооржак Кандар ооп бригадирээн колхозтуң тудут бригадазы кыштагланашкыны белеткелдерииге киришпейн турар. Ол дугайында колхоз даргазы эш Хертектеп айтырарга, «ол бригада клуб тудуу кылыр ужуруүт» деп харыылаар. А шынында клуб тудуу-даа бурунгаарлавайн турар, а ол чугула күш кыштагаар септелгезинде-даа киришпейн турар. Кыштаглаашкынга түгээр белеткеннп турар деп савадыын турар № 1 сүт-бараан фермазының одалга системазы ам-даа белеп болбаан. «Сат Очур-оол ону септеп турар» деп чугаа шагда-ла дыңналган. А шынында ону септезрииге хереглеттинер артык кезектер ам-даа саттынмаан.

Малчыннарның чурттаар бажыңнарының дугайында айтырыг районда ам-даа эчизиие чедир шиитпирлеттинмээн. Ленин аттыг колхозтуң 7 хойнгу өг-бүлези бо чылын өглерге кыштаар апарган. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң иизер малының 22 кыштаанда, инектиң 12 кыштагларында малчыннар чурттаар бажыңнар чок. Ол-ла колхозта иизер малдың 13 кыштаглары, мыйыстыг бода малдың 9 кыштаглары ам-даа чедир кылдыммаан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 6 хойнгу өг-бүле бо чылын база өглерге кыштаар. Үстүнде ады үнген ажыл-агыйларның кайыымын-даа төрүүр хойлар кыштагларында сакманщиктер чурттаар гускай орап-сава кылдыммаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болганының кыжынында чаңгыс-даа бөш мал хоратпас дээш ап харыысалгалыг ажылдазары — малчыннарның чугула сорулгазы. Оларның маадырлыг күш-ажылын шын үгландышкарары, оларның ажыылынга чоткуур дузалажынны көргүзери—партия организацияларының болгаш ажыл-агый органнарының хүлээлгези.

«Шынның» рейд бригадазы:
М. СЕВЕҢ,
районнуң радио дамчыдылгазының редактору.
В. ДАМБА,
бүхүрүлге эргелевиниң ажылел инженери.
С. ПАҢУ,
«Шынның» корр.

Чөөн-Хемчик район.

Улуг Октябрьның 50 чылынга

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

«Бүгү чүгээн кижиге, кижиниң чаагай чорууңга» деп, Коммунистиг партияның Программазында чаагай принцип бистиң чуртувустуң амыдыралының чарыбас характеринг хевири апаргап. Совет улустуң амыдыралын экижидер дугайында партияның могаг-шилаг чөп сагыш човаашкынының чаа иеречиин СЭКП ТК-ныҢ сентябрь (1967 чыл) Пленумунга совет улустуң чаагай чорууң улам ыыдай бедидер хемчеглер дугайында шиитпирии хүлээп алганы болуур. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынын бүдүүлгезиндэ Пленумнуң хүлээп алган шиитпири бүгү делегейниң мурнуунга социалистиг туругузутуңуң гуманизмии, амыдыралчы күжүн болгаш кайгамчык улуг артык күштүүн бүзүредири-биле көргүзүп турар.

Улуг Октябрь ажылчы чоннуң чурттаазының иестүн көрбөөн деңнелге көдүрер талазы-биле калбак орукту ажыткан. Ажылчы чоннуң чүс-чүс чылдарда бодап чораан күзээ-бодалы теөгүге бир-ле дугаарында боттанып, бүдүрүлгеии чагырып, материалдыг чүүлдүң өнзиитилелдиң бүгү кежигүнериниң бүрүн чаагай чорууңга болгаи бүгү талаже хостуг сайыыразырыгга» (В. И. Ленин. Чог. т. 6, арыи 232) хуузар арга бар апаргап.

Аскетизм болгаи идыы үүреигн чорун эвес, а улустарының материалдыг болгаи культуразыг иеге деңнелерии ап-ле долуур-биле хандырары социализмниң идеалы болур. Социалистиг иинтилелдиң экономиктиг үндезиниң болу — бүдүрүлгениң чеэек-хереклелиниң иинтиниң өнчүүр болгаиы — бо шыныыг сорулганы боттандырарын хандырып турар. Иинтилелдиң дараалар болгаи дараалдыр улустар кылдыр аңгылаар чо-

1967 ч. Октябрь 13.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

рукту чок кылгап, социализм кижилериң араазында чаа хамаарыкганы тургузуп, кижи бүрүзүнүң болгаи бүүдүүниң материалдыг чаагай чорууңун база чаңгыс үндезиии бедидиее эскиргелери-биле демдеглеттинген.

Социалистиг бүдүрүлгениң ескеми совет улустуң материалдыг чаагай чорууңун болгаи культуразының өзөрииге быжыг базазаны тургускан. Үлетпүр болгаи тудут черинде ажыыдан турар ажылчыннарның орулгазы 1966 чылда 1913 чылда тургаиы-биле бир кижиге хамаарыштыр алырга 6,6 катап, тараачыннарның орулгазы—8,5 катап өскеи.

ССРЭ-ниң ажылчы чоннуң чаагай чорууңун доктаамал бедип турарының үндезиии — хемчээли үргүлчү өзүп турар национал орулгаболур. ССРЭ-ниң национал орулгазының өзүп турарының темпизи капиталзы чурттарындан хөй катап ажыы турар. 1950 чылдан 1966 чылга чедир бистиң чуртувустуң национал орулгазы 3,9 катап өскеи, ол-ла үениң дүргүзүндэ АКШ-тың национал орулгазы чүгле 77 хуугга, Англияның —51 хуугга, Франциязының—100 ажыг хуугга өскеи.

Социализмниң артык күштүү—чүгле бедик темпилерге көстүр эвес, национал орулгаиы хувааарыга база костур. Ооң 70 ажыг хуузу соолгу чылдарда хереглеп фондузунга, дыка хөйү чоннуң амыдыралын бүгү талазы-биле ажыккедиринче, күрүменің ишти социал-культурлуг ажылчорудулгаминче барып турар.

Социализм чоннуң чаагай чорууң бедидериниң оруунга бүгү моолдаттарны чайлаткан, иинтилелдиң бүгү байлаан ооңга баран болдурган. Ооң-биле кады социализм үеэниде амыдыралдың материалдыг болгаи культуразыг деңнелии өстүрера иинтилел бүдүрүлгезиниң сайыредырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн удам ыыдай бедидериниң бир үндезиии болур.

«Колир беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрүп, материалдыг түүдериң бүдүрериң улгатгарын, национал орулганың озер темпизин дүргедирии турган улустуң чаагай чорууң удам ыыдай бедидерә деп СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында бижээн. Шак бо үеде социалистиг бүдүрүлгениң соруглгаын болгаи коммунистиг иинтилел туругузуушкунуүнүң амгы үезиниде ону чедип алырының аргаларын тодаратган. Бо ажылды чорудуур тура, партия чүгле чаагай бодал күзелдер ийнкпе, азы чамдык кижилериң субъективтиг түгүлүүн удуртулга кыпгаи эвес, а экономиктиг хөйлуларының объективтиг негелделерии, чүүң-даа мурнуда социализмниң экономиктиг кол хөйлүзүүн өөрешпи турган кылыы турар.

Амгы беш чыл планының бир ооргай хевири болза, улустуң амыдыралчүүлгелиниң деңнелии бедидер темпизии алзоп дүргедедири болур.

Беш чылда национал орулганың хереглеңге кирер фондузу эртиее беш чыл-биле деңнээргс 35—39 хуу үлгадыр. Бо чүл дээрге, хереглел фондузу чылда ортунаа-биле эрткеи беш чылда 6,5 миллиард турганынган ам 11 миллиард рубль чедир өзөр дээни ол. Маңаа үндезилеп алган, чурттакчы чоннуң кижи санынга орулгазы беш чылда 30 хуу кире өзөр, а эрткеи беш чылда ол 20 хуугга өскеи турган.

Амгы беш чылдың өске бир ооргай талазы чүл дээрге, амыдыралдың деңнелии бедидер даалганы күүседири-биле чергелештир хоорай биле недээниң, угаан ажылы-биле күш-ажылдың арагында ылгалдың чок кылырынче үгланган социал-экономиктиг проблемаларны шиитпирээрии болур.

Беш чылдың эгелооииидеи бөөр чурттакчы чонпуң амыдыралының деңнелии бедидериниң темпизи улгадыр тенденция иеску апаргап. 1961—1965 чылдарда чурттакчы чонпуң саннына хамаарыштыр орулганың чылда ортунаа өзүлдези 3,7 хуу турган болза, 1966 чылда 6 хуу апаргап. Бараан саарыгазының хуузу база устунде чылдарга хамаарыштыр 6,0 болгаи 6,7 хуу өскеи.

Чонпуң чаагай чорууңун деңнелиие иинтилел бүдүрүлгеиниң структуразы иол ужур-дузалыг. Бистиң чуртувус чер ажыл-агыйлыг чыдыы калган чурт турган, мурнавчылар эт-үлетпүрүлг чуртче хотпүп олургап үезиниде бүдүрүлгеиниң чеэек-хереклелии кылып үндүреги-биле хереглел бараанларың кылып үндүреринің араазында улуг ылгал бар турган. Ынчалза-даа амгы үеде байдал өскериглеп. Ам күүүүт аар үлетпүр тургустугаап, бүдүрүлгеиниң бүгү адырларына болгаи камгалалга херек чүүлдерии четпирбиле хандырып турар апартанда, көдээ ажыл-агыйга, чиик болгаи аъш-чем үлетпүрүгее хөй продукциялары үндүрүп болурунуң аргазы бар апаргап.

СЭКП-ниң XXIII съездизи хереглел бараанпар бүдүрүлгезин бүдүрүлгениң чеэек-хереклелиниң бүдүрүп турарыядан чыдыы кааи турарын база ол ышкаш көдээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң үлетпүр продукциязының темпизиниден чыдыы кааи турарын дүргеи чок кылырын эргежок чугула деп санаан.

Беш чыл планында көрдүгеиии ёзугаар көдээ ажыл-агый, чиик, чем болгаи балык үлетпүрүге капиталзы салыышкыны 70—80 хуу хире үлгаттырарын көргеп. Бо ады рларга кол фондузар дыка хөй өзүп, ажылалче чаа хөй бүдүрүлгелер киреп.

Беш чылдың баштайгы ийи чылынын темпизи партиянның XXIII съездизиниң Директиваларының экономика талазы-биле ыны үндезилеттингеиии болгаи боттанып дээрзии база катап бадытқаи турар. Директивалар ёзугаар бүдүрүлге темпизиниң чылда өзүлдези 7,4—7,9 хуу болур ужурлуг. Беш чылдың баштайгы чылында өзүлдө 7 хуу болгаи. Бир эвес 1961—1965 чылдарда бүдүрүлгеиниң чеэек-хереклелии бүдүрериниң темпизи хереглел бараанларының бүдүрериниң темпизиии 1,5 катап ажыл турган болза, 1966 чылда барык 30 хуу ажыл турар апаргап. А план ёзугаар 1967 чылда 14 хуу болур турган.

Ынчалза-даа хереглел бараанларының бүдүрүлгеи чонпуң садыл ап шыдаар артазыидан ам-даа чыдыл кааи турарын дүргеи чок кылырын эргежок чугула деп санаан.

Беш чыл планында көрдүгеиии ёзугаар көдээ ажыл-агый, чиик, чем болгаи балык үлетпүрүге капиталзы салыышкыны 70—80 хуу хире үлгаттырарын көргеп. Бо ады рларга кол фондузар дыка хөй өзүп, ажылалче чаа хөй бүдүрүлгелер киреп.

Беш чылдың баштайгы ийи чылынын темпизи партиянның XXIII съездизиниң Директиваларының экономика талазы-биле ыны үндезилеттингеиии болгаи боттанып дээрзии база катап бадытқаи турар. Директивалар ёзугаар бүдүрүлге темпизиниң чылда өзүлдези 7,4—7,9 хуу болур ужурлуг. Беш чылдың баштайгы чылында өзүлдө 7 хуу болгаи. Бир эвес 1961—1965 чылдарда бүдүрүлгеиниң чеэек-хереклелии бүдүрериниң темпизи хереглел бараанларының бүдүрериниң темпизиии 1,5 катап ажыл турган болза, 1966 чылда барык 30 хуу ажыл турар апаргап. А план ёзугаар 1967 чылда 14 хуу болур турган.

Ынчалза-даа хереглел бараанларының бүдүрүлгеи чонпуң садыл ап шыдаар артазыидан ам-даа чыдыл кааи турарын дүргеи чок кылырын эргежок чугула деп санаан.

Беш чыл планында көрдүгеиии ёзугаар көдээ ажыл-агый, чиик, чем болгаи балык үлетпүрүге капиталзы салыышкыны 70—80 хуу хире үлгаттырарын көргеп. Бо ады рларга кол фондузар дыка хөй өзүп, ажылалче чаа хөй бүдүрүлгелер киреп.

Беш чылдың баштайгы ийи чылынын темпизи партиянның XXIII съездизиниң Директиваларының экономика талазы-биле ыны үндезилеттингеиии болгаи боттанып дээрзии база катап бадытқаи турар. Директивалар ёзугаар бүдүрүлге темпизиниң чылда өзүлдези 7,4—7,9 хуу болур ужурлуг. Беш чылдың баштайгы чылында өзүлдө 7 хуу болгаи. Бир эвес 1961—1965 чылдарда бүдүрүлгеиниң чеэек-хереклелии бүдүрериниң темпизи хереглел бараанларының бүдүрериниң темпизиии 1,5 катап ажыл турган болза, 1966 чылда барык 30 хуу ажыл турар апаргап. А план ёзугаар 1967 чылда 14 хуу болур турган.

Ынчалза-даа хереглел бараанларының бүдүрүлгеи чонпуң садыл ап шыдаар артазыидан ам-даа чыдыл кааи турарын дүргеи чок кылырын эргежок чугула деп санаан.

(Төнчүзү 3-ку арыда).

Депутат башкы

Чылбак Күжүгетовна Моңге-Баирниң ада-иези ядыы араттар Моңге-Баир биле Сенчитмаа олар Бай-Тайганың Кеп-Сеок ыдыы, Тураныг бөлгээ Алыг-Кара-Суг ынчаар самдар чадыры-биле кам малын эдерип ашчуп-дүшүп, эртем-биилиг деп чүвениң сураен-даа дыңнавайн чоразынар. Ам оларның кижизидип чаңы чыыы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, чонунуң амы-тыыл кижизидип турар башкы апарган.

Башкының өртүмел эртинин чедип алгаш, Тээли өртүмел школазынга чеди классна өөренил турган оруулунге бирги классчыларны хүлээп алган. Чап-чаа амыдап эгелээн аныяк башкы ону башкылап турган удуртукчузу классты ынчаар дорип, уруглар-биле амыдап турганын сактып, бирги классчылар-биле амыдыы кончуг бедаңчалыг, чогаадыкчы арга-биле кылып киргэн.

Башкы училищезинге турда, ону ынчаар өөредип турганын, башгайы практиказын сактып, методитиг литератураны доктаамал ноомчуп турган. Ур чылдарда амыдап келген башкыларның ынчалдарынга олурушуп, оларның арга-дүрүмүлгазын өөренип тургаш, өөредилге-кижизидилге амыдыынга баштайгы чылда-ла эки иергүзүлүг болган. Чылбак Күжүгетовнаның бирги классна өөредип турган баштайгы өөренчиктилери — 21 кижи эртикен 1966—67 өөредилге чылында сескн классты чедиишкинниг деозуп, башкызынга улуг өөрүшкүзүн илереткеннер.

Мурнакчы башкының ынчалдарынга өөң башкы өөрү бе-ла кээп олурушур. Теоретиктиг биилиг-иергежилин доктаамал бедидери башкының нүзел-соруу апарган. Кызылда күрүнениң башны институдунуң педагогика факультедин бот-өөредилге-биле эртикен чазын доозан. Башкының амыдыынга удуртулга болур методитиг литератураны чылдың-на чагыдып ап турар. Ынаңгыя «Учительская газета», «Начальная школа», «Русский язык в национальной школе» деп чагыгаларны ол доктаамал бижидип келген болгаш бо чылын база чагыдып алган.

Чылбак Моңге-Баир башкы амыдын хөй-нимти амыдыы-биле хөлбаштырып турар. Ол Тээли суурда дээре амыдыг агитатөрларның бирээзи. Чөөрте чаа ук башкыны суурнуң херээженнер чөвүделгининг даргазынга депшиткен. Чылбак Күжүгетовнаның агитатөрлап турганы Гагарин кудумчузунда кварталы чыл дургузунда эки деп сөөлдып келген.

Мурнакчы башкы өөредилге чылының эгезинден тура-ла күшенишкинниг амыдап эгелээн. Оөң класты долу шынарлыг өөредилгени чедип алырынга бүзүрөп болур.

Б. БАРБА.

ХЕМ ДУВУНДЕ

Чаа-Хөл хем Ам-Дуруг суурнуң мырыңай баары-биле баткан. Ооң эриинде «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Дуруг салбырының машина-трактор гаражы турар. Салбырның Чаш-Тал сүт-бараан фермазынче баар орук ол гаражтың чаны-биле эртикен. Фермага баары-биле каш кижи чоруптуруе. Хемчигештиң уну — сайга чеде бергеш, кайгай-ла бердивис.

— Бо чүү деп чүвел?

— Сээң ынчаар айтырарың-на чөп... Хайыран эттим керем!

Бо чылын июньда анда үер болуп, Чаа-Хөл хем эриин ажып тургаш, ооң түнелиинде эриике чытыылаан дериглөөр сүт хүвүче кирип, оларның чамдыктары сайда көстүр-коозүбес кылдыр дүй базыртып алган, а база бир чамдыктары—сүт ортулунда чыткылаар.

Бо эртикен үениң иштинде ооң чаны-биле совхозтуң кандыг кижилери артпээн түве дээр!

Совхозтуң директкизиы бо талазы-биле түге сагыш салбайн турарыл?

М. ДАНЗЫЫН.

Улуг Октябрьның 50 чылынга

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

(Эгези 2-ги арында).

материалдар, чепсен-херекселдер чиг-эт-биле хандырар адырларны дүргеп сайгырадыр дээш чүгүла хөмчүлгелери ап турар. Улустуң хереглээр бараайнарының ассортиментизин көвүдедир болгаш шынарын бодидер дээш ында сагыш салып келген.

Улус ажыл-агыйының проперциязын оскертип, хереглиин хереглел бараанарын көвүдедиринче эде хуваап турары бүдүрүлгенин чепсек-херекселни колдап кыырындан ойтөлээны ол эвес болгай. Бүдүрүлгенин чепсен-херекселининң хөгжүлдези улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга техниктиг дешилгени болдуруп, инвитилелдиң бүдүрүлгеларының ажыл төлевирин, колхозчуларның акша болгаш аъш-чем-биле алыр төлевирин өскүрер, бараанарның үндүр садар өртээн чигедир, үндүрүгүү чигедир болгаш казыыр. Ийиде, чонунуң негелдезин халас хандырары-биле инвитиниң фондузун өскүрер, азы эртем чедип алырынга, эмнедиринге, сошиал хандырыгага, хынтаныгага чигелделерни бээр.

Амгы үеде ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның орулгазын бедидериниң кол үндезини ажыл төлевирин бедидип туруры болур. Бо чоруи амыдыы чонларның чүртталгазының дөңделии бедидерни, бүдүрүлгени улам ыцай сайгырадырының болгаш экижидерин сорулгалары-биле ыны дүгаңа турар. Чүгле 1950—1966 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин ортумаа-биле 1,5 катап өскен.

1966 чылда улус ажыл-агыйында ажылдап турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда алыр шалыны ортумаа-биле 134 рубль турган, а төлевирлерин болгаш чингелделерни катай алгаш бир өг-бүлеге оналыыр алырга, 214 рубль болур. Чүртталга черии, школа, культура-амыдырал болгаш медицина албан черлериниң түдүүлүмшкан чөрүдүлөлер чок, ажылчы массаның негелдезин кызырар дээр күш чок социалистиг тургузугнуң үезинде улам ыцайгы хөгжүлдезин алыр. Чыл келген түдүм-на совет кижилериң негелдези улгадып, шилип алыр аргазы улам-на варыыдап иел чылдар.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 чыл) Пленуму амгы үеде түге үстүнден эвес, а адаандан база чонунуң өзүл олурар негелдезин тааржытыларды чугула деп айыткан.

Ам ажыл-агыйның чаа реформазы боттанып чөрүп турар үеде бүдүрүлгенің ажылының дениелиниң дугайында, ооң үндүрген продукциязын сайгарганындан, ооң алган орулгадан көрүп тургаш, негелдеги өөренип көөрү улуг ужур-дузалыг апар чыдар.

2

Социализм үезинде чонунуң чаагай чөрүүн хандырарда: бирээде, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин, колхозчуларның акша болгаш аъш-чем-биле алыр төлевирин өскүрер, бараанарның үндүр садар өртээн чигедир, үндүрүгүү чигедир болгаш казыыр. Ийиде, чонунуң негелдезин халас хандырары-биле инвитиниң фондузун өскүрер, азы эртем чедип алырынга, эмнедиринге, сошиал хандырыгага, хынтаныгага чигелделерни бээр.

Амгы үеде ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның орулгазын бедидериниң кол үндезини ажыл төлевирин бедидип туруры болур. Бо чоруи амыдыы чонларның чүртталгазының дөңделии бедидерни, бүдүрүлгени улам ыцай сайгырадырының болгаш экижидерин сорулгалары-биле ыны дүгаңа турар. Чүгле 1950—1966 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин ортумаа-биле 1,5 катап өскен.

1966 чылда улус ажыл-агыйында ажылдап турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда алыр шалыны ортумаа-биле 134 рубль турган, а төлевирлерин болгаш чингелделерни катай алгаш бир өг-бүлеге оналыыр алырга, 214 рубль болур. Чүртталга черии, школа, культура-амыдырал болгаш медицина албан черлериниң түдүүлүмшкан чөрүдүлөлер чок, ажылчы массаның негелдезин кызырар дээр күш чок социалистиг тургузугнуң үезинде улам ыцайгы хөгжүлдезин алыр. Чыл келген түдүм-на совет кижилериң негелдези улгадып, шилип алыр аргазы улам-на варыыдап иел чылдар.

СЭКП ТК-ның сентябрь

АК-КӨК ДИЛГИЛЕР

Республиканың хереглекчилер эвилелиниң ан фермазы чоон болгаш бедик терктер арасында турар. Хүнүң херелдери терктер баштармыга дээш эгезээра билек, ферма шинчеп үнер. Бичии бажыңчыгаштарда чурттап турар ак-көк дилгилер сылгалеппп, алгырыкып эгелээрлер. Ырак эвестеге кужидан кочалдарда чем тутку-лаан кижилер бот-боттарынын хаваарышкан салбырларынче кылаштажыттырлар. Оларның чоой-шулап келирин дөрт муң хире бичии ак-көк дилгилер манап турар.

Ан ажаакчыларының бригадири Анатолий Михайлович Белеяин-биле чугаалажы бердим. Белеяин боду дуржулгалыг ан ажаакчызы. Ол фермага чедп чыл иштинде ажылдап турар.

— Тывапың ан ажыл-агыйында соңгу чүктүң ак-көк дилгилерин өстүрүп турары — ховар таварылга. Чоокка чедир чамдык кижилер Тывага ак-көк дилгилер өзүп шыдавас деп санап турган болгай. Че болгаш кижилерниң кызымнак ажылы бүзүрээчел эвестериниң чугаазын бадыткаавайн бартаан. Ак-көк дилгилер Тывада эки өзүп турарын боттарывдар көрүп тур силер — дээш, Анатолий Михайлович бир ажчыгаштыг эргелеттп, суйбай берди.

Ан ажаакчыларындан ол кижи эвээ, бо багай ажылдан турар дыртынмес: шүүтү кызымнак ажыл-ишчилер. Чижээ, Сандай-оол Үйнүк-оолду ан көрзелиңер. Ол чүгле энир чылын чаа ак-көк аңнарның бир болүүн хүлээп алган. Үйнүк-оол бодунуң ак сеткилдии-биле кол ан ажаакчыларының бирээзи апарган. Оон бөлүүнде чидириг чок. Ол дээрге, оон күш-ажылга ынаан хереченлеп турар-дыр.

Михаил Долзат база-ла улуг акызындан дудак чок ажылдап турар. Шеригден келген, Михаил дораан ан фермазынга ажылдап эгелээн. Ол ам Улан-Удэде кодээ-ажыл-агый институдунуң үшкү курузунда бот өредилгелиг өөренип турар.

Ан ажаакчылары бо чылын бедик көргүзүглерни чедип алганнар: ак-көк дилгилерниң кодазынга үш муң ажыг бичии дилгижигештер немешкеп. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг уткуруу-биле ан ажаакчылары бедик хүлээлгелерни алганнар.

Тываның ан ажаакчылары чылдың-на Краевояреи хоорайның алгы-кеш базазынче муң-муң аңчыгаштарының кежин дужаап турарлар. Улуг өртектиг ак-көк кештер делегейниң алгы-кеш аукционнарынче чоруп турар.

И. МИЛОНОВ.
фото авторвуу.

ЧУРУКТАРДА: Михаил Долзат база Сандай-оол Үйнүк-оол бодунуң ажаап турар аңчыгаштарының бирээзи-биле.

СПОРТ

Спартакчылар тиилээн

«Спартак» эки-тура спорт нийтилелиниң республикага бирги черн дээш бут бомбүүнүң талазы-биле маргылдаанын түнней оюну болган. Анаа «Спартак» болгаш «Саян» командалар ужурашкан. Оолдар командаларының оюну «Саян» командазының тиилелгези-биле 1:0 санныг боон доозулган. Улуг улус командаларының оюнунуң эгезинден тура-ла, «Спартак» командазы артык күштүүн көргүзүп эгелээн болгаш оюнуң төнчүзүнге чедир ол шиин оскунмаан. Ынчангаш, ан хой санныг —5:0 болуп, тиилелгени чедип алган. Бирги чер дээш маргылдаага «Спартак» тиилекчи болган, ийнги черни «Саян» командазы алган.

М. ГАМИДОВ.

(Үзүктүмү. Эгези № 242 «Шында»).

Кан-оолду мичээ көөрүмге, сеткилимниң ханызынга кижи каргончиг болду. Бир сактырымга, күскү кара доңданта дөштүг сутта дүшкеп, чаглак тыпкан хевче молдурте-ла, бажының дүгү авырган, холдарын хүлүй туттунуп алган.

Кан-оол орайтай бергенде, өөрүстен үнүп. Үдеп келры-биле соонда үне маанап келиримге, оон ак аъды карак дешпе карацгыда бие-де черинде, хаштап кылып каан турасхаал дег, кажарера берген көстүп тур. Эзнин даажындан-на таныл каап, орены кампты. Кан-оол кылаштап келгеп, муңгат-тыңдан алырга, оон аъды эвелгинги дөгей турупкын, артында-ла чавыпаш дигеп шинаш болду.

Кандыг кайгалдарны көрбөөн дээр, азерге олурбайн чыдырда-ла, кымчызы дарс дээр түве болгай. Аалдан үнерде, уруг-дарыг, мал-маган бастырып кагы дег садырт-ла дээр, шүкүштү эзрап, довурак-доозунуп доюлдуруп каапаш баар болгайлар.

Азерге олурушкаш, Кан-оол аъдын эртеледип, бир-ле түвени хемирепип чугаалаңгаш, оон мойнун часкагылаштыл. Аъды даап чок болгаш чиик даалтык-биле, карацгыда ойгуп ышкаш, агараңнадыр ыңай болду.

Шагаан-Арыг чедп чыл школаалыга бешки классты доюлуп алгаш, амдыы чылында чөнүп келген мен. Ынчап Кан-оол мырыңай кижи таныыр арга чок кылдыр өскерилген болду. Бодап көрүнерден, чаңгыс-ла чыл, орта чоор бе кылдыр бодаан мен.

Кан-оолдуң дөрбек карактары имистелип калган, өшкөп олаг орду ышкаш сагындырды. Бажының дүгү үзеаш, чушкуузунче, өшкү таагызы дег, халейип бады келген, чаактары соолбурава берген. Энир чылгы шеригп хевп күскү сигенгелештир онуп калган, кылагар хола өөктериниң чамдыызы чок, оларның орнунда өскө таналар ижип каан, шеригп түвүрүүнүң дескеп карактарын сыр өскө пес-биле чамап каан.

Дириг кижи келүүдүр-ле ажыл кирип өөр чыдыр, аарыг-арыжы ол бе, ажыл-шуурүгүүү ол бе дижип. Барык унунуң чону кайтап, харап чугаалажып турган.

Шыны-ла ол. Дириг кижи, Кан-оол, дагыпда үзүү төптеп чуза дег, улус карааяте-ла имистелип, имиреңип, хөлүреңип, хөмүреңип бар чыткан.

II.

Тоозда шагда чер. дээрниң шапшылгазы ыяшкылажып турган түве ышкаш, изин-ле үе турган. Фронтуңуң кадыг-дошкун тыныжы ыракта Тывага биза чедип келген. Бүгү Тыва Арат Республика Ада-чурттуң Улуг дайынының негелделиниң аайы-биле чурттап, ажылдап турган. «Бүгү-ле түвени — фронтуга, бүгү-ле түвени — дайзынны чылча шаварынга!» дең совет кыйгырыгны тыва, араттар бодуунуу кылдыр, түректе-ринин ханызындан хүлээп алган.

Ынчангы Тываның аажы-чаңын, ажыл-ижин «дузаламчы», «белек», «кызыл көшү», «тыва эскадрилья» дээш чижектиг кыска, ынчалза-да дайынчы кыйгы дег, сөстер хереченлеп турган. Тываның салым-чолу Улуг ССРЭ-деп хамааржыр дөрөмнүң ыяк биле ареттар ийи карааң чаа көрүпкеп, ийи биляэн сывыртыныпкан ажылдап турганнар.

Шагаан-Арыгның соогу чыыкылама. Хоорайның кырын шар-хырааду алган. Улуг-Хем кежир Бууранның чүгле белп шестүр, оон шаза хөрөктелдир бажын чорнагар кара булуттар хөме алы берген.

Кончуг эки дегдеп бүрүзү — фашистиг ажелекчилерге согуп деп чүвени бистер, школачылар, билип турган бис. Үстүнү классталрның өөренпкчилери шериг хөрээн өөренип эгелгөн. Кичөолдерге шеригниң ишкин ыйбаныңың дүрүмүн өөренип, тактика талазы-биле практиктиг сургуул эртип турган бис.

Шагаан-Арыг хоорайны шериг өөредилгези хөме алган, ополчен шериг тургустунган. Аныяк эрлер кончуг аъттар мунгулапкан, моондактар ажа халыткан, селеме-биле хаак кыргаан, боодалга кылган чоруп тургулаан.

Совет хамаатыларының баштайгы болүү фронтуже аъттанышкан.

Чер болганда дайынчы ырлар дыңналыр:

Бирээзи — барыын чүкче,
Бирээзи — өске чүкче...
Арат чонуң дайынынче
Аныяктар чоруптаан.

Удатпаанда шериг шинельдерлиг, хөрөктелдирге келирлиг, колдукталгарлыг кижилер Шагаан-Арыгның кудумчуларынга кескүлеп апарган. Фронтуудан медицлер база-ла кижи сетпилп өөртүптер шинээ чок тургулаан. Бо бүгүнүң тайынмы бистерни улам бодандырып, өөредилгени дайынның хайыра чок дошкун негелделериниң денделинден үнелеп көөр чоруүже албадап турган.

Ол чылын кыш эрте дүшпеп. Октябрь айны сөөлүүредир хар ох чайт кылдыр чаашкан. Соонумаары-даа шоруу. Чаа өөредилге чылынче кидин түүнү шыпшып кире бергеп үениң ол чүве.

«Чаа башкы келир диидир, чаа боорда, шериг хөрээнин башкызы диидир» дээн «индирээштер» шак ынчан сургуул ортузунга дыргын тарай берген. «Кадыг кижи ирги бе? Чымчак кижи ирги бе?» деп айтырыгга баажы тывылбастаап туруп бергеп.

Үр тывыскаар чай-даа алынмаан бис ийин. Бир-ле эртен башкылар бүгү сургууллу школа баарынга чыскаапкан. Ол канчаарлары ол, барып-барып соокта даштыгаа бисти чыенаап деп кайтып турдувус.

Удатпаанда школа директору башкам кезек башкылар чыскаал мурнунга кыпаштажып келдп. Оларның аразында хүреп пес-биле тодарадп каап негей тоннуг, хөрөнгө малтан кызыл курлуг, эдээптеринде чамашкылыг кидис идиктелиг, эрги, шинп гейнег будөновка шериг бөрттүг кижи база бар болду.

Чыскаалдың башында заводтар, салбырлар аайы-биле школаның ополченнери турган. Оларның составынга үстүнү классталрның база адакы классталрның улуг пазылыг өөренпкчилери бактаатаан. Он алды хардан өрү пазылыг оолдар, уруглар классын барымдаалавайн ополчен шеригге кирип турган.

Ол үеде бир класстың өөренпкчилериниң пазы-хары чаңгыс аай эвес турган. Чижээлээрге, бистиң беш дугаар классывыска 18—19 харлыг кижилер-даа өөренип турган. Олар дээрге «келип», «кудээ» апартызаан чоруп турар түве болгай.

Бистер, пионерлер, отрядтар аайы-биле чыскаалдың сөөлүүге турган бис.

Школа директору чыскаал мурнуга үнүп келгеш, негей тоннуг кижиже аңыткаш, чарлап үндүрдү:

— Тапыжып алыңар, уруглар, шериг хөрээнин чаа башкызы бо-дур.

Негей тоннуг кижи оон ыңай тайылбыр маңавайн, чыскаал мурнунче чиик-чиик базып келгеш командылады:

— Школа, томаан-ы-оог! Мээң адымны лейтенант Кан-оол дээр!

Эртенги соок агаарга «лейтенант Кан-оол» деп үн базыңнарга чаңгыланып, катап-катап дыңналып турду.

Чаа башкывыстың негей тону, беш адырлыг будөновказы, лейтенант дужаалы черле алдептиг, харын-даа каттырыңчыг кылдыр сагындырып турган. Мен ону мурнунда-ла таныыр кижи болгаш, иштимде көөрген-даа, хомудап-даа, мурнундагы адын сарала шериг хевп-биле келгеп болза, кочуургактарның аастары хак дээр ийик деп бодап турдум. Ынчалза-даа Кан-оолдуң мидээмнде оман-сергээ кедергей болду. Бодуунуң көдээ хевиже хенпиг-даа чалыңмайн, бистерп он, солагай талаже аргыдырып, кылаштадып шевел, элээп командылады. Чазыптарывыска катаптадып, ол-бо командапы канчаар күүседирип боду айтып, негей тонунуң эдектерин калбаңнадыр дескивип, эргилип, маршап шаг болду. Оон бисти дораан тарадыпты.

Кочуургак Анай-оол, Аңгыр-оол дээн ыяшап оолдар ол-на дораан чаа башкыны өттүнүп, «мээң адымны лейтенант Кан-оол дээр» деп кускунаал, ол-бо эргилип эгеледдлер. Хиреяп бодарга, ыяшап көдээ кижи барып-барып шериг хөрээн канчап башкылаан шыдаварын, ол-да чөрөе чазып болду бе дижип, каттырыпын турганнар.

Баштайгы канчаалдерге чаа башкывыс база-ла онза шыпар көргүзүп шыдавайн берган. Ылаңгыя, бистиң класпывыска дайынның химиктиг чепсектери болур ыяшгыг хорап дугайын эң-не баштай өөретти. Кан-оол самбырага баргаш, «инрат» деп сөстү бижип чадап шаг болду. Адак соонда арай деп бижип алгаш: «Ыяшгыг ыяшгы хорап адыл ыяшаар бижир ийикпе, оолдар?» деп, бистеп айтырды. Бистер чүнү билир боор ийик бис. Мен хуумда этеатеннидеп ылыргеннп, кулактарым белип дүүнейкп бердим. Чамдык оолдар катыкпып арай боорда тыртып, дыдарын-ык ыяырыкан органнар. Чаңсарда база-да оолдар баштыкпы өттүнүп эгелеңнлер.

Бир чедп хире хонгаанда, эртен ополченнерни школа мурнунга чыскаалтты. Бистер хажыпызындан көрүп турган бис.

Кан-оол башкы школадан базып үнүп олур. Көөрүмге, хартыгадан капшагай болду. Ылавыла ол харып. Чап-чаа шериг шинель кедикпеп, мөөндуруктарында — лейтенант дужаалдың ийи-чиң кызыл хона-каракпыгаштары. Кедергей чаа сарыг курну ыяк нуржанышкан, чүктеокпеп-ни этпп ажыр кавапкан. Сарыг хаптыг хол боозун астыкпан. Кызыыдаа бол, конгуг кара савыяа сапыктарны кпнр тепкеп. Кызыл беш адырлыг, халбаңнарлыг кышкы бөрттүг. Хевпиңп тавршпаапп кижи кайган хаппас. Башкывыстың хөрээ делгем, сыны дээрге согуп-на. Чаактары долбаннып кызыл апарган. Дөрбек карактарының оттары чалбыыптаяып турду. Кан-оол шуут-ла эвыскеп бергеп. Ыңдыг кижиниң ыяшкы магадап, чарашсынмас боор.

Дежурный Хуурак ополчен шеригни сыртайтыр командылаап, Кан-оолга кээп илеткеди:

— Эш лейтенант! Шагаан-Арыг чеди чыл школаалыңың ополчен шериң бүдүп чыскаалыпкан тур. Школа дежурныйы Хуурак.

— Рапортту хүлээп алдым. Суладанар!

Кан-оол командыпаарга, оон үнүү, өтпет үеэзинде сыпкынды дег, кыңгыртканың турду. Каш хонук мурнунда негей тоннуг лейтенантының командазынга чамдык кочуургактар хөт эреп чаңдыр-соора күүседип турганнар болза, ам кижи бүрүзүнүң үнү читпеп. ёзулуг шериг командирпиң барааның көрүп каап сургууллер дей-аът кире бергеп тепсеп турганнар.

Ол үеден эгелээш, Шагаан-Арыг чеди чыл школаалының амыдыралыга чаа чүүлдер хүн бүрү төрүттүнүп эгелээп.

Школаның ополчен шеригп салбырларга үскүлээп, оларның командирлеригге сержант аттар база тывапкылаан. Школаның бүгү ажыл-херээн сагыпга-чурумуп дайын үезинің негелделеригге дүүштүр эде организастаан. Өөреңпкчилерге быяыг хүн чурумуп тургускан. Мурнуунда өөреңпкчилер уурук-сууруптап турар, удуур, чемненнерде организас чок чорун турган. Ылаңгыя интерпатте сагыпга-чурумда кижи мактанкы дег чүве чок.

Кан-оол сагыпга-чурумну бирги одуругже ядып үндүрген. Сургуулдар айыткан шагында, чаңгыс кижи дег, турар чурумче шилчээн. Столоваяже өөреңпкчилер чыскаалын азган баар, кижи бүрүзү быяыгаатыпган олуттуг, чемненнп алган соонда хары угда чоруур. Школага болгаш интернатка дежурный алба-ның шыырыы тургускан, ыяаар еске кижилер кайы хамаан чок кирер чорукту сөөскаткан. Дүне таңчыпыдаар чорукту база чурумчуткан. Бо бүгүнү чаа келген шериг башкы дүвхүн, уйгу-чыдын чок хынап турган.

Бо хенчелерге чамдык кижилер баштай чиглеңнп, чаш уругларыг школаны - ыяаар шеригпитеңнеңнің ажыы чүл дижип турганнар. Үр болбаанда өөреңпкчилер чаа чурумга чаңчыгып, башкызын хүндүлөөр апарган.

Шериг хөрээже ыяакпыяыңы Кан-оол бодунуң дайынчы, эрес-каппагай, төлептиг ажыы-чаңы-биле өөреңпкчилерниң сагып-сеткилиже оттуруп шыдаан. Черле оон бодунуң ажылга бердингенин, туре-соруктуун кижи кайган ханмас турган. Кан-оолдуң аныяксыы, шилгедээ, адак-бышкаавының чиигп кедерээн, улуг характерының оттары чалбыыптаяып турар апарган. Түттүнүр демирге сургуулдап, черинң узуп, бедиңге халып турда, үлүгр куш-ла.

Энирги Кан-оол-биле бөгүүгү Кан-оолду дөңнеп көрпеш, чонга бараан болуксаан улуг күзел кижиниң аныяксыдыл, кадыкпыдыл, сергедиптер деп чүвеге ыяап-ла бүзүрөл бээр.

Ыңдыг эрес башкыны кижи бүрүзү өттүнүксээр турган. Кан-оол башкының мурнуңга кым-даа багай харылзаарын, түве бизбейн баары, солгу чогун көрүзерин күзевес. Кан-оолдуң мурнуңга кижи бүрүзү, согуп ышкаш, дөрт турарын, бүгү чүвени биляриң орадаскып турган. Кан-оол ыңдыг сургуулдарга кайгамчык ыяак.

Шак-ла моон уламыңдан баштай Шагаан-Арыг школазынга, оон Улуг-Хем кожуунунга, сөөлүүде барып бүгү Тыва республикага «Кан-оол шериң» деп чугаа ыяаар тыптып пептерээн түве. Кандыг-бир кижи бир-ле түве билбес болза, оолдар дораң-на «Кан-оол шеригнге барып өөреңпп ал» дээр, азы бир кижи хаакка, түттүнүр демирге, чарышка тергиндээп болза, оңу «Ёзулуг-ла Кан-оол шериң-дир сең» дээр турган.

К. КУДАЖИ.
(Уламчылыг.).

Бараан маңаан малчыннар

Мен түскай даалга ёзугаар чонуң хуузунда малыкың дүгүн садып алыр дээш «Мөреп» колхоотуң малчын коданнарынга чердум. Артельдиң Төре-Хөл талазында турар малчыннарынга чеде берген мен. Бир малчыннын залынга чүгле чедерип билек, ол чоок кавының малчыннары мээң келген черимге сөктүп келгеннер. Келген кижи-ле: «Бараан келген-дир, аа! Чүү барыы? Шай, таакпы бар бе?» деп айтырар болган.

Чүгле дүгүн сатканнарга садыглаар 20 ажыг хире чадыглар, 2—3 шериг эзерлер, брезентилер ап чораан мен. Бар бараннарымны көргүскеш, ужур-чевүн чугаалажыпга, бүжүр малчыннарның хөмүүзаарын канчаар.

Эрзинниң райпозу ол кавының малчыннарын үүрмек бараннар-биле бегин ой-шаанда хандырбайн турар-дыр дээрзин мынан билген мен. Малчыннарның хандырылгазында четпестер ам-даа бар бооп артпышаан. Оңу дарый чайладыры райпо баштаар черинден негеттинип турар.

С. ЧЫМБА.

ДОСААФ-тың автолотерея хүнү чоокшулап келген

8200 АВТОМОБИЛЬ

Бүгү-эвилелдиң армпгга, ужар чүүлге болгаш флотка дузалаар эки-тура нпиилелиннң автомотолотерея билеттериниң эзлери эң үнелиг ойнаашкынларны — 1400 «Волга», 2800 «Москвич-408», 4000 «Запорожец» автомобильдерни алыр хүн чоокшулап келген. Оон аңгыда чүүл-бүрү маркалыг 14800 мотоциклдер, 8000 мотороллер, 9000 мопедтер болгаш моторлуг 12400 чадаг-тергилер бөлүк ойнаттынар.

Совет Армпяның болгаш Шерпа-Далай Ламаның ыяшчы дузалакчылы — боттарының намелал нпиилелиннге совет кижилер ынак, хоорай, суурларның ажылпшчылерин, ыяаргыя аңнактарны патрпотпзыг киживаерпнге, спорттуң шериг эртеминге ажыглаар хевирлериниң талазы-биле түскай эртемнигдерни белеткээринге, клубтарны, спорт черлеврим тударынга практиктиг ажылхерекгери-биле ДОСААФ-ка дузалап турар.

ДОСААФ-ка дуза чедиреринпң база бир хевири — автомотолотерея. Лотерея билеттерпн ноок ортузунга Таджик ССР-де, Приморье крайда, Кемь-Орда, Магадан, Андижан, Бухара, Самарканд, Фергана, Сыр-Дарья областтарда, Каракалпак АССР-де база Кыргыс ССР-ниң, Ставрополь крайның, Тюмень, Владимир, Куйбышев, Омск, Ульяновск болгаш чурттуң өске-даа областтарының ДОСААФ организацпялары чедиишкинниз тарадып турар.

(СЭТА-ның корр.).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ДАШТЫКЫДА

Даштыкы парлалга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының дугайында

Чехословакия

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакиның парлалгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажылынче кичээнгей салып турар. Совет парламентиниң ажылының дугайында дыңнадыгларны «Руде право», «Праце», «Земедельске новины», «Правда» болгаш өске-даа солуннар ол хоскү черлерниле «Чугаалажыр айтырыг — план болгаш бюджет», «ССРЭ калбак хереглел баранналарын бүдүрелп ковуулериниң темпилерпп улгаттырып турар», «Капитал салыышкыннарынга миллиард-миллиард рубльди немээн», «Ыраккы Чөөн чүк областарын хөгжүдеринче кичээнгейни улгаттырган» деп эгелерлиг кылдыр парлаан.

СЭКП ТК-ның, Совет чазактың телевизээн болгаш ам ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында чугаалажыл турар хемчетлерниил кол мозузу совет улустуң амыдырал денпелин ылап бедидерпнче план биле бюджетти угландырары болуп турар дээрзинде чигзинпг чон.

Үк солун Совет Эвилелиниң ажылчы чонларының акпа оруглаларының өзүлелин санап тургаш коргускеп болгаш ону Совет Эвилелиниң экономиказын 50 чыл дургузунда хөгжүдүп келгенпнпң күчүлүг базымнары катап бадыткап турар деп демгелээн.

Барыын Германия

БОНН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажылдап эгелээн үшкү сессиязы 1968—1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдерпнпң планын болгаш 1968 чылда ССРЭ-ниң Күргае бюджелиниң төлевиделин бадылаар деп, барыын-герман парлалга, радио, телевидение ол сессияның делегейге чугула ужур-дузалыын демгелевишаан дыннаткан.

Белир чылын ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерпнпң планында улустуң хереглел баранналарын дыка улгаттырарын дөзевилээп деп, «Франкфуртер рунишау» болгаш «Фестфелпше рунишау» солуннар чугулаалап демгелээн.

Сессияның материалдары «Совет Эвилелиниге амыдырал денпелиниң улам дүрген өзерин» хереченлеп турар деп, «Нойе Рен-Цайтунг» солун база демгелээн. Совет Эвилелиниде үлетшүр бүдүрүгезиниң хемчээ план даалгаларындан ажып, а амыдырал денпели беш чыл планында көрдүгенпнден дүрген бедип турар деп «Франкфуртер альгемайне» солун демгелээн.

Франция

ПАРИЖ. (СЭТА). «Дээди Советтиң чугаалажып турар план болгаш бюджет төлевилели совет кижилерпнпң амыдырал денпелиниң өзүп турар дугайында илеткен чижектиг кыска, ынчалза-да дайынчы кыйгы дег, сөстер хереченлеп турган. Тываның салым-чолу Улуг ССРЭ-деп хамааржыр дөрөмнүң ыяк биле ареттар ийи карааң чүгле белп шестүр, оон шаза хөрөктелдир бажын чорнагар кара булуттар хөме алы берген.

Кончуг эки дегдеп бүрүзү — фашистиг ажелекчилерге согуп деп чүвени бистер, школачылар, билип турган бис. Үстүнү классталрның өөренпкчилери шериг хөрээн өөренип эгелгөн. Кичөолдерге шеригниң ишкин ыйбаныңың дүрүмүн өөренип, тактика талазы-биле практиктиг сургуул эртип турган бис.

Шагаан-Арыг хоорайны шериг өөредилгези хөме алган, ополчен шериг тургустунган. Аныяк эрлер кончуг аъттар мунгулапкан, моондактар ажа халыткан, селеме-биле хаак кыргаан, боодалга кылган чоруп тургулаан.

Совет хамаатыларының баштайгы болүү фронтуже аъттанышкан.

Чер болганда дайынчы ырлар дыңналыр:

Бирээзи — барыын чүкче,
Бирээзи — өске чүкче...
Арат чонуң дайынынче
Аныяктар чоруптаан.

Удатпаанда шериг шинельдерлиг, хөрөктелдирге келирлиг, колдукталгарлыг кижилер Шагаан-Арыгның кудумчуларынга кескүлеп апарган. Фронтуудан медицлер база-ла кижи сетпилп өөртүптер шинээ чок тургулаан. Бо бүгүнүң тайынмы бистерни улам бодандырып, өөредилгени дайынның хайыра чок дошкун негелделериниң денделинден үнелеп көөр чоруүже албадап турган.

Ол чылын кыш эрте дүшпеп. Октябрь айны сөөлүүредир хар ох чайт кылдыр чаашкан. Соонумаары-даа шоруу. Чаа өөредилге чылынче кидин түүнү шыпшып кире бергеп үениң ол чүве.

«Чаа башкы келир диидир, чаа боорда, шериг хөрээнин башкызы диидир» дээн «индирээштер» шак ынчан сургуул ортузунга дыргын тарай берген. «Кадыг кижи ирги бе? Чымчак кижи ирги бе?» деп айтырыгга баажы тывылбастаап туруп бергеп.

Үр тывыскаар чай-даа алынмаан бис ийин. Бир-ле эртен башкылар бүгү сургууллу школа баарынга чыскаапкан. Ол канчаарлары ол, барып-барып соокта даштыгаа бисти чыенаап деп кайтып турдувус.

Удатпаанда школа директору башкам кезек башкылар чыскаал мурнунга кыпаштажып келдп. Оларның аразында хүреп пес-биле тодарадп каап негей тоннуг, хөрөнгө малтан кызыл курлуг, эдээптеринде чамашкылыг кидис идиктелиг, эрги, шинп гейнег будөновка шериг бөрттүг кижи база бар болду.

Чыскаалдың башында заводтар, салбырлар аайы-биле школаның ополченнери турган. Оларның составынга үстүнү классталрның база адакы классталрның улуг пазылыг өөренпкчилери бактаатаан. Он алды хардан өрү пазылыг оолдар, уруглар классын барымдаалавайн ополчен шеригге кирип турган.

Ол үеде бир класстың өөренпкчилериниң пазы-хары чаңгыс аай эвес турган. Чижээлээрге, бистиң беш дугаар классывыска 18—19 харлыг кижилер-даа өөренип турган. Олар дээрге «келип», «кудээ» апартызаан чоруп турар түве болгай.

Бистер, пионерлер, отрядтар аайы-биле чыскаалдың сөөлүүге турган бис.

Школа директору чыскаал мурнуга үнүп келгеш, негей тоннуг кижиже аңыткаш, чарлап үндүрдү:

— Тапыжып алыңар, уруглар, шериг хөрээнин чаа башкызы бо-дур.

Негей тоннуг кижи оон ыңай тайылбыр маңавайн, чыскаал мурнунче чиик-чиик базып келгеш командылады:

— Школа, томаан-ы-оог! Мээң адымны лейтенант Кан-оол дээр!

Эртенги соок агаарга «лейтенант Кан-оол» деп үн базыңнарга чаңгыланып, катап-катап дыңналып турду.

Чаа башкывыстың негей тону, беш адырлыг будөновказы, лейтенант дужаалы черле алдептиг, харын-даа каттырыңчыг кылдыр сагындырып турган. Мен ону мурнунда-ла таныыр кижи болгаш, иштимде көөрген-даа, хомудап-даа, мурнундагы адын сарала шериг хевп-биле келгеп болза, кочуургактарның аастары хак дээр ийик деп бодап турдум. Ынчалза-даа Кан-оолдуң мидээмнде оман-сергээ кедергей болду. Бодуунуң көдээ хевиже хенпиг-даа чалыңмайн, бистерп он, солагай талаже аргыдырып, кылаштадып шевел, элээп командылады. Чазыптарывыска катаптадып, ол-бо командапы канчаар күүседирип боду айтып, негей тонунуң эдектерин калбаңнадыр дескивип, эргилип, маршап шаг болду. Оон бисти дораан тарадыпты.

Кочуургак Анай-оол, Аңгыр-оол дээн ыяшап оолдар ол-на дораан чаа башкыны өттүнүп, «мээң адымны лейтенант Кан-оол дээр» деп кускунаал, ол-бо эргилип эгеледдлер. Хиреяп бодарга, ыяшап көдээ кижи барып-барып шериг хөрээн канчап башкылаан шыдаварын, ол-да чөрөе чазып болду бе дижип, каттырыпын турганнар.

Баштайгы канчаалдерге чаа башкывыс база-ла онза шыпар көргүзүп шыдавайн берган. Ылаңгыя, бистиң класпывыска дайынның химиктиг чепсектери болур ыяшгыг хорап дугайын эң-не баштай өөретти. Кан-оол самбырага баргаш, «инрат» деп сөстү бижип чадап шаг болду. Адак соонда арай деп бижип алгаш: «Ыяшгыг ыяшгы хорап адыл ыяшаар бижир ийикпе, оолдар?» деп, бистеп айтырды. Бистер чүнү билир боор ийик бис. Мен хуумда этеатеннидеп ылыргеннп, кулактарым белип дүүнейкп бердим. Чамдык оолдар катыкпып арай боорда тыртып, дыдарын-ык ыяырыкан органнар. Чаңсарда база-да оолдар баштыкпы өттүнүп эгелеңнлер.

Бир чедп хире хонгаанда, эртен ополченнерни школа мурнунга чыскаалтты. Бистер хажыпызындан көрүп турган бис.

Кан-оол башкы школадан базып үнүп олур. Көөрүмге, хартыгадан капшагай болду. Ылавыла ол харып. Чап-чаа шериг шинель кедикпеп, мөөндуруктарында — лейтенант дужаалдың ийи-чиң кызыл хона-каракпыгаштары. Кедергей чаа сарыг курну ыяк нуржанышкан, чүктеокпеп-ни этпп ажыр кавапкан. Сарыг хаптыг хол боозун астыкпан. Кызыыдаа бол, конгуг кара савыяа сапыктарны кпнр тепкеп. Кызыл беш адырлыг, халбаңнарлыг кышкы бөрттүг. Хевпиңп тавршпаапп кижи кайган хаппас. Башкывыстың хөрээ делгем, сыны дээрге согуп-на. Чаактары долбаннып кызыл апарган. Дөрбек карактарының оттары чалбыыптаяып турду. Кан-оол шуут-ла эвыскеп бергеп. Ыңдыг кижиниң ыяшкы магадап, чарашсынмас боор.

Дежурный Хуурак ополчен шеригни сыртайтыр командылаап, Кан-оолга кээп илеткеди:

— Эш лейтенант! Шагаан-Арыг чеди чыл школаалыңың ополчен шериң бүдүп чыскаалыпкан тур. Школа дежурныйы Хуурак.

— Рапортту хүлээп алдым. Суладанар!

Кан-оол командыпаарга, оон үнүү, өтпет үеэзинде сыпкынды дег, кыңгыртканың турду. Каш хонук мурнунда негей тоннуг лейтенантының командазынга чамдык кочуургактар хөт эреп чаңдыр-соора күүседип турганнар болза, ам кижи бүрүзүнүң үнү читпеп. ёзулуг шериг командирпиң барааның көрүп каап сургууллер дей-аът кире бергеп тепсеп турганнар.

Ол үеден эгелээш, Шагаан-Арыг чеди чыл школаалының амыдыралыга чаа чүүлдер хүн бүрү төрүттүнүп эгелээп.

Школаның ополчен шеригп салбырларга үскүлээп, оларның командирлеригге сержант аттар база тывапкылаан. Школаның бүгү ажыл-херээн сагыпга-чурумуп дайын үезинің негелделеригге дүүштүр эде организастаан. Өөреңпкчилерге быяыг хүн чурумуп тургускан. Мурнуунда өөреңпкчилер уурук-сууруптап турар, удуур, чемненнерде организас чок чорун турган. Ылаңгыя интерпатте сагыпга-чурумда кижи мактанкы дег чүве чок.

Кан-оол сагыпга-чурумну бирги одуругже ядып үндүрген. Сургуулдар айыткан шагында, чаңгыс кижи дег, турар чурумче шилчээн. Столоваяже өөреңпкчилер чыскаалын азган баар, кижи бүрүзү быяыгаатыпган олуттуг, чемненнп алган соонда хары угда чоруур. Школага болгаш интернатка дежурный алба-ның шыырыы тургускан, ыяаар еске кижилер кайы хамаан чок кирер чорукту сөөскаткан. Дүне таңчыпыдаар чорукту база чурумчуткан. Бо бүгүнү чаа келген шериг башкы дүвхүн, уйгу-чыдын чок хынап турган.

Бо хенчелерге чамдык кижилер баштай чиглеңнп, чаш уругларыг школаны - ыяаар шеригпитеңнеңнің ажыы чүл дижип турганнар. Үр болбаанда өөреңпкчилер чаа чурумга чаңчыгып, башкызын хүндүлөөр апарган.

Шериг хөрээже ыяакпыяыңы Кан-оол бодунуң дайынчы, эрес-каппагай, төлептиг ажыы-чаңы-биле өөреңпкчилерниң сагып-сеткилиже оттуруп шыдаан. Черле оон бодунуң ажылга бердингенин, туре-соруктуун кижи кайган ханмас турган. Кан-оолдуң аныяксыы, шилгедээ, адак-бышкаавының чиигп кедерээн, улуг характерының оттары чалбыыптаяып турар апарган. Түттүнүр демирге сургуулдап, черинң узуп, бедиңге халып турда, үлүгр куш-ла.

Энирги Кан-оол-биле бөгүүгү Кан-оолду дөңнеп көрпеш, чонга бараан болуксаан улуг күзел кижиниң аныяксыдыл, кадыкпыдыл, сергедиптер деп чүвеге ыяап-ла бүзүрөл бээр.

Ыңдыг эрес башкыны кижи бүрүзү өттүнүксээр турган. Кан-оол башкының мурнуңга кым-даа багай харылзаарын, түве бизбейн баары, солгу чогун көрүзерин күзевес. Кан-оолдуң мурнуңга кижи бүрүзү, согуп ышкаш, дөрт турарын, бүгү чүвени биляриң орадаскып турган. Кан-оол ыңдыг сургуулдарга кайгамчык ыяак.

Шак-ла моон уламыңдан баштай Шагаан-Арыг школазынга, оон Улуг-Хем кожуунунга, сөөлүүде барып бүгү Тыва республикага «Кан-оол шериң» деп чугаа ыяаар тыптып пептерээн түве. Кандыг-бир кижи бир-ле түве билбес болза, оолдар дораң-на «Кан-оол шеригнге барып өөреңпп ал» дээр, азы бир кижи хаакка, түттүнүр демирге, чарышка тергиндээп болза, оңу «Ёзулуг-ла Кан-оол шериң-дир сең» дээр турган.

К. КУДАЖИ.
(Уламчылыг.).

Кино

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Халас эртеп үеш дугайында тоол» 10, 12, «Джура» 1.55, «Журналист» (1-ги сериязы) 3.45, 5.50, 7.55, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Яков Свердлов» 3, «Дайын болгаш тайым» (2-ги сериязы) 5, «Хаанның маргылдазы» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мында шыпшың черлер» 10, 12, 2, 3.50, 5.40, 7.40 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карвовал дүнеэн» 3, «Нотр-Дамның кырында хелегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 4.50, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл. Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
23 ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чыдаа үнделеттингеи

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
14
СУББОТА
№ 244 (6880).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы бодунуң ажылын октябрь 12-де доозкан.

Алдарлыг 50 чылын ам удавас байырлаар деп турар Совет Төрээн чурттуң экономиказын, культуразын улам-на чечектелдиреринче, чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче болгаш совет кижилерниң чаагай байдалын улам ынай бедидеринче угланган чугула документилерни улустуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

УЛУГ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМ-БИЛЕ!

Коммунизмниң материал-техник- ның ыяарыл акаларын-биле хол- болгаш чурттуң культурлуг дээш

Октябрь 12-де эртевиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордуузунга Эвилелдиң Совединиң болгаш Министрлер Совединиң каттышкан хуразы эгелээн.

Элтер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, Ф. Д. Куликов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев оларны депутаттар болгаш аалчылар чылыы-биле утпаан.

1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажылагийын хөгжүдериниң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында илеткелдиң талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүнезиниң даргазы депутат Н. К. Байбаков харыы сөс чугаалаан.

1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажылагийын хөгжүдериниң күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирип, ынчаарга ук планнарны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национал Соведи болгаш Эвилелдиң Соведи бүгү тала-биле чугаалажып көрген деп, ол демдеглээн.

План-бюджет болгаш тус-тус адырлар аайы-биле комиссияларынга база палаталарның хуралдарынга планнарны чугаалажып көрген түнелиинде ол планнарны депутаттар бүрүү-биле бир эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүн көрер, чүге дээрге ол шинчилер бистиң Төрээн чурттуувустуң күүгүнүң улам ынай бижыглаарынче, бүгү улустуң чаагай байдалын бедидеринче угланган болгай дээш, бүүрелиг депутаттар идер-

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал Совединиң план-бюджет комиссияларының адырлар аайы-биле чугаалажып көргөн ам-даа болуп артар.

Социалистиг экономиканы хөгжүдер, улустуң чаагай байдалын бедидер болгаш бистиң чурттувустуң камгалал күчүзүн быжыглаар талазы-биле партияның XXIII съездиниң салган сорулгалары чедишкинниг күүседиинген турар дөрээнге В. Ф. Гарбузов чугаазының түнелиинде бүүрелии илергейлээн.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал Совединиң план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының илеткелдериниң талазы-биле хүлээп алдыгаи ескерлиишкиннер-биле кады 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган, а тодаргайларга: орулгалар талазы-биле 123.911.922 муң рубль түңне болгаш чарыгдалдар талазы-биле 123.603.547 муң рубль түңне хүлээп алган, ынчангаш орулгалар чарыгдалдарны 308.375 муң рубль түңге ажыг турар болган.

Улус ажыл-агыйын акшаландырарынга — аар үлетпүрүү, тудуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйны, транспортту, чурттагга-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажылагыйының өске-даа адырларын улам ынай хөгжүдерине чарыгдалдар кедир чылын 50.193.411 муң рубль болур; социал-культура хемчегларинге дөзевилелдер —45.807.639 муң рубль, оон иштинде күрүне страховониеңиин бюджединден 13.624.367 муң рубль болур.

1968 чылда чурттуң камгалалынга дөзевилелдер 16.700.000 муң рубль болур.

Эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттерин Хоойлуда доктаттынган.

1968 чылды ССРЭ-ниң улус ажылагийын хөгжүдериниң Күрүне планнарын Хоойлуда доктаамал комиссияларны тургускан турар дөрээнге В. Ф. Гарбузовтуң чугаазының түнелиинде үүрелии илергейлээн.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал Совединиң план-бюджет комиссияларының болгаш адырлар комиссияларының эдилгелерин барымдаалап, 1968 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында Хоойлуну ийи палатаның депутаттары ынчаттыг адыш чеспаи, ийи аңгы бадылаашкынга чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал Совединиң план-бюджет комиссияларының болгаш адырлар комиссияларының эдилгелерин барымдаалап, 1968 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне бюджединиң талазы-биле Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал Совединиң доктаамал комиссияларының түнелиинде тайылбырлаттынган саналдарны, а ол ышкаш палаталарның хуралдарынга депутаттарның чугаалаан саналдарын көөрүн болгаш оларның талазы-биле чогуур шинчилерин хүлээп алырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге ССРЭ-ниң Дээди Соведи даскан.

1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдеериниң дугайында отчёттуг Дээди Совет орулгалар талазы-биле 106.297.290 муң рубль түңне болгаш чарыгдалдар талазы-биле 105.577.027 муң рубль түңге бадылаан.

Сессия ооң соонда үш айтырыныы үшкү кезээн — «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал Совединиң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмүүн төлевилелдиниң дугайын» чугаалажып көөрүнче шилчип киргеи. Эвилелдиң Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы депутат М. С. Соломенцев бо айтырыгаын талазы-биле илеткел кылган.

Партияның XXIII съездиниң шиитпирлериниг дүүштүр Эвилелдиң Соведи болгаш Национал Соведи бодунуң бирги сессиязында доктаамал чаа комиссияларны тургускан деп, ол чугаалаан. Үн комиссияларны тургускаиы депутаттарның ажыл-чорудулгазын ыка идепкейжиткен, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуун нарын айтырыларынче хамыдаа кирер аргаиы оларга берген. Доктаамал комиссияар-биле кады ол комиссияларның дугайында Дүрүмүүн төлевилелии чогаадып кылырын Эвилелдиң Соведи болгаш Национал Соведи доктаамал комиссияларны тургузуп тургаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга база палаталарның даргаларынга даскан.

Хоойлу төлевилелиниң кол чүүлдерин М. С. Соломенцев тодаргайлап чугаалаан, ынчаарга ук төлевилелиди депутаттарның партия, совет болгаш әртем ажылдакчыларының киржилгеи-биле чогаадып кылган болгаш доктаамал бүгү комиссияларның кежигүннери чугаалажып көргеи.

Ийи палаталарның доктаамал комиссияларынга чаңгыс аай эрге хүлээле кылдыр хоойлу төлевилелин белеткээн, ынчаарга ол акт хоойлу ышкаш күштүг болур. Ук дүрүм болза, палаталар комиссияларының эргелерин болгаш хүлээлгелерин айтып доктаадыр Дээди Совединиң түңле иштики ажыдыы эвес, харын-даа күрүнеиниң өске организацияларыбиле доктаамал комиссияларның харылааларын таарыштырар хоойлу болур ужуратт.

Хоойлу төлевилели дөрт бөлүктерден тургустунган. Доктаамал комиссияларны тургузарының чурумун болгаш оларның ажыл-чорудулгазының иштин принциптерин бирги бөлүк тодаргайлап турар. Ийиги бөлүк — доктаамал комиссияларның шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларын доктаадып айтыр. Комиссиялар деп эргелиг болгаш бир дөмей хүлээлгелиг дээрзин үшкү бөлүкте тодаргайлап айтыкан. Хоойлужудуга иишпитивазының талазы-биле оларның эргеин база бир дөмей. Доктаамал комиссияларның ажылдаар чурумун төлевилелдиң сөөлгү, дөртку бөлүүнде ажылдап кылган. Оларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларынга, Национал Совединиң Президиумунга, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларынга, Эвилелдиң

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ШЕРИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ХООЙЛУ ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы депутат А. А. ГРЕЧКОНУҢ илеткели

«Бүгү-ниитикин шериг хүлээлгезиниң дугайында» Хоойлуңуң чаа төлевилелии ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң III сессиязыңга көрдүрери-биле Совет чазак кинрген дээрзин А. А. Гречко чугаалаан. Бо документиниң утка-шынарын тайылбырлаарын мендэ даскан.

Бо айтырыг чүрттүң камгалалыр аргазын быжыглаар талазы-биле бистиң партиластиң болган күрүневистиң ажыл-чорудунгаашка аажок улуг ужур-дүзалыг болуп турар. Бистиң чүрттувустуң амыдыралының бүгү адырларына ажок улуг чаартылгаларны боттандырган.

Амгы үениң байдалдарында Совет күрүнениң айыыл чок чоруун хандырарыңа, социалистиг инитиледдиң чепсектиг камгалалыңга чүрттүң бүгү чонун белеткээринге негелдерге улам улгаткан. Бүгү-ниитикин шериг хүлээлгезиниң дугайында чаа Хоойлуну хүлээп алыры болгулаан эскерилгелерге дүгжүр болган чүрттүң камгалалының айтырыгларын бистиң кичээнгейивистиң төвүнге доктаамал тудар дугайында партиниң негелделериниң ёзугунга чүүдешкен турар.

Чүрттүң айыыл чок чоруун быжыглаары коммунизмниң тургузарының соругалгаларын чедишкинниг боттандырарының ынавыла негеттинер негелдеви болуп турар .Ол чорук бистиң тургузактa өжээннешкек агрессчи күүтпериң делегейде бар болуп турары-биле негеттинип келген. Иниттилел өжээннешкек аңгыларга хувааттынган чүрда, империализм туруп турда, Советтер чүрттүнга удур шериг авантюралдарының айыыл чайзаттынмас деп, Владимир Ильич Ленин айтып турган.

Хамаагы дайынның доозулган соонда дораан-на В. И. Ленининиң чугаалап турганы: «...Бистиң политикавыстың эң чүгүлә соругазы, бүгү ажылчыннарның болгаш тераачыннарның ынчаддын алыр үжүрүг баштайгы кичээндириг болза... ол дээрге, белен турары, бистерин аажок көөр хөөн чок чоруун ажыы-биле илергейлеп турар кижилер, аңгылар, чазактар бисти хүрээлеп алганын сактып чоруруу-дур».

Совет эрге-чагырганың догуннап келген чыдарының дүргүзүнде боочепсекти холга тутказ, империалистиг ажелекчилерге ойтур навыжыкшыны бөөр, Октябрьның улуг чаалап алышкынарын кампалаар үжүр бистиң улузувуска чаңгыс эвес удаа таварыжып келген дээрзин илеткелчи үргүлчүлеп чугаалаан. Эртен чартык чүс чыл дүргүзүнде империализминиң түрүштары дыка коркаан турзажок, ооң агрессчи үтка-шынары ескерилбээн. «Капитализминиң иниттикризизиниң хаңылааны, ооң чоруудээлериниң чидигленгени империализминиң авантюризмин, улустарга, тайбыңның болгаш социал деңнелгенниң хөрээнге ооң айыылын күүтедирип турар» деп, партиниң XXIII съездизинин шиитпирлеринде чугаалап турар. XXIII съездиниң бө түнелеин соолгу үениң болуушкуннары бүдүрелдин-биле бадыткап турар.

Улустарның тайбыңының, хостаагазының болган хамаарышпас чоруунун херээже империалистиг күртнелериниң өжээннешкек политиказы, чер бомбузурээнинг янзы-бүрү чүүдериге оларның агрессчи хөделиишкиннериниң делегей байдалын чидигелериин, делегейниң чаа дайынының тыптып келирининң айыылын күүтедирип турар.

Тайбыңның ак сеткилдиг тайалакчылары бомбуваан, нарксисчилденнинчилер кажан-даа пашфисчилер болбайн келген. Олар чоптуг дайынарны кезээде деткип, революциялың чаалап алышкынарын, Төрээн чүрттүң ажыыл чок чоруун хандырарының, Европага болган бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының херээнге чугула салыышкын болган. Ол байдал бистиң күрүневистиң болган ооң армиязының мурнунга интернационалчы шынарның чаа сорунгаларын салган.

Бүгү-ниитикин шериг хүлээлгезиниң дугайында амгы күштүг турар Хоойлуну хүлээп алган соонда бистиң чүрттувустуң иштинге улуг эскерилгелер база болгулаан. Социализм бүрүн болган шуут тиилеен. Социализм болган коммунизм тургузуушкунуның чоруудуушкунунда ажылчын ангының болган колхозчу тараачыннарның эвилели быжыккан, ССРЭ-ниң улустарының найыралы быжыккан. Совет ниитилелге Коммунистиг партиның үдүртүкчү ролю улам улуг-биле бедээн.

Совет күрүнениң экономиказы хемчээл чокка өскен. Кедээ ажылагайның хөгжүлдезинге улуг чедишкиннер чедип алдынган. Эртем болган техника бүрүнгээр ажок улуг базымны кылган.

Социалистиг үлетшүрүүн ажок улуг өзүдези, ооң хөгжүлдезинге болган структура бүрүнгээрдээшкин бистиң Арнияныстың болган Флодувусту амгы үениң болбазын шериг техниказы-биле чепсеглээр арганы берген. Совет Армия болган Шериг-Далай Флоду бодунуң техниктиг чепсеглеппишкининиң болган дайынчы аргаларының талазы-биле 1939 чылда бар турган түүдерден боттуубиле ылгалын турар.

Чүрттүң Чепсектиг Күштериниң дугайында доктаамал сагыш салыышкыны дээш партиниң болган чазакка Европа болган Флотуң бодунуң бүгү составының өнүзээзинден ханы өөрүп четтиришкинии бө бедик индирдеп илергейлээрии чөпшээрел көрүдер деп, министр чугаалаан. Ындыг сүртенчиг чепсекти холга тутсун бергени дээш ажылчыннарга, эртеңденнерге, инженерлерге, техниктерге — бүгү совет улуска өөрүп четтиргенивисти илергейлеп, совет дайынчылар, бир эвес негеттинип келзе, боттарының Төрээн чүрттүң камгалаарынга ол чепсекти биледилиг ажыглаар дээрзин бүзүредип тур бис.

Бистиң чүрттувуска боттанган ол ханы социал чаартылгалар Чепсектиг Күштерге, оларның дайынчы күүсүзүтте улуг салдарны чедирип келген болган чедирерин үргүлчүлеп-даа турар деп, илеткелчи демдеглээн. Социализм совет кижилерниң үгааныбодал амыдыралын хемчээл чокка бедиткен болган байыткан. Эртем, билигиниң деңнелиниң өскени Чепсектиг Күштериниң бодунуң составынга үлүг өскерилгелерни болдурган. 1939 чылда Арнияның болган Флоттуң кадрларынга дээш болган өртүмек эртениг шериг албанныгаар 12 хуу хире, долу эвес өртүмек эртеңгилер —27,5 хуу, ие билигиглер—60,5 хуу хире турган болза, бо үеде Чепсектиг Күштериниң бодунуң составының өртүмүнда дээш болган өртүмек эртениг кижилерниң саны барык дөрт катап көвүдээн болгаш бодунуң бүгү составының 45 хире хуузу болуп турар.

Долу эвес өртүмек эртениг шериг албанныларның саны 54 хуу чедир, ыяавылаарга, ийи катап көвүдээн, а эге билиглиг кижилериниң саны каш ооң-оң катап эвээжээн болгаш ам бир хуудан ашпайн турар.

Офицер составын ап көөр болза, ооң эртем-биликиниң деңнели улам бедик болуп турар. Ам дөрт совет офицериниң бирээзи-де дээди шериг азы өске-даа дээди түскай эртениг болуп турар. 1945 чылдыы-биле деңнээрге, инженер-техниктиг составтың бөт деңнизи үш ажыг катап көвүдээн.

Армия болгаш флоттуң коммунистериниң болгаш комсомолчуларының саны иледе өскен. 1939 чылда Армияга болгаш Флотка СЭКП-ниң кежигүннери болгаш кежигүне кандидаттары 11,5 хуу, комсомолчулар 41 хуу хире турган. Бо үеде Армияның болгаш Флоттуң бодунуң составының чээрби ийи хуузу коммунистер, 60 ажыг хуузу комсомолчулар болуп турар.

Бистиң чүрттувуска, Армияга болгаш Флотка болган ажок улуг эскерилгелер, Төрээн чүрттүң чепсектиг камгалалыңга кижилерни белеткээринге өскен негелдерер бүгү-ниитикиниң шериг хүлээлгезиниң дугайында амгы күштүг турар Хоойлуңуң өлээн үүдериин эде көөрүн эргежок чугула болдурун турар. Хоойлуңуң бүгү үүдерии социалистиг Ада-чүрттүң кампалалыы организастаарынга партиниң амгы негелдеринге бүрүн дүүштүр кииреринииң мырыңай эргежок чугулазының ойу келген. Бүгү-ниитикиниң шериг хүлээлгезиниң дугайында Хоойлуңуң төлевилели ССРЭ-ниң хамаатыларының ыдыктыг хүлээлгезин күүседириниң чүрүмүнга принципиалдыг өлээн чаа үүдерии киирип турар.

«Бүгү-ниитикиниң шериг хүлээлгези Хоойлу болур. Чепсектиг Күштериниң хүрээлеииигее шериг албаны ССРЭ-ниң хамаатыларының хундулүг хүлээлгези болур» деп айтыкан ССРЭ-ниң Конституциязының 132 үүлүүнүн негелделерии Хоойлуңуң төлевилели бүрүңү-биле барымдаалап турар деп, министр чугаалаан. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеииигее ССРЭ-ниң бүгү хамаатылары—әр кижилер оларның раса болгаш националындан, чүдүлге-сүзүглелиинден, эртеминден, социал болгаш эт-хөреңги байдалындан хамаарылга чокка шериниң чинтине албаның эрттирер үжүрлүг болуруи ол ёзугаар доктаалып турар.

Медицина болгаш өске-даа түскай белеткедиг хөрээжеииерге шериг хүлээлгезин күүседирии Хоойлу төлевилели база көрүп турар. Тайбың үеде 19-тан 40 хар чедир назылыг хөрээжеииерии шериг өчёдүнга ап, өөредилге чыылдаларынга киирештирип, а ол ыяавын шериниң чинтине албаныига эки-туранын чүрүмүн ёзугаар хүлээп ап болур.

Албан эрттирериинң хүүсааларын кызырганы Хоойлуда киирген чугула чүүдериин бирээзи болур деп, министр демдеглээн. Ол кызырыкта ССРЭ-ниң хамаатыларының шериг хүлээлгезин күүседири-биле холбашкан өске-даа айтырыгларга шуут хамаарылгалыг болуп турар.

1939 чылда Хоойлу-биле доктаатқан шериниң чинтине албаныиың хүүсааларын элээп чылдагааннар-биле каш удаа өскертип келген.

Күргаг чер шериглериниң болгаш иштики шериглериниң анза дайынчы составының албан эрттирер хүүсаазын ийи чыл турганының орнунга үш чыл кылдыр 1950 чылда доктаатқан болгай. 1955 чылда Шериг-Ағаар күштериниң, эрик кампалалының кезектериниң болгаш корабльдериниң, кыныгаар шериглериниң сержантыларының, солдаттарының шериг албаны эрттирериниң хүүсаазын 4 чылдан 3 чыл чедир, а Шериг-Далай Флодуның старшиналарының болгаш матростарының — 5 чылдан 4 чыл чедир кыскарган. Амгы үеде Шериг-Далай Флодуның матростары болгаш старшиналары шериг албаны 4 чылда, а Чепсектиг Күштериниң ооң өске бүгү солдаттары, старшиналары — 3 чылда эрттирер. Ооң аңгыда, дээди эртеминг кижилерии шериг албаны эрттирер хүүсаазын 1965 чылда бир чыл кылдыр доктаатқан.

Совет аныяктарның иинти билиниии, техниктиг деңнелиниң дыка улгадып турары, оларның мораль болган күш-дамыр талазы-биле бедик белеткелдии шериниң түскай эртеминиң болган дайынчы техниказын улам кыска хүүсаада өөрөнип алыр аргаиы берип турар. Аңаа холбаштыр шериниң чинтине албаның эрттирериниң хүүсаазын бир чыл кызырары болгаш моон адаанда хүүсаалариы доктаадыры дөөвилеттиниип турар:

— Совет Арнияның, Шериг-Далай Флодуның үжар чүүлүнүң кызыгаар болган иштики шериглериниң солдаттарынга, сержантыларынга, старшиналарынга — 2 чыл;

— Шериг-Далай Флодуның болган кызыгаар шериглериниң далай кезектериниң корабльдериниң, судноларының, эрик кезектериниң матростарынга, старшиналарынга — 3 чыл.

Дээди эртеминг кижилерии шериг албаны эрттирер хүүсаазын бир чыл кылдыр эрттырар деп саналдаан, чүге дээрге олар дээди эртеминг болганда, шериг хөрээн аз хүүсаазының түргүзүнүң өөрөнип алган, күрлавырда офицер болурунуң шилгилдазын дүжаарынга белеткеиии ап шыдаар.

Күштүг болуп турар Хоойлуну ёзугаар шериниң чинтине албаныи-

ээ келдириишкиниң чылында 19 харлаан хамаатыларны, өртүмек школаны болгаш аңаа дүгжүр өөредилге чериии доссканнарны — он сес харлыында келдирип турар деп, А. А. Гречко оон ыиай чугаалаан. Херек кырында бисте шеригге келдирерде барымдаалаар 19 болгаш 18 — ийи янзы назы-хар бар. Дөртеи чылдарда өртүмек школаны аныяктарның өжээн кезии доозуп турган толзаде, ынчан ыңдыг болурунуң чылдагааны бар турган, ынчаарга амгы үеде чүбелеп-даа келдирип болбас.

«Бүгү-ниитикиниң шериг хүлээлгези Хоойлу болур. Чепсектиг Күштериниң хүрээлеииигее шериг албаны ССРЭ-ниң хамаатыларының хундулүг хүлээлгези болур» деп айтыкан ССРЭ-ниң Конституциязының 132 үүлүүнүн негелделерии Хоойлуңуң төлевилели бүрүңү-биле барымдаалап турар деп, министр чугаалаан. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеииигее ССРЭ-ниң бүгү хамаатылары—әр кижилер оларның раса болгаш националындан, чүдүлге-сүзүглелиинден, эртеминден, социал болгаш эт-хөреңги байдалындан хамаарылга чокка шериниң чинтине албаның эрттирер үжүрлүг болуруи ол ёзугаар доктаадып турар.

Солдаттарның, матростарның, сержантыларның болгаш старшиналарның шериг албаны эрттирер хүүсааларын бир чыл кызырганын база шериите келдирерде барымдаалаар назыны 18 хар кылдыр доктаатқанын бистиң үлүзувус чүүдүгүүнүп үткүүр деп бүзүредиг чугаалап болур.

Күштүг болуп турар Хоойлуну ёзугаар хамаатыларның чинтине шериг албаныига келдириишкиниң ноябрь — декабрьда, а ыраккы районнарда болгаш даштыкыда турар кезектерге келдирерии — июнь — сентябрьда чоруун турар. Ынчаарга бүгү шериг албанныгларның албан хаан эрттирер хүүсаазын келдириишкин чылының дараазында келир январь 1-ден эгелеп саналып турар. Келдириишкиниң болгаш шериг албаның эрттирериниң хүүсаазын санаарының чүрүмүнүң ыңдыг болганиниң түнелиинде Хоойлуда доктаатқанынган элээп үр үеде шериг албаның эрттирер үжүрга хой шериг албаннылар херек кырында таварыжып турар.

Хоойлу төлевилели хамаатыларны шеригиниң чинтине албаныига келдирерии чылда дең кезиктерииг кылдыр ийи хүүсаада: май — июньда болгаш ноябрь — декабрьда чоруудар кылдыр көрүп турар. Хоойлу төлевилелии белеткээрде ол айтырыгның бүгү талааларын ыяк өөрөнип көрген болгаш келдириишкиниии ыңдыг чүрүмнүг болуурары шериглериниң дайынчы белеи байдалдың чотуур деннелиг тургузарыига улам таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр деп чүве тодаратқынган. Оон ангыда, келдириишкиниии ол хүүсаалар-да чоруудары бистии көдээ ажылагайның эрге-ажыктарын барымдаалаан, чүге дээрге май — июньда чер болганга хову ажылдары, а ноябрь — декабрьда дүжүт ажаап алыры доостур.

Шериг албанныларны курлавырже халаштырып үндүрериң база олда чогуур хүүсааларда, тодаргайлаарга, чылда ийи катап чоруудар. Чепсектиг Күштерден май — июньда халаштырып үндүргенвер көдээ ажыл-агый ажылдарының эң түлүктүг үезинде күш-ажылчы амыдыралга идепкейлиг киржип шыдаар ийикпе өөредилге чериие киреринге белеткенип ап шыдаар.

Келдириишкиниңиң чаа чүрүмүн тургускаиымга холбаштыр шеригиин чинтине албаның эрттирериниң хүүсаазын саиаарының чаа чүрүмүн база докгаадыр кылдыр көрүүнгеи. Чылдың баштайгы чартыныда (май — июньда) келдирген шериг албанныгларын албан хаан эрттирер хүүсаазын келдириишкин чылының дараазында келир июнь 1-ден, а ноябрь — декабрьда келдиргеннериии — январь 1-ден эгелеп саналар. Ындыг чүрүм келдириишкиниңиң хүүсаазы биле шеригиин чинтине албаның эрттирериниң хүүсаазының эгелээриниии арааиында узуктелиишкиниии чайгадыр.

Чүрттүң камгалалының эрге-ажыктары болгаш Арнияның, Флоттуң эң чаа чепсеглээ-биле, техника-биле чепсеглээринге болган оскерилишкиннер шеригиин чинтине албаныига келдирер аныяктарже улам улуг кичээнгей салырын, социалистиг Төрээн чүрттү камгалаарынга оларны ылап белеткээрии негеп турар деп, илеткелчи оон ыиай чугаалаан.

5-ки класстан эгелээш, өртүмек школаларга болгаш оларга дүгжүр өөредилге черлериниг аныяктарның 1939 чылдагы Хоойлуну ёзугаар доктаатқынган эге болгаш келдириишкин мурнуиуң шериг белеткели Ада-чүрттүң Улуг дайынының соонда хой чылдагаанынарның үлемынган күш чок болган. Ындыг турда дайынчыларга негелделериниң үлгатканының болгаш шериг албаның эрттирериниң хүүсаазын 20 харлыында доозуп, кижизидилгеиии болгаш өөредилгеиии армия школазынга өөрөнип эрткеш, оон ыиай өөрөнирииге, ажылга киреринге болгаш хууда амыдыралын тааршыр тургузуп алырынга улам таарымчалыг байдалдарлыг болган турар.

Эге шериг өөредилгезин тургусканы-биле чергелештир шеригиерниң дайынчы байдалга үргүлчү белеи турарының эрге-ажыктарының, чүрттүң камгаланың аргалының быжыглаарының аайы-биле келдириишкин аныяктарының дээрии эргежок чугула апарган. Ынчаигаш Хоойлу төлевилели аныяктарын эге шериг белеткелиинии системазын тургузар кылдыр көрген. Ол белеткелди келдириишкиниге баар назы четкелек болгаш келдириишкиниге баар назылыг бүгү оолдарга, оларны бүдүргүгеден болгаш өөредилгеден чардыктырбайн, ыиавыла күүседир планныг чүрүм ёзугаар чоруткан турар ужурлуг.

Келдириишкиниге баар назы четкелек болгаш келдиртир назылыг оолдарның эге шериг белеткелин чорударынга биститң аныяктарывыс сагыша-чүрүмнүг, организастыг кижизиттинер болгаш боттарынга эргежок чугула эге шериг билиглерин алыр. Амгы үеиии чепсеэн болгаш дайынчы техниказын Чепсектиг Күштерге келген оолдарның дүрген шингээдип ап, долу үнелиг дайынчылар болуп шыдаар бүгү арганарын ол бүгү турғузуп бээр.

Өөреиикчи аныяктарның эге шериг белеткелин өртүмек ниити өөредилге школаларынга 9-ку классган эгелээш, өртүмек түскай өөредилге черлериниге база профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлериниг штаттыг шериг улүртүкчуларының күүү-биле чорудар кылдыр көрдүнген.

Хүндүскү (түрүм) өөредилге черлериидө өөреиип турар оолдар эге шериг белеткелин бүдүрүлге, албан черлериге, организацияларга болган колхозтарга тургускан өөредилге пунктуларында бүдүрүлгеге ажылдавышаан артер.

Эге шериг өөредилгезин тургусканы-биле чергелештир шеригиерниң дайынчы байдалга үргүлчү белеи турарының эрге-ажыктарының, чүрттүң камгаланың аргалының быжыглаарының аайы-биле келдириишкин аныяктарыидан хой түскай эртеминиглерии Армияга, Флотка белеткеп берип турары эргежок чугула апарган. Аиаа холбаштыр ол түскай эртеминиглерии ДОСААФ-тың өөредилге организацияларынга болган профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлериге 17 хар четкеи оолдардан белеткээр ажыл чорудары Хоойлу төлевилелиниде көрдүнген. Белеткээр түскай эртеминглериии санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаадыр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериие түскай эртеминглерии белеткеп бээрии хөөрайзарга бүдүрүлге ажылыидан чардыктырбайн чорудар кылдыр төлевилеттиигеп. Шыгалдалдар дужаарының-үезиниде өөреиип турарларга 5—7 ажыл хүиү хүүсаалыг шөлээ бергеш, ажылдап турар чериниң аайы-биле ортумак ажыл төлевирии хевээр арттырып бээр кылдыр көрдүнген. Кедээ районнарга үк түскай эртеминглерии белеткээрии күсяү-кышкы үеде бүдүрүлгеден чардыктырбайн чыылдаларга чорудун болур. Ол районнарның дандызыи область хувааидазы чок авилелдешкеи республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының край, область Советтериниң күүсеичи комитеттери болгаш автономиуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери тургузар.

Бүдүрүлгеге ажылдазырындан хөстүгкен өөредилгеге киирештирилер шеригиерниң дайынчы байдалга үргүлчү белеи турарының эрге-ажыктарының, чүрттүң камгаланың аргалының быжыглаарының аайы-биле келдириишкин аныяктарыидан хой түскай эртеминглерии Армияга, Флотка белеткеп берип турары эргежок чугула апарган. Аиаа холбаштыр ол түскай эртеминглерии ДОСААФ-тың өөредилге организацияларынга болган профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлериге 17 хар четкеи оолдардан белеткээр ажыл чорудары Хоойлу төлевилелиниде көрдүнген. Белеткээр түскай эртеминглерии санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаадыр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериие түскай эртеминглерии белеткеп бээрии хөөрайзарга бүдүрүлге ажылыидан чардыктырбайн чорудар кылдыр төлевилеттиигеп. Шыгалдалдар дужаарының-үезиниде өөреиип турарларга 5—7 ажыл хүиү хүүсаалыг шөлээ бергеш, ажылдап турар чериниң аайы-биле ортумак ажыл төлевирии хевээр арттырып бээр кылдыр көрдүнген. Кедээ районнарга үк түскай эртеминглерии белеткээрии күсяү-кышкы үеде бүдүрүлгеден чардыктырбайн чыылдаларга чорудун болур деп көргеи. Ындыг чүрүм келдириишкиниңиң хүүсаазы биле шеригиин чинтине албаның эрттирериниң хүүсаазының эгелээриниии арааиында узуктелиишкиниии чайгадыр.

Чүрттүң камгаланың эрге-ажыктары болгаш Арнияның, Флоттуң эң чаа чепсеглээ-биле, техника-биле чепсеглээринге болган оскерилишкиннер шеригиин чинтине албаныига келдирер аныяктарже улам улуг кичээнгей салырын, социалистиг Төрээн чүрттү камгаланың оларны ылап белеткээрии негеп турар деп, илеткелчи оон ыиай чугаалаан.

5-ки классган эгелээш, өртүмек школаларга болгаш оларга дүгжүр өөредилге черлериниг аныяктарның 1939 чылдагы Хоойлуну ёзугаар доктаатқынган эге болгаш келдириишкин мурнуиуң шериг белеткели Ада-чүрттүң Улуг дайынының соонда хой чылдагаанынарның үлемынган күш чок болган. Ындыг турда дайынчыларга негелделериниң үлгатканының болгаш шериг албаның эрттирериниң хүүсаазын 20 харлыында доозуп, кижизидилгеиии болгаш өөредилгеиии армия школазынга өөрөнип эрткеш, оон ыиай өөрөнирииге, ажылга киреринге болгаш хууда амыдыралын тааршыр тургузуп алырынга улам таарымчалыг байдалдарлыг болган турар.

Эге шериг өөредилгезин тургусканы-биле чергелештир

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязы

Депутат М. К. МЕНДУМЕНИҢ сессияга чугаазы

(Тыва АССР, Чадаана соңгулда округу)

Эштер депутаттар! «Совет улустуң чаагай байдалын ужам ыдай бедидериниң талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП-ниң Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары кончуг улуг кодурүүшкүн-биле утказынар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың совет кижилериниң чаагай байдалының дугайында, оларның материалдыг чаагай байдалының соксаал чок бедиишкинниң дугайында могаг-шылаг чок сагыш салыышкынының илергейлээшкинин оон корүп турар бис. Ол сагыш салыышкынга харыы кылдыр республиканың ажылчы чоннары үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын соксаал чок ковүдерин чедип албышаан, партияның XXIII съездизиннің төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш улуг энергия-биле ажылдап турарлар.

Кажан бүгү совет улус, социалистиг чурттарның ажылчы чоннары болгаш бүрүнгаар депшидгелиг бүгү кижи төрелгетен Совет күрүнениң алдарлыг юбилейин — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен чылын байырлалдыы-биле деңгеээр ол кайгамчык хүнге чедир ай четпес хүүсаа арткан. Ол төөгүлүг юбилейниң бүдүүзүнде, ылангыя ССР Эвилелиниң бүгү улустарының улуг найыралы, Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр оларның чаңгыс аптиг сырый каттыжышкыны улам онзагай көстүп турар.

Улуг Октябрьның идеяларының дорт салдары-биле, Совет Эвилелиниң улустарының, хамыкты мурнай, орус улустуң дузазы-биле шаанда хожудангай чораан тыва улус бодунуң күрүнезин тургускан, бодунуң экономиказын болгаш культуразын бүзүреликтиг хөгжүдүп турар.

Совет Эвилелиниң составында Тываның эки-тура-биле киргеминиң хүнүнден бээр чээрби үш чыл дургузаунда, шылгарангай ленинчи национал политиканы амыдыралга боттандырганының ачызында, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың дузалаачызының болгаш сагыш салыышкынының ачызында, ажылагый болгаш культура тургузуушкунунга тыва улус улуг кодурүүшкүн-биле утказынар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың совет кижилериниң чаагай байдалының дугайында, оларның материалдыг чаагай байдалының соксаал чок бедиишкинниң дугайында могаг-шылаг чок сагыш салыышкынының илергейлээшкинин оон корүп турар бис. Ол сагыш салыышкынга харыы кылдыр республиканың ажылчы чоннары үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын соксаал чок ковүдерин чедип албышаан, партияның XXIII съездизиннің төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш улуг энергия-биле ажылдап турарлар.

Республиканың үлетпүрү дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында оон ниити продукциязы 27 катап өскен. Эң ховар минералдыг чиг-эттериниң байлак курлавырлары илереттингилээн. Бисте алдын болгаш кобальт, демир рудазы болгаш даг-дүүгү, свинец болгаш цинк, комсусталыр хөмүр даш болгаш мөңгүн суу, даг дузу болгаш чугай дажы дээш өске-даа түүлдер хой. Оларның базазынга улуг үлетпүр бүдүрүлгелери түптүнүп турар. Амгы үеде Төрээн чуртка муң-муң тонна бедик шынарлыг даг-дүүгүнүң бүгү сорттарын берип турар «Тыва даг-дүүгү» комбинаттың бирги золчээ ажыглалда кирген. Ол комбинаттың түдүүшкүнүнүң ийиги золчээ үргүлчүлеп турар, ону түдүп дооскан соонда комбинат чылда 160 муң тонна даг-дүүгүн бээр күчүлүг болур. Бо беш чылда өске улуг комбинаттың — «Тыва кобальт» комбинаттың түдүүшкүну доостур. Ак-Довурак — Абаза аразының автомобиль оруунуң түдүүшкүну база доостурунуң кырынза келген. Ол орук даг-дүүгү комбинаттың продукциязын болгаш республиканың өске-даа чүгүн Сибирниң төп районнарынга чедиреринің оруун үш катап кызырар.

Үлетпүрүнүң энергетика, даг-руда, ыяш, ону болбаазырадыр кылыр, эът-сүт болгаш аш-чем дээш ышкаш адырлары шуут-ла чаартының тургустунган. Ол адырлар республиканың чурттакчы чонунуң болгаш бүгү улус ажыл-агыйының херегелдерин хандырбышаан, продукция бүдүреринің хемчээлин чылдан чылче ковүдедип турар.

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын экижидериниң болгаш культуразының деңнелии бедиреринің талазы-биле үндезин өскерилишкиннер болгулаан. 799 муң дөрбелчин метрден ажыг шодуг ниити чуртталга бажыңнарын, хой санныг культура-амыдырал болгаш будурүлге түзүглариын түткүлаан. Чурттакчы чонга үлетпүр болгаш аш-чем барааннарын садары албаан. Чижээ, чурттакчы чонга бараннар садыглаарын 1965 чылдыы-биле деңнээрге оон 11 катап улгатказын. Коммуналамыдыралының дузазының хемчээли улгатказын.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага ёзулуг культура революциязы тиилээн. Бүгү-ниитиниң сес чыл өредилгезин боттандырган. Ниити билигниң школаларында, түскай ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде өөренип турар сурнуулдарның саны 5,3 катап өскен, чурт иштинниң интеллигенция кадрлары ковүдээн. Чоннуң медицина хандырылгазын экижидер дээш база хөйну кылган. Бо чылдарның дургузунда аарыг кижилер чыдар орунналрның саны 8,3 катап улгатказын, а эмчилер —20 катап өскен. Чечен чогаал болгаш уран чүүл, парлалга болгаш ном паралап үндүрери калбак хөгжүлдени алган. Хөй-хөй араттар — малчынар амгы үеде теледамчыдылгаларны көрүп турар болгаш газ-биле одалганы ажыглап турарлар.

Төрээн партияның болгаш Совет чазактың ол сагыш салыышкынынга Тываның ажылчы чоннары карак кызыл күш-ажылы-биле харыылап турар. Республиканың үлетпүр будурүлгелери бо чылдың 9 айларының дургузунда ниити продукция будурер планын 105,4 хуу күүсеткен.

Кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери тое айларның сүт садарының планын 112 хуу, эттинин — 147 хуу күүсеткен. Күрүнеге тараа болгаш дүк садар социалистиг хүлээлгевисти база күүсеткен бис. Тыва АССР бодунуң юбилейлиг хүлээлгелерин бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседир болгаш Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга төлептиг ужуражыр дээрзин ССР Эвилелиниң Дээди Советинге шынзыдып тур бис.

Мооң-биле чергелештир бисте ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш аргалар ам-даа хөй бар, партияның XXIII съездизиннің шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле хөйну кылыр апаар ужурлуг бис дээринге бодувустуң отчёдувусту берип, ону тодаргай көрүп турар бис. Казып тывар ажыктыг байлактарның шинчилеп тыпкан курлавырларын шингээдип ап турарывыс ам-даа дыка багай, чаа будурүлге күчүлери ажыглалче кончуг ооҗум кирип турар болгаш капитал тудуушкунунуң планы күүсеттинмейн турар. А ол ышкаш кодээ ажыл-агый будурүлгезинің темпизин база чавыс.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак Совет Тываның будурүкчү күштеринің хөгжүлдезинге кончуг улуг дузаны чедирип турар. Бистиң Тываның чечектелишкининиң дугайында партияның болгаш чазактың көскү илергейлели болза,— республиканың экономиказының болгаш культуразының оон ынайгы хөгжүлдезинче утландырган хемчеглери болур. Тывага тудуг индустриязын тургузарының болгаш хөгжүлдеринің база материал-техниктиг дузаламчыны чедиреринің талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырары көрдүнген.

Бо бүгү республиканың экономиказын, культуразын улам өрү сайзыradыр, ол дээш Совет Тываның арattары болгаш бүгү ажылчы чоннары «Улуу-биле четтирдим» азы «большое спасибо» деп чугаалавышаан, бистиң партиавыстың ленинчи ТК-зынга болгаш Совет чазакка ыяш өөрүп четтириишкинин илергейлеп турар. (Адыш часказашкыннары).

Тываның улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге шаптыктыг салдарлыг болуп турар чамдык айтырыгларга доктаар бодап турар мен. Автомобиль транспорту бисте түүк дажыглаарының кара чаңгыс хевири болуп турар. Ындыг болганда бичө күүдүг автопарк херегледи чүгле хандырбайн турар эвес, а харын республиканың ажыл-агыйының хөгжүлдезинин дыка саададып турар. Он-он муң тонна янзы-бүрү чүктер, ылангыя тудуг материалдары автотранспорттуң чедишпезинин хараазы-биле Абакан станциязынга моөнелп берген чыткылаар.

Ооң-биле чергелештир оруктуң байдалы база багай. Амдыгында Тываны демир орук-биле харылаштырып турар, үжен чылдарда кылдынган, Абакан—Кызыл аразында 436 километр шөйлүп чоруткан кара чаңгыс автомагистраль амгы үеде шимчээшкининиң үргулчу аргыжылгазының болгаш автомобильдериниң чүк сөөртүр хемчээлиниң бедээни-биле холбаштыр болур-чогуур чаартышкын болгаш капитал септелге чокка автотранспорттуң чогумчалыг шимчээшкинин хандырып шыдавас.

Республика иштинде орүктар базала багай байладыг дээрзин чугаалаар апаар. Бүш чедиптер шаавыс-биле бүгү-ле түвени кылып турар бис, ынчалза-даа Кызыл — Тээли аразында 330 километр шөйлүп чоруткан республика ужур-дузалыг орук кончуг ооҗум кылынып турар болгаш орук кылыр техника чедишпейн турар.

Мынчангаш Абакан — Кызыл аразының Усинск чазагыг оруунуң чаартылгазын болгаш капитал септелгезин кылырын дүргедиринге, Ак-Довурак—Абаза, Кызыл — Тээли аразының орүктарының тудуушкунун дүргедиринге болгаш автотранспорт хереглелинге эргежок чугула дузаны көргүзүринге Тыва республикага дуза чедирерин хамаарышкан министерстволардан дилеп турар бис.

Оон ыдай демир орукту тургузары бистиң республикага амыдыралчы эргежок чугула хереглел болур. Чүгле демир орук шугумунуң чогунуң үжурудан казып тывар ажыктыг байлактарның шинчилеп тыпкылаан черлерин, республиканың кончуг хөй ыяш байлаа долу хемчег-биле ажыглаттынып шыдаттынмас. Мынчангаш Тываже демир орук тудуушкунунуң талазы-биле шинчилел болгаш төлевилел ажылдарын чорударын дүргедиринге дилеп турар бис.

Республиканың будурүкчү күштеринің оон ынайгы хөгжүлдезинге бисте мергежилдиг кадрларның чеҗиишпейн турары болур. Тыва АССР Совет Эвилелиниң улуг экономиктиг болгаш культурлуг төптеринден дыка ыракта турар деп чүве билдингир болгай. Оон-биле кады республиканың чурттакчылыг черлериниң аразы бот-боттарындан кончуг ырак, а дыка хөй чурттакчылыг черлер далай деңнелинден 1500—3000 метр бедикте турүп турар. Мында климат чиигг континентальдыг, алдан градус чедип турар соок кыш алды ай чедир үргулчулээр.

Мындыг таарымча чок агаар-бойдустуг экономиктиг байдал чурттуң өске районнарындан келгилээн түскай эртеминг болгаш бедик мергежилдиг ажылчыннарны биске быжыглаарынга багай салдарны чедирип турар болгаш кадрларның үнер, ажылга ызырынмас чоруу улуг, оларның дыка хөйү ажылга үлээп алганының сөөлүнде удавайн республиканың дедир-ле үнүп чоруптарлар.

Тывага үргулчү ажылдаары-биле кадрларны быжыглаар сорулга-биле оларның материалдыг соңуургалын бедидери эргежок чугула деп санап турар бис. Мооң-биле холбаштыр республиканың улус ажыл-агыйында ажылдап турар бүгү ажылчыларга болгаш алban-хаакчыларга Хөөйлүде кордугеинин ёзугаар чингеледелерни нептерептиилээн. Кыдыкы Сөөгү чүктүң районнарынга дедиештирген черлерге Тыва АССР-ни хамаарыштырарының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн дилеп тур бис. Республиканы Кыдыкы Сөөгү чүкте хамаарышыр черлерге дедиээр чорук оон будурүкчү күштеринің хөгжүлдезин улуг хемчээлге дүргедедир, ажылчы чоннарның чаагай байдалын экижидер болгаш Тываны чүктүң өске крайларының болгаш областарының дедиелиниге чедирер.

Тыва дептаттар! Чүктүң улус ажыл-агый планында болгаш бюджединде көрдүнген хемчеглер кайгамчыктыг улуг болгаш оларның ажылхерек кырынга боттандырышкыны бистиң алдарлыг Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ынай көдүрер. ССРЭ-ниң Дээди Советинге чугаалажып көөргүбиле киргилээн 1968 болгаш 1969—1970 чылдарга улус ажылагыйының планнарын, а ол ышкаш 1968 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң төлевилелин бүрүн болгаш ёлүзү-биле деткивишаан, оларны план-бюджет комиссиязының эдилгелери-биле кады бадылаарын саналдап тур мен.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг деткивишаан, Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарышка чедип алган түңнелдерни быжыглаарлар болгаш беш чылдың планныг онаалгаларын чедишкинниг күүседир дээш бүгү-ле болдунар түүлдерни кылырлар. Олар оон-биле бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунга төлептиг салыышкынын киирер. (Адыш часказашкыннары).

Улусчу контролёрлар ажаап алыышкынга

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, Тыва АССР-ниң улусчу контроль органнары партия, совет болгаш ажыл-агый организациязыларынга, оларның мурнунда салыынган сорулгаларны күүседир талазы-биле бөлүг дузаны чедирип келген. Юбилейлиг чылга кодээ ажыл-агый продуктуларының белеткелиниң болгаш ажаап алыышкынының хемчеглерин хандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга холбаштыр республиканың улусчу контроль комитеди бо чылдың августа 17-де ажылагылар, белеткел, автотранспорт болгаш садыг организациязыларының удуртукчуларының киржилгези-биле республиканың улусчу контроль активиниң чөвүлел хуралын эрттирген. Ол-ла хуралдың киржикчилери колхозтарның, совхозтарның, «Сельхозтехника» салбырларының улусчу контролёрдарынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Чоокта чаа чоруткан хыналдаан илерээни болза, чамдык районнарның улусчу контроль комитеттери болгаш бөлүктери эрткен үениң дургузунда партия, совет, ажыл-агый организациязыларынга болгунар-ла дузаны көргүзүп келген. Тандының, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң улусчу контроль комитеттери партия райкомнары-биле кады партия эге организациязының секретарьларының киржилгези-биле бөлүктер даргаларының болгаш штаттан дашкаар инспекторларның чыыжын эрттирип, орта мал продуктуларының белеткелиниге болгаш ажаап алыышкынга холбашкан чүгула сорулгаларны чугаалажып көргеп.

Каа-Хемниң болгаш Тандының улусчу контроль комитеттери ажаап алыышкын үезинде контролёрларның кылып чорудар ажылдарының тодаргай планын ажылдап кылгаш, ажыл-агыйларда контроль бөлүктериниче тараткылаан турган. Улусчу контроль комитеттериниң хөй нуруузу бөлүктерни быжыглаар болгаш эргежок чугула черлерге немелде постулар тургузар талазы-биле организастыг хемчеглерни боттандырган.

Ам үеде комбайннар, тракторлар агрегаттарында, шаңнарда, сиген, саван сараяттаар звеноларда, тараа хүлээп алыр пунктуларда, тараа сөөртүр оруктарда болгаш өске-даа черлерде улусчу контролёрлар ажылдап турар. Тандың районнуң ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде 200 ажыг кижи киржилгелиг 50 ажыг, Каа-Хемде — 64, Улуг-Хемде — 64 постулар ажылдап турар.

«УТБА 25 чылы», «Бурүнгаар», «Шекпээр», «Межегей» совхозтарның болгаш Каа-Хемниң «Октябрь 14 чылы», Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Барыын-Хемчиктиң «Большевик», Тандының «Коммунизмниң херели» колхозтарының улусчу контролёрлары боттарының кичээнгейин ажаап алыышкынның белеткелиниче угландырган, ук ажылдың темпизин, кыват-чаар материалдарның чарыгдалын шыңгыы контрольга алган түрган. Бо чорук ажаап алыышкын ажылдарын организастыг эгелээринге улуг салдарлыг болган. Амгы үеде олар ажаап алыышкында ажылдап турарларның культура амыдыралын болгаш техниканың бедик бүдүрүкчүлүг ажыглалын, ажыл-агыйжы эвес, тарааны төтчеглээр чоруктарны болдурбас дээш доктаамал хайгааралга ап, бо талазы-биле чиигг демиселли чорудуп турарлар.

Бии-Хемниң «Искра», Тандының «Коммунизмниң херели», Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозтары болгаш «Улуг-Хая», «Бурүнгаар», «Элегес», «Межегей» совхозтарның улусчу контролёрлары ажаап алыышкынга шалыпкын контрольну чоруткан. Тараа кезилдезинниң чорун турар черлеринге постуларны тургускаш, бүгү харыысалгалыг участоктарга контролёрларны быжыглап, оларның дажызын ховү турлагларынга, шаңнарга, тараа хүлээп алыр черлерге аскылаан. Контролёрлар боттарының ээлчээнде кылган хыналдаларының түңнелин коллективтерге, ажыл-агыйларның баштаар черлеринге чугаалап бербишаан, илереттинген четпестерни чайладырының хемчеглерин ажылдап кылырынга практиктиг дузаны чедирген.

Бии-Хемниң «Тиилелге», «Искра» колхозтарынга улусчу контроль постуларының түр кежигүннеринге ооҗунге баглаар, «Улусчу контролёр» деп бижимелдиг кызыл пестерни үлеп бергеш, оларны дамчыштыр шыңгыы контрольду чорудуп келген. Ажылдап кылдынган хемчеглериниң күүселдези дээш үргулчүнүң хыналдазын чорудуп келгени ажаап алыышкынны чогуур хуусаада, эки шынарлыг чорударынга кижилериниң харыысалгазын улам бедиткен. Чидириглериниң бүгү оруктарын дуглаарынга ыдыг хемчеглер идигни берген.

Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң № 1 бригадазының комбайнерлери 30 га ажыг черниң тараазын чыттыр кестирип тургаш, үрей кылыышкынны болдурган. Улусчу контролёрлар Оюн Манар-оол, Оюн Тыртык-Кара ол фактыны чайлаткынар. Хыналданың материалын колхоз баштаар черинге киирип бээрге, бурууглугларның шалыкынган 20 хуунү тырткан. Ол ышкаш, саван бөлүгезинде ыдыг четпестерни база илереткеннер. Контролёрларның сүмелээнин ёзугаар четпестерни болдурбазының хемчеглери ажылдап кылынган. Каа-Хемде «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Чедер бригадазының улусчу контролёру турган эш Балар шанга тараа изип эгелеп чыткынын эскерип каап, ол дугайын бригадир эш Самороковка дыннаткан. Чогуур үеде хемчег алдынган.

Четпестерни чайладыры, дуза хелерек кижилерге практиктиг дузаны чедирери улусчу контролёрларын ажыл-чорудулгазында дурум апаргаан. Тандының улусчу контроль комитеди ажаап алыышкынның эгезинде хынапда рейдини чоруткан. Оон түңнелинде чамдык аныяк комбайнерлер дуржулга чогунаан комбайнынга шын эвес тааршыдырыга кылгаш, тараанын чидириглерин болдурган. Контролёрларның киржилгези-биле комбайн агрегаттарынга шын тааршыдырылганы кылган. Ам чидириг болбастаан.

«Элегес», «Межегей» совхозтарның болгаш Тандының дуржулга станциязының бригадаларынга, шаңнарынга барган кижилер улусчу контролёрларның кылган ажылдарының түңнелин хана солуннардан көрүп болур. Олар четпестерни болдурган кижилерни шыңгыы шүгүмчүлеп, ону эдип алырының аргаларын айтып турар. Каа-Хемниң, Тандының улусчу контроль комитеттери мурнакчы дуржулганы нептередип, ол дугайында материалдарны хана солуннарга доктаамал чыгыдып, түс черниң радиозунга дамчыдып турар. Мында мактанчыг чүве болза, ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия эге организациязыларының секретарьлары медээлерни сайгарып, улусчу контролёрларның инициативазын деткип, эң дээрелерин харыында шаңнап, мактап турар. Партия организациязыларының секретарьлары улусчу контрольдуң бөлүктериниң ажыл-чорудулгазын ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң комиссиялары-биле профзвилелдерниң хөй-ниити контролёрлары-биле болгаш «Комсомолчу прожекторун» штабтары-биле кады удуртуп баштап турар.

Улусчу контролёрларның кызымак ажылдап турар черлеринде тараа ажаалдазының шынары бедик, чидириглер болбайн турар. Тарааны болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын күрүнеге садары, үрезин арыглаашкыны, үргүшкүну ойтаанда чоруп, кыштаглаашкынга белеткел чогуур үезинде боттанып турар.

Ынчалза-даа «Тиилелге», «Өөк», «Найырал» совхозтарның, Каа-Хем районнуң «Кызыл тук», «Тиилелге», Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг колхозтарының улусчу контроль бөлүктери ажылга инициатива чок боон, илереттинген четпестерни дарый чайладырынга быжыг туруштуун көргүспейн, кыват-чаар материалдарның чарыгдалынче чогуур кичээнгей салбайн турарын хынапда көргүскен.

Бистиң республикада дүжүт ажаап алыышкынны доостур чыгаан. Ынчангаш республиканың колхозтарының, совхозтарының тараа хүлээп алыр черлериниң улусчу контролёрлары бо чылын ажаап алдынган тараанын камнагазынче онаа кичээнгейни салыр ужурлуг. Ажык шаңнарда чыдып турар тарааларны үргүлчүнүң хайгааралынга тургузарын улусчу контроль бөлүктери боттарының кичээнгейинге алган турары чугула.

М. ШЫЫРАП.
Республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы.

Белоруссияның найысылаалы Минск.

В. ЛУПЕЙКОНУҢ фотозу.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Хүн демдеглели

Октябрьның 13-ке чедир республикада 201,7 муң гектар тараа культураларын кескен, бо дээрге оларны тараазын бүгү шөлдерниң 80 хуузу-дур. 188,4 муң гектар черниң тавычаларын бастырган, ол болза октябрь 12-де турганы-биле деңнээрге, 3,6 муң гектар хөй болганы ол.

22,3 муң гектар черниң тараазы ам-даа кестинээн турда-ла, эрткен хонукта ажаап алыышкынның темпизи кудулаан. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйларында ажаап алдынмаан тараз хөй. Ол районнарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртемниглери шөлдерге ажылдың эки хайныышкынныг болуруун хандырбаан, ажаап алыышкын техниказын долузу-биле ажыглаарын чедип албаан. Олар ам-даа агаар-бойдуска чылдак тыртып турарлар. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары ажаап алыышкынны база шак ыдыг байдал турда чорудуп турар, ынчалза-даа ында түгле «Коммунизмче орук» колхозта 75 гектар суланы ажаап алыры артказын.

Октябрьның 13-ке чедир Төрээн чурттуң шыгжамырынче 101445 тонна тарааны киирген, ол болза планга хамаарыштыр 169,1 хуу-дур. Хонуктуң дургузунда тараа хүлээп алыр черлерге 2878 тонна тарааны чедирген, ол кодуунда Тандының колхозтарындан болгаш совхозтарындан (2116 тонна) киирген. Тандыжылларда тарааны оон-даа дүрген сөөртүр арга бар. Ол районнуң ажыл-агыйларының шаңнарында 6 муң ажыг тонна тараа доктаамал чыдып турар.

Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларындан тараа киирер дыка кыырыгган. Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарының шаңнарында эвээш эвес тараа база чыткылап турар. Оларны үлээп ажыглыын черлеринге сөөртүрүн организаставаан. «Сукпак» совхоз ам-даа чүс-чүс тонна тарааны садар аргалыг. Ынчалза-даа механизаторларның болгаш чолаачыларның ажылын багай организастаанының хараазында тарааны оортан кончуг ооҗум сөөртүп турар.

Тываның шөлдериниң ажыл-ишчилери! Үе-шаг даларыштырып, оон дүмер деп келген. Тараа ажаап алырынга, ону сөөртүрүнге, саваңны сараяттарынга, ажыс аңдарылгазынга, үрезин уруушкунунга яяс хүннерни эң-не долузу-биле ажыглаар хереп. Ол болза Улуг Октябрьга алдар ыыдыр алдынган хүлээлгелерни чедиишкиннинг күүседиринге эки салыышкын болур.

Байырлалга уткуштур

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны Ооржак Азаржаа бо чылын ийи дапкыр авторушкудуг: бир талазында, Октябрьның алдарлыг 50 чылын байырлаар, ийи талазында, ол бөдү 50 харлаар. Ынчангаш Октябрьның 50 чыл юбилейи ол бодуу хүүда бөдүүн, күш-ажылчы белекти белеткээн: совхозтуң малынга кыжын чем болгун дээш, 35 тонна эки шынарлыг сиеннии кезип белеткеп берген. Ону ол «Октябрьга мээң бирии белээм ол ийик» деп чугаалап турар.

Аныяк садыгжы

Улуг-Хем районда Белдир-Кежиг—«УТБА 25 чылы» совхозтуң эдээн хөй чурттакчылыг ажылчын сууру. Ында аш-чемнин болгаш ямзы-бүрү бараанналрның холушкак магазинни ажылдап турар. Аңаа Алефтина Алексеевна Даржаа садылап киргеннинден бээр магазинниң чоп-биле харылзаазы дыка экижээн.

Магазинниң иштинче кире бээрге ында көргүзүр витриналарынга бараанналрның болгаш аш-чемниң ортээн бижээш, түс-түзүнда тодаргай айтып каан, арыг-силиг деп чүвезин кижиниң хайгааралын хаара туда бээр. Магазин айытkан шагында үзүктелиишкин чок ажык турар болгаш садып алыкчыларын дилээн ёзугаар аныяк садыгжы А. Даржаа бараанналрны эккеп турар. Ынчангаш садып алыкчыларга ээлдек-эвилениbиле чоннуң хүндүткелин ол чедип алган.

Ажылга кызымаккай садыгжы ай, квартал планнарын үргүлчү 150—160 хуу күүседип, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн күш-ажылчы чеҗиишкиннерлиг үткүп турар.

М. ШЫЫРАП.
Республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы.

Көдээ тудугжуларның белээ

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң тудуг бригадазының ажылишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чылынын байырлалынга үткүштүр алган хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Монгуш Дылгижек удурткан звено Чаңгыс-Хадында бода малдың чаа кыштаан тудуп дооскан. Ында 150 баш мал кирер 30 метр узун, 10 метр доора дурттуг кажаанны чурталга бжаныы-биле кады тудуп, ажыглалга киирген. Ол звено ам Иштии-Тейде хойга чаа кыштагны тудуп эгелээн. База бир звено (удурткучузу Александр Даңзы-Белек) темпини кошкатпайн турар, олар инек кажаазын Хайыракан баарында тудуп, ажыглалга дужааган. Аңаа 200 баш мыйыстыг бода мал кирер.

Дөргүн суурда бирээзинге-ле ийи аал иштии чурттаар 2 чаа бажың опзаланып турар. Ол болза, Дыртый-оол башкарган бызаңчылар звенозуның ижи-дир.

Совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен часкаар кыжын-на улусчу арга-биле хой кыштагларында үш чурттарга бажыннарын тутkан. Дөргүн сүтбараан фермазында улуг даш тудугнуң кол ажылы доозуланган, ишпинки дериглезиин кылып турар. Ол механизастаттынган бызаа кажаазы.

Тудугжуларның байырлалга күш-ажылчы сөңү бо-дур.

М. СЕВЕН.

Чөөн-Хемчик район.

БИСТИҢ ДУГАЙЫВЫС-ТЫР

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери аимдыралда амдыызында боттангалак, ынчалза-даа ол кижилерниң үгаанында, ажыл-херээнде хөделиш эгелээн. Ооң чижээ бистиң «Сельхозтехника» каттыжмышкынының Тес-Хем салбырындан безин илдең апаргаан. Пленумнуң докладчын танныжып турда, салбырның эң эки токары Петр Дуриовцев сөс алгаш:

— Бистиң дугайывыста сагыш салыышкын-дыр. Токарьлар бистериниң шалыңывыс 15 хуу өөрү. Ол дээрге шалыңга дыңзыг немелде-дир. Аңаа эки харыы кылдыр токарьлар бистер улам түтүлдүг болгаш ак-сеткилдиг ажылдаар бис — дээн. Шынап-ла токарьларның сөзү ажыл-херээ-биле карышпайн турар. Салбырның токарь цеги ам безин продукция ажылдап кылырын 20 хуу көвүдеткен.

Хоочун столяр Анатолий Трофимович Ерохин пенсияже үнген болза-даа, бодунуң ынак ажылын, түргүстүнүп эгелээрде-ле ажылдап кирген коллективинин кагбаан. Ол: «Хөй чыл чурттап, хойну көрдүм, бергелерни-даа эрттим. А бистиң партиавыстың бүдүргең херээн магадап четпес-тир мен. Ылаңгыя фронтучу бистерниң дугайывыста чаа сагыш салыышкын меним онза өөртү. Бистиң колхозчуларывыс база улам шыдалгыр чурттаар апаар. Ол бүгү дээш четтирдим» деп чугаалап турар. Хоочун столяр ам үеде салбырның бүдүрүлге бажыннарын септээр болгаш кышка белеткээр бригаданы баштап киргикеп.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң иежигүнү эп В. П. Иванов партияның Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин салбырның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазы биле холбап турар. Ол ыыдыгыя шиитпирлеттинмээн айтырыгларны боттандырарынче, күш-ажылдың сагыша-чурумун үрээр чоруктарны чайладырынче, кышкы болгаш нуску септелге үелеринге белеткелди дүргедиринче коллективтиң кичээнгейин угландырып турар.

Партияның ниижи дугайында ленинчи сагыш салыышкынынга шалыпчы күш-ажыл-биле харылаар! Коллективтиң ам үеде кол сорулгазы ындыг. Ол болза Октябрьның 50 чыл оюн төлептиг уткуурунга улуг идиг болур.

П. АРТОМОНОВ.

1967 ч. Октябрь 14.

ШЫН

3-КУ АРЫН

ДАШТЫКЫДА

БКП биле ИКП-ниң төлээлериниң чугаалажыышкынналарының дугайында

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар Коммунистиг партия болгаш Испаниянын Коммунистиг партиязының делегейниг коммунистиг база ажылчын партияларының чаа чөвүлел хуралын чорударын улам эргежок чугула деп санаан турар, ынчангаш олар оны белеткээринче бүгү күжениишкиннерни салыр. БКП биле ИКП-ниң төлээлериниң аразынга болган чугаалажыышкынналарның дугайында маңаа чарлап үндүрген дыңнадыгга ынча дээн. Дыңнадыгны БТА агентилел дамчыткан.

Ийи талының төлээлери улустарның эң ыанчы ынчуунде, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш бүгүнгини тайбыңы хөлөөр артыларының тиилектирбес шинээлинге — Совет Эвилелиниг болгаш Улуг Октябрьның 50 чыл ооңга ийиг байырын чедирген деп, дыңнадыгда демдеглээн.

Делегей империализминиң болгаш ыланган америк империалистериниң дайынчыраак угланышкынныг үүлегдиглериниң күштелгенинии түңнелинде делегейге дүшкүүрүг болган быжык түрүш чок чоруктуң айыылдыг байдалы тургустунган деп, БКП болгаш ИКП санаан тур. Олар мурнуу-вьетнам улуска эргежок чугула дузалыны моон соңгаар-даа бөөр деп боттарының шинитпирлинге бодыткан тур деп, дыңнадыгда оон ыңай чугулаган.

Аңаа холбаштыр дыңнадыгда айтыкталы болза Мао Цзе-дун болгуунуң чорудун турар чарылдыкчы политиказы вьетнам улуска улам калбак болгаш чогумчалыг дузалажылыны боорнге ыланган америк империалистериниң дайынчырак политиказынга дөгүм болуп турар. Чооркуу-Чөөн чүкче дүшкүүрүг чоруктуң айыылдыг олданыш тургустунарынга чедиргеп Израиль-дин эжелекчи политиказын шинитпирлиг бүрүүг шаңгыпаан, ийи талының төлээлери эжелеге тавырышкан араб девискээрлерден агрессорлуңу доп-дораан үнүп чоруурун иегеп тур. БКП болгаш ИКП америк империализмнин, куба улуска үлүг оон чепсэ болуп турар америк күрүнелер организациязының чимженнишкинерин бүрүүг шаап, мадырлыг Куба-биле боттарының чаңгыс эп-сеткилдиин илергейлеп тур.

Ийи партияның төлөөлекчилери Грецияда соолгу болуулукшынарның үжүрүнде, делегейге тайбыңга болгаш балган күрүнелериниң чагай кожа-хелбөө хынрызаалаарлыга кызанныышкын болуп турар байдалдың ыңаа тургустунганынга салыын чөвээлээн илергейлеп тур.

Ийи партияның төлөөлери Испаниянын Коммунистиг партиязының мадырлыг демиселин болгаш франкочу диктатураны дужурери-биле испан улустуң патриоттуг бүгү күштерин сырый каттыштырарынче үзангаан оон могаг чок ажыл-чорудулгазын болгар улустуң, коммунистериниң чагагай сеткилдиг үнелеп шүраап илергейлээн.

Дыңнадыгга БКП ТК-ның Бирги секретары Тодор Живков болгаш Испаниянын Компартиязының Чиңгине секретары Сантьяго Карриль ат салган.

Патриоттарның съездизи

ХАНОЙ. (СЭТА). Хоталган районнарның бирээзинге Мурнуу Вьетнамны хостаарының мадырларының болгаш дайынчыларының ийиги съездизи азымтыгдырган.

Съездиге Мурнуу Вьетнамның ацы-ноцы хоорайларындан болгаш можуларындан 200 хире төлөөлер келген деп, Хостаара агентилелдиң медээлерии барымдаа болдургаш, ВИА агентилел дыңнаткан. Съездиге Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң ТК-зының Президиумунуң даргазы Нгуен Хы Тхо болган Фронтунуң өскее-даа удуртукчулары бар.

Съездиниң төлөөлериниң аразында — Мурнуу Вьетнамны хостаарының армиязының дайынчылары болгаш командирлери, партизаннар, ополченнер база бар.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң ТК-зының президиумунуң омуноззинден съездиниң төлөөлериге Нгуен Хы Тхо иэнг байыр чедирген. Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң оңза съездиин оон политиктиг программазын чүүдүр деп саанаан. Ол программа чүрттүр, дашты-кының-даа эң калбак деткимчезин алган деп, Нгуен Хы Тхо чугаалаан.

Съездиге чыылган төлөөлер дайынга удур демниселче көдүрүүн үнген болгаш америк агрессорларны туюлунга чедир аштырымшынга тавырыштырар деп ылап шинитпирлиг Мурнуу Вьетнамның 14 явлаон бүгү улузунуң төлөөлекчилери болгаш-биле чергелештир хостаара армиязының база эң эки дайынчыларының төлөөлери түрар деп, Нгуен Хы Тхо чугаалаан демдеглээн.

Ханойга парлалга конференциязы

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң доктаамал төлөөлел чери Мурнуу Вьетнамны хостаарының чепсектиг күштериниң мадырларының болгаш мурнакчы дайынчыларының ийиги съездизиниге холбаштыр Ханойга парлалга конференциязын эрттирген.

ВИА агентилелдиң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, ийиги съезд болза Мурнуу Вьетнамны чүс-чүс мун америк солдаттарны чоруткан соонда безин «локалдыг дайын» деп америк стратегия планының бүүрап дүшкенин хереглээн дээрии Фронтунуң доктаамал төлөөлел черинин баштыңы Нгуен Ван Тьен парлалга конференциязынга сес алган демдеглээн.

Мында чаа эртекен съезд улустуң чепсектиг күштериниң тиилелдеэн болган, Мурнуу Вьетнамның чепсектиг күштериниң болгаш улузунуң туюлунга чедир тиилээринге тулган бүзүреллиин хереглээн. Съездиге 47 дайынчылары, оон иштинде өлген 10 дайынчыларны мадырлап деп чарлаан дээрии Нгуен Ван Тьен онзалап демдеглээн. Съездиниң чедишкинии америк агрессорларга удур демиселге тиилээринге бүгү мурнуу-вьетнам улусту сорук кынер деп, доктаамал төлөөлел черинин баштыңы демдеглээн.

Нгуен Ван Тьен социалистиг чурттарның болгаш өске-даа чурттарның мурнуу-вьетнам улуска политиктиг, моральдыг болгаш материалдыг деткимчени берип турарынга өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Афган премьер-министр халашкан

КАБУЛ. Мында алдан черлериниң чараазының ёаугаар ажырга, Афганистанның премьер-министри М. Х. Мейваидзаль кадмышың байдалының бакылаазынга холбаштыр алдаңгы дүшкен. М. Х. Мейваидзаль-дың алдаңгы дүшкенин хаан Мухаммед Захир шах хүлээп алган, чазак баштыңының хүлээлгезинин түр күүседирингге планнаашкын министри Абдулла Яфталинн томуйлаан. (СЭТА).

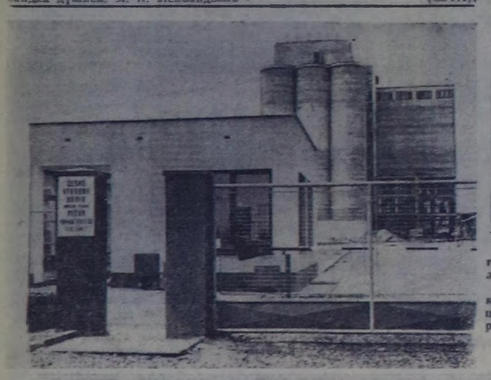

ЧССР. Төп Чехияда Нямбург чоогунда улуг комбинорн заводу ажыттаалзда кирген.

Ында мыйыстыг бода мал болгаш куш азыраар 20 тонна холумак концентраттарны шөк саныыда-ла будуруп турар.

ЧУРТТУКТА: чаа будуртаге чери.

ЧТК—СЭТА-ның фотоау.

НАЙЫРАЛ

1.
Төөгүчү адыыл үнүүзін:
Дезүм уктап кербемиик мен.
Кажаңдан бээр ынчап барган?
Харыы кайын бере аар мен.
Бичиимдеп-не ыңдыг ийин:
Бистиң чергс моолдар келир,
Өглер ишти, өңүүтер деп,
Өөрүп хамнас, утпуп үнер.

2.
Шуурганныг Октябрьдан
Чурттаагавыс, дам дег чыраан.
Адаларның үндүрүп ааан
Аьттар өруу, хем дег алгаан.
Оичка-сан чок машиналар,
Он дег дүрген самөлёттар
Кады-кажа ийин чөмнүң
Харылзаазын кылынматкан.

3.
Чаңгыс аътка ушкамыыкпаы,
Хөөулаага хат дег халдып,
Чаңгыс тонну шугтаан кыягаш,
Хөйгаашаштың кады удуп,
Алыс шаандан өңүүтешиен
Моөл, тыва аразттарның
Найыралы, Таңды даа дег,
Моөн-даа соңгаар моңгежимзин!

С. СУРҮН-ООЛ.

* * *

Холдуң он салаалары

(МООЛДУҢ УЛУСТУҢ ЫРЫ)

Холдуң он ам салаазы
Хөөчү чок хөөнүлейн шуу,
Холда суккан билзеңтер
Холуумаи чок чыгыр чүве шуу.
Оңмас хүрең торгуну
Оорун мынчаан үзүүр чүл чээ,
Өске көжүүн өөл сеңдэ
Өөренген үжүүрүн чүл чээ.
Нара өңүүг торгуну
Хамыглагаан үзүүр чүл чээ,
Хары көжүүн ооп сеңдэ
Ханышаакаын үзүүр чүл чээ.

Очудургаи С. САРЫГ-ООЛ.

Субботада ЧОМЧУҢАР

Дээди шынның боду

Владимир Ильич Ленинни чогум кажаидаа бээр биллир турганынны билбес мен, сактырыпга-ла, биилип кээриице-де башпыңчыны биилир турган шынаан кижи-дир мен.

Ужук-биилектп зал-ла чомчуптар аларган чемне, ээзи чаш угаан-бодалын «Чаа орук» деп чомпуң бир-ле арнынга доңнажы берген. Ол арында бижээн чүүлду шээжилеп алгаш, үеээрге эш-өөрүүге ону азжок ыыткыр үн-биле улуг хандыкшылдыг чугаалап эгелээр аларган мен.

Кыры чадагай чиик машинада олуур ийи кижини ол арында чураан. Бөргүн үеэтүп алган, семдер баштыг аныяк чоланчы, оон артында чаак аъттеги хаванныы дег халбайып батқылай бергилээн, хөлчөк семис, шилпалыг кижи чудуруктанып алган олуур. Чүруктуң аданда биижинн амдаа үтпаан мен, ында мынчаар бижээн чүве:

«ХЕГ ХЕНЕРТЕН ХОРАДАЙ БЕРГЕН

Банк эзэи Хег эргежок чугула чөвүлежир хуралче бар чораан. Чоланчы хенертен машиназын доктаатқан, бөргүн үжүглап, ыяк олуурун берген. Хег хенертен хорадай бергеш, алгырып айтырган:

— Херели үреп берди бе, дутуу чаңы берди бе!?

Чолланчы тыртаап-даа дивээн. Оон бажыңның семдер дүктери хатка эстеглеп каап орган. Хег улам хорадап, ыыланмайн алгырган:

— Мүң доллар акша бээр мен, дүртеи чоруудун корүүер!

Чолланчы көжүп калган чүве ышкаы серт-даа чок олургаи.

Банк эзэи Хег кедергей шүтүлдап, маннивалын олуруун ооргазын улуг чүдүрүү-биле үстүргүзээш, үжүр-мажыр чок бустагыпган:

— Чугула чөвүлежир хуралы болур чүве, оон ооалдадым-на! Чоруп көрүүер!

Чолланчы шимчеш-даа дивээн. Хег канчаар-даа ыскунзаргга, канчаар-даа кыжаңырга, канчаар-даа көгүдерге чолланчы дүшке-даа кажпас, олуруп-ла турган. Хег алгырып хорадаар дээн, шаг-шинээ пат төнген, тыныжы бачыдап, шыныйнайн, седгек арнынын болган каттаашкак кызы чушкуузуунуң саалзап дерлерин шокар аржыыны-биле амыр-сөөсаал чок чоттуунуп-ла олурган.

Оон чолланчы шагынче көргеш, амаа бергүн кедип, чоруурунга белеткеи берген.

— Бөгүн, бо шакта бүгү делегейниң ажылчы чоннарынын улуг башкызы Владимир Ильич Ленинни хөөржүдүп турар. Ынчангаш бүгү чурттарның ажылчы чоннарының улуг башпыңчыларга хүндүткел-ёаулакын чеже-даа доллардар-биле садып ап шыдавас силер!».

Чоланлдың төнгени-де бо чүве.

— Мен «доллар» деп сакты билбес болгаш ону ооалдарга «долар» деп тайыжыбралап турдум.

— Ниитн сан-түңү мүң ааалар, ескээр чугаалаарга мүң акша-дыр ийин, билдинер бе? Ол хире хей акша-биле хээлиилээрге-даа, коргударга-даа, кегудергге-даа чоланчы төөвааи! Акшаны-даа албаан-дыр! Москвадан конгуг ыракта чурттап турар чоланчы бөзин улуг Ленинге ыжак. Ленин ында ол хире хүндүткеднг болгаш эргимдир көрдүүер бе, ооллар! — деп, чугаалаан мен.

Бо чоганлы моңгаанын соолгуде, Ильичиниң дугайында чогаал бүрүүлүү, харын улуг башпыңчыныг чыраткыныг ооур-хевирнин көргүскен чүрүк бүрүүг кижиге эң улуг өөредиглиг болгуруи ыңчап-на биле берген мен.

Ынчангаш ол үедеи ягелээп-де Владимир Ильичиниң чуруктарын улуг хандыкшыл, ынакшыл-биле көөр, оон чуруктарын болгаш оон хүгайында чогаалдарны чыыр, моңгуур аларган мен.

М. ЭРГЕЛ,
Эөрбек школазының башкызы.

Петр I-ниң дуву

Харьковтан Полтава бээр эрги оруктуң чоогунда Люботин хоорайның чанында дуб бар. Төөгүлүг Полтава тулгучыкчуунуң бүдүүзүнде Петр I ол дубтуң адаанга одагланып эртекен болгаш оон бөөр-ле оны Петр I-ниң дуву дээр аларган. Ол улуг ыяштың үжүбиле будуктарының ниити долгандыр хемчээни дөртеи метр чыгыы, бедии—25 метр. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде маңнаа артылгаларының күштүг адыышкылары-биле үдеттирген кадыг-дошкур тулчуушкун болган. Ынчан дөрт чүс харыыг ол кайгамчык бүрүүгү ыяш база дыка «балыгаттырган». Ынчалзаавок ол улуг ыяш аңаа бээни «дүжүүн» бербеон, чылдан чыыге улам маңдыы өскүүнаан.

Петр I-ниң дуву Ленинградтан база көрүп болур. Ында Васильевский оргуузуктуң кудумчуларының бирээзинин оргуузында Петр I-ге суй белеек кылдыр дуб олуртқан болгаш оны ам бүгү-ле талыларындан долгандыр асфальтылап каан хевээр-ле өөүп маңдыышаан.

Солун чүүлдер, фактылар

Мону билирлер ховар

Чер бомбүрзээнге чылдың-на хей-даа, эвээш-даа дизе — 1500000000 кубометр ыяштыг ужуруп турар. Бир эвес ынча хей ыяштан узун чагы кылыр чүве болза, оон ыяштың базы 1500000 километр бедикке, азы ооскээр чугаалаарга — космоска барып шаштыкнан турар ийик.

Ол ыяштан бистиң чуртувустуң бойдус байлактарының иштинден арга-арыышкыга дыка-ла хайыра чок ажыллады чедирип турарывысты мыннар апаар бис. Ыяш белеткээр үлетпур чылдың-на ыяш белеткээринден үнген 70 миллион чедир кубометр артынчылар болуур ыяшты өртедип, 40 миллиондан эвээш эвес хемчээлгиг белеткеп калын ыяштың ыяш белеткээр черлерже кижи сеөртүп шыдавайн тайгага артырып каап, ыяштың болбаазырадып ажылдап кылыр черлерге үнген 40 миллион чагыы кубометр артынчыларны бок тегер черлерже үндүр сеөртүп ийикпе, азы өртедип турар бис. Бо байдалды чүгле химияның күжү-биле эдип ап болурунуң аргазы бар, чүге дизе химия үлетпурүнге ол артынчыларны чалыр пес, сазалын, спирт болгаш өске-даа чүүлдер кылдыр болбазырадыр ажылдаар апаар.

* * *

СУМО

Сумо дээр бо хүреш Японияда кончуг шөпгеран, ол аңаа 2000 чыл бурунгаар-ла сурагжаан турган. Ынчангаш спорттуң бо хевиринге Японияда аңаа-ла спортка ынактар болгаш профессионалдарда боттарының мергежилин бедидип турар. Ол чүруттуң дыка хей хөөрайларында сумо талазы-биле аңаа ынактарның эвилелдери болгаш клубтары бар. Ынчаарга оумонуң каттыжыышкыны 800 профессионал мөгелерни хаара түүжүп турар болгай.

Сумоның тиилекчилериниң тиилекчилеринге тыпсыр дээн ат—«сэкодзуна». Ону чаалап алыры кончуг берге: чижээ, хүрештиң ол солуун хевиринин сөөлгү 300 чыларының дургузунда «сэкодзуна» деп атты чүгле 49 мөге чаалап алган болуп турар.

Агаар-бойдустуң демдектери

ОКТЯБРЬ

Бир эвес маңы бүрүлүү дөгереги дүшпес болза — соок кыш болур.

Бора-соколштер мыжыраарга — кыштыц ошталы ол.

Бүлүттар чамыдап бадарга — дөзүр бөрлөнгөр.

Күүрүк күштар чамыдыр үжарга — соок, бедидир үжарга—чымыг кыш болур.

Күштар болуук-болуу-биле шала чүрттарже үжүп чорүп турар болза — кадмы кыштың ошталы ол.

Бүрүлүг орай дүшкен болза, кыш удаан болгаш соок болур.

Будуртлегге эдергээчей дүлеа чаттыларга — агаар-бойдус чымыг.

НОЯБРЬ

Койлун дүүгү өгөрөрга—кыш чоок шулаары ол.

Хар эрте чоарга — чаз эрте дүжер.

Ишкилеш шилтер бүрүлүг дүшпезе чүзе-даа хар чаарга, маңгыла ирий боор.

Россия — ном күрүнези

Ном — Октябрьның идеаларының, тайбыңның болгаш бурунгаар дешпилгенинг амыдыралга боттандырыкчыларының ышкы онингү.

Ынчангаш Октябрьның 50 чылынга турасказттынган Бүгү-россиянын ном тарадыр ийин РСФСР-ниң хоорайларынга, суурзаларынга октябрь 1-де эгелээн Ынчаарга бистиң Россия Федерациязы парлалга талазы-биле ном-чут көскү черии эзелеп турар. Ол дугайыын дараазында чамдык саннар бадыткаар:

РСФСР-ниң девискээринде ном үндүрер 104 парлалга черлери ажыыдап турар.

1913 чылда Россияга 100 кижи санында-ла чүгле 62 кезек ном болгаи ийи солуун онаажык турган. Ынчаарга 1966 чылда РСФСР-ниң 100 чурттакчы чонунуң сезынга онаадыгыр 796 номарны болгаш бронюраларны, 45 солуун нарны, 37 журналдарны үндүрген.

1966 чылда РСФСР-ге 46277 ап-бүрү аттарлыг номнарны болгаи бронюраларны парлап үндүрген. Олдарның ниити тиражы — бир миллиард хире. А Совет эргелчатарының чылдарында РСФСР-ге 1402136 номну үндүрген болгаи оон ниити тиражы—24884551 муң.

1946—1966 (20 чыл иштинде) чылдар дургузунда орус дылдаи РСФСР-ниң улустарының национал дылдарынче 104,3 миллион кезек тиражлыг 19561 номну, а национал дылдардан орузунче — 135,9 миллион кезек тиражлыг 3690 номну очулдурган.

«Просвещение» деп ном парлал үндүрер чер чылдың-на 260 миллион кезек тиражлыг 1600 ялаа бүрү аттыг номнарны парлап үндүрүп турар. Оон иштинде школаларга өөредилге номнарының тиражы — 200 миллион ажыт. Моон алгаш көөрге, РСФСР-ге үндүрген ийиги-үшкү номнар бүрүзү-ле школаның өөредилге номнары болуп турар.

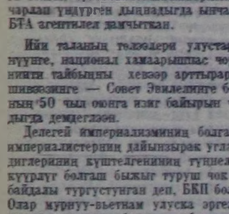

ХӨӨРЗЭРНИҢ ЧУГААЛАРЫ

ӨРТЕҢГЕЙ ТЕРЕК

Чес дойгууда чин сарыг шайны Хөөрзэр ирей-биле ийилээ салып алган олурдувус.

Кижиин дер-бүзүн бүрүлээ аартап-аартап, эзнин салып каапт, бүүрүл бажын шида-ая сүйбай кактыпаа, тазыкылап олур. Ирейнин шыраавы мурнукчузу дег ылчыйчырымы эвес, бодамчылыг болгаш ширинзимээр. Бир-ле чүве оон сеткил-сагыжыыра доөп, хелледиикеп байладыг.

Элээп болганда чугаалай бердим.

— Ээ, дүнмакпы, магалыг апаргаи шаг-дыр ийин бо: хогеел-даа, дыштаныя-даа, омакшыы-даа таамаас аан. Демги ол аныяк өскеиин корбес бе аяа эзирлер-дийин олорыы! Эр хөрөзэнеи бир домей бажбүктеп, чаржыы дээш түүү кинчаамадылар дээр...

Ирей бичии када ыыттавайн, бодаяы берди. Ийет, спорттуң ялыг-бүрү девирлеринге аныыктарның маргыылдазы боор турда. Хөөрзэр ирей аңаа турбазыыкпе...

Оон уламчылай-дыр:

— Шаавда, маңгыдыг аныяк үемдеи экер-өрөзин, аваагыр-каашпатайын коргузер түүлдер тынылбас турган болбазыкпе, оол. Аңаа кол чүве — аът-ла турган болгай.

Ынчаарда чылчыы турган мен, а чыгы ыңгыда эвес дээрзин балыр-ле олур боор сеп. Олларның аразында ыыннында шалбалаа, күш чедип чадашкаы, кедергей доошкун, мажаалай дег экдик аскыр бар чүве. Оны тудуп, чаажыктырары адактың сөөлүүде мекдэ опаашкан. Ам канчаар, дүдбүс мойнаа тос кулап сарыг сыдымыыны алгаш, дапчыгаа бердим. Чыгыга келдим. Демги аскыгыыс менче ыыйыртай каап, дээрлеп чорүп түр он. Чеже көрө чорүүр боор, арай деп тоожуулап алгаш, сыдымыы октадым-на, тыт ыыынгаи, аскырыыл мойнуүче кедирип бердим. Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң оиза съездиин оон политиктиг программазын чүүдүр деп саанаан. Ол программа чүрттүр, дашты-кының-даа эң калбак деткимчезин алган деп, Нгуен Хы Тхо чугаалаан.

Съездиге чыылган төлөөлер дайынга удур демниселче көдүрүүн үнген болгаш америк агрессорларны туюлунга чедир аштырымшынга тавырыштырар деп ылап шинитпирлиг Мурнуу Вьетнамның 14 явлаон бүгү улузунуң төлөөлекчилери болгаш-биле чергелештир хостаара армиязының база эң эки дайынчыларының төлөөлери түрар деп, Нгуен Хы Тхо чугаалаан демдеглээн.

ЧУКТЕНЧИН ЧОРАААШ

Бир катаи бодумнуң хууда чоруум кылып алыр дээш, хаарыраатым кижиден мунар холге ачылзарымга арай боорда (харамы дээрге терле кайгаткан бараскан-на болгай, оол) арган чаваа туттуруп бергеи.

Ам канчаар, борбай-сарбак чүселеримни артыгаш, чоруткан мен. Чедер черим ыраак болгаш арттар ажар, хемнер кежер ыңдыг чүве. Оруум ортаз кезиин эртип алган чорумда, багай чаваам ыыгырт турупкан. Чедип-даа, ай деп-даа чадаштым.

Кемзэки хүн дат бажыңда олурупкан. Кускү дондакта черинң черинге канчаи хонар боор! Пат-ла муңгаидаан олурдум. Каржы, харам ады алган хайыраатымга-даа каргышыр мен...

Харыы ынчаарда үжеп шаала турган боор. Демги хелгемнин чаажы ажжок — инек дег чүве-ле болгай. Инек-даа болза хаажы херек болгай але, дом. Дүмүүкка тулуп келгенде, бызаа безин сугжу апаар дижир чүве болгай: таваамныы дөрт даваннырының аразынче киргеи, чүктептим. Базып-ла олур мен (сен ынчаар үдурмаргдеи, күжүрүм). Бир хемни кешкеи, бир артты ажып олурга, пат турупгум.

Дээрде дүп-дүмеи сыдымстарже кайган алгаш, ажжок үр харын чок чыттым. Оон кобайын кээримге, демги чаваам шору күш кирип келген байладдыг мени кайгап тур. Кээрген-ле турганы ол боор он. Туруп келгеш, багай хелгемге ам-на сандаптым. Элейтип чораш, чедер черимге мун-ле ап четтим. Ынчаарда өөрэшимден ыгланнан мен. А демги аргап аътчыгажым база мээн-биле кады ыгланнан. Оны оон караанын чажымдан билгеи мен.

Харам хайыраатының хорашында айылаа ынчаар шыдажып үнгеи бис.

ӨЖЭЭН НЕГЕП

Хөөрүнүң төөрүзүнге дың ыласкаан чортуп олурган мен. Чазын чүве. Тараа тарыыр хөөзиг черимни суттарар дээш бар чораанын ол. Деөле куду — хем шынаазында бир-ле аътты кижи мөгээ утқуштур доозунналдыр чедирип олур. Чүү кижи боор деп айбыя тыпкай чорудум. Кедээ-ле — Мээрец оглу. Аът-даа деялдын ыыырак, боду-даа торгаан каас: Аяюымчы аъдының дынын тыртаап, эзеринде метпек көк апаргаи олур. Кайы-быста-даа ыыт чок.

Адак сөөлүнде ол айтырадыр:

— Кайнзар катарыг ол, тоявчы?

— Эзеринден дүжүп келем, чутталаап бээйн, — дидим. Кижим метпеен кыдыыр дүжее хадыды. Кижизин олза черинге ужур баскаи. «Мынаар катарым ол-дур» деп ажыы-биле чутталаап, ужазыыче тенимг ыызыл харагаи-биле он улаштыр сызба бергилеттим...

Бичии чоруур шаамда мени ажжок бастып чораан кулугур болбазыкпе ол.

Каш хоөтаида чыгаан черинден мени кыйгыртқан болгаи. Баарыыта:

— От кижизин чүге ужурдурум чокка эриидеп турган сеи, садараан кулугур! — дээде кыпкыржий үндүлер.

Мен ында олурган Метшекконче айыткаи:

— Болар боду: ынайнзар катар сеи, дүргедеп көр» деп, дилеп турун бээрге бараан болчук мен! — дидим.

...Ынчаар иегеп алган мен.

БИЛИНГЕЯ БУГА

Кадайым ынчаарда хайыраатының хей инектерии сагжып турган чүве. Күс апаарта, ында бугаларның карыызы дам баар. Кижилерже белзин хаая эвес шогаан турлаар. Бо-ла бустап-моорел келгелээрлер, ыңдыг болгаида хөөнүй кадайларга коргунчуг болбайн каалаар.

Бир-ле эртеи самдар ооөрге шайлап олурумда, инек саггаи кадайларның алгы-кыпкызы дыңналып келдн:

— Ээй, Хөөрөзэр! Бо кулугуруу томаартып көр...

Үне халып көрүмге, медазокчулуг, ыыгыыстыг көк бугадээрге, черинң довурааи шуурганнаалдыр эшкенеигеи, моөрээи тур. А ийи карааа дерге, хайыраатының карактарыда дег: үштүүчүк кызыыл чүве!

Хорадаан түдүүм-биле ужур октаап, ыыйыстарын черже кадалдыр ийин каан мен. Оон сөөлүүде шчалбас ыыдыр белгиттеп чораан.

ШИЛДЕ ҮС

Ыыдаа энир мээи базыңыыма ийи күдер-ымырак эрлер ийилээ медээжок ээирик кедилдер деден дуңмакпы (черле ыңдыг эрлер: энирей бергенде-де кыргаи «даабы» мекдэ үжүрүлгаан баар):

Бирээзи бүт кырыыга арай боорда ымыртыыыы тура, чүлүүрүй-дыр:

— Хөөрөзэр даай! Араган бар бе—берем чээ?

Бирээзи тура:

— Б-бо тургаи чүл. —дээш, стол кырыыда шилде үсче айытты.

— Үс-тур ийин, үс, ооллар! — дидим.

— Ч-чөөк! А-арага-дыр — дээш, бирээзи сегирип алгаш, куда берди он.

Ийилээ пактаптылар. Бирээзи:

— Амдаңы кайдай чиктиг эрага боор? — дей-дир.

— Ле-экзор ышкажыл — деп, бирээзи ыңдыг.

Күжүр эрлерим оон чамдыкчыл хойлап алгаш, чорупкаар. Оон соонда мээи базыңыче ис баспастаанар болбазыкпе.

Бергедеп-де тургаиар боор он!..

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Салтан хаан дугайында тоол» 10, 12, 2. «Журналист» (2-ги сериязы) 3.45, 5.50, 7.55, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночымыды** 10, «Хаанның маргылдаазы» 3, 5, «Жөня, Женечка болгаш Катюша» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Советтериң эрге-чагырганы дээш» 12, 2, «Өңүүктүң түрээ» 3.50, 5.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мында ышпыыл черлер 3, 5, 7, 9 шактарда.

АҢЧЫЛАРГА ЧАРЛАЛ

Бистиң республикамның девискээринге диинни болгаш киши-ти 1967 чылдың октябрь 25-тен эгелеп аңнаар. Кара-куш курту, кушкуй, торлаа, аймыпак, тоолбуй, улар дээш ышкаш гиим-аргалыг, төөг-шелбериг, долгарлыг кушгарын алырга болгаш белеткээри 1969 чылда чейин тургузар.

АҢЫЫР-ТЫВЫШ АЖЫЛ-АГЫЙ ЭРГЕЛЕЛП.

редакцияның адреси:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчуузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, кээр ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпур киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кээр корреспондентилер бөлө совет тургузу болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштинн информация киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефоиче долгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелинин типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчуузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—00656

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
22
ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнелеттингеш

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
15
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 245 (6881).

Өртээ 2 көп.

Марксизмниң-ленинизмниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар! Кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези — коммунизм делгерезин!

ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг 50 чылы ою делгерезин!

2. Бүгү делегейниң төөгүзүнге чаа үени — делегейниң бүгү-ниити революстуг чаартылгазының, капитализмден социализмче шилчилгенин үезин ажыткан Улуг Октябрь делгерезин!

3. Бистиң чуртувустуң улустарын капиталистиг кулданыгдан болгаш национал дарлалдан кезээде хостаан Улуг Октябрь делгерезин!

4. Ажылчы чоннарга улуг чаагай социал кежикти — ажылдаар, өөренир, дыштанып эргени, кадыкшылды камгалаарын, назылап кыраанда хандырылганы, чаагай амыдыралдың чайгылыш чок өзүлдезин берген Октябрь революциязы делгерезин!

5. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының идейлиг тугу, аңгы болгаш национал дарлаага удур, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге бүгү чурттарның ажылчы чоннарының орук айтыкчы сылдызы — марксизм-ленинизм делгерезин!

6. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының сорук киирикчизи болгаш организакчызы, Коммунистиг партияның баштынчызы, ажылчыннарның болгаш тараачынарның делегейде баштайгы күрүнезинин удуртукчузу — Владимир Ильич Ленининиң ады кезээ мөңгеде чурттазын!

7. Коммунизмниң эрес-маадырлыг тургузукчузу, ажылчы чоннарның хосталгазы, тайбыны болгаш аас-кежии дээш эрес-дидим демиселчи — улуг совет улуска алдар!

8. Большевиктер-ленинчилерниң, Октябрьның болгаш хамааты дайыныың маадырларының, социализмниң тиилелгези дээш коргуш чок бүгү демиселчилерниң чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруу улустуң сагыш-сеткилинге кезээ мөңгеде чурттап турзун!

9. Советтерниң аныяк республиказын деткинр дээш демиселдиң тугун көдүрүп үндүрүп, Кызыл Армияның хүрээлеңинге туруп алгаш, интервентилерниң болгаш ак-гвардейжилерниң аг-шериглеринге удур маадырлыг дайылдашкан аңгы талазыбиле акы-дүнмаларга, даштыкы чурттарның интернационалчыларынга алдар!

10. Ада-чурттуң Улуг дайыныың маадырлыг совет дайынчыларынга, партизаннарынга болгаш чажыт ажылдакчыларынга алдар!

11. Революцияның тиилелгези, бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш боттарының амы-тынын берген маадырларга мөңге тураскаал!

12. Баштайгы беш чылдарның тудугжуларынга — чурттуң индустриализациязы болгаш көдээ ажылагайның коллективизациязы дээш эрес-маадырлыг демиселчилерге алдар!

13. ССРЭ-ге коммунизмни тургузар дээш демиселге мурнакчы болгаш кол тургузукчу күш — Советтер чуртунуң маадырлыг ажылчын аңгызы делгерезин!

14. Коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары — маадырлыг колхозчу тараачыннар делгерезин!

15. Совет социалистиг күрүнеиң бузулбас үндезини — ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның Эвилели быжыгып база чечектелип турзун!

16. Бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының идепкейлиг киржикчизи — алдарлыг совет интеллигенция делгерезин!

17. Тиилелгелиг пролетаржы революцияның баштынчызы, бистиң чуртта коммунизм тургузуушкунунуң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы делгерезин!

18. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Коммунистиг партияның ленинчи тугунуң адаа-биле улам сырый каттыжыңар!

Партияның болгаш улустуң өндүр улуг база бузулбас чаңгыс эви делгерезин!

19. Улуг Октябрьдан төрүттүнген бистиң хөй националдыг төрээн Совет Социалистиг күрүневис делгерезин!

20. Эрге-чагырганың ёзулуг улусчу органнары — ажылчы чоннар депутаттарының Советтери делгерезин!

Совет социалистиг демократия хөгжүп база быжыгып, чурттуң херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның идепкейи өзүп турзун!

21. Октябрьның социалистиг революциязының өндүр улуг чаалап алыышкыны — ССРЭ-ниң улустарының акы-дүнма найыралы болгаш бузулбас чаңгыс эви кезээ мөңгеде чурттап база чечектелип турзун!

22. Эргелеп башкарарының болгаш ажыл-агыйны башкарып чорударының школазы, коммунизмниң школазы — совет профэвилелдери делгерезин!

23. Коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары — совет херээженнер делгерезин!

24. Коммунистиг партияның шынчы дузалакчызы болгаш курлавыры, коммунизмниң аныяк тургузукчуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

25. Ооядар болгаш кыстар! Улуг Октябрьның революсчу чаңчылдарының шынчы уламчылакчылары болунар! Коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш демисежиңер!

26. Пионерлер болгаш школачылар! Эки өөреңиңер, күш-ажылга ынак болуп, ону хүндүленер! Ленинниң херээ дээш, коммунизм дээш идепкейлиг демиселчилер болурунга белеткеңиңер!

27. Тиилелгелериниң алдары-биле бүргеттиңген, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чаалап алыышкыннарының, социализмниң чаалап алыышкыннарының камгалалында турар эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштер делгерезин!

28. Совет Эвилелиниң улустары! Коммунизмни тургузары — бистиң патриоттуг болгаш интернационалчы хүлээлгевис! Бүгү күштерни, партияның Программазының болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизиниң тодаргайлааны коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын чедиишкинниг күүседириңче!

29. Улуг Октябрьның 50 чыл ою дээш алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилеринге — мурнакчы коллективтерге алдар! Беш чыл планының онаалгаларын чедиишкинниг күүседири дээш демиселдиң тугун бедик көдүрээлиңер!

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларынга болгаш коллективтеринге изиг байыр!

30. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай көдүрериниң үндезини — улус ажыл-агыйын чайгылыш чокка өстүрери дээш демисежиңер!

31. Үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның эр, херээжен ажылчыннары, инженерлери болгаш техниктери! Социализмниң артык күштүүн болгаш аргаларын улам долузу-биле ажыглаңар! Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыының улам бедик болурун чедип алыңар!

32. Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның специалистери! Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң бедик болгаш туруштуг темпилерин чедип алыңар! Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң ажыктыг болурун бедидер дээш демисежиңер!

33. Амыдырал хандырылгазының болгаш садыгның ажылдакчылары! Ажылдарың шынарын болгаш чонну хандырарының культуразын бүгү хемчег-биле бедидиңер, совет кижилериң негелделерин улам долу болгаш эки хандырыңар!

34. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылды болгаш ниитиниң өнчүзүн коммунистиг ёзу-биле көөр, социалистиг сагылга-чурумну болгаш организастыг болур чорукту быжыглаар дээш чүткүлдүг демисежиңер!

35. Эр, херээжен ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Чаа ниитилел тургузуунуң — коммунизмниң тиилээринге эң-не чугула, эң-не кол чүүл — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чок бедидиңер!

36. Эр, херээжен ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер! Продукцияның шынарын бүгү хемчег-биле бедидиңер, оон бот-үнезин чүткүлдүг чиңгедиңер.

37. Эр, херээжен ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Бүдүрүлгени комплексилиг механизастаарын болгаш автоматчыдарын боттандырыңар! Күш-ажылды эртем ёзузу-биле организастаарын, эртемниң, техниканың эң чаа чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы улус ажыл-агыйынга чүткүлдүг нептередиңер!

38. Эртемниң болгаш техниканың ажылдакчылары! Бистиң Төрээн чуртувустуң эртем-техниктиг депшилгезин дүргедедир дээш, эртемниң улам ыңайгы чечектелиишкини дээш улам идепкейлиг демисежиңер!

Улуг Октябрьдан чаяаттынган мурнакчы совет эртем делгерезин!

39. Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары! Совет уран чүүлдүң партийжи, улусчу, ядейлиг болурунуң тугун бедик тудунар, боттарының уран-чечен мергежилинерни сайзырангайжыдыңар, бүгү күжүнерни болгаш арга-мергежилинерни коммунизм тургузукчуларының политиктиг, аажы-чаң, эстетиктиг кижизидилгезинге берингер!

40. Чырыдыышкының болгаш культураның ажылдакчылары! Улус өөредилгезин сайзырангайжыдыңар, культураны массага чедириңер! Өзүп орар салгакчыларны күш-ажылга ынакшылдыг, коллективчи, коммунизмниң херээнге бердинген кылдыр кижизидиңер!

41. Ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның дайынчы авангардызы, кижи төрелгетенниң чырыткылыг күзээшкинин — коммунизмни чер кырынга бадыткап тургузар дээш туруштуг демиселчилер — коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дүнманың чалбыыштыг байыры!

42. Марксизм-ленинизмге болгаш пролетаржы интернационализмге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкинининиң чангыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны быжыгып турзун!

43. Социализмни тургузуп турар социалистиг чурттарның улустарынга акы-дүнманың байыры!

44. Октябрьның улуг херээнин тиилелгези, делегейниң ажылчын аңгызының төөгүлүг чаалап алыышкыны — делегейниң социалистиг системазы делгерезин!

Социализм чурттарының сырый каттыжыышкыны, акы-дүнма найыралы болгаш чаңгыс эви быжыгып турзун!

45. Монополистиг капиталга удур, ажылчы чоннарның политиктиг болгаш социал-экономиктиг эргелери дээш, социалистиг идеалдарның тиилелгези дээш чүткүлдүг демисежиңер — капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга акы-дүнманың байыры!

46. Империализмге удур, хосталга, национал хамаарышпас чорук дээш, тайбың болгаш социализминиң тиилелгези дээш улустарның демиселинге чедиишкинниң үндезинин — социализмниң болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң күштеринин эвилели делгереп, быжыгып турзун!

47. Социалистиг чурттарның болгаш амгы үенин бүгү-ле антиимпериалистиг күштеринин дайынчы эвилели делгерезин!

48. Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

49. Империализмге удур, хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш, социал хөгжүлденин депшилгелиг оруу дээш демисежип турар аныяк национал күрүнелерниң улустарынга изиг байыр!

50. Империализмге болгаш расизмге удур, боттарының хосталгазы база национал хамаарышпас чоруу дээш маадырлыг демиселди чорудуп турар колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарынга изиг байыр!

51. Делегейниң улустары! Милитаризмге болгаш фашизмге удур, империалистиг агрессорларга удур демиселди күштелдириңер!

52. Америк империализминиң агрессиязынга удур маадырлыг демиселди чорудуп турар эрес-маадырлыг вьетнам улуска акы-дүнманың байыры!

Демисежип турар Вьетнам-биле делегейниң эпсеткил каттыштырылгазы делгерезин! Америк агрессорларга каргыш четсин!

53. Империализминиң кыжаныышкыннарынга удур, израиль агрессияның уржуктарын бүрүнү-биле чок кылыр дээш демисежип турар араб чурттарның улустары-биле совет улустуң эп-сеткил каттыштырылгазы быжыгып, хөгжүп турзун!

54. Улустарның тайбыныың болгаш найыралының, реакцияга болгаш дайынга удур демиселге бүгү-ле антиимпериалистиг тайбынга ынакшылдыг күштерни сырый каттыштырарының политиказы — Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

55. Бистиң чуртувустуң улустарының найыралының болгаш аас-кежиниң быжыг баганазы, тайбыңның болгаш депшилгениң идегелдиг чөлеңгиижи — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делгерезин!

56. Марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

57. Кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези — коммунизм делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

ЭШТЕР Л. И. БРЕЖНЕВ, А. Н. КОСЫГИН, Н. В. ПОДГОРНЫЙ ОЛАРНЫҢ ВОЛГОГРАДЧЕ ЧОРУПКАНЫ

Сталинград тулчуушкунунуң маадырларынга тураскаал-ансамбльди Волгоград хоорайга ажыдарының байырлалынга киржири-биле эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин болгаш Н. В. Подгорный олар октябрь 14-те Москвадан Волгоградче чорупкан.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дыштанып хүнүү — 1967 чылдың ноябрь 5-тиң воскресеньеден ноябрь 9-туң четверг хүнүнче шилчидерин доктаатқан.

Маадырларга байыр

«Найырал» дээр нефть дамчыдылгазын тударынга болгаш ажыглаага киирериниге шылгаранчай чедиишкиннерлиг болганы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭниң Газ үлетпүрүнүң министерствоазунуң ол тудуутта онза шылгараан ажылдакчыларынга — бригадир Л. М. Андреенке, электри-биле кадылакчы Р. К. Бактыяровна, экскаватор машинизи П. Л. Брычикке, бригадир В. А. Дяйбенкога болгаш ажылдарның улут башкарыкчымак Н. Г. Сунтиновка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсып, оларны Ленин ордени-биле, «Кадыыр болгаш Москва» Алдын медаль-биле шаңнаан.

(СЭТА).

Күш-ажылчы тиилелге

Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери мал ажылының продукцуларын күрүнеге садарының чыл планын, үрезин урарының болгаш мал чемнери белеткээриниң планнарын күүседипкени-биле холбаштыр СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели оларга изиг байырны чедирген. Оон-биле кады ук көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери мал кыштагладыышкынынга эки белеткенип ап, малдың тарып боозадылгазын чогуур ойувде, бедик шынарлыг кылдыр организастап, мал ажылын чорударының деңнелин улам бедидип, ыңдыг янзы-биле колхозтуң экономиказын көдүреринге чаа чедиишкиннерлиг болбушаан, юбилейлиг чылда алдынган хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш чарыштың улам налбартыр үзэрлинге бүзүрелин колхозчуларга СЭКП обкому болгаш Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Бир эп-сеткил-биле

Чөөнта чаа Чадаана хоорайга Чөөн-Хемчик районнуң партия активиниң хуралы болган, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң аныяының түңнелдери болгаш партия организацияларының сорулгаларының дугайында илетиелди партия обкомунуң бюро кежигүнү, республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы эш М. К. Шыырап ыяган.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери ажылчы чоннарның амыдыралын улам ыңай эңгидер талазы-биле партияның моғаг чок сагыш салыышкынының, оон «бүгү чүвени киниге, кининиң чаагай чоруунга» деп программада айытнан принцивиниң чайгылыш чок боттанышкынының чайынанчак хереченин дээрзин илеткелчи демдеглээн. Оон ыңай илеткелчи Тываның экономиказын болгаш культуразын база бүдүрүмчү күштерин улам ыңай хөгжүдер дугайында ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдарын тодаргай тайылбырлаан.

Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга төлептиг ужураар дээш районнуң ажылчы чоннарының алган социалистиг хүлээлгелерин кысна хуусаада күүседиринче, мал кыштагладыышкынынга хынамчалыг белеткенирин-че бүгү күштү мобилизастаары районнуң партия организацияларының эң чугуда хүлээлгези болурун партактив хуралы онзакап демдеглээн. Хуралга бедик көдүрүүшкүнүүр санаалдар болган.

«Чыраа-Баңы» совхозтуң хойшузу Сат Сагбалдай сөс алгаш, мынча дээн:

— Совет кижилерниң чаагай чоруун улам ыңай эңгидер дугайында партия болгаш чазактың бо чугула сагыш салыышкынынга деңнеп чугаалаар чүве тыппас мен. Кижи аңаа ворүвейн чүге ворүүр бээр. Бистиң бригаданың малчыннарын СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери күш-ажылче улам сорук киирген, аңаа төлептиг харыылаар дээш кышка хынамчалыг белеткенип турар бис. Мен бо чылын чус баш хойга онаштыр 116 хураганны доруктуруп, бир хойдан 2 кг 700 грамм дүктү кыргып алдым. Моон соңгаар улам эки амылдаар — сорулга мындыг.

Партия активиниң хуралынга «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хөйжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Оорман Лопсанчап, «Сүт-Хем» совхозта профэвилелдиң амылчын комитединиң даргазы эш М. Таспаян, «Большевик» колхозтуң даргазы эш Д. Куулар, партия райкомунуң бирги секретары эш Ш. Күүлар болгаш өскелер-даа сонал берип, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин бир эп-сеткил-биле детиип, аңаа харыы кылдыр улам эки амылдаарын илергейлеп турганнар.

К. ХЕРТЕК.

Иван Синюков «Кызыл тудуг» эргелеливге он чыл ажылдаан. Бо үенин иштинде ол 20 ажыг чурттаага бажыңнарын, уруглар садтарын тудушкан. Даанган ажылын шынарлыг болгаш шалыпкын кылып, хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турар. Оон алын күш-ажылчы алдарның дептеривге кирген.

ЧУРУКТА: П. СИНЮКОВ.

Фото П. МИЛОНОВТУҢ.

Шуужуп-ла тур

Колхозтуң төп шаңы. Оон киирер эжиинде деңзи бар, комбайнерлериниң бастырган тараазын шаңга кирп, шаңда арылаттынган эки шынарлыг тарааны Төрээн чуртуң шыгжамырыпче соорткеп машиналар карыштыр, солуштур шуужуп турда магалыг-ла. Колхозтуң чолаачызы В. Шойдуң комбайнидан экколген тараазын деңнеледип турда, база бир машина оон соонган келгеш, шымда, дүрген деңзилет дээнзиг, сигналдаан тур.

Жданов аттыг колхозтуң кол тараа шөлдери тайга эдектелдир болгаш, күзүн орайга чедир ажаан алыышкын чорудар. Бичангаш кодээниң ажыл-ишчилери ажаан алыышкынны шалыпкын доозар дээш чүткүл-биле ажылдап турар. Колхозтуң мурнакчы комбайнерлериниң бирээзи Чамбал Уйнук-кара юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн ажаан алырынга эки киржип, чаңгыс хүн дургузунда 36 пункер тарааны шаңга чедирип, хүннүң мээдыры болуп турган.

Колхозтуң механизаторларының, тараажыларының кызымакай ажыл-ижиниң түңнелинде күрүнеге тараа садар планы беш катап ажыр күүсеттинге берген. Олар Совет арге-чагыргавың бежен чылынга үткүштүр үлэм чедиишкиннерлиг ужураашып, келир чылдың дүжүдүнге эки шынарлыг үрезинин үрүп алыры дээш демисежип турарлар.

Д. АРАКЧАА.

Улуг-Хем район.

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ШЕРИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чаалап алыныкыларын, Совет Төрөөн чуртуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун дайзыннар-биле кадыг-дошкун демисселге камгалап албышаан, аддарныг төөгүлүг орнуту эртикен. Оваар коммунизминиң тургузуучузу — совет улустуң тургузуучу ажылын идегелдиг камгалап турар.

Бистиң ниитилелдиң амыдыралынга болган экономика база социал талазы-биле ханы чаартылгалар, политиктиг хөгжүдээниң өскен деңгээли, совет аныяктарының ниити биилиг болгаш техниктиг белеткели, шеригжилерни чаа дайынчы техника болгаш амгы үениң чепсээ-биле хандырарында улуг өскерилгелер шериг албанынга чаа, бедиткеш негелделерни салып турар.

Империализм амдыкыында узуттаттынмаан болганда, агрессчи дайынзарының айнылы артыскаан туруп деп чүвени Совет күрүне барымдаалап турар. Бистиң Төрөөн чуртувусче халдарын дидиглеп кандыгдаа агрессорлуг ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери шинитпирлиг болгаш бүрүн чыгчы шаварынга докталмаа белен турар ужуруглуг.

I Эге

Кол чүүлдери

1 чүүл. Бүгү-ниитиниң шериг хүлээлгези хоойлу болуур. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерининг хүрээлениге шериг албаны — ССРЭ-ниң хамаатыларының хуналгыг албаны (ССРЭ Конституциязының 132 чүүлү).

2 чүүл. Ада-чуртту камгалаары ССРЭ-ниң хамаатыы бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болуур. Төрөөн чуртка өскерүүрни, тыңгыраты үрээри, дайзынның талазынче шыгчи киреири, күрүшениң шериг күчүзүнге когаралды чедирериң, шпионнаарыы — аң аар кемниг үүлгедир кылыр керек. хоойлу ёзугаар ыыгыр кылыр керүл, хоойлу ёзугаар ыыгыр шаажылаар (ССРЭ Конституциязының 133 чүүлү).

3 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары — бүгү ер кижилер раса болгаш националыдаан, чүдүлге-сүдүлелиндеп, эртем-билиндеп, сууржуң, сууржуң эвезиндеп, социал болгаш эт-хөреңги байдалындаан хамаарылга чокка, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерининг хүрээлениге шеригниң чыгчине албанын эрттирер хүлээлгелиг.

4 чүүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери Совет Армиядаан, Шериг-Далай Флодуундаан, ыыгыгаар болгаш ыыгыгаар шеригжилерден тургустунаар.

5 чүүл. Шеригниң чыгчине албанныг болгаш шеригжилер кижи бүрүзүнге чогуур шериг адын тыпсыр.

Шериг адын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу докталадыр.

Аныяк дайынчыларга (матростарга), ефрейторларга (улуг матростарга), сержантыларга болгаш старшиналарга шериг аттарын тыпсыныңың чурумун ССРЭ-ниң камгалал министри докталадыр.

Бичче болгаш улуг офицер составтың шериг аттарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталгаан чурумун ёзугаар тыпсыр.

Дээди офицер составтың шериг аттарын: генералдарга (армия генералдарынга чедир) болгаш адмиралдарга — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталгаан чурумун ёзугаар тыпсыр.

Маршалдарга, флот адмиралдарынга, шериг адырларының маршалдарынга, Совет Эвилелиниң флодуунуң адмиралдарынга, Совет Эвилелиниң маршалдарынга, Совет Эвилелиниң Генералиссимузузуга — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу тыпсыр.

Ефрейторларның (улуг матростарның), сержантыларының болгаш старшиналарының, шеригжилерниң шериг аттарын ССРЭ-ниң камгалал министриниң докталгаан чурумун ёзугаар кудулаттынмаан ааны шериг аттарын дүжүрүп болуур.

Бичче болгаш улуг офицер составтың кижилериниң шериг аттарын олардың үүлгелеткен кемниг херектери-биле холбаштыр судтуң шинитпирлиг ёзугаар ааны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шинитпири-биле дүжүрүп болуур. Бо кижилериң шериг аттарын кудулаттынмаан ааны шеригниң чыгчине албанынга туралгаларга киирип бээр.

Дээди офицер составтың кижилериниң шериг аттарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталгаан чурумун ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу (ол кижилерге шериг аттарын тыпсырыңың чурумунга хамаарыштыр) кудулаттынмаан ааны шериг аттарын дүжүрүп болуур.

II Эге

Солдаттарның, матростарның, сержантыларның болгаш старшиналарның чыгчине шериг албанының дугайы

10 чүүл. Келдиргишкин хүнүнде 18 хар четкен ер хамаатыларны шеригниң чыгчине албанынга келдиртир.

11 чүүл. Шериг-өөредилге черлеринге өөреник күзелин илергейдеп ер хамаатыларны оларның харын 17 четкенде, ол өөредилге черлеринге хүлээп ап болуур.

Шериг-өөредилге черлеринге хүлээп алдыгаан хамаатыларны шеригниң чыгчине албанында деп санаар.

12 чүүл. Шериг-өөредилге черлеринден өөредилгези багай, өөреник күзел чок дээш ааны сагыыра-чурум үрээн дээш үндүртпеен, офицер аттары чок курсантыларны болгаш дыңнакчыларны, бир эвес оваар шериг-өөредилге черлеринге киреринниң мурнунда шеригниң чыгчине албанының докталгаттынган хуусаазының эрттирбээн болза, шеригниң чыгчине албанының докталгаттынган хуусаазын эрттирер хүлээлгелиг.

13 чүүл. Шеригниң чыгчине албанының даразында хуусааларын докталадыр:

а) Совет Армиянын, Шериг-Далай Флодуунуң, ыыгыгаар болгаш ыыгыгаар шеригжилерниң дээди эртемниг солдаттарынга, матростарынга, сержантыларынга болгаш старшиналарынга — 1 чыл.

14 чүүл. Шеригниң чыгчине албанының хуусазын саналарда:

а) чылдың бирги чартыында келдиртеннерге — келдиришкин чылының июль 1-ден эгелээр;

б) чылдың ийиги чартыында келдиртеннерге — келдиришкин чылының дараазындагы чылдың январь 1-ден эгелээр.

Шеригниң чыгчине албанында шериг албанныгларның хуусаазын эге болгаш төнчү үелерин шериг албанын эрттирер дугаймда чогуур дүрүмнер-биле тодарадыр.

15 чүүл. Эрегжик ыыгыгаар шеригжилерни, ССРЭ-ниң камгалал министриниң докталгаттынган чурум ёзугаар ааны шеригниң чыгчине албанынга киирип тыпсыр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң офицер составы мынчаар хуваатынар:

бичче офицер состав (бичче лейтенантыдаан капитанга чедир болгаш олар-биле дең дужаалдыгтар);

улуг офицер состав (майордан полковникке чедир болгаш олар-биле дең дужаалдыгтар);

дээди офицер состав (генералдар, адмиралдар болгаш маршалдар).

Бо Хоойлуда докталгаттынган хуусаалар шеригниң чыгчине албанында турар солдаттарны, матростарны, сержантыларны болгаш старшиналарны шеригниң хуусаалыг чыгчине албанында туралгар. Хоойлуда докталгаттынган хуусаадан ажыр шериг албанын эрттирип туралгарны шеригниң хуусаазын ажыр чыгчине албанында туралгар деп санаар.

9 чүүл. Шериг албанныг болгаш шериг хүлээлгелиг кижи бүрүзүнге чогуур шериг адын тыпсыр.

Шериг адын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу докталадыр.

Аныяк дайынчыларга (матростарга), ефрейторларга (улуг матростарга), сержантыларга болгаш старшиналарга шериг аттарын тыпсыныңың чурумун ССРЭ-ниң камгалал министри докталадыр.

Бичче болгаш улуг офицер составтың шериг аттарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталгаттынган чурум ёзугаар тыпсыр.

Дээди офицер составтың шериг аттарын: генералдарга (армия генералдарынга чедир) болгаш адмиралдарга — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталгаттынган чурумун ёзугаар тыпсыр.

Маршалдарга, флот адмиралдарынга, шериг адырларының маршалдарынга, Совет Эвилелиниң флодуунуң адмиралдарынга, Совет Эвилелиниң маршалдарынга, Совет Эвилелиниң Генералиссимузузуга — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу тыпсыр.

Ефрейторларның (улуг матростарның), сержантыларының болгаш старшиналарының, шеригжилерниң чаа дайынчы техника болгаш амгы үениң чепсээ-биле хандырарында улуг өскерилгелер шериг албанынга чаа, бедиткеш негелделерни салып турар.

Империализм амдыкыында узуттаттынмаан болганда, агрессчи дайынзарының айнылы артыскаан туруп деп чүвени Совет күрүне барымдаалап турар. Бистиң Төрөөн чуртувусче халдарын дидиглеп кандыгдаа агрессорлуг ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери шинитпирлиг болгаш бүрүн чыгчы шаварынга докталгаттынган ужуруглуг.

23 чүүл. Шеригниң чыгчине албанынга хамаатыларны келдиртирин чер болганга чылда ийи катап (май—июньда болгаш ноябрь—декабрьда) ССРЭ-ниң Камгалал министриниң дужаалыы ёзугаар чорудар. Шеригче келдирер ужуруглуг хамаатыларның санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр.

Келдиришкин участокторынга хамаатыларның баарының ылаң хуусаалыры районнарының (хоорайларның) шериг комиссарларының дужаалдары-биле тодаргайлаар.

24 чүүл. Шеригниң чыгчине албанынга келдиришкин дугаймда дужаалды чарлаан соонда, келдиртикчи бүрүзү чурттаң турар черинниң аймы-биле кинр бижидип алганы келдиришкин участогунга шериг комиссарының дужаалында айтынган хуусаада ылап-ла чеде бээр хүлээлгелиг.

Докталгаттынган хуусаадан чурттаң турар черинден түр чоруй барган келдиртикчилер шеригниң чыгчине албанынга келдиришкинниң чарлаакан соонда, боттарының шериг учёдунда турар шериг комиссариадынга озалдаашкыны чокка чеде бээр хүлээлгелиг.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариниң, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиришкинге аргежок чугула үениң дургузунда келдиртикчилерни ажылындаан (өөредилгезинден) хостаар, келдиртикчилерни командировкадаан кыйыртыр болгаш оларның келдиришкин участогунга чогуур өйүнде баарын хандырар хүлээлгелиг.

Келдиришкин участогун солуурун чүгле келдиришкин чылының май 1-ге чедир кылып болуур. Ол хуусаалың соонда келдиришкин участогун солуурда чүгле бир эвес келдиргичи:

а) администрациядаан ескерде ажылче шилчиттиришкинде;

б) ег-бүлезиниң аайы-биле чурттаар чаа черже көже берген азы чаа чурттаңга баткыдын алганда;

в) өөредилге черинге хүлээп алганда болгаш өөредилгезин уламчылаары-биле чорукпаан азы өөредилге черин доосхан болгаш путёвка ёзугаар ажылче чорукпаан—бо таварылгаларда болдуруп болуур.

25 чүүл. Шериг комиссарларының дужаалын ёзугаар келдиришкин участогунга баарындаан кымны-даа хоставас.

Дужаалда докталгаттынган хуусаада келдиришкин участогунда барбайн баарынга чөптүг чылдагаан кыдыр хүлээп көөр үүлдер болза:

а) келдиртикчиниң келдиришкин участогунга бодуунуң чедер аргазы чок кыдыр келдиртикчи аарый бергенде медицинаның шынзылгазы барда;

б) халап-биле холбаакан шаптыктар, маңаа чогуур өйүнде киэп шыдавас болганын ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүскому азы келдиртикчиниң чурттаң турар черинниң аайы-биле милиция органы шынзыткан турар ужуруглуг.

26 чүүл. Кеземче херээн эртирип турар база ол ышкаш истелгеде турар азы херээн судта көрүп турар кижилерни шеригниң чыгчине албанынга келдиртпес.

27 чүүл. Шеригниң чыгчине албанынга хамаатыларны келдирерде, районнарга (хоорайларга) даразында составтыг келдиришкин комиссиязын тургузар:

комиссиязының даргазы — районнуң (хоорайның) шериг комиссары;

комиссиязының кежигүннери:

ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы кежигүүр, СЭКП-ниң район (хоорай) комитединиң, ВЛКСМ-ниң район (хоорай) комитединиң төлээлекчилери, ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң милиция килдизининң (салбырының) начальныгы азы начальныгының орлакчызы болгаш эмчи.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының персоналдыг составын ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитеди бадылаар.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының хүлээлгезин:

а) келдиртикчилериниң медицина херечилелия организастаарын;

б) шеригниң чыгчине албанынга келдиртер дугаймда шинитпирин хүлээп алыры болгаш СЭКП-ниң Чепсектиг Күштериниң хевирлериниң саңыраа-чурум Уставынга дүүштүр сагыыра-чурум талазы-биле кеземче көргүзеринниң хемчээ кылдыр бирги чадада чорудуп болуур.

Дээди офицер составтың кижилериниң шериг аттарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели азы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу (ол кижилерге шериг аттарын тыпсырыңың чурумунга хамаарыштыр) кудулаттынмаан ааны шериг аттарын дүжүрүп болуур.

III Эге

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринде албанга аныяктарны белеткээр дугайы

17 чүүл. Келдиртиишкин ааны четпээн болгаш четкен ооллар-биле эге шериг белеткелиң, шеригниң чыгчине албанынга келдиртириниң мурнунда бүдүрүлгеден болгаш өөредилтеден хоорудурбайн тургаш, чер болганга чорудар.

Өөреникчи аныяктар-биле эге шериг белеткелиң, хамаатыы камгалал талазы-биле белеткелдиң киниртирбишаан, ниити эртемниг школаларынга (9-ку класстан эгелээш), ортумак тускай өөредилге черлеринге болгаш профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлеринге штаттыг шериг удуртукчулары чорудар.

Хүндүсү (очный) өөредилге черлеринде өөренмейн турар ооллар эге шериг белеткелдиң бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организациялаарга болгаш колхозтарга тургузар өөредилге пунктуларынга эрттирер.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариның, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиртиишкин ааны четпээн болгаш четкен ооллардың шеригниң чыгчине албанынга белеткелди эрттирери дээш харыысалганы хүлээр.

18 чүүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелиң ДОСААФ-тың өөредилге организациялариның болгаш профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлеринге чыл бүрүде эрттирер. Белеткеге чогуур тускай эртемниглериниң санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр, а тускай эртемниңиң даразыны болгаш оларның программазын ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу докталадыр. Айыткан белеткелди эртеринге 17 хар четкен ооллардың документ-на ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң докталгаттынган хуусаалда шериг комиссариадынга баар болгаш дужаалда айыттынган документилерин көргүзер хүлээлгелиг. Шеригче келдирер назыны четпээннериниң көргүзер документилериниң даразыны ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу докталадыр.

Келдиришкин участокторынга кинр бижиткен хамаатыларны келдиртикчилер деп адаар.

IV Эге

Шеригниң чиңгине албанынга келдиртиишкин дугайы

23 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга хамаатыларны келдиртирин чер болганга чылда ийи катап (май—июньда болгаш ноябрь—декабрьда) ССРЭ-ниң Камгалал министриниң дужаалыы ёзугаар чорудар. Шеригче келдирер ужуруглуг хамаатыларның санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр.

Келдиришкин участокторынга хамаатыларның баарының ылаң хуусаалыры районнарының (хоорайларның) шериг комиссарларының дужаалдары-биле тодаргайлаар.

24 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга келдиришкин дугаймда дужаалды чарлаан соонда, келдиртикчи бүрүзү чурттаң турар черинниң аймы-биле кинр бижидип алганы келдиришкин участогунга шериг комиссарының дужаалында айыттынган хуусаада ылап-ла чеде бээр хүлээлгелиг.

Докталгаттынган хуусаадан чурттаң турар черинден түр чоруй барган келдиртикчилер шеригниң чиңгине албанынга келдиришкинниң чарлаакан соонда, боттарының шериг учёдунда турар шериг комиссариадынга озалдаашкыны чокка чеде бээр хүлээлгелиг.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариниң, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиришкинге аргежок чугула үениң дургузунда келдиртикчилерни ажылындаан (өөредилгезинден) хостаар, келдиртикчилерни командировкадаан кыйыртыр болгаш оларның келдиришкин участогунга чогуур өйүнде баарын хандырар хүлээлгелиг.

Келдиришкин участогун солуурун чүгле келдиришкин чылының май 1-ге чедир кылып болуур. Ол хуусаалың соонда келдиришкин участогун солуурда чүгле бир эвес келдиргичи:

а) администрациядаан ескерде ажылче шилчиттиришкинде;

б) ег-бүлезиниң аайы-биле чурттаар чаа черже көже берген азы чаа чурттаңга баткыдын алганда;

в) өөредилге черинге хүлээп алганда болгаш өөредилгезин уламчылаары-биле чорукпаан азы өөредилге черин доосхан болгаш путёвка ёзугаар ажылче чорукпаан—бо таварылгаларда болдуруп болуур.

25 чүүл. Шериг комиссарларының дужаалын ёзугаар келдиришкин участогунга баарындаан кымны-даа хоставас.

Дужаалда докталгаттынган хуусаада келдиришкин участогунда барбайн баарынга чөптүг чылдагаан кыдыр хүлээп көөр үүлдер болза:

а) келдиртикчиниң келдиришкин участогунга бодуунуң чедер аргазы чок кыдыр келдиртикчи аарый бергенде медицинаның шынзылгазы барда;

б) халап-биле холбаакан шаптыктар, маңаа чогуур өйүнде киэп шыдавас болганын ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы келдиртикчиниң чурттаң турар черинниң аайы-биле милиция органы шынзыткан турар ужуруглуг.

26 чүүл. Кеземче херээн эртирип турар база ол ышкаш истелгеде турар азы херээн судта көрүп турар кижилерни шеригниң чиңгине албанынга келдиртпес.

27 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга хамаатыларны келдирерде, районнарга (хоорайларга) даразында составтыг келдиришкин комиссиязын тургузар:

комиссиязының даргазы — районнуң (хоорайның) шериг комиссары;

комиссиязының кежигүннери:

ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы кежигүүр, СЭКП-ниң район (хоорай) комитединиң, ВЛКСМ-ниң район (хоорай) комитединиң төлээлекчилери, ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң милиция килдизининң (салбырының) начальныгы азы начальныгының орлакчызы болгаш эмчи.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының персоналдыг составын ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитеди бадылаар.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының хүлээлгезин:

а) келдиртикчилериниң медицина херечилелия организастаарын;

б) шеригниң чиңгине албанынга келдиртер дугаймда шинитпирин хүлээп алыры болгаш СЭКП-ниң Чепсектиг Күштериниң хевирлериниң саңыраа-чурум талазы-биле кеземче көргүзеринниң хемчээ кылдыр бирги чадада чорудуп болуур.

Дээди офицер составтың кижилериниң шериг аттарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели азы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу (ол кижилерге шериг аттарын тыпсырыңың чурумунга хамаарыштыр) кудулаттынмаан ааны шериг аттарын дүжүрүп болуур.

ТАЙЫЛБЫР: Хоойлуның бо болгаш өске-даа чүүлдериниң айыткан ортумак ажыл төлевирин ажылчыннарга, албан-хаалчыларга болгаш колхозчуларга санап бээрин күүтүүр турар хоойлуну ёзугаар чорудар.

19 чүүл. Эге шериг белеткелин болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелин ССРЭ-ниң Камгалал министерствозуның удуртулгазы-биле ботаттынган чурум ёзугаар киниришкирер.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелин хоорайларга бүдүрүлгеден хооруудурбайн тургаш чорудар. Өөренип турар ооллардың экзаменнер дужаар үеэнде кол ажылдан турар черинниң аайы-биле ортумак ажыл төлевирин оларга хевээр арттырбышаан, 5—7 ажыл хүнүнде үргүлчүлээр шелээни тыпсыр. Кедээ районнарга айыткан тускай эртемниглериниң белеткээрин бүдүрүлгеге ажылдавайн тургаш, күсүү-кышкы үеде чыылдаларга чорудуп болуур. Ыыдыг районнарның ат даңзының областарга хуваалда чок эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының крайнар болгаш областар Советтеринниң күүсекчи комитеттери докталадыр.

Бүдүрүлгелериниң албан черлериниң, организациялариның, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиртиишкин ааны четпээн болгаш четкен ооллардың шеригниң чыгчине албанынга белеткелди эрттирери дээш харыысалганы хүлээр.

18 чүүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелин ДОСААФ-тың өөредилге организациялариның болгаш профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлеринге чыл бүрүде эрттирер. Белеткеге чогуур тускай эртемниглериниң санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр, а тускай эртемниңиң даразыны болгаш оларның программазын ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу докталадыр. Айыткан белеткелди эртеринге 17 хар четкен ооллардың документ-на ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң докталгаттынган хуусаалда шериг комиссариадынга баар болгаш дужаалда айыттынган документилерин көргүзер хүлээлгелиг. Шеригче келдирер назыны четпээннериниң көргүзер документилериниң даразыны ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу докталадыр.

Келдиришкин участокторынга кинр бижиткен хамаатыларны келдиртикчилер деп адаар.

IV Эге

Шеригниң чиңгине албанынга келдиртиишкин дугайы

23 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга хамаатыларны келдиртирин чер болганга чылда ийи катап (май—июньда болгаш ноябрь—декабрьда) ССРЭ-ниң Камгалал министриниң дужаалыы ёзугаар чорудар. Шеригче келдирер ужуруглуг хамаатыларның санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр.

Келдиришкин участокторынга хамаатыларның баарының ылаң хуусаалыры районнарының (хоорайларның) шериг комиссарларының дужаалдары-биле тодаргайлаар.

24 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга келдиришкин дугаймда дужаалды чарлаан соонда, келдиртикчи бүрүзү чурттаң турар черинниң аймы-биле кинр бижидип алганы келдиришкин участогунга шериг комиссарының дужаалында айыттынган хуусаада ылап-ла чеде бээр хүлээлгелиг.

Докталгаттынган хуусаадан чурттаң турар черинден түр чоруй барган келдиртикчилер шеригниң чиңгине албанынга келдиришкинниң чарлаакан соонда, боттарының шериг учёдунда турар шериг комиссариадынга озалдаашкыны чокка чеде бээр хүлээлгелиг.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариниң, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиришкинге аргежок чугула үениң дургузунда келдиртикчилерни ажылындаан (өөредилгезинден) хостаар, келдиртикчилерни командировкадаан кыйыртыр болгаш оларның келдиришкин участогунга чогуур өйүнде баарын хандырар хүлээлгелиг.

Келдиришкин участогун солуурун чүгле келдиришкин чылының май 1-ге чедир кылып болуур. Ол хуусаалың соонда келдиришкин участогун солуурда чүгле бир эвес келдиргичи:

а) администрациядаан ескерде ажылче шилчиттиришкинде;

б) ег-бүлезиниң аайы-биле чурттаар чаа черже көже берген азы чаа чурттаңга баткыдын алганда;

в) өөредилге черинге хүлээп алганда болгаш өөредилгезин уламчылаары-биле чорукпаан азы өөредилге черин доосхан болгаш путёвка ёзугаар ажылче чорукпаан—бо таварылгаларда болдуруп болуур.

25 чүүл. Шериг комиссарларының дужаалын ёзугаар келдиришкин участогунга баарындаан кымны-даа хоставас.

Дужаалда докталгаттынган хуусаада келдиришкин участогунда барбайн баарынга чөптүг чылдагаан кыдыр хүлээп көөр үүлдер болза:

а) келдиртикчиниң келдиришкин участогунга бодуунуң чедер аргазы чок кыдыр келдиртикчи аарый бергенде медицинаның шынзылгазы барда;

б) халап-биле холбаакан шаптыктар, маңаа чогуур өйүнде киэп шыдавас болганын ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы келдиртикчиниң чурттаң турар черинниң аайы-биле милиция органы шынзыткан турар ужуруглуг.

26 чүүл. Кеземче херээн эртирип турар база ол ышкаш истелгеде турар азы херээн судта көрүп турар кижилерни шеригниң чиңгине албанынга келдиртпес.

27 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга хамаатыларны келдирерде, районнарга (хоорайларга) даразында составтыг келдиришкин комиссиязын тургузар:

комиссиязының даргазы — районнуң (хоорайның) шериг комиссары;

комиссиязының кежигүннери:

ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы кежигүүр, СЭКП-ниң район (хоорай) комитединиң, ВЛКСМ-ниң район (хоорай) комитединиң төлээлекчилери, ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң милиция килдизининң (салбырының) начальныгы азы начальныгының орлакчызы болгаш эмчи.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының персоналдыг составын ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитеди бадылаар.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының хүлээлгезин:

а) келдиртикчилериниң медицина херечилелия организастаарын;

б) шеригниң чиңгине албанынга келдиртер дугаймда шинитпирин хүлээп алыры болгаш СЭКП-ниң Чепсектиг Күштериниң хевирлериниң саңыраа-чурум талазы-биле кеземче көргүзеринниң хемчээ кылдыр бирги чадада чорудуп болуур.

Дээди офицер составтың кижилериниң шериг аттарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели азы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу (ол кижилерге шериг аттарын тыпсырыңың чурумунга хамаарыштыр) кудулаттынмаан ааны шериг аттарын дүжүрүп болуур.

ТАЙЫЛБЫР: Хоойлуның бо болгаш өске-даа чүүлдериниң айыткан ортумак ажыл төлевирин ажылчыннарга, албан-хаалчыларга болгаш колхозчуларга санап бээрин күүтүүр турар хоойлуну ёзугаар чорудар.

19 чүүл. Эге шериг белеткелин болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелин ССРЭ-ниң Камгалал министерствозуның удуртулгазы-биле ботаттынган чурум ёзугаар киниришкирер.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелин хоорайларга бүдүрүлгеден хооруудурбайн тургаш чорудар. Өөренип турар ооллардың экзаменнер дужаар үеэнде кол ажылдан турар черинниң аайы-биле ортумак ажыл төлевирин оларга хевээр арттырбышаан, 5—7 ажыл хүнүнде үргүлчүлээр шелээни тыпсыр. Кедээ районнарга айыткан тускай эртемниглериниң белеткээрин бүдүрүлгеге ажылдавайн тургаш, күсүү-кышкы үеде чыылдаларга чорудуп болуур. Ыыдыг районнарның ат даңзының областарга хуваалда чок эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының крайнар болгаш областар Советтеринниң күүсекчи комитеттери докталадыр.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариның, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиртиишкин ааны четпээн болгаш четкен ооллардың шеригниң чыгчине албанынга белеткелди эрттирери дээш харыысалганы хүлээр.

18 чүүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге тускай эртемниглериниң белеткелин ДОСААФ-тың өөредилге организациялариның болгаш профессионал-техниктиг өөредилге системазының өөредилге черлеринге чыл бүрүде эрттирер. Белеткеге чогуур тускай эртемниглериниң санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр, а тускай эртемниңиң даразыны болгаш оларның программазын ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу докталадыр. Айыткан белеткелди эртеринге 17 хар четкен ооллардың документ-на ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң докталгаттынган хуусаалда шериг комиссариадынга баар болгаш дужаалда айыттынган документилерин көргүзер хүлээлгелиг. Шеригче келдирер назыны четпээннериниң көргүзер документилериниң даразыны ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу докталадыр.

Келдиришкин участокторынга кинр бижиткен хамаатыларны келдиртикчилер деп адаар.

IV Эге

Шеригниң чиңгине албанынга келдиртиишкин дугайы

23 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга хамаатыларны келдиртирин чер болганга чылда ийи катап (май—июньда болгаш ноябрь—декабрьда) ССРЭ-ниң Камгалал министриниң дужаалыы ёзугаар чорудар. Шеригче келдирер ужуруглуг хамаатыларның санын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докталадыр.

Келдиришкин участокторынга хамаатыларның баарының ылаң хуусаалыры районнарының (хоорайларның) шериг комиссарларының дужаалдары-биле тодаргайлаар.

24 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга келдиришкин дугаймда дужаалды чарлаан соонда, келдиртикчи бүрүзү чурттаң турар черинниң аймы-биле кинр бижидип алганы келдиришкин участогунга шериг комиссарының дужаалында айыттынган хуусаада ылап-ла чеде бээр хүлээлгелиг.

Докталгаттынган хуусаадан чурттаң турар черинден түр чоруй барган келдиртикчилер шеригниң чиңгине албанынга келдиришкинниң чарлаакан соонда, боттарының шериг учёдунда турар шериг комиссариадынга озалдаашкыны чокка чеде бээр хүлээлгелиг.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариниң, колхозтарының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары келдиришкинге аргежок чугула үениң дургузунда келдиртикчилерни ажылындаан (өөредилгезинден) хостаар, келдиртикчилерни командировкадаан кыйыртыр болгаш оларның келдиришкин участогунга чогуур өйүнде баарын хандырар хүлээлгелиг.

Келдиришкин участогун солуурун чүгле келдиришкин чылының май 1-ге чедир кылып болуур. Ол хуусаалың соонда келдиришкин участогун солуурда чүгле бир эвес келдиргичи:

а) администрациядаан ескерде ажылче шилчиттиришкинде;

б) ег-бүлезиниң аайы-биле чурттаар чаа черже көже берген азы чаа чурттаңга баткыдын алганда;

в) өөредилге черинге хүлээп алганда болгаш өөредилгезин уламчылаары-биле чорукпаан азы өөредилге черин доосхан болгаш путёвка ёзугаар ажылче чорукпаан—бо таварылгаларда болдуруп болуур.

25 чүүл. Шериг комиссарларының дужаалын ёзугаар келдиришкин участогунга баарындаан кымны-даа хоставас.

Дужаалда докталгаттынган хуусаада келдиришкин участогунда барбайн баарынга чөптүг чылдагаан кыдыр хүлээп көөр үүлдер болза:

а) келдиртикчиниң келдиришкин участогунга бодуунуң чедер аргазы чок кыдыр келдиртикчи аарый бергенде медицинаның шынзылгазы барда;

б) халап-биле холбаакан шаптыктар, маңаа чогуур өйүнде киэп шыдавас болганын ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы келдиртикчиниң чурттаң турар черинниң аайы-биле милиция органы шынзыткан турар ужуруглуг.

26 чүүл. Кеземче херээн эртирип турар база ол ышкаш истелгеде турар азы херээн судта көрүп турар кижилерни шеригниң чиңгине албанынга келдиртпес.

27 чүүл. Шеригниң чиңгине албанынга хамаатыларны келдирерде, районнарга (хоорайларга) даразында составтыг келдиришкин комиссиязын тургузар:

комиссиязының даргазы — районнуң (хоорайның) шериг комиссары;

комиссиязының кежигүннери:

ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының орлакчызы азы кежигүүр, СЭКП-ниң район (хоорай) комитединиң, ВЛКСМ-ниң район (хоорай) комитединиң төлээлекчилери, ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитединиң милиция килдизининң (салбырының) начальныгы азы начальныгының орлакчызы болгаш эмчи.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының персоналдыг составын ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитеди бадылаар.

Районнуң (хоорайның) келдиришкин комиссиязының хүлээлгезин:

а) келдиртикчилериниң медицина херечилелия организастаарын;

б) шеригниң чиңгине албанынга келдиртер дугаймда шинитпирин хүлээп алыры болгаш СЭКП-ниң Чепсектиг Күштериниң хевирлериниң саңыраа-чурум талазы-биле кеземче көргүзеринниң хемчээ кылдыр бирги чадада чорудуп болуур.

Дээди офицер составтың кижилериниң шериг аттарын

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ШЕРИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

(Төнчүзү. Эгези үшмү арында).

45 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің хүрэлеңиндэн үнгеи шериг албанныглар чурттаар черинге чедип келгеш, шериг учёдунга кииp бижидери-биле шериг комиссариадынга баар хүлээлгелиг.

Курлавырга кирген кижилер медицина херечилелин алыр соруга-биле районнарның (хоорайларның) шериг комиссариаттарының чанынга ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Советтериниң күүсекчи комитеттериниң тургускан эмчи комиссияларының составынга кирген эмчилерден өй-ойде медицина херечилелин ап турар.

Айыткан комиссияларга ажылдаан медицина ажылдакчызы кижилериниң ажылдан турар черинге ортумак шалының хевээр арттырар.

46 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің курлавырынга турар солдаттар, матростар, сержантылар болгаш старшиналар болза:

а) эр кижилер — 50 хар чедир;

б) бо Хоойлунуң 16 үүлүн ёзугаар учётка хүлээп алган хөрэжөженнер — 40 хар чедир.

47 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің курлавыры болгаш ийнги деп ийи категорияга хуваттынар.

Бирги категориянмң курлавырынга бир чылдан эвээш эвес үеде шеригниң чинтине албанын эрттирген шериг хүлээлгелиглер хамаарлыр, а ССРЭ-ни камгалаар талазы-биле дайын чорудулгаларының киржикчилери болза албан эрттиргениниң хуусаазындан хамаарылга чок болур.

Ийнги категориянын курлавырынга бир чылдан эвээш эвес үеде шеригниң чинтине албанын эрттирген шериг хүлээлгелиглер, а ол шыкаш янзы-бүрү чылдагааннар-биле шеригниң чинтине албанынга турбаан шериг хүлээлгелиглер хамаарлыр.

Ниитп үргүлчүлели 12 айдан эвээш эвес өөредилге чыылдаларын эрттирген ийнги категорияның курлавырының шериг-хүлээлгелиглериң бирги категориянын курлавырынче шилчидер.

Бо Хоойлунуң 16 үүлүн ёзугаар шериг учёдунга алган хөрэжөженнер ийнги категорияның курлавырынга турар.

48 үүл. Бирги болгаш ийнги категорияларның курлавыры назы-харының талазы-биле тус-бүрү үш разрялка хуваттынар:

Бирги разряд — 35 хар чедир;

Ийнги разряд — 45 хар чедир;

Үшкү разряд — 50 хар чедир.

49 үүл. Бирги категориянын бирги разрядынга кирген шериг хүлээлгелиглерни бирги разрядтыг курлавырынга турган үезинин иштинде дорт чедир катап өөредилге чыылдаларынга тус-бүрү үш ай чедир хуусаада келдиртир.

50 үүл. Ийнги категориянын бирги разрядынга кирген шериг хүлээлгелиглерни бирги разрядтыг курлавырынга турган үезинин иштинде алды катап чедир өөредилге чыылдаларынга тус-бүрү үш ай чедир хуусаада келдиртир.

51 үүл. Офицер албан дужаалга белеткеп турар бирги разрядтыг курлавырының солдаттарын, матростарын, сержантыларын болгаш старшиналарны үш ай хуусаалыг өөредилге чыылдаларынга келдиртир.

Офицер атка шылгалданы тутканнар болза, курлавырның офицерлери-биле кады ниити үүлдер ёзугаар оон ыңай курлавырга албан эрттирер. Офицер атты тыпсырынга чедир оларның өөредилге чыылдаларынга кээп турган үезин курлавырның офицерлери-биле өөредилге чыылдаларын эрттирген хуусаазынга киир саиаар.

52 үүл. Бо Хоойлунуң 49—51 үүлдериниде көрдүнген өөредилге чыылдаларын эрттиреринден аңгыда, бирги разрядтың чайгы составын бирги разрядтың курлавырынга турган үезинде чайгы белеткел кылыры-биле 5 катап чедир 40-40 хонук иштинде өөредилге чыылдаларынга база келдиртир.

53 үүл. Ийнги разрядтың курлавырынга кирген шериг хүлээлгелигни ийи ай чедир хуусаада 1—2 катап өөредилге чыылдаларынга келдиртир.

54 үүл. Үшкү разрядтың курлавырынга кирген шериг хүлээлгелиглерни үшкү разрядтың курлавырынга турган үезинде бир ай хуусаалыг өөредилге чыылдаазынга келдиртир.

55 үүл. Шериг хүлээлгелиглерни өөредилге чыылдаларындан аңгыда 10 хонук чедир хуусаада овчалал чыылдаларынга келдирткен туруп болур.

56 үүл. Шериг хүлээлгелиглериниң янзы-бүр болүктериниге өөредилге чыылдаларының хуусааларын бо Хоойлунуң 49—55 үүлдери-биле доктаатгынган хемчээлдериниг хуусааларын ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу тодарадыр.

ССРЭ-ниң Камгалал министри болза, аргежок чүүлэ таварылтада, шериг хүлээлгелиглерни өөредилге чыылдаларынга бо Хоойлу-биле доктаатган хуусааларындан ажыр ийи ай чедир хуусаада тургузаар, а ол ышкаш бирги болгаш ийнги разрядтарның солдаттарынга, матростарынга, сержантыларынга болгаш старшиналарынга өөредилге чыылдаларының санын, бо Хоойлунуң 49, 50, 53 үүлдери-биле доктаатган чыылдаларга оларның турган ниити үезиниден ажырбайн тургаш, көвүдедир эргелиг.

VII Эге

Офицер составтың шериг албанының дугайында

37 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің офицер составының шериг албанын эрттиреринің чурумун бо Хоойлу-биле дүүштүр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тодарадыр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринин офицер составының кижилери шеригниң чинтине албанынга болгаш курлавырга дараазында назы-харга чедир турар:

Шериг аттары	Ыидыкы назы-хары: Шеригниң чинтине албаны	1-ги разрядтың курлавырында	2-ги разрядтың курлавырында	3-кү разрядтың курлавырында
Биче лейтенантылар, лейтенантылар болгаш олар-биле дең эргелиглер	40	40	45	50
Улуг лейтенантылар, капитаннар болгаш олар-биле дең эргелиглер	40	45	50	55
Майорлар болгаш олар-биле дең эргелиглер	45	45	50	55
Подполковниктер болгаш олар-биле дең эргелиглер	45	50	55	60
Полковниктер болгаш олар-биле дең эргелиглер	50	55	—	60
Генерал-лейтенант, вице-адмирал чедир генералдар болгаш адмиралдар база олар ышкаштар	55	60	—	65
Генерал-полковниктер, адмиралдар болгаш олар ышкаштар, армия генералдары, шериг адырларының маршалдары, флоттуң адмиралдары	60	—	—	65

Тускай эртем алганы-биле холбаштыр шериг учёдунга киирип алган офицер хөрэжөженнерин, оларга шериг аттар тывысканындан хамаарылга чокка, үшкү разрядтың курлавырынга киирер. Оларның курлавырга турарының ыидыкы назының 50 хар кылдыр доктаадыр.

58 үүл. Шеригниң чинтине албанынга турарының ыидыкы назы-хары четкен офицер составтың кижилерин шериг албанындан халаар апаар. Эргежок чүүлэ апарганда, оларның чамдыктарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тодаратканы чурум ёзугаар беш чыл чедир хуусаада шеригниң чинтине албанынга арттырган туруп болур.

Шеригниң чинтине албанынга турарының ыидыкы назы-хары четпээн офицер составтың кижизин шеригниң чинтине албанындан, тодаргайларга, хуусаа бетинде мындыг байдалга үндүрер:

шериг-эмчи комиссиязының үндүрген түңнелин ёзугаар кадының байдалы-биле;

штатты кызырганы-биле холбаштыр шериг албанынга ажыглаар аргажок апарганда:

албан талазы-биле аттестация чурумунга тазырыппас апарганда;

совет офицериниң бедик адын баксырадыр кем-херектер үүлгеткевде;

кем-херек үүлгеткен дээш судтан шиитккенде.

59 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің офицер составының курлавырын тургузары:

а) шеригниң чинтине албанындан халап үндүрген болгаш курлавырже кирген офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар:

б) шеригниң чинтине албанын эрттиргеи болгаш курлавырже халажып үнерде доктаатгынган шылгалдаларны дужаагаш, офицер ат алган дээди ийикпе ортумак эртеминг солдаттар, матростар, сержантылар болгаш старшиналар;

в) хамаагы дээди ийикпе ортумак тускай өөредилге черлеринге шериг белеткелин эрткен болгаш доктаатгынган шылгалдаларны дужаган соонда офицер ат алган кижилер:

г) офицер атты тывыскан соонда, белеткелдик аайы-биле шеригниң чогуур тускай эртеми-биле үүлдешкен, хамаагы дээди ийикпе ортумак тускай эртемни чедип алган курлавырда солдаттар, матростар, сержантылар болгаш старшиналар;

д) шеригниң чинтине албанын эрттиргеи болгаш курлавырның офицерлерин белеткээр талазы-биле өөредилге чыылдаларын эрткен соонда база доктаатгынган шылгалдаларны дужаагаи соонда офицер атты алган, сескн классган эвээш эвес эртемниг курлавырда солдаттар, матростар, сержантылар болгаш старшиналар.

60 үүл. Курлавырда офицер составының кижилери өөредилге чыылдаларын эртер болгаш ыидыг чурум ёзугаар кыйгырткан туруп болур:

а) бирги разрядтың курлавырында турарлар — чылдын-на үш ай чедир хуусаалыг өөредилгени эртер;

б) ийнги разрядтың курлавырында турарлар — кайыы-даа үш ай чедир хуусаалыг ийи өөредилге чыылдазын эртер;

в) үшкү разрядтың курлавырында турарлар — ийи ай хуусаалыг бир өөредилге чыылдазын эртер.

Оон ангыда курлавырның офицер составын өөредилге чыылдаларының аразында үеде 10 хонук чедир чыылдаларынга киирештирип болур.

Курлавырга турган үе дургузунда чыылдаларның ниити хуусаазы 30 айдан ашпас болур.

Чүүл-бүрү бөлүктериниң, тускай артемниг офицерлериниң, генералдарының болгаш адмиралдарның чыылдаларының бо үүлдеи доктаатгынган хемчээлдериниг хуусааларын ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу тодарадыр.

ССРЭ-ниң Камгалал министри өөредилге чыылдаларынга офицерлерни, генералдарны болгаш адмиралдарны эргежок чугула апарганда, бо Хоойлуда доктаатган хуусаалардан ажыр ийи ай чедир хуусаада тургузар эргелиг болгаш бо үүлдүн саз, аба, аво кезектериниде доктаатган ниити хуусаадан үзаглайн, курлавырда офицерлериниң өөредилге чыылдаларының санын көвүдедир эргелиг.

Чыылдалар аразында үеде бирги разрядтың курлавырында офицерлериниң 30-ден 60 өөредилге шагы чедир хуусаалыг командир кичээлдерин чорудар, ону гарнизон начальниктери болгаш шериг комиссариаттары организастаар. Командир кичээлдериниге курлавырда офицерлерни үш чылда бир катап киирештирер. Кичээлдерни чурттаига челеринииң аайы-биле: хоорайларда чурттаи турарларының — бүдүүлгеден чардыктырбайн база бүдүүлгеден кезик-чамдыктаи чардыктырып тургаш, бүгү өөредилге үезинин дургузунда ийи хүн хире хуусаалыг чорудар; көдээ черлерде чурттаи турарларны бүдүүлгеге ажылдаарындаи хостааш кичээлдедир.

VIII Эге

Шериг албанныгларның болгаш шериг хүлээлгелиглериниң эргелериниң, хүлээлгелериниң, харыысалгазының дугайында

63 үүл. Шериг албанныглар болгаш чыылдаларга келдирткен шериг хүлээлгелиглер ССРЭ-ниң Конституциязында көрдүнген ССРЭ хамаатыларының бүгү эргелерин ёдилээр болгаш бүгү хүлээлгелерин бүрүн күүседир.

Шериг албанының негелделериниг дүүштүр шериг албанныгларның болгаш чыылдаларга келдирткен шериг хүлээлгелиглериниң эргелерин, хүлээлгелерин бо Хоойлуну, шериг уставтарын ёзугаар доктаадыр.

64 үүл. Шериг албанныглар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаатган нормаларын ёзугаар күрүнеиин күсели-биле акша болгаш натура хандырылгазын алыр.

Стипендия ап турар, шеригниң чинтине албанынга келдирткен, хуусаадан ажыр албан хаарынга киирткен, шериг-өөредилге черлеринге хүлээп алдынган ийикпе ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің кадрлары болгаи ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, колхозчуларга база дээди өөредилге черлериниң студентилеринге болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң, училищелеринииг студентилеринге доктаатгынган чурум ёзугаар халажып үнериниң пособиезин төлеп бээр.

65 үүл. Өөредилге ийикпе овчалал чыылдаларынга келдирткен шериг хүлээлгелиглер чыылдалар үезинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаатган чурумун, хемчээлдерин ёзугаар акша ийикпе натура хандырылгазын алыр.

66 үүл. Шериг учёду-биле, келдиришкин участоктарынга киир бижидери-биле, шеригниң чинтине албанынга келдиртиишкин-биле, өөредилге болгаш овчалал чыылдаларыбиле холбашнап хүлээлгелерни күүседир үеде хамаатыларны ажылдан доктаатгынган чурум ёзугаар хостаар. Ук хүлээлгелерни күүседиринге киирештирген ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның доктаамал ажылдап турар черлеринге оларның ортумак ажыл төлевирин хевээр арттырар. Шеригниң өөредилге черлеринге шылгалда дужаары-биле барган кижилериниң ол черлерге баярынга болгаш шылгалда дужаарынга оларның ажылдап турар черлеринге алыр ортумак ажыл төлевирин хевээр арттырар. Шеригниң өөредилге черлеринге шылгалда дужаары-биле барган кижилериниң ол черлерге баярынга болгаш шылгалда дужаарынга оларның ажылдап турар черлеринге шилээ бергеш, шылгалда дужаар үезинин дургузунда күүседип турган хүлээлгезин, ортумак ажыл төлевирин хевээр арттырар.

67 үүл. Чыылдаларга келдирткен ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның шериг кезээнге баар болгаш дедир келир орукка чораан үезин катай албышаан, чыылдаларга турар үезинин дургузунда күүседип турган хүлээлгезин (кылып турган ажылын) хевээр арттырып бергеш, оларга ажылдап турар черинин аайы-биле ортумак ажыл төлевирнин 75 хуузун төлеп бээр.

Чыылдаларга келдирткен кижилерниң ажылдап турган бүдүүлге черн, организациязы ийикпе албан черн бүрүн-биле узуткаттынган таварылгада чыылдаларга турган үезинин дургузунда алза чогуур ажыл төлевирин ийикпе өске-дээ материалдыг хандырылгазын узуткал кылып турар бүдүүлге черн, организация, албан черн ийикпе оларның орнунга тургустунган организация азы оларның узуткал болгуже чедир чагыртып турган министерствозу, эргелели төлеп бээр.

Шериг хүлээлгелиг книжи чыылдалар үезинде аарый берген болгаш олар доозулган соонда база аарывышаан болза, оон ажылдап турган черин, күүседип турган хүлээлгезин доктаатгынган чурум ёзугаар акша арттырар, а чыылдаларның доозулген хүнүнден эгелээш, ол үенин дургузунда оон алыр ажыл төлевирининң орнунга ажылдаар аргазын түр оскунганының пособиезин күштүг болуп турар хоойлу ёзугаар төлээр.

Бүдүүлгеге ажылдаарындаи хостааш, командир кичээлдериниге киирештирген ажылчыннарга, албан-хаакчыларга болгаш колхозчуларга ортумак ажыл төлевирин ажылдап турар черинин аайы-биле хевээр арттырар.

Диспансерге, амбулаторияга ийикпе клиникага шинчидеп-биле шериг комиссариаттарының чоруткан шериг албанныгларының болгаш келдиртикчилериниң медицина албан черинге чоруп турган үезинин дургузунда оларның ажылдап, өөренип турган черин, күүседип турган хүлээлгезин болгаш ортумак ажыл төлевирин (стипендиязын) хевээр арттырар база шинчидер черинге баар болгаш оон келир талазы-биле чарыгдалдарны шериг комиссариаттары төлээр.

68 үүл. Шеригниң чинтине албанынга болгаш чыылдаларга келдирткен кижилерни орукка дажыглаарын, чем-биле хандырарын база шеригниң чинтине албанын эрттиреринн, чыылдаларга киржирин доосказн соовда ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халаштырганнарны оларның чурттаар черлеринге чедиреринн күрүненнң күсели-биле боттандырар.

69 үүл. Хуусаадан ажыр албан арттырип турар офицер состав, шериг албанныглар болгаш оларның өг-бүлелери база хуусаа ёзугаар албан хаап турар шериг албанныглар демир орук, суг, автомобиль, агаар оруктарынга чораан үезинде күштүг болуп турар хоойлуну ёзугаар чогуур чинтелделерни ажыглаар.

70 үүл. Хуусаа ёзугаар албан арттырип турар шериг албанныгларның чурттаига шолуп оларга хевээр арттырар болгаш чурттаига шолуп алырының оочур дакмызындаи оларны казаан туруп болбас.

71 үүл. Шеригниң чинтине албанын эрттирип турар офицер состав (хоорай) шериг комиссариады штраф онаар орнунга чурум үрекчээниге сагындырыг берип болур.

Шериг комиссариады административтиг хемчег үүлэткеи дугайын шериг хүлээлгелигниңг азы келдиртикчиниң ажылдан (өөренип) турар черинин аайы-биле бүдүрүлгенин, албан черинин, организациянын, колхозтуң болгаш өөредилге черинин удуртукчузуига дыннадыр.

90 үүл. Ажылчы чоннар депутаттарының кодээ (суур) Советтериниң күүсекчи комитеттери, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының, өөредилге черлериниң болгаш колхозтарының удуртукчулары шериг комиссариаттарының негелдеэи-биле шериг хүлээлгелиглерни болгаш келдиртикчилерни шериг комиссариаттарынга дугайын оларга дыннадыр болгаш ол кыйгыртыпта чогуур үезинде баарынга дузалаар хүлээлгелиг.

91 үүл. Кииp бижидери-биле, келдиришкинге чорууру-биле болгаш шериг кезектериче чорудары-биле келдиргиле пунктуларынга чөптүг чылдагаан чокка келбээи хамаатыларны, а ол ышкаш келдиргиле пунктуларынга хамаатыларның чогуур үезинде баарын шаптыктаан бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның, колхозтарның болгаш өөредилге черлериниң удуртукчуларын күштүг болуп турар хоойлуларны ёзугаар харыысалгага киирер.

92 үүл. Дайын үезинде район (хоорай) шериг комиссариадының чөпшээрели чокка шериг хүлээлгелигниңг болгаш келдиртикчилериниң доктаамал чурттаи турар черинден чоруурун хорууp. Бо чурумну үрээни дээш шериг хүлээлгелигтерге болгаш келдиртикчилерге хоойлуда доктаатган чурум-биле харыысалга хүлээдир.

93 үүл. ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң доктаатган чурумун ёзугаар боттарының бүдүрүлгелериниде, албан черлериниде, организацияларда болгаш өөредилге черлериниде бүгү шериг хүлээлгелиглериниң болгаш келдиртикчилериниң учёдун бүдүрүлгелер, албан черлерн, организациялар болгаш өөредилге черлерн чорудар, а олариың удуртукчулары долу болгаш шынарлыг учёт дээш харыысалгалыг болуp.

94 үүл. Милиция органнарының хүлээлгелери болза:

а) Шериг учёдунга хүлээп алган болгаш оон үндүр бижиткеи дугайында шериг хүлээлгелигтериниң болгаш келдиртикчилериниң шериг-учёт документилериниде шериг комиссариаттарының демдеглели чүүле барда, оларны чурттаи турар черинин аайы-биле кииp болгаш үндүр бижиирин боттандырар;

б) шериг учёдунуң чурумун хамаатылар сагыыры дээш контрольдаарда шериг комиссариаттарынга дуза көргүзер;

в) бүгү-ниити шериг хүлээлгезиндеи обталар кижилерни дилеп тыварын чорудар.

95 үүл. Бажыңнар эргелелериниң башкорыкчылары (чурттаигажыглал конторалариның начальниктери, бажыңнар комендантылары), бажың эелекчилери бажың депгөрлерни болгаш шериг хүлээлгелиг азы келдиртикчи болуп турар чурттакчыларга шериг-учёт документилерин шериг комиссариаттарынга кыйгыртканы дугайын оларга дыннадыр хүлээлгелиг.

96 үүл. Инвалид деп санаткан бүгү шериг хүлээлгелигтерниң болгаш келдиртикчилериниң дугайын, инвалид болганының болүүн барымдаалаарын, хамаарыкшан шериг комиссариаттарынга эмчи-күн-ажыл экспрет комиссиялары ажылчы чоннар депутаттарының район (хоорай) Советтериниң күүсекчи комитеттериниң социал хандырылга киллдистерин дамчыштыр дыннадыр хүлээлгелиг.

97 үүл. Хамаагы байдалының актыларының бижилге органнары шериг хүлээлгелигтериниң болгаш келдиртикчилериниң фамилияларын азы аттарын оскерткен дугайын, а ол ышкаш ол кижилериниң өлгенин бүрүткээн таварылгалар дугайын шериг комиссариаттарынга дыннадыр хүлээлгелиг.

98 үүл. Кем-херекке оваажыр апарган келдиртикчилериниң дугайын истелге органнары, а бүрүүдаткан келдиртикчилерге хамаарыштыр хоойлу ёзугаар күштүг болган шиитккен доктаадарынын дугайын суд органнары шериг комиссариаттарынга чедп хонук иштинде дыннадыр хүлээлгелиг.

Хосталгазын казыдып шиитгирген шериг албанныгларның шериг билеттерни болгаш база келдиртикчилериниң тускай херечилелдерни суд органнары хамааржып турар шериг комиссариаттарынче чорудуп бээр.

99 үүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүненнің аймак чок чорук комитединге болгаш ССРЭ-ниң Хөй-ниитининң корум-чурум камгалалының министерствозуна чагыртkан шеригге, албан черлеринге болгаш өөредилге черлеринге хамаарыштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүненнің аймыл чок чорук комитединиң даргазынга болгаш ССРЭ-ниң Хөй-ниитининң корум-чурум камгалалының министринге ССРЭ-ниң камгалал министринің бо Хоойлунуң 9, 12, 15, 39 (III кезек), 40, 42, 44 болгаш 61 үүлдериниде көрдүнген эргелерни база тыпсыр.

X Эге

Мобилизация талазы-биле келдиртиишкин дугайы болгаш демобилизация дугайы

100 үүл. Мобилизацияны ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиуму чарлаар.

Дайын үезинде мобилизацияя талазы-биле келдиртиишкинни болгаш оон даралыидагы келдиртиишкинерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарынга үндезилээш, ССРЭ-ниң камгалал министринин дужаалдары-биле чорудар.

101 үүл. Мобилизацияны чарлаарда:

а) ол үеге чедир ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің хүрэолеңинге турган бүгү кижилер тускай айтымышкынга чедир артар;

б) шериг хүлээлгелиглер оларның мобилизацияя биижиктеринде, ап турар дыңнадыларында, район (хоорай) шериг комиссариаттарының дужаалдарында айыткан черлерге болгаш хуусааларда келир.

Мобилизацияя талазы-биле айыткан черлерге болгаш хуусааларда келбээн шериг хүлээлгелиглер дайын үезинин хоойлулары-биле харыысалга хүлээр.

102 үүл. Дайын үезинде ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринде келдирткен шериг албанныгларның ёг-бүлезиниң күрүне хандырылгазын (пенсияларны болгаш пособиелерни) күштүг боол турар хоойлуларга үндезилээш чорудар.

103. үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің хүрэолеңинден демобилизация-биле шериг албанныгларны халаштырарын ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Чарлыктарынга үндезилээш ССРЭ-ниң камгалал министринің дужаалдары-биле чорудар.

104 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринің хүрэолеңинден демобилизация-биле халажыр шериг албанныгларны күрүне күсели-биле ийик, хөптүк долу комплектиэл-биле хандырар. Ол шериг албанныгларны оларның чурттаи турар черинге чедиреринн болгаш орук чоруурда аъш-чем-биле хандырарын күрүненнің күсели-биле чорудар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1967 чылдың октябрь 12.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң сессиязының дугайында даштыкыда

ВАРШАВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведининң үшкү сессиязының ажылын түңнеп дооскаиын Польшаның парлаигазы калбаа-биле чырыттынаан, сессияга хүлээп алдынган шиитпирлериниң чугулазын чаңгыс эп-сеткилдин-биле демдеглээн.

Шериг албанын эрттиреринің хуусаазын бир чыл кызырганы Совет Армияның камгалалыр аргалынын улгатканың болгаш шериг техниказын, билиглерин Совет Армияның даймичыларынын кыска хуусаада оорепип ап шыдаарын магадылап турар, бедик деңнелдиг белеткелдинин херечилээн деп, «Трибуна людуо» солун бижээн. Сессияга хүлээп алдынган шериг хоойлузу Совет Эвилелиниң күүлүүнүн, камгалалга оон белеткелдинин ниити херечизи база үе-шагның байдалынга тааржыр, чугула болгаш шын шиитпирлерни үндүреринің аргазын ында үргүлчү дээп, тып турарының херечизи болган деп, ол солун бижээн.

СОФИЯ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведининң сессиязы Улуг Октябрьның байырлалынын бүдүүзүнде эртиен, мичилгаан байырлалчы шинчилзиг болган деп, «Работническо дело» солунга парлаан үндүрген «Октябрьның хөрээнин байырлалынын сессиязы» деп редакция чүүлүнде чугаалаан. Депутаттар боттарының областарынга, крайларынга, республикаларынга, карак четпес делгем бүгү Совет чуртка болган революстуг улуг оскерлиишкиннерни чугулаалап демдеглээн, келир үеде күүсеидир сорулгаларынче эң улуг кичээнгейни салган. Олар экономиканы, культураны улам ыңай көдүрер, улустуң чаагай чоруун бедидер, ССРЭ-ниң камгаланыр аргалынын быжыглаар дугайында сагыш салбышаан, Совет күрүненің амыдыралының чугула айтырыгларын чугаалашкан деп ук солун демдеглээн.

ВЕНА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведининң сессиязының дооскаган дугаймында дыңнадыгларны Австрияның солуннары «Совет Эвилели шериг албанын эрттиреринің хуусаазын кызырган» деп эгелерлиг кылдыр парлаан.

1968—1969 чылдарда ССРЭ-ниң улуг ажыл-агыйның хотжудериниң планнары үлетпүрүүң массалыг хереглел барааннарын бүдүрер адырларын улам шалыпкын остүрерин дээвилээн деп демдеглээн. 1968 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджеди болгаш улуг ажыл-агыйның планнары ажылчы чоннарның калбак массаларының материалдыг байдалын дамчыштыр экижидерииге чедирер деп, «Випер пайтуп» солун чугулаалап демдеглээн. Дээди Соведтиң хүлээп алган планнары Совет Эвилелиниге ооолгу 50 чылдар дургузунда чедип алдынган экономика күүүүн илергейлеп турар деп, ук солун бижээн.

1967 ч. Октябрь 15.
ШЫН
3-КУ АРЫН

БӨГҮН — АЪШ-ЧЕМ УЛЕТПУРУНУҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ХҮНҮ

БАЙЫРЛАЛЫВЫСТЫ УТКУП ТУРА...

Аъш-чем улетпурунуң ажылдакчыларының байырлалыы ам ийи чыл дедиглеп тур бис. Октябрьның 50 чыл ойнга алдаржыткан социалистиг чаруш республиканың аъш-чем улетпурунуң ажылдакчыларының коллективтеринде дыка калбаргай. Оон ачызында улуг байырлалды эки коргузуглер-биле утказурунуң магадылалы турустунган. Эртикен 9 айлар дургузунда бистиң эргелеглиг бүдүрүлгелери ниити продукция бүдүрер планын 104,7 хуу күүсеткен, планган ажыр 144 мун рубльдиг продукциязын берген. Социалистиг улетнур бүдүрүлгениң кол коргузуу — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 108,9 хуу четкен. Юбилейге алдар болдурган социалистиг чаруштың соруглагары болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чонгун аъш-чем бараанынга негелдезин хандырары, продукцияны сан талазы-биле ковудедири-биле чергелештир, оон шынарын экижидери, ассортиментизин калбартыры, хол-биле кылыр ажылды механизастазары болган техниканың айыыл чок чоруун күштелдирери, күрүне планын чедиишкиниг күүседири болган.

Чоннуң негелдезинин озуп олурарын (Дииичигеш), «Зайчик» (Койгунак») деп аттарлыг карамельдерни бедеткээш, амдан ээлеп Кызыл хоорайның салыгларынга киирип эгелээн.

Эки ажылдаан коллективтерге Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның хлеб бүдүрер заводтары хамаарышкан. Бүдүрүлгениң дыка хөй мурнакчылары хүн бүрүде онаашкан нормазын ажыр күүседип, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коруп, оскелерге үлегер-чижек болуп чоруурлар. Бүдүрүлгеге эң эки коргузуглерни чедип алганы хээн хөрөөнде Ленин ордени чайынналып чоруур эдлег мастери Мария Алексеевна Зименина, «Күш-ажылчы Кызыл тук» орденниг Мария Григорьевна Вазовкина, «Хүндүлелиг демдээ» орденниг, хөй уругларлыг, бодүүн араттың уруу Ноя Иргитовна Иргит болган оскелер-даа ажылчынарның чоргаараалы болган маалыларлы болу бергенивер.

Бүгү-ле күжүн бүдүрүлгениң чедиишкинерни хээн, мөгөл-шылаг чок ажылдап чоруур кижилер хүн бүрүде илереп, чоннуң хүндүткелин чаалап ап турар. Оларның аразында хенгечи Күүлар Мандарза, одакчылар эштер Ооржак болган Байыр-оол, мастер Антонина Шелемина, кондитер Евдокия Сивкова, пиво заводунуң ажылчыны Надежда Першина болган оскелер-даа бар. Хлеб бүдүрери, пиво, эзиртпес сускуннарны кылыры — нарын технологиялыг ажыл. Кижилерниң ол нарын мергежилди өөренип ап турары, өөредилгеже чүгүлдүү кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин оорту келир.

Октябрьның 50 чыл ойнга уткуштур алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседириге Кызыл хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи хоорайның хлеб заводу улуг үүлелин киирген.

Эртикен тос айлар иштиниде социалистиг хүлээлгелерниң күүседилгенин чаңдык коргузугларга мындыг: ниити продукция бүдүрер план 107,3 хуу четкен, планга немей 127 мун рубльдиг продукциязын бүдүрген. Хлеб кылыгларын 6400 тоннаны кылыр тургаш, 7243 тоннаны, төгерик далганнарны 140-ниң орнунга 167 тоннаны бүдүрген; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 116,8 хуу болган. Заводтуң профзивлел комитеди ай санында социалистиг хүлээлгелерниң чоруп турарын үргүлчү хынап, оон түнелиниң үндурүп, бригадалар, цехтер аразында социалистиг чаруштуң эки организастаан. «Эң эки хлеб бышырыкчызы», «Хептекчи» деп профессиялар аайы-биле шылгараан ажылчынарга атты тыпсып турган. «Социалистиг чарушка чедиишкиннери дээш» бригадалар аразында пилчиир выпелди база тургускан. Салып алыкчыларның негелдезин өөренип көөр дээш продукцияның ынарын тодарадыр делгелгеин база чоруткан. Заводтуң коллективи 50 чылга уткуштур төгерик далганнар бүдүрер чаа цехти ажыглалга киирер. Оон дүн-хүн иштиниде бүдүрүкчүлүү — 2 тонна продукция болур.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарын, Барыын-Хемчиктиң малчыннарын янзы-бүрү булочкалар аймаа-биле хамдырып турар хлеб бүдүрер заводтуң коллективи социалистиг хүлээлгелерни шөөрү күүседирге хүлээлгелерни шөөрү күүседирге. Бүдүрүлгеге чаа технологиялы, технологияны шинчээдири, чогаадыкчыларның болган чаартыкчыларның ажылын экижидери — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүдүрериге, продукцияның шынарын экижидеринге болган оон ассортиментизин ковудедириге улуг идегин бээр. Ол заводтуң механиги эң Прокопич ийи мун рубль каминалгалыг саналды киирген. Ону тодаргайлаарга мындыг. Сүгга түдүн каан далганны хептерге хуваарда, оларны баштай хендир үзүбиле чаап алыр. Шөстү үске оттургеш, хол-биле чаарга хөй үс чарыгдаттынар турган. Ам ол хептерни түскай хереклелдиң дузазы-биле чаар кылыр, эң Прокопичиниң санаалы эки организастаан. «Эң эки хлеб бышырыкчызы», «Хептекчи» деп профессиялар аайы-биле шылгараан ажылчынарга атты тыпсып турган. «Социалистиг чарушка чедиишкиннери дээш» бригадалар аразында пилчиир выпелди база тургускан. Салып алыкчыларның негелдезин өөренип көөр дээш продукцияның ынарын тодарадыр делгелгеин база чоруткан. Заводтуң коллективи 50 чылга уткуштур төгерик далганнар бүдүрер чаа цехти ажыглалга киирер. Оон дүн-хүн иштиниде бүдүрүкчүлүү — 2 тонна продукция болур.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарын, Барыын-Хемчиктиң малчыннарын янзы-бүрү булочкалар аймаа-биле хамдырып турар хлеб бүдүрер заводтуң коллективи социалистиг хүлээлгелерни шөөрү күүседирге хүлээлгелерни шөөрү күүседирге. Бүдүрүлгеге чаа технологиялы, технологияны шинчээдири, чогаадыкчыларның болган чаартыкчыларның ажылын экижидери — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүдүрериге, продукцияның шынарын экижидеринге болган оон ассортиментизин ковудедириге улуг идегин бээр. Ол заводтуң механиги эң Прокопич ийи мун рубль каминалгалыг саналды киирген. Ону тодаргайлаарга мындыг. Сүгга түдүн каан далганны хептерге хуваарда, оларны баштай хендир үзүбиле чаап алыр. Шөстү үске оттургеш, хол-биле чаарга хөй үс чарыгдаттынар турган. Ам ол хептерни түскай хереклелдиң дузазы-биле чаар кылыр, эң Прокопичиниң санаалы эки организастаан. «Эң эки хлеб бышырыкчызы», «Хептекчи» деп профессиялар аайы-биле шылгараан ажылчынарга атты тыпсып турган. «Социалистиг чаруштуң

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг 50 чылы делгерезин!

(Октябрьның 50 чылынга СЭКП ТК-ның киргызыгларындан).

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР

20

ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезилеттингеи.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
17
ВТОРНИК
№ 246 (6882).

Өртээ 2 көп.

ВОЛГОГРАД. Мамаев курган. Волгага тулчуушкуннуң маадырларынга тураскаал-ансамбльдиң ниити хевири.

МААДЫРЛАРНЫҢ АЛДАРЫ МӨҢГЕДЕ ЧУРТТААР!

Мамаев курганга тураскаал-ансамбльдың ажыттынганы

Сталинград тулчуушкунунуң маадырларынга октябрь 15-те Волгоградка, алдар-сураглыг Мамаев курганга тураскаал-ансамбль ажыттынган.

Ол болуушкунну хоорай байырлалдыг демдеглээн. Магистральдар чидиг кызыл туктар-биле, Волганың шивээ хоорайы дээш тулчуушкуннарның болуушкуннарын көргүскен чуруктар-биле шиметтингеи.

Маадырлыг өлген дайынчылар мөлүг байырлалдыг шинчи кирген. Царицынның болган, Сталинградтың камгалакчыларының аксы-дүмна хоорүнге дүшүте чүс-чүс ажыл-иштилер чыылган. Солдаттар болган офицерлер чыскаалгаш турушкан. Кажыдал аялгазы дыңналып турган.

Чыылганнар маадырларның тураскаалын минута дургузунда ыыт док хүндүткеи демдеглээн. Мөңге от чанынга комсомолчу хүндүлел таныылдарды солчуп турган.

Хооржүүскомунуң даргазы И. М. Королев маадыр хоорайның амыдыралынга бөгүи тураскаалдыг хүн болган деп чугаалаан. Мамаев курганга чедирер чалбыш одун мөңге алдар одундан кыпсырып И. М. Королев Сталинград тулчуушкунунуң киржикчизи, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры В. С. Ефремовка даасkан.

Алдарлыг даймычы ол чалбыш одун кывыскаш, ооң-биле күжүтүг тыртыг машиназынче чорупкан. Ол машинага хүндүлел таныылдарынга үдедип алгаш, Тайбың болган Ленин кудумчуларын дургаар Мамаев курганче чорупкан. Дөрт километр дурттуг бүгү орукка ону шеригниң хүндүлел таныылдарының чыскаалы, муң-муң ажылчы чоннар үдеп келген.

Мамаев курганда тургускан тураскаал — кончуг улуг тудуг. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Сталинград ханаларының баарының совет улустуң, ооң армиязының шыгаралын төлептиг көргүскен архитектура-скульптура ансамбли.

Хүндүлел таныылдары тураскаалдың төп чадазының чанынга дожтаагаи. Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры В. С. Ефремов чалбыштыг одун тутушкаан, тураскаал-ансамбльдиң делгем чадазын өрү чоктап кааи. Маадыр хоорайның, ишчи хоорайның, солдат хоорайның дугайын чугаалаан дикторнуң үвү репродукторлардан дыңналган. Ооң амыдыралы-биле тураскаалдыг чеже болуушкуннар холбашаан дээр! Кызыл Армия болган Царицынның революсчу пролетариадының отрядтары ак гвардейжи аг-шеригнерин ол черге чылча шаап турган. Маңаа, Волга аринге бистиң индустрияывыстың баштайгызы — Сталинградтың трактор заводун туткан. Маадырлыг Кызыл Армияның дайынчылары фашистиг арматанны Сталинград ханаларының баарынга чээрби беш чыл мурнунда доклаан.

Чалбыш одун пантеонуң дайынчы алдар залынга эккелген. Тураскаал-ансамбльдиң база-бир кезии ол пантеонуң төгерик бажыңы болган. Залдың ханаларында — маадырлыг өлген муң-муң дайынчыларның аттары.

Митингини партияның Волгоград обкомунуң бирги секретары Л. С. Куличенко ажыткан. Ооң соонда ССРЭ-ниң камгалаал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, «Кызыл Октябрь» заводтуң мастери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Ф. Серков, «Пролетарий» совхозтуң комбайнери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. К. Архипов, Сталинград фронтузунуң командылакчызы тургаи, Совет Эвилелиниң Маршалы А. И. Еременко 62-ги арминяның командылакчызы тургаи, Совет Эвилелиниң Маршалы В. И. Чуйков, Сталинград даазы тулчуушкуннарның киржикчизи, Совет Эвилелиниң Маадыры Я. Ф. Павлов, политехника институдунуң студентизи Л. М. Киршина олар сөс алган.

Чыылганнарга чылыг уткуткан СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев митингиге сөс алган.

Митинг доозулган. Л. С. Куличенко дайынчы алдар залынга мөңге отту кыпсырып Л. К. Брежневтеи дилээн.

Эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Совет Эвилелиниң болган шериг адырларының маршалдары, генералдар пантеонуң залынга келген.

Л. И. Брежнев мөңге отту кывыскаи. Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизи чаңгыланып үнген. Курганның кыры-биле самолёттар улуп эрткен, олардың реактивтиг моторларының даажы артиллерия салютунуң даатпаашкыны-биле каттыжа берген.

СЭКП ТК-дан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниден, ССРЭ-ниң камгалаал министерстволарындан болган Совет Армиязының, Шериг-Далай Флодунуң политиктиг кол эргелелиниден, СЭКП-ниң Волгоград обкомундан, облкүүскомдан өруглуг чечектер салдынган. Маадыр хоорайларның төлээлери, Волгоградтың болган областтың ажылчы чоннарының төлээлекчилери база чечектерин салган.

Митингиниң киржикчилери Мамаев курганның бажында, тураскаал-ансамбльдиң кол скульптуразынче үнүп келген. Совет кижилериниң туразоруун ёзугаар, оларның ажылынжинге катап тургустунган бүгү маадыр хоорай, Волга кавылының делгемнери Волга оортан көстүп турар.

(СЭТА-ның тускай ворр).

1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын база 1969—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң докгаамадыры болза:

1 чүүл. Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң планбюджет база адырлар комиссияларының эдиглерин барымдаалавышаан, 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын база 1969—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгенин ёзугаар чүүлдүг деп көөр.

2 чүүл. 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының даразымдагы кол-кол көргүзүглерин бадылаар:

	1967 чылдыныга хамаарыштыр оларта немей өзүлде (хуу-биле)
хереглелге болгаш чылдага ажыглаар национал орулга	— 6,9 хуу
үлетүр продукциязы	— 8,1 хуу
ооң иштинде:	
бүдүрүлгенин чепсек-херекселдерин бүдүрери	— 7,9 хуу
хереглелдиң түүлдерин бүдүрери	— 8,6 хуу
күрүнеиниң төвүлеттинген капитал салымышкынары	— 5,7 хуу
транспорттуң бүгү хевирлериниң чүк саарылгазы	— 5,1 хуу
улус ажыл-агыйының талазы-биле ажыл төлевириниң фондузу	— 9,2 хуу

3 чүүл. 1967 чылдыныга деңнээрге 1968 чылда көвүдээшкинниң хандырары болза:

чоннуң кижи санынга онаштыр боттуг орулгалар	— 6,9 хуу
күрүне болгаш кооператив садыының түрмектеп садыгаар бараан саарылгазы (деңнештирген өртектерге)	— 7,8 хуу
күрүнеиниң капитал салымышкынарының кусели-биле чурттага бажыңарының ниити төлүп ажыглаар кинрери	— 13 хуу
школа назыны четпээннериниң күрүне бюджединге турар албан черлеринге уруглар саны	— 6,6 хуу
школаларга болгаш-узаткан хүнүг бөлүктерге өөреникчилериниң саны	— 13,4 хуу
дээди өөредилге черлеринге студентилериниң саны	— 3,5 хуу
тускай ортумак өөредилге черлериниге өөреникчилериниң саны	— 3,9 хуу
чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле ажылдарының хемчээли	— 20,2 хуу

4 чүүл. 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының даразымдагы кол-кол көргүзүглерин бадылаар:

	1965 чылдыныга деңнээрге өзүлде (хуу-биле) 1969 чыл	1970 чыл
хереглелге болгаш чылдага ажыглаар национал орулга	130	139
үлетүр продукциязы	139	153
күрүнеиниң төвүлеттинген капитал салымышкынары	131	141
транспорттуң бүгү хевирлериниң чүк саарылгазы	126	134
күрүне болгаш кооператив садыының түрмектеп садыгаар бараан саарылгазы (деңнептирген өртектер-биле)	134	144
күрүнеиниң капитал салымышкынарының кусели-биле чурттага бажыңарының ниити төлүп ажыглаар кинрери	125	129
чоннуң кижи санынга онаштыр боттуг орулгалар	123	барык 1,3 катап

5 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге дагазы болза:

а) Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң докгаамал комиссияларының: план-бюджет талазы-биле, үлетүр, транспорт, харылзаа талазы-биле, тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетүрүүнүң талазы-биле, кодза ажыл-агый талазы-биле, кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың талазы-биле, улус өөредилгеэнинь, эртемнің болгаш культураның талазы-биле, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссияларның түңнелдеринде 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының талазы-биле саналдарны, а ол шыкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарыга депутаттарның чугаалаан саналдарын көөр, мынаган оларның талазы-биле чогуур шинчилерни хүлээп алыр.

б) чыл планнарының төлевилелдерин көрүп турарының үезинде 1969 болгаш 1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң көргүзүглерин эргежок чугула аларган таварыгларда шлавылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың октябрь 12.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер болгаш өнүүтер!

Советтер чурту удавас 50 харлаар. Ол болза өндур улуг байырлал. Кайгамчык улуг болгаш алдарлыг оруг! Ол орукту дал өвүзүнүп, 25 чыл мурнунда, маңаа Волга эриктеринге бистиң улузувус, бистиң совет турлузувус өндур улуг тиилелгени чедип алган. Бодунуң хемчээлдериниң талазы-биле болгаш дайынның ооң чүүлдүг шинчилерининг болгаш ажыл-агыйы болуушкуннарынга болгаш салдарымнынг-даа талазы-биле кайгамчык улуг тудуушкун маңаа калбарып үнген. Маңаа бодунуң төөгүзүнде ол берге шылгалдаларның бирээзин тудуп эртер ужур бистиң Совет Төрээн чуртувуска таварышкан.

Ынчан чүү болуп турганын бодай каапташ. Кончуг улуг хоорайның шыталбышаан чыдар бузундуларының аразынга тыныыг артары дээш эвес, харын эмы-тыныы артынга кагган тулчуушкун чоруп турган. Хаалар бүстүп дүжүп, Волгага куттулган нефть кыпкан. Шүүгрегдөн самолёттарның сылаан даам-шимээнибиле холушкан, муң-муң частыышкыннар дыштыы-биле дыңмиреп келирге, далай дег чаптылган ол оттуг халапка кижи ышдажып, тыныыг үнер арга-даа чок кылдыр сагындыргылаар.

Ол тулчуушкун дооступ турда, довуракпан демир-даам хой турган дижир шак бо Мамаев курганга бистиң улузувустуң бижыг туруштуун, тиилээриндеи дадагалавайн, коргуш чонка таварыжын эрткен бүгү бергелеиня шупшувус сактып турар-дыр бис.

Сталинградка чедип алдынган тиилелге анаа-ла бир тиилелге эвес төөгүлүг тиилелге болган. А кандыг-даа шылгаралдың чогум хемчээ кандыг бергелерге, кандыг байдалга ол шылгаралды кылганын чүүле ылап биллеининге чөптүү-биле үнелеттинген чүүүл болур.

Ол хүннерде байдал конгуут-ла берге турган.

Маадырлыг Ленинград бүзээлөшкинге артышаан турган. Дайзын Москвадан 150 километр черге турган. Гитлерчилер Кавказтың даг электеринге шупчуп келген, август 23-те олар Волгаже чаага таварыш киргеи. Амгы Волга ГЭС-тиң плотиназы бедий бергеи түүлеп, мыя бо черге ынчан ыяыыг байдал турган.

Волгага-даа болгаш ол тулчуушкуниң төөгүзүг муң-муң комиядта биижиттингеи. Ынчалдажок адазы хой фантиларды кёжи болгаи черле сактып чүгаалакгазаны көөр-дир. Немецтер ооң фронтузга дайылдажып турган бүгү таяк иезектеринең чартыктан хөйүн болгаш бүгү курлаг чер иезектеринең бештин ийиден эвээш эвес иезинге Сталинград тулчуушкуниче октаан.

Кажан үүгө шаап халдаашкын эгелээнде бистиң шеригжеринге үзүр дайзынның бир миллион солдаттары моонцеттингеи турган. Волга биле Дон хемнеринің аразынга чылча шапгырган немец-фашистиг шеригжер Паулюстуң дужүп бергеи хүнүнде 800 мун ажыг кижизин өлүртүп, балыктадып, түттүрүп когаран. Дайзының мурнуу шугуму барыын таваже чүс-чүс километр бурунгаалай бергеи.

Ынчалдажок бо бүгүнү бөттавыларда, Сталинградка дайылдажып турган армиялар базым чер бүрүзү дээш хөй айлар дургузунда болгаш чижеглеп чок аар-бергө камгалап тулчуушкуннарынга шыдажып эртер ужурлуг турган.

«Павлов бажыңы» дээриинге-де,— фашистер чагдай албас, ёзулуг шаа-вээлер болуп бергеи чүс-чүс бажыңнар үзүп-сагыжыыскга көстүп келир.

«Людников оргулуу» дээриинге-де,— ол айылдыг хүннерде бистиң солдаттарывыстың болгаш офицерлеривистиң Сталинград черинге мышкымайн келгеи ооң-биле ол-ол оргулуктар сагышка кирер.

Сталинградтың камгалакчылары дээнивисте—үүгле солдаттарны эвес. харын бомбалаашкынга оңгуларны болгаш танкыларга удур оңгуларны казып, ол сөөлгү аргалын оскунгүже, ол сөөлгү минутазынга чедир боотарыга-бооданыыр. Сталинград ёзугаар-биле, тиилелгенің парозы кыдыр кижилер дамчыдып турган.

Волгага тулчуушкун соонда дайын база ийи чыл үргүлчүлээн. Амдаа хой чүвени кылыр болгаш хой чүвени боттандырар ужурлуг турган. Ынчалза-даа болуушкуннарның чорудуушкуну шагда-ла тодаттына берген турган. Дарээзындагы тулчуушкуннар империализмниң согуг таварыштырар күштерин чыча шаварын дооскан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгези болза империализмниң күштериниң артык күштүүн көргүскен, бистиң үениң үлүүже онаашкан социал болгаш политиктиг үзартылгаларының делгемнеринге орукту аштап берген.

Эштер! Бөгүн, төөгүлүг тулчуушкун соонда чээрби бөш чыл эрткенде, бүгү совет кижилериниң, улустарының хосталгазы дээш фашизмге удур демисежип турган кижилериниң сеткил-сагыжы Волгада маадыр хоорайже база хаган утпаиган. Өлүм чок алдар-биле бүргеттингеи чер бистиң тиилелгевистиң маадырларынга өндур чаагай тураскаалды тудуп тургузар чер болуур эргелиг.

Бо тураскаал болза, Совет чуртуң маадыр оолдарынга болгаш ыыстарынга ёзулал-дыр, олар боттарының турушкуг, кызыгаар чок эрес-маадырлыг чоруу-биле, боттарының хаяа-биле тиилелгени чаалап алган. Бо черге олар салым-чолдун үгшиин эрткилерип, дүмбей чоруктан чырыкче, күлдавыыгдан хосталгаже, өлүмден амыдыралче баар кылдыр оны албадаан.

Кижи төрелгетеп оларны маадыр сталинградчылар кыдыр билир. Ынчалза-даа олар чуртуң бүгү черлериниден маңаа келгеп, ынчангаш бистиң бүгү чуртувус олар дээш турушкан.

Төрээн чуртуң кыйгырыын ёзугаар, партияның кыйгырыын ёзугаар совет кижилер боттарының улузуунуп хосталгазын болгаш алдарын камгалаар дээш. Улуг Октябрьның чаалап азыышкыннарын камгалаар дээш маңаа келгеннер. Бир эвес Сталинградтың онгуларында Россияның болгаш Украинаның, Белоруссияның болгаш Прибалтиканың, Кавказтың болгаш Сибирьнің, Казахстанның болгаш Ортаакы Азияның олдары хол-холуунан туттуунуп алгаш турушпаан болза, Сталинград тиилелгези болбас турган ийик.

Бир эвес Уралдың болгаш Сибирьнің заводтары хүн, түн чок ажылдаваан болза, колхозчу шөлдериниң ажыл-ишчилери даштындан эскертиннес эрес-маадырлыг чоруктарны хүн бүрүде кылбаан болза, Сталинград тиилелгези болбас турган ийик.

Улуг тулчуушкуунуң киржикчилериниден хөй кижилер бөгүн мында одуржуп турар-дыр. Хөй кижилер моон ырак черлерде турарлар. Мында-даа кайда-даа чурттап турар болза олар ёске-даа маадыр хоорайларның — Москваның, Ленинградтың, Севастопольдуң, Одессаның, Киевтиң, Брест шивээниң камгалакчыларының эрткен дайынның тулчуушкуннарының бүгү киржикчилеринің бистер-биле кады турарлы, база-ла бистер-биле кады турарлар. Улуг тиилелгеге баряан болдурган тураскаалдың байырлалдыг ажыдыышкыныынын шагында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединг, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң болгаш Совет чазак ол сүртенчиг чылдарда Төрээн чуртуң камгалаал турган бүгү кижилерге иэнг байырын чедирип тур.

Бо тураскаал болза, бистиң арабыста ам чоок кижилерге тураскаалдың маадырлыг чоруктарынга чөргээрлаавыш турар.

Маадырларның ол дээш тулчуп база амы-тынын берип турган чүүдери боттуг чүүл болу бергеи. Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле совет улус бистиң Төрээн чуртувусту чечектелгеи болгаш күчүүлүг күрүне болдурган. Совет кижилер социализмниң берип турар кежиктерин хүн бүрүде биилеп турар. Олар бистиң юбилеивис — ол дээрге, социализмниң тиилелгези, тургузуучу күшовылдың байырлалы, косталганың болгаш гуманизмниң тиилелгези-дир.

Дайын дооэулган үеден бээр чээрби ийи чыл эртеи. «Тайбың үе» деп чугаалаарывыга чанчыга бергеи бис. Ынчангаш бо тайбың үе ийи дайынныарның аразында интервал болу бербезин бистер шупшувус күзеп турар бис. Делегейниң ийиги дайыны болуп эртсин!

Ынчалза-даа ону чедип алырынга чаңгыс күзээшкин эвээш. Делегей дувүрээниниг деп чүвени билир бис. Вьетнамга улур АКШ-тың комниг агрессиязы үргүлчүлеп турар. Чер бомбурээнинің өске-даа черлеринде улустарының ханы база төктүп турар, империалистер боттарының тергиидээшкинин оларга ыүш-биле дөгээрин оралдажып турар. Авиатюрячи планнары-биле кижи төрелгетеин делегейниң чаа дайынныче книр тыртары-биле кыжанып турар үгаан-сарыыл чоктар ам-даа сарыыл кирбээп. Ол бүгүзүн дутайын бис уттуп шыдавас болгаш уттур эргевис-даа чок. Коммунистиг партия, Совет чазак бистиң Төрээн чуртувустуң камгалалы бүзе шапгыртнае болзун дээш бүгү-ле чүвени кылып турар. Социализм чурттарының дем каттыштырылгазының күчүзү дайын авантюраларының кыпсыкчыларының оруунга кезээде ажыл эртинмес моолдак болур. Бис боттарывыстың күштеривиске бүзүредиг бис, боттарывыстың келир үевиске бүзүредиг бис, коммунизмниң тиилелгевиге бүзүредиг бис. (Адыыш часкаашкыыны).

Эргим өнүүктер! Даштар кижилерден үр чыдар. Ынчалза-даа чогумна харын кижилер, үүгле кижилер эрес-маадырлыг чорукка хамаарышкан бүгү-ле чүвеге өлүм чок уткашыларны берип турар. Маадырларның эрес-маадырлыг чоруу Мамаев курганның даштарын өлүм чок болдургаи.

Чылдар болгаш он-он чыдлар эртер. Бистиң кижилериниң чаа салгалдары солуур. Ынчалза-даа маңаа, тиилелгениң өндүр чаагай тураскаалының баарынга, маадырларның уругларының уруглары, оларның-даа уруглары келир апаар. Маңаа чечектерни салыр болгаш үениң дугайын бодап, келир үениң дугайын күзеишээр. кижилер амыдыралдың мөңге одун камгалавышаан, өлген кижилерни сактырлар.

Сталинград тулчуушкунунуң өлген болгаш дириг маадырларынга, бистиң Совет Төрээн чуртувус дээш дайылдажып турган бүгү кижилерге мөңге алдар! (Адыыш часкаашкыыны).

Күш-ажылдың маадырларынга, бистиң үениң кижилеринге, коммунизм дээш улуг тулчуушкуниуң киржикилеринге алдар! (Адыыш часкаашкыыны).

Октябрьның тиилеттирбес туугу толгереэни! (Дыммиттиг адыыш часкаашкыыны).

Бүгү делегейге тайбың делгереэни! (Дыммиттиг адыыш часкаашкыыны).

1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Советиниң доктаадыры болза:

1 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киргеген 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджезин Эвилелдиң Совединиң болган Национаддар Совединиң план-бюджет болган адырлар комиссиларының илеткелдерин ёзуглар хүлээп алган өскерилелгелер-биле, ишаныларта, оргулгалар талазы-биле 123.911.922 муң рубль түңге болган чарыгалар талазы-биле 123.603.547 муң рубль түңге, оргулгалары чарыгалардан 308.375 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаар.

2 чүүл. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге күрүне болган кооператив бүдүрүлгелериндеп база организациялардан оргулгалары — саврылга үлүдүрүүн, кол бүдүрүнге фондулары дээш төлевирин болган саарылга хөреңгелерин, арыг оргулгадан шилчилгелерни, олча-ажык үлүдүрүүн болган социалистиг ажыл-агыйлардан өскө-дээ оргулгаларны — 112.766.136 муң рубль ниити түңге доктаадыр.

3 чүүл. 1968 чылда Күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын анналадырарынга—аар үлетпүрүү, тудуг индустриязы, чиик болган аъш-чом үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйны, транспортту, чурттала-коммунал ажылагыйын болган улус ажыл-ишиминиң өскө-дээ адырларын улам ыңай хөгжүдеринге чарытталдарны—50.193.411 муң рубль ниити түңге доктаадыр.

4 чүүл. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге социал-культура хемчегларин—бүгү-ниити өөредилгениң школаларын, техникумнарын, дээди өөредилге черлерин, ортун-шилчилел албан черлерин, профессионал-техникалыг өөредилге черлерин, библиотекаларын, клубтарын, театрларын, варьеталарын, радио дамчыдыларын болган чыдымышкыны база культура талазы-биле өскө-дээ хемчегларин; аннаалгаларин, уруглар яслиларин, санаторийлерин болган кадык камгалалының база куш-культура талазы-биле өскө-дээ хемчегларин анналадырарынга; пенсиналарга болган пособиелерге доведилдерин—45.807.639 муң рубль ниити түңге, оон иштинде социал страхованиениң күрүне бюджединиң талазы-биле 13.624.367 муң рубль түңге доктаадыр.

5 чүүл. 1968 чылда совет улустуң чаагай амыдыралын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчегларин чорударынга 6.025.000 муң рубльди киирер.

6 чүүл. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге чурттуң камгалалынга доведилдеди 16.700.000 муң рубльге доктаадыр.

7 чүүл. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге күрүне эрге-чагыргазының органнарының, күрүне аргелелиниң органнарының, судтуң болган прокуратуриниң ажаалда-тежээлиниг дөведиледи 1.531.628 муң рубль түңге доктаадыр.

8 чүүл. 1968 чылда эвилел бюджедин оргулгалар талазы-биле 69.898.274 муң рубль түңге болган чарыгалар талазы-биле 69.589.899 муң рубль түңге, оргулгалары чарыгаларындан 308.375 муң рубль ажып турар кылдыр бадылаар.

9 чүүл. 1968 чылда эвилелдешкен республикаларның күрүне бюджеттерин оргулгалар болган чарыгалар талазы-биле 55.214.873 муң рубль түңге бадылаар, оон иштиңден эвилелдешкен республикаларның айы-биле:

	муң рубль-биле
Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы	28.736.592
Украин Совет Социалистиг Республика	10.295.722
Белорусь Совет Социалистиг Республика	2.210.781
Узбек Совет Социалистиг Республика	2.344.248
Казах Совет Социалистиг Республика	4.239.878
Грузин Совет Социалистиг Республика	1.018.349
Азербайджан Совет Социалистиг Республика	1.104.562
Литва Совет Социалистиг Республика	1.021.768
Молдав Совет Социалистиг Республика	626.136
Латви Совет Социалистиг Республика	930.939
Кыргыс Совет Социалистиг Республика	641.026
Таджик Совет Социалистиг Республика	581.357
Армин Совет Социалистиг Республика	684.320
Туркмен Совет Социалистиг Республика	544.758
Эстон Совет Социалистиг Республика	474.446

10 чүүл. 1968 чылда эвилелдешкен республикаларның күрүне бюджеттериниң ниити-эвилел күрүне үндүрүглериден болган оргулгаларындан шилчилгелерни дараазында хемчээдерге бадылаар:

а) саарылга үндүрүүнүң талазы-биле киирилгелерден: РСФСР — 24,5 хуу, Украин ССР—30,4 хуу, Белорусь ССР—67,8 хуу, Узбек ССР—100 хуу, Казах ССР—100 хуу, Грузин ССР—80,9 хуу, Азербайджан ССР—93,3 хуу, Литва ССР—82,8 хуу, Молдав ССР—32,7 хуу, Латви ССР—13 хуу, Кыргыс ССР—89 хуу, Таджик ССР—100 хуу, Армин ССР—95,4 хуу, Туркмен ССР—100 хуу, Эстон ССР—68,8 хуу;

б) күрүненің хостуг эргилин турар иштики ойнаашкынның чөшкиннерни 1968 чылда тараткан түңүлел—50 хуу;

в) чоңдан тыртар олча-ажык үндүрүгүнден Азербайджан ССР-ниң болган Армин ССР-ниң күрүне бюджеттеринге—100 хуу.

1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хемчүдериниң Күрүне плезында көрдүмген хемчегларин анналадырарын хаддырары-биле Узбек ССР-ниң Күрүне бюджединге 188.120 муң рубльди, Казах ССР-ниң Күрүне бюджединге 924.480 муң рубльди, Таджик ССР-ниң Күрүне бюджединге 29.427 муң рубльди болган Туркмен ССР-ниң Күрүне бюджединге 59.198 муң рубльди 1968 чылда эвилел бюджединиң хөреңгилеринден үндүрүп бээр.

11 чүүл. 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге Эвилелдиң Совединиң болган Национаддар Совединиң доктаамал комиссиларының: план-бюджет, үлетпүр, транспорт болган харылаза, тудуг болган тудуг материалдар үлетпүрүүнүң талазы-биле, көдээ ажыл-агый, кадык камгалал болган социал хандырылга талазы-биле, улус өөредилгелин, әртем болган культура талазы-биле, өөдүг болган амыдырал хандырылга талазы-биле түңнелдеринде киирген саналдарын болган сүмелерин, а ол шинаан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга денутеттарының киирген саналдарын болган сүмелерни көрүп, ол талазы-биле чөгүүр шиитпирлерин хүлээп алырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дагзыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың октябрь 12.

1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезининң дугайында отчёттуу бадылаар дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Соведи 1967 чылдың октябрь 12-де дараазында доктаалды хүлээп алган.

1966 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезининң дугайында отчёттуу оргулгалар талазы-биле 106.297.290 муң рубль түңге болган чарыгалар талазы-биле 105.577.097 муң рубль түңге, оргулгалары чарыгаларындан 720.193 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаар.

Таныжып турар

СЭКП Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң «Совет улустуң чаагай чоруун улам ыңай бедидер хемчеглер дугайындаа» доктаалын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ол доктаалдыг хамаарыжыкан чарыктарын база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү Сессиязының материаллдарын Чөөн-Хемчик районунуң Чадаана көдээ Совединиң девискээринде калбаа-биле таныжып турар.

Төп суурнуң кварталдарынга, фермаларга, бригадаларга 27 иезек черге дуралдарны, бесседаларны парторганизациянның көдээ Соведтиң шугуму-биле организастап чоруткан, анаа 700 ажыт кижи киришкен. Оон ыңай шала парторганизациянның хой санныг агитаторлары тус-тус участоктарда ажыдап чоруп турар.

Кижи дугайында деңнечи сагыш салыжыкыны ирги Коммунистиг партияга, Совет чазакка сеткилиниң ханызындан улуг өөрүшкүүң колхозчу ажыл-ишчилер таныдылга болгаш бүгү черлерде илертейлеп турар. Маңнаа чижек кылыр артельдиң хөлчүн колхозчузу 85 харлыг пенсионер Хойлараактың чүгээлиг коргузергелде чоткар.

— Совет чазаамның улуг сагыш салыжыкыныл чугаалап-даа четпестир мен. Кырган мен бээн Улуг Октябрьның улуг Ленининң ачызында, чырык оран бажыңныг, аңаа олурда ам оорар аксы пенсиялыг, магалыг чурттап чор мен. Ам чаа доктаалды дыңнаан, өөрүшкүүмүг илередир чечен сес-даа тыппас-тыр мен. Улуубиле четтирдим! Оон ыңай кырган мен ажы-төлүм-биле кады Совет эрге-чагырганың 50 чылын база байырлаар. Мыңыыт өйде чурттаары кыртаннарга-даа өөрүнүүт, аныжитартада соруктуг-дур—деп, ирей чугаалаан.

М. БАРЫНДАЙ.

БҮЗҮРЕЛДИИН ИЛЕРЕТКЕННЕР

Чоокта чаа өлүк тыныш талазы-биле республикада кол черий эдлеп турар, Тожу районуң аңчыларының слёдун болуп эрткен. Аңаа «Эрткен аңныыр сезонунуң түңнелдеринің болган 1967—1968 аңныыр сезонунуң соруглаарының дугайында» илеткелди район Совединиң күүсенонунуң даргазы эш Тамдың-оол кылган.

— Партияның Программазында бижиттинген «Бүгү чүвен киженге, кижиниң чаагай чоруунга» деп өвдүр бедик кыйгырыгның амыдырапда чайгылыш чон болганы турарын партия Төп Комитединиң сентябрь Пленуму база катап бадыткады. Партия болган салыжыкыны кижи дугайында сагыш салыжыкынынга харыы кылдыр юбилейлиг чылдың бедиктеп социалистиг хүлээлгелерин районуның бүгү ажыл-чонаары эрестиг күүседип турарлар. Мал бажы өстүрериниң планы ажыр күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үеэ-биле денээрге эът бүдүрериниң хемчээли 54 хуу, сүт—10 хуу, дүк—160 хуу өскен. Күрүнеге саткан кодээ ажыл-агый продуктуларының хемчээли база-да эрткен чылдыңдан хой болган. Ынчаарга өлүк белеткелиниг хамаарыштыр алдынган социалистиг хүлээлгенің күүселдези бистиң аңчыларывыс, балыкчыларывыс силерден хамаарыжыр. Өлүк белеткелиниң талазы-биле республикада бистиң үлүг-хуувус улуг болгай—деп, илеткелчи чугаалаан.

Од шын. Районнуң ажыл-агыйының кол үгланышкынны маз ажылы аварган болза-да, республика маштавы-биле алырга Тожу өлүк болган балык белеткээр кол районнарының бирээзи болуп артпышаан. Маңаа холбаштыр чаңгыс чижектен көргүзүп болур. Бир эвес республикада белеткеп турар маз продуктуларынга районнуң үлүг онза 1—2 хуу (тодаргайлаарга. эът—1,5 хуу, сүт—2 хуу, хүн—0,5 хуу) болуп турар болза, республикада өлүк тыныжының 30—40 хуузу, балыктың 50—60 хуузу Тожуга онаажыр. «Чымчак алдын» белеткээрнитге районнуң кайы хире үлүг ролдуг болуп турары үетүзүк айытыгган факт тодаргай хереглиел турар.

Эртыен аңныыр сезонунда район өлүк белеткелиниң планын чүгле 67,4 хуу күүсеткен. План күүсеттинизинің «өлүк дүжүү багай болгаш ээр хөөннерни илеткелчи болгаш хуралга санал бергеннер бурүү шаап көргеннер. Чамдык черлерге кинь. дииң ховар-даа турган болза, аңныыр-тыныш ажылын болуп чогуурү-биле организастап. ыяшгын баштайгы үшүшкүнүлеп келген аңчыларны катап аъткарып турган болза, өлүк планы күүсеттинин болуп турган. Иштинги-биле сезон дургузунда бир аңчының тыпкан өлүү чүгле 175 рубль болган.

Ынчаарга аъттанган аңчы бүрүзү Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Даржаа Эрестол, хоочун аңчылар Ленин орденниг Ак Мырааа биле 80 харлыг Ак Тола, кержээн аңчы Ак Шимизай, дургулгалыг аңчылар Мерген Ондарый. Маңыгы Эзирлеп болган районнуң оон-даа өскө мурнакчы аңчылары ышкаш аннаан болза, илеп ажыр күүсеттинер турган. Оларның кижи бүрүзү ийи-үш сезонның иштинги күүсеткен.

Бо чылдың бирги кварталында өлүк белеткелиниң планы 180 хуу ажыр күүсеттинген шилчилзиниг тыныштың эң кырыысалгалыг кампаниязынга белеткелиг чоогуур үезинде чоруттаанын күүсеп тыныш ажылының организазе чок эгелеп турарын слёдүүн киржинчилери чидин-биле шүүмжүлээнер.

Бо талазы-биле байдал Сыстыг-Хемниң куранныыр-тыныш черинде онза шуптеринг. Анчы үезе Тожуның кайы-даа ажыл-агыйының аңчылары мракны тайга, Тожу районуның аңчыларының слёду болуп эрткен. Аңаа «Эрткен аңныыр сезонунуң түңнелдеринің болган 1967—1968 аңныыр сезонунуң соруглаарының дугайында» илеткелди район Совединиң күүсенонунуң даргазы эш Тамдың-оол кылган.

— Партияның Программазында бижиттинген «Бүгү чүвен киженге, кижиниң чаагай чоруунга» деп өвдүр бедик кыйгырыгның амыдырапда чайгылыш чон болганы турарын партия Төп Комитединиң сентябрь Пленуму база катап бадыткады. Партия болган салыжыкыны кижи дугайында сагыш салыжыкынынга харыы кылдыр юбилейлиг чылдың бедиктеп социалистиг хүлээлгелерин районуның бүгү ажыл-чонаары эрестиг күүседип турарлар. Мал бажы өстүрериниң планы ажыр күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үеэ-биле денээрге эът бүдүрериниң хемчээли 54 хуу, сүт—10 хуу, дүк—160 хуу өскен. Күрүнеге саткан кодээ ажыл-агый продуктуларының хемчээли база-да эрткен чылдыңдан хой болган. Ынчаарга өлүк белеткелиниг хамаарыштыр алдынган социалистиг хүлээлгенің күүселдези бистиң аңчыларывыс, балыкчыларывыс силерден хамаарыжыр. Өлүк белеткелиниң талазы-биле республикада бистиң үлүг-хуувус улуг болгай—деп, илеткелчи чугаалаан.

Тожуның аңчыларының слёдундан

Од шын. Районнуң ажыл-агыйының кол үгланышкынны маз ажылы аварган болза-да, республика маштавы-биле алырга Тожу өлүк болган балык белеткээр кол районнарының бирээзи болуп артпышаан. Маңаа холбаштыр чаңгыс чижектен көргүзүп болур. Бир эвес республикада белеткеп турар маз продуктуларынга районнуң үлүг онза 1—2 хуу (тодаргайлаарга. эът—1,5 хуу, сүт—2 хуу, хүн—0,5 хуу) болуп турар болза, республикада өлүк тыныжының 30—40 хуузу, балыктың 50—60 хуузу Тожуга онаажыр. «Чымчак алдын» белеткээрнитге районнуң кайы хире үлүг ролдуг болуп турары үетүзүк айытыгган факт тодаргай хереглиел турар.

Эртыен аңныыр сезонунда район өлүк белеткелиниң планын чүгле 67,4 хуу күүсеткен. План күүсеттинизинің «өлүк дүжүү багай болгаш ээр хөөннерни илеткелчи болгаш хуралга санал бергеннер бурүү шаап көргеннер. Чамдык черлерге кинь. дииң ховар-даа турган болза, аңныыр-тыныш ажылын болуп чогуурү-биле организастап. ыяшгын баштайгы үшүшкүнүлеп келген аңчыларны катап аъткарып турган болза, өлүк планы күүсеттинин болуп турган. Иштинги-биле сезон дургузунда бир аңчының тыпкан өлүү чүгле 175 рубль болган.

Ынчаарга аъттанган аңчы бүрүзү Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Даржаа Эрестол, хоочун аңчылар Ленин орденниг Ак Мырааа биле 80 харлыг Ак Тола, кержээн аңчы Ак Шимизай, дургулгалыг аңчылар Мерген Ондарый. Маңыгы Эзирлеп болган районнуң оон-даа өскө мурнакчы аңчылары ышкаш аннаан болза, илеп ажыр күүсеттинер турган. Оларның кижи бүрүзү ийи-үш сезонның иштинги күүсеткен.

Аңныыр сезонунга белеткелдиң организазе чок болганы дээш республиканың аңныыр-тыныш эргелиниң начальниги эш Оолакчы адынга чидиг шүүмжүлелдиң болганын демдегээр херек:

Слёткө санал берген аңчы бүрүзү юбилейлиг чылда хой үүлеин бүдүрер дээш бодунга бедитвен хүлээлгени ап, социалистиг чарышка бот-боттарын кыйгыржып турганнар.

— Эртыен чылын өлүк планывың күүсеттинизининң кол чыдыгланы ап-өлүк байлак ыракы тайга сыныарга четпейн турарывыста деп бодаар мен. Оны бодаза эки. Оон аңчыда ондатра дээш ышкаш чамдык аңнарны өлүрүп аңнаар шергежээн кижилерни түскайлап тургузар болза эки. Юбилейлиг чылда куранныыр аңчызы эш Маңыгы Эзирлеңни социалистиг чарышка кыйгырып. ону черле аңнар дээш күүсеткени алдын—деп. «Май 1» колхозтуң тергиин аңчызы эш Мерген Ондарый чугаалаан.

Районнуң «Совет Тыва» колхозунуң аңчыларының юбилейлиг чылдың аңныыр сезонунга кончаар белеткеңгенининң дугайында ында партком секретары эш Чигжит слёттүң киржинчилериниг тодаргайы-биле чугаалаан. Колхозтуң баштаар черн аңчыларның бүгү негелдезин хандырган. Оларның ааз ораныпга одаар ыяжын бедип дүжүргеп. Аңчыларның хураанын чымыдыргаш, бүгү аңчыларны түс-түс авеноларга хуваап, оларның аразында социалистиг чарышты организастаан. Аңчыларның өртүзүнге кижилерде ажылын күштелдирери-биле алаэн ажылдарны кылган болгаш тайгага баргаш дыштанарын хараар кижилерни бо чылын аңнатпас деп шиитпирни баштаар чер үндүргеп. Бо бүгүнү дыңнатпышаан эш Чигжит:

— Бистиң 70 ажыг аңчыларывыс оңаа, сергек аъттанып эгелээнивис. Октябрь байырлалының хүннеринде аңчыларның турагларынга агитаторларны үндүрүп, байырлалдың аңыр-мендизин чедирбишаап, түс-түс черлерге митингилерни эрттирерни шиитпирлээн бис—деэн.

Район бо чылын күрүнеге 224 муң рубльдиң өлүүн дужаар хүлээлгелиг. Тожуның аңчылары юбилейлиг чылда эки шинарлыг хой өлүктү күрүнеге сөңнээр талазы-биле тодаргай хүлээлгени ап, республиканың бүгү аңчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

С. МААДЫ,
«Шынның» түскай корр.

Чем кылыры белеп эвес ажылдарның бирээзи. Ынчалза-даа Азас сес чыл школазының повары Лида Дупчук бо ажылга мергежий берген. Ол хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Дурзулгалыг поварның белеткээн чемин чип өскен өөреникчилерниң чамдыызы школаны шагда дооскаш Төрээн чуртунга ажык-дузазын чедире бергеннер.

Азас сес чыл школазының поварынга ол 1951 чылдан бээр үзүк чок ажылдап келген.

— Школачылар дөгерези мээң уругларым ышкаш алар-ганнар. Үстүкү класстың өөреникчилери мээң идепкейлиг дузалакчыларым —деп, ол чугаалап олурар.

ЧУРУКТА: повар Л. Дупчук. К. ЧООДУНУҢ сөзү болгаш фотозу.

ЧУРУКТА: «Межегей» совхозтуң № 5 бригадазында ажылдап турар солдат чолаачылар (солагай талазындан) Джамбул Бочоришвили, Василий Шадрин, Николай Шекунов, Юрий Шупер олар хүн бүрүде ийи ажыг норманы күүседип турарлар.

Күш-ажылга бедик үлегер-чижекти көргүзүп турар ол солдаттарны совхозтуң администрациязы акша-биле шаннаан.

А. АЙРНИҢ фотозу.

АГИТКВАРТИРАЛАР

Чоннуң өртүзүнге аңыл чорудуп, оларны аңыл-агыйга мобилизастаар дээш кызымак ажылдаарга, оон чорудулгазында чаа чүүлдер черле тыптып келгилээр. Ынчангаш аңыгга эптиг чаа хевирлерни чамдык черлерде тып-даа тургулаар.

Барлык суурда херээженнер чөвүлелиниң (даргазы А. Кара-Сал) немиггүнмери бо талазы-биле аажок чүткүлдүг, ынчангаш суурда чурттап турар чоннуң өртүзүнда масса-политиктиг ажыдың чорударының бир чаа хевирин ажыглап турар. Ол чүл дээрге, янзы-бүрү агар айтырыгларга хамаарыштыр суурнуң чонун, чижээ, клубка чыып, бүгү суурга чарлап кылып турбас төлээде, суурнуң иудуинчуларын кварталдар аайы-биле 14 участокка үскен болгаш ол участоктарның кижилери херектиг апарганда чыгып турар түскай агитквартиралыг. Мындыг агитквартираларны бо чылдың августа айда тургускулаан белгаш чамдык ажылдарны кылган.

Чижектер бо-дур: В. Иргит даргалаан Барлыктың №1 агитквартира аңылы планныг, ол планын ёзугаар чөвкта чаа чурум үрээн кижилерни чугаалаашкын көргеп. Ынчаарга Комсомолдуң № 1 агитквартирага (даргазы эш С. Дүкермаа) аңгаап алышкынын үезинде тарга камгалалыкынга холбашкан айтырыгны чугаалашкан, тодаргайларга бо агитквартирага хамаарышкан кварталдың чурттакчылары боттарының хуузунда малдарын кадарар талазы-биле чуруумну сагыырын аңаа көрген.

Агитквартираларның бирээзинге хой-ниитиниң черимге кижи бодун канчаар ап чөрүүр ужуруугуя деп төмага беседаны кыпган. Моон сөңгаар планкап турарындан алырга, агитквартираларның аайы-биле янзы-бүрү темаларга лекцияларны, бесседаларны чоруткулаар, ол херекже партия совет ажылдакчылар, башкылар, эмчилер, зооветеринария ажылдакчылары, тодаргайларга көдээ интеллигенция хаара туттунар.

Оөң-биле кады квартадың чурттакчыларының аңыгырал хандырылгазынга хамаарышкан чүүлдерни база агитквартираларны дамчыштыр шиитпирлеп ап турар. Чижээлээрге, социалистиг чарыштың айтырыын, чурум сагыжыкынын, арыг-шеверниң болгаш уругдар кижизидилгезининң айтырыгларын участоктуң чурттакчылары чыгны тыртып алгаш, ону чугаалажып, шиитпирлеп алыр.

Агитквартираларны аңыгнап турган аңыдаарга, ылаңгыя кожа чурттап турар эш-өөрү чүве чугаалаан азы шүүмжүлээн болза, оөң дээштии эки болгулаар. Мындыг чижекти ында чугаалап турар—Ак-Довурактан херээжен Х. Сүрүң аңаа чеде бергеш, арагалап, кижилерге чайчып чөрүп турган. Ону агитквартирага чугаалашкын, сагындырыгны берген соонда, оөң талазындан чурум үрээр чөрүп читкен.

С. САЛЧАК.

Херээженнер слёду

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Чоокта чаа Тээли суурга Бай-Тайганың херээженнериниң слёду болуп эрткен. Ыскга илеткелди Таисья Сапчаевна Тюлюш кылган. 12 санал берген эштер херээженнериниң социалистиг тургузуушкунга улуг ролюн демдеглевишаан, юбилейлиг чылда оларның чедип алган түңнелдерин анализтеп көрген. Слёткө мурнакчы херээженнерге 24 өртектиг белектерни тывыскан. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында херээженнер чөвүделиниг райкомнуң болгаш райкүүсекомнуң Кызыл тугун база Хүнүлелел биижиин оөң даргазы эш Бичелдей Болатка тывыскан.

Слёткө Барыын-Хемчиктеп Ямбиль Сержиимаа баштаан төлээлер база киришкен. Даараныгының болгаш аъш-чем аймагның делегезин чыыткан чон улуг-биле сонуургап көрген.

А. АДЫГБАЙ.

1967 ч. Октябрь 17.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

РОССИЯНЫҢ УЛУСТАРЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЙЫРЛАЛЫ

Россия! Бо сөсту аландарга делгем деңнеэзирлер, шолээн чоргаар ырлар, чаагай сагыш-сеткилдин күүдүү чайгалар-ла сагышка кирип келир. Делегейнин кырынга Улуг Октябрьның түгүн белик коюргеп Россияны долганыр хостуг совет кижилер сырый катыжканы аңаа бир чүве эвес. Улуг Ленин Россияга төрүттүгеп.

РСФСР-ниң культуразының болган уран чүүлүнүң хүниннерине киржирп-биле ыракы Камчаталан бууруп баштыр Кавказ сыныарының электеринге чедир, мөңгүнелчек Чукотказан ак-көк Балтиканың эриктеринге чедир салым-чаланның кижилерин төлээлекчилери пайысылаза чедип келген. Сентябрь 29-та Кремльниң Съездилер Ордузунга РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң болгаш бот-тывынгыр артистеринниң концерти болган. Конперт өгелээринде мурнунда ССРЭ-ниң улустуң артизи М. И. Царев Россияның культура ажылдакчыларынын мурнуунан сөс алган, бистиң чедиишкиннеринге болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чогаалыкчы интеллигенциязының дээш сагыш салыжыкынында деп бадыткаан.

Кремль Ордузунуң кайгамчык улуг сценазы ажыттынарга С. Туликовтуң «Ленинни дыңнап чоруңар!» деп ырызы чаңгыланып үнген. Ол ырының «Ленинниң өөредиин өдерген улус шын орулуу тывар» деп сөстери чүректерге сиңип. Бо хүннерде ук өөредиг ёзугаар чүү чүвелиг, кандыг апаргаывысты сактып келгеш, совет кижи бүрүзү улам сорук кирип, чоргаарал хайыгып каар турган.

Иниги ыр коллективниң кай-ла хөөнүн иштинде кол хормейстер, ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Соколовтуң улуртулгазы-биле Москва, Ленинград, Челябинск, Саратов, Курск, Краснодар, Ставрополь, Брянск, Рязань, Горький областардан шилиттиниң келген ыраажыларлан тургускан. Ол хоргa Россия федерациязының автономнуг республикаларының келгилээн уран чүүл төлээлекчилерин база киришкен. Кремль спеназынга ийи муң хире кижи составтыг янзы-бүрү хептиг иниги ыр коллективи турунгарга ол көрүштүг деңнешки дег чүве чок ышкаш санныырар. Янзы-бүрү он-базының шеверлеп өрээн букет-даа аңаа четпес мынаан. Ол иниги ыр коллективинге Тываның төлээлери база бар. Олар болза Кызылдың «Чечек» деп ансамблиниң таңны болуунун ооллар болгаш кыстарлыр. Кремльниң Ордузунга болган бо концертиң номер бүрүзү-зе Россияның чоңнуга Совет эрге-чагырга оюну бергенин чечен тайызырлап турган. Башкирлер, татарлар, кабардиннер, осетиннер, якуттар, буряттар, тыналар, непептер, карелдер, калмыктар, удегейлер болгаш нифхилер — барык-ла Россияның бүгү-ле акыдуңна улустары боттарының Октябрьдың төрүттүнгеп уран чүүлүн көргүскеп.

Программаның кол черинде улуг орус улустуң уран чүүлү. Оон улустуң иниги ырлары уран чүүлүн магалыг каззын, оон хой талалының көргүскеп. Анаа делгем оргаар үнүг Сонгу чүктүн хору (иниги ыры), он-базының чонар лин дег Уралның хору, таланчыг хонг үнүг Волганың хору, чеэштелчек каас чараш Пятницкий аттыг хор коруккчүлерин магадаткан.

Россия Федерациязында чурттап турар хой национаддарның көргүскен уран чүүлүн кижи кайгап ханнас. Чон бүрүзү-зе болуунун онзагай уран чүүлү-биле социалистиг культуразын бараалгаткан. Ыракы Сахалин ортулуктан келген нифхилер амыырапының кол адыры — аннаыр ажылын уран арга-биле көргүскеп. Ынча хостуг күш-ажылдың өөрүшкүүү. чаа амыдыралдың дыызыг сулаалары биллиинин турар. Сонгу чүктен келген улустар база-ла чурталгазының бир кол адыры болур иви мал-биле холбашканын бүүредип турганнар. Башкир АССР-ден келген таңны ансамбли «Отуушкун» деп таңныны теве бээрге Россияның улустары Улуг Октябрьның чырык херелиниң ачызында культуранның кайы хире бөлик чаалзие уне бергени көрүкчүге дораан биллине бээр.

Янзы-бүрү национаддар боттарының уран чүүлүн чонга бараалгадып турда, нацпя бүгүзүнге эргим. чоок, оларның аразында ниитилешкек идеялар бары хостуг турар. Ол болза хамыктың мурнунда революция дугайында чогаалдар-дыр. Ол дээрге Г. Свиридовтуң «Коллуглуушкунуут ораториязы», В. Мураделяниң «Революция эгелиг» деп чаа ырызы, Москва чоогунун бот-тывынгыр артистеринин тургусканы «Панфиловчулар дугайында хореография поэмазы»-дыр.

РСФСР-ниң культура болган уран чүүл хүниннерине делегейге сурагжаан артистер М. Плисецкая, Н. Фадеечев, В. Атлантов, Л. Зыкина, Э. Хиль болгаш өскелер-даа киришкен.

Автономнуг республикаларга болгаш областтарга тургускан таңныларны болүк хореографтыг ансамблер кыдыр кыска хуусаа иштинде тургусканы онзагай болган. РСФСР-ниң сонгу болгаш чоон таланыларын келгеннер — нифхилер, якуттар, непептер, буряттар, тывалар болгаш чукчалар бир ай сюитага киришкеннер. Ында «Эзедек шыгыраашы» болгаш «Чылгычылар» деп тыва таңныларның кол-кол элементилери көскү черни эвелеп турар.

Бурунгу Кавказта хой национаддыг аңы-чыламышкы улустар чурттап турары биске биллингир. Даг чурттуларның эрес капшагайы, дидим чоргаары оларның таңныга казыргы дег ужугун турар ооллар, кыстарының аажы-чанныган илерей бээр. Кабардин-балкалар, сонгу осетиннер, чечен ингуштар, дагестан чурттулар, карачаевтер болгаш черкесетер боттарының уран чүүлүн көргускеннер.

Ийи чыл ажыг уе дургузунда үргүлчүлээн. Октябрьның 50 чыл ооңга турасказаткан фестиваль чоннуң орулуунан хой-хой талантыларны илереткен. Кострома областының демир оруучузу Л. Крюгтуң ог-бүленнең ансамблин тургускан. Оон составында бодуу, калайы ийи оглу болгаш уруу. Олар хаматы лайынга турасказаткан ырларны соок омаштар-биле шимеп үнүрүп тургаш, ыяжакчыларга уттундурбас эрткен үеннең чуруумнын чедирип шыдааннар. Карел АССР-ниң таңны болуу каныыг-даа хөгжүм үелегези чокка улустуң таңныын ойнаап, белик мергежилиниң көргускеннер. Тываның хөөмейжилер ансамбли боттарының картырга, сыгыдын бир демнеле салыптарга зал диңмиттиг адыш часкап турган.

Россияның культура болгаш уран чүүл хүниннерин бүгү чалаттырган артистерден тургустуунган ниити хор А. Новиковтуң «Мээң Төрээн чурттум» деп ырызын ырлаптарга көрүкчүлер оларга каттыжып, шүүлтү туруп келгеш, ырны төңдүр ырлааннар.

Россияның культура болгаш уран чүүл ажылдакчылары Москва хоорайга эртеп көргүлеге Октябрьның 50 чылынга боттарының отчёдун бергеннер. Көрүлге үезинде хой национаддыг Россия Федерациязының уран чүүл төлээлери пайысылаанын янзы-бүрү бүдүрүлгелеринге, өөредилге черлеринге оон-биле ужуражылгалар кылган. Пайысылаанын библиотекаларынга, клубтарынга Россияның культура болгаш уран чүүлүнге турасказаткан ончулга конференцияларын, оон делегелгелерин организастаан. Москваның төп делгелге залынга «Совет Россия» деп чурукчулар делегезин база ажыттынган. Ында тыва чурукчуларның, уран шевер сиңбикчилерниң ажылдарын база делгээн.

Россияның чогаалчылары, композиторлары хой үлаа чон-биле ужуражылгаларны кыдып, улуг өбилейге боттарының чогаадыкчы отчёдун тайызырлааннар.

М. ХОМУШКУ,
Тыва АССР-ниң культура министри.

Партия өөредилгези

ПОЛИТИКТИГ ЭКОНОМИКАНЫ ХАНЫ ӨӨРЕНИР

Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының планнарын амыдыралга боттандырбышаан, иниилел будурулгезин хөгжүтүшаан, совет кижилерниң материалдыг чагай байдалын улам бедитишаан, бистиң партивис марксчеч-ленинчи эртеминиң ажыткаш экономиктиг дүрүмнерни билдилиг ажыглаарынга даянып турар. Экономика — коммунизм дээш демисселдиң кол ареназы. Партияның XXIII съездизиниң, СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь (1965 чылда) Пленумнарының шиитпирлери, будурулгенниң планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг берииишкинниң чаа системазынче шилчиишкин экономиктиг дүрүмнерниң быжыг үндезинниге даянган.

Мынчангаш ажылчы чонналрның талбак массазы марксизм-ленинизмниң экономиктиг теориязының талазы-биле хаяы билиглиг турары ооң чугула. Экономиктиг билиглерни хаяы шиңгээткен түлүм-на кижи бүрүзү партияның политиказын эки билир, ооң амыдыралга идепкейлиг боттандырыкчылары болур ужурлуглар.

Экономиктиг билиглерге сонуургал дыка өскен. Оларны пропагандаларынга кол черни партия өөредилгези ээлээр апаар. Бо чылын Тываның коммунистериниң дыка хөй кезии политиктиг экономиканы өөренир эгелээн. Дыка хөй кижи политиктиг экономияны бир-ле дугаар өөренир. Ынчыг болганда пропагандистериниң болгаш дыңнакчыларның талазындан ону эки шиңгээдип алыры-биле холбашкан бергедээшкиннер тургулзар апаар. Ону барымдаалаш, политиктиг чырыдыышкын Бажыңы марксизм-ленинизмниң үндезинниериниң школаларынга эргежок чугула сүмелерни болгаш программаның аңгы-аңгы кезектериниң талазы-биле тематиктиг ажылдап кылган түүлдерин дуза кылыр бээр.

Партия өөредилгезиниң системазынга политиктиг экономияны өөренирииниң чамдык дүржүлгалары бистө бар. Эрткен өөредилге чылында марксизм-ленинизмниң үндезинниерини өөренир школаларының — 610, кежээки университеттиң — 120 дыңнакчылары политиктиг экономияны өөренген-болгаш бот-өөредилге-биле өөренип турган чүве ажыг кижи базала ол эртеминиң чамдык айтырыгларын сайгарып шиңгээттеп.

Ортумак звенонуң школаларында ажылдап турар чамдык пропагандистерниң дүржүлгазы черле өөрүчүг. Курбанкының партия организациязының чанында марксизм-ленинизмниң үндезинниерииниң школазының пропагандизи Е. Ф. Калюжный, Статистика эргелелиниң партия организациязының чанында база шыдыг школаның пропагандизи Н. И. Иконников, «УТКА 25 чылы» совхозта — Б. И. Горячев, «Чыраа-Бажы» совхозта — Д. С. Оолак оларның ажылы солуи болган. Бо школаларда кичээлдер солуп, теория талазы-биле материалдарны коллективтеринге херек кырында ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр, политиктиг экономияны өөренирииниң идепкейлиг хевирлери болур — практиктиг даалгаларны күүседири, эш-хуунуң дискуссиязы-биле сыры харылзаалыг эрттирип турар.

Чижээ, пропагандист Горячев «Бот-орулга-чарылга болган орулга» деп теманы өөредирде совхозтуң ажылының дугайында материалдарны чыып, бир болук дыңнакчыларга улаттырган хойну бригадаларның бирээзиниң бот-орулга-чарылгазын ажылдап кылыр, а чамдыктарынга — чер болгаш мал ажылының продуктилге номнарының дениели-биле өөренип эгелээр. Бо таварылгада олар мурнунда өөренип эрткени түүлдерни катаптаар. Ол түүлдер амыдыралбиле, коммунистиг туругзуушкунуң бөгүнгү ажыл-херээ-биле кандыг-даа сыры холбаалыг эвес болуп турар. Оларга, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, даразыңдагы чижеэл темаглкаларны сүмелээр бодап турар бис:

1. Социализмниң экономиктиг дүрүмнери болгаш оларны коммунистиг туругзуушкунуң практиктиг ажыл-херээнге ажыглаары.

2. Баазан-акша харылзаалары болгаш коммунистиг туругзуушкунуң практиктиг ажыл-херээнге ону ажыглаары.

3. Ажыл-агый туругзуушкунуңуң ленинчи принциптери.

4. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын туругзарының чугула проблемалары.

5. Социалистиг будурулгениң идиг берииишкинин бедидериниң проблемалары.

6. Будурулге фондуларын чогумчалыг ажыглаары — иниилел будурулгезиниң орулгалыының чугула фактору.

7. Амгы үениң байдалдарында күш-ажылды эртем ёзугу-биле организастарының проблемалары.

8. СЭКП-ниң XXIII съездизи беш чылдың кол социал-экономиктиг сорулгаларының дугайында.

9. Амгы үе-чадада ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол экономиктиг проблемалары.

10. Социализмниң делегей системазы болгаш ооң хөгжүлдезиниң кол проблемалары.

11. Амгы үеде капитализмниң иниги кризизиниң канылаалы.

Бо теоретиктиг проблемаларны хамаарыкшылдыг-биле өөренип алырда, марксизм-ленинизмниң классиктериниң ажылдарын ынаавыла ханы өөренири болгаш темалар бүрүзүнге хамаарышкан чаа литературалар-биле үргүлчү танышкары неттеттинер.

Эртежок чугула литератураны шилип алырынга ийикпе, азы кандыгбир айтырыгны билип алырынга бергелер туруп келзе, СЭКП райкомнарының чанында партия чырыдыышкынының кабинеттери-биле азы политиктиг экономия талазы-биле консультантылыг болган методиктиг сүмелерниң политчырыдыышкын Бажыңы-биле харылзажыр херек. Ынчаарга партия өөредилгезиниң, бот-өөредилге-биле өөренири ышкаш, ол чугула хевирин шилип алырда, кандыг-даа эрелгейлээшкинни тургускап херек. Чамдык коммунистер бот-өөредилге-биле өөренир ол хевирни шилип алгаш, бүгү өөредилге чылының дүргузунда бодуңуң идей-теоретиктиг деннелин бедидер дээш кандыг-даа оралдажышкын кылбаан болгулаар.

Партия чырыдыышкынының системазында чаа өөредилге чылы эгелээн. Дыка хөй кижи политиктиг экономияны өөренип кирер апаар. Мынчангаш амгы үеде кажан-бир өөренип алган эрги курлавыр-биле өөредилгени эрелгейлээр, чугле кичээл шагы эрттирерни бодаар чоруктан шиитпирлиг уштунар болза эки. Экономиктиг теорияны шингээшкин алырының чедиишкинии, хамыкты мурнай, коммунистиң бодунаң хамаарыкшыр.

В. СУРОВ.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң чанында политиктиг чырыдыышкын Бажыңының эргелекчизиниң орлакчызы.

Бистиң мурнакчыларывыс

1962 чылдан эгелээш Очур-оол Мукур-оолович Куулар хой кадарып, онаашкан ажылынга ак сетки идиг, кызымаккай чоруун көргүзүп келген. Кажан «Совет Тыва» колхоз ажыл апарып, ажаар совхоз апаргында, ол мында ажылын база-ла кезбеан.

Ооң коданында 894 баш ирт чайлаан. Очур-оол Мукур-оолович чайлаш эки үезинде ол ирттерниң одар-белчиирин болгаш суваадын эки таарыштыр кадарганындан деңги немелдези бала шыпаа болаан. Ол ирттерин сезиртир азыраан, дужаанынының сөөлүнде аңаа 891 баш чаа ирттн хүлээдип бергеи.

Чаа түлээн алган ирттерин сентябрьның эзегинде деңнелдирге августа 2 тонна 300 кг ажыг немелде деңнелиг болаан. Ол дээрге совхозтуң хөйжуларының аразында хөвар чедиишкин. Ам мурнакчы хойжу Дештүү-Кожагарда пүүлелеп турар. Ол мында ажаап алган чиңге-тараа шөлүүнүң хөөрүмүнүң болгаш кавар оътуг черлерни эзлештир кадаанга турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Совет кижилерниң чагай байдалын улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» төөлүдүг докталаын танышкаш, ону бүрүмбиле деткип, мурнакчы хойжу Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооң таварыштыр бодуңуң кададында турар ирттериниң күш-деңнелдезин улам-на бедидип, кышка идепкейлиг белетеникин турар.

Кок-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди мурнакчы хойжуның ажыл-ижин үнелеп көргеш, юбилейлиг чылда хойжулар призынга колбаргаи социалистиг чарыштың типлелчиири деп көргеш.

ЧУРУКТА: хойжу О. М. Куулар.

А. КУМАЯК.
Авторнуң фотозу.

ТУДУГЖУ АҢЧЫ

Тожу районнуң «Май 1» кодээ ажыл-агый артелин организастап тургузарынга идепкейлиг киришкен Кол Даажы-Сереннің оглу Даанчык колхозтуң мурнакчы тудугжуларының бирээзи. Коммунист тудугжу он чеди чыл иштинде тудуг кылып келген.

Колхозтуң төвү Ий суурда болгаш сүт-баразан фермазында кол тудугларда ооң киришпээн тудуу барыкла чок. 1949 чылдан бээр Ий суурда культура-амыдыралдың, будурулгениң хөй тудуглары болгаш 150 ажыг чуртталга бажыңы кылдынган. Ол ажылда Кол Даанчыктың улугхуузу кирген.

Юбилейлиг чылда колхозчу тудугчулар кадыкшылыга школазынга бир өөредилге корпузун, башкыларга нэйи аал иштиг чурттаар бир бажыңны кылып берген. Ол тудугларны доозун ажыглалга киниринге Даанчык идепкейлиг коруун көргүскен. Кадыкшылыга школазының коллективи колхозчу тудугжуларның бүдүрүп берген ажылы дээш өөрүп четтиргенин илергейлеп турадар.

Даанчык чүгле бызаачы мергежилди чедип алган эвес, нарын түүлдер кылырынга база мастер. Соңга, хаалга, чаактар болгаш өске-даа газанылга түүлдерни кылып, тудугну ажыглалга киниреринге идигни берип турар. Будурр ажылга мергежилди база чедип алган.

Артельде сураглыг аңчылар хөй. Кол Даанчык оларның одурүүнда база бар. «Совет улустуң чагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунуң докталаын танышкан колхозчуларның иниги хуралынга келир аңныыр сезонунда 400 диңнин колхозунга дужаарын хүлээнгеш, ам аңнап аттанырынга белетеникин чүвәр. Тудугжу аңчы чыл-чылда-ла белетеп келгеш черинге 20—40 киш, 50—200 чедир диңнин кежин дужаап келген. Аңныыр-тывыш талазы-биле беш чылдың ийнги чылында ооң алган хүлээдгези күүсеттинериңе чигжээш түрбас.

Мурнакчы тудугжу аңчының күш-ажылын колхоз баштаар черн, партия организациязы үнелеп, ону шаңнап, мактап келген.

А. ДОРЖУ.

Коллективтиг дуза

Доң-Терезин 8 чыл школазының башкыларының болгаш ажылчыннарының, өөренликчилерни дузаарга улуе. «Шекпээр» совхозтуң Доң-Терезин салбырының ажыл-ижинге хоетуг шагында оларның холу дегбээн ажылы ховар. Хой кыргыыр, чуур, сиген кезер... Чайгы дыштанылга үезинде школачылар 35 тонна будук-бүрүүн баглааннар. Ол малга хоолулуг чем ам малчыннарның кыштагларында бүрүн чеде берген. Хой кадаржып, чылычылап, ивеш саап чайлааннар база бар.

Юрий Гагарин аттыг рукжипаның пионерлери чайгы дыштанылга үезинде 1600 өөредилге узуткап, 60 кисточкаларны кылып, хөй чечектерни өстүрүп экжелгеннер.

Өөредилге чылы организастыг эгелээн, ам ийи ай чыгаа турар. Школа коллективи бо аразында база аңаа олурбаан. 5 тонна ажыг демир кескиндизиин чыгаан. Салбырның тараа шөлүнге улуг воскресник база эрткен. Мурнакчы хойжу Ооржак Агбаанның кыштаанга башкылар шефтеп чораан.

А. ДОПЧАА.
Барыын-Хемчик район.

Немецтер делегейниң ийиги дайынының үезинде Ригадан деңип үнүптерде, вагон заводунуң кол пехтерин үреп каапкан. 1944 чылда ол заводту катап тургузуп эгелээн. Оожум чоруур ыыш поездилерден бө үениң эң чаа поездилерни чогаадып тургузарынга чедир чээрби чыл дургузунда аңаа кайгамчык улуг базымны кылган. Чурттуң демир оруктарынга «ЭР-2», «ЭР-9П» электропоездилер коступ кээп турар. А түскай эртемнигнер улам сайзырааңай бүдүштүг поездилерни чогаадып тургусеп шаан. Бүдүрүлге черн дезельдиг «ДР-1» деп поездилерни бүдүрүп эгелээн, «ДР-2» деп поездилер заводтан үнүптер дей берген, олар шенелде кылып чораан, мындаа чаа четкилеп келген. Шенеленнің түнелдерн эки болган. Чаа «ЭР-22» деп электропоезд тургустунган. Улуг баймралд чылының дөртүү квартальнда завод ону шуудавгай бүдүрүп эгелээр. Чаа техника пегинде алюминий бүдүштүг вагон шенелдеге киреринге белеп болу берген. Ол вагон келир үеде поезд болур. Ам ону бүгү тала-биле шенеп турар.

ЧУРУКТА: келир үениң поездизи. Алюминий бүдүштүг, шенелдеге киирер вагон.

Фото В. НИКОЛАЕВТИН. СЭТА-ның фотохрониказы.

Хөй уругларлыг ивелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КАА-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тожу Оруспай Сергеева — «Кызыл туң» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Даваа Анна Дмитриевна — Тардамның геология-шинчилел бөлүүнүң ажылчыны.

Чоңуу Ямчыкпек Михайловна — Суг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругларын төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мухи Мария Герасимовна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Намдак Көкүлбей Чамыяновна — Суг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кош-Куваи Көк Даржна — «Тес-Хем совхозтуң ажылчыны.

Сыырап Чимитмаа Шорсовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Даваа Кара-Кыс Дамдыновна — Самагалдайда уруглар садының кижизидикчизи.

Дагба Чедей Дагаланова — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Доңдуй Саартай Шагаачыевна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Долаан Алыймаа Оюповна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Санаа Күрмаа Делгер-ооловна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Эрендей Карама Чылбаковна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ПЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Домүр-оол Ираңду Маңзайловна — Самагалдай гостиницазының ажылчыны.

Кунгаалай Лойду Белчировна — харылзаа киидизиниң ажылчыны.

—⊙—

Слётка уткуштур

Октябрь 20-де Кызыл хоорайга болуп эртер хамааты болгаш Адачурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң республика слётунга уткуштур район слёттары аяаш каш черлерге болуп эрткилээн. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарга болуп эрткилээн слёттарга хой кижи киришкен болгаш республика слётунга киржир төлөөлер сонгуттунган.

Чөөн-Хемчик районга киидиг слёт база чоокта чаа эрткен. Ол слёттуң ажылынга Ровно хоорайдан келген залчылар И. М. Наумов, И. Т. Кузнецов олар киржип-дайын үезинде кады дайылдаашын чорда эки оорушты эки-турачылар-биле чылыг ужурашканнар.

О. КОДУР-ООЛ.

БУЯННЫГ ЭМЧИЛЕР

Бо чылдың мартта хенертен ааражаа бажыңымның чанынга угаанын ышкынып, мооражаа чыдырымда Берт-Даг суурда кижи эмчизи баштайгы дузаны чедиргеш, район эмчизинге эккелгеш. Анза бир хонук иштинде угаанын үнүп, кирип чыдырымда район эмнелгезинин эмчилери аарыымның байдалын тодаралып тыпкан.

Эмчилер келип эмнээр деп шиитпирлээн. Ынчалза-даа ол үеде районнуң кезер эмчизи чок турган. Ынчангаш менээ дүрген дуза чедирери-биле Кызылдан санитар самолёдун келдиргеш, чорудупкан.

Кызылга чедип келгенимни билбээн мен. Миннип келиримге операциязы кылып каапкан болду. Ээлээн үе эрткенде дыңнаарымга операция аар байдалга эрткен болган. Каш хонганымда байдалым улам экижип, соолунде каап сегин үнген мен. Ам үеде кадыым дыка экижээн.

Мээн амы-тыным алган буянныг эмчилер, гинекологтар Анна Набатова, Валентина Любимова, Татьяна Зверевага болгаш эмнелге коллективиниң ажылдакчыларынга сөглеп четпес өөрүшкүмүн солуп ламчыштыр илергейлевишаан, Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга олар күш-ажылчы чедиишкиннерниг ужуражырын күзеп олур мен.

А. МОНГАЛЬБИИ.
«Тес-Хем» совхозта.

Шаң маадырлары

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң Терек-Оөруунда шаңынга бо чылын хөй тараа киргеи. Тарааны арыглаан сайгарарынга кижи күүнү эвээш эвес хөрөглеттиннер. Шаң аныңдаачыларынаан Мая Оормак, Зина Саая, Саара Сарыглар олар аныгга кызымаа-биле өөнза шыңгаараннар.

Бо комсомолчу кыстар ээлчег чскнза дүне-даа, хүндүс-даа ажылдап келгеннер. Арыгнаар машиналарга тараа шуулуп бээр, комбайндан келген тарааны дүмүрер, күүгүнеге дужаар тарааны машинага чүдүрер ажыл белеп эвес.

Комбайндан келген 500 тонна тараанның малауу оларның хөлүн дамчып эртнен. Күүгүнеге дужаагаи 300 тонна тарааны олар чүдүрүп чөрүткан. Ленин аттыг колхозче үрезин орнунга чөрүткан 30 тонна тарааны база олар машина кырынче үндүрген.

Оларның дугайында шаң эртенинчизи эш Энчен-Кулаи мынчаар чылыы-биле чугаалай-ыр. «Бо болза бистиң шаңныыстың маадырлары, дүн-хүн чок ажылдаар, моогай-шыглаг биибес ыыстарывыс боор».

С. ПАВУ.

ЧАА КҮШ, ЧҮТКҮЛ-БИЛЕ

Октябрьниң 2-ниң хүнүнден эгелеп, Тес-Хем районда партия чырыдыышкынының политшколаларны болгаш семинарлары организастыгбиле эгелээн. Районнуң коммунистери, комсомолчулары болгаш кежигүн эвес активтери боттарының идейлиг деңнелин бедидип, марксчеч-ленинчи теорияны улам ыңай шиңгээдип алыр дээш кичээлден киринкен. Баштайгы кичээлдерге, шүүлтү черлерге, партия райкомунуң бюро кежигүннери, методиктиг чөвүлелдиң кежигүннери оолуруун, организастыг эртирииишкеннер.

Кажан чаа өөредилге чылынга белеткелдер чоруп турган үеде партия райкому болгаш партия эге организациялары коммунистериң марксчеч-ленинчи өөредилгезиниң пропагандист кадрларының билиивче болгаш ажылыаче кичээлгейин салып, коммунист бүрүүзү-биле беседалажышкынны организастаан. Чаа өөредилге чылының эгелээринии, бүдүүзүнде партия райкому районнуң пропагандистериниң семинарын эртирген. Кичээлдерге теорияны амыдырал-биле холбап, дыңнакчы бүрүүзүнүң ном-биле доктаамал ажылдап билир болгаш пропагандистерге теоретиктиг, методиктиг дузаны чедирер соруга-биле райкомуң политчырыдыышкын кабинеди методиктиг чөвүлелди тургускан болгаш партия райкомунуң бюрозу ону бадыткаан.

Районда марксчеч-ленинизмниң үндезинниерни өөренир 6, эге политиктиг 10 школа болгаш 5 теоретиктиг семинарлар ажылдап эгелээн. Ында 298 коммунистер, 120 комсомол кежигүннери хаара туттунган.

Коммунистериниң политиктиг өөредилгезинде чаа чүүл — Берт-Даг, Чыргаланды, Ак-Эриң, Самагалдай суурларда назынаан кыраанарының ортузунга, чурттуң дашгыны болгаш иштинки политикалының, партиниың идеологтуг ажылының талазы-биле тапыдылганы айда 2 катаң эрттирип турарын организастаанны болур. Ооңбиле чергелештир, комсомол чырыдыышкынының четкизиниң талазыбиле «Төрээн чөр», «Олимпиэ кээ ышкаш политклубтар — «Тес-Хем» совхозта, «Чодураа» колхозта тургустунган. Иштизи-биле болгуннерде, клубтарда 592 комсомолчулар, аныяктар хаара туттунган.

Эрткен чылын районнуң партия, комсомол чырыдыышкынының өөредилгези багай эвес доозулган болгаш эге политиктиг школаларны дооскан 40 ажыг дыңнакчылар эге политбилиглиг болгаанының хөречилелдерни алган. Ону болгаш ооң-даа хөй чылдарда пропагандистен ажылдап келген эштер: Иван Комбу — «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей фермазында, Ховалыг Борбай-оол — «Тес-Хем» совхозтуң У. Шыина салбырында эге политшколаларның пропагандистери, база аныяк пропагандистер Кочега Шуруп-Кара, Сат Ток олар партия өөредилгезиниң чаа системазының улам сайзырадыр, быжыглаар, дыңнакчы бүрүүзү хаяы билиглиг чедип алыыр дээш, боттарының мергежилдин харам чокка бергеи дээш, олар ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлеп бижиктери-биле шаңнаткан.

Ам соруда болза, бо өөредилге чылының дүргузунда партия райкому партия өөредилгезин мергежилдиг хүн бүрү уздуртуп, өөредилгеден оспаксираар, кичээл үзер кижилерден иелелдени улаттырып, марксчеч-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле өөренип турарларга дузалап, теоретиктиг семинарларның ажылын улуртуруп улам экижиткеш, өөредилге чылын чедиишкиниг доозары болур.

Б. ЛАМБЫЙ.
СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң инструктору.

1967 . Октябрь 17.
ШЫН
3-КУ АРЫН

Москванын «Современник» театры Александр Свободиннин «Народовольцы» деп шинээн көргүскен. Ол болза, Россияга революстуг болуушкуннар дугайында эрыскынядан алган нёнги шин-дир. Ук трилогиянны Улуг Октябрьнын 50 чылынга холбаштыр көргүзерин театр боттанарын турар (Трилогиянын биргени — Леонид Зориннин «Декабристер» деп шивзи), соолгуг Михаил Шатровтун «Большевиктер» деп шинээ болур.

РСФСР-нин уран түүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы О. Ефремов шинни белеткээн, чурукчулары М. Аникст, С. Бархин.

ЧУРУКТА: шиидеи сцена.

СЭТА-ныи фотохрониказы.

Маадырларга — эки олуттар

ВЦСПС-тин секретариады Совет Звилеиинин Маадырларын, Социалистиг Куш-ажылдын Маадырларын болгаш Алдар орденинин үш чергелери-биле шаңнатканнарны профэвилеидерниң культура-чырыдышкын, көргүзүг черлеринге эзлчет барымдаалавайн хандырарын профэвилеидерниң төөгүлелдеринге, комитеттеринге дааскан дектаал үндүрген. Клубтарга, Культура бажыңнарынга, ордуларынга, паритарга болгаш салгарга, стадионнарга, өске-даа албан черлеринге оларга эң эки олуттаны алыр билеттерни магадылап арттырып берген турар үшүрлүг.

«Совет Звилеиинин Маадырларынга. Социалистиг Куш-ажылдын Маадырларынга болгаш Алдар орденинин үш чергелери-биле шаңнатткан кижилерге немелде чингеяделер тыпсыр дугайында» 1967 чылдың сентябрь 6-да ССРЭ-нин Дээди Советининиң Президиумунуң Чарлыын өзугаар ол дектаалды үндүрген.

(СЭТА-ныи нөрр).

КҮЧҮТЕННИҢ АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭНИ

ССРЭ-ниң атом күзүн ажыглаар талазы-биле Күрүне комитединиң улуг энергиялар физиказынын институдунда делегейниң 70 миллиард электрон-вольт шыдалдыг, эң улуг протон синхротронун тудуп турар. Ол институттуң ажылдарынын чугула бир үе-чадазы доозулган. Маиза (Серпухово чоогунга) улуг күштүг соруиза ажыглаан ажылдаар, протоннар шууштуруп ходелдирин дүргедедир инжектор ажыглалда кирген. Ооң-биле деиискеир күчүзүг инжектор чок. Ук дүргедедикчи физика эртелинниң ол күчүзүг дериинге ядро кезекчигештеринин «берикчизи» болур. Ам инжекторну бүгү тала-биле шенеп, ооң ажылдарын улам ыдай шууладып турар. Инжектор моон протоннарны бодунуң төлевилештиитен күчүзүнге — 100 миллион электрон-вольт чедир дүргедедир ходелдирип турар. ССРЭ-де теория болгаш шевелде физикаииың институдунда тудуп берген, эң улуг дүргедедикчи-инжекторунуң ыыдалындан ол күчү 4 катаи ажыт. Чаа дүргедедикчиниң кезекчигештер ходелдирнин дүргедедир күчүзү АКШ-тың болгаш Барыын Европаның шууштуруулгалыг эң улуг дүргедедикчилериниң күзүнден 2 катаи ажыг.

Шууштуруулгалыг чаа дүргедедикчини Октябрьның 50 чыл ойнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерде айыткан хуусаадан бүдүн чартык ай эрте тудуп доозкан.

* * *

Делегейниң эң улуг протон синхротронунуң ажылдарын комплексиглиг шуудадыр болгаш ажылгалга киирер ажылдар чорун турда, октябрь 9-та Москванын-биле 03.00 шакта 2 миллиард электрон-вольт күштүг дүргеи ходелдир, моон протоннар алдынган.

А октябрь 11-де 05.00 шакта дүргедедикчиге протоннар ходелдирелиниң күзүн 4,5 миллиард электрон-вольт үзлаттырган. Синхротронда ооң ажылдарын шуудадыр болгаш протоннар ходелдирелиниң улам дүргедедир ажыл үргүлүүлешпээн.

(СЭТА).

Космостан „аалчылар“

МАГАДАН. (СЭТА-ның корр). Колымага ийи улуг метеорит түшкээн. Оларның биргээи 300, ийизиги—50 килограмм ажыг дептирлиг. Оларны Ясачная хемниң шыкаазындан тылкан. Метеориттерниң ортаа 20 метр ырак чыткан.

Оларның химиа анализин кылырга, будужүүде 25 хүн дептирлиг, үш хүн иштелдиг болган. 300 килограмм метеоритти Нагаево деп далай ортаазында эккелген. Оортан ону тепловодка салгаш, Находкаже чорудар, ооң чыдай Москвага чедирер. Чедер черн — ССРЭ-ниң эртемнер академиалынын метеориттер талазы-биле комитеди.

Даштыкыда

Улуг Октябрь болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкини

ПАРИЖ. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң чествлеп келгени-биле холбаштыр Франциянын Коммунистиг партиязының тып органы «Юманите» солун политиктиг болгаш хей-иимти кескү ажыдаачылар болгаш эртемденнер кирипшкен «тегерии стелга» хей уиураашыышкыннарны организастап турар. Ол уиураашыышкыннарның бирээзинге администратиглиг чөвүлелдин Маркс Торез институдунуң шаргазы Жорж Коньо, ФКП ТК-ның кезигүнү Жан Канапа, «Юманите-Диманш» сөлүнүң кол редактору Андрэ Каррель олар олурушкан. Ук уиураашыышкынны делегейниң коммунистиг болгаш ажыычын шимчээшкининге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының уиур-дузазынга турасхаал болдурган.

«Социализмче шилчилгениң янзы-бүрү орунтарының дугайын, амгы байдалдарда Франция социализмче тайбың орун-биле кирип болур дугайын айтып турар үевисте, социализм хемчээл чок эң күчүлүг болуп, делегей хереглерине ооң деңзизи аажок улгатканын, ооң уиурунда делегейде күштерниң деңзигүүрүү социализмге ажыктыг кылдыр онза улуг хире-чергези-биле өскерилген болганда ол чүгле бөлдүнээ арганыг апаргаиын уттуп болбас уиуриуг» деп. Жорж Коньо демдеглээн.

Ол бөлза, хамыктың мурнунда Совет Звилеиинин ачы-хавыязызыр. Колонна улустарның революцияларының империализмни харыысыралын, кошкатканы база-на Октябрьның ачы-хавыязы-дыр, чүге дээрге, колония улустарның хосталгалыг шимчээшкини амгызы ышкаш ынчыг калбарыышкынны болгаш күштерни Октябрь революциязының мурнунда кажан-даа чедип албаан деп, Ж. Коньо уламчылаап чугаалаан.

Ооң дараазында чүве чугаалаан Жан Канапа делегейниң ажыычы чоннарының эң-сеткил наттыштырылгазының айтырыгларын онзалап демдеглээн. «Октябрьның Төрээн чурту-биле эң-сеткил наттыштырылгазы пролетарлы интернационализминиң чарлыннас шынары болуп бөгүн-даа артып турар» дээрзин ол демдеглээн. «Москва бүгү делегейниң ажыычы чоннарынга, бүгү мөлчүттүрген-нерге болгаш дарлаттырганнарга сларның күзел-соруун ииергейлээн шууларын болуп келген болгаш болуп артып-даа турар. Ооң-биле кады чүгле ында эвес, харын база өске чурттарның бүдүн дем наттыштырылгазынга бөгүг чүүл болу берген боттанган социализмни камгалап турар чурттуң нөйысылавы-дыр. Ооң уиурунда революсчу болуп турган, антисоветчи турушка турун болбас деп чугаалаарының бүгү барымдаалазы бар» деп, Ж. Канапа чугаалаан.

Ол уиураашыышкынны варгалаан Андрэ Каррель улуг Ленининиң өөредиилериниң диииг, чогаадыкчы харакгерин демдеглээн.

„Кап-оол шерии“

(ЧЕЧЕН ЧУГАА).

Кап-оол походка эрги ланчы бөө ап чораан чүве-дир. Атаканың эгелээнии медээлээр дээш, дээр шаар бөөлаптарга, аксынга хар тырлып кире берген чораанындан уиу чарлып чаштай берген. Ооң чаштаан бузуидулар лейтенантының ирнын балыглаикан.

«Тулчуушкун» доозулган Тиилелгеии Шагаан-Арыг чеди чыл школазының ооолчеи шеригиинин таалазынга саналп.

Кап-оол тиилелге-биле кызытаарлаимаан. Демир-Сут суурнуң ооолченнеринге шеригиин тактиказын өөредип, оларның камгалалга кылган чазыгларын шазына киир сайгарып бергеи.

— Камгалал дээре менге чүүл эвес-тир — деп. Кап-оол тайылбырлаан.—Камгалады шавар халдаашкынның эге базымы кылдыр көөр херек. Камгалалдан шавар халдаашкынче шилчиир херек. Силер дээрге, хартыгага шүүргедеткеи торлаалар дет, оигуларда хорүй бергеи олурдугар. Шавар халдаашкын — тиилелгеиің адазы ол-дур, а камгалал эвес.

База бир мындыг таварылганы амдаа үшаан мен. Ынчан кезек ооолдар дазылгага турган бис. Ким-на ийик, кайы бирээзиис хөөшне ораан алган халып келди. Оиу кыпсы алган, эзлчеиии бурулаткаш, оигуиан тур бис. Ол аразында Кап-оол башкы келди деп медээ дыииаады. Дазылгала шыты ол-бо чедьып, арыгын ап четтиксиивисте, Кап-оол эжикте тур. Оруиларывыс хүш-дужуига шеригиг чуруму-биле согуиналдыр турулаштывыс.

Кап-оолдуң карактары херли бергеи, дазылганы эргиидир көргүлээш:

— Ким таакпылады?— деп, кыска айтырды.

Кап-оолга меге харыы бээри берге херек болгай. Ыыттаар кижи чок. Кап-оол кажан-даа айтырыг катаптавас кижи, ынчангаи харыы маиапкаи турун берди.

Ынчап турувуста, харыы боду-ла чедип келди: «Кара-Бөксектиң орнуиун бажындан ыы бурунайны үүгүп турганын Кап-оол башкы көрүп кагды. Дылзар-даа агарды.

— Эш Кара-Бөксек! Таакпыиыны өжүрүп тудуп алгаш, моон соомче! —деп, Кап-оол командылай-дыр.

Кара-Бөксек, ыиыида-ла кара арны сартартыр хууда бергеи, командаиы күүсеткеш, башкынын соонче базыпты.

Удаткаи чок Кара-Бөксек бо халын келди. Кап-оол бистн база келникчилерии база эккелдилер. Олар ам мырыидай ооң хейиү адаи бердилер. Дэрээлыидэлары база ооң хейиү.

Келдирткеи узустар башкылар өрээлиигге сыиышпастай бээрге, бир класска аппарды, ооң класс дола бээрге, школаның кудумчузуига чыскаапты. Чыыгганнарның аразында мырыиай ыш бурт кылын көрбээидээ ооолдар бар, хаиыи-даа кем чок уругдар-даа бар. Чүл дээр болза, улус ковудезии, херек чингеиин дээш, чамдык ооолдар таакпызавас ооолдар, уругларды безии адап, кажаллашкаи чүве-дир.

Кап-оол бистн сан дөрт кылдыр чыскаагаш, томаанныг кылдыр командызаи:

— Эш Кара-Бөксек! Ийи базым бурунгаар, марш!— диди.

Кара-Бөксек командаиы күүсеткеи.

Лейтенантының уиу база катаи чаңгыланды:

— Взвод командири эш Лаандык! Кара-Бөксектиң таакпызын кыпсын берииер!—дээш, шудузиезин олче шыиғырт кылдыр октаиты.

— Дыиадым, эш лейтенант. Кара-Бөксектиң таакпызын кыпсын бер дииир—дээш, шудузиезии Лаандык алгаш, пөрүк кыстар дег, арны кыза берген каш басты.

Кара-Бөксектиң таакпызын Лаандык кыпсын бээрге, Кап-оол катаи бистн «томаанныг» кылдыр командылаап, чыскаадлын базынга боду база ийи холуи чүвүр тиилеринге уиаштыр тутказ, хере турутту:

— Эш Кара-Бөксек! Таакпын төөдүр тыртып ал.

Ыыттаар турбаук, улуг тыиар безии кижи чок. Башкылар өрээлиидэ кара чаңгыс хана шагыиын согазы, будун эштелоп демир орук эртип турган чүве дег, дыиналып турду.

Кара-Бөксек иезек тура, дужаалзы күүсеткеи киришти. Кээшнезиин ажыг чыпы дүмүүктарга кээп турду. Кара-Бөксек иүжүр шыда-хаая чөдүрелдээ, оптугар-даа. Шаг-ла болду. Бир ораам таакпыны шидыг үр тыртар кижизии мынча ботка ам безии көрүп көрбээи мен.

Адак соолда Кара-Бөксек хилиичектиг үүлезии доозкаш, таакпызының төөүн дужүидэ печка иштинче октаткаш, иээп турун алды. Оиу биштеи хиреэиидэ. Кап-оол база кыймыш-даа чок тур-ла. Чүвезии ужуруи Кара-Бөксек бистн кази бээр оп. идик-хевии эде-хере тыртказаш, сынын дөрт түткаш, Кап-оолга базыпты:

— Эш лейтенант! Дужаалывыр күүсеттиидиг. Таакты-биле байырлажып каавтым — деп, шала башкаксымаар илеткеди.

— Эш Кара-Бөксек! Чыскаалга турун алыпар!—деп, Кап-оол дужаады.

Кара-Бөксек чыскаалга кээп турупту. Кап-оол бистиң мурбувуска кыдаттап келгеш, командыпты:

— Таранар!

Ол-ла. Ооң еске чугаалажыышкыннар-даа, маргылдаалар-даа болбаан, ким-даа айтырыг салбаан.

Ооң бээр хей-ле чылдар эрткеи. Бо хүиеерге чедир Кара-Бөксекие бо-ла ужураажы бээр-дир мен. «Ол хемээ аскыига таакпы ызырып көрбээимеи» деп, хүиумаурүп чугаалаардыр.

Кап-оол бодуиун ыиак херээиге чилиииге киир-ле бердиигеи башкы. Ынчалза-даа биилеи четпес чораан. Ол чангыс-даа класс дооспаан. Башгай биижик биилбес аныяк эрии Аратгың Революстуг Шериниге келдирткеи келгеи. Ажыл-херекке кирип кызыл Кап-оол шеригге биижикке өөренип алгаш, орта биче шарга школазын доосказ, ооң командирге чедир дериизи.

Кап-оол дайын үеэиинде Шагаан-Арыг чеди чыл школазынга ажылдап кирерде, башкылаарының методиказының дугайында биилеи ойаа хөп турган. Ынчалза-даа ооң бажыныига үүгү-бүрү хей номнар көргеи мен. Оларның арыиларында одурутларыны чаа-ла шыйгылап каапкан.

Ол үеде бүгү-ле ак сеткилдиг кижилериии сагыш-сеткил, иүзел-түткүлү фронтуда турган. Кап-оолдуң база. Фронтуже чорудар дугайында дилеглиг биидириишкиниии Тываның революстуг нам, чазаалта Кап-оол чаңгыс эвес удаа биижээии дайын доозулган соонда биилеп алгаи мен. Биидириишкиниге харыы чаңгыс ай турган. «Силер амдыгыиаш чоггуг черинерде ажылдап турар-дыр силер. бир эвес херек апарза, келиптиптер бис...»

Ынчан школаның шериг назыны чеде бергеи ооолдарын араттың шеринче сыйгырты бергеи. Бис оларны хайыыче чыгыы чүве дег мргоор-биле үдээи бис.

Бир чыл эрткенде шеригиің II кезээиин дайынчылары Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларынга дайынчы тактикага мергежилии көргүзүп келгеинер. Аът-биле моолдактар арта халдып, селеме-биле хаак кыргып, түттунар демирге сургуулаан турда, бистиң школавыстан чорутткан ооолдар — бо-ла Быштак-оол, Болдашкын, Дыртыын-оол. Суунай сүтаар тергиидеи үидулер. Чыыгганнар ооң-моон: «Ынчанмайн канчаар, олар дээрге Кап-оолдуң шеригери ышкажыы» деп, мактавас аргазы чок болганнар.

Кап-оол бистиң школага шериг төрээи башкылап турун үеде төй-ле солуи түүлдер, таварылгалар болгуиаан. Ооң өөреникчилеры бистер ам ужуражы берген саиывыста-ла, ыиак башкывысты сакты бээр бис. Ол сактыышкыннарны чыыт биижир болза бүдүн ном аиаа-ла. Шынап-ла. Кап-оол биилеи кызыы-даа бол, чаиап төрүттүгеи мергежилдиг командир, биилуг баштыы чораан.

Тываның эки-турачыларының фронтуже аътташып турган хүиеерии ам-даа сагыжымдая ыраавас. Шагаан-Арыгдан шеригиеи II кезээиин командирии улуг лейтенант Монгуш Сат, аиаа дайынчы Доргак Бегзи-Хуурак. Кап-оолдуң өөреникчизи Кыргыс Быштак-оол сүтаарны үдеп турдувус. Кап-оолдуң дээрбек каракгарынга, бир талазында, өөрүшкүии, ийи талазында, аладоралдың чалыраштарын чып турду. Кап-оолдуң фронтуже чоруксаан ыиыг кузелии ооң улуг каракгары чажырын шыдаваннар.

Совет улустуң тиилелгеии көзүлдүр-ле чоокшулап олургаи. Улуг лейтенант Сат фронтуга маадырлыы-биле олгеи. Балыглаттырза-даа, Бегзи-Хуурак биле Быштак-оол тайбың куш-ажыычо ээп келгеинер. Ол үеде тыва араттарның күзеи чораан кузели күүсеттиигеи, болап чораан болазы боттанган — Тыва Советтиг апарган.

(Үзагчызыт).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Удуглуг ойнаашкыннарны ажаалга кассаларынче

1967 чылдың октябрь 7-де Эрзин районуң Нарын суурга болган ойнаашкынның 50-ги тиражтың

НҮҮРТЭЭР ТАБЛИЦАЗЫ

Тыва АССР-ниң бүгү ажаалга кассаларында ойнаашкыннар тазазы-биле счёттарның дараазында номерлери ойнаашкыннарга таварышкылаан

Счёттарның номерлери	Салыышкынның ортумак түңүнге онаштыр ойнаашкынның хуу-биле хемчээли	Счёттарның номерлери	Салыышкынның ортумак түңүнге онаштыр ойнаашкынның хуу-биле хемчээли
12	50	529	25
59	25	580	25
89	25	601	25
157	25	642	25
184	100	698	25
211	50	757	25
243	25	769	25
313	25	829	25
332	25	865	25
399	25	897	25
419	25	949	100
461	25	974	200
481	25	—	—

Счёттарының саны 1000-даи хөй ажаалга кассаларында параазында бүгү муиларга ол-ла счёттарның номерлери ойнаашкыннарга таварышкылаан.

Тираж чорудар комиссиязының даргазы — Нарын суурда көдээ Совет даргазы Д. БАЛЧИР.

Комиссиязының харымсалгалыг секретары — Ажаалга кассаларының эргелелиниң улуг инспектору Т. ИЛЬИН.

Макнамараның медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вьетнаминың Демократтыг Республиказының девискээрин бомбалаарын соксадырыл америк чазак болдавайн турар деп. АКШ-тың камгалал министри Макнамара медеглээн.

Министр бо медеглелии денаттың дайынчы белеп чорукгун айтырыгларының талазы-биле белеткел комиссиязының бо чылдың августа 25-те болган хааячак хуралынга мелеглээн.

Белеткел комиссиязы ол хуралдың отчёдун тыналааны эрткен соонда чоокта чаа парлап үндүргеи.

Сенаторларның гилээнге харыы кылдыр АКШ-тың камгалал министри Пентагоиуң белеткээн сан-медээлерии цыиатказ. Эрткен чылдың июльбиле деңизэрге бо чылдың чайынга чедир Вьетнаминың Демократтыг Республиказының девискээринче халдаашкын кылып турар америк самодёттарының чидириишии көвүдээнии ол сөлнар айтып турар.

«Вьетнам дайынның доостур хүиун баш бурунгаар сөглээр аргажок» деп министр Макнамара сенаторларга мелеглээн.

Кол Ассамблеяның ийиги комитединде

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Сөлгу чыдарның дургузунда Совет Звилели хогжуп орар чурттарга 100 муи ажыг мергежилдиг ажылчыннарны болгаш мастерлерни белеткеп берген дээрзин КНО-иун Кол Ассамблеязының ийиги комитединде совет төлээдекчи Л. С. Лобанов медеглээн. Ол комитет хогжуп орар чурттарга национал техниктиг кадрларны белеткээринге КНО-иун ролюиун дугайында айтырыгны чугаалажып турар.

1966 чылдың эгезинде турганыбиле алырга, хогжуп орар чурттарга 16.5 муи совет түскай эртемнитлер ажылдап. чүгле үлетпүр бүдүүлгелерниң түдүүнга эвес. харын база түе чернин бедик мергежилдиг түскай эртемниглерин белеткээринге дузалажып турган деп. Л. С. Лобанов үргүлүлеп чугаалаан. Чижээ. Индияга Бхилаи металлургия комбинадының түдүүнга 10 муи мергежилдиг ажылчыннарны болгаш техниктерни. БАР-да Асуан плотинаның түдүүнга 10 муи ажыг мастерлерни болгаш ажылчыннарны белеткээн. Афганистанда 30 муи хире афганнар совет түскай эртемниглерден өөреиии алган.

Азиянын. Африканың болгаш Латин Американың хогжуп орар чурттарынан түскай эртемниглернин АКШ-че болгаш барыын талазы өскедээ чурттарже сөктүп чорун турарынче комитеттин кичээнгейии Л. С. Лобанов көрүндүрген. Ол чорук ук чурттарның экономиказынга улуг когаралды чедирип турар.

Хогжуп орар чурттардан үлетпүрлүг күрүнелерже кадрларның чорун турарының айтырыгынче өнза кичээнгейии көрүндүрер деп. совет төлээлекчи КНО-ну кыйгырган.

Берлинге делегейниң парлалга конференциязы

БЕРЛИН. (СЭТА). Тайбың дээш демиселдин национал комитеттериниң секретарыларының конференциязы болуиун ажылын Берлинге доозкан. Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлели ол конференциязы чыыллырган. Бо чугула болуушкунга барааи болдурган делегейниң парлалга конференциязынга Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң чингине секретары Чандра чүве чугаалаан.

Тайбың талалакчыларының шимчээшкинии улам ыиай идепкейжидеринаң айтырыгларын конференциягга чугаалажып көрген дээрии ол дыиаткан. Конференциияның киржикчилери Европага тайбыдыы болгаш айлыл чок чорукгу хандырарының хемчегларии, а ол ышкаш Вьетнамда америк агрессияга удур демиселди күштелдирериниң болгаш араб чурттарга удур израиль агрессиязының уржуктарын узугказарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

Вьетнамда америк агрессияга удур демиселдиң бүгү-делегей хүиүи октябрь 21-де арттырер деп турарын Чандра дыиаткан. Удурланыышкынның митингилерн болгаш хураллары хөй чурттарга болур. Араб күрүнезёрии деткиир дээш. араб чурттарың эжелеткен черлериидеи Израильдың шеригларии үндүрер дээш кялбак кампаииияны чорударын база айыткан.

Бо эртеи конференция тайбыиы быжыглаарынга догум болур дээрзинге будуреллп. Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң чингине секретары илергейлээн.

Японияның чонунуң саны

ТОКИО. (СЭТА). 1966 чылдың августа 1-де турганы-биле алырга, Японияның чону 100 миллион 22 муи 196 кижи болган дээрзин премьер-министрниң канцелярязының чанында статистика бюрозу ыиаладып турар.

Бо санныарга Японияда чурттап турар 600 муи даштыкы кижини. колзуунда корейлерни. кирген.

Оон ангыда статистика бюрозу даштыкыда чурттап турар 280 муи японнарны. АКШ-тың эжелеп алганы Рюкю ортулуктарда 950 муи. чонну бо санныарга киирбээн.

Статистика бюрозунуң медээлери-биле алырга, 1966 чылдың августан 1967 чылдың августка чедир Японияның чону ай бүрүзүнде 100 муи кижиге немей көвүдеп турган.

Ам Япония чоннуң кижи санының талазы-биле делегейде 7-ги черни эзелеп турар.

КИНО

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Халуң эиекел, өөүүн» 10, 11.40, 1.20, 3, 4.40, 6.20, 8, 9.40 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Нөртүн» 2 шакта. «Журналист» (1-ги, 2-ги сериалары) 3.20, 7, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: Уруглзарга дириг чуруктар 3.00. «Өөүүктүң түрзээ» 4.20, 6.00 шактарда. «Даг чурттуг иогекчилери» (1-ги, 2-ги сериалары) 8.40 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Женя, Женечка болгаш Катюша» 10, 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

редакциянын адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орулакчыларының 35-24, 25-38, хөдөлээлгелиг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килизиниң 21-47, үлетпүр килизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килизиктериниң 21-27, иштики информация килизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01330.

50 чылга чедир
19
хонук артканын

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
18
СРЕДА
№ 247 (6883).

Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилеринге—мурнакчы коллективтерге алдар! Беш чыл планының онаалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш демиселдиң тугун бедик көдүрээлинер!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ниң кыйгырыгларындан).

РСФСР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ИЙИГИ СЕССИЯЗЫ

ДҮҮН КРЕМЛЬГЕ

Кремльдиң Улуг ордузунга дүүн РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжынның II сессиязы ажылдап эгелээн.

Сессия улуг байырлалдың — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнуң бүдүзүнде, бистиң чүртүвүстүң кеструн көрбээн күш-ажылчы кодуралуушкунуг үезинде болуп турар. Россия Федерациязының Дээди Совединиң депутаттары чүгле юбилейлиг чылдың түңнелдерин үндүрер эвес, харын бо беш чыл доозулугже чедир—келир чылдарда Россия Федерациязының улус ажыл-агыйын хөгжүдүнүң перспективаларын база чугаалажыр.

...Эртенгинин 10 шак. Депутаттар болгаш сессияның аалчылары дээштерге эштер **Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Д. Ф. Нуталов** оларның, ССРЭ-ниң болгаш Россия Федерациязының Дээди Советтериниң Президиумнарының кежигүннериниң, РСФСР-ниң чазаның кежигүннериниң кеструн келгенин чылыы-биле уткаан.

Сессияны Россия Федерациязының Дээди Совединиң Даргазы депутат **М. Д. Миллионщиков** ажыткан.

Мандат комиссиязының даргазы депутат **Н. Л. Коновалов** илеткел кылган болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязының доктаазын депутаттар чаңгыс үн-биле бадылаан.

Депутаттар оон соонда сессияның чугаалажыр айтырыгларын бадыткаан:

1. 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүнүң Күрүне планының дугайы база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүнүң планнарының дугайы.

2. 1968 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1966 чылда республиканың күрүне бюджединиң күүседилгезиниң дугайы.

3. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадыткаары.

4. РСФСР-ниң Дээди судун соңгуурар.

Бирги айтырыгның талазы-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, республиканың Күрпланының даргазы депутат **К. М. Герасимов** илеткел кылган.

1968 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүседилгезиниң дугайында РСФСР-ниң сан министри депутат **И. И. Фадеев** илеткел кылган.

Сессия бөгүн бодунуң ажылын үргүлүлеп турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РОССИЯНЫҢ БАЗЫМЫ

РСФСР-ниң Министолер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат К. М. ГЕРАСИМОВТУҢ илеткелинден

СЭКП-ниң XXIII съездиниң директивалары болгаш оларга хөлбашкан даалгалар бүгү чүртте ниитизиниле бир дөмей кылдыр РСФСР-де беш чылдың ийиги чылында база чедиишкинниг күүседилгезин турар деп, сессияга сеткил ханышкынныг айыткан болур дээрин илеткечи чугаалаан.

Чүртүң экономиказын хөгжүдүрүн дүргедедир талазы-биле бистиң партинивистиң Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң боттандырган хемчеглериниң ачызында баштайгы ийи чылдың планнарының күүселдезиниң кол түнели 1961—1965 чылдарда чедип алдынганы-биле, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директивалары-ның төлевилээни-биле деңнээрге, национал орулганың, үлетпүр продукциязының, түрметкен садар бараан саарылгазының, чоннуң бөттүг орулгаларының өзүлде темпилеринден ашканы болган. РСФСР-ниң национал орулгазы үк Директивалары өзүгаар беш чыл дургузунда 6,7—7,1 хуу өзер даалгалыг тургаш, 1966—1967 чылдарда ортумаа-биле 7,1 хуу өскен.

РСФСР-ниң эвилел республика болгаш чер-чер үлетпүрүнүң продукция бүдүрүп үндүрери ол ийи чылдың дургузунда ортумаа-биле 9,1 хуу көвүдээр, эрткен беш чылда өзүлде темпизиниң чедип алдынганындан (7,7 хуу) болгаш Директивалары өзүгаар чүртке ниитизи-биле доктаатты-ынганындан (8—8,4 хуу) ол өзүлде база ашкан. 1966 чылдаазынга деңнээрге, бо чылын бүдүрүлгениң өзүлдези үлетпүрге 9,5 хире хуу болур.

Аар үлетпүрүү болгаш хамыктың улуг Братск ГЭС, доктаатты-нган хуусаазындан ажыглаага бир чыл эрте киирген Ортаа Азия — төп аразының газ дамчыдыгазының шугуму., металлургиниң, нефть болбаазырадыгазының, химиянын, целлюлоза-сазының бүдүрүлгелериниде, улустуң хереглеп барааннарын бүдүрер үлетпүрүнүң адырларында чаа күчүшыделдар болгаш объектилер бар.

Материалдыг бүдүрүлге адырларын хөгжүдүрүнүң темпилерин дүргедеткени, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өскени улустуң чаагай чорууун бедидериниң эки биазанын тургузуп берген. Улустуң амыдырал деңнелин улам ынай бедидер талазы-биле Коммунистиг партиниң болгаш чазактың боттандырып турар хемчеглериниң түңнелиниде РСФСР-ниң чоннуң кижи санынга онаалтыр бөттүг орулгалар 1966 — 1967 чылдарда чыл дургузунда-ла ортумаа-биле 5,9 хуу улгадыр. Эрткен беш чылда чедип алдынган (3,8 хуу) болгаш Директивалары өзүгаар чүртке ниитизи-биле төлевилеттинген (5,3 хуу) деңнелден ол өзүлде ашкан.

Эрткен чылда болгаш бо чылдың январь — сентябрьда 70 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг чурттавышкынының үезинде 6 сакманщик турган. Кол сорулгавыс аңчыларның мунар малын азырал, семиртири болур. Бо чылын 100 хире ишкин эткэ дужаар боор бис. Тейгада чурттап турар болганывыста өлүк тывыжынга база киржи бээр улус бис. Кол аңчыларны аътларывыкан, боттарывыс база дииңнээр апаар улус бис ыйнаан—дыды.

ЧУРУКТА: аңчы Актың аътканырынга белеткеткеп турарры.

С. МААДЫНЫҢ фотозу.

Агыдаарыының чаа байдалдарынче шилчээн бүдүрүлгелер ам үеде республиканың үлетпүрүнүң бүгү продукциязының 30 ажыг хуузун бүдүрүп үндүрүп турар. РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң чаа байдалдарда ажылдап турар бүдүрүлгелери ооң бүгү продукциязының 66 хуузун бүдүрүп үндүрүп турар. Чаа байдалдарда ажылдап турар бүдүрүлгелер бо чылын планнан ажыр 90 миллион рубль ажыг немелде орулганы бээр.

Бо чылдың баштайгы чартыынга алган немелде орулгадан 110 миллион рубльди бүдүрүлгени материалдыг детклиринниң болгаш хөгжүдүнниң фондузунче санап берген, ол чорук ажылының түңнелдеринге бүдүрүлге коллективтериниң совуурглын дыка бедиткен.

1968 чылда үлетпүр бүдүрүлгелерин планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг берилгинниңнин чаа байдалдарынче шилчидери доостур. Ооң түңнелиниде РСФСР-ниң үлетпүрүнүң улам ынайгы кодуралуушкуну болгаш ажыл-агыйларның бар турар курлавырларын дээре ажыглаар аргазы магадылаттынар.

1968 чылда амыдырал ачы-дуза чедирериниң хемчээли 20 хуу, ооң иштинде көдээ черге 25 хуу улгадыр.

Бистиң чүртте садыг үзүктелишкин чокка хөгжүп турар. Ооң-биле кады садыг организациялар-да чамдык четчестер бар дээрин демделдевейн барып болбас. Чоннуң баранныарга хереглелин садыг организациялары кошкак өөренип көрүп, бүдүрүлгени калбартыр болгаш улгаттырар, а ол ышкаш чонга хереглиг бараанныарның шынарын экижидер талазы-биле үлетпүргө салдарын четтири-биле чедирбейн турар.

Бюджеттиң бүгү курлавырларының 96 ажыг хуузун улус ажыл-агыйын болгаш социал-культурлуг хемчеглерин акшаландырарынга ажыглаар деп, илеткечи демделээн.

1968 чылда улус ажыл-агыйын акшаландырарынга чарыгдалдарның ниити түңү 19399,5 миллион рубльге чедер, азы бо чылын турарындан 4,8 хуу хөй болур. Үлетпүрүү улам ынай хөгжүдүнге бюджеттиң болгаш бүдүрүлгелериниң хууда хөреңгилериниң күсели-биле 4100 миллион рубльди азы 1967 чылда турарындан 113 миллион рубль хөйүү киирер.

Көдээ ажыл-агыйны дүргеи хөгжүдер талазы-биле партиниң боттандырып турар угланышкыны чонну аъш-чем-биле болгаш бүдүрүлгени чиг-от-биле бүрүн хандырар соруглалыг. Ооң-биле хөлбаштыр көдээ ажыл агыйны акшаландырарынга улуг хемчеглиг хөреңгини—6783 миллион рубльди тускайлаан.

СЭКП ТК-ниң март (1965 ч.), май (1966 ч.) Пленумнарының болгаш партиниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралга боттанылгазы көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгезин улгаттырар, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын бижыглаар, оларның орулгалыын бедидер, колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының амыдыралчы деңнелин бедидер арганы берген. Чамдык районнарга агаар бойдустуң таарымча чок байдалы турбүже, республиканың колхозтары болгаш совхозтары көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садарының планнарын күүседир дээрин бо чылдың баштайгы түңнелдерин көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның май (1966 ч.). Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр колхозтарның болгаш совхозтарның черлерин үлелезин-биле ажыкидериниге, черлерин кургадырынга, суттарарынга 1968 чылда бюджеттиң болгаш ажыл-агыйларның курлавырларының күсели-биле 565 миллион рубльди тускайлаан.

1968—1970 чылдарда РСФСР-ниң ажыл-агый талазы-биле акшаландырыышкынының бүгү үнер дестериниң күсели-биле 165 миллион дөрбелчин метр, а РСФСР-ниң девискээринге ниитизи-биле бүгү министерстволарының боттандырып турар чүрттелга тудуунуң катай алырга, 280 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг чүрттелга бажыңнарын тудары көрдүнгей.

Көдээ черлерге чүрттелга бажыңнарын ажыглаага киирериң аазап көвүдедириң моон-биле кады көрүп турар. Ол чылдарның дургузунда күрүнениң төпчүткен капитал салыышкынныг-биле чергелештир капитал ажылдарын акшаландырарында чугула черни төпчүткен капитал салышкынныары эдлеп турар. Ол салышкынныар, саналгаларны әзүгаар алырга, беш чыл дургузунда 15 миллиард рубль болур болгаш 1961—1965 чылдарда чарыгдалдар-биле деңнээрге, 1,9 катап көвүдээр. Көдээ ажыл-агыйга оваа улуг даалгаларны күүседириң эргежок чугула. 1968—1970 чылдарда көдээ ажыл-агыйга 1961—1965 чылдарыныңдан 73 хуу хөй кол фондуларыны ажыглаага киирер ужурлуг.

РСФСР-ниң сан министри депутат И. И. ФАДЕЕВТИҢ илеткелинден

Күрүне бюджеди бистиң чүрттүн амыдыралы-биле бүгү талазыг ап сырый холбашкан деп, илеткечи чугаалаан. Совет күрүне бюджеттиң дузазы-биле акшаның канчаар-даа аажок улуг курлавырларын мөөнпеп, коммунистиг тургузуушкунуңуң эргежыынга оларны ажыглап турар. 1966 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджеди ылавылаттынган планга хамаарыштыр орулгалар талазы-биле 100,7 хуу база чарыгдалдар талазы-биле 110,2 хуу күүсеттинген. Бүгү автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының бюджеттерин күүсеттинген. 1967 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджеди чедиишкинниг күүсеттинген турар болгаш баштайгы саналгашкынар-биле алырга, планнан ажыр 460 миллион рубль хире хемчеглиг орулга киирер.

1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджеди орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 28974,5 миллион рубль түң-биле азы 1967 чылдың ылавылаттынган планынга удур 2,5 хуу өзүлде-биле тодаратынар.

Күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериниң база организациялар-ының төлевирлери 1968 чылда 25154,1 миллион рубль түңге көрүнгей, ол болза бюджеттиң бүгү курлавырларының 86,8 хуузу болур.

Продукциняны бүдүрүп үндүрериниң болгаш сагарылганың чарыгдалдарын чиигедири-биле дүүштүр 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының немелде орулгазы 13486,8 миллион рубль түңге тодаратынган, азы 1967 чылга удур 20,4 хуу улгадыр. Ылаңгыя планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг берилгинниңнин чаа байдалдарынче шилчиттинген бүдүрүлгелер ыяа хөй немелде орулганы бээр.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг берилгинниңнин чаа байдалдарынче шилчээн бүдүрүлгелериниң саны чылдың квартал бүрүзүнде-ле көвүдеп турар. РСФСР-ниң девискээринге ыңдыг бүдүрүлгелер 1967 чылдың октябрь 1-де 3104 санныг болган. Ам үеде үлетпүрүнүң бүдүн-бүдүн адырлары: хөвең-сазыны, дүк, торгу, трикотаж, алгы идик, дүс, чигир-рафинад, дрожжи, макарон, кондитер кыыглар болгаш өске-даа түүлдер бүдүрер адырлар чаа байдалдарда ажылдап турар.

Чаагайжыды туттунгаа чүрттелгага чоннуң негездеелерин хандырар талазы-биле бистиң чүртте хөй түүлдер кыдыныы турар. Келир чылын чүрттелга тудуушкунунга чүгле күрүнениң капитал салышкынныарының күсели-биле белен 2036 миллион рубльди киирер.

Республиканың улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын акшаландырарынга 1968 чылда элээн хөй хөреңгини тускайлаар. Чырыдыышкынның, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, социал хандырылганың, эртеминиң болгаш культураның хөгжүдүнге күрүне чыыжда хөй хөреңгини үндүрүп келген. 1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединде ол сорулгаларга бюджеттиң бүгү курлавырларының 61 хуузун көргеп.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр ажыкчы чоннарның калбак массаларының пенсия хандырылгазы дыка экижиир деп, И. И. Фадеев демделээн. Ол хемчеглерни боттандырарынга немелде хөреңгилерни тускайлаар.

Илеткечи оон ынай Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының бюджеттериниң өзүлдезиниң дүтүлүн чугаалаан.

РСФСР-ниң чер-чер бюджеттериниң ниити түңү 11,9 миллиард рубль болур. Чер-чер бюджеттериниң бүгү курлавырларының 96 хуузун чер-черниң ажыл-агыйының болгаш социал-культурлуг хемчеглерин акшаландырарынга ажыглаар деп, илеткечи демделээн.

1968 чылда улус ажыл-агыйын акшаландырарынга чарыгдалдарның ниити түңү 19399,5 миллион рубльге чедер, азы бо чылын турарындан 4,8 хуу хөй болур. Үлетпүрүү улам ынай хөгжүдүнге бюджеттиң болгаш бүдүрүлгелериниң хууда хөреңгилериниң күсели-биле 4100 миллион рубльди азы 1967 чылда турарындан 113 миллион рубль хөйүү киирер.

Көдээ ажыл-агыйны дүргеи хөгжүдер талазы-биле партиниң боттандырып турар угланышкыны чонну аъш-чем-биле болгаш бүдүрүлгени чиг-от-биле бүрүн хандырар соруглалыг. Ооң-биле хөлбаштыр көдээ ажыл агыйны акшаландырарынга улуг хемчеглиг хөреңгини—6783 миллион рубльди тускайлаан.

СЭКП ТК-ның март (1965 ч.), май (1966 ч.) Пленумнарының болгаш партиниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралга боттанылгазы көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгезин улгаттырар, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын бижыглаар, оларның орулгалыын бедидер, колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының амыдыралчы деңнелин бедидер арганы берген. Чамдык районнарга агаар бойдустуң таарымча чок байдалы турбүже, республиканың колхозтары болгаш совхозтары көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садарының планнарын күүседир дээрин бо чылдың баштайгы түңнелдерин көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның май (1966 ч.). Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр колхозтарның болгаш совхозтарның черлерин үлелезин-биле ажыкидериниге, черлерин кургадырынга, суттарарынга 1968 чылда бюджеттиң болгаш ажыл-агыйларның курлавырларының күсели-биле 565 миллион рубльди тускайлаан.

Тожу районнуң коопаңмыыр ажыл-агый черинин аңчыларының аңнал мунар ивилерин Хам-Сыра салбырында малдап турар. Ында ниитизи-биле 900 ажыг баш мал бар, оларның иштинден 230 ивини аңнап турар.

Аңныыр сезонунуң бүдүүрүкче аңчыларның мунар ивилерин суурга киирип келген. Ивн фермазының бригадири Шыңгылай Семенович Ак ивн малдап турар кижилерниң ажыл, амыдыралын чугаалавышаан, өлүк тывыжынга чыдыңка киржип турарын дыңнаттыы:

— Бистиң фермавыста 10 ижи бар. Мал оолдарывыстың үезинде 6 сакманщик турган. Кол сорулгавыс аңчыларның мунар малын азырал, семиртири болур. Бо чылын 100 хире ишкин эткэ дужаар боор бис. Тейгада чурттап турар болганывыста өлүк тывыжынга база киржи бээр улус бис. Кол аңчыларны аътларывыкан, боттарывыс база дииңнээр апаар улус бис ыйнаан—дыды.

ЧУРУКТА: аңчы Актың аътканырынга белеткеткеп турарры.

С. МААДЫНЫҢ фотозу.

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ БӨГҮНГҮ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

В. Н. Филиппов, СЭҚП Тыва обкомуның секретары.

Совет улус, делегейниң дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетеңи ангы үениң эң улуг болуушкунуп—Октябрьскиң социалистиг Улуг революциязының 50 чылын 19 хонгаш байырлап демдегләәрер. Алдарлыг бо байырлалга күш-ажылчы белектиг ужуражыры, юбилейлиг чылда социалистиг хүләәлгелерни күүседир талазыбыле чедиишкиннерлиг болуру—бистиң киног Төрээн чуртувустуң ажыл-ишчи бүргүзүүң хин-данырындан тудуш херээ, алдар-адыңың улуг херээ болуп турар.

Ажылчы чоннарның чаагай байдалын улам ыдай бедидер дугайында СЭКП ТК-ның чоокта чаа болган Пленумунуң шиитпирлери, улус ажыл-агыйы база культураны көҥүдер талазы-биле улам ыдайгы соруулгаларны айыткан ССРЭ-ниң Дээди Советиниң үшкү сессиязы байырлал мурнуңуң бо оорунчуг хүннеринде совет улустуң политиктиг болган күш-ажылчы чаа кодурлүүшкүнүн хайыктырган.

Октябрьның революстуг Кызыл тугунуң адаа-биле 50 чылдарының дүргузуунда бүзүредилиг болган типилелгени-биле бурумгаар бар чоруур бис. Ол дээрге, Советтер Чуртунуң хой миллион улустарының төөгүзүг улуг типилелгелериниҢ, оларның бүгү амыдыралының үндезин чаартылгазының оруу-дур. Ол чедиишкиннер болза, шилгеден үнгенниг Коммунистиг партилывыска, ооң үндезилекчизи, баштыңчызы, пролетар революциязының шылгарадгай генийи Владимир Ильич Ленинге чүректиң хамаанындан өөрүп четтирнишкинивисти, дүрүм ёзугаар чорударлыышкыныывысты болдуруп турар.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары юбилейлиг чылда бо таттарының күш-ажылының түңнелдерин, ынак Төрээн чуртувустуң күүү-шыдалын улам ыдай быжыглаар хереңке салыышкынын баймралал мурнуңуң бо өөрүнчүг хүннеринде саман көрүп тураалар. Колхозтарның болган совхозтаримиҢ ажыл-ишчилери социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда туржуп турар. Олар боттарыңга бедиткен хүләәлгелерин алган болган хуусаа бетинде күүседир дээш шудургу демиеежин иелеген.

Часкы хову ажылдарын организастыг чорудуп, тарылга шөлдерниҢ үрезиннерин чажыт, чайгы ажаалдазын дээре чоруткан түңнелинде тараа болган мал чемнери культураларның эки дүжүдүн остүрген бис. Агаар-бойдустуң байдалы бо чылын таварымча чок болган-даа болза, республикада тараа культураларының ажаан алдынган шөлүңүң гектар бүрүзүнден дүжүдү ортумаа-биле 12 центнер четкен, тодаргайлаарга эрткен чылдаазындан бир центнер бедик болуп турар-дыр. Бо күзүн колхозтар болган совхозтар дүжүт ажаан алышкыңын агаар-бойдустуң берге байдалдарынга чоруруп келген. Тараа культураларын бастырары амгы үеде барык доозулган болган күрүнениң шыгжамырынга бистиң республиканың тараажызары 110 мүң ажыг тонна тараапы кирген азы планны 183,6 хуу күүсеткен.

Тараа белеткеливге эң-не улуг салыышкынны дараазында районнарның колхозтары болган совхозтары киргеи: Каа-Хемниң ажыл-агыйлары күрүнеге 23 мүң ажыг тонна тараапы, Тандыңның—52 мүң тонна, Бии-Хемниң—8 мүң ажыг тонна, Улуг-Хемниң—10 мүң хире тонна, Чөөн-Хемчиктиң—7,6 мүң тонна тараапы күрүнеге сатказ. Республиканың бүтү районнары тараа белетвелиниң планын ажыр күүсеткизиин. Хөй-хөй ажыл-агыйларның механизаторлары болган тараажызары дүжүт ажаан алышкыңының болган тараа белеткелиниҢ үезинде эки ажылдаан. «Межегей», «Тиилелге», «Бурулгаар» «Өөң», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», «Көк-Тей» совхозтарның, Каа-Хем районнуң «Лешинче оруң», «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмниң оруң», Тандының «Коммунизмниң херези», Бии-Хемдө «Хадың» болган өске-даа колхозтарның тараажызары дээре өөргүүлгерни чедип алган.

Республиканың малчыннары бөттарының чедиишкиннери-биле Төрээн чуртту база өөртүп турар. Тос айларның дургузунда сүт белеткелдериниҢ планын олар 111,5 хуу, эътпиг—140,6 хуу күүсеткеннер. Тываның хойларының бедик шынарлыг 2202 тонна дүүн чурт алган, ол дээрге—алдынган хүләәлгеден өлүмү ажыг болуп турар.

Сүт белеткелиниҢ чыл планын Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары чедиишкиннер күүсеткен, Барыын-Хемчик, Тандың, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнар сүт садарының чыл планын күүсеткер чыгаан. Күрүнеге эът садарының чыл планын Барыын-Хемчик, Өөүр, Эрзин районнар күүсеткиилээн. Барыын-Хемчик районда «Большевик», Каа-Хемдө «Тиилелге», Тандың районда «Революциянның чалбыжы» колхозтарның, «Көк-Тей», СЭКП-ниҢ XXII съездиниң аттыг, «Россия» совхозтарның малчыннары чүткүндүг күш-ажылдың үлегер-чижээн коргузуп, күрүнеге эът, сүт болгаи дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүседирип чедип алган.

Бо саннарны болгаи улуг чедиишкиннерни хөй-хөй мурнакчылар, кайгамчыктыг шолбаннар боттарының сорун кирген күш-ажылы-биле хандырып, материалдыг чаагай түүлдерни бүдүрүп, кодээ ажыл-агый бүдүргүлгелиге тиилелгени дагалап турар дээрзин демдегләәри чугула. Чижээ, «Улуг-Хая» совхозтуң хойжуу Хөөлүмүр Симчуу, «Найырал» совхозтуң—Тюлюш Сертип олар юбилейлиг чылдың ажыл-агый хүләәлгелерин күүседиринге боттуг үлүүн киирип, чүе хойга онаштыр бо чылын кижи бүргүү 109 хураганнарны мендп дорукгурган, «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны Оидар Конгар—115 хураганнарны, Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң хойжуу Монгуш Дестек—115 хураганнарны, «Элегее» совхозтуң—Оюн Оруубал 111 хураганнарны, «Тиилелге» совхозтуң хоочун хойжуу Куулар Дажы-Серен—118 хураганнарны бүрүн остүргеннер. Бо чылдың тос айларында бир инектен-не 2600—2800 килограмм сүттү сагган «Межегей» совхозтуң саанчылары М. Сабельникова, З. Кравченко, Л. Серенева, «Чыраа-Бажы» совхозта К. Хомушку—2106, Бии-Хем районнуң «Искра» колхозта М. Серекмаа—2094 килограмм сүттү саап, республиканың саанчыларының юбилейлиг чылда социалистиг чарыжының тиилекчилери болуп турааалар. Үстүнде демдегләттинген хойжуулар болгаи саанчылар боттарының түүлдүг күш-ажылы-биле бистиң ынак социалистиг Төрээн чуртувустуң экономиктиг күүүзүн бижыглаап турар.

Сурагжаан шолбаннар-мастерлер чер ажылында база эвээш эвес. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында комбайнерлер А. К. Токтал, И. М. Кудрявцев, М. Б. Сагыр, Б. Т. Ондар юбилейлиг чылда 600—800 гектар шөлдеи кижи бүргүү тараа культураларын иестирип, ажаан алган болгаи бедик көргүзүглериг болган. Ол ышкаш Тандың районнуң механизаторлары Михаил Монгуш, Ооржак Калдар-оол, Салчак Оюн-оол сугларның кижи бүргүү 860—920 гектар шөлдүң тараазын чидирип чокка ажаап, улам дээрге түүпелдерни чедип алганнар.

Кижилер оргузунга организапчы, масса-политиктиг ажылды кайда дээре организастап, кодээниҢ ажыл-ишчилериниҢ дугайында ёзулуг сагыш човаашкыны партия, профсоюзтар болгаи комсомол организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары кайда доктаамал илергейлиг, улуг, бичге айтырыгларны дем-биле, сүмелеңнип тургаи шиитпирлеп турар болдур, ында чедиишкиннер маргылдаа чок улуг болуур дээрзин үстүнде демдегләттинген районнарның болгаи ажыл-агыйларында бо чылгы түңнелдерни тодаргай хереченип турар-дыр. Дүжүт ажаап алышкыны Каа-Хем районга организастыг эртикен. Ол районнуң колхозтарында болгаи совхозтарында хову ажылдакчыларының дугайында сагыш салыышкынны илергейлеп, социалистиг чарышты бедик деңнеәге организастап келгеи. Бо бүгү хемчеглер Каа-Хем районнуң күш-ажылчы улуг тиилелгезин хандырган—күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының планын база немелде хүләәлгелерни каа-хемчиктер хамыгты мурнай күүсеткеи болгаи дүжүт ажаап алышкынны организастыг чоруткан.

«Тиилелге», «Көк-Тей», «Межегей», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, Тандының «Коммунизмниң херели», Каа-Хем районнуң «Коммунизмче оруң» колхозтарда болгаи өске-даа эвээш хөй ажыл-агыйларда партия организациязы масса-политиктиг ажылды эки организастаанар. Тараажызарыңы, механизаторларының, малчыннарының таварымчалыг ажыддарынга, чурттаарынга байдалдарыны олар тургузуп, кодээниҢ ажыл-ишчилериниҢ үлетпүр болгаи ажыл-чем бараанныарынга хереглелдерни үлетериг хандырарынга чедип ажыглаар керек.

Хамыктың мурнуида дүжүт ажаап алышкынының ажылдарын эң чоокку хүннерде бүрүн доозары өргежок чугула. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда тараа культураларының эвээш кезии ам-даа ажаап ашдынаап. Оон аңгыда Өөүр, Улуг-Хем болгаи Бии-Хем районнарда картофельди амга чедир бүрүн кавын албаи чорук улуг дүвүрээзинии болдуруп турар. Ажаап алдынаап эвээш эвес иогаа аймаа Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тандың болгаи Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларында бар.

Тараанып дүжүдүн барымдаалаар, күскү ажылдарның үезинде бистиң республиканга автотранспорт талазыбыле көргүскен улуг дуаалаамчы-биле холбаштыр база боттарының бар арталарын санаап көргеш, бүгү районнар юбилейлиг чылда күрүнеге 120 мүң тоннадан эвээш эвес тарааны садарын шиитпирлээнер. Ынчаваиок, хүләәлгезиниҢ үүсседизинге чедир ам-даа 10 мүң тонна хире тараанны чедир бербеин-дир бис. Шаңнарда бараанның тараа ам-даа эвээш, ынчаваиок тараанны арыглаарын, чүдүрүп чорударын чамдык ажылагыйларда кедергей четпес организастаан. Шак мындыг байдалды доп-доораан адып, арткан хүләәлгелекти ап-не кыска хуусаада күүседиривес өргежок чугула.

Моон-биле чергелештир, келир чылдың дүжүдүүң дугайын ханчап-даа үттүп болбас ужуруг бис. Ынчаларга, тарыыр культураларывыстың аайы-биле бедик шынарлыг үреэиниерни четчир кылдыр уруп, ац-маараап алырывые чугула. Соолгу үеде агаар-бойдустуң байдалы экижип, каңгаап. Бо кааң хүннерниң шак бүрүүн хилее эрттирбейн, күеү ажылдарны дүргеи доозарынга ажыглаар керек. Күскү күр болгаи аңгыс аңдарылгазы келир чылын чаагай дүжүттү өстүрүп, ажаап алырынга найгамчык улуг ужур-дуза-лыг. Ындыг болза-даа, чаңдык колхозтарда болгаи совхозтарда бо чугула ажылды чедир үнелеп көрбейн турар. Бо чылын республиканга пиитаи-биле 180 мүң гектар күскү черни аңдарар планныг бис, ынчаваиок амга чедир аңдартынгаиы 80 мүң гектар чаа-ла ажыл турар. Амдыкында чер доңмаан турда, чер аңдарылгазының планын күүседиринге бүтү-ле бар арталарны ажыглаары өргежок чугула. Күскү аңгыс аңдарылгазының планын күүседир чорук келир чылдың чаагай дүжүдүүң үндезини болур ийик. Ол ышкаш таразын ажаап апкан шөлдерге организастыг чемшүүдилгелерни масса-лыы-биле өөртүүр чугула. Ынчаарга, ириидн одекти шөлдерге чедирип төгер план амдыызында республиканга чүгле 32,5 хуу күүсеттинген.

Малчыннарының мурнуида шыңгыы ышкалдаалар туруп турар. Мал ажыыының продуктуларын күүнеге садар талазы-биле боттарының социалистиг хүләәлгелерни байырлал мурнуида эң чоокку үеде күүседири хамыктың мурнуида малчыннардан негеттинип турар. Октябрь 10-да медээни ёзугаар алырга, республика амдаа 1573 тонна өскүн болгаи 1611 тонна сүттү күрүнеге садары арткан. Социалистиг хүләәлгелерни чедиишкиннiг күүсеткеи, улуг байырлалга күш-ажылчы белектиг ужуражырын хандырары партияның райкомнарындан, райкүүсконнардан, партия организациязындан, а ол ышкаш ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар. Ылаңгыя күрүнеге сүт садар талазы-биле хожудаашкинда туруп турар бай-тайгажылар, өөүржүлер, улуг-хемчилер болгаи эрзинчилер бо хүннерде эң-не күжеңишкинниг ажыддаар ужуруг. Ол ышкаш күрүнеге эът садар талазы-биле хожудаашкинниг Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем болгаи Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларындан онза күжеңишкинер негеттинип турар дээрзин демдегләәр керек.

Мал ажыыының продукциязын бүдүрер планнарны күүсеттишпээн, кодээ ажыл-агыйның бо чугула адырын улам ыдай хогжүдер дугайында сагыш салыры база эргежок чугула. Бо херектиң чедиишкинни хамыктың мурнуида малдың кыштагдаашкынын организастыг чорударындан кол хамаарыыр. Хөй-хөй ажыл-агыйлар мал чемнерин белеткээриниҢ бар курлавыларын бүрүн ажыглавышпаан, кыштагдаашкынны хынамчалыг белеткеиип турар. Чижээ, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның, «Тээли», «Сукпак», «УТКА-ның 25 чылы» совхозтарның ажыл-ишчилери, Өөүрүүң болгаи Каа-Хемниң колхозтары сиген белеткээр планын октябрь 10-га чедир күүседишкеи болгаи мал чемнериниҢ орта кезиин мал кыштагларынга чедирип алган.

Ынчаваиок, мал чемнерин чедир белеткеп албаан ажыл-агыйлар бистеи эвээш эвес.

Фермаларның кышка белеткелиниҢ дугайында хынаалданы чоруттаап чергерге бо чугула ажылды эң чоокку хүннерде организастаар керек. Малчыннарның чурттаарынга, ажыддаарынга, дыштанырынга таварымчалыг байдалдарны тургузарынче онза кичээнгей уталган турар ужуруг. Мал кажаалларының хынамчалыг септээр, чылыглаар, агаар кирер чергерни кылыр, суттарынга системазын хандырар керек. Малга чемнерни хаймындырып, үүрметтеп бээр механизмнерни, хереглелдерни белеткээри база эргежок чугула. Ол ышкаш савайны үүрметтээри, амдаи кирер хаймындырары—мал чемниҢ рационуун экижидерипге, арбыдадырынга улуг ужур-дузалыг болур.

Шээр малдың тарып боозадыгаавын организастыг доозарынче утаанган бүгү-ле болдупар хемчегерни бо хүннерде ап чорудары эргежок чугула.

Партия, совет болгаи кодээ ажылагий органнары, колхозтарның база совхозтарның удуртукчулары болгаи түскей өртемниглерге, кодээниҢ бүгү ажыл-ишчилери күскү хову ажылдарын дүргеи доозар, үүлээп алдынган социалистиг хүләәлгелерни чедиишкиннiг күүседир, мал кыштагларынга эки чорудар талазы-биле бүгү-ле болдунар үүлдерни кылып шыдаар болгаи кылыр-даа хүләәвегленг. Ол дээрге, совет улустуң чаагай байдалын улам ыдай бедидер дугайында партия болгаи чазактың чаагай сагыш салыышкынынга бистиң дээрге харыывые, Улуг Октябрьның алдарлыг байырлалынга төлептиг белээвине болур.

КИЖИГЕ, ООҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Совет улустуң материалдыг байдалын улам экижидер дугайында СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң докладын совет кижилер ханы ооруушку-биле танышкан болгаи ССРЭниң Дээди Советиниң чаа болган сессиязының хүләәп алган хоойдуларын, докладтарын сеткил ханыышкын-биле утказап. Совет кижилериниҢ чаагай амыдыралы дээш сагыш салыырындан өске бедик соруулга улуг Ленининиң Коммунистиг партиязында чок дээрзин кижи бүргүү улам ыдай ханы бүзүреп билгеп.

Бижи төрелгетеңниң төөгүзүңде бир-ле дугаар тургустунган ажылчы-тараачыннарның күрүнеэзинiң төөгүлүг 50 чыл байырлалының бүдүүзүнде СЭКП, Совет чазак совет улустуң чаагай байдалы улам экижидер дугайында ап чорутказ кижилерге: шалыңны өстүрери, үндүрүглерни эвээжедири, шөлээ хуусаазын уздыры, пенсияны улгаттырары, пенсия назынын кызырары дээш, ооң-даа өске чоннуң ырыңай бөгүнгү амыдыралыңа холбашкан айтырыглар кижилериниҢ сеткил-сагыжын хайыктырып, өөртпес аргажок.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың бо хемчеглериниҢ ачызында чүгле Тыва АССР-ниҢ хамаатыларындан күрүне пенсиязынга 900 кижи немелдени алыр болгаи 500 колхоз кежигүннериңе улгаттырган пенсияны төлээр.

Ол ышкаш назылап кыраанының пенсия алыр хар-назының ар улуска 60 хар, херээженнерге 55 хар кыдыр доктаатканы-биле келир чылы амгы пенсионерлерге немей 3500 колхозчулар пенсияже шилчиир. Маңаа 15 чыл ажыл стажтыг, бешки болгаи ооң хөй уругларлыг, бешки уруун 8 хар чедир кижизиткен 50 хардыг херээженнерни, колхоз бүдүргелизинге ажыдаап тургаи, озалдактан азы профессионал аргыларлан үшкү болуктүг инвалидтери болганнар-биле катай дыка хөй колхозчу тараачыннар пенсия алыргага немежир. Ынчаарга төрүмелинден инвалид, 16 хар четкен уругларга айда 16 рубль пособияны тыпсыр болганы база-ла улуг сагыш човаашкын, материалдыг деткимче-дир.

1968 чылдан эгелеп 60 рубльден куду шалыңныг ажылчын, албан-хаачыны түрбас кыдыр шиитпирлээни-биле бистиң Тыва АССР-ниҢ ажылчын, албан-хаачылары, мурнуда шалың талазы-биле 20 хуу немелдени алганын санаарга, 72 рубльден куду шалыңныг кижи чок болур. Ынчаарга кыраанының пенсиязын 1968 чыдан соңгаар алыр-лар ап эвээш дээрге-ле 46 рубль 80 көпеек пенсиялыг болур ийикпе азы ниити шалыңындан чүгле 25 рубль 20 көпеекти эвээштп алыр. Бир эвес пенсионер үзүктел чок 15 чыл, чок болза ар кижиниҢ ниити ажыл стажы 35 чыл, херээжен кижиниҢ 30 чылдан эвээш эвес болур болза, 46 рубль 80 көпеек пенсиязынга 10 хуу немелде — 4 рубль 68 көпеекти калдарга 51 рубль 48 көпеекти алыр азы ниити шалыңдан чүгле 20 рубль 52 көпеекти чидирер. Бир эвес пенсионер кижи ажылдавас, өг-бүлезинде ажыл кылып шыдавас бир кижилиг болза, 10 муу—4 рубль 68 көпеекти, а ажыл кылып шыдавас кижилери 2 болгаи ооң хөй болза, 15 хуу азы 7 рубль 02 көпеекти пенсиязынга немээрге ниити пенсиязы 58 рубль 50 көпеек болуп, шалыңындан чүгле 13 рубль 50 көпеекти оскынар. Ынчангаш ол бистиң республиканың чонунга материал талазыбыле дыка ажыктыг.

Чоннуң амыдырал деңнелиин бедидер дээш, Коммунистиг партия аждаа, моон соңгаар-даа болдунар хемчеглерни алыры чугаажок. СЭКП-ниҢ XXIII съездиниге кыраан СЭКП ТБның отчёдунда: «Боттарының назыныңың хөй кезиин күш-ажылга берген, ам дүрүм ёзугаар дыштанылгаже шилчээн кижилер дээш, материалдыг-сагыш човаашкын болза, социалистиг күрүнениҢ хүләәлгезин» деп айыткан. Бо талазы-биле үстүнде чүүлдерден аңгыда, Тыва АССР-ниҢ чижээн көргүзерге-ле четчир.

Тывалар шаанда, феодализм үезинде кандыг-даа пенсия-дуаламчы деп чүве көрбейн, «пенсия» деп сөстүү-даа билбес чораан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызы-биле Тывага национал-хосталгалыг революция тиилээн соонда, 1931 чылда феодалдарның хөреңгизин хавырган, шүүтү бодазы 5 баш ышкалдаалар туруп турар. Мал ажыыының продуктуларын күүнеге садар талазы-биле боттарының социалистиг хүләәлгелерни байырлал мурнуида малчыннардан негеттинип турар. Октябрь 10-да медээни ёзугаар алырга, республика амдаа 1573 тонна өскүн болгаи 1611 тонна сүттү күрүнеге садары арткан. Социалистиг хүләәлгелерни чедиишкиннiг күүседир, улуг байырлалга күш-ажылчы белектиг ужуражырын хандырары партияның райкомнарындан, партия организациязындан, а ол ышкаш ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар. Ылаңгыя күрүнеге сүт садар талазы-биле хожудаашкинда туруп турар бай-тайгажылар, өөүржүлер, улуг-хемчилер болгаи эрзинчилер бо хүннерде эң-не күжеңишкинниг ажыддаар ужуруг. Ол ышкаш күрүнеге эът садар талазы-биле хожудаашкинниг Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем болгаи Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларындан онза күжеңишкинер негеттинип турар дээрзин демдегләәр керек.

Мал ажыыының продукциязын бүдүрер планнарны күүсеттишпээн, кодээ ажыл-агыйның бо чугула адырын улам ыдай хогжүдер дугайында сагыш салыры база эргежок чугула. Бо херектиң чедиишкинни хамыктың мурнуида малдың кыштагдаашкынын организастыг чорударындан кол хамаарыыр. Хөй-хөй ажыл-агыйлар мал чемнерин белеткээриниҢ бар курлавыларын бүрүн ажыглавышпаан, кыштагдаашкынны эки чорудар талазы-биле бистиң чедиишкиннiг хынамчалыг белеткеиип турар. Чижээ, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның, «Тээли», «Сукпак», «УТКА-ның 25 чылы» совхозтарның ажыл-ишчилери, Өөүрүүң болгаи Каа-Хемниң колхозтары сиген белеткээр планын октябрь 10-га чедир күүседишкеи болгаи мал чемнериниҢ орта кезиин мал кыштагларынга чедирип алган.

Ынчаваиок, мал чемнерин чедир белеткеп албаан ажыл-агыйлар бистеи эвээш эвес.

Фермаларның кышка белеткелиниҢ дугайында хынаалданы чоруттаап чергерге бо чугула ажылды эң чоокку хүннерде организастаар керек. Малчыннарның чурттаарынга, ажыддаарынга, дыштанырынга таварымчалыг байдалдарны тургузарынче онза кичээнгей уталган турар ужуруг. Мал кажаалларының хынамчалыг септээр, чылыглаар, агаар кирер чергерни кылыр, суттарынга системазын хандырар керек. Малга чемнерни хаймындырып, үүрметтеп бээр механизмнерни, хереглелдерни белеткээри база эргежок чугула. Ол ышкаш савайны үүрметтээри, амдаи кирер хаймындырары—мал чемниҢ рационуун экижидерипге, арбыдадырынга улуг ужур-дузалыг болур.

Шээр малдың тарып боозадыгаавын организастыг доозарынче утаанган бүгү-ле болдупар хемчегерни бо хүннерде ап чорудары эргежок чугула.

Партия, совет болгаи кодээ ажылагий органнары, колхозтарның база совхозтарның удуртукчулары болгаи түскей өртемниглерге, кодээниҢ бүгү ажыл-ишчилери күскү хову ажылдарын дүргеи доозар, үүлээп алдынган социалистиг хүләәлгелерни чедиишкиннiг күүседир, мал чемнер

Мария Семеновна Симакова—кулак, думчук, боостаа аарыгларының эмчизи. Ол Кызылдың № 1 поликлиниказында каш чыл улаштыр ажылдап, кижилерниң кадыкшылын камгалаар херекке төлептиг үлүүн киширип келген. Аныяк эмчи аарыг кижилерге ээлдек-эвилең, оларның негелде-хомудалдарынга дыңнангыр чоруун көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: М. С. Симакова ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИН
сөзүг болгаш фотозу.

ДАШТЫКЫДА

Октябрьның 50 чылы — делегейниң байырлалы

Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң бараалгыткан ай Кипр Республикада үргүлүленишкен. Ол айны Кипр-совет пайырал нинтилелиниң, Күш-ажылдың бүгү-кипр федерациязының болгаш Кипрниң күш-ажылчы улузунуң дешкилегейг партиязының саналын ёзугаар организастаан.

Кипрниң далай ортаан эң улуг хоорайларының бирээзи—Фамагустунуң хоорай чагыргазының башкыларга Украин ССР-ниң дугаймында делегелге ажыттынган. Ук делгелге Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда республиканың чедишкиннерин чонга коргузуп турар. Көрүкчүлер делгелгени ажок сонуургап, Совет Украинаның улузунуң чедишкиннерин бедин-биле үнелеп турар.

* * *

Моол паймемылалдың Элдэв-Очир аттыг театрында Улуг Октябрьның 50 чыл ойнуң дугаймында совет литература делгелгени ажыттынган. Совет Эвилелиниң улуг парлалга черлериниң үндүрген политиктиг, чечен чогаал номнарының, уругларының, техниканың, медицинаның болгаш кодээ ажыл-агыйының литературазының 1200 ажыг хевирлерин ук делгелгеде коргүскен.

* * *

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнуң будүүзүнде Вангиге «Совет чуруктуларының чогаалдарында В. И. Ленинниң овур-хевири» деп делгелге ажыттынган. Тоо-Африка Республиканың чазааның органы «Терр Африкэн» деп неделя санында үнер журнал ол делгелгениң дугаймы ынча дээ бижээн:

Ленин бистиң үевисте чуртаан чорбаан-даа бол, XX чүе чыдың эгезинде дарлаткан улустарны хостаарының чаа үезиниң эгезин паазп, Африканың, Азиянып, Латин Американың улустарын хостаарының херээже эвээш үзүг-хуулу кипргеп.

Бо делгелге бисе хамыктың мурнунда ынанныттың херечизи болуп турар. Октябрьның Улуг революциязының соонда ССРЭ-ниң экономика чедишкиннерни хамаарыжыгга чок хегжүүлелиң оруунга чоокта чаа кирген чуруттарны еорук кипрерниң үндезини болур ужуралуг.

Чаа комитет

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының комитедин Мурнуу Вьетнамда турбусеан. Хостаага агентилелдиң дыпнайжын бармадаалаан, ВИА агентилелдиң дамчыткаш-биле алырга, ол дугаймын чоокта чаа Мурнуу Вьетнамның хостаган районнарының бирээзинде болган парлалга конференциязынга чергеен.

Ол комитеттиң даргазы Хо Тхунуң парлалга конференциязынга чаа чүвелер турган шеделээнде: америк улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының мурнуу-вьетнам комитедин тургусканы Джонсонның чаазының аңгы агрессиг үеланмышкыны-биле демиседи чоруун турар америк шинчиледдиң ол болуктерибиле найырапчы сырый харылаалар-ны быжыглаар болгаш хогжүдер сорулгазы салаан.

Чаа буга

«Барлыктың» суттарынга системазының тудуг-монтаж коллективи баймралга белек кылдыр «Барлык» совхозка 725 га чер суттарар чаа буга тудуун доосканш, ажылгалда дужаагаан. Бо буганың эрги бугаалар тудуунган ылгалдыг байдалы мындыг: буганың уну хаяы эвес чалгыяк, ону автомашиналыг, аъттыг, чадаг-даа кижилер болгаш мал душкан-на черинден кежип болур. Оон ашгында суг чер үрзор таварылга бо бугага болбас. Кулактарже суг үндурерин демир шиттер-биле автоматтаан.

Республиканың суг ажыл-агыйының министри эш М. Достак-оолга баштаткан комиссия чоокта чаа буганы «Барлык» совхозтуң директору эш И. Макальскийге хүлээдип берген.

—⊙—

Мурнакчы чолаачы

Кызыл-Мажалык АТА-ның чолаачызы Федор Алексеевич Кураев дүжүт ажаан алышкынының бирги хүнүнден эгелээш, «Барлык» совхозтуң төп шанында тараа сөөртүлгезинге ажылдап турган. Дүржүлгалыг чолаачы хүнде комбайннардан 28—35 тонна тараа сөөртүп, социалистиг чарыштың мурнуку өдүрүүн эдлеп турган.

Байырлалга белек кылдыр 40 тонна тараа сөөртүр деп улам-на бедиткен хүлээлге алгаш, ону база ол чедишкинниг күүседкен.

КАА-ХЕМДЕ

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери сентябрь 15-те үезин уруушкунуун бүрүн доосканнар. Ажыл-агыйлар үезин уруушкунуунуң планның 100—105 хуу күүседкеннер.

Районда күскү чер андырылгазын үргүлүүлевишаан. «Коммунизмче орун», «Октябрьның 14 чылы» колхозтар күскү чер андырылгазын өскелерни мурнай доосканнар. «Октябрьның 30 чылы» колхоз ам бо хүннерде чер андырылгазын доозарының кырында келген.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарының ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнуң баймралынга алдар болдурган социалистиг чарыштың күүседир талазы-биле юбилейниг чылдың үшкү кварталында эки ажылдааннар. Эът бүдүрери эрткен чылдың октябрь 1-де турганы-биле деңнээрге 151 хуу, дүк—100,2 хуу, сүт — 101,6 хуу болган.

Ол шыкаш бир инектен-ие сүт саалдары ортумаа-биле 115,8 хуу, бир гадан ортумак дужүт 1966 чылда 11,6 центнер турганыңдан бо чылын 12,2 центнер болган.

Күргүеге сеткен мыйыстыг бода малдың ортуман дириг деңнии эрткен чылын 256 кг турган болза, бо чылын 266 кг, шээр малдың — 38—42 кг болган. Дүк кыргыдазы база өскен. Инитиниң малының баш санын өстүрериниң күргүне планын район бүгү чүзүн айы-биле октябрь 1-де күүседкен. Колхоз, совхозтар күргүеге эът, дүк, тараа садарының чыл планын хуусаа бетинде күүседкеш, пландан ажыр 54 тонна эътти, 14 тонна дүкүү, 2 муң ажыг тонна тарааны сеткен.

Күргүеге сүт садарының 9 айлар планы 118 хуу күүседтингеп. районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин танышкаш, совет кижилерниң чагай чоруунуң дугаймында ол чаа сагыш салышкынга харыы кылдыр сүт садарының чыл планын октябрь 20-де күүседир болгаш чыл тоңчүзүнге чедир пландан ажыр 150 тонна сүттү, 200 тонна эътти болгаш 6000 тонна тарааны садарын шиитпирлээннер. Социалистиг хүлээлгенин күүседир талаан-биле «Большевик» колхоз (даргазы эш Шаалы, партком секретары эш Очур, кодээ Совет даргазы эш Севен) эки ажылдаан. Колхоз күргүеге эът садарының чыл планын 102,2 хуу, сүттү—104,8, дүктү—147,8 хуу, тараа садарын 7,5 катап, сиген белеткелиниң планын 101,4 хуу күүседкен. Эрткен чыл-биле деңнээрге мында малдың баш саны база өскен.

Мында кыштаглаашкынга белеткел эки. Малчыннар чаагайжыды кылган чурттаага бажыңнары-биле бүрүн хандыртынган. Чүге бо чылын малчыннарга 9 чурттаага бажыңнарын немей туткан. 430 тонна сигенин кыштагларда сөөртүп чедиргеп. Мал кажаалары-ның сентелгезин доозуп турар.

Хойжу бригадалардан үшкү кварталда социалистиг чарыштың бирги черин «Большевик» колхозтуң № 2 бригадазы (бригадир эш Очур-оол) эдээн. Ол бригада 100 хойга онаштыр 99 хураган камгалап алган. Ийги черни «Барлык» совхозтуң хойжу бригадазы (бригадири эш Күзүүтет Санчыт) эзээн.

Сүт-бараан фермаларындан бирги черни «Барлык» совхозтуң Шивилиг-Хаяа комсомолчу-амыдыралының фермазы эзээн. Бо фермада саанчылардан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Салы Саара 9 айлар инитинде бир инектен 1905 кг, Монгуш Чодураа 1803 кг, Куулар Хажыт 1840 кг, Хертек Александра 1730 кг сүт сагганнар. Районда 90 ажыг хойжулар түе хойга онаштыр 90—111 чедир хураганнарны камгалап алган. «Шекпээр» совхозтуң хойжулары Ооржак Ангыр-оол, Монгуш Чимит-Доржу 100 хойга онаштыр 102—103 хураганнарны менди доруктурганнар.

Юбилейлиг чылда алдынган социалистиг хүлээлгелерин барымнаан хемчиниилер шинчаар күүседип турааннар.

Т. ТАЛГАНЧЫК,
«Шынының» корр.

Фидель Кастронуң медеглели

ГАВАНА. (СЭТА). «Чеже-даа харааданчыг болза, Эрнесто Геварайның алгыгге таварышкынының дугаймында Боливиядан келген дыңнадыглар шын болган дээрниге бүзүрээп бис» —деп, Кубаның премьер-министри Фидель Кастро медеглээн. Фидель Кастро октябрь 15-те Гаванаңы-биле 21 шакта радио болгаш телевидение дамчыштыр ол медеглелдиң чугаалаан.

Боливиядан кээп турар бүгү барымдааларны: Геварайның фото-чуруктарын, хереченлериниң медеглелдерин, оон бодунуң хүн демдеглелдерин болгаш журналистерниң тайылбырлаларын ылап көрүнүп көрген соонда, куба чазактың удуртукчулары мичалдыр түүнел кылган деп, премьер-министр чугаалаан. Ылангыя Геварайның төрелдери оон өлүмге таварышканынга ам-даа шынзыкшайн турар. Ынчалгаш оларга чеже-даа харааданчыг болза, куба чазак ол революстуг шынны чугаалаарын бодунуң хүлээлгези кылдыр санап тур деп, Фидель Кастро дааза немей чугаалаан. Ол шынны хүлээп көөрүнден моон ыңай дадаталаар болза, Геварайның мадырлыг үлегер-чижээнин бүлдинмейн артып калырынга болгаш революстуулларга мораль талаам-биле кайгамчык улуг күш болур мөөгүүн оскугган турарынга сонуургалдыг империалистерге ажыктыг болур ййик деп, Кастро чугаалаан.

Шылгараңгай революсчу чораан Геварайның мадырлыг ажыл-чорудулгазын Кастро болур-чогууру-биле үнелээн. Оон адын болгаш үлегер-чижээн хосталга, хамаарышпас чорук дээш демиселичилер боттарының түректеринге мөңге кадагалаар.

Геварайның өлүмге таварышканынга хөлбаштыр Кубаның Министрлер Чөвүзелиниң болгаш Компартиязының ТК-зының шиитпирин бодунуң ийи шак дургузунда үргүлүүзээн чугаазынга түүнел кылдыр Кастро мөңчүп дыңнаткан. Октябрь 16-дан эгезээш, чуртка үш хүн дургузунда кара-ыдал арттырар деп чарлаан. Эрнесто Геварайның өлген хүнү—октябрь 8-ти моон соңгаар мадырлыг партизан хүнү деп демдеглээр. Октябрь 18-те Гавананың Революция шолуунге камнадыг митингини болган. Өлген мадырының туразаалыгга бараалгаткан хүндүткел хемчеглерни организастаарының Хуан Альмейдага баштаткан, Кубаның Компартиязының ТК-зының вомиссиязы тургустуулган.

КАР-ның чазааның шиитпири

КАИР. (СЭТА). КАР-ның Министрлер Чөвүзели чуртта мөөңү-биле садыглаар бүгү садыгны национализастаар дугаймда шиитпирни түлээп алган.

Президент Насериң даргалаакыны-биле болуп эрткен министрлер кабинединиң хуралынга түлээп алган ол шиитпириниң дугайын чарлавышаан, национал удуртулганың министри Мухаммед Файектиң медеглээни: ол шиитпир болза, бүдүрүлгеге болгаш чурт иштинче киперер түүлдерге күргүне контролин тургузары-биле эгелээн үндезини чаартылгаларның оруунга база бир базыы болур. Мөөңү-биле садар садыгны күргүне секторунуң контролинга шилчидип бээр деп, ол чугаалаан.

АФГАНИСТАН. Совет Эвилелиниң дузалажылгы-биле Кабулдуң чанында тутнан хлеб заводу биле элеватор.

Фото В. Собалевтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Вильнериң амызынга халдаашкын

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Израильдиң Коммунистиг партиязының ТК-ның Политбюрозунуң секретары Мейр Вильнер Тель-Авивтиң кудумчуузунга чорда оон амызынга халдаашкын болган. Вильнериң оортазынче бижеп-биле шашкан.

Халдаашкын кылган кижини туудуп хоруглаан полициниң медеглелиниден билдинип турары-биле алыргга, ол болза дайынзырак сионистиг идеген болган.

Лаостуң агаарынга дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрь 4-те Лаостуң патриотчу чергеектиг күштери Сиенгхуанг можуга ол можуның хостаган районнарынче америк ужар түүлдүн халдаашкынының үезинде 2 америк самолёттуг дүжүр аткан.

«Патет-Лаонуң үнү» радионуң дамчыткашын барымдаалаан, ВИА агентилелдиң дамчыткаш-биле алырга, Октябрь 9 болгаш 10-да Вьентьянның болгаш Луангпрабанг можуның агаарынга лаос патриоттар база ийи америк вертолёттуг дүжүр аткан.

Лаостуң девискээрининг агаарынга инитиин-биле 687 америк самолёттуг дүжүр аткан дээрин агентилел дыңнадып турар. оон инитинден 240-ни бо чылдың тос айларының дургузунда дүжүр аткан, ол болза бүгү 1966 чылда дүжүр аткынындан 37 ажыг дээш ол.

Патриоттарның чедиишкини

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрь 12-де Мурнуу Вьетнамның Хостаага арминизының дайынчылары Таиан биле Телон можуларда № 4 оруктуг дургаар 11 көвүүгээрже халдаашкынны хары угда кылган.

Хостаага агентилелдиң баштайгы медээлерин барымдаалаан, ВИА агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, ол хемчегларининг түнелгинде патриоттар америк болгаш чалча шеригларинг 800 хире солдаттарын саңдан үндүрген, дайынынмң хөй санныг шериг техниказын болгаш оок-чемизон үүлүкаан.

Лаостуң агаарынга дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрь 4-те Лаостуң патриотчу чергеектиг күштери Сиенгхуанг можуга ол можуның хостаган районнарынче америк ужар түүлдүн халдаашкынының үезинде 2 америк самолёттуг дүжүр аткан.

«Патет-Лаонуң үнү» радионуң дамчыткашын барымдаалаан, ВИА агентилелдиң дамчыткаш-биле алырга, Октябрь 9 болгаш 10-да Вьентьянның болгаш Луангпрабанг можуның агаарынга лаос патриоттар база ийи америк вертолёттуг дүжүр аткан.

Лаостуң девискээрининг агаарынга инитиин-биле 687 америк самолёттуг дүжүр аткан дээрин агентилел дыңнадып турар. оон инитинден 240-ни бо чылдың тос айларының дургузунда дүжүр аткан, ол болза бүгү 1966 чылда дүжүр аткынындан 37 ажыг дээш ол.

аныяк башкыларга үлегер-чижек болуп, боттарының байлак дуржулгазын оларга дамчыдып, ам бо хүннерге чедир улус өөредилгезинин шугумунда ажылдавышааннар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң ортуман школалларның ажылын экижидер талазы-биле чорудуп турар хемчегларин өөреникчилериниң билиинин шынарын улам бедидериниң арганарын берип турар. Бүгү-ле артемнерниң дүлүүрүү орус дылды хандыр өөренирин улам экижидер сорулга-биле тыва школаларда бир класстың өөреникчилериниң саны 25 ажа бээр болза, ону ийи бөлүк кылдыр үзүп кичээлдедириниң аргазын көрүп турар. Сургуулдарның өөредилгеге арга-мергежилин, сонуургалын барымдаалап турганы, оларны 7 класстан эгелеп-ле сонуургалдыг артемнерниге немелде кичээлдерни чорудуп болуру база көрдүнген. Советтиг Тываның чылдарында 46204 кижи долу эвес инити ортуман, 13171 кижи инити ортуман артемни чедип алган. 1970 чылга чедир аныяк өскенге бүгү-инитиниң инити ортуман артемниг болурун чедип алырының аргалары тургустунар.

Улус ажыл-агыйының адырларынга хереглеттинер дээди болган тускай ортуман артемниг кадрларның саны болгаш шынары дүрген темпи-биле өзүп турар. Тывада эмчинин, башкының, уран чүүлдүн, кодээ ажыл-агыйының, садыгның, политехниктиг, профтехниктиг ортумак тускай өөредилге черлери республиканың ажыл-агыйларының аңгы-аңгы адырларынга билиглиг кижилерни чылдың-на хой-хөй-биле белеткеп турар.

Советтиг Тываның чылдарында үстүнде айыттынган ортумак артемнин өөредилге черлери 10047 тускай артемниг кадрларны белеткеп үндүрген. Кызылдың педагогика институтуну 1800 ажыг дээди артемниг башкыларны белеткээн. Бо үеде Тываның бүгү улус ажыл-агыйының адырларында 4 муң хире дээди, 6136 тускай ортумак артемниг кадрлар ажылдап турар.

Тываның улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында артем-билигли, организакчы арга-мергежилдиг, таланттыг национал кадрлар ковудээн. «Тыва тулуг» трезинниң эргелекчизи Чимит-Доржу Ондар, Кызылдың бирги поликлиниказының эргелекчизи Доржу Куулар, Кызылда күргүзенин педагогика институдунуң ректору Хомушку Алдын-оол Тываның дыл, литература болгаш теогүнүн артем-шинчилел институдунуң директору Юрий Аранчын, республиканың кодээ ажылагый министрининг оралакчызы Тунгар Лас-оол, Улуг-Хем райкүүскомуның даргазы Кара-Сал Будук-оол, колхоз тургузуунуң сайзыралының дуржулгалыг удуртукчузу организакчылары «Мурнакчы» колхозтуң даргазы Хертек Кудурукпай, «Большевик» колхозтуң даргазы Александр Шаалы, «Кызыл тараачы» колхозтуң даргазы Пётр Астафьев ышкаш төлептиг, мергежилдиг ажылдакчыларны хөйүг санап болур.

Культураның бир чарлыбас кезээ уран чүүл, чечен чогаал болур. Улустуң этээртинмес улуг аас чогаалының эртинезинге даянып алгаш, тыва оолдар, кыстарның таланттыг кезээ чонның амыдыралын, оон онзагай байдалын бурунгаар дешилгеже ыяшгырып, чонның угаан-медерелин уран чүүлге болгаш чечен чогаалга байыдарының бараан болукчулары болуп чоруаннар.

Эң-не баштай бистиң мергежилдиг кижилеривис, улустуң ырлары, үлегер домактарын, кыска тоолдарын чонның мурнунга ырлажып, игидеп, хомустап, каргыраалап, сыгырлып чоруаннар. Революция мурнунда Тывага театр, сцена, кино деп аттар-даа турбаан, ким чүнү бодаарлыр болдур, ол оны улус мурнунга барааалгадыр турган. Улуг Совет улустуң байлак уран чүүлүнүң дуржулгазы-биле уран мергежилдиң янзы-бүрү хевирлери массалыы-биле чоорту тыптып эгелээн: мактаалгыг, шоодулуг шүлүктер, үделелиг ырлар, танцылар, күш-культураның хевирлери дээш оон-даа оске. Бистө амты үеде мергежилдиг чогаалчылар, шүлүкчүлер, чурукчулар, драматурглар, артистер хөй. Тыва уран чүүлүнүң шылгарадгай ажылдакчызы Владимир Оскал-оолдуң удуртулгазы-биле амты үеде ССРЭ-ниң күргүне шиитпиргенин болүүг тыва чонның чоргаараалы болуп. боттарының таланттызы-биле бистиң Төрээн чуртувусту ужу-кыдыынга чедир кезиң, делегейниң дыка хөй чурттарынга совет уран чүүлүнүң алыш бедик түдүн чоруурну өөрүнчүг.

Тыва музыка, ыяш болгаш демир хомустан эгелээш, долу составтыг симфониялыг оркестрге чедир сайзыраан. Улустуң аялгаларындан ангыда чаа-чаа аялгалар Тываның хову-шөлдеринде, хоорай, суурларында чаңгыланып, күш-ажылчы чонну улам сорук киприп, чедишкиннерже кыйгырып турар. Ол аялгаларның иштинде композиторлар А. Чыргал-оолдуң, Р. Кенденбильниң чогаадыкчы ажылдары онза илгалын турарын демдеглээрин өөрүнчүг. Хөй санныг аялгалардан аңгыда «Алдан-Маадырлар» деп симфониялыг поэма болгаш «Чечен биле Белекмаа» деп операны олар чогаатканнар. Чонның музыка культурazын сайзыradырынга, аныяк кадрларны белеткээринге Кызылдың уран чүүл училищези болгаш республикада ажылдап турар 13 музыка школалары улуг рольду ойнап турлар.

Аныяк тыва композиторларның чогаатканы чараш, сергек аялгалары бо-ла дыңналып кээп, музыка чогаалының алдын шыгжамырынче немере болуп каттыжып кирип турарын демдеглээе чотуур.

1936 чылда уран чүүлге таланттыг аныяктарның шилиидек неезээнге үндезилээш, Тываның шын театрын тургускан чорук Тываның уран чүүлүнүң болгаш чечен чогаалының сайзыралынга, чонну коммунистиг ёзуга кижизидеринге улуг рольдуг болган. Театрның тургустунгавындан эгелеп, бо үеге чедир ажылдап турар эштер: Кара-кыс болгаш Максим Мунаухтар, Владимир Монгалбин, Мария Баир, театрның сураглыг артистери эштер: Хүргүлек Конгар, Екатерина Кенденбиль, Александр Тавакай, Борис Бады-Сагаан, Чылбак-оол Мартай-оол болгаш өскелер-даа чонну коммунистиг ёзуга кижизидеривге улуг киржилгелиг болуп турарын демдеглеп болур. Тываның бо хүнгү хогжумшин театры бодунуң коллективиниде чүс чыгам артистерлиг кылдыр өзүп келген болгаш улам сайзырап турар.

Бо хүнгү Советтиг Тыва культурazының албан черлери-биле сырый шиптынган: 176 клубтар, 192 кызыл-бурыынар, 195 кино туруштары, 238 библиотекалар, 26 ном садар магазиннер ажылдап турар. Культурazының албан черлери марксизм-ленинизмниң идеялары-биле чонну кижизидеринге, Коммунистиг партиязының, Совет чазактың политикazын пропагандалаарынга, чонну коммунистиг ёзуга кижизидеринге улуг ажылдарны боттандырып турар болгаш чонның өөредилгезиниң, культурлуг дыштанылгазының өдээ болу берген. Клубтарның чанында 877 уран чүүл болгумнери ажылдап, инда 10436 кижилер боттарының таланттыын байдыды, чонның араазындан чонга бараалгадып турарлар, чүс-чүс саныкчаларлыглар ылгалын үнүп, чонның уран чүүлге ынактызын бедиткен. Оон бир чижээ: Бо чылын Новосибирск хоорайга зонаалар ансамбли болган уран чүүл маргылдаазынга жюрининг нежигүзү композитор эш Долуханин: «Моон практикамда боттувынгыр уран чүүл көргүзүүнге мындыг чедишкинни черле көрбээн мен» деп «Советская Россия» совшунун редакциязынга дыңнаткан. Новосибирск маргылдаазынга эки түнелдиг болгаш дээш бистиң боттувынгыр артистерниис чоокта чаа Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага боттарының чогаадыкчы мергежилин бараалгадып чорааннар.

Октябрь революциязының 50 чыл ойнуга туразаалткан Россия Федерациязының культурazының хүнеринде Тываның уран таланттыларын Москваның фабрика, заводтарынга, түнелдинде Кремльдиң съездилер Ордузунга ойнааннар. Бо дугайында сентябрь 30-де үнген «Труд» солун мынчаар бижин турар: «Хөй болгаш янзы-бүрү программалыг уран чүүл көргүзүүнүң (маргылдаазының) бүгү-ле номерлери (көргүзүүлери) Совет эрге-чагырга Россияның чонунга чүнү бергенинин дугайында тодаргай хереченлел, көрүүденин киржикчилериниң боттары бээни Россия Федерациязының бүгү аймак чоннарының угаан-бодалының, культурazының күчүлүг өзүүшкүнүн хереченлел турар-дыр. Октябрьдан төрүттүнген боттарының уран чүүлүн башкирлер болгаш татарлар, кабардиннер болгаш осетиннер, якуттар болгаш ненецтер, буряттар болгаш тывалар, карелдер болгаш калмыктар, нивхилер болгаш удегейлер база өске-даа национал улустарының хөй иезин бараалгатканнаар».

Тываның кайы-даа мрак-узаа булуңнарында чаа чурттаалганың дазыддары ханылаан. Бо хүнгү маанының бажың-белгидинда радио, сайгылгаан, приёмник, демир орунар, чаа хевирниң савалары, стол, шак, мотоцикл, азы чиик машина оон доктаамал адилели болу бергилээн. Кижиниң материалдыг байдалы өзүп, амыдырал хандырылгазы бедээн тудум-на, оон культурлуг негелделери база чайгаар деңге өзүп олурар культурлуг кижи деп кандыг кижини ынча дээрил деп маргылдаалыг айтырыгны Тываның аныяктары парлалгага удаа-дараа чугаалажыл келген. Боттарының күш-ажылы-биле амыдырадыы улам экижидип, материалдыг түүлдерни бүдүрүп турар кижилерниң амыдыралы ёзулуг-ла культурлуг кижиниң ажы-чаңныга дүгжүр. Маңаа чижек кылдыр бистиң республикада социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары эштер Үрүүе Кандаанның, Ооржак Лопсан-чаптың, Эрестол Даржаанның, Монгуш Чоланың амыдыралын алгаш көөрге, назы-хар болгаш оске-даа талалар-биле олар бот-боттарындан ылгалыр түүлдери бар болза-даа, оларның тодаргай нинти түүлүн кандыг-даа кижи эскерип каан болур: ол чүл дизе, оларның боттарының мурнунда салдынган сорулгазын ханызы-биле медерел билири, оон түүселдеен дээш турыштуг демисели, күш-ажылга ёзулуг-ла коммунистиг хамаарыжыга, бичө сетиил болгаш элдек-эвилең ажы-чаң, хүндүлээчел чорук, оске кижилерниң ажылын үнелеп билири оларның нинти мөзү-шинары болуп турар.

Республиканың алдан-маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи бодунуң делгелгеде эдилелдери-биле эрткен түе чылдарны бистиң атомнуг вегинис-биле ужураштырып турар. Ол 1925 чылда Бүгү-эвилелдиң дашгыкы чурттар-биле культура-харылзаларының нинтилелиниң дузалажылгызы-биле музей болуп тургустунгаш, бодунуң делгелиниң талазы-биле чуртта база бир солун музейлерниң бирээзинге санатынып турар. Музейниң дөрт бөлүктериниде 4 муң ажыг түүлдерни делгээн, а оон шыгжамырында 19 муң ажыг делгелге түүлдери кадагалаттынып турар. Бо чылын музейге 60 муң кижи кирип сонуургаар деп планнаан турган болза, херек кырында 9 айларның дургузунда безин 78 муң ажыг кижи келген болгаш демдеглеп дептеринде өөрүн четтиргенин илереткен сестерни чурттуң кайы-даа булуңундан келген улуг, биче кижилериниң бижээнин көрүп болур.

Чечен чогаал, төрээн дылда парлалга болгаш ном үндүрүлгези бистө база-на сайзырагай. Бир эвес 1931 чылда Тывага 6 парлаар ама хемчеолдиг 3-ле янзы ном үндүрген болза, 1967 чылда 399 парлаар ама хемчеолдиг 249 янзы-бүрү аттыг номнарны 296600 кезек тираждыг кылдыр үндүрген. Солун, ном, радио, телевидение ажылчы чонның амыдыралынче хаңылаан киргеп. Республиканың библиотекаларында бир миллион беш түе муң кезек номнар, журналдар сонаттынып турар, азы бисте ортумаа-биле алырга, бир кижиге 8 ном, журналдар онаажып турар.

Тывада парлалганың болгаш өрүлгенин дуржулгалыг кадрлары өскөн. Амгы үеде республиканда сөөлгү чаа техника-биле дериттингеп типография ажылдап турар. Республикада «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары», «Асбест дээш» деп солуннар парлаттынып үнүп турар. Төп чагыттар палбаа-биле чонда тараан. «Правда» солунну үнген хүнүнден эгелээш, 1—2 хонгаш-даа ап турар апарган бис. Тыва дылче СЭКП-ниң Программазы болгаш Уставы, «ССРЭ төөгүзү» «Марксизм-ленинизмниң үндезинneри» болгаш оон-даа оске политиктиг документилер, Пушкинниң, Гоголь-дуң, Лермонтовтуң, Тургеневтиң, Некрасовтуң, Толстойнуң, Чеховтуң, Горькийниң, Маяковскийниң, Шолоховтуң, Фадеевтиң, Гайдарның, Войничиниң, Джек Лондонуңуң болгаш оске-даа делегейде эң сураглыг чогаалчыларның чогаалдары очулдуртунган.

В. И. Ленинниң өлүм чок чогаалдары болгаш орус-совет классиктериң чогаалдары тыва дылче, тыва литератураның эң дээре чогаалдары орус дылче болгаш дыка хөй ахыдаа хүнээн алынган доктаалда айыткан хемчетлерни ёзугаар 1966 — 70 чылдарда 9272 олуттуг 24 школаларны, 3320 олуттуг 22 уруглар албан черлерин, 800 олуттуг көргүмшин театрын, 4400 олуттуг культура бажыңнарын болгаш клубтарны, 2250 олуттуг 5 кинотеатрларны, 500 муң том номнуг библиотекаларны, республиканың типографиязын, партия чырыдыышкынының бажыңын түдер.

1960 чылдан эгелеп Тывага иштүүнениң филармониязын ажылдар. Оон составында 70 кижи киржикчилиг тыва ыры-танцы ансамбли тургустунар. Бо өөредилге чылынан эгелеп, Бурятияның хореографин училищезинге 12 кижи киржикчилиг тыва хореография студиязын ажыткан. Кызылдың музыка училищезин бо чылдан эгелеп уран чүүл училищезин кылдыр эдө тургускан. Аныях өскенниң дээди өөредилге чедип алырынга база-ла кайгамчык улуг хемчегler көрдүнген: Кызылдың педагогика институдунуң студентилер чурттаар 632 орунныг бажыңын түдэры, ол институттуң кабинеттерин четчир хереклеедер-биле дериттинге хөй түнүүг акша-көренгини чарыгдаарын үе доктаалда көрүп турар. Малчыннарның ясли-сад кижизидилгези эртпээн бичии уруглары кодээ школаларга хүлээп алырда, баштай белеткел классынга өөредип белеткээрин айтып турар.

Совет улустуң чаагай байдалын улам экижидер дугаймда СЭКП Төп Комитединиң бо чылдың сентябрь 26-да үндүрген доктаалында болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарында совет улустуң материалдыг, культурлуг амыдыралын улам бедидериниге кайгамчык чаагай хемчегlерни боттандырарын айыткан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывада боттанган ажыл-агыйының, культураның, эртем-техниканың улуг-улуг чедишкиннери — бо бүгү-дээрге бистиң ленинчи партиязыстың болгаш Совет чазаавыстың Тыва дугаймында ола сагыш салышкынының ачызы дээрзин тыва улус медерелдин-биле түүнел көрүп, өөрүн четтиришкинниң партияга болгаш чазакка база катап илередип турар.

1967 ч. Октябрь 18.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ЧУРУКТА: Латви найысылал — Рига. Фото В. КУНОВТУУ.

Тыва эки-турачылар-биле

1942 чылдың май айда полигруп школазын доозуп тура, Ада-Чыргакүн Улуг даймынга киржирин дилээн бичиктиишкинин командылап ке-ринге ийи удаа киирдим. 1943 чылдың 9 айда үш дугаар билдиришкинни бижээним соонда, мээң күзелим боттанган.

Августуң 31-де командирниис капитан Кечил-оол баштаан, ыр-шоорлуг, парктың йогаан театрынга чеде берликке. Айаа үделгенин митингизи болган.

Сентябрь бараа хонуктарда Тывага эки-турачылар-биле ужуражыр дээш, Ленинградтан Москвага чедип келгенде, ол хамык даш-шимээнге өөренип алган бис.

Бир дугаар тулчуушкун... Оны кижи кайын уттур. Чер кыры-биле таңкылар, агаар-биле снарядтар болгаш самолёттар дыңмирел-ле турар. Даваш деп чүвени канчаар оны, кулак дажы та канчап шыдажып чораан чүве ыйнаан. Дерзино суурну хосташканывыс соонда, ол хамык даваш-шимээнге өөренип алган бис.

Ам мээң бодап чоруурум болза, кадыг дайылдажып чораан эш-өөрүмбиле ужуражырга: Эки-турачылар бистер төрээн чыннаган маадырывыс, мөңгеш үүлдерим бижип ап чоруур болзумза, амгы аныяк өскенге дыка хөйүү чүгаалап бээр ийик мен.

Бо-ла чүрттап чораш, чаңгыс хомудаар чүвем — блокнот, карандаш ап чорбаанным. Хамык бодалдарымны, көрген үүлдеримни бижип ап чоруур болзумза, амгы аныяк өскенге дыка хөйүү чүгаалап бээр ийик мен.

Х. ОЧУР,
эки-турачы.

ПАРЛАЛГА ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

Ийи катап хөй

Районнуң ажыл-агыйларында, албан организация черлеринде партия организацияларының чаа чылдың солуунар, журналдар бижидилгезин ээлээнден бээр ай ажып турар. Партия организацияларының чоннуң ортузунга парлалга чагыдылгазын чорударда хөй-ниитиниң организацияларынга даянып, олче активчилерни, эки-туранның бижидикчилерин хаара тудуп турар.

«Найырал» совхозтуң парткому (секретары эш Кара-Доңгак), оон чамдык эге организацияларының 1968 чылдың парлалга чагыдылгазынче улуг кичээнгейни салган. Парткомнуң хуралынга чагыдыга талазы-биле информастарны дыннап чугаалажып турарындан анчыда, оон контролюн хөлгө алган. Совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажылчын болгаш албан-хаакчыларының, кижи эмнелгезинин база чамдык школаларның коллективтериниң ортузунга солуунар, журналдар бижидилгези эки чоруп турар. Чаа-Хөлдүң кижи эмнелгезинин партия организациязы (секретары Е. Чамзырын) чыл бүрүде-ле парлалга чагыдылгазын организастыр чорудуп турарындан коллективтиң ажыдамчыларының парлалгаже сонуургалы улгатхан. Ында эмчилер Е. Моська, А. Ондар олар 12-деи 15 кезек чедир солуннарыны, журналдарны бижиткен. Ында парторг Е. Чамзырын коллективке парлалга бижидилгезин чорударда баштай коллективке танылыга ажылын чорудар, чамдык кижилер-биле беседаларны кылыр, ынчангаш кижилерниң эки-тура сонуургалын барымдаалар аки чаңчылдыг. А чамдыкта чугула солуннуу азы журналды ында ажыдаар турар кижилерниң билиг мергежилин барымдаалап сүмелерни берип турар.

Бүлүн-Терек сес чыл школазының Х. Дүкүр, Чаа-Хөл ортумак школазында Л. Саркова болгаш өскелер-даа солуннар, журналдар бижидилгезинге чоннуң бедик хүндүткелин чаалап алганнар. Чижээ, Л. Саркова парлалга тарадырынга барык-ла алды чыл чедир киржип, бодунга эки дуржулганы чыын алган. Ол бо чылын чоп ортузунга беш түстен эвээш эвес солуннар, журналдар тарадырын хүлээнгеш, херек кырында 350 ажыг кезекти бижиткен. Механизатор К. Лопсан чеди, комбайнер И. Тюкавин дөрт кезекти хүүзүнда бижиткеннер. Соолгу медээ-биле алырга, «Найырал» совхозта ниитизи-биле 1614 кезек парлалга чагыдылгазы бижиттинген, оон иштинде Чаа-Хөлде 1200 кезек болуп турар.

Районнуң «Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг хурал» колхозтарында партия комитеттери чаа чылдың парлалга чагыдылгазын организастыр чорудуп турарын демдеглээри чугула. «Улуг-Хем» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында солуннар, журналдар бижидилгези өске салбырлардан дээре чоруп турар.

Октябрь онда байдал-биле алырга Улуг-Хем районда ниитизи-биле 6733 кезек солуннар, журналдар бижиттинген болгаш ам-даа үргүлүлеп турар. Ол санны эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, оон ийи катап хөй болуп турар. Бүгү бижидилгенин 36,7 хүүзү бистиң республиканың солуннарынга хамаарыжыр, оон ниитизиде «Шын» солун 1262, «Тываның аныяктары» 877 кезек болган.

Ындыг болза-даа 1968 чылдың парлалга тарадылгазы, ону ажыдыр чоннуң ортузунга бижидилгеш амдаа оожум чоруп турарын демдеглээри чугула. Бай-Тайга район тевү Шагаан-Арыг хоорайның чамдык албан организация черлеринде партия организацияларының парлалга чагыдылгазынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Партия, советтер ажыдакчыларынга хамаарыштыр журналдар бижидилгези коңчуг эвээш. Парлалга чагыдылгазы бүгү-ниитинин хераа болур. Ынчангаш ону организастыр чорудары чугула.

А. ДОНГАК.

Алдар-биле бүргеттинер ужурлуг

Бо чыдың июнь 3-те үнген «Шын» солунда «Оларга мөңге тураскаалды тургузаар» деп үүлге хамаарыштыр бодумнуң бодалдарымны бижиир дээн мен. Авторнуң ол күзели — тыва чоннуң база Тывада чурттап турар бүгү кижилериң күзели-биле дүгжүп турар. Чүге дизе, тыва эки-турачылар чаңгыс чер чурттугларының халаптыг дайзынга удур өжээнин ыдыктыы-биле негеп, боттарының арыг-шынчы болгаш чайгылыш чок чоруун көргүзүп шыдаан, коргунчуг дайын одуп эрткен эрес үзүрлер-дир.

Бо кыжын Өвүр районга сургакчылап чораш, Торгалыга конгуг чараш шиш баштыг мөңгүн тураскаалды суур ортузунда сайлыг дөңде тургускаңыз, ооң кырында тыва утуулалыг, долгандыр карартыр хаажылаан тураскаалдыг самбыраны чүректиң хөнүзүндэн магадап көргөн мен. Оны Торгалыг сумузундан фронтуга маадырлыы-биле өлген эки-турачылар Мунзук, Мезил-оол, Улут-Шыыр болгаш Севең-оолга тураскааткан.

Торгалыг школазының башкызы Александр Сергеевич Борисовтуң идепкейи-биле бо тураскаалды кылган. Школачылар башкызының удуртулгазы-биле демги эки-турачыларның дөргүл-төрелдерин тыпкаш, оларның бичии чораанының дугайында хөй материалдарны чыып, солуун ужурежыышкынынарны эрттиргеннер. Чер бүрүзүнге аныяк истекчилер шак мынчаар ажылдаар ужурлуг.

Тываның 60 маадыр аттыг музейинде тыва эки-турачыларның дугайында материалдар хөй-даа болза, оларны көргүзер өрээл чок болуп турар.

Тыва эки-турачыларның Ада-Чыргакүн Улуг дайынынга киришкенин тыва улустуң төөгүзүнге кижи көрүп, дыннап көрбээн улут болуушкудур. Ол көзээ-мөңгеде алдар-биле бүргеттинер ужурлуг.

Аныяк өскеннерге болгаш өске-даа кижилерге тыва эки-турачыларның дугайын билирин кончуг чугула. Эки-турачылар бистерни ам бо хүннерде чаа-чаа чедишкиннерже хөй-аът киирер, чортаарланыр кижилеривис болур.

Дайынчы алдерниң өлбес мөңге эрткен оруу бистиң чуртталгавысты чырыдар ужурлуг.

Е. ЧЫСЫҢМАА,
музей ажылдакчызы.

Кижи бүрүзү чагыдылгалыг болур

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунда солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы эрткен чылга деңнээрге элээн организастыр эгелээн. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооның байырлалының бүдүүлүүзүнде бистиң колхозтан өг-бүле бүрүзү чагыдылгалыг болзун дээш бо ажылды хөй-ниитиниң активчилери чедишкинниг чорудуп турар.

Эрткен чылын төп солуннар болгаш журналдарның чагыдылгазы эвээш турган болза, а 1968 чыдың 251 кезек болган. Ол чүл дээрге, чыл бүрүде-ле колхозчуларның культурлуг амыдыралы өзүп, билиг-мергежилиниң бедип турарын хереглеп турар. Ам «Шынны» 175, «Тываның аныяктарын» — 104 кезекти колхозчулар чагыткан болгаш бо ажыл ам-даа үргүлүлеп турар.

Чоннуң ортузунга парлалга чагыдылгазын улут назылыг почтальон Күжүгет Дамбый-оол идепкейлиг чорудуп, эрткен чылын 50 ажыг кезек солуннар, журналдарны чагыткан болза, бо юбилейлиг чылда оондаа хөйүү бижидип турар. Ол ышкаш колхозтуң кассири Марта Хертек база-ла улуг ажылды кылганын демдеглээри өөрүнчүт. Малчыннар Иргит Дадар-оол, Күжүгет Буянды, Салчак Дамба-Доржу олар бештен эвээш эвес чагыдылгалыглар. 1968 чылда биске берген парлалга чагыдылгазының планын төөгүлүг байырлалдың бетинде доозар бис.

Д. ИРГИТ,
почта салбырының начальныгы.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

ХЫНАЛДА БАДЫТКААН

Дөрт уругнуң иези Ондар Чыябантың дугайында, ооң эш-өөрүнге майырга чөп, кижилер аразында хөпчу байдалын илереткен чагаалы редакция алган. Ону хынап көргеш, чөтпестерни чайладырынга хамчет алыры-биле, ун чагаалы Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү кодээ Советче шилчиткен турган.

Кодээ бижиичиниң ол чагаазында илереткен чөтпестерни хынапда бүрүн бадытнаан дугайын, Арыг-Үзүү кодээ Советтиң даргазы эш М. Сетпа редакцияга дыңнаткан. Ондар Чыябак бодунуң бүрүзүзүн күүсконнуң хуралынга бүрүн билиниген.

ШЫҢГЫЫ САГЫНДЫРГАН

Алган эжим хүндүлевес, амыталуң иээргевес, арага дээш арынмүүрүн бөзин ышкыныпкан чоргулаар ийи-чаңгыс хөрээженнерниң бистиң аравыста ам-даа бары хөнүдаңчыг. Таңды районнуң Алаан суурда Оюн Дадарның дугайында фельетон «Шынның» мурнуку бир номеринге парлаттынган.

Бо айтырыгны Межегей кодээ Советтиң күүсконунуң хуралынга чугаалашкан. Оюн Дадар бодунуң бүрүзүзүн билиниген, моон соңгаар араганаар чоруун азарын, урулгарының кижизидилгезинче кичээнгей салырын хүлээнген дугайын ол кодээ Советтиң күүсконнуң даргазы редакцияга дыңнаткан.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

БИСТИҢ ДРУЖИНАВЫС

Совет улус төрээн партиязының удуртулгазы-биле коммунизм тургузуушкунуңуң өндүр чаагай программазын амыдыралга чедишкинниг боттандырбышаан, боттарының культурлуг болгаш материалдыг деңнелин бедидип турар. Аңаа холбаштыр чоннуң коммунистиг ёзуута кижиандеринің чугула хемчегларын партияның айтышкынынга дүүштүр чер-черниң хөй-ниитти, албан организацияларында чорудуп турар. Ооң ачызында кижилериң бот-медерели өзүп, ниитиниң корум-чурумуун үрээр чоруктар дыка эвээжээй болгаш социалистиг хөөлүу улам бышкаан.

Бай-Тайганың Кара-Хөл кодээ Советининг 51 кижи составтыг эки-турза дружинаазы түгле байырлал эвес, анаа-даа хүннерде суурга ниитиниң корум-чурумун тудар төлээзи-биле туруп, паркның йогаан театрынга чедерликке. Айаа үделгенин митингизи болган.

Бир дугаар тулчуушкун... Оны кижи кайын уттур. Чер кыры-биле таңкылар, агаар-биле снарядтар болгаш самолёттар дыңмирел-ле турар. Даваш деп чүвени канчаар оны, кулак дажы та канчап шыдажып чораан чүве ыйнаан. Дерзино суурну хосташканывыс соонда, ол хамык даваш-шимээнге өөренип берген бис.

Бо-ла чүрттап чораш, чаңгыс хомудаар чүвем — блокнот, карандаш ап чорбаанным. Хамык бодалдарымны, көрген үүлдеримни бижип ап чоруур болзумза, амгы аныяк өскенге дыка хөйүү чүгаалап бээр ийик мен.

Х. ОЧУР,
эки-турачы.

„Кап-оол шери“

ЧЕЧЕН ЧУГАА

(Төнчүзү. Эгези № 242, 243, 246 «Шында»).

Ынчан сургуул тараарының кес кыры турган. Ол хүнүү кым уттур боор, 1945 чылдың май 9-туң эртеин турган үүве. Хеп-хенертен медээ эткен соонда, сургуул школа баарынга чыскаалыпкан. Башкыларывыстың ындазында омак-сергээ өскелиг болду.

Үш сылдыстыг сарыг погоннарлыг (Кап-оолдуң дужаалы ынчан улуг лейтенантыже бедий берген турган) шериг хевин кылайтыр кедипкен башкывыс чыскаал мурнунга үнүп келди. Бистиң түректе-ривис байдалдың шинчизин эскерип, бир-ле онаа үүлдү манап турган.

Кап-оолдуң үнү харлыгып, чугаазын чадап тур. Оон ооң улут каракатары аларааш-аларааш дингилээш, үшдөрт борбак чаштар кылаш дээн соонда:

— Тинлелге!— деп кеш, башкывыс ыыт чок барды. Кезек болгаш, боостаазында чыдыпкан борбак кара үүвени ажырыпкан дет болган соонда, чугаалап үнду.—Гитлерлиг Германия чылча шаптырган-дыр! Дүжүп берген-дир!

Биске кым-даа команда бербээн хирезинде-ле, «ураалап» алгырыпкан турган бис. Дужаал чокка-ла чыскаалывыс чайгаар тарай берген. Бот-боттарывыска, башкыларывыска байыр чедирген, үерлээн Улуг-Хем дег, шулуңайчыл-ла тур бис.

Ол минуталарда бистиң өөрүшкүвүс, бистиң үнүвүс бүгү совет улустун, дешилгелиг бүгү кижи төрелгетевиниң өөрүшкүзүнге, үнүнге каттыжып турган. Ол минуталарда бистиң өөрүшкүвүс, бистиң үнүвүс чылча шаптырган фашистиг Германияның ижээзи — Берлинниң рейхстагының чанында совет солдаттарының өөрүшкүзүнге, үнүнге каттыжып турган. Аштырган Берлинниң ыш-буузу, гитлерлиг Германияның сүлдези кас демдектиг эзирнии совет солдаттарның буттарының адаанда чыткаңы бистиң характарывыска көстүп турган. Рейхстаг бажыңының чаъс арнында бедикте аъттар турускаалы бар. Ол болза үш дугаар империяның сүр-күчүзүнүң демдээ турган. Ам ол аъттарның буттары сынык, бирээзиниң бажы чок, оларны совет октар хээй дамдыктап, үттүт таарлап, хүл-ыйбалоп каапкан. Ол аъттар ам каяа-даа четпес. Рейхстагтың бөмбүрүк тейнинге кырында Тинлелгениң Кызыл туту кинскип турган. Совет солдат автомадын ам куду баштандыр үүктеп алган, олче чоргаар көргүлээп. Дайын төнгенин ол. Оон шолээн сорган кээшеезинниң чаагай чыдын бистер эскерип турдувус. Тинлелге!

Бистер Кап-оол башкывысты үгленп-ле турдувус. Ооң шериг хевинче, бергүнүң хаваанда кызыл беш адырынче көрүвүскө, ол Берлинден чаа чедип келген ышкаш, биске бирле чаа үүвени чугаалаар дээнзиг сагындырып турган. Шынында, бистиң башкывыс Кап-оол, ооң өөренikчилери бистер улуг Тинлелгеге бодувустуң хевээр-даа үлүүвүстү киргген бис деп үүвени медерел билип турган бис. Ооң ужурундан бистиң өөрүшкүвүс кызыгаар чок турган.

Кап-оол таакпылаар кижи. Ынчалза-даа ооң школага азы өөренikчилер аразынга таакпы тыртканын, аашкынар мен, кым-даа көрбээн. Ол бөгүн өөренikчилер-биле артында таакпылап хөөрежип турган.

— Моон соңгаар канчаарыл, ополчен шеригни тарадыр бе, башкы?— деп, бир-ле оол тайбың байдалче шагда-ла шилчий берген айтырды (мырынай чаа «эш улуг лейтенант» деп чугаалаар үүве болгай).

Кап-оол сүүр ариннери-биле кээшпенің көк ыжын үндүр үрүшкеш харылай-дыр:

— Дайын төнген-дир. Ам оон хераа үүү боор...

— А силер оон соонда түвү кылыр силер, башкы?

— Мен бе?— дээш, Кап-оол баштактавды.— Ажыл чок артарым олдур.

Оон-моон үнер үрүдейин-ле берди:

— Таанда, башкы.

— Моон чорбас силер, башкы.

— Сав башкылаай силер.

— Төөгү башкылаай силер.

— Дыл башкылаай силер.

— Сав-даа, төөгү-даа, дыл-даа башкылап шыдаавас мен. Ындыг эртемим чок кижи мен, оолдар.

Ыыттаар кижи чок. Шыпшың. Ол ыржыы Кап-оолга оон өөренikчилериниң ынакшылыы сөглеп турлу, өске чүү-даа эвес.

Кап-оол чанында турган өөренikчилерин моюннарындан бөле-хлара куспактаап, улуг карактарын дээрбектолдыр хүлүмзуруп кагды:

— Дайын эгелей бээрге, ара каапканым, шала тараан черим бар, хараган тудуп чий берген боор. Тараа тарыыр мен, оолдар.

Ол-ла чазын Кап-оол башкы ажылындан халажып чорүй барган. «Кап-оол шерин» деп чугаа бистиң школавыска, кап дег, сагылга-чурумнуң, дорт болгаш шынчы, кыска болгаш тодаргай, эрес болгаш каппагай чоруктуң чарылбас эдериниин болуп артып калган.

* * *

Мээң эжим бар, Жан Кацер дээр. Москвада бир-ле төп парлалга черинин корреспондентнан кижи. Тывага бо-ла чедип келген турар үүве ийин оң. Кады районнар, колхозтар кезип шаг болган бис. Бүгү-эвилел номчукчуузунга Тыва дугайын хөйүү чугаалап берген эш. Ол даэш аңаа ооруп четтиргишкинниң чылыг сөстерин илереткес арга чок.

Бир катап Жан Кацер-биле Хову-Аксынче хаптан бис. Оон ынаар бирле дугаар бар чораанны ол үүве. Ынчангаш Кацер бүгү-ле үүвени сонуургап чораан: оруктуу-даа, дагларны-даа, кижилерни-даа. Ол-ла чораам. Хову-Аксы байлаанын башгайгы ажыдыкчыларынын бирээзи. Күрүне шаңналыының лауреады Кыргыс Хойпаң-оол сугга кирип, оон-биле хөөрештивис.

Хову-Аксынга чоокшулап олурувуста, ногаан шивилерлиг Хендерге хемнин кежир Таңды сыннары көстү берди. Чеди-Хөл тайгазының бажында менги харлар чайның изинде бээн эриевээн, кыланайнын чыдырлар.

Жан дээрге:

— Кайгамчык орай-дыр моң, бирле Швейцария — деп магадаан үүве.

«Тыва кобальт» комбинат тудуунун удуртукчулары, инженерлери, геологтары, металлургтары болгаш ажылчыннары-биле чугаалаштывыс.

Оон үнгеш, ийи-үш кат бажынларлыг чаа суурнуң кудумчузу-биле чоруп ор бис.

Хенертен:

— Экии!— дизе-ле, танывырым дээрбек характар мурнувуста бо хүлүмзүруп алган турлар. Экен-не бо, Кап-оол-ла-дыр. Хоочун башкым! Улуг характар-даа, сүүр эриннердээ, шилгедек мага-бот-даа биеэ хевээр. Погоннар чок дээрден башка, шериг хейленiиг, баг курлуг, кара савыяа сапыктарлыг, кылагар кара хавактыг шериг бөрттүг, созунуун үүле бет адыры чок.

Кап-оол бистиң-биле хол тутчуп мендилешкеш, сопыттарының важектерин шериг ёзуузу-биле шак-шак кылдыр тешкеледи.

Далаш кадында чугаалажы бердивис. Дайын соонда Шагаан-Арыг школазындан чоруткаш, Кызыл үстүнде Каа-Хем өрү Көк-Тейге чурттап чордум, колхозка тараа-тарын турдум деп. Кап-оол чугаалады. Уруг-дарыы-даа улгадып, Хову-Аксында ажылдай берген. Оларын-даа, төрээн черин, агаар-бойдузун-даа тыртап дарак, ында көжүп келгенин Кап-оол чугаалады.

Бир көөрүмге, дыл билбес ажым чалгаараан-даа ышкаш, далашкандаа ышкаш, манагзыган тур. Сөөлүнде таптыг хөөрежир боон ааладып, Кап-оол-биле байырлаштым. Хоочун башкым бистиң холдарывысты база катап тутküлаашы, ээжектерин шак-шак кылып кагды.

Кап-оолга үн четпес хире үүле ырап алырывыс билек, Кацер айтырды:

— Кымыл ол? Кандыг кончуг шеригиг кижи боор!

— Тываның Аратчың Революстуг Шеринниң кадр офицери чораан кижи.

— Ындыг боор харын, ол кижиниң хары догүй-даа берген болза, оон сынының дорт чаражын, шеригиг эрес ажыы-чаның шуут-ла магадап хаптадым.

— Мээң хоочун башкым-дыр—деп немедим.

— Офицер чораан, ам канчап хенертен сээн башкын апарды?

Оон-на Кап-оолдуң дугайын ажимге чугаалап берип эгелээн мен. Хоочун башкының дугайында бодумнуң билир таварылгаларымны, эш-өөрүмден дыннаан төөгүлеримни сактыысактып, үүве арттырбайн чугаалаадым. Оны даартазында Кызылче ээп олура-даа уламчыладым. Мээң чугаамны Кацер кедергей-ле сонуургады.

Хире-хире болгаш-да:

— Бир-ле Чапаев, бир-ле Макаренко-дур оң — деп, Кацер чугаалаанып каап чорду.

Мээң мергежилдиг, талантылыг, ажыл-ишчи бүгү тыва чонумну хүндүлээш, чаңгыс Кап-оолдуң мөзүшнарын Жан Кацер хөлүн эртир үнелеп чораан-даа чадавас. Ынчалза-даа Чапаевтиң-даа, Макаренконуң-даа мөзү-шынары Кап-оолда, хензиг-даа бол бар дээрзин чаңгыс мен эвес, оон бүгү «шеригнери» (бис ынчаар адап чаңчыккан бис) бүзүредип шыдаарлар.

Жан Кацер Кызылдан аъттанып тура, ам дараазында келгеш, Кап-оолдуң дугайында бижээн мээң чечен чугаамны номчуурун күзээн. Мен аазаардан өске сес гыпнаан мен.

Сөөлүнде чугааларынга Кап-оол дугайын Жан эжим үргүлүү айтырып турду. Мен-даа сураг. Оон мырынай мени чектеп эгеледи: «Дириг маадыр кыймында кылаштаа чорда, ону эскербес орта кижи сен бе? Ол дээрге журналист кижиге ховар таварыкыр аас-кежии-дир».

Адак соонда, «албадаткаш эмчи болган» дээн ышкаш, мындыг чугааны шорбажылаан, номчукчуларга барааладыттым.

Баш үдүр чугаалап каайн, автор «Кап-оол шеринин» төнген чугаа деп санавайн турар. Чүл дээрге Кап-оол дугайында мээң билбес, дыңнаваан үүлдерим көвей. Бир эвес Кап-оолдуң «шеригнери» чораан мээң эш-өөрүм боттарының хоочун башкызының дугайында солуп чугааларны, сактышкыннарны бижип чорудар болза, оларны бо чугаанның уланчылалы кылдыр күзелдим-биле кап-сыгар ийик мен. «Кап-оол шеринин» дугайын түгле ынчан төндүр бижиттинген деп санап болур.

К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Холуң сал, Өкпүм» 10, 11.35, 1.10. «Даш аалчы» 2.45, 4.30, 6.15, 8, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хылыш» 10, «Нормандия-Неман» 2, «Журналист» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.20, 7.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Яков Свердлов» 10, 2. «Король регатазы» 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Меня, Женечка болгаш «Катюша» 3, 5, 7, 9 шактарда.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ 35 ДУГААР УЧИЛИЩЕЗИ

1967—68 өөредилге чылында немей өөреникчилер хүлээп алыры чардап тур. Өөренир шускай артемнери:

штукатурлар — 7 класс доосканнар 1 чыл өөренир;
дашчылар — 7 класс доосканнар база 1 чыл өөренир;
штукатур-будуючулар — 8 класс доосканнар 2 чыл өөренир.

Училищеге 15—18 харлыларны хүлээп алыр. Хүлээп алдынган бүгү өөреникчилер шускай артем чедип алыры-биле чергелештир училищеде ниити өөредилге школазынга (8—9 класстарга) өөренир хүлээлгелиг.

Сургуулдар өөренип турган үезинде хүнүүн-не 3 катап халас чемненнир, ажылдап, дыштанып кедер хеп алыр, ниити чуртталга черн-биле хандыртынар.

Сургуулдар училищеге кирерде, өөредилгеге хереглеттинер түүлдер-биле, ниити болгаш шускай артемге өөренирининг номнары-биле, спортчу хеп-биле (трико, тапочкалар) хандыртынган келир.

Билдириишкинни директорнуң адынга бижиир. Аңаа кожар документилери: школа дооскан дугайында херечилел (боду), төрүттүнгенининг дугайында херечилел (паспорт), кинр бижиткенининг херечилели, медицина шынаылгазы (Кызыл хоорайның 1 дугаар поликлиниказындан алыр), ВЛКСМ райкомунаан өөредилгеже чоруткан бижии, школадан характеристика, өөреникчиге училище доостурар дугайында ада-иениң хүлээлгези. 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чуруя.

Училищенин адреэи: Кызыл хоорай, «Нефтебаза» деп автобус, доктаар чер, телефону 21-09.

ДИРЕКЦИЯ.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву бүдүрүлгеден чартыкпайн турган, немээзин курстарга I, II, III класстарның чолаачыларын белетиээри-биле хүлээп алыр.

Кичээл 1967 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву I, II класстың чолаачыларын заочный өөредилгеге хүлээп алыр. Кичээл 1967 чылдың декабрь 1-де эгелээр. Тайылбыр алыры-биле Кызыл хоорайның, Интернационал кудумчузунун 49 бажында ДОСААФ-тың автоклубунга кээп болур.

ДОСААФ-ТЫҢ АВТОКЛУВУ.

Чодурааны, ыт-кадын болгаш калинаны кадырары

Чодураа кадын хензиг сывы-биле катай калбак шуутайларга азы кулузун чыраадан өрүп каяа чадыгларга болгаш оон-даа өске чүвелерге кургадыр. Кат чадып каан шуугайны муриуу талаже ийлендир хүнге салыр. Кат 3—4 хонгаш, кургай бергенде, оон сыптарын ап каапкаш.

Ыт-кадын шала быжкан, шаңгыр турда чыып алыр. Ыт-кадын хүнге кургадырга хоржок. «С» деп витамин чидс боор. Ынчангаш ыт-кадын шишкишке ургаш, калбак чуга демир дөжээш, нзиг эвес суугу иштиге кургадыр. Ону ийи-үш катап ынчаар кургадыр. Кургай берген катты хол-биле тударга үүреп турар, а кургаанны чылчырлы бээр.

Калинаны чаа быжып турар азы быжа берген үезинде кургадыр. Ону бажың серизинге азы аки салгынныг өске-даа черге база изиг эвес суугута, соон бар чыдар плитага, духовкага кургадып болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакцияның адреэи:

Кызыл. Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, хаөыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, кожа ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетүүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кожа корреспондентилер база совет гургузут болгаш амыырал киллистерининг 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин чанында Парлалга эргелелиннин типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01332.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделе-ттинген.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР

18 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. ОКТЯБРЬ 19 ЧЕТВЕРГ № 248 (6884).

Өртээ 2 көп.

ТОЖУНУҢ БАЗЫМНАРЫ

Күчүлүг Улуг-Хемниң кол адыры —Бии-Хемниң үнген бажында калбак эжиннерлиг тайгаларга хүрээлеткен делгем оргуланта Тожу району туруп турар. «Тожуга чорбаан кижи Тываны көрбээни ол» деп улустуң үлегер чугаазы ооң кайгамчык чараш бойдузунуң дугайын хереченилеп турар.

Тожуну шаг-шаандан бээр бодунуң аргартинмес байлаа-биле алдаржып келген. Районнуң девискээри тайгаларда үнелиг олук: киш, дииң, ас, күзең; дүүглуг аңнар: сыын, бүүр, хаван элик; араатан аңнар; адыг борт, дырбактыг, чеппе; тайга куштары: кара-куш, күртү, күшкуа; суг куштары: кас, өдүрек дээш түүл чок дээр! Күчүлүг Бии-Хемниң бодунда болган алырлары Хам-Сыра, Сыстыг-Хем, Хараал, Серлиг-Хемниң сугларында, улуг-биче хөлдерде кадыргы, ак-балык, бел, мыйыт, шортан дээш 20 ажыг түүнү балыктар бар. Арга-эзиннер хады, шива, пош, дыт, хадың, чойган деп үнелиг ыыштар-биле эргартинмес байлак. Тываның башгайы алдын уургайлары Хараал, Алгыяк кайы шагдан бээр сураглыг. Кызыл-Даштыгның, Ак-Сүгнүң үнелиг казар байлактары бодунуң келир үеде улуг перспективтиг хөгжүлдезин маңнап турар.

Революция мурнундагы Тожунуң бо ажык-байлаа, ооң ээзи күш-ажылчы чонга бараан болбайн, чурт иштинин феодалдарының болган даштыны чижеен садыкшыларын хууда байырынга ажыглаттынып чоргаан.

Тожунуң күш-ажылчы чону түгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында аас-кежиктиг амыдыралга четкен.

Тожуга болган экономиктиг болгаш социалдыг чаартылгаларның базымнары, шаңгыя Тыва Совет Эвилелиниң составынга каттышканынаан соңгаар онза шапкынчыл келген.

Районнуң үнезин чурттакчылары —Өдүгеннің, Хам-Сыранын болгаш Улуг-Дагның ивы малдыг кошкун чону 1949 чылда боттарының экиструазы-биле колхозтарга каттышкан. Ынчангаш чоннуң амыдыралынга экономиктиг улуг чаартылгалар чугун-на ооң ээлээн.

Тожунуң колхозтары аңныыр-тывыш ажылын улам хөгжүдүп, каш чыдаар иштинде бедик көргүзүглерни чедип ап. Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгезинниң база ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгезинниң киржикчилери болуп келгилээн. Колхозтарның болган аңныыр ажыл-агый черлеринин онаан мурнакчы аңчылары каш чыдарны улаштыр делгелгенің киржикчилери болгулааннар. Олардан «Совет Тыва» колхозтуң алдарлыг аңчызы Даржаа Эрестоп Социалистиг Күш-ажыдың Маадыры деп бедик атка тодептиг болган. Хоочун аңчы Ак Мырзаа, хөрөөжен аңчы Бараан Серен олар Ленин ордени-биле шаңнатканнар.

Районнуң колхозтары аңныыр-тывыш ажылындан аңгыда мал болгаш чер ажылын база соолгу чыдарда дүргени-биле хөгжүдүп эгелээн. Чөөкка чедир-ле олуктен оске кандыг-даа продукция бербейн турган район ам чыыда 300 ажыг тонна сүттү, 400 тонна сүттү болган 10 тонна дүкту күргүнее садып турар. Мал ажылындан колхозтарның ап турар орулгазы ам ниити орулганың 60—65 хуузу чедип турар.

Шаанда түгле ивы малдыг аңчы чораан чоннуң иштинден ам дүржулгалыг малчыннар, сааңчылар, механизаторлар тыштын келген.

Республиканың алдарлыг малчыннары Шой-Сюрюн, Санчаппал ашак, Кол Севилбаа, хойжулар Шимит, Хүрбештей, Допсал-Доржу, ивы кадарчылары А. Диленчи, Е. Кенден, Ч. Ханды, саавчылар К. Ажима, К. Үрүнней, механизаторлар Б. Хоядыр, А. Сарыг-Хува, тудугжулар А. Хунзүрге, Б. Дүгүр ышкаш онаан мурнакчы кижилерниң хүрээлеп районда олуп турар.

Ырбанда ыяш белеткел пунктузу республиканың тудугларына хереглээр ыяштың 70 хуузун берип турар. Пункт бо чылын эрткен чылдазындан 30 мун хөй кубометр ыяшты берген. Ында ыяш белеткелиниң шалыпчылары Николай болгаш Георгий Баков алышкылар, Дмитрий Граковтуң комплексиниг бригадазы болуп турар.

Эрги шагда ээнзиргей чыдар өглер турган черлерде чаагайжыды тутунган, культурлуг суурлар өзүп олурар. Колхозтар төптери Адыр-Бежиг, Ий, шаанда ээн тайга турган Сыстыг-Хем, Чазыларда аңчы-тывышчыларның суурлары база ыяш белеткелчиниринің аныяк ажылчын сууру Ырбан кончуг шапкыны-биле сайзыраан.

1949 чылда районга чаңгыс эмнелге, ийи эге школа турган болза, ам районда эки дериттинген, чедер санныг эмчи кадрлыг район эмнелгези, Ырбанның участок эмнелгези, 6 эмнелге пункулары, 3 орўмак, 2 сес чыл, 4 эге школалар база Ийиниң кадыкшылга школазы, район төвүнде музыка школазы ажылдап турар. Школаларда 355 уругларны күргенинің долу хандырылгазында өөредип турар. Ам районда 6 клубтар болгаш библиотекалар ажылдап, чурттакчы чоннуң садыг, коммунал амыдырал хандырылгазы экижээн.

Район төвү Тоора-Хем, Чазылар, Ырбан суурлар республика төвү-биле докталамал агаар харылзаалыг, кышкы үеде автомашина, чайын хем транспорту районну өске черлер-биле харылзаштырып турар апарган. Район төвү-биле колхозтар аразында докталамал автобус харылзаалы тургустунган. Колхозчуларда, ыяш, аныяр ажыл-агый черлериниң ажылчыннарында мотодиклер, моторлуг хемелер чүс-түүү-биле саваттының турар.

Тожунуң аңчы араттарының оолдар, кыстарының иштинден партияның, күрүненің, хөй-ниитиниң, эртеминиң хөй санныг ажылдакчылары өзүп үнген. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Михаил Мендуме, республиканың Дээди Судунуң даргазы Николай Баян-оол, республиканың автоэртелелиниң начальнигиниң орлакчызы Клим Тутаржык, «Тывакобальт» комбинаттың инженер-химиги Болуннай Шимит, эртем ажылдакчызы Зоя Арагачы, сураглыг чогаалчылар Леонид Чадамба, Юрий Кюнзегеш болгаш өскелерни-даа алап болур.

Районнуң ажыл-агый, культура хөгжүдезинге боттарының улуг үлүүн үр чылдарда киирип келген «Совет Тыва» колхозта партком секретары Бараан Читижи, Азас көдээ Советтиң күүскомунун даргазы Маады Мандзй-оол, кадыкшылга школазының директору Анатолий Агбан, район эмнелгезиниң кол эмчизи Михаил Алишевский, районо эргелекчизи Анатолий Загайнов, Тоора-Хем орўмак школазының директору Василий Шогжал ышкаш хөй санныг улусчу интеллигенциниң төлээлери боттарының кызымак ажылы-биле чоннуң үнелелин болгаш хүндүткелин чаалап алганнар.

Районнуң ажылчы чоннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга төлептиг ужуражыр дээш, бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, ажыл-агый талазы-биле чамдык чедишкиннерни чедип алган. Коопаныыр-тывыш ажыл-агый чери бирги кварталдың олук планын 177 хуу күүсеткен, бо чылын 500 тонна ажыг тоорук белеткеттинген. Ырбанның ыяш белеткээр ажыл-агый чери ыяш салгадыр планын ажыр күүсеткеш, ам күскү-кышкы ыяш белеткелинче организастыг киргеп.

Бо чылын күрүнеге өөт, сүт садар планны күүседир бүгү арга колхозтарда бар. Мал кыштагладышкынынга белеткелди олар бо чылын эрээн организастыг чоруткан.

Районнуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге ажылчы чоннарның улуг чедишкиннери-биле чергелештир, бистиң ажылывыста ам-даа чедир кыдыынаан түүлдер болгаш шиитпирлеттинээн айтырыглар бар. Мал бажын өстүрериниң бүгү арганарын ажыглавайн турар бис. Колхозтарда ниитиниң малынга быжып чем-суурну белеткеп турары ам-даа четпес. Ыяшты белеткеп, салгадың турар үезинде улуг чидирилерни болдуруп турар. Районнуң амыдырал хандырылга комбинады болгаш коммунал ажыл-агый черлери чоннуң херегелеин ам-даа дыка четпес хандырып турар.

Тожучулар бо хүннерде СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын бедик кодургушкуу-биле үзүкүп, бүгү-ле күштерни дараазында эдилчегиг соругаларже мөөнээр болгаш районнуң бүдүрүкчү күштерин улам ынай хөгжүдеринің талазы-биле соругаларны шиитпирлээр дээш улам күжениишкининг ажылдап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тожу райкүүскомунуң даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң депутады.

СОВЕТ ЭРТЕМГЕ АЛДАР!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылының бүдүүзүнде совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай тиилелгези

СЭТА-ның дыңнадыы

„Венера-4“ автоматтыг станция Венера планетаның атмосферазынче кирген болгаш ооң кырында хонупкан

1967 чылдың октябрь 18-те «Венера-4» совет автоматтыг станция 350 миллион чыгаа километрни эрткеш, Венера планетага чедип берген.

4 ай үмүдүүшүнүүң дургузунда ук станция космос делгемниң физиктиг бот-шынарларының дугайында хөй санныг чаа медээлерни алыр арганы берген.

Венера планетаның чанынга үмүдүп чаа бергенинің үезинде бо станция планетаның илергей-ле серүзээлиг шөнүүнүң болгаш радиациязынуг курлагларының чогун илереттинген. Водюрлүүн көшкен кезиин каъды илереттинген.

Бөгүн, 1967 чылдың октябрь 18-те, Москвадан-биле 7 шак 34 минута турда, «Венера-4» автоматтыг станция ийиги космосчу дургедээшкин-биле Венераның атмосферазынче кирген болгаш бадырыкчы аппарат — эртем лабораториязы станциядан аңгылаары берген. Бадырыкчы аппараттың аэродинамиктиг долгаадыышкынының соонда планетаның атмосферазынга түүский парашют системазы шуут-ла ажылдай берген болгаш Венераның атмосферазынче бир дескн кудулаашкынын ол үргүлчүүзээн.

Бадырыкчы аппараттың эртем приборлары сенсаая чок, туруштуг хемчээшкиннерни болгаш Венера атмосферазының параметрлерин бүдүн чартын шактың дургузунда 25 километр дуртунда Черже дамчыдып берген.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Сүлде демдээн сингбирген ийиги выпелдан чедиргеш, ук аппарат планетаның кырынга хонупкан.

Венера атмосферазының базылышкынын, сырыйын, температуразын болгаш химиктиг составын хемчээген.

Хемчээшкиннер участогунуң дургузунда атмосфераның температуразы 40-тен 280 градус цельсия чедир, атмосфераның базылышкыны — 1-ден атмосфераларның 15 хемчээлинге чедир өскерээп турган. Венераның атмосферазы бәрык бүрүнү-биле углекислый газтан тургустунуп турарын; кислород болгаш суг бүзү бүдүн чартык хире хуу болуп турарын хемчээшкиннер көргүскен; азаттуң неску ис-демдээ илереттинизин.

Эртем талазы-биле хемчээшкиннерниң сан медээлерин сайзыраы ажылдап турар болгаш чарлап парлаар.

Мынчангаш, «Венера-4» совет автоматтыг станция планетаның кырынга бир дескн бадрыышкынны болгаш хонуушкуну делегейде бир-ле дугаарында боттандырган болгаш Венера планетаның дугайында эң үнекиг сан медээлерни алыр арганы берген.

Планеталар аразының «Венера-4» совет автоматтыг станциязының күүсеткеңү эртем талазы-биле шинчилеелдер — совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай тиилелгезин, Хүн системазының планетазын шинчилээринге эң чугула үе-чаба-дыр.

Бөгүнгү номерде-Тожу

Партияның төп архивинге эртем конференциязы

СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институдунуң төп партия архивинге эртем конференциязы болган. Конференцияны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга бараалгатkан.

Чыылганнар пролетариат диктатуразының тургустунган башгайгы айларында хөөйлуушудулга талазы-биле Совет чазактың ажыл-чорудулгазының дугайында Партияның төп архивинде В. И. Ленинниң документилериниң секциязының эргелекчизи Ю. А. Ахапкинниң илеткелиг сөөлүргээн доклаазын. Россияның ажылчын, тарачыннарының тиилелгезин хөөйлуушуткан, чаа хевирлиг нүрүненик — Советтериниң Социалистиг Республиказының төрүттүнгенин чарлаан Совет чазактың башгайгы Декреттериниң ханы революстуг мөзүүн болгаш ажгы талазы-биле угланылышкынының илеткеячи чугулаазын демдеглээн.

Төөгү эртемнериниң кандидады В. В. Аникеевтиң «Совет эргечагырганың быжыглап турган үезинде партия организацияларын РКП(б) ТК-ның удуртканы», Октябрьның чаалап алдыышкыннарын кампаланаарында даштыкы чурттарның ажылчы чоннарынын киржилгезиниң дугайында төөгү эртемнериниң кандидады Р. А. Ермолаеваның, делегейниң аныяктар шимчээшкинниинниң кедүлүүшүлүүнүнге Октябрь революциязының салдарының дугайында — Институттуң эртем ажылдакчылары М. М. Мухамеджанованың болгаш Англиянын ажылчын шимчээшкинниинге Октябрь революциязының салдарының дугайында — Г. Е. Павлованың илеткелдеринче база улуг кичээнгей салдынган.

Совет эртем 50 чыл дургузунда

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Президиумунуң хуралдаар залынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик М. В. Келдыштың «Совет эртем 50 чыл дургузунда» деп парлалга конференциязы совет болгаш даштыкы журналистерге сонуургачыг болган. Парлалга конференциязынга совет эртем, техниканың сураглыг хөй амыдаачылары, чурттуң улуг шимчилел төптериниң удуртунчулары база киришкен.

Парлалга конференциязын ажыттыышаан, академик М. В. Келдыш журналистерге депчу сөзүн чугаалаан.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының ийиги сессиязы

Сессия 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринің күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринің күрүне планнарының дугайында, 1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылдың дургузунда Республиканың күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында, РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында, РСФСР-ниң дээди Судун соңгуур дугайында айтырыгларны чугаалажып турар.

Бирги айтырыгның талазы-биле РСФСР-ниң Күрүлазының даргазы И. М. Герасимов илеткел кылган.

«1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылдың дургузунда Россия Федерациязының күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» Республиканың сан министри депутат И. И. Фадеев илеткел кылган.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң планнаар бюджет комиссиязының даргазы депутат И. Е. Клименко илеткел кылган.

Оон соонда Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының планының болгаш бюджединиң төлевилелдерни чугаалажып эгелээн.

Баштай СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары депутат А. М. Калашников саналдаан. Сессияга чугаалажыр кылдыр киирген күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилелдери национал орулганы улгатырарын, үлетпүрүү болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, чоннуң боттуг орулгаларын бедидерин хандырар. Москва хоорайның партия организациязы, найысылалдың бүгү ажылчы чоннары бүдүрүлгениң күрдавырларын мобилизастаарын, бот идепкейни өөскүдерин, беш чыл планның хуусаа бетинде күүседирин дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын улам калбартырын боттарының соругазы кылдыр көрүп турар деп, А. М. Калашников демдеглээн. Москваның хөй бүдүрүлге черлериниң болгаш тудугларының коллективтерин беш чыл планын Октябрьның Улуг революциязының 53 чыл ойнга таварыштыр—1970 чылдың ноябрь 7-ге таварыштыр хуусаа бетинде күүседир талазы-биле мынаа чаа патриоттуг эгелээшкин кылган. Бүдүрүлгеде бар турар күрдавырларны бүгү хемчегер-биле ажыларының айтырыглары ол хүзээлгелерде илереттинген. Мурнакчы коллективтерниң эгелээшкинин Партияның Москва хоорай комитединиң пленуму чүүлдүг деп саналаан болгаш ол эгелээшкин ээ калбаа-биле нептереэр даараңнар чигзининг чок деп оратор сагыпырган.

Москвачылар СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чылдагы) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң ушкү сессиязының шиитпирлерин бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, ооруп четтиргенин илергейлеп хүзээн алган. Олар Октябрьның улуг байырлал ооң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Улуг чедишкиннерлиг уткуур деп, депутат А. М. Калашников ооң ынай чугаалаан.

Оратор Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда Москваның хөгжүлдезинниң төөгүзүн төларгайлаан чугаалаан. Капиталистиг чурттарның найысылалдарының чүс-чүс чылдар дургузунда эртип келген орууп Москва бежен-не чыл дургузунда эрткеш, чурттуң үлетпүр, культура, эртем болгаш администрация талазы-биле аң улуг төөгү, чаа коммунистиг иштилелди тургузарынга улуг үлүг-хуулу киирип турар хоорай болу бергенин деп А. М. Калашников демдеглээн.

— Октябрьның төөгүзү Ленинград-биле, Ленинградтың ажылчын аңгызы-биле, партия организациязы-биле чарылбас холбаалыг—деп, Ленинград хоорай Соведининиң күүскомунуң даргазы депутат А. А. Сизов чугаалаан. —Оттуг дайыныг 1917 чылда бистиң хоорайывыска Владимир Ильич Ленинниң «Социалистиг революция делгерезин!» деп сөстери бүгү чуртка, бүгү делегейге чамчылаанган. Ооруп четтиргенин чаагай сеткиллиг салгалар Ленинградты Улуг Октябрьның кавайы деп, революциянын тиилеттирбес шивээзи, маадыр-хоорай, дайынчы-хоорай, иштин-хоорай деп, мөнге хүндүзээр.

Ленинградчылар улуг байырлал ооң хамыктың мурнунда күш-ажылга чаа-чаа чедишкиннерлиг уткуурунче чүткүлүн бүгү совет кижилер-биле бир дөмей салып турар деп, оратор чугаалаан. Октябрьның 50 чыл ойнга алдар кылдыр адынган социалистиг хүзээлгелер болгаш күрүне планы кол коргузугларның талазы-биле бо чылдың эртken тос айларының дургузунда чедишкининг күүсеттингеп. Үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериниң планы 102,4 хуу күүсеттинген, бүдүрүлге черлери планнан ажыр он-он миллион ажыг рубльдиң продукциязын берген. Боттарының социалистиг хүзээлгелериниде «мобилейжи» дээн бажыңнарын ленинградчылар онза сорук кириишкининг түдүп ажылдап турар. Оларның чаа стадион, концерт залы, гостиница түдүп, Ленинград метрополитенниинің чаа шугумун түдүп турары ол.

Хоорайның ажыл-чорудулгазының болгаш амыдыралының бүгү адырларында 50 чыл дургузунда болган үндезин чаартылгалар—совет тургузугнун деңнээр чүве чок артык күштүүнүн, бистиң партиливистың удуртулгазы-биле, улуг Ленининиң тодаргай айыткан оруг-биле бүдүрелдиг чорул олурар совет кижилериниң улуг ажылыжының херечиин ол деп, депутат демдеглээн. А. А. Сизов сессияга коору-биле киирген, РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринің планын болгаш бюджедин бадылаар деп саналдаан. Олар бистиң Тываан чурттуустуң экономика күүү-шыдалын улам ынай өстүрериниң, совет кижилериниң чагаай чорууң чайгылыш чок ханызар деп бүзүрелдиг мен дээн.

Кара металлургиланы хөгжүдеринің болгаш бүдүрүлгенің чогумчалының бедидеринің айтырыгларын Магнитогорскиниң металлургия комбинадының директору депутат Ф. Д. Воронов чугаалаан.

* * *

Чапсарлаан соонда бежээки хуралга Н. М. Герасимовтуң болгаш И. И. Фадеевтиң илеткелдериниң талазы-биле санал чугаалажыры үргүлчүүлээн.

Депутаттар Карел АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы П. С. Прокконен, Раменск районнуң (Москва область) «Борец» колхозунуң бригадир-ногаажызы К. А. Рева, «Башнефть» бүдүрүлге каттыжымышкынының начальнигиниң Л. А. Пелевин, ажылчы чоннар депутаттарының область Соведининиң күүскомунуң даргазы М. А. Беташев (Карачай-Черкес автономнуг область), СЭКП-ниң Россошанск райкомунуң бирги секретары М. И. Ирымов (Воронеж область), Удмурт АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. Т. Макаров олар санал берген.

(СЭТА).

Отчёттар болгаш соңгулдалар чоруп тур

БЕДИК ИДЕЙЛИГ ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР

Республиканың партия организациялары харылсалгалыг үе-чадаже кирипкен — партия болуктеринде, бригадаларның болгаш пехтериң эге организацияларында отчёт-соңгулдалыг хуралдар доссотур чыгаан. Элээн каш колхозтарда, совхозтарда, үлетпүр бүдүрүлгелерде, албан организация черлеринде партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар эрткилээн, а оон арганнарынга колдуунда октябрь, ноябрь айларда болгулаар.

Кызыл хөөрмөнүнга болгаш районнар комитеттеринге сентябрьда болгулаан пленумнарга элчеглиг конференцияларны чыыдырар дугайында шиитпирлерни хүлээп ап, кирижир төлээлериниң санын бадыткаан. Ынчангаш республиканың партия организацияларының бүгү звеноларының кыйган ажылдың дугайында отчёдун коммунистер мурнугга берип турар. Партия эге организацияларының, бюроларының болган партконмарның секретарьларының чыл иштинде кандыг ажылдарны кылганының, партияның Төп Комитединиң айтымышкынарын күүседир дээш демисеңги канчаар организастаанының, партияның болган чонуң мурнунда салдынган соругалгарны чорударынче коммунистериң күжүн канчаар үрээп-баскарып келгенинің база коммунистиг тургузуушкунуң улуг айтырыгларын шиитпирлээрикке коммунистерниң авангардчы роюн кайы хире бедиткенинің дугайында отчёдун бээрлер.

Партияның XXIII съездизиниң, ТК-ның оон соолуунде болгулаан Пленумнарының шиитпирлериниң коллективтиң амыдыралынга партия эге организацияларының роюнүн бедидериниң хемчеглериң бүгү тала-биле ажылдап кылган. Ол хемчеглер партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын чайгылыш чох сагырымче, ажылга коллективтиг принципти хогжүдеринче, партияның иштики демократиязын, шүүмчүлдиң болгаш бот-шүүмчүлдиң калбартырынче, партийжи ажылдың болгаш улус ажыл-агыйынга үдүртүлгениң стилин болгаш методун экижидеринче үлеган.

Бо бүгү айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде коммунистериң кичээнгейинің төвүнге турар үүрлүг. Колхозтарның, совхозтарның болгаш үлетпүр бүдүрүлгениң партия эге организацияларының, бюроларының, парткомнарның секретарьларының отчёт илеткелериниң партия ажылының дүржүлгазын хандыр анализтеп, четпестерни илередир болгаш оон чылдагааннарын тодаратқаш, ажылдың стилин болгаш аргазын экижидер, бүдүрүлге, албан организация черлеринге партия эге организацияларының ролюн бедидер талазы-биле чогүүр хемчеглерни ажылдап кылыр. Илеткел белеткээринге чүгле бюро азы партком кежигүннерин эвес, а эске-дээ коммунистерни киириштирер херек. Бюро азы партком секретарының отчёт илеткелин хуралдың 3—5 хонук бетинде бюроның азы парткомуң хуралынга чугаалажып көргеш бадызаар.

Эрткилээн хуралдар чамдык секретарьлар отчёт илеткелди белеткээринче чогүүр кичээнгей салбайн турарын көргүскен. Олар ону далаш-биле, бүү-хаа белеткеп, организациянның, бюроның, парткомуң ажылының чогүүр аналызын кылбайн барган. План күүседизиниң база Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелериниң күүседезиниң дугайында саналарны адап турза-даа, чогум коммунистер оон күүседезин дээш канчаар демисеңгин келгенин тодаргай илередип-ээн. Ажылда чамдык четпестер чүге бар апарганын, бюро, партком чүүл чедир кылбаанын ында кошкак чыруткан. Сагылга-чүрүм үрээр, Уставтың негеделерин хажыда бергилээр кежигүннерни кошкак шүүмчүлээр чоруктар хаая эвес. Улуг-Хем районуң Жданов аттыг колхозка эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга партком секретары эш Шивит-оолдуң илеткени кыдыг четпестерлиг болган.

Колхозтар, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агый организавры, партия организациялары СЭКП-ниң болгаш чазактың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин экижидер талазы-биле чүгүлә шиитпирлеерин канчаар күүседип келгенинің дугайында ёзулуг отчёттуг кылыр апаар. Кодээ ажыл-агый курлавырларын калбаабиле ажыглаар. Чер, мал ажылының культуразын бедидер, кадрларны кижидер, шын тавылыштыр тургузар дээш өскедээ ажылдарның түңнелин ол хуралдарга чугаалажыр.

Тыванын партия организациялары улуг ажылды чорудуп, совет күрүнеңин алдарлыг юбилейинге чаагай түңнелдерниг ужуражын турар. Моон-биле чергелештир ажыл-агый бүрүзүнде ам-даа ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш арганар бар. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга ол курлавырларны долуу-биле илередип, оларны эскербейн азы билбээченнеп турар улуттуктуларны чидин-биле шүүмчүлеп, бүгү ажылды идепкейлиделиринің төдаргай хемчеглерни алыр.

Үлетпүр бүдүрүлгенин, тудугнуң, транспорттуң болгаш өске-даа организацияларының мурнунда улуг соругалгар туруп турар. Партияның шиитпирлерин ёзулаар бистиң чүртүвүстә улуг экономиктиг соругга — улус ажыл-агыйының бүгү алырларын планнаашкынның чаа системазынче болгаш экономиктиг идиг беришкинниче шилчидип турар. Чаа экономиктиг реформаны амыдырапга боттандырып турда, партия организациялары бүдүрүлгенин бүгү коллективиниң ажылын эки организастаар. Ол дээрге, коммунистер түскай эртемниглерге, хөй-иннигге ханган, ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажыдамчыларны кол соругалгарны шиитпирлээринче эвилелдеп, инжизидиге ажылын иергежидиг чорудар үүрлүг. Партия организациялары бо соругалгарны амыдырапга боттандырар талазы-биле канчаар ажылдап келгенинің дугайын отчёттуг хуралдарга илеткээр апаар.

Бистиң түдүг организацияларывыс кончуг шүшпен ажылдап келген. Тудугларда, үлүг эргелелдеринде, трестерде партия эге организацияларының күүседиглиг продукция бүдүрүп, сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүнүн, арыг оруганың талазы-биле даалгаларын күүседип турар бүдүрүлге черлери бар. Чамдык министерстволар мотор ажылдадыр кыпар чүүдүг, поликлиниял чуктарын болгаш совхозтерни, аптекаларны, медтехниканы сүүдээп, врач электроһоседиргичтерин, чамдык хевирлериниң ставоктарын, металлургия дериглерин, картофель ажаан алыр машиналарын, тудуг түүйбуларын, сөөдүкчүларны бүдүрериниң тос ай планнын күүседизээн.

Министерстволарның болгаш эргелелдериниң эртем-шинчилел, төлевилел, конструктор организациялары, бүдүрүлге черлери эртем-шинчилел ажылдарының делгем комплексизин күүседип келген, чаа хевирлиг хөй продукцияны бүдүрерин шиитпээдип алган, бүдүрүлге ажылдарының мурнакчы аргазын, механизастаарын, автоматчыдарын, башкарылданың автоматтыг системаларын ажыглавга улам чыдай иештерезидир ажылды чорутпаан. Ынчалзажок чаа техниканы иештерединг талазы-биле чамдык даалгалар четче күүсединнимээн.

Үлуг ажыл-агыйынга тос ай дургузунда ийи миллион ажыг чогладылгаларны болгаш сайгарангайжыдыгга кылыр санаалдарны ажыгаавга киирген, оортан чыл дургузунда 1,5 миллиард рубльдиң кампалгазы алдынган.

(СЭТА).

СОРУК КИИРИП ТУР

«Совет үлүстүң чаагай байдалын улам чыдай бедидер талазы-биле хемчеглер дээйдиндае СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң материалдарын Киров салбырының ажыл-ишчилери улуг көдүрүлүшүүн-биле таныжып турарлар. Пленумнуң шиитпирлерин литингилер болгулаан үш кезек черге 270 кире кижите таныштырган.

«Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорудунга бээп, бодаалгал салып салып турар ленинчи партияның хемчеглериниге харын кылдыр ажылчыннар коллективтиг хүлээлгелерин ап, бот-боттарын социалистиг чарышка киирип турарлар.

Д. ДОРЖУ.

Чөөн-Хемчик район, «Сүт-Хөл» совхоз.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

Делегейде ап депшилгелиг иниитилел тургузуу — социалистиг иниитилелдиң тургустунуң келгенинден бээр бежен чылды демдеглээривиске чедир каш-ла хонук арткан. Бо улуг, чырык байырлалды бистиң ажыл-ишчи чонувус амыдыралдың бүгү алырларының чедимишкиннери-биле үтүүрлүүр. Сеткил ханылышкынның байырлаар соругланы совет кижилер чыл эргезинден бээр салып, күжениишкининг ажыллар келгеннер.

Улус ажыл-агыйының, культураның бүгү алырларында юбилейге алдаржыткан социалистиг чарыш дыка калбарган. Бо чылын чарыш кажанғызындаа-даа артык массалыг, дээштиг болгаш организастыг болган. Ол дээрге совет кижилерниң бодунуң Төрээн чүртүнүң алдарын, күчүзүн улам быжыглаар хевээ, патриотчу күзел-чүткүүлүнүң тодаргай херечизидир. Юбилейге үлүгдүүр алган хүлээлгелер ажыл-агыйларының экономиказының быжыглаар, иниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын улгатпырар, совет кижиниң амыдыралының денгелин бедидер иниитилелдерни сорулгаже үтүлүп келгени билдингир.

Россияга тыныжын Улуг Октябрьның херелиниден одуруп Тыва ак совет күрүнеңин хүрээлеңинде бактаап, деңгеергиг, хөй национал ажы-дүнмалары-биле кадыг коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузуп турар.

Совет Тываның ажыл-ишчилери Төрээн чүртүнүң 50 чыл юбилейинге магалыг белектерни сөңнеп турарлар. Каш-ла чылдарның мурнунда үлетпүр бүдүрүлгелери чөк турган Тыва ам шапкын хогжуп алурар үлетпүрүүр чер апарган. Бистиң республиканың дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери социалистиг хүлээлгелерин чедимишкинниг күүседип, оорунчүт рапорттарны амдыгаштан берип эгелей бергеннер. Чижээ, республиканың эң баштайгы бүдүрүлгелериниң бирээзи — Кызылдың алгы заводу октябрь 5-те чыл планын күүседкен. Коллективтиң планы-даа, аңаа немей алган хүлээлгези-даа үлүг турган. Ынчалза-даа мурнакчы бүдүрүлгениң коллективи ёзулуг дээштиг чарыштыг цехтер, бригадалар аразынга калбартканының түңнелинде чыл программазы барык ийи ай бурунгаар боттанган. Ында партия болгаш профэвилел организацияларга социалистиг чарыштың үре-түнелдиг болурунга үдүртүкчү болган мобилизакчы ролдуу ойнааннар. Бүдүрүлгенин экономиктиг байдалын быжыглаарынга курлавырларны чөп ажыглааны, чаартыкчы саналдарны шингээткени үлүг үжүр-дүзалыг болган. Каминалга чурунун шыңгыы сагырынын айтырыы заводка чедимишкинниг шиитпирлеттинген. Бо күннерде коллектив Октябрьның күш-ажылчы эдлээнде кадырүүшкүнүүг ажылдап турар.

Ол ышкаш Улуг-Хем ыяш үлетпүрүнүң Ырбанда белеткел пунктузунда, Кызылда ыяш дилер пегинде, Чазаананың хөнүр даш разрезинде, «Тыва даг-дүгү» комбинатта болгаш Тываның комплексилиг геолог-шинчилел экспедициязында, электри станциязында социалистиг чарыштың түңнелдери өөрүнчүг.

Үстүнде адаанывыс коллективтер бо чылгы социалистиг чарыштың чогаадыкчы ёзу-биле организастап, аңаа бүгү ажылчыннарның, инженер-техниктиг кадрларның идепкейлиг киржирин чедип ап шыдаанындаа сөглээн сөзүн ээлеп келгеннер.

Бо бүдүрүлге черлериниң коммунистери, хөй-иннити организацияларының активчилери хүлээлгелериниң күүседезин доктаамал хайгаарал, ол дугайында медээни, түңнелди доктаамал кылып келген. Оон уламыдаң чарыш коллектив кежигүннериң хөй-аът киирип, оларның идепкейин улам кодургени билдингир.

Юбилейжи социалистиг чарыштың база бир онзагай түүлү болза, алдынган хүлээлгелериниң негелделерин хынамчалыг чогаадып тургусканы болур. Мурнунда чылдарда хүлээлгелерни чүгле ёзу барымдаалап алыр, оон экономиктиг, техниктиг үндезинниче кичээнгей салбас түүлер тургулаан. Бо чылгы негелделер хөй нуруузунда быжыг үндезинниг, кол үгланышкыны күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн бедидер, четпир санныг, янзы-бүрү ассортиментилиг, эки шынарлыг продукцияны эң эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, бүдүреринің арганарын тыварынче үтаанган хемчеглер болган.

Ынчаарга социалистиг чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп турган коллективтерге шылгараан кижилерге, цехтерге, бригадаларга моралыг, материалдыг деткимчени көргүзерин база кичээнгейниң төвүнге тургузуп келген. Дыка хөй мурнакчы ажылчыннарга коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы атты тывыскан. Чамдык бүдүрүлгелерге, чижээ, Кызылдың хлеб заводунга профессия аайы-биле бедик мергежилдин мастери атты тыпсырын практикалаан. Ол чорук кижилерниң мергежилин бедидеринче сонуургалын хүштедирген.

Улуг Октябрьга үткүштүр алдынган социалистиг хүлээлгелерни ажыктыг коллективтер хөй нуруузунда чедимишкинниг шиитпирлеп турар. Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелер, чижээ, Кызылда пиво, түүлбү заводтары, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының чамдык бүдүрүлгелери хүлээлгелерин хамаан чөк, күүзүне планны бесин күүседипейн турарын бүрүү шаап керек. Планны күүседипес черлерниң ажыл-херээн анализтээрге, үдүртүкчуларның, партия, комсомол, профвилел организацияларының шүшпеп ажылы илереер. Күш-ажылды эки организастап шыдавас, дериг-херекселдерни чогүүр техниктиг байдалга тургустпас, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн дешкаткан чоруктар-биле планның күүсединнимейн барганын тайылбырлар апаар. Бир эвес түүлбү, пиво заводтарының үдүртүкчулары (директорлар эштер Хайманов, Ананьин), Кызыл-Мажалыктың, Тээлиниң коммунал ажыл-агый конторалары, ол черлерде партия, профвилел организацияларга ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын чогүүр деңгеелге чорудуп, оларның ажылдарынга тодарымчалыг байдалды тургузарынче чогүүр кичээнгейни салган болза, бо коллективтерниң салында бижээн социалистиг чарыкы ёзулуг чарыш болуп, дээштиг хевирлиг болуп турган ийик.

Алдарлыг юбилей мырыңай чоокшулаан. Ам республикада Улуг Октябрьның валчээнде турунган ынчаларнын шиитпирлеп базынарын кылыры арткан. Артыкы үениң дургузунда социалистиг чарыштың түүлү улам бедик кодурүп, тураскаалдыг тук дээш демисеңги улам күштедирери чугула. Ол херекке партия, профвилел, комсомол организациялары, башкарымчы ролдуу ойнаар хүлээлгелиг, чүгле иштиг таварымгага бистиң бүдүрүлгелериниң боттарынга алган бедик хүлээлгелерин толептиг күүседип шыдаар.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМЫ

1967 чылдың тос айларында ССРЭ-ниң үлетпүрүнүң күүне планын күүседкен түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыы

Үлетпүрүүн ажылдакчылары, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей, байырлал мурнуунуң социалистиг хүлээлгелерин күүседишкээн, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын күш-ажыкчы улуг чедимишкиннер-биле үткүп турарлар дээн, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадымында чугаалап турар. Юбилейлиг чылдың тос айларының болгаш үшкү кварталының планы бүдүрүлгениң янзы-бүрү хемчээлиниң-даа база чугула кылыгларының хөй нуруузунуң-даа талазы-биле ажыр күүседтингеп. Эрткен чылдың тос айларынга-биле деңгеергө, үлетпүр продукциязы бүдүрүү үндүрери 10,5 хуу эсеп. Планнан ажыр барык 6 миллиард рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүргеп.

Үлетпүрүүн түе-түе адырлары продукциязын бүдүрүп үндүрериниң мынчаар көвүдегеп: электроэнергия болгаш одаар чүүл энергизы — 10 хуу, одаар чүүл үлетпүрүү — 7 хуу, кара болгаш ооруг металлургия — 9 хуу, химия үлетпүрүү — 13 хуу, машина тудуушкуну болгаш металл ажылдап кылымышкыны — 13 хуу, мыш, мяш ажылдап кылымышкыны болгаш целлюлоза-еазын үлетпүрүү — 8 хуу, тудуг материалдар үлетпүрүү — 10 хуу, чиик үлетпүр — 12 хуу, аъш-чем үлетпүрү — 8 хуу, үлетпүр продукциязының ниити хемчээлинден — культура-амыдыралдың түүлдерин болгаш ажыл-агый хереклерин бүдүрери — 15 хуу.

Бүгү үлетпүр продукциязының үштүң бир кезиин ажылдап кылып турар бөш чартык муң ажыг үлетпүр бүдүрүлгелерин планнаашкынның болгаш экономика талазы-биле идиг беришкинниг чаа системазынче үшкү кварталдың төвүнүзүнге чедир шилчиткен. Прибор тудуушкунуунуң болгаш автоматчыдылганың база башкарылга системаларының ченеек-херекселдериниң министерствозунуң бүгү бүдүрүлгелерин, турбиналар, дизельдер, котёлдар, комбайннар бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелер, өөнүг металлургиязының, дүгүй, хөөвең-саазын, дүк, торгу, трикотаж, хом идик үлетпүрүүнүң азыы бүдүрүлгелерин чаа системаны ёзулаар ажылдан турар.

Чаа байдалдарда ажыдан турар бүдүрүлгелер продукциязын сайгарар болгаш ораг оруга талазы-биле планнарын ажыр күүседкен. 1966 чылдың чогуур үезинбиле деңгеергө, ол бүдүрүлгелерде үлетпүр продукциязының сайгарылгазы 12 хуу, ораг оруга —бөрүк 25 хуу өскен, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү 8 хуу бедээн.

Бүгү үлетпүр министерстволар болгаш бүгү Эвилелдешкен республикаларда тос айларның планын бүдүрүлгениң ниити хемчээлинин-даа база ол мынаң үлетпүр продукциязының чугула хевирелериниң хөй нуруузунуң-даа талазы-биле ажыр күүседкен дээрзин ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадымында оон ыдай чугаалап турар.

1967 чылдың тос айларында бүдүргени болза: электроэнергия (ниити ажыглалдың электростанциялары болгаш блокетанциялар)— 404 миллиард киловатт-шак, нефть — 214 миллион тонна, газ — 116 миллиард кубометр, хомур даш — 446 миллион тонна, шөй — 55,6 миллион тонна, кан —76,2 миллион тонна, прокат — 80,9 миллион тонна, демир руда— 126 миллион тонна, минералдыг чемиичидилгелер (единицалар-биле алырга) — 29,5 миллион тонна, химия волокноолар — 374 муң тонна, металл кестирер ставоктар — 148 муң санныг, автомобильдер — 546 муң санныг, тракторлар — 301 муң- санныг, кодээ ажыл-агый машиналары болгаш оларның артык иезегтери — 1905 миллион рубль, тараа ажаар комбайннар — 75,1 муң санныг, сөөзүн — 2,8 миллион тонна, цемент — 62,9 миллион тонна, хөөвең-саазын постер — 4,432 миллион дөрбелчин метр, дүк постер — 407 миллион дөрбелчин метр, торгу постер — 699 миллион дөрбелчин метр, хом идиктер — 417 миллион эжеш, эът (түрүүнүң чиг-эт курлавыр-харагдан)—4,4 миллион тонна мал сержид, быштак болгаш сүтке хамаарыштыр алырга өске-даа сүт продуктулар — 34 миллион тонна, консервилер — 6,6 миллиард лааза, шаптар — 26 миллион санныг, телевизорлар — 3,7 миллион санныг, мебель — 1631 миллион рубль.

Эрткен чылдың чогуур үезинге деңгеергө, бүдүргеи электроэнергия 34 миллиард киловатт-шак, нефть — 17 миллион тонна, газ — 11 миллиард кубометр, хомур даш — 7 миллион тонна, шөй — 3,2 миллион тонна, кан — 4,1 миллион тонна, белен прокат —3,4 миллион тонна, минералдыг чемиичидилгелер — 3,5 миллион тонна, автомобиль дугуйлары — 1,4 миллион кезек, автомобиль —45 муң, химия дериглелери — 11 миллион рубль, цемент — 3,5 миллион тонна хөй болган.

Өөнүг металлдар, синтезтээн каучук болгаш аминаа бүдүрери, нефть болбазырадылгазының, нефть-химиянын продукцияларын, продукциязының өске-даа хөй хевирелерин бүдүрери база көвүдээн.

Улустуң хереглел барааннары: аъш-бүрү хевирлиг бүдүрген постер 311 миллион дөрбелчин метр, шиитки болгаш аргыглыг даштыкы хеп аймаа — 61 миллион кезек, дааранныга кыымчары — 1,1 миллиард рубль, хөп идиктер — 31 миллион эжеш, эът (түрүүнүң чиг-эт курлавыр-харагдан)—4,4 миллион тонна мал сержид, быштак болгаш сүтке хамаарыштыр алырга өске-даа сүт продуктулар — 34 миллион тонна, консервилер — 6,6 миллиард лааза, шаптар — 26 миллион санныг, телевизорлар — 3,7 миллион санныг, мебель — 1631 миллион рубль.

Эрткен чылдың чогуур үезинге деңгеергө, бүдүргеи электроэнергия 34 миллиард киловатт-шак, нефть — 17 миллион тонна, газ — 11 миллиард кубометр, хомур даш — 7 миллион тонна, шөй — 3,2 миллион тонна, кан — 4,1 миллион тонна, белен прокат —3,4 миллион тонна, минералдыг чемиичидилгелер — 3,5 миллион тонна, автомобиль дугуйлары — 1,4 миллион кезек, автомобиль —45 муң, химия дериглелери — 11 миллион рубль, цемент — 3,5 миллион тонна хөй болган.

Өөнүг металлдар, синтезтээн каучук болгаш аминаа бүдүрери, нефть болбазырадылгазының, нефть-химиянын продукцияларын, продукциязының өске-даа хөй хевирелерин бүдүрери база көвүдээн.

Үлустуң хереглел барааннары: аъш-бүрү хевирлиг бүдүрген постер 311 миллион дөрбелчин метр, шиитки болгаш аргыглыг даштыкы хеп аймаа — 61 миллион кезек, дааранныга кыымчары — 1,1 миллиард рубль, хөп идиктер — 31 миллион эжеш, эът (түрүүнүң чиг-эт курлавыр-харагдан)—629 муң тонна, үнүп үзүү — 221 муң тонна, балык — 495 муң тонна, радиоприёмниктер болгаш радиолавар — 640 муң кезек, телевизорлар — 420 муң кезек, соодунчулар — 378 муң кезек, хөп чүүр машиналар — 358 муң кезек, бижың шиитиниң дериг-хереңселдери — 162 миллион рубль хемчээлиг база көвүдээн.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң дериглерин ажыглаары экижээн. Эртнең чылдың чогуур үезинге деңгеергө, демир суугуларының ажыктыг хемчээн ажыглаары 2,5 хуу экижээн; суугу дүвүнүң бир дөрбелчин метр шөлүнге оваартыр кан эдиндирери ийи хуу көвүдээн; бир киловатт-шак электри күжүнге оваартыр чижегней ажыглаан оттулар түүлдүң бот чарыгдалы 2,7 хуу экижээн; нефть тывижиниң үлетпүрүнге сеңаажиналардан алыр нефть көвүдээн; цемент үлетпүрүнге долганыр суугуларның шакта кылыр ажылынның бүдүрүмчүлүү 5 хуу болган дээрбелериниң — 2 хуу үлгаткан.

Күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн үлгаттырарының, бот үнеин чиңгедириниң планы болган чымыдалар планы ажыр күүседтингеп.

Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү эрткен чылдың тос айларындаазынга деңгеергө 7 хуу, а ораг оругга — 23 хуу үлгаткан дээ, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадымында дегдеээн.

Бүгү ол көргүзүглериниң айны-биле план чедимишкинниг күүседтингеп, оон-биле чергелештир продукция бүдүрүп, сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүнүн, ораг оругланың талазы-биле даалгаларын күүседтейн турар бүдүрүлге черлери бар. Чамдык министерстволар мотор ажылдадыр кыпар чүүдүг, поликлиниял чуктарын болгаш совхозтерни, аптекаларны, медтехниканы сүүдээп, врач электроһоседиргичтерин, чамдык хевирлериниң ставоктарын, металлургия дериглерин, картофель ажаан алыр машиналарын, тудуг түүйбуларын, сөөдүкчүларны бүдүрериниң тос ай планнын күүседизээн.

Министерстволарның болгаш эргелелдериниң эртем-шинчилел, төлевилел, конструктор организациялары, бүдүрүлге черлери эртем-шинчилел ажылдарының делгем комплексизин күүседип келген, чаа хевирлиг хөй продукцияны бүдүрерин шиитпээдип алган, бүдүрүлге ажылдарының мурнакчы аргазын, механизастаарын, автоматчыдарын, башкарылданың автоматтыг системаларын ажыглавга улам чыдай иештерезидир ажылды чорутпаан. Ынчалзажок чаа техниканы иештерединг талазы-биле чамдык даалгалар четче күүседтингеп.

Үлуг ажыл-агыйынга тос ай дургузунда ийи миллион ажыг чогладылгаларны болгаш сайгарангайжыдыгга кылыр санаалдарны ажыгаавга киирген, оортан чыл дургузунда 1,5 миллиард рубльдиң кампалгазы алдынган.

(СЭТА).

ХАКАС ЧОННУҢ ЧОРГААРАЛЫ

Чаржып турарывыс Хакасияда

Хакасияның радиодамчыдылга болгаш телевидение комитединиң болук журналистери-биле кады үлетпүрүүт Черногорск хоорайны эрткен, кааланга оруктан хап-ла ор бис.

— Бо оруктан хөй ажылдыг «Москва» совхозунга чедеринден ынчыда, край төвү Красноярскиже-даа хап кире берип болур. Бежен чылдың байырынга чедир чамдык черлерин асфальтылаарын планнаан, ажылдар чорун турар чүве—деп, бир эш чугаалады.

Улуг эвес оорганы ийик дүштүүс. Дүжүт ажаалдазы чап-чаа доозуганы ыяа — дазыр ак хову мурнуусту чаттыла берген. Ук ховунуң ортузында чаңгыс аай бажыңнарлыг, чараажы хөлчөй суурнуң барааны көстүп келген.

— Москваның бараанны көстүп келди — деп, өөрүм хөөреп эгелээн.

— Элдептиг чүве. Бо черни Москва дээнинде база бир ужур бар боор ийин?—деп, чанымда чораан хоочун журналист эш Майнашевтен айтыра бердим.

— Шаанда, үжен чылдар-даа четпээн турган боор, маңаа башталгыг бажыңнарның таваан салган тудугжулар бистиң найысылаалыывыс ышкаш чараш, ужур-утказлыг, улуг-чагай болзуун дээн күзел-биле мынчаар адап каан — деп, ол чугаалай-дыр.— Элээн каш чылдар эрткен соонда, суурнуң адын өскерткеп, хөй ажылдыг совхозтуң адын Москва хевээр артырып каан. Оон бээр «Москва» совхоз танылтыныыс кылдыр өскерилген. Байларга дарлаалып, базындырып чораан хакастар бо совхозтуң мурнакчы кижилери апарган.

Совхоз төвүн эрткеш, Кара-Суг деп черже углай хап орувуста, каш бажыңнарлыг бригада төвү оруктуң хажыызында көстүп чыдыр.

— Депутадывыстың аалы бо. Хоюн кадарын чорбаан-на болза, бажыңында боор — деп, кады чораан эштерниңиң бирээзи чугаалай-дыр. Чеде бердиивис. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Ленин орденниг, Хакасиянның сурагаар солдарының бирээзи Афанасий Алексеевич Щетинин деп кижи бар дээрин чүгле дыңнаан боордан башка, карак-биле көрген, хол тутчуп мендилешкен эвес.

— Здравствуйте! Экп! Экп!—деп, шүүт-на үш дыка-биле мендилежип эгелээни, боттарывыс безин каттыржыпкан бис.

— Москваның бараанны көстүп келди — деп, өөрүм хөөреп эгелээн.

— Элдептиг чүве. Бо черни Москва дээнинде база бир ужур бар боор ийин?—деп, чанымда чораан хоочун журналист эш Майнашевтен айтыра бердим.

— Шаанда, үжен чылдар-даа четпээн турган боор, маңаа башталгыг бажыңнарның таваан салган тудугжулар бистиң найысылаалыывыс ышкаш чараш, ужур-утказлыг, улуг-чагай болзуун дээн күзел-биле мынчаар адап каан — деп, ол чугаалай-дыр.— Элээн каш чылдар эрткен соонда, суурнуң адын өскерткеп, хөй ажылдыг совхозтуң адын Москва хевээр артырып каан. Оон бээр «Москва» совхоз танылтыныыс кылдыр өскерилген. Байларга дарлаалып, базындырып чораан хакастар бо совхозтуң үлетпүрүүт Черногорск хоорайны эрткеш, кааланга оруктан хап-ла ор бис.

— Бо оруктан хөй ажылдыг «Москва» совхозунга чедеринден ынчыда, край төвү Красноярскиже-даа хап кире берип болур. Бежен чылдың байырынга чедир чамдык черлерин асфальтылаарын планнаан, ажылдар чорун турар чүве—деп, бир эш чугаалады.

Улуг эвес оорганы ийик дүштүүс. Дүжүт ажаалдазы чап-чаа доозуганы ыяа — дазыр ак хову мурнуусту чаттыла берген. Ук ховунуң ортузында чаңгыс аай бажыңнарлыг, чараажы хөлчөй суурнуң бараанны көстүп келген.

— Москваның бараанны көстүп келди — деп, өөрүм хөөреп эгелээн.

— Элдептиг чүве. Бо черни Москва дээнинде база бир ужур бар боор ийин?—деп, чанымда чораан хоочун журналист эш Майнашевтен айтыра бердим.

— Шаанда, үжен чылдар-даа четпээн турган боор, маңаа башталгыг бажыңнарның таваан салган тудугжулар бистиң найысылаалыывыс ышкаш чараш, ужур-утказлыг, улуг-чагай болзуун дээн күзел-биле мынчаар адап каан — деп, ол чугаалай-дыр.— Элээн каш чылдар эрткен соонда, суурнуң адын өскерткеп, хөй ажылдыг совхозтуң адын Москва хевээр артырып каан. Оон бээр «Москва» совхоз танылтыныыс кылдыр өскерилген. Байларга дарлаалып, базындырып чораан хакастар бо совхозтуң мурнакчы кижилери апарган.

Совхоз төвүн эрткеш, Кара-Суг деп черже углай хап орувуста, каш бажыңнарлыг бригада төвү оруктуң хажыызында көстүп чыдыр.

— Депутадывыстың аалы бо. Хоюн кадарын чорбаан-на болза, бажыңында боор — деп, кады чораан эштерниңиң бирээзи чугаалай-дыр. Чеде бердиивис. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Ленин орденниг, Хакасиянның сурагаар солдарының бирээзи Афанасий Алексеевич Щетинин деп кижи бар дээрин чүгле дыңнаан боордан башка, карак-биле көрген, хол тутчуп мендилешкен эвес.

— Здравствуйте! Экп! Экп!—деп, шүүт-на үш дыка-биле мендилежип эгелээни, боттарывыс безин каттыржыпкан бис

Аңчы, малчы байлак Тожу

Шаанда чүве, ачам бирле катап мени келдирип алгаш, чугаалады:

— Аваң-даа, мен-даа назылай бердивис, амыдырал херек болгай, а бистиң Тожуда чүү-даа чок тур, аживи өөренизиңе эки боор...

Баштайгы хүнбүстү ужурганыгдан бээр 50 чыл чыгаан деп сактып ор мен. 65 харлыг херээжен ниити арга-сыннар кезип, ажиар деп чүве болен эвес болбайсаң. Ынчалза-даа сагыш дөспөс-тир. Сыныралыр маңнаныр сырбыктар, сайгактарын дазырадыр чөлөр чарыларның буртулаан тыныштары удуп чыдарга безин дүшке кирер. Олуттө олча чок, чыдында чыргал чок болгай. Юбилейлиг чылда Төрээн чуртка 300 диниин, эске-даа өөнүт алыктү думаар мен.

Ак ШАНЧЫМАА,
«Май 1» колхоздуң аңчызы.

Коммунистер—улуг күш

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыылышының үшкү сессиязының шиитпирлеринге хей-аът киргеш бистиң колхоздуң ажыл-ишчилери улуг байырлалдың бүдүүзүнде канчаарда-даа ажыын бедик надыралуушкүнүнүт ажылдап турааралр. Олар бо хүнеерде Улуг Октябрьның 50 чыл иеңге алдар ыялдыр алган социалистиг хүзөлгелерин күүседир дээш, онза хайнывышкыныыг демисежип турар.

Колхозчуларны бедик надыраалуушкүнүнүт күш-ажылче эмилелдеп, оларның ортузунга организастыг болгаш политт-массалыг ажылдарны чорударынга коммунистер улуг күш болуп турар.

Чонуң ортузунга СЭКП ТК-ның Тезистерии, сентябрь Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыылышының үшкү сессиязының материалдарын танышпырар талазы-биле ажылдарны колхозтуң партия организациязы амгы үеде калбартып чорутпаан.

Колхозта партия эге организацияларының өтчёт-сөңгүлдалыг хуралы чеөкта чаа болуп эртеен. Оң хуралга партийжи-организастыг болгаш массалыг ажылдарны чаа чадаже бедидип, улуг байырлалга чедир күүседир хүзөлгелерже коя кичээнгейни салырын коммунистер санаалааннар.

Талыының сүт-бараан фермазында партия эге организациязы (секретары Коя Бичө-оол) малчынар ортузунга партийжи ажылды эки чорудуп турар. Ферма нүрүнеге дүмаар сүт планын ноябрь 1-де күүседир, малдың каашаалары кышна белеп. Ында коммунистер А. Оорман, К. Сандыыжап олар бүдүрүлгеге боттарының үлегерши байдалын көргүзүп келген. Фермада партия организациязы план ёзугаар агит-хуудустарны үндүрүп, коммунистерге партийжи даалгааларны доктаавал берип, оөң күүселдезин хынап, хуралдарны ой-шаанда эрттирип турар. Ам улуг байырлалга турасиаатиган сөөлгү белеткел ажылдарын кылып турар.

Коммунистерниң хууда үлегерлиг болуур чоруу нуштелип, олар колхоз бүдүрүлгезиниң чугула адырларында быжыглаттынган. Коммунист К. Майданны чайгы үеде сиген белеткелинче бригадирледип чорударга, ол даалганы ёк сеткилдиг күүсеткен. Оөң бригадазы сиген белеткезиниң планын күүседип, СЭКП райкомунуң, райкүүсөмүнүң база колхоз баштаар чаринниң шилчиир Кызыл туктарын салбайн келген. Колхозтуң ревизия комиссеязының даргазы Коя Кусмелдей ол хүзөлгезин эки күүседип, квартал санында сан-түүлүг хынналдазым ыыпып, вен түүнелдерни үндүргеш, артельдиң ажылынга ажыктыг саналдарны берип турар. Хөрээженнер чөвүлелдиниң даргалары коммунистер С. Аранчаа, М. Куулар херээженнер ортузунга ажыяды элээн эживиткен. Чөвүлелдиң активтери агитквартираларга ажылагылыкмың, культурлуг чурттаалганың, коммунистиг заңы-чаңсың дугайында беседаларны үзүктеп чөн кылып турааралр. Школа, ясли-садтарга байырлалга чөлөр чүүн кылып, төлептиг ушуралырын планнап алган ажылдап турар.

Колхоз бүдүрүлгезинге нурнакчы киржип турааралрдан саанчы Коя Аяжка саап турар ниеи бүрүзүүдеи 1251 кг, Коя Аяпаяк — 1188, Коя Маа—1121 кг сүттү түс-түзүнда саап алган. Хөйнү К. Лапсан-Доржу төрүүр чүс хөйга онааштыр 93 хураганны кажгалаан ап, хей бүрүзүүдеи 2,07 кг дүүнү кыргып алган. Инекилерден Е. Кенден, Б. Хуваамова төрүүр аңындыларының анайларын дөрүктүруп остүрерин эживиткен. Колхоз бүдүрүлгезиниң еске-даа адырларында ажыядап турар нурнакчы коммунистер бисте хей.

Колхоз нүрүнеге сүт дүмаарын ноябрь 1-де күүседип шыдаар. Иштиңи малчынарның болгаш хөвөн-хавичыларның күнү-биле байырлалга чедир 5000 диниин күүсөнге садар. Мал фермаларынга септелгезин кылып, фермаларга мал чемнинг нурлавырын баш үкүр болеткээр ажылдар ам чоруттунуп турар.

Бо хүннерде хевчүн аңчы коммунистерге бөспөткеп звеноннар тайгаже аңнаары-биле үнүпкиннер. Олар хейхей чымчан алдынны тыпкаш, Төрээн чуртуң өөртүр дээрзинге бүзүрээр бис.

Б. ЧИГЖИТ,
«Совет Тыва» колхозтуң партийжи секретары.

— Аңчылар аътаныр, а тайгапың ээзи — адыглар амыр-дыжын бодап, ижээй бээр. Ан-меңнин ёзулуг ораны Тожу-ла йиинен. «Совет Тыва» колхозтуң аңчылары боттарынга алган социалистиг хүзөлгелерни күүседиринге турушкулар. Кошталаан чөрчөлөрда даалың-сава доңгур болурунга бүзүреп-даа турар бис.

Водум хуулда 25 алды (киш), 300 диниин эккээр мен, ол болза хүзөлгем, а хүзөлгеге ажыр күүсеттинер.

Н. КОЯ,
«Совет Тыва» колхозтуң аңчызы.

— 17 харлыг туружда, Улуг Октябрьның 40 чылының ажыглаалы дөгүннээн чүве. Совет күрүнениң 50 чылда эрткен оруу бистиң чуртувусту, оөң иштинде Тожу районну таныттынмас кылдыр чаартып, сайзырадырынга чедирген. Мындыг байлак амыдыралдыг чурттаары дег аас-кежиин кайдал?

Чурттап эрткен үезин сактыр, оон түүнелди кылыр, келир үеже баш удур моор, чүүү ыылырын планнаары чаңчыл апарган чүве болгай. Элеңги-түрекги чөрээн ядыы араттар ам бедик культуралыг, дең эрге-шөлзөлиг апарганы —Улуг Октябрьның Коммунистиг партиязының ачызы. Аңаа төлептиг харыы кылдыр амыдаап, чурттап, өөренири—бистиринг ыдыктыг хүзөлгевис болуп турар.

Байлак амыдыралды, аас-кежиин чогум-на киижилер боттары тургузуп турар. Күрүнениң күүшүшидаляының үндезини-даа ында. Ынчангаш аңаа киижи бүрүзүүнүң бедик медерели, ажыл-ишчи кирижилгези негеттинер. 1949 чылда бистиң колхоз тургустунгандан бээр-ле оөң экономиказының надыралуушкүнү дээш мал, аңнывыртывыш амылыңга киржип келдиң.

Октябрьның 50 чылынга төлептиг ушуражыр дээш социалистиг чарыш бүгү чуртка шагда-ла калбарган йиик. Аңаа киржилгелиг болуруу-биле эрткен аңнывыр сезонунда 20 киш, 100 диниг, 4 дырбактыгны думааган мен. Күрүнениң 50 харлаарынга сөң кылдыр бо сезонда 15 киш, 200 диниин думаарын хүзөзидим.

Ак МЫРЛАА,
«Май 1» колхозта аңчы.

КЫСТЫҢ НАМДАРЫ

Ынчаарда коммунист Сенеп Танаа Ээн-Сутта чурттап турган. От-булеге уттунурбас улуг оорушку—кыс уруг немешкен. Ону Ранса деп адаан.

Аңчы араттың эрге-чассыг уруу аас-кежиктиг өзүп, бичии чажындала келир үезеги күш-ажылчы иергежилии ойнай бээр: ойнаарактарын «сыккырты» бээр. «Ойнаарактыг чүге эмней бердиң?» деп оон айтырарга, «мен эвчи болур мен» дээр.

Ада-иези уруун эртемнериниң эге оруунга ооредири-биле Тоора-Хем школазынга эккелген. Ая ук школаның сеска класын 1956 чылда чүгле кончуг эки демдектерниг дооскан. Кызылдың медицина училищезинге өөренип кирген. Училищени чедишкинниг дооскан, Бай-Тайга районга эмнелге участогун эргелекчилеп ажыядап турган.

Ранса Танаа 1962 чылда Төкүнүң «Май 1» колхозка кээп, акушеркалай берген. Хүндүс-дүне дивес, чонуң кадыы дээш ажылдап, колхозчуларның күндүткелин чаалап алган. Суурнуң, фермаларның, школаның ары-шеверин бедидер дээш хей ажылдарны кылып турар. Колхозта херээженнер чөвүлелиниң, школада ада-иелер комитединиң кежигүзү база район Совединиң депутады хүзөлгелерни эки күүседип турар. Оөң алын районнуң Хүндүлел сайбыразынга каш удаа киирген, чөөкта чаа эрткен районнуң херээженнер хуралынга нурнакчыларның өзуруунга киирген.

Эвчи болур күзел-соруу бүткеп, чонуң чылыг сөстүг макталын алган аныяк эвчи Ранса Тананың бүзинниг ажыл-иижинге ак-даа чедишкиннериг болуруп күзедим.

Г. АК.

Байырлал бетинде...

Бистиң Кок-Чар фермавыста шупту 17 саанчылар ажыядап турар. Эрткен 9 айларның иштинде саатан сүдүүстүң түүнели багай эвес болган. Чүге дээрге чайын оттуг черлер Азас-Хөлүүн кыымынга. Тоора-Хемниң унунда Кара-Дөш деп черге кажуп, чайлаглап тургаш, инектеривистиң сүлүн көөдүктеп бис.

Чайын иниек езарындан хостуг үеде сиген белетвезинге киржип турувус. Ам малдың ваажаалын кышка белеткээринге дузалажып түр бис. Фермавыска малдың кыжын чинр чемин баш удуг белетвеп алыр дээш, машина, тракторлар-биле, сигенин үзүктел чок сөөртүп турар. Инектеряике кыштагга киреринниң мурнунда, оөң каашаларын аштап, дезинфекциялаар.

Мен болуп 1954 чылдан ээлеп саанчыладым. Бо аразында дүржулээлгелерни шынаамла өөрүшкүлүг күүседип, байырлалга үүшүттүр өрестинг-ле балып олурар болду. Мал продуктуларын күргүзүп садар планның районга тос айлар иштинде күүсеткен. Колхозтарның Кок-Чар, Телым, Куштуг-Кежиг, Таңмалык, Ийнин төп сүр-бараан фермалары бо үениң дүргүзүүнде бир инектен-не 800 центр ажыг сүтту саттылаан. Чамдык мурнакчы саанчылар 1100—1200 литр чедир саттылапканы кончуг өөрүнчүг. Тараа! Ол—Төкүлде чаа чүве-дир. Колхозтар, соок хышкан-даа болза, тараазын октябрь айда-да ажаан апкан. Ынчаларга мал чеми четкир кылдыр белеткеттинээн. Ол арай хоомай.

Чамдык планнар ажыр, чамдыы арай четпээн-даа болза, төрээн черн ажыл-агый болгаш культура талазыбиле ол хире шапкын хөгжүү, ол хире дүргеи базып олурарга, ыым чорганнанмас, ыым сорук кирбес боор йиик. Ол дээрге ында коммунизмниң херээ дээш туружу турар найгамчыл ажыл-ишчи маадырлыг киижилер-ле болгай. Мен оларның чамдыктары-биле ужураажып хөөрөжип-даа чордум.

Районнуң улус өөредилгези, эмнелге, культура албан черлери чыл саныында ковүдеп турар. Бо байырлалдыг чылда район уругларынга музыка школазыг болган. Ында хөгжүм-ыры өөрүшкүлүү-биле чаңгыланып турду. Ол-ла албан черлериниң болгаш районнуң партия, совет, комсомол, профсоюзтар база еске-даа хей-иинги организациялариның киижилдикчи болгаш организаторлуг буянныг ажылының ачызында. Тожу эртем-культурлуг ажыл-ишчи, шынавыла чурттаксаанчыг-даа, ажыядак саанчыг-даа район апарганынга өөрүшкүлүг ажыл-агыйга үлегерлиг ажыктыг саналдарын ыыпкаш, ажылынга аазап иергежидир. 9 айларның иштинде саап турар 14 инектеринниң бирээзиндеие 1185 кг сүттү сагдым. Улуг байырлалдың чылында бистиң ферманың саанчылары күргүнеге сүт садар планын ноябрь 1-де күүседириие быжыг бүзүреллиг.

В. БАРААН.
«Совет Тыва» колхозтуң саанчызы.

Өг-бүле бүрүзүнге

1968 чылдың солуун, сетнүүл чагыдылгазын Хамсыра суурнуң чурттакчыларынга чөрүүлөр ажылды мөңгө дээнган чүве. Ынчангаш парталга чагыдылгазын эки организастаар дээш суурнуң өг-бүле бүрүзүнге барып, чурттакчыларның кандыг чагылгаларны бижидиксеп ап туруарын бөш удур билип алган мен.

Бистиң суурда коллдуунда-ла аңчылар, балыкчылар болгаш ниити надарчылары, шупту 61 өг-бүле бар. Ам үезе оларның иштинден 48 өг-бүле бүрүн чагылгалыг, олөр 146 экземплярзо солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алган. Чурттакчылөр «Тувинская правда», «Шын», «Пионерская правда» болгаш өске-даа солуннарны хөлүү чагытпкан. «Охота и охотничье хозяйство» дээ журналды биске чүгле ийи экземплярны чагыдарын планнаан турган, ынчалза-даа аңаа чурттакчыларның сонуургалы улуг болганыңдан ам үезе 12 экземплярны чагытпкан.

Хамсыраның чурттакчылары: Беляевтерниң, Чурагашеватерниң өг-булелери 8—8, а Ч. Бараан, Н. Коя олөр 4—4 солуун сетнүүлдерни чагытпаннар. Бо хүннерде бисте чагылга чөн ол аажыг өг-булелер бар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оон болур хүнге чедир олөр бүрүн чагылгалыг болурлар.

К. СТУПИНА,
харылзаа салбырының ажылдакчызы.

ТРАКТОРИСТ

Шаандагы аңчыларның болгаш инекилериниң чурту чораан тайгага чораан арбайдан ам үезе 15—20 центнер дүжүттү ап турар апарган. Эвбек дүжүттү остүрүп турар тараазы механизаторларның арамында кистер база бар.

«Май 1» колхозтуң трактористи Уля Казанның хары ам 30 бежи четпиин. Оөң механизатор ажылга стажы беш чыл ашкан. Бо үезиң иштинде Уля хой-хой гектар черни ашдарын, иштиниң малынга четчир сапкыт сингенин белеткеп, ыыптагаларже сөөртүүшке дузалажып келген. Тийгаларже өттүлгүлөр аңчыларның өг-булелериие одаар ыыны сөөртүүшке бага идепкейлиг киржир киижи.

Уляның солуун эези Үөүш-оол база механизатор. Оларның кайы-даа колхоз бүдүрүлгезиниң нурнакчылары. Трактористер, комсомолчу өг-булө Октябрь байырлалынга күш-ажылчы белекти ужураажып турар.

Чуруктар: У. Калзан.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМ

Хиндиивде хир чок каан хүн. Кызылдан үзүген «АН-2» удатпайчок бизеңнери моңгунневедир чаймынаалган Аттол артыи ажып олур. Шаанда өөренип, Кызылче аттыг үшдөрт хонгдур чоруп тургулаан оруун дүү-ле куду, арга иштинде дыйлап бергеи чыдыр. Моолия колхоз, совхозтарының мал сүрүү удуг, биче Ооларже чайлаглап ажып турар.

Шагдан бээр анчы-менчи Тожуның эгээртинмес ажык-байлактыг сынары карак четпес далай ышкаш апарган бо күскү ак-кок дүдүсөөнте ыыпаар-ла көгере талыйын чоруп каан—делгем чаагайын түү дээр! Оң талавыста Кызыл-Даштыг хемниң иштинде ак-күү...ыын бүрүлээн, бир-ле түвелер күскү каан хүнде ыланайнын чаймынаалын чыдып калды. Ол болза келир үеде бир күүүлүг улуг бүдүрүлгениң эге демдектери-дир.

Төрээн чер-чурт—чаа Тожуну көрүп каарга, хей-ле өөрүшкүлүг боолдар төрүттүнүп, сорук күзел чалгынналып, кижениң ырлаксаазы-даа киер. Ынчангаш бүдүү ырлай-даа каттылаан олур мен. Түвө шуптү чаартының турар-дыр. Шаанда, маңаа, улуг Оога мээн ада-өгбелерим болур хөйүн арбаны аар-берге үеде ядыы-түренги, човаланныг, ыы-сыылыг чурттаи чораан деп төөгүдеи дыңнаан мен. Ам кайы хире-дир чээ, улуг Октябрьның ачызында улуг чаагай Россияның бир кайгамчык байлак чараш, анчы, малчы чери апарган деп бодаи, кончуг сорук ыырган олур мен.

Самолёт Ыдык-Тайганы ажа-ла чавызаи эгеледи. Далай ышкаш көгергеи тайга-сыннар тоолдаасы дег, чер, төрээниң шашылгаан талыйтыр ужу-кыдыы чөк чаттылып чоруй баргаи, чаагайын канчаар! Ол көк сыннар аразында хемнер дээрге бир-ле эзремчик дузаа, а хөлдери — ол дузакта эзремчиктер ышкаш. Оң талавыста ортузунда ортулуктуг Мөөн-Хөл (оөң ыыы адын Алдын-Хөл дээр), оөң ындында Хөң-Шөл чайынналган:

— Экии, оглум, чоруун-на чогузуи! — дээнаир эргим чаагай көстүп чыдыр. Каш чыл болгаш көөр сиилер, ыаалама машина оруу болаи эртер, ам безин кыжын аар чүгүн чүдүргеи машиналар маңнажып турар. Удавас маиаа тайганың аныяк чараш үлетиүрчүн хоорайы чоңуп чалай бээр.

Самолёттар чаңызавышаан...

Тоора-Хеминиң Куш-Чирик аэропортунда пассажирлер хайым-на чүве. Самолёттар эдериштир үжүп ноөп-ле турлар. Олар пассажирлерни болгаш эт-бараан, аъш-чемни экиеп кааиаш, Тожуиуи байлаан— өлүк киш, аң, балык, кат, төөрүк, эът, сүт, саржат, дүүтү чүдүргүзээш, доозир-ле үжүп үнүп тур. Чамдыктары Хамсыра, Сыстыг-Хем ажыл-агый черлеринче үжүп эртип турлар. Тожуиуң делгем чаагай, байлак деиискээринге тургустуиуп турар чаа-чаа ажыл-агый черлериичe болгаи иии фермаларынче, балыкчы бригадаларже, анчылар , бавзаларынче самолёттар үжүп чедип турар апарганын бодап келгеп, мен оөң-биле кады ол-ла черлерни эргип турган ышкаш боол турдум.

Самолёттар, аар-чиик машиналар, мотолар, моторлуг хемелер дириээп, арга-даглар чаңгыланган. Тожу диимиттинге чүве тур. Ол аразында ак-кок автобус бо хаи келди. Ол Тоора-Хем —«Май 1», Тоора-Хем — «Совет Тыва» колхозтарыиы аразынга, харын-даа Азас чедир маиаи турар.

Ол хүи Тоора-Хемге районнуң партии активи база мурнакчы аңчылар-ныи чөвүлел хуралы боол тургаи. Ол орта олуржуп тура, улуг Октябрьның алдарлыг 50 чыл оииуи **баймралыишың бүдүүзүиде черлеитериминиң** ажыл-херектерии, соруктуг санал-оиалдарны дыиыаи, оларбиле хөөрежии чугаалашкаи, чорганнаныи чоруурум-даа коичуг. Төрээи Тожуиуи ажыл-хереэ, арыиүүрү байырланчыы-биле көстүп тур. Партии акчуиииың ээзииде, аңчылариың хуралынга «Май 1» колхозтуң хоочуи, мурнакчы аңчызы Ак Мырлаа бүгү тожуларыиың чаңгыс-ааи сеткил чоруун илередип, мынчаар чугаалады:

— Шаанда бовза оң хожудангай, оң караңгы бүдүүлүк чораан ыракты тайга-сын чурттуг Тожу ам кандыг-дыр? Чаа, социалистиг Тожу болу бергеи. Ам бистиң республиканың бүгү районнары-биле бир денге хөгжүп, сайзырап турар. Ол болза Улуг Октябрьның, Ленин башкымның, Коммунистиг партиязының, Совет чазаныстың, бүгү-ле совет улустарының, оөң иштинде улуг орус улустуң авыралы-ла болгай. Мени безин көрүнер, шаанда чаглак пөштер доозүнге, чадыр өттө чурттап, каш иии мал азырап, аннап-диинээп азырааиы, ажы-төд ажаан чордум ийиаан. Ол шагда эвээш-бичe тыпкан ажык-олчаны кулак байлар хуиаап алгаи баар чүве болгай... Ам кандыг-дыр че, көрүнер, колхозчу бай-шыдалдыг аимыралдыг апарган бис. Мен бодум колхозчу анчы-малчы арат апарган, безии чазактың дээди шаңналы Ленин ордеи хавыяа-биле шаңналган. Ынчангаш кажан-даа, бо байырлалда-даа Төрээн чуртка эки-ле бараан болуп, аңаа эки шынарлыг, хей-ле чымчак алдын дижии турарыныс киштп, олүк-диинии тып дужаар бис. Байырлалга сөңнээр белээвис ол, эштер, силер бүгүдеии кыйгырып тур мен—дээш, анчы адакбышкаа чиик ыыай болду.

Бүгү-ле чаңгыс чер чурттуглар ынчаар чурттап, ажыдап, коммуниэминиң херээи маадырлыг ажыл-ижинбиле тутчуп турар. Хуралдың чаиссарының аразында аңчылар боттарыиы аимыл-херектерии, төрээи Тожуиуң иишти көреиже кадыи турар үлүүиүи дутайын хөөрешкеп турлар.

Ол чугаага киржип турган Василий Саимаевич Тамдың-оол тургаи оларга каттыжып:

— Улуг Октябрьның ачызында бистиң Тожу дээрге ам чүгле аңчы эвес, малчын-даа, тараачын-даа район апарган болдур ийин. Ынчалзадаа аиимыр-тывыш болгаи ыыи ажылы кол черии эзлеп турар. Көрүнер-даан, бо чылын бистиң Тожу бүгү республикага белетиээр өлүктүи 40, балыктыи 80, ыиштыи 80, кат-төөрүктүи 50—60 хуузун белеткеп турар болгай—деп немеп кагды.

А ол бүгү тывыштыг ажылды бүдүрүп турар черлер—районнуң «Совет Тыва», «Май 1» колхозтары, Салдамда кооперативтиң болгаи Сыстыг-Хемде күрүиеиии аиимыртывыш ажыл-агый черлери, Ырбанда ыыи ажыл-агый черн олар-ла болгай деп чүвени оларның төлээлериниң чугаалары-ла шыиаидыи турлу.

СЭКП райкомунуң чанында көргүзүү болгаи хүндүлел самбыраларын чаныпка барып, районнуң биилетеиь солуунуи ноөчуп тур мен. Төрээи черииииң ажыл-ишчилери улуг Октябрьиың 50 чыл болган ооига алдар кылдыр алган социалистиг хүзөлгелерии шынаамла өөрүшкүлүг күүседип, байырлалга үүшүттүр өрестинг-ле балып олурар болду. Мал продуктуларын күргүзүп садар планын район төс айлар иштинде күүсеткеп. Колхозтарның Кок-Чар, Телым, Куштуг-Кежиг, Таңмалык, Ийнин төп сүр-бараан фермалары бо үениң дүргүзүүнде бир инектен-не 800 центр ажыг сүттү саттылаан. Чамдык мурнакчы саанчылар 1100—1200 литр чедир саттылапканы кончуг өөрүнчүг. Тараа! Ол—Төкүлде чаа чүве-дир. Колхозтар, соок хышкан-даа болза, тараазын октябрь айда-да ажаан апкан. Ынчаларга мал чеми четкир кылдыр белеткеттинээн. Ол арай хоомай.

Чамдык планнар ажыр, чамдыы арай четпээн-даа болза, төрээн черн ажыл-агый болгаи культура талазыбиле ол хире шапкын хөгжүү, ол хире дүргеи базып олурарга, ыым чорганнанмас, ыым сорук кирбес боор ийин. Ол дээрге ында коммунизмниң херээ дээш туружу турар найгамчыл ажыл-ишчи маадырлыг киижилер-ле болгай. Мен оларның чамдыктары-биле ужураажып хөөрөжип-даа чордум.

Районнуң улус өөредилгези, эмнелге, культура албан черлери чыл саныында ковүдеп турар. Бо байырлалдыг чылда район уругларынга музыка школазыг болган. Ында хөгжүм-ыры өөрүшкүлүү-биле чаңгыланып турду. Ол-ла албан черлериниң болгаш районнуң партия, совет, комсомол, профсоюзтар база еске-даа хей-иинги организациялариның киижилдикчи болгаи организаторлуг буянныг ажылының ачызында. Тожу эртем-культурлуг ажыл-ишчи, шынавыла чурттаксаанчыг-даа, ажыядак саанчыг-даа район апарганынга өөрүшкүлүг ажыл-агыйга үлегерлиг ажыктыг саналдарын ыыпкаш, ажылынга аазап иергежидир. 9 айларның иштинде саап турар 14 инектеринниң бирээзиндеие 1185 кг сүттү сагдым. Улуг байырлалдың чылында бистиң ферманың саанчылары күргүнеге сүт садар планын ноябрь 1-де күүседириие быжыг бүзүреллиг.

В. БАРААН.
«Совет Тыва» колхозтуң саанчызы.

САННАР болгаш ФАКТЫЛАР

☆ *Тожу —республиканың девискээриниң дөрттүң бир кезиин эзлеп турар. Аргамыяштың 40 хуузу, балык, аңнывыр черлериниң хөй кезии Тожуда онаашкан.*

☆ *1957 чылда районга бүдүрүп үндүрген продукциз 447,42 мүң рубль түңнүг болган, азы 1950 чылга бодаарга 44,7 катап хөй.*

☆ *1951 чылда районнуң ийи колхозу 65,4 мүң рубль ордлгалыг турганындан ол түң 1967 чылда 441,7 мүң рубльже четкен.*

☆ *Колхозтарның организастаттынганындан эгелээш, малдың бүгү чүзүкүнүң баш саны 20 катап, тарылга шөлү 26 катап өскен.*

1967 ч. Октябрь 19.
ШЫН
3-КУ АРЫН

БО ХҮНГҮ НОМЕРДЕ—ТОЖУ

Кара-кара хейлеңнеряиг амыян оолдарның чанында инструктор Виктор Пастухов дәлаштыг ыглаш-биле чедип келген. Арга-арыгны ерттен камгалаар тавазы-биле вертолёт десантызының кежигүннери эзлчеглиг - даалгаме үнер дей бергени ол.

— Магда, силер белен силер бе?

— Белен мен.

— А Демиртең?

— База белен.

Инструктор бодунуң командазын база катап хынай көргеш, даалганы бере берген:

— Тайгада ерт эгелээнин хайгыыл самолёду дыңнатты. Өрт өмүрер хереклелдер, продуктуларны алыңар. Командир хүлээлгезин эш Демиртең күүсетсин!

Үр болбаанда-ла десантылар-лыг вертолёт кодурлуп үнүпкен. Умудукчу Чистяков хөй санныг приборларның амылдап чоруурун серемчилеңдир хайгаарап чор. Амыл-ишчи МИ-1 тайганың арга-арыының кырынга ыылыйтыр үнүп чорда, Демиртең адаанче көрген: тайга-ла, тайга... Каран четпес делгем арга-арыгның аразында агып чыдар дамырактар болгаш хемнерни көөрге шыйлашкыннар-даа ышкаш. Тоожу районнуң девискээринде арга-арыгның хемчээли 4 миллион гектар амыг, азы Тывавыңың бүгү девискээринде арга-ыяштыг чартыи кезиинден бичии-ле эвээш болгай.

Чайгы тайга ам негаан «хевин» салупкан. Сарыг өңнүү—дыт, хадың. Ногааны—пеш, хады, шиви. Вертолёттан бүгү-ле чүве мөстүп турар. Хүртү даажы дыңнаан эликтер нулактарын далбыйтыпкан тургулаар. Хөлге киргеи буур чамында одуреитер-даа эштип чоргулаар. Аяңче оттап үнген сыындан ырак эвеске ыымысиаяи ее чаарлаан мажаалайлар-даа тургулаар. Олар ам узун ыышты ижээнге эрттирер таарымчалыг черлерни дилеп эгелээн, чамдыктары ижээй-даа берген харын.

Крым, Кавказ, Карпаттарны кижилерниң мактаарын Демиртең чаңгыс удаа эвес дыңнаан иижи. Ынчаяза-даа Тожунуң хөлдеринден болгаш хемнеринден ооң тудуп ап турары ышкаш мыйыттарны база белдерни Кавказтан-даа, Крымдан-даа тудуп албазын ол база билир. А Тожунуң бойдузун чүге дениэр! Чай болурга-ла туристер аңаа сырлып кедир. Кайын хелбес дээр: Украина, Белоруссия, Москва, Ленинград, Урал... Туристер муң-муң кн черни эрткеш, Тожуга келирлер. Делегейде алдаржаан, Дубнода амылдап турар академик Флеров безин бо чайын маңаа келгеш, аът, иви мунуп, дыштангаш, барган ийик.

Тайгага кээп турар кижилер көвүдээн. Туристер, балыкчылар, кат, мөөгү, тоорун чыыкчылары, аңчылар... Одаглар көвүдээн тудум-на, ерт айыылы тургустунуп болур, ынчангаш бо бүгүну бодап чораан Демиртеңниң улуг тынган үнүру-даа ол боор.

Бо чайын чашкынныг, соок болза-даа ол девискээрге 22 ерт болган. Мурнунда чылдардагызындан аң-не эвээш болганы ол. Вертолёт улам ыңайлап бар чораан. Ортузунда ортулуитарлыг, көрүнчүк дег мөстүр Азас бо-ла болгай. Ооң ындында тайга артында көк ыш бургайнып үнүп турган. Ыш аразында кызыл чалбыыштар хөделип турары илдең. Вертолёт ерт кырынга элээн көш дескинип турда, Демиртең ону өмүреринии планын тургузуп апкан.

Кол-ла серулга — ерттү дагже үндүрбези. Чадаг кижиге даг куду бадары чиик, а даг ору үнери берге чүве болгай. А ерт сыр дедир болдур ийин: даг куду баткан ерт оожум кывар, ону чаа кылаштап эгелээн уругнуң кылажынга дөнүп болур, а даг ору кылкан ерт казыргы дег баар.

Вертолёт кезек аяңга хонган соонда от-биле демисел эгелээн.

Удатпаанда ерт болган черниң кырынга самолёт умуп келген. Ол болза хайгыылчы самолёт немелде күштү зиккелгеки ол..Парашютчу ерт өмүрүкчүлери-биле каттышкан демиселдиң түңнелиинде ерт өмүртүнген.

Арагачы (Арагачы дээрге, ёзулуг арагачы эвес, а ажыл-ишчи десантник Демиртеңниң ады дээрзин номчуучуларга таныштырып кагза артык эвес боор). Даргановолович Демиртең ол амылга ам ийи чыл улаштыр амылдап келген. Ерт өмүреринии хөй аргаларын билдилиг өренип алган кижи. Ранцылыг былгыртынчыны, азы хүүректи, сугну болгаш өскедаа хереклелдерни каяа, канчаар амыглаарын ол эки билир...

Бо чайын Красноярск крайның соңгу талазынга улуг изиг болганындан арга-арыг ерттери база болган. Ында авиасалбырларның ерт өмүрүкчүлеринге Тываның десантычылары база дузалажып чораннар. Демиртең биле Пастухов олар ыраккы Богучаны суурга барып, делегейге ады-сураа үнген Ангара хадызынга үнген ерттү өмүреринге дузалашкан. Ангара хадызынга белетиээн ыяштыг салдадып бадыргаш, соңгу порт — Игаркага чедирер, а делегейниң янзы-бүрү чурттарындан келген пароходтар ол байлакты чүдүргеш чоруп турар.

Демиртең болгаш Пастухов Ангараның алдарлыг хадызынга болган ерт-биле неделя иштинде демисежип, боттарының ажылаарынга үнелеп четпес дузаны чедиргенер. Ангараның авиарайонунуң начальныги эш Хололович Тожудан барган десантычыларны үдеп тургаш, мынча дээн:

— Четтирдивис, эш Демиртең, четтирдивис, эш Пастухов! Силерниң чедирген дузаңарны Богучанының десантычылары хаман-даа утпас.

Арга-арыгны ерттен камгалаары — харыысалгалыг амыл дээрзин Демиртең эки билир. Чыл келген тудум-на Тожу району республиканың чаа тудугларынга эки шыналыг улам хөй тудуг материалдарын берип турар. Чүгле тудуг материалдары бе ынчаш?— Чок. А тоорук? Чүгле Тоора-Хемниң кооперация аңныыр-тывыш амыглагый чери бо чазын безин 320 тонна тоорукту думаааган. А аңаолуг? Бо дээрге Тожунуң чымчак алдыны-дыр. Каттар? Моогулер? Куштар? Бо бүгү болза арга-арыгның байлаа ышкажыл.

Арга-арыгны ерттен эки камгалаан тудум-на, ол байлактар элбек болур. Ынчангаш бичии-даа ерт болза эки тудуг материалын, кат-чимистн эвээжедип, аң-меңге айыылды тургузуп турар. Чөгүмна моок умурунда арга-арыгны ерт айыылындан камгалаары — бүгү ниитиниң хөрээ болуп турар.

Арагачы Даргаи-оолович Демиртең амылга аналиэти берип билир апарган, 30 харлыт. Чаңчыга берген мергежилиниң дугайында ол мынча деп харыылаар:

— Ак-көк дээриин ээзи десантник болуп, алдын байнак — арга-арыгны ерттен камгалап, чонунга бараан болурун аас-кежии деп санап чоруур мен. Тожунуң каас, байлак бойдузунуң хайгааракчызы болгаш камгалакчызы болур херекке үлүүмну киирер мен.

ЧУРУКТА: ерт өмүртүктеи. Десантник Демиртеңниң сеткиэи ханган.

М. АХМЕТЗЯНОВ, үлүдукчу-хайгаракчы.
А. АИРНИҢ, фотолары.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БУЛУҢУ

АҢЧЫ АРАТ

(Тываның улустуң ырызы)

Өдүген тайга чурттуг-ла мен
Өвээнчизиг чыттыг-ла мен.
Чалым тайга чурттуг-ла мен
Шаанак сиген чыттыг-ла мен.

Эдер чарым мунупсумза
Элик сугда дезиг-ле чок.
Мынды чарым мунупсумза
Мыйган сугда дезиг-ле чок.

Эртинелиг Өдүгенниң
Эрес аңчы оглу-ла мен.
Эзим-арга кадыр-берттиң
Эглиш дивес ээзи-ле мен.

АЪРГАЛАР

Юрий Кюнзегеш

1.

Хөлбеи негаан аъргаларга
Бөктүг чайын сыынап чорааш,
Хөлегенің серининиге
Хөлестенип оргулаар сен.
Шыргай чернин үнүп дыңнап,
Шырыш, маргаа чыдын тыныл,
Чавыс кудай торгузунга
Чаагың сыртап алыксаар сен.

2.

Алдын сарыг аъргаларга
Арай-күскээр каттап чорааш,
Чүзүн-баазын өлдеп өңге
Чүрээң алзып боданыр сен.
Дүдүскектиг чиигир сыннар,
Дүп чок терең, чайыннаан хөл
Шаараш бүрү оттур көстүп,
Чалаан ышкаш тайгырып кээр.

3.

Харлыг кыжын аъргаларга
Хаагың кеткеш, диңнеп чорааш,
Оъжук баскан шеттер-биле
Оожум ырлап, хөөрежир сен.
«Шыргай аърга чуртумайның
Сыгыргазы болурум кай.
Чындыр кара ажикейнин
Сыргазы-даа болурум кай...»

4.

Шала часкаар аъргаларга
Сагынган дег эргип келгеш,
Элеп читпес эртине дег
Эргим чуртуң магалаар сен.
Куштар үнүп чаржалаштыр
Куюм чүрээң кыйгы салыр:
— Ынак аъргам, чараш аъргам,
Ырым болуп мөңге артсын!

Тоора-Хемим

Эземинде —
Эгээртинмес балык чемнээн.
Элиминде —
Элик, хүлбүс оттап чоруур.
Ажылчынар —
Аразында чарыш салган
Ажыл-ишчи
Аныяк суур — Тоора-Хемим.

Азас хөлче
Аян-чорук кылыр дишкен
Аныяктар,
Автобустуг халдып эртер
Арыг, сиинг
Алгыг, делгем кудумчулуг
Ажыл-ишчи
Аныяк суур — Тоора-Хемим.

Иви мунган
Ирей, кадай төрелдеп кээр,
Ийистери —
Ира, Вера, утпуй халчыр,
Аалчыларга
Аажок экн, хүндүткелдиг
Ажыл-ишчи
Аныяк суур — Тоора-Хемим.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Келир үениң аныяк аңчызы.

А. АИРНИҢ фотозу.

ДАШТЫКЫДА

Октябрьның 50 чылынга

Октябрь 16-да Ханойга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга бараан болдурган байырлыг хурал болган. Ол хуралды Вьетнамның Ада-чурт фронтузувуң Төп Комитеди болгаш Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң Төп баштаар черн эрттирген. Аңаа Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-ның кежигүнүнге кандидат Нгуен Кхань Тоан делгереңгей илеткелди кылган. Вьетнамга август революциязынга Октябрь революциязының чедирген салдарын, а ол ышкаш Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының удурулгазы-биле вьетнам улустуң демиселиниң чедиишкиннерин илеткелде онаалап демдеглээн.

Нгуен Кхань Тоанның ылаңгыя чугаалааны болза: «АКШ-тың агрессиязынга удур, төрээн чуртту камгалаар дээш демиселге бистиң улузувуска коргузүп турар деткимчезн болгаш дузаламчызы дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, чазаанга болгаш улузунга, акы-дүнма социалистиг чурттарга болгаш бүгү мурнакчы кижи төрелгетенге үүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинии илергейлеп турар бис».

Илеткелиниң түңнелинде Нгуен Кхань Тоан коммунизм тургузуушкунунга улам ыңайгы чедиишкиннерни чедип алырын совет улуска күзээн.

* * *

Берлинде «Конгресс-халле» залда ажыткан «50 чылдар дургузунда ССРЭ-те улус өөредилгези» деп делгелге берлинчилерниң улуг совуургалыя болдургай. Делгелгениң Улуг Октябрьның юбилейинге бараан болдурган делгирлери Советтер чуртунуң улус өөредилгезиниң хөгжүлдеэнде аажок улуг чедиишкиннериниң дугайын коргузүп турар. Каш-ла хонуктуң иштинде аңаа 6 муң ажыг кижи чораан барган. Герман Демократтыг Республиканың школаларының болгаш дээди өөредилге черлериниң башкылары, өөренникчилери болгаш студентилер, а ол ышкаш Барыын Германиядан болгаш Барыын Берлиндеи аалчылар делгелгеге база келген.

* * *

«Герман Демократтыг Республиканың чогаалчылары Улуг Октябрьга» деп лозунгуг кежээни немец чогаалчыларының (ГДР) Эвилелиниң инициативазын ёзугаар октябрь 16-да Берлинге организастаан. Аңаа немец ажылчы чоннарның республиказының сураглыг чогаалчылары болгаш шүлүкчүлери киришкен. Оларның аразында — Анна Зегерс, Людвиг Рени, Отто Готше, Эрвин Штритматтер болгаш өскелер-даа бар турган.

ГДР-ниң литературазының төлээлекчилери кежээге чүве чугаалаан, боттарының чогаадылгазын хөгжүдеринге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чедирген аажок улуг салдарын демдеглеп турганнар. Улуг Октябрьның идеялары ГДР-ниң литераторларының чогаадыкчы оруун чырыдып турар дээрзин олар айтып турган.

* * *

Совет кино уран түүлдүң 100 ажыг шылгарангай чогаалдары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынын бүдүүнде Венгриянын экраннарынга база катап үнүп эгелээн. Чамдык фильмнерни чогаатканнар-биле найысылалдың хөй-ниитизиниң ужуражышкынналары Будапештиге болган. Совет кино уран түүлүнде кол рольдарны күүседип турар күүседикчилер-биле ужурашкан. «Чапаев» деп кинода рольдарны ойнаан А. Мясникова биле Б. Бабочкин олар ол ужуражышкыннарга база киришкен.

Бо хүннерде Будапештиниң 23 кино театрларында 36 совет фильмнер үнүп турар.

* * *

Октябрьның 50 чылының чоокшулап келгени-биле холбаштыр Бирма-совет найыралдың болгаш культурлуг харылзаалариың ниитилели наадаалап турар делгирлерни ында делгээн. Ниитилелдиң төлээлекчилери Октябрь революциязының дугайында, Совет Эвилелиниң улустарының амыдыралының дугайында беседаларны кылып турар.

(СЭТА).

2.401-ни дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалаа келектери октябрь 13-те Куангбинь можунуң агаарынга бир америк самолёттуг дүжүр аткан. Октябрь 14-те вьетнам зенитчиктер Тханьгоа можунуң болгаш Виньлинь районнуң агаарынга база ийи америк самолёттуг дүжүр аткан.

ВИА агентилелдиң дыңнатканыбиле ооргга, ВДР-ниң агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарның киити саны 2.401 четкен.

ХАНОЙ БО ХҮННЕРДЕ

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи С. Афонинниң дамчыдып турары болза.

Вьетнамның Демократтыг Республиказы Улуг Октябрьның байырлалынга белеткенип турар. Ооң пайысылалы Москва биле Ханойнуң найыралының хүнүн удавас демдеглеп эрттирер. Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының хоорай комитединиң болгаш Ханойнуң административтиг комитединиң төлээлери ханойдан совет пайысылалче үнүпкен. Төлээлерни Ханойнуң административтиг комитединиң даргазы Чан Зуй Хынг баштап чоруур.

Хөй будурулгелериниң, көдээ ажылагый кооперативтериниң, албан черлериниң, шериг кезектериниң коллективтери совет улустуң дузаламчызы болгаш деткимчеэн дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкиниин состерип Москваның ажылчы чоннарынга дамчыдарын төлээлердеи дилээп.

Ханой күш-ажылга болгаш демселге чедиишкиннери-биле совет улустуң аны-дүнма дузаламчызынга харылзап турар. Ханойнуң 188 үлеттүр будурулгелери, оларның хөйүн Совет Эвилелиниң дузазы-биле тутқан болгаш совет техника-биле дерээн, дайын үеэнии берге байдалдарында бедик коргузүглерни чедип ап турар. Чижээ, Ханойнуң механика заводу октябрьның бирги чартыының планын хуусаазыидан үш хонук бурунгаар күүсеткен.

Заводтуң ажылчы чоннары ол чедиишкинин Москва-биле найыралдың хүнүнге бараан болдурган. Олар Москвапың «Красный пролетарий» будурулгезиниң коллективиниг чүректиң ханызындан байырны дамчыткан.

«Кым аңаань» пос-тааны будурулгезиниң бригадалары үшкү кварталдың планын 105 хуу күүсеткен.

Ханойнуң фармацев фабриказы күш-ажылдың будурукчүлүүн планныг деңнээрге. 10 хуу бедлткеп. Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты хөгжүтпүшаан, фабриканың 152 бригадалары социалистиг күш-ажылдың бригадалары ат дээш демисежип турар.

Чоокта чаа хоорай эрге-чагыргалары болгаш профэвилелдер Ханойга хуралды эрттирген. Будурулге коллективтеринге, шериг кезектериниг болгаш бот камгалалдың отрядтарынга «ниитпирлиг демиселдиң коллективтери» деп атты оң хуралдың үеэнде тывыскан.

Найысылалдың «Тхой мой» болгаш «Тхудо ханой» солуннары Совет эрге-чагырганың 50 чылдарының дургузунда совет улустуң чедиишкиннериниң дугайын чыыдып турар. Октябрьның 50 чылының темаларын төп болгаш найысылал солуннарынга калбаа-биле парлап турар.

Ханойнуң агаарын камгалаан лепитчиктер, ракетчиктер болгаш ужудукчулар доктаамал дайынчы белеп байдалга туруп, боттарының дайынчы мергежилии бедидип турарлар.

Ханой — вьетнам улустуң эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруунуң символу. Москва-биле найыралдың хүнүн демдеглевишаан, найысылалдың чону идегелдиг өңнүүн болгаш шынчы эжин Москвадан көрүп турар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ

М. ШАТРОВ

„РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ АДЫ-БИЛЕ"

(Тыва дылга)

36-ГЫ СЕЗОННУҢ АЖЫДЫЫШКЫНЫ

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

С. ТОКА

„БОТТАНГАН КҮЗЕЛ"

(Тыва дылга)

Шилер кежээкиниң 7 шакта эгелээр.

СПОРТ

БЫЗЫЛ. Эрткен улуг хүнде «Хүреш» стадионга республиканың күбогу дээш бүт бөмбүүнүң маргылдаазы эгелээн. Баштай Кызылдың «Звезда» болгаш Туранның «Урожай» командалары ойнаан. Оон армейжилерниң чидиг атаказы-биле эгелээн. Ооннуң баштайгы чартыында олар «Урожайның» хаалгазынче ийи бөмбүктү киирген. Дыштанырының мурнуу чартыында Туранның ойнакчылары «Звезданың» хаалгазынче чаңгыс бөмбүктү киргеннер. Ооннуң ийи дугаар чартыында армейжилер базала изиг халдаашкыннарны кылганнар. 4:2 сан-биле Кызылдың командазы тиилээн. * * *

ШАГААН-АРЫГ. Маңаа Кызылдың «Пограничник»-биле ук черниң бүт бөмбүкчүлери ойнаан. Кызылчылар Н. Булучевский, Н. Голованов, Ю. Рощин олар шагаан-арыгжыларның хаалгазынче 5 бөмбүктү киирген, тиилелгени чедип алганнар. Ол-ла черлериң командалары баскетболга база маргышкан. Ужуражыга 44:44 сан-биле хайым болуп доозулган.

* * *

МОСКВА. Бүгү-россиинии көдээ шыдыраачыларының ийи дугаар массалыг турниринин түңнелин үндүрген. 55 край, область, республикалардан Тыва АССР 33-кү черни алган. РСФСР-ниң «Урожай» спорт ниитилелиниң Хүндүлүг бижии-биле массалыг болганы дээш Тыва АССР-ден Барыын-Хемчик спорт ниитилели болгаш ооң даргазы Г. С. Иргит шаңнаткан.

* * *

БЫЗЫЛ. Юбилейлиг чылда хоорайның чемпиону деп ат дээш шыдыраа маргылдаазы эгелээн. Маргылдаада 16 шилиндек шыдыраачылар киржип турар.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву бүдүрүлгеден чартыкпайн турган, нежээки курстарга I, II, III классгарның чолаачыларын белетиээри-биле хүлээп алыр.

Кичээл 1967 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву I, II класстың чолаачыларын заочный өредилгеге хүлээп алыр. Кичээл 1967 чылдың декабрь 1-де эгелээр. Тайылбыр алыры-биле Кызыл хоорайның. Интернационал кудумчузунуң 49 бажыңда ДОСААФ-тың автомотоклувунга кээп болур.

ДОСААФ-ТЫҢ АВТОКЛУВУ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Холун сал, Оңнук» 10, 11.35, 1.10, «Даш аалчы» 2.45, 4.30, 6.15, 8, 9.45 шактарда. «Дүвүрээзиниңг застава» 5 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Эш Арсений» 3, «Үш чурталга» 5, 9, «Бичии дургуи» 7 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хылыш» 12, «Король регатазы» 10, 2, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Женя, Женечка болгаш «Катюша» 3, 7, «Тунниель» 5, 9, шактарда.

редакциянның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01334.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
17
ХОНУК
АРТКАН!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда гидеэлеттинген.

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
20
ПЯТНИЦА
№ 249 (6885).

Өртээ 2 көп.

Эртемниң болгаш техниканың ажылдакчылары! Бистиң Төрээн чуртувустуң эртем-техниктиг депшилгезин дүргедедир дээш, эртемниң улам ыңайгы чечектелиишкини дээш улам идепкейлиг демисежиңер!

Улуг Октябрьдан чаяаттынган мурнакчы совет эртем делгерезин!

(СЭКП ТК-ниң Кыйгырмаларындан)

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ, ЧОНГА ЧААГАЙ ЧОРУК ДЭЭШ!

Совет Эвилелиниң оммунистиг партиязының Төп Комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Планеталар аразының «Венера-4» автоматтыг станциязын тургузарынга, белеткээринге, салып үндүреринге болгаш оң ужудуушкунун боттандырарынга киришкен эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң, техниктерниң болгаш амыдыралчыннарның коллективтери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг бешен чылының оюнда партиниң болгаш чазактың база бир чугула даалгазы чедимишкинниг күүседиптиинин бистиң төрээн Коммунистиг партивыска болгаш Совет чазавысна илеткээр өөрүшкүлүг болдувус.

Бо чылдың июнь 12-де гелиоцентриктиг орбитаже чедимишкинниг салып үндүрген «Венера-4» деп совет автоматтыг станция планеталар аразының космос делгемин шинчилээринин төөгүзүнде бир-ле дугаарында Венера планетага четкен болгаш 1967 чылдың октябрь 18-те Венера планетаның кырынга бир дескн бадыышкынны боттандырган.

Венера планетага эртем лабораторизязын чедирген, ол лаборатория шуут планета атмосферазынга шинчилелдер чорударын делегейде бир-ле дугаарында хандырган.

Эртем талазы-биле чөрле хөөар дээш сан-медээлерни алган.

Венераның кырынга четкен баштайгы автоматтыг станция Аймак кырынга барып баштайгы хөнүүшкүнүну боттандырган база-ла баштайгы станция ышнаш, бистиң Совет Эвилелинге тургустунган болгаш салып үндүрген станция болганынга бүгү совет улус-биле бир дээш чөвүлээрлээнып турар бис.

«Венера-4» автоматтыг станциянын ужудуушкунубиле планеталар аразынга харыызаажыышкынынарның эң нарын серулгаларының бирээзин шинтипирлеттингген, ол болза Хүн чөвүгүнүң космос делгемин шиңгээдип алырынга чаа арынны ажыдып турар-дыр.

Планеталар аразының делгемин шиңгээдип алырынга совет эртемниң бо шылгарақгай чедимишкинин автоматтыг станцияны тургузарынга киришкен кижилер бистер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бешен чылынга турасказаттывыс.

Бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң алдары дээш, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чөрүү дээш планеталар аразының космос делгемин тайбың серулгага шиңгээдип алырының херээнге боттарының бүгү күжүн эртемденнер, конструкторлар, инженерлер, техниктер, амыдыралчынар ивеш сенгаар-даа бээр апаарын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш Совет чазанна бүзүредип тур бис.

Планеталар аразының „Венера-4“ совет автоматтыг станциязын тургузарынга болгаш салып үндүрерине киришкен эртемденнерге болгаш конструкторларга, инженерлэрге, техниктерге, ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга

Эртим эштер!

Планеталар аразының «Венера-4» совет автоматтыг станциязы космонавтиканың төөгүзүнде бир-ле дугаарында 1967 чылдың октябрь 18-те планетаның атмосферазынга болгаш оң кырынга тудуш эртем шинчилелдерин чедимишкинниг күүседкен эртем лабораториязын Венераның кырынга хөндурарын боттандырган. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Сүлде демдектиг ийиги вымпелди Венерада чедирген.

«Венера-4» автоматтыг станция Венераның атмосферазынче ийиги космосчу дүргедээшнин-биле киргеп, а түскай парашют системазынга аэродинамиктиг торможтаашкынның соонда, планетаның кырынга хөнупкан болгаш эртем шинчилелдериниң программазын дараалаштыр бүрүн күүсеткен.

Автоматтыг станцияның Венера планетаже ужудуушкунун чедимишкинниг боттандырганы болгаш эң нарын дээн эртем шинчилелдерин чорутканы — совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай чедимишкини, делегей эртеминге эң чугула салыышкын-дыр. Космосна чаа тиилелге — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен чылынга кайгамчыктыг белек, совет улустуң чөгаадыкчы күштериниң чечектеливишкинниң, бистиң Төрээн чуртувустуң күүү-шыдалының өзүлдезиниң, социализмниң артыш күштерлиниң чырыткыланчак херечизи-дир.

Космосна тимелге эң нарын эртем-техниктиг айтырыгларны шинтпирээн болгаш автоматтыг станцияның Венераже чижеглээр чүве чөн ужудуушкунун хандырган совет эртемденнериң, конструкторларның, инженерлериниң, техниктериниң болгаш амыдыралчынарның талантызы база күш-амыралы-биле чедип алыгганынга бүгү совет улус чоргаарланып турар.

Хүн системазының планеталарын болгаш космос делгемин шинчилээринге бо магалыг чаагай чедимишкинин бистиң эртемденнеривис, конструкторларывыс болгаш амыдыралчынарывыс оларның мурункга партиляның XXIII съездизиниң салган серулгаларын пяан ёзугаар күүседип турарын база дагын бадытпап турар-дыр.

Венераның кырынга бир дескн бадыышкынны бир-ле дугаарында боттандырган «Венера-4» автоматтыг станцияны амыдап чөгаадырынга, тургузарынга, салып үндүрерине болгаш оң ужудуушкунун боттандырарынга эртемденнерге болгаш конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш амыдыралчынарга, организацияларның коллективтеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, бүгү совет улус чүректиң хамыдыдан изиг байырны чедирип тур.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

РСФСР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары Кремльдиң Улуг орду-зуга октябрь 18-те ийиги сессияга чыыглаан. 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын база 1969 болгаш 1970 чылдарда республиканың күрүне бюджедин чугаалажырын үргүлчүлээн.

Чурт бодунун бежен чыл оюнун байырлалынга белеткенип турар хүннерде бүгү совет кижилер-ол улуг байырлал хүнүн күн-ажылчы чаа-чаа чаагай үүлелер бүдүрүп демдеглээринче түгүлүн салып турар. Биче эвес орук эртингеп, ам кылыр ажыл-ишке база хөй деп, депутаттар боттарының чугаалаарынга онзалап демдеглээн.

Октябрь 18-те эртенги хурал

Ложаларда — эштер Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, В. В. Гришин, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов, ССРЭ-ниң болгаш Россия Федерациязының Дээди Соведиттериниң Президиумнарының кежигүнери, РСФСР-ниң чазаавың кежигүнери.

Сессияны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат М. Д. Миллионщиков дарталаан.

Эртенги хуралга Омскиниң автомобиль дугуйлары кылыр заводунуң ажылчыны депутат К. А. Попова, СЭКП-ниң Коми-Пермяцк округжомунуң бирги секретары депутат С. И. Чистоплясов, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң бирги орадакчызы депутат В. К. Месяц, Камчатка облүүскомунуң даргазы депутат Г. М. Ведеев, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат Л. П. Лыкова, ажылчы чоннар депутаттарының Иркутск область Совединиң күүскомунуң даргазы депутат Ю. А. Кравченко, «Тинякский» совхозтуң директору О. В. Шайдуров (Орёл область), РСФСР-ниң эът болгаш сүт үлетүрүнүң министри С. Т. Барабаш, Кингисепп районнуң Ивановогород сес чыл школазының директорунуң оралакчызы М. Г. Андреева, ажылчы чоннар депутаттарының Ярослав область Совединиң күүскомунун даргазы В. Ф. Торопов, СЭКП-ниң Казань райкомунуң бирги секретары Р. М. Мусин, ажылчы чоннар депутаттарының Томск область Совединиң күүскомунуң даргазы Н. В. Лукьяненок база Колхозтар аразының тудуг организацияларының Бүгү-россия каттыжышкынының баштаар черинин даргазы В. И. Полтава олар санал бергеп.

Нежээки хурал

16.00 шакта нежээки хурал эгелээн. Депутаттар болгаш аалчылар ложаларга эштер Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, Ф. Д. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков оларның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведиттериниң кежигүнериниң, Россия Федерациязының чазаанның кежигүнериниң көстүп келгенинге шаг байыр чедирип үткаан.

«Венера-4» автоматтыг станция Венера планетанның аттаар кадыынче ужуп киргеш, оң кырында барып хонупкан-дыр деп, ССРЭ-ниң эртемнер академиязының оралакчы президентизи, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы М. Д. Миллионщиков ук хуралды ажытпышаан, дыңнаткан.

Совет эртем, техниканың чаа шылгарангай тиилелгезиниң дутайында СЭТА-ныг дыңнадыын РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары дыңмиттинг, үр адыш часкаан үткаан.

Депутаттар оон соонда 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайында база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугаймында, 1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылдың дургузунда Россия Федерациязының күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерни чугаалажырын үргүлчүлээн.

Сессияга депутаттар — ажылчы чоннар депутаттарының Ульяновск область Совединиң күүскомунуң даргазы В. П. Васильев, СЭКП-ниң Саратов обкомунуң секретары В. Я. Герасимов, РСФСР-ниң түдүг материалдарының үлетүрүнүң министри А. К. Икомасов, СЭКП-ниң Мурманск обкомунуң бирги секретары Н. Л. Коновалов база санал бергеп.

Илеткелдерниң талазы-биле санал чугаалажырынга 26 кижи сес алган деп даргалакчы дыңнаткан. Депутаттар санал чугаалажырын соңсадыр деп шиитпир үндүргеп.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Федерациянның Күрнакының даргазы депутат К. М. Герасимов болгаш Республикалың сан министри депутат И. И. Фадеев түүнел сөстерин чугаалаан.

Сессия 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дутайында база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дутайында бир үн-биле хоойлу хүлээп алган. 1968 чылда орулгалар, чарыгдалдар талазы-биле 29.007.322 муң рубль түннүг РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында Хоойлу болгаш 1966 чылдың дургузунда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуг бадылаан РСФСР-ниң Дээди Совединиң докталы база хүлээп алдыптаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары — үшкү айтырыгның талазы-биле Федерациянның Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат Х. П. Нешков сес алган. Депутаттар ажылчы чоннар депутаттарының край, область болгаш хоорай Советтериниң күүскомнарының коммунал ажыл-агый кадыкстерин коммуналдыг ажыл-агый эргелелдерин кылдыр эде тургузар дугайында, РСФСР-ниң кеземче кодексилиниг немелдер киирер дугайында, РСФСР-ниң Дээди судунуң эрге-хүзөлге хуусаазын үзадыр дутайында база өске-даа Чарлыктарны бадылаан, оларның талазы-биле чарлыктарны, докталарны хүлээп алган.

Депутаттар оон соонда РСФСР-ниң Дээди судун соңгуун эгелеп. Ол айтырыгның талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы О. П. Колчина сес алган. Россия Федерациязының Дээди суду 151 кижилиг кылдыр соңгуткан. Республиканың Дээди судунуң даргазынга депутат Л. Н. Смирнов, даргазының бирги оралакчызынга — А. К. Орлов, оралакчыларынга — Н. С. Прусаков, Н. Ю. Сергеева, В. В. Шубин соңгуткан.

Даргалакчы — М. Д. Миллионщиков социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдерине ачы-хавыыралларыг болганы дээш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр тургускан Тураскаалдыг тук-биле шаңнаар дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталының номчуп дыңнаткан.

Бо Тураскаалдыг тук республиканың ажылчы чоннарының күш-ажылчы маадырлыг чоруунуң үнелеткен демдээ кылдыр мөңге кадагалалга артаар деп докталда чугаалаан.

Үлетүрүнүң көдээ ажыл-агыйының, эртем, культураның, аныяктарның болгаш совет дайынчыларының эң эки төлээлери — белүк депутаттар Туктуң кирип келирге, аалга бүгү олурганнар дынмиттинг адыш часкаан.

Чидиг-кыаңы хилиг туктың — Владимир Ильич Ленинниң портредин чураан болгаш мынды сөстерни бижээн:

СЭКП Төп Комитеди

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

ВЦСПС

РСФСР-ге

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар кылдыр.

Туктуң артыы талазында — Совет Эвилелиниң Сүлде демдээн чураап, бистиң күрүеевистиң чартык чүс чыл төөгүзүнүң тураскаалдыг ийи чылын демдеглеп бижээн:

1917—1967

СЭКП ТК-ның Политбюрозуунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Г. И. Воронова сес бергеп.

Социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдерине ачы-хавыыралларыг болганы дээш РСФСР-ни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынын, оон Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, оон Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң дээди шаңнел-биле шаңнаанынга хамы өөрүп четтирген депутаттарның өөмүнээзинден, Россия Федерациязының улустарының өөмүнээзинден Г. И. Воронов илергейээн.

Республиканың ажылчы чоннары Совет Төрээн чурттуң шаңналын хүлээп ап тура, инакпылының болгаш кызыгаар чок бердингенинин баштайгы состерни ленинчи партияга, оон Төп Комитединге айыткап тур, оларның удурткылгазы-биле орус ажылчын аңгы, колхозчу тараачыл чон, интеллигенция — хөй национадыг Совет Россияның бүгү улустары улус ажыл-агыйын хөгжүдерине улуг чедимишкиннерни чедип алган деп Г. И. Воронов чугаалаан.

Г. И. Воронов оон ынай Совет эрге-чагырга чыыдарының дургузунда бедик сайзырангай үлетүрүгүт, көдээ ажыл-агыйлыг республика болуп бергеп РСФСР-ниң хөгжүлдезиниң оруктарын чугаалаан.

Г. И. Воронов РСФСР-ниң культуразын хөгжүдерине чурттуң оон өске аксы-дуңма эвилелдешкен республикаларының кирген болгаш кирип турар улус үлүг-хуусун чугулаан демдеглээн. Коммунистиг тургузуушкунуң экономика, политика, культура талазында болгаш өске-даа талааларында бот-боттарын деткишкен, түүл-бүрү талалыг ол дүзээламчы ленинчи орук-биле чедимишкинниг, шалыкын бурунгаарлаар арганы Совет Эвилелиниң бүгү улустарынга берип турары-биле бир дөмей кылдыр Россия Федерациязының улустарынга база берип турар.

Г. И. Воронов чугаазын адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе киргеп.

Тук тудукчузу — Социалистиг Күшажылдың Маадыры, Москваның С. М. Киров аттыг «Динамо» заводунуң мастери депутат В. А. Телегин ук Тукту В. И. Ленининиң скульптуразының чанында тургускан. Бистиң чуртувустуң эң улуг республиказы — Россия Федерациязының ажыл-чорудузгазы бедик-биле үнелеткенинге ханы өөрүп четтирген сагыш-сеткилиг депутаттар үр адыш часкаашкыннары-биле илергейээн.

Сессия ажылын оон-биле доозкан.

(СЭТА).

Бедик шаңнал

Республиканың совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлазы-биле хойбаштыр Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң баштаар черинин даргазы эш ПЕТР АРТЕМЬЕВИЧ ДЕЖНЕВТИ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-биле шаңнаан.

СЛЁТ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ ИЗИГ БАЙЫР!

ОҢМАС АЛДАРЛЫГ КИЖИЛЕР

Совет кижилериң чоргааралыг болгаш хүндүткелиң хаара түткан революшчу болгаш дайынчы эрес-маадырлыг чоруктар, оңу боттандырып чогуткан бижыг тура-соруктуг кижилер-биле бистиң Төрээн чуртувус кайгамчык байлак. Революциянын хөрээ аңы-чаңы, ажыл-агыйның, культураның, аныяктарның, Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларының, тылдың ажылчы чонунуң, Совет Эвилелиниң Маадырларының, Алдар орденниң үш чергелериниң эдилекчилериниң немелде чингелделер дугайында партияның болгаш чазактың мырыбай чаа хүлээп алган шиитпирлери болуп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткелдер үезинде хоочун салгалдың арес-дидим демиселчилериниң иштинден мөчээннериниң турескаалын ыдыктыы-биле мөңгежиндери, ам-даа чурттап, ажылдап чоруур хоочун кижилерни алдарлыдыр хүндүзээри кажангызындан-даа артык ханы утка-шынарлыг, оңаагай байдалдыг болуп турар. Октябрь революциязының тиилээни, хамааты болгаш Ада-чурт дайынчыларынга бирги социалистиг чуртту камгалап алганы, коммунизмниң өндүр улуг түүүн бөгүн бедидп түдүп, аас-кежиктиг, тайбың чурттап турарывыс харыы-на ол хоочун кижилериниң ленинчи Коммунистиг партиянның удуртулгазы-биле кылган өлүм чок маадырлыг чоруктарының ачызында болдуунган дээрзин бүгү совет кижилер эки билир.

Социалистиг революциянын болгаш хамаатты дайынның улусчу маадырларының, бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазының Ленининиң улуг идеяларының тиилелгези дээш ажыл-ишке, дайынга бээр апаарын Совет Эвилелиниң Маадырлары М. Бухтуев, А. А. Семиронский, дайынчылар К. Коваленко, М. Мысков, капитан Т. Кечил-оол, лейтенант С. Бүрзекей, дайынчылар Дөңгүр-Кызыл, Мезил-оол, Нордуп, танкист Идам болгаш өске-даа дайынчы эрестер бистиң чүректеривисте мөңге чурттап чоруур. Бистиң чоргаараливыс болгаш хүндүткелиивиске хүн бүрү бүргедип чоруур Совет Эвилелиниң Маадырлары Л. Н. Ефимов, Х. Н. Чүргүй-оол, В. П. Брагин, Н. И. Макаренко, Н. П. Кабак олар Төрээн чурт дээш канчаар тулчурул дээрзиниң биске дириг үлегер-чижээ, совет улустуң массалыг маадырлыг чоруунуң маргыш чок бадыткалы.

Чурттуң болгаш чонунуң кырынга дириглиг келген олүмүг айылды чепсекти холга туткаш, ажыл тиилээн, ам бистиң-биле кады тайбың ишке шалыпчы туржуп турар орус, тыва, украин, белорус, казах, хакас, бурят, татар болгаш өске-даа хөй нацияларның оолдар, кыстарын бүдүрүлге, тудуг, колхоз, совхоз, албан организация, өөредиглге чеже бүргүзүдеп он-оңу-биле тып ап болуур бис. Оларның барык шуптузу ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле, а чамдыктары хөй катап шаңнатканнар.

Совет Эвилелиниң бүгү черлеринде ышкаш, Тываның ажылчы чоннары, хамаатты болгаш Ада-чурт дайынының киржикчилериниң дутайында хөй санныг үнелиг материалдарны, документилерни чыгган.

Тывага Совет эрге-чагырга дээш демисежип чораан хоочун кижилер-биле, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылгалар, оларга тураскаатказн кежээлер, хуралдар, дайынчы алдарның слёттары, республиканың суурларынга, школаларынга, бүдүрүлге-тудуг черинге удаа-дараа болуп, аныяк өскенни совет патриотизмге кижизидип келген.

Ындыг массалыг хемчеглериниң түңнели бөгүн Тываның найысылалы Кызылда чыглып турар слёт болуп турар. Биске хүндүткелдиг болгаш алдар-биле бүргеткен кижилериниң эң эки төлээлекчилери янда чыылган. Олар боттарының эртикен алдарлыг оруктарын сагындырбаан, өзүп орар салгалга үнелиг чагыын бээр, Октябрьның 50 чылын боттарының үлүү-биле демдеглээр дээш келгеннер. Республика слёдунуң мурнунда хоочун кижилерге тураскаатказн слёттар бүгү районнарга бедик көдүрүүшкүн болгаш ханы утказлыг, ол кижилерге алдар хүндүткел кылып аныяк ажылчы, колхозчу, интеллигенция, Совет Эвилелиниң Маадырлары, Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуузунга Тывадан баргаш, маадырлыы-биле өлгеп, Совет Эвилелиниң Маадыры С. А. Бухтуев, ат-шеригге удур тулчуп чораан И. Т. Кузнецов биле И. М. Наумов оларның киржип турарына республиканың чону улуг өөрүшкү-биле демдеглеп турар.

Бистиң хоочун кижилеривистиң революшчу дайынчы чаңчылдары төттүнмес байлак болгаш оларның маадырлыг чоруу өлүм чок мөңге. Бистиң улузувустуң ол чаагай херээн аныяк салгал ханы утказ биэзин ап, оларны дөзеп салгаан туразын дээш партия, совет комсомол организацияларны моов соңгаар-даа үргүлчү сагыш салыр ужурлуг. Бистиң хоочун кижилеривистиң дамчыдып бергени революшчу болгаш дайынчы алдарның эстафетазын совет улус, оон аныяк салгалы кажан-даа салбас!

Тывага партизан отрядының командири, Ада-чурт дайынының киржикчизи чораан С. К. КОЧЕТОВ.

Баштайгы тыва партизаннарның бирээзи, Тыва Арат Республиканың партия болгаш бүрүне ажымадакчызы чораан, мөчээн АДЫГ-ТҮЛҮШ ЧҮЛДҮМ.

Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуузунга Тывадан баргаш, маадырлыы-биле өлгеп, Совет Эвилелиниң Маадыры С. А. БУХТУЕВ.

Тыва эки-турачы эскадронунуң командири чораан, Тывага эң келгеш, мөчээн капитан ТҮЛҮШ КЕЧИЛ-ООЛ.

КОСМОНАВТИКАНЫҢ ТӨӨГҮЗҮНДЕ ЭГЕ БАШТАЙГЫ!

Өөрүп тур мен

«Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венера планетага хонупканын радиодан дыңнаап, чүрээмниң ханызындан өөрүп тур мен. Ол болза Хүн системазының планеталарын шинчилээр ажылдың бо үеде канчаардаа аажок улуг чедишикини-дир.

В. ОЧУР.

Төөгү эртемперинин кандидады.

Ыры, шүлүк ышкаш!

Найыралдың демир оруубиле төөгүлүг, кижи сеткилинге хайыралыг черлерге— Шушенскоеге, Ленинградка, Москвага чорааш, чап-чаа ээп келдим. Октябрьдан төрүттүнген чаа амыдыралдың улуг демдектери магалыг, Төрээн чуртка чоргаарланып, сагыш-сеткил хайныгып, ыры, шүлүк ышкаш чаагай кыннып келир чүве чорду.

Ам совет күрүнеким чаа чедиишкинин — «Венера-4» станцияның Венераның агаарынга хемчээшкиннер кылганын болгаш ол бөмбүрзекке хонупканын дыңнадым. Ыры, шүлүк ышкаш чүве-ледир! Юбилейге эртемниң бо улуг белээн кижи кайгап ханмас-тыр!

И. САРЫМ-ООЛ,

Өөрү, райпо ажылдакчызы.

Октябрьның базымы-дыр

Улуг Октябрь чүгле черниң бүгү диптеринде эвес, космостуң кызыгаар чок делгемнеринде хере базып турар. Ооң боттуг херечизи— Венера планетада бистиң станциявыстың хонганы. Совет эртемниң чаа шылгарактай чедиишкини мээң чүрээмни улуг чоргаарал-биле долдуруп тур.

Н. МАКАРЕНКО,

Совет Эвилелиниң Маадыры.

ЭКИИ, ВЕНЕРА!

Планеталар аразының «Венера-4» совет автоматтыг станциязы бөгүн Венераның агаарынга хемчээшкиннерин чоруткан болгаш планетага хонупкан. Совет эртемденнериниң чаа чедиишкинин космиктиг оруктарның баштайгы эртикчилери канчаар үнелеп турарыл? СЭТА-ның корреспондентизиниң ол айтырыынга ССРЭ-нин ужудукчу космонавтызы **Павел Романович ПОПОВИЧ** мынчаар харыылаан:

— Чаа шенелдениң ужур-утказын үнелеп чедери берге. 1957 чылдың октябрь 4-тен бээр-ле октаргайның баштайгы шинчээчилиг — совет улустуң үнүп эгелээн чадазынче, сылдыстарга чедер чадаже база бир чүгүлә базынны кылганы ол-дур. Хүн кавызының девискээрин ээлеп алыры бистиң үеним кижилериниң караанга көзүдүр-ле боттаны бээр дээрги космиктиг эразының баштайгы он чылының дүржүлгазы көргүзүп турар.

Венера дугайында бис чүнү билир бис? Бистиң планетаның ээдептиг космиктиг кожазы бо хүнерге чедир билединмес турган болгай. Совет болгаш америк эртемденнериниң кылып чоруткаңы радиолокациялыг шинчилел Венераның чаңдык чажыттарын илередир арганы берген. Ол планетаның бодунуң өзээн долганлыр дескинер үези Черниң 200—300 хонуунга дең, а ооң булут үстүнде каттарының температуразы Цельсийнии-биле 300 градуска чоокшулап турар, ол—кончуг-ла изиг планета деп чүвениң ынчаар тодаратқан.

1961 чылдың февральда космос ужудуушкуунуң төөгүзүнде бир-ле дугаар «Венера-1» деп совет автоматтыг станцияның Венерага чедер ырак орукче үнүпкен, ооң соонда «Венера-2» болгаш «Венера-3» деп аппараттарның ужудуушкуунуң чоруткан болгай. Чажыттарлыг планетага совет вымпелди чедиргеп...

Ынчалза-да Венераның чажыттары шоолуг-ла ажыттынмаан турган. Чижээлеп-ле, ооң туруң турар бүдүмелиниң хевири база ооң иштики түргүзүү бисче билединмес турган. Адак соолунде, ээ-не солун айтырыглардың бирээзи — Венерада амыдырал бар бе дээрзи билединмес турган. Англи фантас чогаалчы Артур Кларктың «Эдемага чедир» деп чечен чугаазын номчаан бээр силер. Венерада дириг түүлдерни — хевис хевирлиг үнген кежүп чоруур чингистерни баштайгы космонавтар угаансарыыл чогу-биле олуруп каанын ол чечен чугаада тодартай бижээн. Ам-дыр Венерага чеде бээр совет космиктиг аппараттар ол дугайын тодаргай көргүзе бээр.

Хүн системазының ынчалзээшкиниинде ээ чүгүлә чадаларның бирээзи болза, оске планеталарга, хамыктың мурнунда Марска болгаш Венерага автоматтыг аппараттарны хондурарын боттандырары болур деп, космиктиг эраның он чылынга турасказаткан шеткелинге ССРЭ-нин Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш чугаалаан. Ол чорук эртемниң болгаш конструкциялың хөй-хөй чаа сорулгаларын шиитпирлээрин негеп турар.

Космиктиг техниканың амгы хөгжүдезиниң ачызында октаргайны шинчилээриниң калбак перспективазы бүгү кижи төрелгетеннің сагыш-сеткилин хайныктырып турар. Бистер, космонавтар, ону кымдан артык сонуурган турар бис. Ам үеде, кажаа планеталар аразының чаа совет станцизы Венераның агаарынга хемчээшкиннерни чоруткан болгаш ооң кырынга кожуп барып хонупкан үеде, бо кайгамчыктыг чедиишкин дээш изин-биле байырлап, ынчаа деп чугаалап турар бис;

— Экии, планета Венера! Кижи сеңээ үткүштүр база бир базынны кылган-дыр!

Космостуң ыракшыл харылзаазының төвүнден репортаж

Чугаазының мурнуу чарында бо кайгамчык эртем хоорайы-биле таныштыра кааптайн. Үжен метр бедик турушту бажынга антеннаның «кулаан» тургузуп алган шинчилекчилер моортан октаргайда ужудуушкунну хайгаарап турар.

Дээр ак-көк, шупту чүве коскү. Алыш ойу-ла. Кедергей улуг аяк хевирлиг антенналарны өттүр хүн чырыы өлүп турар. Обсерваторияның ырынай оданзыг кинр-ле чылыг кок далай чалгып чыдар.

...«Хоолайның» үлүнче кире бердивис. Ооң бажында сус ангы-на чечек халбаңы ышкаш кылдыр тудупкан. Антенналарның ырынын шолу 1500 дорбелчин метр кире. Хөлайның иштинде чартык эрттирикчи херекселдерлиг аппараттар болган.

Антенна улуг болган чүдүм-на, ооң кырынга октаргайдан келген хөй хемчээлдиг «үн» «түттунар» ырак чүннерни эртемденнер эки «лыңкап» алыр. Октаргайдан келген радио чалгыглары антенналың кырынга дүшкеш, тускай рупор ламчыштыр эрткеш, темир удазынны ламчып, оске шимээн холумаанган хостальш, күштелип турар. Маңаа тускай эртемниг ажылдакчылар ол үннерни сорттап, октаргайның янзы-бүрү бүлүннарының дугайын, оске галактика системаларының дугайын «чугаалап» бээр кылдыр албаалар.

Антенналың эзлери-биле чугаалажып турумда, сирена кедергей өттүт алгырыпты. Аладывыста шала балып-ла кагды ышкаш. «Хоолай» бодунуң өзээн долганлыр дескине бергени ол. «Венера-4» биле эртенги харылзааны кылырывыс ол-дур» деп, операторлар мени оожуктуруп турлар. Планеталар аразының автоматтыг станцизы орүүн дооскалак чорда, антенна ооң үнүп ээлүп турганы ол чүве.

Эртем шинчилелдиг бо черинниң дугайын тодаргай чугаалаары берге. Космиктиг кораблыдан телеметрлиг медээни алган соонда, нйи-ле минута эртерге, эртемденнер ооң түнелин парлап каан хевир-биле алыр деп чугааларгала четчир. Янзы-бүрү космиктиг түүлдер-биле — Черниң кылымал спутниктери-биле, ужудукчулуг космиктиг кораблдер-биле, планеталар аразының автоматтыг станцияларының-биле харылзажырының болгаш оларны хайгаарарының чер кырында кайгамчыктыг болук чепсектери мында бар.

...«Венера-4»-биле соолгу харылзааның белеткели эгелээн. Мында бүгү түүлдер ол сорулгага чагыртқан. Чоокта чаа 114 дугаар чугаалажыны кылган, ооң соолунде станцияның орүүн доозулурарын көрген.

...Техниктиг улуртулганың соолгу «дуралы. Тускай эртемнилер хамаарышкан түүлдериниң дугайын илеткеп тур.

Хурал соолунде улуг эки дыштаның алыр сорулгалыг тараан. Ынчалза-даа кым-даа улуваап. Мен шагымче ула-дараа көрүп, ооң согунчугажын дүргеледир ниипсе деп четтикпейн тур мен. Үүнекиннің үш шак, а аалчылар бажыңында хүндүс-биле домей-ле шимээнниг. Оперативтиг болук барык бүдүн составы-биле ажылыг кандыг-кандыг болуруп чугаалажып тур. Карайгы. Дээр биле черниң аразында Венера кестүр-көзүлбес чырып тур.

...Харылзааның программазын самбырада минута аайы-биле хуваап каан: кажа, кажан, кандыг медээ бээрин айтып бижээн.

Бо-ла болгай: команданы бериптилер!

5 шак 41 минута. Күженишкин үлүдып тур. Команда келди: «Дыңнаңар! Медээ чырыктың кестүп кээрин маңаңар!»

5 шак 42 минута. Өңнүт төгерик шилге шавышкак көрт-бүлүңчүк кестүп келди: медээ ол-дур. Медээ оттуп шурап турар шугуман тынар-тынмас көрүп тур бис. Харылзаа быжыг чоруп тур.

6 шак 05 минута. Программа ёзугаар станция Черниг «дилеп» эгелээн, ол параболиктиг чидиг үштүг антеннаның дузазы-биле харылзажыр. Ол антенналы ажылдыптарга, медээнин кескүзү 300 катап үлгадыр. Телеметриктиг медээлер кээп эгеледи: хүн батереяларының күженишкини — өйтап, температура, базышкын — кончуг эки.

Чер чырып олур. 7 шак 15 минута. Эдепп түүлдериг планетага чедир санныг километрлер артқан.

7 шак 39 минута. Медээ чиде берди — хондурып турар аппарат хоорлу бергени ол-дур. Ооң соонда ол аппараттың бодунган медээ кээп эгеледи: көскүзү-даа кедергей. Хондурып турар аппараттың антенназы тергиин-не ажыдап чор.

Ол антенналы чогаатқан инженерге улус шупту байыр чедирип тур. Чергаарачыг болбайн канчаар...

Эдеп түүлдериг планета чоокшулай-ла олур.

Харылзааны чорудуп турар инженер газ анализин айтырды. Харыы мындыг: агаарның кол нуруузу хөмүрзүг ажыг хей. Кислородтүн болгаш суг бузунүң шоолуг эвес холумаа бар. Авотүн бар-чогу билдинмес. Черден барык-ла 80 миллион ажыг километрде турар планетаның агаар шывыынын дугайында медээлер ол-дур!

Агаар дугайында хемчээшкиннер болгаш медээнин дамчыдызгазы 25 километр кудулаашкынның үезинде бүдүн чартык шаптың дургузунда чоруп келген. Хондурып турар аппарат үк планетаның кырынга ооңгу барып хонупкан, ССРЭ-нин сүлдезин дүргүзээн вымпелди адаа чедиргеп.

Улуг Октябрьның 50 чылының бүдүүзүнде совет эртем болгаш техника октаргайны шинчилээриниге кайгамчыктыг чаа тиилелгени чедип алган...

Г. КУДРЯВЦЕВА.

(СЭТА-ның тускай корреспондентизи).

Космиктиг ыракшыл харылзааның төвү, октябрь 18.

МОСКВАНЫҢ ДАШТЫКЫ ААЛЧЫЛАРЫ МАГАДААН

Совет эртемденнериң ол улуг чедишикиниң дораан тайылбырлаптар сөстерни тывары берге. Планеталар аразынга ужар автоматтыг станцияның Венерада барып чиик хонганы — совет эртемниң болгаш улетпүрүүң хөй адырларының шылгарангай чедишикини болган.

Совет кижилер — бистиң акы-дүңмаларывыс. Ынчангаш оларның чедиишкиннери силерниң боттарыңарга, биске-даа база бир дөмей чоок—деп, Софияның «Энергия төлевилели» институдунуң кол конструктору Кирилл Петков медеглээн.

Венераның сонуурганчыы кижилерниң сеткил-сагыжын хөй чылдар дургузунда хөлзедип келген. Ол планетада көстүп көрбээн, кижи чеде албас үүлдер хөй кылдыр кезээде сагындырып чораан. Ооң дугайын бистиң литературавыстың чеже номнарында чугаалаваан дээр!

Венгр чогаалчылар Венераны боттарының чогаалдарынга кезээде бедик чаагай мөзүлүг бодалдар-биле холбаштыр бижип келген деп, венгр шулукчу Иштван Шимон чугаалаан.

• • •

—Совет эртемниң база бир тиилелгелиг болганы — «Венера-4»-түң чиик хонуушкун кылган дугайын бистиң төлээлеривис өөрүп дыңнаан—деп, Вьетнамның Демократтыг Республиказының эртем ажылдакчыларының болгаш тускай эртемниг-лериниң төлээлериниң баштыңы, ВДРниң эртем, техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Сан Дай Мгио СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаваш, ол шенелдениң үе-чадаа бүрүзү улуг чедиишкин деп үнелеп турар дээн.

Планеталар аразынга ужар автоматтыг станцияның Венерага барып хонганы—совет эртемденнериң улуг шылгаралы-дыр. Силерниң чүртүүрүнүң космос талазы-биле чедиишкиннерин кезээде сонуургап турар мен деп, итали «Новасидер» дээр садыг фирмазының төлээзи Мария Грация Джара СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Төрээн чуртка рапорттаан

Юбилейлиг чылдың социалистиг чарыышынга иүш-ашылчы улуг тиилелгени бистиң республиканың найысыналыкчы бүдүрүлге коллективтери чаалап алган.

Дүүн Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери он айларның бүдүрүлге планын үзе күүсеткенин Төрээн чуртка рапорттаан. Он айларның бүдүрүлге планын хуусазының бетинде күүсеткен бүдүрүлгелерге аялгы заводу, Улуг-Хемниң ыяш ашыл-агый черн, хлеб заводу, электростанция, тараа сайгарар база, типография, хоорайның сүт заводу, амыдыралхандырылга комбинаны хамаарышкыр. Хлеб заводунуң коллективи бүдүн чылдың бүдүрүлге программазын октябрь он бирде, а аялгы заводунуң ажылчыннары октябрь беште-ле чедиишкиниг күүсеткенин илеткээннер.

Октябрь айның төнчүзүүге чедир хоорайның үлетпүрү пландан ажыр нимти продукцияны барын киилиңен хире рубльге ажылдап үндүрөр, ол аазгре хүзээлгеде кордүнгенниңден ийи матап хөй болур дээни ол.

Массаже

Чоокта чаа Улуг-Хем районнуң Баян-Кол суурга ында «Билиг» шинтелиниң лекторлар бөлүүнүң хуралы болган. Анда «Лекторларның масса-биле харылзаазы» деп темага хамаарышкан илеткелди дыңнаан. Ол шыкаш бо чылдың эрткен үезинде чон ортузунга кыннарның кандыг темаларга лекция, беседа чорутканың тодаргай түңнээн, моон сонгаргы сорулгаларны тодаратқан.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер чон ортузунга партияның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-нин Дээди Советиниң сессиниңиң материалдарын тайылбырлап таныштырар талазы-биле болгаш хемчеглерни ап чорударын чугааланнаар.

— Ам бистиң лекторларывыс партийжи даалга-биле масса чонуң ортузунга агитацин ажылын калбарты бергеннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

1967 ч. Октябрь 20.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ— КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң малчыннарының хуралынга мал кыштагламышкынының айтырын чугаалашкан. Малчыннар 8 звено болуп үстүп алган, кыштагларын септеп, чурттаар бажыңнарының капитал болгаш үүрмек септелгелерин чорудуп турарлар.

Малчыннар мал чемперинің белеткелининг үезинде эки ажылдааннар. Олар ам бригадалардан алган сигеннерни кыштагларында чедирип ап турарлар. Ам үеде бүгү кыштагларның кол нуруузу септеттингеп. Х. Бичe-оол, Ч. Эртине, У. Бичe-оол болгаш ооң-даа оске хойжуларың кыштагларын септеп дооскаңы, мал чемин сөөртүп алганы дээш хуралга мактап демдеглээн.

Ооң-биле кады С. Серен-оол, М. Ховалыг, Б. Сайчай-оол мшкаш малчыннар кыштагларашкынга багай белеткенген болгаш чаңгыс түдүм-даа сигеп белеткеп албаан деп хуралга шүүмжүлеп турган.

Ниитининг малының аразынга хуу малды тургуспас, аңгылаар, хууда мал тударының нормазын сагыыр, малчыннарның чурттаар-амыдыралын улам эжижедер, транспортту, ылаңгыя ъът транспортун чөп ажыглаар, кыштагларының септелгезин ноябрь 1-де бүрүн доозар деп малчыннарның хуралынга шиитпирлээн.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

• • •

Бистиң «Кара-Хөл» колхозтуң Куяа-Аксыр сүт-бараан фермазының коллективи кыштагларашкынга багай эвес белеткенген. Ферма 200 ажыг тонна сигенни болгаш көк суланы белеткээш, ооң 70 хуузун сөөртүп алган. Кадарчы К. Кара-оол болуунуң күжү-биле 20 ажыг тонна сигенни белеткээш, ооң 10 тонназын кыштагда чедирип алган. Ол кыштаан септеп, куртаг өдекти болуп алган.

Саанчы Х. Балват эрткен тос айлар дургузунда тыва инек бүргүзүнден 1100 литр сүттү саалган, саанчылар аразында социалистиг чарышка бирги черни алган. Ол ам Москва, Ленинград чедер найыралдың поездизинге чорааш, ээп келген.

Колхозтуң баштаар черинге, ылаңгыя зоотехник эш О. Мандактың адрезинге мындыг айтырыгны чугаалаза чогуур. Фермаңын инектериниң уксазын экижидер айтырыг сөөлгү үеде уттундуруп турар апарган. Ооң түңнелинде бистиң инектериниг шоолуг сүт бербес, улуг эътки-дээ эвес, ийиниң аразында апарган. Бир эвес сүт саар дээр болза, инектиң сүткүр продуктулуун бедидериниң хемчээн алыр, а ъът бүдүрерин көвүдедир дээр болза, одаралдың семиртир херек. Кайызында-даа чок, ийиниң аразынга туруп бээрге, ажыл-агыйга улуг ажыктыг эвес болур. Мал ажылын кандыг угланышкынбиле чорудар дээн болдур, ону эчизинге чедирер ужурлуг.

С. ДАМБА.

Бай-Тайга район.

• • •

Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозунуң сүт-бараан фермазының чаа кыштаан район төвү биле колхоз суурунуң аразында доңмас кара суглуг черде тудуп тургускан.

Колхозта тудуг бригадазының бригадири эш Ч. Дамбаанын улуртулгазы-биле тухутжулар саар инектериниң болгаш бызаларның ийи улуг кажааларын тудуп дооскан. Ол кажааларны механизастап турар. Ында үш ава ишти чурттаар чурттанга бажыңын болгаш бир кызыл булуңду база тутқан.

Фермага электри чырыын киирерин, радио точкаларын кылырын ноябрь 1-де доозар дээш тухутжулар ажыддап турар. Колхозчу тудугжулар ооң-даа хөй ажыддарны кылган. Олар сигеп шөлүүге ишти улуну 10 километр чыраа кажаанны аргып тутқан болгаш 10 тонна сигенни кескенинер.

Бо кылдынган ажылдар болза тудугжуларның Улуг Октябрьның юбилейинге күн-ажылчы белээ болур.

К. ХАНГАЙ.

«Совет Тывазы колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даржаа Даржаевич ЭРЕСТОЛ-биле бистиң тускай корреспондентизис ужурашкан, ооң айтырыглар салган. Тывада ол башгайым Маадыр аңчы деп харылзаан:

— Совет кижилерниң болгаш делегейниң депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң байырлавры Октябрьның 50 чылын ыракка тейлеглерге ертиреп алнар мен. Черле онзагай чыл-дыр бо. Совет улустуң чаагай чорүүн улам ынай бедидер дугайында СЭКП ТКның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери, ССРЭ-нин Дээди Советиниң чедиги чыызының үшку сессизиязының чугула документилери болгаш оске-даа хемчеглер чурттуң экономиказын, культуразын чечектелдиреринге, чурттуң кажаала күүсүнүң быжыглаарынче уеланган. Коммунистиг партиниң болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкының тодаргай херечилери ол-дур.

Бо чылын төрээн болган оскен черим — Чолаа-Чаныжже аңнап аътланыптар мен. Аңнымыр мергежилиниг өөренип алган дүңмам Кушкаш, күдээлерим Даргат, Тараачын-оол олар-биле бир звено болуп алган аңнаар бис. Аныяк аңчылар адаларының изин базын, аңнымыр-тыынын ажылынга чыл келген түдүм-на мергежин турары өөрүнчүг-дүр.

Мээң ажылыннын үнелеп, Маадыр ат тывысканын бүгү аңчыларның маадырлыг чорүү кылдыр санап турар мен. Бо чылын 27 киш, 350 диңнии дужаар мен, хүлээлге ышап-ла күүсеттинер, адарлыг 50 чылга белээн ол. «Шынның» номчукчуларынга 50 чылды тааварыштыр аңчы бөдүрмү чедирбишаан, аныр-мендими күүседим.

Аян-чорукчулар ээп келген

Октябрь 18-те кежээкиниң 5 шакта Тывадан Ленинград хоорай четпеш келген 474 аян-чорукчулар республиканың найысыналыкка иендн-чаагай чедиш келгеннер.

Эң баштай ТВА 52—46 дугаарлыг автобус аалчылар бажыңының чанынга доктаараан. Ырак оруктан келгеннерни оларның эш-сөөрү, доргүлөрелдери чылыг уткаан.

Ол автобустан үнүп келген аян-чорукчу Сайын-Белек Күдер-оолович Сарыглар-биле чугаалажы бердим.

— Чүү дээр боор оңу, дуңмам, менээ улуг-ла аас-кежик таварышканыр деп бодап чор мен. Суттаачы кижи болгай мен, ам төрээн Дең-Терезиним кайы сеен дээш, хап четпеш, кызып ажылдаар, бо-ла!

Удатпаанда оске автобустар шуукуп алган чедип келдилер. Ол аразында аалчылар бажыңының чанынга эмгежок кывыычылар чыглып келген. Аян-чорукчуларның аътчаның үнген черинге утказының ыска митингизи болган. СЭКП обкомунуң секретары К. С. Шойгу, профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Д. Чоча олар чүве чугааланнар.

Таңды районнуң «Коммунизминиң херези» колхозунуң хойжуу Барба Базырович Базырга ужуражы бердим.

— Ленин башкының чурттап, ажылдап турган черлерин, хаанныг Россияның агентилериниден чаптынып турган чадырын, база Ленинни болуп көрдүм. Ол-ла чоруп турумда, чонниң херээ дээш, аас-кежиктиг чурттапга дээш, улам кымнаккай ажылдаар дугайында бодалдар мээң бажымда ыяк сиңиккн—деп, ол чүрээниң ханызындан чугаалай-дыр!

Бежээ чамдык аян-чорукчулар районнарже чаңыпкан.

О. ТАРЫМА.

ЧАА ШКОЛА

Чоокта чаа Тээли суурда уругларның хөгжүм школазы ажыттынган. Ында 54 уруглар өөренип эгелээн. Бо хүннерде школада кичээлдер чедиишкиниг чоруп турар. Ооң директору Кызылдың музыка училищезинин бо чылгы доозукчузу Оюржак Кара-кат.

Ол-ла училищени дооскан аныяк тускай эртемнигтер Куулар Кни-оол, Хертек Анчымаа кичээлдерни бедик деңнелге арттырып, хөгжүмге хандыкшылдыг бичии чаштарның хүнүүтелин чаалап алган. Үк школа чоокта чаа ажыттынза-даа хөгжүм херекселдери-биле бүрүн хандырттынган.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Октябрь 19-ка чедир республиканың ашыл-агыйларында 12,5 муң га тараа культуралары ажаап алдынмаан. Ылаңгыя Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарында сынта болган танычаларда 3,7 муң га тараа, азы оларның бүгү шолуун үштүп бири кезии ажаап алдынмаан. «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның тараажылары болган механизаторлары дүжүт ажаап алышкынын ооңчуг шүүмнеп чорудуп турар. Барыын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң болгаш ажыл-агыйларның улуртукчуларының талазындан хынаданы комиатаналының түңнелинде, инда күш-ажылдың организастаалыкыны багай, алс хүннер туразда, ажаап алышкынның темпизи ооңчуг оожум. Соолгу беш хонукта районнуң ажыл-агыйлары чүгле 500-ле га тараны ажаап алган, а комбайн бүргүзүнүң эзлчегле ажылы ортузна-биле 2-ле га болган. Кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы аш Т. Темир-оол база ол совхозтарның директорлары эштер Чульчуң, Маказыский олар кезиилеп дүргелеп дээш боттуг хемчеглерни албайн турар. СЭКП райкому тургустунуп келген бо байдалзын чогуур түңнелди кылыр ужурлуг.

Чоон-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» «Тыва» совхозтарында, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтарында байдал ооң дээредевес. Ында 5 муң ажыг гектар тараа культуралары ажаап алдынмаан.

Ажаап алышкынны «Найырал» совхоз база солаадын турар. Шанчының шөлдеринде 3 муң ажыг га тараа ам-даа ажаап алдынмаан.

Октябрь 19-ка чедир мүрүне шыгжамырынче 115723 тонна тараа урааңган, плаан 192,8 хуу күүсеттингеп. Тарааны колдуунда Таңды районнуң ажыл-агыйлары садып турар. Тываның хову ажылдакчылары чоокшу ийи-үш хүннерде тараа хүлээп алыр пунктуларже ашаа 4,3 муң тонна тараны чорудуп, күрүнеге тараа салар планны ийи плаан чедирип, 120 муң тонна тараны садып болур аргазы бүрүп бар, ынчангаш Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседирингe төлептиг улуг-хуулу кижилер болур. Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик районнарның, «Найырал» совхозтуң хову ажылдакчылары алган хүлээлгелерни ажыл-черек кырынга быжыглап, боже кичээнгей салыр ужуралуг.

Тываның ажыл-ишчилери! Кыш ырак эвес. Тараа ажаап алышкынын дооскаш, октябрь 21-ге чедир Төрээн чуртуң шыгжамырынга 120 муң тонна тыва тараны урар дээш күжениишиниин салыылыңар!

АЛДАР-АДЫ ӨШПЕС ЧЫЛДАР

Үлүүм кирген

«Совет улустуң чаагай байдалын ажыктар талазы-биле хенчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң докталдың танышкам, назы-харым улгадып, кыраан пенсионер ыяш сагыш-сеткилин чайгаар-ла дойлуп, бо улуг ада сагыш салышкынга өөрүп четтиргенимни дениеп сөглөөр сос тыныаспыр мен.

1919 чыдан 1924 чыга чедир Бологовтуң ак гвардейжилерин, Каа-Хем районугга ак бандыларны база чурттуң болган даштыкының феодал идегеттериниң үймээнин чылча шавзарынга кириштим. Фашистиг Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайынга 1942 чыда барып киржип, иладыр хоорай Ленинградтың камгалалынга, а оон соонда Чехословакияга чедир дайынның үзүн өруун эртип чорувуста, дайын төнген. Дайын соодунде 1945 чыда төрээн Тывамга чедип келдим.

Каа-Хем районуң «Ленинчи орук» колхозу 1930 чыда организастаттынып тургустуунуп кээрде-ле, колхозка кирдим. А 1965 чыда, 68 харлаанында, төрээн колхозумнуң ажылынчылары мени пенсияже үдээн. Совет чазактың ап чорутпан чаа хенчегтерни ёзугаар иезөн пенсиям база өзер. Пенсионер болзумза-да, кампания ажылдар үезинде колхозумнуң ажылынга киржип, бичe-даа бол, улуг-хуумну киирип турар мен.

Хамаалы дайынның болган Ада-чурттуң дайынының киржикчизи болганымда, коммунизмниң келир үеэзиниң тургузукчулары — школачыларга лекция, бесседаларны кылып, школага юбилейлиг чылдың музейин тургузарынга база киришкен мен.

Совет эрге-чагырга дээш, бистин хой националдыг совет улустуң келир үези дээш тулчуп чораан бодумнуң дайынчы оруктарым сактып, ам бистиң Төрээн чуртувустуң булуң бүрүзүнде кайгамчык чаагай амыдыра-чуртталганы карааи-биле корүп, магадан чор мен. Ынчангаш Совет чарге-чагырганың 50 чылдыг юбилейинге кайгамчык өөрүшкүлүг ужураҗыш тур мен.

Ф. ТАРАКАНОВ,
хамаалы болган Ада-чурт дайынының киржикчизи.

КАДЫГ-ДОШКУН ЧЫЛДАР ЭРТИР

Совет эрге-чагырганың чартык үс чылы — төөгү талазы-биле кайгамчык улуг, бүгү делегейге сураглыг болуушкун. Октябрьның 50 чылы совет кижиге эң-не эргим болган хүндүлелдиг. Бо үениң дургузунда бистиң үлүзүвүс түңү чурттан эртиҗээ дээр: социалистиг революцияның тиилелгези дээш большевик партияның, улуг Ленинниң удуртулгазы-биле революстуг деңнесел, даштыкы интервенцииниң база хамаалы дайынының кадыг-дошкун чылдары, ажыл-агый үрелиишкини, аш болган соок.

Чүгле ол эвес билбайн аам. Бергелерим эртир бистиң үлүзүвүс өөрүшкүнү, тиилелгени база чедип ап турган. Даштыкы интервентилерни сывырып үндүрген, хамаалы дайынга тиилеп үнген, улус ажыл-агыйын социалистиг ёзу-биле эде тургускан, социализминиң бүрүн тиилелгезин чедип алган. Моңу чүгле ленинчи партияга удуртқан, бодунуң херээнинг шынныынга бүрүн бүзүрээн, иладыр түрлүг кижилер—совет улус кылып шыдаар турган.

Аар-берге демиселге чедип алганывыс аас-кежиним, делегейде кара чангыс социалистиг Совет чуртту узуткаар дээш, 1941 чыда бистиң Төрээн чуртувусче оор ёзу-биле халдаан немец-фашистерниң сагыжы тон кара турган. Фашизминиң араатанзыг аг-шеригн-биле өлүнүг сегиржип алыышкынга база-ла совет улус тиилээн, Төрээн чуртунуң хостагазын, хамаарышпас чоруун, делегей цивилизациязын камгалап алган.

Бодунуң улузунуң шак ындыг иладырлыг чорууна бичe-даа бол үлүүн киирген кижи, байырлал бүдүүзү бо хүнүнде, бодунуң чону дээш, эш-өөрү дээш чоргаараалыш чугаалавас арга чок-тур. Ам 65 харлап чоруур кырган мен хамаалы дайынның ужу-кыдыынга киржип, ак дээрбечилер-биле, контрабандылар-биле үстүлежиишкиннерге кирештим. Мээң салгалым үезиниң кижилеринге Ада-чурттуң Улуг дайыны, ында совет улустуң иладырлыг чоруу, улуг тиилелгевис кезээде сагышта артып калган. Төрээн чуртунга, Коммунистиг партиязынга бердинген улус чүге-даа аштырбас, иладыр түрлүг дээраки төөгү бүзүреп корген. Мен Ада-чурт дайынының эгезинден барып төнчүзүнге чедир кирештим. Тиилелге дээш амы-тынны харам чокка тулчуп чордувус. Мендээ Совет Эвилелиниң Иладыры аттыы-даа тывыскан.

Дайынга эрес-дидим чоруук ат-алдар күзээниинден эвес, а Төрээн чуртунга, чоңунга, партиязынга бердинген чоруктан, совет патриотизмден тыштып келир. Бир эвес ол ыяштар чок болза, чеже-даа ат-алдар күзээн кижи, дайынга-даа, тайбың ишке-даа ону чедип ап шыдавас. Ынчангаш аныяк салгалга аалаарының болган үгбаларының революсчу дайынчы чаңчылдарын ханы өөренип, боттарын Төрээн чуртунуң, партиязының, улузунуң хөрээ дээш, коммунистиг тургузуушкунунуң ондур улуг соруглазы дээш дайынчы-даа, тайбың-даа демиселге бүгү тала-биле белеткээрин бөгүн чагыскаан мен. А олар хоочун кижилерниң эки чаңчылдарының төлептиг уламчылакчылары болуп шыдаар-даа.

Я. ЕФИМОВ,
Совет Эвилелиниң Иладыры.

Совет Эвилелиниң Иладырлары (солагай талазындан оң талазынче) В. П. БРАГИН, Л. Н. ЕФИМОВ, Х. Н. ЧУРГУЙ-ООЛ, Н. Н. МАКАРЕНКО.

Салгакчыга күзел

Коммунистиг партия болган Совет чазак совет кижилериниң чаагай байдалын улам ынай кодурер дугайында ада сагыш салышкынын илергейлеп турар. Октябрьның кайгамчыктыг байырлалының бүдүүзү болуп шурап хүнүнде бистер, Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип, Төрээн чуртту хамаарышпас чоруун болган хостагалыг камгалап чораан кижилер, коммунизмниң боттарының ходдары-биле тудуп турар амгы салгалдың кижилеринге улуг күзелин парлалга болган радио дамчыштыр чугаалаксап чоруур бис.

Бистер, Ада-чурттуң дайынының киржикчилери, амгы үеде совет кижилериниң тургузукчу ажылының кайгамчык улуг түңнелдерин магалап ханнас бис. Калчаа дайынның үреи каапы хоорайлар, суурлар база катап улам чаагайжыды түттунган болган качыгдаан кижилериниң амыдыра-чуртталгазы чечектелген.

Ол бүгүнү көргөн, бистер бо улуг чаагай херекке үлүүвүстүң киргенин чоргаараал-биле көрүп чоруур бис. Чуртувустуң хамаарышпас чоруун дайынның камгалап алганывыстың ачызында амыдыраал чаагайжаан болган амгы салгадың кижилери тайбың ажыктап, чурттап шыдаар аргалыг болган.

Амгы салгадың кижилери Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынак болуруп, кандыг-даа ажылдың бергезинден чалданмалын, хамыктың-на түңнелзи — херек апарганда Төрээн чуртуң камгалалының Хөрээнге кезээде белеп турарын, ыдыктыг шынның хөрээ дээш аныяк бөөрүнге чалданып чок болуруп күзевишаан чоруур мен.

Амгы үеде Совет Чеңсеткиг Күштериниң хүрээлеңинде албан эрттирип турарларга база ам албан эрттирип бааларга болган кадагыш чаныс келген аныяк салгакчыларга үстүнде чугаалаан күзедиринни катап-катап чагып чоруур мен. Бистиң салгалдың аныяк оскелең улуг кижилер бистериниң түлеүп бергеннивис эстафетаны кажан-даа ышкынмас, дадыкпан кижилер болуур ужурлуг.

Мен ам тайбың күш-ажылда мен. Ынчангаш, аныяк салгакчыларга чагыгны бербишаан, бодум Төрээн чуртумнуң, партиямның айтымышкынын күүседиринге моон соңгаар-даа шудургу болуруумну хүлээнип ап тор мен.

«Бүгү-ниитиниң шериг хүрээлегенинң дүтайында хөөйлүнүү» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чедиг чыжыныңг үшкү сессиязында хүлээп алганын билир бис. Ынчангаш бүгү чонда, аныяк салгакчылар-даа база бистер, хоочун дайынчылар-даа Төрээн чуртувусту кажгалаарының херээнге кезээде белеп, серемчиледиг турар ужурлуг бис.

Х. ЧУРГУЙ-ООЛ,
Совет Эвилелиниң Иладыры,
«Тес-Хем» совхозтуң
Берт-Даг салбырының
эргелекчизи.

ЧОННУҢ ХЕРЭЭ ДЭЭШ

Ам чеден ажыг харлыг ирей мен. Мээң бо улуг чурталгамга ажыг-шүүгүг-даа турду, аас-кежин-даа хой болду. Феодалдыг Тывага төрүттүнгеш, ам коммунизмче бар чоруур Тывада чурттан чор мен. Чоннуң шынныг херээ дээш, ханыым тоң, тыныым алзыр чазып-даа чордум.

Арат кижиниң аас-кежиктиг ажыдыралы дээш, Тывага тургустунган баштайгы Советтерни бижыглаары дээш демисежин турган оруг, тыва партизаннар-биле кады, ак дээрбечилерге, кулактарга, тыва ноян, дүжүметтерге удур туржуп, тулчуушкуннарга-даа киржип чордум. 1920 чылда кыдат милитаристерге удур тулчуушкун кылган. Н. Сафьянов баштаан отрядка Дозуулдай, Кара-Баштыг, Сеңгилиг олар барып киришкинис. Ак генерал Бакичиниң дээрбечи отряды барыын Моолдан Тываже кирип келгеш, Элегеске келгенде, С. Кочетовка баштаткан партизаннар Суг-Бажынга чылча шапкан. Анда эзээн каш тыва партизаннар киришкинис.

Оон бээр-ле ядыы-түрелиг ажылчы чонга эрге-шөлээ дээш, чаныссыныш чок оруг партизаннар-биле каттыжып, пайырадаштывыс. Акыдүүмалышкы улустуң хостагазы, аас-кежин, Ленинниң номналы дээш, кады чорудуп келген маадырлыг демисели кайгамчык үре-түңнелди берди: Тывада оруг чоннуң ортузунга Совет эрге-чагырга дөзтаады. 1921 чылда Бүгү-тывааның тургузукчу Улуг хуралынга чыылгаш, Тыва Арат Республиканы тургузуп, оон бирги үндезиин хоойлузуун хүлээп алдывыс.

Оон бээр Тывага түү болганы бөгүн бүтүдениң караанга тода көстүп турар-дыр. Тываның каранғы-бүдүүлүк чораан улузу, мында турган оруг болгаш эске-даа сөөк акы-дүүмда улустар-биле каттышкаш, чаңгыс ай социалистиг ёг-бүдэ болуп, хожудангай чурттуу чаарткаш, коммунизм тургузуушкунунче киирип келген. Бо бүгү Улуг Октябрьның херелиниң, улуг Ленинниң, оон партиязының номналымның ачызы-дыр. Ол бүгүге үлүүн киирип чораан кырганнар бистер хамыыы-биле оөрүп, чаа салгалга улуг чедишкиннерни күзевишаан, бистиң улузувустуң, партиявыстың революсчу, дайынчы болган күш-ажылчы чаагай чаңчылдарынга шынчы болуруп, коммунизминиң өндүр улуг түлүүн шиинник бажынга чедир тудуп үндүрериниг идеген турар бис.

С. БИЛЧИИР,
пенсионер, партизан.

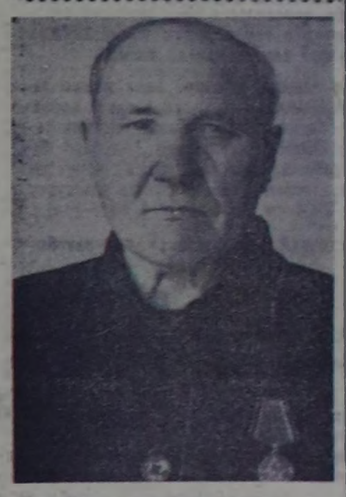

Бай-Хемде чурттаан турар партизан ПЕТР БАРКОВ.

ДАЙЫН СӨНЕЗИН

1941 чылда немец-фашистиг эжелекчилер бистиң чуртувусче халдаан. Бүгү совет кижилер Төрээн чуртун камгалаар дээш, бир деминг турупкан. Тыва Арат Республиканың нам, чазаа Ада-чурттуң дайынынче 207 эки-чурачыларны чоруткан. Оларның аразынга мен база чордум. Кыргыс Сыпаа-биле кады автоматчиктер-разведчиктер взводунга чордувус. Бистиң хүлээгевиске дайындажырындан аңыда, балыгланган дайынчыларга дуза чедирери база кирип турган. Бистиң Чоон-Хемчиктен Сарыглар Часкал, Монгуш Аная олар база чордулар. Ынчан бисти фронтуга түңү көрбээн дээр! Бир суурну хостап алган көргө, түү-даа чок, өртенген бажыңнарның түгле печкалары кожая берген турар чүве-ле болгай.

Өлүм-чидимни хөйү-биле көрген болгаш, «дайын» деп сөстү дыннай тыртказ, ам-даа чүрээн диртиккейн бээр. Тос уругларның неэн кижи болгай мен. Кым кижи уруг-дарыынга багайны күзээр боор. Ынчангаш мээң не сөзүм бо: дайын сонезин!

Фронтудан келгеш, интернатка кижиндиичилеп, партия ажыыы-даа кылып чордум. Оон соонда Хайыракан сумузун алды чыл улай даргалаадым. Тудуг бригадазынга база ажыыдап пат болган мен. Ам малды тарып боозадыр техник апардым.

Мээң тос оолдар, уругларымның улуу совхозта чоланчылап турар, ол бичиизи бир харлыг.

Бистиң партия, чазаавыстың Чепсеткиг Күштерже улуг кичээнгей салып турары өөрүнчүг. Көргүнчүг дайынны болдурбазының бир аргазы ол-дур. Дайын сонезин! деп катаптап каайн.

В. БАЙЛАК,
Чоон-Хемчиктеғ СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң ажылчыны.

Тулчуушкунче

Сөзү С. Пюрбюнүү.

Аялгазы Л. Израилевичиниң.

Амыр-чыргал бүргеп шыпкан,
Аны-тындан артык Төрээн чуртум
Хамык өглүн дөгерезин
Кайын тура кыйгырып туру:

Эрес-дидим чалданыш чок,
Эрге-шөлээ хостагга дээш
Тулчуушкунче, тулчуушкунче
Тура дүшпейн, бурунгаар!

Төрээн ада, ынак ие —
Төрээн чуртуң кыйгызы-биле
Идегеддиг оолдарыңга
Изиг күзелиң чагып туру:

Арат чонум, ажы-дүүкам,
Ада-иен чыргалы дээш,
Тулчуушкунче, тулчуушкунче
Тура дүшпейн бурунгаар!

Хады ышкаш хону сынныг
Кара каактыг чалыы кыстар
Ынак ажың тулчуушкунче
Ынчыннадыр ырлап үдеп туру:

Эрес-дидим күжүр ажың
Тиилелгениң түлүү дээш
Тулчуушкунче, тулчуушкунче
Тура дүшпейн бурунгаар!

Тыва аян-турачылар фронтуда.

Дайзынның аспаандан

Тулчуушкун наиг-түлүк чоруп турган. Дайзын баш безин кодургнес— чаңдыр-соора бүзүргүүп-ле турар.

Пулемёт взводунуң командири, улуг лейтенант Бүрзекей сонун чедип келгеш, сержант Сарыгбайга оожум, мынчала-даа тода дужаалаан:

— Эш сержант, дайзынның үзүктеп чок боолап турар от точказын чок кыл!

Хынгыганың арказындан кивеңнадыр боолап чыткан от точказынче Бүрзекей имнээн.

— Билединди, эш улуг лейтенант,— дей каапкаш, сержант Сарыгбай гранаталарын азынаш, винтовказын чүктээш, сонун чоруткан.

Дайынчы даалганы эрестиң-биле күүседеш, сержант Сарыгбай эш кел чораан. Хенертен бөлүк фашистерге ол таварлыы берген. Өлүрге дүшкеш, гранатазын шыпадапкан. Сес-тос дайзын ында-ла калбаш дингеп. Артиллерия-биле боолажыл эгелээн. Немецтер кээп дүжүп-ле турганнар.

— Күзээн чүвеңер бо-дур, алыыар!—деп, сержант Сарыгбай хиниренишаан, боозунуң мажызын базып-ла турган.

— Хальт!—дизе-ле, артында дөрт хире фашист бо турган. Сарыгбай боозунуң мажызын баскан — сураг. Ок төнген. «Мени ындыг амыр түлүп ап шыдавас силер!» деп шиитиидеп боданган. Сарыгбай хол-биле сегиржип алыр-дыр деп шиитиирлеп алган. Баштайгы шурап келген немецти Сарыгбай винтовказының ужазы-биле бажынче үстүрүпкен. Оон ынчап барганын Сарыгбай эскербээн: оске фашистер сержантының кырында-ла барганнар.

Ийи хонук иштинде эриидээнинiң соонда, фашистер чээрби ишке оске туттурган совет дайынчылар-биле кады Сарыгбайны машинага олуртканнар, бир-ле черже сөөртүп аппар чорааннар. Машина концүргө четкелек чорда, ол-бо талдан күштүг боолаашкын эгелээн. Ону ажыглаан, совет дайынчылар аърга иштиинче маңнажыпканнар. Сержант Сарыгбайның холунче, бажынче бомба бузаңдулары киргеп. Мининги кээрге, балыгланган өөрү-биле кады госпитальга чыткан.

Монгуш Сарыгбай Намдакович госпитальдан 1944 чылдың июль айда үнгеп. Сержант Сарыгбай «Германияны тиилээни дээш», «Германияны тиилээнинден бээр 20 чыл» деп медальдар-биле шаңнаткан. Ол ам «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштин-Хем салбырында печникчеп ажылдап турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Кажан-даа уттундурбас

Большевиктер-ленинчилерниң, Октябрьның болгаш хамаалы дайынның маадырларының, социализминиң тиилелгези дээш коргуш чок бүгү демиселчилерниң чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруу улустуң сагыш-сеткилинге кезээ моңгеде чурттаан чоруун!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыглаашкың бо чаңбыштыр сестерни киижи номчаан, чонуң хостагазы болгаш аас-кежин дээш амы-тынын хайыралавайн демисешкен маадырларны чайгаарлы улуг өөрүшкү-биле сактып кээрдир.

Улуг Ленин болган Октябрь эвес болза, оон маадырлары эвес болза, тыва улус хөстүг эрге-шөлээлиг болбес иинек. Октябрьның чаалап алышкынларының эрес-маадырлыг камгалакчылары эвес болза, тыва улус аас-кежиктиг чурталганы чедип ап шыдавас иинек. Социализминиң тиилелгези эвес болза, тыва арат кижи бөгүн коммунизминиң тургузукчузу деп делегейде эң-не бедик аттыг турбас иинек.

Улуг байырлалдың бүдүүзүнде тыва улустуң кижи бүрүзү мичаар бодап, мичаар чугаалап турар. Октябрьның идеяларын, Ленинниң идеяларын улуг Азияның ханы төвүнге, Тываның черинге эң баштай чедирип келгеннерин бис кезээ моңгеде утпас бис. «Н. Крюков биле М. Крючков биске солуннарны номчуп, төп черде революстуг болуушкуннарның дугайын, Совет эрге-чагырга дээш большевиктер партиязының демиселиниң дугайын чугаалап берип турган. Ол бүгүнүң дугайы орус тараачыннарга чедип, оларны дамчыштыр тыва араттарга чедип турганы дээ, Тывага Совет эрге-чагырга дээш демиселдиң киришкинизин С. А. Непомнящий бодунуң сактыышкынында чугаалап турар.

С. К. Кочетов, И. Н. Антипин, С. В. Галкин, Т. И. Власов болган оон-даа өскелер Тывага революстуг күштерни каттыштырар талазы-биле улуг ажылды кылганнар. Октябрьның хөрээ дээш демиселге аны-тынын хайыралавайн, маадырлыг демисежиринниң үлегер-чижээн С. К. Беспалов, Н. Г. Крюков болган оон-даа өскелер көргүскеннер. Хамаалы дайынның чыдарында Семён Билчиир, Түлүш Балган болган өске-даа тыва араттар, орус эштери-биле кады, Совет эрге-чагырга дээш тулчуп турдулар.

Октябрьның хөрээ дээш, Совет эрге-чагырга дээш, Тываның черинге аны-тынын бергеннериң чырыткылыг турасказылының мурнунга бистиң улус хүндүткел-биле могейип турар. Чоокта чаа Эрзин районга чоруурааш, Тарлашкын тулчуушкунуунуң маадырларынга турасказында мынчап бижээнин номчудум:

«1921 чылда социалистиг Төрээн чурттуң хөрээ дээш дайынга өлгеннерге моңге алдар!

1. Зуев В. М. — 2 ротаның командири (Кочетовка).

2. Тупицин В. С. — 2 ротаның дайынчызы (Кочетовка).

3. Чертов — 2 ротаның дайынчызы (Березовка).

4. Пахомов И. И. — 2 ротаның дайынчызы (Кочетовка).

5. Ачаковский Е. — 1 ротаның дайынчызы (Сосновка).

6. Иванов. — дайынчы пулемётчик»

Ону көрүп, номчуп турган, чүрээминиң ханызындан четтиришкин-биле Тываның хостагазы дээш демиселдиң маадырларын сактып, бодап турзум. Ол турасказылдың чанында калбарган колхозчу суур — ол маадырларның аны-тыны-биле чаалап берген аас-кежиниң хереченлели, оларга моңге турасказал ол. Турасказылдың эдээзинде шинн будутарымдан, чечектерден кылган венокторны чап-чаа салган болду. Оларның бирээзинде кызыл пестемычка деп бижээн: «Кызыл партизаннарга алдар! Бай-Даг школазындан».

Октябрьның чаалап алышкынының камгалаар демиселдиң бир улуг үечадазы болза Ада-чурттуң Улуг дайыны болган. Ол маадырлыг демиселге тыва улус бодунуң бар-ла шаабиле салыышкынны киирген. Ол демиселге тыва черниң хей-хей кижилери — тывалар болгаш орустар ханын төп, аны-тынын бергенин бедик хүндүткел-биле бодап турар бис.

Совет Эвилелиниң Маадырлары М. Бухтуев биле Х. Чүргүй-оолдуң, эки-турачылар Т. Кечил-оол биле С. Бүрзекейниң, К. Идам биле В. Пахоруковтуң болгаш оон-даа өскелерниң фронтуга эрес-маадырлыг чоруун, Төрээн Тывазын Европаның девискээрине камгалап турганың Совет Тываның ажылчы чонунуң кезээде улуг чоргаарал-биле сактып, бодап турар. Тываның эки-турачыларының фронтуга эрес-маадырлыг тулчуушкунуунуң дугайын оларның кирип турган дивизиязының командири, генерал-майор Пайлов мынчаарда Тываже чагаазынга мынча деп бижээн:

«Гвардия капитан Кечил-оол командирлээн тыва эскадроннуң дайынчыларының, сержантыларының болгаш офицерлериниң дайынчы оруу улуг, маадырлыг болгаш эрестиг чоруктуң, бижыг турушпуттолгаш дидим чоруктуң үлегерлериби-ле долдунган... Акы-дүүмда Тыва Арат Республиканың маадырлары— эрес-дидим оолдар немец фашистиг дайзынларга удур бистиң хүрээлеңивисие бис-биле кады хол-холундан туттунчуп алгаш, демисежип турарывыс бис чоргаараанып турар бис... Советтиг Төрээн чуртуң хостагазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга улуг маадырлыг чоруун көргүскен Тыва Арат Республиканың оолдарывыс хүндүткел болгаш алдар!»

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери — тывалар, орустар болгаш өске-даа националдыглар дайын үезинде болгаш сөөлүнде Тывага чедип келгеш, чаңгыс адыенинг оолдары дег, чаңгыс эң-сеткил-биле, ыяшралдыг күш-ажылывыбиле чаа Совет Тываның тургузуушкунунга ажылдап, улустарның ыяшралының магалыг күчүзүл, чаагай үре-түңнелни бадыткаан болгаш бадыткап турар.

Фронтучу чораннар Совет Эвилелиниң Маадырлары Х. Чүргүй-оол болгаш Н. Макаренко, көдээ ажылагый бүдүрүлгезинде М. Чот болгаш А. Крыцин, партия ажылдакчылары М. Сухачев, К. Чамзырын, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары М. Ермишкина, О. Сапчат-оол болгаш дуржулга станциязының директору И. Юртиев дээш чижектиг чүс-чүс фронтучулар тайбың күш-ажылза боттарының эрес шудургузун, организаакчы ажылынчызын көргүзүп турарлар.

Чылдар, он-он, чүс-чүс чылдар эртер. Бистерин чаа-чаа салгалдар солуур. Ынчалза-даа чоннуң эрес-некжин дээш демиселчилериниң аттарын төнгүте алдын үзүктер-биле кезээ моңгеде бижиттиниин арткай.

Б. ХӨВЕНМЕЙ.

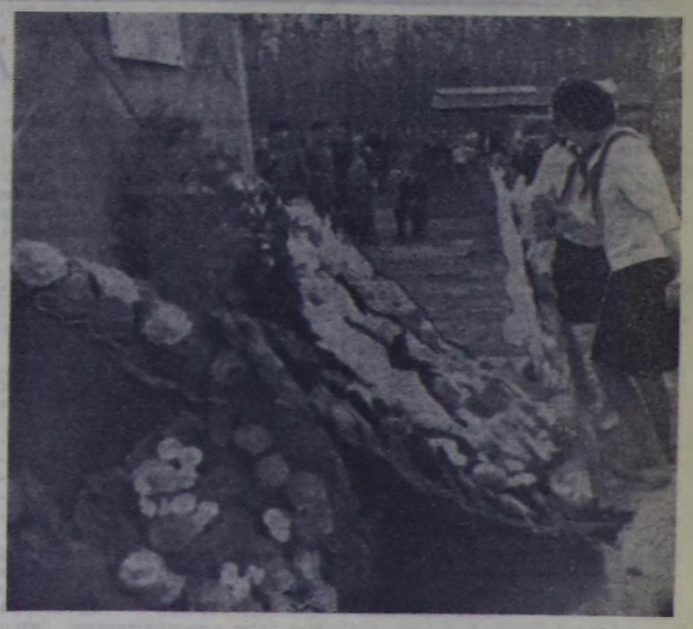

Хамаалы болгаш Ада-чурт дайынчарынга өлген улусчу иладырларының ыдыктыг турасказалын бистиң улус хүндүткел-биле моңгеништип чоруур.

ЧУРУКТА: Ада-чурт дайынынга Тывадан баргаш, иладырлыы-биле мончазиннерге турасказалдың орнунга пионерлериниң чечен салып турары.

1967 ч. Октябрь 20.

ШЫН
3-КУ АРЫН

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ УЛУГ ЧЕДИИШКИНИ

„Венера-4“ ужудуушкунун чедиишкиниг доосканын даштыкыда канчаар көруп турары

АКШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Плаветалар аразынга ужудар «Венера-4» дээр совет автоматтыг станциянын Венерада чедиишкиниг хонупкан дугайын америк информас агентиледдер «чаңнык» болган «ддлаштыг» деп демдек-биле дыңнаткан. «Хемчээлчи приборлар-биле эгелээн болган бир тонна ажыг деңзилиг орус космос корабли Венерада четкен» дээн, ЮПИ агентиледдиң корреспондентизин Москвадан телеграф-биле дыңнаткан.

Москвадан болган Лондоннан дыңнадыглырында агентиледдериң демдеглеп турары болза, «Венера-4» космос кораблиниң медээлери сонсаан соонда, 20 минута болганда, медээлер база катап кээп эгелээн. Бо удаада, эртемденнериниң бодалы-биле ядыртар, ук медээлер корабльдиң планетаже бадыртан приборларыг ракетадан кээп турар.

«Венера-4-түң» ужудуушкунун америк эртемденнер кичээнгейлиг кайгаараан келген дээрзин информас агентиледдер дыңнадып турар. «Маринер-5» дээр америк космос корабли октябрь 19-та Венераның чаңы-биле ужудуп эртер боор деп доодап турар. Ук корабль хонмас болган планетажке приборларны бадырбас.

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет эртемниң пайгамчык чедиишкинниң—«Венера-4» ужудуушкунун чедиишкиниг доосканын даштыкыда медээ Англияда кичээнгейлиг төөгүлеп турар. Би Би Си радиостанциязы бодунуң чаа сөөлгү медээлерин оң дыңнадыглар-биле эгелээн. «Орустарның бо чедиишкинин болза, Черинң баштайгы спутнигин салып үндүрген үезинден бээр база бир шыгараңгай чедиишкин болуру чиглиниг чоко деп, Пресс Ассошиэйшн агентиледдиң эртем тайылбырлакчызы Альфред Браун бижээн.

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станциязының Венерада хонупкан дугайын французтар радио дамчыдыпталзывдан билген. Совет эртемденнериниң болган техниктериниң шылгараңгай эрес-маадырлыг чоруктарынга байыр чедирбиилаан, радио тайылбырлакчызының демдеглээни: хүн системазын шинчилээр талазы-биле чаа үеэни олар ажыктаан.

ЮГОСЛАВИЯ

БЕЛГРАД. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станциязының Венерада хонупкан дугайында медээ бүгү Югославияга дораан тараан. Югославияның радиозу болган телевидениези ол медээни каш удаа дамчыткан.

«Политика» солуну космос деңгеемин шиңгээдип алырынга Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң дугайын «Хуулгазымның чорук, фантасчы эртем чедиишкиннери» деп эгелер-биле бижээн.

Совет автоматтыг станциязын Венераның кырынга бадырышкынын болган хонуушкунну эң-не баштай ботгандырган дээрзин тайылбырлакчылар демдеглеп турар.

БОЛГАРИЯ

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи Д. Бочаровтуң дамчыдып турары болза:

«Венера-4» автоматтыг станциязын Венераның кырынга чымчак хонупкан дугайында дыңнадыгны болган хой-ниитиг ажок улуг сонуургал-биле утпаан. Ол чаа медээни Софияның радиозу наң удаа дамчыткан.

Сураглыг болгар эртемден — физик профессор Никола Калинов-ның СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни:

«Бо дээрге, магалыг медээ-дир. Космос үезинде эң-не фантастчы чедиишкиннериниң хереглери болуп турар бис, оңу ажыр үнелеп көөрү берге-дир. Венера планета кезээде тоолда дег бодаттыныл келген. Оон кыры, структуразы, температуразы болган атмосферанның составы четпес шинчилеттинген. Ынчаңгаш космос станциязының ол дугайында дамчыткан медээлери совет эртемниң ажыктаан чүве, чок эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын хереглеп турар. Космос эртемниң алдын фондузунга кирер хөй чаа үнелиг медээлериниң алдынарын маңнап турар бис.

Бо хүннерде бистиң хөй-ниитивис Совет эрге-чагырганың 50 чыл-ын байырлалдыы-биле утпаан деңгеемин турар. Космоска шылгараңгай чедиишкин Октябрьның идеяларының тивилелгезин, Совет Эвилелиниң өндүр чаагайын болган күүдүн, совет эртемденнериниң болган бүгү совет улустуң эгээртинмес чогаадыкчы арганарын чаа күүшүүдээ көргүзкен. Ынчаңгаш коммунизмни тургузуп турар чурт космостуң чагырын алыкчыларының авангардында мурнукы хевээр чоруп турарынга чоргаараанын турар бис».

ИТАЛИЯ

РИМ. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станциязының Венера планетазының кырынга чымчак хонупкан дугайын дыңнатпышаан, АНСА агентиледдиң демдеглеп турары болза, «өске планетадан дамчыткан медээлер кижи төрелгетениң төөгүзүнде аң-не баштай Черге дамчып кээп турарго. Агентилед станциязының техниктиг байдалын тайылбырлап, оон ужудуушкунун сагындырып турар.

Совет эртемниң болган техниказының чаа чедиишкиниинің дугайында медээ Италияга ол-ла дораан хүнүүн чаа чүүл болу берген. Бүгү радиостанциялар «Венера-4-түң» хонупкан дугайын дыңнаткан. Римниң «Пазэе сера» солуну бирги арнында киирген чүүлдерин ужулгаш, совет автоматтыг станциязының Венерада хонупкан дугайында дыңнадыгны болган аңаа хамаарышкан чүүлдерни улуг ужуктер-биле нарлап үндүрген.

ДАНИЯ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Данияның «Руде скоу» обсерваториязының директору Аслер Лундбаттың СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни болза; «Шылгараңгай чедиишкиннер-биле хомбөштүр Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң дугайын «Хуулгазымның чорук, фантасчы эртем чедиишкиннери» деп эгелер-биле бижээн.

Совет автоматтыг станциязын Венераның кырынга бадырышкынын болган хонуушкунну эң-не баштай ботгандырган дээрзин тайылбырлакчылар демдеглеп турар.

КАНАДА

ОТТАВА. (СЭТА). Совет космос лабораториязының Венерага чедиишкинниг хонупкан дугайын тайылбырлавышаан, сураглыг канада эртемден Д. С. Роузиниң СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни: совет эртемденнерге байыр чедирип тур мен. Бо болза аажок улуг чедиишкин, космос деңгеемин шинчилээриниң бурунгаар улуг базым-дыр. Венера дугайында совет космос лабораториязының кылган эртем медээлерин парлаарын четтикпейн маңнап олур мен. Ол медээлер аңаа эвес үнелиг болур дээрзинге бүзүрээр мен.

АЛЖИР

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирниң АПС информас агентиледи космос деңгеемин шиңгээдип алыр талазы-биле совет эртемниң болган техниказының чаа кайгамчык чедиишкиниинің — «Венера-4» совет автоматтыг станциязының Венера планетазының кырында хонупкан дугайында СЭТА-ның дыңнадыгының долу текстизин дамчыдып чурумну ёзугаар «Бирги эдлечигнің информациязы» деп эгелер-биле дамчыткан. Совет космос станциязы информациязының бистиң планетабысче дамчыдып турар дээрзин дыңнадыгда демдеглээн.

КОНГО (БРАЗЗАВИЛЬ)

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгоөүн (Браззавиль) «Конго революциязының үнүү» радио станциязы «Венера-4» совет автоматтыг станциязының Венерада хонупкан дугайын космоска шылгараңгай чедиишкин-дир деп демдеглээн.

Чаңгыс иениң уруглары дег...

РЕПОРТАЖ

Кызылдың Найырал кудумчуунда 44 дугаар бажыңда Тожу, Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем-дээ чуруттуглар бар-ла. Орта бир дугаар кирген кижи дөгере-ле бир ие, бетботтарын оттуңушкен дег, ол-ла чүүгүрүүп шуугашкан, чаптаачыг бичии кижижигештерни көрүп каан. «Хаа, чараптарың, шупту-ла чаңгыс иениң-ле!» депкенин боду безин экербейн баар.

Ол болза, республиканың уруглар бажыңының бичии чуруттакчыларым-дыр. Шыкап-ла мында уруглардың чаңгыс иениң төлдери дег, оннан-коглуг, кап-кадык өөрүп, доругуп турары кымны-дээ ынчаар магадыдыптар. Чоокта чаа аңда чораан, уруглар бажыңының коллективизиң ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап бээрин коллективтиң удурткучузу, улуг эвичи Зинаида Максимовна Родинадан дамдедим.

— Бистиниве келдуунда-ла бот, кадыы багай иелериниң уруглары болган өскүстер, 50 ажыг кижи бар. Чаш кижилериниң иелерин чокчатпае дээш, оларның чүгле кадык өөрүдеериве эвес, эстетиктиг кижизидилгезинге база кол кичээнгей салып турар бис. Кол-ла чүве чаа келген уруглуң назы-харын болган оске-дээ кадыкпыл байдалдарын бармидаавлан турган, чаңгыс аай үнү чурумунга чаңчыктырын алыры болуур. Ынчаңгаш келген уруг бүрүзү эмчи шинчилгезин база дагын эрткеш, чаа хүн чуруму ёзугаар чуруттан эгелээр. Эмер уруглары аңаа чемгерилгече чаңчыктырып алыры белен эвес чүве — деп, ол тайылбырлады.

Оон соонда эш Родина-биле уруглариның болук аайы-биле чуруттан турар өрөөлдериге келдивис. Кижизидикчи башкы Ирина Васильевна Голованованың башталгазы-биле «Ренка» деп өөн ойнаан болук уруглаже эмчи айыткан:— бо арай элээдиилери — дөртүү болук-тур, «үнгүүлер», «ийи-бирээлээлер» оске өрөөлдерде — дээш, делгем, чырык өрөөлде ойнаан уруглаже ол бодамчалыг көрүп тура, чугаазын уламчылай-дыр:

— Көргер даап, чаптаачыгаарын! Маңаа келгенде, чогелгиниг чүвелер-ле болгай. Удаазы болзарның кайызы-даа үш харлаар. Ынчан чамдыктарын ада-иези, бистерге кыыгаар чок өөрүн четтиргенин илереткеш, аңгаш бааглар, а чамдыктары... база-ла ленинчи партиязының ачызында Төрээн чуртувуң ёзугуу хамаатылары, бедик мергежилдиг кижилер кылдыр өзе бээрлер... Коллективте 30 ажыг кижи бар. Олар уругларга төрээн уруглары дег ышкаш, а уруглар иезерни ышкаш, чаңчыгып калган. Чамдыкта үнүп чоруптарга безин эдерип, ыглаавыс бээрлер.

Божаан соонда кадыы бакеыраап, бичии уруун уруглар бажыңының азырапкыта берип каан, Т. Кежик-оол дээрзи, аваазы сегизинде үш хар чедир доруга бергеи уруу — Чечектиң аваазы.

Январь 23, 1967 чыл».

Кызылда уруглар бажыңының уруглариның ажаалда, хайтаарлы чүгле үеэүзүде айыттынган чүүлдер-биле кызыгаарлаттынган деп болбас. Кижизидикчи башкы эш Голованова ыңча дээн:

— Мында ам үш чыл ажыктан тур мен. Шынап-ла чаа уруглар-ны «ийи-бирээлеп» турар болгуже чедир дорутуруп алыры белен эвес-ле болгай. Ол өйден эгелээп-ле ажыктыг чаңчыдарга өөредири кижизидикчиниң кол сорулгазы. Чижээлээрге, эртенги гимнастика кылыры, коллективтиг селүүгээри, пластелиндеп дирит амытаннар дураалээри, ниизе-бүрү оюннар, шиилер күүседири, солуун ооңчугалар дыңнаары дээш, оске-даа хемчеглер бичии чаптарның кадык өөрүдеэнге, кижизидилгезинге-даа оңаа ужур-дыылыг.

Уруглар бажыңының ажылывында бүгү-ле чүүлдер чедер, эки даар болза шынга дүүшпес аваар. Чамдык шелер уруун, аам оолун аңаа экпеп хүлээдип каап, чылдагаа-даа үнүүшпес, аңаа баар чүүлдер бар. Ынзыг таварылгада эмер уруглу аңаа чемгерилгеге чаңчыктырып алыры берге болбайын аан. Ынчаңгаш коллектив мындыг таварылгалар турбазын, оңу болдурбазын күзеп турар.

В. МОЛЬБИ.

ЧУРУКТА: Элээди уруглар.
Фото авторнуу.

ХООЧУННАРНЫҢ ЧЫЫЖЫ

Тывага партизан шыгжашкинниинің болган Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичилери районнуң ол-бо чүгүдэн чыглып келген турган. Совет эрге-чагырга дээш, Төрээн чуруттуң хостаалазы болган халаарымчас чоруу дээш демисежил чораан ниилерни чыыны-биле Салчалдай суур хуулээп алган.

Хоочуннарның чыыжын СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары эш Ф. И. Даже ажыктаан болган капитан Драчева ылгыял кылыры-биле сос берген.

Партизаннар М. Хүргүл-оол, Ч. Куулпан, Ада-чурттуң дайынының киржиичизи Д. Одан-оол оларның сактыышкыннарын чыыштыг киржиичилери улуг сонуургал-биле дыңнаннар.

Эрес-маадырлыг чоруун көргүзүп чораан, аңаа үеде үлегерлиг ажылдап турар партизаннарга болган дайынчыларга СЭКП райкомунуң болган райкуускомнуң Хүндүлел бижиктерин тывыскылаан.

Чыыштың соолунде районнуң Культура бажыңының чанында Совет эрге-чагырга дээш, Ада-чурттуң хостаалазы дээш демисселге ажы-тының бергеннерге тураскаалбөы ажыктаан болган аңаа чечектер салган.

С. ТАМБА.

• • •

Шак ындыг сайт Бии-Хем районнуң төөгү Туран хоорайга база болуп эрткен. Оон ажылының бир онза чүүлү — Украинадан келген ачылыр, тыва эки-турачыларның чаңгыс поэтизүлери И. М. Наумов, Н. Т. Кузнецов оларның аңаа киришкеп болуур.

О. ТАРЫМА.

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ХӨЙ ӨЛҮКТҮ

«Тере-Хөл» колхозтуң аңчыларының хуралы болуп, 1967—1968 чылдарда аңнып ажылын чорударының аргазын тутаалашкан. Эртикел чылын аңнып-тывыш планын колхоз чедиишкиниг күүсеткен. 1966—1967 чылда аңныыр сезонунуң үезинде «Тере-Хөл» колхозтуң аңчылары 18606 диңнин, 407 кижи болган оске-даа аңнарны өлүрүп, 33320 рубльдиң өлүүн күрүеге киирер планын 101 хуу күүсеткен.

Колхозта үр чылдарда аңнап, хөй өлүктү күрүеге киирип келген дуржулгалыг аңчылар хөй. Максим Хуужаан 20 ажыг чылда аңнап, чыл бүрү онаалган планын ажыр күүседип келген, ол ышкаш Удуксай Найдан, Доржу Дерма, Чашпай Севек, Семен Седип, херажеп аңчы Кол Чоңдаамба болган өскелер-даа аңчылыбыле хүндүлүг кижилер болган. Назылап кыраан-даа болза, боттарының аңчы дуржулгазын аныяктарга иештередип, күрүеге эвээш эвес орудганы киирген аңчылар Александр Хурбе, Павел Кендеп, Бегзи Даажы болган Эртине Бурят, өскелерни-даа демдеглээри чугула. Аныяк аңчылар Самбыл Сагаачы, Мунаун Сибрин аңнаарының арга-мергежилин шиңгээдип аң, эки аңнап эгелээнивер.

1967—1968 чылдың аңныыр сезонунда «Тере-Хөл» колхозтуң аңчыларыга 20000 диңнин, 450 кижи болган оске-даа өлүктер-биле кады 40 муң рубльдиң өлүүн күрүеге дужаар планны берген. Ол планны чедиишкиниг күүседирин хандырар дээш колхозтуң баштаар чери болган Тере-Хөл сельсоюу аңныыр ажылының белеткелин бан удур чоруткан; аңчыларның кол аңнаар чергеринде 25 бичии бажыңнарын белеткээн, оон иштинде 6 бажыңны чаа тутпан. Сельповуң белеткел чергиден аң-өлүктү өлүрериниң хуусаазын болган диңнинң дужуун тодаргайлаары-биле 5 кезек чергеже үшүшкүннерни организастаан. Оон илереэни болза, бо чылын диңнинң болган оске-даа аңнын кур-чемижин (кат, тоорук, чочагай) эвээш болган-даа болза, диңнинң дужуу эртеп чыдпан хөй болуп турар. Шинчилел чоруткан чергеге шенелде адыышкынның түнелиинде үүлге 10—20 чедир адар диңнер бар болуп турар. Бо чылын диңнээр улустуң ырак чергеже базарларын октябрьның 15-те аъткарарын доктаатказ. Сельповуң баштаар чери аңнынырын ок-чеңсээн четтир кыдыр баш удур белеткеп алган.

Аңчыларның материалдыг сонуургалын бедидеер соруглга-биле 1966 чылдан эгелеп тыпкан ажылындан олчаажык үндүрүүн тырттарын сонсаткан болган аңчыларга тозовка оңун аңныныр үезинде салдарының өртээнден 36 хуулуг чинчеп садып турар.

Колхозтуң баштаар чери бо аңнынырсезонунуң үезинде 100 аңчыны аъткарар. Олардан 70 аңчы нэвбилее, артканнары аът-биле чоруур. Эрткен чылын чамдык колхозчу аңчылар аңнап чоруурда колхозтан аътты, нэвбин халас мунуп, ок-чемнерни берип келгени өөрүнүүг чүүл дээрзин аңчылар демдеглээнивер.

• • •

Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хемде М. Садыы чылдың-на аңнап үнүп, Төрээн чуртка үнелиг өлүктү дужаажын келген. Аңчыларны «Күшаажылдың хостуу» колхозтуң баштаар черинден болуур чогуурум-биле летпивейн келгенин ол шүүлмүүлээн. Юбилейлиг чылда аңчылар хөй олча-оннактыг болуун дээш, колхоз баштаар чери оларга аътгардан берип, диңнээр кижилерни аңдыгаштан белеткеп, күнзээн белеткээрнинге дузалажыр ужурлуг деп, ол бижээн.

Кольск чартык ортулуктуң шинчээчилериниң тывыглары

Географ эртемденниң кандидады Борис Кошечкин удурткан болуп шинчээчилер Кольск чартык ортулукка ийи айдан моолдуг аппас ие дургузунда ажылдап келгеш, сонуургаачыл хөй чүүлдерни тапкан. Поной хеллиң шылгазымга бурунгу шагның амытаннарының — Доштуг ие турар шагда чуртта чораан молтек хевыктары болган артынчыларын илереттингеп. Аңаа 50 муң чыл мурнунда эртеп ол үеде өлгөр-бойдус байдалы бо үедээнинден ооңчок тевриилиг турган. Чартык ортулукту долгандыр делгайларның сугларын шинчап чыдып, шинчээчилер делгай амытаннарының хевирлери — чүүл-бүрү, а оларның чамдыктарының мазо-бодуу ылгы үениң амытаннарыныңдан улуг хемчээлдиг.

Кольск чартык ортулуктуң соңгу телээзы Мурманск ориң кавымының хемнеринің алдын талааларында Сонгу чуктуң соолгу даш чепсек үезинің төөгү мурнундагы киижилериниң турлаглары, чижээлээрге, Териберки болган Хазребётное суурлардан ырак эвесте бар деп чүве шагда-ла билдингир апарган. Мурман черинге бурунгу шагның киижилериниң чурттан чораан истери эрткен чайын Дальне-Зеленецкий муулдурдан болган помор Варзино турлагның чоогундан билдингеп. Дальне-Зеленецкий муулдурну оон элезинниг ориндже улуг обаа хомуру кылып курлеңгы кылдыр артын калган. Бурунгу киижилериң обаа аңаа 2,5 муң чыл хире ие мурнунда кыпластай берген. Оон ырак эвес черден бурунгу киижилериң чепсек кылыр мастерскаязының ормү — кварц бүзүрөдүлери тыылган.

Григорий НАЙШУЛДЕР.

СОВЕТ МИЛИЦИЯНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

1967 чылдың ноябрь 10-да совет милицияның 50 чыл ою болур. Ол хүнге алдар кылдыр ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу чаа почта марказын үндүрген. Маркада ССРЭ-ниң куруне сулде демдээн болган хөй-ниитиниң корум-чурум камгалакчызының портредин биичии өңгүр чараш кылдыр чиraан.

Дөрт көпеек үнелиг чаа марка почтаның маркалар саарылгазында кирген.
(СЭТА).

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ 35 ДУГААР УЧИЛИЩЕЗИ

1967—68 ооредилге чылында немей ооренникчилер хүлээп алыры чарлап тур. Өөренир чүскай эртемнери:

штукатурлар — 7 класс доосканнар 1 чыл ооренир;
аваачылар — 7 класс доосканнар база 1 чыл ооренир;
штукатур-будукчулар — 8 класс доосканнар 2 чыл ооренир.

Училищеге 15—18 харамыларны хүлээп алыр. Хүлээп алдынган бүгү ооренникчилер түскай эртен чедип алыры-биле чергелеттинир, училищеге ниити ооредилге школазынга (8—9 класстарга) ооренир хүлээлгелиг.

Сургуулдар ооренип турган үезинде хүнүүн-не 3 катап халас чемненир, ажылдап, лыпталдың кедер хеп алыр, ниити чурталга чери-биле хандыртынган.

Сургуулдар училищеге киирерде, ооредилгеге хереглеттинер чүүлдер-биле, ниити болган түскай эртемте ооренириниң номнары-биле спортчу хеп-биле (трико, тапочкалар) хандыртынган келир.

Билдирилгениң директориуң адынга бижинир. Аңаа кожар документилери: школа доосказ дугайында хереглел (боду), төрүттүнгенинниң дугайында хереглел (паспорт), кижи бижиктенинин хереглели, медицина шынныглазы (Кызыл хоорайның 1 дугаар поликлиниказындан алыр). ВЛКСМ райкомунзан ооредилгеже чоруткан бижин, шкоданың характеристика, оореникчиге училищеге доостурар дугайында ада-иениң хүлээлгези. 3×4 см хемчээлиг 4 фото-чуруук.

Училищениң адресы: Кызыл хоорай, «Нефтебаза» деп автобус доктаар чер, телефону 21-09.

ДИРЕКЦИЯ.

Кызыл хоорайда чурттакчыларга нуш-аныш тыпсырымның пунктузу тургустунгазы-биле хевбаштыр. Тыва АССР-ниң Министрлер Совуглелиниң нуш-аныш нурлавырларын аныглаар талазы-биле Эргелелиниң чарлап дыңнадыры болза:

а) үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш өске-даа албан организация черлери ажылчын хереглелиниң талазы-биле дыңнадыгларын хоорай пунктузунга үргүлчү кирип турарын;

б) ажыддарын күзээлер, чурттакчыларга ажыл тыпсырымын хоорай пунктузунга аас-биле нийилеп, бижимели-биле-даа билдириишкиннерин кирер. Хоорай пунктуу оларны үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш өске-даа албан организация черлериниве, билир, ниилээр ажыддарын барыылаашап, бүзүредилге бижик тывыскаан чорудар.

Хоорай пунктузу, ажыддарын күзээлериниң билдириишкиннерин субботадан өске ажыл хүнеринде эртенгинин 9 шактан дүштекинин 1 шакка чедир хүлээп алыр.

Хоорай пунктузунуң адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 48, телефон № 33-48.

КИНО

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оңза даалгалар» 10, 12, «Фараон» (1-гн, 2-гн сериялары) 2, 5.25, 8.45 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Хөлүң эжнел, аңнуң» 3, 7, «Даш аалчы» 5, 9 шактарда.

«ЕННСЕЙ»: «Кортик» 10, 12, «Щорс» 2, «Журналист» (1-гн, 2-гн сериялары) 3.50, 7.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Навказна туттурган уруг» 3, 7, «Улуг «бурганның» оолдары» 5, 9 шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, 25-38, завысалгалыг секретарының 23-35, партийжи аныыраа киилизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киилизиниң 37-13, көзээ ажыл-агый киилизиниң 21-47, үлетпүр киилизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көзээ корреспондентилер база совет тургузут болгаш аныыраа киилистерстиң 21-27, иштики информация киилизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун калбейн баргаша 32-75 телефонче полгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуглелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01337.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
16
ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеш

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
21
СУББОТА
№ 250 (6886).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА, РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

СЭКП Төп Комитедиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн демдеглээри-биле 1967 чылдың ноябрь 3-те Москва хоорайга Кремльдиң съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң, Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң байырлал хуралын кады эрттирер дээш шиитпир үндүрген.

Байырлалды шиник уткуур

Совет кижилериниң амыл-ишчи хөлдары тургузунчу улуг үүлени бүдүрүп, Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын, каас-чаражын улам-на байыдар дээш хүн бүрүде чаагай херектерни чөгүдүп турар. Амгы бө хүннер — юбилейлиг байырлаадың бүдүүзу—хайныышыныңыг амыл-херектиң бедик темплярн-биле, чаа-чаа чедишиннер-биле онзалаңып турар. Октябрьның байырлалын уткуп тура кижи бүгүдезим, улуг, бичe коллективтер кылган херээниң өтчёдуп бээр апаар. Ол дээрге бүгү таланың рапорту болуур. Аңаа амаап өстүрген дүмүдүвүс, саап алган судувус, назып тыпкан байлаавыс, тудуп тургуснан хөөрай, суурларывыс дээш өөн-даа хөйну киирип болур.

Улуг Октябрьның дузазы-биле бүгү таланың хосталгазын алган совет кижилериниң чогаадыкчы амыдыының түңнелинде бистиң черивис найгамчык чараш кылдыр сайзыраан. Бо сөстерни фактылар-биле бадытаанының чижээн бистиң аныяк республикадан ап болур. «Авроранық» төөгүлүг дааштаашкыны болуп турар уеле Таңды биле Саянның аразынга чаңгыс-даа хөөрай турбаан. А бөгүнгү Тыванық картазында хоорайларны болгаш суурларны көргүскен демдектерни хөйну билир бис. Ол бүгү аңаа-ла күзел-биле ала-чайгаар бүде бербээн. Хөөрай, суурларны тургузуп, оларны чаагаймыдып алыр дээш күрүне эвээш эвес хөреңгини үндүрүп, муңмуң ишчи кижилер улуг күштүг салып турар.

Байырлалга кижилер каас хевин кедип алгаш келир. Байырлалга хоорайлар болгаш суурлар база каастаныптар. Өске-биле чугаалаарга, оларның эзелери боттарының чурттап турар черлерин аян кижи дерип, сеткиляи өөртүп турар кылдыр чаагаймыдып алыры күзенчиг. Бо талазы-биле хөй ажылдарны кылып келген, кылып-даа турар, моон сөңгээр-даа кылыр-даа апаар.

Түңнел — аңгы-аңгы. Ёзулуг чоргаарлакып болур чедишкиннер чедип алдынган.

Ады-сураа нептеревээн бичии суурлугаштардан эгелээш, улуг хоорайларга чедир—бүгү-ле чурттанчылыг пунктуларда юбилейге белеткел кидин түлүк хайныккан. Воскресниктер болгаш бүгү-ниитиниң шефтээшкиннери организастаттынып, аңаа улуг улустар-биле кады аныяктар, школачылар база идепкейлиг киржип турар. Чер-черде партия, совет болгаш хөй-ниити организациялары чаагаймыдылганың херээн боттарының хөлүнга алгаш, ону эчизинге чедиреринче угланган ажылдарны кылып киргикен. Чижээ, партияның кызыл хоорюзу болгаш хоорлүүсконм сентябрь 27-ден октябрь 27-ге чедир найысыналга чаагаймыдыыга айын черударын шиитпирлээн. Ону шалыпкым удуртуру-биле хоорайда тускай штабты тургускан. Ам ол шиитпир боттанып эгелээн. Хүн бүрү-ле хоорайның шөлдеринде, скверлеринде, аллеяларында ыяш тараан өн-өн кижилерни көрүп болур. Юбилейлиг чылда хөй-ниитиниң күчү-биле 3477 ыяшты, 25 муң хире чадаң ыяшты, 83 муң хире чечекти тарып өлурткан. Тараан ыяштарның аттаалдазын хайгаараалга алган.

Найысылалдың аныяктары чаагаймыдыыга херээнге бедик кодурлуушкүннүг киржип, эвээш эвес боттуг херектерни кылып турарлар. ВЛКСМ-ниң хоорай комитеди чөөкта чаа болуп эрткен пленумунга комсомолчулар болгаш аныяктар бө чугула ажылга ыяавыла бодунуң үлүүн киирерин шиитпирлээш, ону боттандырып эгелей бергеннер.

Бир деңнеш, бедик кодурлуушкүннүг амылдаар болза, чүгле хоорайларны эвээ, харын эң ыракта фермаа төптөрүн, хөөрү турлаглырын, колхоз, совхоз төптөрүн, өскерлиг салбыларын кижиниң ажылдаарынга, чурттаарынга, ынчалыкчылыкка эң тааржымалыг, чараш көрүштүг кылдыр турулгаарынга, чараш көрүштүг кылдыр турулгаарынга эң тааржымалыг

БАЙЫРЛАЛДЫҢ БҮДҮҮЗҮҮНДЕ

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдырала боттандырып, Совет эрге-чагырганың чартым чүс чыл болур ооның байырлалынга күш-ажылчы селектерлиг үжуражыр дээш Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң ажылмышчилери мал ажылының талазы-биле тос айларның дургузуунда чамдык коргузуктерни чедип алганнар.

Малчыннарның коданнарында яштизи-биле ам 21678 баш мал езнаттынып турар ийикпе, азы эрткен чылдан юбилейлиг чылда артельдиң малы 21,6 хуу өскени од. Беш чылдың иёнги чылында чүс баш төрүүр малга онааштыр 88 хураган, 64 бызаа, 93 кулун алдынган. Эрткен чылын хойжулардан чаңгыс Х. Сагды чүс төрүүр хойга онааштыр 93 хураган алган болза, тос айларның дургузуунда он үш кижи төрүүр чүс хойдан-ла 91—107 чедир хураганнарны остүрүп доруктурганнар. Кадарчылар Х. Сагды, Н. Балчый, Х. Люндуп олар чүс төрүүр хойга онааштыр чүстен ерү хураганнарны остүрүп алганын демдеглээри чүтүлө.

Артельдиң экономиказының кол уу мал ажылы, бүгү оруганың 95 хуузу мал ажылындан кирип турар. Малдың амаалга-темээглезин, уксазының экижилдер талазы-биле чогуур хемчеглер албайн келгенивис-биле малдан алыр продукцияны бедиевейн келген. Сүт саалдазы, дүк кыргылдазы болган эът будурери куду болбуттаан. Иниттиниң малының баш санын остүрер, ажаалдаашын экижилдер талазы-биле колхоз баштаар черн, партия организациязы болган кодээ Советтиң күүскому организастыг хемчеглерни соолгу үеде ажыглаан.

Иниттиниң малынга элбек мал чемин болган одек-хонаштарны ышка үткүштүр болеткээр талазы-биле бо чылын чамдык ажылды колхозчу ажыл-ишчилер кыганнар. Сиген болган кок суда белеткээр план 1520 тонна турган болза, 1563 тонна кылдыр күүсеттинген. Юбилейлиг чылдың чайынында кадарчы бүрүзү ондан эвээш эвес тонна сигенни белеткеп алырын дүүлээнип, күүседип алганнар. Чамдык мурнакчы, ажылга кызымак кадарчылар боттарының күжү-биле 15-тен 28 тонна чедир эки шыпаралыг сигенни белеткеп алган. Амгы үеде кыштагларда 388 тонна сигең дүжүрүлгең болган яйн трактор, 2 автомашина мал чеминиң соортулгезин үргүлчүлеп турар.

Колхозтуң малы 87 коданга кыштаар, курлавырда беш кыштаг бар. Чеден ажы кыштагның кажаалары ам бүрүн сеппеттинген. малдың чаш төлү турар 43 кажаанның 38-зин белеткеп каан. Кадарчыларга бо чылын 8 бажыңны, 20 ог ылакын кылын берген. Мал ажылында 104 ог-бүле ажыктан турар. Оларның 81-ри баженнарга, 23-зү өгдерге чурттаар. Малчыннарның чуртталга бажыңнарын, өгдерин септеп чылыглары-биле түскай бригада ажылды шелиикин чорудуп турар. Боомда сүт-биран фермазын электражиткен, малчыннарга ийи чүвар бажыңды, ийи кызыл булуңну тудуп берген. Колхозтуң чазаныга мастерскаязының ажыдажыларны малчыннарга хереглээр бажың, өг иштининг чугула этхерекселдерин чатыг ёаутаар белеткеп берип турарлар.

Кышка үткүштүр белеткел ажылдарын юбилейге үткүштүр доозар дээш бистиң колхозчуларывыс «Мурнакчы» колхозтуң колхозчуларывыс социалистиг чарышка кыйгырган. Чарышка алган үүлээлгелерин күүседир бүгү аргалар бистиң колхозчуларывыста бар, колхоз баштаар черн, партком, кодээ Совет бүгү күштү кыштаглавышкынга белеткелче угландырган.

Малчыннарның материалдыг соонуургазын бедидер соругза-биле колхоз баштаар черн, партком чамдык хемчеглерни ажылдап кылаш, боттандырып турар. Одарлярда малчыннарга аъш-чем болган үлетпүр бараанарның чедирип садыл, ажыл тыловзирин саадатпайн чедирип берип, бедик көргүзүглерге квартал сынында немелде төлевирни тыпсын турар. Үшкү кварталдың түүнелинде 21 анай, хураганнарны мурнакчыларга тывыскан. Оларның аразында хойжулар Н. Балчый, Х. Люндуп, Х. Сагды олар 3-тен 6 чедир хураганнар алганнар.

Кодээ ажыл-агыйда, эң ылаңгыя мал ажылында чедип алдынган чаа аргаларны кончуг кызыы ажыглаш, малдан алыр продукцияны көвүдедир, ооң бот-үнезин чингедир хемчеглерни албайн келген бис. Борта мал амчилери, зоотехниктер кол ролдуу ёйнаар үжүрлүг. Мал ажылында отчёт-учёт биган тургустуулган, түскай эртемниглер, бригадирлер кадарчыларның харысалгазын бедидер талазы-биле ажыл чорутпайн турарлар. Колхозтуң көл зоотехниги О. Мандак харысалга чок ажылдап, малчыннарга зоотехниктиг дуза чедирбейн, малдың чүзүнбаның аарыглары-биле демиселди кошкак чорудуп, эдергилеже кичөөттей салбайн келген. Ооң түүнелинде чаш төл чедир алдынмас, малга караже-когарал болур чорук-тар бар.

Эрткен тос айларның дургузуунда колхозтуң малынган 1065 баш мал яваш-бүрү чылдаганнардан өлүп хорааң. Поданов, Дайгыр-оол, Шорлан, Сагаан, Кызыл-оол, Сайын-оол, Топур-оол олар 240 ажыг малдан колхозту когаратканнар, учёт-отчёт-тун сандаргайы-биле кадарчылар Буура, Кок-оол, Сайын-оол оларның кодамнарындан 34 баш мал ис чок читкен. Харысалга чогу-биле хөй мал чидирген болгаш өлүрген кижилерни ажылдан дүжүрген болгаш колхозка чедирген когаралды төледип турар. Колхоз баштаар черниниң, партия организациязының болгаш мал ажылының түскай эртемниглерининг өөредилге кижизидилгелиг ажылды кошкак чорудуп турарыбыла ажылга харысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арага-дарыже хандыыр чоруктар кадарчыларда бар. Кадарчылар Чымба, Базыр, Контроль болгаш өскелер-даа кышка удур белеткелге кирипшейн, врагалан турда, колхоз баштаар черн дээштиг хемчег албаан. Хойжу Чымба Хертек чайгы семиртилгең багай организастваш, ортумактан куду деңгилелиг хөй хураганны оске кадарчыга үүлээдип берген. Үстүнде коргускен чижектер малчыннар-биле ажылды күштелдиреин, мал ажылында кижилерин эде көөрүн негеп турар апаргаш.

«Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессиларының материалдарын колхозтуң ажыл-ишчилери танышкаш партияның, чазактың ап турар хемчеглерин деткип, Улуг Октябрьның 50 чыл болур ооның байырлалынга белеткелди байырлал бетинде доозарын шиитпирлеп алган, амгы үеде күжениишкинниг ажылдап турарлар.

М. ООРЖАК,
колхоз баштаар черниниң даргазы.

ТОС АЙЛАР ИШТИНДЕ

Бо юбилейлиг чылда комсомолчу аныяктарның фермаларының аразында социалистиг чарыш налбарган. Таңды районнуң комсомол комитеди чоокта чаа ол фермаларның аразында социалистиг чарыштың 9 айлар иштинде түүнелин үндүрген. Бирги черни «Тиилелге» совхозтуң теп № 1 комсомолчу-аныяктар сүт-бараан фермазы алган. Ук ферма ВЛКСМ райкомунуң комсомолчу-аныяктар фермаларының аразынга шилчип чоруур вымпели болгаш Күндүүүг бижии-биле шаңнатнан.

Ферма бо чылдың тос айларында эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, бир инекке онааштыр сүт саалдазын 113 килограмма көвүдеткен. Күүнеге сүт саалдар планын ферма сентябрь айның төнчүзүнде-ле күүседипкен. Ол ферманың 9 айлар дургузунда 273 инээнден саалган суду 343208 литр болган.

Ферманың кызыл булуңу эки дериттинген болгаш ында саанчы бүрүзүнүң алган социалистиг хүүлээлгелери көскү черде астыган болуп турар. Коллективке хүралдар ёй-шаанда эртип, ажаа алдынган хүүлээлгелериниң күүселдезин докладтамал чугаалажып турар. Комсомолчулар даалгаларны күүседип, коллективте эки үүлдериниң инициаторлары апарганнар.

Мурнакчы саанчы Эртек Кандановна Монгуш эрткен чылдың тос айларында инек бүрүзүнден 1446 литр сүттү саалап турган болза, бо чылын ол-ла үениң иштинде бир инектен-не 1830 литр сүттү салган. Чассыг Ондар эрткен чылдыында 281 литр сүттү бо чылдың 9 айларында хөйнү салган. Сендекмаа Ондар. Монгуш Куулар оларның коргүзүглери база эки болган. Бызаа ажаакчызы Чечекмаа Бажың-ооловна Монгуш тос айларның дургузунда бызаа бүрүзүнден 1053 грамм немелде деңзини ап турар.

Инектериниң сүтнүрү ферманың кадарчызы Байырты-Белек Ондардан база улуг хамаарылгалыг. Ферманың бригадири Шаңгыр-оол Ондар кадарчыны эки ажылдыг деп, мактап турар.

«Коммунизминиң хөрели» колхозтуң комсомолчу-аныяктар сүт-бараан фермазы база көскү түүнелдерни чедип алган. Ол ферма бир инекке онааштыр сүт саалдазын 110 килограммга улгатырган. Коллектив бо чайын 100 тонна сигенни, 20 тонна бүрүнү чемге белеткеп алган.

Дуржулга станциязында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазы экижиирининг улуу, шуут куду түүнелдерлиг болган: эрткен чылдың бо үезин-дээ деңнээрге коллектив сүт саалдазын инек бүрүзүнден 160 килограмм кудулаткан.

Районнуң саанчылары бедик көргүзүглерлиг Надежда Клепикова, Римма Камаа, Сара Оюн, Анастасия Трушникова, Лариса Хола, Нина Глазырина, Галина Саная оларга деңнежир ужурлуг.

ЧУРУКТА: Чедерде № 1 теп сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи ЧАССЫГ ОНДАР. Тос айларның түүнели-биле алырга, ол бир инекке онааштыр 1496 литр сүттү саап алган.

Сөзү болгаш фотозу О. ТАРЫМАНЫЫ.

„Шынның" материалдарының изи-биле

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Тараа — ол дээрге кижилерниң кызымак күш-ажылының түүнели, күүнеге, чонга алдын фонд. Ону камгалап хайгаараар чорук бүгү-ниитининг хөрээ. Бо чылын тараа чаагай үнген, ону чогуур ёйүнде ажаан четпикпейн турда, чамдык кижилерниң хууда малы хайыра чокка үрегдеп турарын илереткен чагааны редакция алган. Ол байдалды дарый чайладыр хемчегни алыры-биле, ук материалды Улуг-Хемниң Баян-Кол кодээ Советче шилчиткен турган.

Кодээ бижикчиниң илереткен фактызын хынала бадыткаан. «Х Улуг хураль» колхозтуң Кара-Талда, Кара-Бүлүүда тараазын Б. Дурбүлек, Ч. Доржу, А. Биче-оол, О. Чолдак-кыс, Б. Доржу, Д. Дукурмаа, С. Доржу база өскелериниң-даа малы каш удаа чаза базып будаңнаан. Бо айтырыгны кодээ Советтиң күүскомунга чугаалашкаш, бүрүүлүг кижилерге торгаалды онааган, ооң түүнелинде 1010 рубль колхозтуң хөреңгизинге эгиттинген дугайын, күүском даргазы эш М. Амыртаа редакцияга дыңнаткан.

Өлүк тывыжын арбыдадыр

Коммунизминиң материал-техниктиг базазының тургузуушкуну болгаш ажылчы чонналрның материалдыг чаагай чоруунуң докладтамал өзүлдезин чүртүүң ең ыракказ булуңнарының бойдус байлаан база долузу-биле ажыглаарын негеп турар. Ан, өлүк, кат, тоорук, балык болгаш бойдустуң өске-даа байлактары-биле элбекшилдиг Тожу районнуң бо талазы-биле перспективазы кайгамчык. Тус черниң эгээртинмее байлаан ажылагыйжы ёзүүлүг ажыглаары районнуң бүгү ынчыларының болгаш балыкчыларының хүндүлүг хүүлээлгези бооур.

Бойдус байлаанын талазы-биле Тожу түгле республикада эвес, харын бүгү Совет Эвилелинде сурагдыг черлерниң бирээзи. Ол байлакты белеткеп турар ажыл-агыйның дугайын чугаалаар бетинде өлүк, кат, балык белеткелиниң чамдык айтырыгларын тайылбырлаксадым. Чүнүң-даа мурнунда бистиң районувуста диниг, киш дээш өске-даа өлүктү какпалап, дузактап, маспактап өлүреринче онза кичээнгейни салыр херек. Районнуң ынчыларының бо арганы ажыглавайн турары кончуг четпес. Ону канчаар ажыглаарының дугайын тайылбырлап турбайн, ооң күүнеге болгаш ынчының бодунга-да кайы хире ажыктын чугаалаарга-ла четчир. Чаңгыс-даа балык чок кештиң шынары эки, үнези улуг болгурундан ангыда, аннаашкынның бо хевири ынчыгада улуг шүүдел чок, чиик болур. Бистиң колдеривисте өзүп, көвүдээн ондатраны боолап өлүрерин черле бир янзы көрзе чогуур. Бо ынны какпалап, дузактап өлүрүп турар ынчылар районда каш-ла санныг. Оон ынчыда кат, балык болгаш моогүнү суурлар чоогундан белеткеп турарывыс шын эвес. Ырак черлерге четпейн турарывыстан, бойдустуң байдалы таарымча чок болган чылдарда, ол продуктуларның күүсеттинмейн баары таварылга эвес. Кат-чимистиг ырак черлерге чедип болурунуң бүгү аргалары бистең бар, Аңаа самолёт, вертолёт, танкетка, иви, ат дээш транспорттуң өске-даа хевирлерин ажыглап болур.

Тожунуң коопанныыр ажыл-агый черинин тывыкчылары юбилейлиг чылда алган социалистиг үүлээлгелерин алдарлыг күүсеткен. Ниити түң талазы-биле чыл планы ажыр күүсеттинген. Тодаргайлаарга, эрткен тос айларның планы 188 хуу күүсеттинген ийикпе, азы 376,7 мүң рубльдиң продукцияны күүнеге дүжаатынган. Ажыл-агый 90 мүң рубль арыг орулгалыг болган.

Амгы үеде хүннүң чугула айтырыгы — өлүк тывыжы. Бо чугула кампанияга белеткелдиң эки болганын демдеглээр херек. Аңнаыр сезонунуңу белеткелинге көрдүнген 17 мүң ажыг рубльдиң 12 мүңү ажыгдаар ёй-шаанда эртип, ажаа алдынган хүүлээлгелериниң күүселдезин докладтамал чугаалажып турар. Комсомолчулар даалгаларны күүседип, коллективте эки үүлдериниң инициаторлары апарганнар.

Мурнакчы саанчы Эртек Кандановна Монгуш эрткен чылдың тос айларында инек бүрүзүнден 1446 литр сүттү саалап турган болза, бо чылын ол-ла үениң иштинде бир инектен-не 1830 литр сүттү салган. Чассыг Ондар эрткен чылдыында 281 литр сүттү бо чылдың 9 айларында хөйнү салган. Сендекмаа Ондар. Монгуш Куулар оларның коргүзүглери база эки болган. Бызаа ажаакчызы Чечекмаа Бажың-ооловна Монгуш тос айларның дургузунда бызаа бүрүзүнден 1053 грамм немелде деңзини ап турар.

Инектериниң сүтнүрү ферманың кадарчызы Байырты-Белек Ондардан база улуг хамаарылгалыг. Ферманың бригадири Шаңгыр-оол Ондар кадарчыны эки ажылдыг деп, мактап турар.

«Коммунизминиң хөрели» колхозтуң комсомолчу-аныяктар сүт-бараан фермазы база көскү түүнелдерни чедип алган. Ол ферма бир инекке онааштыр сүт саалдазын 110 килограммга улгатырган. Коллектив бо чайын 100 тонна сигенни, 20 тонна бүрүнү чемге белеткеп алган.

Дуржулга станциязында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазы экижиирининг улуу, шуут куду түүнелдерлиг болган: эрткен чылдың бо үезин-дээ деңнээрге коллектив сүт саалдазын инек бүрүзүнден 160 килограмм кудулаткан.

Районнуң саанчылары бедик көргүзүглерлиг Надежда Клепикова, Римма Камаа, Сара Оюн, Анастасия Трушникова, Лариса Хола, Нина Глазырина, Галина Саная оларга деңнежир ужурлуг.

ЧУРУКТА: Чедерде № 1 теп сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи ЧАССЫГ ОНДАР. Тос айларның түүнели-биле алырга, ол бир инекке онааштыр 1496 литр сүттү саап алган.

Сөзү болгаш фотозу О. ТАРЫМАНЫЫ.

ӨӨРЕДИЛГЕЖЕ ЧҮТКҮЛ

«Өөренир, өөренир база катап өөренир». Улуг Ленинниң бо кайгамчык чагыы бистиң ажыл-ишчи кижилеривистиң амыдыралының чарылбас кезии болуп, эртем биллиг чедип алырынче оларны улам-на хөйнаът кылырил, чаа күштү немеп турар. Шынап-ла биллиг чедип алырының бүгү таарымчалыг аргалары бисте бүрүн бар.

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткому бо чаа өөредилге чылында коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң өөредилгезин организастыг эгелээн. Бо айның эгезинде марксизм-ленинизмниң үндезиннерин болгаш политиктиг экономиканы өөренир школалар ажылдап кирипкен. Оон-биле кады фермаларда болгаш бригадаларда СЭКП ТК-ниң Тезистерин өөренирин үргүлчүдевишаан.

Бо чылын совхозтуң коммунистеринден безин 80 кижи политиктиг чырыдыышкында хаара туттунганы кижилерниң биллиг чедип алыр дээш оралдажыышкыны улгатканының херечээн болгур.

С. ОЙДУП-ООЛ.
Чөөп-Хемчик район.

Эки организастаан

Эрткен өөредилге чылында «Сүт-Хөл» совхозка аныяктарның политиктиг өөредилгезин удуртур чамдык пропагандистерни эки шилип албаанының харааглындан Суг-Аскының эмнелгезинге болгаш түскай школага тургустунгулаан «Кругозор» деп бөлгүмнер тараглай бергилээн болгай. Бо өөредилге чылында шиндыг чоруктарны болдурбас дээш, совхозтуң комсомол комитеди боттуг хемчеглерни алган: эрткен өөредилге чылының түүнелдерни комитеттиң бюрозунга, тус-тус эге организациляларга чугаалашкан, пропагандистер Куулар Экер-ооладуң, Монгуш Орлан-ооладуң болгаш өскелериниң-даа дуржулгазын аныяктарның өөренип турар бөлгүмнеринге нептередирин шиитпираан.

Бо өөредилге чылында политиктиг бөлгүмнерде болгаш клубтарда 650 ажыг аныяктар хаара туттунган. ВЛКСМ-ниң төөгүзүн өөренир болгаш өске-даа бөлгүмнериниң кичээлдерин эрткилээн, анаа өөренир соонуургалдыгларын баштайгы кичээлдерден чыдагаан чок ооалдаанныар чок болган. Бо чүл дээрге, чаа өөредилге чылын эрткен чылгызындан организастыг эгелээнининг барымдаавы болуур-дур.

Б. ОНДАР.
Чөөп-Хемчик район.

Шупту өөренир

«Чодураа» колхозта партия организациязы чаа өөредилге чылында коммунистериниң болгаш колхозчу активтериниң өөредилгезин оларның эртем-биллиин барымдаалаан организастаан. Чижээ, колхоз төвүнде марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школада түскай орутмак эртемниглерни болгаш бедик биллиглиг активтерни хаара туттан. В. И. Ленинниң ооңчу намдарын, политиктиг эртемнерниң үндезиннерин өөренирин ийи черде организастап тургускан. Колхоз төвүнден ыяктта малчыннарга үш кезек черге зоотехниктерни чорударын планнаан. Анаа ийи хойжу бригадларның болгаш инек фермазының амыл-ишчилери кирген. Оларның өөредилгезин мал эмчилери башкарар, оон-биле кады партияның, чавактың үндүрүп турар шиитпирлерин, делегей байдалының дугайын оларга таныштырарлар.

Ч. ДАЖЫВАА.
Тес-Хем район.

ЮБИЛЕЙ БҮДҮҮЗҮНДЕ ӨӨРҮШКҮ

«Венера-4» совет автоматтыг станциязы Венера планетада чеде берген деп өөрүнчүг медээ бүгү делегейде тарай берген. Совет эртемниң база бир чайыннанчак чедиишкинниг совет улус хамы чоргаарлаавын турар.

Совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгаранғай тиилелгези улуг юбилейниң бүдүүзүнде чедип алдынганы чүден артык өөрүнчүгдүр. Советтер чуртунуң ол кайгамчык эртемденнеринге, инженерлеринге ажылдакчыларынга оларның улуг чедиишкини дээш өөрүп четтириишкинниң сестерик чүректиң ханызындан илереттим.

С. ХЕЛМЕР-ООЛ.
Кызылдың башкы пистиитулуунуң физика-математика факультединиң башкызы.

Депутат-биле ужуражыышкын

«Сельхозтехниканың Тес-Хем салбырының кызыл булуңунга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Серенмаа Маңзырыкчимовна Байырлоол бодунуң сонуукчулары-биле ужуражыышкан. Эш Байыр-оол СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң түүнелдериниң, ооң амыдырал-биле холбаашкынның база ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиларының материалдарының дүвайында чугаалаан, орта хемаарыктыг республиканың база районнуң амыдырал байалдарындан тодаргай чижектерни айыткан. Чижээрге, Самагалдайда коммунал ажыл-агый черинин шугуму-биле бирээзинее-ле ийи аал ишти чурттаар бөө, «Сельхозтехниканың» шугуму биле бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киргеп болгаш ам дөрт аал ишти чурттаар чаа чурттарга бажыңым «Сельхозтехниканың» тудугжулары удаавас тудуп доозар деп турар. Ол ышкаш 50 олуттуг уруглар сады чоокку үеде ажыглалга кирер, 1968 чылда 300 янзы олуттуг чаа клуб тутунар.

Ооң ынай эш Байыр-оол сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чоруткаңындан районнуң ажыл-ишчилери чүнү алырыл дээрзинге докладтаан. Районнуң шиитпирлеринде 131 ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар улгаттырган малың төлевирин алырлар. 136 пенсионерлериң пенсилары немежир.

Республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге партияның болгаш чазактың дугаланчыгын депутат демдеглеп чугаалаан, республиканга келир үеде болур чаартылгаларга докладтаан. Шүүрмактың үлетпүр комбинадын чаартып, ооң чылда продукция бүдүрер күчүзүн улгаттырар. Коммунал хандырылга министерстволунуң шугуму-биле Самагалдай суурлу чаагайжыдарынга бердинген хөреңгиден ам 19 мүң рубль шиңгээвип алдынган. Ол ышкаш Эрвин — Кызыл аразынга электрге шугуму ажыдары көрүүнүң турар.

«Сельхозтехниканың салбыры III-ку кварталдың планын 107 хуу күүсеттесе-даа, чамдык коргузуглерге хожудан турарым эш Байыр-оол демдеглээн. Бар четпестерни ёдип алырының чамдык аргаларын айыткаан, ол районнуң бүгү ажыл-ишчилерин юбилейлиг байырлалды төлептиг үткуурунче кыйгырган.

П. АРТАМОНОВ.

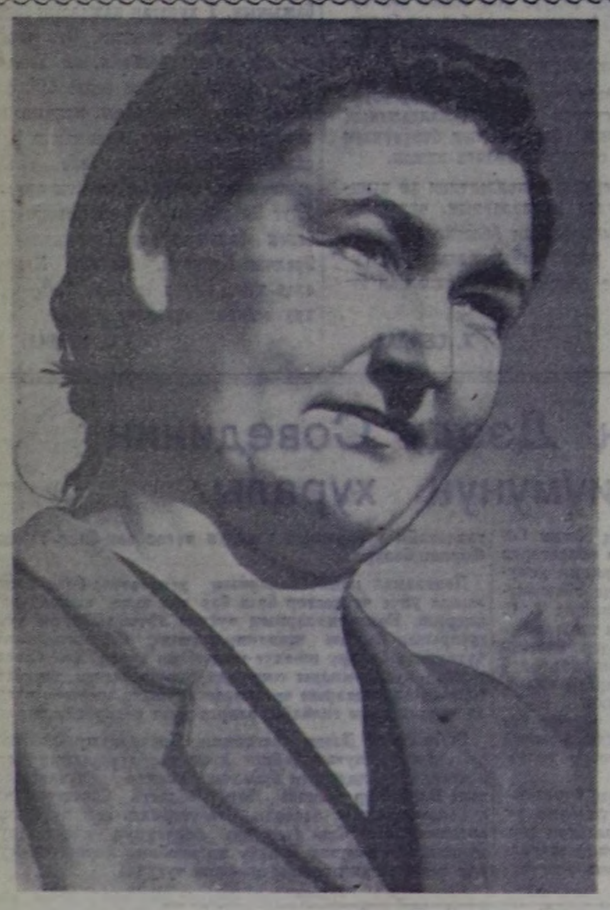

Алина Трофимовна Боровикова Тандының «Россия» совхозтуң библиотеказында ажылдап турар. Библиотекарының дугайын арыгбажыңчылар мактап чугаалажыр. Дүүгүт ажаан алышкымының үезинде ол хову турааглырынга доктаамал барып, даймчы хуудустарны үндүрүп келген.

ЧУРУКТА: Библиотекарь Алина Трофимовна Боровикова.
Ш. Федоровтуң фотозу.

1967 ч. Октябрь 21.
ШЫН
2-ги арын

Малчынга бажың херек

«Элегес» совхозтуң үшкү салбырында он ажыг кодан шээр малды, үш, дөрт кодан бода малды ажаап турар. Ынча малды ажаап турар малчыннарның чурттаага амыдыралынче совхозтуң дирекциязы, ылаңгыя салбыр эргелекчизи эш В. Ширяев шоолуг кичээнгей салбайн турар. Малчыннарның чамдыызы кыштың соогунда ам база соок өглерге кыштаар. Бир эвес чыл бүрүде ийи, үш хире чурттаага бажыннарын немей тудуп турган болза, малчыннар өгге кыштаарындан чайлаан турар ийик.

Эрги-даа бажыннарны септеп ажыглаар болза, кыжын өгден черле дээре болгай. Ындыг турбуже, салбыр эргелекчизи эш Владимир Ширяев эрги бажыннарны шуут үзүткап турар үүл бар. Чижээ, Элегес хемниң унунда Дөргүн-Арыгга турган бажыңны ферма төвүнге көжүрүп экелгеш, ажыглаага киргээн, чүгле одаалгага ажыглаттынган. Эрткен чылын суурга турган бир бажыңны Суходол деп черде кыштагга аппаргаш, түтпайн турдала, ооң сеги безин чок болган, улус төгчеглеп каапкан. Мынчап турган, малчыннарны канчап бажыңнар-биле хандырарыл?

«Элегес» дээрге Тываның төөгүдең бээр турган бажыңны ферма төвүнге көжүрүп экелгеш, ажыглаага киргээн, чүгле одаалгага ажыглаттынган. Эрткен чылын суурга турган бир бажыңны Суходол деп черде кыштагга аппаргаш, түтпайн турдала, ооң сеги безин чок болган, улус төгчеглеп каапкан. Мынчап турган, малчыннарны канчап бажыңнар-биле хандырарыл?

«Элегес» дээрге Тываның төөгүдең бээр турган улуг ажыл-агыйы-дыр. Ооң экономиказының кол ёглаңышкыны — укса-ажыдылгалыг хөй ажылы. Бир төе ындыг болганда, хойжуларның кыштаг бүрүзүнге эки бажыннарны тудар херек. Тудуг материалыбиле байлак Таңды даанын чанында болганда, бо айтырыгны черле шиитпирлеп болур.

Б. НАМЧЫЛ.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНЕР

Бистиң чуртувуска социалистиг ниитилел тургузуу тургустуганывыздан бээр бежен чыл болур хүн чоокшулаан тудум-на, совет кижи бүрүзүнүң чүрээ өөрүшкү-биле долуп, ол улуг байырлалга төлептиг ужуражыр дээш, улам кызымак ажылдап турар. Ындыг болур ужурлуг-даа: коммунистиг ниитилелди тургузар орук-биле чонну баштап орар ленинчи Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазаанга чонның чоргаарааы кызыгаар чок.

Бо улуг байырлалга төлептиг күш-ажылчы чедишкиннер-биле ужуражыр дээш, бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышка бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери база идепкейлиг киржип, юбилейлиг чылда алган социалистиг үүлээлгелерин күүседиринге чамдык өөрүшүт түүнелдерни чедип алган. Оон кескү хереңизи чоокта чаа коллективке партия райкомунуң болгаш райүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш 100 рубль түңүг акша шаңналдыг октябрьның баштайгы декадазының түүнелинде тывысканы болур.

Ажыл-агыйның бүгү тарылга шөлү 10400 га, ооң иштинде мол культура кызыл-тас 7400 га шөлдү эзээн. Бо хүнге чедир совхозтуң тераажылары ол бүгү тарылга шөлүнүң дүжүдүн ажаап алырын доозуп, тараа культураларының га бүрүзүиден ортумаа-биле 10,5 центнер дужаттыг ажаан алган. Күүнеге 720 тонна тараа садар планныг тургаш, 2000 тонна тарааны садар хүүлээлгениг ап, ол үүлээлгеин бо үеге чедир 1946 тонна чедирип, күүнеге тараа дужаавадазын үргүлчүлеп турар бис, ынчашташ ол хүүлээлге ажыр күүсеттинер дээримге бижыг бүүрөл бар. Кезиир чылдың тарылгалыгга үрезин четчир хемчеглиг-биле үрдүнгеп, ону ам арыглап турар. Бистең 3000 тонна янзы-бүрү мал чемнери белеткеттинген. Эрткен чылын белеткээн мал чемининден бо өлээн хөй.

Бо чылын 3000 га черниң чайгы аңдарылгазын чоруткан, а күзүн 7400 га ашыстыг аңдарар планныг бис. Бо үеге чедир ооң 3700 ажыг газы аңдарттынган. Аңгыс аңдарылгазын дүргедедир соругза-биле, дужут ажаан алышкымының баштайгы хүннеривиден эгелээш, сэваң болуп, сараттаар түскай механизастаан ийи звенону тургускан. Ажаан алышкыны доозулганы-биле, аңгыс аңдарылгазы дүргедээн.

Бо бүгү күскү хову ажылдарын чедишкиннинг чорударынга баш удур ажылдап кылган материалдыг соонуургал болгаш мораль талазы-биле деткиир хемчеглер дээштиг салдарлыг болганын демдеглээри чугула. Ажаан алышкыныың баштайгы чедя хонуунда нормазын ажыр күүседип келген комбайнерге докладтавынган ажыл төлевирине немей га бүрүүг дээш 0,5 кг тараанны, а сезонда 300 га черни ажаар нормаңы хуусаа бетинде күүсеткен комбайнерге 4 центнер тараанны халаска бээрн көрдүнгеп, а беш хонуктар санында нормаңы доктаамал ажыр күүсединн келген комбайнерге 5, чолаачыга—3 рубль түңнүг акша шаңналдын база тыпсып турган. Комбайнерлерге бир тонна чедир тараанны күүнүе ортаабиле садарын база көргеп. Сабаң бөлөр ажылчыннарга нормазын ажыр күүсединн келгени дээш ажыл төлевирининң 30 хуузу немелде төлевирнин, 2,5 тонна чедир сабаңны халаска бээрин, 500 кг чедир тараанны күүнүе ортаа-биле садарын доктаатган.

Трактористерге аңдарган га бүрүүг дээш августа 2 кг, сентябрьда 1 кг чедир тараанны сөдөр болгаш аңдарган черниниң эки шынарын дээш ажыл төлевирининң 50 хуузу чедир немелде төлевирнин бээр.

Ажыл-агыйның хову ажылдарын чедишкиннинг чорударынга баш удур ажылдап кылган материалдыг соонуургал болгаш мораль талазы-биле деткиир хемчеглер дээштиг салдарлыг болганын демдеглээри чугула. Ажаан алышкыныың баштайгы хүннеривиден эгелээш, сэваң болуп, сараттаар түскай механизастаан ийи звенону тургускан. Ажаан алышкыны доозулганы-биле, аңгыс аңдарылгазы дүргедээн.

Бо бүгү күскү хову ажылдарын чедишкиннинг чорударынга баш удур ажылдап кылган материалдыг соонуургал болгаш мораль талазы-биле деткиир хемчеглер дээштиг салдарлыг болганын демдеглээри чугула. Ажаан алышкыныың баштайгы чедя хонуунда нормазын ажыр күүседип келген комбайнерге докладтавынган ажыл төлевирине немей га бүрүүг дээш 0,5 кг тараанны, а сезонда 300 га черни ажаар нормаңы хуусаа бетинде күүсеткен комбайнерге 4 центнер тараанны халаска бээрн көрдүнгеп, а беш хонуктар санында нормаңы доктаамал ажыр күүсединн келген комбайнерге 5, чолаачыга—3 рубль түңнүг акша шаңналдын база тыпсып турган. Комбайнерлерге бир тонна чедир тараанны күүнүе ортаабиле садарын база көргеп. Сабаң бөлөр ажылчыннарга нормазын ажыр күүсединн келгени дээш ажыл төлевирининң 30 хуузу немелде төлевирнин, 2,5 тонна чедир сабаңны халаска бээрин, 500 кг чедир тараанны күүнүе ортаа-биле садарын доктаатган.

Шмак, зоотехниги эш Баханова) 341, Малиновка салбыр (зоотехниги эш Албашин) 90, а инниги совхоз 152 кг эвээжеткен. Сейбн сүт-бараан фермазының коллективи бо коргузуглер 86 кг ковүдеткен. Чаңгыс-ааш негеделиг, хөндырыгалыг, шуут-ажылдың байдаадары база домей сүт-бараан фермаларының коллективтериниң бо кол коргузуглери чүге ап-ааны болганыл? Хамык ужур күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаанывда.

Совхозтуң дуржулгалыг хойжулары И. Доржу, В. Сундуй, М. Чимбин, А. Даржаа олар алган хүүлээлгелерин чедишкиннинг күүсединн, төрүүр чүс хойга онааштыр 96-дан ору хураганны менди ап, хой бүрүүзүнден 3—3,2 кг дүктү кыргып алган, кышка эки белеткеннн алганнар. Чаңгыс-ааш фермазының малчыннары бодүүн болгаш будук-бүрү чемнерни кыштаанда четчири-биле белеткеп, ында тутканн үш чаа хой кажааларын чылыглап доозуп турар. Малчыннар чунар бажыңны болгаш малчыннарның кыштагларын септеп дооскан.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң юбилейлиг чылда алган социалистиг хүүлээлгелериниң чер болгаш мал ажылының продуктуларын күүнүе садар талазы-биле кол коргузуглериниң күүселдези-биле чергежештир, чурттаага, культура албан черлериниң тудуларының, нотаанчыдыга талазы-биле хүүлээлгели база күүсеттинин турар. Совхозтуң тудужулары-биловзинге-ле ийи аал ишти чурттаар 7, бир аал ишти чурттаар 4 бажыңны тудуп доозкаан, оларның тозун малчыннарга берген, 3 ин ыял булуңну тудары хүүлээлгеде кордүнгеп, ооң иинин байырлалга чедир ажыглаага кирер. Оларның бирээзи Тарлаг-Аксы суурда 1922 чылдың октябрь 29-та ТАРН-ның бирги тургузукчу Чөвүлел хуралы болуп эрткен ыяш бажыңга ажыттынар. Амгы үеде ол бажыңны чаартылгаларга чедир кап-сан хонуктар арткан. Совхозтуң ажыл-ишчилеринге ажаа чүгле ниитининң күш-ажылынга чедишкиннинерби-ле эвес, харын ама-хуу чурттаагынга чаа чүүлдерлиг, өөрүшкүүтүүтуурунга белеткевиш турар.

С. ЛИХТИН.
Бии-Хем районтуң «Ооке совхозунуң директору.

Чадаананың дагжыларында

Чадаананың хомүр-даш разрезинің коллективи әрткен үе айларның бүдүүлге программазын чедиишкиннир күүсеткен. Дагжылар планнаазынга немей барык 9 муң тонна одалга материалын казып тыпканнар. Бир тонна хомүр-даштың бот-үнези 38 копеечке чиигээн. Коллективте казбаргаң социалистиг чарышка Александр Доидукка удурткан хомүр-даш тыныжының бригадазы тиилекчи болган.

Бүдүүлге даалгазын күүсетиишкин разрезти кыштың үеде ажылдаарынга белетизер соруулганы мында база чедиишкиннир бот-тандырып турар. Разрезтиң бодунда потельалының чымыжынга четкизиниң, гаражтың бүгү турүүлгалары кыжын эки ажылдаарынга белететтиптеп. Гаражка үйн машинаны немей киирер кылдыр алгытказ, артык эжиктерни дуглап каапкан. Дег ажылын кылыр бүгү механизиперниң кыштың үеде ажылгазы кыыр-чыар материалдарын база белетеп алган. Бо ажылга механиктиг пехтиң ажылдакчызы Александр Фрелеико, санитехиик Кад-оол Самбуу, кочегар Георгий Ильянов идепкейлиг киришкеннер.

Ол шыкаш шахтёрлар сууруида хой-иитиниң черлери — науб, уруглар сады база кышка бүрүн белеткеттиптеп.

БИСТИҢ КОРР.

Кырганнарның өөрүшкүзү

Эрзин районунуң Бай-Даг сууда ажылчы чон СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң материалын маселелиы-биле таныжып турар. Бай-Даг сее чыл школазының башкылар коллективи агитаторлап турар бажыңнарында болган сууда чонга бесседаларны чорудуп турар. Чоннуң материалдыг чаагай чорууп улам ыпай экижидер соруулганы салып, пенсия пособиезин экижидерни дыпнаап, кырганнар: 72 харлыг Суваң Самя, 71 харлыг Хорлуу Кылаң, 61 харлыг Ёнзак Серенмаа олар «бо үениң магалыкы, күүсете азыралдып карантадыл чоруур кайгамчык чаагайны» деп чугаалап турганнар.

Ол шыкаш Бай-Дагда бүгү ажылчы чон СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумун докладын улуг өөрүшкү болган чоргаарал-биле утхуп, хүлээп турар.

К. БИЧИП-УРУГ.

Күштү немеп турар

Арын шыраймыда омак-сергек хүлүмзүрүг, оюн баштап чугаа-соottуг улуг, биче назылыг колхозчулар Ийи-Тал сууның делгем клубунга чыгып келгеш, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин танышканнар.

Колхозчулар совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бөзидер дугайында партияның, чазактың шиитпирлерин ийи-биле түүжүүрүп деткиишпээн. Совет эрте-чагырганың алдарлыг 50 чыл оюнга чедиишкиниг ужуражкы, тараа ажаан алышкының дүрген дөзуун, келир чылга четчир эки шынарлыг үрезиниерни уруи алыр болган малдың кыштагладышкынынга белеткелди эки шынарлыг дүрген чорударын хүлээшгеш, ажылдап киришкеннер.

А. СОСКАЛ.

Үрезин арыглаашкыны

Улуг-Хем районунуң Ак-Туруугда келир чылдың тарылгазынга ажыглаар үрезиниң арыглаашкыны эки чоруп турар. Теп шаңда дөгере аныяктар ажылдап турар. Бо хүиперге чедир 150 тонна үрезин арыглаттынган. Арыглаашкын юбилей бетинде бүрүн доостур. Аныяктардан В. Доржу, А. Седип болгаи оскелер-даа эки ажылдап турар.

Н. ШОЙДАА.

Аалчыларга ачы-дуза

Хову-Аксы сууруа келгеннериниң хонар, чурттаар черинии дугайында мында аалчылар бажыңының коллективи, оон эргелекчизи Кара Кыргысовна Чанзан-оол доктаамал сагыш салып, келгеннерии эттиг, ээлдек хүлээп албышаан, тур-даа када болза оларның чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Коммуналыиа кудумчузунда ийи каът гостиницца Хову-Аксыга келгеннериниң баштай баар-ла черн ол. Аиаа кире бээрге, чаигые болгаи хей-даа кижилерге таарыштыр кылган өрөөлдер кезээде арыг-силиг, сагыпка өөрүшчүг болур. Айда оргулаа-биле 500 рубль оруига киирер планны чамдыкта 600—700 безин чедириптер.

Ч. СОДУНАМ.

ПАРТИЙЖИ ПРОПАГАНДАНЫҢ МАССАГА ДЭЭШТИИ

Юбилейлиг чылда бистиң Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында болган бүдүүлге албан черлеринде партия, «Билиг» иитилелиниң эге организациялары лекторларның пропагандистерииң ажылын элээи эжиктеп.

Лекция пропагандазының талазы-биле ажылчы чоннар оргулугуна «Мурнакчы» болган «Кара-Хөл», «Малчын» колхозтарда «Билиг» иитилелиниң эге организацияларының роли коскү черии эзлеп турар. Олар коммунистиг тургузуушкуниуң теориязының болган практиказының ең чугула айтырыгларын, чурттуң иитиидэ чаа-чаа болуушкуиларын болган чедиишкиннериниң дугайын ажылчы чоннарга үргүлүг таныштырарлар.

Партияның идеологтуг ажылын чон оргулугуна күштелдиреринге СЭКП ТК-ның Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга Тезистерин районнуң улурtуучу кадрларының болган пропагандистерииң, лекторларының ажыл-чорудулгазынга ажаок улуг байлак документ болуп турар. Ынчангаш СЭКП ТК-ның Тезистериие Тээлиниң Культура бажыңынга болган «Кара-Хөл» колхозиик, оске-даа черлерге организастаи эрттиргилээн, ажылчы чоннарны калбла-биле хаара тутиан теоретиктиг конференциялар утказыпиарының талазы-биле бедик идейлиг артиилээн болган чоиға улуг салдарны чедирип турарының бот-тут хереглиэ болур.

«Малчын» колхозта «Билиг» иитилелиниң организациязы парткомбиле кады Каргы-Бажыңнар, Доолайлыгда, Бөрлык-Бажыңнар, Ак-Адыр, Шегетейлер, Мугур-Бажында турар болуук малчыиларже иитиелчилерии, лекторларны аътхаргылап чорутукулаан. Олар ацаа берип СЭКП ТК-ның Тезистерии, бүгү делегей байдалының дугайында лекцияларны, бесседаларны кылганы ыиаашкыларының хичээнгейии хаара тутиан.

Массалар оргулугуна идеологтуг ажылды чорудары, марксизм-ленииизмиииң идеязын могат чокка пропагандалаары партия организацияларының организаторлуг ажыл-чорудулгазындан кол хамаарыжыр. Бо талазы-биле «Мурнакчы» колхозтуң партия эге организациязы, «Билиг» иитилелиниң эге организациязы лекторлар, пропагандистер-биле доктаамал ажылдап, бригадалар, фермаларда, ыракку черлерде малчыинарга дуржултулар лекторларны докладтарын быжыглаан. Оларның ажылын база контрольдап турар. Олар чүгле лекция, беседа, политинформациялар кызыры-биле кызыгаарлаттынмайн, хамаарышкан бригада, фермаиың иити ажылын кады харылаан, иида байдал бичии-ле кошкаар болза, ону ол лекордан, пропагандистеи шыпкызы-биле айтырып, ажылды бедик дейиелге тургузарын оои иегээрии чурумчуткан.

Партийжи организастыг болган партийжи идеологтуг ажылды күштелдиргениидеи «Мурнакчы» колхоз юбилейлиг чылда алган социалистиг үлүзүтгезин бүгү тала-биле үлегерлиг күүседнп келген. Иитиниң малының баш санын остуруп, малдың чаш төлүн камгалап алырын ковутетиишаан, продуктулуун бедиткеп. Күрүнеге эът садарының чыл планын 100 дүктүг 104 хуу, сүттүн квартал плавын ажыр күүседип, школавың уруглар болган эмнелге, культура албан черлериниң септелгезин эки чорудуп, 1967—68 чылда четтир одаар ыиаты белеткеп, суур чаагайжыдылгазын үлегерлит чорутткан. Ол дээш СЭКП райкомунуң, райкүүскомиуң ажыл-агыйлар арагында шилчип чоруур тутуи бо хүиперге чедир быжыт тутушаан. Кыштагаашкынга белеткелдп барык доозар чыгаан.

Бо бүгү партия организациязының масса-политиктиг ажылында шиитпир талазы-биле улуг асперилелерии болган чартылгаларны болдурун турарының тодаргай барымдаазы болур.

Районда ең-не хоочун агитатор, пропагандист болган лектор Хертек Чүдекеевна Кудуруккайның дурмулгазы дыка болуп: ол улустарының пазы-харының пайы-биле, аныяктарга, уругларга, кырганнарга болган пөрөөжеииерге бүдүрүлгеде ажылдап турарынга таарыштыр ең-не амыдыралчы бүү-биле иителюлерии, бесседаларны чорудуп турар. Ол чорун бүдүрүлгеиин мурнуида салдынган соруулганы күүсединиге иижилерии сорун киирип, чогаадыкчы, чартынчы пайгамчык патриоттарны инжилгеринге эки салдарны чедирип, бүүн бүдүрүлгелериниң коллективтерии, бүгү колхозчулар социалистиг чарыштың тиилекчилерии болуруига чедирип турар. Ынчангаш Хертек Чүдекеевичииң ол дурмулгазын бедин-биле үнелээн, ону ССРЭ-ниң «Билиг» иитилелиниң башталар черииң Хүндүлел биижин-биле шайиеди.

Районнуң «Билиг» иитилелиниң организациязының удуртулгазы-биле артиеи 9 айлар дургузунда 480 ажыг янзы-бүрү лекцияларны пончаан. Ол лекцияларның хей иезии СЭКП ТК-ның Октябрьның 50 чылынга Тезистериие үнелевлеттиптеп болгаи төөгү талазы-биле, амыдырал-биле сырый холбаалыг пончуттунгулаан.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыиыжының үшкү сессиязының иитиилериие районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң иүш-ажылчы улуг иедуруушкуиуиу болдурган.

Ол иитиилер «социалистиг тургузуунуң, ооң улуг чедиишкиннериниң, иүжүүнүң ачызында үүлгеи алынган, ажылчыларга ботаиып турар дээрии районнуң бүгү ажылчы чоннары хамызы-биле биижп турарлар.

Ол төөгүлүг шиитпирлерии ажылчы чоннарның ог-оргезинче, киижи бүгүдезиите чедир пропагандалар дээш хейиу кыыр чаагай соруулга ам бистиң мурнуусуда салдынган.

А. АДЫГБАЙ.

МААДЫРЛЫГ АЖЫЛ-ИШ

«Адар-Тоштеи ашкан кижи мактап ханмас,
Алдын сарыг тараа чалгаан ховуларлыг,
Алдын дүжүт, хомүр-даштың аптыразы
Аваи ышкаш ынак черим—Бора-Хөлүм»

деп ырлажып турар Бора-Хөл бо-ла болгай. Дөрт түүнден тараа-биле хүрээлеткеи хову турлаа мйгыы оргулугуида турар олдур. Ооң чиге мурнуу түүнде, дөө ол бүүрелчии тейлер арагында хомүр-даш разрезиидеи хомүр чүдүргеи машиналар улуг оруке шуужүп үнүп турлар. А дөө комбайиларның хөйүи иердүдер бе, чаагай тараада түүле сирти кестүп чоруп турлар. Мында күсеү хову ажылдарының штаны — төп шаң оп деп билиидер, ыиаар дазажыптаалы.

Бистиң-биле чергелештир келген тараалыг машина деиии кырында турушту. Деиичи Ондар Буян ону деиээлеп, кайы комбайидан келгении айтырып демделээш, кана төгерии айтып берди. Буян хүидүкүү эллчегииң башкарыкчызы. Шаида шуптү 15 ижии ийи волчег болуп ажылдап турар. Дүиеки эллчегииң башкарыкчызы — Сат Онур. Шаң техииказының мастери Монгуш Доиган-Кара бүгү-ле арыглаар, сайгарар машиналарның туруш чок ажылдарын хандырып турар. «ОВП-20-ииң» ажылдарын хынап турда:

— Силерииң эргеиерде чеже, каидыг техиика барыа? — деп оон айтырдым.

— Ийи «ОВП-20», ийи «ОС-45», бир тараа чүдүрүкчүзү бар ийии — деп, ол холунда тутиан дуагүүрү-биле салааларын базып турган чугаалады.

Бир гектар ажыт шолде тургустуиган бо шаңиың арыг-силии-даа ажок, мында ажылдап турар кижилериии ажылга эмгеесеккелии-ле илдеп. Үрезии кылыр тараа, күрүнеге дужаар тараа деп чүүл айтыбыле аиду-аиду чалдарда чыткылаар. Тараалаи шолдүң шаңы безии магалыг. Бо шаида 1440 дөрбелчии метр шолдүң ыырын шифр-биле серилеп кааи, тараа үрелип, өдер деп-даа чок!

Шаң ажылының мурнакчыларын ооруургадывыс. Ондар Кыдат-оол, Ооржак Алдын-оол, Долаан Өлчей, Ооржак Айлыи дээш оон-даа өскелерии адаалаар.

Алдыииаигаи быжыкаи тараа далайында оңгаар-дескээр жипти турар хүреӊ-хүреӊ комбайиларга чөөкшулаи чеде бердивис. Социалистиг чарыштың киржикчилери комбайиерлер ыиай-бээр көөрүидеи безии чайыраан тутсуп турлар. Күүтүгеи машиналарның шииэзиидеи хову-шөл дииилреи тур. Чугаа кылыры-биле ол хире шудургу ажылдап тургаи кижилерии доктаадыры хомудаичыг. Ыидыг-даа бол, оларның ажыл-херээи бизии азыры база чугула. Бистиң ол бергедээжиииииг шиитүүлэриыыста совхозтуң вол агроиому Дамба-Даржаа Хүлер-оол бо бурулдыи иедди.

— Комбайиерлерииң социалистиг чарыжының түүиели кандыг болуп турарын чугаалаи берии көрүүер, ии агроиом,— деп оон диледим.

— Чарыштың түүиели ыидыг-ла багай эвее ийии—дээш, ол таваар чугаалаи эгеледи.— Чамдык комбайиерлер сезои дургузунда алган хүлээлгелерии күүседиптилер. Чижээ, Николай Белек-оол 400 гектарның дүжүдүи ажаар хүлээлгелиг кижи, ам 520 гектар чедирип тур. Эртиеи чылын биствиигге дүжүт ажаалдаазының чемпиону болган Монгуш Доидук бо чылын 700 гектарның дүжүдүи ажаар хүлээлгеии бөгүи күүседиптп. Сат Ывы, Монгуш Кии-оол, Монгуш Көгээи олар бөттарының ажтылаан хүлээлгелерии база күүседиптилер. Олар шуптү ам-даа хол дыцыт ажылдап турар.

Шынаи-ла комбайиерлерииң кызымаи күш-ажылының түүиелиидеи совхоз иитизи-биле 2293 гектар черииң тараазын (ооң иитиидеи 1933 гектарны тамычалаи) ажаалган. Ажаар тараа ам-даа ажаын эвее. Күрүнеге 700 тоииа тараа дужаар планны 1240 тоииа кылдыр күүсетиеи болгаи 2000 тоииаиы чедирер дээш тараажылар чадгыс ээи-сеткилдиг ажылдын турар. Чоланчылар арагында илбаргаи социалистиг чарыштың бирги черииде Георгий Сарыгаар, ийиги черииде Ивал Доигаи. Олар хүи бүрүде 50—60 тоииа тарааны сөөртүп четтиргеи турар.

Ажыыг янзы-бүрү лекцияларны пончаан. Ол лекцияларның хей иезии СЭКП ТК-ның Октябрьның 50 чылынга Тезистериие үнелевлеттиптеп болгаи төөгү талазы-биле, амыдырал-биле сырый холбаалыг пончуттунгулаан.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыиыжының үшкү сессиязының иитиилериие районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң иүш-ажылчы улуг иедуруушкуиуиу болдурган.

Ол иитиилер «социалистиг тургузуунуң, ооң улуг чедиишкиннериниң, иүжүүнүң ачызында үүлгеи алынган, ажылчыларга ботаиып турар дээрии районнуң бүгү ажылчы чоннары хамызы-биле биижп турарлар.

Ол төөгүлүг шиитпирлерии ажылчы чоннарның ог-оргезинче, киижи бүгүдезиите чедир пропагандалар дээш хейиу кыыр чаагай соруулга ам бистиң мурнуусуда салдынган.

А. АДЫГБАЙ.

УЛЕГЕРЛИГ АДА-ИЕ

Хову-Аксы ажылчын суурнуң чурттакчылары Кенден биле Санчымаа оларның ог-бүдези күшажылга ынак, найыралыг. Кенденнериң ог-бүлезиизе беш салгакчыларны ең-не таарымчалыг байдалга остурүп, бичезиидеи-не культурлуг ажы-чанга киижизиир турар. Улуг уруу Лиза 7 классета, ортуну Лора 4 классета, бичеш Аня бирги классчы болу берген. Өг-бүлеге уругларны төлептиг киижилери болза ада-иелериниң хууда хераа эвес, а харын күрүнеиің хераа, коммунистиг киижидилгеиии чугула кезээ деп Кенден болгаи Санчымаа быжыы-биле билип, үлегерлиг ада-иелериниң бираазии апарганнар.

— Юбилейлиг чылда Аияны бирги класска киидивис — деп, Кенден улуг өөрүшкү-биле чугаалап олурар.— Школаже барыксаш, дестүмейн турлу, үжүктерни билир, саиаар-даа, чуруур-даа. Ойнаарда безии школа деп ойнаар боор чүве-дир.

Кол-ла чүве уругларны эки киижилериие. Кенден биле Санчымаа ажыл-ишке кежээ, эки будурулгечилер, а уругларны Лиза биле Лора база-да эки өөреиип, кезээде арыг-силиг, төлептиг чоруурлар.

Чедиги классчы Лиза школадан өөрүшкүлүг чаиын келир. Чемненип, бажыиның аар-сээр ажылдарын кылган соонда, оиаалгазын күүседип олуруптар. Уругларның кичээлдээриигe түскай столду салып берген, шөлээн кичээлдеп алырынга таарымчалыг.

Тудугжу ава Санчымаа ажылдан баштай-ла чаиып келир. Бажың иити арыг-силиг, уруу Лиза аъш-чемии белеткеп алган болурга, авазының дыжы-ла хаиар. Авазы хынаарга Лиза шуптү онаалгаларын шүүседип алган болур.

Удаваида тайгада ыяш кезип ажылдап турар Кенден болу чаиып келир. Ам өг-бүле иити бүрүнү-биле чыглып келген.

—Тайгада алдын күс луһурын, магалыг-ла апарган — деп ачазы күскү бойлусту уругларыига сөөүргадып чугаалап бээр.

Чамдык өөренчиктер ада-иезиниң кайда ажылдап, чүү кылып турарын билбес таварылгалар ам-даа тургулаарын демдеглеп каалы. Хостуг шагында өг-бүлезиин кежигүннери радиоприёмиигин дыцнап олуруптар. Уруглары-биле ада-иезиниң найыралы, бот-боттарын хүндүлежиири ажок.

Хертек Кенденни төлептиг ажыл-ижи дээш Күш-ажылчы Кызыл Туң ордени-биле шаднаан. Санчымаа «Тыва кобальт» түдүг эргелезиниң шалыпчыларыиыи бирээзи. Ынчангаш олар хову -аксыылаарының хүндүткелии чаалап алганнар.

О. КОРОДА.

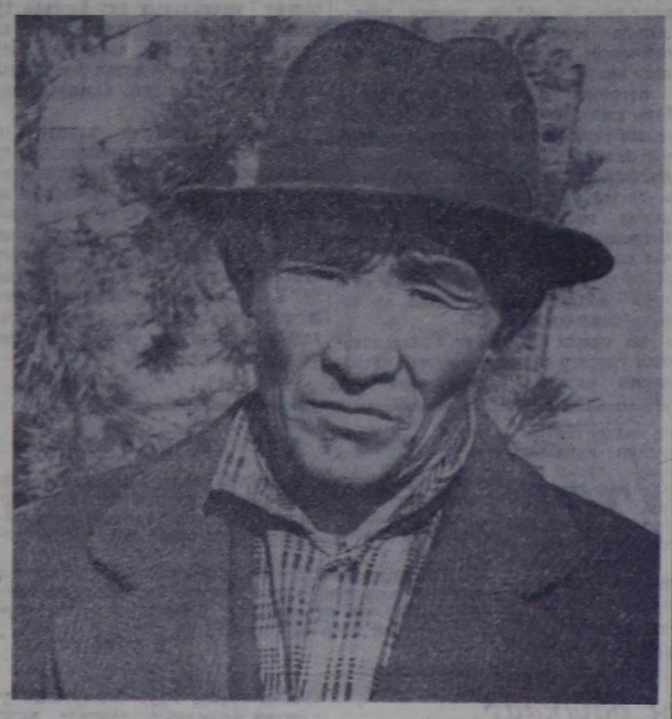

«Кара-Хөл» колхозтуң бир дузаар хойжу бригадазының хойжулары Октябрьның 50 чылының байырлалынга күш-ажылчы белектер-биле үжураажын турар. Ол бригада беш чылдың цбги чылында чүс хойза онаалтыр 90 туразының ыагылаан алган.

Колхозта бүгү хойжуларның арагында калбарган социалистиг чармыка бирги черии коодэ Советтиң депутады Хертек Сагды алган. Ол төрээн 345 хойдан 388 туразының камгалап алган, эки доруктуруул семирткеш, түскай кадарчыларга хүлээдип берген. Бир хойдан дук кыргын алырының планын ол база ажырган.

Мурнакчы хойжу Хертек Сагды бодунуң ог-бүлезиниң күжүбиле 25 тонна сигеи болгаи кок суланы белеткээш, кыштаның чоогунда чедиргеш, кажаалап алган. Чазын кежерде кажаазының коржеиин хоорган, оон септээн.

— Малдың кыштап хур ажарының бир кол чүүлү — чайлы семиртиглее болур. Бо чайын мен 4 одар солудум. Чамдык үелерде майыияның алган бир черге 7, бир черге 8 хонуп, мал одарладып чорун турдум—деп, хойжу эш Сагды чугаалаар.

Ооң шак ындыг күжениишкиниг ажылы халас барбаан. Хөйлары оргумактап оруу семирээн. Ол чыл самында хою январь—февраль айларда болдаар кыыдыр одержилгени чорудуп турар. Ол чорук артельге чиик ортектиг продукциялы бээр. Январь айда төруттүүген ар хураганнарыи күүлеже дужаар, дүүн база кырлып алыр, чамдык шыырак хураганнарны күүлүн кыргыырга бирээзи-ле 700—800 грамм дүктү берип турар.

— Кижи бодап, көрүп чорууры-ва, кадазде ажыл-ишчи бүрүзү кажаныгындан артык күжениишкиниг ажылдап турар. Ооң ындыг болуру-дур чоп. Октябрьның совет чуртка тиилээниидеи бээр 50 чылын байырлаар, ацаа кижи бүрүзү чаа-чаа чедиишкиниг ужуражыр иүзелдиг — деп, Хертек Сагды чоргаарламып чугаалады.

ЧУРУКТА: Хертек Сагды.

К. ХЕРТЕК.
Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

ГЕОРГИЙ ИВАНОВИЧ

«—Чоорту-ла шаам чокталып, чеиге турам чок, хейде дерлер, чогум аарын турар черимии бизбее турган мен. Иинти аарыглар эмчизиге базарымга, рентгеие шиичээш, өске аналиэтеримбиле катай диагиозлеиии түүиелии эмчи ыиычаар илереткеп:

— Аимын кижи-дир силер, богүидеи эгелеп силерии чыттырып эмизер чугула апарган-дыр. Таия. Өкпе аарып эгелээп-дир силер. Кортпадар, муңгараваиар-даа, ур болбайн надыкшый бээр силер.

Баштайгы хүидеи эгелээш-ле, Чадаананың район эмиелгезиниң окпе аарын эмизер салбырыын эмчизи Георгий Иванович Бабичуктуң эки таиымыр апарган мен. Район эмиелгезиие дөрт ай эмиеткеш, экирип үзтеш. Георгий Ивановичиииң сүмелээии ёзугаар санаторийге алды ай дыштанырын-биле келгеним бо. Кайгамчык-ла сагыш-човаачал, бөдүүн эмчи чораан.

Чадаана эмиелгеиинге чыдарын мурнуида бичии оглум уруглар садынга турбаан чүве. Георгий Ивановичиииң дузазы-биле оглум ам садикте турар, чаа бажың база алган бис...».

«Бодумну бодум, улус-даа кайгаар чоор, думам. Ынчан январьның чыккызама соогу турган. Бир-ле хүи ажылдан келгеш бажыңыма олурарымга хөрээм шошкылаар болган, чыдып алган мен. Кезек болганда ажок чөдүрткеп, хаи келген... Тывалаар кижи мени эмиелгеге эккелгеш, эмиеп турган, баргаи билгем мен, Георгий Иванович дижир чораан. Шынаи-ла талаитылыг, буяиныг кижи».

Бо таварылгаларны Балгазын саиаторийиигe дыштанырым-биле Чоон-Хемчиктеи келген ийи кижи арагында чугаалашкан. Олар чадыкшылын этпдип бергеи эмчизиниң адресиине хөйхөй чылыг сөстерии чугаалаи турарлар.

Эш Бабичуп 1961 чылда Чадаана эмиелгезиниге ажылдап келгеи. Чоиуига эолдеи. Бодунга-даа, аарыг кижилерге-даа шегелделиг кижи. Бо чылдың эгезиигe чедир ол район эмиелгезиниң окпе аарын эмизер салбырынга ажылдап келгеи. Ам үеде Георгий Иванович ол салбырны удуртиушаан, боду районнуң көдээ черлерии кезип, малчын коданнарны болгаи көдээ школаларны түскай график ёзугаар эргип, чурттакчыларны шиичип, окпе аарымының тиитып келиринiң болгаи оон камгаланырынын, аарый бергеиде каиаиырынын дугайында лекция, бесседаларны чораан-на черииге доктаамал эрттирип чоруур.

Георгий Иванович Бабичуктуң удуртказы коллективтиг кежигүннери эмиелгеиниң кышка белеткелиигe идепкейлиг киришкеи. Ол чугула ажыл коичүт кыскы чүүсеида, күргеи чоруттуугаи. Коллектив учётта турар киижилериии кадыкшылын эгидип бергеи эмчизиниң адресиине хөйхөй чылыг сөстерии чугаалаи турарлар.

Эш Бабичуп 1961 чылда Чадаана эмиелгезиниге ажылдап келгеи. Чоиуига эолдеи. Бодунга-даа, аарыг кижилерге-даа шегелделиг кижи. Бо чылдың эгезиигe чедир ол район эмиелгезиниң окпе аарын эмизер салбырынга ажылдап келгеи. Ам үеде Георгий Иванович ол салбырны удуртиушаан, боду районнуң көдээ черлерии кезип, малчын коданнарны болгаи көдээ школаларны түскай график ёзугаар эргип, чурттакчыларны шиичип, окпе аарымының тиитып келиринiң болгаи оон камгаланырынын, аарый бергеиде каиаиырынын дугайында лекция, бесседаларны чораи-на черииге доктаамал эрттирип чоруур.

Георгий Иванович Бабичуктуң удуртказы коллективтиг кежигүннери эмиелгеиниң кышка белеткелиигe идепкейлиг киришкеи. Ол чугула ажыл коичүт кыскы чүүсеида, күргеи чоруттуугаи. Коллектив учётта турар киижилериии кадыкшылын эгидип бергеи эмчизиниң адресиине хөйхөй чылыг сөстерии чугаалаи турарлар.

О. ДУКҮҮН-ООЛ.

Чоон-Хемчик район.

ДАШТЫКЫДА

Совет-монго найыралдың недолоры

БРАЗЗАВИЛЬ. Конгоиуң Долези хоорайынга совет-монго найыралдың неделязы чедиишкиниир эрткеи. Ону Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга бараан болдурган. Неделяның ноя хемчеглери болза, «50 чылда Совет чурт» деп улуг фотоделгелгеии органнзастаавы, а ол шыкаш Улуг Октябрьга болгаи Владимир Ильич Ленииге бараан болдурган чечеи чогаал болгаи документальдыг совет кииофильмиериии көргүскеии болгаи.

(СЭТА).

ВДР-ниң агларынга

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрь 17-де Вьетнам улуг арииязының зениттиктери ВДР-ниң агаар делгеминче шуруп кирген 5 америк самолёттуг дужур аткан. Хабак можута, мурнуида дыцнатканы шыкаш, 3 эвес, а 4 болгаи Куангиинь можута бир америк самолёттуг дужур аткан болган.

Мынчангаш ВДР-ниң денискээриниң агаарынга дужур аткан америк самолёттарының иити саны 2.407 четкен.

Совет космонавт Англияда

ЛОНДОН. (СЭТА). Англи-совет найырал иитилелиниң чалаанын ёзугаар ужудукчу-космонавт Совет Эвилелиниң Маадыры В. Ф. Быковский Англияда чеде бергеи. Лондон аэропортка ону Англи-совет найырал иитилелиниң даргазы Л. Броишоу, хей-иитиниң төлээлекчилери, Англияда совед албан черлериниң ажылдакчылары уткаан.

Аэропортка парзалга конференциязы болган. Л. Броишоу совет космонавтыга чыыыг байырны чедирип, космосту шииглээии алыр талазы-биле совет эртемниң чаа чедиишкиии — Венера планетазие космос корабллиниң ужудушкуиуиуң чедиишкиииг доозулганы-биле холбаштыр аиаа база байыр чедиргеи.

Совет эрге-чагыргаиың бежен чыыыиың бүдүүзүидэ иитилелдиң ааптызы болуп, Англияга иитилелдиң организастаар байырлалдарыига олуржуру меиээ дыка таарымчалыг болду деп, В. Ф. Быковский парлаига конференциязынга чугаалаан.

Совет космонавт журиалистериниң айтырыгларынга харыылаан.

ШААЖЫЛАКЧЫЛАРНЫҢ ЧИДИРИИ

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Октябрьның 1-ден 15-ке чедир шажылакчыларга удур моолбай патриоттарның дайынчы чорудулгаларының түүиелиидэ 60 португал солдаттар алурткеи болгаи 30-ии балыглаттырган. Ол дугайыи Мозамбиктиң Хостала фронтузунуң (ФРЕЛИМО-ның) штаб-квартирязының Дар-эс-Салаага парлаи үидурген дыцнадыышда чугаалал турар.

ЯПОНИЯНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның чазаа АКШ-тың чазаига потаны чорудуп, Японияның хей бараанларын АКШ-че киирерии кызыгаарлаарын көрүп турар хөйлу төлевилелдерии конгресске чүүдүргеиүиүп көөрүидеи ойтааларын ол потада иетеп турар. Конгрессте ол хөйлу төлевилелдерии хүлээп алган таварыгада делегей садыы мооидактаашкынының хемчээлиигe тургустунар апаар дээрии потада айтып турар. Бир эвес америк чазак ол хөйлу төлевилелдерии хүлээп алырындаи ойталавас болза, аиаа удур чогуур хемчеглерии алыр апаарын япон чазак баш бурунгаар сагындырып турар.

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИНИ

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспоидентизи В. Гордеевтиң дамчыдыл турары болза:

Совет автоматтыг станциязының хопунказы дугайында СЭТА-ның дыцнадыын дамчыткан соонда, дораан-на АДИ агентиидел совет эртемниң болгаи техниказының ол чаа шылгараңгай тиилелгезиниң дугайында тодаргай дыцнадытны дамчыдарын этпээи. СЭТА-ның корреспоидентизи Астронавтиказың немец иитилелиниң президиумунуң кежигүнү Карл Гейиц Нейман-биле телефои дамчыштыр харылзажып, ол болуушкуиуиуң дугайын тайызбырлап бээрии дилээи.

«Венера—4» совет станциязы айыткан орүү-биле кайы хире младтыг эртксии болгаи салган соруулгазынга четкеи кайгамчык-ла-дыр. Ол дээрге космосту шиигээдириниң төөгүзүидэ дөцнежир чүве чок шылгараңгай тиилелге-дир... Моон-биле холбаштыр иэиг байырны бүгү совет улуска, хамыктың мурнуида совет эртемденнерге, иижеиерлерге болгаи техниктерге чедирерии күүзэр ийик мен» деп, К. Нейман чугаалаан.

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Хельсинкиниң Обсерваториязының директору профессор Густав Ярнефельттиң СЭТА-ның корреспондентизиие чугаалаавы болза: эртем лабораториязы Венераже бадыраарын боттандырганы болгаи планетадан медээлерии шуут алганы магалыг-дыр. Совет эртемденнер болгаш техниктер эртем дээш, киижи төрелгетеениң алдары дээш база бир арес-маадырлыг чорукту кылып шыдаан. Улуг чедиишкин-биле холбаштыр оларга байыр чедирип болуур.

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Эртемнер академиязының корреспоидент кежигүнү астрономиктиң талазы-биле көскү эртемден профессор Михаил Луицтуң чугаалаавы: «Бо болза эртем талазы-биле бүгү чедиишкиииериииң ең-не улуу-дур. Талыгыр ыраакы аудакаавының чүүдү кылып турар совет техниказының сайзыраңгайжаавының дугайын бо шеиелде хереченип турар».

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Сураглыг венгр эртемден Дьердь Марктың медициии: «Совет станциязының Ве-

нераның кырынга чымчак хопунказы-биле холбаштыр шенелдеии эртем бодалы-биле алырга, киижиниң космоска баштайгы ужудушкуиарының үезиидэ тургустунган ол рекордтар-биле чергелештир тургузуп болур. Венераның кырындаи дамчыткан медээлер эртем талазы-биле дөцнежир чүве чок үнелиг болуп турар».

КАИР. «Венера-4» совет космос станциязының Венераның кырынга хопунказы—бо чылда космоска ең-не чугула чедиишкии. Ооң ачызында киижи төрелгетеен кандыг-даа хемчээлдиг астрономия приборларының берип шыдаазы ындыг информацияны ап шыдаар болгаи. Төөгүдэ ең-не баштай ол планетага чедип, ооң атмосферазының болгаи кырының дугайында бүүредилиг медээлерии алгаи» деп, Хелуан обсерваториязының директору Махмуд Хайри Али медеглээи.

«Венера-4» совет автоматтыг станциязының дузазы-биле алган информацияа «Хүи системазының өскедаа планеталарын удаа-дараа шииглээриичe орукту ажыдар» дээрииго бүүредилии Махмуд Хайри Али илергейлээи.

ДЕЛИ. «Венера-4» совет автоматтыг станциязының делегейдэ ең-не баштай Венерага хопунказы бүгү ииидий парлалгага бирга иамериии болуушкуиу болуп турар. Дели солуиар ол дугайын «Космоска чайыннаачак тиилелге, кайгамчык шенелде» деп улут ээлер-биле бирги арыыларынга парлап үидүрген.

БАМАКО. Эртемниң ажок улуг чедиишкиии—Венерага чедиишкиииг хопуушкуиу чер кырынга амыдыралыы экижидер дээш тайбыцның эрге-ажыттарынга ажыглаар болур деп. Мали Республикаиың эртемшиичилел талазы-биле Национал човуделиииың чиигшие секретары Абдулае Сиигаре медеглээи.

СТАМБУЛ. «Совет эртемденнер Венерага баштайгы чымчак хопуушкуиу боттандырбышаан, Октябрь революциязының 50 чылының бүүдүүзүидэ орус улуска эки белекти бараалгаткан. Ооң-биле кады ол чедиишкии болза, киижилериии амгы салгалы чүүле Айиы эвес, харын база Марсче болгаи Венераже үжу-

1967 ч. Октябрь 21.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ҮШ САЛГАЛДЫҢ УЖУРАЖЫЛГАЗЫ

Бай-Тайга районунуң Культура бажыңынга хоочун ареэчизер, партия ажылдакчылары, Ада-чуртуңуң Улуг даймыныңың киржикчилери болган шерит бар аныяк оолдар — үш салгал ужураашкан. СЭКП райкомунуң бирги секретары М. С. Кызыл-оол кежээни ажыткан.

Хоочун даймычы Григорий Ножкин башкай ese алган. Курск эттээнге немец фашистерни чылча шаварынга киришкенин ол сонуургаткан.

Дараазында районнуң шагдаа салбырының начальныгы Кыргыс Чүлдүм дайынчы оруктарын мынчаар чугаалаан:

— 1941 чылда Тываның Ароттың революстуг шеринге мени келдиртken. 1943 чылда мени Хабаровск хоорайның танк училищезинче ooредип чоруткан. Ол-ла чылын училищеден фронтуже чорушкан мен. Бодуумнуң танкым-биле кампалап тургаанывыс хоорайже немецтерни кирбейн, оларны хөме таварытып, чылча шавышкан бис...

Фронтучу Чудурукпай Украинада Суринчи биле Дубинову хостуларынга канчаар киришкенин кысказы-биле чугаалаарга, чылгаанвар сонуургап дыңнаан.

Бай-Тайга девискээринге чаа ёзулуг тургузарынга моган-шылаг чокка киржип чораан, амгы уеде Шүйда чурттап турар Серединаа үгбай ындырде кostуп келди. 1930 чылда тыва бижикти канчаар ooредип турганын, ооң соонда боду улуспу ooредип эгелээнин ол чугаалаан. Серединаа үгбайның чугаазын дыңнаан олурарга, амгы салгалдың кижилеринге повчуг солуп. Тываның ол уедеги байдалынга дүшүүр алырга, Серединаа үгбай шынаан-ла ёзулуг револючу, патриотчу кижи турган-дыр — деп кижи сактып келир.

Ооң ашгыда ооңуң ааш чораан Борбак-оол-биле кады намнын чажыт даалгаларын кады күүседип чорааннар. Чижээ: Чаңгыс-Терек хөвүзүнүң шаттарын дургаар аалдарның кыштагларынга намның чажыт хуралдарын түскай тейлер бажыңга таңнымалдарлыг эртирип тургулаан. Ол-ла чажыт хуралдарының шиитпирин-биле Бай-Тай, Шүй мынчаар бо уеде тергиннеп олурган байларның малын хамырып, ядыларга үзеп турганың база сактып чугаалаан.

Бо ужуражылгага шаандакы Кеп-Сеек сумузунга ареэнниң база бир хоочун организакчызы, ак «Тээли» совхозтуң мурнакчы хойжузу Чүлдүм Маңзырыкчы база киришкен. Фашистиг Германияны тинилеэнинден бээр 20 чыл ооң таварыштыр үндүрген түскай медаль-биле мынаң шеритте турган, ам курлавырымның 10 ажыг даймычыларын шаңнаан. Хоочун ogбелерге, дайынчы фронтучуларга ортектиг белектерин тывыскан.

В. ЧАПЧЫН.

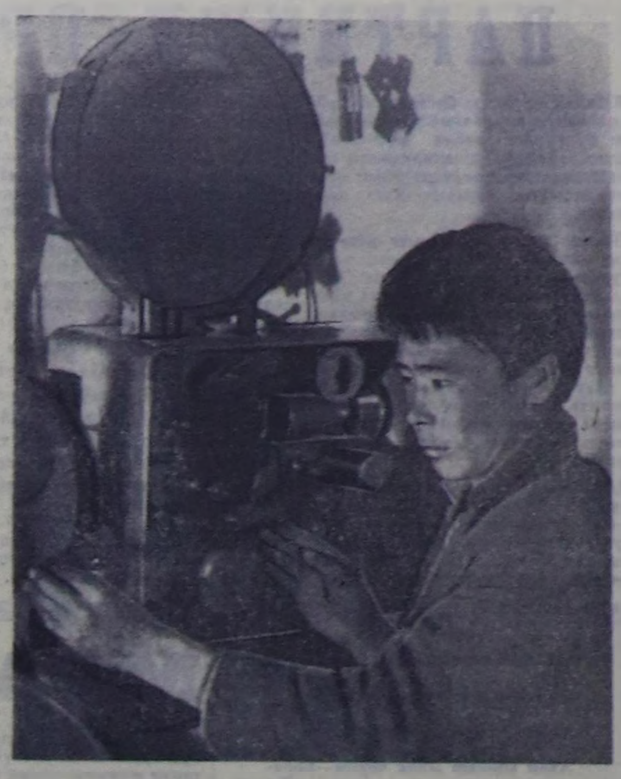

КИНОМЕХАНИКТЕР

Кандыг-даа хереkte бодунуң бергелери болгаш чажыттары бар. Киномеханиктен ажылдаары база ёмур эвес. Безин чаа-даа районтуң төвүнден барып хүннүң-не кинофурыктар чедип алыры белен бе. Соок, ишти-даа уе турар. Аътты, чаа-даа бол долей-ле ваар апаар. Ол сээң дорт хүлээлгедир.

Болганчок-ла чорумал машиналар «бадылаар» сен. Суурнуң чоласчылары сени практап-на таныыр. «Солун кинодан экскээр сен. Кожуун, кежээ клубка чеде бээр бис» — дижир. А ол тураскаан-на кинозуун ол шыдаавас, оларны илан ёзугаар берип турарын оолдар кайнын билир.

Күдерек Кожуун-оол Кызыл-Даа суурга киномеханиктен ажылдаванын бээр тос чыл четкен. Ол үениң иштинде бактадым, бактадым черде чүүнү корбеди дээр. Ажылынга чоорту кажаран, арга-иргежилин чылдан чылче байдыын келген.

— Кожуун-оол эртирен чартык чылда бүгү-ле коргузуулер тейлеп-биле бирги черни алган — дең, районнуң кинофикациянның директору Х. Буян-оол чугаалаар.— Ол даанган ажылынган аңгыда, салбырның хой кырымдаанынга, сиген пезилдеанинге киржип турган.

Мону тодаргайлаарга жиңээш. Кызыл-Даага чартык чылда 189 катап кино үзеп, ооң сес дүң чыгыш кижи көрген, ылап 150 хүү күүсеттинген. Ол мынаң Бай-Талдың кинофикациязын Ирбит Кара-оол база эки ажылдаан келген.

Шынаала-даа Моген-Бүренің, Кара-Хөлдүң кинофикациязын чаңгыс айларда план күүсеттеп бергилеар. Ырак-ыяк черлер болгаш, чолуур ойүнде кино алдайн турга-даа, шалыкшы ажылдаарының кргааш бар.

Районда иштизи-биле доктаамал тос киноустановкалар ажылдап, кинону чартык чылда 82 дүң кижилер коргузер турганы, черек кырынга 95 дүң ажыг коруктуларже коргузуп, планның ажыр күүсеткен. Үшку кварталдың кино коргузуулери база базай эвес болган.

ЧУРУКТА: Бай-Тал суурда бузалакчы механик Хертек Кайоол ажыл үстинде.

Б. МОНГУШ.

Фото авторнуу.

Студентинин шүлүктери

СПОРТ

Школачы чылдарымда таныжканым
Ынаныктыг спорт өөнүүн ажыы улуг
Өөредилге, ажыл-ишке могатпас-даа,
Өртемчейнин салгыны дег сергедип ккор.

Өөнүүн-биле детпейт эрте таныжым аң;
Өдүн бизбее маадыр мынаң дидим боор сеп.
Шырай-арны хүрең-кызыл, хөрээ делгем,
Шыңгаанары мочек-мочек ишки боор сеп.

Арагачы, олутпай дег, чалгаа чазым,
Ажыы улуг үе-шактың халас мүнгүн,
Өөрүшкүүт чурутталга дээш ишке туружуп,
Өөнүүн-биле таныжын чор: спорт ол-дур!

ЫНААМ ЫНДЫГ

Чеизээ өөнүг, черинң чечээ сагландайын,
Сеткилимни хаара туда берген мынаң,
Хенинг толду чарашсыныл көрүнү чор мен!
Херии чуртум хооранынга, суурунга

Дозур кара каратары кылаңнаанын,
Тон-тон кыдыыр донузадыр базып чорда,
Оңаш-оңаш шуранызын көйүнаа дег,
Орлан толду чаптан, найган ханнас-тыр мен!

Кымның толуа—эмчи, саанчы, башкынызы бе?
Кыргыс, хакас, тывазы-даа меңээ доңей.
Дуңмам мынаң хенинг толду, мени дег,
Тудуп, көрүп чорукаам көөр—мынаң ыңдыг!

Калмандүү КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ КЛУБТАРЫНДА

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыры-биле районда 14 көдээ клубтар, 3 культура бажыңнары болган 15 көдээ, 3 район библиотекалары септелге ажылдарынче аңгы-аңгы хуулгада эгелеп киргеп. Клубтар септелгелериниң түңнелдеринден алгаш көөрге, «Искра» колхозта коммунист эш Самдан Хевер-оол эргелекчилээн клуб белеткел ажылдарын эки чоруткан. Клубтуң девискээринде 100 кубометр ыяш бүрүн дүжүрүнгеп, 240 кижи олурар чаа сандайларны садып алган. Септелгениң иштии ышнары эки болган клуб чараш каастаттынган. Ол ышкаш Ийме, Алдан-Маадыр, Хайыракан көдээ Советтериниң чанында клубтар кышка белеткелдерин эки ышнардыг чорутkан. Бо клубтарда оолар ыяш, хөмүр даштың соортузгезин уламчылап турар. Ийнеде клубту суг-биле оолар кылган. Хайыракан клуву 250 кижи олурар сандайларны садып алган. Суг-Хөлдүң Ишкин, Киров салбырларында клубтарның, библиотекаларның септелге ажылдарын, одалгага хереглээр чүүлдериниң белеткелин база-ла организастыг чоруткан.

Ынчалаа-даа районда чамдык культура албан черлериниң белеткелинде эптежир аргажок четпестер барын демдеглээр алдар. Ылангыя «Октябрьның 30 чылы» колхозтуң төвү Баян-Талада көдээ клубтуң септелгези шуут чоруттунмаан. Ону дарый чорудар талазы-биле колхозчуларның ооң-биле ажылдажыр аргалыг болгаш, клубтуң септелгезин чорударындан совхозтуң директизазы ойталаан. Клубка четпир кыядыр гайгага бедеткээн тоңнак ыяштан чүгле 10 хире кубометр ыяш арткан, а оскези канчап барганы билдинмес. Бо клубка хереглээр будук, чүгай чок. Суг-Аксы көдээ Советтиң чанында Культура бажыңын септеэ-даа, одалга-биле совхоз хандырып бергеп.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында көдээ клубту септеп каан, а кино-будкада печка үрелике, ону чаартып кылыр дээрге, түүлбу соортуң алыр машина чок болган. Бо салбырның клувунда ойбак сонгаларны шилээр шил чок, шала будуур будук чок. Одалга-биле ам-даа хандыртынмаан. Чыргакыла клубка хереглээр ыяш, хөмүр даш база будук, шил чок болуп турар.

Моон түңнеп көөрге, клуб, библиотекалар септеттинген болгаш чамдыктары септеттинип турар, а одалгабиле коллуунга хандыртынмаан, клубтарда музыка, стол кырының ооң хереkteелдери кончуг хевар. Бо чылын 6 клубтар эргелекчилери солунаан.

Бир эвес районнуң колхозтарының, совхозтарының үдургукчулары, көдээ Советтер, ооң даргалары, депутаттар культура албан черлериниң кышка белеткелинге баш бурунгаар кол кичээнгейни алган болза, үстүнде айыттынган четпестер гурбас ийнек.

Д. ХЕРТЕК.

Чөөн-Хемчик район.

Аныяк башкы

Кызылдың башкы училищезин чаа дооскан аныяк башкы 1962 чылдың күзүнүнде школага башгайгы кичээлин эгелээн. Ооң ажылга кызылаан болгаш эрес-шоваазын ада-иелер-даа, башкылар-даа башгайгы чылындан-на эскере бергеннер.

— Далбың Казаковна бистиң мурнакчы башкыларывыстың бирээзи болгай—деп, ол аныяк башкының дүвейин Тес-Хемде Берт-Даз ортумак школазының директору Сулдүм Чажит-оол чугаалаан турар.

Комсомолчу Далбың Делгег кичээлден эске үезин хөй-наитиг ажылынга болгаш бот-ооредилгеге чарыгдаан турар. Байырлалдыг чылда Далбың Казаковна Кызылдың башкы институдунуң ийиги курузунче шилчээн.

Чоокта чаа Берт-Даз школазынга Ленинзрад чедер аян-чорукчу походтуң бир путёвказы келген. Ону кымга тыскырының бүгаймында директорунуң-даа, комсомол организациязының-даа шиитпири чаңыс болган: Далбың Казаковна Делгеге бээр.

Комсомолчу башкы Москва, Ленинград хоорайларның тураскаадыг черлерин көрүп чораш, ээп чанып келген. Наймыскыл Москва, улуг Ленинниң хоорайы Ленинград дүвейинде башкыларының содуң чугааларын ооренчилери төвлеп дыңнаарлар.

К. ЧООДУ.

„МАГАДЫЛАЛ“

«Кара чурттаарга экизин кижи дилээр» деп, хары ээреп оттуу балык дилээр» деп, оруе болгаш «Кижи чымчаан кижи тывар, ыяш чымчаан торга тывар» деп, тыва үлегер чугаалар чаңгыс утканы илередип турарлар. Ажыл-херекке эрестиг, ак сеткилдиг кижилерге кала-даа чурттаарга эки болгаш бүгү кижилер-биле эп-найыралдыг чорупаар, а чалгаалар, быламыштар, халымактар, чинженнер, шунугайлар ындыг эвес, чиик чурттаар, эвээшти кылгаш, хөйүү алыр черии дилеп чоруур болгаш чашпаларга ынактарны дилеп, оларның чаклазының алданга чаглактаның чоруурлар.

Ындыларның бирээзи — Тес-Хем районнуң төвү Самагалдайда Егор Негребов. Райкүүскомнуң өртемнес шкавында калгалаттының чыдар ооң күш-ажыл дептерии алгаш көөрге, онда шаңнал-макталдар-даа чок, харын хөй черлерге халып «ажылдап» чораан болгаш оортан арагалаап, шиитпиргеш, азы бодуңуң «эки тураазы-биле» үнгүзөп болуп турар. Ам бөгүн Негребовтуң докгамал ажылдап турар организациязы-даа чок.

«Ажыл кылбас кижи канчап амыдыран турарыл?» деп номчукчу айтырар-ла болгай. Негребовтуң күш-ажыл дептеринде бижиттингенин ёзугаар алырга, ол 1924 чылда төрүттүнген. күш-ажыл кылырының түлүк үезинде кижи. Мергежилии — чедиги разрядтың машар-шугаатуру. Ынчаарга Негребов ол мергежилдин кырынга печка салырын база немей шаап алган.

Самагалдайда печка салыр кижилер кончуг хевар болуп турарын Негребов ажыглап алгаш, ол талазы-биле «монополияны» үүртүзүп алган. Район төвүнүң бүгү албан черлериниң печкаларын салып база болуңуң маадыр-шугаатур эргезин база ажыглаар. Негребовтуң ажык-кончаазы олуп, акшаларны ажаалга кассазынга барып чүс-чүзү-биле салып-ла турар болу берген. Ынчаала-даа ол кижиниң кылып турар ажылының шынарын кым-даа сонуурган көрбээн. Негребов печкаларны «магадылап» (гаранти-биле) салып турар. Тодаргайларга ыяштыг: Негребовтуң күзүн салган печказы эки-ле дизе март айга чедер, ооң уредилп, шиитлып-ла эгелээр. Негребовка печка салдырган организация ону база чаламаар апаар.

Негребов печкаларны чүге уредип бээр кыдыр баш удур «магадылап» салып турарыл? Ону билип аары кончуг болуңуң: бир эвес печканы ыяк кылыр салып каар болза, бети дээрге-ле үш чыда ооң чаартыр салдынарын, маңаар апаар-дыр, ынчаарга Негребовка конча херек болгай. Конча кирер оруктуң дүгламас дээш. Негребов печка салыр талазы-биле баш удур «магадылалды» кылып ам чоруур кижи-дир.

Бо чылын Негребов Самагалдайның уруглар садыңга дөрт чаа печкаларны салган, оортан чеди чүс рубльди алган. Одалга сезону чаа-ла эгелеп турар уеде безин оларның бирээзи шуут ажыдавас кылыр салдынганы көзүлген болгаш оскелери шагда-ла тиилелгээш, мынаар апарган. Негребов райкүүскомнуң болгаш СЭКП райкомунуң түлүгаларынга база печкаларны салып турар. Райкомнуң хүралдаар залында бир печканы болгаш плитаны улус «Негребовтуу» дижир, чүге дээрге ол оңу чыдыңы-на кылыр кижи-дир. Бо чылын ол райкомнуң ном санында бир печканы салган, ону кылганы чевен.

Чижээ, үрей кылыкчы кижи туразында ажылап чоруп турда, районнуң улусчу контроль комитединиң чер-черде болуктери херекке албаан, ынчангаш Негребов амдажыл бараан.

Самагалдайның уруглар садынга печкаларны салдырган районнуң ажылдакчылары үрей кылыкчының салган печкаларын акт ёзугаар хулээп албаан болгаш ам ээп: «Аа, халак, ам та канчаар, чоор чүве, Негребовту дилээр, катап эде кылып бээр ирги бе?» деп, чалбарып олурардар.

Районнуң күүсекчи комитеди ол чижээн кижиниң мозу-шынарын, сагыш-сеткилин билип көөрүнүң орнунга, ооң күш-ажыл дептерин ортеннее штабында калдагалап берип, ооң бодун чижеп ёзу-биле чурттаар кылыр байдалды тодарыптыр тургузуп бериn турар ужурга каттыжар бе? Кайда-даа ажылдавайн турар чижеп Негребовтуң печка салырда «магадылал» тургузар чоруун үе кирер үе черде келген боор.

С. ПИРОГОВ.

Баажызы чүдел?

Эргим Мергедей, силерге адрес берейн: «Чыраа-Бажы» совхозтуң МТМ девискээри».

Анаа баргаш, мынчаар силер: чаа МТМ түзүү кылдыныңаанда тракторлар септелгеэн чорудун турган бажың бар. Ооң артынче кылаштай бээринерге, машина сеги чыдар. Ону оваарып көөрүдерни дилеп тур мен. Ыяап-ла оваарып көөр силер, ооң башка эдилелинге четкен эт-ле ыйнаан деп бодаан, эскербейн эрте бээринер чаңаас. Ооң дугаар демдээ «61-78 ТВА». Марказы «ЗИЛ-130». 5 тонна чүк чүктээр самосвал. Ону совхоз эрткен кыжын чаа садып алган, 57-ле муң километр эрткен, машина «хоорунче» октатырганы ол.

Канчап ынчап барганы? Ол чапчаа машинаның эдилелден үнгевинге кым буруудутул? «Эдилелден үнгеп деп чүдер боор, кылып алыр бис» дижирлер чаңаас. Ийе, кылып ап болур-ла, ындыг-даа болза, аңаа хереглээр артык кезектериниң белгеп кижи күжүнүң чарыдалы чеже болур деп? Ындыг болганда, ол дугайында чогум кым буруудугун деп айтырыг черде тургустунуп кедирер. Иниткиниң өнчүзү халас агып чыдар хем суг эвес, үнелиг ортектиг болгай.

Коргунчуг бодуушкунуның эгезинде чүү болганын силерге таныштырарын ораалдажыйн, эргим Мергедей. 1967 чылдың июнь айның 27-де чүве. Совхозта ол марканың кара чангыс машинадының — демги «61-78 ТВА»-ның чаламчызы Монгуш Артас Чыраа-Бажы ортумак школага хереглээр түүйбүвү Бора-Хөлден аккаар дугайында путёвканы алган. Ындыг-даа болза чорукче үнмээн. Самосвал шимчеп чорупкаанда-ла садыг чанынга баар, оон шимчээнде бирде кол инженер Станкинниң, бирде механик Ихановтуң бажыдыынга чанынга кээп докталап турган. Станкин Артасты «Че, Монгуш, база каккам, бирээден экелем» деп айбылап-даа турган. Иханов база-ла, «Ма, Монгуш, база бирээден садып экелем, ооң соонда менээ машинаң мүндүрар сен аа» деп турганы база чаламас. Дадагалаза чок факт болза, Станкин, Иханов, Артас оларның эзирии бергеин, Станкин бажыңынга эзирик артып калган. Артас ёдүүчүгә элеңдинп базып турган. А Иханов... Тев-Хая чоогунга чоланчылап чораан машинаның «далганналдыр» чүүрә дүжүрүп алган чыткан. Аскежик болуп, боду дириг арткан. Оон ол аңдарып каан машиналарының сегин совхозтуң МТМ херимнинг иштинде сөөртүп аппарып каан чыларын ол.

Көдээ ажыл-агый машиналарының механиги Владимир Иханов «машинаны боду оорлап мүнгеп мен» дээн. Чоланчы Монгуш Артас «Ихановка машина бербээн мен» дээн. Ук үредилеп машинаны Ихановтуң күсели-биле септеп тургузар дугайында бүдүрүлге эргелелинин начальныгы эш Борисовтуң ат салганы дужаал совхоз директорунуң караңга көзүлбейн чиде берген деп чугаа бар. А Владимир Иханов көпеек-даа төлевейн чоруй барган. Шак бо ужуру билдиннее «тывызыктың» бажызы совхозтуң кол инженери Николай Михайлович Станкинде эвее ирги бе? Силер түү деп бодаар силер, эргим Мергедей?

База «55-51 ТВА» дугаардыг «ЗИС-355» маркалыг автомашина алчылар сөөртүп чоралы. Хөндергейниң Хевенектиг аксының аразынга 2,5 метр бедик ол баарынче кирер шурай берген дугайын совхоз директизазы билир бе, бир эвес билир болза, машиналар «хоорунче» шилчээн ол машинаазы кымның күсели-биле катап тургузар деп шиитпирлээнил?

Бо айтырыгларның харызын тыптырып көрүнер, эргим Мергедей, улуу-биле дилеп тур мен.

А. МОҢГУШ.

Күштүг күзел

Бай-Тайганың «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчулары боттарының суурунда эмнелге пунктузунуң ажылын эжиктидип алыр, аңаа чаа эмнелге пунктузу тудар соруглга-биле 1965 чылда ореге бүргүү-ле ийи-ийи чудуктап, тудуг ыяжы белеткеп алган. Көдээ Совет тудугну эгелээр чай алдымайн турда-ла, колхоз башкар черии ыяштыг чурттаарга башкынары септээрине ажыглалкан. Көдээ Советтиң организастазыны ёзугаар 1966 чылда база тудуг ыяжын эки-тура эгелээшкин-биле белеткээн. База-ла ук тудугну кызыр организациялар шимчеанин чадан турда-ла, тудуг ыяжы ол-бо будалы берген. Бо хүннерде Кара-Хөл суурнуң эмнелге пунктузу бичии, тар бажында олчаан. Оон бир ороолы чурттаарга башкыны боон турарындан кижилер чыттырып эмнээр хамаан чок, соок үеде хөй улус келирге, шинчилеге чорудар белеп ороол чедишпейн турар.

Суурда чурттакчыларның бар шаа-биле, эмнелге пунктузун алгыдып бээрин ийикпе, азы өске бир хемчээл алырын чоп күзеп турар. Чоннуң ол күштүг күзелин өөренип көөр ой чогум-на ам-деп бодаар мен.

Х. БАЙЫР-ООЛ.

Хайгаараладан дашкаар

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң Кара-Хаак салбырының Чербиде сүт-бараан фермазы совхозтуң удуртукчуларының хайгаарамындан дашкаар турун турар. Совхозтуң директизазындан, партия болгаш профсоюзтар организациязындан маңаа кижилер келбес. Ферманың ажылын сонуурган көрбес, кижиндилгелиг ажылды чорутпас болганындан ферма кышка белеткенизээ, ажылдакчыларда арага-дарыже хандыыр, ажыл шагы үзер, алгыш-кырыш үндүрер чоруктар бар. Саанчы В. Санакай сентябрьда арагалаан соонда, ажылга үнмейн барган. Ооң саар инектери ээп баргаш, чамдыктарының суду соглур четкен.

Ферма сиген, силос белеткээр планының чартыын безин чедирбээн, Чербинин кол сиген кезер черлери кестинмейн баргаш. Ферманың аргелекчизи эш Барсенков коллективтиг ортузуунга организастыг-даа, кижиндилгелиг-даа ажылды чорудуп шыдавайн турар. Улуг байырлалга утку-түүр ферманың төвүнде кижилерни ажылче сорук киирер плакат, лозунг чок.

Чайты уеде саар инектерни одарладып кадарарын эки таарыштырбаанындан оларның деңгиндеги таарыы болган. Кышкы уеде күүседе хөй сүт бээринің орнунга, ам малды канчап кыш ажырып алырының айтырыгы тургустунарының кырында келген.

Совхозтуң директизазы бо ырак фермазынче хайгаарал салза чогуур.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Садыгжы—коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы

Садыгжының бүгү-ле ажыл-херээ кижилер-биле, оларның негелде-хереглелдери-биле сырый холбашкан. Ынчангаш садыгжы кижиниң ажылы берге-даа, харыысалгалыг-даа.

Сундуй-оол Монгушевич Өрге-Тиштит чон мурнунга бараан болуп хүлээлгезинге ээ-харыысалгалыг, садыгжы алыкчыларның негелде-хомудалдарынга дыңнаанчыр болган садыгжы-човаачал садыгжыларның бирээзи. Ол чаңык, чаагай, хүлүмзүруп чоруур ажыктыг. Бичиизиндеп-не күш-ажылга шыак ооп турган. Ийи чыл мурнунда ол Кызылдың садыгкооператив училищезин чедиишкинниг доосканы. Республиканың хереглекчилер иштелелиниң башгаар черии ажылга хандыкшылдыг, төлептиг аныяк кадрны Тожу районунче ажылдаары-биле чорудукан. Тожу райво башгаар черии Сундуй-оол Монгушевич Өрге-Тиштитге улуг идегел коргузуп, «Совет Тыва» колхозтуң төвү—Адыр-Кежиг суурда аъш-чем барааннарының магазининиң эргелекчизинге томуйлаан. Өөренип алган эртемин практика кырынга ажыглап, кижилер-биле бөдү тускайлаш ажылдап кирипкен. Башгайгы удаада шупту-ла чүве күүседе дег бүрү бербээн. Чоннуң янзы-бүрү барааннарга негелдеп улуг. Ону дегет-ле хандыралда ажылга мергежил негеттинер. Чоорту ол ажылга чанчыгыш, аянзы мергежил берген. Садыг алыкчылар-ның негелделерин, чагыларын үргүлүү кичээнгейлиг өөренип көөр, эрелгелеп барааннарының чагыын киририп турар апарган. Совет садыгның культурazын бедидеринче, садыглаашкынының чаа дешпилгелиг аргаларын ажыглаарынче ол бодуңуң кичээнгейин утландырып келген. Аъш-чем барааннарын бөлүк-бөлүк аайы-биле тевергин делгеп салгын. Магазинде бар бараан бүрүү садыг алыкчыларга көстүп турар, ассортиментизи байлак. Магазинниң иштии-даа, дашты-даа үргүлүү арыгсилиг турарын улус болганчок-ла макталп чугаалажы боор. Өрткен 9 айларның бараан саарыдгазының планы ажыр күүсеттингеп. Сундуй-оол Монгушевич октябрьның саарыгга планын 110 хуута күүседир хүлээлгеп алган ажылдан турар.

Аныяк садыгжы бодуңун билгин бедидер дээш Азаста кежээки школамның 11-ги классында база Иркутскиниң кооперативтиг техникумунуң 1-ги курузунда бот-ооредилге-биле ооренип турар.

Аъш-чем магазинниге саналашкын болган санында-ла «самчыгдал, чудагыял болбаан, саналашкын эки түңнелдиг эрткен» деп медээ дыңналы боорн чанчыл болган. Тожу районунуң баштаар черии садыг ажылынга эң эки коргузуулерни чедип алганы дээш С. М. Өрге-Тиштитге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан. Ол ыяшкан юбилейлиг чылдың бирги чартында бараан саарыгазының планын чедиишкинниг күүсеткен мурнакчы садыгжыларның одуруунга киргеп. Райпо баштаар черии «Эң эки садыгжы» деп ыяпелди тывыспышаан. өртектиг барааннар-биле база шилээн.

М. САНЧАЙ.

Чонун өөрткен

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң чурттакчылары алзоп үениң дургузуна иштии чүвүр бажың чок боон келгеннер. Чүгле ады бар турган соок, чугайы, сентелгеан чок чүвүр бажыңны салбырының хову бригадири эш Дакыр-оол баштаап тудутжулар сентээш, малгаптаап, чугайлаан болгаш дашпында чаа кладовканы кылганнар.

Ам чаартынган чүвүр бажыңның сонгаларындан орайга чедир чырык өөппес, хоолайындан үнген изиг буе үзүлбес апарган. Чүвүр бажыңның ажылдай бергенинге суурнуң улуг, бичке кижилери кызыгаар чок оорун турар-лар.

М. САДЫЫ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чапаев» 10, 12, «Фарзон» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 5.25, 8.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Ниинчылыңды 10, «Онза аалгалар» 3, «Даш аалчы» 5, «Болур азы болбас» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уруглarга дириг-чуруктар 10, 11, «Хөлүк эккел, өңнүк» 12.20, 2.10, «Журналист» (1-ги, 2-ги сериялары) 4.10, 8.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хаанның маргылдаазы» 3, 5, 9 шактарда.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ

М. ШАТРОВ.

„РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ АДЫ-БИЛЕ“

(Тыва дылга)

36-ГЫ СЕЗОННУН АЖЫДЫЫШКЫНЫ

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

С. ТОКА.

„БОТТАНГАН КҮЗЕЛ“

(Тыва дылга)

Шинлер кежээкиниң 7 шакта эгелээр.

Редакцияның адреси:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38 хамыскаалгалы секретарының 23-35, партийжи аныырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, улетпуу киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш аныырал киллистериниң 21-27, иштии информациязы киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун неделяны бараанда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парталга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01339

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
15
ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чыхда үндезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. октябрь 22 | ВОСКРЕСЕНЬЕ | № 251 (6887) | Өртээ 2 көп.

Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының хоочуннарының республика слёдунуң киржикчилеринге

Эргим эштер! СЭКП Тыва обкому, Дээди Советтиң Президиуму болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели Силерге база Силерниң күүрүкчерде Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының киржикчилеринге чүректиң хамызындан изиг байырны чедирип тур.

Бистиң Улуг Төрээн чуртувус бодунуң 50 харын харлаар дей берген. Октябрьның социалистиг революциязы бистиң чуртувустуң улустарын капиталистиг нуланыышкындан болгаш национал дарлаашкындан мөңгеде хостаан. Улуг Октябрь делегейге бүгү-нүнүн революсчударының, социализмни бадытпап тургузарының үе-чадазын ажыттнан.

Совет улус СЭКП-ниң удуртулгазы-биле коммунистиг даартагының оруун салып, ленинчи орук-биле идегелдиг чоруп орар. Советтериниң чурту маадырлыг 50 чылдарның дургузунда экономиканы, культураны хөгжүдеринге болгаш совет улустуң материалдыг чаагай чоруун бедиреринге кайгамчык улуг чедишкиннерни чедип алган.

СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының шиитпирлери бистиң чуртувустуң күжүнүң болгаш күүү-шыдалының өзулдезиниң дугайын тодаргай херечилеп турар.

Совет эрге-чагырганың дайынналары совет киижилерни нуланып алыр, Октябрьның улуг идеяларын бөвей тудар дээш чаңгыс удаа эвес ораладажып келгеннер. Социалистиг революцияның, Ленинниң партиязының хөрээнге шынчы миллион-миллион дидим демиселчилер революцияның чаагай алыышкыннарын камгалаарынче кодүрүп үнүп турган. Оларның аттарын бүгү совет улус кезээ мөңгеде сактып чоруурлар.

Тывага Совет эрге-чагырганың бердинген камгалакчыларын сактып тургаш, бистер, бөгүн коргуш чок демиселчилер, дайынчы эштеривис; Щетинкин, Кравченко, Кочетов, Беспалов, Крюков, Чүльдүм, Оюн Күрседи болгаш өске-даа хөй-хөй эштерниң мурнунга мегейип тур бис.

Ада-чурттуң Улуг дайыны совет улуска аар шылгалда болган. Герман фашизми делегейде зң баштайгы социалистиг күрүнени узутпаар, миллион-миллион киижилерни кыргып-хыдыыр, Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа хөй чурттарның киижилерин чагырып алыр күзеп турган.

Бүгү совет улус боо-чепсекти холга алгаш, Төрээн чурттуң камгалалынче кодүрүлүп үнген болгаш тиилекчи болуп үнген. Бүгү улустуң бо ыдыктыг дайынынга советтер чуртунуң бүгү улустары, киришкен. Фашистиг экелекчилерни чылча шаварынга улуг-хууну тыва улус база киирген. Тыванның зң дээре оолдар, кыстары Совет Армиязының дайынчы кызыл туптарының адаа-биле немец экелекчилерге удур маадырлыг демисешкен.

Совет улус бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга маадырлыы-биле елген маадырларның тураскаалын кезээ мөңгеде сактырлар. Кым-даа уттундурбаан, чүү-даа уттундурбаан! Оларның аңы-тынын берген херектери—идегелдиг холдарда.

Силер, дайынның хоочуннары, Октябрьның харээн боо-чепсекти холга алгаш камгалаан киижилер, коммунистиг инитилелдиң бөгүнгү идепкейлиг тургузукчулары хүндүлелди болгаш байыр чедиришкинин база ынак Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга чаа-чаа чедишкиннерлиг болуруңарны күзеп турарывысты хүлээп ап көрүңер.

Коммунизминиң алдарлыг тургузукчузу, делегейге хосталга, тайбың болгаш аас-кежии дээш маадырлыг демиселчи — совет улуска алдар!

Большевик-ленинчилерниң, Октябрьның болгаш хамааты база Ада-чурттуң дайынналарының маадырларының, социализминиң болгаш коммунизминиң тиилелгези дээш бүгү коргуш чок демиселчилерниң, үлегер-чижек чок маадырлыг чоруу улустуң угаан-бодалынга кезээ мөңгеде чурттап турзун!

Тиилелгелиг пролетар революциязының баштыңчызы, бистиң чуртувусна коммунистиг тургузуушкуннуң хөй-аът киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы делегерезин!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ТЫВА АССР-ниң АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНГА, КОМСОМОЛЧУЛАРЫ БИЛЕ АНЫЯКТАРЫНГА, ПИОНЕРЛЕРИ БИЛЕ ШКОЛАЧЫЛАРЫНГА

Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының республика слёдунуң КЫЙГЫРЫЛЫ

Эргим эштер! Бистиң Совет Төрээн чуртувус бодунуң чартык чүс чыл оюнуң алдарлыг байырлалын экономиказы, культураза болгаш улууның чаагай чоруу чечектелген үткүп турар. Оны СЭКП ТК-ның июнь болгаш сентябрь Пленумнарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының шиитпирлерин бүзүрелдиг чугаалап турар. Октябрьның тиилелгезинин соонда совет улустуң демиселиниң болгаш чаагай үүле бүдүрүмнериниң эртнен маадырлыг оруунуң түнелдерин партиниң Төп Комитединиң «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп Тезистеринде үндүрген.

Бистиң улузувус СЭКП-ниң удуртулгазы-биле Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда маадырлыг улуг орукту эртикеп. Маадырлыг 50 чылдар коммунизминиң идеяларынга Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының миллион-миллион массаларының шынчылыының болгаш бижик туруштуунуң үлегер-чижээ болуп, келирге үе салгалдарының сеткил-сагыжынга мөңге артар.

Бистиң Социалистиг күрүнеливистиң төрүттүнген башгайы болгаш бижигын турган үеинде революцияның чаалап алышкыннарын оон дайынналарындан камгалаар дээш, боо-чепсекти холга туткап, демиселчилер, дайынчы эштеривис; Щетинкин, Кравченко, Кочетов, Беспалов, Крюков, Чүльдүм, Оюн Күрседи болгаш өске-даа хөй-хөй эштерниң мурнунга мегейип тур бис.

Ада-чурттуң Улуг дайыны совет улусна аар шылгалда болган. Герман фашизми делегейде зң баштайгы социалистиг күрүнени узутпаар, миллион-миллион киижилерни кыргып-хыдыыр, Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа хөй чурттарның киижилерин чагырып алыр күзеп турган.

Бүгү совет улус боо-чепсекти холга алгаш, Төрээн чурттуң камгалалынче кодүрүлүп үнген болгаш тиилекчи болуп үнген. Бүгү улустуң бо ыдыктыг дайынынга советтер чуртунуң бүгү улустары, киришкен. Фашистиг экелекчилерни чылча шаварынга улуг-хууну тыва улус база киирген. Тыванның зң дээре оолдар, кыстары Совет Армиязының дайынчы кызыл туптарының адаа-биле немец экелекчилерге удур маадырлыг демисешкен.

Совет улус бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга маадырлыы-биле елген маадырларның тураскаалын кезээ мөңгеде сактырлар. Кым-даа уттундурбаан, чүү-даа уттундурбаан! Оларның аңы-тынын берген херектери—идегелдиг холдарда.

Силер, дайынның хоочуннары, Октябрьның харээн боо-чепсекти холга алгаш камгалаан киижилер, коммунистиг инитилелдиң бөгүнгү идепкейлиг тургузукчулары хүндүлелди болгаш байыр чедиришкинин база ынак Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга чаа-чаа чедишкиннерлиг болуруңарны күзеп турарывысты хүлээп ап көрүңер.

Коммунизминиң алдарлыг тургузукчузу, делегейге хосталга, тайбың болгаш аас-кежии дээш маадырлыг демиселчи — совет улусна алдар!

Большевик-ленинчилерниң, Октябрьның болгаш хамааты база Ада-чурттуң дайынналарының маадырларының, социализминиң болгаш коммунизминиң тиилелгези дээш бүгү коргуш чок демиселчилерниң, үлегер-чижек чок маадырлыг чоруу улустуң угаан-бодалынга кезээ мөңгеде чурттап турзун!

Тиилелгелиг пролетар революциязының баштыңчызы, бистиң чуртувусна коммунистиг тургузуушкуннуң хөй-аът киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы делегерезин!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНГА, ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНГА, МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

Партияның Ровно обкому, облкүүском Тыва Арат Республиканың ССРЭ-ниң составынга киргенининң 23 чылы-биле холбаштыр Тыванның ажылчы чоннарынга акы-дүңманың байырын чедирип, үүректиң ханызындан амыр-мендини айтырып, Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуурун күзеп тур.

Орденниг Ровновун ажылчы чоннары немец-фашистиг эжелекчилерден Төрээн чуртту хостаар дээш бистиң черивиске ханын төккен тыва дайынчыларның дугайында тураскаалды сеткил-сагыштың ханызындан хүлээп көрүүшкүн-биле ёзулап, кезээ-мөңгеде кадагалап чоруурлар.

УКРАИНАНЫҢ КП РОВНО ОБКОМУ. ОБЛКҮҮСКОМ.

Мөңге тураскаалдың тугу

МОСКВА. 1967 чылдың январь 4-те СЭКП ТК-ның ге эң бедик түнелдерни чедип алган үеттүр буду-

Эрзин районнуң «Чаа орук» кодээ ажыл-агый артелининг эр, херээжен колхозчуларынын, кодээ ажыл-агыйның түскай эртемпиглеринин күрүнеге сүт, эът, дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүседкенинге СЭКП-ниң Тыва обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели наанг байыр чедиргеш, ону колхозчу малчыннарның шудургу ажылдаанының, колхоз башгаар черниң, партия, профэвилел, комсомол организациаларының организакчы улуг ажылының түнелеп деп демдеглээн.

Колхозтуң кежигүннери ажыл-ишчи күженийшкиннерин улам дыңзытпышаан, мал кыштагладырынга чедишкиннинг белеткеңир, кыштагларже мал чемин сөөртүп, колхозчуларның агрозооветөөредилгезин организастаар, — Улуг Октябрьның 50 чыл оюн төлептиг үткуурунга ол улуг садыышкын болур деп, партия обкому, Министрлер Чөвүлели бүзүрелдинин илергейлээн.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

МАГАЛЫГ-ЛА-ДЫР!

Бистер, Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунган элээп каш кижи, ам болур деп турар улуг байырлалдың бүдүүшүнде В. И. Ленининиң чурттап, ажылдап турган черлерин көрүп чораан колдивис. Кызылчылар бистиң чылым-биле үдеп каанының соонда, автобустар-биле Саянны ашкат-ла, В. И. Ленининиң мөңгеге турган чери Шушенское суурга бардывыс. Оон ыңай тускай «Найырал» поездиге олурупкан, революциянын кавайы — Ленинград хоорайже хаптан бис. Ленинградчылар бистиң коңгуг эки хүлээп алган.

Ленининиң хоорайында Төөгү Музейин баштай-ла кордувус. Оон соонда революцияның улуг баштыңчызының чаштынып турган чери Разлив ортулукка баргаш, оон чадырын көргенивис дыка солуң болган. Кышкы Ордуга, революциянын штавы турган Смольныйга баштыңчының чурттап, ажылдап турган черлерин шупшуун көрдүвүс. Чуртувустуң найысылалы Москвага келгеш, Кремль-биле баштай-ла, таныышканывыс кажан-даа уттунтурбас. Баштайгы космонавт Ю. Гагаринниң космоска ужудуп турган кораблин магадап көрдүвүс.

Орукка чоруп тургаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын таныышкаш, Совет күрүнеңиң кижи дугайында онза сагыш салып турарынга чоргаарланыш, дыка өөрүп чордувус.

Өдүгеннің иви фермазындан Ленинград чедир чоруп, хамыы чүүлдер-биле таныышканывыс бистиң күш-ажылче улам сорук киирген.

АК ЭЗИРИКПЕЙ,
Өдүгеннің иви фермазының мал эмчизи.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы 1967 чылдың октябрь 25-те эртенгиниң 10 шакта хөгжүм-шиин театрынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1967 чылдың октябрь 25-те эртенгинин 9 шак 30 минутада хөгжүм-шиин театрынга болур.

БҮГҮ ЧҮВЕНИ УЛУСТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Октябрь 20-де Москвага ВЦСПС-тиң XIV пленуму болуп эрткен. Оон киржикчилери совет улустуң чаагай амыдыралын улам ыцай бедидер база 1968 чылда болгаш беш чылдың дараазындагы чылдарывда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринин планнарын күүседир талазы-биле хемчеглерни боттандырар дугайында профэвилелдерининг сорулгаларын чугаалажып көргеп.

ВЦСПС-тиң даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү А. Н. Шелепин илеткел кылган. Пленум кайгамчык хүннерде чыылган дээрэн илеткелчи демдеглээн. Каш хонгаш, совет улус, депшилгелиг кижи төрелгетен делегейдеө баштайгы социалистиг күрүнеңиң чартык чүс чылдыг юбилейин байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирер. Байырлал мурнунуң бо хүннеринде социалистиг чарыш көзүдээн хемчээлинге четкен. Совет эртеминиң күчүзүнүң чаа үлегер-чижээнинг дугайын бүгү делегей октябрь 18-те билген. Эртем лабораториязын Венераның кырынга хондурарын төөгүде эң-не баштай боттандырган.

Совет киижилериниң чаагай амыдыралын улам ыцай бедидер талазы-биле партияның болгаш чазактың хемчеглериниң социал-политиказ талазы-биле аажок улуг ужур-дузазын, социалистиг бүдүрүлгениң чедишкиннерин илеткелчи тодаргай чугаалаан. Чоннуң чаагай амыдыралы — дээди эчис сорулга, бистиң амыдыралывыстың хөөлүзү. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери ону база катап чайыннандыр илередип турар. Бисте национал орулганың дөрттүң барык үш кезиин улустуң хереглелиниге ажыглаар, а хереглелиниң инитилел фондуларының түңү келир чылда 34 миллиард рубльге чедир төвүдээрин чугаалаарга-ла четчир. Партияның шиитпирлерин бүгү чурт аажок улуг кодүрүлүшкүн-биле утказаан.

Москваның Владимир Ильич аттыг заводунуң ажыл-ишчилери беш чыл планның хуусаа бетинде, 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседирин шиитпирлээн. Чоокта чаа ол будүрүлгенинг болук ажылдакчылары «Техниканың» берип болуру бүгү-ле чүвени оон алыр!» деп лозун-биле чарышты эгелээр деп, чурттуң үлегүрүнүң бүгү коллективтерин «Труд» солуунну дамчыштыр кыйгырган. ВЦСПС-тиң президиуму бо инициативаның улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар.

Профэвилел организациялары капитал салыышкынынарны эң ажыктыг кылдыр ажыглаарын чедип алыр, капитал салыышкынынарны хөй сайыг тудулгаргa быдарадыр чоруктар-биле демиселди төрүдар, тудугжуларның культура-амыдырал хандырылгазының дугайында сатыш селыышкынын улуу-биле салыр ужурлуг. Көдээ профэвилел организациялары совхозтарны болгаш колхозтарны специализастаар хемчеглерин боттандырарынга, кодээ ажыл-агыйн будүрүлгезининг ажыктыын бедидер, будүрүп турар продукциязыны долу ажыглаар талазы-биле хемчеглерин ажылдап кылырынга идепкейлиг киржир ужурлуг.

Илеткелдө улуг кичээнгейнин профэвилелдериниң организакчы ажылын улам ыцай экижидериниң сорулгаларынга көрүндүргеп.

Ижорск заводунуң слесарьлар бригадири А. П. Михалев, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң Күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң айтырыгларының талазыбиле Күрүне комитединиң даргазы А. П. Волков, Костроманың В. И. Ленин аттыг лён комбинадының аргыкчызы В. Н. Плетнева, ССРЭ-ниң хөмүр даш үлетпүрүүнүк министри Б. Ф. Братченко, ВЦСПС-тиң секретары И. Ф. Шкуратов болгаш өскелер-дээ илеткел талазы-биле санал бергеннер.

ВЦСПС-тиң МЕДЕГЛЕЛИ

Бо чылдың октябрь 21-де аңгы-аңгы чурттарның ажылчын аңгызы, ажылчы чоннары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен АКШ-тың Вьетнамда дайынынга удур, тайбың дээш делегейиниң чаңгыс аай демиселиниң хүнүн эрттиргеп.

ССРЭ-ниң профэвилелдери болгаш оларда каттышкан ажылчы чоннар вьетнам улустуң иштики херектерин АКШ-тың оон чалчаларының холгаралап турарын шиитпирлиг буруу шаап, америк даймызыракторның вьетнам черде араатанзыг кеминг херек үүлгедиглерин чүдеп-бужар деп карган тур.

Америк империализминиң Вьетнамда бужар даймын соксадырын Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүдели совет ажылчын, албан-хаакчыларның өөмүзөлиниден бала катап иеген тур.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары вьетнам айтырыгны Индий-кыдат талазы-биле Женева дугуржуулгаларынга үндезилей тавыштыр шиитпирлээри дээш делегейниң хой-иитизи-биле кады туржуп тур. Совет профэвилелдер Вьетнамның Демократтыг Республиказынга удур америк агрессиязы доп-дораан соксадырын, Вьетнамдан АКШ-тың, оон дузалакчыларының шеригнерин, шериг техникаазын үндүрерин болгаш бодунуң салым-чолун даштыкының кандыг-даа холгаралашкынын чокка боду шиитпирлээр эргенин вьетнам улуска типсырын иеген тур. Бүгү совет улус вьетнам айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле ВДР-ниң чаазының болгаш Мурвуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң саналдарын база Мурвуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң чаа программазын деткип тур.

Совет профессионал эвилелдер вьетнамның маадырлыг улузун даштыкы чуруттарының профэвилелдериниң болгаш ажылчы чоннарының өске-даа организацияларының намалаан хөделүшкиннеринге байыр чедирип тур. Бодулуң хостагазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш акы-дүңма бүгү вьетнам улустуң, ВДР-ниң ажылчы чоннарының маадырлыг демисели-биле Совет Эвилелиниң ажылчын, албан-хаакчыларының чаңгыс эпсеткиадын, оларның ол чөптүг демнеглинге моон соңгаар-даа дузалажыр, деткимчелеп бээр деп бистиң шиитпирлиивисти оларга бүзүрелдии-биле илергейлеп тур.

ССРЭ-ниң профэвилелдери болгаш ажылчы чоннары америк империалистерин кыңчыктырбазынче, АКШтың Вьетнамда кеминг даймын соксадырынче угланган хөделүшкиннерниң чаңгыс эвээ быжыглаарынче делегейниң ажылчын аңгызын, ажыл-ишчи бүгү кижилерин кыйгырып тур.

Вьетнам улуг агрессорларны амар тавылгелеп чедип алыр деп мында бүзүрелдиивисти илергейлеп тур бис. Вьетнам улустуң шиинии херээ тиилеп үнер!

ПРОФЕССИОНАЛ ЭВИЛЕЛДЕРНИҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ТӨП ЧӨВҮЛЕЛИ.

Колхоз даргазының индири

СӨГЛЭЭН СӨСТҮ ЭЭЛЭЭР ДЭЭШ...

Совет эрге-чагырганың төөгүдүг 50 чылының байырлалынга үүкшүтүр алган хүлээлгелерин күүседир дээш бистиң «Мурнакчы» колхозтуң ажыл-ишчилери эртиен тос айларда эвээш эвес күжениишкиниерни үндүрген.

МАЛ АЖЫЛЫ. Колхоз дөйүүн баш санын өстүрериниң чыл планын 99,3 хуу, бода малдың 98 хуу күүсеткен. Өнүкүүн өстүрериниң планы чүгле 90 хуу-болганы четпес. Колхозтуң хойнулары төрүүр 100 хойга онаалтыр 86 хураганы алган болган күргенге дүк салдырының чыл планын ажыр күүсеткен. Чаңгыс-Теректе № 1 хойну бригада мал өстүрериниң планын 101 хуу күүсеткен. Хойну К. Сендажы 100 хойга онаалтыр 106 хураганы доруктурун алган. Хойнулардың социалистиг чарышканга бирге чорин сөлөөн. Оң ной бүрүүгүдеп кыргаан дүгү 2,4 кг.

Колхозта мал ажылының специалистери хойну бригадаларын бригадирлери, фермалар эргелекчилери малдың алуп хөрээр болган кызыгаар чоруу-биле деңнеседи бо чылын элээп организастиг чоруткан. Малдың чүүдээлээ ийи шатан чоруткан. 12 хуу бан малды ында-бүрү ажарыгларга күүр эвээш, хажаалларның резинфекциязын чоруткан. Хажаалларның одоо контаминациязын чоруткан. Хажаалларның одоо контаминациязын чоруткан. Хажаалларның одоо контаминаци

ДАШТЫКЫДА

Парижте совет делгелге

ПАРИЖ. (СЭТА). ССРЭ-ниң улустарының уран чүүлүнге бараан болдурган делгелге Парижте ажыттынган. Каш он заларда уран чүүлдүң муң хире чогаалдарын делгээн.

Скифтериң уран чүүлүнүң кайгамчык овур-хевирлери, алдын болгаш мөңгүн кылыглар, ыяштан чазап кылыр уран чүүлдүң кылыглары көрүкчүлерниң кичээнгейин хандыдып турар. X—XVIII чүс чылдарда Россияның уран чүүлүү бир зада делгээн. XVIII—XX чүс чылдарда орустуң уран чурумалын база делгээн. Оон иштинде К. Брюллов, А. Иванов, И. Репин, В. Суриков, И. Левитан, М. Нестеров, В. Серов, В. Кандинский, М. Шагал оларның уран чурулгалары бар.

Делгелге совет чогаадылга уран чүүлүнүң эки чогаалдарын көргүзери-биле хагдынар.

Социализм чурттарында

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Прагада чехословак-совет найырал иннтителиниң эвилелиниң ТК-зының хуралы болуп турар. Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзаалариның Совет иннтителдер эвилелиниң Президиумунуң даргазы Н. В. Попова ол хуралда оолуржуп турар.

Эвилелдиң чиктиве секретары Ян Немец отчёт илеткелди кылган. Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга эвилелдиң белеткелиниң дугайын, чехословак-совет найыралдың айының база «РСФСР-ниң культуравының болгаш уран чүүлүнүң хүннериниң» хемчеглериниң дугайын ол чугаалаан. Ол хемчеглерни бо чылын Чехословакияга чорудар деп турар. «Россия—1967» деп оруе дыядың бирги фестивалын ол бедип-биле үнелеп иогген. Бо чылын республикага Совет Эвилелиниң дугайында ийи муң делгелгелерни организастаан. Эвилелдиң салбырларынга болган организацияларынга организастаанны Совет чурттуг аныдыралының дугайында лекцияларга болган бееседилерге, совет литератураның болган музыканың кежээлеринге чүе-чүе муң ажылчы чоннар киришкенин Ян Немец дыцыттыкан.

ГДР

«Карл Маркетың» «Капиталының» «100 чылы» деп темаже эртем конференциязы Берлинге болган. Эртемнериниң немец академиязының (ГДР) инициативазы-биле чыадыргын конференциязының киржикчилери Маркетың экономика өөредилгезин ынчы байдалдарда ажыглаарының айтырыгларын чугаалажып корген. ГДР-ниң, Совет Эвилелиниң, Чехословакияның, Венгрияның, Румыниянның болгаш Югославияның эртемденнери конференциязының ажылынга киришкен.

КУБР

Улусчу Корей политиктиг улуг болуушкунуңуң бүдүүлүнде турар: ноябрь 25-те республиканың ээзи хөйлүмүдүлүг органы — Улустуң дээди хуралынга, а ноябрь 30-де эрте-чагырганың чер-черде органнарынга сонгулга болур.

Чурттуң бүтүн районнарында сонгулга мурнуңуң агитация кампаниязы казбаргын. Сонгулга округтарында агитпунктулар тургустунган, кожуң чоруур агитбригадалар ажылдап турар. Улустуң дээди хуралының болгаш эрге-чагырганың чер-черде органнарының депутаттарынга кандидаттарны дешпидерни чурутта эгелээн.

ЮГОСЛАВИЯ

Югославияның наймыслалы байырлал шинчи киргеп. 23 чыдың мурнунда—1944 чылдың октябрь 20-де—Югослав наймыслалдың чурттачыларының боттарының хостакчыларының—Совет Армиязының болгаш югослав улусчу-хостаалга армиязының дайынчыларын чүректиң ханызындан утпуп алган.

Эрте-бурунгу Белград дайын соолгудээри чылдарда чаартынган. Хоорайда чагайжыды тутқан чаа бажыңнар, театрлар, кино, культура бажыңнары, школалар, школдерниг, чараш бажыңдарныг чаа Белград тургустунуп турар.

(СЭТА).

Ханой демисежип турар

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентилери С. Афонин биле С. Петров оларның дамчыдып турары болза:

Хемчээлиниң талазы-биле алырга, ВДР-ниң пайгы хоорайы — Хайфонну америк ужар күүлдүң араатаныг бомбалаары соолгу үеде куштелеп. Америк шериг командылалы чурттуң девискээриниң оон оске кезиидеп Хайфонну тускайларынче угланыышкынны чорудуп турар. АКШ-тың ужар күүлү 50 хонуктуң дургузунда Хайфонуң чоогун болгаш оон төп кезиин бомбалап турар.

Хайфонуң америк ужар күүлдүң бомбалаашкынынга таварышкан кварталдарын көргөн бис.

Донг Хай районда 54 чурттаага бажыңнары үрелген. Хонг Банг эмнелге бузулган. Диньхуурже 121 бомбалаачы болгаш шарик бомбалардыг 48 контейнерни октаан дээрзин биске чугааладылар. Америк самолёттар Ван Киен хуурже 268 янзы-бүрү бомбаларны октаан.

Чоннуң ортузунда олүрткен болгаш балыг-аттыгчыннар бар.

Хоорайның ажылчыннары дыштанып, эмнелер ийи бузулган санаторийлерге болгаш ыеттнам-чехословак наирал аттыг эмнелгеге барган бис. Бомбалаашкынга таварышкан кижилерни ында — эмнеп турар.

Хайфонуң информастабаниның керектеринең талазы-биле комитединиң даргазы Куу Ньи Тконинң биетинбиле беседазынга чугаалааны болза: Хайфонга удур АКШ-тың империалистериниң агаардан агрессчи дайыны кылбарып турар. Америк ужар күүлдүң агаардан бомбалап турерининң түлелиндэ хоорайның чурттаага квартаидары, школалар, эмнелгелер, үдетпур бүдүүлгелер болган транспорт оруй харылзаалары үрелип бузулган. Соолгу үеде америк империалистер ыламгыя чоорту частыр бомбаларны болгаш шарик бомбаларны үрүлүү ажыглап турар аиарган.

Бо чылдың августа америк самолёттар Хайфонче 750 өртендирер бомбаларны, 246 чоорту частыр бомбаларны, шарик бомбалаарыг 102 контейнерлерни, 250 ракеталарны октаан болза, бо чылдың сентябрьда болган октябрьдың (октябрь 8-ке чедир) 1.180 өртендирер бомбаларны, 440 чоорту частыр бомбаларны, шарик бомбалаарыг 102 контейнерлерни, 250 ракеталарны октаан болза, бо чылдың сентябрьда болган октябрьдың (октябрь 8-ке чедир) 1.180 өртендирер бомбаларны, 440 чоорту частыр бомбаларны, шарик бомбалаарыг 440 контейнерлерни хоорайже октаан. Хоорайның партия организациязы болган административтиг эрге-чагырганың АКШ-тың империалистериниң агаардан дайынынга дуржулгазының түнелелинде 1.373 муң ажыл хүнү халас эрткен. Чоннуң ортузунда 1.386 янзы соксадышкынны болган, ында 469 муң ажылчыннар киришкен. Ажыл соксадышкыныңың түнелелинде 1.373 муң ажыл хүнү халас эрткен.

Хайфонуң информастабаниның керектеринең талазы-биле комитединиң даргазы Куу Ньи Тконинң биетинбиле беседазынга чугаалааны болза: Хайфонга удур АКШ-тың империалистериниң агаардан агрессчи дайыны кылбарып турар. Америк ужар күүлдүң агаардан бомбалап турерининң түлелиндэ хоорайның чурттаага квартаидары, школалар, эмнелгелер, үдетпур бүдүүлгелер болган транспорт оруй харылзаалары үрелип бузулган. Соолгу үеде америк империалистер ыламгыя чоорту частыр бомбаларны болгаш шарик бомбаларны үрүлүү ажыглап турар аиарган.

Бо чылдың августа америк самолёттар Хайфонче 750 өртендирер бомбаларны, 246 чоорту частыр бомбаларны, шарик бомбалаарыг 102 контейнерлерни, 250 ракеталарны октаан болза, бо чылдың сентябрьда болган октябрьдың (октябрь 8-ке чедир) 1.180 өртендирер бомбаларны, 440 чоорту частыр бомбаларны, шарик бомбалаарыг 440 контейнерлерни хоорайже октаан. Хоорайның партия организациязы болган административтиг эрге-чагырганың АКШ-тың империалистериниң агаардан дайынынга дуржулгазының түнелелинде 1.373 муң ажыл хүнү халас эрткен.

Чоннуң ортузунда 1.386 янзы соксадышкынны болган, ында 469 муң ажылчыннар киришкен. Ажыл соксадышкыныңың түнелелинде 1.373 муң ажыл хүнү халас эрткен.

Боттарының эргези дээш демиселде

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. Төп Англияның барыын талакы районнарында демир оруктар-биле бүгү чүүк соортүлгези сойсаан. Мурнуу Уэльста болган Шотландияда хөй поездилерниң шимчээшкинин соңгаарлаткан.

Англи демир оруктарының эргелеп күш-ажылдың төлевирин көвүдетпейн тургаш, немелде ажылды күүседириниче демир оруктуларының чамдык категориаларын албадаарын үр үеде орадлажып турар. Немелде ажылды кызырыдаа ойталаанны дээш демир оруң эргелеп «чагырганың» ажылдан үндүрүп эгелээн. Ынчангаш чурттуң чамдык районнарында демир оруктуңар ажыл соксадышкынын чарлаан. Бо ажыл соксадышкынны бүгү-янитиниң ажыл соксадышкынывыве шилчиирингө читкан Англи портторда ажыл соксадышкынныг шимчээшкинин күштелеп турар.

Бо чылдың баштайгы сес айларында Англияга 1.386 янзы соксадышкыны болган, ында 469 муң ажылчыннар киришкен. Ажыл соксадышкыныңың түнелелинде 1.373 муң ажыл хүнү халас эрткен.

ИСПАНИЯ

ПАРИЖ. Мадридте үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннар комиссиязы (Франконуң чазаалын хораазы) ажылчыларның профсоюзтар каттыжылышкыннары — ажылчыннар комиссиялары) ортектерниң соксавастаан өзүлдезинге, а ол ышкаш ажылчыннарны массалыг-биле үндүрүп, хөй үлетпүр бүдүрүлгелерниң хаан туразынга үндүрлээшкынның хүнүн» бүгү чуртка октябрь 27-де эртирер деп кыйгырган.

ИТАЛИЯ

РИМ. «Валле Тичино дээр пестайы фабриказының 800 ажылчыннары Италияның үлетпүр төвүө Миланга чыскаалды эрттиргеп. Бүдүрүлгеин кызырар дээр администрацияның болдалыга удурлажылгаының демээ кылдыр ажылчыннар бүдүрүлгелеп дё ажыл үеде үемейн турар.

Чуртгун ыяш ажылдан кылыр үлетпүрүнүң 250 ажылчы чоннары 24 шакта ажыл соңгадышкынның чорудуп, чаа күш-ажыл дутуржулгазын чарарын негээ.

(СЭТА).

Чоннуң дыжы дээш

Чоокта чаа Тожу районуң партия эге организацияларының секретарьларының, бүдүрүлге удуртукчуларының, профавилел месткомнарының, кодээ Советтер даргаларының, суд, прокуратура, шагдаа ажылдакчыларының каттышкан чөвүлел хуралы болуп эрткен. Хуралга «Хой-иниттиниң коруи-чурумуи үрээлер-биле демиселди күштелдирер» дугайында айтырыгны чугаалажып корген. Ол талазы-биле илеткелди районуң шагдаа салбырының начальниги эш Адыг кылган.

Илеткелчи эрткен 9 айларда район иннтиге болгулаан кем-херек үүлгедиттеринге, иннтиниң коруи-чуруи үрээшкиннеринге доктаагаи. Коруи-чуруи хажыдыышкыннарының болу бээри колдуунда араганың уржуунган боон турарын ол чугаалаан. Бүдүрүлгелерден Ырбанның ыяш ажыл-агый болган коммунал ажыл-агый черлериниде иннтиниң коруи-чуруи үрээшкинин хөй таварышкын турар. Бо организацияларда, ылаңгыя коммунал тудуг конторазында кижилерниң ажылдан үнер, кирер чоруу хөй. Анныыр-тывыны черинің иоон мурнунда чолаачызы турган Тангыт Ким хөй удаа чуруи үреп, ажыл шагында арагалап тур-

Кызылдың 40 дугаар магазининиң бакалея салбырында ажыл-херекке ёзулуг бердинген, ажыл-ишчи кижилер ажылдан турар-дыр дээрзин дораан-на эскерип каар. Мында янзы-бүрү аъш-чемин хостуг шилип, садып алыр кылдыр делеген каан. Шуптузун кылдаан, болук-болук айны-биле тургузуп каан. Садып алакчы маадаа келгеш, садыгжыны манаваа. Чүнү алырын күзейдир, ону тураазаны-биле шилип алыр. А оон соонда, ону кассага чедире бергеш, чүгле ортээн төлеп бээр. Садыгжашкынны мынчаар организастаанны үе-шакта каминалгалыг.

Бо салбырда алды садыгжы бар. Олар эзлчежип ажылдап турар. Беш ажыл хүннүг, ийи дыштанар хүннүг неделяже олар шагда-ла шилчээн. Аннаа шагын база-ла график ёзугаар тааржыштыр тургускан. Садыгжыларның эки ажылдаарынга ол база тааржымалыг.

Маңаа улус кезээде-ле хайнымышкынныг. А садыгжылар оларга эвдек бараан боон турар.

— Сливо үзүү, макарон садып алыр дээш келдим, кызым, кайын алыр мен — деп, бажының дүгү көгере берген кырган кадай садыгжы кыстан айтырды.

—Бээр эртинер, шуптузу мында-ла болгай — дээш демги садыгжы кыс салыгның дорунде делгиринче аппарды.

Бакалея салбырын дуржулгалыг садыгжы коммунист Полина Борисовна Быкова удурлап турар.

— Мээң кады ажылдап турар садыгжыларым онзагай ажылынга харылысаалгалыг улус—деп, ол чүвениң шынын чугаалады.— Кайызын кандыг дээрил. Аныяк кыс Ирина Болатты чижекке ап көрээл. Ол сеңыг учылищезин доосхан дораан-на, биетин-биле ажылдап эгелээн. Ам дөрт чыл

кады ажылдап тур бис. Бо үениң дургузунда ол арга-мергежилдиг садыгжы апарган.

— Садыгжы болуруп школачы чыдарымда-ла бодап чораан мен. Ол күзелим 1963 чылда боттанган — деп, Ирина Болат өөрүшкүбиле чугаалаан уламчылады. Башгайгы үениде ажыл-ишке мергежил чок болгаи бергелерге таваржып турдум. Мешео дуржулгалыг садыгжы эш-өөрүн дузалаан эгелээн.

Болат шынап-ла ажылга шуудап эгелээн. «Совет садыгжы ак сеткилдиг, чоннуң мурнуңа шынчы болур дээрзин кажан-даа үттап» дээн ажиин чагыг сөзүн болганчок-ла ол бодап кээр тургап.

«Шаг шаа-биле турбас, чаңкыдак коргу-биле артпас» дей үлетер чугаа бар болгай. Ирина Болат чоорту-ла бергелерни ажып, мурнакчы садыгжыларның өдүрүүнге кирген.

Бо чылын ол республиканың аныяк садыгжыларының слёдуюшко база киришкен. Анаа ол садыгжы эш-өөрү-биле арга-дуржулгазын солушкан.

Дугаары 40 магазининиң бакалея салбырының дептеринде садып алыкчыларның: «Силерниң эвилеп-болдеп чаңыдарга, кызымак кижилерге үлүг-биле четтирдиниг! Силерниң бо салбырга келген кижи эдлеп шанап чүрбастыр. Хереглээн чүүлдерни дораанна садып алыр-дыр» деп өөрүп четтирипкенниниң состерни сонгургал-биле иомчуп болур. Бо состер дээрге Ирина Болатка база дөрт хамаарлыр. Оон кызымак күш-ажылы база ында киржип турар.

Бакалея салбыры эрткен сентябрь айның саарыга планын 103 хуу күүсеткен.

Коммунист Полина Быкованың үлүрткен садыгжылары эрес-сорулгут ажылдап, Улуг Октябрьның 50 чыл оюн эки чедиишкиннериниг үттүп турардар.

Х. МОНГУШ.

Т. В. Кирдеева чоннуң кадыын камгалап, чаагай үүле бүдүрериниг үжен ажыт чыл дургузунда бердан болуп келген. Бүнниыт ол ажыл-ишчи бодунуң кады ажылдан турар эш-өөрүнге дуржулгазын дамчыдып берип, ында келгеннерге медицинаның ачы-дузазын хүнүүн-не чедирип турар. Оны соц коллективи мынчалган хүндүлээр: ында коммунистиг Күш-ажылдың шалынчызы деп атты тывыскан. Татьяна Васильевна ол Кызылдың вендиспансериниде лаборантылап турар.

ЧҮРҮКТА: лабораторияга Флоринскийниң аппаратынга Т. В. Кирдеевамың эмнер кудуп турары.

Фото А. МЕЛЬНИКОВТУҢ.

САДЫГЖЫНЫҢ ҮЛҮҮ

Октябрьның 50 чылына уткуштур

ҮЙМЭЭННИҢ БАСКАДЫ

ЛАГЕРЬЖЕ ОРУККА

Каш-ла минута болганда, штабка чеде хонуп келдим. «Кайчаар дээш чүве ирге» деп бодаанымнаам, эжикти ажыда тыртып коруй өөрүнге ТАРН Төп Комитединиң секретары эш Тока, полктуң командир-комиссары база штаб даргазы олар олурлар.

— Бирги эскадронуң старшиназы Иргит Бадра чедип келдин, эп командир!

— Эки-дир, олуруп алыңар.

— Эжим командир! Келдиргеп командирлер чедип келген, маңаа турлар—деп, штаб бижиичиин Кидистай илеткеди.

— Бээр кирицер де—деп, командир-комиссар бижиичиге дүмбады.

— Арам, ам дээрезинде чүгле чорудар улустарны кедиртсе эки боор — деп, эш Тока ыңыдыг. Мээң чеңшээрел чок кирип келгенни ужуру болза, мынчаарда полктуң нам үүрүүнүң даргазы турган мен, мынчангаш нам айтырымның талазы боор деп бодаан, шуут кирип келгенин ол.

— Чаа, ыңдыг-дыр, мынчаарга эш Ханды-Сюрюңү, киптиин керек ламызының ажылдакчызы Херел оларны кирииит — деп командир чугаалады.

Олар кирип келген. Штаб даргазы турары биле, биетер база туре хамыттывыс. Штаб даргазы Тываның Тере-Хөл биле Моондуң Көпеү-Хөл аймаанның соңгу талазы-биле тудуштур туре халыккан феодал-теократ идеегтериниң контрреволюстуг үйзэзинии чылча шаап узуткаар дугайында дужаалзы ноинуп доосту.

—Ол болуушкунуңуң аигы үедеги байдалын болгаш биетин шериг отрядыныстың соруглаарын Нанның Төп Комитединиң секретары эш Тока чугаалап бээр-дир, кичээнгейлиг дыңнап, биилип аймаар — деп, командир-комиссар сагындырды.

Төп Комитеттиң секретары бодуунуң чугаазын: «Чурттуң хилэ-кызыгаарында арат чонга тайбың амыдыралды доп-дораан катап тургузарларыны силерге АРШ ТК болгаш ТАР-ның революстуг чазаа идеген туур» деп сөөг-биле доосиая.

Июнь 20-ның хүнүнде, иежээ 6 шакта Самагалдайга четкеп турар дугайында хаалганы алгап, Ханды-Сюрюң-биле лагерьже чорупту-вус.

— Хемчикке Сумунак баштаан үйзэзиии. оон соонда Өөрүүн Бора-Шайга үйзэзиии базыыкан мен. Дээрбечилериин оду киргеэр болдур ийин, иоогиг алдындан-на адаар дээ бил. Бора-Шайга биетин начальныгинис Тее-Хем чурттуг Чооду Пачинны хаймре чон адаш олургеннер ийин, оны танымыр сеи бе?—деп. Ханды-Сюрюң айтыпам.

— Кады хөй кадарып, ойнап ескерлиин-дир ол—деп башын орумда кижиин удаа хаммаап, болу берген бойдаалдыг дугайын айтыпа бергеп.

— Сеи имидан чаа кызыгаар комиссазыз-биле кады чораап, чүвенин байдалын эки билдиң-не ийнеи? деп, кижиин айтыпа-дыр.

— О-о, иежээ оиу дорту-биле чугаалаар эвес, ынчалза-даа моол комиссиянның кежигүннеринден ээзин дыцнаан мен. Олар болчашкан черинге ийи хонук соолдаи келгеп. Арай эргижирей берген машинаазы болдузар. Ол машинаның хөрээзинде 4-5 черден боо октарны оттуур хылыпкылай берген болду.

— Биетн дээрбечилер боолап турдуар—деп, чажырбас-даа чугаалаар болдузар. Когей араазында телефон чагыларын ужуруп кашкан, Төп-биле харылзаа үзүлген — деп, олардың чолаачызы Сенгин чугаалаар чораап.

ОТРЯДТАР ДАЛАЖЫШКАН

— Удуур медээ чүге этпестей берген чоор—деп, олардар чугаалажыпдаа турар. Хенертен дүүгээниң медээ болган соонда, полк дайынчы турушту золелиеп.

— Бирги эскадроннан ескерш тарай бергин!—деп, полк дежурныйм чарлаттарга, чүгле биетер артыпыс.

Аът вулаа көзүлбес каранғы. Эскадрон ийи отрядка үзүлгеп, аътталыпкан. Командир Ханды-Сюрюңүң бирде «Шокшууд» аза «Челзээд» дээр командалын дыцналырыпдан ескерш чугаа-даа дыцналбас.

Эртенгиниң 7 шакта-ла Кызыл-Арыг дужунда халбак эзиниче ажыттадып кире берген бис.

Шагырашчыг-ла, ынчалза-даа бо хире ырап келгижеге чедир чүүүн ужурунда, найнаар бар чыдарын бегин билбес ниижилер барын шуутту болганда, командирлеринең түүү чугаалаарын олар четтикпейн маңаа турганы чергее ийдеп. Ийи шак дыштанныага дээзуган. Кижи бүрүзү эзеңги тевеиинге белеп.

Чыскалыптыныс.

— Эштер, дайынчылар! Биетер дайынчы белеткелче эвес, Төрээн чурт дээш дайынга удур дениселче бар чоруур бис. Тываның Тере-Хөл ожуунунуң мурнуу кызыгаары-биле Моолдуң Көпеү-Хөл аймаанның соңгу кызыгаарын дургаар тива, моол арат-таарлыңы чаалаи алган революстуг эрге-шелээзин, ёвү-чүрүмүн үзүткаарын ораидаанын, феодалдыг эргечагыргаиы катап тургузарын күзээп феодал-теократ артынчылар контрреволюстуг үйзэзиин үндүргендир—деп. Ханды-Сюрюң чугаалаан үнду. — Олар чүнүү-даа мурнунда нам, арепэ иежигүннерии «аңдаар» ажылчы чоннарның тургузуп алган МЧАЭ-зинге удурланнып, чоннуң өөрүү-хөреигээнин ортедип-куюктап, хуваан ап турарлар-дыр. Дайынга кара сагыштыг болгаи күүүн ам-даа чыгдыннымаган.

Биетин сорулгаже болза дайынны чылча шаварны. чүүүн хилэкызыгаарынга тайбың амыдыралды дүүгеп-не катап тургузары болур. Дайынга удур бүгү шериг отрядтарының командылалчызынга эш Шагаина (Гаевта), Тере-Хөл отрядының даргазынга Ханды-Сюрюң мени. Сайгал отрядының даргазынга эш Иргит Бадраны АРШ-тың штабы томуйлаан.

ЧОН БИСТИҢ-БИЛЕ

Дээрбечилериң кол ужы турган Сайгалга чеде бээрииисе өглер, ааллар колдуунда-ла эзиилергей, бүрүүлүүт-даа, бүрүү чок-даа кижилер арайла арга-мыын арааимче чаштынар бодаар аанныг болгаи. Тамыаны кижиге мыдыг чүве ийикпе, кижилерже коорге карактарының сеиинчи ковчуг мыкаан сагындырар. Ынчалза-даа Качыктың бодүүн чоиу революсчу быжыг бүзүреп, туружуңга хевзор турганнар.

«Бистер иен-бүрүү чок чон-биле бактажыр дээш эвес, а силерниң тайбың чурттаагыларны үретпеп, силерниң чаалаи алган эрте-шелээзиерни узуткаарын ораидаикан дайынчыар-биле демисежир дээш келгеп бис. Аал оранчыларга олуруп, ажылагийны ишпыңар, эргии ха-дуңмалар деп, чон-биле ажылдаан кижиивесе, ол-ла ёзугаар болгаи.

Бүгү чон решшиилериниң талазында болгаи. Ынчалза-даа ийи-чигыс чайгылчан кижилер база турган, оларның чон аразында ємнар чери чок апарган. Тере-Хөлге ийи үүрүүн даргазы турган Күскежей, суму даргазы Күнчүнчап база Идам-Күрү олар ыңдыг байдалга таваржып. Тере-Хөлдүң арепэ үүрүүн даргазы Быртакты араатаныны-биле олүргеш, моол дээрбечилерже дезе бергеннер. Ангызыны оскупган, ырбакчы идеегтер революциянның ишиг чазбыныжынга ортенген.

ДАЙЗЫН УЗУТКАТТЫНГАН

Дээрбечилер Тыва, Моол чуртунче чайгыжып, Буян-Ойга оларның ооң соңгу, ыырыдай-да 9—10 айларга чедир кедереп турган. Кова-Хем аңсының үстүү талазынга тыва-моол шеригилерниң каттышкан согуушкунунга таварышкан, дайзын 9 айның бирги чартынында Көпеү-Хөл, Агар-Чова уунче дешип өгленнеп. Тыва шеригиниң Тере-Хөл отряды командир Шилгиниң удуртулгазы-биле дээрбечилерни моол кызыгаарынга сүрүп четкеш, чыдча шапкан.

Моол дээрбечилериең Хары-Сахиды (Кара-Сал) чанчыкка баштаткан болүүи Күскежей, Күнчүнчап, Идам-Күрү олар ыдертии алган, Тере-Хөл уунче катап шуруун өгленнеп. Дайзының келген оруун карыштыр эрткеш, оон соонаан туда сүрүн келирии даавсан дужаалды эш Шилги Сайгал отрядынга бергеп чүве. Кова-Хемни орү алгап. октябрь 3-те Сайын-Хуиурге келген. Дээрбечилер Кундуе-Чеңге таварты Тере-Хөлге ээрге. эш Шилгиниң отряды ында согуушкуиу бергеп.

«Сайгал отряды Сайын-Хуиурже катап эттеп, дайзының артынчызының бажын доссун! Отрядты башкарарынга эш Сүгдүрүү арттырган. пулемётчу алган, Тере-Хөлге келдеп дужаал алдым. Чыргалаидыга дүнеиниң 12 шак үеиниде пулемётчик Борбак-оол-биле тутсуп келдивис.

— Отряд дайзын-биле хол артында тулчуп турар, чазак чериише медээ бээр дээш чаа-ла оон келдим—деп, Бүлүүн чугаалады.

Аът дүвү дагжаа келген соонда-ка, полиидир Шилги мазурган халаладыпкан кирип келгеп: «Эжим сайыт! Дайынчы даалга күүсеттиндиң» деп Бүлүүнге рапорт берген.

— Силерниң кыйыртканыңар ёзугаар Сайгал отрядының даргазы чедип келдим— деп, Шилгиге рапорттадым.

— Эки-дир. Ында артын калган дайзыннарны эртен барып узуткандар —деп кагды.

Отряттан аазап каш дайынчылар дайзының хол чанында хая бырында кургадай берген кезии кижи хонуиган болган. Октябрьның 11-иңе эртенинде иитер: Шилги Бүлүүнү, Ханды-Сюрюңү, Херел отрядты бештап алган, хол артында Оваага келдинис.

Ол дүне быекан хар чаттан. Хары-Сахиды чанчыкка Күскежей эдертии алган, чанкыт орунтан дезе берген болган. Арткан дайзыннарны акаа узуткаан. Бажында хуу кижи бажы дүрүзүлей чоогаш, кадан ааан-ыыи сыпттыг, хөй кадак багзаан туулу хуваан алган бис. Ол тук ТАРның иинтиниң херен пазмызынга иеллеп чүве. 1932 чылда Тере-Хөлге болган үйиин октябрь 11-де ынчаар бастырган.

Решшиилериниң отрядтары даалганы күүсеткеп, дайзының туюлунга чедир бастырганын арат чонга чарлап, аңыдыы чонну тайбың чурттаагаже кыйгырган.

Дээрбечилерни чыдча шаварынга дика хөй эштер эрес-дидим чорууи көргүскеп. Командир Шилгиниң дайынчы, дидим, иергеп иинтиниринең сакгып чугаалавас артакпа. Ол — шериниң Тываның офицер школазының артыларын салбырын доосхан, баштайгы тыва командир. Ол, «Элегес» совхозка ажыдан турган, аар аразындан иогаан.

Ол ыңдыг бичге дерге Демиди ийи удаа аар балыктаага-даа, маадырлыг, дидим чоруктарны ыңдыг. Решшиилериниң начальнигы Өлүүге (Чооа-Хемчик), Вижээ-Хөл (Эрзин), пулемётчу Борбак-оол (Барыын-Хемчик), Дииган (Улуг-Хем), эки-турачылар: Төпкит, Кижиир-оол, Чөкпек (Таңдыы), Аржаа (Улуг-Хем), Кандзадай (Эрзин), Чат-оол (Ква-Хем), Маңнай-оол, Чалаи-оол (Тее-Хем) олар база ыңдыг аарлаанныар.

Ажылчы чоннарның хоспалгалыг революциязының керээ дээш дайынчы даалганы күүседип чораап, аңыдыын берген эштериң аттары база уттундурбас.

Ш. БАДРА,
үйзэзиии баскаанарының бирээзи.

1967 ч. Октябрь 22.

ШЫН

3-КУ АРЫН

ХООЧУННАРНЫҢ СЛЁДУ

Октябрь 20. Кежээниҥ дөрт шак четкелек чорда, Кызылдың хөгжүмшүн театрынга хамааты дайын болган Ада-чурттуң Улуг дайынының кыраакчылары организастыг чыгыш келген. Оныҥ-коогүр хоочуннарның херектерин орден-хавыялар дыпкан.

Сәйт эгелээн. Ону СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока ажыктаан. Слёттуң президиумунда ат-сураа бадыткыг эштер Бүтүүл, Антипин, Брагин, Байысхылан, Байлак, Давыдова, Кочетова, Кабак, Макаренко, Лопсаҥчап болган өскелер-даа.

— Хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ниҥ Политбюроюн сөңгүүр деп саналдыг мен — деп, Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргакчызы, О. К. Олдак чугаалаарга, ону слёттуң кыргакчылери чаҥгыс үн-биле деткээнер.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. Шөнгу партия обкомунуң, республиканың Дээди Соведиҥиҥ Президиумунуң база Министрлер Чөвүлелиҥиҥ хамааты дайынның болган Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргакчыларынга байырлыг чугаазын ооҥчаан.

Индирде Совет Эвилелиниҥ Маадыры, танкист Чүргүй-оол Умань хоорайы хостаҥнаныҥ дугайын сактып чугаалаан.

— Бистиҥ чүгле дайынның хоочуннары дивейн, күш-ажылдың база хоочуннары деп турары ковчуг шыл. Мен фронтудан келгеш, дораан тайбың күш-ажылга бердиндим. Хүн келгеш тудум, партия болгаш чазак совет улустуң чагай байдалын улам ыдай бедидер дугайында улуг сагыш салыпкынынга шөргейлеп турар. Ынчангаш мен бо слёттуң мурнундан ам-даа кыпсаан ажылдаарын хүлээдим — деп, Чүргүй-оол чугаазын доскан.

Слёттуң ажылын даргалаан эш С. К. Тока Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргакчызы Галина Довадорга сөс берген. Шимчеңгир херээ-

обкомунуң бирги секретары С. К. Тока ажыктаан. Слёттуң президиумунда ат-сураа бадыткыг эштер Бүтүүл, Антипин, Брагин, Байысхылан, Байлак, Давыдова, Кочетова, Кабак, Макаренко, Лопсаҥчап болган өскелер-даа.

— Хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ниҥ Политбюроюн сөңгүүр деп саналдыг мен — деп, Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргакчызы, О. К. Олдак чугаалаарга, ону слёттуң кыргакчылери чаҥгыс үн-биле деткээнер.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. Шөнгу партия обкомунуң, республиканың Дээди Соведиҥиҥ Президиумунуң база Министрлер Чөвүлелиҥиҥ хамааты дайынның болган Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргакчыларынга байырлыг чугаазын ооҥчаан.

Индирде Совет Эвилелиниҥ Маадыбодунуң чугаазын эштеэн.

Совет Эвилелиниҥ Маадыры, танкист Чүргүй-оол Умань хоорайны хостаҥнаныҥ дугайын сактып чугаалаан.

— Бистиҥ чүгле дайынның хоочуннары дивейн, күш-ажылдың база хоочуннары деп турары ковчуг шыл. Мен фронтудан келгеш, дораан тайбың күш-ажылга бердиндим. Хүн келгеш тудум, партия болгаш чазак совет улустуң чаагай байдалын улам ыдай бедидер дугайында улуг сагыш салыпкынынга шөргейлеп турар. Ынчангаш мен бо слёттуң мурнундан ам-даа кыпсаан ажылдаарын хүлээдим — деп, Чүргүй-оол чугаазын доскан.

Слёттуң ажылын даргалаан эш С. К. Тока Ада-чурттуң Улуг дайынының кыргакчызы Галина Довадорга сөс берген. Шимчеңгир херээжен кижиниҥ өткүт үнү театрның иштинге чаҥгыланы берди:

— Эртим эштер, чаҥгыс полкчуларым! Немец-фашистиг эжелекчилерни чыча шапкаш, Кызылга чедип келгеш, байырлашкаш, тус-тус черлерже тарай чаҥгылай берген болгай бис. Ынчан байырлашканыбыстан бәр ам чәрбя үш чыл эртикен-дир. Сүрөөдевизиниҥ аргазы чок.

Ол бодунуң чугаазынга дайынчы эш-өөрүнүң дугайында чыгыт сактып, СЭКП Тыва обкомунга, республиканың Дээди Соведиҥиҥ Президиумунга болган Министрлер Чөвүлелиҥге бо слёттү чыптаны дээш өөрүн четтиргенин илереткеп.

Хоочун партизан Семен Галкин Тывага бир дугаар Совет әрге-чагыргазының органынга соңгуттуруп, берге үеде ажылдап, чурттан чорааныҥ дугайында чугаалаан.

— Аныяк есиннериҥ адаларыныстаан бәр ам чәрбя үш чыл эртикен-дир. Сүрөөдевизиниҥ аргазы чок.

Ол бодунуң чугаазынга дайынчы эш-өөрүнүң дугайында чыгыт сактып, СЭКП Тыва обкомунга, республиканың Дээди Соведиҥиҥ Президиумунга болган Министрлер Чөвүлелиҥге бо слёттү чыптаны дээш өөрүн четтиргенин илереткеп.

Хоочун партизан Семен Галкин Тывага бир дугаар Совет әрге-чагыргазының органынга соңгуттуруп, берге үеде ажылдап, чурттан чорааныҥ дугайында чугаалаан.

— Аныяк есиннериҥ адалар

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
13
ХОНУК АРТКАН!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнелевлеттинген

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
24
ВТОРНИК
№ 252 (6888).

Өртээ 2 көп.

Хакасияның тугунда— Ленин ордени

АБАКАН (СЭТА). Ажыл-агый болгаш культура тургузуушунунуң чедиш алган чедиишкиннери дээш Хакас автономнуг областың шаңнаткан Ленин ордениң аңаа тыпсырып ажылчы чоннарның толээлериниң утказап байырлал хуралы Абаканда болган.

Шаңналды РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. ЯСНОВ тыпсыкан. Областың ажылчы чоннарының ол шаңнал-биле шаңнаткаанынга таварыштыр СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өнүмзээниден оларга М. А. Яснов шилг байыр чедиргеш, коммунистиг тургузуушукуга аларның чаа-чаа улуг үнелекелерлиг болуруун күзээн.

Хакасияга орден тыпсырының байырлалынга келген аалчылар областың ажылчы чоннарынга шилг байыр чедиргеш.

Партияның Хакас обкомунуң бирги секретары А. Г. КАРЕЛИН харыы сөзүн чугаалаан.

ҮЕ ЭРТЕР ЧООКШУЛААН

Хей ажылында бир эң чугула болгаш харыысаалгалыг кампания тарып бөзадылга болур. Тарып бөзадылга—малдың уксазын эккиредер, продуктулуун бедидер болгаш кызыраар чөрүкту узуткаар талазы-биле мал ажылында эң чугула хемчег.

Бистиң республиканга төрүүр хойларның кол нуруузу 1968 чылдың бирги кварталында ойлаан турар. Малдың тарып бөзадылганы октябрьның тоңчузунде дээзер сөөлүге салдынган. Ынчалза-даа бо чугула ажылды чамдык районнарда организастыг чөрүптелбейн, ала-чайгаарлаашкынга кииргенинден ооң планы республиканда чүгле 66,7 хуу күүседттинген, азы ам-даа 80 ажыг муң баш хой тарыттынмаан.

Хойнуң тарып бөзадылгазын Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарның колхозтары болгаш совхозтары чөгүүр ойунде организастыг чөрудуп турган, ам планның күүседип алган. Оң ышнаш Чөөн-Хемчик районнуң ажылагыйларында бо чугула ажылды база эки организастап турар.

Хойнуң кызыраар чөрүүнүң кол чылдагааны тарып бөзадылганы багай чөрүтелинде деп чүвеним эртеен чылдарда чамдык районнарның практиказы көргүскен болгай. Хей хойнуг Бай-Тайга, Эрзин, Тес-Хем районнарда бо чылын тарып бөзадылга база-па дыка четпес чөруп, планым амга чедир орту безин чедирбээннер. Күрүнениң тарып бөзадылга станцизының чөөгүнде турар Таңды районнуң ажыл-агыйзары бо чугула ажылче чөгүүр кичээнгей салбайн турар. Район бо чылын 28 муң хире хойну тарып бөзадылгага киирер деп планнаан болза, октябрь 10-га чедир чүгле 3600 ажыг хой тараан.

Республикада тарып бөзадылганың кол болгаш дузалаар пунктулары 85. Оларның чамдыктары дериге болгаш арыг-шевер талазы-биле ээвелеткеринге дүүшпейн турар. Маңгы Бин-Хем районнуң «Искра» колхозунуң Баян-Кол аксында хей тарып турар черин чиңеткен ап болур. Кызыга ай хуусаалыг шурс эртиргеш ийи техниң чаңгыс орээн башыңга беттары чурттавышаан, аңаа тарып бөзадылганы чөрудуп турар. Бо чөрүк тарып бөзадылга ышнаш нарын ажылга чөгүүр түңнелер бээр бе, кижилериң чурттагазында таарыкпыр бо дээрээн колхозтуң башгаар черн, мал ажылының түскай эртеминиктери билбес эвес, черле бижир үшүрүүг. Ынчалза-даа олар бо ажылды ёзу барымдаалаанны ол-дур. Ында тывычы кешкирларның азырал, аңаалдазы багай, изин өртеенп калган дүдүк суланы кешкирлер чивейн турар. Ынчангаш чамдык кешкирларның күшү арган. Колхозтуң түскай эртеминиктери бо чаа ажылдакчыларның ажылын хынап, практиктиг дуза чедирер хамаан чөп, аңаа безин неибейн турарлар.

Ой-ла районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Зэрбек участогунуң Зэки-Оттуг деп черде тарып бөзадылга пунктузунда байдал база ындыг турган. Ында чаңгыс орээн башыңчыгашта ишпилер чурттавышаан ажылдаан турар. Кешкирларның чөөн болгаш аларга ыяш үзүктелип турар. Уи пунктуну Зэрбектн кудуядыр—хойчуларның нүзүглеринниң чөөгүнге эвес, ыяан тайга зазэнде тургусканы-биле хойчулар өлче хей сүрүп шүүдеп турарлар.

Байдал ындыг турда, эки түңнел канчап чедип алдынарый? Хей ажылында бо чугула кампанияны ынчаар чөөдуп болбас. Бир эвес бо ажылды ыяштыг организастыг эвес болгаш дуду шылөөлүг үлегчилээр болза, ыяштагланыкшың сени үөскинге чедип, планда көрүүнген хойлар чаалар тарыттынмайн баар. Оең улаштыдан 1968 чылда төрүүр хойларның чамдыызы кызыраашкынга таварыкпыл, хей малдың баш ойнын үстүрериниң планын күүседирип бергедээр апаар.

Колхозтарның, совхозтарның зоотехниктери, ветеринарнай ажылдакчылары тарып бөзадылганың ажылын дорт харыылаар, улуртуур болгаш техниктериң ажылын башкарып чөрудар хүзээлгелиг. Келир чылын бо ажылдың түңнелэн ыңдыг болурун олар шуут харыысаар үшүглуг. Ам бүгү нел болгаш дузалаар пунктуларның ажылынче өнза ничээнгейин салыр, хойжуларның хей эккиир графигин эде тургузар болгаш оларның деңгээл, хей одарлавып турар черлерин тааржыткарынга дузалажыр херек.

Эң чугула соруяга—тывынчы кешкирларның азырал, аңаалдазын эккиредер болуур. Оларга эки шынарныг сигенник, ноң сулапы бээринден аңгыда, куш чуургазы, мориовь, сөөк дазлагы, пус аззы ышнаш чемнерни норма ёзугаар бээрп чугула.

Тарып бөзадылганы чүгле сан талазы-биле эвес, харын өң шынарынче өнза ничээнгейни салыр херек. Арыг-шеверниң чурумнарын сагыыр, уреин ажыглаарының мурнунда эки хынап көөр, өрээлдиң температуразын тааржыткар болгаш өөн-дээ өске негелдерни шыңгыы күүсевир болза, ук ажыл ам эки үре-түңнелдиг болуур.

Тарып бөзадылганың пунктуларынга учёттуг шыңгыы тургузар болгаш өөң ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидериниң хөөчегерлерин аяза чөгүүр.

Бүгү төрүүр хойларның шуптузун тарып бөзадылгага киирип шыдаттынмас болганда, чамдык коданнарга сула эдерилгени база чөрудуп турар. Ынчалза-даа чамдык черлерде нөөан хойларже чүгле кешкирлер кадып ааан бөөрдан ажыда, ону организастазарынче ничээнгей салдынмайн турар. Сула эдерилгете ажыглаар кешкирларны үргүлчү хойга катпайн, чемгерер, суггарар болгаш чамдык үелерде дыштандырар херек.

Кедээ ажыл-агый будурүлге эргелелдериниң, колхозтарның, совхозтарның болгаш партия, профэвилеп организацияларының удуртунчулары хей ажылында мындыг кампанияже бо хүннерге чедир шөөлүг ничээнгей салбайн келгенин сенсатпаш, ам ону хелга ап чөрудар болгаш өөң чөруп турарын хүн бүрүнүң контролюнга алыр үмүглуг.

Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга уткуштур республиканың мал ажылының талазы-биле салган хүзээлгелериниң бирээзи малдың тарып бөзадылгазын, сула эдерилгезин ой-шаанда, шынарныг чөрүдээри болуур.

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган чарыштың тиилекчилеринге— тураскаал туктары

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профессионнал эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга алдар болдурган социалистиг чарышка тиилекчилериниң — будурүлге черлериниң, организацияларның, колхоз, совхозтарның коллективтерин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң тураскаал туктары-биле шаңнаар дугайында 1967 чылдың октябрь 21-де доктаал үндүргеш.

Коммунистиг тургузуушкунга улуг үдүт-хуулу киирген болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга алдар кылдыр алган хүзээлгелерни күүседиринге эң эки түңнелдерни бүгү улустуң социалистиг чарышкынга чедип алган будурүлгелериниң, организацияларның, колхоз, совхозтарының коллективтерин ол тураскаал туктары-биле шаңнаар деп, Доктаалда демдеглээн. Тураскаал туктары оларны алган коллективтериң чарышкынга чедип алган будурүлгелериниң, организацияларның, колхоз, совхозтарының коллективтерин ол тураскаал туктары-биле шаңнаар деп, Доктаалда демдеглээн. Тураскаал туктары оларны алган коллективтериң күш-ажылчы эрес-кежигүлүг шылгаралының демдээ кылдыр моңге кадагалалга артар.

Тураскаал туктары-биле будурүлге черлериниң, организацияларның, колхоз, совхозтарның бүгү хей коллективтерин шаңнаткан.

Улуг Октябрьның 50 чыл ойнга алдар болдурган хүзээлгелерни күүседткен будурүлге черлериниң, организацияларның, колхоз, совхозтарның бүгү коллективтеринге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС чүректиң хамыыдаан өөрүп четтиргенин илергейлеп, улус ажыл-агыйның хөгжүдүрүнүң бөш чылын планын хүүсаа бетинде күүседир. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганын күш-ажылчы белектер-биле төлептиг үткүүр төлээде, будурүлге планнарын хүүсаа бетинде күүседири, чаа техниканы ажыглалга нептередири дээш, будурүлгениң чогумчалының белдери, чаа будурүлге күүлерни бүрүн шиңгээдип алыры база күш-ажылдың будурүкчүлүүн улгаттырарының бедик темпилерни чедип алыры, продукциялың шынарын эккиредери, бот-үнезин чиңгедири, чиг-этти, оттулар чүүлдү, материалдарны хамнаары дээш социалистиг чарышты үргүлчүлээрине ажыктынарны, инженерлерни, техниктерни, албан-хаакчыларны, колхозчуларны, эртем, культура ажыдакчыларын кыйгырып тур деп, эптер Л. И. Брежнев, Н. В. Подгорный, А. Н. Косыгин, А. Н. Шелепин оларның ат салганы доктаалда чугаалаан.

* * *

Үстүмде парлаттынган бо доктаалды өзугаар бистиң республикавыстың Барыын-Хемчик районда «БОЛЬШЕВИК» колхозуң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар баллурган Тураскаал туң-биле шаңнаан.

Чурттуң малчыннарының чедиишкини

ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң ДЫННАДЫЫ

Кедээ ажыл-агыйның ишчилери Улуг Октябрьның 50 чыл ою—бүгү улустуң байырлалын төлептиг үткүүру дээш чарышпышаан, сүт, эът, чүүргалар, дүк салгарының чыл планын чедиишкиннииг күүсеткен.

Күрүнеге саткан сүт 36,2 миллион тонна ийикпе эртеен чылдың тогуур үезиндээзинден 2 миллион тонна хей; шел—9,2 миллион тонна ийикпе 1,3 миллион тонна хей; чүүргалар—11,3 миллиард кезек ийикпе 1966 чылдың барык бүгү дургузунда садып алдынганы хире; дүк—399 муң тонна азы эртеен кайы-дээ чылдазының хей болган.

Мал ажылының продуктуларын садып алыры үргүлчүлеваишаан.

— и —

№ 2 автоажыл-агый тиилээн

Октябрьның баштайгы он хонуунда республиканың кедээ ажыл-агый продуктуларын болгаш тарааны соорткуруунуң талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелин Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели биле профэвилелдер обкомунуң чөвүлели үндүрген.

Он хонуктуң даалгазын чүүк соорткулгезинниң 215 хуу. тонна-километрже ишлиптиккенин 208 хуу күүсеткен Кызылдың № 2 ажыл-агыйның (начальниги эш Петров, парторганизация секретары эш Красноперов, профэвилел организацияларының даргазы эш Пенджиев) Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилел чөвүлелиниң шилгнар Кызыл тугун тывысканнаан, бир муң рубльдиң акча чыынчалын тыпсырып шиитпирлээн.

Бин-Хем районда ажылдап турар 6 ротаның автоколонназының болган № 3 автоажыл-агыйның эки ажылын демдеглээн.

СОВЕТ РОССИЯНЫҢ БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМНАРЫ

РСФСР—1967 чылдың тос айларының дургузунда

РСФСР-ниң Төп Статистика Эргелелиниң ДЫННАДЫЫ

Россия Федерациязының үлетпүрүүнүң ажылдакчылары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга алдар болдурган социалистиг чарышты нолбарткаш, үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хөөчи будүрүн үндүрер талазы-биле болгаш будүрелиниң ниити хемчээний талазы-биле тос айларның база III кварталдың планын ажыр күүсеткен деп, РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннадыында чугаалаан. Эртеен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, 1967 чылдың тос айларының дургузунда будүрүлге хемчээ 10,3 хуу улгаткан.

Ол үезиң дургузунда республиканың үлетпүрүүнүң түс-түс адырларынга продукция өлүүдээн мынзыг болган: электри энергизы болгаш бус-биле ажылдан үндүрер электри энергизы—9 хуу, оттулар чүүл үлетпүрүүге — 7 хуу, кара болган өңнүг металлургизага — 9 хуу, химия үлетпүрүүге — 12 хуу, машиналар будүрелиниг металл болбаазырадыгашкыга — 12 хуу, ыяш, оңу болбаазырадыр болгаш целлюлоза-сазының үлетпүрүүге — 8 хуу, тудуг материалдарының үлетпүрүүге—9 хуу, чиик үлетпүргө — 10 хуу, чем үлетпүрүүге — 9 хуу, үлетпүр продукциязының ниити хемчээнден — культурно-аныдырала болгаш ажыл-агыйга хереглеттинер бараанналар будүрелиниг — 14 хуу көвүдээн.

Будүрүлге хемчээниң талазы-биле тос ай планын автономнуг бүгү республикаларның, крайларның болгаш областарының үлетпүрүү ажыр күүсеткен.

Республикага тос айларның планындан ажыр будүрген байлактар: электри энергизы 3,8 миллиард киловатт-шак, нефть бир миллион тоннадан ажыг, газ 1,5 миллиард кубометр, хөмүр даш 3,5 миллион тонна, кан хоолайзар 32 миллион ажыг метр белең прокат 195 муң, минералдыг чемнишчадылгалер 443 муң тонна, күүгүр кислотазы 23,2 муң ажыг тонна, кальцийлиг сода 32,5 муң тонна, тудуг ыяжы үш миллион ажыг кубометр, саазыны 48,9 муң тонна, пос 88 ажыг миллион дөрбелчин метр, хем идиктер 4,8 миллион эжеш, радиоприёмниктер болгаш радиолаар 71,4 муң, телевизорлар 21,7 муң, машиналар дериглери, өске-дээ продукция база үлүстүң хереглел бараанналары дыка хөй болган.

Планнаашкылының болгаш экономика талазы-биле ниити бараның чаа системазынче шилчиткен будүрүлге черлери продукция сайгарарының база арыг оруглаңның планнарын ажыр күүсеткеш. Эртеен чылдың тос айларынга деңнээрге, ол будүрүлгелерге продукция сайгареры 11 хуу, арыг оруглаң барык 24 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүү—8 хуу улгаткан. Оларның ажыл-чорудулгазының түңнелдери бүгү үлетпүрүүн ажылының түңнелдериниг салдарлыг болган.

Будүрүлгениң ниити хемчээниң талазы-биле тос ай планын РСФСР-ниң бүгү үлетпүр министерстволары ажыр күүсеткен.

РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннадыында оон-ның демдеглээнин болза эртеен чылдың чогуур үезинге бодаарга, будүрген электри күжү 19 миллиарда киловатт-шак, нефть—13 миллион тонна, газ — 4,8 миллиард кубометр, хөмүр даш — 3,8 миллион тонна, шөй — 1,9 миллион тонна, кан — 2 миллион тонна, белең прокат — 1,6 миллион тонна, минералдыг чемнишчадылгалер — 1,8 миллион тонна, автомобиль дүүйлары — барык бир миллион кезек, автомобильдер —28 муң кезек, тракторлар — 7,9 муң кезек, тәрээ ажаан алыр комбайннар — 6,3 муң кезек, цемент — 2,1 миллион тонна көвүдээн. Өнүүг металлдарны, синтезтээн чуктарны болгаш пластмассаларны, синтезтээн каучуктуг база аммиактыг, нефть болбаазырадыгазының болгаш нефть-химинның продуктуларын, үлетпүр продукциязының өске-дээ хөй хевирлерни будүрери база көвүдээн.

Будүрүп үндүрген үлүс хереглелиниң бараанналары чүүл-бүрүү хевирлериг пос — 186 миллион дербелчин метр, ниитики болгаш даштыкы аргыглыг хеп-аймаа — 21 миллион кезек, хем идиктер — 14 миллион эжеш, даараныла кылгылары — 523 миллион рубль хемчээлдиг, этт — 350 муң тонна, чаңгыс сүт продукциязы — 600 муң тонна хире, үүнүп үзүү — 169 муң тонна, тутхан балык—400 муң ажыг тонна, радиоприёмниктер болгаш радиолаар — 453 муң кезек, соодукчулар — 228 муң кезек, хөй чүүр машиналар — 234 муң кезек, бажың от-хереиселдери — 90 миллион ажыг рубль хемчээлиг новудина.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн улгаттырарының, продукциялың бот үнезин чиңгедирининг болгаш арыг оруглаңның планы ажыр күүсеттингеш. Эртеен чылдың тос айларындазының бодаарга, республиканың үлетпүрүүге күш-ажылдың будүрүкчүлүү 7 хуулаа ажыг улгаткан, арыг оруглаңны новудээн — 23 хуу болган.

Үлетпүр будүрүлгелериге эртем, техниканың чедиишкиннерни ажыттарга улам шилгй шинчилеринге удуртулгаш, будүрүлге ажыдарын механизастарын болгаш автоматчыдырын боттандырып, ажыдарының чаа ирээзин ажыглалга киирерин кеңеген.

Улус ажыл-агыйынга бо чылдың тос айларының дургузунда сайзырайгайкыдыга кылыр бир миллион ажыг сөөлдарны ажыглалга киирген, сорулга чылга онзагыдыр саазарга, 800 миллион ажыг рубльдиң каминалгазы киирип турар.

Үлетпүрүүң ажылынга четпестер база турган деп РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннадыында чугаалаан. Продукция будүрүп үндүрер болгаш чыыдалар талазы-биле, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн улгаттырар, продукциялың бот үнезин чиңгедирер талазы-биле доктаттынган планнарны аларга хей будүрүлге черлери күүсеткеш. Продукциялың чамдык хевирлерни — каустика содазын, полихлорвиниң чуктарны болгаш соподжемнерни, бус турбиналарны, металлургия дериглерин, металл чоңар станоктарның чамдык хевирлерин, пөс аргыыр станоктарны, картофель ажаан алыр комбайннарны, экскаваторларны, тудуг тулбугуун, электри-биле ажылдаар доозуп сордуручуларын, өске-дээ чамдык кылыгларны будүрериниң планы чедир күүсеттинмээн.

(СЭТА).

Таңды районда «Революциянның чалбыыны» колхозка 600 инек турар кажаалы болгаш ийи бызаа кажаазын тудуп, комплексилиг механизастаарын бо чылын доозар, ону Кызыл-Эрик деп черде боттандырып турар. Амгы үеде ук фермада «Молокопровод—200» деп механиктиг сиалза тургузуун болгаш өске-дээ механизастаашкын түүдерин эптеп турар. Инек болгаш бызаа кажааларынга өдек аштап ырыглаар база чем үлеп бээр дериктерни эптеп кылмры доозулган. Малдарны суггарары база механизастаттынар.

Ында одалта чериң болгаш өске-дээ түүдерни «Сельхозтехниканың септелгетудут участогу чорудуп турар. Механизастаттынган турар бо фермаңың монтаж ажылдарында турарлар Улуг Октябрьның 50 чыл ооюун хүнүге чедир ажылын доозуп, ажыглалга киирер деп социалистиг күзээлгени алган.

ЧУРУКТА: фермаңың ниити хевээри

И. ОЛДЫРЕВ.

ТЕЛЕГРАФ ДЫННАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Социализм чурттарында

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Төп Чехияда Слявица районга ам-дыр деп турар «Тинлелгенниң тураскаалының» баштайгы дажын байырлалдыг ёзугаал-биле салган. Аңаа 1945 чылдың май 12-же дүнеэнинде бирги. ийиги болгаш дөртки украин фронтуларының кезектери каттышкан. Чехословак партизаннар-биле кады олар Германияның дүжүп берген соонда удурланышкынын үргүлчүлеп турган гитлержи шериглериниң арткан кезектерин чылча шаварын дооскан. Ол болза, делегейниң ийиги дайынының Европага сөөлгү тулчуушкуну болган.

МООЛ

Мооллуң хоорайларында болгаш аймактарында моол-совет найыралдың айы эртип турар. Клубтарга болгаш культура бажыңнарынга моол болгаш совет түскай артеминиктериниң кежээлерин кады организастап, экономиканың болгаш культураның бүгү адырларының талазыбиле ССРЭ-ниң чедиишкиннериниң дугайында лекцияларны номчуп турар.

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш үлетпүр будүрүлгелерде, тудутларда болгаш кодээ ажыл-агый каттыжышкынынарында калбарып турар.

ГДР

ГСЧП ТК-ның бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт Национал улусчу армияның бо чылын Совет Эвилелиниг шериг академияларын дооскан офицерлерин күзээп алган.

В. Ульбрихт өөредилгени дооскаңы-биле - холбаштыр доозукчуларга чылыг байырны чедирип, Национал улусчу армияга моон соңгаарты албанынга чедиишкиннерни оларга күзээп. Шериг кадрларын белеткеп бээр талазы-биле республиканга үлелиг дузаламчызы дээш СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка оңза өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

РУМЫНИЯ

«Шелөөлерни көвүдедир болгаш оларны тыпсырының чурумун экижиндер дугайында» Румыниянын Компартиязының ТК-ның. Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профэвилелдериниң бүгү-ниитти каттыжышкынының Төп чөвүлелиниң доктаалын румын солуннар парлап үндүргеш. Ажылчыннарның болгаш азбен-хаакчыларның бүгү категорияларынга шелөөниң эң эвээш хуусаазын 12-ден 15 ажыл хүнүге чедир узадырын доктаал көрүп турар.

ЮГОСЛАВИЯ

Македонияның пайысылалы — Скопледе металлургия комбинадының бирги ээлчээн ажылгага киирген. Ону ажыглалга киргеништинг байырладыг ёзулалынга ЮФСР-ниң президентизи И. Броз Тито, чурттуң өске-дээ удурткучу ажылдакчыларын олурушкан.

«Скопле» комбинат—югослав металлургиязының эң-не улуг үлетпүр объектилериниң бирээзи болуп турар.

Комбинатты ажыглалга киирериниле югослав экономиканың өскедээ адырларын улам ыңай хөгжүдүрүнге чаа аргалар ажыттынар. Оон бирги ээлчээн ажыглалга киирген-биле будүрүлгениң будүрүлге күүзүү— чылда 300 муң тонна канны будүрер.

Комбинатты тудар талазы-биле Югославияга улуг дузаламчыны Совет Эвилели көргүзүп турар.

(СЭТА).

Хайфонның агаарынга

ХАНОЙ (СЭТА). Вьетнамның улус эрнилгининиң агаарлап халдашкынга улуг камгаладынның кезектери октябрь 22-де Хайфонгуң кырынга ийи америк самолёттуг дүжүр эткан деп, ВИА агентизел дамчыткан.

Съезд болуур

ДЕЛИ. Индияның Коммунистиг партизазының VIII съездизи 1968 чылдың февраль 7-ден 15-не чедир Патна хоорайга (Бихар штат) болуп эртер. Ол дугайын «Нью эйдже» солуун дыннаткан.

(СЭТА).

Куба аныяктарның байырлалы

ГАВАНА. Кубаның аныяк коммунистериниң Эвилели (АКЭ) Эвилелдиң үндезилеттинген хунүнден бээр 7 чыл ооюн демдеглеп эртиргеш.

АКЭ-ниң тургустунган хунүнде Хостелге оргуулуун аныяктары доктаттынган чаңчылды ёзугаар ооредилгеге болгаш куш-ажылга чедиишкиннериниң түңнелдерин үндүрүп турар.

Кубаның Коммунистиг партизазының болгаш Революсуг чаваанның кыйырлыын ёзугаар АКЭ-ниң Гаванада болгаш өске-дээ хоорайларда ээй кежиктүнери кодээге ажылдеварыг-биле чоруткан. Олардан тургустунган отрядтар каш-каш айлерның дургузунда чигир унукун кезип, кофени ажаап ажылдап турган.

(СЭТА).

ВЬЕТНАМНЫ КАМГАЛААРЫ-БИЛЕ

БЕРЛИН. ГДР-ниң ажылчы чоннары тайбың дээш. Вьетнамда АКШ-тың дайынынга удур делегейниң чаңгыс аай ходелиишкиннериниң Хүнү «Вьетнамда агрессизинны соксадыр!» деп лозунуң адаа-биле эртиргеш. Демократтыг Германияның Национал фронтузунуң Национал чөвүлелиниң, Тайбың чөвүлелиниң, Азинниң болгаш Африканың улустары-биле ГДР-ниң Эң-сеткил каттыштырылга комитединиң шилгнар ваазы-биле Президенте болгаш массалыг митингиже хоорайның чурттакчылары америк агрессорларыны аратанаыг үүгедиглерин киленгиззишкин-биле каргап, буруу шапкан.

ГДР-ниң ажылчы чоннары вьетнам улуска дузаламчының фондузунга 45 миллион марка мы чыгган.

ЛОНДОН. Англияның ээй-кинтизи делегейниң чаңгыс аай ходелиишкиннериниң хүнүң маадырлыг вьетнам улус-биле эң-сеткил каттыштырылгазының массалыг чыскаалдары-биле демдеглээн. Дайынга удур хей санныг чыскаалдарга он-он муң аныячынар кирипкеп. АКШтың дайынынга удур кыналп болгаш митингилер Глазго, Эдинбург, Манчестер, Абердин болгаш өске-дээ хоорайларга болгулаан. Англияның найысылалынга чайыктан турзажок дайынга удур кап-кап чыскаалдар хары утпа болган.

ХЕЛЬСИНКИ. Анаа болган антиимпериалчы массалыг чыскаалга Финляндияның 38 хей-ниитти организацияларының хөлөлекчилери киришкеп. Чыскаал соонда болган митингиниң киришкинчилери америк шеригерни Вьетнамдан дон-дорала үндүрерини негеп турар резолюцияны хүлээп алган.

РИМ. Демисежин турар вьетнам улус-биле эң-сеткил каттыштырылгазының неделязы Италияда эгелээн. Бүгү чуртка чыскаалдарны, митингилерни, тайбың талалакчыларының походтарын организастап турар. Бо бүгү болза, «ивадырлыг вьетнам улустуң тайбыны болган хостаалгазы дээш демиселдиг ажыглап турар түңнүлдүг болган бүчүлдүг деткимчениң» дугайын чечиндеп турар деп, «Унита» солуун бижээн.

ОТТАВА. Монреаль, Торонто, Виннипег болган Канаданың өскедээ хоорайларында АКШ-тың Вьетнамда агрессизинга удурланышкынының чыскаалдары болган митингилери эртип турар. Бүжар-чүдек дайынга ажыглап турар боотсепсизи Каттышкан Штаттарга садарыл сексадырын Канаданың газеттеринде чыскаалдың болган митингилериниң киржигилери база негеп турар.

(СЭТА).

ТЫВАНЫҢ ҮЛЕТПҮРҮ 9 АЙЛАР ДУРГУЗУНДА

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Республиканың үлетпүрүүнүң ажылдакчылары байырлал мурнунуң социалистиг хүндэлгелерин күүсетпишкен, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын шүш-ажылчы аянга чедиишкиннер-биле үткүп турар.

Нинти продукция бүдүрелиниң тос ай планы 105 хуу күүсеттингеп. Эвилел чагыргазының бүдүрүлгелери нинти продукция бүдүрер планын 104 хуу, республика чагыргазының — 106 хуу күүсеткен. 1967 чылдың тос айларында нинти продукциниң хөрек кырында сөгүлдеп 9 хуу болган. Плавдан ажыр бир миллион ажыт рубльдин продукцияны ылап үндүргеп.

Тос айларның нинти планын 44 бүдүрүлге күүсеткеп болган ажыр күүсеткеп. Бо бүдүрүлгелерниң белетикээни немелде продукциязының хемчээли 1686 мун рубль болган. Үлетпүр продукциязының ол хевирлериниң номенклатура талазы-биле планы молдуунда күүсеттингеп.

Бо чылдың январьдан сентябрьга чедир даг-дүгү, хөмүр даш тыварының, электроэнергия, хем болган кидис идик, дылыг материалдар бүдүрелиниң талазы-биле Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тураскаадткан социалистиг хүндэлгелер ажыр күүсеттингеп.

Нинти продукция бүдүрелиниң планнарын күүсеткеп түс-түс бүдүрүлгелер аайы-биле алырга мындыг-дыр:

Бүдүрүлгелериниң аттары	1967 чылдың январь-сентябрьда план күүсеткеннин хуу	1967 чылдың январь-сентябрының ол үезинде 1966 чылдың дениизээ хуу-биле
Эвилел чагыргазының үлетпүрү оон иштинде:	104	102
«Тыва даг-дүгү» комбинаты	109	114
Кызыл-Хөвүн шахтазы	103	100,1
Чадаананың хөмүр даш разрези	110	109
Кызылдың электри станциязы	108	133
Тыва тудуг трестиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады	92	82
«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады	77	76
Республика чагыргазының үлетпүрү оон иштинде:	106	112
Эът комбинады	108	116
Сүт комбинады	106	113
Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели	105	114
Кызылдың хлеб заводу	107	113
Ак-довуракчын хлеб заводу	104	107
Чадаананың хлеб заводу	106	108
Хову-Аксының хлеб заводу	101	88
Пиво заводу	96	142
Тараа продуктулар эргелели	105	114
Кызылдың сайгарылга базазы	106	119
Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузу	103	98
Кызылдың типографиязы	120	114
Даараныгга комбинады	106	109
Алгы заводу	131	108
Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң эргелели	82	104
Кызылдың түүлбү заводу	82	110
Кызыл-Мажалыктың түүлбү заводу	84	90
«Тыва кодээ тудуг» трези	89	106
Ыяш ажыл-агый эргелели	128	149
Улут-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы	106	107
Автосептейге заводу	105	107
«Сельхозтехниканың» республика маттыжыышкыны	106	111
Чөөнүң амыдырал хандырыга министерствозу	105	106
Шагаан-Арыгның амыдырал хандырыга комбинады	99	98
Туранның амыдырал хандырыга комбинады	102	103
Сарыг-Септиң амыдырал хандырыга комбинады	112	116
Чадаананың амыдырал хандырыга комбинады	93	82
Тожунуң амыдырал хандырыга комбинады	100,0	84
Кызылдың амыдырал хандырыга комбинады	118	123
Бай-Хаактың амыдырал хандырыга комбинады	106	113
Ак-Довуракчын амыдырал хандырыга комбинады	115	105
Хову-Аксының амыдырал хандырыга комбинады	132	167
Самагалдайның амыдырал хандырыга комбинады	67	55
Эрзиниң амыдырал хандырыга комбинады	111	—
Өвүрүң амыдырал хандырыга комбинады	89	—
Бай-Тайганың амыдырал хандырыга комбинады	67	—

Республиканың бүгү бүдүрүлгелериниң тос айларның нинти продукция кылыр планын «Тыва тудуг» трезиниң, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинаттары, пиво заводу, Кызылдың болган Кызыл-Мажалыктың түүлбү заводтары, «Тыва кодээ тудуг» трези, Шагаан-Арыгның, Чадаананың, Самагалдайның, Өвүрүң болган Бай-Тайганың амыдырал хандырыга комбинаттары күүсеткеп.

Тудуг материалдарының үлетпүрүнден өскүде үлетпүрүң бүгү адырлары нинти продукциниң хемчээлиниң планын күүсеткен.

Үлетпүрүнүң адыры	1967 чылдың январь-сентябрьда план күүсеткинниң хуузу	1967 чылдың январь-сентябрының 1966 чылдың ол үезинге дениизээ хуу-биле
Одаар чүүл үлетпүрү	106	104
Электроэнергия бүдүрүлгези	109	124
Машина чудуушкуну болган металл бүдүрүлдези	106	110
Ыяш болган ыяш болбаазыредыры	108	105
Тудуг материалдарының үлетпүрү	98	99,2
Чиик үлетпүр	120	114
Аъш-чемниң амдан киирер чүүлдер үлетпүрү	106	114
Типография	110	114

Республикада бүдүрген продукцияны натура-биле көргүзөргө болган ону 1966 чылдың январь-сентябрь-биле деңнээрге мындыг:

	1967 чылдың январь-сентябрь үезинде бүдүрген үлетпүрү	1967 чылдың январь-сентябрь планын күүсеткеннин хуузу	1967 чылдың январь-сентябрьның түнелелиниң 1966 чылдың ол үезинге деңнээрге хуу-биле
Электроэнергия — млн. квт-шак	71	106	115
Хөмүр даш—мун тонна	140	105	105
Тудуг туубузу — млн. кесек	16	81	100,8
Тудуг чугайы — мун тонна	0,8	102	89
Эптээн демир-бетон кылыглар болган иезектер — мун кубометр	8	89	90
Даг-дүгү (тывыжы) — тонна	14750	106	114
Тудуг болган оттуглар ыяшты сөөртүрү — мун кубометр	181	86	100,1
Дылыг материалдары — мун кубометр	67	120	98
Мебель—мун рубль	500	85	96
Хем идик—мун эжеш	33	148	125
Кидис идик —«—«—	46	107	104
Даараныг кылыглар—мун рубль	825	111	115
1 категориязының өкпе, базары-биле натай эт.г—тонна	2915	120	130
Колбаса кылыглар — тонна	585	103	106
Саржаг — тонна	587	117	118
Чалаң сүт продукциязы—тонна	6708	97	104
Далган—тонна	7827	85	96
Хлеб болган булочка аймаа — тонна	12066	111	109
Кондитер кылыглары—тонна	464	95	95
Пиво—мун декалитр	149	103	97
Эзиртпес сускуннар—мун декалитр	108	86	123
Дус (тывыжы)—тонна	2711	81	162

Эртикен чылдың тос айларынга деңнээрге 1967 чылдың тос айларының дургузунда электроэнергияны 9 млн. киловатт-шак, хөмүр даштыг 10,8 мун тонна, даг-дүгүн тывары 1761 тонна, хем идикти 6,6 мун эжеш, кидис идикти 1,9 мун эжеш, даараныга кылыглары 68,2 мун рубль, эттиг 668 тонна, колбаса аймаан 32 тонна, саржагны 89 тонна, чалаң сүт продукциязын 285 тонна, хлеб-булка аймаан 1027 тонна, эзиртпес сускуннуг 20,3 мун декалитр, дус тывыжы 1041 тонна хөйнү бүдүрүп үндүргеп.

Бо чылдың тос айларында республиканың районнарының нинти продукция бүдүрер планының күүсеңдези:

Районнар	1967 чылдың тос айларының планының күүселдеп хуу-биле	Бо чылгы план күүселдеп мурнундагы чылдың тос айларынга деңнээрге хуу-биле
Бай-Тайга	67	—
Барыын-Хемчик	103	108
Өвүр	89	—
Чөөн-Хемчик	100,0	104
Улут-Хем	101	102
Танды	116	109
Бии-Хем	108	104
Тожу	133	123
Каа-Хем	109	122
Тес-Хем	91	106
Эрзин	111	—
Кызыл хоорай Совети	108	110

Тыва АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелери тос айларның дургузунда күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүнүң планын 106 хуу күүсеткеп. Эртикен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү 6 хуу бедээн. Ажылдап турар бир инженер-онаачыдан бүдүрүп үндүргеп нинти продукция планнаанындан 211 рубльге хөй болган.

Күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүнүң планын «Тыва тудуг» трестиң, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинаттары, пиво заводу, Кызыл-Мажалыктың түүлбү заводу, «Тыва кодээ тудуг» трези, ыяш ажыл-агый эргелели, Чадаананың, Тожунуң, Бай-Хаактың, Ак-Довуракчын, Самагалдайның, Эрзиниң, Өвүрүң болган Бай-Тайганың амыдырал хандырыга комбинаттары күүсеткеп.

Баразынныг продукцияның бот-үнезин чангедириниң планы тос айлар дургузунда күүсеттингеп. Бот-үнезин чангеткенинден 20 мун хире рубль камнаттынган.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели.

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң дуржулгалыг механизатору Дактал Адыя ажаап алышкынга бо чылын чедиги удаа киржип, 450 га шөлдүң дүжүдүн эки шынарлыг ажаап алган.

Чурукта: Д. Адыя.
А. Остапчуктуң фотозу.

Каа-хемчилер бо чылын тараа культураларының чаагай дүжүдүм өстүргеп. Тываның тараазын Төрээн чурттуң шыгжамырынга урарынга ыяскы үлүг-хууну «Октябрь 14 чылы» колхозтуң чер ажылданчылары киирген. Ылаңгыя бо ажылга инженер Владимир Семелюк онза кызымак киржип, 700 ажыг га черниң тараа культураларын ажаап алгаш, чүс-чүс га шөлдүк тавычаларын бастырган.

Чурукта: В. Семелюк.
И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

Көргүзүглери эки

Бистиң колхозувустуң ажыл-ишчилери 9 айларның иштинде күрүнеге дүжаар кодээ ажыл-агый продуктуларының планын шуптуун ажыр күүсеткеш, ам Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедиишкиниг ужуражыр дээш, улам күжеиишкиниг ажылдап турар. Колхозтуң база бир улуг салбыры болур Баян-Хемниң херээженнери эң эки көргүзүглерни чедип алган. Ылаңгыя малдың баш санын өстүрер дээш, бистиң малчыннарывыс кызымаккай ажылдап келген. Кара-кыс Самбуу 100 хойдан 103 хураганы камгалап ап, бир хойдан 2,4 кг дүктү кыргып алган. Малчыннар Салчак Курдей 100 хойдан 100 хураганы 2,4 кг дүктү, Салчак Аяккан 100 хойдан 100 хураганы, 2,3 кг дүктү алган. Комсомолчу кыс Мөңге Диизенмаа 100 хураганы, Александра Дозур-оол 106 хураганы түс-түзүнде сакпан арга-биле доруктурган.

С. МАТПА,
Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда херээженнер чөвүлелиниң кежигүзү.

Семинар эрткен

«Тыва кобальт» тудугда алаан хөй партия организациялар бар. Чоокта чаа ында парткомнуң организаетааны-биле эге организация секретарлары, оларның ораалакчылары-биле бир хүннүң семинарын эрттирген.

«Партийжи организаас-массалыг ажылдарны чорудары» деп лекцияны парткомнуң инструктору В. И. Стрельников, «Аныяк коммунистерни кижизидери» деп лекцияны парткомнуң секретары эш В. С. Гладилин номчаннар.

Семинарның киржикчилерге ботларының ажыл дуржулгазын солуп-каннар база комсомол организациялар-ының секретарлары-биле ужурашканнар.

О. КОРОДА.

Парлалга чагыдылгазы

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунда 1968 чылдың парлалгазынга бижидилге организастыг чоруп турар. Совхозта партия, комсомол организациялары эки-туранын парлалга тарадыкчыларын бригада, ферма бүргүнде тургускан, олар ажылчыннар, албан-хаакчылар ортузунда парлалганың ужур-дузазын тайылбырлап, өреге бүрүүг чагыдылгалыг болуруп чедип ап турар.

Торгалыг болган Чаа суурларда парлалга тарадыкчылары М. Айжыөол, К. Чечек-оол олар чүгле суурларының чурттакчыларынга солуннар, журналдар бижидери-биле кызыгаарлаттынмайн, ырак одаларга барып, парлалгага бижидилгенин үлегерлиг организастап келген. Торгалыгның ажылчы чону келир чылдың парлалгазынга 530 ажыг бижидилгени кылган. Ооң иштинде «Шын» 243, «Тыванын аныяктары» — 128, теп солуннар, журналдар 159 кезек.

О. ДҮДЕРАА.

• • •

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң Хөндергей салбырында почтачы Д. Анайдоо, ында школаның пионер вожатыйы М. Ынчыкай, школада, салбырда комсомол организациязының комсомолчулары кежер чылдың парлалгазынга бижидилгени эки чорудуп турар.

Салбырда нинтизи-биле 698 бижидилге кыадынган. Ооң иштинде республика солуннары 483, «Правда» — 28 кезек.

Салбырда солуннарга, журналдарга бижидилге үргүлчүлевишпээн, хөй-нинтиниң парлалга тарадыкчылары өреге бүрүүг чагылгалыг болуруп дээш ажылдап турарлар.

Б. САТ.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КИЖИЛЕР

Назыны улгатса-даа, нинтиниң херээ дээш кыптыгып чоруур, улут билбес кижилер дугайын бистиң ажылчын болган кодээ корреспондентилеривис бо-ла бижипкен, ажылга, аймыдырал-чуртталгага улам-на чедиишкиниг болурун оларга күүсеп турарлар. Ындыг кижилер дугайында корреспондентилериниң чагаларындан ында одурүгларны моок адаанда парладывыс.

Үгер-Боо Баа-Хөө Тес-Хем районнуң Үстүү-Шыналга коллективтиг ажыл-агый тургузарынга идепкейлиг киришкен. Көшкүн араттар хөкшүл-хөреңгилиин катхаш, колхозту тургузуптары биле, тудуг болган чер ажылынга ажыддай берген. Берт-Даг суурда болган фермаларда кол тудуглар-да оон киришээн тудуу хөвар, а чер ажылынга ол баа улуг мергежилдиг, тараа суттарга шөлхозунга бедик дүжүттү өскүрүп берип чораан.

Ү. Шыналга турган колхозтар улгаттыр каттыжып, экономиказы бедээш-биле солуңде ийи «Тес-Хем» совхоз болу берген. Баа-Хөө биеэ хевээр тудугга болган хову ажылдарынга ажылдап, совхозтуң ажыл-агыйын хөгжүдеринге үлүг-хуузун киирип, мактадып, шаңнадып турган. Улуг назылыг, хоочун ажылчынны совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзтар комитеттери, бүгү ажылчыннары пенсиженге үдээп. Оон хары ам мугур чедеп, пенсиялаа-да, ол ам-даа ажылдавышаан. Баа-Хөөнүң алды оолдар, кыстары совхозтуң ажылынга адазы ышкаш мурнакчы ажылдап турарлар.

М. ТИРЧИН.

• • •

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң малчыннары чыл-чыында хөй малды семиртир азырааш, чаңдыс кезиин республикага сайгертеп, арткаанын Абаканга аппарып дужаан турарлар. Белетткел малын чогуур деңнээнге чедир семиртирик, овчаменди кадарып кадагалаары харыысалгалыг, совхозта малды семиртиринге, ыңай-бөзүр өскүрининге дуржулгалыг малчыннар хөй. Оларның иштинде коммунист Ооржак Дастаңмай 1961 чылдан бөзүр мал семиртирип, ыңай-бөзүр өскүрүп, хөй немелде деңнээнге совхозунга берип келгеп.

Дастаңмайның баштааны болук кадарчылар бо чылын 1015 баш малды Абаканга чедир одарлаадын семиртикеш дужаган, немелде деңнээ арбын болган. Ооржак Дастаңмай ам Кызыл-Мажалык биле Кызыл аразында мал сүрүн чоруп турар. Олут билбес, дужулгалыг малчынның хары ам 67, мичээнде-даа инженнің херээ дээш кыптыкпышаан.

Дастаңмай он уругунуң адазы, оларның чаңдыктары ачазы ышкаш мурнакчы малчыннар апарган. Ооржак Ханак-оол чыл-чыында-ла ачазы-биле мал семиртип, Абаканга чедирип турар.

М. УЖАР.

• • •

Мыңдырмаа Бавуужап Зәрбекке чурттап, араттарның чагыгларын ап, өөрге чазап амыдыран чурттап чораан. Колхозчу амыдыралче шилтээш, чазакчылап ажылдай бергеп. Бавуужап соңга, хавага болган ескелерде кылыгларны чазап кылырыга мастер.

Ол ам Бии-Хем районнуң «Кызыл тарлачыны» колхозунуң Зәрбек участогунуң чазакчызы, бригадага болган колхозчулар хереглээр чазанылга кылыгларны бүдүрүп турар. Бо чылын колхозтуң кадарчыларынга беш ог ыяжын чазап бергеп, чыл тонгузунге чедир ийи ог ыяжын кылырын хүлээгеп ажылдап турар.

— Бистиң малчыннарывыстың ог ыяжынга негелдеэн улуг, бир эвес колхоз баштаар черге ыяштыг иезин белеткеп бөзүр болза, кадарчыларны ыяш оглер-биле хандырар арга бисте бар—деп, Бавуужап хомудаан сетки-биле чугаалап олурар.

Мыңдырмаа Бавуужаптың назыны дөгүй бергеп, алдында үеседа, колхозунуң инити херээнге күш-ажылчы үлүгүн киирип, бодунуң мергежилинге аныяк өскенни өөредип чоруур.

М. ЭРГЕП.

1967 ч. Октябрь 24.

ШЫН

2-ги арын

АЛГЫ-КЕШТИҢ ШЫНАРЛЫГ БОЛУРУ ДЭЭШ

Бистиң республиканың ажыл-агыйлары күүгүнеге эът, сүт болган дүктен аңгыда, бүдүрүлгеге чугула база бир чиг-эт — алгы-кешти база салып турар. Колхозтар болган совхозтар хамыктын мурнунда оон шынарынче улуг кичээнгейни үглаар. Айтырыгның бо талазын алырга, дужаап турар алгы-кештиң шынарынче кошкак кичээнгей салып турар түүлдер хөй.

Оон түнелинде республиканың колхозтарының болган совхозтарының дужаап турар алгы-кештеринде мурнуку-даа чылдарда, бо-даа чылда чүгле 2—3 сорттар хөй болуп турар, тодаргайларга, хөй бракталган алгыларны дужаап турар болган сокыш малдарның кештерин соңарының талазы-биле кандыг-даа тускай семинарлар, сургаалдалар кылбас, ол ажылды дүшкап-на кижилерге оңаар түүлдер бар. Ынчангаш алгы-кешти ора-чаза тыртып, кезип каапгарындан продукциянның шынары кудулаар. Бага кешти сойган үеонда, оон ажаалдазынче кичээнгей салбас — оларны хере чалып, халегелиг черлерге азы тускай серилер аларга база складтарга дузавас. Ырыштыр оңтагылаптар чоруктар хөй, ынчангаш алгылар 1—2 сорт болуур шынарын оскунар болган чамдык товарылгаларда шүүт ортек чокка бракталып-даа калар.

Олген малдар кештерин кадарчылар аалдарынга үр чыгырар, оон кедерээргe, олген хөй кежиндеп дүктү кыргаш, оны часкы кыргылдага киириштиргилер. Кежин белеткел черинге дужаавас, план күүседиринге ындыг янзы-бүрү шаптыктарны кылыр товарылгалар база бар.

Бо бүгүнүң түнелинде колхозтар болган совхозтар боттарынга алаа чогуур оруглагындан каракадан турар болган бүдүрүлгеге алгы-кештен эки шынарлыг барааннарны, чижээлээргe, идиктерни, тоннарны болган оске-даа түүлдерни бүдүрүп үндүреринге база карака чедирип турар.

Стандарт ёзугаар алырга, дириг малдарның дүгү биле олген малдар дүгүнүң шынары ангы болур. Олген малдар дүгү-биле дириг малдар дүгүн холуур чорук болза дүктен пөстү бүдүрүп турар фабрикаларга улуг шүүлелди, артык ажылдарны үндүрер. Ажыл-агыйлар алгы-кештиң шынарының, ону ой-шаанда дужаарының талазы-биле тускай бригаларны ам-даа тургуспайн турарлар. База ону харыылап турар кижилерге хамаарыштыр ол продукцияны эки шынарлыг кадагалааны дээш немелде шаңналлар тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1953 чылдагы докталын кайда-даа четче боттандырбайн турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели база 1966 чылда алгы-кештиң шынарын эвижидер дугайында докталады үндүрген. Ону Кодээ ажыл-агый министерствозу, районнарда кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлгe эргелелдери, колдоктарның, совхозтарның удуртукчулары болган тускай эртемниглери база-ла бөгай боттандырып турарлар.

Бо айтырыгга холбаштыр чижектерни ап көрээли. Бай-Тайга, Эрзин, Чөөн-Хемчик, Өвүр болган Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларының дужаап турар алгы-кежиниң шынары куду болуп артышпаан. 1966—1967 чылдарда Тандың районнан дужаган алгыларның барык-ла 90 хуузу 3—4 сорттар болган. «Тиилелге» совхозтуң 1967 чылдың бирги чартынында дужаганы 107 инек кежиниң 95-жи 3—4 сорттуң болган, 2-ги сорт чүгле 2 алгы бар болган. Дужаган 331 хой кештери шуптуузу 3—4 сорттуң бооп, 1 база 2 сорттар шүүт чок болган.

Улут-Хем районнуң колхозтары болган совхозтары олген 1582 хойларның кештеринин дүгүн кыргып, алгыларны үрээнги илерээн. Хөй алгылар белеткел черлеринге дужаатынмайн баар түүлдер бар. Чижээлээргe, Тандың районнуң «Элегес» совхозунга 1966 чылда олген болган эътке хереглээн хойларның нинти саны 1145 баш болуп турда, сактаан мал кежи чүгле 724 болган, а 1967 чылда ындыг байдал база катаптаан.

Үстүнде фактыларны колхозтарның болган совхозтарның удуртучулары, тускай эртемниглери аналаа бир товарилга кылдыр көрүп турар түүл бар.

1967 чылдың майда ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң үндүрген дужаалын ёвугаар алырга, олген болган өлүрүп, эътке ажыглаан малдарның кештерин складка дужаганда, оон квитанциязын бухгалтерилга дужаганда — чүгле ынчаларда ону чарылга кылдыр үндүр бижиир ужурлуг. Ол база-ла херек кырында боттанмайн турар. Чамдык кадарчылар алгыларны складка дужаваанда, квитанция-даа киирбээнде, оларның чүгле чугаазын барымдаалап чарылга кылдыр үндүр бижиттер чоруктар кайы хөй. Алгы-кешти 10 хонуктан ажырбайн дужаар ужурлуг дээр дугайында айтыышкын база күүсеттинмейн турар.

Алгы-кештиң шынарын бедидер дугайында белеткел организациялarының тускай эртемниглери улуг роль-лу ойнаар. Ындыг турбуже, олар ажыл-агыйларга чүгле машиналыг халдып чеде бергилээш, алгы-кешти чүдүре шаап алгаш-ла, чоруй баар боордан башка, бо талазы-биле тайылбыр ажылын чоруптас болган оларны тускай стандарттар, дурумнер-биле кандырбастар.

Хуу малдыг улустуң дужаап турар алгы-кежиниң барык 70 ажыг хуузу өрү сорттуң болуп турар таварылганы шаңа айытса чогуур. Ол билдингир: боттарының дужаар дээн алгыларын олар хынамчалыг ажаап алырлар, түгe дээргe, оон шынарын бакшыратпайн, ортек чедирип алырлар. Кодээде тускай эртемниглериниң боттарының дужааган алгылары база ындыг болгулаар. Мынчангаш, алгы-кешти ажаарынга хамаарышкан кижилер-даа, тускай эртемниглер-даа оларның шынарын эки болдуруп алырының чугумун билип турар-дыр дээрзин бо барымдаа чугаалап турар, ындыг болганда, нинтиниң продукциязының шынарын эки-жидеринче, оон улам колхозтарның болган совхозтарның экономиказын быжыглаарынче, тодаргайларга, оларның кассазынга немелде оруганы бо ажылды эки чорудуп турган кирериниче түгe четпес кичээнгей салып турарыл?—деп айтырыгны салыр апаар. Оон харыызын тывар херек.

Ол харыыны тывар кижилер — ажыл-агыйларның удуртучулары, зооветеринар талазы-биле тускай эртемниглер болуур ужурлуг, олар хөй санныг малчыннарны бо ажылче хаара тудуп, алыр хемчеглерни күштелдиреринге ойу ам келгеп.

М. БАДЫ-НАЗЫН,
кодээ ажыл-агый продуктуларының шынар талазы-биле күүгүне инспекциязының улуг инспектору.

ПЕДАГОГИКА АРНЫ

КҮШ-АЖЫЛ, ДЫШТАНЫЛГА

Аныяк салгакчыларны чүгле билиглериниң үндезининери-биле чепсегжээриндеп ацтыда, оларны күш-ажылга ынак, ону хүндүлеп көөр кылдыр кижизидер сорулганы салып турар бис. Юбилейлиг чылдың чайынында бистиң школачыларывыстан кажангызындан артык хөй кижи дыштанылганы организастыг арттырген. Олар дыштанмышаан, колхоз, совхоэтарга дузалажып, ажыктыг ажыл-херектерни кылганнар.

Бии-Хем районнуң школаларынга өөреникчилериниң бүдүрүлге практиказы организастыг эртиген. Школа чанының өөредилге-дүржулга участоктарынга дүржулга ажылдарын чоруткулаан. Барык бүгү школларта өөреникчи бүрүзү-ле бир ыяштыг тарып олуртпан. Ам ыяштарның 90 хуузунуң өзүлдези экэн. Туранның № 2 школазынга 40 янзы-бүрү чечектерни өстүргеп. Помидорнуң 38 янзы-бүрү хевирлериниэ дүржулганы чоруткан.

Хадың, Тарлаг, Суш, Аржаан школаларының музейлериниэ хөй экспонаттар чыгдынган. Ол-ла школаларга дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның бузуциларын тургускан. Совет эрге-чагырга дээш демисежип чораан, амы-тынын берген кижилериниң хөөрелериниэ чечектер олуртуруп пионерлер база боттандырган. Өөк-Аксының күш-ажыл болгаш дыштанылга лагериниэ 102 пионер дыштанып чайлаан.

Кызылдың школачыларының дыштанылгазында база экэ чүүлдер бар. Чагытайга, Дус-Хөлге, Зэрбек чоогунга күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлери ажыдап чайлаан. Анда 198 пионер дыштанмышаан, ажыктыг күш-ажылга хаара туттунган. № 9 школаның туруму кошкак, «берге» өөреникчилери Барлын-Хемчикке орук септелгезинге ажыдап турганнар. Хоорайның № 4, 6, 7 школаларынга септелге бригадалары дериг-херексел, спорт шолдери септээрингэ эң идепкейлиг киришкен. № 4 школаның бөлүк элээди олдары Баян-Кол чоогунга шеригге лагериниэ ажыдап, дыштанып турган.

Бай-Тайганың школаларынга өөреникчилериниң 13 бригадаларынга 300 ажыг өөреникчи колхоз, совхозтарга дузалашканнар. Бай-Тал школазының өөреникчилери 3 тонна дүктү кыргыш, 48 тонна сигенни белеткээн болгаш хөй хойну чуушканнар.

Ыраккы Тожунуң школачылары мөөгү, кат чыырынга дузалажып, төрээн крайының бойдус чурумалын өөренир экскурсия, походтарга хөйү-биле киришкен.

В. ПРИНЦЕВ.

Чырыдыышкынның болгаш культураның ажылдакчылары! Улус өөредилгезин сайзыраңгайжыдыңар, культураны массага чедириңер! Өзүп орар салгакчыларны күш-ажылга ынакшылдыг, коллективчи, коммунизмниң херээнге бердинген кылдыр кижизидиңер!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Башкы болгаш коллектив

— Бурунгаар хөгжүлде дээш чүве ол-дур-дүр. Мен бо школата үзэрби чедя чыл бурунгаар ажылдан эгелеп-дим. Ынчан мында чаңгыс классты эге школа ажыттынган, ооң эргелекчизинге турган мен. Школа чанында чүгле башкы бажыңы, магазин турган, ооң ыдал чүү-дээ чок. Ам көрүп-дүүн, Бора-Тайга суурунда кайы хире өскен-дир: ам сес классты ортумак школа, үүс беш орунут интернат, эмнелге, аскын, клуб, магазин, библиотека, чуртталга бажыңнары дээш өске-дээ ажыл-агый тудугларлыг чаагайжыттынган суур болган-дыр — деп, хоочун башкы Владимир Каттыгарович Назын-оол сактып чугаалай бергилээр.

Шынап-ла Владимир Каттыгарович «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга ортумак школазының үндезилекчилеринің бирээзи. Ол башкымаа ажылынга чээрби сес чылдарның дургузунда үзүктел чокка ажылдан келген. Ооң кижизиткен-ерии ниин иштинден дыка хөй кижилер партия, совет, культура, чырыдыышыны ажылдакчылары болу бергеп.

Хоочун башкының ажыл-херээ шазында Тывага бижик билбес чорукту узуткаарының желекчилери — культармейжилерниң чаагай херээнин үлүг хуузунда бээп киргеп. Ол 1939 чылда Чөөн-Хемчик районнуң Хөлчүктүг деп черге бижик билбес дерттеп бээш кижилерни өөреткеп. Ооң соонда Тээ-Хаята ол-ла хүлээлгени күүседип турган.

Баштайгы чылдарда хоочун башкының улус чырыдыышкыа шугумукка кылган чаагай керектерин Совет чазап бедин-биле үнелеп, ону «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальбиле шаңнаан.

Ам бо хүнүлерде Владимир Назын-оол Бора-Тайга ортумак школазында интернатте кижизидикчи. Ооң ажылдап турар интернадым районда дээрелериниң бирээзи. Интернатта кижизидилгениң бүгү-ле ажылдары план бөлүүлээр тургустунган. Интернатның чурттакчы бүрүзүэ эң эки өөредилге, чурум, арыг-шивер дээш чарышче хаара туткан. Ол чарыштың Совет эрге-чагырганың ам болуп тээгүдүр байырлалынга турасхаткан.

Хоочун башкының культармейжи нии-ижыл-херектериниэ өөредилге болгаш кижизидилге талазы-биле ажылдарын чугаалаары артык эвес. Өөредилге чылы школада организастыы-биле эгелээн, четчир саннаг башкы кадрлар-биле кандыр-гынган.

Школада боттарынга онаашкан түзээлгелерни шудургу күүседип, совет кижилериниң аныяк салгалын коммунистиг ёзуга кижизидиринге, школаның муруунда салгал сорулганы күүседиринге боттарының чаагай үлүг киргизип турар мурнакчы башкылар школада дыка хөй. Оларга эге класс башкылары Ондар Опаан, Ховалыг Нарын, үстүүку класстарда орус дыл башкызы Зоя Монгуш, төөгү башкызы Оюрмаа Дудаа, школада күш-культура башкызы Оюрмаа Борбак дээш ооң-даа өскелер кирер. Адыг үнген башкылар өөредилгени аныдыралда-биле холбаар дугайында айтырыгны чугулаан турарлар.

Школаның коллективи Улуг Октябрьның алдарлыг бешен чыл ооргага турасхаткан ажылкеректерни база чоруткуп турар. Бо чылын школада төрээн черни өөрүнүр музейни организастаан. Ында тыва улустуң шаандагы экспонаттар чыылдазы үргүлчүлеп, Тываның агаар-бойдузунга, назар байлаанга, үнер үнүжүнге, үлетүүр, ажыл-агыйынга турасхаткан салбырлар четчелеттинер.

Школада комсомол, пионер организациялары Улуг Октябрьның бешен чылынга болган В. И. Ленинниң төрүттүнгенден бээр 100 чыл ооргуң байырлалынга алдар болдурган темастиктиг мероприятиелерни, чыыштарны, бесседаларны ийин бээп турар. Пионерлер болгаш комсомолчулар алдарлыг байырлалды ковчуг эки өөредилге, чурум-биле уткуурлар.

Амгы үеде школада башкылар коллективи Улуг Октябрьның бешен чыл ооргага СЭКП ТК-ның Тезистерин өөрениринче киришкен. Школаның башкылары шуутү агитаторлар. Олар боттарының төрээн суурун микрорайонында хуваап алган, агитация - массалыг ажылдарны чорудар хүтөлгелерни багай эвес күүседип турарлар.

К. БИЧЕ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Өөреникчиге таарымчалыг кылдыр

Чурт иштинде болгаш бистиң республиканың мурнакчы башкыларының дүржулгазындан алгап көөрге, ылгавырлыг (дифференастыг) өөредилге кескү черии эдээп турар. Ынчаар өөредирии дээрге, уругларны угаан-медерел талазы-биле бөлүктеп, оларга таарыштыр программа, өөредилге нормазы чогаадыр дээни ол эвес. Эки өөреникчилерниң шыдал-шинээн кызыгаарлавас болгаш шала кошкак белеткелдиглерге билигни чеп шиңгээдип алыр аргазы чиигедирии дээш ажылдарын дифференастыг өөредилге дээр.

Тема бүрүзүнге хөй янзы онаалгаларны ажылдап кылгаш, өөреникчи бүрүзүнге бот-тускайлаң ажыл кылдыр чорудар. Ол өөреникчиниң билиивде түү четпейн турарын башкының билии алырынга дузалаар. Өөреникчиниң шаа-биле ылгап өөредирии кичээлдиң кайы-дээ кезээзинге чорудуп болур. Өөреникчилериниң белеткелии, иниии сайзырапнын деңнелии барымдаалап турган, элээн хөй хевирлиг онаалганы тургузар. Коя сорулга чүл дээрге, программада киирген болгаш шиңгээдип алза чогуур билиглерни бүгү өөреникчилер денге биилии алган турарын сөөрүүлгэ ийи дугаарлыг сынаулут, аргамөргежилдиг өөреникчилер-биле ук ажыдыы улам хамыладыры чугула.

Ылгавырлыг өөредилгени өөреникчилериниң биилии хынап турар үеде база чорудуп болур. Өөреникчи бүрүзүнге ылгалдыг онаалганы берип турар үеде бот-тускайлаң ажыл улам кагбаар. Ылган өөредирииниң кол-ла ужуру болза, өөреникчиниң онзагай байдалын биилп алгап, өөреникчилерге таарымчалыг болгаш чогумчалыг ажылды тып тодарадыры болур. Өөреникчилерге берген онаалгалар хемчээл талазы-биле эвес, харын ооң характерии болгаш аңаа негелдеер аайы-биле ылгалдыг болур ужурлуг.

Өөреникчи баштайгы белеткел үезинде чогуур чүүлүн шиңгээдип албаан болза, ол материал-биле чаа чүүл холбажып турар шак ындыг онаалга бээрии башкы чедип алыр сорулганы салза экэн. Ындыг онаалга берип тура, таваржын болгу дег бергелерии баш удур өөренип көрүп, херек апарганда өөредилге номунуң чогуур парагравын, тайылбыр чүүлдерии ажыглаттынгыры көрдүнген турар. Ынчангаш план перспективтиг тематиктиг болур.

Чижээлээрге 5-ки класска нарын сөстерии шын бижиирии өөредириие шак 2—3-тен ковудевес. Нарын сөстерии алды болукке чарып турар. Тыва дылда нарын сөстер дыка хөй. Нарын сөстерии шын бижиирии 2—3 шак иштинде долу бижип алыры берге. Нарын сөстерии өөредириие чедир 5 классталга 30 хире дыл кичээлдерии эртер. Бир эвес башкы кичээл бүрүзүнге эң-не хереглеттинер 2—3 хире нарын сөстү өөреникчилерге таныштырып турган болза, нарын сөстериің шын бижиирии уругнар элээн билир апаар. Ынчангаш чаа теманы өөренип тура, бергедээшкинге таварышпас. Баш удур чүнү белеткеидирип ап болууруп, теманы өөренип эрткении, чедип алган биилии кажан катап быжыглаарын теманы планнап турар үеде көөр.

6-гы класска «Эвилелдер» деп теманың перспективтиг тематиктиг планы мындыг хевирлиг болур. Эвилелдер дугаймда иштп биилиг. Чаңгыс аймак кежигүннериниг бөдүүн домактарга болгаш өөреникчилериниң биилри эвилелдер-биле хөлбөзүнгэн нарын домактарын биилии демдектерии, хереглээринге мергежилгелер—1 шак.

Эвилелдерии болуктээрэ. Чагырышкан болгаш чагырыштаан домактарны чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдериниң дузазы-биле өөреникчилерниң херек кырында ылган биилиря. Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдер киргеи бөдүүн болгаш нарын домактарын тургузаары— 1 шак. Эвилелдериниг домактарга биижии демдектерии салыры— 1 шак.

Темаиы катаптаары болгаш быжыглаары. Эвилел-синонимнери (биле болгаш база) чугаага ажыглаары. Эвилелдиг домактарга биижии демдектерии — 1 шак. Темаиы мынчаар планнаары чүгле эге класстарга өөренген, 5—6 класстарга хаиыладып быжыглаан биижии демдектерии катаптаар аргаиы бээр эвес, чаңгыс аймак кежигүннериниг домактарыиы болгаш 7-ги класска чагырыштаан болгаш чагырыштаан нарын домактарыиы өөредирде эвилелдерии шын биижиирии болгаш эвилелдиг домактарга биижии демдектерии салырын катаптаашкынга киирери албаа. Ынчангаш эвилелдерии өөренип тура, нарын доман дугаймында алган биилиглерии чаа темаиы хаиы биилп ылыртыга дузалаар болгаш өөреникчиниң-даа, башкының-даа ажылынга чиик болур.

Перспективтиг тематиктиг план өөреникчилериниң кичээлгейии кол чүүдүнге хуваарыпар, программаны бергө тө-

ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

Тыва дылдың курузуунга тема бүрүзүнүң үжүр-дузазын, өөреникчилер-биле ажылдаарда салыр сорулгаларны башкы баш удур тодарадып алыры чугула. Ону чедип алыры-биле тематиктиг планнарны класс бүрүзүнге тургузуп алыр.

Тематиктиг план аныяк-даа, дүржулгалыг-даа башкыларга чугула херек. Тематиктиг планның үнелиг талазы—ооң перспективтиг аазы кедилиг болурунда. Әртемнериниң аразында харылзаазы, класска болгаш бажыңга кылыр ажылдарның хевирлерии, коргузуүге болгаш технигиг херекселдерии ажыглаары тематиктиг планга иитпээн-биле коргүстүүнер болгаш бо бүгүнү башкы кичээл планынга тодаргайы-биле айтып киирер.

Кайы-бир класстың программазының бөрге темаларын башкы биилр болгаш катаптаашкын үезинде ол нарын айтырыгларже кичээнгей салыры биилдингир. Ынчалза-даа нарын темаларны өөредирииге өөреникчилерии башкы бүрүзүле баш удур белеткевейн турар. Үргүлчү ажыглаттынар дүүмнер, берге сөстер, синтаксистиг конструкциялары чугулалап көрбейн, бир денге эрттирииттер таварылгалар бар. Ынчангаш бүгү-ле дүүмнер өөреникчилерге чаңгыс ийи чүгула кылдыр сагындырар, а грамматиканың бүгү-ле дүүмнерии шупгузуун коичуг эки кылдыр шиңгээдип алыры мындыг-ла амыр эвес.

Тематиктиг планны тургузуп тура, темада үргүлчү таварышпас өөредириие чедип алыр хөй практиктиг хереглеттинмес, ынчангаш чергенин чүүлдериниэ ылган тодарадыры чугула. Тематиктиг планга чүгле шактарның үнелгезин, катаптаашкынның темазын болгаш диктантыларның санын айтып эвес, аңаа тема бүрүзүнүң курсна туруму, белеткели, өөрениринің перспективтии, шын бижиирииге болгаш бижик демдектерии хереглээринге хамаарышкан дүүмнериниң үргүлчү ажыглаттынгыры көрдүнген турар. Ынчангаш план перспективтиг тематиктиг болур.

Чижээлээрге 5-ки класска нарын сөстерии шын бижиирии өөредириие шак 2—3-тен ковудевес. Нарын сөстерии алды болукке чарып турар. Тыва дылда нарын сөстер дыка хөй. Нарын сөстерии шын бижиирии 2—3 шак иштинде долу бижип алыры берге. Нарын сөстерии өөредириие чедир 5 классталга 30 хире дыл кичээлдерии эртер. Бир эвес башкы кичээл бүрүзүнге эң-не хереглеттинер 2—3 хире нарын сөстү өөреникчилерге таныштырып турган болза, нарын сөстериің шын бижиирии уругнар элээн билир апаар. Ынчангаш чаа теманы өөренип тура, бергедээшкинге таварышпас. Баш удур чүнү белеткеидирип ап болууруп, теманы өөренип эрткении, чедип алган биилии кажан катап быжыглаарын теманы планнап турар үеде көөр.

6-гы класска «Эвилелдер» деп теманың перспективтиг тематиктиг планы мындыг хевирлиг болур. Эвилелдер дугаймда иштп биилиг. Чаңгыс аймак кежигүннериниг бөдүүн домактарга болгаш өөреникчилериниң биилри эвилелдер-биле хөлбөзүнгэн нарын домактарын биилии демдектерии, хереглээринге мергежилгелер—1 шак.

Эвилелдерии болуктээрэ. Чагырышкан болгаш чагырыштаан домактарны чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдериниң дузазы-биле өөреникчилерниң херек кырында ылган биилиря. Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдер киргеи бөдүүн болгаш нарын домактарын тургузаары— 1 шак. Эвилелдериниг домактарга биижии демдектерии салыры— 1 шак.

Темаиы катаптаары болгаш быжыглаары. Эвилел-синонимнери (биле болгаш база) чугаага ажыглаары. Эвилелдиг домактарга биижии демдектерии — 1 шак. Темаиы мынчаар планнаары чүгле эге класстарга өөренген, 5—6 класстарга хаиыладып быжыглаан биижии демдектерии катаптаар аргаиы бээр эвес, чаңгыс аймак кежигүннериниг домактарыиы болгаш 7-ги класска чагырыштаан болгаш чагырыштаан нарын домактарыиы өөредирде эвилелдерии шын биижиирии болгаш эвилелдиг домактарга биижии демдектерии салырын катаптаашкынга киирери албаа. Ынчангаш эвилелдерии өөренип тура, нарын доман дугаймында алган биилиглерии чаа темаиы хаиы биилп ылыртыга дузалаар болгаш өөреникчиниң-даа, башкының-даа ажылынга чиик болур.

Перспективтиг тематиктиг план өөреникчилериниң кичээлгейии кол чүүдүнге хуваарыпар, программаны бергө төлүүшкүнниэрга өөренирииге белеткээр болгаш катаптаашкынны шын чорудар. Бо бүгү өөредилгениң бедик түнелдиг болурунга улуг салдарлыг.

Н. КОНГАР,

Башкылар биилии бедидер институттуң пабинет эргелекчизи.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ КЕЖЭЭЛЕРИ, ДИСПУТТАР

Шииниң, чечен чогаалдың болгаш аппыг номчулганың белгүмнери чечен чогаал кежээзи чорударының базазы болур. Ындыг белгүмнер чок таварылгада чечен чогаал кежээзин организастаап арттырери дыл башкыларынга онаажыр. Класстан дашкаар ажылдың бо массалыг болгаш солуп хевирлиг база-ла уран аргаларны, улуг энергия, ханы белеткелди негээр. Кежээге кандыг-бир чаңгыс кол утланыышкынны хаара тудар. Тыва чогаалга хамаарыштыр даразында темаларны шилип ап болур: «Тыва поэзия кежээзи», «Үлегер домактар болгаш тывызыктар», «Тыва шүлүн чогаалында В. И. Ленинниң оюр-хевири», «Партия — баштынчыныс», «Тоолчулар кежээзи» дээш өске-даа.

С. А. Сарыг-оолдуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга турасхаткан кежээни сайгарарга мынаар. Чогаалчының шүлүктерии болгаш өске-даа чогаалдарын бирги класстан эгелеп өөреник. Анда өң эки шүлүктер, үзүндүлер номчуур өөреникчилерии шилиир сорулга-биле конкурс чарлаар. Ыры болу бергеи шүлүктериниң бижии каан пластинкаларын тывар. Эки ыраажылариың үнүн магнитофонга бижидер. Чамдык үзүндүлерии сценажыдар. Өөреникчилерге шүлүк чогааттырар, өң эки шүлүктерии кежээге номчудар. Чечен чогаал хуудузун үндүрер. Орта чогаалчыга тураскаатткан чүүлдерден ангыда, уругларның шүлүктерии, тывызыктарын, кроссвордтарын чырыдар. Чогаалчының номбарының делгелгезин организастаар. Кежээни эрттирер харылсалгалыг комиссиинны тургускан. Аңаа дыл башкылары, ыры башкызы, бөлүүн удуртукчулары киргеи. Кежээнин белеткелиниэ хамаарыштыр чугула чүүлдер ол.

Кежээнии эгезинде башкы кыска илеткел кылган. Даразында шаандагы Тываның чогаалдарын үзүндүзин магнитофонга бижиткенин дамчыткан («Чудукмаа дугаймында Шойдаптың чугаазы» деп үзүндүнү шинжиткен). Залга кудаанчыг музыка диңналып келир. «Саны Мөге», «Алдын ыыс» деп шүлүглелдерден, «Аңгыр-оолдуң тоожузундан» эрги шагны көргүскен одуруглар номчуттунган. Социалистиг Тыва дугаймында чогаалдардан шүлүктерии, үзүндүзүнү өөреникчилер номчаан.

Магнитофонда патриоттуг аялга —Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары. Дайын орттуң чылдарында бижиглээн «Чарык-Мерген Маадыр», «Танкиске чагыг», «Тиилеп көөр сең», «Совет Эвилелиниң Маадыры» деп чогаалчыдан кыска тода үзүндүлер. «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп ырының иитп ыры болуу күүсетиер. Кежээге уруглар литературалуг опшаарны ойнап, чогаатхан шүлүктерии номчаан. Өөреникчилериң идей-политиктиг, эстетиктиг кижизидилгезинге чечен чогаал кежээлери улуг салдарлыг.

Класстан дашкаар номчулгалар, бөлүүмнер, солуп киноолар болгаш концерттер сайгарары, ниизы-бүрү делгелгелер организастаары, чеченчиткен диспуттар — бистиң көдээ школаларывыска организастаап болур класстан дашкаар хемчеглер ол. Диспутту канчаар эрттирип турарывысты биилп көрейн. Диспут дээрге-ле маргылдаа. «Маргылдаадан чүвениң шынын төрүттүнүр» деп чиге сөзүлээн сөстүң утпазы-даа иида. Кандыг-бир айтырыг дугаймда чедир уткан биилбес, ынчы-аңгы башкаланчаң хөөннерии биилп ап, эдип, алыс шынны биилиндирериие диспуттар дузалаар. Үстүүку классталрның өөреникчилериниэ колдуунда мындыг темаларга диспуттарны чорудуп болур. «Мээң чурттаалгамның сорулгазы», «Кижиниң аас-кежии чүдэл?», «Кым болууруй?», «Кандыг кижиниң культурлуг кижи дээрил?» «Кижиниң чаражы чүдэл?». Ооң өске-даа темаларны бодап тып ап болур.

Өөреникчилер-биле диспут эртиирде башкының талазындан бодамчалыг шыңгыы аныладар, хөй белеткел, тывынгыр эргалар херек. «Кым болууруй?» деп темалыг диспутту көрээл. Адаарга белеп шинээ сагындырза-даа, алыс берге, ханы айтырыг. Сес чылды, нарын-даа ортумак школаны доозуп турар чамдык уруглар соруага чок, кайнаар өөренир, аныладаар, кандыг профессияны шилип алырын билбес-даа болгулаарлар.

Темага хамаарыштыр класым-биле кыска беседалашкаш, чамдык өөреникчилерден мындыг харыларны алган мен. «Доозуспусума, чинги бодап, автошколага кирер мен», «Геолог—ол дээрге улчумал кижилир», Башкы болгаш дээрге, чүге дизе—хүндүлүг» дээш өске-даа. Ында бир ооң олурар: «бо уруг поварга таваржыр» деп кыжырды. Болуунуң күжүнге бүзүреес, профессияларны ылгай көөр, бергелерден сестир, кыптыгын чоруур күзел чок чоруктар илерээнии ол.

Элээн болганда, хандыр боданган, башкы өөрүм-биле сүмележип, айтырыглар чыскаап бижээш, үлегиндеп берген мен. Өөреникчилериниң харыларын хынаап, шын биилп чоруур шырак өөреникчилерии бодум таламче эвилелдеп, өске өөрүн ыяк биилиндирип шыдаар долу бүзүреллиглер-биле чемсегледим. Диспут-даа эгелээн. Шын эвес харыларны этпеен. Түнелеп сеске бистиң чуртувуста бүгү профессия бир демей: бедик, чаяыс, хундүлүг, хундүлүг эвес, арыг болгаш хирлиг дээр ылгал чок дээрии бүзүретпеен. Ооң соонда бичии чогаадыг бижип экижер онаалга бердинген. Диспут хөлүг болген, чамдык хөөннер өтингенин уругларның чогаадыглары чугаалап турар.

—Мактал аттыг хүндүткелдиг,
Башкыбыс мынаам, башкы боор мен.
(У. СОЯН-ООЛ).

—Идегелдиг уран-шевер,
Ниимнер бөөр күзелдиг мен.
(О. ВАЛЯ).

Бодалыңны чаңырган чоор,
Повар болур — күзелии ол...
(К. ТАМАРА).

—Кодан сыңнээс малдың ээзи,
Хойнуу болур күзелии бар.
(Х. ЗИНА).

Шүлүктерде чараш күзелдер сиңиккен-даа болза, ооң-биле кыыгаарланнайн, В. Маяковскийниң «Ким болууруй?» деп шүлүүнге үндезилээш, беседаны ылгаан. Эмчи, башкы, кадарчы, савачы, повар, ниимнер үзээ — ында-бүрү мергежилдиң кижилери уругларга үнелиг сүмелерии катканнар. Түнелеиидеп үстүүку классчылар чүвениң шынын билип алганнар.

А. ХЕРТЕК,
Кызыл-Даг школазының башкызы.
Бай-Тайга район.

1967 ч. Октябрь 24.
ШЫН
3-кү арын

РЕВОЛЮСЧУ, ЧОГААЛЧЫ

Ажылчын шимчээшкинниниң сураглыг ажылдавчызы, аверии чогаалчы-коммунист Джон Ридтиң төрүттүнген хүнүнден бээр (1887—1920) октябрь 22-де 80 чыл болган. Джон Рид «Дөлөгейни хаймыктырган он хүн» деп номунга 1917 чылда Октябрьның болуушкуннарын бодунуң көргенин тодаradып бижээн.

1919 чылда күзүн Москвага Рид «...Он хүннүң» дугайында Ленинниң үмелезин сеткил-сагыжы хайныгып иженчеам.

«Пролетар революция деп чүл, пролетариат диктатуразы деп чүл дээрзин билип алырынга ол хире чугула болуушкунизарны ун номда шынчы болгаш кайгамчык сонуургапчыг тайылбырлап бижээн, ынчангаш ону миллион-миллион кезек ылаңыр парлаашаптеттинен, бүгү дылдарга өчүлдурган турелрын «өрүкөзээр-дир мен» деп, Владимир Ильич бижээн.

Ленинниң күзелиниң беттанганын «...Он хүннүң» автору өрүп четтиктелип барган. Джон Рид 1920 чылдың октябрь 17-де тифтен азараш, иженээн, ону Москваның чогуи чүрээ Кызыл шөлде, Кремль хамазында өрнукшуткан. Аңаа революсчу Россияның түргүзүп бергон турасказалыкда мынчалдыр бижээн:

«Джон Рид. III Интернационалдың төлээзи. 1920».

Джон Ридтиң миллион-миллион кезек ылаңыр парлаттынган, хөй дылдарга өчүлдуртунган ол номну улустуң улуг ылаңгаралы чаа делегейниң төрүттүнгенин чаа-чаа салгалдарга чугаалап берип турээр.

«...Эргим Джон Ридниверни өрнукшудуп, аңаа бүгү хүндүткелди бараалгатнан хүнүвүстүң соонда Кызыл шөлге хөй катап чорааи мен. Бүгү Россия далашкан, моңгулуур, шаңактыг аттар, чүктешкинниг тараачыннар биле солдаттар даланы-даланы ырлаштыпсаан. Фронтуже бар чыдар аңыя-нын хүннеринде аңаа баргылаан мен. Бир катап хөй солдаттар ол хоорүнүң чанынга чедип келди. Олар бөрттерин үштуп алырга,бирээзи мынча диди: «Эрниң эрези-ле ооп! Бистиң дээш делегейнин дескинген кижи. Бистериниң бирээзиниң чорааи тоо» —деп. Ридтиң кадайы болгаш эжи, оңнуу, америн шуриалист Луиза Брайант салгышынынарынга чугаалаан.

ЧУРУКТА: ДЖОН РИД.

Бистиң күзеливис

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая суг-бараан фермазы районда мурнакчы фермаларның бирээзинге саналдыг турар. Фермаңың ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың социалистиг чарышкыны калбарткаан, шүүлтеге сүү садарының чыл планын октябрь 4-те ажыр түүседип, 72 төнна сүттү немей садары-биле бедиткен хүлээлгени алганнар.

Бистиң фермаңың ишчилери коммунистиг күш-ажыл бригадазының бешки адын адилеп турар. Олар Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнга күш-ажылчы чедишкинниерлиг ужуражыр дээш, кижи бүрүзү оваанган ажылынга чүра-соруктуг, кызыгыкай ажылдап турарлар.

Ынчалза-даа фермаза радио төгү бистиң дүвүредилп турар. Республиканың болгаш чүрттүп ишкинде болуп турар солуун медээлерни ыңнавазавыстан бээр 6 ай ажыл тур. Районнуң харылзаа конторазы бистиң фермаңың сууруп радиожудар талазы-биле ынчага чедир сагыш салбаан. Хүн келген түүнү-на юбилейлиг чылдың улуг байырлалы чоокшулап олурар. Ынчаарны районнуң улуттуг газеталары ноябрь байырлалының бетинде бистиң ажыл-ишчи суурувусче радионуң бирлиг дугайында сагыш салырын күзеп турар бис.

С. САЯ.
Х. ТАС-ООЛ.
Т. КӨКЕЙ.

Чараш атка дүүшпээн

Сесерлиг суурнуң ады оңаа чараш болгаш сактыгга иогаан улуштер-биле ышкыныган ышкаш. Ук суур Кызыл биле Туран хоорайның аразында чазагнат оруктуң мырыңай таварың эртер черинде. Улуг оруктан ыңай-бээр арткеп-дүшкеп кижилер суурну минүүп бүрүзүнде көрүп эртер.

Мурнунда аңаа Ленин аттыг колхоз турган. Суур шынап-ла өзүп, чагайжып олурган. Ук колхозту Бии-Хем районда «Тиилелге» колхозка катнан соонда, Сесерлиг мал ажыдыг участок болу берген. Ында ам 90 ажыг бажыңнар бар. Оларның дең кезиниин крышаазы, кладовказы, херими чок. Суурда клуб ажылдавастаан. Чүвар бажың база ыңдыг. Электри чырыы чок. Радио точказын 45 бажында ишкерген болзаада, радио ажылдавас. Кодоо магазин болгаш столовая ийи ай ажыг ажылдевээн.

Суурнуң чүрттакчыларынга болгаш одарларда малчыннар ортузуга лекция, плетколл болгаш бесседалар болбайн турар. Ында хөрээжен чоннуң ортузунга арыг-шевер чүрттелге дугайында, бичии чаштарны өстүрүп доруктурар дугайында ажыл чоруттунмайн турар. Суурнуң чагайжыдар, ыяштар тарын олурттур, бажыңнарны арыг-шевер эдилээр дугайында ажыл чоруттунмаан.

СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң культурлуг амыдырал чүрттелге талазы-биле доктаалын бо колхозта күүсетпейн турары тодаргай. Оон түрүнүн, колхозтуң удурлуур ажыддакчыларынга маңаа ховар көзер болгаш суурнуң чагайжыдар дугайында чүүл-даа болдавайн турарлар. Октябрьның юбилейинге утпаштыр ыңаа көрүнүтүг түү-даа кылдыңмаан.

Политикижизидилгелиг ажылдың кошкаандан ыңаа ажылдап турар инженер эвээш, харын ырагалаар чорух көөүден турар. Чоокта чаа бир кижи ырагалаан алган, комбайнга бастырып ыяан. Чоланчы О. Чыпый-оол ырагалаан, бир кижиниң бастырган. Бир кижи ырагага өртенин өлген. Бо болуп турган болуушкуннарны чогуур черлерже дүргеп дыңадырының аргазы чок турган—телефон үредилген.

Улуг оруктуң чанында, кайын-даа келген кижиниң карааңга дөрт пөстүр бо суурнуң ол адынга дүгүүр кылдыр сегидер, чагайжыдар дугайында ажыл чоруудар болза чогуур.

О. ЛАМА.

Хостуг эргилделиг чээшкиннер

Бо чылдың сентябрь 30-де күрүнеиин үш хуулуг иштики ойнап алышкынның чээшкиннериниң үш тиражы үнген. Ойнап алышкынларны төлеп бээриниң баштайгы хүннеринде Кызыл хоорайның ажаалга кассаларынга дыка хөй кижи чыыглан. Хостуг эргилделиг чээшкиннериниң облигацияларын садыг алган кижилерниң аразында аас-кежиктиг облигацияларга таварыш-каннар база бар. Чижээлзерге, «Кызыл-Хаяк» шахтазының ажылчыны И. А. Тимошина 20 рубльдиг облигациязы-биле 500 рубльдың ойнап алган. Ол-да шахтаның ажылчыны А. М. Зотов 350 рубльын, труглар бажыңының ажылчыны 100 рубльдың, пенсионер И. З. Храмов 100 рубльын ойнап алганнар. Тирах үнген соонда, он хонук иштинде 4560 рубльдың ойнап алышкынга төлеп берген.

1947 чылда үндүрген күрүнеиниң үш хуулуг, иштики удуглуг чээшкиннериниң сээлгү (120) бел тиражы 1967 чылдың ноябрь 30-де үнер. Оон соонда ук чээшкиннериниң облигацияларын 1966 чылда үндүрген күрүнеиниң үш хуулуг, иштики удуглуг чээшкиниинин облигациязы-биле солуур алырын 1968 чылдың июнь 1-ге чедир чиргедилиг чорудар.

1947 чылда үндүрген күрүнеиниң үш хуулуг, иштики удуглуг чээшкиннериниң ойнап алдынган облигацияларын болгаш база ол-да чээшкиннин ортаан дедир төлээр облигацияларын 1970 чылдың январь 1-ге чедир төлээр.

1947 чылда үндүрген күрүнеиниң үш хуулуг, иштики удуглуг чээшкиннериниң облигацияларын 1966 чылда үндүрген күрүнеиниң үш хуулуг, иштики удуглуг чээшкиннериниң облигациялары-биле солуур болгаш аазы ортаан дедир төлээр муриида ажаалга кассаларында ук чээшкиннериниң үнген тиражтарының таблицазы-биле облигацияларны шүүлтүрүүр көөр үүрлуг.

А. МЕЛЬНИЧЕНКО.

Октябрьның 50 чылынга

ЧААРТЫНГАН АМЫДЫРАЛ

I. КИЖИ БАЖЫН КИЖИ БИЛИР...

Барлык унунда амгы амыдыралды хандыр өөренир төлөөде, аңаа эрти үеде кижилериниң чуртталгазын кижы-даа бол көрзе чогуур. Шүүтү чүве деңнелгеден билдинер...

Тывага феодалдыг тургузут үезинде Барлык аксының араттары кешкүн амыдыралга чурттаан, чыл эргилдеэнниң аайы-биле бир черден өске черже көжүп, колдуунда хуудa мал ажылы кылып чораан, а чер ажылының чепсек-херексели сайгыраваан, аътка азы шарыга ыяш ажадын сөөрткеп, хараган илнир-биле илнирген, кижи бүрүзү өг-бүлезиниң чиир тараазын хензиг черге доңгуп тарып, ону хол-биле ажаап ап келгеп. Малдың хөй вурузу — бай-назыгуурган иделегтериниң холунда. Ынчангаш феодал болгаш ядыылар деп бот-боттарынга удурланышкан ийи болук турган.

Ызыгуурган байлар боттарының эрге-ажылын кампалаар кижилерни хөлөзилеп, ядыыларны хөлечиктеп-дир, оларны, эжиниде ыды дег, каза туразы-биле дорамчылаар турган. Ылаңгыя херээжен кижи кандыг-даа эрге-шөлээ чок, ийи дакпыр дарлалдың адаанга кындан-даа берге байдалга турттап чораан. Бай кижи кандыг-бир улуг үүле бүдүрер дээрде, чоогунда ядыларның чонун дөгере эйбылаар. Ойталаар кижилер санныг. Ынаваза, шимчей албас кыдыг шаажылаар. Чижээ, дүк кылыр дээн дижик. Ойгак-Хелиң лама бир өг эжинге шаап келгеш, аъдындан дүшпейн, амыр-менди айтырбайн хөректеңнир:

— Хомушку өөнде бар сен бе, чок сен бе?!

— Бар мен, хайырааты, кандыг чардык болур иргн?

— Бээр уу! Чүге олур сен? Херек бар!

Ядыы арат өөнден үнүп, тейлеп-сөгүрүп бараалгаар.

— Даарта -дүк иштирайн дээш сытыр-дан бажыңда чеде бээр эвес сен бе. Билдиң бе?!

— Билдим, билдим... хайыраатьı, барбайн канчаар.

Ойгак-Хелиң «чарлыыг» оон-даа өске өглерге бо хевирлиг дыңнадыр дээш чиирт дээр. Күзүр арат оон соонче кезек көрүп тура, «кижи бажы кижи биле хилиичектинип канчаар оны» деп бодап, өөнче шала хөлөү бакырай берген кире бээр.

Ол үеде кижилер бижик билбес, а хөй кезии савап безин шыдавас. Феодалдар, ламалар, хамнар кижилериң бүдүүлүүн ажыглап, чүдүлгени дарлалдың бир күчүзүг чепсээ кылдыр ажыглап турган. Демги-ле Ойгак-Хелиң дүжүт эки үнүүн, кадга алыспазын, долуга камгырбазын дээш, чылдың-на Барлык унунуң бүгү-ле өглериниден аъш-чем дижизин чыгырткан, бүгү-ле кижилерни бугалар дестерине бөлгеш, дагылда хөй кылып турган. Оон хемеэнниң төлөп, бүгү кижилер оларның черин чарып, тараазый чажып, күзүн ажаап берип чораан. Шынап-ла олар канчаар мегелеп, канчаар молчүп чорбадыг ышкаар!

Аксы-Барлыкка хөлөп кастаан дутан, хүрээ турган. Дагылда хүнү келирге, чоок-навының ара-албатызы аңаа чыглып, тейлөөр дээш четкилей бээрлер. Дуганнан вогаан аът хөрээ көзүлдүрүп келир. Ламалар шан-кеңгирге, коңга-дамбыраны кулак уюктадыр кангырадыр хаш кирептер. Чыылганнар аът хөрээге чоокшулаан, барып тейлеер дээш, мурнун булаажып, чүткүп-ле эгелээр. Кожмак кижилер кыдыыче үнүүр майдырыптар, социалын кижиниң шоруузу-за. Аът хөрөөн үр тутпас. Аңаа тейлеп четкизээн кижилер ламаларга чеде бээрге, ном-чуп олурган судуру-биле бажыңче доңнап көөр. Ламалар судургу чеже-даа номчуп, хамнар хүндүгүүн хап, бооставын шедиргелеңдир алганын турза-даа, эртемге үндезилээн эмнелге чок болганындан аар аарыг деттен кижи-ле «кызыл-дустай» бээр.

Барлык аксының араттары нарацы дүмбей байдалга, ниити кулыгурлуг деңнели куду чурттаан чораада, боттарының аас чогаалын бичиилеп сайгырадып, аңаа дарлалдан адырыыр, хостуг амыдыралче чүткүүр иниг күзелин илередип турган. Олар мунгаралын болгаш өөрүшкүүн үлежип, чоок черлерде болуушкуннарның чүгле сураан дыңнаар, а дашпыкы делегейде чүү болуп турарын билбейн чорааннар.

II. ТӨӨГҮЛҮГ ЭРГИЛДЕ — ТӨӨГҮЛҮГ БАЗЫМНАР

Алдарлыг «Аврораның» үтер-бооларының төөгүге чаа эрааның төрүттүгенин медээлешкеп. Октябрь революциязы тиилзон. Кызыл шеригден кырбап дескен кезек актар 1919 чылда Тываже тыныржыы кирип, Кызыл-Мажалыкка кээп сыңны бергеп. Оларга «Аксы-Барлыктың болгаш ол чоок-кавыга турган таныыл черлериң ак казактары ол ышнаан тыва дүжүметтер каттышкаар»... (Тываның төөгүзү, ийиги том. арын 44). Хемчиктиң араттары бир дем болуп алгаш, төрээн черин дайынчардан хостаан. Оларның аразынга Аксы-Барлыктың ядыылары база киришкеп.

Ынчангаш хостылга дээш демиселдин доңгуун хады Барлык шөлдерин база таварын эрткеп. Ол бүгү кижилерниң революсчу медерелин оттуруп, чаа амыдырал дээш демиселче көдүрүп үндүрген. Черниң ёзулуг ээлери, оон камгаланчылары болдуң чон, а оон хамының сорукчулары, мангыстар — байлар, дүжүметтер дээрзин Хемчик араттарының тура халыышкыны дагыи бадыткаан.

Тываның национал-хостылгалыг революциязы орус аскы-дүнманың боттуг кирикилгеэн, идепкейлиг дуламчыны-биле 1921 чылда үнээзин. Тыва черге хостылганың кызыл тугу киижий бергеп. Ынчалза-даа улусчу эрге-чагырга бүгү девискээрге дораан-на тургустуна бербээн. Чамдык черлериңь байлары үймээнвер үндүрүп, чаа эрге-чагыргага шаптыктаарын оралдашкан.

Тываның Араттың Революстуг намы, ТАР-ның чазза хожудавгай чурттуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринче, капиталисминиң оюн эртеринче утпаан шинтирлиг хемчегленни алгылаан. Ол ышкаш херээженнериниң эр кижилер-биле дең эргезин хоолгу ёзугаар бижыглаан, херек кырынга боттандырып кирпикеп. Бо айтырыгны ТАРН-ның 1929 чылда болган VIII съездинге чугаалажмы, социалистиг шинтилелди туругзарынга нам болган чоннуң соруктарын илергейлээн. Съездиниң шинтирлеринден аксы-барлыкчыларның амыдырынга улуг салдарны чедирген. Оон негелделеринге дүүштүр феодалдарның, байларның хөреңгизин хураап, бүгү мөлчүкчү идегеттериниң политиктиг эргезин казаан.

Намның VIII съездизиниң соон дарый, Барлык унунга араттарның баштайгы күш-ажылчы организациязы тургустунуп, быдаргай чоорааи көштүүн кижилер бир деминг ажылдаарының ажыын көрө бергеп. Олар аңаа үүрмек үүлдер чазап, кижилериниң чагыларын күүседип турган Черни кадыы ажылдап кыыр эштелге (МЧАЭ) Аксы-Барлыкка 1932 чылда тургустунган. Араттар коллективтиг ажылга чоорту чаңчылып, оон будүрүкчүлүүн, ажыктың чыл келген түүм-на хамыкпыбиле медерел биитеннер.

Моон-биле чертелештир чаа чоруктаткан тыва национал бижикти өөренип эгелээн. Карацгы будүүдүк чораан араттар үжүк-бижиктi комчуг дүргеи шаңгээдип ап, олар биличе, чырыкче иниг күзел-биле түүкүп турганнар. Хоочун коммунист Хомушку Чымба мынча дээр: «Кижилериниң бижикке өөренииксээри ээн кайгамчык чүве. Мен чамдык өөрүм-биле нады хамыкты мурнай каш айлар иштинде номчуп, бижиптер апаргаш, оон башкылап турдум. Кичээл болур дээзинде, кайы ораичок аалдардан араттар сөктүп-ле келирге.

ТАРН-ның, ТАР чаазаның экономиктиг, политиктиг болгаш культуруг хемчеглери Аксы-Барлыктың быдаргай малчын ажыл-агыйлыг араттарының күжүн чаңгыс талаже — капиталисминиң оюн эрткеп, ажыл-агыйга социалистиг үкладтарны тергиндиривче утпаидырган. Дарыядан адырыгган, хостуг эргенин холга тутган араттар МЧАЭ-ни быжыктырып, бижик билиргеринң санын көвүдээн тудум-на, олар солуушу, ном дептерлерин номчуп, политиктиг медерели болгаи идепкейн өөүп, амыдыралды чоорту бүзүрелдиг чаартын эгелээн.

Фашистиг Германия ССРЭ-же халдап, хаанныг дайынны эгелей бергенде, Аксы-Барлыктың иелери оңгадарын Тываның эки-турачыларыбиле кады фронтуже үдээн. Барлык унунуң араттары Совет дайынчыларга наймаалдың белээн сунуп, чүс-чүс баш малын камгалал фондузунче киргеп.

ССРЭ-нин составында ТАР-ның киргеин Аксы-Барлыктың амыдыралынга шалыпкын хөгжүлдээн хаамырган. Дайын соонда дөрт чыл эртикенде, араттар «Ленинчи орук» колхозка каттышканнар. Оон кол ээзэ —муриида МЧАЭ кежигүнү кижилер.

Колхозтуң экономиказының кол адырлары — мал, чер ажылы. Ол ажыл-агый хемчээлиниң талазы-биле МЧАЭ-нерден улуг, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүү, оон организациязы хээре турган. Колхоз орулгазының бир кезиин араттарны суурнуң амыдыралче шилчидеринге ажыглап, Алдын-Булак суурну тударынга чарыгдаан.

Тускай эртемнигнер, механизаторлар, кадарчылар тарылга шолуп чыдыг-на калбартып, чер ажылының культуразын бедидип, малдың баш санын планныг ёзу-биле өстүрер талазы-биле дыка хөй ажылдарны кылган.

«Ленинчи орук» колхоз 1959 чылда «Барлык» совхозтуң салбыры апаргаи, коллективтиг хөреңги күүсеинин өөүзүнче шилчээн. Моон уламыпган Аксы-Барлыктың ховуг бригадазының техниктиг күүзүү болгаи арганары каш катаи улгатканн. Салбырның бодунга доктаамал бижыглаан ынчирбелиг, дутуйлуг оң сес тракторлар, тараа ажаар сес комбайнар, элээи каш автомашиналар болгаи өске-даа дериг-херекселдер бар. Салбырның механизаторлары ам 2500 хире гектар черге тараа культуразының тарын, багай эвес дүжүттү ап келгеп.

Ынчалза-даа салбырның экономиказының кол адыры — мал ажыны болуп артпышаан. Аксы-Барлык моон соңгаар мал семиртир, эът бүдүрер салбыр болур.

Оон одарларында 15 муң ажыг шөөр болгаи бода мал өттаан чоруур. Үүгле хой кадарчылары безин үжеи ийи кижи бар. Оларның чамдыкызының кыштагларында чыыт, чырык бажыңнары тутқулаан, кыштаг бүрүзүнде чыыг кажаалар бар. Мал төрүүр уеде кадарчыларга сакмашиктерни берип, түскай эртемнитлер малчыннарга чогуур дуганы коргузуп келгеп.

Малдың баш санын өстүрүп, оон уксаазын экижидерииге эртем баян бооп турар. Сөөлгү чылдарда хойну тарып бооздыры неитероон. Он хемчег хойнуң кызыраар чоруун тикке чедир кудуладып, кайы-хамаан чок солдаашкынны сокгадып, мал бажын магадылаадып өстүрер аргаиы бергеп. Оон ыңай тыва хойларны алтайның нарын дуктуг хойлары-биле хайнакташтырып, олардың уксаазын экижидип турар. Аныда, бүгү Тывада ишкаш, мал чемнерии болбаазын техниканың күжү-биле белетизер апаргаи.

Алдын-Булак суурга чылдың-на чаа чурттаган, бүдүрүлге тудуттары немежин, кижилер делгем бажыңнарже шилчип турар. Үүгле бо чылын беш эвл иштн чурттаар ийи бажыңны, столовайны, почта салбырын тутқан. Чаа клубтуң таваан салып эгелээн.

Аъш-чем, ишкин-хеп аймак хөреө болза, ийи садыгның кайы бирээзинге база бээр сеп, аарый бээринзе, эмнелге чанында.

Бо чылдарда чурттакчыларның материалдыг байдалы алзын экижээн. 200 хире өг-бүле суурнуң амыдыралче шилчип, чылыг, сайгылганныг бажыңнарга чурттаан турар. Ыланғыя малчыннарның, механизаторларның айда олча-ажыы ұлгатқан. Чижээ, чаңгыс малчын өг-бүленің чылда бюджеди ортумаби-биле 2500 рубль четпеп. СЭКП ТК-ның сентябрь (1967) Пленумунуң докгаалы суурнуң чурттакчыларының чаагай чоруузга улуг өскерилгелерни кылыр. Эвээи акша алыр ажылдакчыларның айда шалыны өзөр, 61-ден 80 чедир акша алыр кижилерден үндүрүг хавырыздазы 25 хуу чиигээр. Ол ышкаш чамдык пенсионерлериниң алыр пенсиязының түңү ковүдээр.

Совет эрге-чагырганың чылдарында суурнуң кижилериниң культуразы танытгынмас өскерилген. Бижик билбестер көңгүс хөвартаан. Аксы-Барлыкта ийиги кижи бүрүзү-ле өөренип, ортумак школада 1-ден 10 классна чедир 429 өөренекчилер хөвре түттүнгеп. Школаның башкылар коллективи үүгле-сээлгү үш чылда бөлүк 105 өөренекчиге ортумак билигиин аттестадын тыпсып, амыдыралче путёкшаа бергеп. Алдын-Булакка школа дооскан, ам дээди артемниг эмчилер, башкылар шөвей.

Барык кежээлин-не клубка кино үзүп аныяктар аңаа хостуг шагында концерт белеткеп, суббота, воскресенье саныида танцылап, ойнап-хөгээр. Библиотекада дөрт түс ажыг доктаамал номчуучулар бар, оларның саны чыл келген түдүм-на өзүп, барык өг-бүле бүрүзү радиону дыңнап, солуп, сеткүүдүү номчуп турар. Шаанда аътан башка хөлү чок араттарның ажы-төлү ам үнден дүргеи үжар самолёттарга кыныйтып, суг адаанның хемелери-биле океаннар дүвүнче шыгыыш, куяктыг шериг машиналарны баннарын турар.

Бо бүгү Коммунистиг партиниың лениичи национал политиказының чайынналчак тилелгези-дир.

«Дамырактар чыыгаш хем болур, тарамыктар чыыгаш күш болуре. Барлык унунуң тарамык чораан чону ам Алдын-Булак суурну тудуп, Социалистиг шинтилелдиң быжыг эптиг тараачын өг-бүлези болуп болгээт чүртпеп, чылдың-на оюн тоона көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге дужаан келгеп. Алдын-Булак дөт салым-хуулуг суурлар бисте эмгежок. Олар дөгере—Октябрьның херели Тыва черни чырыдын келгенде, төөгүвүүн уезун уйгузундан оттуп, амыдыралдың чаартыгазынче көдүрүлгеп, бо хүннерде көдөөге коммунизмниң материал-техниктиг базазын чүргүзер дээш идепкейлиг демисселде.

М. БАЙЫР-ООЛ.

Чорук кижилери билип алыңар

БАЙЫРЛАЛ МУРНУНУҢ БОЛГАШ БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ РАЙОННАР ЧОРУУР АВТОБУСТАР БИЛЕДИН ТҮВТРАНСАГЕНСТВОНУҢ КАССАЗЫ ОКТЯБРЬ 27-ДЕН НОЯБРЬ 3-КЕ ЧЕДИР БАШ БУРУҢГААР САДЫП ЭГЕЛЭЭР.

Агенствоның Кызылда кассаларындан болгаш оон Туран, Шагаан Арыг, Кызыл-Мажалык, Чадаана хоорайларда, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурларда филиалдарындан пассажирлер дедир келириниң билеттерин база садып ап болурлар. Түвтрансагенство»дан самолёт биледин база садып ап болур. Пассажирлериниң диазоны ёзугаар билетти кижилериниң бажыңнарынга, ажыыдан турар черлеринге акнарын берип турар.

ЭШТЕР! БААР ЧЕРИНЕРЖЕ ЧОГУУР ӨӨДЕ ЧЕТКЕШ КЭЭРИН КҮЗЕЗИҢЕРЗЕ, ЧОРУУРУНУҢ БИЛЕДИН БАШ БУРУҢГААР САДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР.

Бүгүдениң кичээңгейинге

1966 чылда үндүрген Күрүнеиниң 3 хуулуг иштики ойнаашкыныңг чээшкиннииниң талазы-биле ойнаашкыныларның 11-ги тиражы ноябрь 15-те Баку хоорайга болур.

Тиражта 16 разрядтарга ойнаашкыныларның дараазында түңүүг ойнап алышкыныары кирер.

Ойнаашкыныларның хемчээли	Ойнаашкыныларын саны
5000 рубль	32
2500 рубль	80
1000 рубль	320
500 рубль	1744
100 рубль	12000
40 рубль	136224
Шупту: —	150400

Ойнаашкыныларның рубль-биле ниити түңү — 820080.

1947 чылда үндүрген Күрүнеиниң 3 хуулуг иштики ойнаашкыныңг чээшкиннииниң талазы-биле ойнаашкыныларның 120 сөөлгү тиражы Москва хоорайга болур. Бо чээшкиниге 5000, 2500, 1000, 500, 100 болгаш 40 рубльге ойнап алышкыныары ойнаар.

Күрүнеиниң 3 хуулуг иштики ойнаашкыныңг чээшкиннииниң облигацияларын садып алыңар, ойнап алышкыныларның тиражынга кирижиңер!

КЫЗЫЛДА ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

Найысынаалың «Хүреш» стадионунга республиканың кубогу дээш маргылдаа «Саян» база «Кызыгаарлының» ушуранызагазы-биле дөвүлгеп. Юбилейлиг чылда республиканың чемпионну деп атты «Кызыгаарлының» командазы алган.

ЧУРУКТА: Республиана кубогун чаалап алган «Кызыгаарлының» бут бөмбүүчүлери.

И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

Хол бөмбүү

Балгазында туберкулёзтан үдур санаторийниң дыштанывчыларындан хол бөмбүүнүң 5 командазы ойнаан, бирги черни Г Горбез башкаан команда алган.

Дыштаныр хүнде санаторийниң чыыны командазы-биле «Революцияның чалбыныжы» колхозтуң командазы ойнаан. Маңаа дыштанывчылар эрес-кагыгай ойнаан, 5:3 санга тиилелгеэн чедир алган.

О. ДУКУУВ-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

ОКТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бакунуң 26 комиссарлары» 10, 2, «Цыган» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кичээнгейлиг, ыыргам-ава» 2.40, «Фараон» (1-ги, 2-ги серилялары) 4.40, 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Эш Арсений» 10, 12, «Адазары баягаш амы-төлүү» 2, «Осканың хайы» 3.50, 5.40, «Даш азалчы» 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Холуң эжеп, өөнүү» 10.30, 2.30, «Журналист» (1-ги, 2-ги серилялары) 4.10, 8 шактарда.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, 25-38, ахлыысалгалыг секретарьның 23-35, партийни аныыралга киликтиниң 23-54, агитацияга болгаш пропаганда кылдыгының 37-13, коозо ажыл-агый киликтиниң 21-47, үзеттүүр киликтиниң 22-64, чагга, ажыктыг болгаш коозо корреспондентилер база совет туругзут болгаш аныыралга киликтеринин 21-27, ниитики информацияга киликтиниң 20-60, бухгалтериниың 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниг Министрлер Чөвүлелиниң чанында Издатга өргелеиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—00675.

Кызыл—Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың найысылалы

50-ге чылга чедир
13 хонук артканда

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үнезилеттинген.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
25
СРЕДА
№ 253 (6880).

Өртээ 2 көп.

Кызыл хоорай — Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың найысылалы, ооң административ-политиктиг, экономиктиг болгаш культурулуг төвү. Тываның баштайгы хоорайы — Кызыл 1914 чылда үндезилеттинген. Бистиң найысылалывыс Азия диптиң төвүнде, Сибирьнин магалыг улуг хемни — Енисей кыдыр Бии-Хеминиң болгаш Каа-Хеминиң каттышкан бедиринде турар. Азияның географтыг төвүнүң демдээни бо хоорайда тургускан.

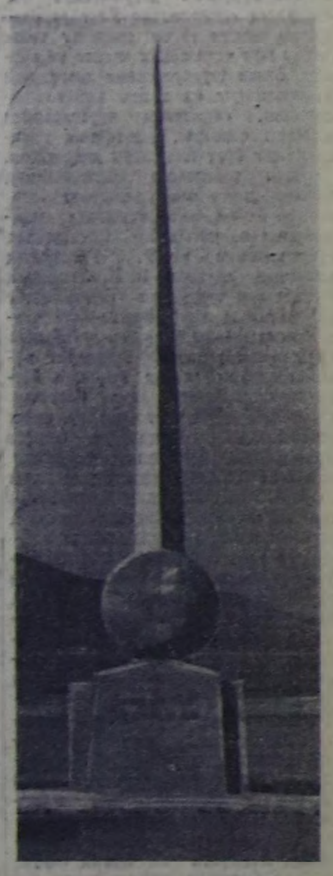

Бөгүнгү номерни Кызыл хоорайга тураскааттывыс

ЧУРУКТАРДА: Коммунистиг күнажылдың Кызыл электростанциязының коллективи байырлал мурнунун күш-ажылчы хөлөзөнде эки ажылдап турар. Социалистиг чарыштың дыка хей мурнакчылары ыларгөн. **Бирги чурукта:** улуг электромонтер **Н. В. Ваткин** (солагай талазында) биле электроцехтиң мастери **В. А. Василенко.**

Ортузунда чурукта: «Кызыл-тудугнуң» тудуг эргелеининиң тудугчулары Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр шалыпчы ажылдап келген. Михаил Шаповаленконуң тудугчулар бригадазы бүдүрүлге планын дыка ажыр күүседип турар. Бо чуруктa Шаповаленконуң бригадазы чуртталга бажыңының тудуунда.

Адазында чуруктa: республиканың анализтары дээди эртемин Кызылдың башкы институдундан чедип ап турар. Ооң дыка хей доозукчулары Тываның чер болгавында чедиишкиниг ажылдап турар. Бо чуруктa физика-математика факультединиң студентилери киришкилеп орлар.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

ОКТЯБРЬНЫҢ...

Саннар, фактылар

+ Тываның найысылалын республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга национал кадрларны дарганнап үндүрер чер кылдыр адал болур. Хоорайның өөредилге черлери дээди болгаш ортумак эртемниг 6.500 тускай эртемниглерни эрткен үеде белеткеп үндүрген.

+ «Кызыл-Хавак» шахтазының дагжылары чыл эгезиндек бээр пландан ажыр 4 муң тонна чыгам хөмүр дашты берген.

+ Гидрология станциязының ажылдакчылары республиканың девискээринде суг балансызының шинчилелинче бо чылын бир-ле дугаарында киришкек. Ол шинчилелдер көдээмин ажыл-ишчилеринге практиктиг улуг ужур-дузалыг.

+ Кызылдың кислород станциязы хоорайның болгаш республиканың тудугжуларынга, медицина албан черлеринге хүннүң-не 300 кубометр чедир кислородту берип турар. А эрткен айда 6.800 кубометр кислородту берген.

+ 18 муң ажыг кызылчылар боттарының күш-ажылчы шыгжамырларын ажаалга кассаларында кадагалап ап турар. Бо айда оларның салыышкынарының нийти түңү 5.177 рубль четкен.

Совет социалистиг күрүненiң бузулбас үндезини — ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараажыларның Эвилели быжыгып база чечектелип турзун!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ХООРАЙНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ

П. Т. КИСЕЛЕВ, СЭКП Кызыл хооркомунун бирги секретары

Социализмниң долу болгаш туруулуге чедир тип-кежигүнерлиг деминчи партиязының база бир отряды хоорайның партия организациязы байырлал мурнуу чарымның чарыжыгга Кызылдың ажылчы чонларының коллективиг организакчызы болган. Хоорайның партия организациязы СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, бистиң чуртувуска коммунизминиң материал-техниктиг базазын тургузарының херезинге чугула ужур-дузалыг беш чылдың планның даалгаларын хуусаа бетинде күүседиривче кызылчыларны мобилизастаар бүгү хемчеглерни ап келген.

Хоорайның партия организациязы Улуг Октябрьның алдарлыг 50 чыл ооң организазе талазы-биле улам бызыккан болгаш оскен хүрээлеңнг уткуп турар. Ында ам 140 ажыг партия эге организацияларының бар, оларда 3 муң хире партия кежигүнерге болгаш кандидаттар бактаан турар.

Хоорайның партия организациязы Улуг Октябрьның 50 чыл ооң уткуурунга белеткеништиваан, ажыл-агый болгаш культурга тургузуушкунунга партия эге организацияларының ролюн бедидип тургаш, оларны дамчыштыр Төп Комитеттиң шугумун боттандырып келген. Ынчангаш партия эге организацияларының удуртулга органнарын шымырак белеткелдиг коммунистер-биле бижигзаар хемчеглерин алган. Оларның секретарьларынга партияның дээди болгаш долу эвес дээди эртемниг 88, ортумак эртемниг 50 кежигүнерни соңгуткан болгаш оларның арасында эге билигдиглер дерт-ле кижи болган. Парторганизация секретарьларының арасында үлетпүрүң, транспорттуң болгаш тудугнуң үскай эртемниглерн, башкылар, инчилер, улус ажыл-агыйының оске-даа адырларының үскай эртемниглери хөй.

Ам Кызылда боттарының ажылын устав негелдерлеринге ылап дүүлүтүр чорудуп турар болгаш бүдүрүлге масаларның ёзулуг удуртукчулары, коллективиг организакчылары болуп турар партия эге организацияларының хөй.

Алгы заводунуң парторганизациязын (секретары эш Мерзляков) чижек кылдыр көрээл. Ооң составы улуг эвес, 12 кижилиг. Ынчангаш ында болза-даа ол парторганизация политиктиг болгаш ажыл-агый ажылын билдиглиг дүүлүтүрүп турар. Ында коммунистерни бүдүрүлгенниң шиитпирлиг адырларында тургускан, олар авангард рольдуг. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче бүгү коллективни үштап-баштап турар. Алгы заводунуң коммунистери Улуг Октябрьның 50 чыл ооң төлептиг үткууру дэш чарыштың баштаан, улуг байырлал чылында бүдүрүлге даалгаларын хуусаазындан 3 ай эрте, 1967 чылдың октябрь 3-те күүседиривче коллективти мобилизастап шыдаан.

Хлеб заводунуң парторганизациязы (секретары эш Соболев) коллективке улуг ажылды чорудуп турар. Ында социалистиг чарыш казбарган, аңда ажылдап турарларның олуттузу киржип турар. Сентябрь 1-де коммунистерниң марксизм-ленинизм өөредилгезин эгелээн. Партияның болгаш чазактың чугула шиитпирлерин талазы-биле коллективке лекциялар ынчуун бээр ажылды үргүлүг чорудуп турар. Парторганизацияның алдар-хүндүзүн ол бүгү көдүрген болгаш парторганизация Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга алдар кылдыр алган хүлээлелерин хуусаа бетинде күүседиривче коллективти эрелелден шыдаан. Ол айларның бүдүрүлге планы анда-ынчангаш күүседиргенин ёлүүлээр октябрь 25-те эвес, а 10-да күүседиттингеп.

2 дугаар АТА-ның парторганизациязы (секретары эш Краснопёров) хөй эки ажылдарны кылган. Партбюро социалистиг чарышты организастаар болгаш ооң түңнелдерин чарлаар талазы-биле эвээш эвес ажылды чорудуп турар. Ажылдап турар 386 кижиниң 292-зи коммунистиг күш-ажыл дээш шинчээшкинге киржип турар, оларның 67-зи ол күндүүг атты чедип алган.

Үнүргеп шиитпирлерниң күүседилгезин партбюроның талазындан контрольдаар ажыл багай эвес. Ажыл-агыйның баштаар черн (начальнигн эш Петров, колхозчу эш Иванов) хөй-ниитиниң организациялаарынга даанмышпаан, оларның ажылынга практиктиг дузалы база чедиреп турар. АТА-ның коммунистери социалистиг чарышты баштап, ажылга үлетер-чижээн көргүзүп турар.

Улуг байырлал чылында дааранылга комбинадының (партгрганизация секретары эш Монастырщина), типографияның (секретары эш Горбунова), 1 дугаар АТА-ның (секретары эш Коваленко) болгаш оске-даа хөй черлерниң партия организациялары боттарының ажылын идепкейжиткен.

Партия хоорнону болгаш эге организацияларын Совет-че хоорайның ажылчы чонларын мобилизастап, организастыышаан, коммунистерниң чогаадыкчы идепкейин бүгү хемчеглер-биле бедидип, Төрээн чуртувуска партийжи ёзу-биле бараан болурунуң үлегер-чижээн көргүзүп ажылдаарын чедип ап турар.

Бодунуң хүрээлеңнге чүүле ёң эки, идепкейлиг, коммунизминиң дерзюнге берлингеп эштерин хүлээп ап турар. Коммунистиг партияның кежигүнү болуру улуг алдар. Ооң-биле чергелештир партия кежигүнү болуру улуг болгаш кончуг харыгалгалыг хүлээлелерни коммунистерге база даандырар.

Партия кала-даа мурнакчы болурун, шудургу ажылдарынче ажылчыларны, колхозчуларны болгаш интеллигенцияны боттарының үлегер-чижээ-биле сорук киирерин бодунуң кежигүнериден иеген турар.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң хүлээп алдынган устав негелделери күш-ажылга үлегер-чижек көргүзеринге, бодунуң ажылының арга-мергежилин шинээдип алырын, бүдүрүлге мергежилин үзүк-соңгээл чок бедидерин коммунистерге дааскан.

Хоорайның коммунистери ол устав негелделерин күүседиттингеп, ак сеткилдиг ажылдап, бүдүрүлгеге авангардчы рольдуг болуп, кежигүн эвестерге үлегер-чижээн көргүзүп турар. А. П. Богданов (аэропортта) Тывага 1947 чылдан бээр ажылдап келген, анаа ужудукчудан салбыр командирлиг чедир дениижээн. Ооң салбыры план даалгазын ай саныында-ла 120 хуу күүседип турар, улуг байырлал чылында ССРЭ-ниң ужар үүлү флодунуң бүгү-эвилел чарыжынга тиилээн Ак сеткилдиг ол ажыл-ишчи болгаш хөй-ниитиниң идепкейлиг ажылдакчызын чон хоорай Советиниң депутадынга соңгаан.

Х. Д. Бапый-оол («Сукпак» совхозтуң инек кадарчызы) чогум-на коммунистиг ёзу-биле ажылдаарының үлегерин көргүзүп турар, ак сеткилдиг ажылдакчы мөнүүшүн бүтүрелип көргүскен. Улуг байырлал чылында хүлээлип алган малының бир баш санынга оналаштыр семиртилге денизинге хонукта ортумаа-биле 630 грамм кылдыр алыр планныг тургаш, 650 граммны алган.

Бир дугаар АТА-ның чолдакчызы А. Т. Красильников үс айларның планнаг даалгазын 133 хуу күүседткеш, 1212 литр кымыр чүүдүг камнаан алган.

Совет ажыл-ишчи кижи улустуң, партияның болгаш күрүненiң эрге-ажыктарын илергейлээр, ажылчы чонларның бай шыдалдыг чурттаарынга бараан болур шиитпирлел байлактарын өстүрери дээш демнеелге масаларның организакчызы болуп турар. Ынчангаш алгы үеде ажыл-агый кадрларынга негезде дыка улгаткан деп чүвени барымдаалаан, хоорайның партия организациязы улуг байырлал чылында боттарының онаанакан ажылынга бедик харыысалгалыг болурунга ажыл-агый кадрларын кижизидер хемчеглерни моон мурнуудазы-биле бир дөмей ап келген.

Ам хоорайның партия организациязында социализминиң экономика дүрүмүнүң боттуг билиглерин сөс кырында эвес, чарын практикага удуртулга болдуруп, ажыл-агыйны билдиглиг үштап-баштаарын кижизидилге ажылы-биле дүүлүтүрүп турар, бышкаа билиглиг кадрлар эвээш эвес. Алгы заводунуң директору коммунист Г. Ш. Сафиуллиннің ындыг удуртукчулар-ның-бирээзи деп саналга чогуур. Г. Ш. Сафиуллин алгы заводунга келгеш, бүдүрүлгениң культурazын, коллективке политиктиг кижизидилге ажылын эжиидер хөй чүүлдерни партия организациязы-биле кады кылган. Ооң идепкейлиг киржилгези-биле анаа күш-ажылдың сагылта-чуруму быжыглаттынган, бүдүрүлге черинiң ажыл-херектериге ажылдакчы бүрүзү бодунуң харыысалгазын бедиткеп.

Хлеб заводунуң директору эш Амтонов, тараа сайгарар базазының директору эш Зыков, Элегестиг шахта эргелелиниң начальнигн эш Чашухин, 2 дугаар АТА-ның начальнигн эш Петров, 1 дугаар АТА-ның начальнигн эш Парунин болгаш оон-даа өскелер бүдүрүлге черлерин удуртур ажылды ынчуут эки боттандырып турар. Коллективтерни билдиглиг удуртурунга, мобилейлиг 1967 чылда алган социалистиг хүлээлелерни доллур болгаш ажыр күүседиривче оларны мобилизастаарынга ооң өске бүгү ажыл-агый удуртукчуларының улам чидий улуг чедишкиниглиг болурун алдарлыг байырлалдың бүдүүзүнде берээри күзелчиг.

Тыва республиканың партия организациязының кезии — Кызыл хоорайның партия организациязы ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң фелазы-биле партиянын, чазактың салган нарын соруглаларын чедишкинниг күүседиривче хоорайның ажылчы чонларын баштап шыдаар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Совет Төрээн чуртту каргаадарының хөрээнге ачы-хавыяларлыг база дайынчы болгаш политиктиг белетиелге бедик түңнелдерлиг болганы дээш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң алдар бөлүүргөн туруескаан туптары-биле ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң шерег наттыжыышкынарын, кезектерин, шерег-середилге черлерин шаңнар дугайында дөнтаан үндүрген.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Ажылчы чонларның социал хандырыгазының талазы-биле ажылды организастарынга чедип алган чедишкиниглерн дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1967 чылдың октябрь 23-те үндүрген Чарамы-биле ССРЭ-ниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле социал хандырыгазының организарының, албан черлериниң бедик хөй ажылдакчыларын шаңнаан.

Ленин ордени-биле 6, Күш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле — 85, «Хүндүледдиг демдээ» орден-биле — 333, «Күш-ажылчы эрегжидырыг чорук дээш» деп медаль-биле — 319 болгаш «Күш-ажылчы ыллтарал дээш» деп медаль-биле — 307 кижи шаңнаткан.

Ийи план ашкан

Октябрь 24-ке чедир республиканың колхозтарындан, совхозтарындан күрүненiң тараа хүлээп алыр черлеринге 122.797 тонна тараа киргеп, алгы күрүнеге тараа садар план 204,6 хуу күүседтингеп. Ол дээрге ийи план ашканы ол.

Кол тараалаң районнарның көргүзүглери мындыг: Таңды — 57381, Каа-Хем — 25068, Улуг-Хем — 11376, Бии-Хем — 10162, Чеөш-Хемчик — 8491 тонна. «Межегейн», «Бурулгаар», «Кок-Тей» совхозтар планын үш катап, «Сүт-Хөл» — дөрт катап, «Барлык», «Шекпээр», «УТКА 25 чылы» совхозтар алды катап ажыр күүсединнеп. Таңдында кол тараалаң «Тинзелге» совхоз 19396 тонна тараазы дужаагаң.

Күрүнеге тараа садары үргүлчүлеп турар.

ТАҢДЫЖЫЛАРНЫҢ ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЭЭ

Таңды районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының чыл планын хуусаа бетинде, октябрь 20-де 100,7, эътта — 103,5, дүүгү — 118,7 хуу күүседткен. Таңдының 57 муң тонна ажыг тараазы күрүне шыгжамырында киргеп. Бо дээрге Улуг Октябрьның юбилейинге таңдыжылардың күш-ажылчы белээ болуур. Тараа садары уламчылаан турар.

Районнуң колхозтары, совхозтары боттарының бар аргаларын саналп көргеш, чыл тоңчүзүнге чедир планнан ажыр 100 тонна эътта, 800 тонна сүттү күрүнеге садарын хүлээнгеп.

Саннар, фактылар

+ Амгы үеде Кызылдың чурттакчылары 47 муң кижи чедип турар. Хоорайда 17 школа бар, оларда 8440 өөренiкчилер өөренип, 470 башкылар ажылдап турар.

+ Кызылдың үлетпүр будурулгелери юбилейлиг чылдың он айларының бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседткен болгаш бо айның төнчүзүнге чедир пландан ажыр барык 9 миллион рубльдиң продукциязын бээр.

+ Кызылдың күрүне садының черлери тос айларның бараан саарылгазының планын 106,3 хуу күүседткен болгаш октябрьның саарылга планын хуусаазындан он хонук бурунгаар күүседип, бо айның дургузукда чонга 23 миллион ажыг рубльдиң ямзы-бүрү бараанарын саткан.

ТЫВА ЧЕРДЕ

ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНГЕ—УЛУГ ЭРГЕЛЕР

М. К. МЕНДУМЕ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы

Хөхүдангай чорааш Россияга Советтерниң эрге-чагыргалыг тургускаш, делегейге эң баштайгы социалистиг күрүнени догуннаткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязы өскүп үнген төөгүлүг хүнге чедир ийи чеди хонук четпес үе арткан. Бижи төрелгетениң төөгүзүнде тураскаадыг ол хүнүң Совет Эвилелиниң, социализм чуртталыгның ажылчы чоннарының, делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери дендегевор.

Бижи төрелгеген ниитилелиниң хөгжүдезинге чаа үе-шагның эгелээнин бежен чыл мурнунда дыка-натпышаан, делегейге Октябрьның туғу кижикип үнген. Россияның ажылчын аңгыны В. И. Ленинниң болгаш оон тургускан Коммунистиг партизының удуртулгазы-биле чөптүг амыдыралды тургузар дугайында ажыл-ишчи улустуң внередиг күзел-бодалдарын херек кырынга бөттандырып эгелээн. Ашаа Советтер чүрүү төөгүдүр улуг орукту, бижи сактып четпес бергелерге болгаш шаптыктарга шыдажыр үнериниң оруун арткан. Чүртүвустуң ажылчы чоннары эрге-чагырганы боттарының холунга ап, социализмни тургускаш, социал-политика талазы-биле кайгамчык улуг эргелерлиг апарган. Совет күрүнениң бежен чыл догуннап келгенинде кол түнелеп ол болган. Эң калбак, эң хөй төлевелиг болган чөптүг — социализминиң демократизы ССРЭ-ге тургустунуп келген болгаш быжыккан. Октябрьның социалистиг революциязындан төрүттүнген Советтерниң эрге-чагыргазы күрүнениң, будурулгезиниң болгаш ниитилелдиң херектерин башкарарынга ажылчы чоннарның киржикпе болуп улуг аргаларын тургузуп берген. Социалистиг ниитилел кижиниң хамаатыг эргезин бедидип, кижилерниң мурнунга эң чаагай соруглаларны тургузуп, массаларның мегередиг чогаадыкчы ажыл-ишкылымыр бүгү аргаларын хандырып бериптурар.

Эрге-чагырганы бистиң партиявыстың удуртуп эгелээн үезинден бээр совет күрүне амыдыралын хөгжүдериниң айтырыгларынче, Советтерниң ажыл-чорудулгазын сайзырангайжырларынче партия кол кичээнгейжилээ салып турар. Советтер болза улустуң бүгүдени хаара тутқан организациязы, оон чаңгыс эвиниң үре-түнелеп болуп турар деп, СЭКП-ниң Программазында чугаалаан. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртуругунга, күрүнени башкарарынга массаларны киириштиргеринге Советтерниң ролюн улам бедидери эргежок чугула деп, партийнең XXIII съездиниң айтқан. Советтер боттарынга тыпсып берген эргелерни калбаа-биле ажыглап, ажыл-агый амыдыралынга идепкейлиг киришпишаан, ажыл-ишкылыг болгаш бойдүе курлавырларын шын ажыгжаарын хайгаарап, эргелел аайы-биле башкалыңыр чорукту хөрүүр хүзээлеглиг деп, улус ажыл-агыйын хөгжүдерииниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директивалдарында чугаалаан. Садыгны калбартыр, улустуң хереглел баазалыгарын будуурор, чоннуң культура-амыдырал хандырылгазының хөгжүдер, өрүк түдүүнүң, чурттелге девискээрлериң чаагайлыдыр талазы-биле Советтерниң мурнунга улуг соруглаларны салдырган.

Чер-чер Советтери бир кезек үеде эвээш эвес бергелерге таварыжыл келген болгай. СЭКП ТК-ниң 1964 чылда болган октябрь Пленумунуң соонда Советтерниң байдалы экижээн. Эрге-чагырганың район болгаш кодээ органнарынга хамаарышкыр болган алдагдалдарны шалыпкын эвип турар. Чер-чер Советтери улам күштелип, үлеттүр болгаш кодээ ажыл-агый будурулгезин хөгжүзериниң, чоннуң культура болгаш амыдырал хандырылгазының айтырыгларын шиитпирлээринге бот идепкейли улам кодурулуп турар. Советтериң ажыл-чорудулгазын экижидерге ажылчы чоннар депутатының кодээ, сүүр Советтериниң ажыл-чорудулгазын экижидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң докталы, ашаа дүүштүр кодээ Советтериң ажылдакчыларының шалының улгатырганы чаагай салдарлыг болган.

СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң соонда эртекен үениң дургузунда Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының, чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазы хамыктың мурнунда ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазынга бараан болурунче экономика, культураның адырларынче улам ханы, хөй талаглыг сонуургал салып турар. Республиканың Советтери кодээ ажыл-агыйның, үлеттүрүнүң, чурттелге түдүүнүң, коммунал ажыл-агыйның, чурттелге черлериниң чаагайжыдыгга түдүүнүң, садыгның болгаш культура турғузуушкунуун ажилдиргериң чугулага корүп ажылдап турар апарган. Оон түнелинде республиканың чер-чер Советтери кодээ ажыл-агый будурулгезин кодурериңге, ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидеринге болгаш оларның чагаай чорууң бедидериңге улам улуг салдарлыг апарган.

Республиканың ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери юбилейлиг чылда Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг үткүүру *хээп* республиканың социалистиг чарыжын калбартқаш, улуг ажыдыг чоруткан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүдел ажылчы чоннар депутаттарының кодээ, сүүр Советтериниң социалистиг чарыжының байырлал мурнунда түүнелдерин ам үндүрер. Ук түүнелдерни ёзугаар чарыштың тиилекчилерин тодаргайлаар болгаш бирги черни алган Советтер республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң шилчилир Кызыл тугун, 1500 рубль түүлүг акша шаңналыг тыпсыр. Оон ангыда, беш кодээ Советтер чарыштың негелделерин ёзугаар акша шаңналары-биле шаңнадыпаар.

Оон-биле чергелештир санитар культуразын бедиткен болгаш чаагайжыдыгга түдүүнүң талазы-биле улуг ажылды юбилейлиг чылда чоруткан суурлар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң дипломнарыбыле шаңнадыр, а республиканың сүүр болгаш кодээ Советтерининң чарыжының дыка хөй мурнакчылары Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр тургускан Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң «Күш-ажылчы алдар» дептерине бижидер.

Республиканың кодээ ишчилери улуг байырлал чылында чаагай үүле бүдүрген. Бистиң ажыл-агыйларывыс октябрьның 10-да медээ-биле алырга күрүнеге сүт садарының чыл планын 96,5, эттиниң — 97,2 болгаш дүүтүүн — 105 хуу күүсеткен. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 120 мүн ажыг тонна тыва тараа урдунган ийиктре план ийидеп хөй катап ажыг күүсеттинген. Ашаа кодээ Советтер болгаш оларның хөй санныг активчилери эвээш эвес үлуг-хуулу кинргеп.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга районнарның болгаш хоорайларның алдар болдурган республика чарыкының түнелдерин ноябрь 1-де үндүрер, чарышка тиилээнилерин база тодаралыр, оларның алган черлерин ёзугаар чогуур шаңналарны тыпсыр.

Ажыл-агый болгаш культура турғузуушкунун экижидерииге чер-черниң Советтериниң идепкейлиг киржиң турарының чижектери республиканда хөй. Каа-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик болгаш оске-даа район Советтери содгулда округтарының база Советтериниң боттарынга-даа депутаттарының ажылын идепкейжиткен. Советтериң докталамал комиссиялары боттарының хүзээлегизин улам эки күүсеткип турар апарган. Районнарның экономика, культуразын хөгжүдериниң чугула айтырыгларын Советтерге чугаалажыры-биле киирип, оларның талазы-биле боттуг хемчеглерни төлевилеп турар. Ажылагыйларның экономика көргүзүглерин бедидери, оларның орулгалыг ажыддаарын чедип алыры чер-чер Советтериниң ажылының база бир чугула кезии болуп турар.

Эрткен чылды Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары экономика талазыбыле эки түнелдериниг доосхан, күрүнеге тараа болгаш мал ажылының продукциязын садар талазы-биле планныг онаалгаларын, социалистиг хүзээлегелерни хуусаа бетинде күүсеткен. Чурттелга бажыңнарын, культура-амыдыралдың болгаш будурулгенин ораа-савазарын тудар хөй ажылдарны кылган. Бо улуг байырлал чылында планны болгаш социалистиг хүзээлегелерни күүсеттир талазы-биле эвээш эвес ажылдарны база кылып турар. Эрги-Барлык кодээ Совет (даргазы эш С. Ш. Иргит) хөй ажылды кылган. Кодээ Советтиң девискээринде моон мурнунда хожудаан турган «Большевик» колхоз алаан быжыглыг, кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш малдың продуктулуун бедиткен, мал ажылының продукциязын будурерин ковудеткен. Клуб, кодээ библиотека эки ажылдап турар, хөй шинты олуртқан, стадионну түптеп, тудугнуң оске-даа объектилерин база кылган. Кодээ Советтиң болгаш оон депутаттарының организаччы ажылы эвээш эвижээн, боттарының ажылчорудулгазы-биле колхозтуң ажылынга болгаш чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидерииге салдарын чедирип турар. Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп, Ильинка, Чоон-Хемчик районнуң Хайыракан, Шеми, Бай-Тайга районнуң Шуй болгаш оске-даа кодээ Советтерде ажыктыг ажылды хөйү-биле кылып турар.

Чер-чер Советтериниң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун улуттуур талазы-биле ажылының экижээни маргыш чок. Кодээ Советтерниң бүрүн эргелерин калбартканыбыле холбашкан оске-даа чамдык айтырыгларга доктаары чугула. Бо айтырыглар хамыктың мурнунда кодээ болгаш сүүр Советтериниге хамааржып турар. Бо талазы-биле ылаңгыя кодээ Советтериң ролюн бедидери эргежок чугула. Олар мынчага чедир-ле будурулге айтырыгларын кедергей четпес удуртуп келген, бүгү ажылды хүн-бүрүнүң ажыл-агый сорулгаларын коорунге уландырып, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказынче ханылап кирбейи турган. Кодээ Советтер боттарының девискээринде колхозтарның болгаш совхозтарның будурулге-саң-хөө планнарын, сметаларын болгаш чыл отчеттарын чугаалажыр корүп база бадылаар ужурлуг. Моонбиле холбаштыр кодээ Советтер боттарының сүмелерин болгаш саналдарын ажыл-агыйларга бээр, а эргежок чугула таварылга болганда ол саналдарны будурулге эргелелиннге азы райкүүскомга киирер ужурлуг.

Колхозтуң Уставын, эргелел башкарарының демократтыг принциптерин сагыыры дээш кодээ Советтерниң ролюн бедидер ужурлуг. Олар будурулгеге шуут хамаарылгалыг бо чугула участоктар дээш хүн бүрүүнүң хайгааралын боттанчырар хүзээлегелиг. Колхозтан бекитүп үндүрер болгаш колдан чаныкның участоктарын кызырар айтырыгларыны көрүп, ол талазы-биле боттарының санаа-онаалын райкүүскомга киирерин, колхозтар башкаар черлериниң азы кижи хураадарының бо айтырыглар талазыбиле дүрүм ёзугаар эвес шиитпирлерин боттандырарын советтериниң ажылынын практиказынга петтередирип эргежок чугула. Кодээ Советтиң болгаш оон күүскомунуң шиитпирлээрин негеттинип турар, кодээ чоннуң хандырарын экижидерин оларнаң хамааржып турар, оске-даа чамдык айтырыглар база бар. Үндүрүлер талазы-биле чингелдеин тыпсыр, уруг алырап алыр болгаш оске-даа ол шыкаш айтырыгларны райкүүском шиитпирлеп турар болгай. Ол чорук оон улуг эвес аппарадының ажылын ковудедип турар. Бо болгаш оске-даа чамдык айтырыгларны кодээ Совет шиитпирлээр кылдыр шилчидип бээри эргежок чугула.

Чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында улуг черни бюджеттиң, страхованиениң болгаш социал хандырылганың айтырыглары эзлеп турар. Кодээ Советтиң бюджеди дээрге, эвилелдешкен республикаларның бюджеттеринде шуут киирип турар чер-чер бюджеттериниң база бир хевири болгаш ССРЭ-ниң чаңгыс аай Күрүне бюджединиң чардынмас кезии-дир. Оон ужурунда кодээ болгаш сүүр советтериниң бюджедин ойлаанда күүседири чүгле кодээ Советтиң бодунга улуг ужур-дүзелиг эвес. Мынчангаш чаазы бо үеде кодээ болгаш сүүр Советтериниң бюджеткээң-хөө айтырыгларының талазыбиле эргелерин калбартырын көрүп турар.

Кодээ Советтериң эргелерин калбартканы база ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун улуттурунга оларның ролюн бедиткени, бир эвес олар кодээ Советтериң дугайында дүрүмге, оске-даа доктаалдарга дүүштүр боттарының эргелерин ажыглавас, организаччы ажылдың лецпелин бедитпес болза, чогуур түнелдерни бербес. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын хөгжүдериниң, чоннуң культура-амыдырал хандырылгазының айтырыгларын хандыр болгаш бүгү талаглыг кылдыр шиитпирлээри кодээ Советтериниң болгаш оларның депутаттарының докталамал комиссияларының хүзээлегин болур. Совет эрге-чагырганың бежен чылын төлептиг үткүүру-биле белеткенимнаан, республиканың чер-чер Советтери күрүне эрге-чагырганың органнары деп боттарының ээдп адын ылап бадыткаар дээш боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүвени кылып келген болгаш кылып-даа турарлар.

Кызылдың көдээ девискээринде

Кызыл хоорай Советиниң девискээринде чүгле үлеттүр, транспорт, тудуг будурулгелерни болгаш культура-чырыдышкын албан черлери, организациялар бар эвес, харын кодээ ажыл-агый будурулгезиниң ажыл-агыйлары бай бар. Ында кодээ ажыл-агый будурулгелиг «Кок-Тей», «Сүлпак» совхозтар тургустунган, оон чагыргазында «Тере-Хөл» колхоз бактаап турээр.

Республика пайысылалының кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүзээлегелерни дээш шудурлу ажылдап тургаш, юбилейлиг чылда кодээ ажыл-агый продуктуларын будурерин ковудедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле чамдык оорунчуг түнелдерни чедип алганнар. Эрткен тос айларда күрүнеге 949 тонна эът садар чыл планын 121 хуу күүсеткен, азы эрткен чылдың оо үезинге деңнээрге, бо чылын 239 тонна эътти хөйнү сатқан. Ажыл-агыйларның малчыннары чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 200 ажыг тонна эътти садарын хүзээнген. Сүт садарының чыл планы тос айларның түнелинде 94,7 хуу күүсеттингеп. Саанчылар ол планны ноябрь 5-ке чедир бүрүн күүседир арганыг, үүле дээрге «Тере-Хөл» колхоз сүттүң чыл планын 136 хуу күүсеткен. Ол колхоз болгаш «Кок-Тей» совхоз сүт садалдазын ковудедип, күрүнеге садарын үргүлчүлеп турар. «Кок-Тей» совхоз күрүнеге эът садар чыл планын бо үеге чедир барык 200 хуу күүседип, эрткен чылдынга деңнээрге, бо чылын олну 151 хуурга ковудеткен. Эрткен чылдың аз-ла үезии-биле деңнээрге, «Тере-Хөл» колхоз эътти 36, сүттү 33 тоннага хөйнү сатқан.

«Тере-Хөл» колхоз малдың баш санын өстүрер планнарын чедишкиннер күүседип, шээр малдың баш санын 11, ивиниин—5, чылгының —6 хуурга немей өстүрген.

Мал ажылының продуктулуун бедидериниң талазы-биле чамдык дүрмүлгелиг шиңгээдип, онаашкан ажылынга мергежии бедип турар малчыннарның, саанчыларның саны чыл бүрүде улам ковудеп орар. «Кок-Тей» совхозтуң мурнакчы саанчызы эш Ондар Бичии-уруг болуунга быжыглаан инектериниң бирээзиндене чылда 1900 кг сүттүг саар хуулээлгени алган, тос айларның түнелинде ол хуулээлгезин 2008 кг кылдыр күүсеткен. Мал семиртир «Сүлпак» совхозтуң дүрмүлгелиг мал сүрүкчүзү, эвилек коммунист эш Чертек Ваңай-оол кадарын турар малының баш бүрүзүнден хонуута 430 грамм немелде деңзинин алыр планныг тургаш, 650 граммны ап турар. «Тере-Хөл» колхозтуң планта дужаар хой коданнарын Кызылга чедир орукка семиртп кадарын чораап күрүп калган эш Серафим Даваага баштатқан бригада немелде деңзинин хойну алган. Ол-ла колхозтуң ивиниилери А. Хүрбе, Н. Шуулуу, хойнуулары Э. Сандахова, Ч. Севилбаа, О. Долгар олар төрүүр чүс баш малга онаалтыр чиң толдуу эки камгалап алганнар.

Часкы ховуу ажылдарын болгаш дүжүт ажаан алышкынын организастыг чорутқанының түнелинде, бо чылын «Кок-Тей», «Сүлпак» совхозтар бедик дүжүттү өстүрүп, оны чидирип чөс ажаан алган. Ол совхозтар күрүнеге тараа садар планнарын 5 катап ажыр күүседип, планнан ажыр 3784 тонна тараанны сатқаш, кежир чылдың тарылгазынга үрезинни болгаш ниитиниң малының кышкы чеминге тараа фуражын четкир хемчээлдин-биле белеткеп, кежир чылдың тарылгазынга 6394 га аңгысты аңдарып белеткээн. «Кок-Тей» совхоз аңгыс аңдарар планын 115 хуу күүсеткен.

Найысылалдың ажыл-агыйлары кодээ ажыл-агый продуктуларын бүрүзерин болгаш күрүнеге садарын ковудеткени-биле оларның сан-хөө байдалы, экономиказы быжыглып орар. Колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының материалдыг байдалы, культура амыдыралының деңнели бедээн. «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчуларга бо чылын төлээн күшажыл телевизиниң фондузу эрткен чылдынган 26 хуурга өскен, совхозтарның шалын фондузу ковудээн. Ажыл-агыйларда күш-ажылдың бүрүрүкчүлүүнүн бедээни-биле бир кижиге онаалтыр будурген продукциязы эрткен чылдынган 11 хуу ковудээн, чурттаганың, культура амыдыралының, будурулгенин чаа тудугларын немешкен.

Бо бүгү саннар, чаартылгалар, экономиктиг санажылгалар найысылалдың кодээ ажыл-агыйларының экономиказы кодурулуушкүнде деп чүвени тодаргай көргүзүп турар-дыр. Совет эрге-чагырганың бежен чыл болуур ою каш-ла хонгаш болуур бо оорунчуг хүннерде, бистиң республикавыстың найысылалының кодээ ажыл-агыйының бо хире коскү хөгжүдээн Улуг Ленинниң, оон удезилеп тургускан Коммунистиг партизының болгаш Совет чазаның чөптүг национал политиказының ачызы деп чүвени улуг ооруп четтиришкин-биле демдеглеп турар бис. Кызыл хоорай Советиниң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери ону моон сеңгаар-даа чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннери-биле быжыглаарына бүзүрел быжыг.

Х. КАРА-ООЛ,
республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң экономиги.

ҮЛЕТПҮРНҮҢ БАЗЫМЫ

Бистиң республиканың үлеттүр будурулгелери, транспорт болгаш тудуг организацияларының хөй кезии Кызылда моонпеттингеп. Найысылалда Тываның өң баштайгы будурулгелери —алгы заводу, типография болгаш оске-даа черлер бар. Ынчангаш Кызыл хоорай ажылчыга чаңчыл-биле байлак.

Ам бо хүнгерде хоорайның ажылчы чону Совет эрге-чагырганың 50 чылының байырлалынга магалыг белектерни белеткеп турар. Чооктө чаа өрткен тос айларның түнелдери үнген. Хоорайның үлеттүр будурулгелери тос айларның программазын чедиишкиннер күүсеткен. Социалистиг будурулгенин вол иергузуу болуур чүүл — күш-ажылдың будурулгечүзүү 106,7 хуу четкенин улуг тилелге-дир.

Харын-даа бистиң хоорайывыстың будурулгелери октябрь 18-те оң айларның планын күүсеткенин Төрээн чурттуңга рапорттаан. Чиигелеп алган саналшкынар-биле алырга бээрин октябрьның төнчүзүнге чедир барык 1 миллион рубльдиң продукциязын немей будурүп үндүрерининг барымдазы бар. Ол дээрге социалистиг хүзээлегеден бээрин ийи катап хөй продукция бээрдир.

Ынчаарга түгээ үлеттүр будурулгелери эвес, а транспорт организацияларының база эки ажылдаан. Чүүк сөөртүлгезиниң планы ажыр күүсеттинген болгаш улус ажыл-агыйынга херектиг 268,5 мүн тонна чүүктү немей сөөртүп экелгеп.

Кызылда күш-ажылчы ёзулуг маадырлыг чорукту кылып турар чүгле ийи-чаңгыс кижилер эвес, а бүдүн-бүдүн коллективтер бар. Чижээ, Кызылдың алгы заводу онаалгаларын ол чедиишкиннинг күүсеткен болгаш беш чылдың баштайгы ийи чылында база сүт садалдазының талазы-биле республикада эң даваа көргүзүүлүүлериниң бирээзин апарган. Ында совхозтуң бүгү ажылшчылери чоргаараанныр.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады коммунист СЕМЕН САНДАН — наймеылалдың хоочун тудугжуларының бирээзи. Кызылда оон тудушпааны мындыг бажың хөвөр деп чугаалаптар болза, мында маргыш чок. Оон хөрээн Төрээн чурттуң дээди шаңналыг — Ленин ордени кавазыгаар, хоорайда амыдырал хандырылгазының комбинады он айларның программазын сентябрьның төнчүзүнде, пассажирлер автожыл-агыйы — октябрь 1-де, хлеб заводу — октябрь 11-де, Улуг-Хем мин үлеттүр ажыл-агыйы — октябрь 13-те күүседилген. Бо дээрге бүдүн-бүдүн коллективтер-дир. А түе-түе цехтерниң, участоктарның, бригадалардың алгылаан хүзээлегелери база чедиишкиннинг күүсеттиниң турарының дугайында медээлер эдилежок.

Ажылчын Кызылда бир онзагай чүүл болза мурнакчы кижилериң дуржулгазы хөй-ниитиге биладингир болгуун дээш организас-массалыг ажылды чорудуп турары болур.

Кызылдың № 1 чүүк автожыл-агыйында магалыг чедиишкинни чоланачы Виктор Микишевке удуртқан бригада чедип алган. Ынчаар ол бригаданың дуржулгазын, онда чоланачыларның күшажылын организастаашын арткан автожыл-агыйларга таныштырып турган. Эш Микишевтиң удуртқаны бригада чыл даваагазын июльда-ла күүседилген. Автожыл-агыйда Сергей Зимин, Александр Кравцов оларның бригадаларда база эки түнелдерлиг болган. Ам бо үш бригада Улуг Октябрьның 50 чылы атты эдилээр эрге дээш чаржыш турар.

Улуг Октябрьның 50 чылынга белеткел үезинде Кызылдың үлеттүр будурулгелери, транспорт, тудуг организацияларының республикада чоруп турар будурулге культурazы дээш коруэде-чарышка киришкен. Чоокку хүнгерде хоорайда ол көрүлдениң түнелин үндүрген.

Бедик культураның будурулгезин атты чедип алыр дээш түе-түе коллективтерниң ажылчыннары, инженер-техниктиг кадрлары идепкейлиг ажылдаан. Хоорайның будурулгелериниге 1100 чаартыкчы санал киргеп. Олар шупту ажылды чингедир, ажылдаар черни таарымчалыг, кижиге хора чок болдурар соруглаже үлаидыргаан. Ол саналдарының 827-зин будурулгеге шиңгээткеп. Коруэдеге эки түнелдерни «Кызылхаваа» шахтазы, типография, № 2 автожыл-агый чедип алган.

Транспортчуларның ажылы совуурганчыг болган. Ажыл хир, үе-чам-биле холбашкан болза-да, автотранспортчулар арыг-шевер дээш демиселди күштелдиргеп. Автожыл-агыйның девискээрин ногаанчыттынган. Техниктиг эстетиканың негелдезин коллективте эки күүсеткеп.

Ниитизи-биле кызымчыларның чедиишкини көскү-даа болза хоорайда хожудангай ажылдап, социалистиг хүзээлге хамаан чок, күрүне планын бедин күүсеткеп турар коллективтер бар. Ол дээрге пиво, чүүйбу заводулары болгаш үшкү автожыл-агый-дыр. Ынчаарга тудуг организацияларының база оожум темп-биле ажылдап, дужаазы чогуур чүгүлә объектилериниң тудуун саададып турар.

Хой-хой коллективтерден эвээш санныг черлер багай ажылдап турар. Ынчаарга бистиң ажылчы хоорайывыстың күш-ажылчы чаагай чаңчылдары бо чорун-биле канчап-даа эптешпес. Хожудангай ажылдап турар черлерде хой-ниитиң организацияларының чоп ортузунга кижизидикчи ролюн күштелдирер соруглаты салып, боттуг хемчегерни алыр алдар бис.

Үстүнде көргүскенним түүлдер Кызылдың бөгүнгүү-дүр. Даартагы найысылал, оон үлеттүрү— найгамчыктыг хөгжүдениң оруунда. Хоорайның чоон талазында күүлүг хөмүр даш разрези келир чылын ажылгага кирер. Кызылда тудуг материалдарының баазазы база тургустунуп турар. Оон аңгыда культура, эмнелге, уруглар, улуг чырыдышкын албан черлериниң, чурттаганың хой-хой объектилерин тутқушар.

Л. ЗАБОЕВ,
СЭКП Кызыл хооркомунуң үлеттүр, тудуг, транспорт киздизиниң эргелекчизи.

Кызылдың чоргаарлары

ЧУРУКТА: Кызыл партизанлар-ва тураскаал.

Хоорайның чоргаарларының драазынга он-он кижилерни адап болур. Олардың чамдыктарын чижеп кылдыр мында пергузуп көрээли. Пассажирлер АТА-зының чолаачызы ОНДАР ХУНАЖЫКТЫ танывас кижи бистиң Тывада ховар деп чугаалаан болур. 30 ажыг чылдарының дургузунда ол мурнакчы чолаачы болуп келген. Ол ам ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады.

ОНДАР СУНДУЙ 1940 чылдар үезинде Кызылдың алгы заводунга ашаа ажылчын оол болуп ажылдап киргеп. Бодунуң будурулгечи мергежилиин чылдан чылче улам бедидип, ёзулуг бедик мергежилдиг ажылчын болуп ажылдап турган, ам кидзе кылыр цехтиң мастери четкеп. Коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы деп бедик атты баштай чедип алганнарының бирээзи база Ондар Сундуй.

«Кок-Тей» совхозтуң мурнакчы саанчызы ОНДАР БИЧИИ-УРУГ кайгамчыктыг ажыл-ишчи. Сүт садалдазының талазы-биле чедиишкиннерин ол чедиишкиннинг күүсеткен болгаш беш чылдың баштайгы ийи чылында база сүт садалдазының талазы-биле республикада эң даваа көргүзүүлүүлериниң бирээзин апарган. Ында совхозтуң бүгү ажылшчылери чоргаараанныр.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады коммунист СЕМЕН САНДАН — наймеылалдың хоочун тудугжуларының бирээзи. Кызылда оон тудушпааны мындыг бажың хөвөр деп чугаалаптар болза, мында маргыш чок. Оон хөрээн Төрээн чурттуң дээди шаңналыг — Ленин ордени кавазыгаар, хоорайда амыдырал хандырылгазының комбинады он айларның программазын сентябрьның төнчүзүнде, пассажирлер автожыл-агыйы — октябрь 1-де, хлеб заводу — октябрь 11-де, Улуг-Хем мин үлеттүр ажыл-агыйы — октябрь 13-те күүседилген. Бо дээрге бүдүн-бүдүн коллективтер-дир. А түе-түе цехтерниң, участоктарның, бригадалардың алгылаан хүзээлегелери база чедиишкиннинг күүсеттиниң турарының дугайында медээлер эдилежок.

Ажылчын Кызылда бир онзагай чүүл болза мурнакчы кижилериң дуржулгазы хөй-ниитиге биладингир болгуун дээш организас-массалыг ажылды чорудуп турары болур.

Кызылдың № 1 чүүк автожыл-агыйында магалыг чедиишкинни чоланачы Виктор Микишевке удуртқан бригада чедип алган. Ынчаар ол бригаданың дуржулгазын, онда чоланачыларның күш-ажылчы чаагай чаңчылдары бо чорун-биле канчап-даа эптешпес. Хожудангай ажылдап турар черлерде хой-ниитиң организацияларының чоп ортузунга кижизидикчи ролюн күштелдирер соруглаты салып, боттуг хемчегерни алыр алдар бис.

Үстүнде көргүскенним түүлдер Кызылдың бөгүнгүү-дүр. Даартагы найысылал, оон үлеттүрү— найгамчыктыг хөгжүдениң оруунда. Хоорайның чоон талазында күүлүг хөмүр даш разрези келир чылын ажылгага кирер. Кызылда тудуг материалдарының баазазы база тургустунуп турар. Оон аңгыда культура, эмнелге, уруглар, улуг чырыдышкын албан черлериниң, чурттаганың хой-хой объектилерин тутқушар.

Л. ЗАБОЕВ,
СЭКП Кызыл хооркомунуң үлеттүр, тудуг, транспорт киздизиниң эргелекчизи.

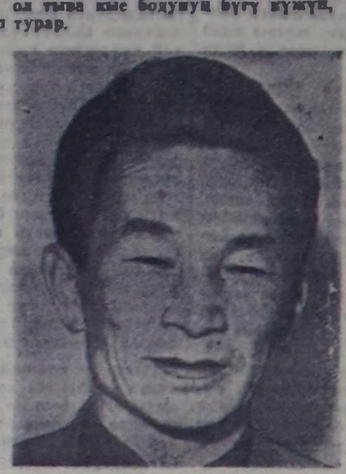

Кызыл хоорай! Кызыл! Бо ат болу-ла бодунуң ууганыңы чугаалап турар. Октябрьның кызыл туғу октаргазига киискин үнгенде, Октябрьны оскуктеннери, оон иденкей пептереткеннери, оон херээн камгалалларыны кызыдар деп, Октябрьга бастырган, ында удурларны актар деп турар уеде тывылган ат-тыр.

Тыва чуртунга кызыдар биле актарның араазынга эрге-чагырга дээш демиселдиң оюунуң чалбыжыкшыл тывылган ат-тыр. Орус болган тыва ажылчы чоннарның хол-колунда туттунчуң алгаш, Октябрьжы кызыл туктуң колдуруп, хосталга болган аас-кежик хээш кызыл хаяын топ, маадырлыг демисежип турган уезинде тывылган ат-тыр.

Хаанныг чазактың хужуметтери 1914 чылда бо хоорайны үндезилеп тургузарда, тыва аратгарны болган олар-биле кады чуртаар орус ажылчы чоннарны чагырыш харлаарының төөң, чолегинжин болзурун алырын кордаан. Ынчангаш олар ону Белоцарск — Ак-Хаяачы деп адап атганы-да ында эвес. Ажылчы чоннарның хаяының соруктуг ак хаяның ажарыжыын, анаа тураскаал болдурарын болдаанзыр.

Ынчалза-да бистиң хоорайывыс шинчи бүжар-бажа салыжыхуга таварышпаан. Болуунуң тыптыл, үнезилеттингенинин соонда алды-ла чыл болганда, алды-ла хаяыг турган. Кызыл деп чагаа аттыг аппарган. Ол болза, Улуг Октябрьның ачызы, ол болза, Улуг Октябрьга улуг Азиянып төөнүзе тураскаал болган.

* * *

Кызыл хоорай деп аттың тыптың кежеңиинин төөгүзүнүң дугайында наш сос.

1920 чылның сентябрь 16—20-де Уриялай крайның — Тыва чуртунуң орус чонунуң талазылекчилериниң X съезжизи Туранга болган. Ол съездиниң чугаалаткан айтырыгларының бирээзи: «Белоцарск хоорай болгаш тус чуртаа оон ужур-дузазы». Съездиниң протоколунда мынчаар чугаалап турар:

«Тус чурттуң чонунга Белоцарскының кайы хире ужур-дузалыын хай-хай ораторлар айтып турар. Кезер уеле оон улуг садыглангыга чеп болур ужур-дузазының дугайын оон Улуг-Хемниң эриниде таарымчалыг тургустунганы чугаазап турар. Оон-биле кады Уриялайның географтыг төөнүзе тургустунган Белоцарск болза, тус чуртту чазап болгаш ыкылтура алдын черлеринге тазырымчалыг чер болуп турар. Бо талазы-биле-даа оон ужур-дузалыг база маргылдаа чок...

Советтериниң эрге-чагыргазы аззып олуртken дайынчыларга туразаап кылдыр Белоцарск хоорайны Красный (Кызыл) хоорай кол аларын эш Сафьянов сакпаан. Ол самаа чангыс ун-биле хүлээп алдынган...»

Съезд оон ынай Кызыл хоорайга чедир телефон шугтуун катап тургузарын. Кызыл Шериниң эктелдамал кежээ база келир уезе соңгучар край Советтиниң Күүседчи Комитединиң Кызыл хоорайга тургузарының эргежок чугаазын айыткан.

Ынчангаш орус чоннуң ортузунга тургустунган Советтериниң төөгү Кызыл хоорай болган. Оон ынай база бир төөгүлүг документ бар.

Тыва Арат Республиканың 5 чылынзы (1923 чылның алды айының 3-те) Тываның Араттың революстуг намының Төп Комитединиң мындыг докталды үндүрген:

«Таңды-Тываның араттың чазаанын доктаамал турар черинге дугайын чугаалаашпаан докталзыры болза: Чазактың доктаамал турар черин — Хем-Белдирин деп адаглаар. Чүге дээрге. Орустуң күш-ажылчы бот-эргелелдиг колонизазының күүсекчи комитединиң ында туруп турар, бүтүү чүктербиле телефон харылзаалыг...»

Найысылал оон өскээр кааз турар боор! Оон ангелээш Кызыл хоорай Азиянып төөгүзе улус-земократтыг чаа күргүнниң найысылалы болу бергеп. Ынчаарда орус чон Кызыл хоорай деп адап турда, тыва чон ону Хем-Белдирин деп адап турган. Ынчалза-да ол ийи ангы ат 1925 чылда эттингенин документилер чугаалап турар. Ол чылның ноябрь айның 9-та ТАРИ ТК-ның болгаш чазактың картышкан хуралы: «Таңды-Тываның чазаанын турар төп найысыналын Кызыл хоорай деп адаар» деп докталган.

ТӨӨГҮ болгаш НАЗЫН

Ынчангаш оон соңгаар бистиң хоорайывыстың алы тывалап-даа, орустап-даа бир домей Кызыл болу берген. Чонның күзели каттышканы ол-тур.

* * *

Кызыл хоорай 1930 чылда оң алды харлыг турда, мен он беш харлыг бичии оол маңза дээш, оон үргүлүү чүрттакчыны боом келдим. Үжеп чедип чылдарның дургузунда Кызыл хоорайга чүрттап, оон ханчаар өзүп, хогжүп, чечектелип келгенинде кереги болуп тур мен. Назыныммын хөй чүрүүзүн чүрттаа болгаш, Кызылды мээң хоорайым деп адап, оон чүрттакчызы болганымга чоргаарлыг мен.

Мен мында келиримде, Кызыл хоорай үш-де кыска кудумчулыг турган. Хоорайның алаа—ам-ты хөжүм-шин театрының үези, үсту—автовокзал, а мурнуу кызыгаары амгы чүнар бажыңнарлыг деп кырыкче безин үнмээн турган. Ол деп кыры Араттың аътыг Кызыл Шеринниң зайынчыларының аът сургууну кылып чеди турган чүве. Кудумчулары бүрүлээш элезин, довуракпыг, колдуунда херим кажаа чок чангыс кажа бажыңнардыг, кудумчуга чоруурга ыяа-мыяда ийи-үш кижи чоруур турган.

Үш-дөрт-ле ийи кажа ыяа бажыңнар бар. Оларның бирээзи ам-даа турбуштаан. Ол болза,— «Тувинская правда» солуунуң редакциязының бажыңы ол. Өскелери — тыва школа, шериг балраны болгаш Тыва Төп Кооператив бажыңнары, олар ам чок—артык таварышкылар. Ынчаарда «хүрээ бажыңнар» дээр «улуг» бажыңнар—амгы «Шын» солуун редакциязының болгаш бирги поликлиниканың бажыңнары ол турган чүве.

Кедээден келген бичии оолга ынчаардагы мынаг Кызыл хоорай дыка-ла улуг, магалыг турган. Оон мурнунда хоорай корбээн кижиге ыңдыыны-да ыяш турган боор.

Ол үеде кижилерге, ылаңгыя бот кижилерге, чүрттээры дыка-ла берге боор чүве. Чемненип алыр столовая-даа, аъш-чем салып алыр чем магазини-да чок. Хүү корейлерниң чаңгыс бичии столовазы бар. Оон үргүлүү чемненир дээрге сургучулап ажылдап турган кижинин ашказы чедип-пес боор. Ниити чон чүнар чаңгыс чүнар бажыңчыгаш бөзин база-да хүү корейлерни.

Кызылга келгенимнин кежээзинде каравды имир дужүүн турда, Ленин кудумчузунга кылаашкап чоруурунга, дужүүнга бажында хан хамнаазында дүнгүр какпаны дег чүве локучейни берген сөөлүг, бажыңнар сонгалары сыдыстар дег тырый берди. Ол болза, Пушкин аттыг амгы библиотеканың бажыңында турган электри станциязының ажылай бергени ол чүве-дир. Ол станция ынчаарда чүгле дүнеңниң он ийи шакка чедир кывар. Харылзаа черинге чаңгыс радио приёмник тыптып келген. Ону бистер 20 колеек төлээп. соңуургап дыннаар турдувус. Кудумчуга ында-хаяа автомашина кастып кээрге, ону тойтап көрүксээш, олче бичии ооглар мээзээвы бооривиске, биске чүге алдыртыр ийин, бир-де азыраке ээп, чизе халды бээр. Чүгле оол изин чарашемынып чыыш каар ийин бис.

Ол үеде Кызылга ийи-ле школа, чаңгыс эмнелге, чаңгыс кинотеатр, ийи клуб, бир кооператив магазини турган.

Кызыл шак-ла ыяыг турган ийин. Ам сактып болзавырымга, чоннуң амыырал-культура хандырылазының чердери бүрүк-ла ол. Хоорайның ынчаарзагы байдалын ам болзаарга, чогочиг-даа ыяыкаш кылыр сагыныраар. Ынчалза-да хоорай, оон чүрттакчылары бергеге торулабайн, долу амыырал-биле, ревозюстуг сорук киринижкин-биле чүрттап, чаа амыырал үзүн, амгы садыгакчыларга хоорайның келир үези дээш ажылдап турган.

* * *

Оон бээр ур-даа болбаан — кижинин долу назынының чартыы бөзин четпээн. Ынчалза-даа хоорайывыны ам көргеш, магалап ханмас-тыр мен! Асфальтывыг кудумчуларда машиналар сыммаглашкан, ак-көк дээринде самолёттар ол-бо чүүле, ол-бо чүктеп ужуткулаан, бажыннары чалыынар дег бедип үнген. парктары, сесерликтери чечектелген, базым санай магазиннер, базар, көөр черлер муң чок болган. Магалыг-ыыр!

Бажыныңга кирип кээр сеп, радио, телевизор мени ыяна, мени көр деп чалаазыыт-даа. Кудумчадан суг-даа үспас, печка олап туреевес, газыңга аъш-чемин хайындырар апарган, чүрттакчыларның саны ай, чыл бүрүзүнде улам-на өзүп турар. Театр. кино, библиотекалар, хай-ниитиниң амыырал-ханыырыла чердери, школалар. эмнелгелер, дээди, орта-тумак түскай өөредилге чердери өзүп, кызычыларга бараан болуп турар. Магалыг-ыыр!

Үлетпүр бүдүүлгелери, транспорт болгаш түзүг чери кижи дээш, кижинин чазагай чоруу дээш ажылдап турар. А кижилери елезиниик, омак-хогулуг, сорук күштүг. Төрээн чүрттүнга коммунизм дээш бараан болган. Олар «кижиге кижи—өөнүк, эш, акы-дүнмаа» деп коммунистиг принцип-биле чүрттап турар. Оларның база бир онза мөзү-шынары — чедип алган чүвеге оожургазазы, улам-на бүрүнгаар чүткүлүүг. Бо шынаала магалыг-ыыр!

Кызылдың базымнарын үжеп чеди чылза коруп келдим. Ылангыя соолгу чээрби үш чылдарда ыяка-ла дегген базымныг апаран. Ол дээрге Совет эрге-чагырганың, ленинча партияның ачызы-дыр дээрбеи өскө ханыг-даа ол чүве гыпнас-тыр мен.

Кызыл дээрге—делегей дырыңа эң-не талантылыг мастерниң—совет кижиниң күш-ажылының чазагай чүс-түнелзи-ниг.

Октябрьның улуг туғу. Ленин өрээнниг Совет Тываның кызыл тугу Кызыл хоорайның кырынга чоргаар каяскын. бистиң сорук киирип тур.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ,
чогаалчы.

Шинчилээр чүүлү— Тыва дыл, бижик...

1945 чылда Тываның эртем-шинчилел институдун ажыктаны тыва дыл шинчилээшкинниң чаа үезинин эгезин салган. Эрткен 22 чыл иштинде тыва дыл талазы-биле практиктиг болгаш теоретиктиг ужур-дузалыг дыка хөй ажылдар кылынган. Тыва школдарының 1—8 класстарының төрээн дылдың өөредилге номнары-биле бүрүн хандырылган. Ол чүгүлээ ажылды 50 чыдаанныг эгезинге чедир эртем-шинчилел институдуң ботталдырып турган. Национал культураны сайзырадырының күүлүүг чепсээ болур литературулуг дылдың нормаларын быжыглыраар соруулга-биле институт орфография, пунктуацияга болгаш терминологияга айтырыгларывыг онза ынчаарга-лып турар. Шын бижилгенин чамдык дүргүнери чоорту белеңчил, орфографтыг словарь үнер сагында-ла ында ээлээп хөй чаа сөстер немежин келген. «Тыва орфографияның үндезиннери» болгаш «Тыва пунктуация» деп номнар пардаттынган. Көзээ ажыы-дыл, география болгаш шинчилелдиг терминнериң орус-тыва словарлары үнген.

Тыва дылдың сес курлавырын, фонетиктиг болгаш грамматиктиг тургузуун шинчилээр талазы-биле улуг ажылдар чоруттунган. Бо талазы-биле ол улуг шинчилелдерге Москвага пардаттынган «Русско-тувинский словарь» (Орус-тыва словарь), «Тувинско-русский словарь» («Тыва-орус словарь), «Грамматика тувинского языка» («Тыва дылдың грамматиказы») деп номнар болгаш келир чылын Москвага үнер таартып, улгаттырып кылган «Тыва-орус словарь» хамаарлыр.

Амгы үеде институттуң дыл сектору тыва дылдың грамматиказының ийиги деззин — синтаксисти шүүгаар, чаа «Орус-тыва словарьны» белеткээр, тыва дылдың диалектилерин шинчилээр, чугаа культуразының айтырыгларын өөренир дээш өске-даа ажылдарны чорудуп турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл ооңга холбаштыр дыл сектору тыва дыл шинчилээшкинниниң база бир төөгү болуур Кызылдың пединститудунуң тыва дыл кафедразы-биле кады «Тыва дылдың совет уеде хогжудези» деп ажылды доозаан. Ол ном удавас паралгадап үнер.

Эртем-шинчилел институду тыва дылды шинчилээринге пединститутуң башкыларын, бистиң республиканың чогаадыкчы организацияларының ажылдакчыларын болгаш төп эртем-шинчилел институттарының ажылдакчыларын калбак-биле кииришкирип турар.

Тыва дылды шинчилел өөренирингө А. А. Пальмбах, Ф. Г. Исхаков, В. М. Наделяев, М. Д. Биче-оол, Л. Б. Чадамба, Ш. Ч. Сат, З. Б. Арагачи, А. Ч. Куная дээш өскелер-даа чугула салыышкынны киирген.

Тыва дыл талазы-биле ам-даа чедир шинчилеттинмээн, маргылдаалыг болгаш шүүт хол дегбээн айтырыглар хөй. Оларны шинчилеп өөренири—институттуң дылчыларының кол соруулгазы болуур.

Д. МОНГУШ.

Тываның дыл. литература болгаш төөгүзүнүң эртем-шинчилел институдунуң дыл-бижик секторуның эргелекчизи.

ХООРАЙЫМГА БАРААЛГАДЫЙН

17 хартыынга, ТАР-ның революстуг шеринге албан эртигерни-биле Кызылга келгим. Ынчаарда «а» деп үжүк бээзин танывас турдум. Оон бээр 38 чыл эрткен-дир. Бо үеним дургузунда хоорайывының шапкын хөгжүдезинин хереглээн болуп, амыдыралывыга дедгеп орууту ажылып бергеп хоорайывыга чоргаарланып турар мен.

1936 чылда Кызылга тыва театрның үндезинин тургузуп, 10 кижи составтыг «уран театр» сургуулун картышкан школаның чаныгга турганган. Ол 10 кижиниң иштинден бүгүнге чедир театрда ажылдап турагылар: Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Монгальбин, РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзук база мен-дир.

1940 чылда Кызылга театрның хөгжүм-шин үчилиненин ажылгап чоруук тыва кадрларны белеткээринге оңза ужур-дузалыг болган. Ыраажылар, таныпчылар, хөгжүмчүлер, шин болгаш цирк артистери 5 чыл хуусаалыг өөредилгени доозулаан. Оон эгелээп-ле, күрүнеңниң хөгжүм-шин театры тургустунуп, бөгүнге чедир ажылдап турары ол.

Бо үеним иштинде уран чүүлдүң сүрагжаан ажылдакчылары деңнеп үнгеп. Республиканың улустуң артизи Кара-кыс Мунзук, РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Хөгжүмчүлүг ансамбльдиң солисти Виктор Кежоол, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Конгар Хүргүлек, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. Ользей-оол, республиканың алдарлыг артистери: А. Таваккай, В. Монгальбин, Е. Кенденбил, О. Намзараа, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, композитор А. Чыргал-оол, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Р. Кенденбил болгаш өскелерни-даа Тываның чону ыяа билир.

Тываның хөгжүм-шин театры бодунуң турун келгеш 32 чыл иштинде республиканың болгаш найысыладың ажылчы чоннарынга шин, концертерни шагның кайы-даа үезинде барааалгаларны чаңчыл апаргаан. Юбилейлиг чылга соңгуг ужуражыышкыннеринге хереглээн болгаш-ла ында-ла ажыл-агый, география болгаш шинчилеттинмээн маргылдаалыг темаларга чоргаарланыры-биле театрның коллективи кызымак ажылдаан. 9 айларның будуруузе планнары бүтүү коргуузулер талазы-биле ажыр күүсеттингеп.

Бо чылның төнчүзүнге чедир тыва дылга С. Пюрбөөүң «Кызыл үер» деп маадырлыг драмазын, С. Токалның «Баттанган күзел», М. Шатровтуң «Революцияның алы-биле» деп шиилерин, Мольериң «Тартюф, азы Мечимей» деп комедиязын көргүзеп. Орус болуктуң артистери Лопе де Веганың «Кажар ыяакчыл», Л. Рахмановтуң «Профессор Полежаев» А. Островскийниң «Орайтаан ынанчыл», Л. Штейниниң «Аар бурууза-дыышкын» деп шиилерин үнүттүрер.

Театрның артистери бо шиилерин кодээниң ажыл-ынчыларынга базз бараалгадырлар.

М. МУНЗУК,
РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

Чоргаарланыр мен!

1933 чылда Чадаана эмнелгезинге санитаркалап ажылдап турган мен. Улуг улустан Хем-Белдирге зең черники суразын ыяшкаш, кижи оңу ажаок көргүксээр, ыяар барыксаар чүве болгай. 1935 чылда мени Хем-Белдиринче санитаркалар курсунуче өөредип чоруупкан. Дыка-ла өөрээн мен. Оон өгелээшкже бистиң аныяк республикавыстың төөгүзүнүң кызыл хоорайывыстың ажылчы чоннарынга шин, концертерни шагның кайы-даа үезинде барааалгаларны чаңчыл апаргаан. Юбилейлиг чылга соңгуг ужуражыышкыннеринге хереглээн болгаш-ла ында-ла ажыл-агый, география болгаш шинчилеттинмээн маргылдаалыг темаларга чоргаарланыры-биле театрның коллективи кызымак ажылдаан. 9 айларның будуруузе планнары бүтүү коргуузулер талазы-биле ажыр күүсеттингеп.

Бо чылның төнчүзүнге чедир тыва дылга С. Пюрбөөүң «Кызыл үер» деп маадырлыг драмазын, С. Токалның «Баттанган күзел», М. Шатровтуң «Революцияның алы-биле» деп шиилерин, Мольериң «Тартюф, азы Мечимей» деп комедиязын көргүзеп. Орус болуктуң артистери Лопе де

Үжеп ажыг чылдар мурнуунда хоорайга чүгле чаңгыс эмнелге чери турган болза, ам эмнелге албан черлериниң калбак четкизи тургустунган. Республика эмнелгезинге кезии эмнээр, халлавырлыг аарыглар болгаш нервни аарыглардың салбырлары, улуг улустуң база үрүттээрның поликлиникалары, өөнге аарыглардың болгаш кеш аарыгларының диспансерлери, онкологияга диспансери болгаш өске-даа хөй эмнелге албан черлери чоңга бараан болуп турар апаарган.

Хоорайның мурнуу, барыын таллаарында бедип үнгүлээн түзүттарының чылдың-на немежин түрарын көргеш пят-ла магазаар-ыыр мен. 26, 24 дүгаар квартаздарда чадагайлыы түттүнгеп дөрт-беш кааттарга бажыңнарында ынаы-бүрү профессиональ кижилери чүрттаа турар. Ыыа хөй бажыңнар төп одаага системалыг, газ-биле хандырыгган.

Хоорайның төп кудумчуларында, скверлеринде ынаы-бүрү ыяштарны, чечектерни тарып олуртkан. Ленин, Кочетов, Щегинкин-Кравченко, Красноармейская, Октябрьская, Чулдум болгаш өске-даа кудумчулар чагаажыыны тутунган. Чыл саныыга хоорайывыс девискээри улам-на калбарып, чагаажыыр ыел чыдар.

Октябрьның төөгүлүг 50 чыл ооңгун бүдүүзүү. Юбилейлиг байырлалы каас шинги үткүп алыр дээш хоорайның ангыламгы участокторунга ажыл кайыккан. Кудумчулар, бажыңнар ала кээр зенитгинеп.

Д. ОХЕМЧИК.

БАЙЫРЛАЛДЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Кырында кээлээ туктар кииксээн, шеверлип ыыласп ээзүү, планнаттарлыг шиметтинээн суур Советтиниң бажыңы. Күү-ыяу бүдүттар дээрии бүүп ап келген, аварлың байдалы шала ширинге турза-даа, байырлал ынчаан кирген суурну көргеш, ишкинин сеткил саазыкка байырлалдың халазы чайгаар-ла күттүүп келир. Участок эмнелгези, ыруулар сады, харылзаа салбыры, библиотека болгаш өске-даа обүүктилер база-ла бадырлал ынчаан кирген.

— Бо үүнерде бистиң суурувустуң кайы-даа бүлүүнүнде юбилейлиг байырлалга белеткел-ле, белеткел—деп, Ленас-Аксы суур Советиниң даргазы Мария Александровна Мерзлякова чугаалай-дыр.—Ажылчыын суурнуң чүрттакчыларының хөй кезии «Кызыл-Хөөкэ» шахтазының ажылчыннары. Суур Советиниң олардың амыдырал тандырылаавынче онза кичээнгейлиг үеландырып келген. Шаттеда деп чүүр чер, бүш (чүнаар чер), бүрүет дээш оон-даа өске хандырылга черлери ажылдап турар. Тоокта чаа ажыттынган будеттө шин чемнерии белеткел турар апаргыны ажылчыннарга таарымчалыг байдалда тургускан. Ол шиткаш соолгу чеде дээрбейиин амыдырал тандырылга комбинадының мастерлерге полгалда бир катап аалдап келгеш, ажылчыннарның чагыыларын үлгээп ап турар апаргап.

«Кызыл-Хөөкэ» шахтазы 9 айларда шииги продукциа бүдүүрер планын 103,3 хуу күүсеткен. Хомуруун үүлдениир чорууун 1,2 хуу үеэшкеткен. Оон үламынган төөгүр дашкын шымары дыка бедээн.

Суур Советиниң юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлелериин багай эвес күүседип турар. Оруктарның, ховуруглеринин септелгенин чорутkан. Суурнуң үстүү бажында темнии кежир ковуруну тутkан. Кудумчуларның хөй кезии чырык-биле хандырыгган. Албан организациа черлери, чүрттакчылар часкы, күскү-даа маш олуртулаазында ибенкейлиг кирижип келген. Участок эмнелгези юбилейлиг алгааны, школа коллективиин чазын 800 дээ ыяштыг, бо хуусун 1000 дээ ыяштыг тарма олуртkан. Суур Советиниң депутадты пенсионер И. П. Бокуров бажыңының чанында остуруп алган садчыжажында аблоннар, акацилар, терекter, кымпыда ундуктер болгаш ынаы-бүрү чечектерни тарадп. Кудумчулар арамында ол дээрге чагаажыттынган кудумчу дээш социалистиг чарыш чорун турар. Оон түүнелиң октябрь 25-те үндүрер. Тиилекчи болганнарны юбилейлиг чылдың дипломаны-биле шаңналар. Социалистиг хүлээлелериин күүседиишкээн чоруктарынга депутаттарның улус-дуузу эвээш эвес. Депутаттар Ермакова Косарева, Битей, Тутова Останина олар воскресенскиер чоруктарынга чүктээкчы чонну зөлеледелгешкаан, ботгары база-ла ибенкейлиг кирижип турар. Чүгле ол эвес, олар депутат хүлээлелеринге база-ла ак сеткилдиг. Хамаарыкшылар чергелиг үргүлчү барып, соңгучулар мурнунга отчедуун ол-шаанда берип келгеш.

Г. МОНГУШ.

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫ БАДЫТКААР БИС

(ФОТОРЕПОРТАЖ)

Республикада коммунистиг күш-ажылдың баштайгы будуруулгези — типографияның коллективи юбилейге уткуштур күш-ажылчы чеднишкиннерлиг чоруун олурар. Чылдың тос айларының планын 110,5 хуу күүсеткен. Будуруулгениң культуразының болгаш эстетиказының талазы-биле республика көрүлдезинге бирги черни алган.

ЧУРУКТАРДА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, парлакчы Ирина Сухова; машина-биле өрүүр цехтиң ниити хевири; коммунистиг күш ажылдың шалыпчызы, мастер-парлакчы Ирина Пономарева.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотолары.

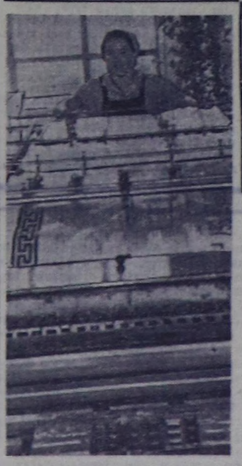

1967 ч. Октябрь 25.
ШЫН
3-КУ АРЫН

Сеңээ ынак мен, хоорайым...

Адыр. Каш харлыг нийк сен мон? 1964 чылда час эрте дүшкеш, ынчан бежеп харлааныңны демдеглээн бис. Ол хүн мээң демдеглелдеримде Кызылга бараалгаткан, чечен-мергенда эвес, аңаа-ла мынаар одуруглар ноктүп келген:

Улуг-Хемниң ак-көк өңүн
Уруг чаштан көрүп өстүм,
Төрээн ынак, Кызылым
Төлүн-дүр мен, хоорайым.
Куу күш дег, кранкарың
Күдайдыва бедип туру,
Төрүттүүген хүнүң-биле,
Төрээн эртим, хоорайым.
Кыстар, оолдар тенек болам,
Кызыл-Арад — хоорайым,
Кады өңүп келгенивис
Кажан шагда уттунгурбос.

Совет эрге-чагырганың төрүттүүгенин делегейге медээлээн «Авроранын» даштаашкыны чаңгыланып үнгенде, үш-ле харлыг турган сен, «Авроранын» даштаашкынды, Петроградтан сеңээ база чаңгыланып чедип келирге, чаш-даа боп, экерээс чүдүү-түрээнге кызаңнаан одуңгырый бергеш, өшпес кыздыр хын үнген.

Өөүп доругуп келдиң. Чалгынарың чадыга бердиң. Күш кирип алырынга орус чоңуң база дүжаалаан.

Бүннүг-ла сен, төрээн хоорайым! Чүгле бир дугаар школаңны бежеп амыдыралга ажыктыг эртем-бижиглиг чеже кижи доозуп үнмээн дээр, ам школаларың оң ажыг апаргаш-на болгай. 1955 чылдың декабрь 26-да бир дугаар школаң бодуңун 50 чыл болган өөн демдеглеп эрттирдиң. Ол школаң бо бежеп чылдарының дургузунда муң-муң ажыл-ишчилерни кижилеткен берди, оларның ам бажыңнар, школалар, уругнар садтары турар орай-савааларны түдүп, холдарының чылын түүйбү санында-ла арттырып каан турлар. Өөреникчилерин сесерликтерин, чечектерин тарып, сут-биле суттарып турлар. Оларның уругларны, улуг кижилеринде берге аарыгларын эмиртиннээн, эмнеп турлар. Фашистерниң араатанныг хандааныгының хүнеринде сеңээ өөреникчилерниң улуг Ада-чуртувусту шангалаашкан. Бир дугаар школаң Совет Эвилелиниң Маадырын кижилеткен, төрээн хоорайым. М. Бухтуев чаңын келбеди, чалыы ваанның үнелелге дээш берген. А сеңээ база бир эзирең Николай Макаренко төрээн хоорайында канадык ажылдап, чуртта тур.

Уғаанғыр көрүштүг, сыгдыгыр кара карактарлыг, чолдаксымаар дурт-сынныг оолак база Кызыл—сеңээ чуртталчын. Орус, тыва-даа башкылар оңу өөредип чорду. Оңаалавыр чүвеин-даа чок, топтуг-томаанныг оол чүве. А өзүп келзе-ле, кайгамчыктыг артист болду. Владимир Ильич Ленинниң ролюн эптеп, илап ыжыл, сонуургалчыг кылдыр ан башкай ойнап көрүүлеп тыва кижи — Олег Дондукович Намдарга ол.

Он-он чылдар эртер... Бо салгал назылай-даа бээр. Ынчалза-даа оон бүдүүрүп каан чаагай үүлеп төрээн олуртаан доғаан мынтарга, тудуп тургускан чурттарга бажыңнарывыга, хөмөрүп кежиндир салган көвүүттерге, шүлүктерге, ыраларга, тураскаал чурумалдарывыга, уран чуруктарга артып калыр.

Александр Адольфович Пальмбахтың чүрээ сокпастай бергеннок, оон кижи үнелеп, четпес бүдүүрүп каан чаагай үүлеп — национал бижик хоорайым сеңээ болгаш бүгү Тываның чоңунга мөңге сүй белек болуп артып калзаң.

Хоорайым сеңээ театрның спецыалыгга улуг байырлалдың хүнеринде Сергей Пюрбюнүң «Кызыл үер» деп чаа шинээн ойнаар. База-ла сеңээ ол чуруттакчың орус болгаш делегейниң-даа шүлүк тогаалының улуг эртинези «Евгений Онегинин» тыва дылга ол очулдуруп бергеш. Орта база чоргаарлаңыр бис.

Ынак хоорайым, Кызыл! Сеңээ бүгү чоңуң, интеллигентилериң боттарының чогаадыкчы, туругчуг талантызын, ажыл-ижин сеңээ келир деңээ бараалгадыр.

Ол бүгү сеңээ арын-шырайыңны улам каас-шинчи киирер.

М. РАМАЗАНОВА,
артист.

Алдын-оол ДАРЖАА

КЫЗЫЛ-ХААЛГАЛЫГНЫҢ БЕДИИНДЕН

ЛИРИКТИГ РЕПОРТАЖ

Кызылга үнүп-кеже манап олурган-ла билир мен: Күцүрүү суурлуң кыдыында бир казынак баарынга кырган кадай сөгедектей олуруп алган, кулаш чартыы сөөскен дагдазынга таактылап, Кызыл-Хаалгалыг тейганың кызаа бажыңче көрүп:

— Аңе хүн болур-дур, шолбан дет кызыл ємдыдыстыг чагаар аъдым» үжүп келир-ле-дир — деп, таалар чүгаалаан каап олурар.

Кырганның арны дырышкак, бажыңның дүгү шаарарган, ынчазөөрүп, ыраажыңы, нагадап, чоргаарлаанып — бүгү сагыш-сеткилиниң хөстүг-сулазы-биле чаңнажып чоруур...

Кырганның адын адаазалы, бүлинып келирниң бирээзи деп билип, хүндүткеп бодап аалы. Ол кижи ам бөгүн радиону дыңнаан, делегейниң бүгү амыдыралын, Совет чуртуң хайыышкынның юбилейжи базымын хүн бүрүде эргий билип, бодап катты-варенье кылдыр болбаазырадып, эътти рагу кылдыр хаварып, хлебтиг бижек-биле шеверген кезип чиг—хоорайжыды чуруттан чоруур. Ол кижи шаанда шагда Кызыл-Хаалгалыгның үүнче көрүп олурбас, оон эдээн безин баспас чораан болза, бөгүн «аъдым» келгеленген, ыдыктыг таңдының кыры-биле үжүдүп эртип турар, «орай-таңды оршээзин» деп тейлевес-даа болу бергеш.

Октябрьның күштүг чалгыы оон тайгаларым, бүгү аас-кежиктиг улуг чуртувусту мишкап, үндезини-биле чаартыкпан, ол чаартылгаларның түңнелинде онзагай аажы-чаңыг чаа кижи ниижиттиңнеп ден бо кырганның чижөнден билип тур бис. Терe-Хөлдүң чаартылгазынга бүгү чурт, бүгү Тыва киржип тур. Анзада экертиннее хензиг түүлдер безин улуг үүкалыг болзур-дур. Чижөөлөрге, Подольскиниң ажылчыннарының бүдүргени дараныр машина күнүрүүжүлериң идик-хеп омаан танытынмае кылдыр каастаан. Туланың гармонь-баянзары мында онзагай чаңгыланып, аңчыларның, малчыннарның сагыш-сеткилин бир янзы хайыыктырып, чаа амыдыралдың катаптаттынмае чаагай аллагазын тывыдырып турар. Улуг-Хемниң, Таңдының далганындан мында чүгле хлебти эвес, харын анданыг нарын кондитер кылыгларын база белетеп турар. Оон-даа ыңай хөй солуун үүлдерин тооруп болур...

Хемчикке болгаш Улуг-Хем унунга төрүттүнген хоочун коммунистер маңаа кээп, Терe-Хөлдүң Балыктыгның, Каргының унун ниижиттер чүрттан, чаа амыдыралды тургузчун, бөгүн-даа чаартыкчы соруун салбайн чоруур. «Терe-Хөл» колхозтуң баштайгы даргазы Климент Байыр, баштайгы шагдаа Семен Седип (йи чыл мурнунга чедир-ле колхоз даргаанының ораалакчызы чораан), баштайгы фельшер зинчи Алексей Норбу, баштайгы зоотехник Мавени Сүрүңмаа, баштайгы прокурор Тулуш Чадамба болган өскелер-даа чээрби бең — үжен чылдарының мурнунда Терe-Хөлдүң шинчи базып, чары-сиптиге дээш, моол, тыва холуумак дылга партияның чалбыыттыг шын сөзүн массаларга чедирип турган. Оларның-биле кады түе черинең хоочулыары Григорий Чигжит, олүк-тывыштың бөгүүнү-бүгү, ыяштыкчы, малчы, ажылчы, бригадирлер Макеин Хуулаан, баштайгы мал эмчизи Егор Идамов, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң баштайгы чыызының депутады,— ам хойжу бригаданың удурткучузу Никита Балган, көдээ Советтиң даргазы Филимон Бегзи болгаш өскелер-даа күнзажылчы баштайгы базымын эгелээн...

Төөгүүнүң арны... Сеңээ шырайың чыраы-тыр, сении чазбыыптыг сес-биле алдаржыдып тур Колхозтуң хойжулары шээр малын сөстүп дорт утказы-биле «кодан сыңмас» кылдыр өстүрүп турар. Чүге дизе мурнунда 300 хойдан ашпас турган коданнарның хоюнуң саны ам 500 баш чедирген. «Малывыс ол хире өзүп турар, мал чемин четчир кылдыр белеткеп алырының ажыктыгын биле берген бис» деп, колхоз даргазының ораалакчызы Доржаа Чурукович Кыргыс чүтаалаанын сактып тур мен. Бо чылын мурнакты хойжулар Зоенмаа Сандасова, Сенилбаа Чимис болгаш өске-даа эштер чеишкиннер г а н г болганын дыңнайн мен. Карлыгның сарлык фермазының саржаан, Сарыг-Холдуң сут-баразы фермазының үзүп школа интернадының столованызынче, эмнелгеже, каттыштыр 80 ажыг орунуг уругнар садыңче болгаш келиже сөөртүп аппар чораанын бо-ла көөр нийк мен...

Амгы Күцүрүү суур чараш-да! Оон иудумчуузу делгем, чаңгыс аай чараш бажыңнар чиге дорт тыеңналыпкан. Аңаа-толу алаңгы эдээн баскан кырган-даа, амыдыралын чаа тудукан аныяк-даа кижилериң өлгелеринге кирер болза, бай-шыраан, каас-шинчи, тодуг-догаалыг, омаан нагадай болур. Бир каш өгге кире дүжээли... Семён болган Зоя Седиптер. Кайызы-даа пенсионер, өгнүң эр хөнин үстүнде адаан бис, херээжен эвен школага чээрби беш чылдың дургузунда воварлап ажыдаан. Оларның уругларының ийи улуу хөрээ эртеминг башкылар, дөртү шкетлүүтә болган школаларда өөренип турар... Семён болган Серей Мунзуктар. Бирээзи — суурнуң электрини, ийиги зи — почтачызы, ийи уруглуг... Сергей болган Чолдак-Кара Чигжиттер. Бирээзи—культура бажыңының директору, өскези—бижик. Эрткен кыжын Күцүрүүнүң культура бажыңында көдээ аныяктар В. Кок-оолдуң «Хаймран-бот» деп пиесаны туруп-гаанын, оон соонда чайын оюу Кызылга, Улуг-Хем районга ойнаар көргүзүп чораан. Шииниң лирактыг маадырларының бирээзи Седиптиң ролюн директор болуу ойнаан, Караның ролю аныяк удурткучумга оналаакан. «Ойт, ог-бүленнг улуг мичаар база ойнаар чүве-дир ам?» деп, улуг баштай эдепсиинп-даа турган дижир. Ынчалза-даа колхозчу артистерниң оюну чедимчелиг болган... Оон-даа өске өгдерге кирип болур, четтикпезинге-ле күштүг-дүр—

Кызыл-Хаалгалыгның бедиидеп, ушкан самолёттуң кырындан сеңээ делгемнериниң хараар болза, чаа амыдыралдың сайзырарын, Октябрьның күчүлүг базымын көрүп турар мен, Терe-Хөл! Бойдустуң эргортинезе байлаан кадагалаан булуң, чүс-чүс километр шөйүлген тайгаларның, ажыперниң ораны, партияның мерген айтымшкыны-биле базымы бүзүрелдит ынчиларниң чери—сеңээ иүүрүп ыңдыг болуур-дур. Терe-Хөл! Сеңээ күцүң — чонда, сеңээ дазылың—улуг Төрээн чуртта, сеңээ нелир үең — партияның XXIII съездизиниң шиитпирлеринде, беш чылдың дедиинде кайгамчык-тыр. Терe-Хөл!

АЖЫЛ, АМЫДЫРАЛЫМ-БИЛЕ ТУДУШ

Тываның найысылалында чогаадыкчы интеллигентилерниң хөй санныг улуг отряды чурттап, ажылдап турар. Шүлүкчү Ю. Ш. Кюнзегеш Кызылга хөй чылдар дургузунда өөренип, чурттап, ажылдап турар. Бистиң корреспондентивис оон ажыддаар кабинединге кире каапкаш, талантылыг шүлүкчү-биле бең минута иштиңге хөөрежип, айтырыгны салып, харыыны алган.

— Кызыл дугайында кандыг шүлүктерни бижээн силер, Юрий Шойдакович? Бодуңнуң чогаадыкчы ажылыңга, амыдырал-чурттал-ганга Кызыл черле кайы хире холбаалыг болуп турарыл?

— Чогаадыкчы ажылым, амы-хуу амыдыралым-даа Кызыл-биле тудуш холбаалыг. Школаны-даа мында доостум. № 2 школага өөренип тургаш, 1941 чылда шүлүк бижип эгелеп, ол ояарла мээң чогаал бижиир сонуургалым, аңаа сундугуушкунум улгаткан. «Кызыл хоорай» деп шүлүүм 1944 чылдың май 1-де, «Аревэ шыны» солуунга парлаттынган. Оон соонда «Гастелло аттыг сад» болгаш ынак хоорайым дугайында өскедаа шүлүктерни бижигиледим, ам-даа бижиирим албан. Күш-ажылчы базымым база-ла Кызылга эгелеп — 1943 чылдың январь 3-те ажылдап кирдим. Мээң шүлүктеримниң орус дылга очулгазы база-ла Кызылга парлаттынган, олар шүлүкчү Семен Гудзенконуң очулгазы-биле «Тувинская правда» солуунга үнген чүве.

Амы-хуу амыдыралым Кызыл-биле тудуш холбашкан. Өг-бүлем маңаа тудуп, уругларым-даа Кызылга төрүттүнген. моон өске хоорайга үр чурттавадым, ажылдавадым-даа, түгле Москвага ийи чыл өөрендим. Кызыл биле Москвадан өске черлерге шүлүк бижиримге сагышка черле чүве кирбес, шүлүк бижип чадашкан, элдеп кижи болоор мен. Шүлүктеримниң башгайы чыынды ному база-ла Кызылга парлаттынган. Менден ангыда, мында чурттап, ажылдап турар өскедаа чогаалчылар, композиторлар Кызыл дугайында, аңаа тураскаатка чогаалдарны бижээнин номчукчулар, дыннакчылар эки билир болгай.

Кызылымга ынак-дыр мен. Аңаа хөй-ле чылдар иштинде чурттап, хөй-ле ажыл-херектерни кылып, чогаадып-ла туруксаазы келир-дир. Күзел-сорук турда оны чедип алыры албан дижир болгай.

Демирудазыннның үжүнда—Ак-Довурак

Бо шаг магалыг-ла-дыр ам. Бодап-даа көрүңерем. Бодунар Эрээнде чурттап турар дижик силер. Ортумак школа дооскан оглуңар Ак-Довурак хөрээдә даг-дүгү арыгларлар комбинаттың тудуунче ажылдазары-биле чоруй баргаш. Оон амыр-мендизин айтырар, ынак оглуңарның үнүп дыңнаксаан-дыр силер. Дорани-на телефоннан харылажыр силер. Чугаланыксаан шагынарны айыткаш, чагымчарны киирип каар силер. Ол шагынарда ыракта Ак-Довурак-биле силерни улаштар.

— Алло, алло!—дээн соонда чер-делегей кыдында кижи-биле чаңгыс өрөөлде дег чугаалажыштар силер.

Найысылал Кызылда хоорайлар арасының телефон станциязы биштиң республиканың кайы-даа булуңунда кижилериниң чугаалажырын, харылажырын тарыштырып турар төвүүге.

Мария Григорьевна Мамаева үр чылдарда телефонистеп келген, мергежөн, ажыыдакчы. Абонентиниң чагыын күүседин олурда, оны фотокорреспондент С. ФЕОКТИСТОВ чуруука тырттырган.

Күш-ажыл биле капиталдың демисели

АКШ

НЬЮ-ЙОРК. «Форд» автомобиль компаниязының төлөөлекчилери биле автомобиль болгаш ужар чүүл үлетпүрүүнүң ажылчыннарының каттышкан профсоюзунуң удурткулгазы ол компаниязының заводтарында ажыл соксадыышкынын соксадыр дугайында дугуржулганы кылган. Ол дугуржулга профсоюзлердиң күүсенчи чөвүзели, а оон даразында сентябрь 7-деп эгелээн ажыл соксадыр турар 160 муң ажылчыннар оңу бадылаан соонда, түгле ынчаарда күштүг болур.

Ажыл соксадыышкынны доозулган соонда автомобильдерни бүдүрерин бүрүнү-биле катап эгелээр төлээде алзаң хаш неделялар компаниязга негеттинер апаар дээрзин «Фордтуң» төлөөлекчилери медеглээн.

Ажылчыннарның ажыл төлевирин өстүрерин болгаш пенсия хандырылгазын экижидерин дугуржулга баш бурунгаар көрүп турар.

Бо ажыл соксадыышкынны «Фордтуң» заводтарының бүгү төвүзүүнде эң улуг ажыл соксадыышкынны болган.

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. Ливерпуль порттуң беш муң ажыг докерлери ажыл төлевирин кызырарының айыылын болдуруп турар ажылдарының чаа чурумунга удурланыышкынының беш неделяда ажыл соксадыышкынны улам ыңай үргүлчүлээрин боттарының массалыг митингизинге шиитпирлээн. Ливерпуль портта судноларның түгүн түдүрер болгаш дүжүрер ажыд соксаан. 98 суднолар ажыл чок турупкан. Ол чорук дашпаар үндүрер түүлдерге багай салдарын ам бээлеп чедирген.

Лондонда 5.500 ажыг докерлер ажыл соксадыышкынны. база чарлаан. Демир оруктарда ажыл соксадыышкынны калбарып турар. Чүүл соортүлгези кызырылган болгаш түс-түс суднолар чоруушкуун соксаткан.

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. Экарботэн хоорайның (Франциянның сонгу-чөөн талазы) ажыл-бүрү будүүлгелериниң 1.900 ажыг ажылчы чоннары ажыл соксадыышкынның болгаш массалыг тыскаалды эрттирген. Олар ажыл төлевирин ковүдехирин болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин иегеп турар. Чазактың антисоциалчы политиказын шиигны буруу шашка болгаш ажылчы чоннарның ажыдыралчы эрге-ажыктарынга удур үүлгидыргап чазак докладдарын дораан күш чок болдурарын митингиге түвө чугаалаан ораторлар иеген турган даарзын «Юманите» солуун дыңнадып турар.

ТОГОЧУЛАР ОРУС ДЫЛДЫ ӨӨРЕНИП ТУРАР

ССРЭ-ниң Тогода аймак черинең — аныяк тогочуларның чогум-на сонуургап чыглыр черлерү болуп берген. Тогонуң найысылалы — Ломада орус дылды өөренир талазы-биле курстарда кичээлдер чайгы чапсарның соолгуда катап эгелээн. Ол курстарны совет аймак черни организастаан.

Кичээлдер үезинде орус дылга кыска метражыг фильмнерни көргүзүп турар. Курстарның дыннакчылары башкылары-биле кады кинолары улуг сонуургал-биле отулдуруп, шүлүктерни шээжилеп турээрлер.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

КАР-ның төлөөлекчизиниң удурланыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. КАР-ның КНО-де доктаамал төлөөлекчизи Зак-Куни Айыыл чок чорук Чөвүзелиниң дергазынга чеже чорудун, аткылажыышкынны соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүзелиниң резолюцииларын каакка коллудур Израильдың үрен, КАР-га удур оон чаа агрессия үүлгедиш-биле холбаштыр шиитпирлиг удурланыышкынын ол чаартыынга шевергейлээн.

Октябрь 21-де КАР-ның Порт-Саид районунда девискээр суларынга «Элато дээр израиль эскимектиң аажок дүрген чорун оргаанын эскерии каанын чагдаа сыныдыл турар.

КАР-ның шерии-биле күштелир бот каттыгалдың хемчеглерин алыр үжүрге төвөрүшкен. Аңаа болгаш ийи төлөөның аткылажыышкынының түңнелинде израиль эскимектиң салай дүгүнче киирген.

Аткылажыышкынны соксадыр дугайында дугуржулганы Израильдың паржызы-биле үрен турар дугайын КАР-ның эрге-чагыргалары КНО-ның Чоокну Чөвүн чүктә хөйзаарачыллар болуунуң баштыңы генерал Буллыге ол-ла дорган дыңнаткан.

Бо чыдың ыяшта Израильдың КАР-че оор өзүү-биле халдавы, оон девискээрин эжелээрин тергүчүлеп турар үеден бээр Израиль халдашкынын доктаамал корудун. Сүзүү каттыгалдың зоназында сырый чуруттакчылы черлерни болгаш каттыгалдың дериишкинин бомбалап, база боодап турар дең, дээштә чугаалап турар.

КАР-ның девискээр суларынга бодунуң чаа агрессочи үүлгедишкиннери-биле Израиль ол районда душкуурлуг чорукту улам чидилендирип турар.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

„ЧЕЧЕК“

1.

Быыдың танцы болгаш ыры ансамблин 1961 чылда организастап тургускан. Ам оон составында түс хире студентилер, тудугжулар, транспорттуң ажылдакчылары, болгаш албан-хамыктар дээш өске-даа янзы бүрү мергежилгин кижилери хаара туттунган.

Ансамбльдиң репертуары тыва болгаш орус улустуң база совет композиторларның ырларыбиле долдуунган. Тыва композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кенденбил, С. Балыр-оол, А. Лаптан болгаш өскелериниң-даа ырлары репертуарның көл черин эзелеп турар. Ыраажылар коллективи эки, чараш ырларының техниказын өөренип, дыннакчыларның сонуургалын, мактавын чалдап алыр дээш улуг күжениишкинни үндүрүп келген болгаш үнүүрүп-даа турар.

А. Чыргал-оолдуң «Мээң партиямга алдар», Р. Кенденбилиң «Орденниг Тыва», С. Новиковтуң «Төрээн турт, Ленин, Партия» деп ырлары дыннакчыларның улуг сонуургал, таңдыкшылын хайныктырган. Кожамыктарның болгаш ырларның күүседикчилери М. Радетвенскийниң, Н. Константиновтуң, А. Лутаниниң, Т. Кара-Тоонуң болгаш өскелериниң-даа чараш ырлары, квартет дээр болук ыраажылар В. Никитичина, З. Саяп,

2.

Л. Кузнецова, Т. Антонова оларның талантызы улуг мактала бүргеттирген.

Ансамбльдиң таңцы болуу чыл бүрүде-ле эки чедиишкиннерни чедип ап турар. Таңцылыг күүседиг бүрүлү-ле түскай сюжеттиг болуп, кандыгла бир дүгээни коргузуп турар. Чижөө «Золдек шыгыраан», «Аъттыг кижилер» деп таңцыларда аныяк кижилерниң өвүр-хевирин, оларның ээлгин, авазагыр каңшагайы коргустүнген. «Чечек» ансамбльдиң таңцычылары (удурткучузу Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы А. Огнев) Бүгү-российниң бот-тывынгыр уран түүл көрүүлезиниң Москвага болуп эрткен түңнел коргузуунге бо күзүн киришкен, бедик үнеледи чаалап ап шыдаан. «Чечек» Москваның улуг үлетпүр бүдүрүлге черлериниң культура ордуларынга, клубтарынга концерт коргускеш, муниң көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырган. Ансамбльдиң таңцы болуу Бүгү-эвилелдиң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинин, культураның Сокольники парыгының, Горький аттыг Культура ордузунуң база деңир оруктарының Культура ордузунуң дипломнары-биле болгаш оон бүгү киржикчилерге ортектиг белектербиле шаңнаткан.

«Чечектиң» таңцычылары Москвадан келген

3.

дораан-на эргиде ойнап турган таңцыларын үламна чараш, көрүштүг, уран күүселделиг кылдыр чаартып, чаа таңцыларны өөренип киришкен. Аныяктарның ансамбльге киржир дээн ниити күзелин барымдаалаан, таңцының ийи чаа болуун тургускан, оон бирээзинде 11—12 хар назылыг тыва оолдар, уруглар база бир чаа болукте 30 аныяк оолдар, кыстар бар.

Амгы үеде таңцычыларның бо үш болуу Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнуун байырлалында болуур концертке көрүкчүлерни магададыр дээш улуг күжениишкин-биле белеткенип турар.

Ансамбльдиң ыры коллективи оол ыраажыларны ам-даа хайы-биле дерегленип турар. Бо дугайында айтырыгны ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунга тургузуп, аныяктарны олче ханыкшымдар талазы-биле дуза кадарын дилээн бис. Ынчалза-даа комсомол хооркомунуң секретары эш Коновалов чүгле аазаарынга ойлежип, херек ыяында чедиринкен дузазы чок болуп турар. Хоорайның аныяктарындан тургустунган бо ансамбльге дуза кадары, олче кичээнгей салыры оларның база бир харылзаар үжүрүүг ажылы-ла болгай.

Ырлазарынга хандыкшыдыглар, ыр талазы-биле тускай мергежил чедип алыр күзелдиг аныяктар «Чечек» ансамбльге кээп киирерин чалаан бүр бис.

В. КУЛИПАНОВ,
Кызыл хооркүүскомунуң культура киллизиниң эртелекчизи.

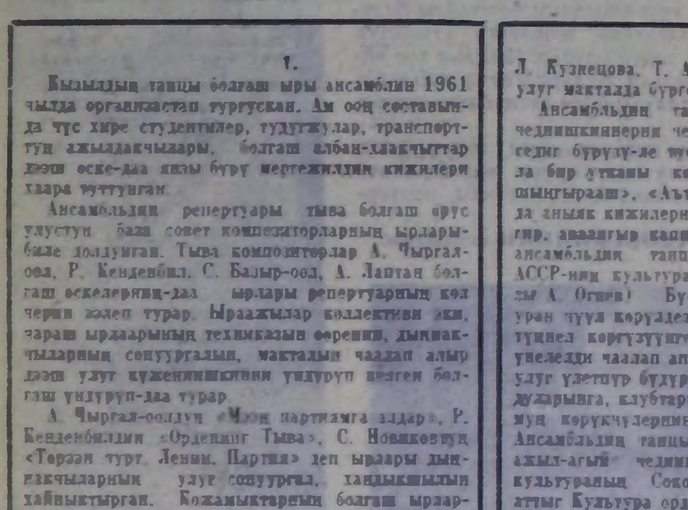

Редакциянын АДРЕЗИ:

Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-21, 25-38, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи аныырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш аныырал киллистериниң 21-27, шиитпир информазиязы киллизиниң 20-60, бухгалтериязының 31-75, корректорларның 27-41. Солуун келбейн баргаш 32-75 телефонче дегдээр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чанында Парлаага эргелеринин типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—00678.

КИНО

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дың хамаарымаа шаанмылаттынар» 10, 2, «Цыган» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Саяттың көңгазы» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Гуссар балладазы» 10, 3.30, «Фараон» (1-ги, 2-ги серилары) 12, 5.10, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Олень Дундич» 2, 4, 6, «Журналист» (1-ги, 2-ги серилары) 8 шактарда.

50 чылга чедир
12
хонук артканы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үдезывлеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
26
ЧЕТВЕРГ
№ 254 (6890).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИҢ ЭРТЕМНЕР АКАДЕМИЯЗЫНЫҢ ЮБИЛЕЙЛИГ НИИТИ ХУРАЛЫ

Октябрь 24-те Москвага ССРЭ-ниң Улуг театрынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының юбилейлиг ниити хуралы болган. Хуралды Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл юнга турасказаткан.

Хуралга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы академик В. А. Кириллин, эртемнер, ССРЭ-ниң министрлери, хөвүчүи бөлшевиктер, партияның, күрүмениң албан чергелериниң төлээлери, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының даштыкы чурттарда кежигүннери киришкен.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш, академиктер А. М. Румянцев болгаш Б. Н. Петров олар «Октябрьның Улуг революциязы болгаш эртем депшилгези», «Улуг Октябрьның төөгүлүг дүжүлгазы», «ССРЭ-де космос шинчилеелдериниң дугайында» деп илеткелдер кылган.

Илеткелдер дооскан соонда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң турасказал тугун тывыскан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы Ада-чурттуң эртем, техниказын хөгжүдеринге болгаш чурттуң эртем кадрларын белетиирининиң херээнге шыңгарангай чедиишкиннерни чедип алырынга ачы-хавыяларлыг болганы дээш, Улуг Октябрьның 50 чыл юнга турасказал кылдыр ол тук-биле шаңнаткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының юбилейлиг ниити хуралының киржиничилери СЭКП-ниң Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге чөрүдер чагаазын чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ИЙИГИ СЕССИЯЗЫ

Сессияның ажылының дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң ийиги сессиязы дүүн Кызылга, республиканың хөгжүм-шиин театрынга болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Даргазы, депутат **К. С. Шойгу** сессияны ажыткан.

Сессияның дараазындагы хүн айтырыгларын депутаттар чаңгыс үн-биле бадылаан:

1. 1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайы.

2. 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1966 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезининиң дугайы.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

Сессияның хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Күрпланының даргазы, депутат **А. М. Арланмай** кылган.

Ооң соонда «1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезининиң дугайында» илеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң сан министриниң ораалакчызы **Б. К. Будегечиевке** сөс берген.

План-бюджет комиссиязының эдериичи илеткелин ол комиссияның даргазы, депутат **М. К. Шыырап** кылган.

Илеткелдерниң болгаш эдериичи илеткелдиң соонда санал бериишкиннери эгелээн. (Сессияның ажылының дугайында отчёт солуннуң дараазындагы дугаарынга үнер).

Илеткелдерни болгаш эдериичи илеткелди депутаттар чугаалашканының соонда Дээди Соведиттиң сессиязы 1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында Хоойлуну, а ол ышкаш 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну болгаш 1966 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезининиң дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Хүн чурумунуң үшкү айтырыы—Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары, депутат **К. Н. Диига** кылган.

Дээди Соведиттиң Президиумунуң сесснялар аразындагы үеде хүлээп алган Чарлыктарын депутаттар чаңгыс үн-биле бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң кежигүннеринге депутат **В. Н. Филипповту** болгаш депутат **Т. Ч. Норбуну** сессия немей соңгаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги ораалакчызынга депутат **Н. И. Куценкону** сессия чаңгыс үн-биле бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң ийиги сессиязы оон-биле бодунуң ажылын дооскан.

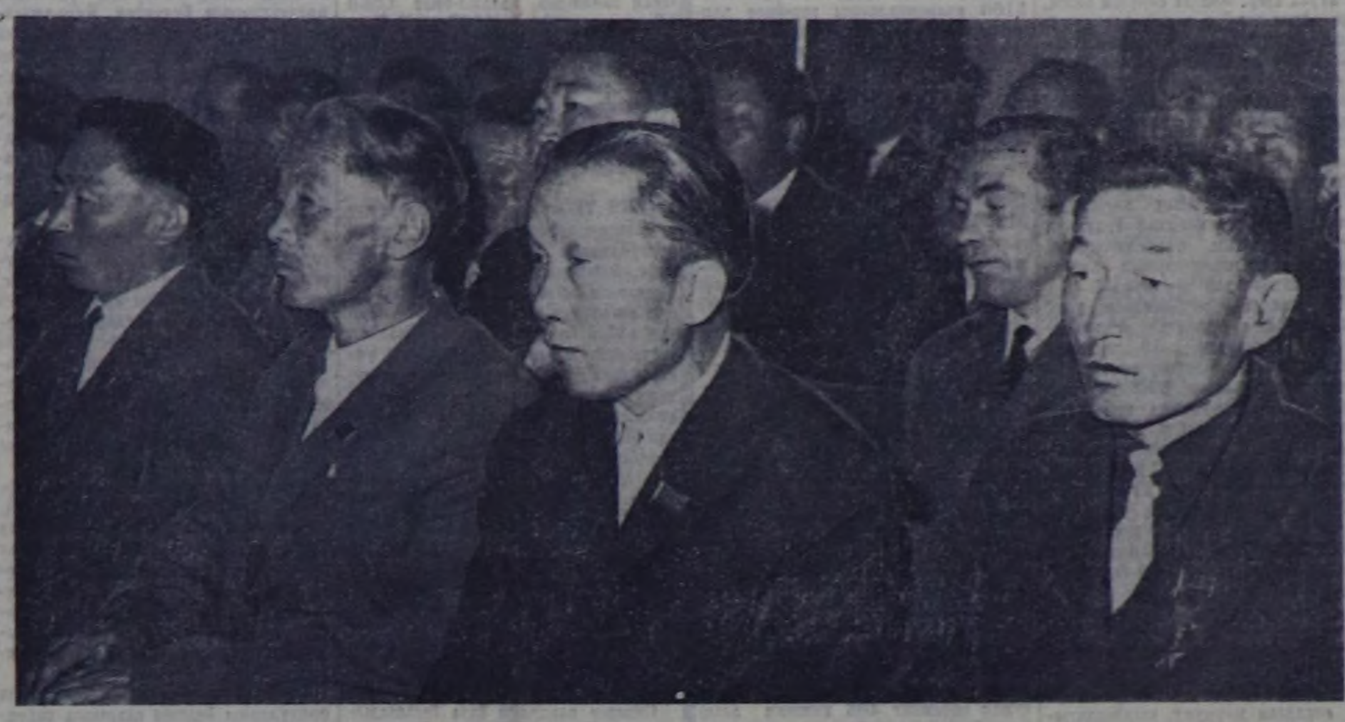

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң ийиги сессиязының хурал залында.

С. Фоонтистовтуң фотозу.

1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында

республиканың Күрпланының даргазы, депутат А. М. АРЛАНМАЙНЫҢ илеткелинден

Республиканың Дээди Соведининиң сессиязы кажан бистиң чуртувустуң улустары, социалистиг чурттарның ажылчы чоннары болгаш депшилгелиг бүтү кижи төрелтеген Октябрьның 50 чылдыг юбилейинге белеткенип турар үеде эртип турар деп, илеткелчи эгелээн.

Юбилейлиг чылче кирип тура, совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социалистиг экономиканы улам ыдал хөгжүдер, чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле кайгамчык улуг чедиишкиннерни чедип алган. Соведттер чуртунуң чедиишкиннерин СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң (1967 чыл) болган ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң ушку сессиязының шиитпирлеринде тодаргай көргүскен.

Чоннуң чаагай чоруун улам ыдал көдүрер талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ажылдап кылган хемчегелерин СЭКП ТК-ның сентябрь Пленуму долузу-биле чүүдүлгүнүп көргеп. Ол ышкаш 1968 чылыз ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелиниң, ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелиниң, 1969—1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының төлевилелдерин чүүдүлгүнүгеп.

Бо чылдың октябрь айда эртекен ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң ушку сессиязы, РСФСР-ниң Дээди Соведининиң ийиги сессиязы Совет Эвилелиниң болгаш Россия Федерациязының 1968—1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планнарының болгаш Күрүне бюджеттериниң дугайында Хоойлуларны хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязының шиитпирлери политиктиг база социал-экономиктиг улуг ужур-дузалыг документилер болуп турарын, ону түгле бистиң чуртувустуң чону эвес, харын даштыкының ажылчы чоннары хүлээп көрүп, деткээнин демдеглээш, депутат аш Арланмай беш чыл планының ийи чылында республиканың улус ажыл-агый хөгжүдезининиң түнелиин, юбилейге үткүштүр республиканың ажылчы чоннарының алган социалистиг хүлээдлелериниң күүселдезининиң дугайын сессиниың киржиничилеринге чедип алганы.

Соведттиг Тываның ажылчы чоннары Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг ужуражыры-биле социалистиг чарышты калбартып, улус ажыл-агыйының планнарын болгаш социалистиг хүлээдлелерин күүседир талазы-биле эки түнелдерин чедип алган.

Республиканың үлетпүрү продукция бүдүрериниң 9 айлардагы планын 105,4 хуу күүсеткен, азы планнан ажыр 1 млн. 243 мун рубльдин продукциязын бүдүргеи. Чыл планындан ажыр барык 1 млн. 600 мун рубльдин, а беш чыл планының башгайгы ийи чылында 3 млн. рубль үнелиг продукцияны бээр деп турар. Иниги продукцияның хемчээли эртекен чылдың бо үезинге деңнээрге 8,6 хуугa өскен.

9 айлар дургузунда пландан ажыр 4 млн. киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган, 12,3 мун тонна хөмүр-дашты, 850 тонна даг-дүгүн, каскан. Дилиг материалдарын, хөмден кылган идиктерни, даараныла кылыгларын өске-даа баранналарны пландан ажыр хөйнү бүдүргеи. Үлетпүр чергелери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планны ажыр күүсеткеш, бараанныг продукциянын бот-үнезин чиигеткенинден 22 мун рубльдин камнап алган. «Тыва даг-дүгү» комбинат, Кызылдың электростанциязы, алгы заводу, Чадаананың хөмүр-даш разрези, типография болгаш өске-даа чергелер планнарны, социалистиг хүлээдлелерни күүседир.

Көдээ ажыл-агыйның ишчилери бедик дүжүттү өстүрер, күрүнеге эът, сүт, дүк садар планны чедиишкиниг күүседип турар. Дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, планнан ажыр 100 тонна дүктү сактын. Ноябрь 1-ге чедир эът, сүт садарының чыл планы күүсеттинер болгаш планнан ажыр хөй продукцияны бээр. 9 айлар иштинде колхозтар болгаш совхозтар эртекен чылдың бо үезинге деңнээрге, 1125 тонна сүттү, 3157 тонна эътти. 65 тонна дүктү хөйнү бүдүрген. Мыйыстыг бода малдың бажы 2, хойнуу—6 хуу өскен.

Байырлал чылында эки түнелдерин Барыын-Хемчикте «Большевик», Каа-Хемде «Коммунизмче орук», Улуг-Хемде «Х Улуг хурал», Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозтар, «Элегес», «УТКА-ның 25 чылы», «СЭКП-ниң XXII съездизи», «Бурунгалар», «Межегей», «Барлык» совхозтар чедип алган. «Межегей» совхозтуң саанчылары бир саар иинекке онаалтыр 1949 кг. сүттү, а оон Успенка фермазының коллективи 2186 кг сүттү саткан. Ол-ла совхозтуң саанчызы Мария Сабельникова иинек бурузуидеи-не 2815 кг сүттү саткан. «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу Ондар Дакпай 100 хойга онаалтыр 120 хураганны алган, хойдан-на 2 кг дүктү кыргаан. «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Куулар Дажы-Сереп 100 хойга онаалтыр 118 хураганны, хойдан-на 2,9 кг дүктү кыргыш алган.

Чоннуң чаагай чоруунун болгаш культураның денгелеи улам ыдал өзүп турар. Чыл дургузунда чоннуң акша талазы-биле орулгазы 9,8, а колхозчуларының орулгазы 8,6 катап өзер.

Бараан саарылгазының чыл планын барык 103 хуугa күүседир, чонга чыл планындан ажыр 3 млн. 430 мун рубльдин бараанын садар. Бараан саарылгазы эртекен чылга бодаарга, 11,1 хуу, азы беш чылдың ийи чылында 22 хуу өзер, бо дээрге беш чылга хамаарыштыр көргениниден хөй болуп турар-дыр—деп, илеткелчи демдеглээн.

Ийи чыл дургузунда 320 садыгжылыг 20 магазинни, бир угда 530 кижи чемнеинр 10 столовайны ажыткан. Чоннуң амыдырал хандырылгазының 9 ай планын күүсеткен. 1966 чылга деңнээрге, амыдырал хандырылгазының чыл планын 19,7 хуу ажыр күүседир. Ийи чыл дургузунда чоннуң амыдырал хандырылгазын 44 хуугa белидер, бо болза беш чыл планында көрүнгенниден бедик түнел болур.

Коммунал ажыл-агыйның ажылчы чоннарны хандырары база экижээн. Аалчылар бажыңнары, хеп чуур чергелер, чунар-бажыннар 9 айларның планын күүсеткен.

Чүрттелга тудуу чыл белген тудум калбарып турар. Бо чылын иниги шөлүг 38640 дөрбелчин метр чүрттелга шөлүн ажыглалга киирген, а ийи чыл дургузунда 70 мун дөрбелчин метр чүрттелга шөлүн ажыглалга киирер. Бо үениң дургузунда 15 мун ажыг чүрттакчылар чаа бажыңны алыр, азы чүрттап турган черин экижилдер алыр.

Эртекен ийи чылда улус өредилгези, культура, кадык камгалал, социал хандырылга улуг хөгжүлдени алган. 1966—1967 чылдарда 2484 өөреникчи өөренир школаларны, 700 уруг турар ясли-салтарны, эмнелгенин 120 кижи чыдар чергини, клубтарны, культура бажыннарын түзүп, ажыглалга киирген.

Бо бүтү чедиишкиннерни Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың аза сагыш салыышкынының ачызында чедип алган. Беш чыл планын чедиишкинниг күүседип болурунуң аргалары болгаш курлавырлары бисте бар дээрзин ийи чылдарның түнелдери көргүскен.

Ынчалза-даа республиканың чамдык министерстволары, ведомстволары, үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг, транспорт организациялары бар арганы болгаш курлавырларны амдаа чедир ажыглавайн турарындан улус ажыл-агыйының чамдык адырлары планның тадаларын күүсеттинеи барганын илеткелчи айтыкан. Ылаңгыя капитал тудугга, бүдүрүлгеге күүлерин ажыглалга киирериниге болгаш культура хандырылгазында улуг чыдыг калышкыннар бар болган.

Эртекен чылын республикага ниитизи-биле 8 млн. 830 мун рубльдин капитал салыышкынын шиңгээдип албаан, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга хамаарыжыры — 5 млн. 850 рубль болуп турар. Ол байдал бо чылын база өскерилбээн. Бо чылдың 9 айларында күрүнениң капитал салыышкынын 76,5 хуу күүсеткен, азы 6 млн. 863 мун рубльди шиңгээдип албаан. тудуг-монтаж ажылдарының планын 78,7 хуу күүсеткеш, 4 млн. 129 мун рубльди шиңгээдип албазыны тодаргай хереči-дир. Эртекен чылын болгаш бо чылдың 9 айларында 15 млн. 693 мун рубльди, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга 10 миллион хире рубльди шиңгээдип албазының илеткелчи буруу шапкан.

Капитал тудугга көрүнгеи хөрөңгини багай шиңгээдип алганының түнелиниге тудуг организациялары күрүнениң болгаш ажылчы чоннарның мурнунга улуг өрелиг артканнар. Маңаа бурудуг чергелер: «Тыва тудуг» трези, «Тыва көдээ тудуг» трези, «Коммун тудугнуң» септелге тудуг эргелери, респотребсоюзтуң септелге тудуг эргелери болуп турар. 9 айларда продукция бүдүрериниң планын 13 бүдүрүлге күүсеттинеи болгаш 443 мун рубльдин продукциязын чедир бербээн. Ол бүдүрүлгелерге «Тыва тудуг» трезиниң бүдүрүлгелери, пиво заводу, тудуг материалдар эргелелиниң бүдүрүлгелери, «Тыва көдээ тудуг» трезиниң бүдүрүлгелери хамаарыжыр.

Тудуг организацияларының удуртукчулары күш-ажылдың организациязының экижидер, сагыша-чуруму быжыглаар, ажылдаар шак-үениг чидириглериг болдурбас үеэш демиселдя кошкак чорудуп турар. Ылаңгыя тудугжу ажылчыннарның чидирген шак-үези хөй. «Тыва тудуг» трезиниң ажылчыннары 6728, «Тыва көдээ тудуг» трезиниң тудугжулары 6229 кижи-хүнүн халас чидирген.

Меге документилер кылган, артык акша төлээр таварылгалар тудут организацияларында бар. Ынчыл арга-биле «Тыва даг-дүгү» комбинатка 17,5 мун, «Тыва кобальт» комбинатка 7 мун рубльди артыкка чарыгдаан.

Кызылдың комплексиглиг төлевилел калдиин (даргазы аш Нестеровский) чагыкчыларга шынар чок төлевилел-смета документилерин берип турар. Чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылында улуг четпестер бар. 9 айларның планын үстүнде адаан бүдүрүлгелерден ангыда Шагаан-Арыгның, Чадаананың, Самагалдайның, Өвүрүңү, Бай-Тайганың амыдырал хандырылга комбинаттары база күүсеттинеи.

Чамдык бүдүрүлгелерниң багай ажылдап турарының кол-ла чылдагааны болза ажылчын күжүнүн чедиишпези, күш-ажылдың сагыша-чурумунун багай болуп турары, ажылды организастазында четпестер, кадрларның үнүп, киреринин хөйнү болгаш дериглерниң ажыглал чок турар чоруунун хөйнү болуп турар.

Эштер, депутаттар!

Чоокку үш чылдарда республиканың улус ажыл-агый хөгжүлдезининиң планнарының төлевилелин Дээди Соведиттиң сессиязынга көөрү-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели киирип турар. Үк планнарны беш чыл планының баштайгы ийи чылының эң чүгүлә түнелдериниге, чогум-на дүүштүр, Күрпланның болгаш РСФСР-ниң министерстволарының, ведомстволарының контроль чурагайларынга үлезилеп тургускан.

ССР Эвилелиниң чазаанын база Россия Федерациязының чазаанын шиитпирлерин ёзугаар бистиң республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге канчаарда аажок улуг дузаламчыны көргүскен, үк доктаалдарны амыдырал кырынга күүсеттинеиниң түнелиниге бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезин дүргедээр болгаш коммунизм тургузуушкунунга Тыванын ажылчы чоннарының киирер үлүг-хуузу улгадыр.

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалын ёзугаар «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлчээнин. «Тыва кобальт» комбинаттың тудугун. Абаза—Ак-Довурак — Кызыл аразының электродамчыдылгазының шугуумун

(Төнчүзү 2-ги арында).

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиуму Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл юнг демдеглээри-биле 1967 чылдың ноябрь 5-те Кызыл хоорайга СЭКП-ниң область комитединиң болгаш Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң байырлал хуралын кады эрттирер деп шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунда

Ажылчы чоннарның социал хандырылгазын организастаар ажылга чедип алган чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму 1967 чылдың октябрь 23-те үндүрген Чарлыы-биле социал хандырылга органнарының, албан чергелериниң болук хөй ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери-биле, медальдары-биле шаңнаан. Оон иштинде Тыва АССР-деч шаңнатпаннар:

«Күш-амылчы эрес-маадырлыг чорун дээш» деп медаль-биле

Зоя Папагаевна САГААЧЫ — социал хандырылгазының Кызыл хоорай киллизининиң эргелекчизи.

«Күш-амылчы шынарал дээш» деп медаль-биле

Нина Лазаревна ГОЛУБЦОВА — социал хандырылгазының Баа-Хем район киллизининиң инспектору.

Тиилекчи автоколонна

1967 чылдың октябрь 10-дан 20-ге чедир үениң иштинде гараж соөртүлгезинге автоколонналарның ажылының түнелдериниң дугайынга комиссияның киирген материалдарын чугаалажып көргеш, он хонуктун онаалгазын тонна-километрге шилчилерге 126,1 хуу күүсеткен үшкү автоажыл-агыйның (начальниги И. Заидеев, парторганизация секретары Н. Черноусов, местком даргазы А. Харлан) автоколонназынга шилчилер Кызыл тукту бир мун рубль түнүүр акша шаңналы-биле кадыы тыпсыр деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели шиитпирлээн.

Үшкү кварталдың тиилекчилеринге шаңналдар

Юбилейлиг чылдың үшкү кварталында үлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуг болгаш транспорт организацияларының аразында калбарган социалистиг чарыштың түнели үнген. Аңаа бүдүрүлгелерден Кызылдың ягы заводу кварталдың ниити продукция бүдүрер планын 135,3, бараанныын — 138,2, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн — 126,3 хуу күүсеткеш бирги черни эзлээн.

Тудуг организацияларындан ерун-тудуг эргелеги планныг даалгаларны ырамта ажыр күүсеткеш, 9,6 мун рубль хемчээлдиг немелде орулгалыг болгаш чарыштың тиилекчизи болган.

Транспорт коллективтеринден Кызылдың № 1 автоажыл-агыйы шынарааган. Чүүлүү тонналап соөртүнининиң планын 100,3, тонна-километрже шилчиткенининиң талазы-биле 108,4 хуу күүседип, планнан ажыр 200,4 мун рубльдин орулгазын ол алган.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, областтың профсоюзилелдер чөвүлели үстүнде адаттынган коллективтерни социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр санаан. Үк организацияларга шилчиир Кызыл туктарны тыпсырын шиитпирлээн.

Ол ышкаш социалистиг чарышка эки түнелди чедип алгылаан «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың электр станциязының, пассажирлер автоажыл-агыйының, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының, № 14 механизация эргелелиниң, «Сибирьтехмонтажтың» Тывада участогунуң коллективтериниң чедиишкиниг ажылдаанын демдеглээн.

«Тыва тудуг» трезиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының, тудуг материалдары үлетпүрүнүң эргелелиниң, Чадаананың амыдырал хандырылга комбинадының, № 463 механизированың, № 3 автоажыл-агыйының коллективтери багай ажылдаан.

Үк коллективтерниң партия, комсомол, профсоюзилел организацияларының удуртукчуларынга үшкү кварталдың түнелдерин чугаалажып көргеш, күрүне планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр санаан.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ИЙИГИ СЕССИЯЗЫ

Депутат А. М. АРЛАНМАЙНЫҢ илеткелиниҢ төнчүзү

(Эгези 1-ги арыында).

тударын, республикага тудугуҥ улуг индустрилиг турғузарын, автомобиль парығын быжыглаарын, 1969 чылда Абаза — Ак-Довурак аразының автомобиль оруун доозарын, болган еске-даа хемчеглерни коруп турар. Бо бүгү ажылдарны боттандырарыҥа эргежок чугула капитал салыышкынын, хей санныг автомашиналарны, механизмнерни болган дериг-херекселдерни берген.

1968—1970 чылдарның планнарында республиканың улуг ажыл-агыйының бүгү адырларын удам ынай хогжүдерин коруп турар. 1968 чылда үлетпүр бүдүрүлгенниҢ өскүдеп 5 хуу, а продукцияның хемчээли 36,8 млн. рубль болур. Электроэнергия ажылдан кылыышкыны 112,3 млн. киловатт-шак чедер, азы бо чылдыҥдан 11,5 хуу хей болур.

Түүлбү бүдүрүлгеи 19,1 хуу, эвтээр демир-бетон бүдүреи 8,6, чугай кылыры—4,4, шлиг материалдары — 11, даараныҥ кыыттары—11,1, мебель—15, өмүттее сус куннар — 25,5 хуула өзер.

Беш чылдың үшкү чылында түдүг материалдар үлетпүрүнүң эргелеиниҥ, одага үлетпүрүнүң эргелеиниҥ, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелеиниҥ, чоннуң амыдырал хандырылгазы министерствозунуң, эът болган сүт үлетпүр эргелеиниҥ талазы-биле ниити продукция бүдүреи каш катап улгадыр. Министерстволарның, эргелеиниҥ болган бүдүрүлгелериниҥ үдүртүкчүлери продукция бүдүреининиҥ, илыгның оон шынарын экижидер, ассортиментизин калбартыр талазы-биле даалгаларны күүседириниҥ дээштиг хемчеглерни алыр үжүрлүт.

СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) болган май (1966 ч.) Пленумнарының шиитпирлери республиканың колхоз, совхозтарының экономиказын быжыглаарына, кодээ ажыл-агыйны хогжүдеринге таарычалыг байдалды тургускан, оон түнелиниҥ баштайгы ийи чылда кодээ ажыл-агыйның бейик түрүлтүг өзүлеи болган. Ынчангаи беш чылдың даразыныгаы чылдарында кодээ ажыл-агый бүдүрүлгениҥ бүгү адырларының удам ынайы кодурлуушкуну болур.

1968 чылда кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязының хемчээни 60 чылда болур хемчээлден 4,5 хуу хей болур. Мынчаар өзүлеиниҥ түнелиниде колхозтар болган совхозтар түгле күрүне планын күүседир аргалыг эвес, харын планнан ажыр күрүнеге хей тараны, эътти, сүттү, дүктү болган еске-даа продукцияларны садар.

1968 чылда бистиҥ республика 500 тракторну, 400 чүк машиналарын, 165 тараа комбайнын, 150 силос комбайнын болган еске-даа хей техниканы алыр, а беш чыл дүргүзүүда республиканың колхозтары болган совхозтар 1826 тракторну, 1700 хире чүк машиналарын, тараа ажаар 700, силос ажаар — 460 комбайнларны алыр.

1968 чылда кодээ ажыл-агый түүлүүга капитал салыышкын 11,2 млн. рубль болур, а беш чыл дүргүзүүда ийи катаи өзер. Оон ынай колхозтар болган совхозтар капитал түүлүүга 21,3 млн. рубльди киирер. Капитал салыышкынның хей кезиниҥ сүт ажыл-агый түдүгларыга бээр. 1968 чылда ол ажылдарга 1.35 миллион рубльди корген, а беш чыл ниитиниде ол түн 6,1 миллион рубль чедер.

Сүттаттыг тарыга шолу 12 мүн гектарга өзер. Колхоз, совхозтарга 415 кудукту түдар. Кодээ ажыл-агыйны электрижилерн-биле улуг хемчеглерни боттандырар. 1970 чылда кодээ ажыл-агыйга электроэнергииы ажылгаары 38,6 миллион киловатт-шакка чедер, азы 1965 чылдың деңнелиидеи 2,1 катаи хей болур. Бо бүгү болган еске-даа хемчеглер малдың продуктулуг чоруун бедидер, кодээ ажыл-агый культурааларының дүжүттүг болурун хандырар.

Малдың бай саны өзер. 1968 чылда мыйыстыг бода мал 37, хей—53, ошку—55, хаваннар—56, чылгы — 5,4 хууга өзер. Кол-ла сөрүлга болза, кодээ ажыл-агыйда чедии алган түнелдерни быжыглаары, бар курлаырларны долу ажыглаары, беш чыл планының артаи чылдарында кодээ ажыл-агыйның бүгү адырларының хогжүдеминге бедик темпиин хандырары болур дев, илеткелчи деидегээн.

Эштер, депутаттар!

Улуг ажыл-агыйының хогжүдеининиҥ темпиин капитал түдугуҥ программаларының күүседезинден, капитал салыышкынныҥ ажыктың бедидериниден хамаарыжыр.

1968 чылда республиканың улуг ажыл-агыйынга капитал салыышкынның хемчээни 59 миллион рубль, азы 1967 чылдың күүсетиивее чогуур планындан 62,2 хуу хей болуп турар. Күрүнеииң төпчүткен капитал салыышкынны 47,2 миллион рубль болур, оон ниитинде түдугмонтаж ажылдарынга 37,8 миллион рубльди, азы бо чылны күүседеден 67,7 хуу хойну чарыглаар.

Беш чыл дүргүзүүда улуг ажыл-агыйынга капитал салыышкын 289 миллион рубль, азы эртеи беш чыл-дараан 59,8 хуу хей болур.

Түдүг материалдарының үлетпүрүнүң (дан-дүгү), оннүг металлургиига, кодээ ажыл-агыйга, түдүг индустрилиг-ка, хомүр-даа үлетпүрүнге бээр капитал салыышкынныҥ өзүлеи мурнуку чылдардагыдан дыка хей.

Чер-чер Советтериге капитал салыышкын 8399 мүн рубль болур. 1968 чылда чер-чер Советтериниҥ капитал салыышкынының күсели-биле 2000 өөреишки өөреиир школаларны, 620 олүттүг үргүлар садарын болгаи еске-даа улуг хемчеглерни боттандырар.

Бистиҥ республиканы түдугуҥ улуг индустрилиг тургузарын, түдүг организацилгарын быжыглаарын, эргежок чугула техниканы болган кадрлар-биле хандырарын көргеи. Ынчангаи «Тыва сүт түдүг» сентелге-монтаж эргелеи, «Коммунизм» сентелге-түдүг эргелеи районнарга пунктуларлыг, түдүг трестеринче эге организастаттынар. Түдүг организацилгарын бөөлек мергежилдиг кадрлар-биле хандырарының хемчеглерни база ап турар.

1968 болган оон соонда чылдарда ажыктыыннарын болган албан-хаакчыларның ажыл төлевири, колхозчуларның акша болган натура орулгалары мурнундагы чылдарга ыынаи өзер дей, деңнүүт ыынаткан. Республиканың чоннуҥ акша орулгазы 1968 чылда (эртеи чылга деңнээрге) 6,3, а беш чыл дүргүзүүда 44,6 хуу өзер. Оон-биле кады 1968 чылда бараан саарылгазы бо чылга деңнээрге, 7 хууга өзер.

Садыг болган хей-ниитиниҥ чеменнеге четкиин калбарар, чоннуҥ амыдырал хандырылгазы экижиир. Ынчалза-даа садыглаашкында улуг четпестер бар. Кызылга болган чамдык районнарга садыглаашкынныр үзүктелип турар, магазиннерни, хей-ниитиниҥ чеменнелге черлерин, складтарны, сөөдүлге түргүзүглерин үр хуусаларда түлүп турар. Амыдырал хандырылгада база улуг четпестер бар.

«Чоннуҥ амыдырал хандырылгазын удам ынай экижидер хемчеглер дугайында» докладлы чоокта чаа СЭКП ТК болган ССРЭ-нии Министрлер Чөвүлелиниҥ күлүөп алганы билдингир болгай. Бо докладты күүселиирииче докладчал кичээнгейни ажыктыы чоннүр депутаттарының күүскомнары, амыдырал хандырылга талазы-биле халгалыг министерстволар болган ведомстволар салыр үжүрлүт дээш, илеткелчи деидегээн.

Коммунал ажыл-агый черлери улуг ажылды боттандырар. 1968 чылда газчылар бажыңнарынга оруннар 3, хеи чүүру 69 хууга өзер. 3100 квартираларны газ-биле хандырар, оон 1100 хирезии кодээ черлерге киирер. 1970 чылга чедир 10000 квартираларга газты киирер. Беш чыл дургузунда коммунал ажыл-агыйга түгле сан талазы-биле өскерилгелер эвес, харын шынар талазы-биле улуг чартыгалаар болгу.

Ниити билигиин школаларынга 1968 чылда өөреникчилерниҥ санын 51300 кижи чедирер, ажылчы болган кодээ аныктарның кежээки школаларынга 3000 хире кижи өөреиир, школа назыны четпээн уругнар албан черлериниҥ 6900 хире уругнар турар апаар. 1969—1970 чылларда ниити билиг школаларынга 64710 кижи өөреиир, школа назыны четпээн уругнар албан черлериниҥ уругнар 13030 чедер.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниҥ четкизин калбартырын коруп турар. 1968 чылдың төпчүзүнге чедир эвилеге черлериниҥ ниити санын 3040, а 1970 чылда — 3490 чедиреин коруп турар.

Кордүнген планнарны чеменнеминиҥ күүседириниҥ бир чугула чүүлү болза улуг ажыл-агыйның кадрлар-биле хандырары болур. Улуг ажыл-агыйның чагыын ёзугаар 1968 чылда дээди эртеминг 272, орутмак эртеминг 406 кижини алыр бис. Кызылдың башкы институдун 298, техникумнарны — 352, профессионал-техниктиг училищелерни —1169 кижи доозуп үнер. Оон аңгыда 10 класстарны 2450 кижи доозар, оларның эвээш эвес кезии улуг ажыл-агыйныҥ ажылдарлар.

Эштер, депутаттар!

1968 чылның болгаи беш чылдың харазындагы чылдарынга хамаарыштыр көрген планнар бистиҥ республиканың улуг ажыл-агыйның удам ынай хогжүдеринче, ажылчы чоннарның материалдыг болгаи культурлуг деңнелиҥ дыка бедиринче утпаган болгаи чоннуҥ эрге-ажыктарынга дүжүп турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери, министерстволарның, эргелеиниҥ, ведомстволарның, бүдүрүлгелериниҥ болгаи организацилгарының удурүткүлзары кезиир чылдың даалгаларын чеменнеминиҥ күүседирин хандырып турар организастехниктиг ажылдарны ажыккан кылгаи, боттандырар хүлээлгелиг. Министерстволар болгаи ведомстволар чер-черде херек кырында байдалды хамаг-биле өөреиип көөр, болугна хамаарышкан организацилгарның база бүдүрүлгелериниҥ ажылын экижидер, оларның ажыл-херек дээш харыысалгалыг болурун чедип алыр, айтырыгларны ой-шаанда дүрген шиитпирлээр үжүрлүт. Чер-чер Советтериниҥ ажылын докладчал экижидип, ажыл-агый болгаи культура түргүзүүшкүнүүнүң херээне оларның киржилгелеин калбартыр херек.

1968 чылдың болгаи беш чылдың оон дараазындагы чылдарының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүселири — бистиҥ партиябыстың болгаи күрүневистиҥ үнелелекчи-түргүзүкчүзү Владимир Ильич Ленининиҥ төрүттүнгенниилеп бээр 100 чыл болуруна төлептиг белек болур деп, илеткелчи чугаазын дооскан.

1968 чылда Тыва АССР-ниҥ Күрүне бюджединиҥ дугайында болгаш 1966 чылда Күрүне бюджединиҥ күүселдезинииҥ дугайында

республиканың сан министриниҥ оралакчызы Б. К. БУДЕГЕЧИЕВТИҢ илеткелинден

Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ сессиязының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белетеелдиҥ база ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаи культурлуг деңнелии улам ынай экижидер талазы-биле СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң болгаи ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ сессиязының шиитпирлериниҥ болдурганы бистиҥ улузубустуң политиктиг болгаи бүдүрүлгечи бедик идепкейлиг чоруунуң байдалында эртип турар дээрии эш Будегечиев илеткелиниҥ эгезинде чугаалаан.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерии ёзугаар бистиҥ республикага бөөнү 8 мүн хире ажылчыннырның болгаи албан-хаакчыларның ажыл төлевирии өзер болгаи ол өзүлде чылда 1 миллион 200 мүн рубль болур. Шолээ хуусазыны үзүлгүрии, ажыл төлевириидеи үнүүлгелерни улам ынай чиигедирии, дүжүреии, түр үеде күш-ажыл кылыш шыдавас болганыныи пособиеии бедидерии болгаи пенсия хандырылгазын экижидерии база айыткан. Чүгле бистиҥ республикага үстүнде айыткан хемчеглер 20 мүн ажыг кижиге хамаарыжыр болгаи чылда ийи миллион рубльди немей алыр апаар.

Үстүнде айыткан хемчеглерни боттандырарыга республиканың күрүне бюджединиҥ хей хөреңгилерни киирер болгаи ажылчы чоннарның боттуг орулгаларын удам ынай бедидерии хандырар арганы ол бээр.

Силерге көрдүрүп база балыладыры-биле Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ кииргени 1968 чылда Тыва АССР-ниҥ Күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 46654 мүн рубльге болгаи чарыгалдар талазы-биле 46646 мүн рубльге, бо чылдың тодаратқан бюджединге үлүр 8,4 хуу өзүлделиг кылыр докладтакның эш Будегечиев оон ынай чугаалаан.

1968 чылда бюджеттиҥ төлевилелии 1968 чылда республиканың улуг ажыл-агыйның хогжүдеминиҥ Күрүне планы-биле бүрүн түүлүтүр чогаатқан болгаи планда көрдүнген хемчеглерни боттандырарын эргежок чугула сан-хөө курлаырлары-биле хандырып турар.

1966 чылда күрүне бюджединиҥ күүселдезинииҥ дугайында отчёттуг сессиига көрдүрүп база балыладыры-биле Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлели моон-биле кады киирген деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан.

1966 чылда Тыва АССР-ниҥ Күрүне бюджедии орулгалар талазы-биле 60966 мүн рубльге азы 101,4 хуу, чарыгалдар талазы-биле 57631 мүн рубль түнге азы 96,3 хуу күүсетиен, тодаратқан план-биле алырга орулгалары чарыгаларынаан 3335 мүн рубль ажыг болган.

1966 чылда бюджеттиҥ орулгазынга киирилгелерни бүгү районнар болгаи Кызыл хоорай доодур болгаи ажыр күүсетиен.

Бюджеттиҥ орулгаларының кол үнер дөзү болза социалистиг ажыл-агыйның чыыладаы болуп турар деп, оратор чугаалаан. 1968 чылда социалистиг ажыл-агыйдаи киирер орулгалар дараазында түүнер-биле тодаратқының турар:

Мүн рубль-биле

Төлевирлер	1968 чылда төлевилээри	1967 чылга үлүр хуу-биле
Сааарылга үндүрүү	11109	133,8
Арыг орулгадан шилчилге	1806	129,3
Колхозтардан олча-ажык үндүрүү	1260	118,1
Кооперацилгадан олча-ажык үндүрүү	736	109,5
РСФСР-ниҥ Күрүне бюджединиҥ дотацилгазы	22163	100,8

Мынчангаи күрүне болгаи кооператив бүдүрүлгелериниҥ база организацилгаларының бюджетке киирер орулгалары 37074 мүн рубль азы бюджеттиҥ бүгү орулгаларының 71 хуузу болур.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр арыг орулганың ролиниҥ бедәәнии илеткелчи онзалап деидегээн. Бюджетке арыг орулгадан шилчилгелер 1967 чылдың-биле деңнээрге, 29,3 хуу көвүдээр. Ынчаар болза-даа арыг орулганың хей кезии, 70 хуу хирези бүдүрүлгелериниҥ болгаи организацилгаларның планнарында көрдүнген чарыгалдарны акшаландырары база экономика талазы-биле ийиг бериишкинниҥ фондуларын тургузарыбиле оларның эргезинге артар.

Бюджеттиҥ орулга талазын чеменнеминиҥ күүсединиҥ күш-ажылын бүдүрүкчүлүүн бедидериниге, продукцияның бөт-үнезин чиигедиринге, эртеминиҥ болгаи техниканың чаа чеменнеминериҥ иештередириниге үндезилээн, бүдүрүлгелер боттарының бүдүрүлге программаларын күүселириидеи болгаи ниитиги ажылагый чыыладаларын көвүдериниҥ хейүнде хамаарыжып турар деп, эш Будегечиев деидегээн.

Юбилейлиг чылда республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери багай эвес ажылдап, ниити продукцияны болгаш чугула ыыгыларының хей иштүүнүн бүдүрер талазы-биле 9 айларның планын чеменнеминиҥ күүсеткен. Планнан ажыр 1243 мүн рубльдың продукцилгазын бүдүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның бөт-үнезин чиигедир талазы-биле план алзон ажыр күүсеттиигеи. Кызылдың ажлы ваводу, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТА-зы, Кызылдың типографизының 9 айларда бүдүрүлге планнарын ажыр күүседип, дыка хей түүнүүн арыг орулганы планнан ажыр алганнар.

Моон-биле кады чамдык бүдүрүлгелерде бүдүрүлге планнарын күүсеттее, дериглерии четпее ажыглаваас, артык чарыгалдарны үндүрер, үрей кылырыган чидиргилерии бөдүүрүи турар чорүктар ам-даа бар. Ол чорүк бүдүрүлгениҥ экономика талазы-биле ажыктыын кудуладып турар. Оон түнелиниде сааарылга үндүрүү болгаи арыг орулгадан бюджетке шилчилге мыакта-за четпее кирбээн.

Сүт комбинадының планын күүсеткейи турар бүдүрүлгелериниҥ, артык чарыгалды бөдүүрүи турар Тыва автоэргелеиниҥ, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң вергээниг ажылдарының планын күүсеткейи турар «Коммунтүдүт» сентелге-түдүт эргелеиниҥ багай ажылын эш Будегечиев ыыгыны шүүмчүдээн.

1968 чылда бүдүрүлге бүрүү кол фондуларны болгаи сааарылга хөреңгилерии даара ажыглаары, продукцияны бүдүрүп үндүрерии ковүдедири, ылангыя оон шынарын бедидери, бүдүрүлге чарыгалдарын кызырары, акша хөреңгилерии, чиг-эттии, материалдыны, одаар түүлүү, электроэнергияны камныг чарыгдаары эргежок чугула. Ол чорүк болдуиуи чыыладаын ковүдедир болгаш бюджет мурнуига хүлээлгезиин докладтакан хуусазында бүрүи күүседир арганы бээр апаар.

Бюджеттиҥ орулга талазын күүседириии хереглел кооперацилгазының ажылындаи база хамаржыр турар даараии илеткелчи үргүлчүлеп чугаалаан. Хереглел кооперацилгазының системазы ниитизи-биле 9 айларның бараан саарылгазының планын ажыр күүсеткеи. Ынчаар болза-даа респотребсоюзтуң баштаар черн (эш Катков) садыгны организастаашын экижидер талазы-биле чогуур хемчеглерии четпее ап турар. Чижээ, 9 айлар дүргүзүүдеа 1353 тонна сүттү, 34,2 тонна саржагны, 258 мүн борбак чуурганы болгаи 250 мүн рубль ажыг пестерии болгаш чонноуи хереглеп турар еске-даа бараанларны чедир албаан болгаи чонга сатпаан.

Чамдык районнарга магазиннер үр үеле хагынчак түргүлаар. Үүрнектеп садар өртектерии үреп турарының фактылары бар. Садыл алыкчыларны хандырарының деңнели аидаа куду. Хереглел кооперацилгазының системазында өре-самчыгдал эвээжээрдеи түржүк, харын ковүдеп турар. Бо чылдың сес айларының дүргүзүүндә өре-самчыгалдың түүү 284 мүн рубль азы эртеи чылдың ол-ла үезиилеи 104 мүн рубль ажыг болган. 1967 чылдың сентябрь 1-де турганы-биле алырга, өре-самчыгалдың ниити түүү 763 мүн рубль болган. Ол бүгүнүи чылдагаанындаи бюджет 66 мүн рубльди чедир албаан.

Бюджеттиҥ орулга талазын күүседириниҥ база бир чугула негелдези болза, бүдүрүлге, ажыл-агый организацилгазы төлелгении чүрүмүи шыдгыны сагыыры болур. Ындыг болзада чамдык организацилгалар, ылангыя Хандырылга болгаи сайгарылга эргелеи (эш Певменко), Кызылдың сүт заводу (эш Середкин), аптека эргелеи (эш Сантьева), Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТА-зы (эш Баранов) болгаи өскелер-даа төлелге чүрүмүи каржызы-биле үреп, бюджетке төлевирии үргүлчү саададып турар.

Улус ажыл-агыйны хогжүдериниҥ планынга дүүштүр 1968 чылда республиканың Күрүне бюджединиҥ чарыгалдарын дараазында хол түүлдерге киирип турар.

Мүн рубль-биле

	1968 чылда төлевилээри	1967 чылга үлүр хуу-биле
Улус ажыл-агыйы	12131	115,6
Социал-культура хемчеглери	31993	107,1
Эргелеи чарыгалары	1739	106,0

1968 чылда улус ажыл-агыйны болгаи социал-культура хемчеглерии акшаландырарынга чарыгалдарның ниити түүү 44124 мүн рубль чедер болгаи республиканың ниити бюджединиҥ чарыгалдарының 90 хуузу болур.

1968 чылда улус ажыл-агыйны акшаландырарынга чарыгалдар 1967 чылга үлүр 1637 мүн рубльге азы 15,6 хуу көвүдээр.

Бюджеттеи үнүүлер ап хей чарыгалдар болза социал-культура хемчеглериге чарыгалар болуи турар. 1968 чылда күрүне бюджединиҥ бүгү чарыгалдарының 68 ажыг хуузун ол соруглаларга киирип турар.

Чүрт үлетпүрүүнүң чаа адырларын организастаашы-биле база ажылдап турар адырларын хогжүдери-биле 2401 мүн рубльди киирерии коруп турар.

1968 чылда кодээ ажыл-агыйны акшаландырары 1255 мүн рубль түүлүт ийиже 1967 чылдазының 87 мүн рубль өзүлделиг кылдыр көрдүнген.

Республиканың колхоз, совхозтары СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерии амыдыралга боттандырбышаан, юбилейлиг чылда улуг чеминнеминиҥ чедип алган. Бүдүрген эът чылда 9 айларының дүргүзүүндазының 24,1 хуу, сүт — 9 хуу, дүк—4 хуу хей болган. Тараа культураларының дүжүүдүүжаан алдынган шолүүнүң бир гектарыиа онаалтыр 12 центнер болган. Күрүнеге сатқан тараа ийи чылдың планындан ажыг. Күрүнеге дүк садарының планы болгаи сүт, эът белеткээрииниҥ тос ай планы ажыр күүсеттиигеи.

Продукцияның бөт-үнезин чиигедириниҥ докладтаттыгнан чижээн күүсеткейи, ажык чок улуг чарыгалдар кыныы турар чамдык совхозтар, колхозтар база бар. Чижек кылдыр көргүзергө, сан-хөө, ажыл-агый талазы-биле «Тээли» совхозтуң ажылдап турарында улуг четпестер, дүргүлгелдер бар. Эрткен чылдың алды айларының дүргүзүндазынга дөмейлээргө, бо чылдың ол үезииде ук ажыл-агыйга бараан продукцилгазын бүдүрери 54 хуу эвээжээн. Продукцияның бөт-үнезин улгаткаш, ажыл төлевири ажыр чарыгаттынган.

Совхозта малдың болгаи бараан-материалдыг байлактарның үчёдүн суда чорудуп турар. Ревизия кылырга, 44 мүн рубль үнезии 620 баш мал четпее болган.

Совхозтарның ажыл-чорудулгазын контролдарын Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, план болгаш сан-хөө органнарының күштелдирери, оларны хогжүдеринге үлүрүп берген акша-хөреңгиии ажыглаи турарының чогучималының илап аналиставээри, ажыл-агыйжы эвес чарыгалдар кылырын шиитпиринге соксадыры эргежок чугула.

Совхозтарны бүрүү-биле бөтөрүлга-чарыгалыг болгурунче чоорту шилчилдер дугайында партияның болгаи чазактың шиитпирлерии күүседири совхоз ажыл-агыйының экономиказын удам ынай кодурериие улуг ужур-дүзелиг. Чаа чуруи ёзугаар ажыктаи эгелээриие совхозтарның шүүлтүзү белеткеиир ужурлуг. Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, планнаашкын болгаи сан-хөө органнарының база совхозтарның коллективтериниҥ-даа талазындаи анда ыык белеткеиир ажыктың чорудары негеттиинер.

1968 чылдың январьдан эгелеэн, банктаи шүүт чээли алырынче республиканың колхозтарының шүүтүзүн шилчитпеи турар. Ол хемчег улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дүзелиг дээ, илеткелчи деидегээн.

Илеткелчи чурталга-коммунал ажыл-агыйынын, чоннуң чурталга, садыг хандырылгазының айтырыгларынче улуг кичээнгей салган. Чурталга-коммунал ажыл-агыйын акшаландырарынга 1968 чылда ажыл-агый органнарының боттарының хөреңгилериниҥ күсели-биле 147 мүн болган бюджет күсели-биле 6629 мүн рубль, а шүүтү 6776 мүн ийикпе 1967 чылдазының 384 мүн рубль хей түүнүү хөреңгиии чарыгдары кордүнген.

Оон-биле чергелештир чурталга болгаи коммунал түдүүнга берген хей түүнүү хөреңгилер шиигээдип алдынмайн, а кол фондуар болгаш чаа күчү-шыдалдар ажыглалга кирбейи турар деп чүвеии деидегээе чогуур даарии ол айыткан.

Бо чылдың 9 айларының дүргүзүндә чурталга түдүүнга үлүрүп берген хөреңгилерден 1 миллион рубль чедир шиигээдип алдынмаан. Коммунал түдүтта ол үеиие дүргүзүндә 754 мүн рубльди шиигээдип алыр деп планнаан турда, херек кырында шиигээдип алганы 329.6 мүн рубль ийикпе 43,7 хуу болган. Республиканың районнарында болгаи Кызылда коммунал бүдүрүлге черлерии ажыглаи турарының байдалын барындаалаш, 1968 чылда оларның сан-хөө ажылын 200 мүн рубль артык чарыгалдыг кылдыр планнаан. Ынчангаи ол бүдүрүлге черлериниҥ чонга дуза чедирерии калбартыр, оон бөт-үнезин чиигедир, артык чарыгалды үндүрерии эвээжедир ажылды үргүлчү чорудары ажыктың чоннаар депутаттарының хөорай, район Советтериниҥ, коммуналлыг бүдүрүлге коллективтериниҥ улуг ажыл-агыйжы чүгүлә сорулгазы болур.

Ындыг турбүже, ол айтырыгларже чогуур кичээнгейниҥ салынмайн турары хынаддаан илерээн. Коммунал бүдүрүлге комбинаттарында квартира төлевириниҥ кирип турарын хынаап саналар болгаи оон үчёдүн кылыр ажыл аидыгаа чедир-де кончуг суда чоруп турар.

Аимдырал хандырылгазының комбинаттары республиканың бүгү районнарында тургустуунган болза-даа, чонга аимдырал хандырылгазының дузазын чедирер ажылдың үлүгүхүүзү шөолуг эвес. Аимдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлге черлериниҥ ажылының ниити хемчээниииҥ 20—25 хуузуола болуп турар. Ылаңгыя квартираар сентээр, хей аргыыр, бажың эт-херекселдерии белеткээр, аимдырал хандырылгазынга ажыктаар электри дериг-херекселдерии сентээр талазы-биле кодээ чонга ачы-дуза чедирбейи турар.

Садыг министерствозу болгаш оон чер-черде органнары садыг ажылын организастаарында улуг четпестерии ан-да чайлатпаан.

Кызылдың садыг киллизи 9 ай дүргүзүндә үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын болгаш оон немелде онаалгаларын чедир күүсеттиин. Бараанарны чагыыдып алырына болгаш тарадып сайгарарына частырыг болуп турган. 1967 чылдың октябрь 1-де чүгле Кызылдың садыг киллизиниге бөөнү нормадан ашкан бараан курлаары 661 мүн рубль түүлүт болган. А Садыг министерствозунуң базазында үнүш үзүүнүң, шин саваларның ийи чыл курлаары, демир саваларның бүдүн чартык чыл курлаары бар.

Ындыг турбүже, бо чылын идик, хеп, культура барааннарын, ногаа, чимис, картофель аймаан болгаи еске-даа чамдык бараанарны садыгдаары үзүктелип келген.

Садыг министерствозу фондуда көрдүнген барааннарны чогуур ёйшаанда шилип алгаш, шалыпкын садыглаар, хереглеттиниҥ турар продукцияларны, кылыгларыны немей бүдүрүп, нормадан ажыг бараан курлаырын сайгарылгаже киирип болур аргаларны тывар кылыр ажылышты тааржыттыр организастаар сорулгалыг деп илеткелчи айыткан.

Чырыдыышкынны акшаландырарынга 20.867 мүн рубльди киирип турар, ол болза бо чылга үлүр 6,1 хуу хей дээни ол. Школа, интернат, уруглар бажыны болгаш улус өөреиилгезиниҥ еске-даа албан черлериниҥ ажаалда-тежээлиинге 16161 мүн рубльди чарыгдаар. 1967—1968 өөреилгее чылынга ниити эртеминиҥ школаларынга 50080 өөреникчилер өөреиир. Малчыннарның 7335 уругларының интернаттарга күргеиниҥ долу хандырылгазы-биле хандыртынган турар.

Улус өөреилгезиниҥ системазында чамдык албан черлериниҥ акшахөреңгиии камнавас, ажыр чарыгалды болдурар чорүктарның ам-даа үргүлчүлеп турарын илеткелчи деидегээн.

1968 чылда кадык камгалалыҥга 10558 мүн рубльди төлевилээн азы бо чылдың-биле деңнээрге, 3,5 хуу өзер. Келир чылын эмнелгелерде оруннар саны 135 немежир болгаи ниитизи-биле 3040 болур. Чаа төрүттүнгеи уругларга тыпсыр белекке 78,0 мүн рубльди чарыгларны кордүнген.

Келир чылда сошиал хандырылгага 487 мүн рубльди, оон ниитиилеи 264 мүн рубльди инвалидтер бажыңнарының хереглелиинге чарыгдаар кылдыр киирип турар. Сошиал хандырылга талазы-биле чарыгалдарның хемчээли чыл келген түдүмна көвүдеп турар. 1967 чылда 10 мүн хире кижи ай бүргүзүндә 100 мүн чыган рубль пенсиияны ап турар Оон аңгыда 4000 ажыг колхозчулар пенсия ап турар болгаш бо чылдың 9 айларында оларга 588 мүн рубльди тывыскан. Хей уругларлыг болгаш бөт 12 мүн иелерге 900 мүн хире рубльди төлөөн. Пенсияның ан эвээш дээн хемчээлиин көвүдеткеи-биле база пенсия алыр назы-харны кызырганы-биле холбаштыр 3500 колхозчунар, 1968 чылдың май 1-ден эгелеп пенсия алыр апаар.

Колхозтарның чамдык удуртукчулары ажыл стажының болгаи ажыл төлевириниҥ хемчээлиниҥ дугайында шын эвес документилерни тыпсыи турарының чылдагаанындаи пенсияны докладтарда частырыглар болуп турар таварылгаларны оратор айыткан. Чижээ, Өвүр районнуң «Коммунизмче оруу» колхозу 5537 рубльдин, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу 5986 рубльдин пенсия, пособиелии дургүдеи ханыкаар тывысканы илерээн.

1968 чылда эргелеп органнарының ажаал-тежээлиинге 1739 мүн рубльди корген, ол болза бюджеттиҥ бүгү чарыгалдарының чүгле 3,8 хуузу-лур. 1968 чылдың январь 1-ден эгелеп чаа кодээ Советтерии организастаар деп турары-биле холбаштыр эргелеп органнарының чарыгалдары биче немешкеи.

Оон дараазында илеткелчи районнарның болгаи Кызыл хоорайның бюджеттерии годаргай чугаалаан. Келир чылда районнарның болгаи Кызыл хоорайның бюджедин 27250,91 мүн рубльге, азы бо чылга үлүр 6.1 хуу өзүлделиг кылдыр төлевилээн.

1968 чылда күрүне бюджедии СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң, ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ сессиязының шиитпирлериие дүүштүр ажылдап кылган болгаш бистиҥ республиканың чечектелиишкинии, оон экономика болгаш культура амыдыралының өзүлделиин, улустуң чаагай амыдыралы чайгылыш чок бедидериниҥ дугайында партияның болгаи чазактың сагыш салыышкынының шиитпирлериие болур хөрээи эш Будегечиев илеткелиниҥ түүнелиииде чугаалаан.

„Бүгү-ниитиниҥ шериг хүлээлгезиниҥ дугайында" ССРЭ-ниҥ Хоойлузун күштүг болдурарының чурумунуң дугайында

ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуң Чарлыы

«Бүгү-ниитиниҥ шериг хүлээлгезиниҥ дугайында» ССРЭ-ниҥ Хоойлузун күштүг болдурарының чурумунуң дугайында ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ 1967 чылдың октябрьның 12-де Докладын ёзугаар ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуң докладчызы болза:

1. «Бүгү-ниитиниҥ шериг хүлээлгезиниҥ дугайында» ССРЭ-ниҥ Хоойлузунуң докладтакның шериглиг албанының хуусазыларынче ССРЭ-ниҥ Чепсектиг Күштерии шилчилдерии солдаттарга, матростарга, сержанттыларга болгаш старшиналарга хамаарыштыр 1968—1970 чылдарның дургүзүндә ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ бадылаан планын ёзугаар чорудар.

2. Бежээни болгаш бот-өөреилгелиг дээди өөреилге черлериге, азаранын филиалдарынга, факультеттериге, салбыраарынга база техниктиг дээди өөреилге черлери—заводтарга 1968 чылдың январь 1-ге чедир хүлээп алдынган, 27 харган улгатпаан назылыг студенттериниҥ ол өөреилге черлерии доозарынга чедир оларны шеригниҥ чиигине албанынга келдиреринии хуусазын соңгаарладырын хевээр арттырар.

3. Өөреилгезии үргүлчүлээри-биле келдиришкинге бадар хуусазын соңгаарлаткан келдиртикчилерге база ССРЭ-ниҥ Чепсектиг Күштеринге 1968 чылдың январь 1-ге чедир чүүл-бүрү чылгагаалаарының үламынаан келдиргээннерге хамаарыштыр «Бүгү-ниитиниҥ шериг хүлээлгезиниҥ дугайында» ССРЭ-ниҥ Хоойлузунуң 37-ги чүүлүн күштүг болдурар.

4. ССРЭ-ниҥ чазааның шиитпирии «Бүгү-ниитиниҥ шериг хүлээлгезиниҥ дугайында» ССРЭ-ниҥ Хоойлузу-биле дүүштүрерин ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиите дагаар.

ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың октябрь 24.

ӨӨРҮНЧҮГ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Улут-Хемге «Улут-Хая» совхозтуң Хендерге салбырының ажыл-ниичилериие ыбалейлиг чылдың күзүн онза өөрүнчүг болган. Салбыр төвү—Ак-Талда чаа магазин ажыглалга киирген. Шагаан-Арыгның СМУ түдүт черн дөрт аал ниити чурттаар бажыңның түүүн москаин, совхозка лучжаагаан. Салбырның түлүгжүлары 400 тонна тараа киирер скилаты удаваас

„Чыраа-Бажы“ совхозтуң тергииннери

Монгуш Олдар-оол совхозта алды ай назыныг бызаалар ажаап турар болгаш ол 97 бызаанық ажаалгазын эки тургузуп, хемчүктә оларның баш бүрүзүнүң немелде деңзизин 700—800 грамм чедирип турар.

Совхозтуң хөөчүн ажылачыларының бирээзи, эрбек дүшүттүң остүрүкчүзү Кууларның Маңзырыкчыны ында билбес кижи чон болгаш Төрээн чүртүмге өөң кылып берген ажылын үнелеп, Совет чазап ону «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаан.

Мал эмнелгезиниң талазы-биле өртүмек артемниг Бичe-Кара Дирчимаа бодунуң ажылынга кызыман болгаш чонуң хүндүткелин чедип алган, ол — кыштың улуг соогунда-даа, чайның изинде-даа малчынларга күзелдиг аалчы болуп чеде берген турар.

Кошкүнист нөшбайнөр Монгуш Эрес-оол бо чылын 650 ажыг гектар черниң тараазын ажааган болгаш механизатор-ларның аразында социалистиг чарыштың тиилеңчизи болган. Өөң үнелеригге ашының бүтүнитинии кылдыр нептередир талазы-биле совхозта ораалдашыышкынны кылып турар.

Рәйон Совединиң депутады Монгуш Өшкү-Саар совхозтуң мурнакчы саанчызы. Өөң боду эртиен тос айларның дургузунда бир инекке онаштыр 1874 кг сүттү саап ап, бодунуң алган хүлээлгезин ажыр күүседткен болгаш эш-өөрүнге үлегер-чижектиг.

Совхозтуң бир тергиин хөй-шузу Монгуш Сарчай-оол бо чылын чүс хойдан-на 115 хураганны ап, оларны бүрүнүбиле камгалап алган. Болдунуң ог-бүлези-биле кады 25 тонна сигенни белеткээн болгаш нагааларының септелгезин бүрүн кылып алган.

К. Элер-оолдуң фотолары.

Черле эки-дир

«Искра» колхозтуң МТМ девискээрниче кире бердинге. Чыскаал каан кожуг машиналарының кыдында бир механизатор трактор андазының аштап, чүлгөн тур. Оң ат-сывын Баазан Данзыр-оол дээр болду. Бир дугаар чыл трактористеп турар. Моон мурнунда ында белеткелиниге ажылдап турган. Балгазының механизация училищезин дооскан. Андазының дугуйларының аданда калбак ыштар салып каан. Андазының малгаш-довураан аштаан, дадара бөөр черлерин түскай чаштыкы-биле чаттап тур. Андазынар, илиирлер, харын-даа сеялкалар тарылга шөлдерине артып каар таварыгалар мооң мурааида бо-ла тургулаар чүве болгай. Энир чылын бо ажыл-агыйның бир сиген дырбаажы Берт-Арыг дужунга хаваа кыдынга дадарып чайлады. Бо чылын ажыл-агыйда техника кадагалалымың айтырыы черле эки тургустунган-дыр деп сеткил ханышкын-биле чугаалап болур. Баазан Данзыр-оолдуң андазының аңгыда үш андазының аштааш, чыскай тургузуп каан тур.

— Чер донуп турар апарган, андазын кирбес. Ынчангаш андазыннарны ажылдан үштүп турарынче бо — деп, МТМ эргелекчизи Ондар Чимбин таймылбрлады.— Андазынар септелгезин ноябрь айда доозар деп хүлээлгелиг-бис. Андымызында белеп техниканы бо-дур—дээш, чыскаал каан сеялкаларже айыттым. 17 сеялканың дөртү чаа, он үшүн белеп кылдыр септеп каан.

Ажыл-агыйның механизаторлары черле техникага каныг, машина-техниканың күжүн четчеш-биле ажылдаар хээш аажок кызар улуг. Оон бир тодаргай хереглээ болза, беш чыл бурунгаар колхоз бодунуң автомашиналарын эмгелээш, өскөртөн автотранспорт хелезилээринден ойталаан. Колхозтуң хөөчүн трактористеринiң бирээзи Сат Севек-Доржу Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Ол болза «Искраның» механизаторларынга улуг алдар. 10 чыл дургузунда комбайнга ажылдап келген Ооржак Дакай-оол ам үш сезон дургузунда комбайның капитан септелге чонка башкарып турар. Комбайнерлер Монгуш Кертии-оол биле Ондар Мандынаан ийи сезон дургузунда комбайнларның капитал-септелгеге кирбейн ажылдап келгеннер. Бо чылын чаа комбайн алган-Степан Күжүгет — колхозтуң хөөчүн комбайнера, техниката каныг кижи.

Эрткен кыжын колхозтуң механизаторлары артык кезектер сугар чыхыг склад кылып алырын шинтирлээннер. Оон ыяжын боттары кезип соорту, бруе ыядыр дээштү, склад тутка. Буе одалгалыг чыхыг склад ам белеп. Оларның үлегери-биле чудуктарны дөрт кырлыг кылдыр дандыргеш, бажың кызыр чорун колхозта калбарган.

Комбайнарның ременьнери, шлангалары, ыячырбелери дээш ышкаш адырын шыгжаар кезектерин шыгжаар складты база бүе-биле чылыдар. Даргаларар чер, электри болгаш тонарь цехтери база кыжын ажылдарынга таарымчалыг. Ам автомашиналар гаражының эжиктерин чаа эжиктер-биле созуп, чылыглаан турар.

Техниканың эдилелии болгаш кадагалалыы эжиидер талазы-биле колхозтуң инженери Ховалыг Ангыр-оолдуң розю биче эвес. Моон мурнунда «Чыраа-Бажы» совхозка МТМ эргелекчилеп тургаш, кижилер-биле ажылдап билир, организаторлук чорууп коргүскен. Бо колхозта 1964 чылдан бээр ажылдап турар. Техника септелгезин шын организастаар талазы-биле бодунуң билдинии коргузуп турар. Тракторлар септелгезиниң талазы-биле «Сельхозтехника» каттыжымышкынны-биле керээни чарып алган. Бо чылын Чаданаанын «Сельхозтехника» каттыжымышкынынга колхозтан 10 механизатор септелгеге киржиилер.

— Дүжүт ажаалдазымнан үнген комбайнларны күретандарт ёзугаар кадагалап шугумунда тургузуп эгелей бердинге — деп, комбайнын аштап үзүгүп турар комбайнерже айытпышаан, Ховалыг Ангыр-оол чугаалады. Шынап-ла дүжүт ажаалдазы доостур чедип турда, «хамчыкка» таварышкан комбайнарны хову турааанга тургузуп алган турган хереэ чүү боор, кадагалал шугумунга чүрүп ёзугаар тургузарын-ла чугула.

Техниканың кадагалалыы эжиидери дээрге-ле ону бүдүрүкчүлүг ажыгзаарының баштайгы чугула негелдези дээрзин «Искра» колхозтуң механизаторлары шын билип турааран.

С. ПАВУ.

Чөөн-Хөмчүк район.

Комсомолчулар юбилейге

Эрткен дыштанар хүнде Бии-Хем районда Чкаловка суурнуң чаа тудуп турар клубунуң чоогунга күшажылчы хайныышкынны корып болур турган. Ол болза, суурнуң комсомолчуларының организатааны восресник-тир.

Комсомолчу-аныяктар ол клубту Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл болур алдарлыг ооннүң байырлалының бетинде ажыглалга киирер деп шинтирлээннер. Фермаңың комсомолчулары ам 4 дыштанар хүннерде шефтеп турары ол. Оларны дуржулганыг тудугжу Оюн Тыртык-оол удуртуп турар. Ол комсомолчуларның күжүн шын таарыштыр хуваап, кижи бүрүзүн шыдаар, мергежилиг ажылдарынга киирип турар. Чамдыктарын довурак хоюдарынга, чамдыктарын элеэнэ дажыырынга, малганнаарынга дээш оон-даа ооскe.

Клубка шефтеп келген аныяктар конгуг хей-аът киришкин-биле ажылдап турааран. Чкаловканың ажылчын аныяктары боттарының дыштанар хүннерин ниитинге ажыктыг херээнге мынчаар берип турар. Чкаловка фермазының аныяктарының клубун байырлал бетинде ажыглалга киирер дээш улуг күзели боттанып.

В. МАРТЫЙ-ООЛ.

Дүвүрээзичниг медээлер

КЫШ БИСТИ КЭЭРГЕВЕС

Бистиң «Тере-Хөл» колхозтуң девискээринде башкы хар чаап келген. Бо дээрге кыштың шүүт кестүп келгени ол. Кыш мал ажылынга берге үе деп чүве билдингир болгай. Ындыг турбүже, колхозтуң баштаар черн болгаш түскай артемнитлер кыштуы «тоовайн» турарын малчынар кайгап турар бис.

Бисте байдал дүвүренчиг. Балыктыгаан муң ажыг баш хой, хураганны Шынаага кыштадыры-биле эккелген. Оларны үш кодан кылдыр үскеш, өштер Монге, Ажай-оол болгаш мендэ хүзөдип берген. Хой ажылынның бригадири ам Маннадан «кажа кыштаар бис?» деп айтырарывыска, «шинтпир үнээн, билбес мен» дээр. 414 баш кыс хураган хүлээп алган мен. Кыштаг чок. Кежиг-Аксы деп куруг чер айытхан. Анда кажаалы та кажан тудар чүве?

Чүгле хойжуларда эвес. Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазында кыштаглаашкынга белеткел база четпес. Ында инек, бызаа кажаалларының ниити ол-малгаш, кыры шаараш, ирик-биижи дүжүп бадып турар. Андыгаа чедир септевээн. Чазын-на түдүп өгленээн чаа кажаа ам-даа доозулбаан.

Колхозта мал ажылының түскай артемнитлери малчынар-биле тоолдуг ажылдавайн турар деп бодаар мен. Мал эмчизи, зоотехник аптер Буян биле Ланзыы олар колхозка келгенден бээр чыл чартыы ажаа бергеннер. Олар ажыгаа чедир малчынар-биле четче таныш авестер. Чижээ, мен шынааның арай ырак талазында чурттап турар мен. Чазын хар эрин турар үеде бо эштерни чаңгыс көргеп мен. Оон соонда корбээн мен. Мал ажылының түскай артемниглери малчын кижиге коштубес, та кажа, кандыг үеде ажылдап турар чүве ийик, билдинмес.

Кыш удур бистиң байдалывыс ыыдыг-дыр. Моон соңгаар чүү болурун билбес бис, кыш бисти кээргээр эвес. Колхозтуң баштаар черн кыштагларының айтырыын канчаар керүп турарын малчынарга чугаалап бөөрин күзеп турар бис.

Д. ЧАП,
мал хозтуң хойжузу.

• • •

Каа-Хем районуң «Кызыл тук» колхозунуң Бурен-Аксы сүт-бараан фермазында кыш дүжүп, ак харм кестүп, мал ажылы-биле доңнашкан улустуң бергедедип келген.

Ынчалзе-даа байдалды көргеш, кыштың канчал аскербейн турарын деп дорааи бодаттына бээр. Инек саар кажаалларның ниитии аштаар, чылыглаар, соңгаларны шилдээр, кажаалар чыындар сүт изидер черге одаар ыяш белеткээр, бызаа кажаларының ниитии аштаап, фугайлаар дээш, кылыр ажылдар-ла хөй. Боларны кажан кылып доозары билдинмес.

Инек саар даш кажаалның бир ораалынге эрткен кыжын бызаалар ажаан турган. Ол ораалдың бир ужунда сарыг-сүт хөөлбектели берген чылар. Ону аштап курлаар болза чогуур.

Ол даш кажаага эрткен кыжын улуг соок үеэнде саанчылар хөл хаптыг инек саан турган деп чугаалаашкын турар. Ам база ыыдыг болур болза канчаарын? Ыыдыг байладыг тургаш, сүт саалдазын көвүдедири, чаш бызааларны доруктурары берге.

Бодун дузалакчы малчын турган мен. Ам бо фермага саанчылаар мен. Ынчангаш фермаңың кышка белеткенимейн турарынга сагжыын аарый турар.

Г. ООРЖАК.

РЕДАКЦИЯДАН: Кызыл хөөрай Совединге хамаарыжыган «Тере-Хөл» колхозта Д. Чаптың, Каа-Хемде «Кызыл тук» колхозта Г. Ооржактың бо бижээни ышкаш ыыдыг дувүренчиг медээлер өскө-даа черлерден редакцияга кээп турар. Ылаңгыя бо үстүнде колхозтарда байдалы малчыннар боттары дувүреп бижип турар-дыр. Колхозтарның баштаар черлерн малчынарның бо хомудалдыг шүүтүлчүлеидери кандыг болганын, оон кандыг түңнел үндүрүп, кемнер алганын бистиң солуунну канчылаттар номчукчуларга дыңнадыр болза чогуур.

Мурнуу Вьетнамда митинг

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Мурнуу-вьетнам комитединиң инициативазын ёзугаар массалыг митинг Сайгон-Зядинь районга болган. Ол митингниң киржикчилери Вьетнамда АКШ-тың агрессечи дайынынга удур америк улустуң демиселиниге болгаш вьетнам-биле делегейниң эпсеткил каттыштырылгазының хүүнүге байыр чедирген. Ол дугайын ВИА агентилел Хоставга агентилелдиң дыңнадымын барымдаалаш, дамчыдып турар.

Америк улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Мурнуу-вьетнам комитединиң чиигине секретары Чмонг Тхи Хуэ митингге чүве чугаалаан, америк интеллигенциягa, чогаалчыларга, артистерге, чүдүлгедиг кижилерге, студентилерге болгаш херээженнерге, Вьетнамда америк чазактың кеминг дайынынга удур демиселди чорудуп турар бүгү кижилерге байырны дамчыдып. АКШ-та чыскаалдарның киржикчилерииге удур америк чазактың дерзин үүлгедиглерин шинтирлиг буруу шаңкан.

Вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү-биле холбаштыр вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазы дээш бүгү делегейниң улустарынга өөрүн четтирипшкинии ол илергейлээн.

Бижик билбес чорук-биле демисел

БРАЗЗАВИЛЬ. Конго Республиканың (Браззавиль) чазаа улуг назылыг чонунуң бижик билбес чоруу-биле демиселдиң ийи чыл планын ёзугаар чурттуң бүтү девискээринге 40.000 конгочуларны бижикке өөредирин айтып турар.

Республиканың бүтү районнарында доктаамал ажылдаар «бижик билбес чорук-биле демиселдиң национал төптерин» тургускан. Национал өөредилгениң министерствозу конго школаларның болуп башкыларын ол төптерже чоруткан.

Наймыслада улуг назылыг чонунуң бижик билбес чоруу-биле демисел онза чедишкинниг калбарып турар. (СЭТА).

Президент Джонсоннуң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хөй американнар АКШ-тың Вьетнамда политиказынга хаяа дүвүреп, ону удуртулга боллуларынга күзел чок турзажок, АКШ-тың чаза Вьетнамда амгы дайын утланышкынын үргүлүлээр бодап турар. Садыг будүрүлегелериниң контора болгаш техниктиг албан-хаакчыларының делегей федерациязының конференциязынга чүве чугаалап тургаш, президент Джонсоннуң медеглээнии: Каттышкан Штаттар Вьетнамда бодунуң сорулгаларын боттандырар дээш демисежирин үргүлчүлээр. АКШ Вьетнамны «агрессиядан» камгалап турар дээр чүвезинин дугайында бодунуң мурнуудагы бадыткаашкынын ол мооң-биле кады база катап чулчураан болгаш АКШ-тың чаза «Вьетнамга тайбыңны болдунар-да арга-биле дилеп тывары ораалдажып турааро» деп бүзүредип турган.

Ю.ПИ агентилел президентиниң бо чугаазын Вьетнамда дайынны калбартырының политиказын сонсадыр дугайында негелдеге чаазактың хөрмыы кыдыр айтып турар. Дайынга удур ам улуг чыскаал америк пайысхылга октябрь 21-22-де болган. Оон киржикчилерн дайынны калбартырының политиказын сонсадырын негээн.

Премьер-министрнин медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Лесотода полицейжи күштерниң санын көвүдеткени-биле холбашкан чарыгдалдарны дугаары-биле 50 мун ранд (25 мун фунт стерлинг) чээлиин Мурнуу-Африка Республиканың чаза Лесотого тывыскан дээрзин Лесотонуң премьер-министри Леабуа Джонатан медеглээн.

Лесотонуң полицейжи күштерин тургузарынга Мурнуу-Африка Республиканың киржилгези болза, ол аныяк африка чурт-биле Форстерниң расисчи ёзу-чурумунуң аразында харылзаалариың калбарган дугайын хереглеп турар.

Мурнуу Африканың расисчилери-биле Лесотонуң харылзаалары быжыглаарыиче премьер-министр Леабуа Джонатанның утландырган политиказын ооске-даа африка чурттарның хөй-ниитизи шыгыы шүгүмүлеп турар.

Интервентилерниң чаа отряды

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Океан ыдында интервентилерниң 3.600 солдаттар санныг чаа отрядтары мурнуу-вьетнам эриктe дүжүртүнгеп. 198-ки чадаг шериг бригадазында бактаазаан бо отряд чоокта чаа тургустунган болгаш Мурнуу Вьетнамның соңгу можуларында аар тулчуушкуннарыны чорудуп турар америк дивизаниың составынга каттыжып кирер деп турар.

Бригаданы бо чылдың майда тургускан болгаш «форт худ» дээр лагерьге (Техас штат) белеткелди эртикеп.

Кыдатта болуушкуннар

Пекиниың солуннары албаны төлээлериниң КУР-га кылган аян-чоруунун дугайында дыңнадыгны парлап үндүргеп. Төлээлериң Мехмет Шеху баштап чораан. Ол документиде эгезинден төнчүзүнге чедир калчаалыг антисоветчи чүүдер сиңиккен. Кыдатка албаны төлээлериниң чорун тургааны-биле холбаштырган хуралдарга, митингилерге болгаш хүлээп алышкынарга төнчүчок үш-үдүрүм чулчуруушкуннар-биле бир дөмей, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг аажок-даа чуртталы, СЭКП-ниң, коммунистиг болгаш ажыктың эске-даа партияларының күүндүрен чүүдер ол дыңнадыгда долган.

Антисоветчи калчаараашкынының ол чаа кедерээшкининиң база бир чылдагаанны болза, соңсавайн турар иштики демиселден, «культура революциязы» дээр чүвезинин үржүүнда кодээ ажыл-агыйда болгаш үлетүүрде тургустунуп келген улуг бергелерден кыдат улустуң кичээнгейин чардыктырар хээн Мао Цзэ-дуниуң болүүнүң ораалдажышкынны болуру чугаанат чок.

«Маонуң идеяларының ачызында» Кыдатка иүскү эки хүжүттү остүрген деп, кыдат парлалга мырынай чоокта чаа бүзүредип турган. Ам солуннар дүжүттү ажаап алыр болгаш күүнге белеткелдери дээш ажаок сестир чорукту илергейлеп турар материалларны парлап эгелээн. Юньнань шериг округунуң командылал черинин далаштыг айтымышкын бижинн «Юньнань жибао» солуи парлап үндүрген. «Ажылды катташ чоруруунче массаларны мадлап, чөпсекти ажылгаар демиселди күүнүп, контрреволюстуг экономиканы боттандырып үндүртүлерни чыныын болгаш күүнге белеткелдерин үзүп турар» «аңгы дайынарынга» удур демиселди коп сорулга кылдыр ол айтымышкынга салган. Дүжүт ажаан алыр кампанияже Пекиниден 200 мун башкыларны, студентилерни болгаш школачыларны чорутканы-биле холбаштыр «Бэйдэнн жибао» солуниуң демиселээни: Маонуң идеяларын пропагандалаары, «этонам-биле демисежирии», «будүрүлгени болгаш күүнге садыл алышкынарын сандаралын турар» дайынарын илередирн оларның сорулгазы болур.

Хунвэйбиннериниң хоорайлардан кодээже сөктүп чоруурун коруи-чурум чок чоруктарны күштелдиреринге чедирбезин дээш тускай хемчегдерни ап турар Ажаап алышкынче чорудар аныяктар отрядтарын хунвэйбиннер организациялыларга оларның бактаап турар, турбазывдан хамаарыкка чонка факультеттер болгаш школалар аайы-биле тургузуп турар. Ол отрядтарны шериг кижилер баштаан. Пекиниден аныяктар отрядтарын чорудар үезинде коруи-чурумну шериг кезектери хандыр-ган турар. Чамдык можулар солуннары «хоорай аныяктарын подээже чорудуп турары»-биле холбаштыр дүвүреишии бижин турары харантерлиг. «Шаньси жибао» солуи хүжүт ажаан алышкынының үезинде хунвэйбиннериниң ноябрь айда Пекинге келгеи «Маонуң капиталистиг оруи-биле бар чоруур хайынары болур» удуртукчу аажылдакчыларны сылба берипгер деп чоокта чаа кыйгырыын солуи ам кээп удуртукчу албан-дужаалдарга ол аажылдакчыларны катап киирер деп сүмелеп турары ол дугайында тодаргай херечи болур.

Ындыг болза-даа «культура революциязының» удуртукчуларының кадрларга хамаарыштыр мурнуларгы туруштарындан бо аткаарлаашкыны чүгле будүрүлге организацияларынга хамаарыжып турар. Мао Цзэ-дуниуң авантюристиг политиказы-биле чөпшээрешпес удуртукчу, партийжи кадрларга хамаарыштыр кара туразында ажылдаашкын улам кедереп турар. «Женьминь жибао» солуи түскай сорулгалыг чүүлүү парлап үндүрүп, ККП ТК-ның Политбюроузуиуң кежигүнү Пэи Чжэньни база катап шүүлдеп, ону «Мао Цзэ-дуниуң идеяларының эң улуг ескерлякчизи» деп адап турар. ККП ТК-ның Мурнуу бюроузуиуң биотн секретары турган Тао Чжу, ККП-ниң Ганьсу можу комитединиң биогн секретары турган Ван Фэи, ККП-ниң Пэйлинь можу комитединиң биотн секретары Чжао Линь, ККП ТК-ның Соңгу-Чөөн бюроузуиуң секретары Ма Мин-фэи, ККП ТК-ның кежигүнүнче кандидат Тао Лучжь оларга болгаш партияның ескедае кескү ажылдакчыларынга удур калчаалыг шүүдээшкиннер можулар солуннарында долган. Партия ажылдакчыларын «шүүгүмчүзээр болгаш оларның ат-алдарын бужартазыр» талазы-биле бо чаа компанияны «төп черния айтымышкынының», шлаовыларга. Мао Цзэ-дуниуң болгаш «культура революциязының» херектериниң талазы-биле болуктуг айтымышкыны ёзугаар эгелээн дээрзин солуннар ажыы-биле бижип турар.

(СЭТА).

Шын орукче кирзин

Бо чылдың сентябрь 24-те үнген «Шында». «Шынгыы айтырыын» деп эгелиг материалды номчаан, кижинин бодалынга мындыг чүүлдер кирер-дир. Совет ие О. Даларга ог-бүлезиин хүндүлевес, арагалаар, чер кезип чоруурун номчаан, оон урутларын чайгаар-ла кээргеп, ава деп ат эглээн О. Даларның чуруы-сагыыга чогун кижи кайгаар.

Ог-бүлеге бот-боттарын хүндүлежирин, уругларын кижизидерин коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнде бижээн. Хөй уруглардыг келерге пособие акшаны күрүеден тыпсып турар. Оң акшаны чамдык эштер арагага чарыгдап, ажы-төлүн кижизидеринче сагыш салбас. үстүнде ады үнген ие дег, болгулаары чөрге шын эвес. Чаигыс ог-бүледе чурттап турар болганда, ог-бүленин кежигүннери бот-боттарын хүндүлежир, ажыл-ижин үлежир, бир демниг болуру чугула. Эш Даларга хамаарыштыр ындыг байдалдын чон болганы хомудавчыгдыр. Ынчалза-даа ук ие бо бүгүшү эде көргеш, шын орукче кирерине бүзүрээр ужурлуг бис.

М. САЛЧАК,
башкы.

Бай-Тайга район.

Комсомолчу кыс малга чем белеткээриниң, дужүт ажаалдазының үезинде ескелерден дудак чок, ярестиг ажылдаан. Иштиг-түүк кампания үезинде Саая чүнү-даа кылыр. Бир ээрге төп шаңче тараа-даа сөөртүп бар чыдар, чамдыкта ындай-бээр ажылчыннар-даа дажыглаан турар. Кандыг-даа ажыл дагаыы каарга шалыныкын нүүсеэир боорта, кижилер ону магадаар.

М. ДЫЛАЙ.

Барлыг-Хөмчүк район.

• • •

3. КЫЗЫМАК КИЖИ

Улуг байырлалга күш-ажылчы белеткеринг ужуражып турар кижилер бисте эмтежок. Оларның бирээзи — «Кара-Хөл» колхозтуң чолаачызы Х. Маадыр-оол. Оон намдары бодүүв. Колхоз чаа тургустунуп турда, чолаачы кадрлар херек апарган. Аныяк оол чогуур курстарны ооренип эрткеш, оон бээр амга чедир төрээн черинде ажылдап турар.

Кадыр-берт черлерге машина башкарары берге-ле. Арга-дужуулга, хынамчалыг болгаш дидим чорук херек. Маадыр-оол малга чем белеткээриниге база ооске-даа ажыл-агыйжы айтырыларны шинтирлээриниге идепкейлиг киржии келген.

Я. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

Шын орукче кирзин

Бо чылдың сентябрь 24-те үнген «Шында». «Шынгыы айтырыын» деп эгелиг материалды номчаан, кижинин бодалынга мындыг чүүлдер кирер-дир. Совет ие О. Даларга ог-бүлезиин хүндүлевес, арагалаар, чер кезип чоруурун номчаан, оон урутларын чайгаар-ла кээргеп, ава деп ат эглээн О. Даларның чуруы-сагыыга чогун кижи кайгаар.

Ог-бүлеге бот-боттарын хүндүлежирин, уругларын кижизидерин коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнде бижээн. Хөй уруглардыг келерге пособие акшаны күрүеден тыпсып турар. Оң акшаны чамдык эштер арагага чарыгдап, ажы-төлүн кижизидеринче сагыш салбас. үстүнде ады үнген ие дег, болгулаары чөрге шын эвес. Чаигыс ог-бүледе чурттап турар болганда, ог-бүленин кежигүннери бот-боттарын хүндүлежир, ажыл-ижин үлежир, бир демниг болуру чугула. Эш Даларга хамаарыштыр ындыг байдалдын чон болганы хомудавчыгдыр. Ынчалза-даа ук ие бо бүгүшү эде көргеш, шын орукче кирерине бүзүрээр ужурлуг бис.

М. САЛЧАК,
башкы.

Бай-Тайга район.

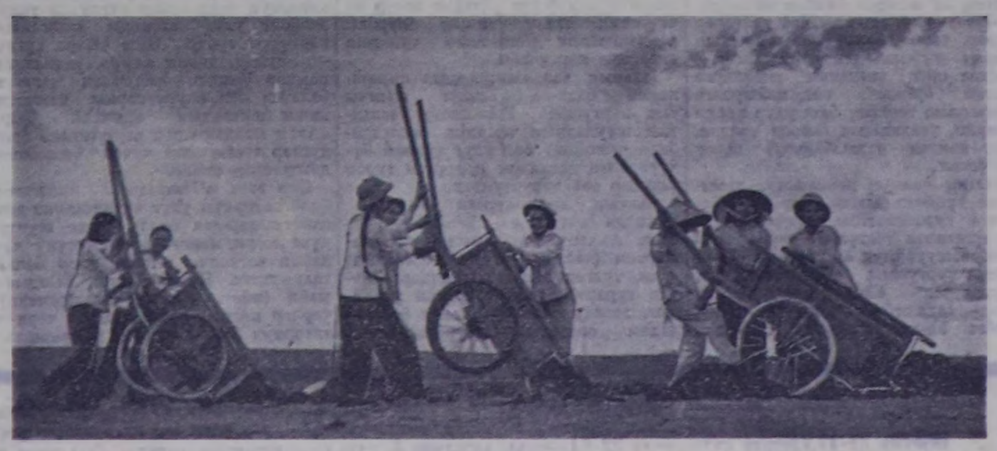

ВЬЕТНАМНЫҢ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКАЗЫ. Тханьхоа можуда эки-турачыларың аныяктар бригадазы бомбалаашкын үезинде үрелген оруктарны катап ныыр ажылда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

1967 ч. Октябрь 26.
ШЫН
3-КУ АРЫН

1913—1966

Бистиң чурттуң улус ашыл-агыйының чедишкиннериниң Москва хоорайда делегелгезинде 26 павильон бар. Олардың биргезин «Чер ажылы» деп адаан болгаш бешен совет чылдарның дургузунда бистиң чурттуң чер ажылының эртнен ёруун ында наргускан. Оң чанында, делегелгенің девисизәринде 11 га шеә бар. Кедээ ашыл-агый культураларының бедии дүжүдүн өстүрериниң депшигелиг аргаларын болгаш оларның дээре сорттарын ында өстүрүп, наргузуп турар.

Солун деңнелгелер

Бистиң делгем, улуг Төрээн чуртувустуң буянк бүргүзүнден база даштыны хей-хей чурттардан келген кижилер оң делгелгени корүп турар. Тывадан база хей-хей кижилер аңаа чыл бүрүде барып, чуртунуң эртнен ёруунуң, хөгүнүзевиниң дугайында хей солун чүүлдерни билип ап, мурнакчы дүрүлгээни өөренип алгаш, ашылынга ашыглап турар.

Бистиң чурттуң чер ашылы улуг болгаш берге ёруктуу эртнен. Ол дугайым дараазында деңнелгелер көнчүг тода наргузер. 1913 чыл-биле деңнээрге, тарыга шеәу ам 1,7 катап калбарган. Кедээ ашыл-агый продукциязын бүдүрери чыл келген тудум көвүдеп ёрар. 1913 чылда чуртка 86,5 миллион тонна тараа ажаап алдынган болза, 1966 чылда 170,8 миллион тонна тараамы ажаап алган. Хевеңниң ниити бүдүрүлгези революция мурнунда турганындан барын тос катап көвүдээн, 6 миллион тонна четкен.

Россияга революция мурнунда чүгле 10 дүрүлгэ станциязы, 13 шенелде шеәу, ийи лаборатория, үрезим хынаар ийи станциялар бар турган болза, ам кедээ ашыл-агыйның эртем-шинчилел четкизинде 178 институт, дүрүлгэ болгаш селекция ашылының 479 станциязы, 1310 шенелде шеәу бар. Чуртта кедээ ашыл-агый талазы-биле 98 дээди өөредилге черн бар. Дүрүлгэ ашылын нүрүнениң сорт шенээр 1650 участогу чорудуп турар.

Чурттуң кедээ ашыл-агыйының шинчилел ашылдарының болгаш кедээ ашыл-агый бүдүрүгезин эртеминг үндезинге чорударының талазы-биле ашылды чорудуп турар. 1929 чылда тургустунган кедээ ашыл-агый эртеминериниң Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязы амгы үеде башкарычы 20 эртем-шинчилел институдун хаара тудуп турар. ССРЭ-ниң янзы-бүрү бойдус-экономиктиг зоналарынга тарып өстүрериңге тараа культураларының 443, кукурузаның 100 ажыг, тараа-бөөдәйларның — 116 ажыг, крупа (коже тараа) культураларының 107 ажыг сорттарын болгаш өске-даа культураларның сорттарын райончутнаан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында чурттуң чер ажылынга органнитиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары көвүдээн. Бо талазы-биле туноват үлетпүр тургустунган, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери 1913 чылда 0,18 миллион тонна турган болза, 1966 чылда 33 миллион тонна четкен. Чер ажылын химиндер талазы-биле чугула хемчег 1964 чылда нүрүненің чагыс аай агрохимия албаның тургускаңы, чурттуң ажыл-агыйларымга чемишчидилгелер ажыглалын эртеминг үндезинге чорударын чүрүмчүдүп турары болуур. Чурттуң зоналарының аайы-биле 195 агрохимия лабораториязы амгы үеде ажылдап турар.

(«Чер ажылы» деп журналдан).

Кызыл чаагайжып турар

Россия Федерациязының эң аныяк автономнуг республиказы—Тываның пайтыслалы—Кызыл Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда танытпышаан кызыдыр чартынган. Кызамчылар чылдың-на он-он аза шитпи чурттаар, чаагайжыткан чаа хей бажыңнарны ап турар. Совет Тываның чечектелип турар аныяк пайтыслалының келир үеде перспективалары оон-даа магадыг.

ЧУРУКТА: Кызылдың 24-нү кварталы.

Фото И. МИЛОНОВТУҢ.

Информация * Информация * Информация

ҮЖЕН ХАРЛЫГ ТЫВА ЭРТЕМДЕН

Каш-ла хонук бурунгаар Ленинград хоорайга Калинооп Сереевич Күжүгет геология-минералогия эртемнериниң кандидады деп эртем адын чедип алган. Ол ам он өөртку тыва эртемден болуп турар.

Бистиң корр.

ДЭЭДИ ЭРТЕМ ДЭЭШ

Бо хүннерде Кызылда башкы институдунуң бот-өөредилгелиг студентилери күрүне экзаменнерин дүжаап турар. Дыртеб Хертек, Татьяна Монгуш, Ширинднви Салчак, Алефтина Доржу, Светлана Серенна оларның экзаменнерге харыларын күрүне комиссиязы эки деп денделээн. Экзаменнер октябрь 30-де доостур.

О. НАМЧЫЛАК.

АҢЧЫЛАР АЪТТАНЫПКАН

Барыын-Хемчик районнуң 75 аңчылары ирак-узак тайгаларже бишкээри-биле аъттаныпкан. Олардың арасында сургалыг аңчылар Сендажы Саая, Мээдыр-оол Монгуш, Демир-оол Күжүгет, Ажыкай Ооржак болгаш өскелер-даа бар.

М. ДЫЛАЯ.

Ужуражыышкын

Чыраа-Бажы суурунуң Культура бажыңынга Тываның чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің даргазы О. К. Сагаа-оол, Тываның ном үндүрер черинин директору С. С. Сүрүң-оол олар-биле суурунуң чурттакчыларының ужуражыышкыны болган.

Хоочун чогаалчылар Тыва чогаалчыларның болгаш ном үндүрер черинің Октябрьның 50 чыл болур онаага кандыг сөңнөр-биле ужуражып турарын чыылганнарга дыңнатканнар. Ужуражыышкынга ында ортумак школаның башкыны Монгуш Октябрь, 10 класстың өөренчизи Светлана Куулар болгаш өскелер-даа саналберип, тыва чогаалчыларга чедишкиннерин күзевишаан, боттарының чагыларын бергеннер.

Б. САРЫГЛАР.

Шак-ла ындыг ужуражыышкынны ол чогаалчылар Сут-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери-биле база арттырган.

О. БОРАШ.

Хостуг шакта

Москва хемниң чоогунда Горький аттыг паркта бот-тывыгыр чурукчуларның делгелгезин ажыттынган. Москвачылар боттарының хостуг шактарында ону улуг совнуургал-биле көрүп турар.

Делгелгенин киржиччилериниң арасында Тыва АССР-ниң төлээлекчилери база бар. Бот-тывыгыр чурукчу В. Тас-оол, башкы О. Чыдым, АТА ажылчыны В. Жиров, Кызылдың башкы учаскузинде чурулга башкыны А. Спрытин олар бар.

В. ПОКРОВСКИЙ.

ТУРИСТЕР БААЗАЗЫНДА

Тожуда Өдүтен тайгазының эдээ Азас хөлдүң кыдымында туристер баазазын бо чылдың июльда ажыткан. Анаа бирги болгаш ийнги сезонда 108 кижи путёвалбиле дыштанган.

Ол баазага келген кижилерниң ниити саны 270 ашкан. Республиканың районнарындан келгеннерден аңчыда Москвадан, Харьковтуң, Киевтин, Караганданың, Новосибирскининң болгаш өске-даа хоорайларның чурттакчылары келген.

Т. ЧАТ.

Чаржып турар кожавыста

ИЙИ ПЛАН

Бистиң социалистиг чарыштың кожавыс болур Хакас автономнуг областың тараажылары бо ийи-лейиниг чылда чаагай дүжүттү өстүрүп ап, Красноярск крайда кескү черни эөлеп турар. Областың совхозтары, колхозтары дүжүт ажаап алымнарының бо хүнерде доозуп, Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кыдыр бүрүне шыгжамырынга ийи планнан эвээш эвес тараамы урар хөн социалистиг хүнөөлгенің күүседир деэш шинтпирлиг демиселдиң чорудуп турарлар.

Бо сорулганы шинтпирлээринче ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртеминиглер, партия, профсоюзтан болгаш комсомол организациялары, колхозчин бүгү ажыл-ишчилери бар-да күжениишкиннерни салып турар деп. Хакасиянын сөлүнүнары бижип турар.

Совет күрүненің чартын чүс чыл болган аларын ийи-лейиниг төлептиг ужуражыр деэш чарыштың мурнуку одуругунга Алтай районнуң чер ажылдакчылары төрүп турар. Алтайның тараажылары күрүнеге 36 муң тонна тараамы сакпан болгаш планның үш катап ажыр күүсеткен. Ам оон кырынга база йир планны күүсеңир деэш районнуң совхозтары, колхозтары, партия организациялары бүгү хемчегнерни ап турар.

Бейск районнуң кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери 50 муң тонна тараамы күрүне шыгжамырынга урарын чедип алган. Ында ажаап алымшкынга агаар-бойдус бергедээшкиннерни таварыштырга-дээ, ажылдың организастыы, оперативтиг аңаа алдырбайн барган. Районда Ново-Енисейск совхозтуң коллективи күрүнеге тараа садар хүлээлгезин 140 хуу күүсеткен, бир дүтаарында рапорттаан.

Хакасиянын шөлүнде ажаап алымшкынның мурнакчыларының арасында «Москова» совхозтуң комбайнери Константин Кожуховский «ЖВН-10» деп жатка-биле 900 гектар ажыг черниң тараазын кескен. Ол-да совхозтуң комбайнери Анатолий Приенко база ынгыг жатка-биле 800 ажыг гектар черниң тараазын кескен.

АВТОМОБИЛЬ БҮРҮЗҮ — БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЖЕ

Абаканның № 1200 автоколонназының чолаачылары, септекчилери, инженер-техниктиг ажыл-ажакчылары планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг берииккининиң чаа системазынче шилчиринин белеткелин барык ийи чыл иштинде чорудуп белеп. Орулгалыг болурунун курлавырларын шинтээдин алырынче ында кичээнгейни салган.

Хамыктың мурнунда ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның экономиктиг билиин бедидери чугула турган. Ол сорулга-биле түскай лекцияларны, беседаларны болгаш болгүмнерге кичээлдерни чорутқан. Ажыл-агыйны чорударының чаа системазынче шилчээн будурулгелериниң ажылының дүржүлгазын өөренип көрген чорук коллективке улуг ажыктыг болган.

Чагыйчыларның негелделерин бирдең бирге тошка өөренип көргени-биле автомашиналарның ажык чок маңнаарын эң кыдыкы хемчээлдинге чедир кызырган. Автоколоннада кывар-чаар материалларның чарыгалыкка шыгыы учёттү тургускан. Ол сорулга-биле бензин, шин, электроонергия болгаш өске-даа түүлдериниң ахыглалын контрольдаар түскай техниктиг комиссияны бүдүрүлгеге тургускан.

Коллективтин бүгү отрядтарынга болгаш автосептелге мастерскаларынга бот-орулга-чарылгаж болурунун бүгү эргежок чугула түүлдерин 1966 чылдың декабрьга белеткеп алган. Бо чылдың апрельде немелде белеткелди чорутқан соонда, автоколонна бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Ол чорук коллективке чүнү бергенил?

Автоколонна бодунун ажылын дыка эжиктиккин баштайгы түнелдер коргускен. Чолаачылар ажылдың ус-шагын ажок үнелээр, автомашиналарны эки ажыглаарын ораалдажыр апарган.

Юбилейинг чылдың өртнен сес айларында коллектив бот-орулга-чарылганы шинээдип алган, планнан ажыр 700 муң рубльди берген.

СОЛУН КЕЖЭЭ

«Сут-Хөл» совхозтуң төвү Сут-Аксы суурга «Күш-ажылчы херээженнер» деп кежээни ында херээженнер төвүлелиниң инициативазы-биле эртингирген. Кежээни суурнуң маадыр кежериниге, күш-ажылчы херээженнерниг бараалгаткан. Анаа суурнуң хей-хей турттакчыларының чыыткан. Маңаа аъш-чемнерни, холбиле аргаан, дараан түүлдерни делгээн турган. Сурыглар Өшеттейниң даараан национал тону, Мария Ларионның, Капитолина Здулинаның, Серемаа Дегенин, Ховалыг Бичинейниң бедеткээн чамнери көрүкчүлерниң бедик үнезелдэн алганнар.

Кежээниң киржиччилериниң кичээнгейин «Күш-ажылчы херээженнер», «Октябрь болгаш Тыва» деп чурук-монтажтар хаара тускан.

Дыка хей херээженнер Хүндүлел бижиктер-биле, өртектиг барманнар-биле шаңнатканнар.

Кежээ солун концерт-биле доозулган.

О. БОРАШ.

Аъргаже селгүүстээшнин. П. ГОЛЬЦОВТУҢ фотоэтюду.

МЕРГЕЖИЛЧЕ УЛАМ ЫҢАЙ БАЗЫМ

Шүлүкчүнүң эртнен оруу, салымчаланының сайзыралы, сагыш-сеткилиниң күзел-бодалының эң өндүрүү, ооң чогаалдарындан көстүр. Ындыг чоруктуң бир тодаргай чижээл «Чалгыным» деп вомдан көрүп болур.

Чогаалдарының чаа вомун М. Кенин-Лопсаның «Чалгыным» деп адын алганы аңаа эвес, символиктиг утказыг. Ол атта Октябрьның ачызында арат кижиниң эртем, культурадың бедиивче үнүүнү, салым-чаяаны сайзырап, сагыш-бодалы чалгынаның келгенин киргген. Оон мында ол болза авторуң беш дугаар(!) боорда. Октябрьның бежен чыл ооңда үүнүн келген ному болур. База «Чалгынымда» авторуң чогаалчылар деп хүндүүлүг кижилериниң покпазынга кирип алгаш, чаорби беш чыл иштинде улустуң сагыш-сеткилиниң «ханы шыгжамырыче» «аян-чорук» кылып келгенин бүдүү демдеглээнин номчукчулар шагда-за эскерип каан боор. (Шынаа-ла бирги чогаалын автор 1942 чылда бижээн-не болгай!). Бо бодалды номда дөртеп, бежен чылдарда бижиттингилээп, парлаттынмайн чораан шүүлүктерин киргген база бадыткап турар.

«Чалгынымның» авторун, кол нургулайында лириктиг шүлүкчү деп билир бис. Чаа чогаалдар лириктиг маадырының (сөстүң кызыы утказы-биле) чонунга, өөрүнге, төрээн черн Хөндергейниңден эгелээш, Ленинниң хоорайы чедир делгем улуг Төрээн чуртунга, партинга бердингенин илередип турар.

Чонның шынчы оглу болуп, больше-виктерниң кызыл тугун бедик тударынга төлептиг болуурда, эртем-билигин ханы шингээдири чугула деп, авторуң бир кол бодал чоруур бодалы мындыг. Ону «Чалгынның даңгыраа» деп, бодунуң өөрүнге тураскаатқан болза-даа, бөгүнгү аныяк өскенге кыйгырыг, сүме кыдыг дыңнаалар шүлүүнде илередикен.

«Чалгынның даңгыраа» база бир талаалыг. Ол лириктиг маадырның намдарынның эгезин кыдыр биллиндирир. Ынчаарга «Ленинге йөрээткен мен», «Көкшам» деп шүлүктер ооң уламчызы кыдыр номчуттунар.

Шушь деп суурже
шолуттурбеш,
Тывазарның
Сурваан дыңнаан,
Кээрген көргем орус кижи
Эртемнериниң далаймыче
мени үдээн,
Эки сеткиш, хей-аът кирдин! —

деп улуг Ленинниң ачызында, эртеминиң оруун тыпкының лириктиг маадыр чоргаар чугаалап турар.

«Чалгынымда» М. Кенин-Лопсаң ол улуг темаларын база-ла стегерип» эрткен. Эң ылаңгыя «Чоргаарлым» деп шүлүүнде улуг найыралды шынаа-ла чоргаарлаңган үнбиле тоожуп турар:

Каң дег бижиг найыралды
төрөөн адам,
орус акым
Кадыг-дошкун тулчуушкунуң
чалбыжыжынга
дүжаалаанынар.
Аҥыл-ишке
шүүлүп турар мөге күжүм
сүлде дөзү
Акым сенден дамчып келген
төрелдешкен.
Чоргаараар мен!

Бо одуругларда-даа, база эрги-даа шүлүктериниң чогаалчы орус улустуң «улуг акым», «акым сен», «орук айтыкчызы», «өнерелдиг орус улус» кыдыр чуруп турар. Орус улустуң тывааларга кылган буянын чогаалчы мынчаар, эргим овур хевирлер-биле чуруп чоруур.

Үстүнде киргеп дөрт одуруг, чогаалчының бодалын мөөнөөп, кыска кылдыр илередириниң талазы-биле мергежилиниң өскенинин херечизи. Шынаа-ла, одуругларның «чүктээнин» утка улуг, ону илереткени (болуушкуннарның адын адаазаа-даа болза) тода билдингир, ёзулуг шүүлүк деп чүве бо-дур деп, чугаалаңырыпче кижинин албадаптар. Мындыг шүүлүктер номда хөй.

Бөгүнги бистиң амыдыралывыс шаңкын хем дег, Улуг-Хем ышкаш нүүлүг сайзырап, «үнүн солуп» турар тыва кижинин бодал-сагыжы хүн түдүм-на бедип, ужугуп олурар деп бодалды М. Кенин-Лопсаң «Чалгынымда» деп шүүлүүнде философчу аян-биле онаа илереткенин сеткил таалап номчуур бис:

Даады черге чоруур мен деп,
Төвен бодап чораан-дыр мен.
Даглар, булут кырын харап,
Дээрге база чоруур болдум.
Шары мунуп чораан болдум
Самолёттуг ужуп чор мен..

Лириктиг маадырның мининишкинин элдепсинген аян-биле, бодалды национал овур-хевир-биле дамчытканындан шүлүк дээштиг боон турар.

Ынчаарга «Отлумга» деп шүлүктүн:

Октаргайже чорук кылыр
Орун берге, ыорүүн ал — деп одурулары үстүнде кинргеннинге шүлүк-биле аянаш болгаш ооң логикалыг уламчызы боон, бөгүнгү тыва кижинин тоолдаан эвес, хүн бүрү күзелин илереткени-биле амыдыралчы кылдыр дыңнаалыр.

Тываларның чоокку, революсчу төөгүзүн чогаалчы шинчилеңнээн, ону улуг дөстерден үнген дамылдар кылдыр көрүп, чечен овур-хевирлер-биле чуругулаан. Бистиң достагарыс дээш демисежип чораан И. Сафьяновтуң революсну боон өзүп келгенин, демиселге эртнен амыдыралын моңгежиткен, «Сафьянов саналдап тур» деп баллада, Ю. Кюзегештиң ол жаңрга бижээн чогаалдары-биле чергелештир, чаа делгереп олурар тыва баллада жаңрының дыңзыг чогаалы деп санаттынар.

Ында орус кижинин тываларга кылган буянын, ооң найыралга шынчызын, төөгүнү баш удур көрүп билирин, угаанныын («моол чоңдан, совет чоңдан чарылбадар») автор көргускен.

Бистиң чонның революстуг демиселин түңнээн, ыдык чер Сут-Бажынга турасказатқан шүлүүнде автор ынчаарга төөгүзүн овур-хевир-биле тоожуурунуң аргалары хөй деп чүвени көргускен. «Чурттагламның судалы сен», «Эки хүүм эгезин сен», «ада-өгбем алдары сен», «Өлбес адым өндүр-дээ сен» деп кеңдүрүлгенин алгаан, мактаан чогаалдар хөй. Ынчаарга «Аван маадыр» олардан аваларның эрги үеде, берге амыдыралга кыынын сорап (чүгле түрел чораанны эвес!) чырыкчаагай ажыл-херээн, революцияга киришкенни хаяа, долу амыдыралчы көргускени-биле ылгалыр.

«Аван маадыр»—лириктиг шүлүглел. Анаа кол аянны, ыдыкы-сыранны лириктиг маадырның аразынга тускан хоюг, чымчак чугаа-сөзүү киирип турар. Шүлүглелде ие кижиниң характерин, ооң ажыл-херээн, бодал-күзелин дамчыштыр көргускени — авторуң улуг чедишкинни болур. (Тыва шүлүк чогаалында аваларның овур-хевирни мынчаар чуруур деп оралдажыышкын бөгүнге дээр кыдыынмаан деп болур).

Чүү-даа мурнай ие кижиниң ажы-төлүү аза бээрге, барган уун эдевезинин, ядык-хеп орлу бээрге, кымны-даа мурнай эскерип каан, иле тыртып каарын, ооң сөгүзөө сөзүүнүң утаан кинрер күштүүн көргүзүп чураанны, тыва аас-чогаалының традициязынга, амыдыралга дүүшкен бодал кижиниң сеткилинге тааржыр.

Ажыл-ишкин, аас-сөзүн, сеткил-сагыжын чуруп келгенинден аваның характери чоорту кестүп келир.

Аарыгаанда чажырыптар,
Алгын-кырын сүрүп чорбас,
Ажылдаарын хөлүүг бодаар.

Ада кижи аалга чок турда, база чаңнык дингилгеге ненин чырык овур-хевири аал-чуртту аян кинрип турар кыдыр чураанын көөр бис. Эң ылаңгыя «куроусту хаан келеңээн дег, куртаамыдыр көксенгизээн» турар берге үелерде автор не кижиниң тейлеп-чаныып олурбас, а идепкейлиг демисежип турарын онаа эки көргускен.

Аванның чаа амыдыралга киришкенин база-ла ёзулуг шынчы тып көргускен. Революстуг чазактың шуудаанын чеминиң даажынбиле чемгерип, ооң улуг үүлеин бүдүрериңге деткимче көргүзүп турар кыдыр ава чуруттунган.

Аванын ажыл-херээн өскелериниңден аңгылаан, онзалаң чуруваан. Аңчы-менчи, амыдыралга кажараан («алаак черге чажырып каан, тулган аътты кызылдарга берип турар») аданың, мерген уталының, тоолчу даайның, төнек болгаш дидим оолактың овур-хевирлерин чамдыызын чечен овур-хевирлер-биле «хепкербээнинде». Чижээ, «Ленинге йөрээткен мен» деп чогаалда «бажым камнаап, кочал кеттим» деп одурут бар. Амыдыралга ындыг чүве турар-даа ыйнаан, ынчалзажок бо одурулар ук чогаалга чүнү-даа немеевейн турар, ооң-биле илереткен бодал чөгенчүг кёнен кыдыр кестүр-дүр. Бирде автор эки байдалды чедир ажыглавайн бартылазыны хонудиичит. «Аван маадырда» чайын эртнен соонда челээштелип келгенинге символ утка киирер дээш бодалын чедир боттандырып шыдаваан.

Чогаалдарга бодунуң амыдыралындан темалар алыры чиик, билдингир болуру шын. Ынчаарга, чогаал бүргү авторнуң маңдарын көргускен боорге, номчукчунуң хөнүүнге дээй бээр чорук турарын бодаа чогуур. Бир эвес чаа шилиринин ындыг аргазы чогаалчының үзеин болу берген чүве-болза, барып-барын субъективизминиг орууннаа чаа бээри база чадавас.

Чамдык овур-хевирлер тода кыдынмаан. «Дагаланган кыс мен» деп шүлүктүң чечен талазы куду болган. А «Сурноовтуң бийири» деп шүлүкте «Гений-дир сен!» деп алгырган сестер, лириктиг маадырның денелин кудуладып турар. Сурнаков—гений деп чүве шагда-да билдингир, ону катаптаары артык.

«Аван маадыр» бүргү-биле эки чогаал, мынчаныыже ооң иштики тургузуу нарын, будуглаазынныг, логиктиг карыззаалар ирай-ла тода эвес болган.

«Чалгынымда» аңаа шүлүктер, дөрт одуругтуг шүлүктер, баллада, шүлүглелдер киргилээн. Олар авторнуң темаларны дүүшкек, чечен хевирлерге чуруп илередип билирин көргүзүп турар. Ынчаарга «Ленинге йөрээткен мен» деп чогаалын автор «шүлүглел» деп адаанын чиганнынг. Ында «Болуушкуннар, амыдырал, маадырларның салымчолу, чогаалдың тургузуу, аянш, хемчээли этиктиг жаңрның негелделеринге дүүшкей турар.

Чогаалчы М. Кенин-Лопсаңның чаа номун номчаан үнелээн, шүүмүүлээн сеткилин долузу-биле бижиндим. Өскө эш-өөрлериниң санал-оналын дыңнаары база-ла солун.

Ниитизин-биле «Чалгынымда» чогаалчының профессионалдыг бедик өөрүдезин көргускен ном болуур.

Д. КУУЛАР.
Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы.

КРИТИКА БОЛГАШ БИБЛИОГРАФИЯ

аванның овур-хевирининг утказын дыңнадым, немеп, деткип турар.

Шүлүглелде автор номчукчуну бодаңдыра бээр, тоол-биле амыдыралды какпыылаштырып турган. Октябрьны ырлаан одурулар-биле дооскин.

Ынчалгаш «Аван маадыр»—ханы утказы сингген, ураң-чечен бижиттингген чогаал.

М. Кенин-Лопсаң черле бодунуң

СПОРТ

СӨӨЛГҮ МАРГЫЛДААЛАР

ТЭЭЛИ. Маңаа спорттуң чайгы сезонунуң хаңгинээнинга турааскатқан маргылдаалар болуп эрткен. Баскетболга район төвүнүң бишкыларының чыында командазы тергиидээн. Хераженнерден Тээли ортумак школазының командазы бирги черни алган. Хол бомбүүнге «Тээли» совхозтуң командазы чемпион болган. Ниити команда талазы-биле «Мурнакчы» колхозтуң спортчулары эки түүлелдерни көргускен, кубокту чаалап алган.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

ШАГААН-АРЫГ. Шак-ла ындыг маргылдаалар Улуг-Хем районнуң төнүнге база болуп эрткээн. Оолдарның есс командалары аңаа киришкен. Хол бомбүүнге бирги черни «Улуг-Хем» совхозтуң чыында командазы алган.

М. БИЧЕ-ООЛ.

Аныяк мөгелер

Өөрүнүң Хандагайты ортумак школазының 29 аныяк мөгелери деңзи айм-биле хүрешкен. 44 кг чедир деңзиге бирги черни Т. Монгуш, 48 кг чедир деңзиге К. Доңгак, 52 кг чедир деңзиге С. Монгуш, 56 кг чедир деңзиге Ш. Монгуш, 60 кг чедир деңзиге М. Монгуш олар түзүзүнүң бирги черлерни алганнар.

В. МАНДАН-ХОРЛУУ.

Мурнунда Лисицкий

Юбилейлиг чылда Кызыл хоорайның чемпионы деп ат дээш шыдыраа маргылдаазы эгелээнден бээр неделя эрткен. Маргылдаазда спорт мастеринге кандидат бир кижи, тос бирги болгаш беш ийнги разрядчылар киржип турар. Олардың дөрту спорт эки-тура ниитилелдериниң чемпионнары. Алды салыышкыннар эрткенде, түңнел мындыг болган.

Бирги разрядчы Яков Лисицкий беш кижиниң улаштыр уткаш, хамыкты мурнап турар. Мастерге кандидат Николай Шишигин дөрт салыпта улаштыр тивизээн.

Редактор К. Н. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Чедилзэн дидим» 10, 2, «Цыган» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«БАЙ-ХЕМ»: «Ол дугайым уттуп болбас» 3, 5, «Саяттың коңгазы» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Онза даалгалар» 10, 3.30, «Фарзон» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 5.10, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Азының ыырында шуурган» 3, «Даш азачы» 5, 9, «Үш амыдырал» 7 шактарда.

Редакциянын АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, хөрүнелелгелиг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, колхоз ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетүүр киллизинин 22-64, чагга, ажылчын болгаш колхоз корреспондентилер база совет тургузут болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериниң 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катал үнер

ІС—00680.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
11 ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезилеттингеш.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
27
ПЯТНИЦА
№ 255 (6891).

Өртээ 2 көп.

Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның специалистери! Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерининиң бедик болгаш туруштуг темнилерин чедип алынар! Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезининиң ажыктыг болурун бедидер дээш демисежинер!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнда СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы

1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң планнарының дугайында

ХООЙЛУ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1 ЧҮҮЛ. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш ажыр-лар комиссияларының киирген эдилелерин барымдаалап, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кииргени 1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң күрүне планын база 1969 болгаш 1970 чылдарда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң планнарын чүүлдүг деп санаар.

2 ЧҮҮЛ. 1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң күрүне планының бо кол көргүзүглерин бадылаар:

	1967 чылда өзеги (хуу-биле)
Чурт иштининиң (ийи дакпыр) эргелелдиг үлетпүрүүнүң продукциязы	8,4
Чурт иштинге (ийи дакпыр) эргелелдиг кылдыр күрүненiң төвүлээн капитал салымышкыннары	52
Автомобиль транспортунуң чүк саарылгазы	1,6
Хем транспортунуң чүк саарылгазы	10,7

3 ЧҮҮЛ. 1967 чылдаазынга деңнээрте 1968 чылда улгаттырарын хандырары:

Күрүненiң болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы (деңневирлиг өртектер-биле)	7,0
Чер-чер Советтериниң күрүненiң капитал салымышкынналарының күселиг-биле чурттарга бажыңнарының нийти шөлүн ажыглалга киирери	19
Школа назыны четпээн уругларның күрүне бюджединде турар албан черлеринге турар уругларның саны	23,4
Чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле ажылдарының хемчээ	32,1

4 ЧҮҮЛ. 1969 болгаш 1970 чылдарда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң планнарының бо кол көргүзүглерин бадылаар:

	1965 чылдаазынга деңнээрте өзеги (хуу-биле)	
	1969 чылда	1970 чылда
Чурт иштининиң (ийи дакпыр) эргелелдиг үлетпүрүүнүң продукциязы	133,4	159,0
Чурт иштинге (ийи дакпыр) эргелелдиг кылдыр күрүненiң төвүлээн капитал салымышкыннары	379,3	419,0
Автомобиль транспортунуң чүк саарылгазы	123,6	136,3
Хем транспортунуң чүк саарылгазы	105,0	111,2
Күрүненiң болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы (деңневирлиг өртектер-биле)	139,9	148,0
Чер-чер Советтериниң күрүненiң төвүлээн капитал салымышкынналарының күселиг-биле чурттарга бажыңнарының нийти шөлүн ажыглалга киирери	144,0	164,7

5 ЧҮҮЛ. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дагаары болза:

а) Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының түңнелдеринде 1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң планнарының талазы-биле тәлыбырлаан санал, сагындырыгларын база Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга депутаттарның бергеи санал, сагындырыгларын чугаалашкаш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни үндүрер;

б) чыл планнарының төлевилелдерин чугаалажып көргенде эргежок чугула апарганда 1969 болгаш 1970 чылдарда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининиң көргүзүглерин тодартайлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың октябрь 25.

1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кииргени 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 46654 муң рубль түңге, чарылгалар талазы-биле 46646 муң рубль түңге, орулгалары чарылгаларындан 8 муң рубль ажыл түрар кылдыр бадылаар.

2 чүүл. 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериндеи база организацияларындан киирер орулгаларны — саарылга үндүрүүн, кол бүдүрүлге фондулары болгаш эргилде хөреңгилерни дээш төлевирни, арыг орулгадан шилчилгелерни, олча-ажык үндүрүүн болгаш социалистиг ажыл-агыйдан еске-даа орулгаларны 16653 муң рубль нийти түңге доктаадыр.

3 чүүл. 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын акшаландырарынга — үлетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны болгаш суг ажыл-агыйын, транспортну, чурттарга-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажыл-агыйының еске-даа адырларын хөгжүдерииге чарылгаларны 12131 муң рубль нийти түңге доктаадыр.

4 чүүл. 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге социал-культура хемчөлгелерин — бүгү-нийтиинин өөредилге школаларын, ортумак өөредилге черлерин, библиотекаларын, клубтарын, театрларын, парклаганы болгаш чырыдыышкынның база культураның еске-даа хемчөлгелерин; эмнелгелерин, уруглар садтарын, санаторийлерин кадык камгалалының, күш-культураның еске-даа албан черлерин; пенсияларын болгаш пособиелерин, инвалидтер бажыңнарын акшаландырарынга чарылгаларны 31993 муң рубль нийти түңге доктаадыр.

5 чүүл. 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне эргечагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының ажаал-дежолиниг дозевилелди 1739 муң рубль түңге доктаадыр.

6 чүүл. 1968 чылда Тыва АССР-ниң республика бюджедин орулгалар талазы-биле 31301 муң рубльге, чарылгалар талазы-биле 31293 муң рубльге, кассаның саарылга артыы 1968 чылдың 1 айның 1-де 1145 муң рубль түрар кылдыр бадылаар.

7 чүүл. 1968 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттерин орулгалар талазы-биле 15353 муң рубль түңге, чарылгалар талазы-биле 27251 муң рубль түңге доктаадыр, оон иштинден:

	Орулгалар (муң рубль-биле)	чарылгалар (муң рубль-биле)	1968 чылдың 1 айның 1-де кассаның саарылга артыы
Бай-Тайга	375,70	1618,0	60
Барыын-Хемчик	1471,65	2533,89	90
Чөөн-Хемчик	1085,85	3438,75	130
Каа-Хем	811,40	1500,99	60
Өвүр	233,60	984,60	40
Бии-Хем	782,85	1560,48	75
Таңды	1333,05	2323,83	85
Тес-Хем	312,95	1024,94	45
Тожу	240,05	864,71	35
Улуг-Хем	1014,15	2360,75	120
Эрзин	258,00	907,91	35
Кызыл хоорай	7434,06	7434,06	280

1968 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринге шилчилгелерни мынчаар бадылаар:

а) кооператив бүдүрүлгелериндеи болгаш ажыл-агый органнарындан олча-ажык үндүрүүн, көдээ ажыл-агый үндүрүүн, ыяш орулгазын, күрүненiң еске-даа орулгаларын 100 хуу хемчөл-биле;

б) күрүне страхованиезининиң, колхозтарның, кооператив болгаш хөйниитн организацияларының төлевирлериниң талазы-биле хөреңгилерниң шилчилгезиниден 10 хуу хемчөл-биле, чоннуң төлевирлериниң (амы-бодтуң узуң хуусаавыг камгалалындан аңгыда) 50 хуу хемчөл-биле.

Чер-черниң ажыл-агыйын хөгжүдерининиң планында көрдүнген хемчөглерни акшаландырарын хандырары-биле 1968 чылда Тыва АССР-ниң республика бюджединиң акша хөреңгилериндеи дараазында түңнерни районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринге үндүрүп бээр:

Бай-Тайга районга	1240,3
Барыын-Хемчик районга	1062,24
Чөөн-Хемчик районга	2352,9
Каа-Хем районга	689,59
Өвүр районга	751,2
Бии-Хем районга	777,63
Таңды районга	1090,78
Тес-Хем районга	771,99
Тожу районга	524,66
Улуг-Хем районга	1946,6
Эрзин районга	649,91

8 чүүл. 1968 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының түңнелинде тайылбырлаан саналдарны болгаш сүмелерни, Дээди Совединиң хуралынга депутаттарның киирген саналдарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели көрүп, бир эвес оны эргежок чугула деп саналза, районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджединге эдилелерни киирбишаан, ол талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алыр апаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың октябрь 25.

«ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮРҮНЕ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАЗЫНЫҢ ОРГАННАРЫНЫҢ БОЛГАШ КҮРҮНЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ОРГАННАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА» ХООЙЛУНУҢ 7-ГИ БАЗА 16-ГЫ ЧҮҮЛДЕРИНГЕ ӨСКЕРТИЛГЕ, НЕМЕЛДЕЛЕР КИИРЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң Доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнериниң санының көвүдүнинге болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажылчы курлавырларны ажыглаар талазы-биле эргелелиниң туругстулганынга хөлбаштыр «Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында» Хоойлунуң 7-ги база 16-гы чүүлүнге өскертилге киирер: 7-ги чүүлде «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чеди кежигүнерин» дээн сөстериниң орунга «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң тос кежигүнерин» деп сөстерни киирер; 16-гы чүүлде «чүдүг материалдарының үлетпүрүүнүң» дээн сөстериниң орунга «күш-ажылчы бурдавырларны ажыглаар талазы-биле» деп сөстерни хивирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың октябрь 25.

1966 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ОТЧЕТТУ БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1966 чылдың дургузунда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезининиң дугайында отчеттуу орулгалар талазы-биле 60966 муң рубль түңнүг болгаш чарыгдаалар талазы-биле 57634 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың октябрь 25.

Тыва АССР-нин Дээди Совединин Президиумун чедир соңгуур дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң доктаадыры болза:

Чадаана хоорайның Чөөн талакы Чадаана сонгулга округундан депутат эш Владимир Николаевич Филимоновту.

Ак-Довурак хоорайның мурнуу талакы Ак-Довурак сонгулга округундан депутат эш Тамара Чаш-ооловна Норбуну Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнериниң составынга соңгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың октябрь 25.

Эш Н. И. Куценкону Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазының бирги оралакчызынга томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң доктаадыры болза:

Эш Николай Иванович Куценкону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы хүлээлгезиндеи хостаап, ону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың октябрь 25.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ТУКТАР

1967 чылдың тос айларында мал ажылынның продуктуларын бүдүрерин база белеткээрин көвүдедир, малдың болгаш куштарның продуктудут чоруун бедидер дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш автономнуг областарның Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионал Эвилелдерниң Бүгү-Эвилел Чөвүлели үндүрген.

Чөөн-Сибирь зоназының талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчилиг Хакас автономнуг область болган деп санаан, мичээнгей-РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчилвир Кызыл түгүн база акша шаңналын аңаа тыпсыр. Ийиги черни Чөөн-Сибирь зоназының талазы-биле — Бурят АССР, Иркутск болгаш Чита областар эзилеп.

Тыва, Якут, АССР-лериң болгаш чаңдык областарның база крайларның колхозтарының болгаш совхозтарының эки ажылдаанын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС демдеглээн.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязының ажылынга кириишкен бодун депутаттар. (Солагай талазындан оң оң талазынче) «Найырал» совхозтуң хөйнузу Х. НОРБУ, «УТКА 25 чылы» совхозтуң хөйнузу бригадирин М. ЧАШ-ООЛ, «Совет Тыва» совхозтуң хөйнузу М. Мунзекпан, «Кара-Хөл» колхозтуң хөйнузу С. ИРГИТ, «УТКА 25 чылы» совхозтуң савичызы С. БОЙБУ, «ЗЛЕГЕС» совхозтуң хөйнузу К. САНАА.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Социалистиг хөөйлу дүрүмүү болган эрге-чүрүмүү бижыглаарының херээнге ачы-хавааларлыг болганы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу 1967 чылдың октябрь 25-те Чарлыында ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле прокуратураның, судтуң, эстицияның ажылдакчыларын шаңнаан.

Оон иштинде Тыва АССР-дэн шаңнатканнар:

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЗ» ОРДЕН-БИЛЕ

Анай-оол Дыгыпаевич **ХОВАЛЫГ** — Тыва АССР-ниң Прокуроруу.

«НҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Салчак Сазанмаевич **ШАЛЧИМА** — Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү.

Кызылчыларга байыр чедирген

Кызыл хөөрайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга, айбан-хаанчыларга, улуг Октябрьның 50 чылынга алдарлыктаан социалистиг чарышка чедишкининиг болган коллективтерге үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериниң он ай планның хуусаа бетинде күүседкен күш-ажылчы улуг чедишкиникни-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел байыр чедирген.

Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчы чону ажыл-ишке амдаа улуг чедишкинниг болуп, бо чылдың планын хуусаа бетинде күүседир, продукциянның бот-үнезин чингедир, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидер болгаш продукциянның шынарын эңнидер, юбилейлиг чылда алгылаан социалистиг хүлээлгелерин беттандырар дээш социалистиг чарышты улам нилбартыр дээрзинге СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел бүзүреглиг илергейлээн.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Барыын-Хемчик районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ниичилери Улуг Октябрьның алдарлыг 50 чылынга чедишкининиг үжүражырыбиле социалистиг чарышка кирип-пишаан, көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле чыл планнарын ийи ай он хонук бүрүнгээр бүрүн күүседип, шыдаанмаар.

Район күрүнеге эът садарының чыл планын 108 хуу күүседкен, азы пландан ажыр 98 тонна эът саттынган. Дүк — 110, сүт — 101 хуу, тараа садары 6,5 катап ажыр күүседтинген. Районнуң колхоз, совхозтары боттарының бар аргаларын саман көргеш, чыл тоңгузунге чедир 60 тонна эттиг, 100 тонна сүттүг немей садар деп шиитпирлээн.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГЕ

Бүр черниң «Тиилелге» совхозунуң тараажылары болгаш механизаторлары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң шиитпирлериниг сөрүк киргеш, бедик кедергүшкүнүүг ажылдан турарлар.

Совхозтуң механизаторлары келир чылдың тарылгазынга хереглээр 10000 ажыг гектар черни ангдаргаш, сайгарлыг кылгай. Ол дээрге күскү чер ангдарылгазының планын күүседкени ол-дур. Бо чаагай херекке коммунист Ооржак Киликчапка удуртқан № 7 бригаданың механизаторлары эки ажылдаан. Ол шыңгаш Василий Янчатка удуртқан №8 бригаданың механизаторлары эки ажылдаан.

Совхозтуң тараажылары бо чылын 6000 тонна ажыг тараа культуралаының үрезиннерни үргаш, оон 50 ажыг хуузун арыглап алган.

ИЕНИҢ СӨЗҮ

Төөгүлүг: бежен чылдың баймыралы оорушкү, чараш оюнның улам гайыктыры. Иезе бөрүүн орет-шего ак-нежиктиг, ажылдаар, дыштанып эрлең. Октябрь тыпсып берген. Оон ачызында хостуг киртен, ирулгаларны истүүп алдым. Тывага улуғлуг эрге-чагырга туругстуларының мурнунда канчаар түрел чарбадып оорлар!

Ах чагалыг-дыр! Коммунистиг партиниң болгаш Совет чазактың ава-сесиың салымыкшының ачызында чаңгыс он бир ирулгаларының чаңгылыг эртем-биилиг кедип ап, үүрүүр ажылдарга болгаш колхоз, совхозтарда ажылдап чоруур, а оскелери школада, өөредилге черлеринде өөренип турар. Бир эвес феодалдың Тываның үезинде болза, ыңча хей ирулгарының эртембилиге өөредир чаңгаш чок ийидир хүн бөлүн карактеп хейлаварагы, хевкерери берзе. Совет чазам меңээ дузаламчы берип, ирулгарымны күрүненiң долу хандырылгазынга өөредип келген.

Улуг Октябрьның 50 чыл ою — меңээ болыкшы бүгү тыва кежерге ирулгаларны баймырап. Оны нажалыымдан-ба артык байырлал, биске ак-нежиктиг тыпсып берээнимге дагын катап өөрүп четтирекпейлиг илередир бис.

Дуктур КЫРЛЫГ-КАРА.

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ИЙИГИ СЕССИЯЗЫ

Юбилейлиг чылдың базымнары

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң ийиги чыыжының ийиги сессиязы Улуг Октябрьның алдарыг 50 чыл юбилейиниң будуузунде—политиктиг болгаш күш-ажылчы чангыс аай бедик кодуруушкунуг үеде болуп эртикен. «1968 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүнүң Күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдүнүң планнарының дугайында» Тыва АССР-нин Күрүлевының даргазы, депутат эш **А. М. Арланмайның** база «1968 чылда Тыва АССР-нин күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» Тыва АССР-ниң сан министрлериниң оралакчызы эш **Б. К. Будогечиевтиң** илетиглерин депутаттар, сессиниң ажылынга киришкен партия, совет ажылдакчылары, ажыл-агыйларның удуртукчулары идепкейлиг-биле чугаалажып корген.

Республиканың экономика, ажыл-агый болгаш культура түргүзүүшкүнүү-биле холбашкан чугула айтырыгларны чугаалажып, ажа хамаарышкан санал-оналдарның солчулгазы болган.

Индирге ажылчы чоннар депутатарының Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы, депутат эш **С. Х. Красный.**

— Кызылчылар юбилейлиг чылдың будуузуне планнарын чедиишкинниг күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алгап, оңу херек кырынга боттандырар дээш чүткүдүг ажылдап турар. СЭКП ТК-ның сентябрь (1967) Пленумунуң база ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларынга совет улустуң амыдырал чурттаалгазының деңнелин улам бедидер дугайында доктаал-шиитпирлерин хүлээп алган чорук бистиң кижилеривистиң сеткил-сагыжын ушуу-биле оортуп, улам улуг күш-ажылчы кодуруушкуннерже кыйгырып турар—деп, ол чугаазын эгелээн.

Найысылалың дыка хой будуузелери боттарының берген сөзүглеп—бедиткен хүлээлгелеринге ёзулуг эдер болуп шыдаанын депутат онзалап демдеглээн. Ынчаарга Кызыл коллективтерге алгы заводу, республика типографиязы, даараныга комбинады, бир болган ийи дугаар автожыл-агыйлар дээш еске-даа черлер хамаарыжыр. Эң ылангыя алгы заводунуң күш-ажылчы чедиишкинин улуг. Ук коллектив чыл планын октябрь 5-те күүсеткен болгаш пландан ажыр 140 мун рубльдиң продукциязын берген. Хоорайның он сес үлетпүр будуузелериниң он ийизи он айларның будуузуне планын ажыр күүсеткен. Эвээш эвес чедиишкиннерни Кызылдың автожыл-агый черлери чедип алганын эш Красный болгунуң санаалынга демдеглээн. Найысылалга хамаарыжы турар колхозтар болган совхозтар эки түңнелдерин коргузуп, күрүне мурнуңга алган социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткен.

Эш Красный болгунуң санаалының төнчүзүнде түүйбу заводу, тудуглаарга хүзээлер будуузуне комбинады, пиво заводу дээш мынаан онзалаан үлүүн доктаалга чедир күүседин шыдаваан организациялариның дугайын деңдеглээн. Найысылалга капитал тудуг ажылы кончуг куду темпиле чоруп келген. Тудуглуг ажыттаалга киирериниң графигге үстүн, чогуур хүүсалзымда доозулбайн турар. Шак ындыг чылдагаан-биле ийи уруглар сады, агрохимиктиг лаборатория болгаш оске-даа чаңдык объектилериниң тудуу мынчага чедир башкарылбаан.

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» артелиниң ажыл-ишчилериниң бедик коргузүглериниң дугайын ол колхозтуң даргазы, депутат эш **Х. Ч. Кулурупай** чугаалаан. Ажыл-агый бо чылын күрүне мурнуга планын эки күүселип келген. Малчыннарның чедиишкинин депутат чугаалаан тура оларның арамында он малчын түс баш төрүүр хойга онаалтыр 90-тан 107 чедир хураганнарны менди ажаап ап, бир хойдан 2 кг ажыг дүктүг кыргын алганын демдеглээн. Чыл келген тудуң-на хойжуларның чурттаалга байдалын экижилер дээш колхоз башкары черн улуг ажылды чорудуп турар. Чугле бо чылын безин тос малчыннар кыштаар черлеринге чаа бажыңнарны алыр. Оортан ангыда малдың чаа кажаалары база тутунган болгаш эрги кажаалгны шымарлыг сеткеп дооскан.

Эш Кудрукпай партиниң болган чазактың колхозчу ажыл-ишчилериниң аныырал чурттаалгазының деңнелин моон сөңгээр-даа улам ыңай бедидер дээш чорудуп турар хемчеглериниң кайы хире өндүрчагаймның дугайын болгунуң артелиниң чижээнден эң тургаш чугаазаан. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунга хүлээп алган доктаалы аныырапга боттанып эгелей бээрге, «Мурнакчы» колхозунуң ажыл-агыйга пенсия алырларының саны амгыыннан озер.

Тыва тудуг талазы-биле база бурунгаар базымнар кыдыынып, хоорай, суурларда чаа-чаа чурттаалга бажыннары немежип, оларның кулумчулары доктаамал чыартынып турар. Бо талазы-биле кандыг-кандыг оорунчуг коргузүглер барыл база кайда кандыг-кандыг дүвүренчиг четчестер барыл дээр дугайын «Тыва тудуг» трестиниң эргелекчизи, депутат эш **Ч. Б. Омдар** саналынга киирген. Тыва тудуг трести чиитпирбиле будуузуне планын күүсетпейн чураа-даа, чамдык тудуг бригадалары юбилейлиг чылда эки коргузүглерлиг болган. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады эш Сенджакка база эш Натпит-оолга удуртқан бригадалар эки ажыдаан. Чеңиишкиннербиле кады четчестерниң база барын оралуур тодаргайлап чугаалаан.

— Бистиң тудуг ажылдарывыста чедиише чок таварылгаларның тыптып келир чылдагаанывыс чүдел дээрге, бир талазында, кадрларның дөктаамал эвезинде. Ийи талазында, тудуг материалдары белеткээр базаның кошкаанда болуп турар. Транспорт хандырылгазы база кошкак. Оон ужуруңда амгы үеде Тывага келзе чогуур дыка хой тудуг материалдары Абакан хоорайда чыдып турар. Мынчаган эш Омдар бодунуң санаалынга тудуг организациялардың хандырар түскай автожыл-агый черин тургузарын саналдаан. Ажылдың шыырын кошкак хынап турарындан багай аазы шуут үрей кылыр таварылгалар эвээш эвес бар.

Индирде—Сарыг-Сеттен келген депутат эш **Г. М. Дорофеева.** Оон эге сестери районнуң кодээ ажылагайының ажыл-ишчилериниң бо чылын чедип алган чеңиишкиннеринбиле холбашкан. Каа-Хемниң тараажылары бедик дүжүттү өстүргеш, ону шараа чок ажаап алыр дээш карак кызыл ажыдданнар. Оон түңнелинде районнуң колхоз, совхозтары күрүне мурнуга алган социалистиг хүлээлгелерин кыска хүүсал иитпинде чугле чедир эвес харын ажыр күүсеткеш, чүртүүн ыяшкамырынче он-он муң центнер бедик шыырлыг тараанны урган.

Район төвүнде аныырал хандырылга комбинады тос айларның планын күүсеткен. Белеткеп үндүрүп турар продукциязының ассортиментин көвүдээн болган бөп-үнеги кудулаан. Чүртүткчу чонга янзы-бүрү хевирлиг дуразын чедирип турар. Баа-хемчилер бо чылын суурларны чаагайжыдарынче угланган улуг ажылдарны кылып чоруткан. Колхозтар, совхозтар төптеринде, Сарыг-Сеттиң иудумчуларында 13 муң хире ыыштарны болгаш чаңдык ыыштарны олуртқанын эш Дорофеева демдеглээн. Чаагайжыдыгга төлээзы-биле суурлар аразында чоруп турар маргыдаанның мурнугда Ильинка көдээ Совети чорун турар. Культура болгаш уруглар албан черлериниң тудуушкунунче улуг кичээнгейни салганының түңнелинде өзээн каш ындыг объектилер ажыглалга киргенин депутат саналынга дыңнаткан.

Таңды — Тыванның эң тараалаан болгаш малчын району болур. Оон ажыл-агыйларында кижи чоргаарланып болуп коргузүглер барын СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бирги секретары, депутат эш **М. М. Сухачев** чугаалаан. «Межегей» совхозтуң алдарлыг саанчылары Мария Сабельникова биле Зинаида Кравченко олар республикада эң бедик коргузүглериниң аразында доктаамал кирип турарлар. «Тиилелге» совхозтуң механизатору Михаил Монгуш каш чыл улай дүжүт ажаап алышкынының шылгаракчы механизатору болуп келгенинге кыы чоргаарланмас боор—деп, эш Сухачев онзалап демдеглээн.—Октябрьның байырлалынга чедир районнуң ажыл-агыйлары алган социалистиг хүлээлгелериниң кол-колуу күүседиитер дорзинге депутаттарны оратор бүзүретпеп.

— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тоогуулуг 50 чыл юбилейинге алдар болдуруп чоруткан социалистиг чарышка бистиң районнуң коллективтери база организастыг киришкен,— деп СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары, депутат эш **Т. А. Стал-оол** саналын эгелээн. Ынчаарга төлээзы-биле суурлар аразында чорун турар маргыдаанның мурнугда Ильинка көдээ Советы

ТЫВАГА БИРГИ КОЛХОЗ, ХООЧУН СУУР

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДА «КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХОСТУУ» КОЛХОЗ—ТЫВАГА БИР ДУГААРЫНДА ОРГАНИЗАСТАТТЫНГАН КОЛЛЕКТИВТИГ АЖЫЛАГЫЙ. УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР ООҢ ДУГАЙЫНДА БО АРЫНДА ЧУГААЛААН.

СУУР ТУРУП ЭГЕЛЭЭН

Торгалыг суурда кырган кижилер-биле чугаалажып көөрге, хаанныг чазак үеинде-ле ол черлерге орус тараачыннарының чеде берип, аңаа чурттай бергени Тыванның ядыы араттарынга ажылагыйны чорудар талазы-биле бурунгаар улуг депшилгелиг түүл болган дижир.

— Тарааны тарымрыы, бажың-балгатты тударын, ногааларны өстүрериң, терге-шанакпаа чазаарын олардан өөренип ап турдувус — деп, чамдыктар шуут чугаалаарлар. Тыва кижилерниң ындыг мергежилге ооредип турган түү кижилериң ол? Олар кайын, канчап чедип келгеннерия? Бо дугайында ам арткан кырганнар, архивтиң чамдык документилери чугаалап турар. Ында сес чыл школазының башкылары, өөреникчилери база төөгүже бакылап көрүп, бо талазы-биле материалдарны чыып алган.

Делегейниң биргн дайынының биче-ле мурну үеинде Алтай болган Салннар ындынын орус тараачыннары амыдыраа дилеп, чурттаар дээш Таңды Тывазынче кезек-кезектеп кээп турганнар. Торгалыгга база олар арын бакшыраан аъттарында түү-хөөзүн чүдүрүп алган, чамдык түүлерин боттарында түктээн-даа четкилеп кээп турган.

Эң-не баштай келгеннер хаг ээдэр черге, кара суг ариинге тергелерлиг кээп доктаагаш, коншуу тыва араттардан айтырганнар:

— Бо түү деп черия?

— Бо хемчигештиң ады Торгалыг.

Ынчангаш ол ат-биле аңаа суур туруп эгелээн. Ол ынчаарда аңаа чеде бергеннериң аразынга ам Тывада ажылдап, үүле бүдүрүп чорup турар Казанцевтер база быры база чок. Аарган кижилер Шагаан-Арыгже аны Кызылче тергелиг аът-биле чоруур. Клуб-да кайда боор. Хурал-суглааны ол-бо таварыишкан черлерге кыыглаар. Суурга эң-не бижик-бижиктиг дээр кижиин — Гаврнил Уколов, кала-даа бүгү документилерни ол ноочуп боор, ийет, комсомол үүрүнүн секретары Анастасия Юртаева база солун номнарны дыннаадыр ноочуп бээр...

Күзүн баштайгы дужүттү алнаап алган. Ону өрегелерге хуваагаш, бээрин берип, шыгжадырын шыгжаткан. Ноябрьда баштайгы түүнелдин кыыган. 1929 чылдың ноябрь 21-де болган каттышкан хуралдың доктаалында мынчаар бижип каан:

«Олурушканнар — 17 кижи...

Доктаатканы: хову ажылынган алдынган 12155 рубльди дараазында түүлдерге хуваар:

1. Өре төлээри — 4364 руб.
2. Кол капиталга—779 руб.
3. Үлешнее фондуга—389 руб.
4. Курлавыр капиталга—389 руб.
5. Кырганнарны хандырарының, аар аарыг кижилерни эмнедиринин болгаш чаш уруглар өөредириниң фондузунга — 389 руб.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң кодээ ажыл-агый артели деп адаар».

Чүгле 12 муң рубль. А артиел 1966 чылда колхозтуң орулгазы чаа акша-биле 733 муң ажыг рубль болган. Бо ийиги деңнээш, чамдык кижилер каттырар-даа чадавас. Ынчалза-да ол ынчаарда оларның — артельчилериниң баштайгы хереңгизи болган, баштайгы чедишкини. Мынчангаш колхозтуң быжыглыг турарын көргеш, эгезинде аңаа бүтүревейн турган чамдык тараачыннар өлче эглип, аңаа кирер дээш билдириишкиннерин киирип туруп берген.

ҮЙМЭЭННИ БАСКАН

КОЛХОЗТУҢ БИРГИ ДАРГАЗЫ Ф. КАЗАНЦЕВ.

Коллективтиг ажыл-агыйның чедишкиннеринге суурнуң байлары хөөнү чок турган, харын-даа көөр хөөнү чок турганнар.

— Олар кандыг хөра чедирер чоор дээш, кежээлерде чажыт чыглып тургулаан—деп, Федор Обухов сактып турар.— Бир-ле катап тарылгага турувуста, аъдывыс биче ажылдап чоруй туруп алган. Көөрүвүске, өөргазы куруг хан: чонак аданче онелинин кадаглар тырып каан болду. Кыжын дезинфекция эзилдиринбиле чуп каан бызаларывысты дэшкаар үндүргүлепкен болган, олар өлгүлээн. Продуктуларже беросин холуй кудуп, малдарының кулактарын одура кезип, түнү кылбайн турган дээр оларны...

— Май 1-нин мурнуу чарыы турган түве — деп, Семен Конев база чугаалап турар.— Кулактар тура халышкын белеткеп турары илереп келген. Ол дугайын колхоз даргазы Казанцев Кызылче дыңнадыпкаш, боду хемчегларни база ап турган. Ужур чүл дээрге, молотилка алыры-биле Минусинск чораан Колесников оортан чедип кел-ле, бодунуң өннүктери-биле каш улаа чажыт хуралдар кылгылаан. «Бөө-чепсекти холга туткаш, коммунистер чок Советтер тургузар бис» деп, кижилерин ол «бүзүредип» турган.

Ынчангаш кулактарның чепсектиг отряды Торгалыг оуурже углап чорупкан. Орук дайы-биле олар тараачыннарны үптеп, коммунистерни агаап, чиндиишкинер кылып, кижилерин эттеп эридеп турганнар.

— Бир-ле кежээ Кызыдан келген Печеркинниң бажыңынга комсомол хуралы болган. Майга белеткелди, тарылга дугайын чугаалашкан бис—деп, Семен Конев чугаалаар. — Бажыңыгга кээп, удуп чыдып алдым. Хенертен аваа оттура берди:

— Тур, кудумчуда боолаашкын болуп тур.

А ол өйде мындыг чүве болуп турган: тура халышкан кулактарның баштыңнары Юдин, Ленков болгаш өскелер-даа Гавриил Уколовтуң бажыңынга чеде бергеш:

— Бөө-чепсээн эккел — дээнер.

— Менде бөө чок — деп, ол харыылаан.

— Индыг болза, бисти Казанцевке чедире бер. Ынчалбас болзуңза, оорганче оттуу кинр адыптар бис.

Казанцевке чеде бергеннер. Эжикти соктаан. Казанцев холунуң боозун ала тыртып алгаш, сонгага барып туруп алган. А аңаа турган Петя Кононов эжик чагының артынга чаштынып туруп алган.

— От кывыспа — деп, Казанцев кадайынга чугаалаан.

— Кымыл ында?— деп, Казанцевтиң кадайы Шура кый диген.

— Мен-дир мен, Уколов.

Эжикти ажыдыпкан, ол аразында бир-ле кижи шүдүнээ шапкан. Өрээлче утландыр тудуп алган бөө уну көрүп каапш, Шура дилими-биле демгилерни дашты өрээлче үндүр кызарын оралдашкан. Ол аразында Казанцев сонга караан чуура идипкеш, уне халый берген. Ооң соондан Уколов база уне халып чыдырда, ону боолап, балыглапкан.

— Кайнаар баарын ол, сойлуг, бистеи үштүнүп шыдавас сен—дээш, ону сегирип алганнар. Ол аразында болган байдалды ажыглап алгаш, Кононов база өрээлден уне халаап, ооң актинче дүүрге өгү-биле балыглапкан, ынчалзалаа карангыда ол алдырбайн барган.

Балыглаттырган Уколовту кудумчу-биле сөөртүп, чажырын каап бөө-чепсекти боттары тып алгыже дээрбечилер ону хилинчектеп келген.

Даартазында тура халышкан дээрбечилер колхозтуң эң дээре аъттарын алгылап алгаш, дагларже дезе бергилээн. Ынчалза-да кулактарның бо үймээнин базып каан...

СОЦИАЛИЗМ ТУРГУЗУУШКУНУНЧЕ

1931 чылда колхозчуларның бирги республика съездизи болган, ол чорук торгалыгжыларга улуг школа болган. Аңаа орус болган тыва тараачыннар ядыы олурушкулаан. Съезд колхоз тургузуушкунуңуң чадгыс ай товуң—Колхозтоптуг соңгуп алган. Ол съездиниң шийтпиринде бижээн: «Араттың революстуг измының улуртулгазы-биле республика болза капиталлизмни оны эртип хаанаан, социалистиг тургузуушкунче шийтпирлин-биле киргеп».

База бир чыл артиел. Орттумал дужүт алдынган. Коллективтиг ажылдың күүнү билип алган төлээде, артельчилер таварыишкан бергелерни ажың тиилеп турган. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң 1931 чылдың Колхозтонке киргеп отчёдунда бижээни:

«Кодээ ажыл-агый артелни организастаар үеде артель кежигүннери 27 кижи турган, үнгени—7, чаа киргеннер—30. Ам артельде 50 аг-бүле бар, бүгү кижилер—250, а ажыл кылып шыдаарлар—133. Каттыжышкынның аг-бүлелериниң составында—колечик чораннар — 1, ядыы чораннар—22, ортумактар—27, ТАРН-ның болгаш ВКП(б)-ниң кежигүннери—8, аревэ кежигүннери—13.

Тарылга шолуг: кызыл-тас—223 га, сула—119, суттаттыг чер—483 га...

Нийтилештирген түүлдер: сеялкалар—4, сиген кезер машиналар—2, тавыча баглар машиналар—3, сортировкалар—6, тергелер—49, шанактар—78, амбар—1».

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында колхозчулар чадгыс ай аг-бүле болуп улам сырый каттышкан. Фронтуже чораан эр кижилерин олардың кадайлары, уруг-дарлы, кырган ада-иелери солуп турган. Ол үениң күшажыычы маадырлыг чоруктарының дугайында мындыг чижектер бар, ол болза 1942 чылга хамаарлыр: «Шалыпчы атты чедип алыр дээш чарышка кирипкеш, сентябрьның 13-те Лукерья Уколова онаалга 500 турда, 531 снопту баглаан, а сентябрь 15-те—803 чедирген. П. Беленкова 719 сноп баглаан».

— Муң чедир-даа баглап турганаан — деп, ол үениң кижилери ам чугаалап турарлар.—Фронтуда байдал берге болгай дээрзин кижилер билип турган. Ынчангаш бергелер турза-даа, 1944 чылда колхоз бүгү күүтүне планнарын күүсеткен...

Чамдык төөгү түүлдери ындыг-дыр. Оон бээр хой чылдар арткен. Ам бо хүннерде, Улуг Октябрьның 50 чыл оюн байырлаар чылда торгалыгжыларда байдал кандыгыл?

КОЛХОЗ БО ХҮННЕРДЕ

Колхоз суурлуң төвүнге чеде бээрге, ында эң-не улуг бажың — колхозтуң Ю. Гагарин аттыг клуву өскелерден ылгалып турар. Ооң иштн делгем, белеткел кылыр өрээлдерлиг, делгем экраннығ кинону база аңаа үндүрер. Ооң чоогунда гостиница, столовая, магазин. Ооң ындай кодээ библиотека, 250 ажыг уруглар өөренип турар школа, чөөрби бөш орунлуг эмнелге. Бо албан черлериниде дөрт эртемниг ол дөрт кижи ам ажылдап турар, ол дээрге башкылар, эмчилер, кодээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери-дир, а ортумак эртемниглер оон-даа хой.

Клубка бо бүгүнү чугаалажып турувуста, чамдык кижилер:

— Бистиң бо турган черивис шаанда Торгалыг суурнуң кыдыы турган чүве болгай, ам дал ортузу болган—диижп турдулар.

Ам Торгалыгда 400 ажыг өрөг бар, колхозчулар барык 800 ажыг кижи. Ынчаарга колхозтуң машина техниказы канчыгыы? 1935 чылда аңаа бирги трактор чеде берген, ону кижилер үүлей берш, магазап турганын сактып келгеш, амгы үени көөрге магалыг: колхозта 13 комбайн, 25 автомашина, 27 трактор бар. Ынчаарга мурнакчы механизаторлар кымнарыл? Ол дээрге тракторист С. Тулуш-тур. Бо чылын чымчак андырыгага шилчидерге 700 гектар черни андырып, алгаган. Ол дээрге Василий болгаш Григорий Сурыкин алышкылар-дыр. Оларның кайыы-даа дужүт ажаап алышкынынга үнилекчилер болган. Д. Кара-оол база олардан хожуладаап турар.

Колхозтуң амгы үеде кол специализастаашкыны — хой ажыы, ынчаарга чер ажылы дугаала болуур. Шээр мал ниитизи-биле 12900 ажыг баш, хойларның 50 хуузу үшкү салгалдың нарын дүктүг, ооң өскези — чартык болүүн дүктүг. Ынчангаш үгүнда барын хойларны нарын дүктүг укаа-биле сайзырадыр, оларган кол алыр продукция — дүк болгаш эът. Колхоз кол өрулганы мал ажылындан ап турар, бо чылын ону 600 муң ажыг рубль болур кылыр планнаан.

Мыйыстыг бода мал талазы-биле депшилге база хой. Колхозта ол — 2130 ажыг баш. Ону эътсүт бээр кылыр специализастап турар. № 1 болгаш № 2 фермаларда инектерни сүт, эът бээр кылыр тазырыгтыр тургускан, а №3 ферманда эътке дужаары-биле семиртир малдар турар. Инектерни симменталь укаа-биле каш чыл бурунгаар хайнактап эгелээн болгаш оларны шуут арыг ол укаага чедирер ажыл үргулчүлеп турар.

Мал ажылының талазы-биле мурнакчылар ковей. Чижээлээрге, Ө. Тулуш дижик. Чүс хойга онаалтыр 102 хураганны бо чылын ол камгалап алган. А саанчы С. Кара-кыс чыл дургузунда саар бир инектен-не 1800 кг сүттү саарын хүлээлгеш, тос айлар дургузунда ону 1768 кг чедирген. Ооң эжи З. Натпит-оол база ооң дужаавайн турар. Саанчы С. Кок-кыс, бызаа ажаакчызы А. Блинова, чылгычы Ш. Бөрбүжүкту база айтыр херек. Колхозтуң ажылиичилери харын-на боларның үлегери-биле ажыллап турган, күрүнеге сүт, эът болгаш түк продукцияларының планын бо чылдың үш кварталдарынга онаалтыр ажыр күүсеткилээни ол-дур.

Бо артельге чер ажылы ылангыя Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинде безин аргажок эвээш турган дилимис. Оортан бээр ол он ажыг катап өскен болгаш бо чылын 4 муң 500 гектар ажыг болган. Чоокта чаа артельдиң кежигүннери дужүт ажаап алышкынын дооскаш, бо талазы-биле күрүвенин мурнунга хүлээлгезин алдарлыг күүсеткен: тараа садар план 100 тонна турда, ону олар муң ажыг хуу кылдыр күүсеткен ааы 1300 тонна хире тараазы дужааган.

Дужүттүң ындыг чаагай болуруи канчап чедип алганыл?

— Хамыктың мурнунда чайты болгаш күскү чер андырылгаларынче моон мурнунда улуг кичээнгейни салып турган бис, ол чорук дужүттүң чаагай болурунга шийтпирлиг рольду ойнаан — деп, зоотехник П. Сагаяков чугаалап турар. Ындыг-ла калбак хемчээлдиг аввес-даа бол, минералдыг чемнячидилгелерни бада ажыглаан. Чылдың-на чорулуп турар суггарылга база улуг рольдуг болган. Харын моон харазында бо чылын колхозка кызыл-тастың бир гектарга онаалтыр 17,6 центнер (эрткен чылын 12) дужүдун алган, тараа культураларының ниитизи-биле 16,2 центнер болган.

Моон соңгаар Торгалыгның механизастаттынган суггарылга бугазын кылыры колхозка улуг ужур-дузалыг болур. Ол буганың оду колхозтуң 900 гектар черин суггарар болгаш суггарылганы анаа чаашкынналлырып турар агрегаттар-биле чорулар. Ылангыя ол буганың Торгалыгга турар төвүнден бүгү ажылды телевизор дамчыштыр көрүп олургаш, автоматчыткан телефон-биле харылзажып башкарар дээрзин бо талазы-биле айтырга-ла четчир.

Юбилейлиг чылда колхозтуң бо бүгү түүлдерин чонга соңуургадыры оорунчуг. Ындыг болзада чедир кылынмайн турар, шийтпирлеттинээн айтырыларын торгалыгжылар база чугаалап турарлар. Ол чүлерил?

Ол дээрге, мал ажылын алырга, ында механизацияның шуут чогудур. Бүгү чүвени хол-биле кылып турар. Мал чеминери белеткээр цехтер чок. Саваанны хээп, бүска былбыдып дээрни безин ажыглавайн турар. Мал чеми культураларының дужүдун остүрүп турган, концентратты боттарынга бүрүн хандыртынып алырының айтырыы ам-даа четче шийтпирлеттинээн. Малдың укаазын экижилериниң айтырыынга четпестер эдмежок, ол хамыктың мурнунда хой ажылынга хамаржыр. Бо талазы-биле оларны красноярск, алтай укаалар-биле экижилер ажыл чогуму-биле шүлүүдаваан. Мал кажаалары шупту эрги. Ол хамаан чок малчынарның чурттарга бажыннарының безин хой нуруузу эрги, экн чаагайжыды кылдыныаан.

Чер ажылын ап көрөөли. Ында тарылга өөнчештирилгезин чүгле келир чылдан эгелеп тазырыттырар. Белир чылдың дужүдүнге күскү чер андырыгазын чүгле 70 хуу күүседдп шыдаар бис деп турар. Мынчангаш бо талазы-биле улуг сорулгалар «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда турул турар. Ол дээрге тарылганы чүгле сорттуг үрезинбиле чорулары-дыр. Тараазы чүгле чайын болгаш күзүн андырган экн черлерге тазырыр. Чемнячидилгени калбаабиле ажыглаар. Кол сорулга — тарылга шолуг калбартып турганы эвес, харын ооң дужүткүрүн бедидип жургаш чаагай дужүттерни чылдың алыры ол-дур. Ынчангаш чемнячидилгеже онза кичээнгей салыр.

Продукциянын бот-үнезин чигедир талазы-биле колхозтуң удурткучу ажылдакчыларында дүвүрээзин черле чок. 1963 чылдан бээр колхозтуң отчётуг хуралдарында кылгылаап турган илеткелдерни хайгаарап көөрге, ол талазы-биле чүнү-даа чугаалаваан болгулаар. А бо дээрге үндезин айтырыгларның бирээзин болгай. Оон-биле кады кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эртемге үндезилээш чорударының айтырыын колхозтуң түскай эртемниглери улуг соңуургап, хемчегларни ап турар дээрзинге өөрбес аргажок.

Тывага бир дугаар тургустунган колхозтуң, оон төвү — хоочун суур Торгалыгның дугайында улуг байырлал мурнунда номчукчуларга моон-биле сөмүүргеттывыс.

— Колхозтуң экономиказын эки саналгага үндезилеп тургаш улам быжыглаар, чер болгаш мал ажылының культуразын белирер, кодээ ажыл-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазын улам экижилер дээш моон соңгаар-даа бүгү күжүвүстү бээр бис—деп партком секретары Хертек Куигаа чугаалап турар.

Бо сорулганы күүседириие колхозтуң коммунистери, оларның дузалакчылары 140 комсомолчулар авангардчы рольду ойнап турган, ажылдың магалылалдыг чедишкиннерин адыр бурузуже чедип ап шылаар.

С. САМБА-ЛЮНДУП,
«Шынның» түскай корр.

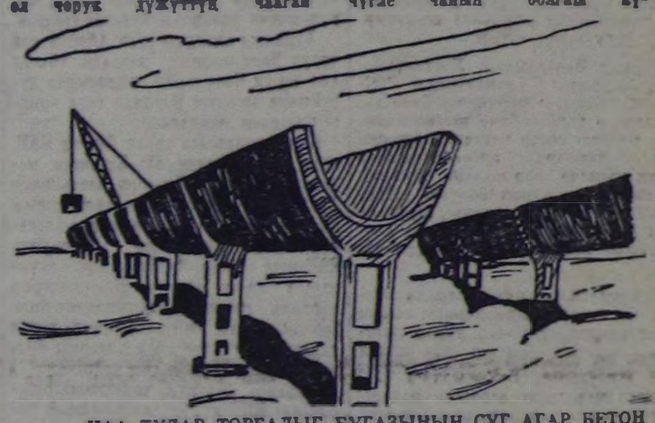

ЧАА ТУДАР ТОРГАЛЫГ БУГАЗЫНЫҢ СУГ АГАР БЕТОН ОҢГАЧАЛАРЫНЫҢ КЕЗИИ

Торгалыг суурнуң бир булуңу. Ю. Курскийниң чураан чуруктары

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУР МЕН

ССРЭ-нин Дээди Соведнинин чедиги чыызынын үшкү сессиязының материалдарын солуналп номчаап, радиодан дыннаап, сагыш-сеткилим хайныгып келди. «Тыва кобальт» комбинаттың күүүзү 1968 чылда шенелеге кирип, ыланғыы чугай өртелир цех ажыглалга кирер апарган. Хову-Аксыида ТЭП-тин немелде тулугларыиза шеверлекчилеп турар мен. Юбилейге үтүштүр бо электростанцияи баштайгы үлетпүр токту пайысылал Кызылга бээр. Бо херекке күш-ажылчы үлүүмнү киирген мен. Шеверлекчи ажылдарны доовуп турар бис.

1968 чылдың улус ажыл-агый планында болгаш күрүне бюжединде бистин чурттуң экономика талазы-биле өөүп орар күүүзү чайынианчаа-биле илереп турар. Оон бир төлергай чижээн Хову-Аксыидан көрүп болур.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажыглалга кирген бүдүрүлгелериие 104 кижи эвээш төлевирлиг ажылларга турган. Чоннуң орулгаларын өстүрер чаа төктаалбиле холбаштыр ажылчын саныига 24 рубльди 1968 чылын январь 1-ден эгелеп төлээр апарган. Дирекция 9 муң рубльге шалын фондузуи улгаттыр планнаан. Бистиң суурдан безин 196 кижиниң пенсия болгаш пособиези өртумаа-биле 9 рубльден 33 рубль чедир улгадыр апарган. Бо бүгү хемчегler бистерни чаачаа чедишкиннерже хей-аът кирип турар-дыр.

Коммунистиг партиянын болгаш Совет чазактың сагыш салышкынын хову-аксыжылар күш-ажылы-биле харылаар деп илеген олуу мен. Дээди Советтиң сессиязының төктаалларын ылаибиле деткип тур мен.

Л. СОДУНАМ,
тудугжу.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

«Сүт-Хөл» совхозтуң малчыннары Доржу Онлар, С. Тулуш олар кыштагларынче 40—45 тонна сигенни чедирип алганнар. Мурнакчы хойжулар Быстаан-оол Доңгак, Ылыи-оол Онлар олар база-ла кышка эки белеткелдиг.

• • •

Совхозтуң Ишкин салбырыкгы болгаш Кок-Тереkte аныяк техниктер Бичекей Онлар биле Макай-оол Моигуш олар дүне 40—80 хойларны тарып босаалып турарлар. Бо хүнерге чедир оларның кайызы-даа ийи муи ажыт хойларны тарып босаткан.

О. БОРАШ.

• • •

Улуг-Хем райииза Чаш-Тал сүүбараан фермазының мурнакчы саанчызы Мария Сундуй болгаш тудуг бригадири Саичи Содунам олар Ак-Тувуг ортумак школазының өөреникчилери-биле солуи ужуражылганы эртиргеи. Күш-ажылдың кижилери өөреникчилерге боттарының чедишкиннериниң болгаш түскай эртемниң дугайында чугаалап бергеннер.

Н. ШОЯДАА.

Район Советинин сессиязы

Бай-Тайгада Таңдының район Советинин сессиязы болуп эрткен. Анда ажылчы чоннар депутаттарының кодээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижилер хемчегler талазы-биле СЭКП ТК-ның докладчының күүседелиинии чорун турарын чугаалажып көрген. Сессиига Элегес кодээ Советинин паргазы ам Кудрявцевтиң илеткелин ыыннаан.

Илеткел талазы-биле санал-оналбергеннер партия Топ Комитединиң докладчының күүседелир талазы-биле алган ажылларны чоруткаиын, ылаигыя масса-биле харылааны, депутаттар болуу-биле ажылды экижиккенин демделээн.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле шийтпирни хүлээп алган.

Д. ЕНДАН.

1967 ч. Октябрь 27.

ШЫН
3-КУ АРЫН

ДАШТЫКЫДА

ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ—ДЕЛЕГЕЙНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

БОЛГАР наймысылалдың хөй-нинтизи Улуг Октябрьның 50 чылын байрлап арттирери-биле белеткенип турар. Улуг Октябрьның юбилейин демдеглэри-биле чөр болганда янзы-бүрү хемчеглерни—эртем сессиялары, теоретиктиг конференцияларны эрттирип, лекцияларны номчуп, илеткелдерни кылып турар. Бүдүрүлге планнарын хуусаа бетинде күүсеглир дээш октябрь мурнуун социалистиг чарыкы наймысылалдың бүдүрүлгелеринде улам калбарып турар.

В. И. Ленинге турасказал болдурган ай наймысылалдың Ленинск районунда эртип турар. Айның ажыдынышкынынга академик Тодор-Павлов «Коммунизмниң теориязынга болган практиказынга В. И. Ленинниң салыышкыны» деп илеткелди кылган. Чонуң мурнунга эртем ажыдакчылары илеткелдерни кылып турар. Наймысылалдың кол экономика району — Колороовск районга экономика бодалдың хүннерни эрттиргени, Октябрь революциязының ужур-дузазы деп темага теоретиктиг конференциялар өөредилге черлериве эртип турар.

• • •

БОЛГАРИЯНЫҢ Эртемнер академиязының чанында философия институту үш хүнүң эртем сессиязын организастаан, анда В. И. Ленинниң философия чогаалдарынга бараан болдурган илеткелдерни дыннаан. Болгар чогаалчыларының эвилели «Болгар литературага Улуг Октябрьның идейнег салдары» деп теоретиктиг конференцияга белеткенип турар. Анда совет шүүмчүлекчилер болган литература ажыдакчылары киржир.

1917 чылда октябрь болуушкуларының болган хамааты дайынның дутайында база Болгарияга Октябрьны канчаар көргени дугайында фотоделгелтелерни клубтарда болган культура бажыңнарында организастаан. Совет эрге-чагыргалың бежен чыдарының дургузукчы Совет Эвилелиниң чедишкиннеринге хөй делгелтелерни бараан болдургаан.

• • •

УЛУГ Октябрьның 50 чылы-биле холбаштыр Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязы делегейниң профэвилел шимчээшкиннериниң көөнү ажыдакчыларының түүдериниң чыыдызын «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болган делегейниң профэвилел шимчээшкини» деп эге-биле парлап үндүргеп. Ук чыыдыны англи, испай, орус болган француз дыдарга үндүргеп.

Чыыдының авторларының аразында Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациялының даргазы Р. Битоси, Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязының чингине секретары Луи Сайян, Чехословакиялың, Болгариялың, ГДР-ниң, Польшаның, Румыниялың, Венгриялың национал профэвилел каттыжылыкшынарының удуртукчулары, а ол шыкаш Латин Америкавың чурттарының, Японияның, Франциязының дешпилегиг профэвилел ажыдакчылары бар.

• • •

УЛУГ Октябрьның баймралалының талазы-биле республика комитединиң дыннадыышда чугаалап турары: «Октябрь революциязының 50 чылының байырлалы бүгү Хөрээтиядга ниити улустуң шынарыг болу берген». Ол республиканың хоорайларында болган чурттакчылыг черлеринде байырлыг хуралдар, лекцияр, беседалар болуп турар. Делгелгелерни, театр шилерни, уран чүүл кежээлерни, спорт маргылдааларны, телевиденне болган радио дамчыдыкталарны юбилейге бараан болдурган.

Юбилейниң баймралалының талазы-биле республика болган хоорай комитеттери Загребада «Янко гредел» дээр бүдүрүлгете ноябрь 6-да хөй кижи киркинчилиг байырлыг хуралды эрттирери-биле белеткенип турар. Ол бүдүрүлгеге 1919 чылда хоорайның баштайгы коммунистиг организациязы үндезилеттингеп.

• • •

ДЖОН Ридтиң «Делегейни сыгнышкан он хүннер» деп номун барымдаалап чогаалдыг шин Бухаресте национал театрга болган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кол болуушкуннарын шинге көргүскен.

• • •

ОКТЯБРЬНЫҢ социалистиг Улуг революциязының теоглуг ужурдузазынга бараан болдурган лекциялар, илеткелдер, конференциялар, литература кежээлери Мурештиң—Венгр автономнуг областың (Румыния) хөй черлеринге болгузаан.

Сучавка «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы — бүгү делегейге эргилделиг болуушкун» деп темага конференция болган. «50 чылдарның дургузукда совет эртемниң болган культураның чедишкиннери» деп темага кинофильмнерни көргүскен.

• • •

СРЭ-де шажыл-чүдүлгеге удур шимчээшкиниид теоглуунге бараан болдурган эртем конференциязы Варшавага болуп эрткен. Октябрь революциязының 50 чылы-биле холбаштыр организастаан ол конференцияга 100 хире эртем ажыдакчылары киришкен.

• • •

СОВЕТ күрүнениң 50 чылы» деп делгелге Конакриде (Гвинея) ажыттынган.

Ында делгээн хөй санныг фото-чуруктар болган номнар 50 чылдың дургузунда совет улустуң чедишкиннериниң дугайын, а ол шыкаш совет болган гвиней улустарының найыралының дугайын көрүкчүлерге таныштырын турар. Делгелге октябрь 29-ка чедир үргүлчүлээр.

(СЭТА).

Кызылдың үргүлер бажыңында колдунда падыы баглй бот иелериң болган оскүс 50 ажыг үргүлер бар. Аңаа баштай барган кижи шүүр-ла бир үе, бот-боттарын оттунушкен дег ол-бо чүтүрүүн шүүгешкен бичии кижилерни көрүп кааш, сеткили оорун, магабаавас арга чок. Шынап-ла олар чаңгыс иениң төлдери дек: кең-кадык, олак-оолгуг оюун-доруун турарлар. Кадыы бакшыраак үргүл азы оглун үргүлер бажыңының азырелинга берип каан иелер инда ажыдап турар коллективтиң адресинге дыка хөй чылы состерни чугаалап турар.

Чөөкта чаа орта чораан, үргүларның болук вайы-биле чурттап турар өрээлдериве кирип, оларның ажыдырал байдалдары-биле танышкан бис. Коллектив бичии кижилерниң чүле кадык оюудезинче эвес, оларның эстетиктиг кижиндиргезинче база онза кичээнгей салым турар дээрин магадап көрдүм.

ЧУРУКТАРДА: Бичии Славэ болган оң орту.

В. МОЛЬБИНИҢ фотолары, сөөг.

ОКТЯБРЬ КИЖИЛЕРНИҢ САЛЫМ-ЧОЛУНДА

ХЕМЧИК УРУУ

Кешкүн амыралдың бергелери Адашка база-ла улуг чүүк болуп, ону оюн эрте бербээн. Бир хемден өске хемче, бир тайгадан өске тайгаже кожуп, харлыг кыжым, назыг чайын кандыг бергелерни ол көрбээн дээр!

Аныяк чораан чыдарында ол мындыг түүдерни база утпас! Хемчик бажының ол-бо кыштагдары — Чыманнарның кыштаа Дашпаа-Өдек, Анчы-Каралдарның кыштаа — Доора-Хөруң база Шивилиг-Кара-Сугда, черле кыштаг бүрүү-де чоп деъе кажаалдарлыл, одек-кыштаг, одар-белчиир дээш, ийи кыштаг аразында Улуг-Даг дээш кожаларын чемелеп, оларның одарынче түге хөөн үргүлчү кадарларды деп төрелдери, бо-ла чугаалашкан, ажыынган олурупкаалдар. Чүттан болган ларыгларын малдың кырлып олуп турганын сактып кежиге карак чажы токтур. Өскен черн Хемчик бажынга барташ, ол ыяа арыгларда одаглар орнун көргүлээр. Ол дээрге частың берге үелериве олген малдың сегин моон-моонгу-биле балгүлээш, ортедин турганы ол. Кара-Дыгта, Шагбан-Кажаада-даа ыяш одаглар орну кайы хөй. Ол дээрге эртен берге амыдырал сорбу дег, костур-көгүлбес чыгыылаар.

Ынчалза-да шаг-шаа-биле турбас. Улуг Октябрьның херек чырны Хемчик бажынга чайынналганындан амыдырал хеминиң шакпыны дег хөгжүп эгелээн. Кажан Хемчик бажынга тыва бижик өөредир кижилер чедип келгенде, сундулуг кыс бижик дээрге, допшилгеже базын дээрнин эндевээн.

— Улаан-булуудан кижи келген-дир. Тыва бижик өөредир кижилер—деп, чугаалаар Хөөлашка, Чоом-Хемге, Кара-Дыгка чангы дег индиттелген.

— Кичээл, кичээл болур — деп, чарлаалар бир аалдан өске аалче, бир хемден өске хемге шүүжүп-ла турган. Адаштың бижикке өөреткеннерин бираазы арбан даргазы Хертек Даваа ол. Оон «а», «б» деп үннерни ол баштай ыяагылаза.

Кыыкы хүн дургузу кыска. Ыяжын ыяштаар, гараа сөктаар, дөштаар, хөй кадарар дээш ажыла хөй, кежээ-кежээ карак шокараңгыырып келир. Чок, ынчалза-да Адаш ыяыт бергелерге тоовазы. Хамык ажылын доозкаш, кежээлерде от чырыынга олурупкаш, бодунуң ыяш самбыразынга үстү чатташ, оозун хүдээш, сүүрүп алган ыяжын түткаш, бижик өөренип олуруптар. Ыргакдагыр-даа бол, анаа үүктерни бижип эгелээр. Сонуургакта черле ыяыт. Чоорту ол Хемчик бажынга тыва бижикти бир-ле дугаарында өөренип алган херээженнерниң бираазы болган. Эң-не баштай «Шын» солууну номчуп эгелээни аңаа кажан-даа уттундурбас...

Найыралдыгда деннег. А бо Хемчик бажының чону чөп дем кадыл деңге ажылдавас чөөр? Бүдүн арбан чугаалашкан, бо Кара-Дыгта Хемчикти кежиир улуг ковүргүнү канчап түдүнгүлээр. А малга сиген белеткээрде, кажаа-хораа тударда база ынчаар деннежинге деп бодалдар оюу дүрүмнин чораан. Адаштың бодап чораан айтырыгларынга харыылаар боттары-да чедип келгилээн. Чүге дээрге Улуг Октябрьның деревнидеп одунган Тыва ниитилелдиң хогжудезин ёзугаар чаа оруукче чайгылыш чокка киргикеп. Дөртен чылдар үелинде Хемчик бажынга «Кара-Дыгта деп МЧАЭ организастаттынган. Оон соонда үүрнек МЧАЭ-зер кактышкан, коллективтиг ажыл-агый — колхоз турпустунган. Адаштың ёзугаар амыдырал ынчаар эгелээн...

1950 чылда Адаш Чымановна Шуйга келген, ферма эргелекчилеп ажыдаан. Каш чылдар эрткенде, оон шагдан тура күземи Октябрьдан төрүттүнген улуг чаагай Төрээн чурттуң түрээ — Москвага чедип, Бүгү-эвилелдиң улус ажыл-агыйн чедишкиннериниң делгелгезинге чораан келген.

Болдунуң ажылын чаңгыс чер чурттугларын шак ынчаар үнелээни Адаш Чымановнаны улам сорук кингрген. 1957 чылда колхозтуң башгаар чери аңаа хөй кадарткан. Кандыг-даа ажылга башгай киргеннерге дет, Адаш Чымановнага бергелер база таварышкылган.

— Башгай-да биске чаа төрүүр тогдулар берген. Ынчан дурзукда бар эвес, оон ангыда малдың кажаа-хораазы дыка-ла болуун, малга чем чедишпес турган. Ынчангаш түс башка онаалтыр түүле 56 хураганны алган бис—деп, сураглыг хойжу ам сактып чугаалап олурар. Оон дараазында чылларда Адаш Чымановнаның киргүзүүтлерн улам бедип, төрүүр чүү хойга онаалтыр тозалдын хөй хураганны үргүлчү ап келген.

Алдарлыг малчын хойдан хөй хураган ап турарын сонуургаар болзувусса, мынча дээр:

— Ылаңгыя хайнак хойнуң хураганнарын азырап аажары дыка нарын болур. Хураган төрүттүнген соонда, ийи-үш хонганда мыаң-ла агаарладыр. Хураганга азыы-бүрү чемнерни, дустуг бөөр, чылыг суг-биле суттарар. Ынчаар чемгерерде оон азуулелинге дыка эки. Хураган аарый бөөр хевирлиг апаарга, оңу баш удур эмнээри чугула. Кадарчы база сакманнидда кижи үргүлчү-де чаа хураганның аразында туруп, оларны карактаар херек. Чажында бакка ажаагаи хураган улгадып келгенде-да мага болу бичии болур — деп, ол чугаалаар.

Кандыг-даа ажылда кижи, бир эвес ол күзелдиг болза, оңу эки-жидин азырының орнун хилеп, ажыыга чүү шаптыктап турарын дээрзин бодап чөөрүр болгай.

Адаш Иргитти залы ам шажын Хемчиктиң кыдыында Адыр-Маңалыкта күзээнде. Ол дээрге хоорайга малды семиртип алырынга эң-не таварышталыг күзеп. Анаа чырык амыдыралды болган аас-кежиктп берген Совет эргечагырганың 50 чыл ееын төлептиг үүкүүр ак-ыш аңдарлыг малчын болдунуң дуралакчызы, аңаа Салчак Кочаа-биле бо чылын чүс хойга онаалтыр чүс хураганны, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү алыр хүзээгеин алган, ону төлептинбиле күүсеглир, чүс хойдан-на 108 хураганны, бир хойга онаалтыр 2,7 кг дүктү кыргын алган. Оон ангыда найыралдыг хойжу ог-бүле чайын Бай-Тайгада Тура деп черниң серини болган көктүгшыктыг одарларынга хөөн эки семиртин алган. Малды ышкы үеде онча-менди үүр ажырарын-биле боттары он төнна сигейин белеткээр турган, ону ажыр күүсеглир, 15 тонна чедиргеи, оон хөй кезиин кыштаанга чедирип алган.

Адаш Иргит хөй-нинтизин ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ол СЭКП обкомунуң база Бай-Тайга райкомунуң кежигүнүне кам үзээ сонгуулуп келген.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, коммунист Адаш Иргит бо хүннерде «Тээли» совхозта хөй кадарлыг турар. Бо юбилейлиг чылда ажыл-ишке ам-даа улуг-улуг чедишкиннерлиг болуруларны күзеп калды.

С. ХЕРТЕК.

Редактор К. К. НУДАЖИ.

ТК-ның медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамда агрессчи дайының чоруун турар америк империализминиң салдарынга аалы, вайынга кирген Таиландының, Австралияның болган Чаа Зеландиның реаксычы болуктерни Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының Национал фронтузунуң ТК-зының даштыкы күрүнелер-биле харылзаалар талазы-биле комиссиязының медеглелинде чугаалап турары болза, таиланд эрге-чагырганар «аан хевизи» дээр полкту Мурнуу Вьетнамче чоруткан болган Мурнуу Вьетнамга болуглеп турган дээш дивизинге 10 муң ажыг солдаттарны немей чорудар бодап турар.

Мурнуу Вьетнамда австрали болган чаа зеланд шеритлерниң санын өлүн ковүдеңир бодап турар дугайын австрали болган чаа зеланд премьерлер октябрь 17-де медеглээн.

Вьетнамга удур агрессчи дайының үезинниң дургузунда 250 муң ажыг америк солдаттарны болган оларның чалчаларының солдаттарын санган үндүрген. Америк агрессорлар Мурнуу Вьетнамче хөй шеритлерни чорутkан тудум-на олар улам улуг чидиргилерге таваржып турарлар.

Боттарының чазактарынга удур демиседдя күштелдирер, америк агрессорларга дузалажыры-биле ол чурттарның армиязының солдаттарын өлүмче чорударын болдурбас деп, Таиландының, Австралияның болган Чаа Зеландияның улустарын медеглел кыйгырып турар.

ВДР-НИҢ АГААРЫНГА ДҮЖҮР АТКАН

ХАНОЙ. Вьетнам улус армиязының зенит артиллериязы болган ракеталары-биле Ханойнуң агаарынга 8 америк самолёттуң дүжүр аткан болган аазын каш америк ужудукчуларны тудуп алган.

Виньфу можуга 2 америк самолёттуң дүжүр аткан.

Мынчангаш ВДР-ниң агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарының ниити саны 2,436 четкен.

(СЭТА).

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң далаштыг хуралы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Суэц каналының районунга КАР-га удур Израильдин агрессчи хөделиишкиннериниң болдурган айыылды чугаалажып көөрү-биле КАР-ның дилээн ёзугаар чыыдырган Айыыл чок чорук Чөвүделиниң далаштыг хуралы эгелээн.

Хуралды ажыдып тура Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазы Айыыл чок чорук Чөвүлелин чыыдырар дугайында дилегни Израиль база киргеп дээрзин дыннаткан.

Бир дугаарында санал бергеп КАРның төлөөлекчизи эль-Кунинни медеглээни болза, Израиль Каттыышкан Араб Республикага удур агрессиязын араатанзыг үүлгедиишкинин үүлгеткен. Суэц каналының районунда КАР-ның гайбын чурттакчылыг суурларын болган үлегчур объектилерни израиль шериглер артиллерия-биле боолап турган. Оон түнелелинге кижи талазы-биле улус когаралларны болган материал каражаны чедирген.

Израиль болдунуң хөделиишкиннери-биле КНО-ну, организациянның уставын херекке албайн, КНО-нуң атаддарынга чөңгээлеп турар дээрзин КАР-ның төлөөлекчизи демдеглээн. Айыыл чок чорук Чөвүлелиң агрессорну кезедири-биле хемчеглерни алырын маңап турар бис дээрзин эль-Кунни медеглээн.

Болдунуң саналынга Израильдин төлөөлекчизи Рафаэль Егинеттиң Суэц хоорайын боолап турган Израильдың иледе агрессчи үүлгедиишкинин дуюкка эртирип каарын ораладышкан. Суэц каналының зоназында тургустунган чаа ыыгыы байдал дээш бүрүүну КАР-га онаарын Израильдин төлөөлекчизи ораладышкан.

Араб чурттарга удур израиль агрессиянның уржуктарын ыыңчага чедир узуткавааның чыллагавынын Чоокку Чөөн чүктө байдалдың дүшкүүрлүүн КАР-че Израильдин чаа халлаашкынны база катап балыткаан деп, ССРЭ-ниң КНО-да доктаалал төлөөлекчизи Н. Т. Федоренко медеглээн.

Суэц районунга агрессияны үүлгеткен дээш Израильди шинтирлиг бүрүү шаан турар резолюцияның төлевилелин совет төлөөлекчи киргеп. КАР-га чедирген когаралдың орнуун Израильден эгидип толеттирери, аткылажыышкынны болган дайын чорудулгаларын сөөсадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюцияларын Израильден моон соңгаар шыңгыы сагыырын резолюциялың төлевилели иеген турар.

Суэц каналының зоназында тургустунган байдалдың чылдагаанынарын тодаргай чугаалажып көөрүнден болгаш агрессорну илередиринден Айыыл чок чорук Чөвүделин чайладырын АКШ-ның төлөөлекчизи Голдберг ораладышкан. Дайын чорудулгаларын катап эгелээриниң харыы болдаашкынынга хөй санныг израиль шериг техниказы узуткаткан. Дайзын дириг күш талазы-биле база когаралга таварышкан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Күрденартамент Чоокку Чөөн чүктүң районунче америк боо-чепсекти чорударын «хоравышның чамдык кезиин күш чок болдургаан» дугайын чарлаан.

Израильын самолёттар-биле хандырер дутайында Вашингтонуң чүтүлүү-биле ол шинтирлер холбашкан.

• • •

ЛЮНДОН. Индовезий чазак Пекинде болдунуң элчин черни хаттаан дутайын Джакарта радиозу дыннаткан. Чүге дээрге ол элчин черинде артыкы сес индовезий дипломаттар кыдат эрге-чагыргаларының хөделиишкиннериниң уржуунда боттарының ажылын күүсеглир шыдавайн турар. Бо ыңнадыгны Рейтер агентилел дамчыткан.

Араатанзыг бомбалаашкын үргүлчүлевишаан

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрь 25-те америк ужар чүүл Ханойже чаа халдаашкынны үүлгедип, бодунуң согугларын хоорай төвүнче углавырган. Хоорайның чурттагга квартилдары база катап качыгдалга таварышкан. Кудумчуже шарик бомбаларны октаан. Лонгбиен ковүргүже ыяыт бомбаларны база октаан. Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың штавының медээлери-биле алырга, Ханойже халдаашкын үезинде американнар үш самолёдун ышкыган.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Ханойга ийиги чүүде агаар дүүрээшинин медээлел келген. Бомбалаарын чазыдырыышкыны, самолёттарның шимээни, бооларның ажыы тодаргай дыңналып турар. Америк ужар чүүл Ханойже улам чоокшулаар ужудун, ВДРниң девискээрин араатанзыг бомбалаарын үргүлчүлеп турар.

Америк агрессорлар боттарының кеминг үүлгедиишкиннериниң ужурунда ужудукчуларының аны-тынын өскүвүн, самолёттарын дүжүр аттырын, үүлгезин эрилеп турарлар.

Ханойнуң агаардан халдаашкынга удур камгалалдың штавының дыңнаткаңы-биле алырга, октябрь 25-ке чедир ВДР-ниң найысылалының камгалакчыларының дүжүр аткан америк самолёттарының ниити саны 149 четкен.

ИЗРАИЛЬ ЧӨНГЭЭ

КАИР. (СЭТА). Каирниң парлалгазы Суэц каналының девискээрине израиль дайынзырактарның база бир чөңгээ кылганын — Суэц хоорайны артиллерия-биле араатанзыг бомбалаанын тодаргайлап дыңнаткан.

Боолаашкынның түнелелинде хоорайга ийи школ, хөй чурттага бажыңнары үреленген, нефть арытлаар заводтарга болган нефть кадагалаар черлерге когарал таварышкан. Суэцтиң тайбын чону база качыгдалдарга таварышкан, өлүрткен болган балыглаткан кижилер бар деп солуннар бижээн.

КАР-ның шериг командылалының дыңнадыгларын ёзугаар алырга, египет арттилериниң харыы боолаашкынынга хөй санныг израиль шериг техниказы узуткаткан. Дайзын дириг күш талазы-биле база когаралга таварышкан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Күрденартамент Чоокку Чөөн чүктүң районунче америк боо-чепсекти чорударын «хоравышның чамдык кезиин күш чок болдургаан» дугайын чарлаан.

Израильын самолёттар-биле хандырер дутайында Вашингтонуң чүтүлүү-биле ол шинтирлер холбашкан.

• • •

ЛЮНДОН. Индовезий чазак Пекинде болдунуң элчин черни хаттаан дутайын Джакарта радиозу дыннаткан. Чүге дээрге ол элчин черинде артыкы сес индовезий дипломаттар кыдат эрге-чагыргаларының хөделиишкиннериниң уржуунда боттарының ажылын күүсеглир шыдавайн турар. Бо ыңнадыгны Рейтер агентилел дамчыткан.

Вьетнамның Демократтыг Реслубликазының школаларында 5 миллион чыгам улуг, биче кижилер өөренип турар.

Чурукта: Тханьхоа можунуң кежээки школазының чедиги клазында кичээл чоруп тур.

Л. Портернин фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АНЫЯКТАР ТИИЛЭЭН

Хандвайты суурнуң аныяктары биле школачыларның аразында бут бомбуунуң маргылдаазы болган.

Суурнуң аныяктары оюннуң баштайгы чергымда школачыларның хевалазынче удаа-дараа 4 бомбуту кыыр тепкен. Оюннуң соолгу эвелээде суур аныяктары техниктиг комбатканынган школачылар дөрт бомбуту улай кыыр тепкеш, санын дөмештирип алганнар.

Оюннуң түнелелинде аныяктар командазы 5:5 санга дүшкеп үнген.

Ө. ДАНЮВ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночылыны 10. «Кирип моорнакар азы өзек киши кирбес» 2. «Цыган» 12. 4. 5.45. 7.30. 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Насреддин Бухарада» 3. «Чыгамдатнанчарның ниизминде 5. 7. 9 шактарда.

«ЕННСЕЙ»: «Негам отчугаш» 10. 2. «Саяттың хөнгазы» 12. 3.50. 5.40. 7.40. 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оптимистиг трагедия» 2.30. «Фараон» (1-ги. 2-ги сериязы) 4.40. 9 шактарда.

Редакциянын адрези: Кызыл Шетинкиа—Кравченко кудумчузу, бажы № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орулакчыларының 35-24, 25-38, ответсекретарьның 23-35, партийжи ажылыра киличиниң 23-54, агитацияа болган пропаганда киличиниң 37-13, колхоз ажыл-агый киличиниң 21-47, үлетүүр киличиниң 22-64, чагаа, ажылчын болган коозе корреспондентилер база совет тургузуг болган ажылыра киличистериниң 21-27, ыштынкы информация киличиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн бергелээ 32-75 телефоннче номнар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкиа—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01345.

50-Т ЧЫЛГА ЧЕДИР
10
ХОНУК АРТТЫКАЗЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫШЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеи.

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
28
СУББОТА
№ 256 (6892).

Өртээ 2 көп.

Тос айларның дургузунда

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга алдаа болдурган социалистиг хүлээлгелерни күүсеттиивээн, МОСКВА ОБЛАСТЫҢ үлептүрү эң чугула ыяыттарыны будуреринің болгаш базарының талазы-биле 10 ай планын хуусаа бетинде, октябрь 25-те күүсеттиин. Күш-аажылдың будурунчүлүүн уягаттырар болгаш продукциниың бот-үнезин чигтедир талазы-биле даалга аажыр күүсеттинген.

. . .

Хабаровск крайның, Белгород, Волгоград, Воронеж, Липецк, Пенза, Ростов, Тамбов болгаш Ульяновск областарның кадаа аажыл-агыйының ишчилери Улуг Октябрьның 50 чыл ойн төлептиг үткүүру дээш чарышты калбартказ, үс культураларының чаагай дүшүдүн өстүрүп үндүрген, ону организастыг аажаап алган болгаш күрүмеге садарының планын күүсеттиген.

Үс культураларын күрүмеге садары үргүлчүлевишаан.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРДА ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

Каш-ла хөмүктер эрткен соонда бистиң чуртувус, бүгү делегилеглиг кижи төрелгеген кайгамчык улуг, төөгүлүг болуушкун — Совет эрге-чагырганың 50 чылдыг юбилейин байырлаар. Бистиң республиканың чөр-черде партия организацияларының ажаа күшенишинниг белеткенишаан, ажыг үеде беттарының амыдыралында чугула харыысалгалыг үе — отчёттарны болгаш соңгулдаларны база эрттирип турар. Ам барын-ла бригадаларда, цехтерде, фермаларда партия бөлүктеринде, эге организацияларда, а ол ышкаш хей коммунистерлиг «Элегес», «Шекпээр» совхозтар дег улуг-улуг парткомнарлыг черлерде отчёт-соңгулдалыг хуралдар эрткилээн. Ол хуралдар СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң өөң дараазында болган Пленумунарның шиитпирлерин күүседири дээш коммунистер күженикшининг демисеннип, Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг үткүүрүнче, беш чыл планын чедишкининг күүседиринче ажыл-чынарны мобилизастаарынга, коллективте ажыл-херекти башкарарынга оларның авангардчы организаччы ролюнуң бедзээнин коргүскен.

Оон-биле чергелештир партия организацияларының сан база шынар составының өзүп, быжыканнын, олар партийни амыдыралдың ленинчи нормаларын хашын чокка сагыыр, удуртулганың коллективтиг принцибиин хогжүдер, партияның иштики демократизазын, шүтүлчүлелди болгаш бөтшүгүлчүлелди калбартыр, ажыл-херекке удуртулганың арга-мергежилиин бедидер талазы-биле улуг амыдыралны отчёттуг үеле чөрүттиинин коммунистер хуралдарга сеткия ханыышкын-биле чугаалаап турар. Олар чөрүттүнган ажыл-херекти ханызы-биле анализтеп, амыдың дүрүлгазын улам байыдып, четпестерни илередип, партия организацияларының ажылын улам ыяй сайзырангайларының база беттарының коллективтериге оларның ролюн болгаш салдарын нүүтелдиреринің талазы-биле тодаргай хемчегларни айтып турарлар.

Кайы-даа партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы коммунистерни киижизидериниң ёзулуг шкалазы болзун, коллективте ажыл-херектиң байдалын тодаргай чугаалаавын көрген түрүнь дээш хамыктыг мурнунда аңаа бүгү талазы-биле, хынамчалыг белеткенири эргежен чугула. Ылаңгыя илеткелди болгаш есне-даа чүүлдерни белетизеринге чүгле секретарь азы бюро, партком кежигүннери эвес, коммунистерни база кадаа-биле киириштирген турар үшүлүг. Ылап, эки белеткеттингеи хуралдар коммунистерниң идепкейлиг калбак кирмилгези-биле, бедик деңнелдиг эртип турар.

Таңды районнуң «Межегей», «Тиилелге» совхозтарының Кара-Булуң суурда, Төп сут-бараан фермазында партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары чөгүм-на ынчаар эрткилээн. Ында секретарьлар эштер Седен-оол биле Казанцева олар илеткелдеринге беттарының коллективтеринде ажыл-херектиң байдалын болгаш партийни организастыг база масса-политиктиг ажылдың дугайын хамы анализтеп, юбилейге уткуштур ажаан хүлээлгени күүседир дээш ажыл-ишчинер нанчаар демисеннип турарын тодаргай коргускеннер. Оны чугаалавкырынга коммунистер аажок идепкейлиг киришкеннер. Ынчаарга ол фермалар үргүлчү мурнанчыларының өдүрүүнга кирип турары база таварыяга эвес. Ындыг таарымчалыг чижектерни есне-даа черлерден база хөйү-биле коргүзүп болур.

Ынчалзаажок чамдык партия организацияларының бюролары отчёт-соңгулдалыг хуралдарга кошкан белеткенип, илеткелди даяаш-биле бижип, ынчангаш организацияның болгаш коммунистериниң өтчёттуг үеде чөрүттиин ажылынга анализ кылбас болгаш партийни организанчы база масса-политиктиг ажылдың нанчаар тургустунганын, четпестерни өөп эрте базып таварыялаар база бар. Ол болза отчёт илеткелди секретарь чазыаан буу-хаа, даяаш-биле бижип каарга, бюроның есне кежигүннери өөң-биле чөпшээреп турары-биле тайылбырлаттынар-дыр. Ылаңгыя Кызылдың сүт заводунда, Улуг-Хемде Жданов аттыг колхозта партия организацияларының секретарьлары Кенграгын, Шивит-оол оларның болгаш «Элегес» совхозка партком секретары турган Гольцеватуң илеткелдери ындыг четпестерлиг болгаш эремгей болгулаан. Оларда организанчы болгаш масса-политиктиг ажылдың дугайында тодаргай чүүл чөн болгаш Уставтың негелделерин чамдык кежигүннериниң талазындан хамыдып турган чижектерни шөөлүг киирбээн, четпестер дугайында принципиалдыг шүтүмчүлел болгаш бот-шүтүмчүлел эвээш болгулаан.

Улуг-улуг будурулгелериниң болгаш ажыл-агыйларның мурнунда шиитпирлээр үшүлүг хей талалыг, нарын сорулгалар туруп турар. Ылаңгыя бистеп тудуг организациялары ажгы үеде дыка четпес ажылдап турары билдингир болгай. Кызылдың, Ак-Довуракның, Хөвү-Аксының чамдык тудуг организациялары хүлээлгези хамаан чөн, планын бөзин күүсеттеийн турарлар. Ынчангаш ол черлерде партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарында хөмүдээшкынның чылдагаанынарын илередиринче, ону чайладырының арганарын болгаш нүдлавырларны дилеп тыварынче база ажылчынмар ортузунга социалистиг чарышты калбартып, дээштиг ыяш-дыр организастаарынче улуг ынчэнгейни салыр апаар.

Идеологтуг ажылды бедик деңнелге тургузары, ону улам эннидери бүгү партия организацияларының чугула сорулгаларының бирээзи болур. Ылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга Тезистеринде марксисчи-ленинчи идеология социал хогжүлдениң күчүлүг шимчедикчи күжү, совет киижилерниң маттымыышынының чугула фактору, оларның политиктиг болгаш нуш-ажылчы идепкейиниң үнер доозу болу берген деп онзалап демдеглээн. Ынчангаш массаның идейлиг киижизидилгезиниң дугайында база коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезиниң, массалыг пропаганданың, агитацияның болгаш политиктиг информациялың шынарының, оларны амыдыралбиле сырый хелбаштырарының дугайында айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдарга чугула черни эзээзэ үмүрлүг.

Партия организацияларында амгы отчёттар болгаш соңгулдалар онзагай үеде, юбилейлиг чылда совет киижилерниң нуш-ажылчы болгаш патриоттуг бедик нөөрүлүүшкүнүнүң үезинде эртип турар. Оларны эки белеткеп, бедик идей деңнелдиг эрттирери — бүгү партия организацияларының чугула сорулгазы болур. Ылаңгыя оларны Уставтың болгаш СЭКП ТК-ның Савывырнга дүүштүр эрттирерин база хуралдарга партийни иштинги амыдыралдың айтырыглары кол черни эзээзэ турарын чедип алыр херек. Оон-биле кады партия организациязының удуртур органнарынга соңгудар кандидатураларны депшидеринче болгаш оларны чугаалаашын көөрүнче онза ынчэнгейни салыры эргежен чугула. Организацияның дайынчы эжик-мөөрдүлгазының улам ыяй бедиирп—оларның политиктиг мөзу шынарындан, билиинден болгаш организанчы мергежилиинден улуу-биле хамаарыжыр дээрзин утпас херек.

Партия организацияларының амыдыралынга чугула болуушкун — отчёт-соңгулдалыг хуралдар болза СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң сентябрь (1967 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, башчыя планын чедишкининг күүседиринге партогранизация бүрүзүнүң, коммунист бүрүзүнүң ролюн база харыысалгазын улам бедидип, бүгү партийни амыдырал деңнелин чаа бедиче көдүреринге идиг болуп ааскозинге чигзинмаг турбас.

ЭШ В. Н. АНТЫШЕВТИ ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ОРАЛАКЧЫЗЫНГА ТОМУЙЛААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болган:

Эш Вениамин Николаевич Антышевти Тыва АССР-ниң Автоургелелиниң начальнигиниң хүлээлгезинден хостаап, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың октябрь 27.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай көдүреринің үндезини — улус ажыл-агыйын чайгылыш чокка өстүрери дээш демисежиңер!

(Октябрь революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

Дээре болган

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкиннээн. Таңдының ажылчы чону күрүнеге 5680 тонна сүттү, 2730 тонна эттии сатаан. Сүт садарының чыл планы база ажыр күүсеттингеи. «Революциянын чалбыжы», колхоз, «Межегей», «Россия» совхозтар мал ажылының продуктуларын будурер болгаш күрүнеге садар талазы-биле эң дээре коргүүлгелиг болган.

Таңдының тараажылары база эки ажылдаанаар. Дүүгүү ажаалдаан деоскан болгаш Төрээн чуртуң шыгжамырынче 55 муң тонна тараажы киирген. Планнан дашкаар тарап дужаалгазы ам-даа үргүлчүдеп турар.

Д. ЕНДАН.

Хүлээлге ажыр күүсеттингеи

«Тыва даг-дүгү» комбинатның коллективи Октябрь байырзалынга чедир 16 муң тонна сорттуг даг-дүгүн будуруп үндүрериң болгаш 3 миллион 101 муң рубльлиг ниити продукциязын базар деп хүлээлээ алган.

Октябрь айның ийиги он хонуунга чедир 16 муң ажыр тонна сорттуг даг-дүгүн берген болгаш ниити продукция 3 миллион 208 муң рубль болган.

Ам коллектив планнан дашкаар продукция бүрүзүнүң үргүлчүлеп турар.

Келир чылдың тарылгазынга

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң № 1 салбырының механизаторлары келир чылдың тарылгазынга төрээн белеткээр ажылды организастыг чорудуп келген. Салбырда бирги трактор-хову бригадазы 1250 га ажгыс айдарар планын 1710 га, ийиги трактор-хову бригадазы 1820 га, планын 1980 га чедирген.

Механизаторлар Ы. Коигар-оол, Д. Болат-оол, Б. Мөнге-хүнде 6,4 га черни чарар нормаңы 10 га ажырып турарлар. Ажгыс айдарылганын дүргедириптге савапны чайладып, бөлери чугула. Саваң бөлер ажылды механизаторлар М. Кечил-оол, Б. Дутар-оол сөөлээнкиин чок чорудуп турарлар. Трактордар-биле бөле тырыткан савапны удур-ла сараатап турар. Суурнуң хоочун чурттакчылары алдан ашкан наңылыг Х. Десписнок биле Ыймаа-Хуурак олар саваң сараатталарынга арес-шудурту ажыктан турарлар. Чер андырылганын айдазын чоруттунмаан ыяктыр чер шүүт доңгуң чедир чорукар сорулга-биле уламчылаавышаан.

В. ДИМНТ.

120 тоннаны

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының аныяктары ийи хонук иштинде комсомол эге организациязының удуртулгазы-биле 120 тонна саваңны сараатаан. Ооң акшазы-биле аныяктар клубка хөгжүм херекселдери садып алыр деп шиитпирлээн. Ийи хонуктуң воскреснигинге комсомолчулар шупту идепкейлиг киришкен.

К. ШАҢГЫР-ООЛ

Районнуң хүндүлел самбыразында

Байырлал мурнунуң хүннеринде Таңды районнуң ажыл-агыйларында мурнакчыларның саны көвүдеп турар. Л. Неаков, Б. Кыелыков, П. Шудиев олар 350—400 гектар черниң тараазын ажалаганнар.

Саанчыларның мурнунда М. Сабельникова чоруп турар. Бо чылдың тос айларында ол ийиги бүрүзүнден 2815 кг сүттү саап алган. З. Кравченконуң коргүзүү — 2654 кг. Саанчылар А. Стебланская, Н. Кармалитова база ажа түнелдерин чедип алганнар.

«Тиилелге» совхозтуң ажылнчылары бо чылын багай эвес коргүзүгелиг болган. Мурнакчыларның саны ниинде ийи катап өскен. Совхозтуң комбайнери Михаил Акан-оолович Монгуш 802 га черниң тараазын ажаалган. Калдыр-оол Дазержинович Ооржак бир сезон иштинде 786 гектар черниң тараазын ажаап шыдаан.

Хойжуларның ортузунда бирги черни Дажы-Сереп Докпакович Куулар ап турар. Чүс хойга онаштыр ол 120 хураганны алган болгаш хей бүрүзүнден 2,9 кг дүктү кыргып алган. Ийиги черни Балган Уваңдаевич Оюн эжелеп турар. Ол чүс хойга онаштыр 108 хураганны алган.

Быжаа ажаанчылыг Чечексаа Бажың-ооловна Монгуш бир дүн, хүн иштинде быжаа бүрүзүнден 1010 грамм шемелде деңзинни ап турар.

«Коммунизминиң хереги» колхозта Дестек Сенднвевич Монгуш хей ажылынга хей чылдар иштинде ажылдан турар. Ол чылдың-на бедик коргүзүгелерни чедип ап турар. Бо чылын Дестек Сенднвевич чүс хойга онаштыр 116 хураганны алган болгаш хей бүрүзүнден 3025 грамм дүктү кыргып алган.

Үстүнде адаттынган шүүтү мурнакчыларының аттарын СЭКП Таңды райкомунуң шиитпирии ёзугаар районнуң Хүндүлел самбыразынга киирткен.

С. ТУШКОВ.

Ак-Довуракның ажылчымнары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга үткүштүр даг-дүгүн казып тывар талазы-биле улгаттырган хүлээлгелерни алган. Бирги кварталдың дургузунда будурун үндүрген барааң продукциязы 112 хуу болган. Төрээн чуртка планнан ажыр берген даг-дүгү 850 тонна.

ЧУРУКТА: комсомолчу Вера Саанның даг-дүгү саваап турары.

Фото С. Феоктистовтуу.

Улам соруң кирген

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионал эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга алдар болдурган социалистиг чарышка тиилеичилериниң — будурулга черлериниң, организацияларның, колхоз, совхозтарның коллективтерин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң турасказал туктарыбиле шаңнаазар дугайында бо чылдың октябрь 21-де доктаал үндүрген.

Ун доктаал ёзугаар бистиң республиканың Барлын-Хемчик районунуң «Большевик» колхозу Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган турасказал туң-биле шаңнаттырган. Октябрь 24-те Эрги-Барлык суурнуң чурттакчылары улуг өөрүшкүге хаара туттурган, чазаитың бедик шаңналынга соруң кирген ажылдарын, чурттаап турарлар.

— Юбилейлиг чылдың турасказалдыг тугун бисте шаңнаанны, бистиң колхозтуң кежигүннерин хөйнү ылыап күүседирин хүлээндирип турар. Чазаитың бо бедик шаңналын тыныскан чөрүк бистиң колхозтуң төөгүзүнде онзагай болуушкун болуп арттар. Бо аазырге бистиң мурнанчы малчыннарывыстың, саанчыларывыстың, тудугчуларывыстың, тараажыларывыстың, бүгү колхозчуларның нуш-ажылчы чедишкинин болур. Сентябрьның төнчүзүнде-ле күрүнеге зът, сүт болгаш дүн садар талазы-биле чыл планын күүсеттивис.

Бистиң колхозка юбилейлиг чылдың турасказалдыг тугун тывысскан чөрүк чүгле бистиң колхозчуларывыстың чаа нуш-ажылчы чедишкинин улам соруң кирип турар эвес, харын бүгү районнуң, республиканың ажылчы чону чөргээрлеп турар деп ынчаар билип турар бис—деп. «Большевик» колхозтуң партком секретары эш Очур бистиң корреспондентивиске дыңнаткан.

Харылзаалыг ажылдаар

Бистиң «Кара-Хөл» колхозтуң коммунистери, комсомолчулары хөйнити активтери чаа ооредилге чылын база-ла организастыг эгелээн. Кижилерниң билиин барымдаалап турганы, марксизм-ленинизмниң үндезилерин ооредир болгаш эге политиктиг билигниг школаларында 183 кижини хаара туткан бис. Ынчаарга оларның иштинде коммунистер — 57, комсомолчулар — 16.

Школаларның пропагандистилерине дээди болгаш ортумак эртемнит лекция, беседа коммуунурунга дуржулгалыг эштерни төнүлээвеп, пропагандистер болгаш колхозтуң партия организациязы дуглуп харылзаалыг ажылдаавылар.

С. ОЧУР-ООЛ,
колхозта партком секретары.

Бай-Тайга район.

Эң шевер

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунда Хертек Магаа-Шуру революция мурнунда байларга холечиктеп, уруг-дарыын оларның бөка-хөйтпаа-биле чемгерип азырап алган. Революция болган соонда, ол болунуң ооладарын эки киижизидип алганы-биле олар колхозтуң эң шевер тудугжулары болу берген, ол дээрге Хертек Норбужап. Хертек Оклаш болгаш Хертек Чамбаа олар-дыр. Колхозтуң чамдык киижилери Даспы биле Алаштың каттышкан бедидириниң ол-бо талаларынга ол алышкыларның балдыларының даажы бир аяк хөгжүм дег ынналып турар-даа дижирлер.

Х. Норбужап тудуг звенозунуң удуртучузу болгаш оон тудугжуларының түңнэн бажыңнары колхоз төвүнде бажыңнарының 30 хуузу чедип турар. Бо найырадыг киижилер мал кажаларын база хөйнү түгкай.

Звено удуртукчузунуң бажыңынга кире бээрге, оон шаңнаткан хүндүлел бижиглерни ханаңы холдур аскызап каан тургулаар болгаш бо чылын Москвадан бээр туристер база чорааң. Бо болза оон эки ажылын демдеглээнин езуур.

Х. ДОЙНУҢ.

Эки удуртуп турар

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда херээженнер чөвүлели (даргазы Вера Борбан) хераажен чоннуң колхоз будурулгезинге, хей-ниитининң ажылдарынга киржилгезин экижиткен.

Бо чылын херээженнериниң ниити хуралын 4 удаа, херээженнер чөвүлелиниң хуралын 12 удаа, 2 катап делгелгелерни организастап эрттирген. Кварталдар аайы-биле хуралдар база удаалаваа болуп турган. Херээженнер чөвүлелиниң инициативазы-биле «Кижиниң мозу-шынары», «Хептә канчаар чараштыр кедериве» дээш темаларны кежээлерни организастаан. Херээженнериниң даараныла болгуму доктаамал ажылдап, янзы-бүрү ногаалларны өстүрериниң болгуму 32 удаа киирээдээн.

Бүдүрүлгеге 250 хире кижи доктаамал ажылдан туларынаан ангыда, херээженнериниң шефжылдарынга киржилгези экижээн. Бо чылын 120 кижи шефке киришкен.

Чөвүлелдиң күжү-биле нуш-ажылчы херээженнериниң база бичии уругларның хүнүү, концерт көрүглелерни организастап эрттирген.

С. ТАСПАЙ.

Россия Федерациязының кадык камгалалының чедиишкиннери

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). РСФСР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң коллегиязының юбилей хуралы болган. Анаа Россия Федерациязының бежен чыл дургузунда болгаш чоннуң медицина хандырылгазын улам экижидиргеге коо утпаныышкынналрының дугайында министр В. В. Трофимовтуң илеткелин дыңнаан.

Совет кадык камгалалының талазы-биле чедиишкиннерниң деңнелгезин кылдыр министрниң чугаалаан барындаалары мындыг. Делегейниң бирги райынының будурузунде Россияның хоорайларының барык үшүлүг бир кезиниң эмнелге чердери, а оларның хейүнүң эмнелге тибуаторилалары бедик чок турган. Чоннуң медицина хандырылгазынга хүүда практика улуг черни эзлеп келген. Ам Федерацияда 330 муң хире эмчилер ажылдап турар.

Совет күрүнениң тургустунган баштайгы чылдарындан тура-ла медицина ооредилгезиниң чаа, деңнелиг системазы тургустунуп эгелей берген. Революция мурнунда Россияга 8600-ле студентилер ооренип, а чылдың-на ооредилге доозун үзер эмчилер саны муң-даа чедип турган. 1967 чылда Федерацияга бистиң үеэде ооредилге черлеривисс 45 болгаш

Келээге кадык камгалалын улам экижидер болгаш хоорайларның, көдээ черлериниң чоннуга медициназ дузалаччылыын бээримде бар болуп турар ылгалды чөөрту узуткаар талазы-биле улуг ажылды чорудар бис деп, министр түңнел кылдыр чугаалаан.

Тайбың камгалалының совет комитединиң юбилейлиг сессиязы

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Смольныйга Тайбың камгалалының совет комитединиң юбилей сессиязы ажыттынган. Сессияны Тайбың дугайында ленинчи декреттиң 50 чыл ойнга турасказаткан.

Сессия Смольныйның төөгүлүг залынга ажылдап эгелээн. Советтерниң II Бүгү-россия съездиниң делегейде эң баштайгы ажылчын-тараачын чазакты — Улус Комиссарларының Чөвүлелин чартык түс чыл мурнунда тургускан, Тайбың дугайында. Чер дугайында — В. И. Ленинниң санаалаавы Совет арге-чагырганың баштайгы декреттерин чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

Сессия ийи хүн үргүлчүлээн. Тайбың даяш шимчешкининиң эң сураглыг ажылдакчылары, делегейниң «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары даяш» деп ленинчи шаңналының лауреаттары аңаа аалчылаар болуп киришкен.

Сессия Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Н. С. Тихоновтуң «Тайбың дугайында ленинчи декрет болгаш совет улустуң тайбың даяш демнелиниң 50 чылы» деп илеткелин чугаалашкан.

ПАРТИЯ ХҮРЭЭЛЕНИНИҢ АРЫГ БОЛУРУ ДЭЭШ

Партияның быжыг болган дайынчы аргалыы хамыктың мурнунда оон хүрээлениниң шынарындан хамаарыжыр. Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде партияның керээ хээш, оон политикалыы чорудар дээш, коммунист бүрүзүнүң ролю болган харылсалгазы сеткедел чокка оюун турар. «Партия кежигүнүнүң алын болган ужур-утказын бедик, бедик болган улам-на бедик кодурер дээш кызыдар ужурлуг бис» деп ленинчи чагыг бөгүн чаа күш-биле болган онза чүгулазы-биле чаңчылдың турар.

Оон эң-не бирги болган чүгүлә негелделериниң бирээзи—СЭКП кежигүнүге кирип турааларга негелдени күштелдирери, партия эге организациялар ының ат-алдарын болган дайынчы аргалыың үлам өстүрери, оон хүрээленин быжыктырар дээш ленинчи шугумну чорулары болдур.

Амгы үеде районуң партия организациязының хүрээлеңи түгүл санбиле эвес, а шынар талазы-биле база оюп турар. Партияның хүрээленинге бир-де дугаарында бүдүүлгенин чүгүлә алырларынга алыдаш турар ажылчыннарның, колхозчу тараачыннарның, интеллигенциянын эң-не мурнаачы төлээлекчилерин кирип ап турар.

«Кызыл түк» колхозта партия эге организациязы (секретары эш О. Сат-маа) СЭКП-ниң кежигүнүге кандидаттарга политиктиг биилиг шынарлап, нарыл талазы-биле тургустуг, ажылга мурнаачы кижилерни хүлээп ап турар. Бо партия организациязы СЭКП-ниң кежигүнүге кандидатка яйынгы шүүт кежигүнүге кирип турааларны эки белетеп, рекомендациязын берип турарларын берген рекомендациязы дээш харылсалгазын бедиткеп турар. Хүлээп алган аның коммунистер боттарының толептиг мөлүг-шынарын коргускеннер.

Районуң албан черлериниң, колхозтарының болган совхозунда ажылдап турар аның коммунистериниң иштинде болдуун онаалкан ажылхерээнге оюп сонуургалыг, өскелерге боттарының үлегер-чижээ көргүзүп турарлар хей. Тудуг участогунда Быстан-оол, «Кызыл түк» колхозта О. Сарыг-оол, М. Кок, «Торгалыг» совхозтуң хойжуу Д. Доржу, Чаа-Сүүрлә кижи эвчиси Н. Балдан, райөн эмнелгезинде эвчи Б. Арыш-оол, Саглыда мал эвчизи М. Бөртүн-оол, Торгалыгта үүлүг садыының эргелекчизи Н. Монгуш, Хандагайтыда үүлүг садында Сайынсоң, «Коммунизмче орук» колхозта партияның кежигүнүге кандидаттар хойжуу К. Кочуб, каларчы М. Хураган-оол четпес. «Коммунизмче орук» колхоз бүгү керек мал чемперилиг 40-ле хуузун белеткеп алган. Мында центнер сигеннең бот-үнезин «Октябрь—14 чылы» колхозтуундан 1,5 катап аар. Соолгу төе чыдарын колхозтуң бүгү малының бөлү саны 19 хуу ессе-даа, мал чемперин бүдүрери 28 хуу кызырылган. Оон түңнелинде малдың продуктулуу ажыжон. Саар бир шекке онаалтыр сүт саалдазы 46 литр чедир экижезин, а кандыг-даа малдың олуп хораары 21 хуу ессеп. Эллеп хей ажылагийларың удуртукчуларының ырыгаан тараа ортумчуларының үүлүг бүүрел салып турар. Оң шын-на харың, мичелза-даа оларның кадагаламыче, чоп ажылгалыче чогум-на ап кичээнгей салыр керек. Изеткелчи оон шиий мал кажааларының, чурттазга бажыңнарының септелгезиниң болган түдүүнүң ам чоруп турар байдалынга доктаараан.

Бо чылын «Ленинчи орук» колхоз ийи улуг мал кажаазын түдүп дооскан, ийи чаа инек кажаалары удазас ажыглазга кирер. «Октябрь 14 чылы» колхоз иштин механизастаан инек кажаазын доозар четкен. «Октябрь 30 чылы» колхоз иштин механизастаан инек кажаазын доозар четкен. «Октябрь 30 чылы», «Тивилелге», Ленин аттыг колхоздарда коску ажылдар чоруттуган. Үн ажыл-агыйларның баштаар черээрн кышка белеткелдиң эргежок чүгүлазын барымдаалаш, оон базазын бызыглаарының чамдык хемчеглерин алган. Боду үнген сигеннің сигеп шөлдерин болган одарларны сугжудуп, эвээш продуктулуг болур сигеп шөлдеринге чаңгыс болган хей чылдыг сигеннерни тарып остурбушаан, малды белөөтүг чемнер-биле семиртип остурерин боттандырып турар. Малга бижыг чем суурлуг тургузарын «Тивилелге» колхозтуң баштаар черн чедишкининг шиитпирлеп келген. Бо ажылагый чылдың эки үезинде шагдылалдыг чем курлаарыларны белеткеп, сигеп белеткелиниң планын 166 хуу күүседкен. Сараатгарны кажаалап, ону малга тотчеглетпейн турар. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйларда бо чүгүлә херек чогуур кичээнгейге адырлаайн турары хомудавчыл.

«Коммунизмче орук», «Кызыл түк» колхозтарда, «Бурунгаар», «Совет Тывао совхозтарда болгуш сүүлүнүүт чемперин белеткеп, «Торгалыг» совхозтуң Чалаатының хойжу Д. Доваким, «Кызыл түк» колхозтан О. Конзай, К. Кокоол, районуң харылзаа конторазының Е. Байгажакова, К. Намзатмаа, райөнден Монгуш Очур-оол, СЭКП-ниң кежигүнүге хүлээп алганы аның коммунистер М. Калга-оол, М. Сенде-оол И. Маннаң болган оон-даа өскелер партийзи Уставтың негелделерин хажык чөп сагып, чонуң бедик хүндүтселин чедип алганнар.

Аның коммунистерге болдуун күш-ажыжчы, хей-ниитичи, ажыл-ияу чүүлдээлгазы-биле үлегер-чижээн көргүзүп чоруур хөочун коммунистер биите эвээш эвес. Оларга «Кызыл түк» колхозтуң даргазы С. Седен, Хандагайда хойжу бригадазың бригадири К. Бөлзан, «Кызыл түк» колхозтуң Саглы бажыңда сарлык фермазының эргелекчизи С. Агбаан, «Торгалыг» совхозтуң хойжуу эш Санчат-оол дээш ыяхан хей-хей коммунистерни хамаарыштырар.

Районуң партийзи ажыдыралында үстүүле эки талалыг чүүлдерден ангыда, кежигүн өскүлеен болбайн турар, аның коммунистер-биле ажылды суда чорудуп турар партия эге организациялары база бар. Районнуң сан калдыгының, тудуг черинин, суд, прокуратура черлериниң партия эге организацияларында (секретаалары М. Хере-Кергеп, М. Дажаа, В. Данзы) өөүүле чок болуп турарының чылдагааны ол коллективтерге кежигүн эвес массаның иштинге партийзи салдарны кошкан тургузуп турары-биле тайылбырлаттынар. Оң ыяхаш «Торгалыг» совхозтуң, «Коммунизмче орук» колхозтуң партия организациялары партия хүрээленинге мурнаачы кижилерни хаара тударының талазы-биле ажылды куду лецзенге тургускааныннан ында кежигүн өскүлеен шоолуг эвес.

Партияга аназ-на ёзу барымдалап чаа кежигүннер хүлээп алыр эвес, харын оон хүрээленинге бөмүнизминиң херээ дээш бодун бердиргеп, ёзулуг мурнаачыларны хүлээп алыр ужурлуг. Ынчаар турбуже, бүхүүлгеге шалынчы кижи дээш партия кежигүнүге хүлээп алырга, ог-бүлезинге, хей-ниитиге бодун ап чоруурү багай болур ийи-чангыс тавыылгалар тургулаар. «Коммунизмче орук» колхозта партком СЭКП райкомуңун бирээзүнге партия кежигүнүүнүң кандидатына хүлээп алган Р. Хертектиң бадыкдыры-биле киирип келген. Хертектиң түгүле школага башкы ажылының коргузуу-биле хүлээп алган, а херек кырында үргүлчү арагалаар, ог-бүлезинге ыяш бербес, ол-на партия комитединг СЭКП-ниң кежигүнүге кандидатка хүлээп алыры-биле М. Ванчыкайны киирип келген, ол база үргүлчү арагалаар турган. Оларны СЭКП райкомуңун бюрээзү партияның кежигүнүге кандидатка хүлээп алырынган ойталаан.

Чамдык партия эге организацияларының СЭКП кежигүннериге кандидаттар-биле ажылында улуг четпестер бар. 1966 чылда райөнүң сөң кандызынге хүлээп алган М. Седен-оол, райөнүң хереглекчилер инитилелиниң чанында партия эге организациязынга хүлээп алган О. Конгар-оол олар үргүлчү арагалаар турган, аар кем-херекке онаашканы дээш база шагдаа черинге ажылдап турган Т. Кызыл-оол үргүлчү арагалаан, СЭКП-ниң кежигүнүге кандидаттар турганыңдан үнүүрүкүлээннер. Кандидат стажы ана-на бир ёзу барымдалаан эвес, харын чогум-на шилгедеп болур, кандидаттар-биле үргүлчү үгааныладыг ажылды чорудары, партия кежигүнүге киреринге оларга дуалажыры партия организацияларының дору хүрээленин болур.

Бистин районуң партия организацияларында бүгү коммунистерниң үжен хире хуузу аның коммунистер. Олар-биле ажылды «Кызыл түк» колхозта партия эге организациязының

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЙНГА

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

(Юбилейлиг чылдың үш кварталдарының түңнели-биле)

Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң бедик болгаш туруштуг темпилерин чедип алыңар! Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң ажыктыг болурун бедидер дээш демисежиңер!

(СЭКП ТК-ныц Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга Кыйгырыгларындан).

СУТ-БАРААН ФЕРМАЛАРЫ

Эргелевчилери	Фермалар аттары	Ажыл-агый	Район	Орутмин саалда (кг)
Н. Кудрин	Кара-Бужуң	«Межегей»	Танды	2186
И. Лебедев	Аваак	—с—	—с—	2112
С. Максимов	Дөора-Хадын	—с—	—с—	1986
В. Струкова	Мотай	«Искра»	Бии-Хем	1871
Д. Доронин	Туран	«Кызыл тараачын»	—с—	1792
В. Шубин	Өөк	«Искра»	—с—	1724
Т. Сагаан-оол	Кара-Тал	«Найырал»	Улуг-Хем	1693
К. Монгуш	Бижиктиг-Хая	«Барлык»	Барлык-Хемчик	1593
Т. Маады	Билелиг	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1587
М. Аспан-оол	Ак-Туруг	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	1583
А. Ерлина	Тоо	«Россия»	Танды	1573
В. Прохоров	Кужугур	«Элегес»	—с—	1573
Н. Бардымов	Элегес	—с—	—с—	1562

О. ДАЖЫ-НАМЧАЛ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Сут-Хөл» совхозунуң Алдан-Маадыр салбырымның хойжузу.

ЭҢ ДЭЭРЕ СААНЧЫЛАР

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Инек бүртүүден сагган сүт (кг)
М. Сабельникова	«Межегей»	Танды	2815
З. Кравченко	—с—	—с—	2654
Л. Серебева	—с—	—с—	2646
Г. Короун	—с—	—с—	2466
М. Нару	—с—	—с—	2416
З. Карташева	—с—	—с—	2408
С. Пилипенко	—с—	—с—	2396
З. Реодько	—с—	—с—	2361
З. Чернышева	—с—	—с—	2360
Н. Акулова	«Искра»	Бии-Хем	2337
М. Хроменко	«Межегей»	Танды	2244
В. Ахаева	—с—	—с—	2228
З. Гольпер	—с—	—с—	2226
З. Доңгуттай	—с—	—с—	2185
Е. Иволга	—с—	—с—	2181
М. Мартыненко	—с—	—с—	2167
А. Балагашева	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	2152
Н. Сапегпоева	«Межегей»	Танды	2122
Х. Куншкаал	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	2106
О. Шагаачы	«Межегей»	Танды	2105
О. Кара-кыс	—с—	—с—	2089
А. Крикунова	—с—	—с—	2086
Л. Пооль	—с—	—с—	2029
З. Никифорова	—с—	—с—	2015
А. Бадарчы	«Элегес»	—с—	2003
О. Бичии-Уруг	«Кок-Тей»	Кызыл	1970
О. Монгуш	«Межегей»	Танды	1952
П. Натпит-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1950
Т. Оюн	«Межегей»	Танды	1949
А. Тюлюш	—с—	—с—	1946
А. Боброва	—с—	—с—	1941
Р. Ховалыг	«Искра»	Бии-Хем	1939
С. Сава	«Барлык»	Барлык-Хемчик	1905
М. Кочнева	«Искра»	Бии-Хем	1904
Г. Дударева	—с—	—с—	1897
О. Чыртакай	«Межегей»	Танды	1896
Ш. Ховалыг	«Чыраа Бажы»	Чөөн-Хемчик	1895
И. Шиляева	Дуржукта ставшиязы	Танды	1890
О. Пагаа	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1885
П. Бай-кара	«Элегес»	Танды	1881
А. Стебляпских	«Россия»	—с—	1879
В. Козлова	«Межегей»	—с—	1876
М. Киселева	«Искра»	Бии-Хем	1868
Ч. Монгуш	«Барлык»	Барлык-Хемчик	1863
А. Костенко	«Искра»	Бии-Хем	1848
А. Надкина	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1840
В. Дзельзайна	—с—	—с—	1840
Н. Доңга	«Хадың»	—с—	1835
Ч. Тенн-оол	«Межегей»	Танды	1834
М. Эстек	«Тиилелге»	—с—	1830
М. Сүрүнова	«Межегей»	—с—	1828
С. Оюмаа	«Найырал»	Улуг-Хем	1826
Г. Шарыпов	«Россия»	Танды	1815
Г. Кара-кыс	«Хадың»	Бии-Хем	1807
Л. Сарыт-оол	«Кызыл-тараачын»	Бии-Хем	1797
Н. Клешикова	«Россия»	Танды	1791
Т. Монгуш	«Элегес»	—с—	1785
Ч. Дандын	«Найырал»	Улуг-Хем	1782
Т. Сырғына	Ленин аттыг	Каа-Хем	1782
Х. Шоңдайты	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	1776
Б. Долгар	«Найырал»	Улуг-Хем	1768
А. Бадарчы	«Элегес»	Танды	1744
М. Алдын-кыс	СЭКП XXII съездиэн аттыг	Чөөн-Хемчик	1742
А. Козлова	«Межегей»	Танды	1742
С. Монгуш	«Найырал»	Улуг-Хем	1738
К. Деспий-оол	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1738
Н. Кортунова	«Революциянын чалбыжы»	Танды	1735
Д. Долчанная	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1731
Ө. Чыртакай	«Межегей»	Танды	1730
Н. Иргит	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1729
Ш. Оюн	«Элегес»	Танды	1728
Н. Симакова	«Искра»	Бии-Хем	1726
Е. Күжүгет	«Барлык»	Барлык-Хемчик	1725
Н. Кармолитова	«Элегес»	Танды	1718
О. Маады	«Хадың»	Бии-Хем	1716
А. Захарова	«Кызыл тараачын»	—с—	1716
Е. Данилова	«Элегес»	Танды	1703
К. Архипова	«Тиилелге»	Каа-Хем	1693
В. Кана	«Россия»	Танды	1691
Л. Белозерцева	«Межегей»	—с—	1683
Х. Сарыглар	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	1677
М. Маады	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1675
К. Санчы	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1674
Х. Тюлюш	«Элегес»	Танды	1668
С. Кыргыс	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1664
Н. Кинай-оол	«Элегес»	Танды	1661
М. Тюлюш	«Межегей»	—с—	1652
З. Черягина	«Элегес»	—с—	1659
М. Рязанцева	Ленин аттыг	Каа-Хем	1642
П. Өпемнн	«Хадың»	Бии-Хем	1637
Д. Ховалыг	«Барлык»	Барлык-Хемчик	1636
С. Куку	«Россия»	Танды	1630
Г. Яковлева	—с—	—с—	1617
Л. Сандан	«Элегес»	—с—	1615
А. Хертек	«Барлык»	Барлык-Хемчик	1610

О. БИЧИН-УРУГ,
Кызыл хоорай Советтиң «Кок-Тей» совхозунуң саанчызы.

Ө. ОЧУР.
Бай-Тайга районнуң «Малчыны» колхозунуң сүт-бараан фермазының эргелевчизи.

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР

Бригадирлер	Ажыл-агый	Район	100 хойдан-на хураган	Орутуман шерстьлиг (кг)
Б. Дошкан	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	100	2,4
А. Сат	СЭКП XXII съездиэн аттыг	—с—	100	2,1
С. Очур	«Большевик»	—с—	100	1,0
С. Күжүгет	«Барлык»	Барлык-Хемчик	97	1,5
М. Чола	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	97	2,7
М. Норбу	«Найырал»	Улуг-Хем	96	3,2
А. Ламаыт	СЭКП XXII съездиэн аттыг	Чөөн-Хемчик	96	2,2
И. Лагна	«Искра»	—с—	95	1,7
Б. Сени	«Чодураа»	Тес-Хем	95	2,6
Л. Кара-сал	«Кызыл тун»	Өвүр	95	2,18

Бызаа ажаакчылары

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Хонукта дең-ги немелдези (грамм)
Т. Сандаажап	«Найырал»	Улуг-Хем	1500
Т. Кулча	»	»	1100
Н. Толстикова	«Өөк»	Бии-Хем	900
Г. Белоусова	«Хадың»	»	870
Д. Бакаа	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	870
С. Борбак-кара	«Күш-ажылдың хостуу»	»	870
П. Шишигина	«Хадың»	Бии-Хем	860
Н. Павлова	«Найырал»	Улуг-Хем	860
Е. Лянина	«Тиилелге»	Бии-Хем	848
Е. Мамонтова	«Коммунизмче орук»	Каа-Хем	850
В. Иванченкова	«Өөк»	Бии-Хем	800
К. Баданчакова	«Кызыл тараачын»	»	800
С. Арапган	«Чодураа»	Тес-Хем	792
У. Сат	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	790
К. Филимонова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	780
О. Чылбак	»	»	780
А. Кочетова	»	»	780
М. Гераська	«Революциянын чалбыжы»	Танды	771
М. Чанчина	«Искра»	Бии-Хем	760
А. Хуурак	«Найырал»	Улуг-Хем	760
К. Бюрбюжап	«УТКА 25 чылы»	»	750
Т. Балгаи	«Улуг-Хая»	»	740
Т. Борбак-кара	«Күш-ажылдың хостуу»	»	740
Т. Хомутова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	730
Е. Бичек	»	»	730
Д. Шомбуй	«Найырал»	Улуг-Хем	730
А. Блинова	«Күш-ажылдың хостуу»	»	710
Е. Троякова	«Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	710
Е. Попова	«Революциянын чалбыжы»	Танды	705
А. Воронов	«Ленинчи орук»	Каа-Хем	697
Е. Попова	«Революциянын чалбыжы»	Танды	691
И. Мат	«Искра»	Бии-Хем	690
Н. Доспакай	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	690
С. Никитин	«Күш-ажылдың хостуу»	»	680
А. Плакута	«Искра»	Бии-Хем	680
В. Рудинов	«Революциянын чалбыжы»	Танды	673
Р. Кара-сал	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	670
Б. Оюн	«Революциянын чалбыжы»	Танды	784
К. Бунина	»	»	658
П. Шведов	»	»	633

Инек кадарчылары

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Хонукта немелде-ден (грамм)
А. Санаа	«Найырал»	Улуг-Хем	1450
М. Чанза	»	»	1400
Н. Боян	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1200
Х. Сувакпит	«Найырал»	Улуг-Хем	1110
М. Санлан	«УТКА 25 чылы»	»	1055
Н. Пинпкин	«Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	1020
П. Сергеев	»	»	1020
М. Монуп	«Найырал»	Улуг-Хем	976
П. Аппай	«Хадың»	Бии-Хем	950
Б. Кушкуп-оол	»	»	940
П. Матрюк	«Ленинчи орук»	Каа-Хем	895
В. Герен	«Өөк»	Бии-Хем	890
Б. Баранжап	«Россия»	Танды	867
Б. Бай-кара	«Искра»	Бии-Хем	850
С. Лакпап	«Өөк»	»	850
Н. Коробейникова	«Коммунизмче орук»	Каа-Хем	840
К. Урсячи	«Россия»	Танды	819
К. Чооду	»	»	811
Т. Сарыглар	«Барлык»	Барлык-Хемчик	810
М. Дажы	Жданов аттыг	Улуг-Хем	810
Л. Оюн	«Искра»	Бии-Хем	800
К. Норбу	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	800
С. Монгуш	«Барлык»	Барлык-Хемчик	795
К. Новожанов	«Өөк»	Бии-Хем	790
Д. Дажы	Жданов аттыг	Улуг-Хем	770
Ш. Чооду	«Тиилелге»	Бии-Хем	760
А. Дыртыкай	«Найырал»	Улуг-Хем	760
П. Бортникова	«Тиилелге»	Каа-Хем	760
Ш. Маады	«Тиилелге»	Бии-Хем	750
Ш. Сотпам	«Россия»	Танды	738
Л. Намнан	«Найырал»	Улуг-Хем	723
Т. Домчат-оол	«Өөк»	Бии-Хем	720
Ю. Павлова	«Кызыл тараачын»	»	720
Ч. Тюлюш	»	»	710
Ч. Боранчаа	«Россия»	Танды	7[illegible]
О. Маскиров	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	701

ЧЫЛГЫЧЫЛАР

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	100 бедеп-не алган кулуу
С. Оюн	«Тиилелге»	Танды	93
Д. Чапсынаа	«Мерен»	Эрзин	88
Б. Дамдын	»	»	87
С. Сава	«Большевик»	Барлык-Хемчик	85
М. Сагдай-оол	«Хадың»	Бии-Хем	84
Э. Хомушку	«Шекпээр»	Барлык-Хемчик	78
Д. Лопсан	Ленин аттыг	Эрзин	77
Б. Хаитай	»	»	77
С. Бай-кара	«Барлык»	Барлык-Хемчик	75

Хаван ажаакчылары

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Хонукта немелде-ден (грамм)
Е. Бочкарева	«Россия»	Танды	605
Т. Ионина	»	»	605
А. Понарски	«Тиилелге»	Бии-Хем	500
Т. Губарева	»	»	490
А. Есипов	«Революциянын чалбыжы»	Танды	408
Х. Ховалыг	«Өөк»	Бии-Хем	400
Б. Самбу-Х	Жданов аттыг	Улуг-Хем	380
Г. Иванов	«Революциянын чалбыжы»	Танды	364
К. Санчат-оол	Жданов аттыг	Улуг-Хем	350

Юбилөйге уткуштур

Октябрь 20-нин мелээзи-биле алырга, республика күрүнеге сүт саларының чыл планын 96,5, эътти — 97,2, дүжүү — 105,0 хуу күүсеткен. Бар санаашкыннарзан алырга, сүт, эът саларының чыл планын республика ноябрь 1-ге күүселивитериниң аргазы бар.

Күрүнеге мал ажылының бүдүрүктүларын саларының чыл планнарын Барлык-Хемчик, Тандының районнарының колхозтары, совхозтары хүүсээ бетинде — октябрь 20-де бүрүн күүсеткеннер. Бо үзүрге ол районнарның мал ажылдакчыларының Улуг Октябрьның юбилейинге күш-ажылчы төлептиг белээ болур.

Бии-Хем район күрүнеге сүт, түк саларының чыл планын ажыр күүселивин алган болгаш эътпин планын база күүселиве чоокшулаан. Күрүнеге эът салар планын Эрзин, Өвүр районнар, Кызыл хоорай Совеэн база күүсеткеннер.

Күрүнеге сүт салар талазы-биле Улуг-Хем, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тоджу, Эрзин, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары элээн хожуулап, республиканың ниитти соотунак хүүдүлээн безин күүсеп турадыр.

Сүт салар планын октябрь 20-ге чедир күүсеткен совхозтар: «Барлык», СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг, «Межегей», «Тиилелге», эът салар планын күүсеткеннер: «Кок-Тей», «Шекпээр», «Торгалыг», «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг, «УТКА 25 чылы», «Межегей», «Тиилелге», «Россия», «Өөк».

Тыванын малчыннары, күрүнеге сүт, эът салыпкынын планын ноябрь 1-ге күүсеткеш. Улуг Октябрьның мелээлиг байырлалынга төлептиг белекти тудаалыңар!

ХОЙЖУ МАСТЕРЛЕР

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	100 хойдан-на алган хураган	Хой бүртүүдэн алган дүк (кг)
О. Доржу	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	126	—
О. Дажы-Намчал	—с—	—с—	123	2,0
О. Доңай	—с—	—с—	120	—
К. Дажы-Сереп	«Тиилелге»	Танды	118	2,9
И. Дестек	«Коммунизмнин херели»	—с—	115	2,3
С. Сагбалдай	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	115	2,7
М. Доңгак	—с—	—с—	115	2,7
И. Эрельчин	«Тээли»	Бай-Тайга	113	2,5
И. Калдар-оол	—с—	—с—	112	2,6
М. Дамдын	«Кызыл тун»	Өвүр	111	—
Х. Семчит-оол	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	109	2,8
Т. Сердин	«Найырал»	—с—	109	3,0
К. Салчак	«Октябрь 30 чылы»	Каа-Хем	109	—
В. Доңгак	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	109	2,7
Т. Тюлюш	«Торгалыг»	Өвүр	109	—
С. Доңгак	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	108	2,4
М. Салчак	«Кызыл тун»	Каа-Хем	108	—
Б. Оюн	«Тиилелге»	Танды	108	2,4
С. Кочна	«Тээли»	Бай-Тайга	108	2,7
Х. Сагды	«Кара-Хөл»	—с—	107	—
С. Хомуг-оол	Жданов аттыг	Улуг-Хем	107	2,8
О. Кызыл-оол	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	107	3,5
С. Монгуш	«Октябрь 30 чылы»	—с—	107	2,0
С. Монгуш	«Элегес»	Танды	107	4,3
Д. Доргаа	Ленин аттыг	Каа-Хем	106	1,4
С. Монгуш	«Искра»	Чөөн-Хемчик	105	2,6
С. Куула	«Тиилелге»	Танды	106	2,2
К. Сендажи	«Мурааччы»	Бай-Тайга	106	2,3
С. Кежии	«Тээли»	—с—	105	2,5
С. Ооржак	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	105	2,0
И. Сафопов	«Революциянын чалбыжы»	Танды	105	3,8
М. Комбуй-оол	«Найырал»	Улуг-Хем	104	1,8
С. Байыр-оол	—с—	—с—	104	—
Ч. Янпаа	«Октябрь 30 чылы»	Каа-Хем	104	—
Б. Сат	Ленин аттыг	Чөөн-Хемчик	104	2,8
С. Чульдүм	«Тээли»	Бай-Тайга	104	2,5
Б. Доңгак	«Кызыл тун»	Өвүр	104	—
А. Доңгак	«Торгалыг»	—с—	104	—
Х. Баадан	«Мурааччы»	Бай-Тайга	104	2,2
М. Шарапин	«Найырал»	Улуг-Хем	103	3,0
Ч. Чамбал	—с—	—с—	103	—
Ч. Ооржак	«Шекпээр»	Барлык-Хемчик	103	1,2
Ч. Сат	СЭКП XXII съездиэн аттыг	Чөөн-Хемчик	103	3,7
О. Бегзи	—с—	—с—	103	3,4
А. Монгуш	«Коммунизмнин херели»	Танды	103	2,1
О. Кара-оол	—с—	—с—	103	2,1
Х. Доруң-оол	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	102	2,3
С. Дажы	«Найырал»	—с—	102	1,7
Х. Сүптер	—с—	—с—	102	3,0
К. Өдүрек	«Күш-ажылдың хостуу»	—с—	102	2,4
С. Борзек	«Кызыл тун»	Каа-Хем	102	—
С. Дандын	Ленин аттыг	Эрзин	102	2,5
А. Ооржак	«Шекпээр»	Барлык-Хемчик	102	1,6
Д. Сарыглар	—с—	—с—	102	3,1
У. Күжүгет	—с—	—с—	102	1,5
К. Ооржак	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	102	2,1
К. Ооржак	«Сүт-Хөл»	—с—	102	2,0
С. Монгуш	—с—	—с—	102	2,0
Ш. Монгуш	—с—	—с—	102	2,0
Э. Сат	—с—	—с—	102	2,0
Д. Арыптан	«Найырал»	Улуг-Хем	101	1,9
Д. Доспан-оол	Жданов аттыг	—с—	101	2,4
О. Ооржак	«Шекпээр»	Барлык-Хемчик	101	0,9
С. Хомушку	—с—	—с—	101	1,7
С. Монгуш	—с—	—с—	101	1,2
К. Монгуш	—с—	—с—	101	2,1
Д. Ондар	«Октябрь 30 чылы»	Чөөн-Хемчик	101	2,1
О. Лаеүү	«Коммунизмнин херели»	Танды	101	2,7
Л. Оюн	—с—	—с—	101	2,2
С. Оюн	«Элегес»	—с—	101	3,4
М. Сувандии	«Чодураа»	Тес-Хем	101	3,1
А. Сувапчак	Жданов аттыг	Улуг-Хем	101	2,5
М. Артаа	«УТКА 25 чылы»	—с—	100	2,2
Д. Ховалыг	«Улуг-Хая»	—с—	100	3,1
Х. Норбу	«Найырал»	—с—	100	1,9
А. Чаш-оол	«Бурунгаар»	Каа-Хем	100	1,0
О. Надыя	«Ленинчи орук»	—с—	100	2,5
О. Хомушку	«Большевик»	Барлык-Хемчик	100	1,0
Д. Хомушку	—с—	—с—	100	1,8
М. Сава	—с—	—с—	100	1,2
С. Сава	—с—	—с—	100	1,3
К. Сарыг-оол	—с—	—с—	100	1,1
У. Ооржак	Барлык	—с—	100	2,7
С. Куулар	«Искра»	Чөөн-Хемчик	100	2,3
О. Монгуш	Чыраа-Бажы»	—с—	100	3,1
К. Онпар	Сүт-Хөл»	—с—	100	3,4
С. Ооржак	—с—	—с—	100	3,6
Х. Куулар	—с—	—с—	100	2,0
Н. Монгуш	[illegible]енин аттыг	—с—	100	2,0
Ш. Ооржак	«Өөк»	Бии-Хем	100	2,9

Харылзаа албан черлери ажылагыйны башкарарынга, ажылчы чонуң негелдезин хандырарынга улуг ужур-дузалыг. Бисте солуунуу, журналды, чагаавы, телеграмманы албайн турар ег-бүдеер чок. Ол-ла бүтүнү биске чедирип берип турар почтальоннарга, ырак-узакта төрелдериве азы чоок кижилеривиле бисти харылаштырып турар телефон станциязының ажылдакчыларынга өөрөөн сеткилдиисти илередип турар бис.

Бистиң чуртувуска улус ажылагыйын улам ыңай хөгжүдүп сайзырадырыпка улуг чаартылгалар чоруп турар үеде, харылзаа албан черлериниң ажылын экижидери, ында бар четшестерни чайлаткан турары соңгаарлаттынмас соруулга болуур. Улуг-Хем район Советиниң дөртку сессиязынга харын бо айтырыгны чугаалажып көрген.

Районда харылзаа албан черлери көвүдеп, оларның техниктиг чепсегленишкини күштелип, чаартының турар. Шагаан-Арыг хоорайнда телефоннары автоматчыттынган. Ыраккы Хөндергениң Ак-Тал суурунда харылзаа салбыры «Күшажылдың хостуу» колхозтуң Хөлчүк бригадазында телефонну тургускан. Ам районуң харылзаачылары «Найырал» совхозтуң Шаңчы бригадазының төвүн радиожудуп, телефончудар дээш ажылдан киргинген. Харылзааның кандыг-бир хевири-биле кедээниң чурттакчыларын хандырары экижин турар. Арыг-Үзүүнүң, Торгалыгның, Баян-Колдуң харылзаа салбырлары ажылын экижидип, чонуң культурлуг негелдезинче сагыш салып турар.

Сессияга илеткел ыкылган — харылзаа салбырының начальныгы эш А. Гиро болган санал берген деп-таттар харылзаа ажылында улуг четшестер барын илереткеннер. Харылзаа албан черлериниң ажылдакчылары ажылчы чонуң негелделерин дыңнаавгыр, ээлдек, сагыш човаңгыр хандырар турбуже, оларның чамдыктары боттарының харысалгалын бодавайн бөвар чүүлдер база бар.

— Телефоннуң трубказын көдүргеш, телефонистиң харыпаан келирин болганчок-ла каш-каш минуталарда маңаар ужурга таварыкын турар бис—деп, эш Е. Малышев бодунуң саналынга шыңгыы демделгээн.

Солуннар, журналдар болган өске-дээ чедирилгелер көдээ суурларда эки тараттыын турар-даа болза, ыракку малчыннарга, бригада-ферма төптеринге чедирилгелер улуг саадаашкыннар-биле чедип турар. Колхоз, совхозтарның удуртукчулары почтачыларны транспорт-биле багай хандырып турар. Харылзаа салбырының чамдык ажылдакчылары боттарының харысалгазын бодавайн турар. Чижээ, Булун-Терек салбырының эргелекчизи эш Байлак акша дузаламчыларны эдерииге чедирбейн, боду самчыгып турган. Чаа-Хөлдүң харылзаа салбырының эргелекчизи эш Малышева чонуң акша шаңналыы бодунга шиңгээдип ап турары илереэн.

Харылзаа салбырының удуртукчулары кадрлар-биле ажылды багай тургускан. Оон ужурудан харылзаа албан черлериниң ажылдакчыларының ажылдан үнер чоруу көвүдээн. Кадрлар ортузунда кижилерлиг ажылы кошкак. Харылзаа салбырының начальныгы эш А. Гирода акша-хереңги бээр-ле болза, ажыл-херек дүргеп бүттүнер дээр хөөн бар, а харылзаа салбырының удуртукчулары организаторлук идепкейин илереткейн турар. Районнуң харылзаа салбыры эрткен тос айларда киирип алыр орулгазының планын күүсетпээн. Телефоннуң радионуң үрелир азы багай дыңналыры болганчок-ла таварышкылаар, ылаңгыя райпо, кинофикация черлериниде телефоннарның үрелир чоруу ковудээн. Чаа-Хөлдүң Арыг-Үзүүнүң, Ак-Туруунуң телефон харылзаалары багай ажылдап турар.

Районнуң харылзаа салбыр бүртүүдиде почтачылар ажылдап, солуннарны, журналдарны, чагааларны болгаш өске-даа чүүлдерни эдээриге чедирип берип турар, ындыг турбуже, оларның ажылдаарынга тазырымчалыг байлаалдар тургустунмайн турар. Чүл дээрге, чамдык көдээ суурларда кудумчулар аттарны, чурттаала бажыңнарының дугаарларын, эдээрге чедирер дээш чүүлдерни сугга ыыптар хааржактар чок. Чамдык суурларның чурттакчылары ыттарын багга тургускайн турарындан бажыңче почтачы ниижи чоокшулаар арга чок болуп турар. Бо талазыбиле көдээ Советтер чогуур хемчеглерни албайн турар.

Чонуң амыдырал хандырылгазының база бир кол адыры—харылзаа албан черлериниң ажыл-херээн экижидериие партия, совет болгаш профсоюзтар организациялары улуг рольду ойнаар ужурлуг. Районнуң харылзаа албан черлериниң ажылын үндезинин-биле экижидериие холбаштыр тускай шиитпирии сессия үдээн алган.

Д. АРАКЧАА.

Улуг-Хем район.

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Октябрь 26-да болган хуралынга Айыыл чок чорук Чөвүлелп Суэц каналының районунда айылдыг байдалдың дугайында айтырыгның талазы-биле резолюцияны чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Резолюцияның текстинии Чөвүлелдиң кежигүнериниң аразында болган сүмележилгелериниң түңнелинде ажылдап кылган.

Резолюция ол районга аткылажыышкынны соксадыр дугайында дугуржулганы үрээп тавырылганы буруу шаап, бо дугуржулганы үрээнииң чылдагаанында киижи болган өске-даа түүлдер талазы-биле болган когаралдар-биле холбаштыр харааадаашкынын илергейлеп, тайбыңчыдылга дугайында дугуржулгаларны бүрүн саглырының эргежок чүгүлазынче кичээнгейни көрүндүрүп, кандыг-даа даймн чорудулгаларын соксадырынче талаларны кыйырып турар.

Хүлээп алдынган резолюция компромиссиг болуп турар. АКШ-тың болгаш агрессорга өмөөрүшкен өске-даа барын талакы чурттарның Чөвүлелде төлөөлекчилериниң ээлээп туружу-биле холбаштыр ындыг байдал тургустунуп келген. Октябрь 24-те Совет Эвилелиниң төлөөлекчизи агрессчи үүлгедиглери дээш Израильди буруу шаварын болгаш Каттышкан Араб Республикага чедирген когаралдарның орнун Израильден эгидип төлеттиреринн негээн.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралынга КНО-нуң чиңгине секретары У Тан чүве чугаалаан. КНО-нуң Суэц каналының районунда хайгааракчыларының санын көвүдедирии санаалдаан.

Бадылаашкын соонда санал берген Сириянның төлөөлекчизи А. Дауди КАР-га удур Израильдиң чаа агрессчи үүлгедиглерин шиитпирлит буруу шапкан.

Совет төлөөлер чаңгыс эпче Чөвүлелдиң кежигүнериниң түткүлүн барымдаалаан, ол резолюция дээш бадылап болур деп санаан дээрзин ССРЭ-ниң төлөөлекчизи Н. Т. Федоренко демдеглээн.

Араб чурттарның девискээриниң кезиин Израильдиң эжелээри үргүлчүлеп турда, Чоокку Чөөн чүкче бижыг тайбың катап тургустунмае дээрзинче Чөвүлелдиң кежигүнериниң кичээнгейин совет төлөө көрүндүрген.

Суэц каналының районунда хайгааракчыларның санын көвүдедир дугайында У Таннын саналын өөренип көөрү чугула деп, Федоренко чугаалаан.

АКШ-тың төлөөзи Голдберг «халаптыг болуушкуннар»-биле холбаштыр харааадаашкынын эрелгей сестер-биле илергейлеп, Суэцти араатанзыг боолааны дээш Израильдиң харыысалгалыг болурунуң айтырын херекке албазын орааашкан.

Израильдиң төлөөлекчизи Рафаэль КАР-га удур чаа агрессчи хөделиишкиннери дээш харыысалгадан Израильди чайладырын база орааашкан.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазы Цуруока Японияның төлөөлекчизи болуп санал бергеш, Чоокку Чөөн үүктүң айтырыын политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң аргазын дилеп тывар деп кыйгырган.

Чоокку Чөөн үүктүң айтырыын политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң аргазын далашбиле дилеп тыварының эргежок чугула болуп турарының дугайында чамдык төлөөлериниң күзөлшиннерин барымдаалаан, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазы Чөвүлелдиң ажылын тодаргай эвес хүүсаада чапсарладырын чарлаан. Бо айтырыгның талазы-биле сүмележилгелер төлөөлериниң аразында болган соонда Чөвүлелдиң дараазында хуралы болур деп, ол айыткан.

Ханойдан медеглелдер

Вьетнам улус армиязының Дээди командылалы дыңнадыыны парлап үндүрүп, октябрь 24, 25, 26-да америк ужар-үүлдүн Ханойну болгаш оон чоогун бомбалаанын хилеңнээшкин-биле буруу шаап турар.

АКШ-тың Вьетнамда агрессчи дайынын калбартырыныц оруунда бо чаа базым бом-чепсээн дүжүп бээрииче вьетнам улусту кандыг-даа таварылгада албадап шыдавас, харын демиселди үргүлчүлээриниц эрежок чугулазынга оны улам бүгүредип турар деп, дыңнадыгда чугаалап турар.

Америк агрессорлар боттарының кемнип үүлгедиглериниң ала үүлгеэн эдилээр алаар деп, дыңнадыгда демдеглеп турар.

Октябрь 26-да Вьетнам улус армиязының генитчиктери Ханойнуң аразында он америк самолетту дүжүр аткан болгаш элээк каш ужудукларны түрүп алган.

Хатай можула база ийи америк самолетту дүжүр аткан.

Мынчангаш ВДР-ниң аразында дүжүр аткан америк самолеттарның нийти саны 2.450 четкен.

Октябрь 9-тан 15-ке чедир мурнуу-вьетнам патриоттар Виньлонь болгаш Митхо можуларның девискээриниң аразында 9 америк вертолетту дүжүр аткан.

(СЭТА).

«Культура революциязының» чаржынчыг түңнелдери

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак журналист М. Вейнер Кыдаттың экономиказынга «культура революциязының» өлүмүт салдарының дугайын «Праце» солуунуң арыннарынга бижээн.

«Улуг шуранашын» дээр чүвениң уруккуннан болган кудулаашкын соонда экономиканың эгелээн хөгжүлдезин «культура революциязы» дээш шаптан болгаш чурттуң аткаар ыяадыр октаанын деп, Вейнер бижип турар. «Культура революциязының» чыдарының дургузунда үлетпүр продукциязының дугайында сан-медделерни Кыдатка парлаайн келген. Канчаарга-даа Кыдат экономика сорулгаларын күүседиргиге болгаш агрессорлар Каттышкан Араб Республикага чедирген когаралдарның орнун Израильден эгидип төлеттиреринн негээн.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралынга КНО-нуң чиңгине секретары У Тан чүве чугаалаан. КНО-нуң Суэц каналының районунда хайгааракчыларының санын көвүдедирии санаалдаан.

Бадылаашкын соонда санал берген Сириянның төлөөлекчизи А. Дауди КАР-га удур Израильдиң чаа агрессчи үүлгедиглерин шиитпирлит буруу шапкан.

Совет төлөөлер чаңгыс эпче Чөвүлелдиң кежигүнериниң түткүлүн барымдаалаан, ол резолюция дээш бадылап болур деп санаан дээрзин ССРЭ-ниң төлөөлекчизи Н. Т. Федоренко демдеглээн.

Араб чурттарның девискээриниң кезиин Израильдиң эжелээри үргүлчүлеп турда, Чоокку Чөөн үүктүң айтырыын политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң аргазын дилеп тывар деп кыйгырган.

Чоокку Чөөн үүктүң айтырыын политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң аргазын далашбиле дилеп тыварының эргежок чугула болуп турарының дугайында чамдык төлөөлериниң күзөлшиннерин барымдаалаан, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазы Чөвүлелдиң ажылын тодаргай эвес хүүсаада чапсарладырын чарлаан. Бо айтырыгның талазы-биле сүмележилгелер төлөөлериниң аразында болган соонда Чөвүлелдиң дараазында хуралы болур деп, ол айыткан.

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫЫНДАН ЭКИ

Чөөн-Хемчик районда «Сут-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының ажыл-ишчилериниң оруузунда 1968 чылдың парлалга чагыдылгазы организастыг чоруп турар. Ам салбырның ажыл-ишчилери «Шынны» 108-ти, «Тывалың аныяктарын»—60-ны чагыткан. Салбырда О. Маска, О. Серен, М. Семдер-оол, О. Чэвек олар кижи бүрүзү 3—4 чагыдылганы бижидип, өскелерге үлегерин көргүзүп турарлар.

С. МОНГУШ.

Шупту чагыдылгалыг

Чөөн-Хемчик районнуң Хөр-Тайга сес чыл школазының коллективи 1968 чылдың парлалгазынга бижидилгеге идепкейлиг кириишкен. Ниитизи-биле 240 көзек чагыдылга кылдынган.

Башкы бүрүзү «Учительская газета» деп солуннуу болгаш башкылап турар эртемнериниң аайы-биле журналдарны чагыдып алган. Школаның комсомолчулары болгаш пионерлери шупгузу «Пионерская правданы», «Тываның аныяктарын» чагыткан.

Парлалгага бижидилгени школада башкыларның комсомол организациязының секретары Күулар Экер-оол эки организастаан. Башкылардан Дамба-Хуурак Дайынчы, Оюржак Үен-оол, Ондар Сегбе, Күулар Экер-оол эң-не хөй чагыдылга кылганнар. Школада парлалгага чагыдылга кылза чогуур кижилер шупгузу солуннарга, журналдарга бижидилгени кылган.

Б. ЛАМАШ-ООЛ.

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң топ шаңында үредиин арыглаашкыны.

Ю. КУРСКИЙНИН чураан чуруу.

ӨЛҮРУКЧҮГЕ ӨРШЭЭЛ БЕРБЭЭН

Дерзин хем-херек үүлгеткен Бавыр-оол Салчакович Чамбый дээрзи 1937 чылда Бай-Тайганың Бай-Талга төрүттүнген. Оор херек үүлгеткеш, 1961 чылда бир чыл алды айда хосталгазын кадыын шиитпирип чораан. Хосталын үнгеш, ур үеде киитиге ажыктыг ажыл кылбайн, ол-бо черлер кезип, үргүлүг арагалаш, чораан-на черинге кижилерниң хостуг эргезинге халдап, хөй-ниитиниң корум-чурумун каржы үревишаан, бодунуң кара туразы-биле амыырап келген.

Күрүне болгаш хөй-ниити организары дерзин хулиганны эдип алырының бүгү демчегларин ап, аңаа ажыктыг саналдарны хөй удаа кылып келзе-даа, оон чогуур түүнел кылбаан.

1967 чылдың март 1-нин хүнүнде эртенгинии 9 шакта Чамбый Бай-Тал суурнуң почта салбырынга озырык келген. Почта салбырының начальныгы чурган аныяк кыс Клавдия Павловна Ишкова телеграмма чорудар дээш почтага келген камаагы Норбу-Самбуунуң чугаазын Чамбайга очулдуртуп алган. Ол аразында Клавания дүштээр үеэш чедип келген, почтага келген кижилер оон үнүп чоруп турганнар.

Эш Ишкова от салып, чем кылып чиир дээш орта турган Чамбыйны ыяш чарын бер деп дилээн, балдызын ап берген. Чамбый ыяшты балдызы-биле кады киирип келгеш, салып каан. Удуур ораалдеп конторажке будуу эртип чоруп чыгаш, Ишкованың ажылдаар столуун болгаш акша шыгжап турар черии билип апкан. Дүржок идегет дерзин үүлгедиг кылырының планын шак ынчаар бодап алган.

Күрүненин хөй түңнүг акпазын бодунга шиңгээдип алыр соруулга-биле аныяк ажылдакчыны балдыг-биле бажынче соп, оон амы-тынынга четкеш, почта салбырынга чыткан 1769 рубль 61 копееяти алган, бодунга ажылаан.

Үстүнде айыттынган үүлгедигнин күрүнеге, хөй-ниитиге онза айыылдыын өөренип кергеш, Тыва АССР-ниң Дээди суду дерзин кемнит херелгеш Чамбый дээрзин РСФСР-ниң кеземче Хөөйлуунуң 102 чүүлү-биле буруулуг деп санаан, дээди кемчег-биле болган шиидер деп, шиитпирии үндүрген.

РСФСР-ниң Дээди суду үүлгедикчи Чамбыйга хамаарышкан шиитпелдиң ол-ла хевээр күштүг болдуруп балыпаан. Шиитпел күүсетинмеген.

О. ОХЕМЧИК.

Редактор К. К. НУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кайнаар-даа бол чоруп чор» 10, 2. «Ону Роберт дээр» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«КЫА-ХЕМ»: Киночыыны 9.45. «Адрес чок уруг» 3, 5, 7. «Машенька» 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Ургуларга дириг-чуруктар 10. «Бичии оглуңуң кудумчуу» 2. «Саяттың коңгазы» 12, 3.50, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Ургуларга дириг-чуруктар 3. «Фарзон» (1-ги, 2-ги серилары) 4.40. «Ийи чурттагга» (1-ги, 2-ги серилары) 8 шактарда.

Редакциянын адреси: Бызыл, Шетинкан—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыырал кылдызының 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдызының 37-13, көзөө ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетүүр кылдызының 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көзөө корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыырал кылдыстериниң 21-27, иштики информация кылдызының 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганга 32-75 телефонче болгаш.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Бызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01347.

Солун неделяда алды катап үнер

ЧАА ОРФОГРАФТЫГ СЛОВАРЬ

Тыва дылдың орфографтыг словарының бешки чаа үндүрүлгезин Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң дыл секторунуң ажылдакчылары М. Д. Биче-оол, С. Н. Чамзаева олар белеткеп тургускан. Словарьга адилгелер болгаш немелдерни киирип тургаш, чаартып үндүргени Тыванын эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчыларының Совет эргечагырганың чартык чүс чыл ооңга төлептиг салыышкынчыларының бирээзи болур. Словарьның төлевилелин чугаалажырынга эртемденнер, чогаалчылар, башкылар, ном үндүрер черниң болгаш парталганың ажылдакчылары база киришкен.

1958 чылда үндүрген орфографтыг словарь-биле бешки үндүрүлгени деңнеп көөрге, чүгле сөзү безин барык ийи катап (25 мың хире сөстүг) улаткан. Мурнунда маргылдаалыг турган сөстерни бижиириң чаңгыс аайжыткаңы, чамдык диалектизмнерни, омонимнерни (адаттынары болгаш бижиири дөмей, үткаазы аңгы сөстерни) база тыва аттарның допчу даңзызын кииргени черле аки. Словарьның тиражын 10000 кезек кылдыр үндүргеш.

Чаа орфографтыг словарь тыва литературлуг дылдың эң делегеңгей сөстериниң болгаш доктаатты нган терминнериниң шын бижилгезин чүрүмчүдүп турар. Культураның, эртем-техниканың, экономиканың хөгжүлдезиниң аайы-биле дылга чаа сөстер, терминнер хүн бүрү тыптып турар. Чижээлээрге, даразында сөстер **космос, космонавт, космодром, барокамера, октаргай делгеми, автосаанчы, автосуггарыычы, боторулга-чарылга** дээш оон-даа өске.

Ийи дөстен тургустунган чаңгыс үткаңы илередип турар нарын сөстерни чаа словарьга дефистеп бижиир кылдыр чаңгыс аайжыткаңы таарымчалыг. Моон мурнунда демир орук, демир үжүк, муңгаш дын, хөмүр даш, чунар бажың, сал чүлүүр ышкаш сөстерни аңгы бижиир турган болза, ам **демир-орук, демир-үжүк, муңгаш-дын, хөмүр-даш, чунар-бажың, сал-чүлүүр** деп бижиир кылдыр чүрүмчүткан. Ол сөстерниң шын бижилгезин чаңгыс аайжыткаңы өөреникчилерге, башкыларга, парталга ажылдакчыларынга дээш, словарьны ажыглап турар өске-даа кижилерге таарымчалыг болур дээрзи чугаажок.

Үтказы аңгы-даа болза, адаттынары чаңгыс аай сөстерни (омонимнерни) чаа словарьда делгемчиди кииргени эки. Сөстерниң аңгы-аңгы үткаларын словарьга киирип каарга, ону ажыглаар кижилерге дыка-ла таарымчалыг. Ылаңгыя институттуң ам белеткеп турары орус-тыва словарьга орус дылдың омонимнерин четче киирери күзенчиг. Чаа словарьда немей-киирген омонимнерниң чамдык чижектери бо: **саат** (доктар), **саат** (дайнаар саат), **саат** (моон улуг хаңы); **шагар** (от шагар), **шагар** (ары шатары), **шагар** (ажикти кидис-биле шагары); **ой** (аян сөзү), **ой** (ой чер), **ой** (түзүл), **ой** (ой тов), **ой** (байыр, чүзү?—ою); **октаар** (бөө октаар), **октаар** (1. даш октаар, 2. хүрешке октаар).

Үлегерлеп алган сөстер тыва дылда хүн бүрү немежин турар. Ынчангаш ол сөстерни шын бижиирин чүрүмчүдүп турар. Бешки үндүрүлгеде үлегерлеп алган сөстерниң шын бижилгезинде улуг ескерилге чок. Ынчалза-даа дараазында түүлге доктаазы чугула. Дөзү **нс, нс, пс, рс, рк, лк, льс, йс, рф** деп ажык эвес үжүктер-биле төнгеп сөстерге хамаарылга кожумаа немежирге сөөлгү дүлей үжүктүң мурнунга дыннаган ажык үжүктү немевишаан, ук дүлей үжүктү ыыткыр үжүк-биле солуп бижиир. Чижээ: **романс-романызы, кодекс — кодекизи, гилс, — гипизи, полк — полугу, рельс — релизи, торф — торуву.** Адап өөренген чаңчыл ёзугаар **аванс, баланс, сеанс, аффикс, суффикс** деп сөстерниң хамаарылга кожумаанын мурнунга ажык үжүк бижиир. Чижээ: **аванс — авансызы, баланс — балансызы, сеанс—сеансызы, аффикс—аффиксизи, суффикс — суффиксизи.** Адап өөренген чаңчыл ёзугаар шын бижиирин хевээр арттырган сөстерге (аффикс, суффикс) хамаарылга кожумаан **аффиксизи, суффиксизи** кылдыр киирген болза, адаарга эптиг болур ийик.

Улустуң аас чогаалынга болган кара чугаага кире бергилээр чамдык диалектизмнерниң (черчер зайы-биле хереглеттинип турар сөстерниң) болгаш эргижиргээн сөстерниң шын бижилгезин чүрүмчүлары-биле чаа орфографтыг словарьда кииргени солун. Диалектизмнерни чогаалдарда база ажыглап турар болгай. Чижээ: **сарбай** (кыс диин), **эзш** (кыс адыг), **чыныылаа** (кушкаш ады), **согаалаар** (сыын эдери), **чуңгу** (будук), **сөөкей** (боралдыр кадык), **сайбыран** (өөрүшкүлүг), **змеек** (кылган-авазының азы кырган-ачазының иези), **ажы төрүүр** (амыдыраар), **сыы** (алгы өңнээр дөрбелчин демир) дээш өске-даа.

Тыва аттарның допчу даңзызын орфографтыг словарьда бир-ле дугаар кииргени черле түүлдүг. Тыва аттарның шын бижилгезинде чаңгыс аай доктааттынган чүрүм чок боон келген. Оон улам мындан кижи болган туралааны-биле бижип турар. Ам моон соңгаар ажы-төлүү таптыг чараш тыва аттар-биле шын адап, бижиринiң чүрүмүн бо словарьда доктаатпышаан, ада-иелерге сүмелеп турар.

Тыва дылдың чаа орфографтыг словары сөс талазы-биле байлак болгаш мурнунда үнүп турган словарьларны улам ыңай сайзырадып делгереткенининг түңнели боон турар. Хөй сөстүг чаа словарьны тургусканы тыва дылдың дүрген хөгжүлдезиниң база бир хереглиг болур. Үк словарьның чедимчелиг эки талаларын, ажыглыын, үжүр-дүзалын демдеглеп тура, оон ийи-чаңгыс үүрмек чепсектерин айтыры аргыс эвес. Чүге дээрге, моон соңгаар өөренип көөрүнге хереп, апаар чадавас.

Словарьда кирип турар бүгү сөстер оны ажыглаар кижилерге билдинген турар үжүрлүг. Чамдык диалектизмнерни болгаш эргижээн сөстерни кижи бүрүзүле, ылаңгыя аныяк өскен, билип алыры берге. Ынчангаш **элес-тээр, ниимин, кыпаазай** ышкаш чамдык сөстерниң тайылбырын берген болза жи. **Спутник** азы **эдериичи** деп сөс словарьда кирбейн барган.

Словарьга алфавит чүрүмүн сагыыры мырыңай оңза чүгула болгай. Ыңдыг түрбүже, ийи-чаңгыс сөстер боттарының туружундан өскээр барып киргеи таварылгалар бар. Чижээлээрге: **центрифуга, чаасказанзыравас, чөөктелир** чижектиг сөстер өске черде киргилээн. Бо сөстерни словардан дилээн кижи тыппайн барып болур. Словарьда бижиири берге чамдык сөстер кирбейн барганы хомудавчыг. Чижээ: **тпру** (аът доктадыр аян сөзү деп берген), **ыт ыдалар** аян сөзүн канчаар бижиирил? Ол ышкаш чассыг деп сөстү часкызыг ие, часкы ие дег деп ийи катап кииргеш, чассыг уруг деп сөстү канчаар бижиирин айытпаан.

Чүгле, черле деп сөстерни—ле артынчылыг чер (чер-ле), чүг (чүг-ле) деп сөстерден ылган бижиириңге чамдык кижилер амдаа бергедээр. Ынчангаш бо артынчылыг аттарны орфографтыг словарьга чыскаап кииргеш, тайылбырын берген болза улам аки болур ийик.

Б. ДИРЧИН.

Циркте — тыва сарлыктар

«Бөгүн циркке чаа белеткеп тургускан көргүзүг: тыва сарлыктарның, чеплик телериниң база адыгларының, ыттарның болгаш өске-даа амытаннарның цирк көргүзүглери болур. Ол көргүзүглер Виталий Тихоновтуң удуртулгазы болгаш киржилгези-биле болур...» диген бижимелдиг база сарлыктарның, адыгның, ыттарның ойнап турарын көргүскен чуруктут чарлалдар бо хүннерде Удмур АССР-ниң пайысылалы Ижевск хоорайның кудумчуларында астынган. Ол солун көргүзүг Ижевскиде элээн каш хонуктар иштинде үргүлүдеп турар болгаш амдаа аңаа үр болур.

Тыва сарлыктар янзы-бүрү цирктиг көргүзүглерни кончуг солун көргүзүп, муң-муң көрүнчүлерниң сонуургалын хайыктырып турар. Цирк артизи Виталий Тихонов Тыва АССР-ниң Культура министерствозунга чоруткан чагаазында мынча деп бижээн: «Тыва сарлыктар Удмурилның пайысылалы Ижевскиде улуг чедишкин-биле ойнап турар. Кайын энкелген, үүү деп дириг амытаннар чүвел дээрзин көрүкчүлер пажок сонуурган, хөй чагааларны бижип турарынга оөрүп тур мен. Оларны Тывадан энкелгенин, Тыва АССР-ниң сарлыктарының дугайын тайылбырлап чугаалап, чамдыкта бодумнуң билип алган шаам-биле тыва дугайында лекциялар-даа номчуй бергилээр кижи-дир мен...»

Аныяк артист Виталий Тихоновтуң адазы цирктиң хөөтүн артизи Виктор Петрович Тихонов 1960 чылдың чайынында Тывага келгеш, дөрт сарлыкты Барыын-Хемчиктен Москваже ашпарган. Оларны Барыын, Чадаана, Туран, Хам деп тускай аттар-биле аңгы-аңгы адап алган. Виктор Петрович бодунуң оглу Виталий биле кады бүдүн чылдың дургузунда улуг күженишкинни үндүрүп тургаш, тыва сарлыктарны цирккө оон көргүзер кылдыр өөредип апкан. Олар баштайгы көргүзүүн Москвага, «Кубада карнавал» деп улуг цирк көргүзүүнге киирген. Сарлыктар-биле цирккө оон көргүзери-моон мурнунда цирк уран түүлүнге кажан-даа болуп көрбээн.

1961 чылдан эгелээш тыва сарлыктар Совет Эвилелиниң улуг хоорайларынга болгаш даштыкы чурттарга хөй удаа солун цирктиг бараалгадып, миллион-миллион көрүкчүлерни магадаткан. Цирктиң хөөтүн артизи Виктор Петрович Тихонов пенсияже үнген, оон оглу Виталий Тихонов ам тыва сарлыктар-биле цирк көргүзүп чоруп турары ол.

Чуруктар: тыва сарлыктар цирк көргүзүүнүң үезинде, оларның кыырында овчарка ыттар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Харылзаа айтырыы

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
9
ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнелеп эдилгеннеп

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
29
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 257 (6893).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Совет ураң түүлүү хөгжүдеринге ачы-хавыяалыг болганы, ажылчы чонунарның коммунистиг кижиннидилгезинге идепкейниг кирешкени болган культураның албан черлеринге хөй чылдар дургузунда үреғүшелдиг ажылдап келгени дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу 1967 чылдың октябрь 27-де Чарлыында культураның албан черлеринде, ураң түүлүн белүк хөй ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери-биле, медальдары-биле шаңналаан.

Ленин орденн-биле 64, Күш-ажылчы Кызыл Тук орденн-биле — 179, «Хүндүлелдиң демдээ» орденн-биле — 309, «Күш-ажылчы эрес-мандырыг чорук дээш» деп медаль-биле — 133 болган «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле — 184 кижи шаңналткан.

Оон иштинде Тыва АССР-деп шаңналганнар:

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Олег Доңдукович НАМДАРАА — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Тыва хөгжүм-шиң театрының артизи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Михаил Александрович ПЕТРОВ — чуруукчу.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ, РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ВЦСПС-ТИҢ ТУРАСКААЛ ТУКТАРЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионал эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка үнелекчи — бүдүүлелериниң, организацияларының, колхоз, совхозтарының коллективтериниң РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң тураскаал туктары-биле шаңналаар хүгайында доктаал үндүрген.

Коммунистиг тургузуушкунга улуг үлүг-хууну киирген болган Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг хүзээлелерин күүседириге эң эки түңнелдерни Россия Федерациязының чедип алган коллективтериниң күш-ажылчы чедиишкинерин демдеглээни кылдыр ол тураскаал туктарны тыпсыр.

Доктаалда тураскаал туктар-биле хөй коллективтер шаңналткан.

(СЭТА).

„Космос-185" ужудуушкунда

Совет Эвилелиниң октябрь 27-де Черниң «Космос-185» дээр кылыкал спутникти эдилеп даглаар салып үндүрген.

Спутникте 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программалы даглаар космос делгелин шинчилеериң үргүлчүлээр дээш эртем аппаратуразын турускан.

Спутникти чер кырындан эң ыраакы 888 километр; чер кырын эң чоок долгаанары — 522 километр бедиир кылдыр салып үндүрген.

Спутникте эртем аппаратуразындан аңнында орбита байдалын илеп хемчээр радиосистема, дериглериниң болгаш эртем аппаратуразының ажылдап чоруурунуң дугайында радиосистема чоруктуг.

Спутникте тургускан аппаратура ой-тавында ажылдап чоруур.

Башкарылга-санаага тоож келген медээлерни сайгарып ажылдап турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ

ССРЭ-ниң Тудуг материалдар министерствозу болгаш тудуг база тудуг материалдар ажылчыннарының профэвилелиниң Төп Комитедиң **Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, Тывада даг-дүгү арыглаар «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективинге Министерствонуң болгаш профэвилел ТК-ниң шилчиир Кызыл тугун, а ол ышкаш 14000 рубль хемчээлдиг бирги чергенин акша шаңналын тывыскан. Оон иштинде коллектив кежигүннерин хууда шаңнаарынга 9800 рубльди көргеп.**

ССРЭ-ниң Тудуг материалдар министерствозу болгаш тудуг база тудуг материалдар ажылчыннарының профэвилел ТК-зы Октябрьның 50 чыл байырлалын таварыштыр «Тыва даг-дүгү» комбинатның ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга болгаш албан хаакчыларынга күш-ажылчы тиилелгебиле холбаштыр изиг байырны чедирген болгаш ук коллектив беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

Тыванның хөй национальдыг тудуунда

«Социалистиг тургузуушкунуң чоруулгазының үезинде национал айтырыг галаам-биле ленинчи программа боттавган, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының социалистиг ака-дуңмалыг чоруу быжыглаттынзаан.

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Тезистеринден).

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга чедир саннаар хонуктар арты. Бистиң партиавыстың болгаш чуртувустуң эрткен оруунче хая көрүнүп, кылып алган чедиишкиннеривисти түңнеп, келир үеде боттандырар ажылдарывысты тодарадыры чаңчыл апарган болгай. Чуртталга эртеникивис күш-ажылчы маадырлыг херектериниң чылдары-биле оорүнчүг. Төрээн чуртувуң херээ дээш совет кижилер бодувуң черин чаартым, чырыткылыг келир үе — коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузуп турар.

Совет улустуң чаагай чоруун улам ыңай кодурер талазы-биле СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумуунуң болгаш ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиаларының шиитпирлерин хоорайның болгаш кодоның ажыл-ишчилери бир үн-биле деткип, партия болгаш чазактың салгын салыышкынынга харыы кылдыр улам соруктуг ажылдап турар.

Ак-Довурак хоорайның хөй саннаг бүдүүлге коллективтери Совет эрге-чагырганың 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерниг ужуражыр дээш социалистиг чарыштыг калбарыпп, бедик көргүзүглерин чедип ап турар. Оо түңнелдер бистиң республикавыстың бүдүүчүг күштеринниң овун, хөгжүп турарын тодаргай хереченлеп турары ол.

Совет чазактың шиитпирин ёзугаар Барыын-Хемчик районуун девискээринде даг-дүгү-биле байлак черге улуг комбинаттың тудуун эгелээн болгай. Оон улаштыр экономиктиг коммуникацияларны болгаш Ак-Довурак хоорайны тудуп эгелээн.

Партиянып Кыйгырыын ёзугаар, боттарының хайыккан нүзел соруу-биле чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан хөй-хөй национальдарның болгаш мергежилдериниң кижилери «Тыва даг-дүгү» комбинатты тутчуруу-биле келгенер. Оон бээр мыдыг-ла үр үе эртпээн, а шапкын сугуур Хемчиктиң эриинде социалистиг Ак-Довурак—бистиң республиканың улуг үлетпүр комплексиниң тургустунган.

Комбинаттың башгайгы эдилээн 1964 чылда ажыглаалга киирген болган ол ам чедиишкиниг ажылдап турар. Эрткен үш чылдың дургузунда чаа комбинаттың үлетпүр бүдүүлгезиниң өзүлдези чылдың-на 20 хуудан эвээжевейн келген, оон төлевилел ёзугаар күүгүзүп шиитээдип алган. Комбинат юбилейлиг чылда Төрээн чуртка 18 муң тонна ажыг бирги спортчуң даг-дүгүнүң тывыкчылары баймырлага соңгуг ужуражыр, чылдың социалистиг хүзээлелерин хуусаа бетинде күүседир дээш шиитпирде—эрес соруктуг ажылчыннарның болган инженер-техниктиг ажылдакчыларның улуг күш ажылчы тиилелгеге болур-дур.

Экономиктиг чугула аргажылганың чери—Абаза—Ак-Довурак аразының автомобиль оруу доостурунуң кырында келген. Эрткен чылдарның дургузунда Ак-Довурак хоорайда дыка хөй бүдүүлгелерни, автоажыл-агый черин, чурттарга бажыңнарын, культура болган амыдырал хандырыгга черлерин ажыглаалга киирген. Ак-Довуракты үлетпүр республиканың үлетпүр продукциязының дөртүүн бир кезиин берип турар. Бо районнуң перепективазы кайгамчык улуг. Хоорайда үлетпүр болган чурттарга тудугларын калбартыпп, ам Ак-Довурак аажок улуг тудуг шөлүү аңырган.

Кайнаар-даа көөрге, тудуг-ла, тудуг! А оны хөй национальдыг тудугжулар, механизаторлар, монтажчылар, дагжылар, арыглаачылар бот-тандырып турар. Кижилерниң маадырлыг күш-ажылы интернационалчы хевир-шинчилиг болуп турар. Ырак черде чурттап турар тывалар-биле нады орустар, украиннер, белорустар, латыштар, эстоннар, узбектер, хазактар, алтайлар болгаш өске-даа национал улустар ажылдап турарны кайгамчыктыг! Үүгле бистиң партия организациявыстың составында бээн 16 ажыг национальдарның коммунистери ажылдап турар. А Ак-Довуракты будүүлгелериниде болгаш тудугларында 30 ажыг национальдарның төлөөлекчилери ажылдап турар.

Арыглалга фабрикавыс көрүнер. Ында хөй национальдарның кижилери ажылдап турар. Осетин национальдыг Борис Касаев институт доосказ, бодүүн инженер болуп ажылдап турган, коллективтиң хүндүлелин чаалап алган, ол оол ам кол инженер апарган. Оон кедайы украин Нина Савчарь — комбинаттың кол конструктору.

Чурттарга суурупуң тудуунда татар Рауль Губайдулиниң хөй национальдыг бригадазы ажылдап турар. Бо бригада республикада комсомолчу-ажылактарның эң дээрелериниң бирээзин. Оон кежигүннери —тывалар, татарлар, орустар, украиннар. Ында мастерлер участогун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, эстон кыс Зинаида Мирушкова баштап турар.

Ак-Довуракты № 2 авто-ажыл-агыйын хакас Петр Тахтобин удуртуп турар. Анмак, шимчегир удуртукчу ам Тахтобин коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. «Тыва даг-дүгү» тудуг тудуг эргелелиниң диспетчеринде Узбекистандан комсомолчу путёвка-биле келген оол Мустафакулов ажылдап турар. Хоорайның эмнелгезин каш чылдар иштинде удуртуп келген, чуваш национальдыг Геннадий Малюковка ак-довуракчылар база чоргаарлаан.

Кажа-даа базыңарга, бичии-даа коллективтерде, бистиң Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү национал улустары ажылдап турарының чамдык чижектери ынмадыг. Бистиң хоорайывыска национал ажылыг аңгы кайнаттынып, тургустунуп турарынга чоргаарланмас аргавыс чок. Амгы үеде Ак-Довуракта ажылдап турарларның саны 5 муң ажыг. Оон чартык кезии—тывалар. Олар бедик мергежилдиг ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар. Мында чижек кылдыр рудниктә көрөөл. Кыргыс Очур-оол, Хертек Амерсат, Сотпа Кайн оларның бригадазары дээрелерниң одуруунда.

Олардан даг мастерлиинде — Василий Даржаа, хамчет начальныгында — даг инженери ам Куулар ажылдап турар. «Белаз-540» деп 27 тонна чүк сөөртүр машинаның чолаачызы Монгуш Каң-оол, токарь Монгуш Мөңгүн-оол, слесарь Шыырап Агай-оол олар база тергиин эки ажылдап турарлар. Фабрикада хамчет начальныгы Юрий Назимович Шагдыр бодуун ажылчындаа удурлажыпп чедип дээнзоп, а оон хонгазында тыва инженер-механик Сергей Монгуш-оол ажылдап турар.

Бистиң кайгамчыктыг тудугжуларывыс — Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Даңзырың Калдар-оол, Күжүгет Калдар-ооллуң, дашчы эш Алдын-оолдуң, штукатур Зинаида Салчактың адын маңаа чоргаарал-биле адаар херек.

Характер болгаш национал талазы-биле янзы-бүрү, ынмалдыг бо коллективтиң күш-ажылга үүкүлү болгаш хөй-ниитиниң ажылынга киришилгези улуг. Оны цехтерге, тудугларга, магазинге, азы ленцин номчуур черге, школага, техникумга баргаш, бүзүреп көрүп болур. Ындыг болур-даа ужуралыг. Үүге дээе улуг Ленинниң үндезилеп тургусканы бистиң партиавыс совет улустарның пайралын кампаазарынга болгаш бызгларывысче улуг кичээнгейни уламдырып турар.

Ак-Довуракты коммунистери хүн-бүрүнүң ажыл, амыдыралынга ленинчи национал политиканы ыдыктыг-биле удуртууга болдуруп турарлар.

Ак-Довурак туттунуп, өзүп турар. Оон-биле кады тудугжуларның хөй национальдыг, пайралдыг ог-бүлезин база өзүп, быжыглып турар.

В. ЧЕРНОВ,
«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң партком секретары.

Улуг Октябрьга алдар кылдыр

Чурттуң тараажыларының чедиишкиннери

Улуг Октябрьның 50 чыл ойнуп бүгү улус байырлалын төлептиг үткүүру дээш чарышпышаан, чурттуң колхоз, совхозтары чаагай дүжүттү өстүрүп үндүрген, оны организастыг ажаап алган, күрүнеге тарымал тоорук үреэнии садарының планын чедиишкинниг күүсеткен.

Күрүнеге тарымал тоорук үреэнии садары үргүлчүлевишаан.

Чедиишкинниг уткуп турар

— Республиканга баштай-ла коммунистиг күш-ажылдың бүдүүлгези деп-бедик атты чедип алган типография коллективиниң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерниг ужуражыр түрар.

Бо бүдүүлге юбилейлиг чылның үшкү кварталының бүдүүлге программазын 103,2 хуу күүсеткен. Социалистиг хүзээлгезин цех бүрүзү бедик көргүзүглүг күүсеткен турар.

Социалистиг чарыштың негелделериниң түңнелин үндүрген. Анаа 78 мурнакчылар шылгараан. Оларны коллективтиң көргүзүг самбыраазында мактап аскан.

Саяның даг-дүгү

Саяның даг-дүгү байлактыг база бир чери Тывада тывылган деп, СЭТА-ның корреспонденттиниң Кызылдан дыңнаткан. Үнелиг минералдыг ёзугаар үүнзеп ол болган. Ол черниң рудазы 0,75 хуу өөнүр-дээн үүне шинчиледеди билдинген. Уралдың сураглыг Бажеков рудниктериниден ол оо дөрт катап хөй. Мында даг-дүгү байлактыг чер автомобиль оруунга чоок, оон даг-дүгү барык чер кырында чыдар, мынчаттап Саяның даг-дүгүн ажыттаары үлетпүрге ноңчуг тварымчалыг.

(СЭТА).

Байырлал бүдүүзүнүң садыы

Россия Федерациязының көдээ районнарында байырлал мүрнүү чарының барааннар садар ажыл-ижи эгелээн. Хереглел кооперациязының ажылдакчылары көдээниң ажылчыларынга үлегерлиг бараан болгуруне чүткүүн солып турар деп, СЭТА-ның корреспонденттиниде Роспотребсоюзтуң баштаар черинден дыңнаткан.

Кооператорлар район төптеринге болгаш хөй чурттакчыларыг черлерге байырлал мүрнүү чарының ярмарказары болгаш базаарларын организастаар. Ында чиңгиртелгезиниң көдээ бүдүүлге черлериниге тыва, хөм болгаш резин идиктерни немей алган. Садар газаптерея болгаш ажыл-агыйга ажыглаар сава бараанны көрүдээн.

Бо хүннерде иштиниң чеменелгезиниң көдээ бүдүүлге черлеринин ажылдакчыларының кылыр ажылдары-ла хөй. Столованыларга болгаш чайнаналарга торттар, пирожноелер, печеньелер кылырын организастаар. Байырлалга таварыштыр көдээ черлерде садыл алыкчылзрга түү-түү аъш-чем барааннарын, уругларга бээр суй белектерни бээп бараалгадыр.

Кооператив магазиннеринге аъш-чем барааннарыпа, полуфабрикаттарка, аъш-чем болгаш нарын чем кылыгларының барааннарынга хамаарыштыр баш бурунгаар чагыг-лар хүзээп алырын калбартыр

(СЭТА-ның корр).

Байырлал бүдүүзүнүң садыы

Россия Федерациязының көдээ районнарында байырлал мүрнүү чарының барааннар садар ажыл-ижи эгелээн. Хереглел кооперациязының ажылдакчылары көдээниң ажылчыларынга үлегерлиг бараан болгуруне чүткүүн солып турар деп, СЭТА-ның корреспонденттиниде Роспотребсоюзтуң баштаар черинден дыңнаткан.

Кооператорлар район төптеринге болгаш хөй чурттакчыларыг черлерге байырлал мүрнүү чарының ярмарказары болгаш базаарларын организастаар. Ында чиңгиртелгезиниң көдээ бүдүүлге черлеринге тыва, хөм болгаш резин идиктерни немей алган. Садар газаптерея болгаш ажыл-агыйга ажыглаар сава бараанны көрүдээн.

Бо хүннерде иштиниң чеменелгезиниң көдээ бүдүүлге черлеринин ажылдакчыларының кылыр ажылдары-ла хөй. Столованыларга болгаш чайнаналарга торттар, пирожноелер, печеньелер кылырын организастаар. Байырлалга таварыштыр көдээ черлерде садыл алыкчылзрга түү-түү аъш-чем барааннарын, уругларга бээр суй белектерни бээп бараалгадыр.

Кооператив магазиннеринге аъш-чем барааннарыпа, полуфабрикаттарка, аъш-чем болгаш нарын чем кылыгларының барааннарынга хамаарыштыр баш бурунгаар чагыг-лар хүзээп алырын калбартыр

(СЭТА-ның корр).

Чурумта: «Тыва даг-дүгү» комбинатының болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң чамдык мурнакчылары. Солагай талазындан он талазынче, бирги өдуругда: электросеесарь Б. С. Захорин (армян национальдыг), электрик Н. М. Нартова (орус), токарь А. В. Вербитский (белорус), забойщиктер бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Т. С. Авыда (тыва), лаборант А. И. Васильева (англа), машинист В. Д. Калашников (мордва), демир чөлдүрүкчүү И. В. Сергеенко) (украин). Ийиги өдуругда, солагай талазындан он талазынче: улуг регулировщик Ю. Д. Сенгелов (бурят), тудугжу Р. О. Губайдулин (татар), слесарь С. Дамзанова (хакас), тудугжу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады З. Н. Мирушкина (эстон), фабриканың кол инженери Б. М. Касаев (осетин), тудугжу В. М. Романюк (украин), дагжы Н. Д. Краснов (чуваш), цех мастери Ю. А. Винулов (орус). Артында слесарь Д. П. Набутов (алтай), забойщик М. Габибуллаев (лезгин).

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотомонтажы

„Октябрьның социалистиг Улуг революциязының өндүр улуг чаалап алышкыны — ССРЭ-ниң улустарының ака-дуңма найыралы болгаш бузулбас чаңгыс эвин кезээ мөңгеде чурттап база чечектелип турзун!" (Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

АК-ДОВУРАК—НАЙЫРАЛДЫҢ УЛУГ ТУДУУ

ИНТЕРВЬЮ

АК-ДОВУРАКТЫҢ КҮЖҮ БОЛГАШ АЛДАРЫ

«Тыва даг-дүгүү» комбинатының хой национадлыг коллективи Улуг Октябрьның 50 чыл ыйылейин каныыг чеминшиннер-биле үткүп, үш-дөртле чыл бурунгаар тургустуунган бүдүрүлге-биле кады ында аныяк ажылчын аңгы канчаар азып, быжыглап туровының эгезайында комбинатта профвилелдың рүйком даргазы Виктор Михайлович Белоев-биле бистин корреспондентивис интервью кылган. Ол үзелдиңийе чүүлдерни чугаалаан.

— Бүүрүг баштыг Кара-Дагга чүс-чүс чылга шыгжаттынып келген эртине байлак—тыва даг-дүгү ам бүгү чонуун ажыглалында кирип Төрээн чуртка барылгатгының туруп чер чүвени хамыктың мүрүнүзә чугаалаар апаар. Ол болза алдарлыг үүлүгжүларның, лагжилларның, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылакчыларның эрес-сорулгалыг күш-ажылыбиле чедип алдының туруп. Комбинат болгаш ачаа хамаарыжып турар бүдүрүлгелер база албан черлери бүгү улустуң байырлалын улуг чеминшиннер-биле үткүп турар.

— Ол талазы-биле канныг чименгерни чугаалап болуур силер, Виктор Михайлович?

— Маңаа хой-ле сан-түмер аларл турбайн, чүгле үшкү кварталдың чамдык көргүзүлгелерни көре кааптаалыңар — дээш, ол мынды санналрны алдаң. Комбинатта нанти продукция бүдүрелдиң планның 109 хуу, базаанның продукциязының—112,8 хуу, сорлуг даг-дүгүн 106 хуу күүсеттеп болгаш ам бешн пландан ажыр 1000 тонна ажыг сорлуг даг-дүгүн берген. Электроэнергия ажыллап үндүрелдиңиң планның 109 хуу күүсеткен. Аңгы үеде комбинаттың бүгү цехтери болгаш дүзелел албан черлери Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы эделгелге туруп турар. «Улуг Октябрьны телептиг үүлүлүнар!»—деп, лозуң-биле калбарган социалистиг чарышта бүгү ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылакчылар хаара түүнүнгал. Чарыштың хаана хевири — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 412 кижиге тывыскан, 800 хире ажылчыннар ол бедик ат хаана демисежип турар. Бис-биле чарыштыг «Урал даг-дүгүнүң» дөртүү фабриказының төлээлери биске аалдап чорааш. Ол күүтүүг коллектив-биле чаржыры белеп эвес. Ынчангаш социалистиг хүндэлгени ажыллап кылгаш, онт организаторлар, экономистер, техниктиг хемчеглер-биле бышылаан бис. Хүндэлгелериниң күүселдеэн үретүннелиг. Үшкү кварталда бистиң бүдүрүлгевис Бүгү-эвилелге социалистиг чарыштың тиилекчиин болган.

— Комбинаттың янзы-бүрү бүдүрүлгелериниде болгаш рудниктеге ажыылап турзо кижилериниң дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Бистиң комбинадывыстың күжү болгаш алдары чангыс аай күш-ажылчы ог-бүле болуп сырый каттынган хой национал кижилериниң демнег, эрес-шүүлгүг күш-ажылынга деп чүвени хамыктың мүрүнүзә чугаалаар керек. Кара-Дагның сүүр бажын өргү шаңдер дег кылдыр чиге каскаш даг-дүгү тып турар эрес-шүдүргү лагжыларны. Фабрикада сокпаал чок ажылдап турар аныяк оолдар, кыстарны, машина-чепсекти башкарган инженерлерни, чолдагчыларны болгаш эске-таа кижилерни маңаа чорүп тургаш көрген боор силер. Ол дээрге янзы-бүрү национаарның төлээлекчилери-дир. Олар Төрээн чуртуун чаагай чорүү дээш чангыс аай күзел-сорук, чүүл-биле ажылдап турарлар.

— Комбинат бистиң республиканың индустриязының баштайгы улуг бүдүрүлгези деп саналтаныл турар. Оон-биле кады мергежилиг ажылчын кадрлар белеткээриниң база чугула чери-дир. Бо талазы-биле чүнү чугаалап болуруң?

—Бисте ажылчыннарның хой кезии аныяктар. Ынчангаш олардың өөредилгеге болгаш күш-ажылга чүткүүр черле кайтамчык.

Олар баштай үүлүгге азы комбинатка ачаа болуун ажылчын болуп чедип келгеш, үзавайн-на инженериниң, техниктиң азы мастериниң адын чедип ап турар. Оон-биле кады чоокта чаа-ла кошкун аныыралдыг чораан тыва аратгарның уругларының ыраа келгеш мергежилиг ажылчыннар, инженерлер, техниктер болуп турарынга өөрүп турар бис. Бистиң чүгле даг-дүгү комбиназынга, оон бүдүрүлгелеринге 1900 хире ажылчыннар бар. Олардың 35 хуузу тывалар. Олардың канчаар азып, мергежилии бедип турарының дугайында чижектерни көрүп болур. Ховалыг Чигир-оол бодунуң күш-ажылчы өруун түүгүлү болуп эгелээн, бо чылын ол кежээки техникумну дооскаш, ам завчет инженериниг ажылдап турар. Деспи Дуктен-оол 3 чыл бурунгаар фабрикага ажаа ажылчын болуп киргеш, ам база-ла ортумак эртеминиң дипломун чедип алган. Шак ындыг чижектерни он-оңу-биле көргүүп болур.

Нарын техниканы болгаш бүдүрүлгечи мергежилии шингээлип алырга оларга өрүе, украин, казах, осетин болгаш эске-таа национаарның төлээлекчилери хуваалаан. Индыгларга фабриканың улуг техник мастери Моноков, технолог Джамбаев болгаш оон-таа ескелерни хамаарыштырып болур.

Бисте кижилериниң найыралы күш-ажылга каннаттынып, быжыглап турар. Ону бүдүрүлгелиң каныыг-даа участогунаан көрүп болур. «Эске соок деп ылгал бисте читкен, ескелешпес чангыс төрел бис»—деп ырлажып турары дег бисте база-ла ынчыг. Бети дээрге оларның бот-боттарын хүндүлежири, алажыры бедин солуун боор-дур. «Саша», «Маша», «Сабиров», «Салчак», «Хертек», «Иван Иванович», «Салчак Салчакович» дээш бар-гылаар.

— Мергежилиг ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылданчыларны белетиззр Ак-Довуракта канныг өөредилге черлери барыл?

— Ажылыныза кежээки политехниктиг техникум биле профессионал техниктиг училище бар. Олар Ак-Довуракты үүлүгларынга, комбинаттың бүдүрүлгелеринге янзы-бүрү мергежилиг ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны белеткеп турарлар. Олар дээрге лашчылар, штукатурщылар, малярлар, автослесарьлар, электриктер, техниктер, мастерлер, инженерлер-ннр. Ынлыг мергежилии ам бедин өске өөрүү-биле кады хой-хай тыва солдар, кыстар чедип алганнар. Профессионал-техниктиг училище бо чылын үш-үш катаа башкыларже — өөредилгениң чаа корпузунче, чурттаалганың башкыларынче көшкен.

Тыва индустрияның баштайгызы—Ак-Довуракты улуг үүлүгларыбиле кады мергежилиг ажылчын ангыным, техниктиг интеллигенциянын узуп сөзээл чокка өзүп, быжыглап турары кончуг өөрүнчүг деп, түңелиниде Виктор Михайлович чугаалаан. Ол дээрге он кол чүүл-дүр.

Чаңгыс дем-биле

Даг-дүгүн казып тывар, чыыр рудада ниитизи-биле дөрт чүс ажыг кижи түс-түс бригадалар болуп алган ажылдап турар бис. Ынча кижиниң иштинде кайдыг аймак-сөөк кижи чок дээр. Бистермиң шуптувусту найырал хаанап быжыктырган. Бот-боттарывыга дузалажыры база-ла эки чаңчыл болу берген. Карьерлерден казып тыпкан даг-дүгүн күчүлүг машиналарга чүдүрүп алгаш, болбаззырадырга фабриказынче болгаш удавас тургустунар мөөн-даа артык күштүг фабрикага иевир уеде арыглаар нурлавыр кылдыр овааллай төп турар.

Бистиң бригада 10 кижиден тургустунган. Ында чүгле тывалардан аңгыда орус, чуваш национадлыг эштер база бар. Планныг онаалгаларывысты ай, квартал санында-ла ажыр күүсеткеп турарывыстың бир чамыды — бистиң бригадамың ажылчынарының быжыг найыралдыг, чангыс эп-сеткилдиг, демнег күштүүнде. Октябрь айда 27 тонна даг-дүгү чыыр планныг улус бис, ооруусту ам 30 тонна кылдыр ажыр күүседип дужаадывыс. Ол дээрге, бистиң бригаданың Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкинивис, болээвис болур.

Бистиң бригада эвээш кижиден тургустунгандаа болза, оларның будүрүл турар ажыл-ижи улуг-чаагай, кандыг-даа ажыыды кылырда чаңгыс дем-биле, чаңгыс эп-сеткил-биле сегирип алгаш, дескештирбестер. Өг-бүле ажыл-ижиниң талазы-биле бө-ла дузалажы берген тургулаар. Хой-ниитиниң ажылынга база-ла идепкейлиг киржип турар.

М. ОНГАЙ-ООЛ,
даргажлар бригадазының бригадири.

ЧУРУКТА: М. Онгай-оолдуң бригадазының кежүннери.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУҢ фотозу.

Тудугжуларның белээ

Ак-Довуракты уранщиктер тудугжулары улуг байырлалды таварыштыр чурттакчы чонга болгаш бистиң эмнелгенің ажылдакчыларынга чаагай белекти сөөнүвүс. Ол дээрге барын-ла эмнелге хоорайжыгажы деп адаар хой каът бажыңнарлыг будүн комплексиниг улуг тудуг болур. Аарыг кижилерни хүлээп адыр, чыттырып эмнээр кол корпус, халдаңнырлыг парилгээр эмнээр, гаталог-анатомнуг салбырларның болгаш өске-даа корпустарның тудугжулары кылдыпып турар. Одаар эмнелгениң эң чаа дериг-херекселби-биле чепсегелеттинер. Ынчаплаш эмнелге хоорайжыгажы ажыглалга киргеп соонда биске аарыг үүлүгү чыттырып эмнээр орунларының саны 200 ажыр. Анаа ажылдаар эмчилерге, ажылдакчыларга болгаш эмнедир кижилерге үлаа таварымчалыг байдал тургустунар.

Бүгү-эвилелге ужурдузалыг улуг тудугнуң объектилериниң болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрүлгелериниң чаа бүрү үлам немежип, калбарып турарм-биле ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хакчыл а р ның болгаш хоорайның чурттакчыларының санының хүн бүрү өөрүп турар. Ынчангаш хой национал кижилерниң ажылдап, чурттап турары хоорайга эмнелгениң улуг комплексиниг тудуун кылганы—чүгле Ак-Довуракка эвес, өөң чоок кадыкшылын камгалаарынга улуг ужар-дуза.лыг.

Ам бисте двоця эртеминиг 26 эмчи ортумак эртеминиг 76 медицина ажылдакчыны ажылдап турар. Оларның иштинден эң эмчи П. Тутынин, фельдшерлер Лаңыдова, эмчи сестрамы Иргит, лаборант Арапчаева болгаш оон-даа ескелер чонуун кадык дээш кымыяк шудургу ажылдап турарлар. Оларның ажыл-ижин эмчиге келген кижилер бедин-биле үнелеп турарын санал-оналдар дептеринде көрүп болур. Бай-Тайгадан келген С. Ооржак мынчаар бижээн: «Үр үеде берге байдалга таварыжып, аарып чоралаш 1967 чылда Ак-Довуракты кезер эмчизи Тутынипге кестиргеш, ол аймыядан чайладым. Эмчиниге болгаш мени аамдап хайгаарап турган ажылдакчыларга өөрүп четтирдим»... Ындыг чылыг сөстерни бистиң эмнелгевиске эмпеткен осте-даа хой-хой кижилер бижип турары биске өөрүнчүг.

Эмнелгениң чаа хоорайжыгажы ажыглалга киргеп соонда биске чаа-чаа эмнелге ажылдакчылары база немежир. Ынчангаш бис чонуң кадыкшылы дээш моон соңгаар улам эки ажылдап, ажылдарывыска таарымчалыг байдалды тургускан Ак-Довуракты тудугжуларының өөрүп четтирдиниң сөөлү база илередип турар бис.

Г. МАЛЮКОВ,
Ак-Довурак эмнелгениниң эргелекчизи.

НАЙЫРАЛ ТУРДА...

Бистиң дашчылар бригадазы колсомолчу-аныяктардан тургустунган болгаш ында тывалар, орустар, украиннер, татарлар ажылдап турар. Бодууска онаашкан планныг онаалдаларывысты, ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш республиканың тудугжуларының мурнакчы бригадаларының одуруунда кирдивис. Мурнакчыларның одуруундан дүшпейн, улам-на күжениишкиннер ажылдарывыс бистерниң кижи бүрүзүнүң ыдыктыг соруазы болу берген.

Сентябрьның будүрүлге планын 134 хуузга күүсеттивис. Октябрьда 240 кубометр түүйбүнү, 190 кубометр демир-бетон плиталарны салырыс, 100 квадрат метр маанзы ороллоогышкынын кылырын база октябрьда №№ 17, 18 чурттаалга ажыңнарывыстың шеверээшкин ажылдарын доозаш, будүрүлгелерни, бо айның ниити будүрүлге планын 150 хуу күүседир деп соруглга салган улус бис. Бистиң бо хүзээнин алган чүүдериве, планныг соруглаве чедиишкиннер күүсеттинип турар. Октябрьда турасшаатвал, социалистиг чарышка № 1 участокто Валерий Постниковтуң арматурщиктер бригадазын кыйырган.

Дашчы аныяктарның күзел-соруу сергек болгаш шиитпирлиг. Олардың бүгү сагыш-сеткили чарыш салган бригаданы ажарынче үелеткен. Күжүгет Алдын-оол, Ооржак Ховбуй-оол, Топуй Ортуң-Назын, Ранса Урюбина, Ранса Иванова, Ольга Федорова болгаш оон-даа ескелер хүн нормазын 130—140 хуу күүседип, бистиң мурнакчыларывыс болуп турар.

*Планныг онаалдаларны үргүлчү ажыр күүседип турарывыстың бир чамыды бистерниң бажыг найыралдыг болуп, чаңгыс эп-сеткилдиг, демнег күштүг чоруувуста. Бригаданың аныяктарының хой кезии соңгаар

БӨГҮН—ЛЕНИНЧИ КОМСОМОЛДУҢ ТӨРУТТҮНГЕН ХҮНҮ

АНЫЯКТАРНЫҢ ОКТЯБРЬЖИ КӨДҮРЛҮҮШКҮНҮ

Бөгүн ленинчи комсомолдуң үдезилеттингенинден бээр 49 чыл болган. В. И. Ленинниң инициативазыбиле тургустунган, Коммунистиг партияның кижизиткени комсомол 1918 чылда 22 муң революсчу аныяктарның отряды болуп тургандыңдан ам совет аныяктарның 23 миллион ажыг өөлдар, кыстарын каттыштырган массалыг политиктиг организациязы болуп шилчий берген.

Октябрьдан төрүттүнген ленинчи комсомол 1918 чылдың октябрьның 29-та болган I съездизинге бодунуң кол сорулгазынга коммунизмниң идеяларын иептередир, аныяктарны ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күрүнеэнниң түргүзүүшкүнүнүң хаара түдер сорулганы илеретken. Комсомолдуң төөгүзүнүң баштайгы базыннары мынчаар эгелээн.

Оон төөгүзү Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазы-биле, Ленинниң ады-биле, оон чагыгары-биле чарылбас сырый харылзаалыг. Улуг Ленин, Коммунистиг партия комсомолду үдезилээн, оон сорулгаларын, политиктиг шугумун, организастыг принциптерин, чаа ниитилелдиң аныяк салгалын кижизидиринниң болгаш соредиринниң орустарын айтып берген.

Ам комсомол организациялары албан черлериниң, колхоктар,совхозтарының, соредилге черлериниң бүрүзүнде бар. Советтер чүртүнүң комсомолчуларының хой иезин улус ажыгыйында ажыядан турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга Тываның өөлдар, кыстары күш-ажылчы болган политиктиг бедик ноюрдуушкүнүнүр ужураашы түрөөдүр. Бо улуг байырлалдың бүдүүлүнде комсомолчу бүрүзү, комсомол организациялары бодунуң кылган ажыл-ижин түңнеп турар. Бо хүннерде комсомолчу аныяктарның коллективтеринден юбилейниг хүлээлгелерин ажыр күүседкен болган планнан ажыр продукцияны бүдүргени дугайында репорттар хөй-биле иээп турар. Оларның аразында Улуг-Хем районнуң «Найырал», Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозтарының, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхозтарының, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяа комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының, Туранның № 1, Шагаан-Арыгның №1, Кызылдың № 2 болган 11, Шүйнүң школаларының, «Тыва даг-дүгү» тулугда архитурнилериниң комсомолчуаныяктар бригадазының (бригадири В. Постников), республика типографиязында парлакчыларның комсомолчу-аныяктар бригадазының (комсомол организациязының секретары М. Клабунова) коллективтери бар. Ол ышнаан Эрин районнуң Ленин аттыг колхозунуң аныяк хойжузу Данзын Кыыл-оол, «Улуг-Хая» совхозтуң трактористи Бүрбү Дадар-оол, Каа-Хем районнуң «Бурунгалар» колхозунуң механизатору Сергей Миков, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң саанчызы Сайчай-оол Кара-кыс, Барыын-Хемчик районнуң Хөнделең школазында пионерниң улуг вожатыйы Очур Серемаа, Өвүр районнуң Торгалыг школазының башкызы Түлуш Күнзенмаа, Таңды районнуң Сосновка школазында комсомол организациязының секретары Екатерина Чимдан шилеп мурнакчы комсомолчуларны хойубиле адап болур бис.

Улуг Октябрьның 50 чылын болган ВЛКСМ-ниң 49 чылын үткүп турда, комсомол организациялары ол кичээнгейни аныяктарның күүжүн хамаарышкан бүдүрүлге, албан, соредилге черлериниң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге эвилелдээринче база аныяктарның марксизм-ленинчи каадалыышкынын бедидеринче, аларны партияның болган чөнүң алдарлыг революстуг чагыларынга, интернационалчы өнүга кижизидиринче, оларның хүрээлениң организас талазы-биле быжыарынче угландырган.

Комсомол организацияларының өртүзүнге социалистиг чарыш улуг байырлалдың бүдүүлүнде калбарган. Комсомолдуң Барыын-Хемчик (секретары К. Чөреве), Улуг-Хем (секретары Ш. Сергээр), Бай-Тайга (секретары С. Ооржак), Тес-Хем (секретары Г. Намзырай) организацияларында бо ажылдарны эки организастаан. Бо районнарның комсомол организацияларының хой иезин алган хүлээлгелерин күүседири дээш комсомолчуларның болган аныяктарның күш-ажылчы инициативазыл походуун, оларның ниитилеп болган политиктиг биилиг, культурлуг деңнелиң улам бедидеринниң талазы-биле доскуу ажылдырны чөрүткеннир.

Аныяктарның марксизм-ленинизмниң теориязын, биилиг чүртүзүүшүн, партияның болган комсомолдуң төөгүлерин өөренириңге сөңүүргелиг дыка бедээн. Бо чилгы чүгле комсомолдуң политиктиг соредилге четкиниде 10 муң ажыг өөлдар, кыстар өөренип турар.

Республиканың комсомол организациялары хөөчүн салгалдың алдарлыг революсчу, күш-ажылчы чагыларын ыдыктыы-биле калгалап, оны улам-на байыдып бар чыдар. Олар чоннуң алдарлыг дайынчы болган күш-ажылчы эртекен орустарыбиле походтарны эрттиргилээн. Тывага Совет эрге-чагырга дээш деңиселдиң түлүүшкүннери болуп турган черлерге 23 муң ажыг өөлдар, кыстар чоранныр. Партияның, комсомолдуң, пайынарның болган күш-ажылдың хөөчүнүнары-биле муң ажыг ужураашылгалар болган. Моол аныяктар биле совет аныяктарның походун база организастаан.

Комсомол организацияларының эки ажыл-чорудулгаларының дугайында моон-даа ыңай уламчылап болур бис. Ынчалза-даа, комсомолдуң оон демдеглеп турган, бистиң ажылывыста ам-даа чедип алдынган сорулгалар, ниитилелдеттинирээн айтырыглар барын уттуп болбас бис. Бо хүннерде СЭКП-ниң XXIII съездизинниң болган ВЛКСМ-ниң XV съездизинниң бистиң мурнувуска салган сорулгаларын амыдыралга боттандырып турарыныстыг ханызы-биле анализтеп, комсомол организацияларының ажылын улам ыңай эки-ижидин сайыорингайыдары бистен негеттинип турар.

Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнде Тываның өөлдары, кыстары Коммунистиг партияга болган Совет чазакка ада сагыш салымныкыны дээш оорун четтиргенин илередип, партияның айтыкан оруун амыдыралга боттандырарынга боттарының бүгү күүжүн харам чокка бээрин илергейлеп турарлар.

И. ИВАНОВА,
ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары.

Шаңналдарны тиилекчилерге

ВЛКСМ Тыва обкомунуң бюрозу Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг ухууру-биле калбарган республика комсомол организацияларының, транспорттуң, тудугунуң комсомол организацияларындан республика типографиязының комсомол организациязы болган Ак-Довурак Тыва тудут эргелелинде эш Губайдуниие удуртkан комсомолчу-аныяктарның бригадазы, школаларның комсомол организацияларындан Туранның № 1 ортуман школазының, аныдырал хандырыгга черлериниң комсомол организацияларындан Кызыл аэропорттуң комсомол организациялары түс-түзүнде бирги черниң ап, ВЛКСМ обкомунуң турасказадыг Кызыл түгү болгаш спорт хереңселдери-биле шаңнатkаннар.

Ийиги черни Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң, Кызыл № 3 автоажыл-агый черниң, Бай-Тайга районнуң Шүй ортуман школазының, Самагалдай мал эмнелгезиниң комсомол организациялары эзелеп, шаңналга турасказадыг выпел болгаш спорт хереңселдерин алганнар.

Үшкү черни Чөөп-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң, Шагаан-Арыгның № 1 ортуман школазының комсомол организациялары эзелеп, турасказадыг шимпезидер болгаш чүрүм тырттар аппараттар-биле шаңнатkаннар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери 16 комсомолчуларның болган аныяктарның хөрекгерин ВЛКСМ ТК-ниң «Бүхүтүлгениң аныяк мурнакчызынга» деп демдектери каастаан.

ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле 70 хире комсомолчулар болгаш аныяктар шаңнатkаннар. Шаңналга дыка хой комсомол ажылдакчылары база киргеннер.

Чалыы назынның рапорту

Октябрь 26-да республиканың хөгжүм-шин театрынга Кызыл хоорайның аныяк мурнакчыларының слёңу болуп эртеен. Юбилейге үткүштүр алган социалистиг хүлээлгелерин долгуу-биле күүседкенниниң дугайында аэропорттуң, типографиянның, көдээ ажыл-агый техникумунуң, шериг иезээниң комсомол организацияларының секретарлары рапорттаан.

ВЛКСМ хооркомунуң шилчиир Кызыл туктарын аэропорттуң, № 3 автоажыл-агыйның комсомол организациялары алган. Спорт хереңселдерин болгаш көдээ моңгеде шыгжаар Кызыл туктарны типографиянның, аэропорттуң комсомол организацияларынга тывыскан.

ОКТЯБРЬГА БЕЛЕК

Таңды районнуң тараажымары болгаш малчыннары юбилейлиг чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш эртеен чылдагыларындан артык күжениишкинниг ажылдааннар. Ылаңгыя бо чылын колхозтарның, совхозтарның шелдеринге өстүрүп алган чаагай дүжүттү ажаан алыры, күрүнеге тараа садар хүлээлгени күүседири дыка күжениишкинниг болган. Түге дээш август, сентябрь айларда агаар-бойдустуң чаавыкшыныг байдалы ажаан алышкынга дыка шаптыктаан. Чамдык тараалар чигleп туруп бергеш, эрте чаттаан харга алзып, эки дүжүт бербейн барган.

Ынчалза-даа районнуң механизаторлары, тараажылары, Кызыл хоорайдан шефтеп келгеннер ыңдыг шаптыктаашкынларны ажып эртер, таарымчалыг үелерни, ылаңгыя октябрьның каяң хүннерни ажаан алышкынга эки ажыглаар дээш бүүлүг маадырлыг демиселди чорутkаннар. Бо шудуруг ажылга шыгараанналарның аттарын шуптузуп санаары берге. Колхозтарның болгаш совхозтарның тараа шелдеринге үш үш ажыт комбайнерлер ажылдап, боттарының машиналарын шалыпкын башкарып чоруп турганнар. Оларның хөй нуруузу юбилейлиг чылдың дүжүдүн ажаан алырынга боттарының төлептиг үлүүн киирип, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турганнар.

Сентябрьның эге хүнүнде «Коммунизмниң херели» колхозтуң чер ажылдакчылары багай эвес ажылдап, күрүнеге тараа садар планын күүседкенин бир-ле дугаарында рапорттаан болгаш СЭКП райкомунуң, райүүскомнуң шилчиир Кызыл түгүн чаалап алганнар. Ам ол ажыл-агый планын чедип каткан ажыр күүседкен. Ол ажыл-агыйның мурнакчы комбайнерлери, нормазын хүн бүрүде 150—200 хуу күүседип турар ветер Оюн Ян-оол, Леонид Бибик, Оюн Тыртык-Кара оларның аттарын чоргаарал-биле адаа чогуур.

Ол колхозтуң кожазы «Межегей» совхозтуң механизаторлары база кофетовчулардан чыдын кагбайн, аландан ажыр 9140 тонна тараанны сатпаан. Ол совхозтуң мурнакчыларынга комбайнерлер Петр Шудавев, Леонид Исаков, Ворис Киселяков олар санадып турар. Районда болгаш республикада ол тараалең кур чер совхозу «Таңнелгениң» ажыл-ишчилери күрүне шыгжамырынга 19462 тонна тараанны урганнар. Комбайнерлериниң ортузунга комбайнер Михаил Монгуш шүглүп үнүп, эртиен чыдаргын баар совхозтуң бүгү коллективиниң чоргаараты болуп берген.

Ам Төрээн чуртуң шыгжамырынга Таңдының 57732 тонна тараазы киргеп, ажы чыл планы 188,7 хуу күүседтингеп. Күрүнеге тараа садары ажыл-агыйларда ам-даа үргүлчүлеп турар.

Таңдыжыларның күш-ажылчы тиилелгезинге Совет Армияның Н кезээниң дайынчылары улуг үлүгхуулу кирип, комбайннардан шаңнарже, шаңнардан тараа хүлээп алыр черлерже тараа соортулгезинге эрестиг ажылдааннар. Бир эвес олар дузалашпаан болза, тараа соортулгезинге бергедээр турган бис. Дайынчылар В. Прахов, Г. Альген болгаш оон-даа өскелер ошаадазын ийи-үш катап ажыр күүседип турганнар.

Районнуң ажыл-ишчилериниң дузалажыры-биле келген башкы институдунуң, көдээ ажыл-агый техникумунуң, садыг-кооператив школазының сургуулдарыныг болгаш Кызылдың ажылчыннарынга, албан-хаяаччыларынга өөрүп четтиргенин тараажылар сеткилдиң ханызындан чугаалап турар.

Бо чылдың ажаан алышкыны сезону районнуң бүгү партия организацияларындан, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан болгаш туска эртеминиглеринден чоннуң бот-идепкейни биилиг башкарып, ажылды шалыпкын удуртуруп иеген турган. Шелдерде ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалдарны хөөв турлагларынга тургускан. «Межегей» совхозтуң дээре поварлары Л. Ситко, М. Осинцева болгаш өскелерниң эки ажылын демдеглээри чугула.

Партия организацияларының комбайнерлериниң болгаш трактористериниң социалистиг чарыжының түңнелдерин беш хөөнүктан үндүрүп, оларны ажылга дуржулгазын хана парлалгазынга үргүлчү чырыдып келген. Чарыштың түңнелдерин үндүргеш, шаңнал-мактал хемчеглерни ажыглап келген. Чарышка шыгараанларга шилчиир вымпелдерни тыпсып, совхозтарның болгаш колхозтарның төптеринге мурнакчы бригадаларга алдар кылдыр күш-ажылчы алдарының туктарын көдүрүп, мурнакчыларга акша шаңналдарын база тыпсып турган. Бо бүгү хемчеглер эки түңнелдерни чедип алырынга кижилериниң сонуургалыг бедидип, идепкейни көдүргеп.

Дүжүттү ажаап ап тура, тараажылар келир чылдың дүжүдүнүң дугайында сагыш салып, октябрь 25-ке чедир 35596 га аңгысты аңдаргап. Тараа культураларының үрезиниерин уруп алырының планын түс-түс ажыл-агыйлар болгаш ниитя район күүсеткен. Ам үрезиниериң арыглашкынны чоруп турар.

Районда ажаан алышкын доозулган. Ынчалза-даа бир тараанны күрүнеге ам-даа садар бис.

Районнуң мал ажыладакчылары Совет эрге-чагырганың чартык түс чыл болган алдарлыг байырлалынга үткүштүр боттарының сезүн база эзелеп шыдааннар. Район күрүнеге сүт, эът, дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде — октябрь 20-де ажыр күүседип алган. Колхозтар болгаш совхозтар боттарының бар аргаларын санап көргеш, чыл төнүзүнге чедир 100 тонна эътти, 800 тонна сүттү күрүнеге иемей садарын хүлээгеннер.

Ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозар төлээде, районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының, бүгү ажылчы чонунуң мурнунда кылыр ажылдар ам-даа хөй. Үрезиниерни арыглаары, техниканы часкы тарылгага белеткээри, кыштаглашкынга белеткелди доозары, ону организастыг чорудары, кышкы үеде мал ажылының продуктулуун кудулаткас дээш ажаалда, чемгерилгени эжиидери, бүгү саванны мал чемниг болуп алыры дээш ап чорудар хемчегler хөй. Ынчангаш баштайгы түңнелдерге оожурган, күжениишкинни сулбарды болбас.

Партия организацияларының сорулгазы — юбилейге үткүштүр чедип алган түүлдерни быжыглаар, оларны немеп байыдар дээш колхозчуларның, совхозтар ажылдакчыларының ортузунга организастыг, политиктиг ажылды улам күштелдирери, социалистиг чарышты улам калбартыры болур. Ажыл-агыйның чылын чедиишкинниг доозары, 1968 чылда бо чылгызындан артык бедик көргүзүлгени чедип алыры бистиң моон сонгаар канчаар ажылдаанывыстан хамаарыжыр.

М. СУХАЧЕВ,
СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бирги секретары.

Тайбыңның Бүгү делегей Чөвүлелиниң президиумунуң сессиязы

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Ленинградтың Найырал банкыңга Тайбыңның Бүгү делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң сессиязы амыттынган.

Тайбыңның Бүгү делегей Чөвүлелиниң президентбашкарынчызы Изабелла Блюм Тайбың дугайында ниитилеп дакпаттың 50 чыл болган иезинга холбаштыр совет тайбың талаалакчыларынга байыр чедирген.

Сессияның киржиичилери тайбың аззын шылгарангай демиселчи Эжени Коттон биле Илья Эренбургтуң турасказының хүндүткээринин өзүлээлин кылган.

Президиум сессияның чугаалажыр айтырыгларын бадыкаан. Сессия үш хүн дургузунда болур. Президиум кежигүннери ажыг үеде делегей байдалының ойу келген айтырыгларын чугаалажыр. Оларның аразында Вьетнамда ушаалекчи дайынны нүштелдирип турар үүлгедитте удур тайбыңга ынаң күштериниң демиселин, израиль агрессиязының урунуптарын узутказарынча болгаш Чөөнкү Чөөн чүүке тайбыңны катап тургузарынча угланган тайбың талаалакчыларының хөделиишкиннериниң калбартыр дугайында айтырыглаар. Европаның аймын чөн чоруунуң айтырыглары база бар.

Баштайгы хуралды Тайбың дугайында декретке турасказаткан.

Ажыг үеде тайбың талаалакчыларының шимчээшкининиң сорулгаларының дугайында Тайбыңның Бүгү делегей Чөвүлелиниң президент-башкарынчызы Изабелла Блюм илеткел кылган.

Тайбыңның Бүгү делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң сессиязы Совет Эвилелиниң чазаанга болгаш улусчарынга Тайбыңның Бүгү делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң чагаазын хүлээп алган.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Ажылчын шимчээшкининиң хоочуннарының мурнунга В. Ульбрихтиң чугаазы

БЕРЛИН. (СЭТА). Немец черге баштайгы ажылчын-тараачын күрүнеиниң түргүстунганы Улуг Октябрьның иезээн, хогжулдениң социалистиг оруу-биле базарынга ГДР-ниң ажылчы чоннарының чайгылыш чок күзел-соруунун илередиишкини болур дээрзин ГСЧП ТК-ниң бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы Вальтер Ульбрихт чугаалаан.

Немец ажылчын шимчээшкининиң хоочун кижилери — Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының болгаш хамаатты дайынның киржиичилериниңге адаар болдурган хүлээп алырынга чүве чугаалап турган. В. Ульбрихт Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүгү делегейге тоолгулуг ужур-дузазын айтkан. Улуг Октябрьның идеяларын улуртулга болдурбушаан, чурттаары болгаш ажылдарын дээрге, ГДР-ни бүгү талазы-биле быжыглаар, Совет Эвилели-биле найыралды хамыладыр дээни ол-дур деп, В. Ульбрихт демдеглээн. Совет улус-биле найырал, ийи чурттарның аразында бүгү адырлар талазы-биле улам калбарып турар кады ажылдажыга ГДР-ниң чоруунга шагда-ла хан-дамырындан түдүн хевээ болу берген.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң аразында харылзаларны болгаш кады ажылдажылганы чогумчуларының аргазы-биле Европаның айыыл чөн чоруунуң системазын тургузарының эргежок чугулазының дугайынга айтырыгга хамаарыпгыр В. Ульбрихтиң медеглээни: Европага айыыл чөн чоруктуг быжыглаарының болгаш тайбың догуиланикынны хандырарының эргежоктарын барымдаалаан. ГФР-ниң адаанызырак, «кээзинирек дээр чорууңдан болгаш ядролуг чепсекче чүтүлүүдеп өйталап, ГДР-биле таарымчалыг харылзаларны тургузарынга чөпшээрежир, ийи герман күрүнелериниң аразында кызыгаарларны киириштирбишаан, түрүп турар кызыгаарларны хүлээп көөр ужурлуг.

ССРЭ-биле болгаш социалистиг оске-даа чурттар-биле сырый дем каттыштырылга а ынга бис Улуг Октябрьның айтkан оруу-биле, бүгү немец нацияның келир үези — социализмни тургузарын республикага доозарының оруу-биле чоруп орар бис деп, В. Ульбрихт демдеглээн.

Нигерияда байдал

ЛАГОС. (СЭТА). Федералдыг чазактың шериглери чөөн-нигерий хоорай Онитшаны артиллериябиле бөөлап турар. Бо стратегия болгаш экономика талазы-биле чугула чурттанчылыг чер Нигер хемнинг чөөн эринде турар. Эриктиг дүмүнда турар Асаба хоорайда туруштардан бөөлап турар.

Херектиг үшуруи биилиг болуктерниң дыңнатканы-биле алырга, федералдыг чепсектиг күштериниң командылалы Онитшаны чөөнкү хүннерде штурмнавшкын-биле эзелеп алырынга белетнемип турар. Чөөн-нигерий шериглер Асабадан атkазралал үнер үезинде Нигер хемде көвүрүгнүг буза девискени-биле соруга карыыдап турар.

Дайын чорудулгаларының өске-даа черлеринде тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Ылаңгыя Октябрь 18-те федералдыг шериглерниң эзелеп алганы улуг хоорай — Калабар порттуң районунда тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан.

Ылаңгыя ол черде чөөн-нигерий шериглериниң күштүг удурлажыышкыны Орона хоорайның чөөгүнде болуп турар. Ында федералдыг шериглерни ужар чүүл деткип турар.

Чөөн-нигерияның далэй чанында бүгү мурнуу районнарынга дайын чорудулгалары чөөнкү үеде калбарар бээр дээп турар.

Суэцте орттуг ожурген

КАИР. (СЭТА). Октябрь 24-те израиль артиллериязының хоорайны бооланындан Суэцтиң нефть заводтарынга болгаш нефть шыгжаар черлеринге болган орттуг ортке удур болгаш кампалал командаларының эрес-маадырлыг күженииишкиннериниң түңнелинде бүрүнү-биле ожурген.

КАР-ның президентизи Гамаль Абдель Насер от-биле демиселге коргускен эрес-маадырлыг чорукту бедии-биле үнелеп коргеп болган орттуг ожурериңе кириишкиннерге четтириишкинни илерейлээн. Оларны шаңнаар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Чүртте бар турар нефть курлавырлары өнза хемчеглерни албайын барып болур аргазы берип турар деп, хандырыгга болгаш ниитики садыг министри эд-Дин Корра медеглээн.

КОНГО ЧАЗАКТЫҢ ШИИТПИРИ

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конго (Киншаса) Республиканың президентизи Мобуту конго университеттериниң студентизерин чурттуң национал оредилгезиниң системазынга шилчилер дугайында доктаалга ат салган. Өредилгени үргүлчүлээр үжүрлуг медицина, агрономия болгаш политехниктиг факультеттериниң студентилериндеп ангыда бүгү студентилер чурттуң эге болгаш ортуман школаларынга барып башкылаарыбиле Конгонуң янзы-бүрү районнарынче чоруур деп турар.

Ол дугайын дыңнатпышаан, Киншаса радиозунуң сагындырып турары: Бельги чазактың Конголай кыйгыртып апарганы башкыларны студентилер-биле солуурун барымдаалаат. Чөөкте чаа конго чазак Лованиумда, Киншасада бүгү конго университеттерни, Лубумашиде болгаш Бисанганиде университеттерни чыл хуусаа иштинде хаар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

ГРЕЦИЯГА ФРАНЦУЗ ДУЗАЛАМЧЫ КЫЗЫРЫЛГАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Национал хуралының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязы 1968 чылда Францияның күрүне бюджединиң дугайында хөөлүү төлевизелиниге Грецияга культура талазы-биле көргүзер дузалалчыга чаалынын кызырарын көрүп турар эзилгени 8 балыглаашкынбиле дүлээп алган, 6 депутат удур бадыласан.

Демократтыг болгаш социалистиг чөөн күштериниң Федерациязының төлээлекчизи Андрэ Лаборрениң саналын ёзугаар комиссияның хүлээп алган резолюциязында бо хемчегни алыры «сафины чазактың амгы политиказының» чылдагаанында эргежок чугула болу берген деп демдеглеп турар.

СОВЕТ ТРАКТОРЛАР ИНДИЯДА

ДЕЛИ. Барыын Бенгалия штаттың чазаның нүүрүнө министри Кумар Басу Калькуттага совет трактор-ларның делегейгезинниң амыдыышкынынга чүве чугаалап турган, Индияның көдээ ажыл-агыйын хөгжүлеринге дузалаачызы дээш совет киижилерге өөрүп четтиргенинни илергейлээн.

Бо үеде Индияның хөвүларында 20 муң совет трактолар амыдап турар.

(СЭТА).

ХАНОЙНУҢ АГААРЫНГА ДҮЖҮҮР АТКАН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалалдың иезентери, баштайгы медээлер-биле алырга, октябрь 27-ниң эртеминде Ханойнуң агаарынга болгаш оон чоогунга алды америк самолёттуг дүжүүр аткан болгаш дыка хойун бертиндирген.

Чүгле сөөлгү дөрт хүннерде безин Сөөгү Вьетнамның зенинчитери Ханойнуң агаарынга 29 америк самолёттуг дүжүүр аткан болгаш хой америк умудунчуларны тудуп алган дап, Вьетнам информас агентилеп дыңнадып турар.

МУРНУУ-ВЬЕТНАМ ПАТРИОТТАРНЫҢ ДАЙЫНЧЫ ЧОРУДУЛГАЛАРЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хостаалга армиязының дайынчылары октябрь 24-те Венче шөөнүүң төвүнде болгаш өске-даа черлерже чанча шериглерниң туруштарынче халдаашкын үезинде дайынның 300 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин сандан үндүрген дап, Вьетнам информас агентилеп Хостаалга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалаан, данчыдып турар.

КОММУНИСТИ ХОРУГДААН

КАИР. Суданның Коммунистиг партиязының администратиттиг секретары Махвейх Ибрагимни судан полициязы тудуп хорутkаан. «Аль-Ахбар» каир солунчуң дыңнатканы-биле алырга, «сүүрүм бүүгээр эвес ажыл-чорудулгазы» дээш ону бууруудадып турар.

(СЭТА).

ИТАЛИЯ. Чурттуң депшилелиг ажылдакчылары мафияга удур иогаг чөн демиседи хой чылдар дургузунда чорудуп келген. Ол дээрбечи чажыт организация Италияның политиктиг, экономика амыдыралының хой адырларынның динын хөлгаарлап турар.

Сураглыг италь чогаалчы болган социолог, «Улустарның аразынга таббының быжыглаары дээш» деп Ленинчи делегей шаналының лауреады Данило Дольчи болгаш оон болуп талаалакчылары мафияга удур 15 чыл дургузунда демиседип келген. Олар боттарының ыыдыралыг демиселинге бүгү аргаларын — ажыл соседыышкынынарын, чыскаалдар кылырын, удурланыышкынының демдээ кыадыр ап чараларын ажыглап турар.

Ындыг чыскаалдарның бирээзи парламент бажыңының баарынга болган. Чыскаалчылар мафияның үүлгедиглерин иетеп хынаар талазы-биле парламент комиссиязының ажылдавайн турарынга хорадаанын илергейлээн. Ол комиссиянның тургустунганындан бээр беш чыл болган. Комиссия бодунуң хынаазында кылганының түңнелдерин амдыгаа дээр чарлап үндүрбеен.

Мафияга удур демиселчилер бодунуң дүшкей суучазылеп-биле бүгү Италияның канчаяа бергеп ол дээрбечи организацияга удур дээштиг хемчеглерни алырын чазактан иегеен.

ЧУРУКТА: чаваа бажыңының баарынга чыскаалгаш, мафияга удурланганын илергейлээн демиселчилер.

СЭТА-ның фотохрониказы.

1967 ч. Октябрь 29.
ШЫН
3-КУ АРЫН

АСБЕСТИЛИГ ХООРАЙЫМ

Сөзү С. Молдурганы. Аялгазы Р. Кенденбильдин.
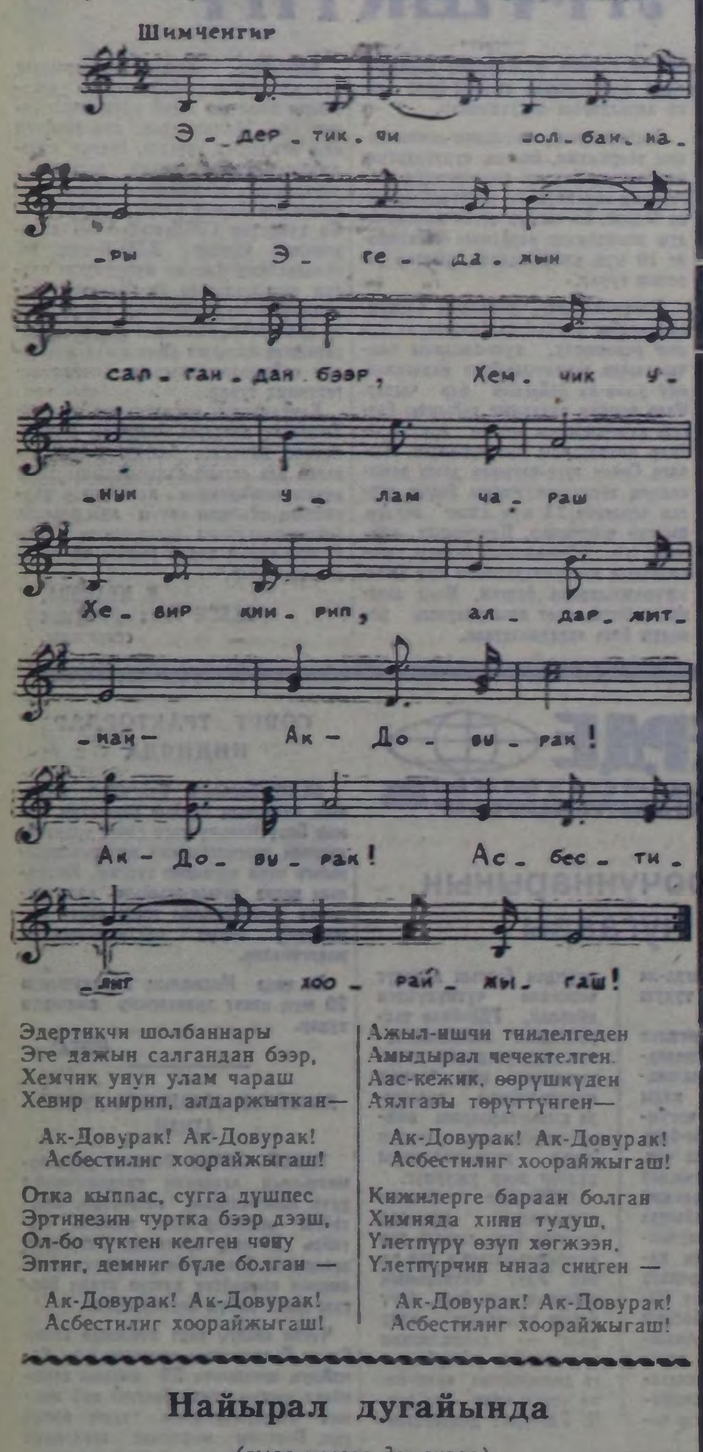
Эдертикчи шолбаннары
Эге дажын салгандан бээр,
Хемчик унун улам чараш
Хевир кирип, алдаржыткан—

Ак-Довурак! Ак-Довурак!
Асбестилиг хоорайжыгаш!

Отка кыппас, сугга дүшпес
Эртинезин чуртка бээр дээш,
Ол-бо чүктен келген чоңу
Эптиг, демниг бүле болган —

Ак-Довурак! Ак-Довурак!
Асбестилиг хоорайжыгаш!

Ажыл-ишчи тинлелгеден
Амыдырал чечектелген.
Аас-кежик, өөрүшкүден
Аялгазы төрүттүнген—

Ак-Довурак! Ак-Довурак!
Асбестилиг хоорайжыгаш!

Кижилерге бараан болган
Химняда хинн тудуш,
Үлетпүрү өзүп хөгжээн,
Үлетпүрчин ынаа сиңген —

Ак-Довурак! Ак-Довурак!
Асбестилиг хоорайжыгаш!

Найырал дугайында

(тыва үлегер домактар).

Демнигге күштүг,
Тепиштигге быжыг.

Муң лаң орунга
Чүс эштиг чор.

Эчишкилер найыралы
Эртине дагны тургузар.

Эртинеин шыгжаарымдан
Заварижиниң эзи херек.

Зки кижээ эш хей,
Зки аътка ээ хей.

Ийи дагның бажы чеви-даа болза
дээшпес.

Ийи кижиниң эразы ыран-даа
болза көржүр.

Эштигде хөглүг,
Эптигде күштүг.

„Шагар-оолдуң“ булуңу

«Тыва даг-дүгү» комбинадының партия, профбилел, комсомол комитединиң, комбинаттың дирекциязының болган «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң органы «Асбест дээш» деп солун «Шагар-оолдуң» тускай булуңун тургускан. Анаа дүжүметсиг, ажыл чылзыр, арага-хымыска хандыкпышыр, албан хүдээлгеин орта күүсетпес болган өскедаа төлеп чок кижилериниң дугайын сойгалап илереткен чагаалары парлап турар.

«Асбест дээш» солуунун сөөлгү номерлериниң чидиг шүүмүүлелдиг чагаалар парлаттынып, чамдык кижилер «Иван Шагар-оолга» чаа-зе шактырып, шынгыы шүүмүүлелге таварышкылаан.

Шүүмүүлелдиг булуң үнген соонда чамдык кижилер «овзарынмас болза торжок», «Шагар-оолга» шактырыптып болур хире-даар» деп чугаалажып турар апарган. Ынчангаш ол булуң четтестерин болдурбазынга болгаш дүргеп чайладырынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

ТЫВАГА БАШТАЙГЫ ДИПЛОМАТ

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң партархивинде бир хоочун коммунистиң бүрүтпелиниң фотохоосталгаы бар. Ол документтиде чугаалап турары болза: 1897 чылда төрүттүнген, комсомол кежигүнү чораан болган ВЛКСМ-ни дамчыштыр 1919 чылда Коммунистиг партиялың кежигүнүнге кирген, 1918 чылда 21 харлыг тургаш, шинтиниң ажылынга кирижин эгелээн.

Кажа, кажан, кандыг ажылдар кылып чоранының дугайында айтырыгларга харыылар имиддыг: 1918—1919 чылдарда Кызыл Шериге санитар кезээниң культура-чырыдыышкыны кылдыныңң эргелекчизинге, 1919 чылдан 1921 чылга чедир Рязань-Урал демир оруунуң политкылдызының информация-инструктор кылдызының эргелекчизинге ажылдап чораан. 1921 чылдың октябрьдан 1924 чылдың декабрьга чедир Даштыкы херектериниң улус комиссариадының шүүлүмүнга коңсулга ажылдап турган.

Даштыкы херектериниң улус комиссариадының шүүлүмүнга дээрге-ле оон Тывага ажылдап турганы оз.

Бо хоочун коммунист болза, Тывага оң баштайгы совет төлөөлекчи, баштайгы совет дипломат — Федор Григорьевич Фальский—Гореликтир. 1921 чылдың октябрьда РСФСР-ниң Даштыкы херектериниң улус комиссариадының төлөөлекчизи боон ол Тывага чедип келген. Эзизи уе эртекеп соонда Федор Фальский РСФСР-ниң Тывага консулу болу берген болгаш садыг төлөөлекчизиниң хүзөлгезин база күүседип турган.

Ынчаларда аныяк коммунистиг, аныяк дипломаттың Тывага ажылдап турган үези болза, тыва улустуң салым-хуулушка нарын берге болган шинтиприлиг уе.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачы-хамыдазы-биле Тывага улусчу эрге-чагырга чаа тургустуткан болгаш Тываның тускай күрүне болур чорууң шыырыглаары хүннүң чүгүлээ айтырыы боон салдынган. Бо айтырыг ынчаардагы Тывага баштайгы совет дипломатың кичээнгейиниң төвүнге турган.

1921 чылдың августа 13—16 хүннеринде Бүгү-Тываның Тургузукчу улус хурады Тываны тускай күрүне кылдыр чарлаан баштайгы конституциязын бадылаан турда-ла, моол болгаш тыва феодалдарга оз чорук таварымча чок болган. Олар Тываның тускай күрүне болур эргелин улутказап, ону Моолга каттыштырарын бар-ла шаа-биле орадаажып турганын архив документтилери хереченип турар.

Ыянгыы Тес-Хем, Салчак болгаш Тожу кожуунарның феодалдары Тываны Моолга каттыштырар хүгайында негелделерин ажыы-биле салып турган. Салчак болгаш Тожу кожуунарның феодалдары ынча деп бижээннер: «...Мурнунда неделеп турганывыс ёаугаар, шагын чүдүлгевис, ук үнделиннивис бир дөмей моол улуска каттыжып корзоп... Өске кожуунар та каячалып, боттары бидзиннер».

Тее-Хем кожуунуң феодалдары ынча деп бижээн: «Бистиң тыва эвээш биче, кончуг ядыы, эртем-билиг чок улус болганда, тускай улус болуп турар дээрге, бүгү талазы-биле чедимче чок болгу дег-дир... Ук үнделиннивис, шагын чүдүлгевис чаңгыс аай Моол-биле каттыштырарын... дилеп тур бис».

Бо чагаалариың утказы, харындаа чамдык домактары безин бир дөмей боон турарындан ап көөрге, ол феодалдар сүүлчөлежин алгаш, тыва улустуң тускай күрүне болур эргелинге шотлап турганы ол болур.

Мындыг нарын берге уеде Советтер чүрттүнүң төлөөлекчизи болуп, ол күрүшениң даштыкы политиказын Тывага хамаарыштыр боттандырар харымсалгалыг хүзөлгеге ынчаарда Федор Григорьевич Фальскийге онаашкан.

Бодунга онаашкан нарын берге үүлөөгенин улуг харымсалгалыын, тыва улуска дузалаарының эргежок чугулазын Фальский хамаазы-биле билгеен. Бүгү аргаларны херегээн. Тываның эрге тутканнары-биле болгаш моол төлөөлекчи-биле харылзажып, тыва улустуң тускай турар эргезин чайгылып чонга камгалап турган.

1922 чылдың августа РКП(б)-ниң Тывага организациязының ийиги конференциязынга, «Совет Россиязының яштыкы, даштыкы байдалы болгаш Урянхайда политиктиг байдал» деп илеткелди Фальский кылган. Тывада орус чонуң политиктиг болгаш экономиктиг ужур-дузазының болгаш коммунистериниң, сорулгазының канчаар-даа аажок улуун ол айыткан, туе черинң чонуңуң ортузунга ажыл болза, буржуаз салдарны иештеретпезин болгаш феодал-теократтыг салдарның ырчырбезин үе шаары болур деп ол айыткан.

— Бо талазы-биле баштайгы ажыл кылдыынган, ам-даа улуг болгаш берге сорулга мурнувуста, оон удепшиккинниг болуру бистиң организастыымыстан болгаш сырый каттыжыышкымыстан хамаарыжыр—деп, Фальский медеглээн.

Ол үеде Тываның пазынның болгаш чазаанын удуртулгазынга шүргүп кирген феодал-теократтыг идегеттер революстуг намының чаа тургустуунган Тоо Комитединн дүжүргеш, база бир хоралакчы чорутту кылганнар. Намны катап тургузар сорулга тыва революсчуларның мурнунга тургустуунган, аңаа өрүе коммунистериниң дузаламчызыы улуг ужур-дузалыг апарган. Ынчангаш Тываның революстуг наммының 1923 чылдың чаймынында болган Улуг хуралынга РКП(б)-ниң Тывада райбюрозунуң кежигүнү консул Ф. Фальский, ол биронуң секретары Я. Чугунов, совлүнде чазак черинин чөвүлекчизи болган П. Медведев кирипкеп. Большевиктериниң аңаа кирижилгези Араттың революстуг намын катап тургузарынга улуг рольдуг болган дээрзи билдингир.

Моол болгаш тыва феодалдарның янзы-бүрү сүүлчөлежилгези болуп турза-даа, Совет Россиязының деткимчези-биле Тываның тускай күрүне болур эргези хандырылган. 1924 чылдың чаймынында ССРЭ-ниң, МАРның болгаш Тываның чазактарының төлөөлекчилериниң чөвүлел хуралы чыылгаш, Тываның тускай турар чорууң бадыткаан Декларациязыны хүлээп алган.

Тыва тускай күрүне болур бе аазы Моолга каттыжар бе деп айтырыг үзе шинтиприлеттингизе чедир Тывага баштайгы совет дипломат турган Федор Григорьевич Фальский тыва улустуң күрүне болур эргезин хандырып быжыглаарынга улуг ачы-хавыралыг болган.

Ф. Фальский Тывага чүгле дипломатыг төлөөлекчи турган эвес, харын база партия талазы-биле улуг ажыдарны кылган. 1921 чылдың ноябрь 1-де РКП(б)-ниң Сибирь бюрозунуң Емельян Ярославский ат салган протоколунда айытканы болза: Бир эвес тааржыр кижи тывыдбас болза, «Урянхайга партия ажылын улдуруур ээл Фальскийге хүлээдир». Бо документ болза, Коммунистиг партиялың талазындан Фальскийге улуг идегелди көргүскенин хереченип турар-дыр.

Оон соонда удаптаанда, 1922 чылдың январь 22-де, РКП(б)-ниң Сибирь бюрозу РКП(б)-ниң Тывага райбюрозун: секретарынга Я Чугунов, кежигүнеринге Н. Неледов болгаш Ф. Фальский составтыг кылдыр бадылаан. Оон эргезини-ле Ф. Г. Фальский Тывадан чоруунге, 1924 чылдың ноябрьга чедир, ол райбюронуң кежигүнүнге үргүлчү турун, партия ажылын идепкейлиг чорудуп турган.

Тывага мичаардагы Коммунистиг партия организациязының бүгү конференциялырынга, төвүлел хуралдарынга оон илеткел кылбааны аазы принциптиг-дыр, үнелиг санал-оваа киирбээнн мындыг тавармага барык чок.

1924 чылдың сентябрьда Тывага турган коммунистиг партия организациязының съездизи болган. Анаа Ф. Фальский, биронде—консул черинң мурнундан байыр чедирген, ийнде—РКП(б)-ниң райбюрозунуң политиктиг отчёдунуң дугайында илеткел кылган.

Бодунуң байыр чедирген сөзүнге улуг Ленининиң идеяларының сорук киирикчи ужур-дузазын оз айытқан. Оон чугаалаанны болза:

— Владимир Ильич ажылчыннарны болгаш тараачыннарны революстуг демиселге билдингир бодүүн чепсек-биле чепсегээн. Ажылчыннар болгаш тараачыннар ленининизмниң методуун ажыглаан, күрүне болгаш политиктиг ажыдыңы бижээнге чедиишиниинит туруи турар-дыр... Төп черден ырак-даа болза, бистиң аныяк партия организациявыс бистиң байдалымыста харыысалгалыг болгаш чугула сорулгаларны ленининиң методу-биле боттуг болгаш мергежилдиг шинтиприлээн. Бистиң шинти политиктиг ажылывыс. Чоон чүктүү улустарны-биле бистиң ажыдуңна болган найыралдыг харылзаавыс бо сорулгаларны шинтиприлээринден хамаарыжыр, ол харылзааны быжыглаан, хөгжүдерин Ильич биске кезээде чагып чораан.

Улустарның найыралын быжыглаан, хөгжүдерининң улуг ужур-дузазын Фальский ол съездиге кылган илеткелинге улам хамыладып, тодаратқан.

Оон илеткелинге үндезилээн, съездиниң хүлээп алган шинтиприининң чугаалап турары болза: «Аигы политиктиг үениң ыяа лозунгу болза шимчы, шкин-кара чок тыва-орус найырал болур, бистиң бүгү ажылывыс аңаа дадыыр үжүрлүг.»

Ол найырал тыва улустуң 1944 чылда совет улустарның улуг оргбүлезинге кирирген. Тывага эң баштайгы созуун болур «Красный пахарь» («Кызыл тараачын») солуунну тургузарынга Фальскийниң киржилгеен база улуг. Ол болгунуң эргезин турганы садыг төлөөлекчиниң типографиязын ол солуунну парлап үндүрериниг халас ажыглаткан болгаш солуннуң редколлегиязын кежигүнүнге боду идепкейлиг ажыдаан турган. Тывага парлалга ол солуундан эргелээн болгаш полиграфиин бүдүргелеп ол типографиядан үндезилеттингеен.

Ф. Фальский ам пенсионер болгаш Москвада чурттаан турар. Партиялың Тыва обкомунуң партия архивиниң аңаа бижээн чагаазының харыызынга ол мынча деп бижээн турар: «Силерниң чагаанар мээң аныяк үеминиң таваланчыг, өөрүшкүлүг арыннарымның бирээзин бодалдырды. 24-ле харлыг турган үезин оон ыдай чүү дээр боор. Мээң оглум ам 61 харлыг, тыва кижи мен дээр. Школага бирги классека баргаш, ол мынча дээрге башкызы кайгай бергеш, ол дугайында оон аваам келдиртип тайылбырлаткан таварыла-даа бар... Бир эвес Тывага ам чеде бергинзе, Тыва күрүненің төрүттүнгенининг болгаш баштайгы чыдарының дугайында лектор-даа болуп, ажыктыг болур ийик мен».

Аныяк Тыва республикага Совет күрүненің баштайгы дипломаттыг төлөөлекчизи, бодунуң кады ажылдап турган эштери-биле кады тыва улуска улуг дуза көргүскен өөнүү, ажы Федор Григорьевич Фальскийге бистиң улуе ам. Октябрьның 50 чылынның улуг байырлалынын бүдүүзүнде, бо бүгү дээш бедик хүндүлелиң, өөрүн четтиришкинии илередип турар.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ,
СЭКП Тыва обкомунуң партархивиниң эргелекчизи.

ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

Новгородтуң «Садко» ансамблиниң тургустунганындан бээр ийи чыл четпээн болзо-даа, ансамбль аажок сураглаан. 1967 чылда назын аңаа бот-тывыннар ураң чүүл коллективтериниң Бүгү-россия зона көрүдээлиниң лауреады деп ат тывыскаан.

Ам ансамбльдиң коллективи «Сени алдарлыдыг тур бис, революцияга» деп шинтиттиген чаа концерт программазын белеткеп алган. Программа революсчу ырлардан, совет композиторларның мр, ганцуларындан тургустунган болгаш Улуг Октябрьның 50 чыл аңаа-биле туреспеттинген.

ЧУРУКТА: «Ильмень хожалыктарыы» деп мр-танцы композициязы. Бетинде бот-тывыннар ураң чүүл болгудунуң киржикилери инженер Анатолий Корнилов биле приборлар шенекчини Нина Ефимова.

Фото В. ШЕГЛОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Баштыңчының чуруу

Чоокта чаа Хову-Аксының чурттакчылары бир эртен оттуп келгеш суурнуң барыын чүгүнде хаяда В. И. Ленининиң көрек чуруун көрүп каапнар. Кызыл, ак, кара будуктар-биле чураан чуруктуң бедии 3 ажыг метр, калбаа 265 сантиметр. Ону 8 чыл школазының өөренникчилери күш-культура башкызы Ф. М. Малютининиң удуртулгазы-биле сес шак иштинде чураан.

Сценада — уран номчукчулар

— Ленинчи шаңналдың лауреады Эдуардас Межелайтистиң «Хөлүгүдеп шулуун Тожу районнан келген Галина Дорофеева номчуур-дур— дээш, чараачы сценадан дүже бээрге, оон туружун ураң номчукчу эдилеттир.

Шимчиң-ла апарды...

Шак ынаыг байдалга октябрь 26—27 түннеринде Кызыл хоорайга республиканың ураң номчукчуларының баштайгы конкурузу болуп эртикен. Ону Октябрьның 50 чыл оюнга тураскаатқан. Аңаа районнарның дөртен ажыг болгаш Кызыл хоорайдан чеде кижи ураң номчулгазын бараалгаткан.

Конкурстуң сорулгазы ынаыг: литературлуг чогаалдарда көрүстүнген угаан-бодалды, салым-сеткилди дыннакчыларга долуур-биле чедирип ыңдаар ураң номчукчуларны илередир болгаш декабрь айда Владивосток хоорайга болуп эртер ураң номчукчуларының зона конкурузунга баар ийик төлээни шилип алыр.

Республика конкурузунуң эгелээринин журнуу чарыында районнарның ураң номчукчуларының конкурстары чер-чергелерге болуп эртикээн. Чижээ, Эрзин районга ынаыг конкурстуң эртекенин түннелинде райпо ажылдакчызы Ким-оол Оскур, Нина Кондратская, Галина Зайцева олар шылгаравнар.

Ураң номчукчуларның номчаан чогаалдарының арасында В. Маяковскийниң, А. М. Горькийниң, М. А. Шолоховтуң болгаш еске-даа совет болгаш тыва чогаалчыларның база конкурстуң киржикчиларының боттарының чогаатқан чогаалдары бар. Конкурстуң киржикчилериниң арасында өөренникчилер, трактористер, башкылар, эмчилер, агрономнар дээш, кыналарны чок дээр!

Организас болгаш массалыг талазы-биле Кеа-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Тожу районнарны конкурстуң жюриши эки деп дедеглээн. Таңды районнан чаңгыс-даа тыва ураң номчукчу келээни база болган. Өөрүдеп чүгле чаңгыс кижи конкурска келгени хомудаанчы. Кыска хоорай Таңдыдан болгаш Өөрүдеп оның дээредеээзэн.

Ураң номчукчуларның республика конкурузунуң киржикчилери Хүндүлел бижиктер, ортектиг белектер болгаш дипломнар-биле шаңналткан. Владивостоктан баар ийик кижини шидин алыры-биле жюри орбюрове дөрт кандидатты киирген. Бедик үнелелди алган эштериниң аттары бо: В. В. Лоповенко, Кызылда № 1 автожыыл-аалының чолаачызы; Г. В. Мирсева, Улуг-Хем районда; пионер вожатыйы С. К. Дедер-оол, Бай-Тайга районда башкы; С. Э. Мар-оол, Бай-Тайга районда харылзаа ажылдакчызы.

Ураң номчукчулардың конкурузунуң эргежок бисте талантылыг кижилериниң барын көргүскен. 1968 чылда ынаыг конкурс бала эртер. Ынчангаш аңаа киржир эштерге жюри кежигүнүнүң кыска сүмезин ынаыг: чаагай ураң номчукчулар хөлүн эртүр алыпаар, ол, баш ыңчаңгышкыннерин чок ажылаан болбес, тыва шүлүктерни барык шупту номчукчулар чаңгыс эрги аянга барааалгатпаан, проза чогаалының ураң номчукчулары үезин болзаан. Моңу кичээнгейге алыры чугула.

ОЮН КОДУР-ООЛ,
«Шынның» корр.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

ОКТЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кадвазар-даа бол чорун чоо» 10, 1, 3, «Оңу Роберт дээр» 12, 4, 5.45, 9.45, «Цыган» 7.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Кинозымызы 2.45, «Үш чоон кижи» 11, 4, «Шкиф» республика» 3, 7, «Озарлыг түгле армиларындан танаан» 5, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уруглар дээрге чыгыр-чуруктар 9.30, «Кавказка туутургаң уруг» 10.40, 12.25, 2.40, «Чыгаадатканнарның инженинде» 4, 5.50, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Кинозымызы 10, «Тутурбас өжээн негекчидери» 11.30, 1.10, 3.30, «Фараон» (1-ги, 2 ги серииларын) 6.40, 8 шактарда.

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Силерни ам ным дээрни?» 10, 2, «Кыска ужуражылгалар» 12, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Цыган» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чуоткакның почалыктар» 10, 2, «Адрес чок уруг» 12, 3.50, 5.40, «Чыгаадатканнарның инженинде» 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Салттың конгазы» 3, 5, 9, «Баштайгы өөрүшкүлер» (1-ги серииазы) 7 шактарда.

ӨСКЕЛЕШПЕС ЧАҢГЫС ТӨРЕЛ БИС...

(Төнчүзү. Эгези-2-ги арымда).

ный электрослесарь Докур Оолак, самалаар машинаның машинизи Любовь Слепынина, дериглелер машинизи Иргит Кызыл-оол, дежурный слесарь Иван Пивоваров, улуг регулировщиктер Тамара Анфилова, Юрий Сенгелов, инжектор аштакчызы Ооржак Кертине, дериглелер машинистери Сээп Бора-Ургут, Зоя Күжүгет, түдүргүкчүлер Александр Евдокимов, Хертек Шойдак, газоэлектросварщик Конгэр-оол Калдар-оол, технолог Александр Кудинов, диспетчер Колосова болган оон-даа өске мурнакчыларывыска чоргаарлаар бис.

Фабриканың артында улуг-даа сарыг бажың. Комбинаттың төп сеңгелге мастерскаязы ол. Күүгүүг экскаваторларның болган янзы-бүрү машина-техникавың сеңгелгезин база аңаа керектиг чүүлдерин, өскедаа дериг-керекселдерин ышка кылып турар. Ында 80 ажыг кижи бар, оларның 17-зи янзы-бүрү националдыг. Крымның Керчь хоорайга металл техникумуң дооскан, мастерскаянын кол инженери, украин эр Сергей Лемешко ында ажыл-херектер-биле баспа танылтырды. 5-ки разрядтың токары, белорус националдыг Анатолий Викторович Вербитскийниң чанында токары оолдар Кенден Борбак-оол, Виктор Чымба олар кан демирден станокта чымчак пөштүү чуга чоңгуларлыг кындыр чоңдурганы дег хыналадыр чоңдуруп турдар. Олар токарь талазы-биле түүнүй мергежилиг, разрядтарлыг. Малчын араттарның оолдарын Анатолий Викторович Вербитский токарь херээнге ынчаар өөретken. Мурнакчы токарь оолдар Монгуш Моңгүш-оол, Виктор Чымба, орус Сергей Шишинский, база-да токарылар украин Анатолий Замула, немец Александр Нидерхаль, орус Николай Кириллов, чөвүдүрүкчү Иван Сергеенко, алтай Дмитрий Набутов олар кожа турупкан, чай шеҗээн чок ажылдаан турдар.

Ол мастерскаяда бүгү-ле станоктарны Совет Эвилелиинин янзы-бүрү хоорайларының заводтарынга, чамдыктарын даштыкы чурттарга кылгылаан. Чижээ, Армениянын, Белоруссиянын, Рязаньның, Новочеркастың, Луганскиниң база Герман Демократтыг Республикавын станок тудуушкувуюн заводтарынга кылгылаан...

ХҮНДҮС тудугларга. рудниже, фабрикага, еске-даа черлерге кужениишкинниг ажылдан хүндээп, ээй-хөй тудугжулар, дагжылар, ажылчыннар кежээ политехниктиг техникумга болган кежээки школага өөренип турар.

— Ажылдавышаан өөренирге бедең ээес деп билинер. Ынчалза-даа бистиң сургуулдарывыс эртемнерниң үндезиннерин эки шинтээдип ап турар—деп, кежээки политехниктиг техникумуң өөредилге эргелекчизи Наталья Нужднна биске чугаалаан. Баштай ол бистер-биле орустаң чугаалажып ортаа, а соолгурежир чугаалай берзе-ле, тывалап база сугнук чонга салгылаар, харын-даа баштактангылаар болду. Наталья Нужднна 1964 чылда Костромадан келгеш, Аксы-Барлыкка башкылап эгелээн. Ам мында келгени ол.

Техникумда металл арыглаарынын, тудутвуң талазы-биле ийик салбыр бар. Бо чылын техникумга дөртку доозуушкун болган. Ону доосканнар Ак-Довуракның тудугларында, бүдүргүлелерде ажыыдап турар. Ол техникумда болгаш школаларда үш муң хире сургуулдар, өөреникчилер бар.

— Техникумуң сургууларының болгаш школаларның өөренникчилериниң национал-составы янзы-бүрү. Ынчалзажок олар бүгү эртемнерниң үндезиннерин физиканы, химинны, литератураны, орус дылды, шинтилел эртемнерни, математиканы, экономиканы болгаш өске-даа эртемнерни колдуунда-ла орус-дыл кырынга өөренип, оларны быжыы-биле шингээдип ап турар — деп, Наталья Нужднна чугаалай-дыр.

— Оң черле кончуг эки-дир, Улуг Ленининиң чугаалап, ажылдап чоранны күүгүүг орус дылга өөренирининден артыш чүү турар боор — деп, анаа олургаң даг инженери, ол-ла техникумуң башкыы-ла аныяк хакас эр немеп кагды. Ынчалзажок бистиң чурттувуста хамааты бүрүзү бодунун дылынга чугаалазы, өөренири хостуг деп Совет Конституциязында магадылап турар болгай.

Ак-Довуракның чайы-даа тудугларынга база «Тыва даг-дүгү», комбинадының бүдүргүлелеринге-даа чоруурга өске республикалардын, крайлардан, областардан келген чамдык эштер тывалап чугаалаар, тыва оолдар, ыыстар сеят чонга оруссаар болгулаары, а ол мынкаш интернационалчы ат-бүдүлеринни тыптыгын турары мырыңай кайгамчык. Бурят оол Сенгелов биле тыва уруг Сарыглармың, украин кыс-Сичкарь биле осетин оол Касаевтин болгаш өске-даа индыг пайыралдыг, аас-кежиктиг өг-бүдүлериниң дугайында каячан ыыттавайн эртер боор. Олаврын пайыралы кады күш-ажылга, өөредилгеге канаттынып, быжыгып турар.

— Ол дээрге дөртен ажыг националдың төлөөлекчилери чурттап, ажылдап турар бистиң аныяк хоорайывыста интернационалчы пайыралдың өзүп, быжыглап турарының база бир херечизин-дир. «Тыва даг-дүгүнүң» тудуу — националдың дем-каттыжыштырыл газының, интернационалчы харылзаалының чаагай үлегер чижээ, демдээ болуп турар — деп, Ак-Довурак хоорай күүскомунуң даргазы Ооржак Сундуевич Монге-Байырлыг сеткил ханыжыкчының чугаазы-биле ким-даа чеңгиззежир аппар.

...Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуу — «Тыва даг-дүгү» комбинадың болгаш оон тудугларын кылырынга бүгү чурт холуп сунуп, хөй националдарның төлөөлекчилери күүгүн, энергиязын чергежилгеп, ажыл-ишкин кинрилтирип турар дээрзинин чамдык чижектери бо-дур. Ол болза, Октябрьның төрүттүнген чуртунга — Советтерниң чуртунга партиялың ленининг национал политиказын боттандырып келгенинин чаңгыс чүүлү-дүр.

С. ШОЙГУ.
Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Дараазында чүүлдерни билип алыр

КЫЗЫЛ ХООРАЙДА ЧУРТТАКЧЫЛАРГА КҮШ-АЖЫЛ ТЫПСЫРЫНЫҢ ПУНКТУЗУ ТУРГУСТУГАНЫ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ КҮШ-АЖЫЛ КУРЛАВЫРЛАРЫН АЖЫГЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ЧАРЛАП ДЫҢНАДЫРЫ БОЛЗА:

а) үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш өскедаа албан организация черлери ажылчын хереглелинин талазы-биле дыннадыгларын хоорай пунктузунга үргүлчү киирип турарын;

б) ажылдаарын күзээрлер, чурттакчыларга ажыл тыпсырының хоорай пунктузунга аас-биле ийикке, бижимел-биле-даа билдиришкиннерин киирер. Хоорай пунктузу оларны үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш өске-даа албан организация черлеринче, билир, шыдаар ажылдарын барымдаалап, бүзүредилге бижик тывыскаш чорудар.

Хоорай пунктузу, ажылдаарын күзээнниринн билдиришкиннерин суббогадан өске ажыл хүнниринде, эртенгинин 9 шактан, дүштекинин 1 шак чедир хүлээп алыр.

Хоорай пунктузунуң адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 48, телефон № 33-48.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийн ажылыгаа кылдызының 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдызының 37-13, көзээ ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көзээ корреспонденттер база совет хурагаар болгаш ажылыгаа кылдыстериниң 21-27, шинтии информация кылдызының 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун мелбейн бергенде 32-75 телефонче коңгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01250.

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР
7
ХОНУК АРТКАН!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнелезилеттинген

1967 ч.
ОКТЯБРЬ
31
ВТОРНИК
№ 258 (6894).

Өртээ 2 көп.

Эр, херээжен ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Чаа ниитилел тургузуунуң — коммунизмниң тиилээринге эң-не чугула, эң-не кол чүүл — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чок бедидиңер!

(ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

Чарыштың тиилекчилеринге — Тураскаал туктары

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионал Эвилелдерниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр хүлээп алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинге эң дээре түңнелдерни чедип ап, коммунистиг тургузуушкунга улуг салыышкынны киирген бүдүрүлге черлериниң, организацияларның, совхозтарның болгаш колхозтарның коллективтерин Тураскаал туктар-биле шаңнаар дугайында доктаал үндүрген.

Тураскаал туктар-биле бүдүрүлге черлериниң, организацияларның, совхозтарның, колхозтарның бөлүк хөй коллективтери шаңнаткан.

Оларның аразында бистиң Тыва АССР-ниң Таңды районунуң «Элегес» совхозун Улуг революцияның 50 чылынга алдар болдурган Турасиаал туктыбиле база шаңнаан.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелде

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилери бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар болгаш колхозтар, школалар коллективтерин база шериг кеззэн СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Тураскаал туктары-биле шаңнаар дугайында

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр калбарткан социалистиг чарышка алдынган хүлээлгелерин күүседир талазы-биле эң дээре чедиишкиннерни чедип алган бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар болгаш колхозтар, школалар коллективтериниң база шериг кеззэнниң күш-ажылчы тиилелгелерин демдеглеп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Тураскаал туктары-биле дараазында коллективтерни, шериг кеззэн шаңнаарын доктаткан:

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинатты;

Кызылдың алгы заводун;

№ 834 тудуг эргелелиин.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының Тураяда комбинадын;

«Тываавтоурхтрале» бүдүрүлге катыжышкынының № 1 АТА-зын;

Бай-Тайга районунуң «Мурнакчы» колхозун;

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозун;

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозун;

Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының шинчилел ажылагыйын;

Чөөп-Хемчик районнуң райпозун;

Шериг кеззэн;

Бии-Хем районнуң Туранда № 1 школазын;

Кызылдың № 7 ортумак школазын;

Өвүр районнуң Сагында сес чыл школазын;

Чөөп-Хемчик районда Хайыракан сес чыл школазын.

Бүдүрүлгелерге, организацияларга, совхозтарга болгаш колхозтарга, школаларга ук коллективтерниң күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорунуң демдээ кылдыр, мөңге кадагалаары-биле ол Тураскаалдыг туктарны артыргылаар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннерниң күүседир бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар, колхозтар, школалар коллективтеринге, шериг кеззэнге СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлевишаан, бүдүрүлге планнарын хуусаа бетинде күүседири, чаа техниканы пеңседирии, бүдүрүлгениң ажыктыг ажылдарын улам бедидери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң бедик темпилерин чедип алыры, чиг-этти, оттулар чүүлдү болгаш материалдарны камнаары, продукциянның шынарын улам экижидери болгаш бот-үнезин чигедири, өзүп олурар салгакчыларны өөредири болгаш кижизидери дээш чарышты калбаа-биле уламчылаарынче оларны кыйгырган, ынчангаш Владимир Ильич Ленинниң торүттүнген хүнүнден бээр 100 хар харлаарының оюн төлептии-биле уткууру болур.

Ак-Довуракта төп септелге мастерскаазының электри цехи онза черни эзлеп турар. Анаа бүгү маркаларның электрокоторларын септеп турар.

Нина Михайловна Нартованың удуртуп турары электриктер бригадазы коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты шынактырып турар. Бригада бодунуң чедиишкиннерин Улуг Октябрьның бежен чылынга бараан болдурбушаан, бүдүрүлге планын дыка ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: Ак-Довуракның төп септелге мастерскаазының электроцехинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ — ТУКТАР

СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу болгаш хооркүүскомнайысылалдың үлетпүр бүдүрүлге, транспорт, тудуг болгаш садыг коллективтериниң 1967 чылдың үшкү кварталында юбилейге алдар болдурган социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген.

Үлетпүр бүдүрүлге коллективтеридеп үшкү кварталда социалистиг чарыштың бирги черин Кызылдың **Раскова аттыг даараныпга комбинады** эзлээн. Транспорт организацияларының аразында эң бедик көргүзүглерни **пассажирлер автоамыл-агый черииниң коллективи** чедип алган. Садыг баазаларының коллективтериниң социалистиг чарыжында бирги черни «Ростехстильторгтуң» коллективи болган. Садыг черлериндеп **Кызылдың куруно садыының коллективи** эң дээре көргүзүглүг болгаш тиилекчи болган. Тудуг организацияларындан **№ 14 механизация эргелели** бирги черни алган.

Партияның Кызыл хооркомунуң бюрозунуң болгаш хооркүүскомнуң докталы-биле үшкү кварталда алгы заводунуң, электростанцияның, хлеб заводунуң, № 1 түзк автоажыл-агый черииниң, коммунал ажыл-агый министерствозунуң авто-ажыл-агый конторазының, реепотребсоюзтуң садыг баазазының, «Востоктехмонтажтың» Кызылда кожуп чоруур механизастаттынган колониязының болгаш Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинин тудуг эргелелиниң коллективтериниң эки ажылын демдеглээн.

Тиилекчилерге партияның Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан.

ЛЕНИНЧИ КОМСОМОЛДУҢ ШАҢНАЛДАРЫ

Литератураның болгаш ураи чүүлдүң чогаалдары дээш Ленинчи комсомолдуң 1967 чылда шаңналдарын лауреаттың диплому, медальдарыбиле катай ВЛКСМ ТК-ның бюрозудараазында кижилерге тывыскан: «Мээң эргим кижим», «Дуруялар ужуп чорлар», «Бир чылдың тос хүпү» болгаш оске-даа кинофуруктарга совет апыяк кижиниң аяи-шинчизин тургусканы дээш — А. В. Баталов, концертчи-күүседикчи ажыл-чорудулгазы болгаш совет ырны идепкейлиг пропагандалааны дээш — Киевтиң опера, балет театрының ыраажызы Д. М. Гнатюк; Октябрь революциязының болгаш Уралга хамаапы дайынның маадырлары комсомолчуларга тураскаалы — «Эзир оглу» деп скульптураны тургусканы дээш — скульптор Л. П. Головницкий; совет апыяктарның дугайында өөрлеш сиилбир ажылдарны тургусканы дээш — чурукчу Г. Э. Кроллис; өзүп олурар салгалдың эстетиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле улуг ажылды чорутканы дээш — Москва хоорайның шоферлер ордузунуң ыр, пляска ансамблиниң удуртукчузу В. С. Локтев; «Бодаралдың чаагай үезіп» деп шүлүктер ному дээш — шүлүкчү Ожжас Сулейманов; тайбың болгаш эң эки келир үе дээш, даралга, фашизмге удур демиселче апыяктарны кыйгырып турар эрес-маадырлыг чоруктуң, хосталганың ырларын чогаадкаңы дээш — композитор Микис Теодоракис (Греция); концертчи-күүседикчи ажыл-чорудулгазы болгаш делегейниң, бүгү-эвилелдиг конкуретарынга бедик мергежилдиин коргускепи дээш — Москваның күрүне консерваториязының студентиэи, скрипкачы В. В. Третьяков. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга тураскаткан «Октябрь» деп ырны база хосталга болгаш тайбың дээш франпуз ажылчы чоннарның демиселиниң дугайында өөрлеш ырларны тургусканы дээш — композитор М. Филипп Жерар, шүлүкчү Жан Дрежак (Франция); «Брест шивээ» деп шии дээш — Белоруссияның Брест облазының **Ленинчи комсомол аттыг шии театры**; концертчи-күүседикчи ажыл-чорудулгазы болгаш совет ураи чүүлдү пропагандалааны дээш — Узбек улус танцызының «Бахор» деп күрүне ансамбли.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Октябрьның социалистиг Улуг революциязының болгаш хамаапы дайынның идепкейлиг 128657 киржинчилерин ССРЭ-ниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле 1967 чылдың октябрь 28-те үндүрген Чарлыында шаңнаан. Шаңнатканнарның аразында хөөчүн большевиктер, Кызыл Армияның, Шериг-Дээлей Флодунуң дайынчылары, командирлери, политажылданчылары, кызыл гвардейчи, кызыл партизан чорааннар, партия, совет, профэвилел, комсомол органнарның, ревкомнарның, Бүгү-эвилелдиг онза комиссиязының, милицияның апыяданчылары, онза даалгалар күүседир кезентерниң, аъш-чем курлавырлары тывар отрядтарның дайынчылары болгаш 1917—1922 чылдарда Совет эрге-чагыргаиы тургузары дээш демиселге эң шылгараан оске-даа кижилер бар.

• • •

Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга, хамаапы дайынга болгаш 1917—1922 чылдарда Совет эрге-чагыргаиы тургузары дээш демиселге идепкейлиг киришкени дээш база Улуг октябрьның 50 чыл оюнга хөлбаштыр социалистиг чурттарның 3363 хамаатылары ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле 1967 чылдың октябрь 28-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үндүрген Чарлыктарында шаңнаткан.

• • •

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга хөлбаштыр база Совет эрге-чагырганың талазынга туржуп, революцияга болгаш хамаапы дайынга, Совет Республиканы камгалаарының шимчээшиниинге идепкейлиг киришкени дээш Австрияның, Индияның, Италияның, Финляндияның, Франциияның, Германияның Федеративтиг Республиказының, Барыын Берлиниің 46 хамаатыларын ССРЭ-ниң орденнери, медальдарыбиле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1967 чылдың октябрь 28-те үндүрген Чарлыында шаңнаан.

• • •

Совет литератураны хөгжүдеринге ачы-хавыяаларыг болганы, ажылчы чоннарның коммунистиг нижизидилгезинге идепкейлиг киришкени дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму совет литератураның бөлүк ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле 1967 чылдың октябрь 28-те үндүрген Чарлыында шаңнаан.

Ленин ордени-биле шаңнатканнар: прозачы А. С. Абсалямов, шүлүкчү О. Ф. Берггольц, прозачы А. В. Головко, прозачы О. Гончар, шүлүкчү болгаш прозачы Н. М. Грибачев, прозачы болгаш драматург И. Д. Гурский, прозачы Х. Деряев, прозачы К. А. Ибрагимов, шүлүкчү М. В. Исаковский, шүлүкчү К. Мустай, прозачы В. М. Кожевников, прозачы В. П. Козаченко, прозачы В. А.Кочетов, прозачы Г. М. Марков, прозачы болгаш драматург Г. Мустафин, прозачы Б. Н. Полевой (Кампов), шүлүкчү А. А. Прокофьев, критик Б. С. Рюриков, прозачы К. Ф. Седых, шүлүкчү болгаш прозачы Ю. Смуул, прозачы Л. С. Соболев, шүлүкчү болгаш драматург А. В. Сафронов, прозачы М. А. Стельмах, шүлүкчү А. А. Сурков, шүлүкчү М. Танк, шүлүкчү А. Т. Твардовский, шүлүкчү Н. Н. Ушаков, прозачы болгаш критик А. Б. Чаковский, шүлүкчү С. П. Щипачев.

Күш-ажылчы Кызыл Тук ордени-биле 67, «Хүндүлелдиг демдээ» орден-биле — 62, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле — 17 болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле — 8 кижи шаңнатпан.

ЮБИЛЕЙЛИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНГЕН

Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылдакчылары Улуг Октябрьның 50 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле алган юбилейлиг хүлээлгелерин амыдыралга боттандырбышаан, продукциянның эң чүгүле хевирлерин ниитизи-биле бүдүрер хемчээнин болгаш хөйүн бүдүрүп үнүрер талазы-биле он ай планын хуусаа бетинде күүседкен.

Туктар, вымпелдер, шаңналдар

Совет күрүнениң бежен чыл оюн төлептиг уткуурунга бүгү чурт-биле кады профэвилелдерниң культура-чырыдыышкын черлери база идепкейлиг белеткенген. Октябрь 27-де ВЦСПС-тиң Президиуму ажылчы чоннарның ортузунга кижизидилге болгаш культура-массалыг ажылды организастаарынга эң эки түңнелдер дээш ол албан черлериниң ажылының түңнелин үндүрген.

ВЦСПС-тиң юбилейлиг тураскаал Кызыл тугу, диплому-биле база бир түү дериглер, хөгжүм херекселдери, акша шаңналы-биле катай бирги черни Ленинградтың Ленсовет аттыг Культура ордузунга тывыскан. Бирги черлерни шупту беш Культура ордулары болгаш бажыңнары, үш библиотека, ийи кызыл булуң алыр түңнелдиг болган. Оларга ВЦСПСтиң Кызыл туктарын болгаш вымпелдерни тыпсыр. Төөрби ажыг Культура ордуларынга, клубтарга, библиотекаларга болгаш кызыл булуңнарга ийиги, 250 клубтарга, Культура бажыңнарынга, ордуларынга, 243 библиотекаларга, 350 кызыл булуннарга — үшкү черлерни тывыскан.

ТЫВАНЫҢ БҮДҮРҮКЧҮ КҮШТЕРИН УЛАМ ЫНАЙ ХӨГЖҮДЕРИ ДЭЭШ

«Авроранының» дааштаашкынындан космос үезинге чедир эрткен орук магалыг чаагай. Ынчаарга чартык чүс чылды төөгү талазы-биле алырга, улуг эвес хуусаа-дыр. Ынчанмыже совет улустуң эрткен 50 чыл оруу — бодунуң ужур-дузазының болгаш чаартылгаларының талазы-биле чүс-чүс чылдарныңга деңнежип болур. 50 чылдың бедин бамыңдан бүгүле чүүлдер бистерге тода көстүп турар. Бистиң бурунгаар шимчээшкинивис, аас-кежиитиг амыдырал-чурттаптавыс делегейни магададып, сагыш-сеткилди хайыыткырып келир.

Октябрьның ачызында одунган тыва черде экономика болгаш культура кайгамчык дүрген темпилер-биле хөгжээн. Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика — акы-дуңма совет республикаларның эң-не кеймери-дир. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының ачызында бистиң Тывага алызындан өндүр улуг чаартылгалар болганын шуптувус көрүп турар бис. Ол дээрге бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының, бүгү совет улустарның бузулбас аны-дуңма найыралының үреттүнгели-дир.

«Бүдүрүкчү күштерни хөгжүдерде Тыва АССР-ге дузалаар хемчеглер дугайында» ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Совет эрге-чагырганың 50 чылының бүдүүзүнде хүлээп алган Доктаалы Совет Тыванның бөгүнгү болгаш даартагы хүнүнүң дугайында партияның болгаш чазактың шаи ол ада сагыш салыышкынының база бир чырытыланчан демдээдир.

Тыва Арат Республиканың 1944 чылда Совет Эвилелиниң составынга эки-тура-биле киргемининң соонда тыва улустуң экономиказынга, культуразынга болгаш чурттаптазынга үндезин чаартылгалар болган деп, ол Доктаалда демдеглээн. Көшкүн араттарны сууружуп амыдыралче шилчидери колдуунда доозулган. Ол чорук механизастаан көдээ ажыл-агыйже шилчириниң аргазын колхозтарга болгаш совхозтарга берген.

Төөрби үш чылдың дургузунда элээн каш үлетпүр бүдүрүлгелерин, дыка хөй школаларны, клубтарны, эмнелгелерни болгаш уруглар албан черлерин түтнан. «Тыва даг-дүгү» комбинатты улам ыңай калбартып, сайзырадыр чорунту боттандырып, «Тыва кобальт» комбинатты болгаш Каа-Хемниң хөмүр-даш черин тудуп турар. Геолог-шинчилел ажылдарын чорутканының түңнелинде республикада даг-дүгүнүң, кобальтының, полиметалл рудаларның, хөмүр-даштың болгаш өске-даа ажыктыг казымалдарның байлак черлерин ажыткылаан. Мыйыстыг бода малдың, хойларның баш саны көвүдээн болгаш тарылга шөлү алды катап калбарган.

Бүдүрүкчү күштерни улам ыңай хөгжүдеринге, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге ажыглап болгу дег курлавырлар Тывада ам-даа хөй дээрэзин Доктаалда айытнан. Ону чедип алырда хамыктың мурнунда тудуг баазазын тургузары эргежок чугула. Ол соруулга-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тудуг материалдарының үлетпүрүнүң болгаш тудуг индустриязының улуг бүдүрүлгелерин 1969—1972 чылдарда тудуп, ажыглалга киирерин аар индустрияның бүдүрүлгелер тудуунуң болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң министерстволарынга хүлээткен. «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарны тудуп турар тудуг организацияларын быжыглаар талазы-биле хемчеглер төлевилеттинген.

Чылда-ла 10 муң кубометр кылыглар бүдүрер күчүлүг чыып эптээр демир-бетон бүдүрүлгезиниң полигоннуг формовка цегин Кызылга тудуп, 1969 чылда ажыглалга киирген турар. Чылда 80 муң дөрбелчин метр чурттапга шөлү кылыр күчүлүг улуг панель бамыңнар тудуунуң заводу 1970 чылда продукциязын берип эгелээр. Септелге-механика заводунуң болгаш механизация баазазының бирги элчеглерин тудугмулар 1969 чылда ажыглалга киирген турар. Дараазындагы үелерде оларның ийиги элчеглери ажыглалга кирер. Ол бүдүрүлгелер чыл бүрү хөй-хөй муң рубль түңнүг септелге ажылдарын күүседип шыдаар күчүлүг болу бээр. 1970 чылда 200 машинага автобаазаны, ыяшты плита кылдыр чазап кылыр заводту, ыяштан шевер кылыглар кылыр заводту ажыглалга киирер.

ССРЭ-ниң тудуг материалдарының министерствозу чылдала 50 миллион чижек туулбу хана материалдар бүдүрер күчүлүг заводту, даш үүредир болгаш элезин кылыр карьерни 1972 чылда тутнан турар.

Тудуг индустриязының ады үнген бүдүрүлгелерин ажыглалга киириптерге үлетпүр бүдүрүлгелерин дүрген тудар, коксталыр хөмүр-даштың, химия чиг-эдиниң, янзы-бүрү металлдарның бойдус байлантарын ажыглалга дүрген бараан болдурар, чаа хоорайлар, суурлар дүрген өзер, сайзыраар апаар.

Тываның даг-руда үлетпүрүнүң баштайгылары болур даг-дүгүнүң болгаш кобальтының комбинаттарынче онза кичээнгейни салган. Келир чылын Ак-Довуракка үшкү турбогенератор, ийи котёл-агрегат ажыглалга кирген турар ужурлуг. Кобальт комбинадынга эргежок чугула дериглерни дүрген чедиреринің хемчеглери алдынып турар.

Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын болгаш чурттакчылыг көдээ черлерни электри-биле эки хандырарын барымдаалааш, электри дамчыдылгазының дузалал станцияларлыг чаа шугумнарын республиканың девискээринге тудар онаалганы ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижидилге министерствозунга берген.

Тудуг кезектериниң болгаш материалдарының чаа бүдүрүлгелерин төлевилээр, тудар база ам ажылдап турарларын калбартыр, ол материалдарны тудуг шөлдеринге чедирер талазыбиле өске-даа чугула хемчеглер база көрдүнген.

Улуг хемчээлдиг тудуг ажылдарын күүседири-биле тудуг машиналарының болгаш автомобильдерниң немелде фондуларын республикага берген. Оон ыңай демир-орук станцияларындан хөй чүүктерни чедип алырын дургедедир сорулга-биле Усинск оруун эжижидерин, Абаза — Ак-Довурак аразының оруун чедир тутнаш, 1969 чылдың баштайгы чартыында ажыглалга бүрүн киирерин көрген.

Республика тудуг ажылдарының улуг программазын боттандырары-биле бо беш чылдың төнчүзүнге чедир хөй-хөй мергежилдиг тудугмуларны болгаш эптекчилерни бисче чорудуп бээр. Профессионал-техниктиг училишелерни болгаш ниити эртем школаларның дооскан аныяк өскеннерден ажыгда. Тывада ийи улуг комбинаттың тудуунга чурттуң оске черлериндеп комсомол путёвказы-биле аныяктар немей база келир.

Бодунуң инженер-техниктиг ажылданчыларынга болгаш ажылчыннарынга «Тыва тудуг» трези 1968—1970 чылдарда 14 муң дөрбелчин метр чурттапга шөлүн, школа назыны четпээннерниң 140 оруннуг албан черин, Кызылга улуг клубту тудар. 600 өөренимчилер өөренир профессионал-техниктиг училищени 1969 чылда тутнан турар.

Мергежилдиг ажылчыннарны — тудугмуларны, эптекчилерни, механизаторларны, инженерлерни болгаш техниктерни «Тыва тудуг» трезиниң коллективи республикага үр үеде ажылдааары-биле чалап болгаш командировкалаңып келдирер. Тудугларга ажылдап келген ажылчыннарга, аныяк тускай эртемниглерге күш-ажыл төлевирииниң талазы-биле чиигелделерни Доктаалда көрген.

«Бүдүрүкчү күштерни хөгжүдерде Тыва АССР-ге дузалаар хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Доктаалында чурттапга баяңнарын, республика иштиниң агаар шугумнарының аэропорттарын, Кызылга автоматтыг телефон станциязын тударын, автомобиль оруктарын эжижидерин база көрген. Малчын араттарның школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге ниижизидилге эртпээн ыңдыг уругларынга белеткел класстарын 1968—1970 чылдарда республиканың көдээ школаларынга ажыктан турар. Тыва национал оолдар, кыстардан тускай эртемниглерни Россия Федерациязының дээди өөредилге черлеринге хөйү-биле белеткээринің хемчеглерин Доктаалда көрген.

ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Доктаалычда төлевилеттинген хемчеглерни чедиишкиниңг күүседири тудугларның, бүдүрүлгелерниң, районнарның партия организациялары, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организациялары салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырары дээш ажылчы чоннарны сорун киирип, мобилизастаарындан шуут хамаармыр.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бистиң республиказывыстың улам ыңай чечентелип, хөгжүүрү дээш база дагын чырытыланчан сагыш салыышкынынга харыы кылдыр Совет Тываның ажыл-ишчилери беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың түгун бедик тудуп, бистиң чуртувусна коммунистиг ниитилелди тургузарының херээнге улуг салыышкынын киирерлер. Доктаалда төлевилеттинген хемчеглер бүрүн боттаныр дээрзинге чигзинмес бис, оон магадылалы бистиң чуртувустуң улустарының бузулбас улуг найыралы, деминг ажыл-ижии болур. Хөй эвес үе эртнен соонда бурунгу Тываның чери социалистиг Ада-чурттуң эң-не сайзыраңгай республикаларының бирээзии болу бээр. Бистиң республиказывыстың бүдүрүкчү күштерин улаң ыңай калбартып хөгжүдериниң үндезини — ленинчи партиязынга киижиттирген совет улустарның улуг найыралы болур. Бистиң аас-кежиитиг амыдырал-чурттаптавыстың үндезини база ол найыралда!

Партия организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар

КОММУНИСТЕР — МУРНУКУ ОДУРУГДА

— Тываның хоочун будурүлгелериниң бирээзи — Кызылдың дааранылга комбинадының коллективи Улуг Октябрьның алдарлыг бежен чылынга төлептиг ужуражыр дээш байырлал будүүзүнүң өөрүшкүлүг хүнеринде улам сорук кириишкиниг ажылдап турар — деп, партия өге организациязының секретары аш Монастыршына коммунистерниң чоокта чаа болган отчёт-соңгулдалыг хуралынга кылган илеткелинге онзалап демдеглээн.

Совет улустуң төөгүлүг байырлалынга алдаржыткан социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга комбинаттың коммунистери чоруп келген. Олар будуруге планнарын доодур болгаш ажыр күүсетпишаан, боттарының хүүзүнде мурнакчы үлегерин өскелерге көргүзүп турар. Бо чылдың үшкү кварталында комбинатниити продукция бүдүрер планын 105.5 хуу, бараанныг продукцияны — 125.4 хуу, күш-ажылдың будуруктүлүүн бедидер планны — 102.3 хуу күүседип, эки көргүзүглерни чедип алган. Бо дээрге, Улуг Октябрьның 50 чылынга комбинатчыларның күш-ажылчы белээ болуп турар.

Ажылчы чоннарга бедик шынарлыг дааранылга кылыгларын будуруп бээр, бот-үнелиг чингедир дээш чарыштың эгелекчилери база-ла коммунистер болган. Бо талазы-биле даараныкчылар, быжыкчылар юбилейлиг чылда эң дээре түңнелдерни чедип алган: бо чылдың эгезинден бээр продукцияның бот-үнезин 8 муң рубль түнге чингеткен, а комбинаттың будуруп үндүрген бүгү бараанныг продукциязының 97,8 хуузу үгле бирги сорттуң дааранылга кылыглары болуп турар.

Үгле будурүлгеге эвес, харын-даа хуузунда амыдырал-чуртталгазынга, ажы-төлүн кижизидеринге, хөй-нийтиниң амыдыралынга мурнакчы үлегер-чижээн базым бүрүзүнде көргүзүп турар коммунистер дааранылга комбинадында эвээш эвес. Чижээ, эштер Рясик, Макарова, Васильева, Майорова, Стрельникова олар үгле бирги сорттуң продукциязын будуруп, боттарының дуржулгазын аныяктарга үргүлчү дамчыдып, хөй-нийтиниң амыдыралынга идепкейлиг киржип, коллективтиң социалистиг чарыжының тиилекчилери болуп турарлар.

Коммунистиг күш-ажылдың бедик ады дээш шимчээшкин комбинатта калбарган. Патриоттуг бо шимчээшкиниң мурнуку одуруунда дааранылга комбинадының бүгү коммунистери чоруп, олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болуп турар. Коммунистиг күш-ажылдың бедик адын коммунист эш Васильева мастерлээн № 1 бригадага, бижилга цегинге тывыскан. Комбинатның 297 ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының иштинден амгы үеде 183 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болуп турар.

Улуг байырлалга төлептиг ужуражыр дээш коллективтиң чедип алган дээре көргүзүглери-биле чергелештир, ажылда бар четпестерни коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга кылган илеткелинге онзалап демдеглээн.

Совет улустуң төөгүлүг байырлалынга алдаржыткан социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга комбинаттың коммунистери чоруп келген. Олар будуруге планнарын доодур болгаш

Совет эрге-чагырга дээш

КОМАНДИР ДУГАЙЫНДА ЧУГАА

Тываның Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейинге ыыдыг-да үр эвесте, партизаннар командири чоруан Трофим Еремеевич Власовтуң дугайында фото-чуруктар болган документилер делгелгези болган. Оларны Т. Власовтуң кадайы Надежда Исаевна музейге белек кылдыр дамчыдып берген.

Власов? Трофим Еремеевич? Бо фамилияны «Чоннуң хосталгазы дээш» деп чыында номчуктулар билирлер. Ол атты партизан отрядының командири чоруан С. К. Кочетовтуң болгаш Тывага партизаң шимчээшкинниниң оске-даа киржикчилериниң сактыышкыннарындан көрүп болур.

Власовтар—Тамбовщина чурттуглар. Өг-бүлениң баштыны Еремей Михайлович, оң улуг оглу Трофим —бирги орус революциянуң болгаш Россияның төп областарынга болган тараачыннар хөделишкиннериниң херечилери. Трофим болгаш Иннокентий алышкылар бижикти бичии билир турганнар, шынгаш Өөкке чурттап турганнарның арасындан оларның амыдыралда болуушкунарже хайгааралы бир янзы турган.

— Трофим сергек болгаш чараш хевирлиг кижи болгай—деп, амгы үеде пенсионер И. Власов чугаалап турар.—1917 чылда Иркутскиге Совет эрге-чагырганы тургузарынга киришкен, дараазында чылдың чазынында Өөкке келдивис. Маңаа бүгү-ле чүве эрги хевээр турган. Бүгүле чүвени кулак-садыжы Сельдимешев командылап турар. Чүгле март айның төнчүзүнде байларны томзарткаш, Өөк кодээ Советиң тургускан. Оон депутадынга болгаш күүскөм кежигүнүге Трофимни сонгаан.

Улусчу эрге-чагырга кулактарга, садыгжыларга таарышпаан, шынгаш олар антисоветчи пропагандаңы үрдүндүрүп турган. Күүскөм кежигүннери болгаш активчилер дайзынарның арга-мегезин илереткеш, черни болгаш хосталганы камгалакчылары-биле кызыл гвардияның отрядын тургускан. Власовтар — адазы болгаш оглу—кызыл гвардейжилер апарганнар.

Ядыы тараачыннар, оларга Совет эрге-чагырганың берген черинге баштайгы тарылганы чоруда берген. Ол үеде политика болгаш шериг хөрээге дуржулга чок кызыл гвардейжилер улуг частырыгны кылган: боо-чепсекти аалдарынга каапкаш, тарылга чорудуп турда, кулактар ону ажыглап, хой боо-чепсекти эжелеп апканнар. Ону дыңнаш, Трофим Белопарскиже хапкан.

Элээн каш хонганда. Край Чөвүлелиниң төлээлекчилерги С. К. Беспалов болгаш Н. Г. Крюков олар кээп, кулактарның үймээнииниң чылдагаанын тараачыннарга таймылбырап чоруп тургаш, маадырлыы-биле өлгеннер. Ук үймээнии С. К. Кочетовтуң болгаш Тывага партизаң шимчээшкинниниң оске-даа киржикчилериниң сактыышкыннарындан көрүп болур.

Үр-даа болбаанда, июнь айда Тывага Совет эрге-чагырга база катап дүшкен.

— Ачамны, акымны болгаш мени база 15 хире кызыл гвардейжилерни иезактар садыгжы Сельдимешевтиң айтыышкыны-биле тудуп алгаш, хилинчектеп турган. Кажан Минусинск кара бажыңынга аппарганда байдал улам дорайтаан. Бистиң П. Е. Щетинкиниң болгаш А. Д. Кравченконуң партизан армиязы хостап алган—деп, И. Власов сактып орар.

— Көрүп тур шүве, дүңмам. «Өөредип», «кижизидип» кагдылар харын. Оларның «эртемнин» сөөлгү тыныжым үзүлгүже утпас мен. Меңи хоойлу ёзугаар большевик апарган деп билип ал. Адырам, колчаарган азаларны—деп, Трофим кара бажыңдап үнгеш чугаалангган.

Удатпаанда Власов алышкылар Соңгу-Ачинск полктуң партизаннары апарган. Полкка тургускан хаакчы-хайгыылчыларның командиринге Трофим Власовту томуйлаан. Маңаа хамаарыштыр мындыг таварылганы чугаалап болур. Партизаң командир Парамоновтуң аътты эскадрону дайынчы даалга күүседип чорда, оон бажында хайгыылдап чораан Власовтуң отряды актарны чылча шапкаш. Пристань суурну хостаан.

Кажан 1919 чылда Щетинкиниң болгаш Кравченконуң партизан армиязы колчакчыларның артык улуг күжүнге таварышкаш, Тывага углапканда, оон мурнуңга база-ла, Т. Власовтуң хайгыылчылары чоруп орган. Оон соонда Белопарск дайынына Бологовтуң аг-шеринп чылча шаварынга Власов алышкылар маадырлыг чоруун көргүскеп. Ол-ла чылдың күзүнүнде Ревшериг чөвүлелиниң айтыышкынын ёзугаар партизан армиязы Минусинскиниң болгаш Ачинскиниң хосташ, Кызыл Шеригниң кезектеринге уткужа берген. а Тываның партизаннары чаңын келген.

Ол үеде кыдат болгаш моол милитаристериниң деткимчеза-биле контрреволюция бажын кодурүп келген. Таңды болгаш Туран, Өөк девискээрниге С. Кочетовтуң каттыышкан партизан отрядын тургускан. Сосновкага, Атамановкага, Элегеске организастаан үш ротадан аңгыда, Өөкке бажын кодурүп келген Шмаковтуң бөлүүн базары-биле Морозовка (амгы Ленинка) суурга дөртку ротаны организастаан. Оон командирниге Трофим Власовту томуйлаан, ол ротага Иннокентий база турган.

Т. Власовтуң ротазы Шмаковтуң өлүрүкчүлерин бүзээлептерге, олар Баян-Колче дескеннер, ынчалза-даа Элегес болгаш Өөктүң роталарының каттыышкан күжү оларны чылча шапкан. Дайынчы командир Т. Власов генерал Бакичиниң армиязын, Каа-Хемге Сафроновтуң болгаш Мелегининиң шаажылакчыларын, ол шыкаш 1924 чылда Чоон-Хемчикке Сумунактың үймээнин базарынга киришкен.

Трофим Еремеевич дидим, утаангыр командир, организакчы турган. Тулчуушкунуңуң эң берге черинге бо-ла чеде хонуп келир. Пулемёт артынга чыдыпкаш, дайзынче кавындызы бээрге соруктут-ла.

Хамаагы дайын дооступ, аңгы демисели оожургай бергенде РКП(б)-ниң район бюрозу коммунист Т. Власовка элээн харыысалгалыг даалгаларны берген. Ол — Туранның район Советининиң эң баштайкы даргазы. орус бот-башкарыкчы күш-ажылчы колониязының Чөвүлелиниң кежигүнү турган. Трофим Еремеевич «Красный пахарь» солуннуң идепкейлиг бижикчизи. Тываның ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң бирги съездизиниң делегады. Дайынчы командир 25 чыл ажыг үеде Коммунистиг партияга бараан бооп келген. Ада-чурттуң Улуг дайынындан ол ээп келбейн баргаш, ынчалза-даа оон адыш чок утпас.

Н. ПЛЯСОВСКИХ.

Кышка белен

Дүвүренчиг байдал

СЭКП-ниң XXII съездизи совхозтуң Дөргүнде сүт-бараан фермазы Чоон-Хемчикте кымпы мурнай кышка белен болган фермаларның бирээзи. Фермаңың эргелекчизи Алдын-кыс Монгуш саапчылавышаан, ам дөрт чыл улаштыр ону удуртуп турар. Эки түңнелдерин көргүскени дээш, А. Монгуш эпир чылын Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан.

Хүр чыл ашкан малдың продуктулуу-даа бедик, оон чаш төлүү-даа боткур, дүрген мандыычал болур, бо дугайын мурнакчы ажыл-агыйларның дүжүлгазы бадыткап турар. Таңды-Уланың эдектеринде ам хар киир чаапкан, а мындыг турбуже, чамдык черлерде, чижээ, «Россия» совхозтуң Каскал салбырында кышка белеткел ам-даа четчелеттинмээн, харын дувүренчиг болуп турарың чүнүн-биле тайылбырлап болуруу? Оон көл чылдагааны удуртулганың кошкаанда.

Салбырга 1820 ажыг мал бар, оон иштинде мыйыстыг бода мал 1470 хире. Балдырганныгда ийи кажаадан өске, бо хүннерде септеттинген кажаа чок, чамдык кыштагларда кажаалар бүзүк, иштинде өдек-көржең дөнненген, ол-шалбаа долган. Маңаа чижек кылдыр К. Үүремчи, Ч. Санчат болгаш өске-даа малчыннарның кыштагларын айтып болур.

Кышка белеткелге бир чугула айтырыг мал чемнери болур. Эренгей медээ ёзугаар алырга: 150 тонна сиген, 800 тонна көк суга 1000 тонна силос бар кылдыр санаттынып турар, ону совхозтуң зооветеринария ажылдакчыларындан кым-даа хынап көрбээн. Ол ышкаш малчыннардан кым, каяа кыштагларга билдинмес, аңаа чеже мал чемнери хереглеттинип турарын амдыгаа чедир хуваап тургуспаан.

Белеткеттинген мал чемнерип кыштагларже сөөртүр ажыл ынчаргa организастаттынмаан. Салбырның төвү Каскалдың бодунда беэйн 300 ажыг бызаа бар, оларга чидиртир ында дудум-даа сиген чок, чаа төрээн болгаш боос инектерге немелде чемнер белеткеттинмээн. Шак ындыг байдал Артыы-Узунда базз өске-даа кыштагларда илереп турар

Бир эвес Каскал салбырның эргелекчизи Ооржак Очур-оол, бригадир Сергей Сүрүң, зоотехник Ондар Байлак олар активке даянгаш, малчыннар ортузунга кижизидикчи болгаш организакчы ажылдаан болза кышка белеткел мынчага бүрүн доозулган турар ийик. Эш Очур-оол ажыл-херекти башкарарда, угаадылга тайылбыр ажылынче эвес, чүгле администрация талазынче колдап турарын, ол ышкаш оон үргүлчү арагалаар чоруун малчыннар чугаалажып турар апарган.

Балдырганныгга чыл бүрү семиртилге малын кыштагладыры чаңчыл болган. Бо чылын ында 238 шарыжыктар быжыглаттынган. Мында кол четпес чүве болза, суггарылганың кудуу ажылдавастааны, алектри бо чылдың июль айдан өгелеп үзүлгени болуп турар. Салбырның болгаш совхозтуң удуртукчулары бо талазыбиле дарый хемчег алыры күзенчиг.

Кышка белеткел, ол дээрге чүгле кажаа турлаг септээри, мал чемнери белеткээри эвес-ле болгай. Материалдыг байлактың тургузукчулары кижилер, малчыннар дугайын уттуп болбас, оларның оран-бажының таарымчалыг болдурар, негелде хереглелин ой-шаанда хандырар чорук база чугула. Каскалдың кыштагларында чурталга бажыннары септеттинмээн, малчыннарга почта тарадылгазы доктаамал эвес, кино келбестээн.

Ниитиниң малын менди, чылыг, семис кыштагладыры хүннүң амгы чугула айтырыг. Совхозтуң удуртукчулары кыштаглаашкынче кол кичээнгейни салып, боттуг хемчегни организастаарын үениң байдалы негеп келген.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

План күүсеттинген

Улуг-Хем районда Чаш-Тал сүт-бараан фермазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты эдилеп турар. Ферма юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин төлептиг күүсеткен: тос айларда сүт бүдүрер план 198,8 хуу күүсеттинген болгаш күрүнете 35 тонна сүттү пландан ажыр саткан. Саанчылар К. Кызыл, М. Сувдуй, И. Василь олар коллективтиң мурнакчылары болганнар.

Ак-Туругда шолбан

Аныяк чолаачы Бүрбүжен Тапов ийи чыл улаштыр капитал септелге чокка машиназы-биле эрткен. Машиназының дугуйлары 33 муң километрни эрткеш, солуттунар ужурлуг турган. Ынчалза-даа оон машиназының дугуйлары 70 муң километрни солуг чокка эрткен. Улуг-Хемниң мурнакчы чолаачыларының бирээзи Б. Тапов— көдээ Советтиң депутады.

Кемниг үүлгедиглер

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң найысылалынга болган парлаалга конференциязынга Вьетнамда америк империалистерниң шериг кемниг үүлгедиглерин петеп хынаар талазы-биле комитеттиң даргазы Нгуен Дык Лактың медеглээни болза, америк империалистер Ханойга хамаарыштыр агрессчи хөделишкиннерин улам калбартып турар. Совлгу каш хүннериң дургузунда Ханойнуң сырый чурттакчылыг районнарын шарик болгаш бузунгулуг бомбалар-биле араатанзыг бомбалап база ракеталар-биле боолап турганы дээш агрессорларны ол шыңгыы буруу шаап, оларның чаа кемниг үүлгедиглерин сойгаалаан.

Октябрь 24-тен 27-ге чедир, дөрт хүн үргүлчүдеп келген хандашкынның үезинде америк ужар чүүл 30 самолёдун ышкыган деп, медеглелде чугаалап турар.

Бодунуң болгаш ноома чурттарның хереглелдерин хандырары-биле Төп Африка Республикада ыяш дилер чеди завод амылдап турар. Ол заводтар чыл бүрү 50 муң кубометр чедир диген материалдарны будуруп үндүрер.

ЧУРУКТА: Төп Африка Республиканың ыяш дилер заводтарының бирээзинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегей хөй-ниитизиниң үнү

БЕРЛИН. ГДР-ниң Даштыкы херектер министерствозу Вьетнамның Демократтыг Республиказынга удур АКШ-тың араатанзыг бомбалаашкынын болгаш өске-даа агрессчи үүлгедиглерин чугаа чокка дораан соксадырын бүгү шинтпирлин-биле пеген турар. Америк дээрбечилерниң Ханойже чаа халдаашкыннары-биле холбаштыр ГДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң парлап үндүрген медеглелинде демдеглеп турары болза, америк империализминиң эң араатанзыг чаа кеминг үүлгедиглериниң болганы-биле холбаштыр ГДР акы-дуңма эрес-маадырлыг вьетнам улустуң талазында быжыыбиле туруп турар.

ЛОНДОН. «Пис ньюс» дээр англи журналга парлап үндүрген ажык чагаазынга америк чогаалчы Джеймс Болдуинниң айтып турары болза, АКШ-тың Мурнуу-Чоон Азияда үүлгедип турар кеминг үүлгедиглери дээш харыысалганы бүгү барының тала хүлээр ужурлуг. Америк чазак «делегей жандармызының» ролюн күүседирин оралдажып турар. Хосталга дугайында америк билиишкин болгаш ол идеяларны өскелерге дөгээр дээр арга-методтар «Американы делегейде эң-не кижи көөр хөөн чок күрүпелериниг бирээзи болдурган» деп, Болдуин медеглеп турар.

Хосталга армиязының дайынчы чорудулгалары

ХАНОЙ. (СЭТА). Августа болгаш сентябрьда Куангчи можуга болган тулчуушкуннарның үезинде Хосталга армиязының кезектеринге дайзының 3.000 хире солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген, оон иштинде 800 американнар бар болган. Ол дугайын ВИА агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалаш дамчыткан.

ХАНОЙ. (СЭТА). Сентябрьда Фумен можуга тулчуушкуннар үезинде Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары дайзының 1.450 хире солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген, оон иштинде мурнуу-көрөй чалча шеригниң 800 хире шериг албанныглары бар болган деп, Вьетнам информас агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалаш дамчыткан.

Чанкайшичиниң үндүр сывырар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 11 чурттар—Алжир, Албания, Гвинея, Камбоджа, Конго (Браззавиль), Куба, Мали, Мавритания, Пакистан, Румыния, Сирия КУР-ну КНО-да дүрүм ёзугаар эргеним катап тургузар дугайында резолюцияның төлевилелин КНО-га киирген. КУР-ну чаза болза, Кыдаттың КНО-да дүрүм ёзугаар карачаңгыс төлээлекчизи болур болгаш чанкайшичи ёзу-чурумнуң төлээлекчизин КНО-дан үндүр сывырар деп, ол чурттар Кол Ассамблеяны кыйгырып турар.

Ындыг болза-даа КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXII сессиязынга АКШ болгаш өске-даа барымы талакы чурттар КУР-ну КНО-га киирер дугайында айтырыгны чөптүг шинтпирлээринге шаптыктаар сорулгалыг боттарының мурнундагы кажарлаашкынын дагыннап турганнар. АКШ болгаш өске-даа 13 барыын талакы күрүнелер КУР-ну КНО-га киирер дугайында айтырыгны чугула айтырыг деп санап, ону шинтпирлээринге бадылаашкынның хой нуруузу, үштүң ийи иезин эргежок чугула деп кыйгырып турар резолюцияның төлевилелин октябрь 27-дө КНО-га киргеннер.

ГРЕЦИЯ БО ХҮННЕРДЕ

Реакциянуң калчаараашкынының дугайында дүвүрээннинг медээлер Грециядан хүннүң-не кээп турар. Од медээлер ында амгы ёзу-чурумнуң улам-на фашистиг болуп турарының тодаргай херечизи болур.

Ол кудрячыг болуушкуң Грецияга 1967 чылдың апрельде болган. «Кара полковниктерниң» — милитаристерниң болуу эрге-чагыргага эргилде кылгаш, сестүп болгаш хурал-суглаашың хостуун камгалаан конституциияны солаап, политиктиг партияларны тараткан, бурунгаар деспилелиг демократтыг ажылдакчыларны хоругдаан. Грециянуң хааны Константин бүгү эрге-чагырганы шериг сүлчээзининң холунга дамчыдар дугайында чарлыкка ат салгаш, грек реакциянуң фашистиг кезээниң төлээлекчизи — дээди судтуң прокурору Коллис баштаан чазакты томуйлаан. Грециянуң амгы байдалы гитлержи эжелелдиң хүннериниң-биле домей.

Эрге-чагыргага эргилде кылганының баштайгы хүннеринде, долу эвес медээ-биле алырга безин, он муң ажыг грек патриоттарны кара бажыңнаан. Юра ортулукта хорудал лагеринче чеди муң чыгам кижини апарган. Эгей далайның кандыг-даа амыдырал чок ортулуктарында хорудаттырган дыка хөй кижилер бар. Оларның аразында политиктиг ажылдакчылар — Грек чазактың кежигүннери турган он дөрт кижи болгаш парламентиниң 45 депутады база-ла ында.

Сүлчээчилер Удурланышкынының маалыры Мамулис Глезосту үүнө кээда кодайы-биле йийлдиреп тудуп алгаш, база-ла кара бажыңче киир октаканнар. Парламентиниң депутады Илиуну чугаалап албас кылдыр эриндеп каапнар. Парламентиниң депутады, шылгараңгай композантор болгаш дирижёр, политиктиг сураглыг ажылдакчы Микис Теодоракис база хорудаттырган. Ол кижилерниң салым-чолу амга чедир билдинмес. «өлүм ортулуу»—Юраның кара бажыңнарында чыдып турар чадавастар.

Эгей далайның ол суг безин чок кургаг ортулуун бодунуң үезинде Римниң императору Сулла бодунуң удурланыкчыларын шаажылаарының «оргээзи» кылдыр ажыглаан. Оон удурланыкчыларындан кым-даа ээп чанып келбээн. Сөөлзүреди, Италияның дүжүп бергенининг соонда, Гитлер дайылдажырындан ойталаан италия солдаттарны ол ортулукче шилээн. Ам ону грек тергиндекчилер база-ла өлүм лагери кылдыр ажыглап турарлары бо.

Бодун боду томуйлаттынган иштики херектер министри Патакос июнь айда Юра ортулукка барып чораан. Кара бажыңнатканнарның бирээзи—кара бүүрек аарыындан качыгдап чоруур, 57 харлыг Диамантистеп амгы ёзу-чурумнуң чөптүг таарымчалыының дугайында медеглелге ат салырындан ойталап турар ужурун түл деп Патакос ынчан айтырган. «Бирги республиканың үндезилекчизиниң төөнү болганымда, республика ёзу-чурумундан өске ёзу-чурумга бүзүревес мен» деп, амдыгазы харыылаан.

— Ындыг чүве болза, силерниң бажыңарга кара бүүрээнерге чыпшыганывыдан артык халдамыр халдаан-дыр. Маңаа олур апаар силер... —деп, Патакос ызырнып чугаалаан.

Ортулукта хорудаттырганнарның аразында херээжеңнер безин—235. Оларның үзэрби бири үш хар чеп-ээн чаш уруглар-лыг. Демократияны күзээн хамаатылардан аңгыда кол буржуаз партияларның ажылдакчылары база-ла диктатураның «чемижи» апарган. Даштыкы херектер министри турган Аверофту болгаш хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң министри Ролиссти тудуп хорудаан чорук даштыкы хайгаракчыларны шуут кайгаткан. Кедергей барыын үзелдиг национал-радикалдыг авиледин ол ийи төлээлекчизин сүлчээчилер «айыылдыг кижилер» деп чарлаан болгаш бажыңнаан-даа ужуру ында.

Сүлчээзиниң кол соруглазы—америк империализминиң туруштарын, оон агрессивтиг чөпээз Соңгу атлантика пактазын бижыглаары болур. Эргечагырганы эжелеп алырының планын НАТО-нуң кол штабы ажылдап кылган. Бо эргилдеги боттандыраарынга дулгуяк королева Фредерика кара сагыштыг рольду ойнаан.

Эргилдеги кылырынга АКШ конгуг совуургалдыг болган. Грецияга болгулаан болуушкуннар оларның дорт киржилгези-биле холбаалыг. Грецияда америк разведканың 1200 агентилери туруп турар болгаш телефон-биле чугаалажыышкыннарны үргүлчү хынап дыннап, политиктиг партияларга болгаш хөй-ниити ажылдакчыларынга удур сүлчээлерин организастап турар. Сүлчээзиниң кол-кол удурутукчулары разведка болгаш контрразведка ажылдакчыларының иштинден үнгеп. Чүге дизе, ол грек органнар АКШ-тың Төп разведка эргелелининиң хайгаралыының адаанда турары черле билдингир.

Ынчалза-даа сүлчээчилер болгаш оларның океан ындында ыдалакчылары болган эргилдеги бар-ла аргалар-биле шынзыдарын оралдажып турарлар. Бо таварылгада олар: «Чуртту коммунизмниң халавындан камгалаан бис» дижип шуугашпышааннар. Ынчаарга чөөн күштерниң — оон иштинде чажыт байдалда ажылдап турар Коммунистиг партияның чорудуп турган политиказы демократтыг соңгулдаларны чедип алыры турган, а олар эргечагырганы эжелеп алырын оралдашпаннар. Реакционерлер соңгулдалар чорударындан коргарлар, чүге дизе, грек соңгукчуларның 80 хуузу боттарының бадылаашкынын демократтыг Чаңгыс-аай чөөн партия болгаш «Төптүң Эвилели» дээш бээрниге беленнер.

Митингилерге болгаш хуралдарга Вашингтонның мурнуңга Грецияның хүлээлгезин эде көөрүн негээн лозунгнар малбарган болгаш чуртту америк холгаарлалдан уштурунун негелделери чидигленген. Ындыгыл демократтар Грецияның НАТО-дан үнеринп негээн, Вьетнамда дайынны буруу шапканнар. Бо бүгү чурт иштининң реакциялыг күштерин болгаш Вашингтонның чагырыкчыларын дүвүредипкен. Ынчангаш олар демократияны согуушкунга таварыштырар деп шинтпирлээн.

Шериг-фашисчи сүлчээ чартык чыл дургузунда чуртту «башкарып» келгенининг дургузунда социал-экономиктиг чаңгыс-даа айтырыг шинтпирлевээн. «Грецияның лидерлери» болуксаан ол сүлчээчилерниң туружу дурук балды-ла—божуңнаашаш, чуртта оон кандыг-даа төлегинижи чок. Харын-даа ол ёзу-чурумнуң төлегинижи болур шеригни безин ушбаш чок хөлээзээнин шыва алган.

Амгы ёзу-чурум фашистиг болгаында грек буржуазининың барыын үзелдүглери безин оон-биле кадыы ажылдаарын күзевейн турар. Грецияның премьер-министри турган, Национал радикаль Эвилели партияның барыын лидери П. Канеллопулос шериг ёзу-чурумун шыңгыы шүүмчүлээн. Ол сүлчээчилерниң «коммунизминиң талазындан халдаашкын» дигилээр авыластыг чүчүрүушкунун сойгалавышаан, парламент оруунче катап кирер үе келген деп медеглээн.

Грек шериг ёзу-чурумга бүгү делегейниң хөй-ниитизи база улуг согугну таварыштырып турар. Данияның, Норвегияның, Голландияның, Бельгияның чазактары—НАТО талазы-биле Грецияның талалакчылары — амгы ёзу-чурумну буруу шаварынче Барыын Европа чурттарын кыйгырган «Грек вариант» өске күрүнелерге — Вашингтонның эвилелчилеринге катаптавас кылдыр дээштиг хемчегler алыр дугайында айтырыгны ажыы-биле тургуспушаан, Италия болгаш өске-даа чурттарның парлаалгалары ол дугайын сагыш човаашкын-биле бижип турар.

Дайын пропагандазын силерниң чурттуңарның амыдыралындан чайладып, атомнуг шоноолдерни хорууруун боттандырган болгаш чепсегленишкинин дүвүреринің боттуг планнарының инициаторлары болган силер.

Кажан бүгү-ниитн тайбыңга айыыл диргелип келген кайы-даа үеде быжыг болгаш чайгылыш чокка нөөрүлүп үнмүшээн, декретке бодуңарның тендиш чокка бердингениңерни көргүскен силер.

Ол дугайын бөгүн Вьетнам хереченлеп болур; ол дугайын араб чурттар хереченлеп шыдаар. Европаның айыыл чок чоруун хандырарыкың программазы болза, бет-бодунга удур тургустунган шериг блокторынга Европаның чардынганынга төнчүнү салып шыдаар аргалыг дээштиг кады амылдажылганы тургузар арганы бөрип турары тайбың дээш демисекип турар организациялар ол дугайын база хереченлеп шыдаар.

Совет Эвилелиниң улузунга болгаш чазаанга тайбыңның быжыг болгаш угаазылалдыг политиказы дээш оларга өөрүп четтиришкинни бүгү диптерде тайбыңның күштери сөөлгө сагыжының ханызынан чаңгыс үн-биле илергейлеп турар деп, бөгүн медеглеп болур бис. Оларның кады демисели Каттышкан Штаттарның Вьетнамда агрессиязын амыр тиилээр, израиль агрессиянуң уржуктарын узутпаарын хандырар, Чөөнку Чөөн чүнке быжыг тайбыңны катап тургузарынга чедирер болгаш улустарның түсвай дөгунналашкынынга, хамаарышпас чөрүүнга удур бүгү чимзениишкинниерге төнчүнү салыр база ол ышкаш Европаның айыыл чок чоруун хандырар дээрзинге тайбыңның күштери бүзүрөп турар.

Ол демиселге боттарының Совет Эвилелинге идеген болуруун тайбыңның күштери билип турар.

1967 ч. Октябрь 31.
ШЫН
3-КУ АРЫН

Совет Эвилелиниң чазаанга болгаш улузунга Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелиниң Президиумунуң чагаазы

Ленинградта чыылган Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелиниң Президиумуу Тайбың дугайында декреттиң 50 чыл болганы-биле холбаштыр бодунуң даштыкы политиктиг амыл-чорудулгазынга ол декретти амыдыралга 50 чылдарның дургузунда мөгаг чокка боттандырып турар Совет Эвилелиниң чазаанга болгаш улузунга изиг байырын чедирип тур.

50 чылдың мурнунда тайбыңның хөрээнге бердинген, чөрге хөй төөкен кара чажындан болгаш хандан шагзырап турупкан бүгү нимнилер декретти чарлаанын бүгү кижи төрелгөөнниң чаз үезиниң агенизин ыыдыр байыр чедирип, хүлээп алган.Ук декрет делегей харылзааларының төөгүзүнде ёзулуг-ла революстуг эргилде болуп турар.

Тайбың дугайында декретти чарлаан улус бодунуң хамаарышпас чөрүүн камгалаарынга бүрүн шинтпирлиг, ынчангаш эжелекчилерге удур чаңгыс кижи ышкаш көдүрүлүп үнер деп чүвени көргүскен силер.

Дайынның уржуктарын узутпап, янзы-бүрү нимтилел тургузуглуг чурттарның аразынга культура, экономика болгаш садыг харылзааларын тургузуп болур деп чүвени төөгүнүң мурнунга бадыткааш, тайбың дээш улустарның шинтпирлиг демиселинге оларга дузалаан силер.

Тайбың көрээлерни чарарынга киржип, агрессия деп чүл дээрзин тодаралдырын киирбишаан база бир эвес ону амыдыралга боттандырган чүве болза, делегейниң ийнги дайынын болдурбайн барып болур турган чепсегленишкинин дүвүреринің программазын санаалдап кииргеш, тайбыңның хөрээнге бодуңарның кызыгаар чокка бердинген чөрүүңарны көргүскен силер.

Фашистиг эжелекчилерге удур бүгү улустар-биле кады силерниң демиселиңер делегей күштериниң деңзигүүрүн тайбыңга ажыктыг кылдыр эскертиен.

Дайын пропагандазын силерниң чурттуңарның амыдыралындан чайладып, атомнуг шоноолдерни хорууруун боттандырган болгаш чепсегленишкинин дүвүреринің боттуг планнарының инициаторлары болган силер.

Кажан бүгү-ниитн тайбыңга айыыл диргелип келген кайы-даа үеде быжыг болгаш чайгылыш чокка нөөрүлүп үнмүшээн, декретке бодуңарның тендиш чокка бердингениңерни көргүскен силер.

Ол дугайын бөгүн Вьетнам хереченлеп болур; ол дугайын араб чурттар хереченлеп шыдаар. Европаның айыыл чок чоруун хандырарыкың программазы болза, бет-бодунга удур тургустунган шериг блокторынга Европаның чардынганынга төнчүнү салып шыдаар аргалыг дээштиг кады амылдажылганы тургузар арганы бөрип турары тайбың дээш демисекип турар организациялар ол дугайын база хереченлеп шыдаар.

Совет Эвилелиниң улузунга болгаш чазаанга тайбыңның быжыг болгаш угаазылалдыг политиказы дээш оларга өөрүп четтиришкинни бүгү диптерде тайбыңның күштери сөөлгө сагыжының ханызынан чаңгыс үн-биле илергейлеп турар деп, бөгүн медеглеп болур бис. Оларның кады демисели Каттышкан Штаттарның Вьетнамда агрессиязын амыр тиилээр, израиль агрессиянуң уржуктарын узутпаарын хандырар, Чөөнку Чөөн чүнке быжыг тайбыңны катап тургузарынга чедирер болгаш улустарның түсвай дөгунналашкынынга, хамаарышпас чөрүүнга удур бүгү чимзениишкинниерге төнчүнү салыр база ол ышкаш Европаның айыыл чок чоруун хандырар дээрзинге тайбыңның күштери бүзүрөп турар.

Ол демиселге боттарының Совет Эвилелинге идеген болгаш күштери билип турар.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛЫ ОЮҢГА

ЧАЛГЫННАЛГАН ЧОН

1. ЧЕР-КЫРЫ-БИЛЕ

Кызылдан үнгеш. Тываның бурын түгүнче үлаан чазагаар орунтап каранадып олур бис. Чүүл машиналары удаа-дараа, а чиик каралар автобустар мында-хаая каржын эртип турлар. Ак-Хем хөвүүн кежип, Адар-Төшче көдүрүүн үнүтүүс. Пассажирлерниң чамдыкы соңга өттүр харанып, бойдустуң чурумалын магадап, арасында хөрежип, а өскелери — автобустуң оожумнаанын ажыглап, чымчак сандайларда удуп чорлар. Ийи чолаачының бирээзи машинаның соонда мында-хаая хынамчаңыг көрүп, чамдыкта олче бартап-даа ковр.

— Соонда чүнү хайгаарап чоруурунар ол?—деп, чолаачыларның бирээзинден дестүнмейн айтырдым.

— Ында дыштанып орун-дөмзөвис бар. Сагындырып-даа каарга, чамдык кижилер тоовас. Тудуп чораан чүү-хөөрүн аңаа салып азы ишик-хевин-биле олурун ажырадыр—деп, ол чүвениң ужурун тайылбырлады.

— Чолаачы халажын ажылдаар эштиг, дыштанып черинг магалыдыр, ол?

— Чүгле биске эвес, хамыктың мурнунда ыран-улам чоруткур кижилерге база хала чок. Моог шитте изиг серии, соокта чымыг —деп, айтырымының харызы мындыг болду.

Янзы-бүрү маркаларлыг хөй машиналар, оларның арасында чорумал кижилер соөртүр таарымчалыг автобустар, чазагаар оруктар... Мында кижи кайгаар чүү боор? Бо хамаанчок машинадан 15—20 катан дүрген реактивтиг самолёттарга ужуп, делгем чуртувустуң ужу-кыдымыга чаңгыс хонукта баргаш кээр аргадыг бис. Ынчалза-даа бүгүнгү дениелинистиң хандыр билир төлээде, соовуче, эртип келген оруувусче эргий көөр ужурлуг бис. Шынап-ла кайгамчык чүве мында.

Тывага национал-хозяалгалыг революция Октябрьның ачымында төлеп, эрге-чагырга ажылчы чонның хөлүнга киргенде, чурттуң хомудаңгай экономиказы болгаш культурazы хөгжүдери хүннүң соңгаарлаттынмас сорулгазы апарган. Ол үеде чурттуң шиитиге болгаш дашпыкыдан чүк соөртүрүнге көлдүүнда аът күчүүн ажыглап турган. Тываның Араттың Революстуг шаңы Совет Эвилели-биле найыралчы харылзааларны күштелдирип, оон техниктиг, культурлуг дузаламчылыгга дажаган, республиканың үлетпүрүүн болгаш көдө ажыл-агыйының таваял салып эгелээн.

Баштайгы автомашина тыва черге келгеннден бээр дөртен бир чыл болган. Ол даглардың бурунгу мөңгүмүн үреп, кижилерни кайгадып, чаа амыдырал тыва хорээнче дазылын кадап эгелээнин дамган катап медээлээн. Совет Эвилели чүгле автомобильдер берген эвес, а оларны башкарар шергемниг кадрларны база чоруткан.

Тыва автомобиль транспортунуң өзүлделиниң, чүүк, пассажирлер соөртүлгезиниң көвүдөзиниң дутайын Тыва автоөртелезинде машиналар санының өскенинден, оларның кылып келген болгаш кылып турар ажылын көөрге илдең.

Эргелеге 1937 чылда шуптуг бежен дөрт машина тургеш. Олар ол чылын он беш муң тонна чүүлүг, он бир муң пассажирлерни соөрткен. Чыл келген тудум-на автомашиналарның саны өзүп, оларның дузазы-биле кылган ажылдың хемчээли улгадып турган. Ынчалза-даа автомобиль транспортунуң ёзулуг өзүлдези Тыва Арат республика ССРЭ-ниң составынга кирген үеден бээр аажок дүргедээн.

Кызыл биле Абакан аразынга довтаамал пассажирлер соөртүлгези 1945 чылда эгелээн. Баштай ол оруубиле чүгле чаңгыс автобус маңнап турган. Ам чүүл машиналары бо аразынга үзүк чок халчып, янзы-бүрү баранпиларны, үлетпүрүүн дериг-херекседелерин дажыглаан, Тыва дагдүүн болгаш өске-даа чүүлдерни Саян артында соөртүп, хөй олуттуг автобустар хүндүе-даа, дүне-даа барып, кээп турар.

Автоөртелел 1947 чылда чедең ажыг машиназы-биле 25 муң тонна чүүлүг, тос муң пассажирлерни соөрткен. Ада-чүрттүң Улуг дайынының аар-бергe үрүктары, дайын соолундагы чылдарда ажыл-агый түргүзүүшкүнү маңаа улуг салдарлыг болганы чугаажок. Амгы байдал-биле алырга, бо азыраанчыг санар-дыр. Ам Эргелелдиң чүгле Хөвү-Аксы АТА-зы бешки өртken чылын 203 муң тонна чүүлүг, 371 муң пассажирлерни соөртken.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага тос АТА-лар тургустуган. Оларда муң-муң автомашиналар бар. Кызыл-Мажалыкта, Чадаанада, Шагаан-Арыгда, Туранда болгаш өске-даа районнар төптеринде автовокзалдарны тутуп.

Республиканың иштин автомобиль парыгынга киирдүүнде чүүк машиналары хөй немежин турар. 1966 чылда автомобильдериниң саны 1960 чылга деңнээрге 91 хуу улгаткан. Бүгү автомобильдериниң 31 хуузу кедээ ажыл-агыйда ажылдан турар.

Тываның аңыдырадынга автотранспортуң эртен келген оруун кыскажы-биле көөрге — мындыг, а келир үеэн моон-даа чаагай.

Чаа беш чылда автомобиль ажыл-агыйының техниктиг базазын бүжүглээрлиге көл кичээнгей салдынар. Кызыл, Минүүшкек хоорайларга гаражтар, а Ак-Довуракка, Чадаанага, Бай-Хаакка, Сарыг-Сепке пассажирлер автостанцияларын база Кызылга ийиги класстың автовокзалын тудар. Дорт үе кижи өөренир автошколаның тудуу чоокку чылдарда эгелээр болгаш оон-даа өске хөй-хөй ажылдар кылдынар.

Тываның автотранспорту улуг ажыл-агыйның хогжүдериге, ыракчоок чорукчуг мүн-муң кижилерни ыяш-биле көөрге, а келир үеэн моон-даа чаагай.

Ынчалза-даа бол, маңаа хөй саннар биживейн, республиканың автотранспорту чаңгыс хонукта кандыг ажылдар кылын турарын шиитизинбиле танымыктаал. Тываның үлетпүр болган көдээ ажыл-агыйынга Саян артындан, Кызылдан янзы-бүрү чүүк соөртken үүе-чүе машиналарның агымы кажан-даа үзүктелбес. Олар бүгү чүүктүң 95-тен ажыг хуузун дажыглаарлар. Хүнүүн-не муң ажыг пассажирлер пайысталдың чүк-чүгүнче тарап, чүк-чүктеп олче кээп турар.

Республиканың автотранспортуң эртен келген оруун кыскажы-биле көөрге — мындыг, а келир үеэн моон-даа чаагай.

Тываның улуг ажыл-агыйынга чүүк соөртүлгези Совет эрге-чагырганың чылдарының 133 катаң, а сөөлгү он чылдарда — алды катаң улгатkан. Пассажирлер соөртүлгезиниң өзүлдези 1945 чылга деңнээрге 1965 чылда 146 катаң улгатkан. Республиканың автобус парыгы 1950 чылда үжен муң, а он чыл артkенде—14 маллион хире пассажирлерни соөрткен. Өзүлделиң кижи кайгай бээр саннарын моон-даа ыңай уламчылап болур.

Ынчалза-даа бол, маңаа хөй саннар биживейн, республиканың автотранспорту чаңгыс хонукта кандыг ажылдар кылын турарын шиитизинбиле танымыктаал. Тываның үлетпүр болган көдээ ажыл-агыйынга Саян артындан, Кызылдан янзы-бүрү чүүк соөртken үүе-чүе машиналарның агымы кажан-даа үзүктелбес. Олар бүгү чүүктүң 95-тен ажыг хуузун дажыглаарлар. Хүнүүн-не муң ажыг пассажирлер пайысталдың чүк-чүгүнче тарап, чүк-чүктеп олче кээп турар.

Республиканың автотранспортуң эртен келген оруун кыскажы-биле көөрге — мындыг, а келир үеэн моон-даа чаагай.

Самагалдайның, Берт-Дагның, «Чодураа» колхозтуң база Ак-Эриктиң хөрээшеннер чөвүлелдерiниң төлээлекчилерин хуралга үүе чугаалаан болгаш Маадыр-иелерге байыр чедирип, белектер тывысканнар. Райпо коллективинде хөрээшеннер чөвүлелиниң мурнундан байыр чедирип үүе чугаалаан, хлеб быжырыкчызы эш Бабичева мынча дээн: — Каш-ла хонгаш, Октябрьның кайгамчык байырлалын эрттирер деп турувуста болуп турар бо ужурашылга ыяш-ла маганыг-дыр. Ие болгаш чаштар дугайында улуг сагыш салыышкыны бистиң чуртувуста бо хире бедик турарымга дыка өөрүп тур мен. Маадыр-иелерге бүгү-ле эки чүүдерни күзеп наарын чөптээрелер! Эш Бабичева Маадыр-иелерге хлеб-дусту кижи бүрүзүнге тудускан.

Ужурашылга Самагалдайның хөрээшеннер чөвүлелиниң активчилериниң тургускан концертибиле дооскан.

С. ТАМБА,
«Шыныың» корр.

— Баштай Тывага № «ПО-2» деп маркалыг самолёттар ужуп келген—деп, Кызыл аэропортунуң хоочун ажылдакчызы Р. Козырев санаттыр.— Оон дүргени амгы машиналарга деңнээрге шоолуг эвес, ужудувчудан аңгыда чүгле ийи олуттуг турган. Агаарже көдүрүүн үнгенде, оон-биле харылзаа тудар арга чок, радиохарылзаа аңаа турбаан. Ынчан колдуунда агаар оруу-биле Тоора-Хем, Кунгуртуг, Мугур-Аксы дээш ыяш-кан черзерже мында-хаая ужудуп турдувус. Ам Турандан өске кайыда район төвүнче кылыйты бээр сеп.

Шынап-ла 23 чылдар дургузунда Тываның деңнээрингe болган Красноярск, Абакан аразынга агаар харылзаазының шугуму ораичок узаан, ужуп турар самолёттарның, дажыглаан пассажирлерниң саны көвүдөөн. 1965 чылда 135200 пассажирлерни, а 1966 чылда 143 муң пассажирлерни дажыглаан.

Барык бүгү районнар төптеринде мында-бээр аргыжар дээш пассажирлерге таарымчалыг аэропорттарны тутукулаан. Вертолёттар янзы-бүрү чүктерни дажыглап, мяакы геология экспедициялармыга, шинжилерге, аңчыларга барып, оларга аъш-чемнин, кедер ишик-хевти чедирип турар.

Тыва АССР-ниң транспорту Совет эрге-чагырганың чылдарында шынар болгаш сан талазы-биле көңгүе чаартынган, кайгамчык өөнеп. Оон техниктиг аргалары деңнеп четпес улгатkан. Тыва улустуң тооларында «айлых черни хүннеш чоруур, чылдык черни айлык чоруур» кашпагай аъттар бар дижир. Херек кырында мындыг аъттар турбас. Чон бодунуң аас чогаалынга анаа-ла бодунуң келир үедеги изиг күзелин ылередип чорааны ол. Ам ол күзел амыдыралга бодарап, шынап-ла тывалар ам тоолда дет, өгбелериниң аът-биле айда шөшүүртүп чедер чери хамаанчок будун чылда арай деп үзе-тура баар хире ырак черинге чаңгыс хонукта барып, кээп шыдаар. Мээң төрээн чонум Октябрьның ачызында шак бо хире, азырдан идегелдиг болгаш дүргеп үннер чалгынмыг апарган-дыр.

М. БАЙЫР-ООЛ.

2. АГААР ОРУКТАРЫ-БИЛЕ

Тываның агаар делгемнерингe бирги аэроплан автомобильдиң ушчок соонда көстүп келген. Красноярск аэропортунуң самолёттары Красноярск — Абакан — Кызыл аразынга докталаал агаар харылзаазын 1945 чылда эгелээн.

Ш. Кандаиның «Төрээн Тывам делгемнерин де» деп фотоэтюду.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга тураскаагаң Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының ПЛАНЫ

Чыскаал 1967 чылдың ноябрь 7-де, 11 шакта эгелээр.

1-ГИ КОЛОННА: № 14 школаның, ДОСААФ-тың, хөгжүм-шиң театрының коллективтери. Колонна «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы» деп темага дүүштүр шиметтинер.

Чыглыр черн — Ленин кудумчузунда Күрбаңкының бажыңының чаны.

Колоннаның удуртукчузу Р. О. ДАЛАЙ-ООЛ.

2-ГИ КОЛОННА: № 7 школаның коллективи. Колонна «Хамааты дайынының чылдары» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Ленин кудумчузу, ХККМ-ниң бажыңының чаны. Харысаалгалыг кижи П. П. КОРОЛЕВ.

3-КҮ КОЛОННА: 1, 8, 9 школаларның, школа-интернаттың коллективтери. Колонна «ССРЭ-ге социализмниң тургускаңы» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Ленин кудумчузу, гостиница чаны. Колоннаның удуртукчузу В. И. ПУГОВКИН.

4-КҮ КОЛОННА: Политехникумнуң, садыг-кооператив училищелериниң, дааранылга комбинадының, респотребсоюзуң (бодунга чагыртkан организациялары-биле кады) коллективтери. Колонна «Эвилелдешкен 15 республика» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Комсомольская, ХККМ-ниң бажыңының чаны. Колоннаның удуртукчузу В. Г. ТОКА.

5-КИ КОЛОННА: Педагогика училищелериниң, СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Дээди Советтиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, хооркүүскомнуң коллективтери. Колонна «Делегейниң улустарының интернационалчы найыралы» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Комсомольская кудумчузу, «Тувинская правда» солунуң бажыңының чаны. Колоннаның удуртукчузу С. С. СОНАМ.

6-ГЫ КОЛОННА: № 11 школаның коллективи. Колонна «Ада-чүрттүң улуг дайыны» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Ленин кудумчузу, Кадык камгалал министерствозунуң бажыңының чаны. Колоннаның удуртукчузу В. Ф. КЛЮШИН.

7-ГИ КОЛОННА: № 1, 6, 10, 4 школаларның коллективтери. Колонна «ССРЭ 1945—1967 чылдарда» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Ленин кудумчузу, музей чаны. Колоннаның удуртукчузу П. В. МАРКЕЛОВ.

8-КИ КОЛОННА: № 3 школаның, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, коллективтери. Колонна «Ленинчи комсомолдуң төөгүзү» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Комсомольская кудумчузу, чурукчулар мастерскаязының чаны. Колоннаның удуртукчузу В. Я. ФИЛИМОНОВ.

9-КУ КОЛОННА: № 2 школаның, Тываның дыл, литературa болгаш төөгүүнүң эртем-шинчилел институдунуң, музейиниң, «Шын» солун редакциязының база «Тываның аныяктары» солун редакциязының коллективтери. Колонна «Тываның төөгүзү» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Ленин кудумчузу, № 7 школаның чаны. Колоннаның удуртукчузу М. О. ДАМДЫНЧАП.

10-ГУ КОЛОННА: Типографиянның, хлеб, пиво, эңгы заводтарының, эът комбинадының, туулбу заводунуң, электри станциязының, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинiң, одалга үлетүүрүнүң эргелелиниң, хлеб продуктулар эргелелиниң, тудуг материалдар эргелелиниң, автосентелге заводунуң, Тываның комплекслиг экспедициязының, Кад-Хемниң хөмүр даш разрезиниң, руда эргелелиниң, Красноярскиде хамааты тудуг институдунуң комплекслиг төлевилел кылдыныр, Тываның № 2 шынчилел экспедициязының коллективтери. Колонна «50 чылдарда үлетпүрүүң хөгжүдези» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн—Интернационалная кудумчузу, Кадык камгалал министерствозунуң бажыңының чаны. Колоннаның удуртукчузу В. И. ЧЕМКОВ.

11-ГИ КОЛОННА: көдээ ажыл-агый техникумунуң, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехниканың» республика болгаш Таңды каттыжышкынының, «Кок-Тей», «Сукпак» совхозтарының, Тываның «Мал семиртир» трезинiң, зоовегеринарлыг, мяш ажыл-агый эргелелиниң «Тыва сут тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң, чер тургузуунуң, сайгарылга базазының, № 3 профтех училищениң коллективтери. Колонна «Көдө» ажыл-агый 50 чылдарда» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Интернациональная кудумчузу, 10-гу колоннаның соонга. Колоннаның удуртукчузу Ю. З. КОВЕНСКИЙ.

17-ГИ КОЛОННА: облпрофсөвүделдиң, профсоюзтар обкомнарының, Социал-хандырылга министерствозунуң, банкының, хоорайның ажылдаал хандырылга комбинадының, сут канализинiң, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТА-зының, үрүглар садтарының болгаш ясалдарының, Сан министерствозунуң, ажаалга кассаларының, хоорайның коммунал ажыл-агыйының, харылзаа эргелелиниң, хоорайның харылзаа белдирiниң, чаагайжыдылга конторазының, Садыг министерствозунуң, Кызыл садтының, хөй-ниитiниң чемпенилге черлерiниң, «Росторгодежда» болгаш «Ростекстильторг» базазаларының, нефти базазының, республиканың дагтехниктиг инспекциязының, метеостанциязының, аэрология экспедициязының, судтарның болгаш прокуратуралардың, аңныыр инспекцияларының, аңчыларның болгаш балыкчыларның эки-түрэ ниитiлелiниң коллективтери.

Колонна «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп темага дүүштүр шиметтинер. Чыглыр черн — Комсомольская кудумчузу, 4-ку колоннаның соонга. Колоннаның удуртукчузу И. И. МАКУШИН.

18-КИ КОЛОННА: хоорайның культурлуг-культурлуг-ның колонназы. Чыглыр черн — көдээ ажыл-агый техникумунуң бажыңы. Колоннаның удуртукчузу П. И. ГОРБУНОВ.

Бүгү-ле колоннаар чыглыр дээш черлерiнге 10 шак 30 минута турда келген турар. Чыныды колонналарны чыскаар болгаш чыскаал болуп турар үеде оларның шинээшкинiнiң чурумчуулар талазы-биле харымсалгалыг кижи — хоорайның шериг комиссары В. Д. ОМЕЛЕНЧУК.

Чыскаал болуп турар үеде корум-чурумну тударын хоорайның милиция салбырының начальниги К. Т. СОЙНОВКА даскан.

ХООРАЙ КОМИССИЯЗЫ.

БЕДИК ХҮНДҮТКЕЛ

Он бир уругларны төрээн болгаш кижизиткен Маадыр-иелер Өнермаа Суванднын, Саара Монгалынын, Чөөду Норжай олар сцена кырынга костүп кээрге, залда алыш часкаашкыннары диңмирeп-ле үнген. Маадыр-иелер-биле ужуражыпганың хуралын районнуң хөрээшеннер чөвүлелиниң парткомунуң эш Байыр-оол Амытжап, иletкел кылыры-биле Самагалдай ортумаа школазының башкызы эш Маадыга сөс берген.

Коммунизминиң идеялыг тургузуучулары хөрээшеннер чонуң бүгү чаагай улуг керектерин болгаш Совет чуртта не болгаш чаштарның дугайында канчаар-даа ажоон улуг ада сагыш салыышкынны илеткелчи кончуг төөгө чугаалаан.

Маадыр-иелерге кижи бүрүзүнге сөс берген. Олар бөттарының амытолуун шудургу остүрүп келгенин, олардың болгаш уругларны кайда чурттап, амыдап, өөренип, кымнар болурунга бөттарын канчаар белеткеп турарларын чугаалааннар.

Ужуражылга хураныңга чалаадып келген Маадыр-иелер күшкылга база шылгаракгай кижилер белганнар. Оларның кижи бүрүзүн малдың чаш төлүн камгалап алырынга эң шудургу амыдааннар. Ылаңгыя Өнермаа Суванднын 100 хойга өнаашгыр 101 хураганнарны камгалап алган. Өскө артkан мелерниң көргүзүүлерни база оон бээрын тускаас.

Самагалдайның, Берт-Дагның, «Чодураа» колхозтуң база Ак-Эриктиң хөрээшеннер чөвүлелдерiниң төлээлекчилерин хуралга чүүе чугаалаан болгаш Маадыр-иелерге байыр чедирип, белектер тывысканнар. Райпо коллективинде хөрээшеннер чөвүлелиниң мурнундан байыр чедирип чүүе чугаалаан, хлеб быжырыкчызы эш Бабичева Маадыр-иелерге хлеб-дусту кижи бүрүзүнге тудускан.

Ужуражылга Самагалдайның хөрээшеннер чөвүлелиниң активчилериниң тургускан концертибиле дооскан.

С. ТАМБА,
«Шыныың» корр.

ШКОЛАНЫҢ ЮБИЛЕЙИ

Кежээки ымир дүжүп, суурнуң отчугаштары чайнай берген. Шиник кыдыр кеттингилээн улуг-биче чон суурнуң клубун долдур олурупкан. Ыраккы Бай-Тайганың Бай-Тал ортумак школазының 30 чыл болган ойнуң байырлыг кежээзинге школаның баштайгы доозукчулары, өөреникчилери, башкылар болгаш өскелээ адамчылар чыглып келген.

Бай-Тал школазының директору Х. Х. Бичелей школаның төөгүзүнден солун фактыларга докталаган. Школа 1937 чылда тургустунган. Ынчан школага 25-ле өөреникчи, чаңгыс башкы турган. Совет Тывага болгаш үндезин чаартылгаларның ачызында Бай-Талга амыдырал хөгжүп сайзыраан. Ам бо хүннерде школада 497 кижи өөренип, 33 башкы ажылдап турар. Башкыларның хөй кезии дээди эртемнит. Школага өөренип турганнарның арасындан партия, совет ажылакчылар, башкызар болгаш бүдүүлгенин мурнакчылары апарганнар хөй. Оларның арасында Б. Б. Чүдүк (Чөөн-Хемчикте райкууском парказы), С. Б. Майны (РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы), Оюржан Очур-оол (Мөгөн-Бүреңде парторг), Маадыр Чыргал (Бай-Тайганың районо эргелекчизи). Школаның баштайгы доозукчуларындан Иргит Кенден, Кара-оол Халарбаа, Хүруме Маңзан-оол, Салчак Куванскал олар башкылал ажылдап чоруурлар.

Бай-Талга тургустунган баштайгы колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи коммунист С. Арзытан мынчаар чугаалап олурар:

— Баштайгы чылдарда каш-ла өөреникчи, санныг башкы турган чүве. Өөредилге херекселдерa чедипнес. Демир орун-даа чок. Ыяш оруннар турган. Ам магалыг-дыр. Шуптуда бүрүн.

Школаның чамдык доозукчулары көдээ ажыл-агыйның түскай эртемнилерни апаргылаан, төрээн совхозунда ажылдап турар. С. Кайгал-оол, А. Хирлиг-оол, О. Алдын, У. Алыгбай, С. Анчымаа, А. Хеймерек мынаан башкылар төрээн школазынга ажылдап турар. Бай-Тал школазының бо чылгы доозукчулары чуртунда көдээ өөредилге черлериниге база артыс Кувискал олар башкылал ажылдап чоруурлар.

Бай-Талга тургустунган баштайгы колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи коммунист С. Арзытан мынчаар чугаалап олурар:

— Баштайгы чылдарда каш-ла өөреникчи, санныг башкы турган чүве. Өөредилге херекселдерa чедипнес. Демир орун-даа чок. Ыяш оруннар турган. Ам магалыг-дыр. Шуптуда бүрүн.

Школаның чамдык доозукчулары көдээ ажыл-агыйның түскай эртемнилерни апаргылаан, төрээн совхозунда ажылдап турар. С. Кайгал-оол, А. Хирлиг-оол, О. Алдын, У. Алыгбай, С. Анчымаа, А. Хеймерек мынаан башкылар төрээн школазынга ажылдап турар. Бай-Тал школазының бо чылгы доозукчулары чуртунда көдээ өөредилге черлериниге база

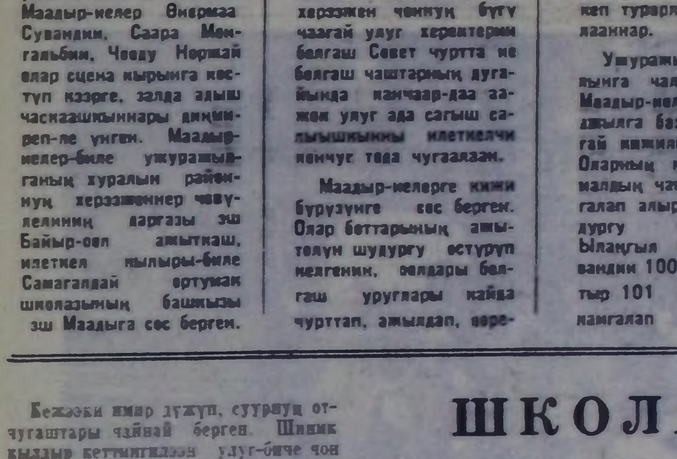

«Ол хүнну үпшас бис» деп уран-чечен чаа фильмдеи кадр: Минск Советиниң даргазы — артист В. ЕМЕЛЬЯНОВ, Наташа — артист — С. МАКАРОВА.

Бо киноны «Белорусьфильм» киностудиа кылып үндүрген.

Кинода коргускен чүүлдериниң үези — Улуг Октябрьның будуузу. Кино тоожулалда кол чүүл — Белорусиялга Совет эрге-чагырганың тишелевеи дээш девиселге чүгүлe рольду ойнаан революсчу эремдер полузумүүн салым-чолу.

СЭТА-ның фотохроникazы.

Туристер кежээзи

Школага кирип келгеш, чарлаан өгелээн, 3-ку каътта улуг залга чедир туристерниң чураан чурук дериглелери-биле каластаан. Залдың шимелээн черле онзагай. Улуг сонгалар шилдеринде өң-бадазын чечектерни, чаптанчыг чуруктарны чуруулаан. Школа дугайында мырлар сестерин янда аралаштыр бижин каан. Эң кескү черде В. И. Ленинниң комсомолдуң III съездизинге делегатларга чүүе чугаалаан турар улуг чуруу. Ол ышкаш бомбурзектиг сонгу тейин туктар бүргедир чураан. оон-ачазарында вакеталар чүк-чүгүнче ужукпаан. Сценаның ийи талазын тыва угулзалар-биле каластап хаажылаан.

Сиспа ажыттыган. Улуг-Хем. Гайга. Чечектиг аян. Ындыг улуг чурук базарында туристи майгынны каккан. Майгын чанында олаг чалбыраштаалын хып турар кылдыр тазрыштырган.

Кызылдың № 11 школазынга болган туристер кежээзи мынчаар өгелээн. Кежээниң программазы солун, янзы-бүрү. Эртkен өөредилге чылынга туризм болгаш чурт-шинчилел ажылының талазы-биле № 11 школа республикада бирги черде турар. Школа музейи экспонаттар-биле баяан. Школаның туристери Баа-Хемниң Бонгу таварлыг Тожу чедир чаңгыс походтааннар. Орук-суур тыртырган 100 хире чуруктуг делегелеген коруп сонуургалывыс. Братскиге болган Бүгү-эвилел слётунга бо школаның тышкеңи отряды киржип чораан. Оларның чугааларын кежээниң киржикчилери оңза сонуургаан.

Хөлүг маргылаа база болган Авазигыр эрестериниң улуг ап турарын магадаан алаяа ур-ле тидимирээн. Оон ыңай «Төрээн Тывавыс» деп викторинаны организастаан. «Робизоннар коңгалаарын» деп маргылаа алаяа ур-ле тургузуулган. Туристер кежээзин эрттиреринге география башкызы Г. Ф. Зарубинаның организакчы роли улуг болган.

Е. ЧЫСЫҢМАА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыынды 10. **«Оолчугаш-Кибальчиш дугайында тоол»** 2. **«Кыска ужуражылгалар»** 12, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Цыган»** 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Туттурбас ежээн негекчилери»** 10, 2, 7.40, **«На семи ветрах»** 12, 3.50, **«Төрээн хан»** 5.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ыраккы эжиндиришкинде»** 3, **«Чыгамдаттыргаинарның ижээнинде** 5, 9. **«Анаа эвес чай»** (2-ги серия), 7 шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийнай амыдырал киллизинниң 23-54, култаның болгаш пропаганда киллизинниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинниң 21-47, үлетпүр киллизинниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспонденттер база совет тургузуут болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, ниитiлел информациязының киллизинниң 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00691.